

KĪLƏ-MĪNDĪ KĪ SĪGĪ

Bedjond New Testament

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Matiye.....	4
Marki	31
Luki	49
Ja	77
Kilə lə NJé kaw kilə je	97
Rom je	122
1 Korəti je	134
2 Korəti je	145
Galati je	153
Epəji je	158
Pilipi je	163
Kolosi je.....	167
1 Təsaloniki je.....	170
2 Təsaloniki je.....	173
1 Timote	175
2 Timote	179
Titi	182
Piləmq	184
Ebirə je	186
Jaki	196
1 Piyər.....	200
2 Piyər.....	204
1 Ja	207
2 Ja	211
3 Ja	212
Judi.....	213
Nə ki tēē ki dəe	215

Matiye

ndangi

Ta ki dɔ Poy ta ti ki Maji læ Jəju ki Matiye ndangi

Poy Ta ki Maji læ Jəju ki Matiye ndangi e ki kare dan Poy Ta je ti ki Maji ki sɔ, adi e Matiye, Marki, Luki ki Jə. NGA ningə, ta je ngay ki Matiye əl, toi me Poy Ta ti ki Maji læ Jəju ki Marki ndangi nɔɔ tɔ. J-a j-ingə:

MBɛ læ Jə Batisi ki ilə (3.1-12);

Batəm læ Jəju ki na ki su na-e (3.13-4.11);

Kilə je ki Jəju ra-de dɔnangi Galile ti, adi e kilə mbɛ Poy Ta ki Maji, ndo kosi dije nɛ, ki kaji njé mɔy je (4.12-18.35);

Kosi dɔ rəbi ti mba kaw ki Jorijaləm (19-20);

Jorijaləm ti, Jəju ra ndɔ ngay al, ra ndɔ ki asi dimasi kare be par, ningə tɔl ta ndɔ je ləne ki ta ki gangi ki dije gangi dɛe ti, tɔli-e-n, ba go ti, j taa lo koy, tɛɛ adi dije ooi-e ki lo lo (21-28).

Nɛ kare ki to ta dangi, Matiye ilə ngirə makitibi ləne ki kɔr gin ka læ Jəju nim, koji Jəju nim, taa dɔkagilo ki Jəju e-n ngon bəy nim tɔ. Ta ki ilə-n ngirə makitibi ləne kin əl adi goe ngal (1-2), ningə mee ti nɔɔ, tɔji dəw ki e Jəju ki n-aw tə n-ndangi Poy Ta ki Maji lie kin kadi dije gəri-e təkɪ e ə e NGar ki nje kaji dije ki Luwə ə nə n-a n-ilə sie, e tɔ ə e Emanuwəl ki kɔr mee nə Luwə e səje, taa e tɔ ə Luwə a un-e kadi tɔl-n ta kɔji ra ləne ki un mindine dɔ ti kəte nu kin tɔ.

Nɛ kare ki to ta dangi bəy tɔ me makitibi ti læ Matiye, e kɔsi ki ɔsi dɔ nɛ ndo je læ Jəju ngay naa ti, asi gin mi, adi e:

Nɛ ndo ki dɔ mbal ti (5-7) ki əl ta ki dɔ pa njiyɛ ti ki dana ki Luwə isi nginə tae ki rɔ dije ti lie ki e ngar dɔde ti. NDU je ki e ki kadi dije ki sɔbi kadi a iləi mbɛ ki kɔbe ki e basi (10).

Kɔbe læ Luwə ki e ki kəl tae me kuji ta ti asi gin siri, e kɔbe ki to lo bɔyɔ ti basine, nə ndo ree a to ki taga pəy (13).

Go rəbi kisi naa ti læ ngakonaa je me beko ti ki sigi kin (18).

Go rəbi kisi dɔ nja ti nginə-n rɔ ki tətɪ ki dɔbəy ti ki kɔbe ki sigi kin a re-n (24-25).

Makitibi læ Matiye tɔji Jəju tə Babe ki a re kadi adi ndune dɔ beko ti ləne ki sigi, tɛɛ-n tae. Bəy tɔ adi dije ki a uri me ti ne ndo ki awi ki ndooe kadi mai naji lie ki rɔ ndəgi dije ti tɔ.

Gin ka læ Jəju

(Lk 3.23-38)

1 Gin ka læ Jəju Kirisi ki ngon ka *Dabidi, ki ngon ka *Abirakam ə to kin: ² Abirakam oji *Isaki, Isaki oji *Jakobi, Jakobi oji Juda ki ngakɔe je. ³ Juda əi ki Tamar oji Parəsi əi ki Jara, Parəsi oji Əsirom, Əsirom oji Aram, ⁴ Aram oji Aminadabi, Aminadabi oji Nasɔ, Nasɔ oji Salmɔ, ⁵ Salmɔ əi ki Rakabi oji Bowaji, Bowaji əi ki Ruti oji Obədi, Obədi oji Jəse, ⁶ Jəse oji ngar Dabidi.

Dabidi taa ne Uri oji-n Salomɔ, ⁷ *Salomɔ oji Robowam, Robowam oji Abiya, Abiya oji Aja, ⁸ Aja oji Jojapa, Jojapa oji Joram, Joram oji Ojiyasi, ⁹ Ojiyasi oji Jowatam, Jowatam oji Akaji, Akaji oji Ejəkiyasi, ¹⁰ Ejəkiyasi oji Manasi, Manasi oji Amɔ, Amɔ oji Jojiyasi, ¹¹ Jojiyasi oji Jəkoniyasi ki ngakɔe je. Dɔkagiloe ti kin ə uwəi dije ki Jorijaləm awi səde bəə *Babilon ti †.

¹² Lokɪ awi səde Babilon ti, Jəkoniyasi oji Salatiyəl, Salatiyəl oji Jorobabəl, ¹³ Jorobabəl oji Abiyudi, Abiyudi oji Eliyakim, Eliyakim oji Ajr, ¹⁴ Ajr oji Sadoki, Sadoki

oji Akim, Akim oji Eliyudi, ¹⁵ Eliyudi oji Eliyajar, Eliyajar oji Matə, Matə oji Jakobi, ¹⁶ Jakobi oji Jisəpi ki ngaw mari. Ningə Mari oji Jəju ki bari-e Kirisi ki e dəw ki Luwə mbəte. ¹⁷ Ilə ngire dɔ Abirakam ti biti dɔ Dabidi ti, gin koji e dɔgi gide sɔ, ə j dɔ Dabidi ti biti kaw bəə Babilon e gin koji dɔgi gide sɔ, taa j dɔ kaw bəə Babilon ti biti koji Kirisi ti, e gin koji dɔgi gide sɔ tɔ.

Koji Jəju

(Lk 2.1-7)

¹⁸ Go rəbi koji Jəju Kirisi ə to kin. Kɔe Mari e nje nongi læ Jisəpi ki uwə dɛe. Ningə, lokɪ ingəi-naa dəne ki dɔngəm al bəy ə, Mari j səm ki tɔgi læ NDil Luwə. ¹⁹ Lo kin ti nɔɔ be, Jisəpi ki nje nongi læ Mari, ki e dəw ki dana, ndigi kadi n-əl ta kin ki taga n-ilə-n rɔsɔl dɔ Mari ti al, adi ɔji mene ti kadi n-iyəi-naa ki Mari gidi ngəy par. ²⁰ Lokɪ ɔji ta kin be mene ti ningə, malayka læ Babe tɛɛ hɔy me ni ti əl-e ə nə: «Jisəpi, ngon ka *Dabidi, ibəl al kadi itaa Mari nei ti, tadɔ ngon ki to mee ti kin, e ngon ki re ki go rəbi læ NDil Luwə. ²¹ Mari a oji ngon ki

† 1:11 2 NGar je 24.12-16

dingəm, ningə a ində tɔe nə Jəju, tado e ə e dəw ki a aji dije ləne me majal je ti ləde.»

²² Nə je kin pəti a rai nə be mba kadi ta ki Babe əl ki ta nje kəl ta ki tae ti kəte nu kin təl tane:

²³ Babe əl ta ki ta nje kəl ta ki tae ti ə nə:
«Oi ngon ki mandi ki gər dingəm al bəy a j səm,
A oji ngon ki dingəm,
Ningə a bari-e nə Emanuwəl,
Ki kər gine nə: "Luwə e səje" †.»

²⁴ Loki Jisəpi ndəl dɔ bi ti, ra təkɪ malayka əl-e-n, adi taa Mari nene ti, re sie kəy. ²⁵ Nə gər-e ki dāne ki dingəm ti al, biti kadi Mari oji-n ngon Oji ngon ki dingəm, adi Jisəpi ində tɔe nə Jəju.

Ta ki dɔ njé nę gər je ki dɔ mee je ti ki koji Jəju

2 Oji Jəju Bətıləhəm ††, dɔnangi ki Jude ti, dɔkagilo kɔbe ti lə ngar Erodi. Go koje ti, njé nę gər je ki dɔ mee je ti, ij lo kibə kadi ti rəi Jorijaləm, ² ningə dəji əi nə: «NGar lə *Jipi je ki oji-e kin e ra be ə? J-o mee lie tɛɛ lo kibə kadi ti ə ji re kadi j-ɔsi məkəsije nangi nge ti.» ³ Loki NGar *Erodi oo ta kin, mee gangi man, naa ti ki dije ki Jorijaləm ti ba pəti. ⁴ Be ə, ngar kaw ki bo je lə njé kijə nę məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je lə Luwə, dəji-de se lo ki ra be ə a oji Kirisi ki e *Dəw ki Luwə mbəte titi wa? ⁵ Ə əli-e əi nə: «A oji-e Bətıləhəm, dɔnangi ki Jude ti, tado ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti əl ə to kin:

⁶ "Səi dije ki Bətıləhəm ki dɔnangi ti ki Jude,
Kadi igəri təkɪ rɔjeti,
Be ləsi e ki ndae goto al jagi dan be bo je ti ki dɔnangi ki Jude ti, ki ndade to ti,

Tado ngar ki nje kər nɔ dije ləm, je a tɛɛ dansi ti."» †

⁷ Lo kin ti, Erodi ba njé nę gər je ki dɔ mee je ti gidɪ ngəy, dəji-de se dɔkagilo ki ra wa bangi ə mee tɛɛ-n wa? ⁸ Ba go ti, ilə-de Bətıləhəm ti ə nə: «Awi idəji ta ki rɔjeti dɔ ngon ti kin. Lo ki ingəi-e ba, irəi əli-mi adi mi ka m-aw m-ɔsi məkəsim nangi nge ti tɔ.»

⁹ Go ta ti lə ngar kin ba, njé nę gər je osi dɔ rəbi ti isi awi. Ə lokɪ isi awi ningə yə ooi mee ka ki ooi-e lo kibə kadi ti ka kin ə a njiyə nɔde ti. Njiyə re tɛɛ dɔ kəy ti ki ngon to ti ba, a lo ka ti. ¹⁰ Loki ooi mee kin, rɔde nəl-de ngay. ¹¹ Ə uri me kəy ti ningə, ooi ngon əi ki kɔe Mari, ba ɔsi məkəsidi nangi, piti-e. Go ti, tɛɛi ta bɔl je ləde, adi-e ɔr, ki nduji kagi ki əti maji, ki nom kagi. ¹² Go nę je ti kin, Luwə əl-de me ni ti kadi təli gogi ki rəbi ki dɔ Erodi ti al. Be ə, təli awi be ləde ki rəbi ki rangi.

Ayi-naa ki Jəju awi sie Ejipti ti

¹³ Loki njé nę gər je awi ningə, malayka lə Babe tɛɛ me ni ti əl Jisəpi ə nə: «J taa un ngon əi ki kɔe, ə ay aw səde Ejipti ti. Aw isi ti nɔɔ biti kadi mi wa m-adi ndum bəy taa itəl ire səde, tado *Erodi a sangi kadi n-təl ngon kin.»

¹⁴ Jisəpi j taa kondɔ nɔɔ, un ngon əi ki kɔe, ba ay aw səde Ejipti ti. ¹⁵ Isi ti nɔɔ biti koy Erodi, adi ta ki Babe əl

† 1:23 Ejay 7.14 †† 2:1 1 Samiyəl 16.1 † 2:6 Mise 5.1

ki ndu nje kəl ta ki tae ti ə nə: «M-bar ngonm kadi tɛɛ me be ti ki Ejipti kɔ» †† kin təl tane.

Erodi təl ngan je ki kasi me be ti ki Bətıləhəm

¹⁶ Loki *Erodi oo kadi njé nę gər je ədi-e, wongi ra-e ngay. Wongi ra-e adi un ndune kadi təl ngan je ki kasi ki j dɔ bal ki joo ti təl ki nangi ne pəti me be ti ki Bətıləhəm, ki ngan be je ki gidɪ ti. Bal kin e ki go dɔk-agilo ti ki njé nę gər je ɔji-e-n. ¹⁷ Be ə, ta lə nje kəl ta ki ta Luwə ti Jərəmi, ki əl təl-n tane. Jərəmi ə nə:

¹⁸ «NDu dəw ba me be ti ki Rama,
Nɔ je, ki ndingə rɔ ki əti bəl ngay je.
Adi e Rasəl ə nɔ ngane je,
NDigi kadi dəw ɔl mene al,
Tado gotoi.» ††

Jisəpi təl Ejipti ti aw Najarəti

¹⁹ Loki *Erodi oy ngata ba, go koye ti, malayka lə Babe tɛɛ ki rɔ Jisəpi ti, Ejipti ti me ni ti, əl-e ə nə: ²⁰ «J taa, un ngon ki kɔe, ə itəli awi dɔnangi Isirayəl ti gogi, tado dije ki isi sangi kadi n-təl ngan ka oyi ngata.»

²¹ Jisəpi j taa, un ngon ki kɔe, ə təli awi dɔnangi *Isirayəl ti gogi. ²² Nə lokɪ oo kadi Arkəlosi ɔ be dɔ Jude ti to bawne Erodi ti, bəl ra-e kadi aw Jude ti. Be ə, Luwə əl-e me ni ti ade aw Galile ti yo. ²³ Aw isi me be bo ti ki bari-e nə Najarəti. Be kadi ta ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti əli əi nə: «A bari-e dəw ki Najarəti ti kin təl-n tane.»

Jə ki nje ra dije batəm

(Mk 1.2-6; Lk 3.1-6; Jə 1.19-23)

3 Bal je də go ti, Jə Batisi tɛɛ, ilə mbɛ dilə lo ti ki Jude ə nə: ² «Iyɔi go rəbi njiyəsi je ki majal kɔ, tado kɔbe lə Luwə e basi.» ³ Jə Batisi ə, e dəw ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay əl ta dɔe ti ə nə: «NDu dəw madi ba dilə lo ti ə nə:

"Irai go rəbi lə Babel!

Irai go rəbi lie adi a njururu ††!"»

⁴ Jə ilə kibi ki ra ki bɪ jambal rɔne ti, ningə dɔ mene ki nda tɔ. Nę kusoe e gibiri je ki təji je. ⁵ Dije ki be bo Jorijaləm ti, ki dɔnangi Jude ti pəti, ki dɔnangi ki kadi ba Jurde ti pəti, rəi rɔ Jə ti, ⁶ rəi tɔri ndude dɔ majal je ti ləde, adi Jə ra-de batəm me ba Jurde ti.

⁷ Loki Jə oo adi *Parisi je, ki *Sadusi je ngay rəi kadi ra-de batəm ba, əl-de ə nə: «Səi njé man majal tə li je be kam, nɔ ə əl səsi kadi ayi-naa wongi lə Luwə ki a re ə? ⁸ Maji kadi kilə rasi tɔji kadi səi dije ki iyɔi pa njiyəsi je ki majal kɔ. ⁹ Ningə, kadi iyɔi ta kɔji mesi ti kə nə: "Je ngan ka *Abirakam." MBata, Luwə asi kadi a təl gajɪ mbal je kam ngan ka Abirakam ti kare. ¹⁰ Ki ne kin, kingə e basi kadi tigə ngirə kagi je gangi ngata. Kagi ki ra ki andi maji al ə, a tigəi-e kadi iləi-e me por ti kɔ.

¹¹ Mi, m-ra səsi batəm me man ti, mba kadi tɔji təkɪ iyɔi pa njiyəsi je ki majal kɔ, nə dəw ki a re gom ti, e nje tɔgi ki əti bəl, ki itə-m sɔy. M-asi kadi sa ki njae ti ka m-ɔr al. E a ra səi batəm, me NDil Luwə ti, ki me por ti.

†† 2:15 Oje 11.1 †† 2:18 Jərəmi 31.15 ††† 3:3 Ejay 40.3

¹² Uwə kee to ne jine ti kadi to-n ka ko ki maji, cy me dam ti, ba ila tise por. E por ki a oy al ratata.»

Jəju ra batəm

(Mk 1.9-11; Lk 3.21-22; Jə 1.29-34)

¹³ Lo kin ti nqo, Jəju i Galile ti, re ta ba Jurde ti r Jə ti, kadi Jə ra-e batəm. ¹⁴ Nə Jə ge kodi al, adi əl Jəju ə nə: «E mi ə kadi i, ira-m batəm, ningə i taa itəl ire rom ti kadi m-ra-i batəm bəy to a?» ¹⁵ Nə Jəju əl-e ə nə: «Ki basine kin, ira be, tado e ki goe kin ə j-a ji təl-n ta ndigi lə Luwə.» Be ə, Jə ndigi do ti, ra-e-n batəm. ¹⁶ Loki Jəju ra batəm taa par, ə tēē me man ti ningə, loe ti nqo, ta dora tēē, adi oo NDil Luwə risi tə də dum be re isi dce ti. ¹⁷ Ningə, ndu ta madi tēē dora ti, ə nə: «E kam e Ngonm, nje ndigi ləm, ki rom nəl-m dce ti ngay †.»

Su na Jəju

(Mk 1.12-13; Lk 4.1-13)

4 Go ti, NDil Luwə or nq Jəju aw sie dilə lo ti, mba kadi su na-e. ² Jəju cği rone kuso ne, kondc ki kada, ndo kuti so, ə go ti bo ra-e. ³ Lo kin ti, su, nje na dije cti re rce ti, əl-e ə nə: «Re i Ngon lə Luwə ə, adi mbal je kin təli mapa adi m-o.» ⁴ Ə Jəju ile ti ə nə: «NDangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “Dəw a isi ki dne taa ki takul ne kuso par al, nə ki takul ta je pəti ki tēē ta Luwə ti to”.» ††

⁵ Go ti, su aw ki Jəju me be ti ki Jorijaləm, ki e be bo lə Luwə, aw sie jam do kəy ti lə Luwə taa, ⁶ ba əl-e ə nə: «Re i Ngon lə Luwə ə, iyə jii taa osi adi m-o, tado ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “Luwə a adi ndune malayka je ləne kadi a lai-ni dajide ti, mba kadi njai tīgə mbal al †”.» ⁷ Jəju təl əl-e ə nə: «NDangi me makitibi ti lə Luwə to əi nə: A na Babe Luwə ləi al. ††»

⁸ Su təl aw ki Jəju do mbal ti ki ngal taa ngay bəy, cje kobe je ki dnanği ti ne pəti, ki ne kingə je ki me ti, ⁹ ningə əl-e ə nə: «M-a m-adi ne je kin pəti, loki re csi məkəsi nangi nqm ti, ə ilə tji dcm.» ¹⁰ Jəju təl əl-e ə nə: «I *Satə, cti ko say. Tado ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “A csi məkəsi nangi nq Babe Luwə ti ləi, ningə e ki karne ba par ə a re nge ti kadi igose.” ††»

¹¹ Be ə, su iyə Jəju ə cti aw. Ba malayka je rəi r Jəju ti, rəi rai sie.

Jəju ilə mbe Poy Ta ki Maji Galile ti

(Mk 1.14-15; Lk 4.14-15)

¹² Dokagilo madi uwəi Jə dangay ti, ə Jəju oo tae ba, təl or rone aw Galile ti. ¹³ Nə ke ə, iyə be bo ki Najarəti, ə aw isi Kapərnayim ti yo. Kapərnayim ki e be bo ki a kadi ba ti ki Galile, dnanği ti lə Jabilo je, ki Nəpitali je.

¹⁴ Be kadi təl ta ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay əl ə nə:

¹⁵ «Səi dije ki Dnanği Jabilo ti ki dnanği Nəpitali ti, Ki isi basi kadi ba ti,

Gidi ba Jurde ti,

Səi dije ki dnanği Galile ti,

Ki səi dije ki səi jipi je al!

Uri mbisi oi:

† 3:17 Pa je 2.7; Ejay 42.1 †† 4:4 Dətarənom 8.3 † 4:6 Pa je 9.11-12 †† 4:7 Dətarənom 6.16 †† 4:10 Dətarənom 6.13

¹⁶ Dije ki kəte isi lo ki ndul ti, OOi kunji ki bo, Ningə dije ki kəte isi be lə yo, Ki e lo ki ndul kururu, Lo kunji tēē dode ti. †††»

¹⁷ Do gangi loe ti kin, Jəju ilə ngirə kilə mbe ə nə: «Iyəi go rəbi njiyəsi je ki majal ko, tado kobe lə Luwə e basi rsi ti.»

Njé ndo je ki dcsay ki Jəju bar-de

(Mk 1.16-20; Lk 5.1-11)

¹⁸ NDc kare, Jəju a njiyə kadi ba bo ti ki Galile, ningə oo ngakonaa je joo, adi e Simo ki bari-e Piyər əi ki ngokone Andire ki əi njé ndo kanji je, a iləi bandi me man ti. ¹⁹ Jəju əl-de ə nə: «Irai gom ti adi m-ndo səsi, kadi səi njé ndo dije kadi ingəi kajj.» ²⁰ Kalangi ba, iyəi bandi je ləde, ə awi uni go Jəju tə njé ndo je lie. ²¹ Jəju cti ki kəte say ndəy ningə, oo ngakonaa je ki rangi joo: Jaki əi ki Jə ki əi ngan lə Jəbədə, isi me to ti ki bawde, isi rai go bandi je ləde, ba bar-de. ²² Loki Jəju bar-de ningə, kalangi ba, iyəi bawde Jəbədə ki to, ə awi uni go Jəju.

²³ Jəju njiyə dnanği Galile ti ba pəti, ndo ne dije me kəy kaw-naa je ti lə *jipi je, ilə mbe Poy Ta ki Maji ki cji do kobe lə Luwə, taa aji njé moy je ki njé r to je ki dan dije ti to. ²⁴ Toba lie sane dnanği ti ki Siri ba pəti, adi rəi ki dije pəti ki rde ra-de, njé r to je ki dangi dangi, njé ki ndil je ki majal rai-de je, njé damsil je, ki njé r koy je, adi aji-de. ²⁵ Kosi dije ngay rəi go Jəju ti. Njé ki dnanği Galile ti je, dnanği Be bo je ti ki Dcği je, be bo Jorijaləm je, ki dnanği Jude ti je, ki dnanği ki gidi ba Jurde ti je.

Jəju ndo ne njé ndo je ləne do mbal ti

5 Loki Jəju oo kosi dije kin ba, cti aw do mbal ti, isi nangi, ningə njé ndo je lie rəi rce ti. ² Lo kin ti, Jəju ilə rone ndo ne dije ə nə:

Maji ki rjeti

(Lk 6.20-26)

³ «Maji-kur e lə njé ki ooi rde kadi n-asi al ta kəm Luwə ti, tado kobe lə Luwə e yəde.

⁴ Maji-kur e lə njé ki isi nqi bone, tado lo ti ə Luwə a sol mede.

⁵ Maji-kur e lə njé ki sol ləm ləm, tado Luwə a adi-de dnanği kadi-kare ti.

⁶ Maji-kur e lə njé ki bo ra ne ki go ndu Luwə ti e mede ti, tado lo ti ə a ingəi tği.

⁷ Maji-kur e lə njé ki isi ooi kəm-to-ndoo lə dije, tado Luwə a ra səde maji.

⁸ Maji-kur e lə njé ki mede e kare do Luwə ti, tado a ooi Luwə ki kəmde.

⁹ Maji-kur e lə njé ki isi sangi rəbi lapiya, tado a bari-de ngan lə Luwə.

¹⁰ Maji-kur e lə njé ki dije isi adi-de ko mbata ne ra ki dana, tado kobe lə Luwə e yəde.

††† 4:16 Ejay 8.23; 9.1

¹¹ Maji-kur e læsi loki dije isi taji sæsi je, isi adi sæsi kɔ je, isi tæti ta dɔsi ti je mbata læm. ¹² Irai rɔnəl, itilæi kole, tado nɛ kigə go jisi e ngay dɔrɔ ti. *NJé kəl ta je ki ta Luwə ti, ki rai kilə kəte nɔsi ti, ingəi kɔ kin be tɔ.

Nje kun go Kirisi e kati ki kunjji ki dɔnangi ti

¹³ «Sæi ə sæi kati ki dɔnangi ti. Ningə kin ə mbə kati goto ə, dəw a ra ban ə kadi a təl ade mbə gogi bəy ə? Maje goto ngata; a buki-e kɔ gidɪ lo ti kadi dije njijəi dɔ ti par ngata.

¹⁴ «Sæi ə sæi kunjji ki dɔnangi ti. Ningə be bo ki indæi-e dɔ mbal ti taa, asi kadi a bɔɔɔ rɔne al. ¹⁵ Dəw a re ki lambi kəy ə dəbi ngo dɔ ti al. A ində dɔ nɛ ti taa mba kadi dije ki me kəy ti pæti ooi lo. ¹⁶ Be tɔ ə, sɔbi kadi adi dije pæti ooi kunjisi me nɛ ra ki maji ti. Lokɪ ooi nɛ rasi ki maji ningə, a ilæi tɔji dɔ Bawsi Luwə ti ki isi dɔrɔ ti.

Nɛ ndo ki dɔ ndu-kun ti læ Luwə

¹⁷ «Sɔbi kadi igai tæki m-re kadi m-buji ndu-kun je læ *Mojɪ ə se ta læ njé kəl ta je ki ta Luwə ti al. M-re mba buji-de al, nə m-re mba tɔl tade yo. ¹⁸ Tæki rɔjetɪ, m-əl sæsi, kəte nɔ kadi dɔrɔ əi ki dɔnangi kin a gotoi kɔ, ngon ku ta ki ndəy be, ə se ngon ndajɪ madi ki me ndu-kun ti læ Luwə ki ndangi ki dəw a rɔ kɔ goto. A to be bitɪ kadi nɛ je pæti ki ndangi me ti rai nɛ. ¹⁹ Dəw ki al dɔ ngon ndu-kun ki ndəy be dan made je ti, ə ndo dije kadi rai tæki e ra-n be tɔ ba, a e ki du ngay me beko ti ki dɔrɔ ti tɔ. Nə dəw ki təl rɔne go ti, ə ndo dije, a e ki bo me beko ti ki dɔrɔ ti. ²⁰ Adi m-əl sæsi: kin ə nɛ ra ki dana læsi itə yə njé ndo ndu-kun je ki *Parisi je al ə, a uri me beko ti ki dɔrɔ ti al.

Nɛ ndo ki dɔ wongi ti

²¹ «Sæi, igəri maji tæki ndu ta əl kaje je ə nə: "A itɔl dəw al, † dəw ki tɔl madine ba, sɔbi kadi awi sie nɔ njé gangi ta je ti."» ²² Nə mi m-əl sæsi: «Dəw ki ra wongi ki ngokone, sɔbi kadi awi sie lo gangi ta ti; dəw ki taji ngokone "mbə", sɔbi kadi awi sie lo gangi ta ti ki bo læ Jipi je, ə dəw ki ba ngokone "ma", sɔbi kadi ilæi-e me por ti læ su. ²³ Kin ə aw ki kadi-kare læi dingiri lo kilə kadi-kare ti kadi Luwə, ə mei ole dɔ ti kadi ngokɔi aw sæi ki ta madi ba, ²⁴ maji kadi iyə kadi-kare kin nɔɔ, ə ire aw ilə noji naa ti sie bəy taa itəl ire un kadi-kare læi adi Luwə.

²⁵ «Kin ə isi awi lo gangi ta ti ki nje ta læi ba, loki sæi dɔ rəbi ti bəy kin ə, isangi rəbi kadi ndusi osi go-naa ti sie kalangi, nə tə aw sæi ilæi ji nje gangi ta ti, adi nje gangi ta uni ilæi ji asigar je ti, adi asigar je awi sæi ilæi-ni dangay ti. ²⁶ Tæki rɔjetɪ, adi m-əli, a itɛɛ lo kin ti al bitɪ kadi ugə dɔbəy sisi bəy taa a iyəi-ni taa.

Nɛ ndo ki dɔ kuwə marim ti

²⁷ «Igeri ndu ki əl ə nə: "A uwə marim al, †† kin maji. ²⁸ Nə mi m-əl sæsi: "Dəw ki gɔ dəne ki kəm-nda ba, uwə sie marim mene ti ngata." ²⁹ Kin ə kəmi ki dɔ ji kɔ ti rai

† 5:21 Tɛɛ ki taga 20.13; Dətərənɔm 5.17 †† 5:27 Tɛɛ ki taga 20.14; Dətərənɔm 5.18

adi osi me majal ti ə, rɔ-e ile kɔ. Tado e soti kadi ngon rɔi kare goto, itə kadi ilæi darɔi ba pu me por ti læ su. ³⁰ Kin ə ji kɔi rai adi osi me majal ti ə, igange ile kɔ. Tado, e soti kadi ngon rɔi kare goto, itə kadi ilæi rɔi ba pu me por ti læ su.

Ta ki dɔ gangi-naa ti læ dəne ki dingəm

³¹ «Igeri kadi ndu-kun əl bəy tɔ nə: "Re dəw tuwə nene ba, kadi ade makitibi gangi-naa. †† ³² Nə mi m-əl sæsi: "Dəw ki ra ki tuwə nene mbata nɛ ki rangi, bi e ta læ kaya ki ra, al ə, dəwe kin sur-e ta kuwə marim ti. A re dəw taa dəne ki ngawe tuwe ba, dəwe kin təl nje kuwə marim tɔ."»

Ta ki dɔ kibi rɔ ti

³³ «NDu ta əl kaje je kəte bəy tɔ ə nə: "Re ibi rɔi dɔ nɛ madi ti ə, a dɔ ti, kadi ira nɛ ki ibi rɔi dɔ ti nɔ 'Babe ti'". ³⁴ Nə mi m-əl sæsi tæki a ibi rɔi al tə kibi al. A ibi rɔi ki dɔrɔ al, tado dɔrɔ e kimbər kisi Luwə; ³⁵ a ibi rɔi ki dɔnangi al, tado dɔnangi e kimbər kində njæ; a ibi rɔi ki Jorijaləm al, tado Jorijaləm e be bo læ NGar ki bo; ³⁶ a ibi rɔi ki jam dɔi al, tado j asi kadi itəl bi dɔi kare be ki nda ti ə se ki ndul ti al. ³⁷ Re ta læsi e oyo ba, ai dɔ oyo ti, re ta læsi e jagi ba, ai dɔ jagi ti par tɔ. NDəgi ta je ki a re go ti kin j rɔ su ti.

Ta ki dɔ dal bə ti

³⁸ «Igeri kadi ndu ta əl ə nə: "Re dəw tɔ kəm madine ba, to kadi e ki tɔ kəme tɔ, a re dəw tæti ngangɪ madine ba, to kadi e tæti ngange tɔ. †† ³⁹ Nə mi m-əl sæsi kadi itgi rɔ nje me ndul al. Re dəw ində dam mbɔi ki kɔ ə, iyəti dame ki gəl ade ində bəy. ⁴⁰ Re dəw aw sæi nɔ nje gangi ta ti kadi taa kibi ki gɔji læi ə, ade e ki ngal dɔ ti. ⁴¹ Re dəw ində gu dɔi ti kadi injiyə njai dibi ə, injiyə sie njay dibi joo. ⁴² Dəw ki ra ki dəji nɛ ə ade, ningə re dəw ndiməi nɛ ə ɔge al tɔ.

Ta ki dɔ ndigi njé bə je ti

⁴³ «Igeri tæki ndu ta əl ə nə: "A indigi dəw madi, nə a ɔsi ta nje bə læi". ⁴⁴ Nə mi, m-əl sæsi kadi indigi njé bə je læsi, ə əli ta ki Luwə mbata læ njé ki isi adi sæsi kɔ. ⁴⁵ Irai be ningə, a sæi ngan læ Luwə ki e Bawsi ki isi dɔrɔ ti. Tado adi kadi ɔsi dɔ njé me maji ti ki njé me majal. Adi ndi ədi dɔ njé ra nɛ ti ki dana, ki njé ra nɛ ti ki dana al. ⁴⁶ Kin ə indigi njé ki ndigi sæsi tɔ par ə, nɛ kigə go ji ri ə Luwə a adi sæsi ə? *NJé taa la-mbə je ka rai be tɔ. ⁴⁷ Kin ə irai lapiya ngakɔsi je par ə, ri ki to ta dangi ə irai ə? Tado njé gər Luwə al ka rai be tɔ. ⁴⁸ Ningə sæi, sɔbi kadi indigi dije adi osi taga pəy tæki Bawsi Luwə ki isi dɔrɔ ti ndigi-n dije adi osi taga pəy kin be tɔ.»

Ta ki dɔ ra ki njé ndoo je ti

6 «Kadi oi maji, kin ə re isi rai nɛ ki ndu Luwə ndigi kadi irai ba, kadi irai ta kəm dije ti ki kadi dije ooi

‡ 5:31 Dətərənɔm 24.1 †† 5:33 Ləbətiki 19.12; Kɔr Isirayəl je 30.3 †† 5:38 Tɛɛ ki taga 21.24; Ləbətiki 24.20; Dətərənɔm 19.21 ††† 5:43 Ləbətiki 19.18

səsi al. Re irai be ba, Bawsi ki isi dɔrɔ ti, a adi səsi ne kigə go ji ləsi al. ² Kin ə ira ki nje ndoo ə, kadi ində gəngi dɔ ti kadi dije ooi, al. İrai təkı nje kədi kəm dije isi rai gin kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, ki go rəbi ti je kin al. Rai be mba kadi dije piti-de. Nə ki rɔjeti, adi m-əl səsi, ingəi ne kigə go ji ləde ngata. ³ Nə j, loki ira maji ki njé ndoo je, maji kadi ji gəli gər ne ki ji kɔi adi al. ⁴ Be ningə, ne ləi ki adi kin to lo bɔyc ti, ba Luwə ki oo ne je ki to lo bɔyc ti, a igəi kire.»

Ta ki dɔ kəl ta ti ki Luwə

⁵ «Loki isi əli ta ki Luwə ba, kadi irai təkı njé kədi kəm dije isi rai kin be al. Njé kədi kəm dije ki nəl-de ngay kadi ai taa me kəy ti lə *Jipi je, ki sil rəbi je, taa əli ta ki Luwə kin. Əi je rai be mba kadi dije ooi-de. Nə ki rɔjeti, adi m-əl səsi, ingəi ne kigə go ji ləde ngata. ⁶ Nə j, loki ige kəl ta ki Luwə ba, maji kadi ur kəy toi ti, uti ta kəy dɔi ti, ba əl ta ki Luwə lo bɔyc rɔ ti kin, ningə Bawi Luwə ki isi lo ki bɔyc ti, a oo, ə a adi ne ki idə-je.

⁷ «Loki isi əli ta ki Luwə ba, əli ta ki dɔ-naa ti, dɔ-naa ti tə dije ki njé gər Luwə al be, al. Əi je ooi ə nə me ta ti ki kəl ngay kin ə Luwə a oo-n dɔ ndude. ⁸ Maji kadi irai təkı əi je isi rai kin be al, tadɔ Bawsi Luwə gər ne je ki awi ki ndooe, kəte bəy taa kadi əli sie ta dɔ ti.

Kuji kəl ta ki Luwə

⁹ «Səi ba, kadi əli ta ki Luwə əli əi nə:
 “Bawje ki isi me dɔrɔ ti taa,
 Kadi dəw ki ra gər tɔi təkı j Luwə,
¹⁰ Kadi kɔbe ləi re.
 Kadi dije rai ndigi ləi dɔnangi ti ne,
 Təkı njé ki dɔrɔ ti isi rai kin be tɔ.
¹¹ Adi-je ne kusoje ki asi taje me ndɔ ti ki bone.
¹² İyə go majal je ləje kɔ,
 Təkı je wa ka j-iyə-n go majal je lə dije ki rai səje majal kɔ kin be tɔ.
¹³ İyə-je adi j-osi me ne na ti al,
 Nə kadi ɔr-je ji nje majal ti kɔ.
 [MBata j ə, kɔbe, ki tɔgi, ki tɔba e ləi bitı ki nɔ ti.]”
¹⁴ Kin ə re iyəi go majal je lə dije kɔ ba, Bawsi ki isi dɔrɔ ti a iyə go majal je ləsi kɔ tɔ. ¹⁵ A kin ə re iyəi go majal je ki dije rai səsi kɔ al ba, Bawsi a iyə go majal je ləsi kɔ al tɔ.

Kɔgi rɔ ne kuso

¹⁶ «Loki ɔgi rɔsi ne kuso ba, maji kadi isikiti kəmsi sikiti sikiti tə yə njé kədi kəm dije be al. Əi, sikiti kəmde mba kadi dije ooi-de təkı n-ɔgi rɔde ne kuso. Nə ki rɔ-jeti, adi m-əl səsi, ingəi ne kigə go ji ləde ngata.
¹⁷ Ningə j, loki ɔgi rɔi ne kuso ba, maji kadi itogi ta kəmi sukı, ə indu dɔi. ¹⁸ MBa kadi dije gəri, təkı ɔgi rɔi ne kuso, al. Ningə, Bawi ki isi lo ki bɔyc ti par ə oo, e ki gər ne ki to lo bɔyc ti a adi səsi ne ki idəji-e.

Ne kingə ki dɔrɔ ti
 (Lk 12.33-34)

¹⁹ «İmbɔi ne kingə je mbata ləsi dɔnangi ti ne al. Dɔnangi ki e lo ki ne ki titi a ndusi je, yɔ je a ɔi je, taa njé bogi je a mbuti bole bɔr kadi bogii je. ²⁰ Nə kadi imbɔi ne kingə je ləsi dɔrɔ ti taa, ki e lo ki ne ki titi a ndusi al nım, yɔ je a ɔi al nım, taa njé bogi je a mbuti bole bɔr ba a bogii al nım tɔ. ²¹ Tadɔ lo ki ne kingə ləi e titi ə mei a e titi tɔ.»

Kəm e lambi lə darɔ
 (Lk 11.34-36)

²² «Kəm dəw ə e lambi lə darɔe. Kin ə re kəmi oo lo maji ba, darɔi pəti e me kunji ti. ²³ A kin ə re kəmi oo lo maji al tɔ ba, darɔi pəti e me til ti tɔ. A kin ə re kunji ki to rɔi ti kin təl til ningə, a e til ki dum kəl tae.

Me ka sururu
 (Lk 16.13; 12.22-31)

²⁴ «Dəw ki a ra kilə bəə lə ngar je joo goto: re ɔsi ta ki kare ə, a ndigi ki nungi, re kidi ki kare ə, a uwə ki ki nungi tɔ. A asi kadi irai bəə lə Luwə nım, bəə lə la nım al.

²⁵ «E mbata kin ə, m-əl səsi kadi adi mesi a sururu dɔ ne kusosi ti, ki man kaysi ti, ki kadi isi ki dɔsi taa al, taa dɔ kibi kɔsi ti al nım tɔ. Tadɔ kisi ki dɔ taa itə ne kuso, taa darɔ dəw itə kibi ki kɔ tɔ. ²⁶ İgɔi yəl je ki a nali dan nəl ti kin oi, dibi ko al nım, təti ko al nım, taa kawı ne me dam ti al nım tɔ, nə Bawsi ki isi dɔrɔ ti taa, adi-de ne usoi maji. Ə se, səi je, itəi yəl je kin gidı bəy bəy al wa? ²⁷ Nə dansi ti ə asi kadi a ilə ngon kadi ki ndəy be dɔ ndɔne ti ki takul me ka sururu ləne ə? ²⁸ Asi al, nga ra ban be ə mesi a sururu dɔ kibi kɔsi ti ə? İgɔi putı kam je ki ai me wale ti kin oi. Rai kilə madi al nım, oji kibi al nım tɔ, ²⁹ nə ngar *Salomɔ ki tɔe ba ngay me ne kingə ti kin ka ɔ kibi ki ndole asi naa səde al †. ³⁰ Ə kin ə Luwə ilə kibi rɔ ngan kagi je ti ki wale, ki j-o-de bone, ə lo ti par ə a ɔi por kin be ningə, səi dije taa a ilə kibi rɔsi ti al a? Səi tɔ je me kadi-me ti. ³¹ Adi mesi a sururu kadi əli ə nə: “Ri ə j-a j-uso wa? Ri ə j-a j-ay wa? J-a j-ingə kibi ra ə j-a j-ɔ wa?” al. ³² Ne je kin pəti, e dije ki gəri Luwə al, ə isi sangi ki nɔ kəmde ti. Ningə Bawsi ki isi me dɔrɔ ti gər maji kadi awi ki ndooe tɔ. ³³ İsangı kɔbe lə Luwə ki ndigi lie kəte, ningə a adi səsi ndəgi ne je kin pəti dɔ ti. ³⁴ Adi mesi a sururu dɔ ndɔ ki lo ti ti al. Tadɔ ndɔ ki lo ti ti aw ki me ka sururu ləne. NDɔ je pəti awi ki ne to rɔ ki ɔɔbi dɔde, bı awi ki made dɔ ti al.»

Gangi ta dɔ-naa ti
 (Lk 6.37-38, 41-42)

7 İgangı ta dɔ dəw ti al, kadi Luwə gangı ta dɔsi ti al tɔ. ² Tadɔ Luwə a gangı ta dɔsi ti təkı igangii dɔ madisi je ti be tɔ. Ningə kadi igəri təkı go rəbi ki igangii ta dɔ dije kin ə Luwə a gangı-n ta dɔsi ti tɔ. ³ Ra ban be ə, oo burim wale ki to kəm ngokɔi ti yo, ə oo kagi ki

† 6:29 1 NGar je 10

boy ki to yaɣi ti kin al ə? ⁴ Kagi ki boy ə to kəmi ti ne tɔ kin, nga ki go rəbi ki ban ə a əl ngokɔi ə nə: «Adi m-un burim wale ki to kəmi ti kin,» ə? ⁵ ɹ nje kədi kəm dije, un kagi ki boy ki kəmi ti kin ningə tə, a o lo ay njay kadɪ un-n burim wale ki kəm ngokɔi ti.

⁶ «Oti kadɪ iləi ne ki ay njay adi bisɪ je, nə tə a ɹ təli ki dɔsi ti tə tɔi səsi. Taa ɪbuki mədi-kɔsi je ləsi nɔ kɔsongi je ti al, nə tə a ɹ njiyəi dɔ ti, tibəi ki njade.»

Dəji ne Luwə (Lk 11.9-13)

⁷ «ɪdəji, ə a adi səsi, isangi ə a ingəi, indəi ta kəy ə a tɛɛi adi səsi. ⁸ Tadɔ dəw ki dəji ə a adi-e, dəw ki sangi ə a ingə, dəw ki ində ta kəy ə a tɛɛi adi-e tɔ. ⁹ Nə dansi ti ə ngone dəje mapa ningə a un mbal taa ade ə? ¹⁰ Ə se dəje kanji ningə a un li taa ade ə? ¹¹ A kin ə səi ki səi di-je ki kilə rasi majal kin mindi ə igəri rəbi kadɪ ne ki maji ngansi je ningə, ra ban be ə, Bawsi ki isi me dɔrə ti taa kin taa a adi ne ki maji dije ki dəji-e al ə?

¹² «Nə je pəti ki indigi kadɪ dije rai adi səsi kin ə irai adi-de tɔ. Tadɔ e wa kin ə e ne ndo ki to me ndu-kun je ti lə *Moji nim, me ta je ti ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti ndangi nim tɔ.

Ta rəbi je ki joo (13.23-24)

¹³ «Uri kəy ki ta rəbi ki mbəngirə, tadɔ ta rəbi ki boy, tati pandangi, rəbi ki kun-e ɔ al, e rəbi ki nje kaw ki dije tujɪ ti. NGata ningə, e rəbe kin ə dije ngay uni. ¹⁴ Ningə ta rəbi ki nje kaw ki dije kaji ti taa e mbəngirə ba, ɪbə dije. Ba rəbe kin, njé kun-e je əi ngay al tɔ.

Njé bar rɔde njé kəl ta ki ta Luwə ti ki əi njé ngom je (Lk 6.43-44)

¹⁵ «ɪndəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti ki rɔ njé bar rɔde njé kəl ta ki ta Luwə ti ki əi njé ngom je. A rəi rɔsi ti, a oi gidide taga ne əi batɪ je, nə mede ti kəy, əi jagim je ki njé kuwə ne kul je. ¹⁶ A e ki go kilə ra njé ngom je ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta ki ta Luwə ti ə a igəri-de. Dəw a ijə kandi nju dɔ kon pa ti al, taa dəw a ijə kandi mbay-kote dɔ kon ngə ti al tɔ. ¹⁷ Kagi ki maji, ba a andi kandi ki maji, ə kagi ki majal, a andi kandi ki majal tɔ. ¹⁸ Kagi ki maji a asi kadɪ a andi kandi ki majal al, taa kagi ki majal a asi kadɪ a andi kandi ki maji al tɔ. ¹⁹ Kagi ki ra ki andi kandi ki majal, a tigəi-e kadɪ iləi-e me por ti kɔ. ²⁰ Adɪ, a e ki go kilə ra njé ngom je ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta ki ta Luwə ti, ə a igəri-de.

Njé ndo je ki rɔjeti (Lk 6.46; 13.25-27)

²¹ «E njé ki isi bari-mi "Babe, Babe!" tade ti ne par kin ə a uri kɔbe ti lə Luwə al, nə e njé ki isi rai go ndigi ti lə Bai ki isi me dɔrə ti taa. ²² NDɔ gangi ta ti ə, dije ngay a əi nə: "Babe, Babe! e me tɔi ti al ə j-əl-n ta ki ta Luwə ti a? E me tɔi ti al ə ji tuwə-n ndil je ki majal a? E me tɔi ti al ə ji ra-n ne kɔji je ngay ki əti bəl bəl a?" ²³ Ba lo kin ti, m-a m-əl-de ki taga wangɪ m-ə nə: "Awi sɔy nu, m-gər səsi ndɔ kare al, səi ki səi njé ra majal je!"

Kəy je joo (Lk 6.47-49)

²⁴ «Be ə, dəw ki ra ki oo ta je ki m-əl kin, ə təl rɔne go ti ningə, to tə dəw ki nje kəm-kədi, ki ra kəy ləne dɔ dii ti be. ²⁵ Adɪ loki ndi ədi ningə, man kɔ lo re un kəy ka kin, nim taa nəl ka osi ki dɔ ti tɔ, nə kəy budi nangɪ al, tadɔ ngire e dɔ dii ti. ²⁶ Nə dəw ki ra ki oo ta je ki m-əl kin, ə təl rɔne go ti al ningə, to tə dəw ki mbə, ki ra kəy ləne dɔ yangira ti be. ²⁷ Adɪ loki ndi ədi ningə, man kɔ lo re un kəy ka kin, nim taa nəl ka osi ki dɔ ti tɔ, ba kəy budi nangɪ mur mur, adi toe to dilə yiw.»

Tɔgi ne ndo lə Jəju (Mk 1.22; Lk 4.32)

²⁸ Loki Jəju tɔl ta ta ləne, ne ndo lie əti kosi je bəl to ti ki dum. ²⁹ MBata ndo ne tə dəw ki aw ki tɔgi ki ɹ rɔ Luwə ti, bi ndo ne tə njé ndo-de ndu-kun je lə Luwə al.

Jəju aji nje banji (Mk 1.40-45; Lk 5.12-14)

8 Loki Jəju ɹ ki dɔ mbal ti isi risi ki nangɪ, kosi dije ngay əi goe ti. ² Nje banji kare tɛɛ re rɔ Jəju ti, ɔsi məkəsi ne nangɪ nge ti, ningə əl-e ə nə: «Babe, re indigi ə, a adi banji ləm ur, kadɪ rɔm ay njay.» ³ Jəju ilə jine, ɔde-n, ningə əl-e ə nə: «M-ndigi, ə kadɪ banji ləi ur, adi rɔi ay njay.» Ba ta naa ti nɔɔ banji lie ur, adi rɔe ay njay. ⁴ Go ti Jəju əl-e ə nə: «Onoi kadɪ əl tae dəw madi, ə aw ɔji rɔi nje kijə ne məsi kadɪ-kare, ningə adi kadɪ-kare ki go ndu-kun ti lə *Moji. Ira be mba kadɪ gəri təkɪ banji ləi ur adi ingə rɔ nga.» ††

Jəju aji ngon nje kilə lə nje kun dɔ butɪ asigar je ki bu (Lk 7.1-10; Jə 4.43-54)

⁵ Loki Jəju isi ur ki me be ki Kapərnayim ti ningə, dəw ki Rom ti kare ki nje kun dɔ butɪ asigar je ki bu, re rɔe ti, nɔ ki dɔe ti ə nə: ⁶ «Babe, ngon nje kilə ləm kare to mɔy be nɔɔ, njae oy ta gine ti, adi ingə kɔ ngay.» ⁷ Ə Jəju əl-e ə nə: «M-a m-aw kadɪ m-aje.» ⁸ Nə nje kun dɔ butɪ asigar je ki bu əl-e ə nə: «Babe, mi m-asi kadɪ ində njai ta kəy ti ləm al, ə əl ta kare par ə ngon nje kilə ləm a ingə rɔ nga. ⁹ M-əl be tadɔ, mi ki dɔm mi gin tɔgi ti lə njé ki dɔm ti, ningə m-aw ki asigar je ki əi gin tɔgi ti ləm tɔ. Adɪ re m-əl asigar kare m-ə nə: "Aw!" ba aw; kin ə m-əl ki nungɪ m-ə nə: "Ire!" ba re; kin ə m-əl ngon nje kilə ləm m-ə nə: "Ira ne ki be!" ba ra nee kin tɔ.» ¹⁰ Loki Jəju oo ta kin tae ti, pite, ə əl njé ki ai sie ə nə: «Təkɪ rɔ-jeti adi m-əl səsi, ko kadɪ-me ki be kin, m-ingə rɔ dəw madi ti dɔnangi ki *Isirayəl ti al bəy. ¹¹ NGa ningə, m-əl səsi bəy tɔ, dije ngay ki əi *Jipi je al, a ɹ ki lo kibə kadɪ ti je, lo kur kadɪ ti je, kadɪ rəi isi ta ne kuso ti ki *Abirakam je, ki *Isaki je, ki *Jakobɪ je me bekɔ ti ki dɔrə ti. ¹² Nə njé ki kəte bekɔ ki dɔrə ti ɔbi dɔde, a tuwəi-de, buki-de kɔ taga, me til ti. Loki a ngi je, a ngəi ngangide je titi.» ¹³ Ba, Jəju təl əl nje kun dɔ butɪ asigar

† 7:23 Pa je 6.9 †† Ki go jibəl ra-e ti lə Jipi je, nje banji e dəw ki dije ooi-e kadɪ ay njay al, adi asi kadɪ aw lo ne ra je ti ki ba tɔ Luwə al, Ləbatiki 14.2-32.

je ki bu ka kin ə nə: «Maji, aw! Ningə kadi ngon nje kilə ləi aji ki go kadi-me ti ləi kin.» Ningə dɔ kade ti ngɔ, ngon nje kilə lie ingə rɔ ki nga tɔ.

Jəju aji njé mɔy je ngay
(Mk 1.29-34; Lk 4.38-41)

¹⁴ Go ti, Jəju aw me kəy ti lə Piyər ba, oo məme ki dəne to nangi, rɔe ɔ por rigi rigi. ¹⁵ Ə Jəju dɔi jie, ningə, rɔe ki kəte tingə ngay ka kin, təl sɔl, adi ingə rɔ nga. Go ti, j taa ra ne kuso adi Jəju.

¹⁶ Loki lo sɔl, dije rəi ki njé mɔy je ngay ki ndil je ki majal rai-de, rɔ Jəju ti. Adi Jəju tuwə ndil je ki majal ka kin dɔde ti kɔ ki ta ki tane ti, taa aji njé mɔy je pəti tɔ.

¹⁷ Be mba kadi ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay əl ka kin tɔl tane. Ejay ə nə:

«Dy tujji je,
Ki mɔy je ləje ki dɔne ti †.»

Kun go Jəju
(Lk 9.57-60)

¹⁸ NDɔ kare, Jəju oo kosi dije ngay iləi-naa gəi gide, ningə əl njé ndo je ləne kadi n-gangi ba n-awi dame ti ki kare. ¹⁹ Lo kin ti, nje ndo ndu-kun lə Luwə kare re rɔ Jəju ti əl-e ə nə: «Nje ndo dije, m-a m-un goi lo je pəti ki a aw ti.» ²⁰ Ə Jəju əl-e ə nə: «Njə je ai ki be tode, ə yəl je ai ki kəyde tɔ, nə *mi NGon dəw m-aw ki lo ki kadi m-ilə dɔm ti al.» ²¹ Dəw kare dan njé ndo je ti lə Jəju əl-e ə nə: «Babe, adi-m ta rəbi adi m-aw m-dibi bawm bəy taa.» ²² Ə Jəju əl-e ə nə: «Un gom, ə iyə njé koy je adi dibi njé koy je ləde.»

Jəju ndangi nəl ade a lo ka ti
(Mk 4.35-41; Lk 8.22-25)

²³ Jəju al me to ti, ba njé ndo je lie ali goe. ²⁴ Ningə yə, nəl ki bo ngay ibə səde busi dɔ ba ti, adi to aw tə nduy man. Lo ti kin, Jəju isi to bi. ²⁵ NGa ə, njé ndo je lie rəi ki rɔe ti, ndəli-e ki nɔ tade ti əi nə: «Babe, aji-je, nə j-isi j-oy.» ²⁶ Ə Jəju əl-de ə nə: «Ra ban ə ibəli be ə? Səi dije ki kadi-me ləsi e ndikiri ba.» Ningə, j taa, ndangi nəl əi ki man ba, adi lo təl to jijiji. ²⁷ Ne kin əti dije bəl ngay, adi əli əi nə: «Dəw ə wa kam e dəw ki ban ə, nəl je ki ba je ka oi ta lie be ə? ††»

Jəju tuwə ndil je ki majal dɔ dingəm je ti joo
(Mk 5.1-20; Lk 8.26-39)

²⁸ Loki Jəju re tɛɛ gidi ba ti, dɔnangi ti lə dije ki Gadara, dingəm je joo, ki ndil je ki majal rai-de tɛɛgi ki dɔ badi je ti rəi ingəi-e. Dije kin rai ne majal ngay, adi dəw ki kadi un rəbi kin goto.

²⁹ Lo kin ti, iləi rɔde uri kəl əi nə: «NGon lə Luwə, e ri ə ige rɔje ti ə? Ire ne mba kadi adi-je kɔ kəte nɔ dɔk-agiloe ti a?» ³⁰ NGa ningə, kosi kɔsongi je ngay a usoi ne kadi lo ti ngɔ səy ndəy. ³¹ Ə NDil je ki majal ngi dɔ Jəju ti əli-e əi nə: «Re ituwə-je ə, adi j-aw me kɔsongi je ti kam.» ³² NGa ə, Jəju əl-de ə nə: «Awi!» Ba tɛɛgi, awi uri me kɔsongi je ti, adi kosi kɔsongi je bingəi-naa kadi

mbal ti taa, tosi me ba ti, ayi-naa man oyi. ³³ NJé ngəm kɔsongi je ayi-naa awi me be bo ti, ɔri poy ne ki ra ne, ki ne ki tɛɛ dɔ dingəm je ti ki joo ki ndil je ki majal rai-de ka kin, pəti adi dije ooi. ³⁴ Dije pəti ki me be bo ti tɛɛgi awi kadi ingəi Jəju, ə loki ooi-e ba, dəji-e kadi iyə dɔnangi ləde ə aw.

Jəju aji nje rɔ koy njururu
(Mk 2.1-12; Lk 5.17-25)

⁹ Jəju al me to ti, ində ba gangi, aw me be bo ti ləne. ² Dije madi oti dəw ki rɔe oy njururu, me ne koti njé mɔy je ti, rəi sie rɔ Jəju ti. Loki Jəju oo kadi-me ləde ningə, əl dəw ki rɔe oy njururu ka kin ə nə: «NGonm, uwə tɔgi ba, majal je ləi e ki kiyə go kɔ.» ³ Lo kin ti, njé ndo ndu-kun je lə Luwə ki nə je əli ta mede ti əi nə: «Dəw kam əl ta ki mal dɔ Luwə ti!» ⁴ Nə Jəju gər mər ta ləde, adi əl-de ə nə: «Ra ban ə isi iməri ta je ki majal mesi ti ə? ⁵ Kəl dəw kə nə: “Majal je ləi e ki kiyə go kɔ” ba ngə ngay al, ə se kəl-e kə nə: “I taa, ə injiyə” ə ngə ngay al ə? ⁶ Re e be ba, m-a m-ɔji səi təkɔ mi NGon Dəw, m-aw ki tɔgi dɔnangi ti ne, mba kadi m-iyə-n go majal je lə dije kɔ.» Ningə, Jəju əl nje rɔ koy njururu ə nə: «I taa, un tuwə ləi, ə aw be.» ⁷ Ba dingəm j taa, ə un rəbi, aw be. ⁸ Loki kəm kosi je oo ne kin, ra-de bəl ki dum, adi iləi tɔji dɔ Luwə ti, ki adi dije tɔgi ki əti bəl be kin.

Jəju bar Matiye kadi un goe
(Mk 2.13-17; Lk 5.27-32)

⁹ Loki Jəju ɔti ngɔ isi aw ningə, lo də ti ki isi də, oo dingəm ki bari-e nə Matiye, isi me kəy taa la-mbə ti. Ə Jəju əl-e ə nə: «Un gom.» Ba Matiye j taa, un go Jəju. ¹⁰ Go ti, Jəju isi ta ne kuso ti me kəy ti lə Matiye. NGa ningə njé taa la-mbə je, ki ndəgi njé ra majal je, ngay, rəi isi naa ti ki Jəju, ki njé ndo je lie ta ne kuso ti. ¹¹ Loki *Parisi je ooi Jəju isi uso ne ki dije kin ningə, əli njé ndo je lie əi nə: «Ra ban ə Nje ndo səsi ne isi uso ne ki njé taa la-mbə je, ki njé ra majal je ə?» ¹² Ə Jəju oo ndude, adi əl-de ə nə: «E dije ki njé mɔy je ə a sangi dəw ki nje ra mɔy, bi e njé rɔ nga je ə a sangi dəw ki nje ra mɔy, al. ¹³ Awi isangi kadi igəri me ta ki Luwə əl ə nə: “E ra maji ə m-ge, bi m-ge kijə məsi kadi-kare al ‡. Tadɔ, m-re mba bar njé ka dana je al, nə m-re mba njé ra majal je yo.”»

Jəju əl ta dɔ kiyə ta ne kuso
(Mk 2.18-22; Lk 5.33-39)

¹⁴ *NJé ndo je lə Jə Batisi rəi ingəi Jəju əli-e əi nə: «Ra ban ə je ki *Parisi je j-iyə ta ne kuso, ə njé ndo je ləi rai al ə?» ¹⁵ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Oi kadi dije ki bari-de lo ne kuso taa-naa ti, a əi ki rɔnəl al, dɔkagilo ti ki nje taa dəne isi-n səde naa ti a? NDɔ je a rəi ngɔ kadi a uni-e tade ti ningə, dɔkagiloe ti kin ə a iyə ta ne kuso. ¹⁶ Dəw a un ta kibi ki sigi kadi ilə-n kəm kibi ki kɔke al. Re e be ə, ta kibi ki sigi ka kin a j ki ki kɔke raki raki, kadi bole a to wororo itə ki kəte bəy. ¹⁷ Taa, dəw a un kasi kandi

† 8:17 Ejay 53.4 †† 8:27 Pa je 65.8; 89.10; 107.23-32

‡ 9:13 Oje 6.6

nju ki j al bəy uti me mbu nda je ti ki kəke al tɔ. Re e be ningə, loki kasi a j ba, mbu nda je a ndui, kadi kasi kandi nju a lo kɔ nim, taa mbu nda je ka teli ne ki tuji kɔ nim tɔ. Be ə, re kasi kandi nju j al bəy ba, maji kadi mbu nda je əi ki sigi taa. Be ba, mbu a ndu al nim, kasi ki me ti ka a lo kɔ al nim tɔ.»

Jəju aji ngon ki dāne əi ki dāne ki nje mɔy məsi
(Mk 5.21-43; Lk 8.40-56)

¹⁸ Loki Jəju a əl-de ta kin ningə, nje kun dɔ *Jipi je kare, re csi məkəsi ne nangi nge ti, əl-e ə nə: «NGonm ki dāne ki du oy taji naa ti ne bəy. Nə re ire ində jii dɛe ti ə, a təl tɔsi ndəl.» ¹⁹ Jəju j taa, un goe əi ki njé ndo je ləne.

²⁰ Ningə, dāne kare ki mɔy məsi ade kɔ bal dɔgi gide e joo, re basi rɔ Jəju ti, ki rəbi ki gide ti, cdi ta kibi lie.

²¹ MBata əl mene ti ə nə: «Kin ə re ta kibi lie wa par mindi ə m-cdi ka, rɔm a nga.» ²² Jəju ilə rəti oo-e, ba əl-e ə nə: «Uwə tɔgi ba ngonm, kadi-me ləi aji.» Ningə dɔ kade ti wa kin par, dāne ingə rɔ nga.

²³ Loki Jəju re tɛɛ me kəy ti lə ki bo lə Jipi je ka kin ningə, oo njé kɔl nal je, ki kosi dije singəi sokito dɔ-naa ti, ə əl-de ə nə: ²⁴ «Cɔri rɔsi gogi, ngon oy al, nə to bi kare.» Dije ibəi Jəju kogii. ²⁵ Loki adi kosi dije tɛɛi taga ningə, Jəju ur kəy, uwə ji ngon, ba ngon ki dāne j taa. ²⁶ Poy ne kin sane ki dɔnangi ki nɔɔ ba pəti.

Jəju adi njé kəm tɔ je joo oi lo

²⁷ Loki Jəju isi aw, njé kəm tɔ je joo uni goe, əli ta ki ndude ki boy əi nə: «NGon ka Dabidi †, o kəm-to-ndoo ləje.»

²⁸ Jəju re be ningə, njé kəm tɔ je ki joo ka kin rəi rɔe ti basi, ə Jəju əl-de ə nə: «Oi kadi m-asi kadi m-ra ne kin wa kare wa?» Ə njé kəm tɔ je iləi-e ti əi nə: «Oyo, j-o kadi asi, Bəbe.» ²⁹ Lo kin ti, Jəju cdi kəmde, ə əl-de ə nə: «Maji, kadi ne je rai ne ki go kadi-me ti ləsi!» ³⁰ Ba, kəmde oo lo. Ningə, go ti, Jəju ndəji-de ki tɔgine ə nə: «Oi maji, kadi dəw madi gər ne ki ra ne kin al.» ³¹ Nə loki tɛɛi ki taga be par ə, iləi ngirə kəl ta ki dɛe ti ki go nangi ki nɔɔ pəti.

Jəju tuwə ndil ki majal dɔ dəw ti ki əl ta al

³² Loki njé kəm tɔ je tɛɛi awi ningə, dije rəi ki dɔngəm kare ki ndil ki majal ra-e adi əl ta al. ³³ Jəju tuwə ndil ki majal ba, dɔngəm ki kəte əl ta al ka kin, təl əl ta. Ningə ne kin əti kosi dije bəl ngay, adi əli əi nə: «J-o ne ki be kin dɔnangi *Isirayəl ti nja kare al bəy!» ³⁴ Nə *Paris ti əli əi nə: «E ki tɔgi lə ngar lə ndil je ki majal, ə isi tuwə-n ndil je ki majal.»

Jəju oo kəm-to-ndoo lə kosi je

³⁵ Jəju aw ki be bo je, ki ngan be je, ndo ne me kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, ilə mbe Poy Ta ki Maji cji dɔ kɔbe lə Luwə, taa aji njé mɔy je, ki njé rɔ to je pəti tɔ. ³⁶ Loki Jəju oo kosi je, oo kəm-to-ndoo ləde, tadɔ kɔ rade, tɔgide goto, awi tə bati je ki nje kul-de goto be ††. ³⁷ Be

† Igoi Mk 10.47 ki ta ki dɔ ti gin makitibi ti nangi.

ə, Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Ko ki asi kijə, dɛle e ngay, nə njé kije je əi ngay al. ³⁸ Ə əli ta ki Bə nje ko, adi ilə ki njé ra ko je me ko ti ləne.»

Njé ndo je lə Jəju ki dɔgi gide e joo
(Mk 3.16-19; Lk 6.14-16)

10 Jəju bar njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo, adi-de tɔgi kadi tuwəi ndil je ki majal je, aji njé mɔy je, ki njé rɔ to je, pəti. ² Tɔ njé kaw kilə je ki dɔgi gide e joo ə to kin: E ki dɔsəy e Simɔ, ki bari-e nə Piyər əi ki ngokone Andire; Jaki əi ki Jə ki ngan lə Jəbədə; ³ Pili pi əi ki Batiləmi, Tomasi əi ki Matiye ki nje taa la-mbə; Jaki ki ngon lə Alpe əi ki Tade; ⁴ Simɔ ki e mɔɔ njé rɔ mbata kingə dɔ lə be ləde ti əi ki Judasi Isikariyoti ki nje kun dɔ Jəju.

Jəju ilə njé kaw kilə je ləne ki dɔgi gide joo
(Mk 6.7-11; Lk 9.2-5; Lk 10.3-12)

⁵ Jəju ilə njé kaw kilə je ləne ki dɔgi gide joo ki ndu kin ə nə: «Awi rɔ dije ti ki əi *Jipi je al, al, taa awi me be bo je ti ki *Samari ti al tɔ. ⁶ Awi ki rɔ gin kojti ti ki *Isirayəl, ki toi tə bati je ki ndəmi be kin yo. ⁷ Dɔ rəbi ti, iləi mbe təkɔ kɔbe lə Luwə e basi. ⁸ Ə aji njé mɔy je, adi njé koy je jii lo koy ti, adi banji ur kɔ rɔ njé banji je ti adi rɔde ay, ə ituwəi ndil je ki majal dɔ dije ti tɔ. E ne ki ingəi kare, ə adi dije kare tɔ. ⁹ Uni cɔr al nim, la al nim, silə al nim, iləi dɔ nda ti ki bədisi ti al. ¹⁰ Taa, uni bəl kaw mba al nim, cɔi kibi joo al nim, cɔi sa al nim, uni kagi tɔsi al nim tɔ. Tadɔ scɔbi kadi nje ra kilə ingə ne kusone ji dije ti ki ra kilə dande ti. ¹¹ Loki uri me ngon be ti, ə se me be bo ti ə, idəji ta, ə re ingəi dəw ki asi kadi uwə səsi rɔne ti ba, isi be lie nɔɔ biti kadi awii. ¹² Loki uri me kəy ti ningə, irai dije ki me ti lapiya. ¹³ Kin ə re uwəi səsi ki rɔde ti ba, kadi lapiya ləsi aw ki dɔde ti, a kin ə re uwəi səsi ki rɔde ti al tɔ ba, kadi itəli itaa lapiya ləsi gogi. ¹⁴ A kin ə re, me kəy ti, ə se me be ti, dije mbati kuwəi səsi ki rɔde ti, ə se mbati koo dɔ ta ləsi ba, loki isi tɛɛi me be ti kin ki taga ə, indəi bu ki njasi ti kɔ. ¹⁵ M-əl səsi təkɔ rɔjetɔ, ndo gangi ta ti ə, ta ki gangi ki dɔ bee ti kin a itə yə Sodom ki Gomɔr bəy ††.

Kɔ ki a ingə njé ndo je lə Jəju
(Mk 13.9-13; Lk 12.11-12; 21.12-19)

¹⁶ «Ki ne kin, mi, m-ilə səsi tə bati je dan jagim je ti. Maji kadi indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti tə li je be, ə isɔli lɔm lɔm tə də dum je be tɔ. ¹⁷ Adi kəmsi ədi dɔ rɔsi ti ki rɔ dije ti, tadɔ a awi səsi lo gangi ta je ti, a tindəi səsi ki ndəy kabilay gin kəy kaw-naa je ti. ¹⁸ A awi səsi nɔ njé kɔbe je ti, ki nɔ ngar je ti ki boy ki mbata ləm. Lo kin ti, əi je, ki dije ki əi *Jipi je al, a e ta rəbi ki kadi a ingəi naji ki ma ki dɔm ti rɔsi ti. ¹⁹ Loki a uwəi səsi kadi a awi səsi lo gangi ta ti, onosi kadi mesi bəl, kə nə se ta ri ə a əli-de wa, ə se a əli-de ki kuje ki ban wa. Ta ki kadi a əli-de ba, Luwə a ində tasi ti loe ti nɔɔ. ²⁰ Tadɔ e səi je wa

†† 9:36 Kɔr Isirayəl je 27.17; 1 NGar je 22.17 † Ki go kuji rae ti lə Jipi je, kində bu ki nja ti kɔ, tɔji təkɔ lo ki n-ij ti, ə se be ki n-itɛɛi me ti ki taga kin, ne kare ki dɔɔ-de sie naa ti goto. †† 10:15 Kilə ngirə ne je 18-19

ə a əli ta al, nə e NDil Bawsi Luwə ə a un səsi kadi əl-n ta.

²¹ «NGakonaa je a uni dɔ-naa awii lo tɔl-naa ti, baw ngon a aw ki ngon kadi tɔli-e kɔ, ningə ngan je, mede a majal ki njé koji-de je, ə a uni dɔde awi kadi tɔli-de tɔ. ²² Dije pəti mede a majal səsi ki mbata ləm, nə dəw ki uwə rone ba bitɔ ta tɔl tae ti, ə a ingə kaji. ²³ Loki a adi səsi kɔ me be bo ti ki kare ə, ɔyi-naa awi ki nungɔ ti. Ningə təkɔ rjetɔ, adi m-əl səsi, a iləi ta nja be bo je ki *Isirayəl ti naa ti al bəy ə mi *NGon dəw m-a m-re. ²⁴ Nje ndo itə nje ndo-e nɛ al, taa bəə itə bane al tɔ. ²⁵ Nje ndo, re asi ki nje ndo-e nɛ be ba, e ngay; ə bəə, re asi ki bane ba e ngay tɔ. Kin ə, ba nje kəy wa mindi ə, dije bari-e Bəljəbul ki e ngar lə ndil je ki majal ningə, njé ki me kəy ti lie yəde a to ban?

Luwə ki karne ba ə e dəw ki sɔbi bəl-e
(Mk 8.38; Lk 9.26; 12.2-9)

²⁶ «İbəli-de al, tadɔ nɛ ra ki gidɔ ngəy ti ki gine a tɛɛ al goto, taa nɛ ki to lo bɔyɔ ti, ki dəw a gər al ka goto tɔ. ²⁷ Nɛ ki m-əl səsi lo ki ndul ti, əli tae kada wangɔ, ə nɛ ki dije kɔti mbisi ti ngun ngun ngun, iləi mbɛe dɔ kagi ti taa tɔ. ²⁸ İbəli dije ki a tɔli darɔsi par, bɔ asi tɔl ndilsi al kin, al. Nə kadi ibəli Luwə ki asi kadi tujɔ ndilsi əi ki darɔsi naa ti me por ti lə su kin. ²⁹ Dije isi gati ki ngan yəl je joo ə gusi kare adi oi ne, nə ki kare dande ti ki kadi osi nangɔ ki kanji kadi Bawsi Luwə ndigi goto. ³⁰ Ki cji dɔsi, bɔ dɔsi wa kin ka Luwə tidə kare kare gər kɔre. ³¹ İbəli nɛ madi al, səi je, Luwə oo ndasi itəi ngan yəl je ki ngay. ³² «Dəw ki ra ki un ndune ta kəm dije ti wangɔ, təkɔ n-e dəw ləm, mi ka m-a m-un ndum nɔ Bai ti, ki isi dɔrɔ ti, təkɔ e dəw ləm tɔ. ³³ Nə dəw ki najɔ ta kəm dije təkɔ, n-gər-m al, mi ka m-a m-najɔ ta kəm Bai ti, ki isi dɔrɔ ti təkɔ m-gər-e al tɔ.»

Jəju ə nə n-re ki rɔ dan dije ti
(Lk 12.51-53; 14.26-27)

³⁴ «İgai mesi ti təkɔ m-re ki lapiya dɔnangɔ ti al; m-re ki lapiya al, nə m-re ki rɔ dan dije ti. ³⁵ M-re ki gangɔ-naa dan ngon ki dingəm ti əi ki bawne, m-re ki gangɔ-naa dan ngon ki dənə ti əi ki kone, m-re ki gangɔ-naa dan ngon ki dənə ti əi ki məmne ki dənə. ³⁶ Dəw madi, dije ki me kəy ti lie e wa, a təli njé bə je lie †.

³⁷ «Dəw ki ndigi kone, ə se bawne itə-m, dəwe kin asi kadi e dəw ləm al. Dəw ki ndigi ngonne ki dingəm, ə se ki dənə itə-m, dəwe kin asi ta kadi e dəw ləm al. ³⁸ Dəw ki un kagi-dəsi ləne dɔne ti, ə un gom, al, dəwe kin asi ta kadi e dəw ləm al. ³⁹ Dəw ki ge ngəm rone ne wa, a tɔ tae, nə dəw ki ilə rone kɔ ki mbata ləm, ta rɔe a tɔ al.

Ta ki dɔ nɛ kigə go ji ti
(Mk 9.41)

⁴⁰ «Dəw ki uwə səsi ki rone ti, e mi ə dəwe uwə-m ki rone ti. Ningə dəw ki uwə-m ki rone ti, e nje kilə-m ə uwe ki rone ti tɔ. ⁴¹ Dəw ki uwə nje kəl ta ki ta Luwə ti ki

rone ti, mbata ke ki e nje kəl ta ki ta Luwə ti ba, a ingə nɛ kigə go ji ki asi naa ki yə nje kəl ta ki ta Luwə ti wa kin be tɔ. Dəw ki uwə dəw ki dana ki rone ti, mbata ke ki e dəw ki dana ba, a ingə nɛ kigə go ji ki asi naa ki yə dəw ki dana wa kin be tɔ. ⁴² M-əl səsi təkɔ rjetɔ, dəw ki adi man ki sɔl wa kin par me ngon kal man ti, ki kare dan njé ki du ti ki dan njé ndo je ti ləm kin, mbata ke ki e nje ndo ləm ba, dəwe kin, təkɔ rjetɔ, adi m-əl səsi, a nal nɛ kigə go ji ləne al.»

Jə Batisi əi ki Jəju
(Lk 7.18-35)

11 Loki Jəju adi ndu kin njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo, gine gangɔ ba, cɔti nɔɔ, aw ndo nɛ je, ilə mbɛ Poy Ta ki Maji je me be bo je ti ki dɔnangɔ ti ki nɔɔ. ² Lo kin ti, Jə Batisi ki to kəy dangay ti, oo poy nɛ je ki Kirisi ra, adi ilə njé ndo je ləne, kadi dəji ta Jəju əi nə: ³ «İ ə j dəw ki Luwə mbəte, ki sɔbi kadi a re ka kin ə se, e nay nɔɔ bəy kadi tə ji ngəm tae ə?» ⁴ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Awi əli Jə nɛ je ki oi ki mbisi je, ki kəmsi je kin: ⁵ Njé kəm tɔ je ooi lo, njé məti je njiyəi maji, njé banji je ingəi rɔ nga, njé mbi bəy je ooi ta, njé koy je jɔ taa lo koy ti, taa njé ndoo je ka, e ki kilə-de mbɛ Poy Ta ki Maji tɔ. ⁶ Maji-kur e lə dəw ki m-təl gin kosi lie, al.»

⁷ Lokɔ cɔti awi, Jəju ilə ngirə kəl kosi je ta ki dɔ Jə ti ə nə: «E ri ə awi isi oi dilə lo ti ə? E gakira ki nəl isi aw sie ki yo je, ki ne je kin a? ⁸ A re e e al ə, e ri wa bangɔ awi isi oi ə? E dəw ki c kibi ki ndole ngay ba awi oi-e ma? NGa njé ki c kibi je ki ndole ngay ka, isi me kəy je ti ki ngar je isi ti. ⁹ Ə se e ri wa ə awi oi wa? E nje kəl ta ki ta Luwə ti ə awi oi-e ma? Re e e ə, m-əl səsi m-ə nə oyo, e nje kəl ta ki ta Luwə ti ki itə njé kəl ta je ki ta Luwə ti bəy. ¹⁰ E e ə makitibi lə Luwə əl ta ki dɔe ti kəte ə nə: “M-a m-ilə ki nje kaw kilə ləm kəte kadi ra go rəbi nɔi ti †.” ¹¹ Təkɔ rjetɔ, adi m-əl səsi, dan dije ti pəti ki dənə je oji-de kin, dəw ki bo itə Jə Batisi goto. Nə ki basine kin, dəw ki e ki du ngay me beko ti ki dɔrɔ ti, bo ite. ¹² Lo kilə ngire dɔkagilo ti lə Jə Batisi, bitɔ bone, kɔbe lə Luwə e gin nɛ ra ki ki tɔgi ti, ningə njé tɔgi je sangɔ kadi n-taai-e gin tɔgide ti. ¹³ Makitibi je lə njé kəl ta je ki ta Luwə ti pəti, ki ndu-kun je lə *Moji, əli ta ki dɔ nɛ je ti ki a rai nɛ bitɔ tɛɛi dɔ Jə Batisi ti. ¹⁴ Re indigi kadi igəri gine maji ba, Jə e nje kəl ta ki ta Luwə ti, Eli ki kadi a təl re. ¹⁵ Ə dəw ki aw ki mbine mba koo-n dɔ ta ba, kadi oo ta kin maji!

¹⁶ «M-o dəw ki kadi m-un-e m-cji-n dije ki dɔkagilo ti ki bone kin al. M-a m-ə nə toi tə ngan je ki du ki isi ta mbalo je ti, bari-naa ki yo je ki ne je əi nə: ¹⁷ “Ji kɔl nal kadi indamii, ə imbati ndam, j-osɔ pa yo kadi ingi, ə imbati nɔ.” ¹⁸ E be ə, Jə re, uso nɛ al nim, ɔy man al nim ba, dije əli əi nə: “Dɔe majal”, ¹⁹ NGa ə, mi *NGon dəw m-re, ə m-uso nɛ je, m-ɔy man je ba, dije əli əi nə: “Mi nje kuso nɛ kadi, mi nje kəy nɛ, mi madi njé taa la-mbə je, ki njé ra majal je,” bəy tɔ! Nə njé ki ndigi gosi lə Luwə, gəri kadi gosi lə Luwə e gosi ki dana ki go kilə rae ti ki to ki taga.»

† 10:36 Mise 7.6

†† 11:10 Malasi 3.1

Be je ki mbati kiyā rābi nē rade je ki majal kō

(Mt 10.15; Lk 10.12-15)

²⁰ Lo kin ti, Jəju ilā rōne, kōl ki dije ki me be bo je ti, ki əi ə əi dije ki, ra nē kōji je ngay dande ti, nā iyāi rābi nē rade je ki majal kō al, ə nā: ²¹ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi dije ki Korajē! Kəm-to-ndoo e ləsi səi dije ki Bətisayda! Nē kōji je ki əti bəl, ki Luwə ɔji dansi ti kin, re nē je kin rai nē me be bo Tir ti, ki be bo Sidq ti be ə, re dije ki me ti a iyāi rābi nē rade je ki majal mari nu. Re a iyāi rābi nē rade je ki majal kō, ki go rābi kilā kibi kuwə ndoo rō ti, kōy-n bu por ki dō ti. ²² E be ə, m-əl səsi kadi igəri təkī, ndō gangi ta ti ə, ta ki gangi ki dō Tir ti ki Sidq, yāsi a ngā ite. ²³ NGa ningə j Kapərnayim, o kadi a un dōi taa bitī kadi ɔdi rā, nā Luwə a təl səi bitī kaw səi koo. Tadō nē kōji je ki rai nē Kapərnayim ti kin, re rai nē Sodom ti be ə, re bone kin be bo ki Sodom a a ki dōne taa ne bəy. ²⁴ E be ə, m-əl səsi kadi igəri təkī, ndō gangi ta ti ə, ta ki gangi ki dō dije ti ki Sodom a ngā ngay tə yāsi be al.»

Jəju əi ki Bawne Luwə

(Lk 10.21-22)

²⁵ Dō gangi loe ti kin, Jəju un ta, əl ə nā: «Bai, ki j Ba dōrā ki dōnangi, m-ilā tōji dōi ti, təkī ibōyō nē je kin njé tər je, ki njé nē gər je, ə itēē ki dōe adi ngan je ki du gəri. ²⁶ Oyo, Bai, e ndigi lāi kadi nē kin ra nē be.» ²⁷ Ba, Jəju əl dije ki ai ngō ə nā: «Bai, adi-m nē je pəti, ningə dəw kare ki gər-m, mi NGon, goto, e Bai ki karne ba par, taa dəw kare ki gər Bai ka goto tō, e mi NGon ki karm ba par, ningə e dije ki mi wa ə m-ndigi kadi m-adi gəri-mi par tō. ²⁸ «İrai ki rōm ti, səi pəti ki ɔi rōgōgō gin nē kotī ti ki ɔy, ə m-a m-adi səsi ɔri kəə. ²⁹ Uni jugi ləm, ə itaai nē ndo ləm, tadō mi dəw ki ɔl lōm lōm, taa mi nje kilā dōm nangi nim tō. Re irai be ə, a ingəi lo kōr kəə lə ndil-si. ³⁰ Mi, jugi ləm ɔy al, taa nē ki madī səsi kadi oti ka ɔle pəl pəl tō.»

Ta lə Jəju dō ndō taa kəə ti

(Mk 2.23-28; Lk 6.1-5)

12 NDō kare, Jəju ində də me ndōr gəme je ti, ndō taa kəə ti lə *Jipi je. *NJé ndo je lie ki əi sie, bo ra-de adi gangi dō ko je, usoi. ² Ə loki *Parisi je ooi-de ningə, əli Jəju əi nā: «O njé ndo je ləi rai nē ki kadi dəw ra ndō taa kəə ti al.» ³ Ə Jəju təl əl-de ə nā: «İtidəi nē ki ngar *Dabidi ra loki bo ra-de ki dije ki goe ti kin al a? ⁴ Dabidi ur me kəy ti lə Luwə ki ra ki kibi, əi ki dije ki gone ti, usoi mapa ki dije adi Luwə kadi-kare ti. E mapa ki kuso-e ɔɔbi dōe al nim, ɔɔbi dō njé ki goe ti al nim, nā e njé kijə nē məsi kadi-kare par ə ɔɔbi dōde kadi usoi †. ⁵ Ə se ta ki ndu-kun lə *Moji ndangi əl ə nā: ndō taa kəə ti, njé kijə nē məsi kadi-kare je, rai kilā ki e nē ki kadi dəw ra ndō taa kəə ti al, gin kəy ti lə Luwə, nā dəw tidə dōde ti kadi e majal al kin, itidəi al a? ⁶ NGa ningə kadi m-əl səsi, lo ki j-a ti ne kin, nē ki bo ngay itə kəy lə

† 12:4 1 Samiyəl 21.2-7; Ləbətiki 24.9

Luwə to ti ne. ⁷ Ningə kin ə re igəri me ta ki ə nā: “E koo kəm-to-ndoo ə m-ge, bi e kilə məsi kadi-kare par al †” kin ə, re a igangi ta dō dije ti ki ta ləde goto kin al. ⁸ Tadō mi *NGon dəw, m-aw ki tōgi dō ndō taa kəə ti.»

Jəju adi rō nga dīngəm ki jie oy njururu

(Mk 3.1-6; Lk 6.6-11)

⁹ Jəju j ngō, aw kəy kaw-naa ti lə *Jipi je. ¹⁰ Ningə dīngəm kare ki jie oy njururu e me kəy kaw-naa ti ngō. Ba, dije sangi rābi ki kadi n-indəi ta dō Jəju, adi dəji-e ta əi nā: «NDu-kun adi ta rābi kadi dəw əji madine ndō taa kəə ti ə se aje al ə?» ¹¹ Ə Jəju ilə-de ti ə nā: «Nā dansi ti ə, aw ki bati kare ba, ə bati ka kin osi be ti ndō taa kəə ti, ə aw un-e tēē sie taga al ə? ¹² NGa ningə re e dəw ba, itə bati gidi bəy bəy! Ə m-əl səsi təkī ndu-kun adi ta rābi kadi dəw ra maji ndō taa kəə ti.» ¹³ Lo kin ti ngō, Jəju əl dīngəm ka kin ə nā: «İsurə jii.» Ə dīngəm surə jine ba, jie təl to maji asi-naa ki ki nungi. ¹⁴ Ə loki *Parisi je tēēi taga ba, awi əli-naa ta ki dō Jəju ti, kadi n-ooi se n-a n-rai ban ə n-a n-tōli-e wa.

Jəju e bəə kilə lə Luwə

¹⁵ Loki Jəju oo poy nē ki gei ra sie, ɔti lo kin ti ngō kō. Dije ngay uni goe, ningə əji njé moy je pəti tō. ¹⁶ Ba, ndəji-de ki tōgine, kadi rai adi dəw gər-ne al. ¹⁷ Ningə nē kin ra nē be kadi ta ki Luwə əl ki ta nje kəl ta ki tae ti, Ejay kin †, tōl tane. Luwə əl ə nā: ¹⁸ «Oi bəə kilə ləm ki m-kote, Nje ndigi ləm, ki rōm nəl-m ngay kadi m-ilə jim dōe ti. M-a m-ində NDilm dōe ti, Ningə a ilə mbə nē ra ki dana rō gin be je ti ki dangi dangi ††. ¹⁹ A kōli-naa ki dəw al nim, a ində ndu al nim. Dəw a oo ndue əl ta ta mbalo ti al ††. ²⁰ A budī gākira ki to ki mbone nangi al, Taa, a tōl lambi ki isi oy al nim tō. A ra be bitī kadi tə nē ra ki dana ɔ be †††. ²¹ Gin be je ki dangi dangi a indəi mede dōe ti.»

Dije əi nā Jəju e ngar lə ndil je ki majal

(Mk 3.22-30; Lk 11.14-23)

²² Dije rai ki dīngəm kare ki ndil ki majal ra-e adi kəme oo lo al nim, əl ta al nim, ə Jəju ade əl ta je, oo lo je. ²³ Nē kin əti kosi dije bəl ngay, adi dəji-naa ta əli əi nā: «Dəw kam e *NGon ka Dabidi al ma?» ²⁴ Nə loki *Parisi je ooi ta kin ningə, əli əi nā: «E kam isi tuwə ndil je ki majal ki tōgi lə Bəljəbul, ki e ngar lə ndil je ki majal.» ²⁵ Jəju gər mər ta ləde adi əl-de ə nā: «Kin ə, dije ki me bekō ti ki kare ba, təli dō-naa ti rōi-naa ə, be kōe kin a tujī. Taa, be bo, ə se me kəy ki dije ki me ti təli dō-naa ti, rōi-naa, ki kadi a a taa ka goto tō. ²⁶ Kin ə re *Satā wa tuwə dije lə Satā, e wa adi dije lie təli dō-naa ti rōi-naa ə, lo kadi kōbe lie a aw ki kəte goto. ²⁷ Kin ə re e ki tōgi lə Bəljəbul ə m-tuwə-n ndil je ki majal ə, dije ki gosi ti tuwəi-de ki tōgi lə nā ə? Dije ki gosi ti wa a tōji kadi ta

†† 12:7 Oje 6.6 † 12:17 Ejay 42.1-4 †† 12:18 Ejay 42.1 ††† 12:19 Ejay 42.2 ††† 12:20 Ejay 42.3

lasi e ta ki go ti al. ²⁸ A re e ki tɔgi læ NDil Luwə ə m-isi m-tuwə-n ndil je ki majal tɔ ningə, tɔji kadi kɔbe læ Luwə re tɛɛ rɔsi ti ngata.

²⁹ «Ningə təkɪ rɔjeti, re dəw uwə dəw ki nje tɔgi dɛe kəte al ə, a asi kur me kəy ti lie, kadi ndur nɛ kingə lie al. Loki dɛe ngata ningə, a ndur nɛ ki me kəy ti lie təkɪ mene ge. ³⁰ Ningə kadi igəri, dəw ki e səm al, e nje kɔsi-m ta, taa dəw ki kaw səm nɛ ki naa ti al, e nje tɪndə tɪ tɔ. ³¹ Be ə, m-əl səsi təkɪ, majal je pəti ki dije a rai-de, ə se ta je ki mal pəti ki dije a əli dɔ Luwə ti, Luwə a iyə goe kɔ adi-de, nə ta ki mal ki kəl dɔ NDil Luwə ti, Luwə a iyə go kɔ adi-de al ratata. ³² Kɪn ə re dəw əl ta ki majal ɔsi-n tam, mi *NGon dəw ə, Luwə a iyə go kɔ ade, nə re əl ta ki mal ɔsi-n ta NDil Luwə ə, Luwə a iyə go kɔ ade ki bone ti al nim, ki lo ti ti al nim, ratata.

Ta ki tɛɛ ta dəw ti ki ngəme dəw
(Mt 7.16-17; Lk 6.44-45)

³³ «Kɪn ə re kagi maji ba, kande maji tɔ, a re kagi majal ba, kande majal tɔ. Tado e ki kandi kagi ə dəw a gər-n kagi. ³⁴ Səi njé man majal tə li je be kam, a rai ban be ə ta ki maji a tɛɛ tasi ti, səi ki səi dije ki majal ə? Tado e nɛ je ki rosi me dəw kɪn ə isi tɛɛ tae ti. ³⁵ Dəw ki maji, kɪlə rae je tɛɛ me nɛ ra ti ki maji ki uwə mee. Ningə dəw ki majal, kɪlə rae je tɛɛ me nɛ ra ti ki majal ki uwə mee tɔ. ³⁶ M-əl səsi, ngan ta je ki galala pəti ki isi tɛɛ ta dije ti kɪn, a əli gɪne ndɔ gangi ta ti. ³⁷ Tado e ki ta ki tai ti ə a ɔri ta dɔi ti, ə e ki ta ki tai ti tɔ ə ta a uwəi.»

Parisi je daji Jəju nɛ kɔji
(Mt 16.1-4; Mk 8.11-12; Lk 11.16, 29-32)

³⁸ Njé ndo ndu-kun je ki *Parisi je uni ta əli Jəju əi nə: «Nje ndo dije, jɪ ndigi kadi ɪra nɛ kɔji madi kare adi j-o.» ³⁹ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Dije ki dɔkagilo ti ki bone, əi dije ki majal, ki njé kuwə marim, ndigi kadi n-ooi nɛ kɔji, nə nɛ kɔji madi ki rangi ki kadi a oi ore dɔ nɛ kɔji læ nje kəl ta ki ta Luwə ti Jonasi, goto ngata. ⁴⁰ Tado, tə ka ki Jonasi ra kondɔ mitə, kadi mitə me kanji ti ki boy ka kɪn ə, mi *NGon dəw m-a m-ra kondɔ mitə, kadi mitə gin nangi ti tɔ †. ⁴¹ NDɔ gangi ta ti ə, dije ki Ninibi ti a j taa ta kəm dije ti ki dɔkagilo ti ki bone kɪn kadi a iləi ta dɔde ti. MBata, loki Jonasi ilə mbɛ Poy Ta ki Maji, dije ki Ninibi ti iyəi rəbi nɛ rade je ki majal kɔ ††. NGa ningə, ki basine kɪn, dəw ki itə Jonasi sɔy e ne. ⁴² NDɔ gangi ta ti ə, ngar ki dəne ki j gin be ti, a j taa ta kəm dije ti ki dɔkagilo ti ki bone kɪn kadi a ilə ta dɔde ti. MBata, j sɔy dɔ-nangi ti nu ə ndɔ ki re kadi oo gosi ta læ Salomɔ ‡. NGa ningə, ki basine kɪn, dəw ki itə Salomɔ sɔy e ne.

NDil ki majal ki təl re tone ti gogi
(Lk 11.24-26)

⁴³ «Loki ndil ki majal tɛɛ me dəw ti, aw ilə ki dilə lo ki tuti mba kadi n-ingə lo kisi ki rangi kadi n-ɔr kəɔ ti, nə ingə al ba, ⁴⁴ əl ə nə: “M-a m-təl kadi m-aw lo kisi-m ti ki kəte m-isi ti ə m-tɛɛ ka kɪn gogi.” Loki təl aw gogi ningə, ingə me lo ka kɪn to kare, utəi, rai adi maji.

† 12:40 Jonasi 2.1 †† 12:41 Jonasi 3.5 ‡ 12:42 1 NGar je 10.1-10

⁴⁵ NGa ə, təl aw, ɔy ndil je ki majal itəi-e e wa bəy siri, ba rəi uri me dəw ti ka kɪn isi. Lo kɪn ti, jɪ kisi dəw kɪn ki dɛe taa a majal ngay itə e ki kəte bəy. Be ə, dije ki majal ki dɔkagilo ti ki bone ka a toi be tɔ.»

Jəju əl ta læ kone je ki ngakone je ki rɔjeti
(Mk 3.31-35; Lk 8.19-21)

⁴⁶ Jəju isi əl ta kosi je ba bəy ningə, kɔe je ki ngakɔe je rəi ai taga, sangi kadi n-əli sie ta. ⁴⁷ NGa ə dəw madi əl-e ə nə: «O kɔi je ki ngakɔi je ai taga nɔɔ, a sangi kadi n-əli səi ta.» ⁴⁸ Ə Jəju təl əl dəw ka kɪn ə nə: «Nə je ə əi kom je, ki ngakom je ə?» ⁴⁹ Ba un jine tɔji-n njé ndo je læne, ə ə nə: «Oi kom je, ki ngakom je ə isi kɪn. ⁵⁰ Tado dəw ki nje ra ndigi læ Bawm ki isi me dɔrɔ ti ə, e ngokom je, e konanm je, ki kom je.»

Kuji ta ki dɔ nje dibi nɛ ti
(Mk 4.1-9; Lk 8.4-8)

13 NDɛe ti kɪn, Jəju tɛɛ me kəy ti, aw isi kadi ba bo ti. ² Kosi dije ngay kawɪ-naa gəi gɪde, adi aw al isi me to ti. Ba kosi dije pəti, ai ngangɪ ba ti ne. ³ Jəju əl-de nɛ je ngay me kuji ta je ti ə nə: «Nje ndr kare aw kadi dibi nɛ, ⁴ ningə dɔkagilo ti ki a ilə ko nɛ, kə ko je madi tosi ngangɪ rəbi ti adi yəl je rəi ɔi maki. ⁵ Kə ko madi je, tosi dɔnangi njəkɪrə ti, adi lo kadi ingəi dɔnangi asi tam iləi ngirəde ti goto. Nə ke ə, tɔgi kalangi ba, tado ngirəde to taa ne. ⁶ Loki kadi ɔsi ningə, ngan ko je ka kɪn ndoləi mbaw, ba go ti, tuti kurim, tado ngirəde aw nangi boy al. ⁷ Kə ko je ki nungi, tosi dan kon je ti, adi kon je tɔgi ndəmi-de mbɔl. ⁸ Nə kə ko je madi, tosi dɔnangi ti ki maji, adi andi. Ki nə je andi asi bu kare, njé ki nungi andi asi kuti mehɛ, taa njé ki nungi bəy andi asi kuti mitə tɔ.» ⁹ Jəju ilə dɔ ti ə nə: «Dəw ki aw ki mbine mba koo-n dɔ ta ba, kadi oo dɔ ta kɪn maji!»

Gin nɛ ki Jəju ndo-n nɛ ki kuji ta je
(Mk 4.10-12; Lk 10.9-10)

¹⁰ *Njé ndo je læ Jəju rəi rɛe ti daji-e əi nə: «Mba ri ə əl-de ta ki kuji ta je ə?» ¹¹ Ə Jəju əl-de ə nə: «M-əl-de ta ki kuji ta tado səi, Luwə tɛɛ ki dɔ nɛ ki to lo bɔyɔ ti ki ɔji dɔ kɔbe lie adi igəri, nə əi je, Luwə tɛɛ ki dɛe adi-de al. ¹² Tado dəw ki aw ki nɛ jine ti, a adi-e dɔ ti bəy, kadi to mbar mbar jie ti, nə dəw ki nɛ lie goto, e ki ndikiri wa ki aw-n jine ti kɪn ka, a taai jie ti wa bəy. ¹³ E mbata kɪn ə, m-əl-n-de ta ki kuji ta, tado gɔi lo maji ka, ooi nɛ al nim, ooi ta maji ka, gəri me al nim. ¹⁴ E be kadi ta ki Luwə əl ki nje kəl ta ki tae ti Ejay kɪn təl tane. Ejay †† əl ə nə:

“A ooi dɔ ta maji, nə a igəri me al nim,
A igɔi lo maji, nə a ooi lo al nim,
¹⁵ Tado me dije kɪn təl ngə ngororo.

Uti mbide,
NDəmi kəmde,
NDigi kadi kəmde oo lo al nim,
Kadi mbide oo ta al nim,
Taa kadi n-gəri nɛ madi kare al nim tɔ,

†† 13:14 Ejay 6.9

Nə təkı ne n-ij n-rəi rəm ti,
Adi m-aji-de †.”

¹⁶ «Nə səi, səi njé maji-kur, tadə kəmsi oo ne je maji nim, mbisi oo ta maji nim. ¹⁷ Təkı rəjeti, adi m-əl səsi, njé kəl ta je ki ta Luwə ti, ngay, ki njé ra ne je ki dana ngay, ndigi kadı kəmde oo ne ki səi je, kəmsi oo kin, nə asi koo al, ndigi kadı mbide oo də ta ki səi je, mbisi oo kin, nə asi koo al tə.

Jəju ɔr me kuji ta ki ɔji də nje kilə ko
(Mk 4.13-20; Lk 8.11-15)

¹⁸ «Səi, maji kadı gəri me kuji ta lə nje kilə ko kin maji. ¹⁹ NGangi rəbi ki kə ko je tosi ti, e dəw ki oo ta ki də kəbe ti lə Luwə, nə gər me al, ə su re ɔr ta ki dibi mee ti ka kin kə. ²⁰ Dənangi njəkırə ki kə ko je tosi ti, e dəw ki oo ta lə Luwə ningə, taa langisi ba ki rənəl, ²¹ nə ta kin, ilə ngırəne mee ti al. E dəw ki nje kuwə ki ta lə Luwə dəkagilo ki ndəy be par. Dəkagilo ki kə je, ə se kində kəm-ndoo ki mbata ta lə Luwə re ba, iyə kadı-me ləne kə kalangi ba. ²² Kə ko je ki tosi dan kon ti, e dəw ki oo ta lə Luwə, nə me ka sururu də ne je ti ki dənangi ti, ki ra ta ne maji je uti də ta ki oo, adi lo kadı andi go-to. ²³ Ningə, dənangi ki maji ki kə ko je tosi ti, e dəw ki oo ta lə Luwə, gər mee, adi andi maji. Dəe ki madı je andi bu kare je, ki nungi andi kuti mehə je, kuti mitə je.»

Kuji ta ki də jəne ti

²⁴ Jəju ində kuji ta ki rangi nəde ti bəy ə nə: «Kəbe lə Luwə, to tə dəw ki dibi kandi ne ki maji me ndər ti ləne, ²⁵ ə kondə, loki dije toi bi ba, nje bə lie re dibi jəne də ne ti ki maji ki dibi ka kin, ba ɔti aw. ²⁶ Loki kandi ne ki maji ka kin ibə təgi, ə kande je isi tēgi ba, jəne ka kande tēg tə. ²⁷ Lo kin ti, njé ra kilə je awi əli bade əi nə: “Baje, e kandi ne ki maji ə idibi me ndər ti ləi tə, nga jəne je kin tēgi ra ə?” ²⁸ Ə bade əl-de ə nə: “E nje bə ə ra ne kin.” NGA ə njé ra kilə je dəji-e əi nə: “Indigi kadı ji rəy-de kə a?” ²⁹ Nə ba nje ndər əl-de ə nə: “Jagi, lo rəy jəne je ti kin, a rəyi ki ko ki maji ba. ³⁰ Ə iyəi-de adi təgi naa ti bitı kagi lo kijə ko ti, ningə ndə kije ti ba, m-a m-əl njé kije je m-ə nə: İrəyi jəne je kin idəki ki dəe dəe kadı tə iləi por bəy taa, ijəi wa ki me dam ti ləm.”»

Kuji ta də kə kagi ti ki bari-e mutadi
(Mk 4.30-32; Lk 13.18-19)

³¹ Jəju ində kuji ta ki rangi nəde ti bəy ə nə: «Kəbe lə Luwə to tə kə kagi madı ki bari-e nə mutadi ki dəw madı un dibi me ndər ti ləne kin be. ³² Kə mutadi ə e kandi ne ki du itə ndəgi kandi ne je pəti, nə lo ki təgi ba, təl kagi təy ki bo itə kam təy je pəti ki me ndər ti. Təl kagi ki bo, adi yəl je rəi rai kəy tode bajie je ti.»

Kuji ta də əm ti
(Lk 13.20-21)

³³ Jəju əl-de kuji ta ki rangi bəy ə nə: «Kəbe ki dərə ti to titi-naa ki əm ki dəne madı un ləy-n nduji ki me kee joo, adi nduji ki ləy ba pəti i kin be.»

Jəju əl ta je pəti ki kuji ta
(Mk 4.33-34)

³⁴ Ta je kin pəti, Jəju əl kosi je ki kuji ta. Ta ki kadı əl-de ki kuji ta al, goto. ³⁵ E be kadı ta je ki Luwə əl ki ta nje kəl ta ki tae ti kin təl tane. Nje kəl ta ki ta Luwə ti əl ə nə: «M-a m-tēg tam kadı m-əl kuji ta je, m-a m-ilə mbə ne je ki toi lo bəy ti lo kilə ngırə dərə ti ki dənangi ti nu kin †.»

Kər gin kuji ta ki də jəne ti

³⁶ Jəju iyə kosi je ə aw be. Loki rəi be, njé ndo je lie rəi rəe ti, dəji-e əi nə: «ɔr-je gin kuji ta ki də jəne ti ki a me ndər ti kin adi j-o.» ³⁷ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Dəw ki nje dibi ko ne ki maji kin, e mi NGon dəw; ³⁸ ningə ndər, e dənangi; ə kandi ko ki maji, e njé je ki ndigi kadı Luwə ɔ be dəde ti; jəne, e njé je ki uni go nje majal; ³⁹ nje bə ki nje dibe, e su; kagi lo kijə ko e dəbəy ndə; ba njé kijə ko je əi malayka je tə. ⁴⁰ Tə ka ki, e ki rəy-n jəne buki poro, dəbəy ndə a to be tə. ⁴¹ *Mi NGon dəw m-a m-ilə ki malayka je ləm kadı tuji dije pəti ki njé kəsi madıde je kadı osi me majal ti, ki dije ki njé ra majal. ⁴² *Malayka je a buki-de me por ti ki dum kəl tae, ki e lo ki a nqi je a ngəi ngangide je titi. ⁴³ Lo kin ti, njé ra ne ki dana a unji tə kadı be me bəko ti lə Bawde Luwə. Dəw ki aw ki mbine kadı oo-n də ta ba, kadı oo də ta kin maji.

Kuji ta ki də ne kingə ti ki to lo bəy ti ki madi-kəsi

⁴⁴ «Kəbe ki dərə ti to tə ne kingə ki bəy ti me ndər ti, ə dəw madı aw tēg də ti kin be. Dəw ka kin təl bəy gogi, ba rəe nəl-e ngay, adi aw gati ki ne maji je ləne pəti, ə iyə lae re ndogi-n ndər ka kin. ⁴⁵ Kəbe ki dərə ti to tə nje ra gati ki isi sangı madi-kəsi ki ndole be. ⁴⁶ Loki ingə e ki gate e ngay, təl aw gati ki ne kingə je ləne pəti, ə iyə lae re ndogi-n madi-kəsi ka kin.

Kuji ta ki də bandi ti

⁴⁷ «Kəbe lə Luwə to tə bandi ki dəw a ilə me ba ti ə a ɔy də kə kanji je ki dangi dangi kam be. ⁴⁸ Loki bandi ka kin rosi ba, nje ndə ndər re-n ngangı ba ti, isi nangı, ningə tər njé ki maji maji me sukim ti, ə iyə njé ki tēgi ne əl buki-de kə. ⁴⁹ Kae ti ka kin ə, dəbəy ndə a e be tə. *Malayka je a rəi kadı ɔri kəm dije ki njé ra ne je ki dana ki njé ra ne je ki dana al, naa ti. ⁵⁰ A buki dije ki njé ra ne je ki majal me por ti ki dum kəl tae, ki e lo ki a nqi je a ngəi ngangide je titi.»

⁵¹ Lo kin ti ngə, Jəju dəji njé ndo je ləne ə nə: «İgəri me ta je kin pəti a?» Ə iləi-e ti əi nə: «Oyo, ji gər.»

⁵² Ningə Jəju əl-de ə nə: «E be ə, nje ndo dije ndu-kun ki təl nje taa ne ndo ki də kəbe ti lə Luwə, to tə ba nje

† 13:15 Ejay 6.10

†† 13:35 Pa je 78.2

kəy ki ingə nē je ki sigi ki nē je ki kəke lo ngəm nē ti ləne kin be.»

Dije ki Najarəti ti adi mede Jəju al

(Mk 6.1-6; Lk 4.16-30)

⁵³ Loki Jəju əl kuji ta je gine gangi ba, ɔti lo ki a ti kin kɔ. ⁵⁴ ɔti ngg, aw be bo ti ki tɔgi ti. Jəju ndo nē dije gin kəy kaw-naa ti lə *Jipi je. NDo-de nē ndo ki əti-de bəl, adi əli əi nə: «Gosi ta je ki nē kɔji je kin ij-n ra ə? ⁵⁵ Ma ngon lə nje ragi kagi dɔ kəy ti wa ka am wa? Kɔe al ə e Mari a? Ə Jaki je, ki Jisəpi je, ki Simo je ki Judi je tɔ al ə əi ngakɔe je a? ⁵⁶ Taa, konane je ka isi səje ne tɔ al a? NGA nē je kin pəti ingə ra dana?» ⁵⁷ Ta ki dəji kin ɔgi-de kadi adi mede Jəju, ə Jəju əl-de ə nə: «Nje kəl ta ki ta Luwə ti ba, e me be koje ti, ki me kəy ti lie ə dije a kidi-e ti.» ⁵⁸ Lo kin ti, Jəju ra nē kɔji je ngay al mbata mbati kadi-e mede.

Koy Jə Batisi

(Mk 6.14-19; Lk 9.7-9; 3.19-20)

14 Dɔkagiloe ti kin, *Erodi ki e nje kɔbe dɔnangi ti ki Galile, oo ta tɔba lə Jəju. ² Ə əl njé ra kilə je ləne ə nə: «Dəw kin e Jə Batisi! E e ə j taa dan njé koy je ti. Gine kin ə, aw-n ki tɔgi mba ra-n nē je ki əti bəl bəl.» ³ Erodi əl be, tadɔ ndɔ ki adi uwəi Jə, dɔɔi-e ki sən, iləi-e dangay ti, mbata lə Erodiyadi, ki ne ngokɔe Pilipi, ⁴ ki Jə əl-e ta dɔ ti ə nə: «E go ti al kadi itaa-e nei ti †.» ⁵ Me ta ti kin, Erodi ndigi tɔl Jə, nə bəl kosi je, tadɔ kosi je ooi Jə kadi e nje kəl ta ki ta Luwə ti. ⁶ NGA ə, ndɔ rɔnəl koji Erodi ti, ngon lə Erodiyadi ki dəne, tɛɛ ndam nɔ dije ti ki bari-de lo nē kuso ti, ə nəl Erodi ngay, ⁷ adi Erodi un ndune ki kibi rɔ kadi n-ade nē je pəti ki dəji-ne. ⁸ Lo kin ti, kɔe sule, adi əl ə nə: «Adi-m, təkɔ j-a-n wa kin, dɔ Jə Batisi me supira ti.» ⁹ Me ngar tuji ɔji-n dɔ nē ki ngon ki dəne dəje kin, nə ki mbata kun mindi ki un, taa ki mbata dije ki bar-de lo nē kuso ti kin tɔ ba, un ndune kadi adi-e dɔ Jə. ¹⁰ Be ə, adi dəw madi aw gangi dɔ Jə kəy dangay ti, ¹¹ re-n me supira ti, adi ngon ki dəne ka kin, adi aw-n adi kone. ¹² *Njé ndo je lə Jə rəi uni nine awi dibi, ba awi ɔri poye Jəju ade oo.

Jəju adi nē kuso dibi dije usoi

(Mk 6.30-44; Lk 9.10-17; Jə 6.1-15)

¹³ Loki Jəju oo ta kin ba, un to ə aw ɔsi rɔne ngərangi ki karne ba, lo ki dije gotoi ti. Loki kosi je ooi tae ba, ij ki be bo je ki dangi dangi awi ki njade goe ti. ¹⁴ Loki Jəju ur nangi me to ti, oo kosi dije ngay. Loki oo-de, oo kəm-to-ndoo ləde, adi aji njé moy je ləde. ¹⁵ Loki kadi aw tə ur ba, njé ndo je ɔti ki rɔ Jəju ti əli-e əi nə: «Lo ki j-ai ti ne kin, e lo ki dije gotoi ti, ningə kadi isi ur tɔ ngata, ə ituwə kosi dije kam adi awi ki ngan be je ti, ndogi nē kuso usoi.» ¹⁶ Nə Jəju əl-de ə nə: «Awi ki ndoo kadi awi lo al, səi je wa adi-de nē usoi.» ¹⁷ Ə əli Jəju əi nə: «Ki j-a-n ne kin, j-aw ki mapa mi ə kanji joo tɔ par.» ¹⁸ Ba Jəju əl-de ə nə: «Ɔrəi adi-mi m-o.» ¹⁹ Ningə go ti, adi ndune kadi kosi dije ka kin isi nangi dɔ wale je ti. Ba ɔy

† 14:4 Ləbatiki 18.16; 20.21

mapa ki mi ki kanji ki joo ka kin, un kəmne ki taa, əl ta ki Luwə mba kadi njangi dɔe, ningə uwə gangi naa ti, adi njé ndo je, adi adi kosi je. ²⁰ Dije pəti usoi nē ndani maji, adi njé ndo je ɔyi gindi mapa je, ki kanji je ki nay, kare dɔgi gide e joo bəy. ²¹ Dije ki usoi nē kin asi dɔngəm je dibi mi, ki kanji tidə dəne je ki ngan je.

Jəju njiyə dɔ man ti

(Mk 6.45-52; Jə 6.16-21)

²² NDəy ba go ti, Jəju ɔsi njé ndo je ləne kadi ali me to ti, awi gidi ba ti kəte nɔne ti, dɔkagilo ti ki e a tuwə-n kosi je. ²³ Loki Jəju tuwə-de adi awi ningə, ɔti aw dɔ mbal ti, ɔsi rɔne ki karne, mba kəl ta ki Luwə. Loki kadi ur, Jəju isi loe ti ngg ki karne ba. ²⁴ Dɔ gangi loe ti kin, to lə njé ndo je e dan ba ti, səy ki ngangɔ ba ngata. Nəl ilə, sur to ki gogi gogi, adi pungɔ ba ra-de majal. ²⁵ Dan lo ti ba, Jəju j a njiyə dɔ man ti, isi aw ki rɔ njé ndo je ti. ²⁶ Ə loki njé ndo je ooi-e a njiyə dɔ man ti ningə, dɔde majal, adi əli əi nə: «E muwə dəw,» ba bəl tɔl-de, adi uri kɔl. ²⁷ Nə kalangi ba, Jəju əl-de ə nə: «Adi mesi osi nangi nə e mi, ə ibəli al!» ²⁸ Lo kin ti, Piyər ilə Jəju ti ə nə: «Babe, re e j ə, adi-m ndui adi m-njiyə dɔ man ti m-aw rɔi ti.» ²⁹ Ə Jəju əl-e ə nə: «Ɔre!» Ba Piyər j me to ti, ur dɔ man ti, njiyə dɔ ti isi re ki rɔ Jəju ti. ³⁰ Nə loki Piyər oo nəl ki isi ilə ba, bəl ra-e adi ilə ngirə nduy man, adi nɔ ə nə: «Babe, aji-m!» ³¹ Ə kalangi ba, Jəju ilə jine uwə-n Piyər, ba əl-e ə nə: «Ɔ dəw ki kadi-me ləi e ndikiri ba, ra ban ə ibadi ə?» ³² Ningə loki ali taa me to ti ba, gin nəl gangi. ³³ Ə njé ki isi me to ti ɔsi məkəsɔde nangi nɔe ti, ba əli-e əi nə: «Təkɔ rɔjeti, j NGon lə Luwə wa!»

Jəju nga njé moy je dɔnangi Gənəjarəti ti

(Mk 6.53-56)

³⁴ Loki Jəju əi ki njé ndo je ləne indəi ba gangi ningə, tɛɛi dɔnangi Gənəjarəti ti. ³⁵ Dije ki loe ti gəri Jəju, adi iləi kilə ki lo lo, dɔnangi ki Gənəjarəti ti ba pəti, ə dije rəi ki njé moy je pəti rɔe ti. ³⁶ Dije nɔi dɔ Jəju ti kadi iyə njé moy je adi ɔdi ta kibi lie par ə a ingəi rɔ nga, ba dije pəti ki ɔdi ta kibi lie ingəi rɔ nga tɔ.

Jəju əl ta ki dɔ nē jibəl be ti

(Mk 7.1-13)

15 *Parisi je ki njé ndo ndu-kun je lə Luwə ki madi je j Jorijaləm ti, rəi ingəi Jəju dəji-e əi nə: ² «Mba ri ə njé ndo je ləi təli rɔde go nē jibəl be ti lə kaje je al ə? Ji dəji be tadɔ togi jide al par ə usoi nē.» ³ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «NGa səi, mba ri ə itəli rɔsi go ndu-kun ti lə Luwə al mbata nē jibəl be ləsi ə? ⁴ Təkɔ rɔjeti, Luwə əl ə nə: “ɔsi gon bawi ki kɔi.” Taa əl bəy ə nə: “Dəw ki taji bawne ə se kone asi ta koy †.” ⁵ Nə səi, əli əi nə: “Dəw ki əl bawne ə se kone ə nə: «Nē maji je ki re m-a m-ɔsi-n ɔli e kadi-kare ki m-ində ta dangi mbata lə Luwə ngata,» ba, ⁶ dəwe kin aw ki ndoo kadi ɔsi gon bawne al ngata. Lo kin ti, isi tuji ki ta lə Luwə mbata nē jibəl be ləsi.” ⁷ Səi njé kadi kəm dije, ta ki Luwə əl ki ta nje kəl ta ki tane ti Ejay ɔsi ti e ta ki rɔjeti. Luwə əl ə nə:

†† 15:4 Tɛɛ ki taga 20.12; 21.17; Dətərənəm 5.16; Ləbatiki 20.9

⁸ "Gin dije kin csi gonm ki nda tade kare,
Nə mede e sɔy sɔm.
⁹ Tɔji ki isi iləi dɔm ti, ndae goto,
Tadɔ nɛ ndo je ki isi ndoi dije ka,
E kəm-kədi ki j rɔ dije ti tɔ †."»

Nɛ ki nje təl dəw nɛ ki to nje ti
(Mk 7.14-23)

¹⁰ Go ti, Jəju bar kosi dije ki rɔne ti, ə əl-de ə nə: «Uri mbisi maji oi ta ləm, ə kadi igəri mee tɔ. ¹¹ Nɛ madɔ ki j taga aw ta dəw ti ki a təl-e nɛ ki to nje ti ta kəm Luwə ti goto. Nə nɛ ki tɛɛ ta dəw ti ə a təl dəw ki nɛ ki to nje ti.» ¹² Lo kin ti, njé ndo je lə Jəju rəi rɔe ti əli-e əi nə: «Ta ki əl kin to me *Parisi je ngay, kin igər ma?» ¹³ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Kagi ki ra ki Bai mə-e al, a ɔri-e kɔ. ¹⁴ Iyɔi-de, əi njé kəm tɔ je ki isi ndɔri njé kəm tɔ je. NGa ningə, re nje kəm tɔ ndɔr nje kəm tɔ ba, joo pu a osi me be ti.» ¹⁵ Ə Piyər un ta əl-e ə nə: «Ɔr me kujj ta kin adi j-o.» ¹⁶ Ba Jəju əl ə nə: «Adi səi je wa ka igəri nɛ al to a?» ¹⁷ Adi m-əl səsi, nɛ je pəti ki ɔdi ta dəw, a aw tɛɛ kandae ti, ba go ti ə, tɛɛ kɔ, aw be sɔ ti. ¹⁸ Nə nɛ ki tɛɛ ta dəw ti, e nɛ ki j ngame dəw ti, ningə e kin ə e nɛ ki nje təl dəw nɛ ki to nje ti. ¹⁹ NGə me dəw ə e lo ki mər ta je ki majal isi tɛɛ ti, ki tɔl-naa, ki kuwə marim, ki kaya ki ra, ki bogi, ki ma naji ki ngom, ki kəl ta ki majal dɔ-naa ti. ²⁰ Əi je kin ə əi nɛ je ki isi təli dəw nɛ ki to nje ti; nə kuso nɛ, ki kanji togi ji, a təl dəw nɛ ki to nje ti al.»

Dəne ki Kana ti adi mene Jəju
(Mk 7.24-30)

²¹ Jəju j loe ti nɔɔ, ɔr rɔne aw dɔnangi ti ki Tir ki Sidɔ. ²² Ningə yə, dəne ki Kana ti kare tɛɛ nɔɔ re, ba un ndune ki taa əl ə nə: «Babe, *NGon ka Dabidi, o kəm-to-ndoo ləm! tadɔ ndil ki majal adi kɔ ngonm ki dəne ngay.» ²³ Nə Jəju ilə ta ti al. Ba njé ndo je lie rəi rɔe ti, əli-e əi nə: «Ituwe kɔ goje ti, tadɔ a ində ndu goje ti.» ²⁴ Ə Jəju ilə ti ə nə: «E ngan *Isirayəl je, ki toi tə bati je ki nayi-naa be kam par ə Luwə ilə-m ki rɔde ti.» ²⁵ Nə dəne re csi məkəsine nangi nɔe ti ə nə: «Babe, ire ira sɔm!» ²⁶ Ə Jəju ilə ti ə nə: «E go ti al kadi dəw un nɛ ku-so lə ngan je, ilə adi ngan bisɔ je.» ²⁷ Ba dəne əl Jəju ə nə: «E rɔjeti Babe, nga ke ə, ngan bisɔ je ki ai gin tabilə ti, a usoi yongirɔ nɛ je ki tɛɛ ta bade je ti tosi nangi tɔ.» ²⁸ Lo kin ti, Jəju əl-e ə nə: «Dəne, kadi-me ləi bo ngay! Ningə kadi ingə nɛ ki to rɔi kin, təkɔ idəji-n.» Ba ngone ki dəne ka kin, ingə rɔ nga dɔ kade ti wa kin nɔɔ tɔ.

Jəju aji njé mɔy je ngay
(Mk 7.31-37)

²⁹ Jəju ɔti loe ti nɔɔ, aw ta ba ti ki Galile. Al aw dɔ mbal ti, isi nangi. ³⁰ Kosi dije ngay rəi rɔ Jəju ti ki njé məti je, ki njé kəm tɔ je, ki njé kingə tuji je, ki njé mbi bəy je, taa njé mɔy je ki rangi ngay nɔɔ bəy. Rəi ki njé mɔy je kin buki-de nɔ Jəju ti, ba Jəju aji-de. ³¹ E nɛ ki əti kosi je bəl ngay, kadi njé mbi bəy je əli ta nim, njé

kingə tuji je ingəi rɔ nga nim, njé məti je njiyəi nim, taa njé kəm tɔ je ka ooi lo nim tɔ, adi iləi tɔji dɔ Luwə ti lə *Isirayəl je.

Jəju adi nɛ kuso dibi dije usoi bəy
(Mk 8.1-10; Mt 14.13-21)

³² Jəju bar njé ndo je ləne əl-de ə nə: «M-o kəm-to-ndoo lə kosi dije kin, tadɔ ndɔ mitə bone ə əi sɔm naa ti, ningə, nɛ ki kadi usoi goto. Ba m-ge kadi m-tuwə-de ki mede ki bo ba al, nə tə bo j taa tɔgide rəbə.» ³³ Ə njé ndo je lie dəji-e əi nə: «J-a j-j ki mapa ra dilə lo ti ne, ə kosi dije ki əti bəl be kin a usoi asi-de ə?» ³⁴ Ba Jəju dəji-de ə nə: «Mapa ki jisi ti e ban ə?» Ə əli-e əi nə: «Mapa e siri ki ngan kanji je ndəy dɔ ti.» ³⁵ Ə Jəju əl kosi dije kadi isi nangi. ³⁶ Ba ɔy mapa ki siri ki ngan kanji je ka kin jine ti, ra oyo Luwə dɔ ti, ningə gangi naa ti, adi njé ndo je ləne, adi adi kosi dije usoi. ³⁷ Dije pəti usoi nɛ ndani, adi njé ndo je kawi ginde je ki nay, kare siri. ³⁸ Dije ki usoi nɛ, asi dɔngəm je dibi sɔ, ki kanji tidə dəne je ki ngan je. ³⁹ Go ti, Jəju tuwə kosi je adi awi, ba al me to ti, aw dɔnangi Magadə ti.

Parisi je ki Sadusi je, dəji nɛ kɔji Jəju
(Mk 8.11-13; Lk 12.54-56)

16 *Parisi je ki *Sadusi je rəi rɔ Jəju ti, dəji-e kadi ra nɛ kɔji ki j dɔrɔ ti adi-de n-ooi. Dəji-e be tə kulə ki kiyə mba kuwə-n dəw. ² Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Loki kadi aw tə ur ningə əli əi nə: "Lo a to maji, mbata dɔrɔ kər jɔ." ³ Loki lo ti ki sɔ bati ningə, əli əi nə: "Bone ndi a ədi, mbata dɔrɔ kər wuu." E be ə, asi kadi igəri kəm nɛ je ki a rai nɛ dɔrɔ ti, nə nɛ je ki isi rai nɛ dɔkagilo ti ki bone taa asi gər al! ⁴ Dije ki dɔkagilo ti ki bone, əi dije ki majal, ki njé kuwə marim, ndigi kadi n-ooi nɛ kɔji, nə nɛ kɔji madɔ ki rangi ki kadi a ooi ore dɔ nɛ kɔji lə Jonasi, goto ngata.» Ba iyə-de, ə ɔti aw.

Əm lə Parisi je ki lə Sadusi je
(Mk 8.14-21; Lk 12.1-6)

⁵ Loki isi awi dam ba ti ki kare, me njé ndo je oy dɔ mapa ti ki kadi ɔyi. ⁶ NGa ningə Jəju əl-de ə nə: «Oi maji! Indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, ɔji-n dɔ əm lə *Parisi je, ki əm lə *Sadusi je.» ⁷ Nə əi je isi məri ta kin yo dɔde ti əi nə: «E mbata kɔy ki j-ɔy mapa all!» ⁸ Nə Jəju gər ta ki mede ti, adi əl-de ə nə: «Səi dije ki kadi-me ləsi e ndikiri ba, mba ri ə isi məri ta ki dɔ mapa ti ki ɔyi al ə? ⁹ Igəri me nɛ je al ka bəy a? Mesi ole dɔ mapa ti ki mi ki dɔngəm je dibi mi usoi kin al a? NDɔ ki ɔyi ndəge ki nay kare ban ə itəli ə? ¹⁰ Taa mapa ki siri ki dɔngəm je dibi sɔ usoi kin ka mesi ole dɔ ti al nim tɔ a? NDɔ ki ɔyi ndəge ki nay kare ban ə itəli ə? ¹¹ Ta ki m-əl m-ə nə: Indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, ɔji dɔ əm lə Parisi je, ki əm lə Sadusi je kin, e ta ki sɔbi dɔ mapa al, kin ra ban be ə asi kadi igəri mee al ə?» ¹² Lo kin ti ngata ə gəri təkɔ əl-de kadi n-indəi kəm-kədi dɔ rɔde ti, ɔji dɔ əm ra mapa al, nə ɔji dɔ nɛ ndo lə Parisi je ki Sadusi je.

Piyər əl təkİ Jəju e dəw ki Luwə mbəte

(Mk 8.27-30; Lk 9.18-21)

¹³ Loki Jəju aw tēē Səjare ti ki Pīlīpi ti, dəji njé ndo je ləne ta ə nə: «Dije isi əli ta ki dōm ti təkİ mi *NGon dəw mi nā ə?» ¹⁴ Ə njé ndo je əli-e əi nə: «Dije madİ əli əi nə j Jā Batisi; njé ki nungİ əi nə j nje kəl ta ki ta Luwə ti Eli; njé ki rangİ bəy əi nə j nje kəl ta ki ta Luwə ti Jərəmi al ə ki kare dan njé kəl ta je ti ki ta Luwə ti.» ¹⁵ Lo kin ti, Jəju əl-de ə nə: «NGa səi je wa ki dōsi, əli əi nə mi nā ə?» ¹⁶ Ə Sımō Piyər ile ti ə nə: «İ Kirisi, ki Luwə mbəte, NGon lə Luwə ki nje kisi kəm ba!» ¹⁷ Ba Jəju əl Sımō ə nə: «İ nje majİ-kur, Sımō ki ngon Jonasi, tadō e dəw ba tēē ki dō nē kin adi igər al, nə e Bai ki nje kisi me dōrā ti taa ə tēē ki dōe adi. ¹⁸ NGa ningə m-a m-əli m-ə nə j Piyər (ki kōr mee nə MBal), ningə dō mbal ti kin ə m-a m-ındə ngirə njé kaw-naa je ləm dō ti. Tōgi koy a ra sie nē madİ al. ¹⁹ M-a m-adi lakəle kōbe ki dōrā ti. Ningə nē je pəti ki a dō dōnangi ti ne, a dō dōrā ti tō, ə nē je pəti ki a tuti dōnangi ti ne, a tuti dōrā ti tō.» ²⁰ Ba ndəji njé ndo je ki tōgİne təkİ ke n-e Kirisi ki Luwə mbəte kin, kadİ əli tae dəw madİ al.

Jəju əl ta koyne ki kİne lo koy ti

(Mk 8.31-9.1; Lk 9.22-27)

²¹ İ dōkagİloe ti nōō, Jəju ilə ngirə tōji njé ndo je adi gəri təkİ, sōbi kadİ n-aw Jorijaləm, n-ingə kō ngay jİ ngatōgi je ti lə *Jİpi je, ki ki bo je lə njé kİjə nē məsi kadİ-kare je, ki njé ndo ndu-kun je. A tōli-ne, nə ndō ki kō mitə lə ndō koyne ba, n-a n-tēē lo koy ti. ²² Nə dō ta ti kin, Piyər ɔr Jəju aw sie dəbi kare, ningə ilə ngirə kōl sie ə nə: «Babel! Luwə a ngəm-i, nē kin a rai al!» ²³ Nə Jəju təl rōne, əl Piyər ə nə: «İtəl gogi *Satā, ɔr rōi kō gom ti! İ jİgi ki nje tİgə-m, tadō mər ta ləi e mər ta ki j rō Luwə ti al, nə e mər ta lə dije.»

²⁴ Ningə go ti, Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Re dəw madİ ndİgi njİyə gom ti ningə, kadİ oo rōne tə nē madİ al, kadİ e wa un kagi-dəsi koy ləne, ə re un gom. ²⁵ Təkİ rōjeti, dəw ki ge kajİ rōne ne wa dōnangi ti ne a tİ ta rōne. Nə dəw ki tİ ta rōne ki mbata ləm, a isi ki dōne taa gogi. ²⁶ Kin ə re dəw ingə nē majİ je ki dōnangi ti ne pəti tİgə, nə ndİle tujİ ə, maje to ra be ə? Nē madİ ki dəw a adi ɔr-n to ndİlne to nōō a? ²⁷ Mi *NGon dəw m-a m-re ki malayka je ləm me tōba lə Bai Luwə, ningə m-a m-İgə dəw ki ra go jİe ki go kİlə rae ti. ²⁸ Təkİ rōjeti, adi m-əl səsi: dije madİ dansi ti ne a oyi al bəy ə, a ooi-mi NGon dəw ki m-a m-re tə NGar kin.»

Jəju mbəl rōne

(Mk 9.2-3; Lk 9.28-36)

17 NDō mehe go ti ningə, Jəju ɔr Piyər nİm, Jaki nİm, taa Jā ki ngokō Jaki nİm tō, ə aw səde dō mbal ti ki ngal, səy ki ndəge je. ² Loe ti nōō, Jəju mbəl rōne ta kəmde ti. Ta kəme unjİ tə kadİ be, taa kİbi ki rōe ti ka unjİ tə kadİ be tō †. ³ Ningə loe ti nōō, *Moji əi ki Eli tēēi ki rōde ti hōy, a əli ta ki Jəju. ⁴ Ə Piyər un ta əl Jəju ə

† 17:2 2Pİ 1.16-18

nə: «Babe, kin ə j-isi lo kin ti ne be par ə majİ ngay. Re İge ə, m-a m-ra kəy-lo mitə: kare e yāi, kare e yā Moji, ə ki kare e yā Eli tō.» ⁵ Loki Piyər a əl ta tane ti ba bəy ningə yə, kİl ndi ki kunje to, j səbi dōde İti. Ba ndu ta madİ tēē me kİl ndi ti ə nə: «E kam e NGonm ki m-ndİge ngay, e ki nəl-m ngay kadİ m-kōte, ə oi ta lie.» ⁶ Loki njé ndo je ooi dō ta kin ba, osi ki ta kəmde nangİ, bəl tōl-de. ⁷ Ə Jəju re rōde ti, ɔdi-de ə əl-de ə nə: «İ taa, ə adi bəl ra səsi al.» ⁸ NGa ningə, loki əi nə n-uni kəmde ki taa ba, ooi dəw madİ ki rangİ al, ooi Jəju ki karne ba par.

⁹ Loki jİ dō mbal ti isi uri ki nangİ, Jəju ındə ndu kin nōde ti ə nə: «Əli nē ki ra nē adi oi kin dəw madİ al, bitİ kadİ mi *NGon dəw m-tēē dan njé koy je ti.» ¹⁰ Go ti, njé ndo je dəji-e əi nə: «MBarİ wa bangİ ə, njé ndo ndu-kun je əi nə sōbi kadİ Eli re kəte taa ə? †» ¹¹ Ə ilə-de ti ə nə: «E ki rōjeti kadİ Eli a re kadİ ra go nē je pəti adi asi-naa gogi.» ¹² Ningə mi, adi m-əl səsi madİ oi, Eli re ngəta, nə dije gəri al, adi rai sie nē ki mede ge. Be tō ə, mi NGon dəw ka m-a m-ingə-n kō jİde ti. ¹³ Lo kin ti, njé ndo je gəri kadİ ta ki Jəju əl-de kin sōbi dō Jā Batisi.

Jəju nga ngon ki nje damsİl

(Mk 9.14-29; Lk 9.37-43)

¹⁴ Loki təli isi rəi ki rō kōsi dije ti, dİngəm madİ kare re rō Jəju ti, ɔsi məkəsİne nangİ nōe ti, əl-e ə nə: ¹⁵ «Babe, o kəm-to-ndoo lə ngonm ki dİngəm, ki damsİl ra-e adi ingə kō ngay kin. Taa taa, isi tosi ki poro je, ki me man ti je. ¹⁶ M-re sie rō njé ndo je ləi, nə asi kadİ adi-e ingə rō nga, al.» ¹⁷ Lo kin ti, Jəju un ta əl ə nə: «Səi dije ki dōkagİlo ti ki bone ki səi njé me ngā je, səi njé ra nē ki majal, kadİ tə m-isi səsi dōkagİlo ban bəy taa adi mesi ə? Kadİ m-a m-ɔsi gİnsi dōkagİlo ban bəy taa ə? İrəi ki ngon rōm ti ne.» ¹⁸ Ba Jəju ndangi ndİl ki majal ade tēē rō ngon ti, par ə ta naa ti nōō, ngon ingə rō nga.

¹⁹ Go ti, njé ndo je rəi rō Jəju ti, loki əi sie ki karde ba, dəji-e əi nə: «MBarİ ə je j-asi kadİ jİ tuwə ndİl ki majal kin al ə?» ²⁰ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Asi al, mbata kadİ-me ləsi e ndİkİri ba. Ningə kadİ m-əl səsi təkİ rōjeti, re awi ki kadİ-me ki e ndİkİri ba tə kā kagi ki bari-e mutadi kin be mindi ka, a əli mbal kam əi nə: “Dti, aw a nu be” ə, a ɔti kadİ aw a. Nē ki a dum dōsi goto. [²¹ Taa ko ndİl je ki be kin, dəw a tuwə-de ki takul kəl ta ki Luwə ki kōgi rō nē kuso par. »]

Jəju təl əl ta ki dō koyne ti ki kİne lo koy ti bəy

(Mk 9.30-32; Lk 9.43-45)

²² NDō kare njé ndo isi naa ti pəti Galİle ti, ə Jəju əl-de ə nə: «A iləi-mi *NGon dəw jİ dije ti, ²³ kadİ a tōli-mi, nə ndō ki kō mitə lə ndō koyne ə, m-a m-j taa lo koy ti.» Ta kin ɔr tōgi njé ndo je ə təl ɔr bəy.

Jəju əi ki Piyər İgəi la-mbə ki me kəy ti lə Luwə

²⁴ Loki Jəju əi ki njé ndo je rai tēēi Kapərnayİm ti, njé ki isi taai la-mbə me kəy ti lə Luwə rəi rō Piyər ti dəji-e əi nə: «Nje ndo səsi nē İgə la-mbə ki me kəy ti lə Luwə

†† 17:10 Malasi 3.23

al a? †» 25 Ə Piyər ilə-de ti ə nə: «Oyo, igə la-mbə.» Ningə loki Piyər re tēg be ba, Jəju un ta kəte əl-e ə nə: «Mər ta ləi e ri ə Simq? Nə je ə əi njé kigə la-mbə je ki njé kigə nē ki ngar je ki dōnangi ti ne gangi dō dije ti ə? E ngan njé be je ə se e mba je ə?» 26 Ə Piyər əl-e ə nə: «E mba je.» Lokı ə nə: «Mba je», Jəju ə nə: «Re e be ə, ngan njé be je, ai kare ən. 27 Nə re e be ka, kadi je ji təl jigı tıgə dije kam al, ə aw baa, ilə kuy, uwə-n kanji ki dōsəy ki a re un kuy, ningə itēg tae, ba a ingə silə kare mbəe ti, kadi igə-n la-mbə ləi tō, yəm tō.»

Dəw ki e ki bo me beko ti lə Luwə
(Mk 9.33-37; Lk 9.46-48)

18 Dō kade ti wa kin, njé ndo je rai dəji Jəju əi nə: «Nə ə e ki bo me beko ti lə Luwə ə?» 2 Ə Jəju bar ngon ki du ade re a dande ti, 3 ningə əl-de ə nə: «Təki rōjeti, adi m-əl səsi, re itəli itoi tə ngan je ki du be al ə, a uri me kōbe ti lə Luwə al jagı. 4 Dəw ki səl dōne lōm lōm tə ngon be ə, dəwe kin a e ki bo ngay me beko ti lə Luwə. 5 Re dəw uwə ngon ki be kin rōne ti, me tōm ti ə, e mi wa ə dəwe kin uwə-m rōne ti.

Jəju ndəji dije dō majal ti
(Mk 9.42-48; Lk 17.1-2)

6 «Kin ə təki dəw madi ra adi ki kare dan njé ki du ti ki adi-mi mede, osi me majal ti ə, e soti ngay bəy mbata ti lie kadi dōci mbal ki bo ngay minde ti, ə csi-e, iləi-e bul ba ti. 7 Kəm-to-ndoo ki dō dije ti ki dōnangi ti ki njé re ki nē je ki isi tıgəi madide je jigı ti adi osi. Təki rōjeti, sōbi kadi nē je ki njé tıgə dije jigı ti toi, nə kəm-to-ndoo e lə dəw ki nje ra kadi dəw osi. 8 Kin ə jii, ə se njai rai-ni adi osi me majal ti ə, igangi-de ilə-de kō səy. Tado, e soti ngay kadi ingə kaji ki jii ki kare, ə se ki njai kare wa, itə kadi ingəm jii je joo pu, ə se njai je joo pu wa, ə iləi-ni me por ti ki gine a gangi al kin. 9 Kin ə kəmi kare rai adi osi majal ti ə, r-e ile kō səy. Tado, e soti kadi ingə kaji ki kəmi ki kare, itə kadi ingəm kə kəmi je joo pu, ə iləi-ni me dılə por ti lə su. 10 Oi maji! Kadi ikidi ki kare dan ngan je ti kin al, tado, təki rōjeti, malayka je ləde isi ki dōkagilo je pəti, ta kəm Bai ti ki isi dōrə ti taa. [11 MBata mi *NGon dəw m-re mba kaji dije ki tade tı.] ††

Kuji ta dō bati ti ki nay
(Lk 15.3-7)

12 «Dəw madi aw ki bati je bu, ə e ki kare nay ningə, iyə ndəge je ki dō jikare gide jikare dō wale ti, ə aw sangı e ki nay ka kin. Ə se ki go koe ti ləsi, ta ri ə a əli dō lo kin ti wa? 13 Təki rōjeti, adi m-əl səsi, re ingə bati ki nay kin ə, rəe a nəl-e ngay dōe ti itə njé ki dō jikare gide jikare ki nayı-naa al kin. 14 Be tō ə, Bawsi ki isi me dōrə ti, ge kadi ki kare ka tae tı dan ngan je ti kin al.»

Rəbi kingə dəw ki ra majal

15 «Loki ngokqi ra majal ə, aw inge, səi sie joo ba, ba ilə ji dō majal ti lie ki ra, ade gər. Re oo ta ləi ba, i ingə ngokqi gogi. 16 A re oo ta ləi al ba, aw un dəw ki rangı kare, ə se dije joo wa səi, aw inge-n bəy. İra be mba kadi “nē je pəti e ki kun-ndu dō ti ki go ta ti lə dije joo ə se mitə ki kadi mai naje ‡.” 17 Kin ə re mbati koo ta ləde ə, əl njé kaw-naa je. Ə re mbati koo ta lə njé kaw-naa je bəy tō ningə, kadi o-e tə dəw ki gər Luwə al, ə se tə nje taa la-mbə be. 18 Təki rōjeti, adi m-əl səsi: nē je pəti ki a dōci dōnangi ti ne, a dōci dōrə ti tō, ə nē je pəti ki a tuti dōnangi ti ne, a tuti dōrə ti tō.»

19 «Təki rōjeti, m-əl səsi m-adi igəri bəy təki re dije joo dansi ti, indəi ndude naa ti dōnangi ti ne, kadi dəji nē ri ki uwə mede ə, Bai ki isi me dōrə ti a adi-de. 20 Tado lo ki dije joo ə se mitə kawı-naa ti, me tōm ti ə, mi dande ti ngō.»

Kiyə go majal je lə naa kō

21 Lo kin ti, Piyər cti ki rō Jəju ti dəje ə nə: «Babe, kin ə ngokom ra səm majal ə, kadi m-iyə go kō nja ban m-ade ə? Kadi m-iyə go kō biti nja siri a?» 22 Ə Jəju əl-e ə nə: «M-əl m-ə nə biti nja siri al, nə biti nja dōsiri nja siri.

23 «E be ə, kōbe lə Luwə to tə ta kin be. NDō kare ngar madi ge kadi njé ra kilə je ləne idəi kōr nē je ləne nōne ti adi n-oo. 24 Ə ilə ngire, adi rai ki e ki kadi a ade la ki dum kidə kōre. 25 Nə dıngəm ka kin aw ki nē ki kadi igə-n kirə kin al, adi bae un ndune kadi gati sie ki nee, ki ngane je, ki nē maji je lie ba pəti tō kirə ti kin. 26 Ə nje ra kilə osi nangı ngō bane ti, ngō uwə njae ə nə: “İsi səm dō ti, ə m-a m-igə-i kirə kin pəti.” 27 NGa ə, lo kin ti, bae oo kəm-to-ndoo lie, adi iyə kirə ki dōe ti kin kō, ə iyə adi aw kare.

28 «Loki dəw ki kirə e dōe ti ka kin ə nə n-tēg ki taga ba, ingə madi-kilə lie kare ki e, aw ki kirə ləne ki ndəy be par dōe ti, ə osi sie uwe, səngirə minde, ningə əl-e ə nə: “İgə-m kirə ki dōi ti!” 29 Ə made osi nangı ngōe ti, ngō dōe ti ə nə: “İsi səm dō ti, ə m-a m-igə-i kirə kin.” 30 Nə mbati, adi aw sie biti ile dangay ti, nginə-n ta kirə ki kadi igə-ne. 31 Lokı madi kile je ooi nē ki ra kin ba, to rōde ngay adi awı rı poy nē je kin pəti bade adi-e oo. 32 Ə ngar bar-e ade re, ba əl-e ə nə: “İ nje ra kilə ki majal, m-iyə go kirə ki dōi ti pəti kō mbata ngō ki ingō dōm ti. 33 NGa j, ri ə cgi kadi o kəm-to-ndoo lə madi təki mi m-o-n kəm-to-ndoo ləi kin be tō ə? 34 Lo kin ti, wongi ra bae dōe ti ngay, adi ilə sie dangay ti, lo ra kilə ti ki kō, biti kadi igə-n kirə ki dōne ti pəti tıgə. 35 Ningə Jəju ilə dō ti ə nə: E be tō ə, Bai ki isi me dōrə ti taa, a ra-n səsi, loki dəw madi dansi ti, iyə go majal kō kiyə ki i ngəme ti adi ngokone, al.”»

Ta ki dō gangı-naa ti lə dəne ki dıngəm
(Mk 10.1-12)

19 Lokı Jəju tōl ta ta je ba, cti Galile ti, aw dōnangi Jude ti, gidi ba Jurde ti. 2 Kosi dije ngay uni goe,

† 17:24 Tēg ki taga 30.11-16 †† Bar ta kin goto me makitibi je ti madi ki ndangi kəte nu ki ndon ta girəki.

‡ 18:16 Dəterənom 19.15

adi aji-de dɔ moy je ti lade. ³ *Parisi je ɔti rai rɔ Jaju ti, daji-e ta ta kulə ki kiyə mba kuwə-n dəw əi nə: «NDu-kun adi ta rəbi kadi dingəm tuwə-n nene, ɔji dɔ nɛ ki ra ki ra adi nəl-e al ə se adi ta rəbi al ə?» ⁴ Ə Jaju ilə-de ti ə nə: «Itidəi ndu Luwə ki ndangi kin al biti a? NDU Luwə əl ə nə: “Lo kilə ngirə kində nɛ je ti, Nje kində nɛ je ra dingəm əi ki dənə †, ⁵ ningə əl ə nə: E be ə, dingəm a iyə kone je ki bawne je, ə a tiyəi-naa ki nene, kadi təli darɔ ki kare ††. ⁶ Lo kin ti, a əi joo al ngata, nə əi darɔ ki kare ba. Ningə nɛ ki Luwə dɔɔ naa ti, maji kadi dəw gangi naa ti al.” ⁷ Ba əli Jaju əi nə: «NGa ra ban be ə *Mojj adi ndu ə nə re dingəm tuwə nene ba maji kadi ade makitibi gangi-naa jie ti ə? ‡» ⁸ Ə Jaju təl əl-de ə nə: «E ki mbata me ngə ləsi ə Mojj adi-n səsi ta rəbi kadi ituwəi nesi je, nə lo kilə ngirə nɛ je ti, e be al. ⁹ NGa ningə, adi m-əl səsi, re dəw tuwə nene, mbata nɛ ki rangi, bi e ta lə kaya ki ra, al, ə taa dənə ki rangi ə, dəwe kin təl nje kuwə marim.»

¹⁰ Lo kin ti, njé ndo je əli-e əi nə: «Re e kin ə e ndu ki to dɔ dingəm ti ki rɔ dənə ti ə, taa dənə al e soti.» ¹¹ Ə Jaju əl-de ə nə: «Dije pəti gəri me ta kin al, nə njé ki Luwə adi-de ta rəbe par. ¹² Dije madi əi nɔɔ, taai dənə al, mbata tɔgide sangi dənə goto, ningə e nɛ ki tɛɛi me kɔde ti nu; njé ki madi je e mbata kɔr ki ɔri-de kujj, ə njé ki nungj, mbati taa dənə mbata kɔbe lə Luwə tɔ. Dəw ki asi kadi gər me ta kin ba kadi gər.»

Jaju njangi dɔ ngan je ki du
(Mk 10.13-16; Lk 18.15-17)

¹³ Dije rai ki ngan je ki du rɔ Jaju ti kadi njangi dɔde, ə əl ta ki Luwə ki mbata ti lade, nə njé ndo je kɔli səde. ¹⁴ Ə Jaju əl ə nə: «Iyəi ngan je du adi-de rai ki rɔm ti, bi ɔgi-de ta rəbi al, tadɔ kɔbe ki dɔrɔ ti e yə dije ki toi ta ngan je ki du be.» ¹⁵ Go ti, Jaju njangi dɔde, ba ɔti ilə dɔne aw lo ki rangi ti.

Ta ki dɔ ngon ki basa ti ki nje nɛ kingə
(Mk 10.17-31; Lk 18.18-30)

¹⁶ NDɔ kare, ngon ki basa kare re rɔ Jaju ti, ningə dajə ə nə: «Nje ndo dije, e ri ki maji, ə kadi m-ra, ə m-a m-ingə-n kaji ki a to biti ki nɔ ti ə?» ¹⁷ Ə Jaju əl-e ə nə: «MBA ri ə idəji-m ta dɔ nɛ ki maji ti ə? Dəw ki maji e kare ba. Re ige kadi ingə kaji ba, itəl rɔi go ndu-kun je ti.» ¹⁸ Ə ngon ki basa ka kin daji Jaju ə nə: «NDu-kun je ki ra ə?» Ba Jaju ilə ti ə nə: «A tɔl dəw al, a uwə marim al, a bogi al, a ma naji ki ngom dɔ madi ti al ††, ¹⁹ ɔsi gon bawi əi ki kɔi, taa a ndigj dəw madi tə darɔi j wa be tɔ ‡.» ²⁰ Ningə ngon basa ə nə: «Nɛ je kin pəti, m-təl rɔm go ti. NGa ki ne kin, e ri bəy ə nay-m kadi m-ra ə?» ²¹ Ə Jaju əl-e ə nə: «Re ige kadi asi-naa tapi ta kəm Luwə ti ba, aw, igati ki nɛ maji je ləi pəti, adi lae njé ndoo je, ba a aw ki nɛ kingə ngay me dɔrɔ ti, ə ire un gom.» ²² Nə loki ngon basa oo ta je kin ba, ɔti aw ki rɔnəl al, tadɔ e dəw ki aw ki nɛ kingə ngay.

²³ Ə Jaju əl njé ndo je ləne ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, a ngə ngay ki rɔ nje nɛ kingə ti kadi ur me bekɔ ti ki dɔrɔ ti, ²⁴ ningə m-təl m-əl səsi bəy, e nɛ ki ngə ngay kadi jambal ki oi-e kin ur bole kon ku nɛ ti, nə a ngə ngay itə e kin bəy kadi nje nɛ kingə ur me bekɔ ti lə Luwə.» ²⁵ Ta kin əti njé ndo je bəl ngay, adi əli əi nə: «NGa kin ə e be ningə, na wa bangi ə asi kadi ingə kaji ə?» ²⁶ Ə Jaju ində manjide ba ningə əl-de ə nə: «Ki rɔ di-je ti ba, dəw ki asi goto, nə Luwə ba, asi ra nɛ je pəti.» ²⁷ Ə Piyər un ta əl-e ə nə: «NGa o je ki, j-iyə nɛ je ləje pəti kɔ, ə j-un goi kin, ri ə j-a j-ingə ə?» ²⁸ Ə Jaju ilə ti ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi: ndɔ ki nɛ je pəti a indəi ngirəde kində ki sigi, ə mi *NGon dəw m-a m-isi dɔ kimbər kɔbe ti ləm, ki dije a iləi tɔji dɔm ti kin ba, səi ki uni gom kin, səi ka a isi dɔ kimbər kɔbe ti ki dɔgi gide joo kadi igangi ta dɔ gin ka *Isirayəl ti ki dɔgi gide joo. ²⁹ Ningə re dəw madi, iyə kəy ləne, ki ngakone je, ki kō-nane je, ki kone, ki bawne, ki ngane je ə se dɔnangj ləne ki mbata ləm ə, a ingə nɛ je ki al dɔ e kin, taa a ingə kaji ki a to biti ki nɔ ti tɔ, tə nɛ ki ɔɔbi dɔne. ³⁰ NGa ningə, dije ngay ki kəte, a təli njé ki gogi, ə njé ki gogi, a təli njé ki kəte tɔ.»

Kujj ta dɔ njé ra kilə me ndɔr nju ti

20 «Kɔbe lə Luwə to tə ba njé ndɔr nju, ki tɛɛ ki sj batj ba kadi n-ɔy njé ra kilə je kadi rai kilə me ndɔr nju ti ləne kin be. ² NDude osi naa ti ki njé ra kilə je, kadi adi-de la ki lo ra kilə ti ki ndɔ kare, ba adi-de awi me ndɔr nju ti. ³ Loki tɛɛ ki kadi ki jikare ningə, oo njé ra kilə je ki rangi bəy, ki rai ai ta mbalo ti ki kanji ra kilə, ⁴ ə əl-de ə nə: “Səi ka, awi me ndu ti ləm irai kilə, ə m-a m-adi səsi nɛ kigə go ji ki asi go rəbe ti.” ⁵ Ba ɔti awi. Loki tɛɛ taga ki kadi ki jam dɔ be ti nim, ki kadi ki mbɔ be ti nim ba, ra kae ti ka kin bəy. ⁶ Go ti, tɛɛ re ki kadi ki kadi ra biyə bilə ningə, oo njé ra kilə je ki rangi bəy, ki rai ai nɔɔ, ə əl-de ə nə: “Ra ban ə isi lo kin ti lo ɔɔl, ki kanji ra kilə ə?” ⁷ Ə iləi-e ti əi nə: “Dəw ki un-je kilə ti goto.” Ə əl-de ə nə: “Səi ka, awi me ndu ti ləm irai kilə tɔ.”

⁸ «Loki kadi ur ningə, ba nje ndɔr nju əl nje ngəm nɛ lie kare ə nə: “Ibar njé ra kilə je, ə adi-de nɛ kigə go jide, ilə ngire dɔ njé re gogi ti, itɔl tae dɔ njé re kəte ti.” ⁹ Njé re ki kadi ra biyə bilə, nɛ nɛ ka ingə la ki lo kilə ti ki ndɔ kare. ¹⁰ Lo kin ti, njé re dɔ kəte rai yəde ngata ba, məri kadi n-a n-ingəi la ki itə yə madije je, nə əi ka, ingəi la ki lo kilə ti ki ndɔ kare wa ka kin tɔ. ¹¹ Loki isi taai la kin, bai ta ki nje ndɔr ¹² əli əi nə: “Njé ki rai gogi ne kin, rai kilə kadi-kare ba par, ningə j adi-de la ki asi-naa ki yəje, je ki ji ra kilə sj biti j-ilə kadi, adi kadi ndabi-je.” ¹³ Lo kin ti, nje ndɔr əl ta ki kare dande ti ə nə: “Madim, nɛ madi kare ki majal ki m-ra səi go. NDUje səi osi naa ti dɔ la ti ki lo kilə ti ki ndɔ kare al ma? ¹⁴ Itaa nɛ ləi, ə aw. M-ge kadi m-adi e ki re gogi ne kin, təki m-adi kin be tɔ. ¹⁵ E ta ləm mi wa kadi nɛ ki mem ndigj ə m-ra ki nɛ kingə ləm al a? Ə se e ta ləi kadi mei gi mbata maji ki m-ra a?” ¹⁶ NGa ningə Jaju ilə ti ə nə: E be ə, njé ki gogi a təlji njé ki kəte, ə njé ki kəte a təlji njé ki gogi tɔ.»

† 19:4 Kilə ngirə nɛ je 1.27; 5.2 †† 19:5 Kilə ngirə nɛ je 2.24
‡ 19:7 Dətarənom 24.1 †† 19:18 Tɛɛ ki taga 20.12-16;
Dətarənom 5.16-20 †† 19:19 Ləbatiki 19.18

Jəju əl ta dɔ koyne ti ki kɪne lo koy ti bəy
(Mk 10.32-34; Lk 18.31-34)

¹⁷ Ta kaw ki Jorijaləm ti, loki əi dɔ rəbi ti, Jəju ijə rɔne ki njé ndo je ki dɔgi gide e joo dəbi kare, ningə əl-de ə nə: ¹⁸ «Oi, j-isi j-awi ki Jorijaləm ti, ningə a iləi-mi *NGon dəw ji njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ti ki njé ndo ndu-kun je. A gangi ta koy dɔm ti, ¹⁹ ningə a iləi-mi ji dije ti ki əi *Jipi je al, kadi kogi dɔm ti je, tindəi-mi ki ndəy kabilay je, bəi-mi kagi-dəsi ti je. Nə ndɔ mitə lə ndɔ koy m ba, m-a m-tɛɛ lo koy ti.»

Kɔ Jaki əi ki Jə dəji nɛ Jəju
(Mk 10.35-45)

²⁰ Go ti, kɔ ngan lə Jəbədə rəi ki ngane je rɔ Jəju ti, ba kɔ ngan je ɔsi məkəsine nangi nɔ Jəju ti mba dəje nɛ kare. ²¹ Ə Jəju dəje ə nə: «E ri ə ige ə?» Ningə, əl ə nə: «Un ndui kadi nganm je ki joo kam, dəw kare isi dɔ ji kɔi ti, ə e ki nungi isi dɔ ji gəli ti tɔ, loki a isi dɔ kimbər kɔbe ti ləi.» ²² Lo kin ti nɔɔ, Jəju ile ti ə nə: «İgəri me nɛ dəji ləsi kin al. A asi kadi ingəi kɔ ki m-aw tə m-ingə kam kare mindi wa?» Ba əli əi nə: «Oyo, j-a j-asi kare.» ²³ Ə Jəju əl-de ə nə: «Kɔ ki m-aw tə m-ingə kam ə a ingəi kare, nə ta ki ɔji dɔ kisi dɔ ji kɔm ti, ki dɔ ji gəlm ti; e ta ləm kadi mi ə m-adi səsi al. Lo je kin to mba dije ki Bai Luwə ra goe kəte nu ki mbata ti ləde.» ²⁴ NDəgi njé ndo je ki dɔgi, loki oi ta je kin, rɔde nəl-de ki ngan lə Jəbədə ki joo ka kin al. ²⁵ Ə Jəju bar-de pəti ki rɔne ti, əl-de ə nə: «İgəri kadi njé kɔbe je dɔ gin dije ti ki dangi dangi ki dɔnangi ti ne, isi tə jɔgi dɔ dije ti, adi-de kɔ, taa dije ki njé tɔba, gi be dɔde ti bəy tɔ. ²⁶ Nə maji kadi to be dansi ti al. Re dəw madi dansi ti, ndigi kadi n-e ki bo ningə, kadi təl nje ra kilə ləsi pəti. ²⁷ Taa re dəw madi ndigi kadi n-e dəw ki dɔ kəte dansi ti ningə, kadi təl bəə kilə ləsi tɔ. ²⁸ E be tɔ ə, mi *NGon dəw m-re mba kadi dije rai kilə adi-mi al, nə kadi mi ə m-ra kilə m-adi-de nim, taa m-adi rɔm kadi m-taa-n kosi dije ngay m-ilə-de taa nim tɔ.»

Jəju aji njé kəm tɔ je joo
(Mk 10.46-52; Lk 18.35-43)

²⁹ Loki Jəju əi ki njé ndo je ləne isi tɛɛi me be ti ki Jəriko ki taga, kosi dije ngay njiyəi gode ti muki muki. ³⁰ Ningə njé kəm tɔ je joo isi ngangı rəbi ti. Loki ooi kadi e Jəju ə isi ində də ningə, uni ndune ki taa əli əi nə: «Babe, NGon ka Dabidi †, o kəm-to-ndoo ləje!» ³¹ Kosi je kəngi-de kəngi kadi uti tade, nə njé kəm tɔ je uni ndude ki taa wa bəy əi nə: «Babe, *NGon ka Dabidi, o kəm-to-ndoo ləje!» ³² Lo kin ti, Jəju a lo ka ti, bar-de, ba dəji-de ə nə: «E ri ə, igei kadi m-ra madi səsi ə?» ³³ Ə əli-e əi nə: «Babe, ji ge kadi kəmje tɛɛ, adi j-o-n lo!» ³⁴ Jəju oo kəm-to-ndoo ləde, ə ɔdi kəmde, par ə ta naa ti nɔɔ, kəmde oo lo, adi uni goe.

Jəju ur Jorijaləm ti ki kɔsi-gon
(Mk 11.1-11; Lk 19.28-40; Jə 12.12-19)

21 Loki Jəju əi ki njé ndo je ləne rəi, indəi dɔ be ki Jorijaləm basi, gidi be ti ki Bətipaje, ki kadi mbal kagi bini je ti, ilə njé ndo je joo, ² əl-de ə nə: «Awi me ngon be ti ki a nɔsi ti kam. Lo kur ə wa ki a uri ki me be ti par ə, a ingəi kɔ koro əi ki ngon koro ki dɔci-de adi ai, ba ituti-de, irəi səde adi-mi. ³ A re dəw madi dəji səsi ta dɔ ti ə, əli-e əi nə: “Babe ə ge-de”, ə a iyə-de kalangi ba kadi ituti-de.

⁴ «Nɛ kin a ra nɛ be mba kadi ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti əl kin tɔl tane:

⁵ “Əli dije ki *Siyɔ ti əli əi nə:

Oi ngar ləsi a re dɔsi ti,

E dəw ki ɔl lɔm lɔm,

İsi dɔ kɔ koro ti əi ki ngon koro †.”»

⁶ *NJé ndo je awi, rai təkı Jəju əl-n-de. ⁷ Rəi ki kɔ koro əi ki ngon koro ka kin ningə, labi kibi je ləde gidide ti, ba Jəju al isi dɔ ti. ⁸ Kosi dije ngay labi kibi je ləde go rəbi ti. NJé ki nɔ je təti mbi kam je ə tiləi dɔ rəbi ti. ⁹ Nje njiyə nɔ Jəju ti, ki njé njiyə goe ti, uni ndude ki taa əli əi nə:

«Tɔji e ki dɔ NGon ka Dabidi ti!

Ningə kadi Luwə njangi dɔ dəw ki re ki tɔ Babe!

Tɔji e ki dɔ Nje kisi dɔrɔ ti taa †!»

¹⁰ Loki Jəju ur Jorijaləm ti, lo ki me be ti ba pəti ndigi bir bir. Adi dije dəji rɔde ta əi nə: «E dəw ki ban ə?» ¹¹ Ə kosi je iləi-de ti əi nə: «E Jəju, nje kəl ta ki ta Luwə ti, ki Najarəti, dɔnangi Galile ti.»

Jəju tuwə njé ra gati je nati kəy ti lə Luwə
(Mk 11.15-19; Lk 19.45-48; Jə 2.13-16)

¹² Go ti, Jəju aw ur nati kəy ti lə Luwə, ningə tuwə njé labi nɛ je ki njé ndogı nɛ je nati kəy ti lə Luwə kɔ. Jəju sur tabilə je lə njé mbəl la je tilə, naa ti ki nɛ kisi lə njé gati də dum je. ¹³ Ningə əl-de ə nə: «NDangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “Kəy ləm a bari-e kəy kəl ta ki Luwə, nə səi, itəli-e lo bɔyɔ rɔ ti lə njé bogı je yo †!”»

¹⁴ Lo kin ti nɔɔ, njé kəm tɔ je ki njé məti je, rəi rɔe ti nati kəy ti lə Luwə, adi adi-de rɔ nga. ¹⁵ Loki njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ki njé ndo ndu-kun je ooi nɛ je ki əti bəl ki Jəju ra-de, ki ndu ngan je ki isi ba ə nə: «Tɔji e ki dɔ *NGon ka Dabidi ti,» kin ba, mede ɔ-de, ¹⁶ adi əli Jəju əi nə: «O ta ki ngan je a əli kam ta?» Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Oyo, m-o, nə se itidəi ndu Luwə ki ndangi əi nə:

“İra adi ngan je ki du, ki njé to ta mba ti ka, tade ilə tɔji dɔi ti,” kin al wa †?»

¹⁷ Ningə lo kin ti, Jəju iyə-de nɔɔ, ə tɛɛ me be bo ti kɔ, aw Bətani ti, aw to nu.

Jəju man kagi mbyay-kote
(Mk 11.12-14, 20-24)

¹⁸ Lo ti ki sj, Jəju təl isi re me be bo ti, ningə bo ra-e. ¹⁹ Ə oo kagi mbyay-kote ki a kadi rəbi ti, tɔ kadi n-aw gin

† İggi Mk 10.47 ki ta ki dɔ ti gin makitibi ti nangı.

†† 21:5 Ejay 62.11; Jakari 9.9 † 21:9 Pa je 118.25-26 †† 21:13 Ejay 56.7; Jərəmi 7.11 †† 21:16 Pa je 8.3

ti, nā loki re basi ba, oo mbie je par bi oo kande al. Ə Jəju əl mbay-kote ka kin ə nā: «A andi gogi al biti ki nō ti.» Ba loe ti nō, mbay-kote tuti. ²⁰ Loki njé ndo je ooi nē kin ba, əti-de bəl ngay, adi dəji ta əi nā: «Ra ban ə loe ti ne par ə kagi tuti ə?» ²¹ Ə Jəju ilə-de ti ə nā: «Təki rəjeti, adi m-əl səsi, re awi ki kadi-me, ə mesi tōsi al ə, e nē ki m-ra ki mbay-kote kin par ə a rai al, nā re əli mbal kam əi nā: «Təti lo kin ti rangi, aw osi me ba ti,» ka nē kin a ra nē. ²² NGa ningə, nē je pəti ki a idəji ki kadi-me, me kəl ta ti ki Luwə ə, a ingəi.»

Ta ki dəji dō tōgi ti ki Jəju aw-n
(Mk 11.27-33; Lk 20.1-8)

²³ Jəju ur nati kəy ti lə Luwə, isi ndo nē dije ningə, njé kun dō njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki ngatōgi je lə *Jipi je, rəi ki rōe ti, dəji-e əi nā: «E ki tōgi ki j ra ə isi ra-n nē je kin be ə? Ə nā tō ə adi ndune ə isi ira-n wa əl-je adi j-o?» ²⁴ Ə Jəju təl əl-de ə nā: «Mi ka m-a m-dəji səsi ta kare ba be tō. Re iləi-mi ti ningə, m-a m-əl səsi dəw ki adi-m ndune kadi m-ra-n nē je kin tō. ²⁵ Nə ə ilə Jə kadi ra dije batəm ə? E Luwə ə se e dije ə?» Nə təli a əli-naa ta dande ti əi nā: «Re j-əl-e j-ə nā: «E Luwə ə ilə» ə, a dəji-je ə nā se ra ban ə j-adi Jə meje al wa? ²⁶ A kin ə re j-əl j-ə nā: «E dije ə iləi Jə» ə, e ta ki rō kosi je ti tō, tadō dije pəti ooi Jə kadi e nje kəl ta ki ta Luwə ti.» ²⁷ Be ə, təli əli Jəju əi nā: «Ji gər al.» Ə Jəju ka təl ilə-de ti ə nā: «Re igəri al ə, mi ka m-a m-əl səsi tōgi ki m-isi m-ra-n nē je kin al tō.»

Kuji ta dō ngakonaa je ti ki joo

²⁸ Jəju əl ta ki rangi bəy ə nā: «Əli-mi ta ləsi dō ta ti kin adi-mi m-o. Dingəm kare aw ki ngan dingəm je joo, ə un ta əl ki dōsəy ə nā: «NGonm, aw ira kilə me ndōr nju ti bone.» ²⁹ Ba ngon ka kin ilə bawne ti ə nā: «M-a m-aw al,» ə isi ba biti ningə me uwe ki ta, adi j aw. ³⁰ Dingəm re rō ngon ti ki kō joo, əl-e ka ta ki əl ngokōe ka kin, ningə e əl ə nā: «Oyo, m-a m-aw bawm,» ba aw al. ³¹ Ə se dan ngan je ti ki joo kin e ki ra ə ra go ndigi ti lə bawne wa?» Ba iləi Jəju ti əi nā: «E ki dōsəy.» Ə Jəju əl-de ə nā: «Təki rəjeti, adi m-əl səsi, njé taa la-mbə je ki dəne je ki njé ra kaya je a tēgi kōbe ti lə Luwə nōsi ti. ³² Tadō Jə Batisi re rōsi ti, tōji səsi rəbi ki dana, nā itaai mee al, nā njé taa la-mbə je ki dəne je ki njé ra kaya je taa mee. Ə səi je, oi nē kin be ka, mesi uwə səsi ki ta go gogi ba adi iyəi nē rasi je ki majal kō, ə itaai mee al.»

Kuji ta dō njé ra kilə me ndōr nju ti, ki njé me majal
(Mk 12.1-12; Lk 20.9-19)

³³ Go ti, Jəju əl-de ə nā: «Uri mbisi oi kuji ta ki rangi bəy. Dəw kare ki nje ndōr nju e nō, ningə ində singə gugi gide wuki. Ur be kadi tə mborəi man nju ti, ningə ur nē tə ta kagi be, kadi dije isi dō ti ngəmi ndōr ka kin. Ba go ti, dōi ta naa ti ki dije ki njé ra kilə nju, kadi tə rai kile adi-e, ə kagi loe ti ba, a kəyi-naa nē, ningə e wa cti aw mba. ³⁴ Loki kagi lo kijə kandi nju asi ningə, ilə bəə je ləne kadi awi taa kandi nē ndor ka kin, ki

yəne ji njé ra kile ti adi-ne. ³⁵ Nə loki bəə je awi ningə, njé ra kilə je uwəi-de. Tindəi ki kare ngay, tli ki nungi, ba ki kō mitə, tīləi-e ki mbal tli-e tō. ³⁶ Nje ndōr təl ilə ki bəə je ki rangi, ngay itə e ki kəte wa kin bəy. Nə rai səde ko nē wa ki rai ki njé ki kəte ka kin bəy. ³⁷ Ta tōl tae ti, dingəm təl ilə ngonne wa rōde ti, ə nā: «A bəli gidi ngonm.» ³⁸ Nə njé ra kilə nju, loki ooi ngon ka kin ba əli-naa dande ti əi nā: «Darə ə wa kam ə a e nje nē nduwə, irəi adi ji tli-e, ningə j-a j-uwəi ndōr nju kin yə-je ti.» ³⁹ E be ə, uwəi ngon ka kin, ndōri-e, awi sie gidi ndōr ti taga, tli-e. ⁴⁰ Ə se ndō ki dingəm ki ba nje ndōr kin a re ə, ri ə a ra ki njé ra kilə ndōr je kin wa?»

⁴¹ Ningə əi je əli Jəju əi nā: «A tō kode, ba a adi ndōr ləne njé ki rangi, ki kadi a adi-e kande ki dōkagilo ki cji.» ⁴² Ningə Jəju əl-de ə nā: «Itidəi me makitibi ti lə Luwə oi al a?»

«MBal ki njé ra kəy je mbati-e,

E ə təl mbal ki e tōgi kəy.

E kin e kilə ra Babe.

E nē kōji ki əti bəl ə tō ta kəmje ti kin t.»

⁴³ Ningə adi m-əl səsi bəy tō: «A taa kōbe lə Luwə jisi ti, kadi təli adi gin dije ki rangi ki kadi a raii kilə ki maji.

⁴⁴ NGa ningə, dəw ki osi dō mbal ti kin ə, a tətə njəki njəki, a re e ə mbal kin osi dōe ti tō ningə, a rəkite rəkitə rəkitə.» ⁴⁵ Loki njé kun dō njé kijə nē məsi kadi-kare je ki *Parisi je ooi kuji ta kin ba, gəri mee kadi e ta ki dōde ti ə Jəju a əl. ⁴⁶ Ə sangi rəbi kadi n-uwəi-e, nā bəli kosi je, tadō kosi je ooi Jəju tə nje kəl ta ki ta Luwə ti.

Kuji ta ki cji dō bar dije lo nē kuso taa-naa ti
(Lk 14.15-24)

22 Jəju ilə rōne əl-de ta ki kuji ta bəy ə nā: ² «Kōbe ki dōrə ti tō tə ta lə ngar ki ra nē kuso ki bo mbata ngone ki aw tə taa dəne kin be. ³ NGar ilə njé kilə je ləne adi awi əli dije ki bari-de lo nē kuso ti, kadi rəi, nā dije ka kin mbati. ⁴ NGar təl ində ta ta njé kilə je ti ki rangi bəy ə nā: «Ki basine kin, nē kuso oy ngata, m-tōl baw mangi je, ki biyə je ki batı je ləm, ki əməi maji, nē je pəti asi-naa, ə irəi lo nē kuso taa-naa ti.» ⁵ Nə dije ki bari-de ka kin, rai kilə ki ta lie kin al, njé ki madi awi ki wale je ləde, njé ki nā je awi ki lo gati je ti ləde, ⁶ ə njé ki nungi bəy, uwəi njé kilə je adi-de kō je, tli-de je.

⁷ «Lo kin ti, wongi tōl ngar, adi ilə ki asigar je ləne adi awi tli njé tōl nē je ka kin nim, tīləi be je ləde por nim tō. ⁸ Ningə go ti, ngar əl njé kilə je ləne ə nā: «Nē kuso taa-naa oy ngata, nā dije ki e ki bar-de, əi dije ki asi ta tēg loe ti al. ⁹ Awi ki ta tō rəbi je, ibari dije pəti ki ingəi-de, adi-de rəi lo nē kuso taa-naa ti.» ¹⁰ Njé kilə je awi ki go rəbi je, kawi dije pəti ki ingəi-de, ki maji je, ki majal je, adi dije rosi me kəy ki kadi dije usoi nē taa-naa ti.

¹¹ Loki ngar ə nā n-ur kəy kadi n-oo dije ki bari-de ka kin ningə, oo dingəm madi kare ki isi ki kibi kuso nē taa-naa rōne ti al. ¹² Ə ngar əl-e ə nā: «Madi, ira ban ə ur kəy ne ki kanji kibi kuso nē taa-naa rōi ti ə?» Ba dingəm ka kin ilə ti al. ¹³ NGa ə ngar əl njé kilə je ləne ə

nə: "İdɔɔi jie je ki njae, ə iləi-e taga lo ki ndul ti, ki e lo ki a nɔ je, a ngə ngangine je titi." ¹⁴ Təki rɔjetɪ, Luwə bar dije ngay, nə njé ki mbəti je əi ngay al.»

Ta dɔ kigə la-mbə nje kɔbe ki bo Səjar ti
(Mk 12.13-17; Lk 20.20-26)

¹⁵ *Parisi je ingəi-naa, əli-naa ta, kadi n-iyəi kulə n-uwəi Jəju me ta ti ki n-a n-dəji-e ə a tɛɛ tae ti. ¹⁶ Be ə, iləi njé ndo je ləde əi ki dije madi ki me buti ti lə *Erodɪ, adi awi əli-e əi nə: «Nje ndo dije, ji gər kadi j nje kəl ta ki rɔjetɪ, j nje ndo dije rəbi ki rɔjetɪ ki nəl Luwə nim, ibəl kəm dəw al nim, tado j o nɛ ra ki gidɪ ti taga ne kam al. ¹⁷ Ə əl-je adi j-o ta ki mei ti: e loe ti ə se e loe ti al kadi dəw igə la-mbə nje kɔbe ki bo Səjar ə?» ¹⁸ Nə Jəju, təki gər-n me majal ləde, əl-de ə nə: «Səi njé kadi kəm dije! MBa ri ə iyəi kulə kadi uwəi-mi ə? ¹⁹ ɔji-mi silə ki kadi dəw a igə-n la-mbə adi-mi m-o.» Ba ɔji-e silə kare. ²⁰ NGa ə dəji-de ə nə: «Dɔ nɔ ə indəi, ə tɔ nɔ tɔ ə ndangi silə ti kin ə?» ²¹ Ə iləi-e ti əi nə: «E nje kɔbe ki bo Səjar.» Ə Jəju təl əl-de ə nə: «Nɛ lə Səjar ə adi Səjar, nɛ lə Luwə ə adi Luwə tɔ.» ²² Ta ki Jəju əl-de kin dum dɔde, adi iyəi-e ə ɔti awi.

Ta dɔ kɪ njé koy je lo koy ti
(Mk 12.18-27; Lk 20.27-38)

²³ NDɔe ti nɔɔ, *Sadusi je ki əi dije ki ooi kadi njé koy je a jɪ taa lo koy ti al, rəi rɔ Jəju ti dəji-e əi nə: ²⁴ «Nje ndo dije, *Moji əl ə nə: "Re dəw madi oy, ki kanji kiyə ngan je tone ti ba, sɔbi kadi ngokɔe taa dəne nduwə kin, oji-n ngan je, kadi tɛɛi to nje goto ti †." ²⁵ Ki ɔji dɔ ta kin, ndɔ ki to danje ti nɔɔ. NGakonaa je əi siri, ki dɔsɔy taa dəne, ningə oji-n ngon ki kadi tə ɔr toe al bəy ə oy, adi iyə dəne nduwə adi ngokone. ²⁶ Nɛ kin ra nɛ be, jɪ-n dɔ ki kɔ joo ti, ki ki kɔ mitə ti, bitɪ tɛɛ-n dɔ ki kɔ siri ti. ²⁷ Gode ti pəti, darɔ dəne wa re oy tɔ. ²⁸ NGa ə se ndɔ ki njé koy je a jɪ taa lo koy ti ə, nɔ dande ki siri kin ə dəne kin a e nee wa? Tado əi pəti taai-e nede ti.» ²⁹ Ə Jəju iləde ti ə nə: «Səi dije ki indəmi rəbi, tado igəri makitibi lə Luwə al nim, taa igəri tɔgi lə Luwə al nim tɔ. ³⁰ NDɔ ki njé koy je a jɪ taa lo koy ti, dɪngəm je ki dəne je a taai-naa al ngata. Pəti a toi tə *Malayka je be me dɔrɔ ti. ³¹ Ki ɔji dɔ kɪ taa lo koy ti lə njé koy je, itidəi ta ki Luwə əl səsi kin al a? ³² Luwə əl ə nə: "Mi Luwə lə *Abirakam, mi Luwə lə *Isaki, ki Luwə lə *Jakobi." Luwə e Luwə lə dije ki njé kisi kəm ba, bi e Luwə lə njé koy je al †.» ³³ Kosi je ki ooi ta lə Jəju, nɛ ndo lie əti-de bəl ngay.

NDu-kun ki itə ndəgi ndu-kun je
(Mk 12.28-34; Lk 10.25-28)

³⁴ Loki *Parisi je ooi kadi Jəju dum dɔ *Sadusi je ba, əi je kawɪ-naa. ³⁵ Ə ki kare dande ti, ki e nje ndo ndu-kun je, iyə kulə me ta ti, dəji Jəju ə nə: ³⁶ «Nje ndo, dan ndu-kun je ti lə Luwə pəti kin, e ki ra ə e dɔ madine je ti ə?» ³⁷ Ə Jəju ilə ti ə nə: «A indigɪ Babe Luwə ləi ki ngəmei ba pəti, ki ndili ba pəti, taa ki mər ta ləi ba pəti tɔ †. ³⁸ E kin ə e ndu-kun ki dɔsɔy ki itə ndu-kun je pəti. ³⁹ Ningə

ndu-kun ki kɔ joo ki e ndu-kun ki ngə ngay tɔ ə to kin: A indigɪ dəw madi tə darɔ j wa be tɔ †. ⁴⁰ *NDu-kun je lə *Moji ba pəti, ki ta je lə njé kəl ta ki ta Luwə ti, ngirəde e dɔ ndu-kun je ti ki joo kin.»

Dəw ki Luwə mbəte tɔ Dabidi tɔ
(Mk 12.35-37; Lk 20.41-44)

⁴¹ Loki *Parisi je kawɪ-naa ka kin, Jəju dəji-de ta ə nə: ⁴² «Ki go mər ta ti ləsi dɔ Kirisi ti ki e *Dəw ki Luwə mbəte kin, oi kadi e gin koji ti lə nɔ ə?» Ə əli-e əi nə: «E ngon ka *Dabidi.» ⁴³ Ə Jəju əl-de ə nə: «Ra ban be ə Dabidi ki NDil Luwə e mee ti bar-e "Bam" ə? ⁴⁴ Tado Dabidi əl ə nə:

"Babe Luwə əl Babe ləm ə nə:

«İre isi dɔ ji kɔm ti ne,

Bitɪ kadi m-ilə njé bɔ je ləi gin tɔgi ti †.»

⁴⁵ «Ə re Dabidi bar-e Bane ə, ra ban taa Kirisi, ki e dəw ki Luwə mbəte a e ngon ka Dabidi ə?» ⁴⁶ Lo kin ti, dəw ki asi kadi ile ta ti kare be goto. Ningə j dɔ ndɔe ti nu kin, dəw ka sangɪ kadi n-dəje ta al ngata.

Jəju gangɪ ta dɔ njé ndo ndu-kun je ti ki Parisi je
(Mk 12.38-40; Lk 11.39-52; 20.45-47)

23 Jəju əl kosi je ki njé ndo je ləne ə nə: ² «NJé ndo ndu-kun je ki *Parisi je, kilə ləde e kɔr gin ndu-kun lə *Moji. ³ NGa ningə səi, majɪ kadi itəli rɔsi go nɛ je ti ki əli səsi, nə indajɪ kilə rade je al, tado rai nɛ ki əi je wa isi əli ki tade kin, al. ⁴ Dɔɔi nɛ ki ɔy indəi dɔ dije ti, nə mbati kun ngon jide taa ndəy be kuwə-n səde tae. ⁵ Kilə rade je pəti, rai ki kadi dije ooi gidide. NGan ndu-kun je ki ndangi iləi me ngan buwati je ti, ə dije dɔɔi natɪ nɔde ti ə sə jide ti wa kin, rai yəde adi boy, taa kulə je ki dije ɔsi sil kibi je ti kin ka, rai yəde adi ngal tɔ †. ⁶ Əi dije ki gei lo kisi ki kəte nɔ dije ti, lo nɛ kuso ti, ki nɛ kisi ki kəte nɔ dije ti, gin kəy kaw-naa je ti. ⁷ Taa gei kadi dije rai-de lapiya ki buki-naa ti lo kingə-naa je ti lə kosi je nim, kadi dije bari-de "NJé ndo dije" nim tɔ. ⁸ Nə səi, adi dəw bar səsi "Nje ndo dije", al, tado pəti, səi ngakonaa je, ningə Nje ndo səsi e kare ba tɔ. ⁹ İbari dəw madi dɔnangi ti ne "Bawsi" al, tado Bawsi e kare ba, ə isi dɔrɔ ti taa. ¹⁰ Taa adi dəw bar səsi "Dije ki bo", al tɔ, tado Dəw ki bo ləsi e kare ba, ə e Kirisi ki e dəw ki Luwə mbəte. ¹¹ Dəw ki bo dansi ti, a e nje ra kilə bəə ləsi. ¹² Dəw ki un dɔne ki taa, a iləi dɔe ki nangɪ, ə dəw ki ilə dɔne ki nangɪ, a uni dɔe taa tɔ.

Kəm-to-ndoo e lə Parisi je ki njé ndo ndu-kun je

¹³ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je, ki *Parisi je. Səi njé kadi kəm dije! İsi uti ta rəbi ki kaw kɔbe ti ki dɔrɔ ti dɔ dije ti. Səi je wa uri me ti al, ningə dije ki gei kur me ti ka, ɔgi-de nim tɔ.

[¹⁴ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je ki Parisi je. İtaai nɛ majɪ je lə njé ngaw koy je pəti pəti jide ti, ningə ədi kəm dije ki kəl ta ki Luwə ki gine gangɪ

† 22:24 Dətarənom 25.5 †† 22:32 Tɛɛ ki taga 3.6, 15 †† 22:37 Dətarənom 6.5

†† 22:39 Ləbatiki 19.18 †† 22:44 Pa je 110.1 ††† 23:5 Kɔr İsirayal je 15.38-41

al, kadi dije ooi səsi, təkı səi dije ki maji. Go kilə ra je ti ki be kin, Luwə a gangi-n ta ki ngə ngay dəsi ti †.]

¹⁵ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je ki Parisi je, səi njé kədi kəm dije! Awi mba, ayi-naa ngədi dənangi rai je ti ki lo lo, dɔ ba ti je mba kadi ingəi dəw kare gosi ti. Ə loki ingəi-e ningə, irai-e adi təl asi ta kaw me por ti nja joo itə səi je wa bəy tɔ.

¹⁶ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé kər dije ta rəbi, ki kəmsi tɔ! İsi əli əi nə: “Re dəw ibi rone ki kəy lə Luwə ba, to kare, a re ibi rone ki lɔr ki kəy lə Luwə ə, sɔbi kadi ra ne ki ibi-n rone.” ¹⁷ Səi mbə dije, dije ki kəmsi oo lo al! Lɔr e ne ki kəy lə Luwə, adi e yə Luwə. Ə se lɔr ba e ki bo ngay ə se, kəy lə Luwə ki təl lɔr ne ki kində ta dangi ti kin wa? ¹⁸ İtəli əli bəy əi nə: “Re dəw ibi rone ki dingiri lo kində kadi-kare ba, to kare, a re ibi rone ki kadi-kare ə, sɔbi kadi ra ne ki ibi-n rone.” ¹⁹ Səi njé kəm tɔ je! E ri ə e ki bo ngay ə? E kadi-kare ə se e dingiri lo kində kadi-kare ki təl kadi-kare ne ki kində ta dangi ti kin ə? ²⁰ Dəw ki ibi rone ki lo kində kadi-kare ba, ibi rone ki dingiri lo kində kadi-kare nim, ki ne je pəti ki isi dɔ ti nim tɔ. ²¹ Dəw ki ibi rone ki kəy lə Luwə ba, ibi rone ki kəy lə Luwə nim, ki Luwə ki isi me ti nim. ²² Dəw ki ibi rone ki dɔrə ba, ibi rone ki kimbər ngar lə Luwə nim, ki Luwə ki isi dɔ ti nim ††.

²³ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je, ki Parisi je, səi njé kədi kəm dije. Ɔri ne kare dan ki dɔgi ti, me mbi kam je ti ki əti maji, ki me mbi kam ndir təy je ti, ki me ngan ne ndir təy je ti, adi Luwə, ningə indəi njasi dɔ ne je ti ki rɔjeti me ndu-kun ti lə Luwə, tə ne ra ki dana, ki koo kəm-to-ndoo, ki ra go ti. Ki rɔjeti, e kin ə e ne je ki sɔbi kadi re a indəi kəmsi go ti irai, ki kanji kiyə ndəge je. ²⁴ Səi njé kər dije ta rəbi, ki kəmsi tɔ! İsi iləi ne ta ngoo man ti itaai man mbata ngan ku je ki du, ə isi tiwi kədi mesi ti.

²⁵ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je, ki Parisi je, səi njé kədi kəm dije! İtogi gidı ka man, ki gidı ka kuso ne adi ay, nə mee kəy rosi ki ne bogi je, ki ne ki ingəi ki go rəbi ngur ne ra ki majal. ²⁶ İ Parisi ki nje kəm tɔ! İtogi me ka man, ningə gide a ay tɔ.

²⁷ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je ki Parisi je, səi njé kədi kəm dije! İtoi tə dɔ badi je ki dije lati pɔ gidı ti adi ndai kam be: re o gide taga ne ba, ndole, nə mee ki kəy rosi ki singə dije, ki ne je ki ndum. ²⁸ E be tɔ ə, gidısi ti taga ne, itɔji adi dije ooi təkı səi njé təl rəsi go ndu Luwə ti, nə mesi ti kəy ba, kədi kəm dije ki majal ki ra, rosi.

²⁹ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi njé ndo ndu-kun je ki Parisi je, səi njé kədi kəm dije! İndəi badi njé kəl ta ki ta Luwə ti adi maji, irai badi dije ki dana adi ndole, ³⁰ ningə əli əi nə: “Re dɔkagilo ti lə kaje je kin je ngə ə, re j-a j-ində rɔje naa ti səde kadi ji tɔl-n njé kəl ta je ki ta Luwə ti, al.” ³¹ Lo kin ti, səi je wa isi tɔji kadi səi ngan ka njé tɔl njé kəl ta ki ta Luwə ti. ³² E ən ə, irai ki ngəsi ti, itɔlii ta ne ki kasi je iləi ngire!

³³ «Səi dije ki mansi majal tə li pi je be, ra ban ə iməri kadi a ayi-naa, ta ta ki gangi ti lə por ə? ³⁴ E mbata kin

ə, m-a m-ilə-n ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti, ki njé gosi je, ki njé ndo dije ta lə Luwə, rəsi ti. A tɔli-de je, a bəi-de kagi-dəsi ti je, a tindəi-de ki ndəy kabılay gin kəy kaw-naa ti je, taa a ngədi-de, ij səde be bo ti ki kare ə igangi səde be bo ti ki nungi ki kəte kəte. ³⁵ Lo kin ti, dije ki dana ki məside e ki buki kɔ, ilə ngire dɔ Abəl ti, tɔe-n dɔ Jakari ti ki ngon lə Barasi kin, ta məside a e dəsi ti. E Jakari ki ndo ki itɔli-e dadan lo ti ki j kəy ti lə Luwə re lo dingiri kadi-kare ti kin ‡. ³⁶ Təkı rɔjeti, adi m-əl səsi, ta ne tɔl je kin pəti a e dɔ dije ti ki dɔkagilo ti ki bone.

Jəju əl ta dɔ be bo Jorijaləm ti

(Lk 13.34-35)

³⁷ «Səi dije ki Jorijaləm ti, səi dije ki Jorijaləm ti, səi njé tɔl njé kəl ta je ki ta Luwə ti, səi njé tılə dije ki Luwə ilə səde adi səsi ki mbal tɔli-de. Nja ngay, m-sangi kadi m-kaw səsi təkı kɔ kinjə a kaw-n ngane je gin bagine ti kin be, nə dı al. ³⁸ Ningə ki ne kin, Luwə a iyə kəy kaw-naa ləsi kɔ jisi ti. ³⁹ Tadı a oi-mi al ngata, bitı ndo ki a əli əi nə: “Njangi dɔ e dɔ dəw ti ki re me tɔ Babe ti †††.»

Jəju əl təkı kəy lə Luwə a tuji

(Mk 13.1-4; Lk 21.5-7)

24 Jəju tɔe me kəy ti lə Luwə ki taga, isi aw ningə, njé ndo je lie, rəi rɔe ti, əli-e kadi oo kəy lə Luwə ki dije indəi adi əti bəl kin! ² Ə Jəju un ta əl-de ə nə: «Ne je kin pəti, kəmsi oo maji, nə təkı rɔjeti, adi m-əl səsi m-adi oi, mbal kare ki a nay kadi isi dɔ made ti ne goto; a budi-de nangı mur mur.»

Ne je ki a rai ne kəte nɔ dɔbəy ndo ti

(Mk 13.3-13; Lk 21.7-19)

³ Go ti, loki Jəju aw isi dɔ mbal kagi bini je ti, njé ndo je lie rəi rɔe ti, əli-e ta loki əi sie ki karde ba əi nə: «Əl-je adi j-o, dɔkagilo ki ra ti ə ne je kin a rai ne ə? Ə ne kɔji ki ban ə a tɔji kadi ji gər təkı e dɔkagilo ki kadi tə ire-n nim, e dɔbəy ndo nim tɔ ə?» ⁴ Ə Jəju ilə-de ə nə: «İndəi kəm-kədi dɔ rəsi ti, adi dəw ədi səsi al. ⁵ Tadı dije ngay a rəi ki tɔm, a əli əi nə: “Mi ə mi Kirisi ki e Dəw ki Luwə mbəte”, ningə a buki dije ngay wale tɔ. ⁶ A oi ka rɔ je ki e səsi basi, ki poy rɔ je ki e səy, nə oi maji! Adi bəl ra səsi al. Ri ri ka ne je kin a rəi, nə e dɔbəy ndo al bəy. ⁷ Gin be madi a aw rɔ dɔ gin be madine ti, kɔbe madi a aw rɔ dɔ kɔbe madine ti; bo a o je, dənangi a yəki je, ki lo je ki dangı dangı, ⁸ nə ne je kin pəti a toi tə lo kilə ngirə to ndoo ki a ra dəne kin be bəy. ⁹ Dije a uni dəsi, awi səsi kadi ingəi kɔ je, kadi tɔli səsi je. Dije pəti ki əi *Jipi je al, mede a majal səsi ki mbata ləm. ¹⁰ Lo kin ti, dije ngay a iyəi kadi-me je ləde kɔ. A uni dɔ-naa ki yo je ki ne je, a dəsi-naa ta. ¹¹ Njé kəl ta ngom kə nə n-əi njé kəl ta ki ta Luwə ti, a tɔe, ədi dije ngay buki-de wale. ¹² Majal a taa dənangi taa ki kadi, dije ngay ndigi-naa ləde a təl gogi. ¹³ Nə dəw ki uwə tɔgine ba bitı dɔbəy ti, a ingə kaji. ¹⁴ Poy Ta ki Maji ki dɔ kɔbe ti lə Luwə kin, di-je a iləi mbəe ki dənangi pəti, kadi dije pəti ki gəri

† Bar ta je ki me ne je ti kin [] goto me makitibi je ti ki njé ndan-ge ndangi kəte. †† 23:22 Ejay 66.1

‡ 23:35 Kilə ngirə ne je 4.8; 2 Poy ta je 24.20-22 †† 23:39 Pa je 118.26

Luwə al ooi naji ki ma ki dɔ ti. Ningə go ti, dɔbəy ndɔ a re.

Kɔ ki bo ngay ki a re
(Mk 13.14-23; Lk 21.20-24)

¹⁵ «Ningə loki a oi dəw ki nje ra ne ki kɔbi, dəw ki nje tuji lo, ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Daniyəl əl ta lie kin †, a uwə lo kisi lo ki ay njay ti kin ba, maji kadi dəw ki nje tidə ne je kin, gər gine maji. ¹⁶ Ningə njé ki isi Jude ti a ayi-naa ki dɔ mbal je ti. ¹⁷ Dəw ki isi dɔ kəy ti, a ur nangi kadi aw me kəy ti un ne madi tɛɛ-n al. ¹⁸ Dəw ki a e me ndɔr ti, a asi kadi təl re be un kibi rɔne al. ¹⁹ NDɔe ti ngɔ kin, kəm-to-ndoo ki gəe goto a e lə dəne je ki njé səm, ki njé kadi mba ngan je. ²⁰ Əli ta ki Luwə kadi ayi-naa ngɔdi kin bara al, taa kadi e ndɔ taa kəɔ ti al tɔ. ²¹ Tadı dɔkagiloe ti kin, kɔ ki dije a ingəi, e kɔ ki dəw oo ndɔ kare al bəy. Lo kilə ngirə dɔrɔ ki dɔnangi ti nu, biti bone, dəw oo ko kɔ kin nja kare al, taa dəw a oo ko kɔ kin gogi al tɔ. ²² Re Babe uwə ta ndɔ je kin gangi al ə, dəw kare ki a isi ki dɔne taa goto. Nə ki mbata lə dije ki e wa mbəti-de ə, a uwə-n ta ndɔ je kin gangi. ²³ NGA ningə, re dəw əl səsi ə nə: “Kirisī ki e *Dəw ki Luwə mbəte ə e yo bo, e ə e ne bo” ə, onosi kadi-e mesi. ²⁴ MBata kirisi je ki ngom, ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta je ki ta Luwə ti, a rai ngɔ tə rai ne kɔji je ki əti bəl ki ne je ki dum kəl tae. A rai ra ki kadi tə njé wa ki Luwə mbəti-de kin ka, n-buki-de wale. ²⁵ E be ə, m-əl səsi ne je kin kəte be kadi igəri.

NDɔ re NGon dəw
(Mk 13.24-31; Lk 21.25-31)

²⁶ «Kin ə re dəw əl səsi ə nə: “Dəw ki Luwə mbəte ə a dilə lo ti yo am” ə, awi al. Re əl səsi ə nə: “E ə bɔɔɔ rɔne mbɔ lo ti gogi nu am” ə adi-e mesi al. ²⁷ Ningə, təkī ndi təl j-n lo kibə kadi ti, aw-n lo kur kadi ti ka kin, kirem mi *NGon dəw ka e be tɔ. ²⁸ Loki nin to ti ə mal je a kawinaa ti. ²⁹ NGay al par go kɔ je ti ki dɔkagiloe ti kin ba, kadi a tɛɛ kəmne al, nay a nda al, mee je a jii ki dɔrɔ ti tosi ki nangi, ningə tɔgi je ki dɔrɔ ti a yəki. ³⁰ Lo kin ti, ne kɔji ki dɔm ti mi NGon dəw a tɛɛ dɔrɔ ti, ningə gin koji je pəti ki dɔnangi ti ne a ndigəi rɔde. NGA ningə, a oi-mi NGon dəw m-a m-re me kil ndi ti ki tɔgi, me kunjī ti ki əti bəl ††. ³¹ M-a m-ilə malayka je ləm ki təbi ki ba ɔr lo dɔ kum dɔnangi ti ki sɔ kadi kawī njé ki Luwə mbəti-de ki naa ti. A kawī-de jii ngangi dɔnangi ti ki kare tɛɛi e ki nungī ti.

Ne ndo ki cji dɔ kagi mbay-kote
(Mk 13.28-31; Lk 21.29-33)

³² «Maji kadi igəri ne ndo ki dɔ kagi mbay-kote ti kin maji. Loki bajie je indəi rungiru, ə mbie iti kin ningə, igəri kadi nay ba e basi ngata. ³³ Be tɔ ə, loki oi ne je kin pəti rai ne ningə, maji kadi igəri təkī mi *NGon dəw mi ta kəy ti basi rɔsi ti. ³⁴ Ningə təkī rɔjeti, adi m-əl səsi, dije ki isi ki dɔde taa ne kin a oyi tigə al bəy ə ne je kin

a rai ne. ³⁵ Dɔrɔ ki dɔnangi a gotoi ndɔ madi, nə ta ləm a to lo tone ti ba biti ki ng ti.

Luwə ki karne ba ə gər ndɔ ki dɔbəy ti
(Mk 13.32-37; Lk 17.26-30, 34-36; 12.39-40)

³⁶ «Dəw kare ki gər ndɔ əi ki dɔ kadi ki ne je kin a rai ne ti goto. *Malayka je ki dɔrɔ ti al nim, mi NGon lə Luwə ə wa al nim. Dəw ba e Bawje Luwə ki karne ba par ə gər. ³⁷ Ningə, ne ki ra ne dɔkagilo ti lə Nuwe kin ə, nee a ra ne ndɔ rem ti mi *NGon dəw tɔ. ³⁸ Kəte ng kadi man kɔ ki bo kin re, dije usoi je, ayi-naa je, taai-naa je, iləi ngande je ngaw ti je, biti ndɔ ti ki Nuwe ur-n me bato ti †. ³⁹ Me dije uwə-de ki ta al, biti kadi man ki bo re ɔ-n-de ††. E be ə, kirem mi NGon dəw ka a to be tɔ. ⁴⁰ Dɔngəm je joo a ai me ndɔr ti ba, a uni kare ə a iyəi ki nungī. ⁴¹ Dəne je joo a uri ne me bir ti ki kare, a uni ki kare ə a iyəi ki nungī. ⁴² Ə maji kadi isi dɔgi ti, tadı igəri dɔ kadi ki Babe ləsi a re-n al. ⁴³ Igəri maji kadi re ba nje kəy gər dɔ kadi ki nje bogi a re-n dan lo ti ə, a isi kəm ba, bi a iyə nje bogi kadi ur kəy al. ⁴⁴ E mbata kin ə, səi ka, isi dɔ njasi ti tɔ, tadı mi NGon dəw m-a m-re dɔ kadi ti ki igəri al.

Bəə kilə ki nje ra ne ki dana
(Lk 12.42-46)

⁴⁵ «Bəə kilə ki dana, ki kəme ədi, ə e dəw ki bae a inde dɔ dije ti ki me kəy ti ləne kadi adi-de ne kuso ki dɔ kadi ki kadi adi-n-de. ⁴⁶ Nje ra kilə kin a e nje maji-kur, lo ki bae təl ə inge ta kilə ti kin, a ra. ⁴⁷ Təkī rɔjeti adi m-əl səsi, a inde dɔ ne maji je ti ləne pəti. ⁴⁸ A kin ə re e nje ra kilə ki majal ə, a əl mene ti ə nə: “Bam a re law al bəy”, ⁴⁹ ba a a ta tində madi-kiləne je ti, a uso je, a ay je ki njé kasi ra je. ⁵⁰ Lo kin ti, ba nje kəy a re ki ndɔ ki e ində mene dɔ ti al, ki dɔ kadi ki gər al. ⁵¹ Bae a tuwe kɔ, kadi oo ne kɔ ki a ra dije ki njé kədi kəm dije, lo ng ti ki lo ngə ngangi ti.»

Kuji ta dɔ ngan mandī je ti ki dɔgi

25 «Kɔbe ki dɔrɔ ti a to tə ta lə ngan mandī je ki dɔgi ki cji lambi je ləde ə awi kadi tiləi kəm dəw ki aw tə taa dəne kin be. ² Njé ki mi əi mbə je ə njé ki mi əi njé kəm-kaa je tɔ. ³ Njé ki mbə je cji lambi je ləde nə uni yibi ki rangi dɔ made ti al, ⁴ nə njé kəm-kaa je, cji lambi je ləde ki yibi ki rangi dɔ made ti. ⁵ NGA ningə, loki dəw ki aw tə taa dəne ka kin re law al, bi rade adi toi bi. ⁶ Ə dan lo ti, ndu dəw ba ə nə: “Oi nje taa dəne ka ə am, itɛɛi itiləi kəme.” ⁷ Lo kin ti, ngan mandī je ka kin pəti ndəli dɔ bi ti, indəi dɔ lambi je ləde dana. ⁸ Ningə njé ki mbə je əli njé kəm-kaa je əi nə: “Adi-je yibi lambi ləsi ndəy, nə lambi je ləje isi oyi.” ⁹ Ə njé kəm-kaa je əli-de əi nə: “Jagi, a asi kadi j-əi səsi dɔ ti al, ə awi rɔ njé gati ne ti indogi yəsi.” ¹⁰ Ə loki mbə je awi lo ndogi yibi lambi ti ningə, nje taa dəne re tɛɛ. Njé ki isi dɔ njade ti, uri sie kəy taa-naa ti, adi uti ta kəy dɔde ti. ¹¹ Go ti gogi bəy taa njé ki nungī ka kin jii ngɔ

† 24:15 Daniyəl 9.27; 11.31; 12.11 †† 24:30 Daniyəl 7.13

‡ 24:38 Kilə ngirə ne je 6.9-7.6 †† 24:39 Kilə ngirə ne je 7.7-24

ræi yǝde, æli æi næ: "Babe, Babe, itǝǝ ta kǝy adi-je!" ¹² Næ nje taa dæne ilæ-de ti æ næ: "Tæki rǝjeti, adi m-æl sæsi, m-gær sæsi al." ¹³ Lo kin ti, Jæju ilæ dǝ ti æ næ: «E be æ, maji kadi isi dǝ njasi ti, tadd igæri dǝ ndǝe æ se dǝ kade al.

Kuji ta dǝ njé kilæ je ti ki mitæ
(Lk 19.12-27)

¹⁴ «Ta ki dǝ Kǝbe ti læ Luwæ to tæ ta læ dǝngæm ki isi aw mba æ ba njé kilæ je læne adi-de nǝ kingæ læne kin be.

¹⁵ Adi dæw kare saki la mi, adi ki nungǝ saki la joo, ningæ adi ki nungǝ bǝy saki la kare tǝ. Adi dæw ki ra ki go tǝge ti, ba tǝti aw mba. ¹⁶ Be æ, nje kilæ ki ingæ saki la mi, aw ra-n gati, ingæ saki la mi dǝ ti. ¹⁷ Be tǝ æ, e ki ingæ joo, ra, ingæ joo dǝ ti. ¹⁸ Næ e ki ingæ saki la kare, aw ur be, dǝibi la ti ki bae ade ka kin.

¹⁹ «NGata ningæ, dǝkagilo ngay go ti, ba njé kilæ je ka kin j̄ ngǝ re. Loki re ba, dǝji-de kadi tǝji kandi kilæ je læde ki rai ngone ti kadi n-oo. ²⁰ Lo kin ti, e ki ingæ saki la mi ka kin, re ng bane ti ki saki la ki rangǝ mi dǝ ti, ningæ æl-e æ næ: "Bam, saki la ki mi ki adi-m ka, yæ m-ra be m-ingæ mi dǝ ti kin." ²¹ Æ Bæ æl-e æ næ: "Maji ngay, j̄ nje kilæ ki maji ki a dana. Tæki a-n dana me nǝ ti ki ndǝy be ka kin æ, m-a m-indæ-i dǝ nǝ je ti ki ngay tǝ. Ire, ira sǝm rǝnæl." ²² E ki ingæ saki la joo ka kin, re ng bane ti ki saki la ki rangǝ joo dǝ ti ningæ æl-e æ næ: "Bam, saki la ki joo ki adi-m ka, yæ m-ra be m-ingæ joo dǝ ti kin." ²³ Æ Bæ æl-e æ næ: "Maji ngay, j̄ nje kilæ ki maji ki a dana. Ningæ tæki a-n dana me nǝ ti ki ndǝy be ka kin æ, m-a m-indæ-i dǝ nǝ je ti ki ngay tǝ. Ire, ira sǝm rǝnæl." ²⁴ Ta tǝl tæe ti, e ki ingæ saki la kare ka kin, re ng bane ti æl-e æ næ:

"Bam, m-gær kadi j̄ dæw ki ngǝ ngay: lo ki idibi nǝ ti al ka itæti nim, lo ki inaji nǝ ti al ka tǝy nim. ²⁵ Nǝ kin æ m-bæl, adi m-aw m-bɔyɔ la ki adi-m ka kin nangǝ. Ningæ ki basine kin, nǝ læi æ to kin." ²⁶ Lo kin ti, bae æl-e æ næ: "J̄ nje kilæ ki majal, j̄ nje dabi! j̄ igær maji kadi lo ki m-dǝibi nǝ ti al ka m-tæti nim, lo ki m-naji nǝ ti al ka m-tǝy nim. ²⁷ NGa æ re be kin ba, re a indæ la læm rǝ njé ngæm la je ti, æ tæki m-tæl kin ba, re m-a m-taa ki mane dǝ ti.

²⁸ Itaai saki la ki kare ki jie ti kin adi e ki aw ki saki la dǝgi kin. ²⁹ Tadd dæw ki aw ki nǝ jine ti, a adi-e dǝ ti kadi to-e mbar mbar, næ dæw ki nǝ lie goto, e ki ndikiri wa ki aw-n kin ka a taai jie ti wa bǝy. ³⁰ Ningæ e ki e nje kilæ ki ndæe goto, ilæi-e taga lo ki ndul ti ki kadi a ngǝ ti je, a ngæ ngangine ti je."»

Ta ki gangǝ ki dǝbǝy ti

³¹ Jæju æl bǝy æ næ: «Loki mi *NGon dæw m-a m-re me tǝgi ti ki æti bæl, ki malayka je pæti gom ti kin ba, m-a m-isi dǝ kimbær ngar ti læm me tǝba ti. ³² Ningæ gǝn be je ki dangǝ dangǝ a kaw-i-naa ki ngǝm ti. M-a m-ɔr kǝm dije naa ti tæki nje nǝ kul je a ɔr-n kǝm bati je ki biyǝ je naa ti kin be. ³³ M-indæ bati je dǝ ji kǝm ti, æ m-a m-indæ biyǝ je dǝ ji gælm ti tǝ. ³⁴ Lo kin ti, ngar a æl njé ki dǝ ji kone ti æ næ: "Irai, sǝi ki Bai indæ jine dǝsi ti kin, æ itaai kǝbe ki Luwæ indæ dǝe naa ti mbata ti læsi lo kilæ ngiræ dǝrǝ ki dǝnangǝ ti nu kin. ³⁵ MBata bo ra-m æ adi-mi nǝ m-uso; kindæ ra-m æ adi-mi man m-ǝy; mi mba æ uwæi-mi ki rǝsi ti; ³⁶ m-a ki rǝm kare æ adi-mi kibi m-ilæ rǝm ti;

rǝm to-m æ irai sǝm; m-to dangay ti æ irai oi-mi." ³⁷ NGa æ njé ra go ndu Luwæ ti a ilæi-e ti æi næ: "Babe, kadi ban ti æ j-o-i bo ra-i æ j-adi nǝ uso æ? Kindæ ra-i æ j-adi man ǝy æ? ³⁸ j̄ mba æ j-uwæi ki rǝje ti æ? A ki rǝi kare æ j-adi kibi ilæ rǝi ti æ? ³⁹ Rǝi to-i æ ji ra sǝi æ? Ito dangay ti æ ji re j-o-i æ?" ⁴⁰ Æ ngar æl njé ra go ti je æ næ: "Tæki rǝjeti, adi m-æl sæsi, dǝkagilo je pæti ki irai nǝ je kin ki ki du ngay dan ngakom je ti ki oi-de kam ba, e mi æ irai sǝm."

⁴¹ «Ningæ go ti, ngar a æl njé ki ai dǝ ji gælnæ ti æ næ: "Tǝti sǝy kǝ rǝm ti, sǝi dije ki ndǝl e dǝsi ti! Awi me por ti ki gine a gangǝ al, ki Luwæ indæ dǝe dana mbata ti læ su æi ki malayka je læne kin. ⁴² MBata bo ra-m, æ adi-mi nǝ m-uso al; kindæ ra-m, æ adi-mi man m-ǝy al; ⁴³ mi mba æ uwæi-mi ki rǝsi ti al; m-a ki rǝm kare æ adi-mi kibi m-ilæ rǝm ti al; rǝm to-m æ irai sǝm al; m-to dangay ti æ irai oi-mi al." ⁴⁴ Ba æi je ka a ilæi-e ti æi næ: "NGa Babe, kadi ban ti æ j-o-i bo ra-i æ j-adi nǝ uso al, æ se kindæ ra-i æ j-adi man ǝy al æ? j̄ mba, æ se a ki rǝi kare, æ se rǝi to-i, æ se ito dangay ti æ ji mbati ra sǝi æ?" ⁴⁵ Æ ngar a ilæ-de ti æ næ: "Tæki rǝjeti, adi m-æl sæsi, dǝkagilo je pæti ki irai nǝ je kin ki ki du ngay dan ngakom je ti ki oi-de kam, al ba, mi ka irai sǝm al jagǝ tǝ." ⁴⁶ Lo kin ti, njé ra go ti al, a awi lo kǝ ti ki gine a gangǝ al, æ njé ra go ndu Luwæ ti je a awi lo kaji ti ki biti ki ngǝ ti †.»

Kindæ dǝ ta naa ti mba tǝl Jæju
(Mk 14.1-2; Lk 22.1-2; Jǝ 11.45-53)

26 Loki Jæju tǝl ta nǝ ndo je læne ba, æl njé ndo je læne æ næ: ² «Igæri kadi ndǝ joo par æ, ndǝ ra nay Paki a asi, kadi dije a ilæi-mi *NGon dæw ji dije ti kadi a bæi-mi kagi-dæsi ti.»

³ Lo kin ti ngǝ, njé kun dǝ njé kijǝ nǝ mæsi kadi-kare je, ki ngatǝgi je læ *Jipi je, kaw-i-naa nati lo ti læ Kayipi ki e ki boy læ njé kijǝ nǝ mæsi kadi-kare je. ⁴ Ningæ indæi ndude naa ti kadi n-uwæi Jæju gidǝ ngǝy n-tǝli-e. ⁵ Ba æli-naa æi næ: «Adi j-uwæi-e ndǝ ra nay ti al, næ tæ j-ij̄ j-osi me wongǝ ti læ dije.»

Dæne madi ur yibi ki æti maji dǝ Jæju ti
(Mk 14.3-9; Jǝ 12.1-8)

⁶ Jæju e me be ti ki Bætani, me kǝy ti læ Simǝ ki kæte e nje banji, ⁷ ningæ dæne madi re rǝ Jæju ti ki ku mbal ki bari-e albatir ki yibi ki æti maji rǝsi. E yibi ki gate e ngay. Ningæ loki Jæju isi uso nǝ ba, ur yibi ka kin dǝ Jæju ti. ⁸ Æ loki njé ndo je ooi nǝ kin be ba, næl-de al, adi æli æi næ: «Kǝm tuji yibi kin kǝ be e ri æ? ⁹ Asi kadi dæw iyǝ taa-n la ki ngay æ un ra-n ki njé ndoo je!» ¹⁰ Jæju oo ta ki isi æli be ba, æl-de æ næ: «MBa ri æ isi njibæi dæne kin æ? Nǝ ki ra dǝm ti kin e kilæ ki maji.» ¹¹ NJé ndoo je kam, isi sǝsi ne ki ndǝ je pæti, næ mi m-a m-isi sǝsi ki ngǝ ti al. ¹² Yibi ki æti maji ki ur dǝm ti kin, ur ra-n go darǝm ki a aw bada. ¹³ Ningæ adi m-æl sæsi ta ki rǝjeti: lo je pæti dǝ-nangǝ ti ne, ki dije a ilæi mbǝ Poy Ta ki Maji kin titi, a ɔri poy nǝ ki dæne ra kin kadi mede ole-n dǝe ti.

† 25:46 Daniyæl 12.2

Judası un dı Jəju
(Mk 14.10-11; Lk 22.3-6)

¹⁴ Dəw kare ki mbı njé ndo je ti lə Jəju ki dıgı gıde joo, ki təe nə Judası Isikariyoti aw ingə njé kun dı njé kijə nę məsi kadi-kare je, ¹⁵ əl-de ə nə: «Kın ə m-ilə Jəju jisi ti ə a adi-mi ri ə?» Ba əi je tidəi la silə kuti mitə adi-e †. ¹⁶ İlə ngıre loe ti kın nıgı, Judası isi sangı dıkagılo ki to kadi ilə-n Jəju jide ti.

Jəju uso nę Paki ki njé ndo je ləne
(Mk 14.12-16; Lk 22.7-13)

¹⁷ NDı ki dısay lə ra nay kuso mapa ki əm ıde al, njé ndo je lə Jəju rəi dəji-e əi nə: «Lo ki ra be ə indıgı kadi j-aw ji ra nę kuso Paki titi j-adi ə?» ¹⁸ Ə Jəju əl-de ə nə: «Awi me be bo ti kam, be lə dəw ki be, ə əli-e əi nə: “Nje ndo dije ə nə: «Dıkagılo ləm e basi, ningə e be ləi ə m-a m-ra paki ti ki njé ndo je ləm».” ¹⁹ *Njé ndo je awi rai təkı Jəju əl-n-de, adi rai nę kuso Paki.

Jəju əl təkı nje ndo kare a un dıne

²⁰ Loki kadi ur, Jəju isi ta nę kuso ti ki njé ndo je ləne ki dıgı gıde e joo. ²¹ Loki isi usoi nę, Jəju əl-de ə nə: «Təkı rıjeti, adi m-əl səsi, dəw kare dansi ti ne a ilə-m ji dije ti.» ²² Lo kın ti, me njé ndo je tısi-de, adi dəji ta Jəju kare kare əi nə: «E mi be, Babe?» ²³ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Dəw ki ilə jine səm naa ti me ka ti kın ə, dəwe a ilə-m ji dije ti. ²⁴ Mi *NGon dəw m-a m-oy təkı ndangi me makitibi ti lə Luwə, nə kəm-to-ndoo e lə dəw ki a ilə-m mi NGon dəw ji dije ti. Dəwe kın, koje al wa ka e soti ngay ††.» ²⁵ Judası ki a ilə Jəju ji dije ti ka kın, dəji Jəju ə nə: «E mi be, Nje ndo dije?» Ə Jəju ile ti ə nə: «Tęę tai ti.»

Nę kuso lə Babe
(Mk 14.22-25; Lk 22.14-20; 1Kor 11.23-25)

²⁶ Loki isi ta nę kuso ti, Jəju un mapa, ra oyo Luwə dı ti, uwə tətı naa ti, təl-n adi njé ndo je, ningə əl-de ə nə: «İtaai usoi, e kın e darım.» ²⁷ Go mapa ti, Jəju un kıpı kasi kandi nju, ra oyo Luwə dı ti, ningə təl-n adi njé ndo je ə nə: «İtaai, ayı-naa pəti. ²⁸ E kın e məsim, məsi kun mindi ki sigı ki a ay mbata kosi dije, mba kiyə go majal je ləde kı. ²⁹ Ningə adi m-əl səsi, m-a m-ay kasi kandi nju ki rangı al, biti kadi m-a m-ay səsi ki sigı me bekı ti lə Bai.»

Jəju əl təkı Piyər a najı ta gər-ne
(Mk 14.27-31; Lk 22.31-34; Jə 13.36-38)

³⁰ Loki osi pa kilə tıji dı Luwə ti gıne gangı ‡, tęęi awi dı mbal kagi bini je ti. ³¹ Ningə Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Kondı ne wa kın, a imbati-mi pəti, tadı ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “M-a m-tı ba bati je, ningə kosi bati je a sanəi-naa ki lo lo ††.” ³² Nə loki m-a m-ı lo koy ti, m-a m-aw kəte nısi ti, tə ngəm səsi Galile ti.» ³³ Lo kın ti, Piyər un ta əl Jəju ə nə: «Re dije pəti ə iyəi-ni

† 26:15 Jakari 11.12 †† 26:24 Ejay 53.7 ‡ 26:30 Pa je 113-118 †† 26:31 Jakari 13.7

kı ka, mi m-a m-iyəi kı al jagı.» ³⁴ Ə Jəju təl əl-e ə nə: «Təkı rıjeti, adi m-əli, me kondı ti ne wa kın, kəte bəy taa kadi kunə kınjə nıg, a najı ta nja mitə ə nə igər-m al.» ³⁵ Nə Piyər əl-e ə nə: «Re e-n koy ka m-a m-oy səi, bı m-a najı ta gəri, al ratata.» Ningə ndəgi njé ndo je pəti əli ko ta wa ki Piyər əl ka kın tı.

Jəju əl ta ki Luwə Jətisəmane ti
(Mk 14.32-42; Lk 22.39-46)

³⁶ Go ti, Jəju əi ki njé ndo je ləne ıti rəi lo ti madi ki bari-e nə Jətisəmane. Jəju əl-de ə nə: «İsi lo kın ti ne be ingəmi-mi, dıkagılo ti ki m-a m-aw nu kadi m-əl ta ki Luwə.» ³⁷ Jəju adi Piyər əi ki ngan lə Jəbədə ki joo awi sie. Lo kın ti, me-kı ki bəl ki me ndıl ti ilə ngıre ra Jəju, ³⁸ adi əl-de ə nə: «Me-kı rosi mem rosi ki asi koy. İsi lo kın ne be, isi səm kəm bı itoi bı al.» ³⁹ Jəju ıti ki kəte ndəy ningə, osi ki ta kəmne nangı, əl ta Luwə ə nə: «Bai, re to ban ə, ısi kı kın adi də ngərəngı rım ti! Nə ke ə kadi e ki go ndıgı ti ləm al, nə ki go ndıgı ti ləi yo taa.» ⁴⁰ Jəju təl re rı njé ndo je ti ningə ingə-de, isi toi bı, adi əl Piyər ə nə: «Kın ka asi kadi isi səm kəm dı kadi ki kare be al bitı a? ⁴¹ İsi kəm ba, əli ta ki Luwə, kadi osi me nę na ti al. NDıl ndıgı ra nę ki majı, nə darı e ki tı.» ⁴² Təl ır ndəne səde ki kı joo, ba əl ta ki Luwə ə nə: «Bai, kın ə re kı kın, sıbi kadi m-ingə bı lo kıse ngərəngı rım ti goto ba, kadi ira ndıgı ləi.» ⁴³ Loki təl re rı njé ndo je ti ningə, ingə-de isi toi bı bəy, kəmde ıy diriri. ⁴⁴ Jəju iyə-de ə təl ır ndəne bəy, əl ta ki Luwə ki kı mitə, un go mindine ki kəte ka kın bəy. ⁴⁵ Go ti, təl re rıde ti əl-de ə nə: «İtoi ta bı ti ne, isi ıri kəy bəy a? Dı kadi kilə-m mi *NGon dəw ji njé ra majal je ti asi ngata. ⁴⁶ İI taai adi j-awi, nje kilə-m ji dije ti ə re am!»

Kuwə Jəju
(Mk 14.43-52; Lk 22.47-53; Jə 18.3-12)

⁴⁷ Loki ta nay ki ta Jəju ti ba bəy ningə, Judası, ki e ki kare dan njé ndo je ti ki dıgı gıde e joo isi re. Re ki kosi dije ngay gone ti. Dije ki njé kuwə kiyə kasıgar je, njé kuwə gıdı jide ti je. Kosi je kın, e njé kun dı njé kijə nę məsi kadi-kare je, ki ngatıgı je lə *Jipi je ə iləi-de. ⁴⁸ Judası ki nje kun dı Jəju, əl-de nę ki n-a n-ra kadi tə gəri Jəju ə nə: «Dəw ki m-a m-uwə rım ti rututu kın ba, e darıe ə wa ən ə, uwəi-e.» ⁴⁹ E be ə, re tęę taa par ə, sıbi Jəju əl-e ə nə: «M-uwə ji, Nje ndo dije!» Ningə, uwe rututu ki rıne ti. ⁵⁰ Ə Jəju əl-e ə nə: «Madım, ira nę ki ire kadi ira.» Ba loe ti nıgı, dije indəi jide dı Jəju ti uwəi-e. ⁵¹ Ningə yə, ki kare dan njé ki əi naa ti ki Jəju, ində jine dı kiyə kasıgar ləne, ır tıgə-n paja lə ki bo lə njé kijə nę məsi kadi-kare je, ba tıgə mbie latı gangı. ⁵² Nə Jəju əl-e ə nə: «İlə kiyə kasıgar ləi toe ti gogı, mbata dije ki njé rı ki kiyə kasıgar a tuji-de ki kiyə kasıgar tı. ⁵³ Se o kadi m-asi kadi m-dəji tıgı Bai, ə a ilə ki kosi malayka je dibı kuti bəy bəy kadi rəi rı ləm al wa? ⁵⁴ Nə kın ə re e be ə, lo kadi makitibi lə Luwə ki əl ə nə nę je a rai nę be kın tı ta nę goto.»

⁵⁵ Go ti, Jəju əl kosi je ə nə: «To tə nę ki mi nje bogı, ə irəi ki kiyə kasıgar je, ki gıdı je taa kadi uwəi-mi be? NDı je pəti, mi səsi naa ti gın kəy ti lə Luwə, m-ndo dije nę,

ka uwai-mi al. ⁵⁶ Nə ne je kin pəti rai ne be bone mba kadi ta lə njé kəl ta ki ta Luwə ti ki ndangi, tɔli tade.» Lo kin ti, njé ndo je lie pəti ayi-naa ə iyəi-e.

Jəju a nɔ njé gangi ta je ti lə Jipi je
(Mk 14.53-65; Lk 22.54-55, 63-71; Jə 18.12-18)

⁵⁷ Njé kuwə Jəju je, awi sie nɔ ki bo ti lə njé kijə ne məsi kadi-kare je ki tɔe nə Kayipi. E lo ki njé ndo ndu-kun je, ki ngatɔgi je lə *Jipi je kawinaa ti. ⁵⁸ Piyər ə yə adi ndəe ngal, ba njiyə-n go Jəju ti, ndəy, ndəy, biti re ur-n gode ti, nati lo ti lə ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je ka kin. Re isi naa ti ki paja je kadi n-oo se ne kin a tɔl tane ban wa.

⁵⁹ Njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki njé gangi ta je lə Jipi je ba pəti, sangi rəbi kadi n-ingəi dije ki njé təti ta ki ngom dɔ Jəju ti, kadi n-gangii ta koy dɔe ti, ⁶⁰ nə ingəi-de al. Dije ngay ki njé təti ta rəi əli ta ki ngom dɔe ti kin ka, asi-naa ti al. Ta tɔl tae ti, dije joo rəi əli əi nə: ⁶¹ «Dingəm kin əl ə nə: “M-asi kadi m-tuji kəy lə Luwə kɔ, ə m-təl m-ində gogɔ me ndɔ ti ki mitə.”» ⁶² Ə ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je j taa əl Jəju ə nə: «Ta madi ki kadi əl dɔ ta ti ki dije a əli dɔi ti kam goto a?» ⁶³ Nə Jəju a tane mbə. Ə ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je əl Jəju ə nə: «Ki tɔ Luwə ki nje kisi kəm ba, m-dəji kadi əl-je se j, ə j Kirisi ki Luwə mbəte, ki e NGon lə Luwə wa?» ⁶⁴ Ə Jəju əl-e ə nə: «Tɛɛ tai ti! NGa ningə m-əl səsi taga wangi m-adi oi təkɔ kaw ki kəte nɔɔ, a oi-mi *NGon dəw m-isi dɔ ji kɔ Luwə ti ki nje tɔgi, m-a m-j dɔrɔ ti m-re me kil ndi ti †.» ⁶⁵ Lo kin ti, ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je til kibi je ki rɔne ti, ba əl ə nə: «Əl ta ki mal dɔ Luwə ti. E kin, ji sangi kadi dəw madi ki rangi taa əl ta dɔe ti bəy a? Səi je wa oi ndue ki əl-n ta ki mal dɔ Luwə ti adi oi ki mbisi ne. ⁶⁶ Ta ləsi ki dɔe ti e ri ə?» Ba dije iləi-e ti əi nə: «E dəw ki sɔbi koy.» ⁶⁷ Ningə tibi man tade kəme ti je, biri jide csi-e-n je. Taa njé ki nɔ je tɔndəi mbəe je tɔ, ⁶⁸ ba əli-e əi nə: «Je ba, ji dəji, j Kirisi ki Luwə mbəte, kadi ira nje ndɔ ndil, ə ɪba tɔ dəw ki indəi adi j-o.»

Piyər naji ta gər Jəju
(Mk 14.66-72; Lk 22.56-62; Jə 18.15-18, 25-27)

⁶⁹ Loki Piyər isi nangi ta mbalo ti, tagane ningə, dəne kare ki dan dəne je ti ki njé ra kilə me kəy ti lə ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je re rɔ Piyər ti əl-e ə nə: «J ka, j ki Jəju, dingəm ki Galile ti kin tɔ.» ⁷⁰ Nə Piyər naji ta kəm dije pəti ə nə: «Jagi, m-gər me ta ləi ki ige kəl kin al.» ⁷¹ Go ti, Piyər cti isi aw ki ta ndogi ti be, ningə dəne ki rangi kare, ki nje ra kilə me kəy ti lə ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je oo-e, ba əl njé ki ai loe ti nɔɔ ə nə: «Dəw kam e ki Jəju ki Najarəti ti tɔ.» ⁷² Ə nja kare bəy Piyər naji ə nə: «Jagi, təkɔ rɔjeti, m-gər dingəm kin al!» ⁷³ Ba njaba go ti ə, dije ki ai səde nɔɔ, cti ki rɔ Piyər ti əli əi nə: «Təkɔ rɔjeti, j ka, j ki kare dan dije ti lie tɔ, taa ndui ki isi əl-n ta wa kin ka tɔji kadi j dəw lie.» ⁷⁴ Ə lo kin ti, Piyər ɪbi rɔne ki ta ki ngə ngay ə nə: «M-ibi rɔm kadi Luwə ra səm ne ki ngə, re m-əl ta ki ngom. M-gər dingəm kin al.» Ba ta naa ti nɔɔ, kunə kinjə nɔ. ⁷⁵ NGa

† 26:64 Pa je 110.1; Daniyal 7.13

ningə me Piyər ole dɔ ta ti ki Jəju əl-e ə nə: «Kəte taa kadi kunə kinjə nɔ, a naji ta nja mitə ə nə ige-m al,» ka kin, adi Piyər ində lo tɛɛ taga, nɔ ki man kəmne.

AWI KI JƏJU Nɔ PİLATI TI KI E NJE KƏBE
(Mk 15.1-2, 11-14; Lk 23.1-5; Jə 18.28-38)

27 Loki lo ti, njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je pəti, ki ngatɔgi je lə *Jipi je, ingəi-naa, uni ndude kadi n-tɔli Jəju. ² Be ə, dɔci Jəju, awi sie iləi-e ji *Pilatı ti, dəw ki Rom ti ki e nje kəbe dɔnangi Jude ti.

Koy Judasi
(Knjk 1.8-9)

³ Loki Judasi ki nje kun dɔ Jəju kadi-de oo kadi gangi ta koy dɔ Jəju ti ba, me uwe ki ta adi təl ki la ki silə kuti mitə aw-n adi njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki ngatɔgi je lə *Jipi je, ka kin, ⁴ ningə əl-de ə nə: «M-ra majal, m-un dɔ dəw ki ra ne madi al.» Ə əi je əli-e əi nə: «Ta kare ki usi-je ti nɔɔ goto. E kin e ta ləi j.» ⁵ Lo kin ti nɔɔ, Judasi cti ilə la ki adi-e ka kin me kəy ti lə Luwə, ə aw ilə kilə. ⁶ Njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je cyi la ka kin ningə əli əi nə: «E go rəbe ti al kadi ji buki la kin dɔ made ti ki me kəy ti lə Luwə, tadɔ e la məsi.» ⁷ Be ə, go ndude ti ki osi go-naa ti, uni la ka kin ndogi lo ndr lə nje kibə ngoo, rai tə lo dibi mba je. ⁸ E mbata kin ə, biti bone ka isi bari lo ka kin «lo məsi». ⁹ Lo kin ti, ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Jərəmi əl ə nə: «Taa silə kuti mitə ba par tə la ki ngan *Isirayəl je cji dɔe ti. ¹⁰ Adi la kin ndogi lo lə nje kibə ngoo, təkɔ Babe əl-m †.»

Jəju a nɔ ngar Pilati ti
(Mk 15.2-5, 11-14; Lk 23.1-5; Jə 18.28-38)

¹¹ Jəju a nɔ nje kəbe, *Pilatı ti, ə nje kəbe dəje ə nə: «J ngar lə *Jipi je a?» Ə Jəju əl-e ə nə: «E ta ki tɛɛ tai ti.» ¹² Me ta je ti lə njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je ki ngatɔgi je ki isi təti dɔ Jəju ti kin, Jəju tɛɛ tane ilə-de ti al. ¹³ Ə nɔɔ be, Pilatı əl Jəju ə nə: «O ta je pəti ki dije a indəi dɔi ti kam al a?» ¹⁴ Ka Jəju tɛɛ tane ilə ti al, adi ndɔje ngay.

Dije gangi ta koy dɔ Jəju ti
(Mk 15.6-14; Lk 23.13-23; Jə 18.39-40)

¹⁵ Dɔ bal je pəti, lo ra nay Paki ti, nje kəbe a ɔr dangay kare ilə taa, adi e dəw ki kosi je dəji-e kadi ɔr-e dangay ti. ¹⁶ Ningə dɔkagiloe ti kin, dangay madi kare ki dije əli ta lie ngay ki tɔe nə Barabasi e nɔɔ. ¹⁷ *Pilatı dəji kosi je ki kawinaa nɔɔ ə nə: «Nə ə igei kadi m-iyə taa m-adi səsi ə? Jəju Barabasi ə se Jəju ki e *Dəw ki Luwə mbəte ə?» ¹⁸ Pilatı dəji ta kin be mbata gər maji kadi e ni ə ra-de dɔ Jəju ti ə iləi-e jine ti. ¹⁹ Loki Pilatı isi lo gangi ta ti, nee adi əli-e ə nə: «İndə rɔi me ta ti lə dəw ki dana kam al, tadɔ kondɔ ne m-ingə kɔ ngay me ni ti mbata lie.» ²⁰ Njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki ngatɔgi je lə *Jipi je suləi kosi je adi dəji Pilatı kadi ɔr Barabasi adi-de ə tɔl Jəju kɔ. ²¹ Nje kəbe təl un ta dəji-de ə nə: «Nə dan dije ti ki joo kin ə igei kadi m-ɔr-e dangay ti m-

†† 27:10 Jakari 11.12-13; Jərəmi 18.2-3; 19.1-2

adi sasi ə?» Ba ilai-e ti ai na: «Barabasi!»²² Ə Pilati, daji-de ə na: «NGa ri ə kadi m-ra ki Jaju ki bari-e Dəw ki Luwə mbəte ə?» Ba pəti əli ai na: «E ba, sɔbi be kagi-dəsi ti!»²³ Ə Pilati təl daji-de ə na: «E ri ki majal ə ra ə?» Nə uni ndude ki taa ngay bəy əli ai na: «Sɔbi be kagi-dəsi ti!»²⁴ Loki Pilati oo kadi nɛ madi ki kadi n-a n-ra goto, taa dije isi rai adi ngə ki dɔ made ti bəy, un man togi-n jine ta kəm kosi je ti, ningə əl-de ə na: «Ta məsi dəw ki dana kam e dɔm ti al. E ta ləsi †.»²⁵ Ningə dije pəti ilai-e ti ai na: «Kadi ta məse e dɔje ti ki dɔ nga ləje je ti!»²⁶ Be ə, Pilati ɔr Barabasi adi-de, nga ningə Jaju taa adi indəi-e ki ndəy kabilay, ba ile ji asigar je ti kadi bəi-e kagi-dəsi ti.

Asigar je ibai Jaju kogii
(Mk 15.16-20; Lk 23.11; Jə 19.2-3)

²⁷ Asigar je lə *Pilati awi ki Jaju me lo ti ki boy ki Pilati isi ti wa kin, lo ti ki bari-e pirətuwar, ningə kawı ndəgi asigar je pəti ki dɔe ti.²⁸ MBa kadi tə ibai-e kogii, ɔri kibi lie, ə ilai kibi ngal ki kər rɔe ti.²⁹ Oji jɔgi kon ilai dɔe ti, ə ilai gakira ji kɔe ti tɔ, ba ɔsi məkəsıde nangı nɔe ti ə mbəi sie ai na: «Lapiya ngar lə *Jipi je!»³⁰ Tıbi man tade dɔe ti, taai gakira jie ti, indəii dɔe.³¹ Loki ibai-e kogii asi-de ningə, ɔri kibi ngal ki kər ka kin rɔe ti kɔ, ə təli ilai kibi je lie wa rɔe ti gogi, ba awi sie kadi bəi-e kagi-dəsi ti.

Bai Jaju kagi-dəsi ti
(Mk 15.21-32; Lk 23.26-43; Jə 19.17-27)

³² Loki asigar je isi tɛgi me be bo ti ki taga ningə, ingəi dıngəm kare ki Sirən ti, ki tɔe nə Simɔ. Uwəi-e, indəi tɔgi dɔe ti adi otı kagi-dəsi lə Jaju.³³ Awi tɛgi lo madi ti kare to nɔɔ, bari-e nə Golgota, ki kɔr me nə: «Lo ki to tə ka dɔ dəw be.»³⁴ Adi-e kasi kandi nju ki bui naa ti ki nɛ ki ati kadi Jaju ay, ə loki ɔdi tane ti ba, mbati kəy.³⁵ Asigar je ka kin bəi Jaju kagi-dəsi ti, ningə tigəi kir (mbare) dɔ kibi je ti lie, ləbi-naa †.³⁶ Go ti, təli isi nɔɔ, isi ngəmi tae.

³⁷ NDangi me batı, nɛ ki ra ə n-bəi-e-n kagi-dəsi ti, indəi dɔe ti taa ai na: «Dəw kam e Jaju, ngar lə *Jipi je.»³⁸ Loe ti nɔɔ, bəi njé bogi je joo kagi-dəsi ti. Ki kare dɔ ji kɔe ti ə ki nungı dɔ ji gəle ti tɔ †.³⁹ Dije ki nje də rəbə, tigəi dɔde, ningə taji-e,⁴⁰ ai na: «İ ki nje tuji kəy lə Luwə, ə təl ra e ki rangı me ndɔ ti ki mitə ka kin, re jı NGon lə Luwə ə, aji rɔi jı wa, ə jı taa dɔ kagi-dəsi ti ur nangı adi j-o!»⁴¹ Be tɔ ə, njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, ki ngatɔgi je lə Jipi je ibai Jaju kogii ai na: «Aji dije ki rangı, nə e wa ası kaji rɔne al! NGar lə *Isirayəl je ka kam, kaje ə wa ki j-a ne kin, kadi jı taa dɔ kagi-dəsi ti ur nangı adi j-o, ningə j-a j-o ta lie tə ta ki rɔjeti!»⁴³ Uwə kul Luwə ən ə, re Luwə ndige ə, kadi taa-e ile taa adi j-o. MBata əl ə na: «Mi NGon lə Luwə.»⁴⁴ Taa baw kaya je ki bəi-de kagi-dəsi ti naa ti sie ka kin ka taji-e kae ti wa kin tɔ.

† 27:24 Dətarənom 21.6-8 †† 27:35 Pa je 22.19 † 27:38 Ejay 53.12

Koy Jaju

(Mk 15.33-39; Lk 23.44-49; Jə 19.28-30)

⁴⁵ İlə ngire kadi ti ki a jam dɔ be ti, lo ndul dɔnangi ti ba pəti, bitı kadi ki mitə ki lo ɔɔɔ.⁴⁶ Dɔ kadi ti ki mitə, Jaju nɔ ki ndune ki bo ə na: «Eli, Eli, lama sabatani?» Kɔr me nə: «Luwə ləm, Luwə ləm, mbari ə iyə-m kɔ ə †?»⁴⁷ Dije madi dan njé ti ki ai nɔɔ, ooi ndue, ningə əli ai na: «Oi dəw ka yə a bar Eli!»⁴⁸ Ningə kalangi ba, dəw kare dande ti, ay ngɔdi, un nɛ ki to hom hom, ilə me man kandi ndu ti ki ması, ningə ilə ta gakira ti adi Jaju kadi ay.⁴⁹ Nə ndəge je əli ai na: «İngəm adi j-o se Eli a re aje wa?»⁵⁰ Lo kin ti nɔɔ be, Jaju təl nɔ ki ndune ki bo bəy, ningə kəəe tɛe.⁵¹ Ba go ti, kibi gangı lo ki a me kəy ti lə Luwə, tıl dana joo, jı taa nu bitı re nangı. Dɔ-nangi yəki, taa mbal je ka tɔi dana tɔ.⁵² Ta dɔ badı je tɛgi, adi dije ngay ki adi mede Luwə jı taa lo koy ti.⁵³ Go ti gogi, loki Jaju tɛe lo koy ti ba, dije ka kin awi me be ti ki Jorijaləm ki e be bo ki ay njay. Dije ngay ooi-de ki kəmde.⁵⁴ Loki ki bo ki dɔ butı asigar je ti ki bu ai ki asigar je ki njé ngəm Jaju ki ai sie ooi dɔnangi ki yəki, ki nɛ ki ra nɛ kin ba, bəl tɔl-de adi əli ai na: «Təki rɔjeti, dəw kin e NGon lə Luwə.»

Dibi Jaju

(Mt 27.57-61; Lk 23.50-55; Jə 19.38-42)

⁵⁵ Dəne je ngay ai nɔɔ, ai səy, indəi kəmde a ooi nɛ je ki isi rai nɛ. Əi dəne je ki uni go Jaju Galile ti nu, mba kadi rai sie.⁵⁶ Dande ti, Mari ki Magidala e nɔɔ nim, Mari ki kɔ Jaki ai Jisəpi nim e nɔɔ, taa kɔ ngan lə Jəbədə ka e nɔɔ nim tɔ.⁵⁷ Loki kadi aw tə ur, dıngəm ki nje nɛ kingə kare ki Arimate ti, ki tɔe nə Jisəpi jı nɔɔ re. E ka e dəw ki təl rɔne nje ndo ti lə Jaju tɔ.⁵⁸ Jisəpi aw rɔ *Pilati ti dəje nin Jaju, ə Pilati adi ndune kadi adi-e.⁵⁹ Jisəpi un nin Jaju, dole ki ta kibi ki sigi,⁶⁰ ba ile me be nin ti ki adi uri me mbal ti basine bəy mbata ləne wa, ningə nduguru mbal ki bo ilə ta ti, ə ɔti aw.⁶¹ Loe ti kin, Mari ki Magidala ai ki Mari ki nungı ai nɔɔ, isi nangı sɔbi nɔ badı.

Asigar je ngəmi ta badı Jaju

⁶² Lo ti go ti, ki e ndɔ ki re go ndɔ kində dɔ nɛ je dana mba ndɔ taa kəə ti ba, njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je awi naa ti be lə *Pilati,⁶³ əli-e ai na: «Dəw ki bo ləje, meje ole dɔ ti təki ndɔ ki nje ngom dəwe kin əl, dɔkagilo ti ki a-n ki dɔne taa bəy əl ə na: “NDɔ ki kɔ mitə lə ndɔ koym ba, m-a m-jı taa lo koy ti.”⁶⁴ Ə adi ndui adi dije ngəmi dɔ badı bitı ndɔ ki kɔ mitə, nə tə njé ndo je lie rai bogi nine, ə təli əli ai na: “İ lo koy ti.” Lo kin ti, a rai kadi ta ngom kin a itə ki kəte bəy.»⁶⁵ Ə Pilati əl-de ə na: «Asigar je ki kadi ngəmi ta lo ə ai am, ə awi səde adi ngəmi dɔ badı təki igei.»⁶⁶ Lo kin ti, awi dɔ badı ti, tiyəi tae, ningə indəi asigar je kadi ngəmi tae.

†† 27:46 Pa je 22.2

Jəju j lo koy ti

(Mk 16.1-8; Lk 24.1-11; Jə 20.1-2)

28 Go ndo taa kəə ti, adi e ndo dimasi ki gin lo, Mari ki Magidala əi ki Mari ki nungi awi kadi n-ooi do badi. ² Lo kin ti nogo be, donangi yəki yəki ki əti bəl ngay, tado malayka kare re nduguru mbal ta badi ti ko, ba təl isi do ti. ³ Rəe unji tə kadi be, taa kibi ki rəe ti nda tə buy be to. ⁴ Loki asigar je ki njé ngəm do badi ooi-e, bəl tol-de adi təli toi tə nin je be. ⁵ Nə malayka un ta əl dāne je ə nə: «Səi, ibəli al, tado m-gər kadi isi sangi Jəju ki dije bəi-e kagi-dəsi ti. ⁶ E goto ne, j taa lo koy ti təkəi e wa əl-n. İrai oi lo ki to ti ə to kare kin. ⁷ Ningə kadi awi law əli njé ndo je lie təkəi “j taa dan njé koy je ti, ba aw kadi a nginə səsi Galile ti. Lo kin ə a oi-e ti.” E kin ə e ta ki kadi m-əl səsi.»

⁸ Dəne je cti ta badi ti ki ngodi njade ti, bəl ra-de, nə rəde nəl-de ngay. Awi cri poy nē ki ra nē kin adi njé ndo je lie ooi. ⁹ NDəy ba go ti, Jəju aw ingə-de, əl-de ə nə: «M-uwə jisi!» Ningə əi je cti ki rə Jəju ti, uwəi njae, csi məkəsəde nangi nge ti. ¹⁰ Ə Jəju əl-de ə nə: «İbəli al; ə awi əli ngakom je kadi awi Galile ti. Lo kin ə a ooi-mi ti.»

Ta je ki tēē ta asigar je ti

¹¹ Loki dāne je njiyəi do rəbi ti isi awi, asigar je madi ki dan njé ngəm do badi ti, awi me be bo ti, əli njé kun

do njé kijə nē məsi kadi-kare je nē je pəti ki ra nē kin adi ooi. ¹² Be ə, njé kun do njé kijə nē məsi kadi-kare je kawinaa ki ngatəgi je lə *jipi je, uni ndude. Ba go kundu ti, adi asigar je la ngay, ¹³ ə əli-de əi nə: «Ta ki kadi əli ə to kin: əli əi nə: “Njé ndo je lie ə rəi bogi nine kondə, loki j-isi ji to bi.” ¹⁴ Ə re ta kin osi mbi njé kəbe ki bo ti ə, je wa j-a gər lo ta ki kadi j-əl-e kadi j-cr-n ta dəsi ti.» ¹⁵ Be ə, asigar je taai la ka kin, ba rai ki go ndu ti ki adi-de. E be ə, ta kə nə njé ndo je bogi nin Jəju kin, isi njiyə-n dan jipi je ti bitə bone.

Jəju ilə njé ndo je ləne

¹⁶ *Njé ndo je ki cəgi gide kare awi Galile, do mbal ti ki Jəju əl-de kadi awi ti. ¹⁷ Loki awi ə ooi-e ningə, csi məkəsəde nangi nge ti, nə ki madi je badi kadi e Jəju. ¹⁸ Ə Jəju cti basi ki rəde ti, əl-de ta je kin ə nə: «Luwə adi-m təgi je pəti me dərə ti, ki do donangi ti. ¹⁹ Awi ki rə gin dije ti ki donangi ti ne pəti, itəli-de njé ndo je ti ləm, irai-de batəm me to Baw ti, ki NGon ti, ki NDil Luwə ti †. ²⁰ Ningə indoi-de kadi ngəmi go nē je pəti ki m-dəji səsi kadi irai. NGa ningə, mi, m-a mi səsi naa ti ki ndo je pəti, bitə dəbəy ndo ti.»

---

† 28:19 Mk 16.15; Knjk 1.8

Marki

ndangi

Ta ki dɔ Poy ta ti ki Maji lə Jəju ki Marki ndangi

Poy Ta ki Maji lə Jəju ki Marki ndangi, e ki kare dan Poy Ta je ti ki Maji lə Jəju Kirisi ki ndangi sɔ. Adi e Matiye, Marki, Luki, ki Jə. Dande ti ki sɔ kin, Marki ə nje ndange ndangi adi gɔji. Taa, go ndər gine ti ba, tɔji kadi Marki ə ndange a e kəte tɔ.

Təki j-o-n tɔe dɔ ti, e Marki ki ngon lə Mari ki noji Barnabasi (Knjk 12.12; 13.5; Kolosi je 4.10) ə e nje ndangi Poy Ta ki Maji kin.

Lo kilə ngirə ta ti wa bəy, Marki tɔji Jəju tə «NGon Luwə». Nə Jəju ndigi kadi tɔ kin to lo bɔɔɔ ti bitɔ kagi-dəsi ti bəy taa kadi dije gəri. A gəri təki nje kun dɔ buti asigar je ki bu əl-n lo koo ti ki oo Jəju lo koy ti ki oy kin be.

Kəte taa kadi Jəju, NGon Luwə re, maji kadi dəw madi re nge ti ra rəbi lie. E be ə Jə Batisi re ra-n rəbi lə Jəju, ningə ra-e-n batəm tɔ (1.2-11).

Go na ti ki su na Jəju dilə lo ti, go batəm ti ki Jə Batisi ra-e, Jəju ilə ngirə kilə ləne ki taga ta kəm dije ti. Lo kin ti, Marki tɔji tɔgi kɔbe ki Jəju aw-n, ki go rəbi bar ki bar dije kadi uni goe, ki go rəbi nɛ ndo ki ndo kosi je, ki go rəbi nɛ kɔji je ki əti bəl, ki nga ki nga njé mɔy je (1.14-8.30).

Go ti, Marki tɔji Jəju ki un rəbi ki Jorijaləm, lo kɔ ti, ki lo koy ti, ki lo kɔ lo koy ti (8.31-10.52). Nja mitə, Jəju əl njé ndo je ləne ta dɔ koy ti ki n-a n-oy, nə gəri me ta lie al. Taa, dɔkagilo je pəti, əl ta sɔbi-n dɔne tə «NGon dəw», nə dije gəri-e al tɔ.

Jəju ur Jorijaləm ki kɔsi-gon, nə ingə ndor ki rɔ njé kun dɔ Jipi je ti, loki tuwə njé ra gati je me kəy ti lə Luwə kɔ. Ningə lo kin ti, e ta rəbi ki Jəju ingə kadi ndo-n dɔbəy nɛ ndo njé ndor-e je, ki kosi je, ki njé ndo je ləne (11-13). Bəy tɔ, Marki tɔji ndo ki dɔbəy ti ki joo ki e dɔbəy ndo lə Jəju. Me ndo ti ki dɔbəy ti ki joo kin ə j-ingə nɛ kuso ki dɔbəy ti ki Jəju uso ki njé ndo je ləne, ki ta ki əl ki Luwə Jətisəmane ti, ki kuwə ki uwəi-e, ki gangi ki gangi ta koy dɔ ti, ki bə ki bəi-e kagi-dəsi ti, ki kilə ki iləi-e be nin ti (14-15).

Go ti, lo tɔl tae ti, Jəju j lo koy ti ndo ki kɔ mitə lə ndo koye, adi dəne je ki awi dɔ badi ti, ingəi be nin to kare. Be ə, dəne je əyi-naa kadi awi ɔri poye njé ndo je lie adi-de ooi (16.1-8).

Ningə se, loki j itidə Poy Ta ki Maji lə Jəju Kirisi ki Marki ndangi kin ilə nangi ə, igər maji təki Jəju e «NGon Luwə» ki rɔjeti wa wa? Se igər təki nje kun dɔ buti asigar je ki bu əl-n lo koo ti ki oo Jəju lo koy ti ki oy be tɔ wa?

Jə ki nje ra dije batəm

(Mt 3.1-12; Lk 3.1-18; Jə 1.19-28)

1 Poy Ta ki Maji ki ɔji dɔ Jəju Kirisi, ki NGon lə Luwə, ə kulə ngire to kin. ² NDangi me makitibi ti lə nje

kəl ta ki ta Luwə ti, Ejay, əi nə:

«Mi Luwə m-a m-ilə ki nje kaw kilə ləm kəte ngi ti, Kadi ra go rəbi ngi ti.

³ NDU dəw madi ba dilə lo ti ə nə:

ɪrai go rəbi lə Babel!

ɪrai go rəbi lie adi a njururu!» †

⁴ Jə Batisi tɛɛ ilə mbɛ dilə lo ti ə nə: «ɪyɔi go rəbi njiyəsi je ki majal kɔ, adi rai səsi batəm, mba kadi Luwə iyə-n go majal je ləsi kɔ.» ⁵ Di je pəti ki dɔnangi Jude ti ki be bo Jorijaləm ti, rəi rɔ Jə ti, tɔri ndude dɔ majal je ti ləde, adi Jə ra-de batəm me ba Jurde ti. ⁶ Kibi ki Jə ilə rɔne ti, e ki ra ki bj jambal, ningə dɔ mene ki nda tɔ. Nɛ kusoe e gibiri je ki tɔji je par. ⁷ Jə əl kosi dije ə nə: «Dəw madi ki nje tɔgi ki əti bəl, ki itə-m sɔy, a re gom ti ngɔ. E dəw ki kilə sa lie ka m-asi kilə dɔm nangi tuti al. ⁸ Mi,

m-ra səi batəm me man ti, nə e, a ra səi batəm, me NDil Luwə ti.»

Jə ra batəm Jəju

(Mt 3.13-17; Lk 3.21-22; Jə 1.29-34)

⁹ Dɔkagiloe ti kin, Jəju j Najarəti ti, ki e ngon beko ki Galile ti, re adi Jə ra-e batəm, me ba Jurde ti. ¹⁰ Loki Jəju isi tɛɛ me man ti, oo dɔrɔ tɛɛ tane, ningə oo NDil Luwə, risi tə də dum be re isi dɔe ti. ¹¹ Ningə, ndu ta madi tɛɛ dɔrɔ ti, ə nə: «ɪ NGonm ki nje ndigi ləm, ki j nɛ rɔnəl ləm ki bo ngay ††.»

¹² Kalangi ba go ti, NDil Luwə ɔsi Jəju aw sie dilə lo ti.

¹³ Jəju ra ndo dɔɔ dilə lo ti. *Satə re rɔe ti, na-e. Jəju e naa ti ki da je ki wale, malayka je rai sie.

Jəju lə mbɛ Poy Ta ki Maji Galile ti

(Mk 1.12-17; Lk 4.14-15)

¹⁴ Go kuwə ti ki uwəi Jə dangay ti, Jəju aw Galile ti, ilə mbɛ Poy Ta ki Maji lə Luwə ə nə: ¹⁵ «Dɔkagilo ki Luwə ɔji ka re nga, ningə kɔbe lə Luwə ka, e basi rɔsi ti tɔ.

† 1:3 Malasi 3.1; Ejay 40.3

†† 1:11 Pa je 2.7; Ejay 42.1

İyği go rəbi njiyəsi je ki majal kə, ə adi mesi Poy Ta ki Maji.»

Dije ki dəsəy ki Jəju bar-de

(Mt 4.18-22; Lk 5.1-11)

¹⁶ NDə kare, Jəju a də kadi ba bo ti ki Galile niŋgə, oo Simq əi ki ngokone Andire ki əi njé ndo kanji je, a iləi bandi me man ti. ¹⁷ Jəju əl-de ə nə: «İrəi gom ti adi m-ndo səsi, kadi itəli njé ndo dije kadi ingəi kaji.»

¹⁸ Kalangi ba, iyği bandi je ləde, ə awi uni go Jəju tə njé ndo je lie. ¹⁹ Jəju cti ndəy kəte niŋgə, oo Jaki əi ki Jə ki əi ngan lə Jəbədə, isi me to ti, isi rai go bandi je ləde.

²⁰ Kalangi ba, Jəju bar-de, niŋgə iyği bawde Jəbədə ki njé ra sie kilə je, me to ti, ə awi ki Jəju.

Jəju aji dəw ki ndil ki majal ra-e

(Lk 4.31-37)

²¹ Jəju əi ki njé ndo je ləne awi Kapərnayim ti. Jəju ur kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, ki ndo taa kəə ləde, niŋgə ilə ngirə ndo ne. ²² Ne ndo lie, əti dije ki isi ooi dəe bəl ki dum, mbata ndo ne ki təgi ki ingə rə Luwə ti, bi ndo ne tə njé ndo ndu-kun je al. ²³ Niŋgə, dəw madi kare ki ndil ki majal ra-e, isi me kəy kaw-naa ti ləde nqo, nq ki ndune ki bo ə nə: ²⁴ «Jəju ki Najarəti, ri ə, ige rəje ti ə? İre mba kadi ituji-je a? M-gər-i maji: i ki Kay njay lə Luwə.» ²⁵ Jəju ndangi ndil ki majal ki təgine ə nə: «Uti tai, ə itəe kə rə dıngəm ti kam.» ²⁶ Lo kin ti, ndil ki majal, ndaji dıngəm rururu, ki təgine, niŋgə təe rəe ti ki nq tane ti. ²⁷ Ne kin əti dije bəl, adi dəji-naa ta dande ti əi nə: «Ri ə ra ne be ə? Oi ne ndo ki sigi, ki aw ki təgine ngay kin! Niŋgə, ndil je ki majal ka, ilə-de gin təgine ti, adi təli rəde go ndue ti bəy tə.» ²⁸ E be ə, dije sanəi-naa ki təba lə Jəju, dənangi ki Galile ti kalangi ba.

Jəju adi rə nga njé møy je ngay

(Mt 8.14-17; Lk 4.38-41)

²⁹ Loki təe kəy kaw-naa ti lə *Jipi je ka kin niŋgə, Jəju əi ki Jaki nim, Jə nim, awi me kəy ti lə Simq əi ki Andire. ³⁰ Məm Simq ki dəne, rəe q por rigi rigi, adi to nangi. Be ə, loki Jəju ur me kəy ti niŋgə, kalangi ba, əli-e ta rə to lie. ³¹ Jəju re rəe ti, uwə jie, un-e ki taa, niŋgə, rəe ki kəte tıngə ngay ka kin, təl səl, adi ingə rə nga. Go ti, ra ne kuso adi-de.

³² Loki lo səl, go kadi kur ti, dije rəi ki njé møy je, ki di-je pəti ki ndil je ki majal, rai-de, rə Jəju ti. ³³ Dije pəti ki me be bo ti kawinaa ki ta kəy ti, ta kəy ti. ³⁴ Jəju adi rə nga, njé møy je ki dangi dangi, taa tuwə ndil je ki majal dəde ti kə tə. Niŋgə, adi ta rəbi, ndil je ki majal kadi əli ta al, tadə gəri-e bəti.

Jəju ilə mbə Poy Ta ki Maji Galile ti

(Lk 4.42-44)

³⁵ Ta gin lo ti, loki lo tijə al bəy, Jəju i taa, təe me kəy ti aw dılə lo ti, niŋgə loe ti nqo, ilə ngirə kəl ta ki Bawne.

³⁶ Simq əi ki ndəgi dije ki əi sie, awi sangi Jəju. ³⁷ Loki ingəi-e niŋgə, əli-e əi nə: «Dije pəti a sangi-ni.» ³⁸ Ə Jəju əl-de ə nə: «Adi j-awi ngan be je ti, ki kadi ti kin ngata, tadə, səbi kadi m-ilə mbə Poy Ta ki Maji nu tə. MBata,

m-re kadi m-ra kilə kin.» ³⁹ E be ə, Jəju njiyə dənangi Galile ti ba pəti, ilə mbə Poy Ta ki Maji me kəy kaw-naa je ti lə *Jipi je, niŋgə tuwə ndil je ki majal tə.

Jəju nga nje banji

(Mt 8.1-4; Lk 5.12-16)

⁴⁰ Nje banji cti re rə Jəju ti, csi məkəsine nangi nqə ti, niŋgə nq dəe ti ə nə: «Re indigi ə, a adi banji ləm ur, kadi rəm ay njay.» ⁴¹ Jəju oo kəm-to-ndoo lie, adi ilə jine cde-n, niŋgə, əl-e ə nə: «M-ndigi, ə kadi banji ləi ur, adi rəi ay njay.» ⁴² Ta naa ti nqo banji lie ur, adi rəe nga. ⁴³ Niŋgə kəte bəy taa kadi Jəju iyə adi aw, ndəje ki təgine ngay, ⁴⁴ ə əl-e ə nə: «Onoi kadi əl tae dəw madi, ə aw cji rəi nje kijə ne məsi kadi-kare, niŋgə adi kadi-kare ki ndu-kun lə *Moji dəji. İra be mba kadi gəri təkəi banji ləi ur adi ingə rə nga.» ^{††45} Nə loki dıngəm ka kin cti aw niŋgə, ilə mbə də ne ti ki Jəju ra sie kin, adi dije pəti ooi. Ne kin ra adi Jəju asi kadi ur me be bo ti ki rangi, ta kəm dije ti ja ja al ngata. Be ə, isi gidi be ti, dılə lo ti, niŋgə dije i ki lo je ki dangi dangi, rəi rəe ti.

Jəju adi rə nga dəw ki rəe oy njururu

(Mt 9.1-8; Lk 5.17-26)

2 NDə ngay al go ti, Jəju təl aw Kapərnayim ti. Dije gəri kadi e me kəy ti nqo. ² Dije kawinaa ngay, adi lo ibə-de ndingi ndingi, lo ki kadi dəw ilə njane ti ka goto, biti ki ta kəy ti taga. Lo kin ti, Jəju ndo-de Poy Ta ki Maji lə Luwə. ³ Dije madi oti dəw ki rəe oy njururu rəi sie rə Jəju ti. Dıngəm je sə, ə oti-e. ⁴ Lo kadi awi sie, iləi-e nq Jəju ti goto, mbata, dije ibəi lo ndingi ndingi. E be ə, ali taa, ndui də kəy †, səbi də lo ki Jəju e ti, niŋgə ki bole ka kin ə, iləi nje møy ki ne koti njé møy je, ki dəci kulə ti, nq Jəju ti. ⁵ Loki Jəju oo kadi-me ləde niŋgə, əl dəw ki rəe oy njururu ka kin ə nə: «NGonm, majal je ləi e ki kiyə go kə.» ⁶ Njé ndo ndu-kun je lə Luwə ki nq je isi me kəy ti nqo, isi məri ta əi nə: ⁷ «Ra ban ə dəwe kam, əl ta be ə? Əl ta ki mal də Luwə ti. Luwə ki karne ba par ə asi kiyə go majal lə dije kə, dəw ki rangi goto.» ⁸ Ta naa ti nqo, Jəju gər mər ta je ləde kin, adi əl-de ə nə: «Ra ban isi iməri ta je ki be kin mesi ti ə? ⁹ Kəl nje rə koy njururu kə nə: “Majal je ləi e ki kiyə go kə” ba nqə ngay al ə se, kəl-e kə nə: “İ taa, un tuwə ləi, ə injiyə,” ə nqə ngay al ə? ¹⁰ Re e be ba, m-a m-cji səi təkəi mi NGon Dəw, m-aw ki təgi dənangi ti ne, mba kadi m-iyə-n go majal je lə dije kə.» Niŋgə, Jəju əl nje rə koy njururu ə nə: ¹¹ «İ taa, un tuwə ləi, ə aw be.» ¹² Ba dıngəm i taa ta naa ti nqo, un tuwə ləne, ə təe ta kəm dije ti aw. Bəl ra dije pəti, adi iləi təji də Luwə ti əi nə: «Jagi, j-o ne ki be kin kəte al bəy!»

Jəju bar Ləbi

(Mt 9.9-13; Lk 5.27-32)

¹³ Jəju təl aw kadi ba bo ti gogi. Dije pəti rəi rəe ti, niŋgə ndo-de ne. ¹⁴ Loki Jəju isi də niŋgə, oo *Ləbi ki

† Kə go jibəl ra-e ti lə Jipi je, nje banji e dəw ki dije ooi-e kadi ay njay al, adi asi kadi aw lo ne ra je ti ki ba tə Luwə al. †† 1:44 Ləbatiki 14.2-32 ‡ Kəy ki əli ta də ti e kəy ki rai adi dəe lay. E kuji ra kəy ki dənangi Paləsitin ti.

ngon læ Alpe, isi me kəy taa la-mbə ti. Jəju əl-e ə nə: «Un gom.» Ningə Ləbi i taa, un go Jəju. ¹⁵ Go ti, Jəju isi ta nē kuso ti me kəy ti læ Ləbi. *Njé taa la-mbə je, ki njé ra majal je, ngay, isi naa ti ki Jəju ki njé ndo je lie ta nē kuso ti, mbata ko dije ki be kin ngay ə njiyəi goe ti, muki muki. ¹⁶ Loki njé ndo ndu-kun je ki me buti ti læ *Parisi je ooi Jəju isi uso nē ki njé taa la-mbə je ki njé ra majal je ningə, əli njé ndo je lie əi nə: «Tə, Basi isi uso nē ki njé taa la-mbə je ki njé ra majal je a?» ¹⁷ Jəju oo ndude, adi əl-de ə nə: «E dije ki njé moy je ə a sangi dəw ki nje ra moy, bi e njé rə nga je ə a sangi dəw ki nje ra moy, al. Ningə, m-re mba bar dije ki dana al, nə m-re mba dije ki njé ra majal je yo.»

Kəl ta ki Luwə ki kiyə ta nē kuso

(Mt 9.14-17; Lk 5.33-39)

¹⁸ NDɔ kare njé ndo je læ Jə Batisi əi ki *Parisi je iyəi ta nē kuso. Dɔkagilo ti kin ə dije rəi rə Jəju ti dəji-e əi nə: «Ra ban ə njé ndo je læ Jə əi ki njé ndo je læ Parisi je, isi iyəi ta nē kuso, ə yəi je, rai al ə?» ¹⁹ Jəju ilə-de ti ə nə: «Oi kadi e go rəbe ti kadi dije ki bari-de lo nē kuso taa-naa ti, a iyəi ta nē kuso dɔkagilo ti ki nje taa dəne isi-n səde naa ti a? Jagi dɔkagilo ti ki nje taa dəne isi-n səde naa ti, a asi kiyə ta nē kuso, al. ²⁰ NDɔ je a rəi nɔɔ kadi a uni-e tade ti ningə, dɔkagiloe ti kin ə a iyəi ta nē kuso. ²¹ Dəw a un ta kibi ki sigi kadi ilə-n kəm kibi ki kəke al. Re e be ə, ta kibi ki sigi ka kin, a i ki ki kəke raki raki, kadi bole a to wororo itə ki kəte bəy. ²² Taa, dəw a un kasi kandi nju ki i al bəy uti me mbu nda je ti ki kəke al tɔ. Re e be ningə, loki kasi a i ba, mbu nda je a ndui. Ningə mbu nda je ki kasi kandi nju je pəti a təli nē ki tuiji kɔ. Be ə, re kasi kandi nju i al bəy ba, maji kadi mbu nda je əi ki sigi taa.»

Ta læ Jəju dɔ ndɔ ta kəɔ ti

(Mt 12.1-8; Lk 6.1-5)

²³ Jəju ində də me ndɔr gəme je ti, ndɔ taa kəɔ ti læ *Jipi je. *Njé ndo je lie ki əi sie, gangi dɔ ko je dɔ njiyə ti usoi. ²⁴ Ningə *Parisi je əli Jəju əi nə: «O nē ki to kin: njé ndo je læi rai nē ki kadi dəw ra ndɔ taa kəɔ ti al.» ²⁵ Jəju əl-de ə nə: «Itidəi nē ki ngar *Dabidi ra loki nē ngə səde, ə bo ra-de ki dije ki goe ti kin ndɔ kare al biti a? ²⁶ Dabidi ur me kəy ti læ Luwə, dɔkagilo ti ki Abiyatar ə e nje kijə nē məsi kadi-kare ki bo. Dabidi un mapa ki dije adi Luwə kadi-kare ti, ki njé kijə nē məsi kadi-kare par ə sɔbi dɔde kadi usoi, uso, ə adi dije ki gone ti usoi tɔ.» ²⁷ Jəju təl əl-de bəy ə nə: «Luwə rə ndɔ ta kəɔ ində ta dangi mba maji læ dəw, bi ra dəw mbata ndɔ ta kəɔ al. ²⁸ E be ə, mi *NGon dəw, ndɔ taa kəɔ wa ka m-aw ki tɔgi dɔ ti.»

Jəju adi rə nga dɔngəm ki jie oy njururu

(Mt 12.9-14; Lk 6.6-11)

3 Jəju təl aw kəy kaw-naa ti gogi bəy. Ningə dɔngəm kare ki jie oy njururu e me kəy kaw-naa ti nɔɔ. ² Dije isi jəke isi indəi kəmde kadi n-ooi se Jəju a adi dɔngəm kin rə nga ndɔ ta kəɔ ti wa? E ta bole ki isi sangi kadi n-indəi ta dɔe ti. ³ Jəju əl dɔngəm ki jie oy nju-

ruru ka kin ə nə: «I taa ire dana ne, ta kəm dije ti pəti.» ⁴ Ningə Jəju təl dəji ndəgi dije ə nə: «Ri ə maji mba kadi dəw ra ndɔ ta kəɔ ti ə? Kadi dəw ra maji ə se kadi dəw ra majal ə? Kadi dəw nagi madine ta yo ti ə se kadi iyə adi tuiji kɔ ə?» Lo to jijiji, dəw kare ka əl ta al. ⁵ Jəju ində kəmne gɔ-n-de ba pəti, ki wongi, mee tinge dɔde ti ngay mbata me ngə ləde. Ningə əl dɔngəm ka kin ə nə: «Isurə jii.» Dɔngəm surə jine ningə, jie təl to maji kare. ⁶ Ə loki *Parisi je tɔgi taga ba, awi kalangi ba ingəi njé ki gin *Erodi ti əli-naa səde ta ki dɔ Jəju ti kadi n-ooi se n-a n-rai ban ə n-a n-təli-e wa.

Kosi dije rəi rə Jəju ti

(Mt 4.25; 12.15-16; Lk 6.17-19)

⁷ Jəju tɔti aw ki njé ndo je ləne ta ba Galile ti. Ningə kosi dije ngay rəi goe ti. Kosi dije ka kin i dɔnangi Galile ti je, dɔnangi Jude ti je, ⁸ be bo Jorijaləm ti je, dɔnangi Idume ti je, dɔnangi ki gidi ba Jurde ti je, taa dije ki isi gəi gidi be bo ki Tir ki Sidɔ ba pəti ka rəi goe ti tɔ. Kosi dije kin rəi rə Jəju ti, mbata oy poy nē je ki ra. ⁹ Jəju əl njé ndo je ləne kadi indəi dɔ to madi dana dangi adine, mba kadi kosi dije mborəi-ne al. ¹⁰ Təki rɔjeti, Jəju adi rə nga dije ngay, adi dije pəti ki awi ki moy rɔde ti, nagi rɔde mba kadi n-ɔdi rɔe. ¹¹ Loki dije ki ndil je ki majal uwəi-de gin tɔgide ti ooi-e ningə, ɔsi məkəsidi nangi nge ti, uni ndude ki taa ngi əi nə: «I NGon læ Luwə!» ¹² Nə, ndəji-de ki tɔgine kadi rai adi dəw gər-ne al.

Jəju mbəti njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo

(Mt 10.1-4; Lk 6.12-16)

¹³ Go nē je ti kin, Jəju aw dɔ mbal ti, bar njé ki ge-de, ningə rəi rɔe ti. ¹⁴ MBɔ dije ti ki bar-de kin ə Jəju mbəti njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo ki kadi əi sie naa ti ki dɔkagilo je pəti. Əi sie naa ti, mba kadi ilə-de adi awi iləi mbɔ Poy Ta ki Maji. ¹⁵ Taa awi ki tɔgi kadi tuwəi ndil je ki majal tɔ. ¹⁶ Tɔ dije ki dɔgi gide e joo ki Jəju mbəti-de ə to kin: Simɔ, ki Jəju ində tɔe nə Piyər, ¹⁷ Jaki, ki ngon læ Jəbədə əi ki ngokone Jə, ki Jəju bar-de joo pu nə Bowanərjəsi, ki kɔr me nə «ngan læ ndangindi †», ¹⁸ ki Andire, ki Pilipi, ki Batiləmi, ki Matiye, ki Tomasi, ki Jaki ki ngon læ Alpe, ki Tade, ki Simɔ ki e mbɔ njé rə mbata kingə dɔ læ be ləde ti, ¹⁹ taa Judasi Isikariyoti ki nje kun dɔ Jəju tɔ.

Jəju ki nojine je

²⁰ Jəju aw be ningə, kosi dije rəi uti kəm lo ka ka bəy, adi lo kadi əi ki njé ndo je ləne ingəi dɔkagilo kadi usoi nē ka goto. ²¹ Loki noje je ooi poy ta kin ningə, rəi mba kadi n-ɔri-e n-awi sie be, tadɔ əli əi nə: «Dɔe isi dana al.»

(Mt 12.24-29; Lk 11.15-22)

²² Njé ndo ndu-kun je læ Luwə ki i Jorijaləm ti əli əi nə: «Bəljəbul isi mee ti. Ningə e ki tɔgi læ ngar læ ndil je ki

† *Bowanərjəsi (ngan læ ndangindi) e tɔ ki Jəju ində dɔ Jaki əi ki Jə. Dəw gər nē ki ində-n tɔ kin dɔde ti al, nə dije madi ndari gine ningə əli əi nə Jəju bar-de ngan læ ndangindi mbata əi dije ki nē ra ki ki tɔgi to məside ti.*

majal, ə isi tuwə-n ndil je ki majal.»²³ Be ə Jəju bar-de ki rone ti ningə, ɔr-de gin ne je me kuji ta je ti ə nə: «Oi kadi *Satə a tuwə dije lə Satə ban?»²⁴ Kin ə, dije ki me beko ti ki kare ba, təli dɔ-naa ti rɔi-naa ə, beko kin a a taa al.²⁵ Loki dije ki me kəy ti ki kare ba təli dɔ-naa ti, rɔi-naa, me kəye kin a ra tɔgi kaw kəte al.²⁶ Re Satə ə wa adi dije lie təli dɔ-naa ti ki rɔ, adi gangi-naa dana joo ə, kəbe lie a ra tɔgi kaw ki kəte al, gine a gangi.²⁷ Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, kin ə re dəw uwə dəw ki nje tɔgi dɔɔ-e kəte al ə, a asi kur me kəy ti lie, kadi ndur ne kingə lie al. Lokɔ dɔɔ-e ngata ningə, a ndur ne ki me kəy ti lie təki mene ge.²⁸ M-əl səsi təki rɔjeti: Majal je pəti ki dije rai, se ne taji je pəti ki a tɔge tade ti ki dɔ Luwə ti, Luwə a iyə goe kɔ adi-de.²⁹ Nə re dəw əl ta ki mal dɔ NDil Luwə ti ningə, Luwə a iyə go kɔ ade al rata-ta. Dəw kin a oti kɔy majal ləne kin ki nɔne ti.»³⁰ Jəju əl-de ta kin be mbata njé ndo ndu-kun je əli əi nə: «Aw ki ndil ki majal rone ti.»

Ko Jəju ki ngakəe je ki rɔjeti (Mt 12.46-50; Lk 8.19-21)

³¹ Ko Jəju ki ngakəe je rəi ai taga, ningə iləi dəw kare kadi bar-e adi-de.³² Kosi dije ngay gəi gide wuki. Lokɔ rəi əli-e əi nə: «O kɔi je, ki ngakəi je ai taga nɔo, a sangi-ni.»³³ Ningə Jəju təl əl-de ə nə: «Nə je ə əi kom je ki ngakom je ə?»³⁴ Ba gɔ dije ki isi gəi dɔe wuki ka kin, ningə əl ə nə: «Oi kom je, ki ngakom je ə isi kin.»³⁵ Tədo dəw ki nje ra ndigi lə Luwə ə, e ngokom je, e konanm je, ki kom je.»

Kuji ta ki dɔ nje dibi ne ti (Mt 13.1-9; Lk 8.4-8)

4 Jəju ilə ngirə kadi ndo dije ne kadi ba bo ti bəy. Kosi dije ngay kawinaa gəi gide, adi aw, al isi me to ti, nangɔ dɔ ba ti. Kosi dije ai ngangɔ ba ti ne, təli kəmdə ki dɔe ti.² Jəju ndo-de ne je ngay me kuji ta je ti. Me ne ndo ti lie, əl-de ə nə: ³ «Nje ndɔr kare aw kadi dibi ne, ⁴ ningə dɔkagilo ti ki a ilə ko, kə ko je madi tosi ngangɔ rəbi ti adi yəl je rəi ɔi maki. ⁵ Kə ko je ki nungɔ tosi dɔnangɔ njəkirə ti, adi lo kadi ingəi dɔnangɔ asi tam iləi ngirəde ti goto. Nə ke ə tɔgi kalangɔ ba, tədo ngirəde to tane. ⁶ Lokɔ kadi ɔsi ningə, ngan ko je ka kin ndoləi mbaw, ba go ti, tuti kurim, tədo ngirəde aw nangɔ boy al. ⁷ Kə ko je ki nungɔ, tosi dan kon je ti, adi kon je tɔgi ndəmi-de mbɔl, lo kadi andi goto. ⁸ Nə kə ko je madi tosi dɔnangɔ ti ki maji. Be ə, tɔgi kalangɔ ba, adi andi. Ki nə je andi asi kuti mitə, njé ki nungɔ andi asi kuti mehe, taa njé ki nungɔ bəy andi asi bu kare tɔ.»⁹ Go ti ningə, Jəju əl-de ə nə: «Dəw ki aw ki mbine mba koo-n dɔ ta ba, kadi oo dɔ ta kin maji!»

MBa ri ə Jəju ndo ne ki kuji ta je ə? (Mt 13.10-15; Lk 8.9-10)

¹⁰ Lokɔ kosi dije awi ningə, njé ki njé nay sie, ki njé ndo je lie ki dɔgi gide e joo, dəji-e kadi ɔr-de gin kuji ta je ki ndo-n ne kadi n-gəri. ¹¹ Ə əl-de ə nə: «Səi, Luwə tɔge ki dɔ ne ki to lo bɔy ti ki ɔji dɔ kəbe lie adi səsi. Nə

ndəgi dije ki ai taga, ingəi ne ndo je pəti ki kuji ta.¹² E be mba kadi,
“Re gɔi lo maji ka ooi ne al nim,
Re ooi dɔ ta maji ka gəri me al nim,
Tədo re gəri me ningə,
A təli rɔde go Luwə ti kadi Luwə iyə go majal je ləde kɔ”.[†]»

Jəju ɔr me kuji ta ki ɔji dɔ nje dibi ko (Mt 13.18-23; Lk 8.11-15)

¹³ Jəju əl-de ə nə: «İgəri me kuji ta kin al a? A re igəri me kuji ta kin al ə a rai ban ə a igəri ndəge je ə?»¹⁴ Nje kilə ko, ne kilə lie e Poy Ta ki Maji lə Luwə.¹⁵ Kə ko ki tosi ngangɔ rəbi ti, ɔji dɔ dije madi ki ooi ta lə Luwə, ningə *Satə re ɔr ta ki ooi ka kin mede ti kalangɔ ba kɔ.¹⁶ NGA ningə, əi je ki tosi dɔnangɔ njəkirə ti, əi dije ki ooi ta lə Luwə ningə, taai langisi ba ki rɔnəl,¹⁷ nə ta kin, ilə ngirəne mede ti al. Əi dije ki njé kuwə ki ta lə Luwə dɔkagilo ki ndəy be par. Dɔkagilo ki kɔ je, ə se kində kəm-ndoo ki mbata ta lə Luwə re ba, iyəi kadi-me ləde kɔ kalangɔ ba.¹⁸ Kə ko ki tosi dan kon je ti, əi dije ki ooi ta lə Luwə,¹⁹ nə me ka sururu dɔ ne je ti ki dɔnangɔ ti, ki ra ta ne maji je ki dɔnangɔ ti, taa bo ne je ki rangɔ ki dangɔ dangɔ, uti dɔ ta ki ooi, adi lo kadi andi goto.²⁰ Ningə, ndəgi kə ko je ki tosi dɔnangɔ ki maji ti, ɔji dɔ dije ki ooi Poy Ta ki Maji, ningə taai mede ti, ə tɔgei ki kandidate tɔ. Ki madi je andi kuti mitə je, kuti mehe je, ki bu kare je.

Kuji ta ki ɔji dɔ lambi (Lk 8.16-18)

²¹ Ningə Jəju təl əl-de bəy ə nə: «Dəw a re ki lambi kəy ə dəbi ngo dɔ ti, ə se ində gin tirə ti a? A ində dɔ ne ti taa. ²² Ne je pəti ki e ki ra gidi ngəy ti, a to taga ta kəm dije, ə ne je ki e ki ra lo bɔy ti, a to ki taga pəy tɔ. ²³ Re dəw aw ki mbine mba koo-n dɔ ta ningə, kadi oo maji.»²⁴ Jəju təl əl-de bəy ə nə: «Maji kadi uri mbisi maji oi dɔ ta, bi oy ki nɔo be al. Ba kadi igəri təki go rəbi ki igangii ta dɔ dije kin ə Luwə a gangi-n ta dɔsi ti tɔ. Ningə ta ki gangɔ ki dɔsi ti a itə e ki səi igangɔ dɔde ti kin bəy. ²⁵ Be ə, dəw ki aw ki ne jine ti, a adi-e dɔ ti bəy. Nə dəw ki ne lie goto, e ki ndikiri wa ki aw-n jine ti kin ka, a taai jie ti wa bəy.»

Kuji ta ki ɔji dɔ kandi ne ki dibi

²⁶ Jəju təl əl-de bəy ə nə: «Kəbe lə Luwə to tə dəw ki aw dibi ne me ndɔr ti ləne be. ²⁷ Go ne dibi ti kin, re nje ndɔr to bi ə se, to bi al ka, kondɔ ki kada, ne ki dibi, ibə ə isi tɔgi tɔ, ki kanji kadi nje dibe gər-n rəbi ki isi tɔgi-n. ²⁸ Nangɔ wa ki dɔrɔne, ra adi ko ibə ə tɔgi, kade tɔge, ningə go ti gogi, ɔr dɔne, ə andi. ²⁹ Ningə dɔkagilo ki dɔ ko kər asi lo kijə ti, dəw re ijə ko tədo nayə asi^{††}.»

Kuji ta ki dɔ kɔ kagi ti ki bari-e mutadi

(Mt 13.31-32; Lk 13.18-19)

³⁰ Jəju əl-de bəy ə nə: «Ri ə j-a j-uni kadi j-ɔjii kɔbe lə Luwə ə? Ə se kuji ta ki ban ə j-a j-un kadi j-əl-n ta ki dɔ ti ə? ³¹ Kɔbe lə Luwə to tə kandi nɛ ki bari-e mutadi kin be. E kandi nɛ ki du itə kandi nɛ je pəti ki dəw isi dibi dɔnangi ti ne. ³² Loki dəw dibe ningə, tɔgi ə təl kagi tɔy ki bo, itə ndəgi kagi tɔy je pəti. Bajie je ki tɔi, boyi ngay, kadi yəl je uwəi lo kisi dɔ ti.» ³³ Ki kuji ta je ngay ki toi be, ki dije asi kadi gəri, ə Jəju ndo-n-de ta lə Luwə. ³⁴ Ta ki kadi əl-de ki kuji ta al, goto. Ningə dɔkagilo ki nayi ki njé ndo je ləne wa par ba, ɔr-de me pəti.

Jəju ndangi nəl ade a lo ka ti

(Mt 8.18, 23-27; Lk 8.22-25)

³⁵ Me nde ti nɔɔ, dɔ ji lo sɔl ti ningə, Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Adi ji gangi ba, j-awi dame ti ki kare.» ³⁶ Iyɔi kosi dije, ningə njé ndo je awi ki Jəju me to ti ki re e ti kəte. To je ki rangi dani-e. ³⁷ Ningə, nəl ki bo ngay bə səde busi dɔ bati. Pulum ta man ində kadi to bigim bigim adi man isi rosi to. ³⁸ Jəju lə nɛ gəti-n dɔne, ə to mongi to ti, isi to bi. *Njé ndo je lie ndəli-e ki nɔ tade ti əi nə: «Nje ndo, j-isi j-oy be ka oo al a?» ³⁹ Jəju ndəl dɔ bi ti, ndangi nəl, ə əl man ba ə nə: «A lo ka ti! Adi lo to jijiji!» Loe ti nɔɔ, nəl ta kəɔ adi lo təl to jijiji. ⁴⁰ Ningə, Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Ra ban ə ibəli be ə? Biti bone ka adi mesi al bəy a?» ⁴¹ Bəl rade ngay, adi daji-naa ta dande ti əi nə: «Dəw ə wa kam e nɔ ə, nəl je ki ba je ka ooi ta lie be ə ?»

Jəju tuwə ndil je ki majal dɔ dingəm ti dɔnangi Gərasa ti

(Mt 8.28-34; Lk 8.26-39)

5 Jəju əi ki njé ndo je ləne tɛgi gidi ba ti, dɔnangi ti lə dije ki Gərasa ti. ² Loki Jəju j me to ti ur nangi ningə, taji naa ti nɔɔ, dəw madi kare ki aw ki ndil ki majal rɔne ti, tɛg dɔ badi je ti re inge. ³ Dəw ka kin ra be dɔ badi je ti. Re e ki kulə gindi ka, dəw kare ki asi dɔe lo ka ti goto. ⁴ Dɔɔi-e ki kulə gindi nja bəy bəy, taa iləi kangila gindi njae ti tɔ. Nə gangi kulə gindi riw riw, taa təti gindi nɔsi nɔsi tɔ. Dəw ki asi kuwe gin tɔgine ti goto. ⁵ Dɔkagilo je pəti, kondɔ ki kada, lo njiye e dɔ badi je ti ki dan mbal je ti ki wuy ki kur tane ti. Ningə tijə rɔne gangi bati bati ki gaji mbal je. ⁶ Loki oo Jəju sɔy nu bəy ningə, ɔy ki ngɔdi re ɔsi məkəsiine nangi nɔe ti. ⁷ Ningə ur kɔl ki tɔgine ngay ə nə: «Jəju ki NGon lə Luwə ki nje kisi dɔrɔ ti taa nu, e ri ə ige rɔm ti ə? M-uwə njai me tɔ Luwə ti, adi-m kɔ al!» ⁸ Əl ta kin be tadɔ ta ki Jəju əl-e ə nə: «I ndil ki majal, itɛg kɔ rɔ dingəm ti kin.» ⁹ Jəju dɔje ə nə: «Tɔi nə na?» E təl əl-e ə nə: «Tɔm nə “kosi njé rɔ je”, mbata ji bəy ngay.» ¹⁰ Nɔ ki dɔ Jəju ki nja naa ti nja naa ti kadi tuwə-de kɔ me be ti kin al.

¹¹ Dɔkagilo e ti kin, kosi kɔsongi je ngay a usoi nɛ kadi mbal ti nɔɔ. ¹² NDil je ki majal nɔi dɔ Jəju ti əli-e əi nə: «I tuwə-je adi j-aw dan kɔsongi je ti kam, j-ur mede ti.»

¹³ Jəju ndigi səde dɔ ti, adi tɛgi me dingəm ti ka kin, ə awi uri me kɔsongi je ti. Taji naa ti nɔɔ, kosi kɔsongi je ki asi dibi joo kare, bingəi-naa kadi mbal ti taa, tosi me ba ti, adi ɔyi-naa man oyi. ¹⁴ Njé ngəm kɔsongi je ɔyi-naa awi me be bo ti, ki me ndɔr je, ɔri poy nɛ ki ra nɛ kin dije, adi dije awi kadi n-ooi nɛ ki ra nɛ ka kin. ¹⁵ Loki dije ka kin rəi tɛgi rɔ Jəju ti ningə, ooi dingəm ki aw ki ndil je ki majal ka kin isi rɔe ti. OOi-e kadi isi ki angal ki maji, taa isi ki kibi rɔne ti tɔ. Nɛ je kin ra adi bəl rade ngay. ¹⁶ Ningə dije ki awi lo nɛ je ti ki Jəju ra, ɔri madide je poy nɛ ki tɛg dɔ dingəm ti ki aw ki ndil je ki majal, ki nɛ ki tɛg dɔ kɔsongi je ti. ¹⁷ Be ə, iləi ngirə kadi nɔi dɔ Jəju əi nə: «Njai ba, iyə dɔnangi ləje, ə aw.» ¹⁸ Dɔkagilo ti ki Jəju isi al me to ti gogi ningə, dingəm ki Jəju tuwə ndil je ki majal me ti ka kin dɔje kadi n-aw sie. ¹⁹ Nə Jəju ɔdi al, ə əl-e ə nə: «Tɔi aw be dan noji je ti, ɔr-de poy nɛ ki Babe ra səi ki koo kəm-to-ndoo ki əti bəl ki ɔji dɔi ti kin.» ²⁰ E be ə, dingəm ka kin ɔti aw dɔnangi be bo je ti ki dɔgi, ɔr poy nɛ je ki Jəju ra sie. Dije pəti ki oy ta kin, əti-de bəl.

Ta lə ngon lə Jayrusi ki ta lə dəne ki nje moy məsi

(Mt 9.18-26; Lk 8.40-56)

²¹ Loki Jəju təl aw gidi ba ti ki to ningə, kosi dije ngay kawinaa rɔe ti kadi ba ti. ²² Ningə dingəm kare ki dan njé kun dɔ kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, ki tɔe nə Jayrusi re. Loki oo Jəju ningə, osi nangi njae ti, ²³ nɔ dɔe ti ki man kəmne ə nə: «NGonm ki dəne ki du isi oy. Njai ba, kadi aw ində jii dɔe ti adi ingə rɔ nga, ə oy al.» ²⁴ Jəju ɔti aw sie, ningə kosi dije ngay njiyəi goe ti, mborəi-e ki yo je ki nɛ je.

²⁵ Dəne kare ki moy məsi ade kɔ bal dɔgi gide e joo e dan kosi dije ti nɔɔ. ²⁶ Moy kin ade kɔ ngay, adi ɔy ngɔdi ngay tɔ go dije ti ki njé ra dije moy, nə tujj nɛ kingə ləne dɔ ti kɔ kare, ningə ingə kɔ jide ti tə kingə yo. Moy aw ki kəte tə kaw par par, nɛ ki to soti goto.

²⁷ Dəne ka kin oo ta lə Jəju. Be ə, dan kosi dije ti, re ki rəbi ki gidi Jəju ti, ɔdi ta kibi lie. ²⁸ MBata əl mene ti ə nə: «Kin ə re ta kibi lie par ə m-ɔdi ə, rɔm a nga.»

²⁹ Ningə taji naa ti nɔɔ par gin məsi lie gangi, adi gər me rɔne ti təkɔ rɔne nga ngata. ³⁰ Loe ti nɔɔ, Jəju gər me angalne ti təkɔ tɔgi tɛg rɔne ti. Be ə, təl kəmne gogi dan kosi je ti, daji-de ə nə: «Nɔ ə ɔdi ta kibi ləm ə?»

³¹ *Ə njé ndo je lie əli-e əi nə: «I wa igər maji kadi kosi je mborəi-ni ki yo je ki nɛ je, ə itəl idəji ə nə: “Nɔ ɔdi-m bəy a?»» ³² Nə Jəju nay ki lo gɔ lo ti gə gidine kadi n-oo dəne ə wa ki ra nɛ kin. ³³ Bəl ra dəne ka kin ngay, adi dadi par par, mbata gər nɛ ki ra-e me rɔe ti. Be ə, re osi nangi nja Jəju ti, əl-e ta je ki rɔjetɔ pəti ki to mee ti.

³⁴ Nə Jəju əl-e ə nə: «NGonm, kadi-me ləi aji. Aw ki lapiya, ə kadi ingə rɔ nga dɔ moy ti ləi.»

³⁵ Loki Jəju a əl ta ba bəy ningə, dije madi jɔ me kəy ti lə Jayrusi, ki e ki bo dɔ kəy kaw-naa ti lə Jipi je, rəi əli Jayrusi əi nə: «NGoni oy, itapi Nje ndo, al ngata.»

³⁶ Loki Jəju oo ta kəlde be ningə, use dɔ ti al, ə əl ki bo ki dɔ kəy kaw-naa ti ə nə: «Adi bəl rai al, adi mei par!»

³⁷ Jəju ɔgi kadi dije awi sie, nə iyə Piyər nim, Jaki nim, Jə ki ngokɔ Jaki nim par ə adi awi sie. ³⁸ Loki rəi tɛgi be lə

ki bo ki dɔ kəy kaw-naa ti ningə, Jəju oo dije ki isi singəi sokito, isi ngi je, uri wuy je. ³⁹ Jəju ur me kəy ti ningə, əl-de ə nə: «Ra ban ə dije singəi dɔ-naa ti sokito ki ng be ə? NGon oy al, nə to bi kare.» ⁴⁰ Dije ibəi Jəju kogii. Be ə, Jəju adi dije pəti tɛɛ taga, ningə baw ngon nim, kɔ ngon nim, njé ndo je lie ki dani-e nim par ə awi sie me kəy ti ki ngon to ti. ⁴¹ Jəju uwə ji ngon, əl-e ə nə: «Talita kumi!» † Adi kɔr me nə: «NGon ki dəne, m-əli m-ə nə, j taa!»

⁴² Taji naa ti ngɔ, ngon ki dəne j taa, njiyə, tado bale e dɔgi gide e joo. Ne ki Jəju ra kin əti dije bəl ki dum.

⁴³ Lo kin ti, Jəju daji-de kadi əli ta ne ki ra ne kin dəw madi al. Ningə, əl-de kadi adi ne kuso ngon ki dəne ka kin uso.

Dije ki Najarəti ti taai me Jəju al

(Mt 13.53-58; Lk 4.16-30)

6 Jəju j loe ti ngɔ, aw be bo ti ki tɔgi ti ††, naa ti ki njé ndo je ləne. ² Loki ndɔ ta kəɔ lə *Jipi je asi ningə, Jəju ilə ngirə ndo dije ne me kəy kaw-naa ti lə Jipi je. Di-je ngay ki oi ne ndo lie, ne ndo kin əti-de bəl, adi əli əi nə: «Dəw kam, ingə ne ndo kin ra ə? Ə nə ə ade gosi ta ki əti bəl be kin ə? Tɔgi ki ra-n ne kɔji je ki əti bəl be kin ingə ra ə? ³ Ma nje kijə kagi wa ka am wa? E ngon lə Mari al a? Jaki je, ki Jose je, ki Judi je, ki Simɔ je, əi ngakɔe je al a? Taa, konane je ka isi səje ne to al a?» Ta ki daji kin cɔgi-de kadi adi mede Jəju. ⁴ Be ə, Jəju əl-de ə nə: «Nje kəl ta ki ta Luwə ti ba, e me be koje ti, ki dan noje je ti, ki me kəy ti lie ə dije a kidi-e ti.» ⁵ Lo kadi Jəju ra ne kɔji ki əti bəl me be ti ki Najarəti ti goto, nə ində jine dɔ njé moy je ti ki nə je gandi gandi par, adi-de ingəi rɔ nga. ⁶ NDɔji Jəju ngay ki mbata mbati ki mbati kadi-e mede.

Jəju ilə njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo

(Mt 9.35; 10.1, 5-14; Lk 9.1-6)

Jəju njiyə ki ngan be je ki gugɔ dɔ Najarəti, ndo dije ne. ⁷ Ningə, Jəju bar njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo, ə ilə-de joo joo. Adi-de tɔgi dɔ ndil je ti ki majal tɔ. ⁸ Jəju ndɔr mbide kadi uni ne kare mbata dɔ rəbi al, nə gɔl kare ba par. Əl-de ə nə: «A uni ne kuso al nim, bɔl al nim, taa a bigiri la me kulə dɔ bədisi ti al nim tɔ. ⁹ Iləi sa njasi ti, ə awi ki kibi kare ba.» ¹⁰ Kin ə uri me kəy ti madi, ə uwə səsi rɔne ti ə, isi ti ratata ndɔ kawsi ti. ¹¹ Ə re lo madi ti, ə dije mbati kuwəi səsi ki rɔde ti, ə se mbati koo dɔ ta ləsi, loki isi tɛɛi me be ti kin ki taga ningə, indəi bu ki njasi ti kɔ †, mba kadi to tə ne ndəji ndude. ¹² *Njé ndo je awi iləi mbɛ Poy Ta ki Maji mba kadi dije iyəi kalde ki majal kɔ. ¹³ Tuwəi ndil je ki majal ngay taa uri yibi dɔ njé moy je ti ngay adi ingəi rɔ nga tɔ.

Koy Jə Batisi

(Mt 14.1-12; Lk 9.1-6)

¹⁴ NGar *Erodɔ oo ta lə Jəju, tado tɔba lie asi lo je naki naki. Dije ki nə je əi nə: «Jə Batisi j taa dan njé koy je ti. Gine kin ə aw-n ki tɔgi mba ra-n ne je ki əti bəl bəl.»

¹⁵ Nje ki nungɔ əli əi nə: «E Eli ki nje kəl ta ki ta Luwə ti.» Njé ki nə je bəy əli əi nə: «E nje kəl ta ki ta Luwə ti tə njé ki rəi kəte kin be tɔ.» ¹⁶ Loki Erodɔ oo ta kin ningə, əl ə nə: «E Jə ki ndɔ ki madi gangi dɔe ka ə j lo koy ti.»

¹⁷ Erodɔ əl be, tado ndɔ ki adi uwəi Jə, dɔci-e ki sən, iləi-e dangay ti, mbata lə Erodɔyadi, ki ne ngokɔe Pilipi, ki tae nene ti, ¹⁸ ə Jə əl-e ta dɔ ti ə nə: «E go ti al kadi itaa ne ngokɔi, nei ti ††.» ¹⁹ Wongɔ ra Erodɔyadi dɔ Jə ti ngay, adi sangɔ rəbi tɔl-e, nə asi tɔl-e al. ²⁰ Tado Erodɔ bəl Jə, gər kadi e dəw ki nje ra ne ki dana, taa e dəw ki ay njay tɔ. Be ə, Erodɔ ngəm-e-n maji. Loki Erodɔ oo ta kəl Jə ningə, ta kin uwe ki ta, nə be ka, Erodɔ ge koo ta kəl Jə par par. ²¹ NDɔ ki maji ki Erodɔyadi isi sangɔ kəte kəte ka re nga. Adi e ndɔ rɔnəl kɔji Erodɔ, ə Erodɔ adi rai ne kuso. Ningə ndɔe ti kin, Erodɔ bar ki bo je ləne nim, bar njé kun dɔ njé rɔ je ləne nim, taa bar njé tɔba je ki dɔnangɔ Galile ti tɔ. ²² Dɔkagilo kuso ne ti, ngon lə Erodɔyadi ki dəne, ur kəy gode ti, ndam. NDam lə ngon ki dəne kin nəl Erodɔ ngay, taa nəl dije ki bar-de lo ne kuso ti ngay tɔ, adi ngar əl ngon ki dəne ka kin ə nə: «Idəji-m ne ki mei ge par ə m-a m-adi.» ²³ Erodɔ aw bitɔ un ndune ki kibi rɔ ade ə nə: «Ne je pəti ki idəji-m, ə m-a m-adi. Re e dəbi kɔbe ləm ka a ingə.» ²⁴ NGon ki dəne tɛɛ aw taga, aw daji kone ə nə: «E ri ə kadi m-də-je ə?» Ə kɔe əl-e ə nə: «Idə-je dɔ Jə Batisi.» ²⁵ NGon ki dəne təl langisi ba aw rɔ ngar ti əl-e ə nə: «Təki j-a-n taji-naa ti ne wa kin, kadi adi-m dɔ Jə Batisi me supira ti.» ²⁶ Me ngar tuji cɔji-n dɔ ne ki ngon ki dəne daje kin, nə lo kadi cɔge goto ki mbata kun mindi ki un, taa ki mbata dije ki bar-de lo ne kuso ti tɔ kin. ²⁷ Be ə, taji-naa ti ngɔ, ngar un ndune adi asigar kare ki nje ngəm-e kadi aw kəy dangay ti gangi dɔ Jə re-n. ²⁸ Asigar aw gangi dɔ Jə me supira ti, re-n adi ngon ki dəne, ningə ngon ki dəne ka kin təl-n adi kone. ²⁹ Loki njé ndo je lə Jə oi poye ningə, rəi uni nine awi dibi.

Jəju adi ne kuso dɔngəm je dibi mi usoi

(Mt 14.13-21; Lk 9.10-17; Jə 6.1-15)

³⁰ Loki njé kaw kilə je təli lo kilə je ti ləde ningə, kawinaa rɔ Jəju ti, cɔri-e poy ne je ki rai ki ne je ki ne je ki ndoi dije adi-e oo. ³¹ Kosɔ dije ngay awi nim, təli nim adi lo kadi njé ndo je ingəi ngon dɔkagilo ndi be kadi usoi ne ka goto. Be ə, Jəju əl-de ə nə: «Iraɔi adi j-awi lo ki dije gotoi ti mba kadi cɔri kəɔ ndəy.» ³² Be ə, ali me to ti mba kaw kosɔ rɔde ngərəngi, lo ki dije gotoi ti. ³³ Dije ngay ooi-de lo kawde ti, ə gəri-de bəti tɔ. Dije jɔ be bo je ti ki dangi dangi, ayi-naa ki njade bur bur awi kəte, lo ki Jəju ki njé ndo je isi awi ti.

³⁴ Loki Jəju ur nangɔ me to ti ningə, oo kosɔ dije ngay. Loki oo-de, oo kəm-to-ndoo ləde, tado ai tə bati je ki nje kul-de goto be. E be ə, Jəju un dɔkagilo ngay ndo-

† Talita kumi: e ta arame ki Jipi je isi əli tɔ dɔkagilo ti lə Jəju. †† Be ki Jəju tɔgi ti e Najarəti, dɔnangɔ ti ki Galile. † Ta lə kində bu ki nja ti kɔ ba, iggi Mt 10.14 ki ta ki dɔ ti ki e gin ti nangɔ.

†† 6:18 Ləbatiki 18.16; 20.21

n-de ne. ³⁵ Loki kadi yati rone ki balme taa nje ndo je cti ki r Jaju ti ali-e ai na: «Lo ki j-ai me ti ne kin, e lo ki dije gotoi ti, ninga kadi isi ur t. ³⁶ Maji kadi ituwa dije kam adi awi ki lo ndr je ti, ki ngan be je ti, ndogi ne kuso usoi.» ³⁷ Na Jaju tal al-de a na: «Sai je wa adi-de ne usoi.» Ninga, nje ndo je daji-e ai na: «Kadi j-aw ji ndogi mapa asi sila bu joo † j-adi-de usoi wa?» ³⁸ Jaju tal al-de a na: «Mapa ki jisi ti e ban a? Awi dan dije ooi.» Loki awi dan dije ti, daji ninga, tali ali-e ai na: «Mapa e mi, a kanji joo t.» ³⁹ Jaju un ndune adi-de kadi adi dije isi nangi ki kute kute do wale ti ki mbal. ⁴⁰ Be a, dije uwai-naa bu bu je, kuti mi kuti mi je, a isi nangi ki bare bare. ⁴¹ Jaju cy mapa ki mi ki kanji ki joo, un kamne ki taa, al ta ki Luwa mba kadi njangi do ne kuso kin. Go ti, Jaju uwa mapa je ka kin gangi naa ti a adi nje ndo je kadi labi kosi dije. Kanji je ki joo ka, Jaju labi dije pati t. ⁴² Dije pati usoi ne ndani maji. ⁴³ Ninga, nje ndo je cyi gindi mapa je, ki kanji je ki nay, kare dgi gide e joo bay. ⁴⁴ Dije ki usoi ne kin asi dingam je dibi mi.

Jaju njiya do man ti
(Mt 14.22-33; Jg 6.16-21)

⁴⁵ NDey ba go ti, Jaju csi nje ndo je lone kadi ali me to ti, awi gidi ba ti kate ngone ti, ki kaw ki be bo Batisyada ti nu. Ninga dokagiloe ti kin, e a tuwa kosi je kadi awi. ⁴⁶ Loki Jaju adi-de awi ninga, cti aw do mbal ti mba kal ta ki Luwa. ⁴⁷ Loki lo ndul ngata ninga, to e dan bati, a Jaju e ki karne ba a nay nangi gogi. ⁴⁸ Jaju oo kadi nje ndo je lone ingai ko ngay lo kosi to ti, tado nal ila, sur to ki gogi gogi, adi pungi ba ra-de majal. Dan lo ti ba, Jaju j a njiya do man ti, isi aw ki rde ti, ninga ge kadi nda tade bay. ⁴⁹ A loki ooi-e a njiya do man ti ninga, ooi kadi e muwa daw yo, adi uri kol. ⁵⁰ Ai je wa pati ooi-e, adi bal rade ngay. Na kalangi ba, Jaju al-de a na: «Adi mesi osi nangi na e mi, a ibali al!» ⁵¹ Jaju al gode ti me to ti ninga, gin nal gangi. Ne je kin ati-de bal ngay. ⁵² Tado ki rjeti, nje ndo je gari kam ne ki Jaju ra cji do mapa kin al, ki mba me nga lade.

Jaju adi r nga nje moy je donangi Ganajarati ti
(Mt 14.34-36)

⁵³ Loki Jaju ai ki nje ndo je lone indai ba gangi ninga, teei donangi Ganajarati ti, indai to lade nangi. ⁵⁴ Loki uri nangi taa par a, dije gari Jaju; ⁵⁵ adi ayi-naa ngodi asi be je ki donangi Ganajarati ti naki, naki. Dije ilai rde, cyi nje moy je lade me ne koti nje moy je ti, rai sade r Jaju ti. ⁵⁶ Lo je pati ki aw ti, ngan be je, ki be bo je, ki lo ndr je, dije rai ki nje moy je buki-de ta mbalo ti, a ngi do Jaju ti kadi iy nje moy je adi cdi ta kibi lie par a a ingai r nga. Ninga, nje ki cdi ta kibi lie, ingai r nga t.

Jaju ki ne jibal be
(Mt 15.1-9)

7 *Parisi je ki nje ndo ndu-kun je madi ii Jorijalam ti, kawi-naa do Jaju ti. ² Ninga ooi kadi nje ndo je

† Sila kare, dokagilo ti la Jaju, e la ki lo ra kil ndo ti ndo kare. Adi sila bu joo e la ki lo ra kil ndo ti ndo bu joo.

lie ki madi je usoi ne ki jide ki yoro, ki kanji togi ki go jibal rae ti. ³ NGA ninga taki rjeti, Parisi je ai ki *jipi je ba pati, a usoi ne ki kanji kadi a togi jide kadi ay njay al. Adi e kinda kam go ne jibal be ti la kade je. ⁴ Be to a, re tali suki ti ninga, a ndogi man rde suki suki bay taa a usoi ne. Awi ki ne jibal be je ki rangi ngay ki indai kamde go ti bay ta togi ne kay man je ki ngo je ki ngoo ninga-kasi je, ki go rabi ra-e ti.

⁵ Parisi je ki nje ndo ndu-kun je daji Jaju ai na: «Mba ri a nje ndo je lai tali rde go ne jibal be ti la kaje je al a? Usoi ne ki jide ki yoro ki kanji togi kin me na ri a?» ⁶ Jaju ila-de ti a na: «Ta ki Luwa al ki ta nje kal ta ki tane ti Ejay dsi ti e ta ki rjeti. Sai nje kadi kam dije, tado Luwa adi Ejay ndangi a na:

“Gin dije kin csi gonm ki nda tade kare,
Na mede e say sam.

⁷ Taji ki isi ilai dom ti, ndae goto,
Tado ne ndo je ki isi ndoi dije ka,
E kam-kadi ki j r dije ti t.” ††

⁸ Jaju al-de a na: «Iy ai ndu-kun la Luwa dabi kare, a itali rsi go ne jibal be ti la dije yo.»

⁹ Ninga, Jaju al bay a na: «To rsi al kadi iy ai go ndu-kun la Luwa kalangi ba mba kadi ingami go ne jibal be lasi! ¹⁰ Taki rjeti, *Moj ai na: “Dsi gon bawi ki koi.” Taa al bay a na: “Daw ki taji bawne a se kone asi ta koy.” ¹¹ Na sai, ali ai na: “Re daw madi al bawne a se kone a na: «Ne maji je ki re m-a m-csi-n scli a e korb.» adi e kadi-kare la Luwa.” ¹² E kin cji kadi uti ta rabi kadi daw madi ra ne csi-n scl bawne a se kone. ¹³ Igg tuji ki isi tuji ta la Luwa ki ne jibal be lasi, ki isi ndoi dije ki kate kate kin oi! Taa ne je ki rangi ki toi be ngay ki isi rai e ng bay.»

Ne je ki a ra daw adi ay njay al ta kam Luwa ti
(Mt 15.10-20)

¹⁴ Go ti ninga, Jaju bar kosi dije ki rone ti bay a al-de a na: «Sai pati, uri mbisi maji oi ta lam, a kadi igari mee t.» ¹⁵ Ne madi ki j taga aw me daw ti, ki a tal-e ne ki to nje ti goto. Na ne ki j me daw ti a a tal daw ne ki to nje ti. ¹⁶ [Re daw madi aw ki mbine kadi oo-n do ta ninga, kadi oo.] ¹⁷ Loki Jaju iy kosi dije, a tal aw me kay ti ninga, nje ndo je lie daji-e kadi r-de gin kuji ta ka kin. ¹⁸ Jaju al-de a na: «Adi sai je wa ka igari ne al to a? Igari me ta ki m-ge kal kin al a? Ne pati ki j taga ki aw me daw ti, ne kare ki a tal-e ki nje ti goto. ¹⁹ Taki rjeti, ne je kin pati awi ngame ti al, na awi kandae ti yo, ba go ti, teei ko.» Ta la Jaju kin taji kadi ne kuso je pati ai ki kay njay. ²⁰ Ninga Jaju al-de bay a na: «Ne ki j me daw ti a e ne ki nje tal daw ne ki to nje ti. ²¹ E me daw ti kay, e ngame daw ti a, mar ta je ki majal isi teei ti, ki kaya ki ra, ki bogi, ki tal-naa, ²² ki kuwa marim, ki ra kam-nda ne, ki me ndul, ki kadi-naa, ki ne ra ki go rabe ti al, ki kaji r, taa kil ra je ki to mb t. ²³ Ne je kin pati ii me daw ti, ninga ai a tali-e ne ki to nje ti.»

†† 7:7 Ejay 29.13 † 7:10 Teei ki taga 20.12; Dataranom 5.16

Dәне ki mba adi mene Jəju

(Mt 15.21-28)

²⁴ Jəju j loe ti nōō ningə, aw dōnangi ti ki Tīr. Aw ur me kəy ti madi, ge kadi dije gəri gone al, nə loe goto. ²⁵ Təki rəjeti, re wa ki Jəju re tēē bəy par ə, dāne madi ki ndil ki majal isi adi kō ngone ki dāne oo ta lie, ə ay re osi nangi njae ti. ²⁶ E dāne ki e Jipi al, be koje e Pənəsi, dōnangi Sīri ti. Nō ki dō Jəju ti kadi tuwə ndil ki majal ki isi adi kō ngonne kin kō. ²⁷ Nə Jəju əl-e ə nə: «İyə adi ngan je ki me kəy ti usoi asi-de bəy taa. Tado e go ti al kadi dāw un nē kuso lə ngan je, ilə adi ngan bisi je.» ²⁸ Ə dāne ka kin ilə ti ə nə: «E rəjeti Bəbe, nə ke ə, ngan bisi je ki ai gin tabilə ti, a usoi yongirō nē je ki tēē ta ngan je ti tosi nangi tō.» ²⁹ Ningə Jəju əl-e ə nə: «Ta kul ta ki tēē tai ti kin, cti aw be ləi, tado ndil ki majal tēē me ngoni ti ki dāne kō ngata.» ³⁰ Dāne ka kin təl aw be ningə, ingə ngonne, to dō tirə ti kare, mbata ndil ki majal ka kin tēē rəe ti kō.

Jəju adi nje mbi bəy oo ta

³¹ Jəju j dōnangi Tīr, gangi Sidō, ningə ində dōnangi be bo je ki dōgi gangi bəy taa re tēē ta ba Galile ti. ³² Dije rəi ki dīngəm kare ki mbie bəy, ki lo kəl ta to rəe, rō Jəju ti, dəji-e kadi ində jine dōe ti, kadi ingə rō nga. ³³ Jəju r-e ki kare ba aw sie səy ki kosi dije. Loki tilə ngan jine je mbi nje mōy ti ningə, tibi man tane cdi-n ndon dīngəm ka kin. ³⁴ Go ti ningə, Jəju un kəmne ki dōrə ti, ilə kəə puy, ə əl ə nə: «Epata» (kōr me ta kin nə: imbuti). ³⁵ Taji naa ti nōō par ə mbi dīngəm ka kin mbuti, ə ndone tuti adi əl ta ay njay njay. ³⁶ Jəju ndōr mbi dije ki oy nē kin kadi dāw əl tae kəte adi dāw ki rangi oo al. Loki ndōr mbide ki nja naa ti naa ti kadi dāw rō poy nē kin al ningə, kadi be bəy ə dije cōri poy nē rae ki kəte kəte. ³⁷ Nē ra Jəju əti kosi dije bəl ngay adi əli əi nə: «Nē rae je pəti maji: Ra njé je ki mbide bəy adi ooi dō ta, taa ra mbiki je adi əli ta tō.»

Jəju adi nē kuso dije dibi sō

(Mt 15.32-39)

8 Me ndō je ti kin, kosi dije ngay kawī-naa təki rangi bəy dō Jəju ti. Ningə, nē ki kadi usoi goto. Be ə Jəju bar njé ndo je ləne əl-de ə nə: ² «M-o kəm-to-ndoo lə kosi dije kin, tado ndō mitə bone ə əi səm naa ti, ningə nē ki kadi usoi goto. ³ Re m-tuwə-de madi awi be ki mede ki bo ba ə, bo a taa tōgide rəbə, tado njé ki madi dande ti jī səy ə rəi.» ⁴ *Njé ndo je lie təli əli-e əi nə: «J-a j-ingə mapa ra dilə lo ti ne, ə a usoi asi-de ə?» ⁵ Jəju dəji-de ə nə: «Mapa ki jisi ti e ban ə?» Ə əli-e əi nə: «Mapa e siri.» ⁶ Go ti ningə, Jəju əl kosi dije kadi isi nangi. Jy mapa ki siri ka kin jine ti, ra oyo Luwə dō ti ningə, gangi naa ti, ə adi njé ndo je ləne, kadi adi kosi dije. Be ə, njé ndo je taai ləbi kosi dije tō. ⁷ Awi ki ngan kanji je jide ti tō. Jəju ra oyo Luwə dō ti ə adi njé ndo je ləne kadi ləbi dije tō. ⁸ Dije usoi nē ndani, adi, njé ndo je kawī ginde je ki nay, kare siri. ⁹ Dije ki usoi nē, asi dibi sō. Go ti ningə, Jəju iyə-de adi awi. ¹⁰ Kalangi ba go

ti, Jəju əi ki njé ndo je ləne ali me to ti, awi dōnangi Dal-manuta ti.

Parisi je dəji nē kōji Jəju

(Mt 16.1-4)

¹¹ *Parisi je jī nōō rəi ningə, iləi ngirə naji ta ti ki Jəju, ba dəji-e kadi ra nē kōji madi ki j dōrə ti adi-de n-ooi. Dəji-e be tə kulə ki kiyə mba kuwə-n dāw. ¹² Jəju ilə mene puy, ə əl-de ə nə: «MBarī ə dije ki dōkagilo ti ki bone dəji mba kadi n-ooi nē kōji ki əti bəl ə? Təki rəjeti, adi m-əl səsi madi oi, nē kōji madi ki kadi dāw a ra ki mbata ləde goto.» ¹³ Be ə, Jəju iyə-de, ə al me to ti mba kaw dam ba ti ki kare.

Əm lə Parisi je nim, əm lə Erodī nim

(Mt 16.5-12)

¹⁴ Me njé ndo je oy dō mapa ti ki kadi cōyi. E ki jide ti ki isi me to ti e kare ba par. ¹⁵ Jəju ndəji-de, ə əl-de ə nə: «Oi maji! Adi kəmsi ədi dō rōsi ti, cōji-n dō əm lə *Parisi je, ki əm lə Erodī †.» ¹⁶ *Njé ndo je naji-naa ta dande ti əi nə: «Jəju əl be tado ji rəi ki mapa all!» ¹⁷ Jəju gər ta ki mede ti, adi əl-de ə nə: «MBA ri ə isi naji-naa ta dansi ti dō mapa ti ki cōyi al ə? İgəri me nē je al ka bəy a? Kəmsi tēē dō nē je ti madi al ka bəy a? Səi dije ki ku dōsi goto a? ¹⁸ Kəmsi to mba kadi oi lo al a? Rai mbisi kadi oi dō ta al a? Mesi ole dō ti al a? ¹⁹ NDō ki m-ləbi mapa mi, dīngəm je dibi mi kin, gindi mapa ki nay, cōyi kare ban ə?» Ningə əli əi nə: «J-cy kare dōgi gide e joo.» ²⁰ «NGa ndō ki, m-ləbi mapa siri dīngəm je dibi sō kin, ginde je ki nay, ndō ki cōyi kare ban ə?» Ningə əli-e əi nə: «J-cy kare siri.» ²¹ Lo kin ti, Jəju əl-de ə nə: «İgəri al bəy a?»

Jəju adi nje kəm tō kare oo lo me be ti ki Bətisayda

²² Loki Jəju əi ki njé ndo je ləne rəi tēēi me be ti ki Bətisayda ti ningə, dije rəi ki nje kəm tō kare rō Jəju ti. Dije ka kin nōi dō Jəju ti kadi cōde. ²³ Jəju uwə ji nje kəm tō ka kin, ə aw sie gidi be ti. Loki yōm kəme ki man tane ningə, ində jine dōe ti ə dəje ə nə: «O nē madi a?» ²⁴ Nje kəm tō gō lo ningə ə nə: «M-o dije, nə to ə toi tə kagi je ə a njiyəi be.» ²⁵ Jəju təl ində jine dō kəme ti nja kare bəy adi oo lo ay njay njay ngata. İngə rō nga, ta oo nē je pəti ay njay njay tō. ²⁶ Go ti ningə, Jəju iyə adi aw be ləne, ə əl-e ə nə: «Otī təl kaw me be ti kin gōgi.»

Piyər gər kadi Jəju e Kirisi, ki MBəti lə Luwə

(Mt 8.13-20; Lk 9.18-21)

²⁷ Jəju cti loe ti nōō ningə, awi ki njé ndo je ləne ngan be je ti ki gidi Səjare ti, ki Piliipi. Loki əi dō rəbi ti, Jəju dəji-de ə nə: «Dije isi əli ta ki dōm ti təki mi nā ə?» ²⁸ Ə njé ndo je əli-e əi nə: «Dije madi əi nə j Jə Batisi; njé ki nungə əi nə j nje kəl ta ki ta Luwə ti Eli; njé ki rangi bəy əi nə j ki kare dan njé kəl ta je ki ta Luwə ti.» ²⁹ Ningə, Jəju təl re dəji-de əi je wa ə nə: «NGa səi wa ki dōsi, əli əi nə mi nā ə?» Ə Piyər ile ti ə nə: «İ Kirisi, ki Luwə

† Əm lə Parisi je e nē ndo ləde ki ngom, ningə əm lə Erodī e mbati kun me kadi Jəju tō.

mbæte.»³⁰ Jəju ndəji-de ki tɔgine kadi əli ta kin kəte kadi dəw ki rangi oo al.

Jəju əl ta koyne ki kine lo koy ti
(Mt 16.21-28; Lk 9.22-27)

³¹ Go ta je ti kin ningə, Jəju ilə ngirə kadi ndo-de təkɪ ne *NGon dəw n-a n-ingə kɔ ngay. *NGatɔgi je lə *Jipi je, ki ki bo je lə njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je a mbati-ne. Dije a tɔli-ne, nə ndɔ ki kɔ mitə lə ndɔ koyne ba, n-a n-tɛɛ lo koy ti. ³² Əl-de ta je kin pəti ay njay. Piyər ɔr Jəju aw sie dəbi kare, ningə ilə ngirə kɔl sie. ³³ Nə Jəju təl rone, gɔ njé ndo je ləne ningə ndangi Piyər ki tɔgine ngay ə nə: «Itəl gogi *Sa-tə, ɔr rɔi kɔ gom tɪ! tado mər ta ləi e mər ta ki j rɔ Luwə ti al, nə e mər ta lə dije.»

³⁴ Go ti ningə, Jəju bar kosi dije ki njé ndo je ləne, ningə əl-de ə nə: «Re dəw madi ndigi njiyə gom ti ningə, kadi oo rone tə ne madi al, kadi e wa un kagi-dəsi koy ləne, ə re un gom. ³⁵ Təkɪ rɔjeti, dəw ki ge kaji rone ne wa dɔnangi ti ne a tɪ ta rone. Nə dəw ki tɪ ta rone ki mbata ləm, ə se ki mbata Poy Ta ki Maji, a aji rone tɔ. ³⁶ Kin ə re dəw ingə ne maji je ki dɔnangi ti ne pəti tigə, nə ndile tujɪ ə, maje to ra be ə? ³⁷ Ne madi ki dəw a adi ɔr-n to ndilne to nɔɔ a? ³⁸ Təkɪ rɔjeti, re rɔ dəw madi sɔl-e ki mbata ləm, ə se ki mbata ta ləm ta kəm dije ti ki njé ra kaya ki njé ra majal ki dɔkagilo ti kin, mi NGon dəw m-a m-ra rɔsɔl dɔe ti tɔ, ndɔe ti ki m-a m-re-n me kɔsi-gon ti lə Bawm, naa ti ki malayka je ki ayi njay.»

9 Jəju əl-de bəy ə nə: «Təkɪ rɔjeti, adi m-əl səsi: dije madi dansi ti ne a oyi al bəy ə, a ooi kɔbe lə Luwə ki a re ki tɔgine kin.»

Jəju mbəl rone
(Mt 17.1-13; Lk 9.28-36)

² NDɔ mehe go ti ningə, Jəju ɔr Piyər nim, Jaki nim, taa Jə nim tɔ, ə al aw səde dɔ mbal ti ki ngal, ki karde ba, səy ki ndəge je. Loe ti kin nɔɔ, Jəju mbəl rone ta kəmde ti. ³ Kibi je lie ndoləi kəy kəy, taa ndai nda ki dəw ki dɔnangi ti ne ki kadi a togi kibi adi nda be goto. ⁴ Ningə lo kin ti nɔɔ, Eli əi ki *Moji tɛɛi ki rɔde ti hɔy, a əli ta ki Jəju. ⁵ Ə Piyər un ta əl Jəju ə nə: «Nje ndo dije, kin ə j-isi lo kin ti ne be par ə maji ngay. J-a ra kəy-lo mitə: kare e yəi, kare e yə Moji, ə ki kare e yə Eli tɔ.» ⁶ Piyər gər ta wa bangi ki kadi əl al, tado əi ki madine je ki joo pu, bəl rade ngay. ⁷ Ningə, taji naa ti nɔɔ, kil ndi j səbi dɔde liti. NDU ta madi tɛɛ me kil ndi ti ə nə: «E kam e NGonm ki m-ndige ngay, ə oi ta lie.» ⁸ Ki kəm ki kində jipi, njé ndo je gɔi lo gə gidide, nə dəw kare ka ooi-e al. Jəju ki karne ba par ə ooi-e rɔde ti. ⁹ Loki jɪ dɔ mbal ti isi uri ki nangi ningə, Jəju ndəji-de kadi ɔri poy ne ki ra ne ə ooi kin dəw madi al, biti kadi ne *NGon dəw n-tɛɛ dan njé koy je ti. ¹⁰ *NJé ndo je tɔli rɔde go ta ti ki Jəju əl-de, nə ke ə, gəri me ta ki nə: «Kɪ taa dan njé koy je ti kin» al, adi naji-naa ta dɔ ti dande ti.

¹¹ Go ti, njé ndo je dəji-e əi nə: «MBarɪ ə, njé ndo ndu-kun je əi nə sɔbi kadi Eli re kəte taa ə?» ¹² Jəju ilə-de ti ə nə: «E ki rɔjeti kadi Eli a re kəte bəy taa, mba kadi ra go

ne je pəti adi asi-naa gogi. NGa ra ban ə, ndangi me makitibi ti lə Luwə, sɔbi dɔm mi NGon dəw bəy əi nə: «NGon dəw a ingə kɔ ngay, taa dije a kidi-e tɔ ɪ' ə?» ¹³ Təkɪ rɔjeti, adi m-əl səsi madi oi, Eli re, ə dije rai sie ne ki mede ge, təkɪ ndangi me makitibi ti sɔbi-n dɔe.»

Jəju nga ngon ki ndil ki majal ade kɔ
(Mt 17.14-21; Lk 9.37-43)

¹⁴ Loki tɔli rai rɔ ndəgi njé ndo je ti ningə, oi kosi dije iləi-naa gəi dɔde wuki, ningə njé ndo ndu-kun je ə isi naji-naa ta ti səde tɔ. ¹⁵ Loki kosi dije ooi Jəju ningə, ndəji-de ngay, adi ayi-naa bur bur ki rɔe ti, uwəi jie rai-e lapiya. ¹⁶ Jəju dəji njé ndo je ləne ə nə: «Ta ri ə isi naji-naa ta dɔ ti səde ə?» ¹⁷ Dəw madi kare dan kosi dije ti əl-e ə nə: «Nje ndo dije, m-re ki ngonm rɔi ti, tado e gin tɔgi ti lə ndil ki ra-e adi əl ta al. ¹⁸ Lo je pəti ki ndil kin j sie ti ningə, ige ile nangi, adi kulum tae ibə jugi jugi, ngə ngangine gururu gururu, ningə nda-je ray, ade to tə kagi be. Be ə, m-dəji njé ndo je ləi kadi tuwəi ndil ki majal kin dɔe ti kɔ, nə asi tɔgi al.» ¹⁹ Lo kin ti, Jəju un ta əl njé ndo je ləne ə nə: «Səi dije ki dɔkagilo ti ki bone ki səi njé me ngə je, kadi tə m-isi səsi dɔkagilo ban bəy taa adi mesɪ ə? Kadi m-a m-ɔsi ginsi dɔkagilo ban bəy taa ə? İraɪ ki ngon rɔm ti ne.» ²⁰ Loki rai ki ngon rɔe ti ningə, taji naa ti nɔɔ wa ki ndil ki majal oo Jəju par ə, dadi ngon ka kin nangi nangi, ba man tae j kulum mbuki mbuki, ningə bi-e ile nangi, ade nduguru nangi. ²¹ Jəju dəji Bawə ə nə: «Dɔkagilo ki ra ti ə ne kin ilə sie ngire ə?» Ə Baw ngon ile ti ə nə: «İlə ngire lo ki ngon to du ba bəy. ²² Ningə, taa taa ndil ki majal kin, isi sur-e tile ki poro je, ki me man ti je, kadi tɔl-e, ə re asi ra ne madi ə, oo kəm-to-ndoo ləje, ıra səje.» ²³ Ə Jəju təl əl-e ə nə: «Re asi... kin əl be ki mba ri ə? Dəw ki adi mene, asi ra ne je pəti.» ²⁴ Ta naa ti nɔɔ, baw ngon əl ta ki ndune ki bo ə nə: «M-adi mem, nə kadi-me ləm ə e ngay al, ə ıra səm!» ²⁵ Loki Jəju oo kadi kosi dije isi ayi-naa bur bur ki rɔe ti ningə, ndangi ndil ki majal ə nə: «İ ndil ki majal ki nje bəy mbi dije ki nje kadi dije əli ta al, m-un ndum kadi itɛɛ rɔ ngon ti ki kɔ, ə ire gogi al rata-ta!» ²⁶ NDil ki majal ka kin ur kɔl, ra ngon adi dadi nangi nangi ki tɔgine ngay, ningə tɛɛ rɔe ti kɔ. NGon təl to təkɪ oy be, adi dije pəti ki ooi ne ki ra ne, əli əi nə: «Oy ngata.» ²⁷ Nə Jəju uwəi ji ngon un-e ur-e taa. ²⁸ Loki Jəju ur me kəy ti, ə njé ndo je lie isi sie ki karde ba, dəji-e əi nə: «MBarɪ ə je j-asi kadi jɪ tuwə ndil ki majal kin al ə?» ²⁹ Jəju təl əl-de ə nə: «Ko ndil je ki be kin, dəw a tuwə-de ki go rəbi kəl ta ki Luwə taa.»

Jəju təl əl ta ki dɔ koyne ti ki kine lo koy ti bəy
(Mt 17.22-23; Lk 9.43-45)

³⁰ Əi, ɔti loe ti nɔɔ ningə, indəi dɔnangi Galile gangi. Jəju ge kadi dəw madi gər gone al. ³¹ Tado un dɔkagilo mba kadi ndo-n ne njé ndo je ləne. Be ə əl-de ə nə: «A iləi-mi *mi NGon dəw ji dije ti kadi a tɔli-mi, ningə loki tɔli-mi oy ba, ndɔ ki kɔ mitə lə ndɔ koym ə, m-a m-j taa lo koy ti.» ³² *NJé ndo je gəri me ta lie kin al, ningə bəli kadi dəji-e ta dɔ ti tɔ.

Jəju un ta lə ngan je ki du ndo-n ne njé ndo je ləne
(Mt 18.1-5; Lk 9.46-48)

³³ Loki rai tɛɛi me be ti ki Kapərnayim, ə uri me kəy ti ningə, Jəju un ta dəji-de ə nə: «Ta ri ə kəte isi naji-naa ta dɔ ti dɔ rəbi ti ə?» ³⁴ Nə təli isi kekeke, tado, dɔ rəbi ti, naji-naa ta, kadi n-gəri se nɔ ə e ki bo wa? ³⁵ Jəju isi nangi, ningə bar njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo, əl-de ə nə: «Re dəw madi ge kadi n-e dəw ki dɔsəy ningə, maji kadi təl rone dəw ki dɔbəy ti nim, nje ra kilə bəə kadi ndəge je pəti nim tɔ.»

³⁶ Go ti, Jəju un ngon ki du, ur-e dande ti, ə loki ore rone ti ba, əl-de ə nə: ³⁷ «Re dəw madi uwə ngon ki be kin rone ti me tɔm ti ə, e mi wa ə dəwe kin uwə-m rone ti. Ningə, dəw ki uwə-m ki rone ti, e mi ə uwə-m ki rone ti al, nə e nje kilə-m ə uwe ki rone ti.»

Dəw ki e nje kɔsi-m ta al e dəw ləm
(Lk 9.49-50)

³⁸ Jə əl Jəju ə nə: «Nje ndo dije, j-o dəw madi ki a tuwə ndil je ki majal me tɔi ti, ə ji ndigi kadi j-ɔge dɔ ra ne kin, tado e njiyə səje goi ti al.» ³⁹ Jəju ilə-de ti ə nə: «Oti kadi ɔgi-e dɔ, tado dəw kare ki a ra ne ki əti bəl me tɔm ti ki kadi a təl kalangi ba əl ta ki majal dɔm ti goto. ⁴⁰ Təki rɔjeti, dəw ki ɔsi-je ta al e dəw ləje. ⁴¹ Taa re dəw madi adi səi man kəy me ngon kal man ti par, mbata ke ki səi dije lə Kirisi ka, dəwe kin, təki rɔjeti, adi m-əl səsi, a nal ne kigə go ji ləne al.»

NDəji-naa dɔ majal ti
(Mt 18.6-9; Lk 17.1-2)

⁴² «Kin ə təki dəw madi ra adi ki kare dan njé ki du ti ki adi-mi mede, osi me majal ti ə, e soti ngay bəy mbata ti lie kadi dɔci mbal ki bo ngay mɔnde ti, ə iləi-e me ba ti. ⁴³ Kin ə jii kare rai adi osi me majal ti ə, igange ile kɔ. Tado, e soti kadi ingə kajj ki jii ki kare, itə kadi ingəm jii je joo pu, ə iləi-ni me por ti lə su, me por ti ki a oy al ratata kin. [⁴⁴] ⁴⁵ Kin ə njai kare rai adi osi me majal ti ə, igange ile kɔ. Tado, e soti kadi ingə kajj ki njai ki kare, itə kadi ingəm njai je joo pu, ə iləi-ni me por ti lə su. [⁴⁶] ⁴⁷ Kin ə kəmi kare rai adi osi me majal ti ə, ɔr-e ile kɔ. Tado, e soti kadi ur kɔbe ti lə Luwə ki kəmi ki kare, itə kadi ingəm kəmi joo pu, ə iləi-ni me por ti lə su. ⁴⁸ Loki kode je ki me ti oyi al, taa por ki səm ti ka oy al ratata tɔ. ⁴⁹ Təki rɔjeti, dəw ki ra ka por kɔ je a ra-e adi ay njay, təki kati a ra-n ne kuso adi nəl be. ⁵⁰ Kati e ne ki maji, nə loki nəle goto ə, ri ə a rai kadi a təl nəl gogi ə? Ne ki kadi dəw a ra-n goto. Ningə maji kadi itɔji hal ki maji ki rɔ-naa ti, ə isi ki naa ki lapiya dansi ti.»

Ta ki dɔ gangi-naa ti lə dəne ki dingəm
(Mt 19.1-9; Lk 16.18)

10 Jəju j loe ti nɔɔ, aw dɔnangi Jude ti, gidɔ ba Jurde ti. Kosi dije kawinaa gəi gide wuki bəy. Ki go

† Bar ta ki joo kin, dije madi əli təki goto me makitibi je ti ki njé ndange ki kəte ndangi.

jibəl ra-e ti lə Jəju, ilə ngirə ndo-de ne. ² *Parisi je ɔti rai rɔ Jəju ti, ningə kadi tə iyəi kulə uwəi-e-n me ta ti, dəji-e əi nə: «NDu-kun adi ta rəbi kadi dingəm tuwə-n nene ə se adi ta rəbi al ə?» ³ Jəju dəji-de ə nə: «NDu-kun ri ə *Mojj adi səi dɔ ti ə?» ⁴ Əi təli əli-e əi nə: «Mojj adi ta rəbi kadi dingəm tuwə nene, nə ke ə, kadi ade makitibi gangi-naa jie ti †.» ⁵ Ə Jəju təl əl-de ə nə: «E ki mbata me nɔ ləsi ə Mojj ndangi-n ndu-kun kin adi səsi. ⁶ Nə lo kilə ngirə kində ne je ti, Luwə ra dingəm əi ki dəne. ⁷ E be ə, dingəm a iyə kone je ki bawne je, ə a tiyəi-naa ki nene, ⁸ kadi təli darɔ ki kare. Lo kin ti, a əi joo al ngata, nə a əi darɔ ki kare ba. ⁹ Ningə ne ki Luwə dɔɔ naa ti, maji kadi dəw gangi naa ti al.» ¹⁰ Loki təli rai be, njé ndo je lie dəji-e ta dɔ ti bəy. ¹¹ Ə Jəju əl-de ə nə: «Re dəw tuwə nene, ə taa dəne ki rangi ə, dəwe kin təl nje kuwə marim, tado nee ki kəte isi nɔɔ bəy. ¹² A re e dəne ə mbati ngawne ə taa dingəm ki rangi ka, e nje kuwə marim tɔ.»

Jəju njangi dɔ ngan je ki du
(Mt 19.13-15; Lk 18.15-17)

¹³ Dije rai ki ngan je ki du rɔ Jəju ti kadi njangi dɔde, nə njé ndo je kɔli səde. ¹⁴ Loki Jəju oo kilə ra njé ndo je ləne ningə, nəl-e al adi əl-de ə nə: «Iyəi ngan je ki du adi rai rɔm ti, oti kadi ɔgi-de ta rəbi, tado kɔbe lə Luwə e yə dije ki toi tə ngan je ki du be. ¹⁵ Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, dəw ki ndigi kadi Luwə ɔ be dɔe ti tə ngon ki du be al, a ur kɔbe ti lə Luwə al ratata.» ¹⁶ Go ti, Jəju uwə ngan je ki du ka kin ki rone ti, ində jine dɔde ti, njangi dɔde.

Ta lə Jəju əi ki dəw ki nje ne kingə
(Mt 19.16-30; Lk 18.18-30)

¹⁷ Loki Jəju ɔti osi dɔ rəbi ti ningə, dingəm madi kare ay re osi nangi njae ti, ningə dəje ə nə: «Nje ndo ki maji, e ri ə m-a m-ra ə m-a m-ingə-n kajj ki a to biti ki nɔ ti ə?» ¹⁸ Jəju əl-e ə nə: «MBa ri ə ibar-m dəw ki maji ə? Dəw kare ki maji goto, nə Luwə ki karne ba par ə e dəw ki maji. ¹⁹ Jə igər ndu-kun je lə Luwə ki ə nə: «A tɔl dəw al, a uwə marim al, a bogi al, a ma naji ki ngom dɔ madi ti al, a ra ne ki majal ki dəw madi al, ɔsi gon bawi əi ki kɔi kin maji.» ²⁰ Dingəm ka kin əl-e ə nə: «Nje ndo, ne je kin pəti m-təl rɔm go ti dɔkagilo kilə ngirə basam ti nu.» ²¹ Jəju gɔ dingəm ka kin ki rɔnəl, ningə əl-e ə nə: «Ne kare be ə nayj kadi ira. Aw, igati ki ne maji je ləi pəti, adi lae njé ndoo je, ba a aw ki ne kingə ngay me dɔrɔ ti, ə ire un gom.» ²² Nə loki dingəm ka kin oo ta je kin ningə, kəme il kiriri, ə ɔti aw ki rɔnəl al, tado e dəw ki aw ki ne kingə ngay.

²³ Jəju gɔ njé ndo je ləne ki gəi gide, ningə əl-de ə nə: «A e ne ki ngə ngay rɔ njé ne kingə je ti kadi uri me beko ti lə Luwə!» ²⁴ Ta lə Jəju kin ndɔji-de, nə Jəju a dɔ ti gərərə ba ə nə: «NGanm je, e ne ki ngə ngay kadi dəw ur me beko ti lə Luwə. ²⁵ E ne ki ngə ngay kadi jambal ki oi-e kin ur bole kon ku ne ti, nə a ngə ngay itə e kin bəy kadi nje ne kingə ur me beko ti lə Luwə.» ²⁶ Ta kin

†† 10:4 Dətarənom 24.1 † 10:8 Kilə ngirə ne je 1.27; 2.24 †† 10:19 Tɛɛ ki taga 20.12-16; Dətarənom 5.16-20

əti-de bəl dɔ made ti bəy, adi dəji-naa dande ti əi nə:
«NGa kin ə e be ningə, nɔ ə asi kadi ingə kaji ə?»²⁷ Jəju
ində manjide ba, ningə əl-de ə nə: «Kɪ rɔ dije ti ba, dəw
ki asi goto, nə ki rɔ Luwə ti ba, nɛ ki dum-e goto, tado
asi ra nɛ je pəti.»²⁸ Ə Piyər ilə rɔne əl-e ə nə: «NGa o je
ki, j-iyə nɛ je ləje pəti kɔ, mba kadi j-un-n goi kin.»
²⁹Jəju ile ti ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, re dəw madi,
iyə kəy ləne, ki ngakone je, ki konane je, ki kone, ki
bawne, ki ngane je ə se dɔnangi ləne ki mbata ləm, ə
se ki mbata Poy Ta ki Maji ningə,³⁰ dəwe kin a ingə kəy
je, ki ngakone je, ki konane je, ki kone je, ki ngane je,
ki dɔnangi, nja bu dɔ ti. A ingə nɛ je kin, naa ti ki kɔ
dɔkagilo ti ki bone, taa dɔkagilo ti ki a re, a ingə kaji ki
a to biti ki nɔ ti tɔ.³¹ NGa ningə, dije ngay ki kəte, a təl
njé ki gogi, ə njé ki gogi, a təl njé ki kəte tɔ.»

Jəju əl ta dɔ koyne ti ki kine lo koy ti bəy

(Mt 20.17-19; Lk 18.31-34)

³²Jəju əi ki njé ndo je ləne əi dɔ rəbi ti, isi awi ki Jori-
jaləm. Jəju njiyə nɔde ti nɔde ti. Lo kin ti, bəl ra njé ndo
je lie ngay, taa njé njiyə gode ti ka bəl rade tɔ. Jəju təl
bar njé ndo je ki dɔgi gide e joo rɔne ti, ningə ilə ngirə
kadi əl-de nɛ je ki a ra-e Jorijaləm ti ə nə:³³ «Oi, j-isi j-
awi ki Jorijaləm, ningə a iləi-mi *mi NGon dəw ji njé
kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun
je ti. A gangi ta koy dɔm ti, ningə go ti, a iləi-mi ji dije ti
ki əi *Jipi je al.³⁴ A kogi dɔm ti je, a tibi man tade dɔm ti
je, a tindəi-mi ki ndəy kabilay je, taa a tɔli-mi tɔ. Nə ndɔ
ki kɔ mitə lə ndɔ koym ba, m-a m-tɛɛ lo koy ti.»

Nɛ dəji lə Jaki əi ki Jə

(Mt 20.20-28)

³⁵Go ta je ti kin ningə, Jaki əi ki Jə ki əi ngan lə
Jəbədə, rəi rɔ Jəju ti basi, əli-e əi nə: «Nje ndo, ji ndigi
kadi ira nɛ ki j-aw tə dəji kam adi-je.»³⁶ Jəju dəji-de ə
nə: «Ri ə igəi kadi m-ra madi səsi ə?»³⁷ Ningə, təl əli-e
əi nə: «Re indigi dɔ ti səje ə, adi dəw kare isi dɔ ji kɔi ti,
ə e ki nungɪ isi dɔ ji gəlɪ ti tɔ, loki a isi dɔ kɔbe ti ə dije a
iləi tɔji dɔi ti kin.»³⁸ Jəju əl-de ə nə: «İgəri me nɛ dəji
ləsi kin al. A asi kadi ingəi kɔ ki m-aw tə m-ingə kam
kare mindi wa? Taa, batəm ki to kɔ ngay ki m-aw tə m-
ingə kam a ingəi kare tɔ wa?»³⁹ Ba əli əi nə: «Oyo, j-a j-
asi kare.» Ə Jəju əl-de ə nə: «Təki rɔjeti, a asi kadi ingəi
kɔ ki m-aw tə m-ingə kam kare, taa batəm ki to kɔ
ngay ki m-aw tə m-ingə kam a ingəi kare tɔ.⁴⁰ Nə ta ki
ɔji dɔ kisi dɔ ji kom ti ə se dɔ ji gəlm ti; e ta ləm kadi mi
ə m-adi səsi al. Lo je kin to ki mba dije ki rai goe kəte
nu ki mbata ləde.»⁴¹ Loki ndəgi njé ndo je ki dɔgi ooi
ta je kin ba, rɔde ilə ngirə nəl-de al ki Jaki əi ki Jə.⁴² Be
ə, Jəju bar-de pəti ki rɔne ti, əl-de ə nə: «İgəri kadi njé
je ki indəi-de tə njé kɔbe dɔ gin dije ti ki dangi dangi ki
dɔnangi ti ne, isi tə jɔgi dɔ dije ti, adi-de kɔ, taa dije ki
njé tɔba, ɔi be dɔde ti bəy tɔ.⁴³ Nə a e be dansi ti al. Re
dəw madi dansi ti, ndigi kadi n-e ki bo ningə, kadi təl
nje ra kilə ləsi pəti.⁴⁴ Taa re dəw madi ndigi kadi n-e
dəw ki dɔ kəte dansi ti ningə, kadi təl bəə kilə ləsi pəti
tɔ.⁴⁵ Tado mi *NGon dəw m-re mba kadi dije rai kilə
adi-mi al, nə kadi mi ə m-ra kilə m-adi-de nim, taa m-

adi rɔm kadi m-taa-n kosi dije ngay m-ilə-de taa nim
tɔ.»

Jəju tɛɛ kəm Bartime ki nje kəm tɔ

(Mt 20.29-34; Lk 18.35-43)

⁴⁶Jəju əi ki njé ndo je ləne rəi tɛɛi Jəriko ti. Loki isi
tɛɛi me be bo ti ki taga ki kosi dije ngay gode ti, nje
kəm tɔ kare ki tɔe nə Bartime, e ngon lə Time, isi
ngangi rəbi ti nɔɔ, isi kɔy nɛ.⁴⁷ Loki oo kadi e Jəju ki
Najarəti ti ə isi ində də ningə, un ndune ki taa nɔ ə nə:
«Jəju ki *NGon ka Dabidi, o kəm-to-ndoo ləm!»⁴⁸ Dije
ngay kəngi-e kəngi kadi uti tane, nə nje kəm tɔ un
ndune ki taa dɔ made ti wa bəy ə nə: «NGon ka
*Dabidi, o kəm-to-ndoo ləm!»⁴⁹ Lo kin ti, Jəju a lo ka ti,
ə nə: «İbari-e adi-mi.» Ningə bari nje kəm tɔ ka kin, ə
əli-e əi nə: «Uwə rɔi ba, j taa, nə isi bari.»⁵⁰ Loki oo dɔ
ta je kin ningə, bi kibi ləne, ilə kɔ, ə j taa rati aw rɔ Jəju
ti.⁵¹ Jəju dəje ə nə: «E ri ə, ige kadi m-ra madi ə?» Ə nje
kəm tɔ əl-e ə nə: «Nje ndo, m-ge kadi kəm oo lo!»⁵² Ə
Jəju əl-e ə nə: «Aw! tado kadi-me ləi aji.» Par ə, ta naa ti
nɔɔ, kəme oo lo, adi un go Jəju dɔ rəbi njiye ti.

Jəju ur Jorijaləm ti ki kosi-gon

(Mt 21.1-11; Lk 19.28-40; Jə 12.12-19)

11 Loki Jəju əi ki njé ndo je ləne indəi dɔ be ki Jori-
jaləm basi, gidɪ ngan be je ti ki Bətipaje ki Bə-
tani, ki kaw kadi mbal kagi bini je ti, ilə njé ndo je ləne
joo.² Jəju əl-de ə nə: «Awi me ngon be ti ki a nɔsi ti
kam. Lo kur ə wa ki a uri ki me be ti par ə, a ingəi ngon
koro ki dɔci-e adi a. E ngon koro ki dəw al gide ti al bəy.
İtuti-e, irəi sie adi-mi.³ A re dəw madi dəji səsi ə nə:
“MBa ri ə a rai nɛ be,” wa ə, əli-e əi nə: “Babe ə ge-e, ə
a təl ilə sie basine ba.”»

⁴*Njé ndo je awi ningə yə ingəi ngon koro ki dəw
dɔe taga ta kəy ti, kadi rəbi ti. Adɪ tuti-e.⁵ Dije madi ki
ooi-de lo tuti koro ti dəji-de əi nə: «E ri ə a irai-e be ə?
İtuti ngon koro kin mba ri ə?»⁶ Ningə njé ndo je iləi-de
ti təki Jəju əl-n-de, ba iyəi-de adi awi.⁷ Loki rəi ki ngon
koro ka kin ningə, labi kibi je ləde gide ti, ba Jəju al isi
dɔ ti.⁸ Dije ngay labi kibi je ləde go rəbi ti. Nje ki madi
je, e mbi kam je ki wale ə tətɪ tɪləi ti.⁹ Njé njiyə nɔ Jəju
ti ki njé njiyə goe ti uni ndude ki taa əli əi nə: «Tɔji e ki
dɔ Luwə ti! Ningə kadi Luwə njangi dɔ dəw ki re ki tɔ
Babe.¹⁰ Kadi Luwə njangi dɔ kɔbe ki a re, adi e kɔbe lə
kaje *Dabidi.¹¹ Tɔji e ki dɔ Luwə ti, me dɔrɔ ti taa.»

¹¹Jəju ur Jorijaləm ti, aw me kəy ti lə Luwə. Loki ində
kəmne oo nɛ je pəti ki gə gide ningə, əi ki njé ndo je
ləne ki dɔgi gide e joo tɛɛi awi Bətani ti, tado lo sɔl
ngata.

Jəju man kagi mbay-kote

(Mt 21.18-19)

¹²Loki lo ti go ti, Jəju əi ki njé ndo je tɛɛi Bətani ti ki
taga, ningə bo ra-e.¹³ Jəju oo kagi mbay-kote ki mbie

† NGar Dabidi ra bal asi dibi kare bəy taa oji Jəju, adi ba Jəju kə
nə “NGon ka Dabidi”, me ə nə dəw ki gin koji ti lə Dabidi. †† Kaje
Dabidi, kɔr me ə nə Dabidi ki je dije ki gin koji ti lie. MBata Dabidi ra
bal asi dibi kare bəy taa oji Jəju Kirisi.

to do ti, a say nu, ninga cti aw gin ti kadi n-oo se n-a ninga kande do ti kadi n-uso wa? Na loki re basi ro kagi ti ninga, oo mbie je par, bi oo kande al, tado e nay kandi mbay-kote al bay. ¹⁴ Be a Jaju al mbay-kote a na: «Kadi daw uso kandi gogi al biti ki no ti.» *NJé ndo je lie ooi ndu ta ki al.

Jaju tuwa njé ra gati je me kay ti la Luwa
(Mt 21.10-17; Lk 19.45-48; Jā 2.13-16)

¹⁵ Loki rai tēgi Jorijalēm, Jaju aw ur nati kay ti la Luwa, ninga ila rone tuwa njé labi ne je ki njé ndogi ne je nati kay ti la Luwa ko. Jaju sur tabilā je la njé mbal la je tilā, naa ti ki ne kisi la njé gati da dum je. ¹⁶ Iyā daw madi adi un ne da-n me kay ti la Luwa al. ¹⁷ Ninga ndo-de ne a na: «NDangi me makitibi ti la Luwa ai na: “Kay lēm a ibari-e kay kəl ta ki Luwa ki to ki mbata la gin dije pəti, na səi, itəli-e lo bəy ro ti la njé bogi je yo.”» ¹⁸ Loki ki njé kun do njé kijā ne məsi kadi-kare je ki njé ndo ndu-kun je ooi ta je kin ninga, sangi rəbi kadi n-təli Jaju, na bəli tado kosi je ndigi ne ndo lie ngay. ¹⁹ Loki lo sol ninga, Jaju ai ki njé ndo je tēgi me be bo ti ko.

Kadi-me ki kəl ta ki Luwa

²⁰ Loki lo ti ki si, Jaju ai ki njé ndo je isi indai da ninga, njé ndo je ooi kagi mbay-kote ki tuti dce ti ratata ki ngire ti. ²¹ Loe ti nōō, me Piyar ole do ne ti ki ndo ki ra ne, adi al Jaju a na: «Nje ndo ki bo, o kagi ki ndo ki iman-e ka tuti am.» ²² Ninga Jaju təl əl njé ndo je ləne a na: «Maji kadi adi mesi Luwa. ²³ Təki rəjeti, adi m-əl səsi, re daw madi əl mbal kam a na: “Cti lo kin ti rangi, aw osi me ba ti”, ki kadi-me, ki kanji badi, ə gər təki ta ki n-əl kin a ra ne ba, Luwa a ra ade. ²⁴ E be ə, m-əl səsi madi igəri təki, ne je pəti ki idəji Luwa me kəl sie ta ti, maji kadi indai dsi ti təki ingəi ki bəlme, ninga Luwa a ra adi səsi. ²⁵ Loki j taa kadi əli ta ki Luwa, re ta to dansi ti ki daw madi ə, maji kadi iyəi goe ko adi-e, kadi Bawsi ki isi dora ti, iyə-n go majal je ləsi ko adi səsi to. [²⁶ MBata, re iyəi go majal je la dije ki rangi ko al ninga, Bawsi ki isi me dora ti, a iyə go majal je ləsi ko al to.]] ††

Ta ki daji do tugi ti la Jaju
(Mt 21.23-27; Lk 20.1-8)

²⁷ Jaju ai ki njé ndo je ləne təli rai Jorijalēm ti bay. Loki Jaju isi njiyə nati kay ti la Luwa, njé kun do njé kijā ne məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, ki ngatugi je, ²⁸ rai daji-e ai na: «E ki tugi ki j ra ə isi ra-n ne je kin be ə? Ə nā to ə adi ndune kadi ira-n-de wa əl-je adi j-o?» ²⁹ Jaju təl əl-de a na: «M-a m-daji səsi ta kare be par. Re iləi-mi ti ninga, m-a m-əl səsi daw ki adi-m ndune kadi m-ra-n ne je kin to. ³⁰ Nā ə ilə Jā kadi ra dije batəm ə? E Luwa ə se e dije wa əli-mi adi m-o.» ³¹ Nə təli a əli-naa ta dande ti ai na: «Re j-əl-e j-ə na: “E Luwa ə ilə” ə, a daji-je a na se ra ban ə j-ade meje al wa? ³² Ə j-a j-əl j-ə na: E dije ə iləi Jā al to...» Təki rəjeti, bəli kosi je, tado dije pəti gəri dde ti kadi Jā e nje kəl ta ki ta Luwa ti ki ro-

† 11:17 Ejay 56.7; Jərəmi 7.11 †† Bar ta kin dije madi əli təki goto me makitibi je ti ki njé ndange ki kəte ndangi.

jeti. ³³ Be a təli əli Jaju ai na: «Ji gər al.» Ə Jaju təl ilə-de ti a na: «Re igəri al ə, mi ka m-a m-əl səsi tugi ki m-isi m-ra-n ne je kin al to.»

Kuji ta do njé ra kilə me ndor nju ti, ki njé me majal
(Mt 21.33-46; Lk 20.9-19)

12 Go ti Jaju la rone əl-de ta ki kuji ta a na: «Dingəm kare ndor nju, ninga ində singə gugū gide wuki. Ur be kadi tə mborəi man nju ti, ninga ur ne tə ta kagi be, kadi dije isi do ti ngəmi ndor ka kin. Ba go ti, dcoi ta naa ti ki dije ki njé ra kilə nju, kadi tə rai kilə adi-e, ə kagi loe ti ba, a kayi-naa nee, ninga e wa cti aw mba. ² Loki kagi lo kijā kandi nju asi ninga, ilə bəə ləne kare kadi aw taa kandi ne ndor ka kin, ki yane ji njé ra kilə ti adi-ne. ³ Nə loki bəə aw ninga, njé ra kilə je uwəi-e, tindəi-e ngay, ə tuwəi-e adi təl ki jine kare aw. ⁴ Nje ndor təl ilə bəə ki rangi bay. E ka, tindəi dce mbuki mbuki je, taji-e je to. ⁵ Be ka, dingəm ka kin təl ilə bəə ki rangi bay. Bəə kin uwəi-e tli-e, taa njé ki goe ti ka, tindəi-de je, tli-de je wa bay to. ⁶ Lo kin ti, ngonne ki dingəm ki ndige ngay, par ə nay ki karne sie. Ə un-e ile tə dcbay daw rde ti, tado əl a na: “A bəli gidi ngonm.” ⁷ Nə njé ra kilə nju ka kin əli-naa dande ti ai na: “Darce ə wa kam ə a e nje ne nduwə, ə adi ji tli-e, ninga ndor nju kin a e ne ləje.” ⁸ E be ə, uwəi ngon ka kin tli-e, iləi nine gidi ndor ti taga. ⁹ Ə se dingəm nje ndor kin a ra ban wa? A re kadi təl njé ra kilə je kin ko, ə sangi njé ki rangi ində-de ta ndor ti. ¹⁰ Itidai ta kin me makitibi ti la Luwa oi al a?

“MBal ki njé ra kay je mbati-e,

E ə təl mbal ki e tugi kay.

¹¹ E kin e kilə ra Babe.

E ne kaji ki əti bəl ə to ta kəmje ti kin.”» ‡

¹² Lo kin ti, ki bo je ki do *Jipi je ti, sangi rəbi kadi n-uwəi Jaju, tado gəri maji kadi kuji ta ki Jaju əl kin sobi dde, nə bəli kosi je, adi iyəi-e, ə cti awi lo ləde.

Ta do kigə la-mbə Səjar ti ki e ngar ki bo
(Mt 22.15-22; Lk 20.20-26)

¹³ Ki bo ki do *Jipi je ti iləi *Parisi je madi ki dije madi ki me buti ti la *Erodi ti ro Jaju ti mba kadi tə n-iyəi kulə n-uwəi-e-n ki ta ki tae ti. ¹⁴ Rəi əli-e ai na: «Nje ndo, ji gər kadi j nje kəl ta ki rəjeti, taa ibəl kəm daw al nim. J o ne ra ki gidi ti taga ne kam al, taa j nje ndo dije rəbi la Luwa ki goe ki rəjeti. Ə əl-je adi j-o: e loe ti ə se e loe ti al kadi daw igə la-mbə nje kəbe ki bo Səjar ə? Kadi tə j-igə la-mbə ə se j-igə al ə?» ¹⁵ Nə Jaju gər kadi kəm dije ləde adi əl-de a na: «MBa ri ə iyəi kulə kadi uwəi-mi ə? İrai ki silə kare adi-mi m-o.» ¹⁶ Ə rai ki silə kare adi-e, ninga daji-de a na: «Do nā ə indəi, ə to nā to ə ndangi silə ti kin ə?» Ə iləi-e ti ai na: «E nje kəbe ki bo Səjar.» ¹⁷ Jaju təl əl-de a na: «Ne lə Səjar ə adi Səjar, ne la Luwa ə adi Luwa to.» Lo kin ti, ta la Jaju dum dde ngay.

‡ 12:11 Pa je 118.22-23

Ta do ki njé koy je lo koy ti

(Mt 22.23-33; Lk 20.27-38)

¹⁸ *Sadusi je ki ai dije ki ooi kadi njé koy je a iu taa lo koy ti al, rai ro Jaju ti daji-e ai na: ¹⁹ «Nje ndo dije, *Moji ndangi ndu kin me makitibi ti adi-je a na: "Re daw madi, ngokge taa dane, a ngokge ka kin oji ngon ki dane ka kin al bay a oy ninga, kadi taa dane nduwá kin, oji-n ngan je kadi tegi to nje goto ti." ²⁰ Ki cji do ta kin, ngakonaa je ai siri. Ki doday taa dane, a oji-n ngon ki kadi ta or toe al bay par a cti oy. ²¹ Ki ko joo re taa dane nduwá ka kin, ninga oji sie ngon ba or to nje goto ka kin al bay a re oy ka bay. Ki ko mita re a kae ti a wa ka kin bay. ²² Adi ngakonaa je ki siri kin, taai dane ki kare kin pati tigá, ka daw kare ki dande ti ki oji sie ngon bay taa kadi oy goto. Gode ti pati, daro dane wa re oy to. ²³ E se ndo ki njé koy je a iu taa lo koy ti, a ai je a iu lo koy ti a, na dande ti a dane kin a e nee a? Tado ai siri pati taai-e nede ti.» ²⁴ Jaju al-de a na: «Sai dije ki indami rabi, ninga kadi igari taki indami rabi tado igari makitibi la Luwa al nim, taa igari tugi la Luwa al nim to. ²⁵ Taki rjeti, ndo dije a iu taa lo koy ti, dingam je ki dane je a taai-naa al ngata. Pati a toi ta *Malayka je be me dora ti. ²⁶ Ta ki cji do ki njé koy je a iu taa lo koy ti, itidai ta ki cji do por ki o me nga ti, a e ki kal tae me makitibi ti la Moji kin al a? Luwa al Moji ta lo kin ti a na: "Mi Luwa la *Abirakam, mi Luwa la *Isaki, ki Luwa la *Jakobi." ²⁷ Luwa e Luwa la dije ki njé kisi kam ba, bi e Luwa la njé koy je al. Indami rabi ndam ki do gangi.»

NDu-kun ki ita ndu-kun je

(Mt 22.34-40; Lk 10.25-28)

²⁸ Nje ndo ndu-kun kare ki oo ndude lo naji-naa ta ti, lo ki oo adi Jaju ila ta *Sadusi je ti maji ngay, cti aw ro Jaju ti daji a na: «Dan ndu-kun je ti pati kin, e ki ra a e ki doday dan ti a?» ²⁹ Jaju al-e a na: «NDu-kun ki doday ki ita ndu-kun je pati a to kin: "O *Isirayal! Babe Luwa laje e Babe ki e karne ba. ³⁰ A indigi Babe Luwa lai ki ngamei ba pati, ki ndili ba pati, ki mar ta lai ba pati, taa ki tugi ba pati to." ³¹ Ninga ndu-kun ki ko joo a to kin: "A indigi daw madi ta daro j wa be to." *NDu-kun ki rangi ki ita ndu-kun je ki joo kin goto.» ³² Nje ndo ndu-kun je la Luwa al Jaju a na: «Maji ngay Nje ndo! ta ki al e ta ki rjeti: Babe Luwa laje e karne ba par a e Luwa, Luwa ki rangi goto. ³³ Ninga, kadi daw ndige ki ngamene ba pati, ki ne gar ki done ba pati, ki tugine ba pati, taa kadi daw ndigi daw madine ta darone wa be to. E kin e soti ngay ita da je ki kijá maside kadi-kare ti, kilá por do ti ta kadi-kare, ki kijá masi kadi-kare je ki dangi dangi ki kadi Luwa.» ³⁴ Loki Jaju oo kadi nje ndo ndu-kun kin ila ta ti ki kam-kadi, ninga al-e a na: «I say al ki kobe la Luwa.» Go ta je ti kin, daw ka sangi kadi ndaji ta Jaju al ngata.

† 12:19 Kilá ngira ne je 38.8; Dataranom 25.5-10 †† 12:26 Tegé ki taga 3.2, 6 † 12:30 Dataranom 6.4-5 †† 12:31 Labatiki 19.18

Kirisi ki Dabidi

(Mt 22.41-46; Lk 20.41-44)

³⁵ Loki Jaju isi ndo dije ne gin kay ti la Luwa, daji-de ta a na: «Ra ban be a njé ndo ndu-kun je ali par ai na Kirisi ki e *Daw ki Luwa mbate e ngon ka *Dabidi a?» ³⁶ Dabidi a wa ki done, loki NDil Luwa ra kilá mee ti, al a na: "Babe Luwa al Babe lam a na: «Ire isi do ji kom ti ne, Biti kadi m-ila njé ba je lai gin tugi ti.»" ³⁷ «Dabidi a wa ki done bar-e Bane, nga ki go rabi ki ban taa Kirisi e-n ngon ka Dabidi ³⁸ a?» Kosi dije ngay ooi ta la Jaju ki ronál.

Jaju gangi ta do njé ndo ndu-kun je ti la Luwa

(Mt 23.1-12; Lk 20.45-47)

³⁸ Me ne ndo ti la Jaju ki isi ndo kosi je, al-de a na: «Indai kam-kadi do rasi ti ki ro njé ndo ndu-kun je ti. E dije ki gei nyia ki kibi ngal, taa gei kadi dije rai-de lapiya ki buki-naa ti lo kinga-naa je ti la kosi je to. ³⁹ Gin kay kaw-naa je ti, a se lo ne kuso ti, a gei lo kisi dije ki bo, kate no dije ti. ⁴⁰ Taai ne maji je la nje ngaw koy je pati pati jide ti, ninga adi kam dije ki kal ta ki Luwa ki gine gangi al, kadi dije ooi-de taki n-ai dije ki maji. Go kilá ra je ti ki be kin, Luwa a gangi-n ta ki nga ngay do de ti ita ndagi dije.»

Kadi kare la nje ngaw koy ki nje ndoo

(Lk 21.1-4)

⁴¹ Jaju isi sobi no lo kilá kadi-kare, isi isi oo kilá ki dije isi lai kadi-kare. Nje ne kinga je ngay adi la ngay ngay. ⁴² Ninga nje ngaw koy ki nje ndoo kare re ki ngan sila joo, ta ne ki tegé ne al ila to. ⁴³ Adi Jaju bar njé ndo je lane al-de a na: «M-al sasi taki rjeti, nje ngaw koy ki nje ndoo kam ila kadi-kare ita ndagi dije pati. ⁴⁴ Tado ndagi dije adi burim la je lade, na nje ngaw koy kin adi ne kinga ki me kay ti lane ba pu. E bay ne ki nay jie ti kadi ra-n ki rone a un adi kin.»

Jaju al ta la kay kaw-naa ki a tuji

(Mt 24.1-3; Lk 21.5-7)

13 Loki Jaju isi tegé me kay ti la Luwa isi aw ninga, nje ndo lie kare al-e a na: «Nje ndo dije, oo mbal je ki rai kay, ki kay je ki boy boy ki ati bal ki dum kam!» ² Jaju tal al-e a na: «O kay je ki boy boy kam maji, mbal kare ki a nay kadi isi do made ti goto; a budi-de nangi mur mur.»

Ne je ki a rai ne kate no dbay ndo ti

(Mt 24.3-13; Lk 21.7-19)

³ Go ti, loki Jaju aw isi do mbal kagi bini je ti, sobi do kay la Luwa. Piyar nim, Jaki nim, Ja nim, Andire nim, daji-e ta loki ai sie ki karde ai na: ⁴ «Ei-je adi j-o, dokagi-

†† 12:36 Pa je 110.1 ††† NGon ka Dabidi, kor me a na daw ki gin koji ti la Dabidi (10.47; 11.10).

lo ki ra ti ə ne je kin a rai ne ə? Ə ne kɔji ki ban ə a tɔji kadi ji gər təkɪ ne je kin pəti a indəi ngangide ə?»

⁵ Lo kin ti jəju lə rɔne əl-de ə nə: «Indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, adi dəw ədi səsi al. ⁶ Dije ngay a rəi ki tɔm, a əli əi nə: “Mi ə mi Kirisi”, ningə a buki dije ngay wale tɔ. ⁷ Lokɪ a oi kə rɔ je ki e səsi basi, ki poy rɔ je ki e sɔy, adi bəl ra səsi al. Re e ri ri ka ne je kin a rəi, nə e dɔbəy ndo al bəy. ⁸ Gɪn be madi a aw rɔ dɔ gɪn be madine, kɔbe madi a aw rɔ dɔ kɔbe madine ti; dɔnangi a yəki je, bo a ɔ je ki lo je ki dangi dangi, nə ne je kin a toi tə lo kilə ngirə to ndoo ki a ra dəne kin be bəy. ⁹ Ningə ki ɔji dɔsi səi je wa, maji kadi isi dɔ njasi ti maji, tado dije a awi səsi lo gangi ta je ti, a tindəi səsi gɪn kəy kaw-naa je ti. A awi səsi kadi ai nɔ njé kɔbe je ti, ki nɔ ngar je ti ki boy ki mbata ləm. Lo kin ti a e ta rəbi ki kadi a ingəəi naji ki ma ki dɔm ti rɔsi ti. ¹⁰ NGata ningə, ne ki dɔsɔy, sɔbi kadi Poy Ta ki Maji osi mbi dije ti ki dɔnangi ti ne pəti. ¹¹ Lokɪ a uwəi səsi kadi a awi səsi lo gangi ta ti, onosi kadi mesɪ bəl, kə nə se ta ri ə a əli nɔ njé gangi ta je ti wa? Ta wa ki Luwə a ində tasi ti loe ti nɔɔ kin ə əli-de par. Tado e səi je wa ə a əli ta al, nə e NDɪ Luwə ə a ində tasi ti kadi əli. ¹² NGakonaa je a uni dɔ-naa awii lo tɔl-naa ti, baw ngon a aw ki ngon kadi tɔli-e kɔ, ningə ngan je, mede a majal ki njé kɔji-de je, ə a uni dɔde awi kadi tɔli-de tɔ. ¹³ Dije pəti mede a majal səsi ki mbata ləm, nə dəw ki uwə tɔgine ba bitɪ dɔbəy ti a ingə kajɪ.

Kɔ ki bo ngay ki a re

(Mt 24.15-25; Lk 21.20-24)

¹⁴ «Ningə lokɪ a oi dəw ki nje ra ne ki kɔbi, ki nje tuji lo, ki a uwə lo kisi lo ti ki e lo ki sɔbi kadi e ti al †. Maji kadi dəw ki nje tidə ne je kin gər gine maji. Ningə njé ki isi Jude ti a ɔyɪ-naa ki dɔ mbal je ti. ††¹⁵ Dəw ki isi dɔ kəy ti a ur nangi ba a aw me kəy ti kadi tə un ne madi tɔɔ-n al. ¹⁶ Dəw ki a e me ndɔr ti, a asi kadi təl re be un kibi rɔne al. ¹⁷ NDɔe ti nɔɔ kin, kəm-to-ndoo ki gəe go-to a e lə dəne je ki njé səm, ki njé kadi mba ngan je. ¹⁸ Əli ta ki Luwə kadi ne kin ra ne bara al. ¹⁹ Ki rɔjeti, a e dɔkagilo kɔ ki dəw oo ndɔ kare al bəy. Lo kilə ngirə dɔrɔ ki dɔnangi ti, ki Luwə ində-n ne je nu, bitɪ bone, dəw oo kɔ kɔ kin nja kare al, taa dəw a oo kɔ kɔ kin gogi al tɔ. ²⁰ Re Babe uwə ta ndɔ je kin gangi al ə, dəw kare ki a isi ki dɔne taa goto. Nə ki mbata lə dije ki e wa mbəti-de, tə dije ləne kin ə, uwə-n ta ndɔ je kin gangi ²¹ NGa ningə, re dəw əl səsi ə nə: “Kirisi, ki e *Dəw ki Luwə mbəte ə aw yo am, e ə aw ne am” ə, adi-e mesɪ al. ²² MBata kirisi je ki ngom, ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta je ki ta Luwə ti, a rəi nɔɔ tə rai ne kɔji ki ne je ki əti bəl bəl ki dum kəl tae. A rai kadi tə re to ban ə njé wa ki Luwə mbəti-de kin ka n-buki-de wale. ²³ E be ə, kadi, səi isi dɔ njasi ti, m-əl səsi ne je kin pəti kadi igəri.

NDɔ re NGon dəw

(Mt 24.29-31; Lk 21.25-28)

²⁴ «Ningə, dɔkagiloe ti ka kin, go kɔ je ti kin ba, kadi a tɔɔ kəmne al, nay a nda al, ²⁵ mee je a jɪ ki dɔrɔ ti tosi ki nangi, ningə tɔgi je ki me dɔrɔ ti a yəki. ²⁶ Lo kin ti ə yə a oi-mi *NGon dəw m-a m-re me kil ndi ti. M-a m-re ki tɔgi, me kunjɪ ti ki əti bəl. ²⁷ M-a m-ilə malayka je ləm kadi tə dɔ kum dɔnangi ti ki sɔ, a kawɪ njé ki mbəti-de ki naa ti. A kawɪ-de jɪ ngangɪ dɔnangi ti ki kare tɔɔe e ki nungɪ ti.

Ne ndo ki ɔji dɔ kagi mbay-kote

(Mt 24.32-36; Lk 21.29-33)

²⁸ «Maji kadi igəri ne ndo ki dɔ kagi mbay-kote ti kin maji. Lokɪ bajie je indəi rungiru, ə mbie itɪ kin ningə, igəri kadi nay ba e basi ngata. ²⁹ Be tɔ ə, lokɪ oi ne je kin rai ne ningə, maji kadi igəri təkɪ mi *NGon dəw mi ta kəy ti, basi rɔsi ti. ³⁰ Ningə təkɪ rɔjeti, adi m-əl səsi, dije ki isi ki dɔde taa ne kin a oyi tigə al bəy ə ne je kin a rai ne. ³¹ Dɔrɔ ki dɔnangi a gotoi ndɔ madi, nə ta ləm a to lo tone ti ba ratata ki nɔ ti.

Luwə ki karne ba ə gər ndɔ ki dɔbəy ti

(Mt 24.42; 25.13-15; Lk 12.36-38; 19.12-13)

³² «Dəw kare ki gər ndɔ ə se dɔ kadi ki ne je kin a rai ne ti goto. *Malayka je ki dɔrɔ ti al nim, mi NGon lə Luwə ə wa al nim. Dəw ba, e Bawje Luwə ba par ə gər. ³³ Maji kadi oi go rɔsi, isi dɔgi ti, tado igəri dɔ kade kin al. ³⁴ A to tə ta lə dingəm kare ki iyə me kəy ləne ə aw mba kin be. Kəte bəy taa kadi aw, iyə kilə je ki me kəy ti ji njé kilə je ti ləne. Adi nɔ nɔ kilə ki sɔbi dɔe kadi ra, ningə ndəji nje ngəm ta kəy kadi isi dɔgi ti. ³⁵ Ə maji kadi isi dɔgi ti, tado igəri ndɔ ki ba nje kəy a re-n al. A re lo sɔɔ, ə se dan lo ti, ə se ndu nɔ kinjə ti, ə se ki sj, igəri al. ³⁶ Re tɔɔ pati ningə, kadi ingə səi dɔ bi ti al. ³⁷ Ta ki m-əl səsi kin, e dije pəti ə m-əl-de. Isi dɔ njasi ti.»

Ta kɔji ki dɔ tɔl jəju ti

(Mt 26.1-5; Lk 22.1-2; Jə 11.47, 49, 53)

14 Nay ndɔ joo kəte kadi ndɔ ra nay Pakɪ, ki nay mapa ki əm dɔe al asi. Njé kun dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, sangi rəbi kadi n-uwəi jəju gidɪ ngəy n-tɔli-e. ² Be ə, əli-naa əi nə: «Adi j-uwəi-e ndɔ ra nay ti al nə dije a jɪ tə rai wongɪ.»

Dəne madi ur yibi ki əti maji dɔ jəju ti

(Mt 26.6-13; Jə 12.1-8)

³ Jəju e me be ti ki Bətani, me kəy ti lə Simɔ ki kəte e nje banji. Lokɪ jəju isi uso ne, dəne madi re ki ku mbal ki bari-e albatir ki yibi ki əti maji rɔsi. Yibi kin gate e ngay, rai ki man kagi ki bari-e nar. Dəne tɔ ku, ningə ur yibi ka kin dɔ jəju ti. ⁴ Dije madi dan njé ki əi loe ti nɔɔ, rɔde nəl-de al adi əli-naa dande ti əi nə: «Kəm tuji yibi kin kɔ be par kin nə ri ə? ⁵ Asi kadi dəw taa-n la ki al dɔ kilə ti ki ndɔ bu mətə be ka e ki ra-n ki njé ndoo je!» To

† Lo ki sɔbi kadi e ti al: E kəy lə Luwə. †† 13:14 Daniyəl 9.27; 11.31; 12.11 ‡ Dɔnangi Paləsitin ti, dije rai kəy adi dɔe ki taa lay, ningə dɔe ki taa ki lay ka kin ə e lo kisi kɔr kəə. Mt 24.17.

rɔde adi əli ta dәне ka kin ngay. ⁶ Nə Jəju əl-de ə nə: «Ƴyəi dәне kin jəke. MBarī ə isi njibəi-e ə? Nə ki ra dəm ti kin e kilə ki maji. ⁷ Njé ndoo je kam, isi səsi ne ki ndo je pəti, adi ndo ki mesī ndigi par ə a rai səde, nə mi, m-a m-isi səsi ki nq̄ ti al. ⁸ Dәне kin ra nq̄ ki asi go tɔgine: Ƴy yibi rɔm ti kəte kadi tə darɔm aw-n bada. ⁹ Ningə adi m-əl səsi ta ki rɔjeti: lo je pəti dɔnangi ti ne, ki dije a iləi mbə Poy Ta ki Maji titi, a ɔri poy nq̄ ki dәне ra kin kadi mede ole-n dɔe ti.»

Judasī un dɔ Jəju (Mt 26.14-16; Lk 22.3-6)

¹⁰ Judasī Isikariyoti ki e ki kare mbɔ njé ndo je ti lə Jəju ki dɔgi gide joo, aw ində dɔ ta naa ti ki njé kun dɔ njé kijə nq̄ məsi kadi-kare je, mba kadi ilə-n Jəju jide ti. ¹¹ Loki ki bo je ooi ta ki ta Judasī ti, rɔde nəl-de ngay adi uni mindide kadi n-adi-e la. Loe ti nq̄, Judasī ilə ngirə sangi kadi n-oo se n-a n-ra ban ə n-a n-ingə dɔkagilo ki to kadi n-ilə-n Jəju jide ti wa.

Jəju uso nq̄ Paki ki njé ndo je ləne (Mt 26.17-19; Lk 22.7-13)

¹² NDɔ ki dɔsɔy lə ra nay kuso mapa ki əm ɔde al, ki e ndo ki dije isi tɔli ngan dəgi bati je mbata nq̄ kuso Paki, njé ndo je lə Jəju dəji-e əi nə: «Lo ki ra be ə indigi kadi j-aw ji ra nq̄ kuso Paki titi, j-ində dɔe dana j-adi uso ə?» ¹³ Ningə Jəju ilə njé ndo je ləne joo, əl-de ə nə: «Awi me be bo ti kam ba, a ingəi dɔngəm kare ki oti gum man dɔne ti ningə uni goe. ¹⁴ Me kəy ki ur ti ə, əli ba nje kəy kin əi nə: “Nje ndo dije ə nə se me kəy ki ra ə kadi n-re n-uso nq̄ Paki ti ki njé ndo je ləne wa?” ¹⁵ A ɔji səsi me kəy ki boy. Me kəy kin to taa, e ki ra oy, ki nq̄ je ki me ti pəti. Lo kin ə a rai nq̄ kuso Paki titi kadi j-usoi. ¹⁶ *Njé ndo je jii taai, awi me be bo ti ka kin ningə, ingəi nq̄ je pəti asi naa tək̄i wa ki Jəju əl-n-de, adi rai nq̄ kuso Paki, indəi dɔe dana.»

Nje ndo kare ki a un dɔ Jəju

¹⁷ Loki kadi ur, Jəju re ki njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo. ¹⁸ Ningə loki isi ta nq̄ kuso ti, Jəju əl-de ə nə: «Tək̄i rɔjeti, adi m-əl səsi, dəw kare dansi ti ki isi usoi səm nq̄ ne kin, a ilə-m ji dije ti.» ¹⁹ Me njé ndo je ilə ngirə tɔsi-de, adi dəji ta Jəju ki bare bare əi nə: «E mi be?» ²⁰ Jəju əl-de ə nə: «E dəw kare dansi ti səi ki dɔgi gide e joo wa kin. E ki isi ilə jine səm naa ti me ka ti wa kin. ²¹ Mi *NGon dəw m-a m-oy tək̄i ndangi me makitibi ti lə Luwə †, nə kəm-to-ndoo e lə dəw ki a ilə-m mi NGon dəw ji dije ti. Dəwe kin, koje al e sot̄i ngay.»

Nq̄ kuso lə Babe (Mt 26.26-30; Lk 22.14-20; 1Kor 11.23-25)

²² Loki isi ta nq̄ kuso ti, Jəju un mapa, ra oyo Luwə dɔ ti, uwə tət̄i naa ti, təl-n adi njé ndo je, ningə əl-de ə nə: «Itaai, e kin e darɔm.» ²³ Go mapa ti, Jəju un kɔpi kasi kandi nju, ra oyo Luwə dɔ ti, ningə təl-n adi njé ndo je ɔȳl-naa pəti dande ti, ²⁴ ningə əl-de ə nə: «E kin e

† 14:21 Pa je 22.2; Ejay 53

məsīm, məsi kun mindi ki sigi ki a ɔy mbata kosi dije. ²⁵ Ningə tək̄i rɔjeti, adi m-əl səsi m-a m-ɔy kasi kandi nju ki rangi al, biti kadi m-a m-ɔy ki sigi me beko ti lə Luwə.» ²⁶ Loki osi pa kilə tɔji dɔ Luwə ti gine gangi, tɔḡi awi dɔ mbal kagi bini je ti.

Jəju əl tək̄i Piyər a naji ta gər-ne (Mt 26.31-35; Lk 22.31-34; Jə 13.36-38)

²⁷ Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «A imbati-mi pəti, tado ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “M-a m-tɔl ba bati je, ningə bati je a sanəi-naa ki lo lo” ††. ²⁸ Nə loki m-a m-ji lo koy ti, m-a m-aw kəte nq̄si ti, tə ngəm səsi Galile ti.» ²⁹ Piyər əl Jəju ə nə: «Re dije pəti ə Ƴȳi-ni kɔ ka, nq̄ kin a ra nq̄ rɔm ti mi Piyər al.» ³⁰ Jəju təl əl-e ə nə: «I, tək̄i rɔjeti, adi m-əli, bone, me kondɔ ti wa kin, kunə kinjə nq̄ nja joo al bəy ə a naji ta nja mitə ə nə igər-m al.» ³¹ Nə Piyər a dɔ ndune ə nə: «Re e-n koy ka m-a m-oy səi, bi m-a naji ta gəri, al ratata.» Ningə ndəgi njé ndo je pəti əli ko ta wa ki Piyər əl ka kin tɔ.

Jəju əl ta ki Luwə Jətisəmane ti (Mt 26.36-46; Lk 22.39-46)

³² Go ti, Jəju əi ki njé ndo je ləne ɔti rəi lo ti madi ki tɔe nə Jətisəmane. Jəju əl-de ə nə: «Isi lo kin ti ne be inginəi-mi, dɔkagilo ti ki m-a m-əl ta ki Luwə.» ³³ Jəju adi Piyər nim, Jaki nim, Jə nim awi sie. Lo kin ti, dadi ki bəl ki me ndil ti ilə ngirə ra Jəju. ³⁴ Adi Jəju əl-de ə nə: «Me-kɔ rosi mem rosi ki asi koy. Isi lo kin ti ne be, isi kəm bi itoi bi al.» ³⁵ Jəju ɔti ki kəte ndəy, ningə osi ki nangi, dəji Luwə kadi re to ban ə, ɔsi dɔ kadi kɔ kin ngərəngi rɔne ti. ³⁶ Jəju ə nə: «Aba! Bai, nq̄ ki dum tɔgi goto, ə ɔsi kɔ kin ngərəngi kɔ rɔm ti! Nə ke ə kadi e ndigi ləm al, nə kadi e ndigi ləi yo taa.» ³⁷ Jəju təl re rɔ njé ndo je ti ki mitə, ningə ingə-de, isi toi bi, adi əl Piyər ə nə: «Simɔ, isi to bi wa biti a? Asi kadi isi kəm dɔ kadi ki kare be al biti a? ³⁸ Isi kəm ba, əli ta ki Luwə, kadi osi me nq̄ na ti al. NDil ndigi ra nq̄ ki maji, nə darɔ e ki tɔ.» ³⁹ Ningə təl ɔr ndəne səde ki rangi bəy, əl ta ki Luwə, un go mindine ki kəte wa ka kin bəy. ⁴⁰ Loki təl re rɔ njé ndo je ti ningə, ingə-de isi toi bi bəy, kəmde ɔy diriri, lo ta ki kadi əli ka gəri al. ⁴¹ Jəju təl aw, re ki kɔ mitə, əl-de ə nə: «Itai ta bi ti ne, isi ɔri kəɔ bəy a? Asi be nga! Dɔkagilo re kadi a iləi-mi *NGon dəw ji njé ra majal je ti ngata. ⁴² Ii taai adi j-awi, nje kilə-m jide ti ə re am!»

Kuwə Jəju (Mt 26.47-56; Lk 22.47-53; Jə 18.3-12)

⁴³ Loe ti nq̄, loki ta nay ki ta Jəju ti ba bəy ningə, Judasī, ki e ki kare dan njé ndo je ti ki dɔgi gide e joo, ə tɔḡi isi re. Re ki kosi dije ngay gone ti. Dije ki njé kuwə kiyə kasigar je, njé kuwə gɔl jide ti je. Kosi je kin, e njé kun dɔ njé kijə nq̄ məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, ki ngatɔgi je, ə iləi-de. ⁴⁴ Judasī ki nje kun dɔ Jəju, əli-naa səde nq̄ ki n-a n-ra kadi tə gəri Jəju ə nə: «Dəw ki m-a m-uwe rɔm ti rututu kin ba, e darɔe ə wa ən ə,

†† 14:27 Jakari 13.7

uwai-e, indai kamsi goe ti awi sie!»⁴⁵ E be ə, tēg ə wa ki Judasi re tēg par ə, sɔbi Jəju əl-e ə nə: «Nje ndo dije!» Ningə, uwe rututu ki rone ti.⁴⁶ Ba loe ti ngog dije, ki rai ki Judasi ka kin indai jide dɔ Jəju ti uwai-e.⁴⁷ Loki uwai-e, ki kare dan njé ki ai sie naa ti, ɔr kiyə kasigar, tigə-n paja lə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je, ba tigə mbie lati gangi.⁴⁸ NGa ningə Jəju un ta əl-de ə nə: «To tə nē ki mi nje bogi, ə irəi ki kiyə kasigar je, ki gɔl je taa kadi uwai-mi be?»⁴⁹ NDɔ je pəti, mi dansi ti gin kəy ti lə Luwə, m-ndo dije nē, ka uwai-mi al, nə e kin to be bone mba kadi ta je ki ndangi me makitibi ti lə Luwə tɔli tade.»⁵⁰ Lo kin ti, njé ndo je lie pəti ayi-naa ə iyəi-e⁵¹ NGon ki basa kare, ki dole rone ki ta kibi ə wa par, un go Jəju. Dije uwai ngon ki basa ka kin,⁵² nə, iyə ta kibi ki dolə-n rone ka kin jide ti, ə ay ki rone kare aw.

Jəju a nɔ njé gangi ta je ti lə Jipi je

(Mt 26.57-68; Lk 22.54-55, 63-71; Jə 18.12-18)

⁵³ Njé kuwə Jəju, awi sie nɔ ki bo ti lə njé kijə nē məsi kadi-kare je. E lo ki njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki ngatɔgi je, ki njé ndo ndu-kun je, pəti kawinaa ti.⁵⁴ Piyər adi ndəe ngal, ə njiyə-n go Jəju ti, ndəy, ndəy, re ur-n gode ti kəy, nati lo ti lə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je ka kin. Re isi naa ti ki paja je ta por ti, isi ndibi.⁵⁵ Njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki njé gangi ta je lə *Jipi je, ba pəti, sangi rəbi ta madi kadi n-gangii ta koy dɔ Jəju ti, nə ingəi al.⁵⁶ Dije ngay təti ta je ki ngom dɔe ti, nə ta ki təti je ləde aw go-naa ti al.⁵⁷ Njé ki nɔ je jii ai taa ki njade, taa təti ta je ki ngom minde ti əi nə:⁵⁸ «J-o tae ti əl ə nə: “M-a m-tuji kəy lə Luwə ki dije rai ki jide kam kɔ, ningə me ndɔ ti ki mitə, m-a m-təl m-ində e ki rangi gogi. A e kəy ki dəw a ra ki jine al.”»⁵⁹ Dɔ ta ti wa kin ka, ndu njé təti ta je osi go-naa ti al.⁶⁰ Ə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je jii taa dan dije dɔ, daji Jəju ə nə: «Ta ki dije a əli dɔ ti kam, a əl ta madi dɔ ti al a?»⁶¹ Nə Jəju a tane mbə, tēg tane ilə-de ti al. Ə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je daji Jəju ta ki rangi bəy ə nə: «E jii, ə jii Kirisi ki Luwə mbəte, ki e NGon lə Luwə ki dije isi iləi tɔji dɔe ti kin a?»⁶² Ə Jəju əl-e ə nə: «E mi wa, ningə a oi-mi *NGon dəw m-isi dɔ jii kɔ Luwə ti ki nje tɔgi, m-a m-j dɔrɔ ti m-re me kil ndi ti.»⁶³ Ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je tii kibi je ki rone ti, ba əl ə nə: «E kin, jii sangi kadi dəw madi ki rangi əl ta dɔe ti bəy a?»⁶⁴ Səi je wa oi ndue ki əl-n ta ki mal dɔ Luwə ti ki mbisi ne. Ta ri ə iməri dɔe ti ə?» Ə dije pəti gangi ta dɔ Jəju ti, kadi e dəw ki sɔbi koy.⁶⁵ Njé ki nɔ je, iləi gin tibi man tade dɔe ti, ndəmi ta kəme, ningə biri jide ɔsi-e-n, ə əli-e ə nə: «Indɔ ndil, ə iləi tɔ dəw ki indai adi j-o.» Loe ti ngog, paja je taai Jəju, ba agi ki ta tində mbɔe ti.

Piyər naji ta gər Jəju

(Mt 26.69-75; Lk 22.56-62; Jə 18.15-18, 25-27)

⁶⁶ Loki Piyər e ta mbalo ti, nangi ne bəy, dəne kare ki dan dəne je ti ki njé ra kilə me kəy ti lə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je jii ngog re.⁶⁷ Ə loki oo Piyər isi ndibi por ningə, ində manje ba, ba əl-e ə nə: «Jii ka, jii ki Jəju ki Najarəti ti tɔ al a?»⁶⁸ Nə Piyər naji ə nə: «Jagi m-gər-e

al, taa m-gər me ta ləi ki ige kəl kin al tɔ.» Go ti Piyər ɔti njiyə isi aw ki ta ndogɔ ti, [ningə kunə kinjə nɔ.]⁶⁹ Dəne ka kin ilə kəme oo-n Piyər, ningə təl re dɔ ta ti ka kin bəy, əl dije ki ai loe ti ngog ə nə: «Dingəm kam e ki kare dan dije ti lie tɔ.»⁷⁰ Piyər təl naji nja kare bəy, ə nə n-gər-e al. Ningə njaba go ti ə, dije ki ai səde ngog, rai əli Piyər bəy əi nə: «Təki rɔjeti, jii ka, jii ki kare dan dije ti lie tɔ, tadd jii dəw ki Galile ti.»⁷¹ Ə lo kin ti, Piyər ibi rone ki ta ki ngə ngay ə nə: «M-ibi rɔm kadi Luwə ra səm nē ki ngə, re m-əl ta ki ngom. M-gər dingəm ki a əli ta lie kam al.»⁷² Ba ta naa ti ngog, kunə kinjə nɔ ki kɔ joo. NGa ningə, me Piyər ole dɔ ta ti ki Jəju əl-e ə nə: «Kəte taa kadi kunə kinjə nɔ nja joo, a naji ta nja mitə ə nə igər-m al,» ka kin, adi Piyər ində lo tēg taga ki ngɔdi njane ti, nɔ ki man kəme.

Awɔ ki Jəju nɔ ngar Pilati ti

(Mt 27.1-2, 11-14; Lk 23.1-5; Jə 18.28-38)

15 Ki sji bati ba, njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare je, ingəi-naa ki ngatɔgi je, ki njé ndo ndu-kun je, ki njé gangi ta je lə *Jipi je ba pəti, uni ndude, ba dɔɔi Jəju, awi sie iləi-e jii *Pilati ti.² Ə Pilati daji Jəju ə nə: «Jii ngar lə Jipi je a?» Ba Jəju ilə ti ə nə: «E ta ki tēg tai ti.»³ Njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare je təti ta je ngay dɔ Jəju ti.⁴ Ə Pilati təl daji Jəju ta ki rangi bəy ə nə: «A əl ta madi al a? O ta je pəti ki dije a indai dɔi ti kam!»⁵ Nə Jəju tēg tane ilə ti al, adi ndɔji Pilati ki dum.

Gangi ta koy dɔ Jəju ti

(Mt 27.15-26; Lk 23.13-25; Jə 18.39-19.16)

⁶ Dɔ bal je pəti, lo ra nay Paki ti, *Pilati ɔr dangay kare ilə taa, adi e dəw ki kosi je daji-e kadi ɔr-e dangay ti adi-de.⁷ NGa ningə dingəm kare ki bari-e nə Barabasi e dangay ti ngog tɔ. Uwai-de dangay ti əi ki madine je ɔji-n dɔ tɔl ki tɔli dəw, lo wongi ti ki ra-de dɔ njé kɔbe je ti.⁸ Kosi je awi rɔ Pilati ti, ningə daji-e kadi ra nē ki isi ra kəte kəte ka kin adi-de.⁹ NGata ə Pilati daji-de ə nə: «Igei kadi m-iyə ngar lə *Jipi je taa madi səsi wa?»¹⁰ Pilati daji ta kin be, mbata gər maji kadi e ni ə ra njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare je dɔ Jəju ti ə iləi-e jine ti.¹¹ Nə njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare suləi kosi je adi daji Pilati kadi ɔr Barabasi yo adi-de bi Jəju al.¹² Pilati daji-de bəy ə nə: «Igei kadi m-ra ri ki e ki bari-e ngar lə Jipi je ə?»¹³ Ba əi je təli uni ndude ki taa əli Pilati əi nə: «Ibe kagi-dəsi ti!»¹⁴ Pilati daji-de ə nə: «E ri ki majal ə ra ə?» Ningə uni ndude ki taa ngay bəy, əli əi nə: «Ibe kagi-dəsi ti!»¹⁵ E be ə, mba kadi rɔ kosi je nəl-n-de, Pilati ɔr Barabasi adi-de. Ningə go ti, adi indai Jəju ki ndəy kabilay, ə ilə jii asigar je ti kadi bəi-e kagi-dəsi ti.

Asigar je ibai Jəju kogii

(Mt 27.27-31; Jə 19.2-3)

¹⁶ Asigar je ɔri Jəju awi sie dana, lo ti ki bari-e pirə-tuwar, me lo ti ki boy ki *Pilati isi ti wa kin ngog, ningə bari ndəgi asigar je pəti adi-de rai.¹⁷ Loe ti ngog, iləi kibi ki kər pir pir † rɔ Jəju ti, ə oji jɔgi kon iləi dɔe ti tɔ.

¹⁸ Ningə, iləi rɔde rai-e lapiya əi nə: «Lapiya ngar lə *Jipi

je!»¹⁹ İndəi dœ ki gakira, tibi man tade dœ ti, ə çsi məkəside nangi, rai tə nē ki isi çsi gone be.²⁰ Lokı İbəi-e kogii asi-de ningə, çri kibi ki kər pır pır ka kin rœe ti kœ, ə təli İləi kibi je lie wa rœe ti gogi, ba tēgi sie taga kadi awi bəi-e kagi-dəsi ti.

Bəi Jəju kagi-dəsi ti

(Mt 27.32-44; Lk 23.26-43; Jə 19.17-27)

²¹ Dingəm kare ki Sirən ti, tœ nə Simq, e baw Aləgi-jandır əi ki Rupusi, j wale, ningə asigar je uwəi-e İndəi tœgi dœ ti adi otı kagi-dəsi lə Jəju.²² Awi ki Jəju lo madi ti kare to nqo, bari-e nə Golgota, ki kœr me nə: «Lo ki to tə ka dœ dəw be.»²³ Gei kadi n-adi-e kasi kandi nju ki bui naa ti ki nē ki bari-e nə mir †, kadi ay, nə Jəju mbati kəy.²⁴ Go ti, asigar je bəi-e kagi-dəsi ti, ba tığəi kir (mbare) dœ kibi ti lie, kadi n-ooi nē ki dəw ki ra dande ti a İngə ††.²⁵ E ki kadi ki jikare, ə bəi-e-n kagi-dəsi ti.²⁶ NDangi me batı, nē ki ra ə n-bəi-e-n kagi-dəsi ti əi nə: «NGar lə *Jipi je.»²⁷ Bəi njé bogi je joo naa ti sie kagi-dəsi ti. Ki kare dœ ji kœe ti, ki nungı dœ ji gəle ti tœ. [²⁸ Be kadi ta ki ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: «Tidəi-e dan njé ra majal je ti» kin tœl-n tane.]²⁹ Dije ki njé də rəbə, tığəi dœde, ningə taji-e, ə əli əi nə: «Ma, j ki nje tu-ji kəy lə Luwə, ə təl ra e ki rangı me ndœ ti ki mitə ka kam!»³⁰ Aji rœi j wa, ə j taa dœ kagi-dəsi ti ur nangı adi j-ol.»³¹ Be tœ ə, njé kun dœ njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki njé ndœ ndu-kun je, İbəi Jəju kogii dande ti əi nə: «Aji dije ki rangı, nə e wa asi kaji rœne all!»³² Kirisi, ki Luwə mbəte, ngar lə *İsırayəl je ka kam, kaje ə wa ki j-a ne kin, kadi j taa dœ kagi-dəsi ti ur nangı adi j-o, adi tə j-o-n ta lie tə ta ki rœjetı!» Njé ki bəi-de kagi-dəsi ti naa ti sie ka kin ka taji-e tœ.

Koy Jəju

(Mt 27.45-56; Lk 23.44-49; Jə 19.28-30)

³³ Lokı kadi a jam dœ be ti, lo ndul dœnangi ti ba pəti, bitı kadi ki mitə ki lo sœlœ.³⁴ Ningə kadi ti ki mitə, Jəju nq ki ndune ki bo ə nə: «Eloyi, Eloyi, lama sabatani?» Kœr me nə: «Luwə ləm, Luwə ləm, mbari ə İyə-m kœ ə?»³⁵ Dije madi dan njé ti ki ai nqo, ooi ndue, ningə əli əi nə: «Oi dəw ka a bar Eli!»³⁶ Dəw kare dande ti ay ngœdi, un nē ki to hom hom, İlə me man kandi ndu ti ki ması, ningə İlə ta gakira ti adi Jəju kadi ay, ba əl ə nə: «İngəmi adi j-oi se Eli a re rise nangı dœ kagi-dəsi ti wa?»³⁷ Lo kin ti nqo be, Jəju nq ki ndune ki bo, ningə kəəe tēē.³⁸ Go ti, kibi gangı lo ki a me kəy ti lə Luwə, tıl dana joo, j taa nu bitı re nangı.³⁹ Ki bo lə butı asigar je ki bu, ki a ta kəm Jəju ti, oo-e lo koy ti ki oy, əl ə nə: «Təki rœjetı, dəw kin e NGon lə Luwə.»⁴⁰ Dəne je madi

† Dœkagiloe ti kin, kibi ki kər pır pır, sœbi dœ ngar je par ə kadi çy.
† Mir e yibi ki rai ki nœm kagi madi dœnangi Paləsitin ti nqo. Gate e ngay, ningə lo ki dəw oy ba, a çyi rœ nin ti bəy taa a dibi. Taa lo ki rœ dəw to-e ngay ningə, rai adi ba rœe yogiro ndəy. †† 15:24 Pa je 22.19 † Bar ta kin dije madi əli təki goto me makitibi je ti ki njé ndange kəte ndangi. †† Kibi gangı lo kin gangı lo ki kay njay ki lo ki kay njay njay naa ti. Lo ki kay njay njay, e ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je par ə a un majal lə kosi je kadi aw-n me ti nqo Luwə ti. Lokı Jəju oy, kibi ka kin tıl dana joo, adi ta rəbi to mbata lə dije pəti kadi awi nq Luwə ti. Tēē ki taga 26.31-33.

ai nqo tœ, ai səy, İndəi kəmdə a ooi nē je ki isi rai nē. Dande ti, Mari ki Magidala e nqo nim, Mari ki kœ Jaki ki İbari-e ngon ki e kœ Jose e nqo nim, taa Salome e nqo nim tœ.⁴¹ E əi je kin ə ndoləi go Jəju, ta rai sie me nē ge je ti lie lokı e-n Galile ti. Ningə, dəne je ki rangı ngay ki rai sie Jorijaləm ti ka əi nqo bəy tœ.

Jisəpi un nin Jəju dibi

(Mt 27.57-61; Lk 23.50-55; Jə 19.38-42)

⁴² NDœe ti kin, e ndœ ki dije a çsi nja nē je naa ti İndəi, adi e ndœ ki nq ndœ ta kəə ti.⁴³ Lokı lo sœl, Jisəpi ki Arimate ti, ki e dəw kare ki dije buki-e ti ngay dan njé gangı ta je ti lə *Jipi je re. E wa ka isi nginə ta kœbe lə Luwə ki kadi a re kin tœ. Bəl ra-e al, adi aw rœ *Pilati ti dəje nin Jəju.⁴⁴ Lokı Pilati oo kadi Jəju oy ba, əte bəl, adi İlə go nje kisi dœ butı asigar je ki bu, ade re, ningə dəje ə nə se Jəju oy mari nu wa?⁴⁵ Lokı oo ta ki ta nje kisi dœ asigar je ti ningə, adi ta rəbi Jisəpi kadi un nin Jəju.⁴⁶ Jisəpi ndogi ta kibi, risi nin Jəju dœ kagi-dəsi ti re-n nangı, dole, İle me be nin ti ki uri me mbal ti, ningə nduguru mbal İlə ta ti.⁴⁷ Mari ki Magidala əi ki Mari ki kœ Jose ai, a oi lo ki İləi Jəju ti.

Jəju j lo koy ti

(Mt 28.1-8; Lk 24.1-11; Jə 20.1-2)

16 Lokı ndœ taa kəə də, Mari ki Magidala nim, ki Mari ki kœ Jaki nim, Salome nim, ndogi yibi kagi ki əti mbi, mba kaw koy rœ nin Jəju ti.² NDœ dımasi, ki sı batı ba, lokı kadi isi bə kin, ə yə awi dœ badı ti.³ Lokı isi awi ningə, əli-naa dande ti əi nə: «NGa kin, naa ə tə nduguru mbal ta badı ti rangı adi-je ə?»⁴ Nə lokı uni kəmdə ningə, ooi kadi mbal ka kin, dəw nduguru-e rangı.⁵ Dəne je kin uri me be badı ti ningə, oi ngon ki basa madi kare, İlə kibi ngal ki nda rœne ti, isi-n ki dœ ji kœ ti. Lo kin ti, bəl ra dəne je.⁶ Nə, ngon ki basa ka kin əl-de ə nə: «İbəli al. İsi sangı Jəju ki Najarəti ti, ki dije bəi-e kagi-dəsi ti, nə e goto ne, j taa lo koy ti. Oi lo ki İləi-e ti ə to kare kin.⁷ Ningə ki basine kin, awi əli Piyər əi ki ndəgi njé ndœ je lə Jəju təki a aw kadi nginə səsi Galile ti. Lo kin ə a oi-e ti, təki əl-n səsi kəte.»⁸ Dəne je tēēi, çri ngœdi ta badı ti isi awi, dadi par par ki bəl, çəri rəbi rœde al. Ta ka əli dəw al, mbata bəl tœl-de. ††

Jəju çji rœne Mari ki Magidala

⁹ [Jəju j lo koy ti ki ndœ dımasi, sı batı ba. Lokı j lo koy ti, dəw ki dœsəy ki tœje rœne e Mari ki Magidala, ki ndœ ki tuwə ndil je ki majal siri dœe ti kœ.¹⁰ Ningə, Mari ə e nje kaw kəl njé ndœ je lie ki isi ta kuwə ndoo ti ki ta nq ti.¹¹ Nə lokı Mari əl-de təki Jəju j lo koy ti, adi ne wa n-oo-e ki kəmdə, njé ndœ je taai me al.

Jəju çji rœne njé ndœ je joo

¹² Go ti, Jəju çji rœne çji ki to-n ta dangı njé ndœ je joo ki əi dœ rəbi ti, isi awi ki ngan be je ti.¹³ Lokı Jəju İngə-

†† Be nin ləde dœnangi Paləsitin ti e mbal ə uri kade tə be ningə, İlə nin ti, ba ndugugui mbal ki rangı uti tae.

de, t̄ali awi ɔri poye nd̄age je, n̄a nd̄age je taai mede al t̄o.

J̄aju ɔji ɔne nj̄e ndo je ki d̄ɔgi gide kare

¹⁴ Ta t̄al tae ti, J̄aju ɔji ɔne nj̄e ndo je ki d̄ɔgi gide e kare loki isi usoi n̄e. Lo kin ti, J̄aju k̄ɔl s̄ade d̄o me nḡa ti, ki k̄am kuti l̄ade, mbata mbati taai me nj̄e ki ooi-e t̄aki j̄ lo koy ti. ¹⁵ Go ti, ̄al-de ̄a n̄a: «Awi ki d̄o be je ki d̄ɔnangi ti ne p̄ati, il̄ai mb̄e Poy Ta ki Maji mbi dije ti p̄ati. ¹⁶ D̄aw ki un mene, ̄a rai-e bat̄am, ninḡa a inḡa kaj̄i, n̄a d̄aw ki mbati kun mene, ta ki ganḡi a e d̄e ti. ¹⁷ N̄e ɔji je ki nj̄e ki uni mede adi Luw̄a a ɔji ̄a to kin: me t̄om ti, a tuw̄ai nd̄il je ki majal, a ̄ali ndon ta je ki mba. ¹⁸ A uw̄ai

li je ki jide, ninḡa re ̄ayi-naa n̄e ki nje t̄al d̄aw ka, a ra s̄ade n̄e madi al. A ind̄ai jide d̄o nj̄e moy je ti, adi nj̄e moy je inḡai ɔ nga.»

J̄aju t̄al aw d̄ɔr̄a ti

¹⁹ Go ta je ti ki Babe J̄aju ̄al-de, uni-e awi sie d̄ɔr̄a ti, adi isi d̄o ji k̄o Luw̄a ti. ²⁰ Go kaw̄e d̄ɔr̄a ti, nj̄e ndo je awi il̄ai mb̄e Poy Ta ki Maji. Babe e s̄ade naa ti, adi-de t̄ɔgi adi rai n̄e je ki ̄ati b̄al b̄al. N̄e ɔji je kin to be, kadi t̄ɔji t̄aki ta l̄a nj̄e ndo je e ta ki ɔjeti.] †

---

† Bar ta je kin dije madi ̄ali t̄aki goto me makitibi je ti ki nj̄e ndange k̄ate ndangi.

Luki

ndangi

Ta ki dɔ Poy Ta ti ki Maji la Jəju ki Luki ndangi

Poy Ta ki Maji la Jəju ki Luki ndangi e ki kare dan Poy ta je ti ki Maji ki ndangi sɔ, adi e Matiye, Marki, Luki ki Ja. Ningə kae ti wa ki j-o-n me makitibi ti la Matiye ka kin ə, ta je ngay ki Luki əl, toi me Poy Ta ti ki Maji la Jəju ki Marki ndangi nɔɔ tɔ. J-a j-ingə:

Ja Batisi ki tɛɛ ilə mbɛ tə dəw ki nje ra rəbi nɔ Jəju ti (3.1-20);

Batəm la Jəju ki na ki Su na-e (3.21-4.13);

Kilə je ki Jəju ra-de ki taga ta kəm dije ti dɔnangi Galile ti, adi e kilə mbɛ Poy Ta ki Maji, ki kaji njé moy je (4.14-9.50);

Jəju osi dɔ rəbi ti, j Galile aw Jorijaləm ti (9.51-19.28). Nə nɛ kare, Luki tɛɛ ki ngan ta je ki rangi ngay ki Marki əl al, tə kuji ta ki dɔ dɔngəm ti ki Samari ki nje me-maji, kuji ta ki dɔ nje nɛ kingə ti ki mbə, kuji ta ki dɔ ngon ti ki nje koo maji rɔne ki tae tɔ ə təl re kin, taa ngan ta je ki rangi ngay tə ta kaw Jəju be la Marti əi ki Mari kin je. Nɛ je ki Jəju ra-de Jorijaləm ti (19.29-21.38), ki awi biti tɔli tade dɔ kɔ je ti ki inge, ki dɔ koye ti (22-23).

Luki tɔl ta makitibi ləne ki ra nay Paki (24), ningə lo kin ti, əl ta ki dɔ Jəju ti ki, go tɛɛ lo koy ti, ingə njé ndo je joo dɔ rəbi ti ki kaw Emawusi nim, əl ta ki dɔ kawe dɔrɔ ti nim.

Nɛ ki me makitibi ti la Luki ki to dangi ki yə Marki, e ta ki Luki əl dɔ kəte ndəy be, ə əl-n ta la dəw ki makitibi kin sɔbi dɔe nim, gin nɛ ki ndangi-n makitibi kin nim tɔ (1.1-4). Go ngon ta ti kin, Luki ilə ngirə ndangi Poy Ta ki Maji la Jəju kin ki kɔr gin nɛ je ki rai nɛ dɔkagilo koji Jəju ti əi ki Ja Batisi (1-2). Lo kin ti ə j-a j-ingə ta ki malayka əl ki Mari nim, ta ki dɔ koji Ja batisi ti nim, ta ki dɔ njé kul da je ti ki awi oi Jəju, taa j-a j-ingə pa la Mari ki osi nim, la Jakari nim, la Siməyɔ nim tɔ. Lo kilə ngirə ta ti kin bəy ba, Luki əl nga dan ta ləne ki ma na-je kin ki taga ngata: adi e ngirə Jəju ki j rɔ Luwə ti nim, kee gin koji ti ki rɔjeti la Isirayəl je nim, kire ki re mbata la gin dije pəti ki dɔnangi ti ne kin nim tɔ. Lo kin ti, Luki tɔji ndigi ki Luwə ndigi dije ki madide je ooi tode al (njé dɔ sɔl, ki njé ki dije sɔsi-de ngərangi, ki dəne je, ki njé ndoo je, ki mba je) nim, tɔji rɔnəl ki bo ki njiyə naa ti Poy Ta ki Maji nim tɔ.

Dan Poy Ta je ti ki Maji ki sɔ, Luki ə ta girəki lie ki ndangi-n makitibi kin to ay njay ngay. Luki dangi makitibi kin adi dije ki əi girəki je ki gəri nɛ madɔ ngay dɔ nɛ jibəl be ti la Isirayəl je al, adi ɔr gin ta ləne njɔti njɔti kadi nɛ madɔ to mba rɔde ti al. Ki rɔ dije ti ki bone kin ba, Luki ə e Poy Ta ki Maji ki dəw tidə ba gər maji ngay nim, a ingə kadi Jəju e Nje kaji dije pəti nim tɔ.

Kilə ngirə ta

1 Təwopil, dije ngay adi rɔde, ndangi nɛ je ki rai nɛ danje ti ne kin ki goe goe †. ² NDangi təkɪ, njé ki ooi nɛ je kin ki kəmde əli-je. Ooi ki kəmde lo kilə ngire ti nu, ə təli njé kilə mbɛ Poy Ta ki Maji la Luwə. ³ Be ə, mi ka, m-sangi gin nɛ je pəti ki rai nɛ kin, lo kilə ngire ti nu kɔre kɔre kadi m-o. Ningə go sange ti ki m-sangi, m-o maji ngay kadi, m-ndangi me makitibi ti ki goe goe madi j ki bo Təwopil. ⁴ Lo kin ti, a gər kadi nɛ ndo je ki ingə-de e nɛ ndo ki rɔjeti.

Ta koji Ja Batisi

⁵ Dɔkagilo ti ki *Erodɪ e-n ngar ki Jude ti, dɔngəm kare isi nɔ tɔe nə Jakari. Jakari e ki kare me buti ti la nje kijə nɛ məsi kadi-kare ki bari-e Abiya. Tɔ nee nə Elijabəti. E ngon dəne ki gin koji ti la *Aɔɔ. ⁶ Jakari əi ki Elijabəti

joo pu əi dije ki dana ta kəm Luwə ti. Təli rɔde maji ngay go ndu-kun je ti ki go rəbi je ti la Babe pəti. ⁷ Nə ingəi ngon al, tadɔ Elijabəti e kuji. Ningə e dɔkagilo ki, əi joo pu, bugəi ngata. ⁸ NDɔ kare Jakari isi ra kilə kijə məsi kadi-kare ta kəm Luwə ti, tadɔ e ndɔ ra kilə la buti lie. ⁹ Ningə, ki go rae ti la njé kijə nɛ məsi kadi-kare je, kir osi dɔ Jakari ti kadi ur me kəy ti la Luwə. Ur kəy kadi buki nduji kagi ki əti mbj poro ††. ¹⁰ Loki Jakari a buki nduji kagi ki əti mbj poro kin, kosi dije ngay ai taga nɛ a əli ta ki Luwə. ¹¹ Loe ti nɔɔ, malayka la Babe tɛɛ hɔy ki rɔ Jakari ti, a ki dɔ ji kɔ lo buki nduji kagi ti be. ¹² Loki Jakari oo malayka ka kin ningə, ndile tɛɛ ay nay sar, bəl tɔl-e. ¹³ Nə Malayka əl-e ə nə: «ɪbəl al Jakari, tadɔ Luwə oo dɔ ndu ta ki əl sie. Nei Elijabəti a oji ngon adi, a ində tɔe nə Ja. ¹⁴ A e nɛ rɔnəl la ki bo ngay, taa dije ngay a rai rɔnəl dɔ koje ti tɔ. ¹⁵ Tadɔ a e dəw ki bo ta kəm Babe ti. A ay kasi nju al nim, a ay ndəgi kasi je ki əm ɔde al nim tɔ. Loki to me kone ti bəy, NDil Luwə a

† 1:1 Knjk 1.1

†† 1:9 Tɛɛ ki taga 30.7-8

rose. ¹⁶ A təl ki ngan *Isirayəl je ngay re səde rɔ 'Babe Luwə ti ləde. ¹⁷ A njiyə ta kəm 'Babe ti ki NDil nim, ki tɔgi lə nje kəl ta ki ta Luwə ti, Eli nim tɔ. A njiyə ki NDil nim ki tɔgi nim mba kadi ilə noji ngan je ki bawde je naa ti. Taa kadi njé dɔ ngə je təli njé kaw ki hal lə dije ki dana, mba kadi dije indəi dɔ rɔde dana mbata lə 'Babe.» ¹⁸ Jakari dəji malayka ə nə: «Ki go rəbi ki ban ə m-a m-gər-n kadi e ta ki rɔjeti ə? Tado mi ki dɔm m-bigə, taa nem ka bale al dɔ lo tɔ ngata.» ¹⁹ Ba malayka təl əl-e ə nə: «Mi Gabiriyəl, ki nje ra kilə ta kəm Luwə ti. Luwə ilə-m kadi m-əli ta, m-ilə Poy Ta ki Maji kin mbi ti. ²⁰ O maji, a təl mbiki, adi a asi kəl ta madi al, biti kadi ndɔ ki nje je ki m-əli tae kin rai nje bəy taa. A e be, tado adi mei dɔ ta je ti ki m-əli kin al. Nje je kin a rai nje dɔk-agiloe ti ki Luwə ɔji.»

²¹ Me lo kin ti, kosi je toi ta ngəm ta Jakari ti, ta ndɔji-de, tado Jakari un dɔkagilo ngay me kəy ti lə Luwə.

²² Loki ində lo tɛɛ ki taga ki rɔ kosi je ti ningə, asi kadi əl-de ta al. Loki əl-de ta al, gəri kadi oo nje me ndil ti me kəy ti lə Luwə. Jakari əl-de ta ki jine par, ə isi ki mbi-ki ti.

²³ Loki tɔl ta kilə ningə, təl aw me kəy ti ləne. ²⁴ Ba ngay al go ti, nee Eljabəti j səm. Eljabəti bɔyɔ rɔne kəy, adi dəw oo-e al, asi nay mi, ə əl ə nə: ²⁵ «O maji ki 'Babe ra səm kin. 'Babe ində kəmne gom ti, ɔr rɔsɔl dɔm ti dan dije ti.»

Ta koji Jəju Kirisi

²⁶ Me nay ti ki kɔ mehe, Luwə ilə malayka Gabiriyəl me be bo ti ki tɔe nə Najaret, dɔnangi ti ki Galile. ²⁷ Ile rɔ ngon mandɔ ti madi ki gər ngaw al bəy, ki dɔngəm kare ki tɔe nə Jisəpi, ki gin koji ti lə *Dabidi uwə dɔe. Tɔ ngon mandɔ ka kin nə Mari. ²⁸ Malayka ur kəy go Mari ti əl-e ə nə: «M-uwə jii Mari, j ki ingə me-maji ta kəm Luwə ti, 'Babe e naa ti səi.» ²⁹ Ta kin əti Mari bəl, adi dəji rɔne ta ə nə se gin kuwə ji kin e ri wa? ³⁰ Malayka əl-e ə nə: «İbəl al Mari, tado ingə maji ta kəm Luwə ti. ³¹ A j səm, a oji ngon ki dɔngəm, a ində tɔe nə Jəju. ³² A e ki bo, a bari-e NGon lə nje ke dɔ nje je ti pəti. Ningə, 'Babe Luwə a ade kimbər ngar lə kae Dabidi. ³³ A ɔ be dɔ gin koji ti lə *Jakobi biti ki nɔ ti. Ningə kɔbe lie a ində ngangine al tɔ.» ³⁴ Mari əl malayka ə nə: «Go rəbi ki ban ə nje je kin a rai nje ə? Tado m-gər ngaw al bəy.» ³⁵ Malayka əl-e ə nə: «NDil Luwə a re dɔi ti, Luwə ki e dɔ nje je ti pəti a buki tɔgine dɔi ti. E mbata kin ə, ngon ki a oje j rɔ Luwə ti, a bari-e NGon Luwə. ³⁶ O noji Eljabəti ki bigə wa kin ka j səm tɔ. E ki dije bari-e kuji ka ə yə j səm ra nay mehe kin. ³⁷ j səm tado nje ki dum Luwə go-to.» ³⁸ Mari ə nə: «Mi bəə lə 'Babe, maji kadi Luwə ra səm təkɔ tɛɛ-n tai ti.» Loe ti kin, malayka iyə Mari ə ɔti aw.

Mari aw mba dɔ Eljabəti ti

³⁹ Me ndɔ je ti ki go ti, Mari j taa, aw law law ki dɔ-nangi ki mbal je əi ti, me be ti ki Jude. ⁴⁰ Aw ur me kəy ti lə Jakari, uwə jii Eljabəti. ⁴¹ Loki Eljabəti oo ndu Mari ningə, NGon ki mee ti ɔdi rɔne ndur kuti kuti. Ningə

NDil Luwə rose tɔ. ⁴² Lo kin ti, Eljabəti un ndune ki taa, əl Mari ə nə: «Luwə adi maji uri dan dəne je ti pəti. Ningə NGon ki to mei ti ka maji ur-e tɔ. ⁴³ Ra ban ə mi kin par, Luwə buki-m ti kədi be biti, adi kɔ 'Bam re me kəy ti ləm ə? ⁴⁴ Loki m-o ndui ki uwə-n jim, ngon ki mem ti ɔdi rɔne ndur ki rɔnəl. ⁴⁵ j nje maji-kur, tado adi mei kadi nje je ki 'Babe əli tae a tɔli tade.»

Pa lə Mari

⁴⁶ Be ə Mari ə nə:

«NGə mem osi pa ilə tɔji dɔ 'Babe ti.

⁴⁷ NDilm ra rɔnəl dɔ Luwə ti ki nje kaji-m.

⁴⁸ Tado Luwə təl kəmne oo-n bəə ləne ki dəne ki asi nje madi al.

E be ə, kaw ki kəte nɔɔ,

Dije pəti a bari-mi nje maji-kur ki dɔ lo je ki dangi dangi.

⁴⁹ MBata Luwə ki nje tɔgi pəti,

Ra nje je ki əti bəl bəl mbata ti ləm.

Maji kadi tɔe e ki kay njay.

⁵⁰ Ningə, kadi me-maji lie to ki dɔ bal je dɔ bal je dɔ di-je ti ki njé bəl NDile.

⁵¹ Luwə ɔji tɔgine pəti ki taga,

NJé ki ngəmede rosi ki kɔji rɔ,

Luwə tɔndə-de sane-de.

⁵² Sur njé tɔgi je tɔl-de dɔ kimbər ngar je ti ləde,

Ningə njé dɔ sɔl, un dɔde ki taa tɔ.

⁵³ Adi nje kingə rosi ji njé ndoo je,

ə tuwə njé nje je jide kare adi awi.

⁵⁴ ɔsi sɔl *Isirayəl ki bəə kilə lie,

Adi mee ole dɔ me-maji ti ki mbata dije lie.

⁵⁵ Me ole dɔ ti təkɔ un-n mindine adi kaje je kəte nu.

Un adi Abirakam ki gin koji lie ba pəti ki nɔ ti.»

⁵⁶ Mari isi ki Eljabəti asi nay mitə, ningə təl aw be.

Koji Jə Batisi

⁵⁷ Dɔkagilo koji ngon lə Eljabəti asi, ə oji ngon ki dɔngəm. ⁵⁸ NJé gədi kəy je lie ki noje je ooi poy maji ki Luwə ra sie adi rai sie rɔnəl. ⁵⁹ Loki ndɔ ki kɔ jiiɔo go koji ngon ti asi ningə, rəi kadi ijəi mɔte †. Dije ndigi kadi n-bari-e ki tɔ bawe ki Jakari. ⁶⁰ Nə kɔe əl-de ə nə: «Jagi, a bari-e nə Jə.» ⁶¹ Ə dije əli Eljabəti əi nə: «Dəw ki gin koji ti ləi ki tɔe to be goto.» ⁶² Lo kin ti, dəji bawe ta ki jide əi nə se ge kadi n-bari ngon ka kin nə nɔ wa?

⁶³ Jakari dəji adi rəi ki ba ndangi nje adi-e, ningə ndangi nje ti: «Tɔe e Jə.» Lo kin ti, ta ndɔji dije pəti. ⁶⁴ Loe ti nɔɔ, ta Jakari tɛɛ, ndone tuti adi əl ta ilə-n tɔji dɔ Luwə ti.

⁶⁵ Nje kin ra bəl dije pəti ki me be je ti ki dɔ lo ti ki nɔɔ, taa go nangi mbal je ti ki Juda pəti, dije əli tae ki lo lo.

⁶⁶ Dije pəti ki ooi poy ta kin ngəmi mede ti, ə əli ə nə: «NGon kin a təl ri ə?» Təkɔ rɔjeti, ji 'Babe e dɔe ti.

Pa lə Jakari

⁶⁷ NDil rosi Jakari ki baw ngon, adi əl ta ki ta Luwə ti ə nə:

⁶⁸ Tɔji ki dɔ 'Babe ti, ki Luwə lə *Isirayəl,

† 1:59 Ləbətiki 12.3

MBata re oo dije læne, taa-de ilæ-de taa.
⁶⁹ E æ tæe ki Nje kaji ki Nje tægi gin koji ti læ *Dabidi adi-je.
⁷⁰ Tæe sie tæki ilæ-n mbæe ki ta njé kæl ta je ki tæe ti ki ayi njay, dækagilo ti ki mari nu.
⁷¹ Nje kaji ki a taa-je ji njé bæ je ti læje ki njé koo kæmje je al pæti.
⁷² E be æ, Luwæ tæji-n me-maji læne ki ræ kaje je ti, Nim taa, me ole dæ kilæ mindi ti ki ay njay nim tæ.
⁷³ Kilæ-mindi ki go minde ti ki un adi ka je *Abirakam.
⁷⁴ Kun mindi ki a ra kadi ji ra kilæ bææ lie ki kanji bæ, Loki a taa-je ji njé bæ je ti læje.
⁷⁵ Kadi ji njiyæ ta kæme ti, me kay njay ti nim, me ka dana ti nim, Dækagilo pæti ki je-n ki dæje taa.
⁷⁶ I ngonm, a bari-ni nje kæl ta ki ta Luwæ ti ki e dæ ne je ti pæti,
 MBata a njiyæ nõ Babe ti kadi ira ræbi lie.
⁷⁷ Lo kin ti, dije lie a gæri kaji ki aji-de ki go ræbi kiyæ go majal je ti læde kæ.
⁷⁸ Luwæ e nje me-maji.
 Ki takul me-maji ki koo kæm-to-ndoo lie æ,
 Kunji ki dærgæ ti unji-n dæje ti tæ kadi be.
⁷⁹ Kunji kin unji dæ dije ti ki isi me til ti nim,
 Me ndil koy ti nim,
 MBa kadi ndæ-je ta ræbi, aw sæje dæ ræbi kisi-maje ti.
⁸⁰ NGon ka kin tægi, tæl dæw ki mbuji me ndil ti. Ra be dilæ mbo ti, biti ndæ ki tæe-n taga ta kæm Isirayæl ti.

Koji Jæju (Mt 1.18-25)

2 Dækagiloe ti kin, nje kæbe ki bo Sæjar Ogusiti un ndune kadi rai kær dije ki dængæ ti pæti me makitibi ti. ² Kindæ tæ ki dæsay kin e dækagilo ti ki Kiriniwusi e-n nje kæbe dængæ ti ki Siri. ³ Dije pæti awi kadi ndangi tæde, Næ næ ka aw be koji-ne ti. ⁴ E be æ, Jisæpi ka j be bo Najaræti ti, dængæ Galile ti, isi aw be bo ti læ *Dabidi, ki bari-e Bætælæhæm, dængæ Jude ti. MBata Jisæpi e dæw ki gin koji ti læ Dabidi. ⁵ Awi kadi indæi tæde naa ti ki Mari ki nje nongæ lie, ki a ki sæm.
⁶ Loki æi Bætælæhæm ti nõg bæy ningæ, ndæ koji ngon læ Mari asi. ⁷ Mari oji ngonne ki dæsay tæ ngon ki dængæm. Bir ngon ka kin ki kibi, ile me ne ngæm ne kuso ti læ da je, tadæ lo ki kadi adi-de toi ti goto me kæy to mba je ti.

NJé kul da je

⁸ NJé kul da je æi me mu ti, dæ lo ti ki nõg, indæi bi taa isi ngæmi da je læde kondæ. ⁹ Ningæ yæ ooi malayka læ Babe tæe hcy ki ræde ti. Tæba læ Babe unji gugæ dæde, adi bæ tæ-de. ¹⁰ Næ malayka æl-de æ næ: «Æbæli al, mbata m-re ki Poy Ta ki Maji kadi madi sæsi. Poy Ta ki Maji kin a e ne rænel ki bo ngay mbata ti læ dije pæti ki dængæ ti ne. ¹¹ E bone æ oji nje kaji me be ti læ *Dabidi adi sæsi. Nje kaji ki e Kirisi, Babe. ¹² Ningæ ne ki a igæri-e-n æ to kin: A ingæi ngon ki kasi ki biri-e ki kibi, æ ilæi-e me ne ngæm ne kuso ti læ da je.»

¹³ Ta naa ti nõg, kosi njé ræ je ki dærgæ ti, tægi, indæi ræde naa ti ki malayka ki kare ka kin, ningæ osi pa tæji

Luwæ æi næ: ¹⁴ «Tæba e ki dæ Luwæ ti ki nje kisi dærgæ ti taa nu. Taa, kisi maji ki dæ dængæ ti, ki ræ dije ti ki Luwæ ndigi-de tæ.»

¹⁵ Loki malayka je iyæi-de æ tæli awi dærgæ ti gogi, njé ngæm da je æli-naa dæde ti æi næ: «Adi j-awi biti ki Bætælæhæm ti j-oi ne ki ra ne æ Babe tæe ki dæe adi-je kin.» ¹⁶ I taai kalangæ awi ningæ yæ, ingæi Mari æi ki Jisæpi, naa ti ki ngon ki kasi ki ilæi-e me ne ngæm ne kuso ti læ da je. ¹⁷ Loki ooi ngon ki kasi ka kin ningæ, go ti æri gin ne je ki æli-de æji dæ ngon ki kasi kin. ¹⁸ Dije pæti ki ooi ta ki njé ngæm da je æri goe, æti-de bæ. ¹⁹ Mari ngæm ne je kin pæti mene ti, mæ ta dæ ti ki goe goe. ²⁰ NJé ngæm da je tæli gogi ki pa, ki kilæ tæji dæ Luwæ ti tæde ti. MBata Luwæ adi-de ooi ne je ki mbide je, ki kæmde je. Ningæ ne je ka kin rai ne ki go ræbe æ wa ki malayka ilæ-n-de mbæe ka kin tæ.

Koji Jæju me kæy kaw-naa ti

²¹ Loki ndæ ki kæ jijoo go koji ngon ti asi, ijæi mæte †, ningæ indæi tæ næ Jæju. E tæ ki malayka æl-de, loki kæe a ki sæme al bæy, kadi tæ bari-e-n. ²² Ningæ, loki ndæ ki e ndæ kay ræ ki go ndu-kun ti læ *Moji asi ††, Jisæpi æi ki Mari awi ki ngon ka kin Jorijalæm ti kadi tæji-e Babe, ²³ ki go ndange ti ki ndangi me ndu-kun ti læ Babe æi næ: «NGan dæw je ki dængæm pæti a æi ki kindæ ji dæde ti mbata læ Babe ‡.» ²⁴ Nim taa, ræi kadi adi dæ kærmæsi je joo æ se ngan dæ dum je joo kadi-kare ti, ki go ndange ti ki ndangi me ndu-kun ti læ Babe ††.

Pa læ Simæyo

²⁵ Dængæm kare e Jorijalæm ti nõg tæ næ Simæyo. E dæw ki dana taa e dæw ki nje ra go ndigi ti læ Luwæ tæ. Isi nginæ ta nje kaji *Isirayæl mari nu ba. Ningæ NDil Luwæ e dæe ti tæ. ²⁶ NDil Luwæ æl-e kæte ade gær tæki n-a n-oy al biti kadi n-oo Kirisi ki Babe kæte ki kæme bæy taa n-a n-oy. ²⁷ NDil æse kadi aw gin kæy ti læ Luwæ, ningæ tæki njé koji Jæju awi sie gin kæy ti kadi rai ki go ndu-kun ti læ Babe, ²⁸ Simæyo taa Jæju jine ti, ningæ ilæ tæji dæ Luwæ æ næ: ²⁹ «Basine, Babe, iyæ bææ læi ade aw maje, ki go ta ti læi ngata, ³⁰ MBata ka kæmm oo nje kaji dije ngata. ³¹ Kaji ki indæ dæe dana ta kæm kosi je ti pæti. ³² E kunji ki kadi unji dæ gin dije ti pæti, taa a e tæji ki dæ dije ti læi, Isirayæl tæ.»

³³ Ta ki Simæyo æl dæ Jæju ti æti kæe je ki bawe je bæ. ³⁴ Simæyo tæ ndune dæde ti, ningæ æl Mari æ næ: «Maji kadi igær maji, ngon ki oje kin a e ræbi kosi nim ræbi ki taa nim læ dije ngay dængæi Isirayæl ti. Taa, re tæ ne ki nje re ki ta kasi-naa al tæ. ³⁵ A adi gir ta ki ngæme dije ti ngay, gine a tæe taga. Ningæ ræi j wa ti, kiyæ ræ a gangæ ndili dana tæ.»

An ra oyo Luwæ mbata Jæju

³⁶ Dæne kare ki nje kæl ta ki ta Luwæ ti isi nõg, tæ næ An. E ngon læ Panuwæl, gin koji ti læ Ajær. Loki taa dængæm mandine ti, isi sie asi bal siri ba par æ ngawe

† 2:21 Læbæti 12.3 †† 2:22 Læbæti 12.6 ‡ 2:23 Tæe ki taga 13.2, 12 †† 2:24 Læbæti 12.8

oy. Ningə ki basine kin, An tɔgi ngay ngata. ³⁷ Bale e dɔ jijoo gide e sɔ. Nje ngaw koy kin e me kəy ti lə Luwə ki dɔkagiloe je pəti. Kondɔ ki kada e me kəy ti lə Luwə, əl sie ta, ɔgi rone nɛ kuso. ³⁸ E be ə, dɔkagiloe ti kin, e ka tɛɛ ngɔ re tɔ. Osi pa ilə-n tɔji dɔ Luwə ti, taa əl ta ki dɔ ngon ti kin dije pəti ki isi nginəi kadi Luwə taa Jorijaləm ji njé bə je ti tɔ.

³⁹ Loki njé koji Jəju je rai nɛ je pəti ki go ndu Babe ti ningə, təli awi Galile me be bo ti ləde ki Najaratə ti gogi. ⁴⁰ Ningə, ngon ka kin tɔgi, aw ki singəne. Rosi ki tər, ta me-maji lə Luwə e sie naa ti tɔ.

Jəju e me kəy ti lə Luwə loki bale e dɔgi gide e joo

⁴¹ Dɔ bal je pəti, njé koji Jəju awi lo ra nay ti ki bari-e nay paki. ⁴² Loki Jəju ra bal dɔgi gide e joo ningə, awi ki njé koji-ne je lo ra nay ti təkɪ isi rai kəte kəte go kuji rae ti †. ⁴³ Ningə, loki ndɔ ra nay tigə ba, njé koji Jəju je isi təli gogi, nə Jəju nay gogi Jorijaləm ti, ki kanji kadi njé koje je gəri go. ⁴⁴ Njé koji Jəju je ooi nə Jəju nay nja madide je ti ki uni səde rəbi, adi njiyəi ndɔ kare bəy taa iləi ngirə sange dan nojide je ti ki madide je. ⁴⁵ Sangi-e, nə sangi-e pi ingəi-e al. Loki ingəi-e al, təli tui dɔde awi Jorijaləm ti gogi sange ti. ⁴⁶ Sangi-e bitɪ ndɔ ki kɔ mitə ningə yə, ingəi-e, isi gin kəy ti lə Luwə dan njé ndo ndu-kun je. Isi dande ti, isi ur mbine oo-n ta je ki isi əli tɔ, dəji-n-de ta tɔ. ⁴⁷ Dije pəti ki ooi ta kəl Jəju kin, nɛ gər lie, ki ta ki tur lie, əti-de bəl ngay. ⁴⁸ Loki njé koje je ooi-e, əti-de bəl ngay, adi kɔe əl-e ə nə: «NGonm, ra ban ə ira səje nɛ be ə? O je ki bawi, j-a ta sangi ti ki nɔ kəmje ti.» ⁴⁹ Ningə əl-de ə nə: «Isangi-mi ki mba ri ə? Sɔbi kadi m-ra kilə gin kəy ti lə Bai kin, igəri ə se igəri al ə?» ⁵⁰ Nə njé koje je gəri me ta lie kin al.

⁵¹ Ningə go ti, Jəju təl aw səde Najaratə ti gogi. Jəju təl rone go ta ti lə njé koji-ne je. Kɔe ngəm nɛ je pəti ki rai nɛ kin mene ti. ⁵² Jəju tɔgi darone ti nim, me gosi ti nim tɔ, adi ingə maji ta kəm Luwə ti nim, ta kəm dije ti nim pəti.

Jə ilə mbɛ Poy Ta ki Maji (Mt 3.1-12; Mk 1.1-8; Jə 1.19-28)

3 Dɔkagiloe ti kin, nje kɔbe ki bo Səjar, ki bari-e nə Tɪbər ɔ be bal dɔgi gide e mi. Ningə Pɔsi *Pilati ə e nje kɔbe dɔnangi ti ki Juda, *Erodi e ngar dɔnangi ti ki Galile, Pilipi ki ngon kɔ Erodi e ngar dɔnangi ti ki Iture ki dɔnangi ki Tirakonitidi, ningə Lisaniyasi e ngar dɔnangi ti ki Abilən tɔ. ² An əi ki Kayipi ə əi njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ki bo ki dɔkagiloe ti ngɔ. Ningə, dɔkagiloe ti ngɔ kin, Jə ki ngon lə Jakari e dilə lo ti ə Luwə əl-e ta. ³ Jə aw dɔnangi Jurde ti pəti, ilə mbɛ ə nə: «Iyəi go rəbi njiyəsi je ki majal kɔ, adi rai səsi batəm, mba kadi Luwə iyə-n go majal je ləsi kɔ.» ⁴ Ra təkɪ ndangi me makitibi ti lə nje kəl ta ki ta Luwə ti, Ejay, əi nə: «NDu dəw madi ba dilə lo ti ə nə:

İrai go rəbi lə Babel!

İrai go rəbi lie adi a njururu.

⁵ Uti bole be je adi asi naa,

İkəsi dɔ mbal je ki dɔ gadi je adi asi ta nangi bərərə; İrai rəbi je ki rugɪ gɔndi gɔndi adi a njururu; İrai rəbi kɔkɪɔ je adi osi naa ti lay.

⁶ Lo kin ti, dije pəti a gəri kaji ki Luwə aji-je ††.»

⁷ Kosi dije ki rəi kadi Jə rade batəm, Jə əl-de ə nə: «Səi njé man majal tə li je be kam, nə ə əl səsi kadi ayi-naa wongi lə Luwə ki a re ə?» ⁸ Maji kadi kilə rasi tɔji kadi səi dije ki iyəi pa njiyəsi je ki majal kɔ. Ningə oti kadi əli mesi ti əi nə: «Je ngan ka *Abirakam.» MBata, Luwə asi kadi a təl gaji mbal je kam ngan ka Abirakam ti kare. ⁹ Ki basine kin, kingə e basi kadi tigə ngirə kagi je gangi ngata. Kagi ki ra ki andi maji əl ə, a tigəi-e kadi iləi-e me por ti kɔ.»

¹⁰ Kosi dije dəji Jə əi nə: «E ri ə kadi ji ra ə?» ¹¹ Ə Jə əl-de ə nə: «Dəw ki aw ki kibi joo ə, maji kadi adi kare dəw ki aw-n al, ningə dəw ki aw ki nɛ kuso ə, maji kadi ra-n ki e ki aw-n al tɔ.»

¹² *Njé taa la-mbə je ka, rəi kadi Jə rade batəm tɔ. Ningə dəji Jə əi nə: «Nje ndo, e ri ə kadi ji ra ə?» ¹³ Ba Jə əl-de ə nə: «İtaai la al dɔ e ki dəji səsi kadi itaai kin al.»

¹⁴ Asigar je ka dəji əi nə: «NGa je, e ri ə kadi ji ra ə?» Jə əl-de ə nə: «İndəi tɔgi dɔ dəw ti itaai la lie al, taa, itəti ta ngom indəi dɔe ti al tɔ. Ai dɔ la nay ti ləsi wa kin par.»

Jə ilə mbɛ lə dəw ki a re gone ti

¹⁵ Dɔkagiloe ti kin, dije isi nginəi dəw ki a re, adi dəji rɔde ta se Jə e Kirisi ki Luwə kote al bitɪ wa? ¹⁶ Ə Jə əl di-je pəti ə nə: «Mi, m-ra səsi batəm me man ti, nə dəw madi a re gom ti ngɔ, a ra səi batəm me NDil Luwə, ki me por ti. E dəw ki tɔge əti bəl, itə-m səy, kilə sa lie ka m-asi tuti al. ¹⁷ Dəw kin uwə kee to nɛ jine ti kadi to-n kə ko ki maji, ɔy me dam ti, ba ilə tise por. E por ki a oy al ratata.»

¹⁸ Jə adi dije ta kɔji je ki rangi ngay, ilə-n-de mbɛ Poy Ta ki Maji.

¹⁹ Nɛ kare bəy, Jə kɔl ki *Erodi ki e nje kɔbe dɔnangi ti ki Galile, mbata taa ki taa Erodiyadi ki ne ngokone nim, taa ra nɛ je ki rangi ki majal ngay nim tɔ. ²⁰ Nə, nɛ je ki go ti al pəti ki Erodi ra kin ka, təl uwə Jə dangay ti dɔ ti bəy.

Jəju ra batəm (Mt 3.13-17; Mk 1.9-11)

²¹ Loki dije pəti rai batəm ningə, Jəju ka ra batəm tɔ. Ə Loki isi əl ta ki Luwə ba, ta dɔrə tɛɛ. ²² NDil Luwə, risi tə də dum be isi dɔe ti. Ningə, ndu ta madi tɛɛ dɔrə ti, ə nə: «J NGonm ki nje ndigi ləm, ki j nɛ rɔnəl ləm ki bo ngay.»

Gin ka lə Jəju (Mt 1.1-17)

²³ Jəju ilə ngirə kilə ləne, loki bale e kuti mitə. Ki go gər-e ti ki dije gəri, Jəju e ngon lə Jisəpi, Jisəpi ki ngon lə Əli, ²⁴ Ningə Əli e ngon lə Mata, Mata e ngon lə *Ləbi, Ləbi e ngon lə Məlsi, Məlsi e ngon lə Yanay,

† 2:42 Tɛɛ ki taga 12.1-27; Dətarənom 16.1-8

†† 3:6 Tɛɛ ki taga 40.3-5

Yanay e ngon læ Jisæpi, ²⁵ Jisæpi e ngon læ Matatiyasi, Matatiyasi e ngon læ Amosi, Amosi e ngon læ Nawim, Nawim e ngon læ Əsili, Əsili e ngon læ Nagay, ²⁶ Nagay e ngon læ Mati, Mati e ngon læ Matatiyasi, Matatiyasi e ngon læ Səməyin, Səməyin e ngon læ Yosəki, Yosəki e ngon læ Yoda, ²⁷ Yoda e ngon læ Yowana, Yowana e ngon læ Rəsa, Rəsa e ngon læ Jorobabəl, Jorobabəl e ngon læ Salatiyəl, Salatiyəl e ngon læ Nəri, ²⁸ Nəri e ngon læ Məlki, Məlki e ngon læ Adi, Adi e ngon læ Kosam, Kosam e ngon læ Elmadam, Elmadam e ngon læ Ər, ²⁹ Ər e ngon læ Jəju, Jəju e ngon læ Eliyəjar, Eliyəjar e ngon læ Yorim, Yorim e ngon læ Mata, Mata e ngon læ Ləbi, ³⁰ Ləbi e ngon læ Siməyo, Siməyo e ngon læ Juda, Juda e ngon læ Jisæpi, Jisæpi e ngon læ Yonam, Yonam e ngon læ Eliyakim, ³¹ Eliyakim e ngon læ Mələya, Mələya e ngon læ Məna, Məna e ngon læ Matata, Matata e ngon læ Natə, Natə e ngon læ *Dabidi, ³² Dabidi e ngon læ Jəse, Jəse e ngon læ Obədi, Obədi e ngon læ Bowaji, Bowaji e ngon læ Sala, Sala e ngon læ Nasə, ³³ Nasə e ngon læ Aminadabi, Aminadabi e ngon læ Adimin, Adimin e ngon læ Arni, Arni e ngon læ Əsirom, Əsirom e ngon læ Pərəsi, Pərəsi e ngon læ Juda, ³⁴ Juda e ngon læ *Jakobi, Jakobi e ngon læ *Isaki, Isaki e ngon læ *Abirakam, Abirakam e ngon læ Təra, Təra e ngon læ Nawor, ³⁵ Nawor e ngon læ Sərugı, Sərugı e ngon læ Rəwu, Rəwu e ngon læ Peləgi, Peləgi e ngon læ Ebər, Ebər e ngon læ Səla, ³⁶ Səla e ngon læ Kaynam, Kaynam e ngon læ Arpasadi, Arpasadi e ngon læ Səm, Səm e ngon læ Nuwe, Nuwe e ngon læ Ləməki, ³⁷ Ləməki e ngon læ Matusaləm, Matusaləm e ngon læ Ənəki, Ənəki e ngon læ Yərədi, Yərədi e ngon læ Malələl, Malələl e ngon læ Kaynam, ³⁸ Kaynam e ngon læ Ənosi, Ənosi e ngon læ Səti, Səti ki ngon læ Adam, Adam ki ngon læ Luwə.

Su na Jəju

(Mt 4.1-11; Mk 1.12-13)

4 Go NDil Luwə ti ki rosi Jəju, Jəju təl ta ba Jurde ti re. Təl re ningə, NDil Luwə ɔr nge aw sie dilə lo ti. ² Su na-e ndo dɔɔ dilə lo ti. NDɔ ki Jəju ra dɔɔ kin, uso ne madı al, adı bo ra-e. ³ Nɔɔ be, su əl-e ə nə: «Re j NGon læ Luwə ə, adı mbal kin adı təl mapa adı m-o.» ⁴ Ə Jəju təl əl-e ə nə: «NDangi me makitibi ti læ Luwə əi nə: Dəw a isi ki dɔne taa ki takul ne kuso par al †.» ⁵ Su aw ki Jəju dɔ lo ti taa, ba ki kəm ki kində jipi, ɔje kɔbe je ki dɔnangi ti ne pəti ade oo. ⁶ Loki ɔje ningə, təl əl-e ə nə: «M-a m-adi tɔgi dɔ kɔbe je ti kin ki ne kingə je ki me ti pəti. Tado e ne ki adi-mi me jim ti, ningə dəw ki mem ndigi ə m-ade. ⁷ Re j, ɔsi məkəsi nangi nɔm ti ə, m-a m-adi ba pəti tə ygi.» ⁸ Jəju təl əl-e ə nə: «NDangi me makitibi ti læ Luwə əi nə: “A ɔsi məkəsi nangi nɔ Babe Luwə ti læi, ningə e ki karne ba par ə a re nge ti kadi igose.” ††» ⁹ Go ti gogi, su aw ki Jəju Jorijaləm ti, aw sie jam dɔ kəy ti læ Luwə taa. Loki aw sie taa, ningə əl-e ə nə: «Re j NGon læ Luwə ə, iyə jii taa osi adı m-o, ¹⁰ tado ndangi me makitibi ti læ Luwə əi nə: Luwə a adı ndune malay-

† 4:4 Dətarənom 8.3 †† 4:8 Dətarənom 6.13

ka je ləne kadi tə indəi kəmde goi ti. ¹¹ Bəy taa, a lai-ni dajide ti, mba kadi njai tigə mbal al ‡.» ¹² Jəju təl əl-e ə nə: «NDangi me makitibi ti læ Luwə əi nə: “A na Babe Luwə læi al”. ††» ¹³ Loki su tigə ki ne na je ki kadi n-na-n Jəju ba, ɔr rone gogi say rəe ti. ɔr rone nginə-n dɔkagilo ki rangi.

Jəju ilə ngirə kilə Galile ti

(Mt 4.12-17; Mk 1.14-15)

¹⁴ Lo kin ti, Jəju təl Galile. Re ki tɔgi ki j rɔ NDil Luwə ti. Tɔ Jəju ba ki dɔ lo je ki nɔɔ pəti. ¹⁵ NDo ne me kəy kaw-naa je ti læ *Jipi je. Dije pəti iləi tɔji dɔe ti.

Dije ki Najarəti ti mbati taai ne ndo læ Jəju

(Mt 13.54-58; Mk 6.1-6)

¹⁶ Jəju aw Najarəti ti, ki e be ki tɔgi ti. Təki isi ra-n kəte kəte, loki ndo taa kəɔ asi ningə, Jəju aw kəy kaw-naa ti læ *Jipi je. Jəju j taa kadi n-tidə makitibi. ¹⁷ Loki j taa, adi-e makitibi læ nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay, ki kəi. Jəju rirə makitibi ka kin ningə, ingə ta ki ndangi əi nə:

¹⁸ «NDil læ Babe e dɔm ti,

Babe kəti-m kadi m-ilə mbə Poy Ta ki Maji njé ndoo je. Babe ilə-m kadi m-əl dangay je ta tɔɔde kəy dangay ti,

Kadi m-əl njé kəm tɔ je təki, kəmde a oo lo.

Kadi m-taa njé ki dije isi indəi kəmde ndoo m-ilə-de taa.

¹⁹ Kadi m-ilə mbə bal me-maji læ Babe kin.»

²⁰ Go ti, Jəju kə makitibi ka kin, ningə təl-n adi nje kilə ki me kəy ti, ə isi nangi kadi əl ta. Dije pəti ki me kəy kaw-naa ti buki kəmde ki dɔe ti.

²¹ Lo kin ti, Jəju əl-de ə nə: «Ta ki oi kin, tɔl tane dɔsi ti bone.» ²² Dije pəti mai naji læ Jəju, taa mbə me-maji ki tɔɔ tae ti əti-de bəl ki dum tɔ, adı əli-naa əi nə: «Ma, e ngon læ Jisæpi rɔje ti ne al a?» ²³ Be ə Jəju əl-de ə nə: «M-gər kadi a əli-mi kuji ta ki ə nə: “I nje ra dije mɔy, aji rɔi j wa,” kin. A əli-mi əi nə: “J-o poy ne je pəti ki ira Kapərnayim ti kin, ə ira be koji ti ne be tɔ adı j-o”.»

²⁴ Jəju təl əl-de bəy ə nə: «M-əl səsi ta ki rɔjeti, nje kəl ta ki ta Luwə ti ki be koje uwe rone ti maji goto. ²⁵ Ki rɔjeti, dɔkagilo ti læ nje kəl ta ki ta Luwə ti Eli, njé ngaw koy je əi ngay *Isirayəl ti. Nə loki ndi ədi dɔnangi ti al bal mitə ki nusi, ə bo ɔ ki dɔnangi pəti ††, ²⁶ dəw kare dande ti ki Luwə ilə Eli rəe ti goto. E nje ngaw koy ki Sarəpita ti, dɔnangi ki Sidɔ ti yo ə Luwə ilə Eli ki rəe ti †††. ²⁷ Njé banji je ka əi ngay Isirayəl ti dɔkagilo ti læ Elije tɔ, nə e ki kare ki kadi Luwə ɔr banji rəe ti goto. E Nama ki Siri ti yo ə Luwə ɔr banji rəe ti †††.» ²⁸ Loki dije ki isi gin kəy kaw-naa ti ooi ta kin, wongi tɔl-de pəti. ²⁹ Lo kin ti, jii taai tuwəi Jəju me be bo ti kɔ, ningə awi sie jam dɔ mbal ti ki indəi be bo ti. Awi sie ti mba kadi n-suri-e n-ləi-e n-tɔli-e kɔ. ³⁰ Nə Jəju ur dande ti aw.

‡ 4:11 Pa je 91.11-12 †† 4:12 Dətarənom 6.16 †† 4:25 1 NGar je 17.1 ††† 4:26 1 NGar je 17.8-16 ††† 4:27 2 NGar je 5.1-14

Dingəm ki ndil ki majal ra-e

(Mk 1.21-28)

³¹ Jəju aw Kapərnayim ti, ki e be bo ki dɔnangi Galile ti. Jəju ndo ne dije ndo taa kəə ti. ³² Ne ndo lie əti dije bəl ki dum. Əti-de bəl ki dum tado əl ta ki tɔgi ki j rɔ Luwə ti. ³³ Ningə, dəw madi kare ki ndil ki majal ra-e, isi me kəy kaw-naa ti ləde nɔɔ, nɔ ki ndune ki bo ə nə: ³⁴ «Jəju ki Najarəti, ri ə ige rɔje ti ə? Ire mba kadi ituji-je a? M-gər-i maji: j ki Kay njay lə Luwə.» ³⁵ Jəju ndangi ndil ki majal ki tɔgine ə nə: «Uti tai, ə iteə kɔ rɔ dingəm ti kin.» Lo kin ti, ndil ki majal bi dingəm ile dande ti, ningə tɔe rɔe ti ki kanji kade kɔ. ³⁶ Ne kin əti dije pəti bəl, adi daji-naa ta dande ti əi nə: «Ta kin e ta ki ban ə əti bəl be ə? Dəw kam aw ki tɔgi kɔbe dɔ ndil je ti ki majal, ndangi-de ki tɔgi ki j rɔ Luwə ti adi tɔgi kɔ!» ³⁷ E be ə, tɔba lə Jəju sane ki dɔnangi ki nɔɔ pəti.

Jəju adi rɔ nga njé mɔy je ngay

(Mt 8.14-17; Mk 1.29-34)

³⁸ Loki Jəju j kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, aw me kəy ti lə Simɔ. Məm Simɔ ki dəne, mɔy ra-e, rɔe tingə ngay. Be ə, əli Jəju kadi ra ne madi mbata ti lie. ³⁹ Jəju rugi rɔne dɔe ti, ndangi rɔ ki tingə ngay ka kin adi iyə. Kalangi ba go ti, məm Simɔ j taa ra ne kuso adi-de.

⁴⁰ Lo sɔb, ta kadi kur ti, dije pəti ki awi ki dije ki mɔy je ki dangi dangi rai-de, rəi səde rɔ Jəju ti. Jəju ində jine dɔde ti kare kare pəti adi ingəi rɔ nga. ⁴¹ NDil je ki majal ka tɔgi rɔ dije ti ngay ki nɔ tade ti əi nə: «J NGon lə Luwə!» Nə Jəju ində tɔgi dɔde ti, adi-de ta rəbi kadi əli ta al, tado gəri-e bəti kadi e Kirisi.

Jəju ilə mbə Poy ta ki Maji me kəy kaw-naa je ti

(Mk 1.35-39)

⁴² Loki lo ti, Jəju tɔe me be bo ti aw dilə lo ti. Kosi dije ngay sangi-e, awi ingəi-e. Loki ingəi-e, ndigi kadi n-uwəi-e nangi rɔde ti kadi tə aw lo al. ⁴³ Nə Jəju əl-de ə nə: «Sɔbi kadi m-ilə mbə Poy Ta ki Maji ki jɔi dɔ kɔbe lə Luwə ndəgi be bo je ti tɔ, tado e ki mbata ta kin ə Luwə ilə-m.» ⁴⁴ E be ə, Jəju ilə-n mbə Poy Ta ki Maji me kəy kaw-naa je ti lə *Jipi je dɔnangi Jude ti.

Dije ki dɔsɔy ki Jəju bar-de

(Mt 4.18-22; Mk 1.16-20; Jə 21.1-11)

5 NDɔ kare, Jəju e basi kadi ba bo ti ki Gənarəti ti. Kosi dije uwəi-naa gəi gide mba kadi n-ooi ta lə Luwə. ² Lo kin ti, Jəju oo to je joo ki isi ngangi ba ti. Əi to je ki njé ndɔ je ki me ti indəi-de ə awi a togi bandi je ləde. ³ Jəju al me to ti ki kare ki e yə Simɔ, ningə əl Simɔ ade iyə ngangi ba ə aw ki dana ndəy. Go ti, Jəju isi nangi me to ti ndo ne kosi dije. ⁴ Loki əl ta oy ningə, əl Simɔ ə nə: «Aw ki dana lo ki man u ti, ə iləi bandi je ləsi indɔi kanji je.» ⁵ Simɔ təl əl-e ə nə: «Babe, j-ilə bandi ndɔ biti lo ti, nə kanji kare ka j-ingə al. Nə təkə e j ə idəji-m, m-a m-ilə bandi təkə əl-m.» ⁶ Loki iləi bandi je ləde, cyi kanji kəy ki to bəl, adi bandi je ləde ka ge gangi. ⁷ Lo kin ti, daji madide je ki əi me to ti ki nungti kadi rəi rai səde. Madide je rəi, adi cyi kanji ka kin rosi

to je ki joo. Kanji rosi to je adi to je awi tə ndui man.

⁸ Loki Simɔ oo ne kin, osi, csi məkəsi ne nangi nɔ Jəju ti əl-e ə nə: «Babe, csi rɔi ngərangi rɔm ti, tado mi nje ra majal.» ⁹ Simɔ ki made je ki əi sie, bəl rade cji-n go kanji ki cyi me bandi ti to bəl ngay. ¹⁰ Jaki ki Jə ki ngan lə Jəbədə ki əi ki Simɔ ka bəl rade tɔ. Ə Jəju əl Simɔ ə nə: «Adi bəl rai al, kaw ki kəte nɔɔ, e dije ngata ə a isa-de.» ¹¹ Lo kin ti, təli rəi ki to je ngangi ba ti, ningə iyəi ne je pəti ə uni go Jəju tə njé ndo je lie.

Jəju nga nje banji kare

(Mt 8.1-4; Mk 1.40-45)

¹² NDɔ ki rangi, Jəju e me be bo ti kare, ningə dingəm kare ki banji ra-e tɔe nɔɔ re. Loki oo Jəju ningə, osi ki ta kəmne nangi nɔe ti, nɔ ki dɔe ti ə nə: «Babe, re indigi ə a adi banji ləm ur, kadi rɔm ay njay.» ¹³ Jəju ilə jine cde-n ningə əl-e ə nə: «M-ndigi, ə kadi banji ləi ur, adi rɔi ay njay.» Ba ta naa ti nɔɔ par ə banji ur, adi rɔe ay njay. ¹⁴ Go ti, Jəju ade ndune kadi əl tae dəw madi al, ningə əl-e ə nə: «Nje kijə ne məsi kadi-kare yo ə aw cje rɔi, ningə adi kadi-kare təkə ndu-kun ti lə *Mojj daji-n †. Ira be mba kadi gəri təkə banji ləi ur adi ingə rɔ nga.» ¹⁵ Tɔba lə Jəju sane ki lo lo adi dije rəi kosi kosi mba kadi n-ooi ta lie je kadi aji-n-de dɔ mɔy je ti ləde je. ¹⁶ Nə Jəju cɔ rɔne aw lo je ti ki to dilə mba kəl ta ki Luwə.

Jəju nga dəw ki nje rɔ koy njururu

(Mt 9.1-8; Mk 2.1-12)

¹⁷ NDɔ kare Jəju isi ndo ne dije ningə, *Parisi je ki njé ndo ndu-kun je isi dan dije ti nɔɔ tɔ. Dije jɔi ki ngan be je pəti ki dɔnangi Galile ti, ki dɔnangi Jude, ki be bo Jorijaləm. Babe cji tɔgine me kaji njé mɔy je ti. ¹⁸ Lo kin ti, dije madi oti dəw kare ki rɔe oy njururu, me ne koti njé mɔy je ti, rəi sie rɔ Jəju ti. Sangi rəbi kadi n-awi sie kəy n-iləi-e nɔ Jəju ti. ¹⁹ Nə gəri rəbi ki kadi awi sie al, tado dije əi ngay. Be ə, ali taa, rai bole dɔ kəy ti ningə, iləi nje mɔy ki ne koti njé mɔy je, iləi-e dan kosi dije ti nɔ Jəju ti. ²⁰ Loki Jəju oo kadi-me ləde ningə, əl dingəm ə nə: «Majal je ləi e ki kiyə go kɔ.» ²¹ NJé ndo ndu-kun je lə Luwə ki Parisi je iləi rɔde məri ta ningə əli əi nə: «Dəwe kam e nɔ ə əl ta ki mal dɔ Luwə ti be ə? Luwə ki karne ba par ə asi kiyə go majal je lə dije kɔ, dəw ki rangi goto.» ²² Jəju gər mər ta je ləde ki mede ti adi əl-de ə nə: «Ra ban ə isi iməri ta je ki be kin mesi ti ə? ²³ Kəl dəw kə nə: “Majal je ləi e ki kiyə go kɔ” ba ngə ngay al ə se, kəl-e kə nə: “J taa ə injiyə” ba ngə ngay al ə? ²⁴ Re e be ba, m-a m-cji səi təkə mi NGon Dəw, m-aw ki tɔgi dɔnangi ti ne, mba kadi m-iyə-n go majal je lə dije kɔ.» Ningə, Jəju əl nje rɔ koy njururu ə nə: «J taa, un tuwə ləi, ə aw be.» ²⁵ Ta naa ti nɔɔ, dingəm ka kin j taa ta kəm dije ti pəti, un tirə ki kəte to ti, ə tɔe aw be ki kilə tɔji dɔ Luwə ti tane ti. ²⁶ Dije pəti, ne kin əti-de bəl adi iləi tɔji dɔ Luwə ti. Bəl rosi mede adi əli əi nə: «J-o ne ki mba bone.»

† 5:14 Ləbətiki 14.2-32 †† Ki go jibəl ra-e ti lə Jipi je, nje banji e dəw ki dije ooi-e kadi ay njay al, adi asi kadi aw lo ne ra je ti ki ba to Luwə al.

Jəju bar Ləbi
(Mt 9.9-13; Mk 2.13-17)

²⁷ Go ti Jəju tɛɛ ɲingə yə oo dəw kare ki nje taa la-mbə kadi njé kɔbe je ki bari-e nə *Ləbi, isi me kəy taa la-mbə ti. Lokɪ oo Ləbi ɲingə əl-e ə nə: «Un gom.»

²⁸ ɲingə Ləbi iyə nɛ je pəti, ə j̄ taa un go Jəju.

²⁹ Go ti, Ləbi ra nɛ kuso ki bo ngay me kəy ti ləne, bar-n Jəju. Lo nɛ kuso ti kin, njé taa la-mbə je, ki ndəgi dije ki rangi əi səde titi nɔɔ. ³⁰ *Parisi je ki njé ndo ndu-kun je bai ta, əli njé ndo je lie əi nə: «Ra ban ə isi usoi nɛ je, ayi-naa je ki njé taa la-mbə je, ki njé ra majal je ə?» ³¹ Jəju un ta əl-de ə nə: «E dije ki njé mɔy je ə a sangi dəw ki nje ra mɔy, bi e njé rɔ nga je ə a sangi dəw ki nje ra mɔy, al. ³² ɲingə, m-re mba bar dije ki dana al, nə m-re mba dije ki njé ra majal je yo mba kadi iyəi kilə rade je ki majal.»

Jəju əl ta ki dɔ kɔgi rɔ nɛ kuso ti
(Mt 9.14-15; Mk 2.18-20)

³³ ɲjé ki madi je əli Jəju əi nə: «Taa taa, njé ndo je lə Jə Batisi əi ki njé ndo je lə *Parisi je isi iyəi ta nɛ kuso, taa isi əli ta ki Luwə tɔ, ə njé ki yəi je, isi usoi nɛ je, ayi-naa man je.» ³⁴ Ə Jəju əl-de ə nə: «A asi kadi ɔgi dije ki bari-de lo nɛ kuso taa-naa ti kuso nɛ a? Dɔkagilo ki nje taa dəne isi-n səde naa ti kin, a asi kɔgi-de kuso nɛ al.»

³⁵ NDɔ je a rəi nɔɔ kadi a uni-e tade ti ɲingə tə, a iyəi ta nɛ kuso.

Nɛ ndo lə Jəju aw naa ti ki kɔki nɛ ndo lə Parisi je al
(Mt 9.16-17; Mk 2.21-22)

³⁶ Jəju əl-de kuji ta kare ə nə: «Dəw a gangi ta kibi ki sigi kadi ilə-n kəm e ki kɔke al. Re e be ə, kibi ki sigi a e ki gangi kɔ, ɲingə ta kibi ki sigi ka kin uwəi naa ki ki kɔke al bəy tɔ, adi joo pu təl nɛ ki tuji. ³⁷ Taa, dəw a un kasi kandi nju ki ki j̄ al bəy uti me mbu nda je ti ki kɔke al. Re e be ɲingə, lokɪ kasi a j̄ ba mbu nda je a ndui, kadi kasi lo kɔ. ɲingə mbu nda je təli nɛ ki tuji kɔ. ³⁸ Be ə, re kasi kandi nju j̄ al bəy ba, maji kadi mbu nda je əi ki sigi taa. ³⁹ Lokɪ dəw ay kasi kandi nju ki j̄ ɲingə, a ge e ki j̄ al bəy al ngata. Tado dije əli əi nə: “Kasi ki j̄ ə maji”.»

Ta lə Jəju dɔ ndɔ taa kəɛ ti
(Mt 12.1-8; Mk 2.23-28)

6 NDɔ kare, Jəju ində də me ndɔr gəme je ti. E ndɔ taa kəɛ lə *Jipi je. ɲingə, njé ndo je lie ki əi sie, gangi dɔ ko je jide ti, təmi usoi. ² Ə *Parisi je madi əli-de əi nə: «Ra ban ə irai nɛ ki kadi dəw ra ndɔ taa kəɛ ti al be ə? †» ³ Jəju əl-de ə nə: «Itidəi nɛ ki ngar *Dabidi ra lokɪ bo ra-de ki dije ki goe ti kin al bitɪ a? ⁴ Dabidi ur me kəy ti lə Luwə, un mapa ki dije adi Luwə kadi-kare ti uso ††, ɲingə təl-n adi dije ki goe ti usoi tɔ. Usoi mapa ki e nɛ ki sɔbi kadi njé kijə nɛ məsi kadi-kare je par ə usoi

‡.» ⁵ Jəju təl əl-de bəy ə nə: «Mi *NGon dəw m-aw ki tɔgi dɔ ndɔ taa kəɛ ti.»

Jəju adi rɔ nga dɲingəm ki jie oy njururu
(Mt 12.9-14; Mk 3.1-6)

⁶ *NDɔ taa kəɛ ki rangi, Jəju aw kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, ndo nɛ dije. ɲingə dɲingəm kare ki ji kɔe oy njururu, e me kəy kaw-naa ti nɔɔ. ⁷ ɲjé ndo ndu-kun je ki *Parisi je isi jəke isi indəi kəmde kadi n-ooi se Jəju a adi dɲingəm kin rɔ nga ndɔ ta kəɛ ti lə Jipi je wa? E ta bole ki isi sangi kadi n-ingəi ba n-indəi ta dɔe ti. ⁸ Nə Jəju gər mər ta je ləde, adi əl dɲingəm ki jie oy njururu ka kin ə nə: «J̄ taa, a dana ta kəm dije ti pəti.» Dɲingəm j̄ a taa. ⁹ ɲingə Jəju təl dəji ndəgi dije ə nə: «M-dəji səsi m-o, e ri ə maji kadi dəw ra ndɔ ta kəɛ ti ə? Kadi dəw ra maji ə se kadi ra majal ə? Kadi dəw nagi madine ta yo ti ə se kadi iyə adi tuji kɔ ə?» ¹⁰ Jəju ində kəmne gɔ-n-de ba pəti, ɲingə əl dɲingəm ka kin ə nə: «Isurə jii.» Dɲingəm surə jine, ɲingə jie təl to maji kare. ¹¹ Wongi tɔl njé ndo ndu-kun je ki Parisi je, adi əli-naa ta dande ti dɔ nɛ ti ki kadi n-rai ki Jəju.

Jəju mbəti njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo
(Mt 10.1-4; Mk 3.13-19)

¹² Me ndɔe je ti kin, Jəju aw dɔ mbal ti mba kəl ta ki Luwə. Əl ta ki Luwə kondɔ bitɪ lo ti. ¹³ Lokɪ lo ti, Jəju bar njé ndo je ləne. ɲingə mbɔ njé ndo je ti kin ə, mbəti-de dɔgi gide e joo, bar-de njé kaw kilə je. ¹⁴ Adɪ e Simɔ, ki ində tɔe nə Piyər əi ki ngokone Andire, ki Jaki, ki Jə, ki Piliipi, ki Batiləmi, ¹⁵ ki Matiye, ki Tomasi, ki Jaki, ki ngon lə Alpe, ki Simɔ ki bari-e dəw ki e mbɔ njé rɔ mbata kingə dɔ lə be ləde ti, ¹⁶ ki Judi ki ngon lə Jaki, taa Judasi Isikariyoti ki təl nje kun dɔ Jəju tɔ.

Jəju aji njé mɔy je dan kosi dije ti
(Mt 4.23-25)

¹⁷ Jəju j̄ ki njé kaw kilə je dɔ mbal ti re tɛɛ lo ti ki gide asi naa maji ɲingə, ingə kosi njé ndo je ləne, ki kosi di-je ngay ki j̄ dɔnangi Jude ti je, njé ki be bo Jorijaləm ti je, njé ki be bo je ti ki kadi ba ti ki Tir je ki Sidɔ je. Rəi mba koo ta lə Jəju je mba kadi aji-de dɔ mɔy je ti ləde je. ¹⁸ ɲjé ki ndil je ki majal yəti angalde ingəi rɔ nga tɔ. ¹⁹ ɲingə kosi dije pəti sangi kadi n-ɔdi rɔe, tado tɔgi madi isi tɛɛ rɔe ti adi-de rɔ nga.

Maji-kur ki kəm-to-ndoo
(Mt 5.1-12)

²⁰ Jəju un kəmne oo-n njé ndo je ləne ɲingə əl-de ə nə:

Səi njé ndoo je, səi njé maji-kur, tado kɔbe lə Luwə e yəsi.

²¹ Səi ki bo isi ra səsi bone, səi njé maji-kur, tado lo ti ə a indani.

Səi ki isi nɔi bone, səi njé maji-kur, tado lo ti ə a kogi.

²² Maji-kur e ləsi lokɪ dije isi mbati səsi, dije isi tuwəi səsi, dije isi taji səsi, dije isi əli ta je ki majal dɔsi ti,

† 6:2 Tɛɛ ki taga 34.21 †† 6:4 1 Samiyəl 21.2-7

‡ 6:4 Labətiki 24.9

mbata ti ləm mi *NGon dāw. ²³ NDō ki nē je kin tēē dōsi ti ə, maji kadi irai rōnəl, itij bal, tadō nē kigə go jisi e ngay dōrə ti. Tadō e be ə kade je adii kō njé kəl ta je ki ta Luwə ti, kəte.

²⁴ Nə səi njé nē kingə, səi njé kəm-to-ndoo. Səi njé kəm-to-ndoo tadō ingəi nē səl me ləsi ngata.

²⁵ Səi ki bone indani, səi njé kəm-to-ndoo, tadō lo ti ə bo a ra səsi.

Səi ki bone isi kogi, səi njé kəm-to-ndoo, tadō lo ti ə a uwəi ndoo je a ngi je.

²⁶ Səi ki dije isi əli ta ki maji maji dōsi ti, səi njé kəm-to-ndoo, tadō e be ə kade je rai ki njé kəl ta ki ta Luwə ti ki njé ngom je.

NDigi njé bə je (Mt 5.39-47)

²⁷ Ningə səi ki isi oi ta ləm, m-əl səsi kadi indigi njé bə je ləsi, irai maji ki njé ki isi dōsi səsi ta. ²⁸ Injangi dō njé ki isi mani səsi, ə əli ta ki Luwə mbata lə njé ki isi əli ta je ki majal dōsi ti.

²⁹ Re dāw ində dam mbōi ki kare ə, iyəti dame ki nungi ade ində bəy. Re dāw taa kibi ki ngal ləi ə, ade e ki gōji dō ti. ³⁰ Dəw ki ra ki dəji nē ə ade, ningə dāw taa nē ləi ə idəji goe al tō. ³¹ Nē je ki indigi kadi dije rai adi səsi kin ə, irai kae ti wa kin adi-de tō. ³² Kin ə indigi njé ki ndigi səsi tō par ə, oyo ri ə kadi dāw ra səsi ə? Dəw a ra səsi oyo al, tadō njé ra majal je ka ndigi njé ki ndigi-de tō. ³³ Kin ə irai maji ki njé ki rai səsi maji par ningə, oyo ri ə kadi dāw ra səsi ə? Dəw a ra səsi oyo al, tadō njé ra majal je ka rai təkī irai kin be tō. ³⁴ Kin ə adi njé ki igəri maji kadi a ugəi səsi bangi par ə tunəi səsi nē ningə, oyo ri ə kadi dāw ra səsi ə? Dəw a ra səsi oyo al, tadō njé ra majal je ka, adi njé ki gəri maji kadi a ugəi-de kōr nē ləde gogi par ə tunəi-de nē tō. ³⁵ Maji kadi indigi njé bə je ləsi, irai maji ki ngō par, ə adi dije tunəi səsi nē ki kanji kadi indəi mesi dō kinge ti gogi. E be ə a ingəi nē kigə go ji ki bo, taa a səi ngan lə nje kisi dō nē je ti pəti tō. Tadō e nje ra maji ki dije ki gəri ra oyo al ki dije ki nje me majal.

Igangi ta dō dije ti al

³⁶ Maji kadi səi njé ra maji ki ngay təkī Bawsi Luwə e-n nje ra maji ki ngay kin be tō. ³⁷ Igangi ta dō dāw ti al, ningə Luwə a gangi ta dōsi ti al tō. Uwəi dāw ki ta al, ningə Luwə a uwə səsi ki ta al tō. Iyəi go majal lə dāw kō, ningə Luwə a iyə go majal ləsi kō tō. ³⁸ Adi, ə Luwə a adi səsi tō. Luwə a buki posi kibi ti ləsi kadi rosi maji: a yəki, mbisi digi digi, buki kadi rosi re puu kō. Tadō go rəbi ki igangii ta dō dije kin ə Luwə a gangi-n ta dōsi ti tō.

³⁹ Ningə Jəju təl əl-de ta kare me kuji ta ti bəy ə nə: «Nje kəm tō a ndōr nje kəm tō madine ban ə? A ndōr-e al, tadō re ndōr-e ə a osi joo pu me be ti. ⁴⁰ Nje ndo itə nje ndo-e nē al, re e nje ndo ki bae ndo-e nē bərəre bərəre maji ningə, a to tə bane be.

⁴¹ «Ra ban be ə, o burim wale ki to kəm ngokgi ti yo, ə o kagi ki boy ki to yəi ti j wa kin al ə? ⁴² Kagi ki boy ki to kəmi ti j wa kin o al ningə, ki go rəbi ki ban ə a asi

kadi əl ngokgi ə nə: “NGokom, adi m-un burim wale ki to kəmi ti kin,” ə? I nje kədi kəm dije, un kagi ki boy ki kəmi ti kin ningə tə, a o lo ay njay kadi un-n burim wale ki kəm ngokgi ti.

Kagi ki kande (Mt 7.16-20; 12.33-35)

⁴³ «Kagi ki maji ki kadi a andi kandi ki majal goto, taa kagi ki majal ki kadi a andi kandi ki maji ka goto tō. ⁴⁴ E ki kandi kagi ki sōbi dō kage kin ə a gəri-e-n. Dəw a ijə kandi mbay-kote dō kon pa ti al, taa dāw a ijə kandi nju dō kon bər ti al tō. ⁴⁵ Dəw ki maji, kilə rae tēē me nē ra ti ki maji ki uwə mee. Ningə dāw ki majal, kilə rae tēē me nē ra ti ki majal ki uwə mee tō. Tadō e nē je ki rosi me dāw kin ə isi tēē tae ti.

Təl rō go ndu ti (Mt 7.24-27)

⁴⁶ «Ra ban ə ibari-mi “Babe, Babe”, ə irai nē ki m-əl səsi al ə? ⁴⁷ Dəw ki ra ki re rōm ti, oo ta ləm, ə təl rōne go ti ningə, e dāw ki to tə dāw ki m-a m-əl səsi ta lie kam be. ⁴⁸ To tə dāw ki nje ra kəy, ki ur be dō dii ti adi əbi maji, bəy taa, ində gin kəy ti kin be. Loki man j ningə, man kō lo re un kəy ka kin, nə asi kadi tō kəy ka kin al, tadō ində adi ngə maji. ⁴⁹ Nə dāw ki oo ta ləm, ə təl rōne go ti al, to tə dāw ki ində kəy ləne dōnangi ti taa ne kare, ki kanji kur be kində gine ti be. Loki man kō re un kəy ka kin ningə, ndəy ba bəy par ə kəy budi nangi mur mur kō.»

Jəju aji ngon nje kilə lə ki bo ki dō asigar je ki bu (Mt 8.5-13)

7 Loki Jəju əl ta je kin pəti kosi dije ba, ətī aw Kapər-nayim ti. ² Me be ti kin, dāw kare ki nje kun dō buti asigar je ki bu, aw ki ngon nje kilə ləne kare ki e mōy, to ta koy ti. Ningə e ngon nje kilə ki bae ge ta lie ngay. ³ Be ə, loki ki bo lə asigar je ka kin oo ta lə Jəju ningə, ilə ngatōgi je madī, ki əi ngatōgi lə *Jipi je, adi-de awi ingəi Jəju kadi dəji-e adi re səde aji ngon nje kilə ləne kin. ⁴ Loki rəi ingəi Jəju ningə, ngi dōe ti ki nja naa ti naa ti əi nə: «Dingəm kin, e dāw ki asi kadi ira sie me nē dəji ti lie kin, ⁵ tadō ndigi-je je Jipi je ngay, taa e e tō ə ra kəy kaw-naa ləje adi-je.» ⁶ Ə Jəju ətī aw səde. Awi, ə loki indəi dō kəy basi ningə, ki bo lə asigar je ka kin ilə madine je madī adi awi əli Jəju əi nə: «Babe, itapi rōi al, tadō mi m-asi kadi ində njai ta kəy ti ləm al. ⁷ E mbata kin ə, mi wa m-aw-n ki rōm rōi ti al. NGa ningə, m-dəji kadi əl ta kare par ə ngon nje kilə ləm a ingə rō nga. ⁸ M-əl be tadō, mi ki dōm mi gin tōgi ti lə njé ki dōm ti, ningə m-aw ki asigar je ki əi gin tōgi ti ləm tō. Adi re m-əl asigar kare m-ə nə: “Aw!” ba aw; kin ə m-əl ki nungi m-ə nə: “Ire!” ba re; kin ə m-əl ngon nje kilə ləm m-ə nə: “Ira nē ki be!” ba ra nēe kin tō.»

⁹ Loki Jəju oo ta je kin ba, pitī ki bo lə asigar je ka kin, ningə təl kəmne ki dō kosi dije ti ki a njiyəi goe ti, əl-de ə nə: «Adi m-əl səsi, ko kadi-me ki be kin, dōnangi ki *Isirayəl ti wa ka m-ingə al bəy.» ¹⁰ Loki njé kaw kilə je

əi nə n-təli be ningə yə ingəi ngon nje kilə ka kin, rəe nga adi isi kare.

Jəju adi ngon basa ki Nayim ti t̄si ndəl

¹¹ Jəju c̄ti ngō aw be bo ti ki t̄e nə Nayim. *Njé ndo je lie ki kosi dije ngay uni goe awi sie. ¹² Loki rəi t̄eji basi ki ta rəbi ki ur ki me be ti ka kin ningə, dije isi awi ki dəw ki oy kadi dibi-e. Dəw ki oy ka kin e ngon lə dāne ki nje ngaw koy kare be. E ngone ki d̄ingəm ki kare ba be, adi kosi dije ngay ki me be ti, isi dani dāne ka kin lo dibi ngone ti. ¹³ Loki Jəju o dāne ka kin ningə, kəm kō ra-e ngay mbata ti lə dāne ka kin, adi əl-e ə nā: «İng al.» ¹⁴ Jəju aw kadi kəsi yo ti, ilə jine c̄di-n. Njé koti n̄in je ai nangi, ba Jəju əl ə nā: «Basa, m-əli kadi j̄ taa!» ¹⁵ Ningə nje koy j̄ isi taa, ə ilə ngirə kəl ta. Jəju təl ule ji kōe ti. ¹⁶ Dije pəti, n̄e je kin əti-de bəl, adi iləi t̄ji dō Luwə ti əi nā: «Nje kəl ta ki ta Luwə ti kare ki bo t̄e danje ti ne: Luwə re ra ki dije ləne.» ¹⁷ N̄e ki ra n̄e kin, poye rosi d̄nangi ki Jude ti pəti ki ngan be je ki gəi gide.

Jə Batisi d̄əji ta ki dō Jəju ti

(Mt 11.2-6)

¹⁸ *Njé ndo je lə Jə cri-e poy n̄e ki ra n̄e kin adi-e oo, ə Jə bar njé ndo je ləne joo, ¹⁹ ilə-de r̄ Babe ti adi d̄əji-e əi nā: «İ ə j̄ dəw ki Luwə mbəte, ki s̄c̄bi kadi a re ka kin ə se, e nay ngō bəy kadi t̄ə j̄i ngəm tae ə?» ²⁰ Loki rəi t̄eji r̄ Jəju ti, əli-e əi «E Jə Batisi ə ilə-je ki r̄ci ti kadi j̄i d̄əji se “İ ə j̄ dəw ki Luwə mbəte, ki s̄c̄bi kadi a re ka kin ə se, e nay ngō bəy kadi t̄ə j̄i ngəm tae wa?”»

²¹ D̄okagiloe ti wa ki isi d̄əji-e ta kin, Jəju isi aji njé m̄oy je ngay nim, njé m̄əti je nim, isi tuwə ndil je ki majal dō dije ti nim, taa adi njé kəm t̄ə je ngay ooi lo nim t̄ə.

²² Ningə ilə njé kilə je ti lə Jə ə nā: «Awi əli Jə n̄e je ki oi ki mbisi je, ki kəmsi je kin: Njé kəm t̄ə je ooi lo, njé m̄əti je nj̄iyəi maji, njé banji je ingəi r̄ nga, njé mbi bəy je ooi ta, njé koy je j̄i taa lo koy ti, taa njé ndoo je ka, e ki kilə-de mb̄e Poy Ta ki Maji t̄ə. ²³ Maji-kur e lə dəw ki m-təl ḡin kosi lie, al.»

Jəju əl ta ki dō Jə ti

(Mt 11.7-11)

²⁴ Loki njé ndo je lə Jə t̄əli awi, Jəju ilə ngirə kəl kosi je ta ki dō Jə ti ə nā: «E ri ə awi isi oi dilə lo ti ə? E gakira ki nəl isi aw sie ki yo je, ki ne je kin a? ²⁵ A re e e al ə, e ri wa bangi awi isi oi ə? E dəw ki c̄ kibi ki ndole ngay ba awi oi-e ma? NGa njé ki c̄i kibi je ki gate e ngay ka, isi lo je ti ki s̄l lum, isi me kəy je ti ki boy ki ngar je isi ti. ²⁶ Ə se e ri wa ə awi oi wa? E nje kəl ta ki ta Luwə ti ə awi oi-e ma? Re e e ə, m-əl s̄əsi m-ə nā oyo, e nje kəl ta ki ta Luwə ti ki itə njé kəl ta je ki ta Luwə ti bəy. ²⁷ E e ə makitibi lə Luwə əl ta ki d̄e ti kəte ə nā: “M-a m-ilə ki nje kaw kilə ləm kəte kadi ra go rəbi ngi ti †.” ²⁸ Ningə adi m-əl s̄əsi, dan dije ti pəti ki dāne je oji-de kin, dəw ki bo itə Jə goto. Nə ki basine kin, dəw ki e ki du ngay me bekō ti lə Luwə bo ite. ²⁹ Dije pəti ki ooi ta lie, naa ti

† 7:27 Malasi 3.1

ki njé taa la-mbə je gəri kadi Luwə ra n̄e ki dana, adi adi Jə ra-de batəm. ³⁰ Nə *Parisi je ki njé ndo ndu-kun je c̄si n̄e ki Luwə ində d̄e dana mbata ti ləde ngərangi, adi mbati kadi Jə ra-de batəm. ³¹ M-o dəw ki kadi m-un-e m-c̄ji-n dije ki d̄okagilo ti ki bone kin al. Toi t̄ə n̄ə wa ka m-gər al. ³² M-a m-ə nā toi t̄ə ngan je ki du ki isi ta mbalo ti, bari-naa ki yo je, ki ne je əi nā: “Ji k̄l nal kadi indamii, ə imbati ndam, j-osi pa yo kadi ingi, ə imbati ng.” ³³ E be ə, Jə Batisi re, ə uso mapa al nim, əy kasi nju al nim ba, əli əi nā: “D̄e majal.” ³⁴ NGa ə, mi *NGon dəw m-re, ə m-uso n̄e je, m-əy man je ba, s̄əi əli əi nā: “Mi nje kuso n̄e kadi, mi nje k̄y n̄e, mi madi njé taa la-mbə je, ki njé ra majal je,” bəy t̄ə! ³⁵ Nə ngan lə Luwə pəti ki ndigi gosi lie, gəri kadi gosi lie e gosi ki dana.»

Jəju aw me kəy ti lə Parisi kare ki bari-e nə Simō

³⁶ Parisi kare ba Jəju kadi aw uso s̄əne ne. Be ə, Jəju aw isi sie ta n̄e kuso ti. ³⁷ Lo kin ti, dāne kare ki me be ti kin t̄e ngō re. E dāne ki nje ra kaya, ə gər kadi Jəju isi be lə Parisi ki bari-e Simō kin ngō, isi uso n̄e. Dāne re ki ku mbal ki bari-e albatir ki yibi ki əti maji rosi. ³⁸ Re isi go Jəju ti, njae ti, isi ngō, ningə yōm nja Jəju ki man kəmne, ba b̄r ki bisi d̄əne. Go ti, təl t̄n nja Jəju, ba buki yibi ti ka kin. ³⁹ Lo kin ti, Parisi ki ba Jəju be ləne ka kin əl mene ti ə nā: «Kin ə re d̄ingəm kin e nje kəl ta ki ta Luwə ti t̄əki r̄jet̄i ə, asi kadi a gər dāne ki isi c̄de kin, asi kadi a gər kilə ra-e je ki majal kin.» ⁴⁰ Ə Jəju əl-e ə nā: «Simō, m-aw ki ta kare ne kadi m-əli.» NGa ə Simō ilə Jəju ti ə nā: «Nje ndo dije, əl-m.» ⁴¹ Ba Jəju əl-e ə nā: «D̄ingəm kare adi la dije joo, ində kirə ti. Ki kare kadi a uge kirə ki lo kilə ki ndō bu mi, ə ki nungi kadi a uge kirə ki lo kilə ti ki ndō kuti mi t̄ə. ⁴² Nə loki asi kadi ugəi kirə ka kin d̄ode ti al, d̄ingəm ki nje la ka kin iyə k̄o ki go me-maji ti adi-de joo pu. Ə se dan dije ti ki joo kin, e ki ra a ndigi d̄ingəm ki nje la kin ngay ə?» ⁴³ Ningə Simō ilə Jəju ti ə nā: «M-o kadi e e ki la ki d̄e ti e ngay ə bae iyə k̄o kin ə a ndigi nje la kin ngay.» Ə Jəju əl-e ə nā: «Ta ləi e ta ki r̄jet̄i.»

⁴⁴ Ningə təl kəmne ki dō dāne ti ka kin, ba əl Simō ə nā: «O dāne kin a? M-re be ləi, ə man ki kare ka imbəl dō njam ti al, nā e, yōm njam ki man kəmne, taa b̄r ki bisi d̄əne bəy. ⁴⁵ İ uwə-m ki r̄ci ti jururu al, nā e, loki m-ur kəy nu, ra kilə k̄y njam jururu ki r̄c̄ne ti. ⁴⁶ İ ibuki yibi dō njam ti al, nā e, buki yibi ki əti maji dō njam ti p̄o p̄o. ⁴⁷ Be ə, m-a m-əli t̄əki e ki go rəbi majal je lie ki ngay ki kiyə kin ə, c̄ji-n ndigi-naa ki əti bəl kin. Ningə dəw ki majal je lie e ki kiyə go k̄o ngay al, a t̄ji ndigi-naa ki ngay al t̄ə.» ⁴⁸ Ba Jəju əl dāne ka kin ə nā: «Majal je ləi e ki kiyə go k̄o kadi.» ⁴⁹ Lo kin ti, dije madi ki isi sie ta n̄e kuso ti iləi ngirə kəl mede ti əi nā: «Dəw kin e n̄ə ə aw bit̄i kadi iyə go majal lə dije k̄o ə?» ⁵⁰ Nə Jəju əl dāne ə nā: «Kadi-me ləi aji, aw ki lap̄iya.»

Dāne je ki nj̄iyəi go Jəju ti

8 Go ti, Jəju aw ki be bo je, ki ngan be je, əl ta, ilə-n mb̄e Poy Ta ki Maji ki c̄ji dō k̄əbe lə Luwə. *Njé ndo je lie ki d̄əgi gide joo əi sie naa ti. ² Taa, dāne je madi ki

ndo ki Jəju tuwə ndil je ki majal dɔde ti kɔ je, e ki adi-de rɔ nga dɔ mɔy je ti ləde je kin ka əi nɔɔ tɔ. Adi e Mari ki Magidala ki ndo ki Jəju tuwə ndil je ki majal siri dɔe ti kɔ kin nim, ³ Jan ki ne Suja, ki e dingəm ki nje ngəm ne lə *Erodi kin nim, Sujan nim, taa ndəgi dəne je ki rangi ngay bəy tɔ. Əi kin ə əi dəne je ki njé ra ki Jəju ki ne kingə je ləde.

Kuji ta ki dɔ nje dibi ne ti

(Mt 13.1-9; Mk 4.1-9)

⁴ Kosi dije ki jii ki be bo je ki dangi dangi, kawinaa ki dɔ Jəju ti, ə Jəju əl-de kuji ta madi ə nə: ⁵ «Nje ndr kare aw kadi dibi ne, ningə dɔkagilo ki a ilə ko ne, kə ko je madi tosi ngang rəbi ti, adi dije njiyəi dɔ ti, yəl je rəi ɔi maki. ⁶ Kə ko je madi tosi dɔnangi njəkirə ti, adi loki mbie je əi nə n-tɛgi ba, təli tuti kurim, mbata lo ki sɔl ki kadi iləi ngirəde ti goto. ⁷ Kə ko je ki nungi, tosi dan kon je ti, adi kon je tɔgi səde naa ti, təli ndəmi-de mbɔl. ⁸ Nə kə ko je madi, tosi dɔnangi ti ki maji, adi tɔgi, kandidate tɛg. Dɔe kare andi asi bu, bu.» NGa ningə, Jəju tɔl dɔ ta ləne kin ə nə: «Dəw ki aw ki mbine mba koo-n dɔ ta ba, kadi oo dɔ ta kin maji!»

Gin ne ki Jəju əl-n ta me kuji ta ti

(Mt 13.10-17; Mk 4.10-12)

⁹ *Njé ndo je lə Jəju dəji-e əi nə se kuji ta kin me nə ri wa? ¹⁰ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Səi, Luwə tɛg ki dɔ ne ki to lo bɔyɔ ti ki ɔji dɔ kɔbe lie adi igəri, nə ndəge je, ne kin e ki ɔji-de ki kuji ta, mba kadi:

“Re kəmdə oo lo maji ka, ooi ne al,
MBide oo dɔ ta maji ka gəri me al” †.»

Jəju ɔr me kuji ta ki dɔ nje dibi ne ti

(Mt 13.18-23; Mk 4.13-20)

¹¹ Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Kuji ta kin, me ə to kin: kə ko, e ta lə Luwə. ¹² E ki tosi ngang rəbi ti, e dije madi ki ooi ta lə Luwə, ningə su re ɔr ta ki oi ka kin mede ti kɔ, nə tə pa ne ta jii adi mede Jəju kadi jii ingəi kajj. ¹³ Kə ko ki tosi dɔnangi njəkirə ti, əi dije ki ooi ta lə Luwə ba, taai ki rɔnəl, nə lo kadi ta kin ilə ngirəne mede ti ngə goto. Adi mede ngon kagi lo ki ndəy be par, nə loki kɔ je tɛg dɔde ti ba, iyəi go kadi-me ləde kɔ. ¹⁴ Kə ko ki tosi dan kon ti, əi dije ki ooi ta lə Luwə, nə go ti, me ka sururu, ki ne maji je, ki koo maji rɔ ki dɔnangi ti ne ɔgi-de kadi tɔgi me kadi-me ti ləde. ¹⁵ Ningə kə ko ki tosi dɔnangi ti ki maji, əi dije ki ooi ta lə Luwə ki ngamede ki maji, ngəme ki rɔjetj, ningə ngəmi mede ti, uwəi tɔgide ba, adi kandi kilə ləde tɛg.»

Kuji ta ki dɔ kunji ti

(Mk 4.21-25)

¹⁶ «Dəw a ində por lambi ti kadi dəbi ngo dɔ ti al, taa ində gin tirə ti al tɔ. A ində dɔ ne ti taa, kadi dije uri kəy ba, oi lo ki kunje. ¹⁷ Tadɔ ne ki to lo bɔyɔ ti, ki gine a tɛg al goto, taa ne ki to lo bɔyɔ ti, ki a to taga kadi dije gəri al ka goto tɔ. ¹⁸ Maji kadi uri mbisi maji oi dɔ ta ki isi oi,

bi kadi oi ki nɔɔ be al. Tadɔ dəw ki aw ki ne jine ti, a adi-e dɔ ti bəy. Nə dəw ki ne lie goto, e ki ndikiri wa ki ində mene dɔ ti kin ka, a taai jie ti wa bəy.»

Kɔ Jəju ki ngakɔe je

(Mt 12.46-50; Mk 3.31-35)

¹⁹ Kɔ Jəju ki ngakɔe je rəi kadi n-ooi-e, nə lo kadi tɛgi rɔe ti goto mbata kosi dije ki əi ngay. ²⁰ Ə əli-e əi nə: «O kɔi je, ki ngakɔi je ai taga nɔɔ, a sangi kadi n-ooi-ni.» ²¹ Ningə Jəju təl əl-de ə nə: «Kom je, ki ngakom je ə əi dije ki ooi ta lə Luwə, ba təli rɔde go ti, rai kilə.»

Jəju ndangi nəl adi a lo ka ti

(Mt 8.18, 23-27; Mk 4.35-41)

²² NDɔ kare, Jəju al me to ti əi ki njé ndo je ləne, ningə əl-de ə nə: «Adi jii gangi ba j-awi dame ti ki kare.» Ba awi. ²³ Loki isi ɔsi to isi gangi ba kin ba, Jəju to bi maki. Ə nəl ki bo ngay osi dɔ ba ti, ra adi man rosi to, əi ta yo ti. ²⁴ Lo kin ti, njé ndo je rəi ki rɔe Jəju ti, ndəli-e ki ng tade ti əi nə: «Nje ndo dije, Nje ndo dije, j-isi j-oy!» Loki Jəju ndəl, ndangi nəl je ki pungj man je adi təli toi jəke, lo to jijji. ²⁵ Ba təl əl njé ndo je ə nə: «Kadi-me ləsi to ra be tɔy ə?» NGa ningə bəl ra-de, ne kin əti-de bəl ngay, adi dəji-naa ta dande ti əi nə: «Dəw ə wa kam e ng ə nəl je ki man je ka əl-de ta par ə təli rɔde goe ti be ə?»

Jəju tuwə ndil je ki majal dɔ dingəm madi ti

(Mt 8.28-34; Mk 5.1-20)

²⁶ Jəju əi ki njé ndo je ləne rəi tɛgi dɔnangi ti ki Gərasa, ki a ta be ti ki Galile. ²⁷ Loki Jəju j me to ti ur ki nangi ningə, dingəm kare ki me be ti ki Gərasa, j nɔɔ re ki rɔ Jəju ti. E dingəm ki ndil je ki majal rai-e. Asi dɔk-agilo ngay, dingəm kin ilə kibi rɔne ti al nim, isi be me kəy ti al nim. Lo kise e dɔ badi je ti par. ²⁸ Loki oo Jəju ningə, osi nangi njəe ti, ba əl ta ki ndune ki boy ə nə: «Jəju ki NGon lə Luwə ki nje kisi dɔrɔ ti taa nu, e ri ə ige rɔm ti ə? Njai ba, adi-m kɔ al.» ²⁹ Əl be tadɔ Jəju adi ndune ndil ki majal kadi tɛg rɔ dingəm ti kin kɔ. Nja ngay ndil ki majal kin j ki dingəm ka kin ba ra-e. Dije dɔci-e ki kulə gindi je, iləi kangila gindi njəe ti je, nə gangi kulə gindi je kin riw riw ə tətj kangila gindi je kin nusi nusi rɔne ti kɔ, ba ndil je ki majal ɔsi-e adi aw ki dɔlə lo dɔlə lo. ³⁰ Ə Jəju dəje ə nə: «Tɔi nə na?» Ba e ilə Jəju ti ə nə: «Tɔm nə kosi njé rɔ je.» Tadɔ ndil je ki majal ngay uri me ti. ³¹ Lo kin ti, ndil je ki majal ka kin ngi dɔ Jəju ti kadi adi-de n-awi lo dangay ti lə ndil je ki majal al. ³² Kosi kɔsongj je ai lo ti kin nɔɔ a usoi ne dɔ mbal ti, ə ndil je ki majal ka kin ngi dɔ Jəju ti kadi adi-de n-awi mede ti. Ba Jəju adi-de ta rəbi kadi awi mede ti. ³³ NDil je ki majal tɛgi me dingəm ti, awi uri me kɔsongj je ti ka kin. Ningə yə, kɔsongj je bingəi-naa kadi mbal ti taa, tosi me ba ti, ayi-naa man oyi. ³⁴ Loki dije ki njé ngəm kɔsongj je ooi ne ki ra ne kin ba, ayi-naa awi me be bo ti ki ngan be je, ɔri poy ne ki ra ne kin dije. ³⁵ Dije tɛgi awi kadi n-ooi ne ki ra ne kin. Be ə, loki rəi tɛgi rɔ Jəju ti ningə, ooi dingəm ki ndil je ki majal tɛgi me ti ka kin, isi nja Jəju ti. Ooi-e kadi isi ki kibi rɔne ti, ki angal ki maji, adi ra-de bəl. ³⁶ Njé ki ai lo ne ti ki ra ne kin, ɔri

† 8:10 Ejay 6.9

madide je poye, tɔji rəbi ki dɪngəm ki aw ki ndil je ki majal kin ingə-n rɔ nga. ³⁷ Lo kin ti nɔɔ be, dije ki dɔ-nangi Gərasa ti, bəl tɔl-de, adi dɔji Jəju kadi iyə dɔnangi ləde ə aw. Ə Jəju al me to ti, təl gogi. ³⁸ Dingəm ki Jəju tuwə ndil je ki majal dɔe ti kɔ ka kin dɔji Jəju kadi n-aw sie, nə Jəju tuwe ³⁹ ə nə: «Itəl aw be, ɔr poy nɛ je pəti ki Luwə ra səi kin adi dije ooi.» Be ə, dingəm aw ilə mbɛ nɛ ki Jəju ra sie kin me be bo ti ki tae ba.

Ta lə ngon lə Jayrusi ki dənə ki ta lə dənə ki nje mɔy məsi

(Mt 9.18-26; Mk 5.21-43)

⁴⁰ Loki Jəju təl re, kosi dɔji uwəi-e ki rɔde maji, tado pəti isi nginai tae. ⁴¹ Ningə yə dingəm kare ki tɔe nə Jayrusi, ki e nje kun dɔ kəy kaw-naa lə *Jipi je j nɔɔ re. Re osi nja Jəju ti, nɔ dɔe ti kadi re aw be ləne. ⁴² Kadi aw be ləne mbata ngone ki dənə ki e kare ba, bale e dɔgi gide joo to ta koy ti. Loki Jəju isi aw, kosi dije mborəi-e ki yo je ki ne je, lo kɔr kəə goto. ⁴³ Dan kosi dije ti kin, dənə kare ki mɔy məsi ade kɔ bal dɔgi gide joo e nɔɔ. Dənə kin tuji nɛ kingə ləne kɔ pəti ji njé ra dije mɔy ti, nə dəw ki kadi ade rɔ nga goto. ⁴⁴ Dənə re basi rɔ Jəju ti, ki rəbi ki gide ti, ɔdi ta kibi lə Jəju par ə, ta naa ti nɔɔ, məsi gangi rɔe ti. ⁴⁵ Loe ti nɔɔ Jəju dɔji ə nə: «Nə ə ɔdi-m ə?» Ningə dije pəti naji-e ti əi nə n-ɔdi-e al. NGa ə Piyər əl-e ə nə: «Babe, e dije ki rɔsi gidi, mborəi-ni ki yo je ki ne je kin ə ɔdi-ni.» ⁴⁶ Nə Jəju ə nə: «Dəw madi ɔdi-m, m-gər kadi tɔgi tɛɛ rɔm ti.» ⁴⁷ Loki dənə oo kadi nɛ ki n-ra kin Jəju gər ba, dadi par par, osi nja Jəju ti. Ningə ɔr go nɛ ki ra ə adi n-ɔdi-n Jəju kin ta kəm dije ti pəti. Taa, ɔr-de go kingə ki ingə rɔ nga ta ji naa ti nɔɔ par kin tɔ. ⁴⁸ Ə Jəju əl-e ə nə: «NGonm, kadi-me ləi aji. Aw ki lapiya.»

⁴⁹ Loki Jəju a əl ta ba bəy ningə, dəw kare j be lə nje kun dɔ kəy kaw-naa lə Jipi je re. Re əl Jayrusi ə nə: «NGoni oy, itapi Nje ndo dije al ngata.» ⁵⁰ Nə Jəju ki oo dɔ ta kin əl Jayrusi ə nə: «Adi rai bəl al, adi mei par, ə a aji.» ⁵¹ Loki rai tɛɛi me kəy ti, Jəju iyə ta rəbi adi dəw ur kəy go ngon ti al. Adi Piyər nim, Jə nim, Jaki nim, baw ngon əi ki kɔ ngon nim tɔ par ə uri sie kəy go ngon ti. ⁵² Dije pəti nɔi je, ndingəi rɔde je mbata ti lə ngon, nə Jəju əl-de ə nə: «Inɔi al, ngon oy al, nə to bi kare.» ⁵³ Ba ibəi Jəju kogii, mbata gəri kadi ngon oy. ⁵⁴ Nə Jəju uwə ji ngon, ba əl-e ta ki ndune ki boy ə nə: «NGonm, j taa.» ⁵⁵ Lo kin ti, ngon tɔsi ndəl, adi j taa ta ji naa ti nɔɔ. Ba Jəju dɔji-de kadi adi-e ne uso. ⁵⁶ Nɛ kin ra bəl njé koje je ngay. Nə Jəju adi-de ndune kadi əli tae dəw madi al.

Jəju ilə njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo

(Mt 10.1-9, 11-14; Mk 6.6-13)

9 Jəju bar njé ndo je ki dɔgi gide joo, adi-de tɔgi, ki kɔbe dɔ ndil je ti ki majal pəti, taa kadi ajii njé mɔy je tɔ. ² Jəju ilə-de kadi iləi mbɛ Poy Ta ki Maji ki ɔji dɔ kɔbe lə Luwə, taa kadi adi rɔ ngə dije tɔ. ³ Ningə əl-de ə nə: «Uni nɛ madi mbata dɔ rəbi al nim, uni kagi tɔsi al nim, uni bɔl al nim, uni mapa al nim, uni la al nim, taa kadi awi ki kibi rɔsi joo al nim tɔ. ⁴ Ə me kəy ki ra ki

uri ti ba, a isi titi nɔɔ biti kadi awii. ⁵ A kin ə re, me be ti, dije mbati kuwəi səsi ki rɔde ti ba, loki isi tɛɛi me be ti kin ki taga ə, indəi bu ki njasi ti kɔ †, mba kadi to tə nɛ ndəji ndude.» ⁶ *NJé ndo je iləi dɔde awi ki be be, iləi mbɛ Poy Ta ki Maji, taa aji njé mɔy je ki lo lo tɔ.

Ta ndɔji Erodɔ dɔ Jəju ti

(Mt 14.1-2; Mk 6.14-16)

⁷ Loki *Erodɔ ki e nje kɔbe dɔnangi ti ki Galile, oo poy nɛ je ki isi rai nɛ kin ba, ta ndɔje dɔ Jəju ti, tado dije madi əli əi nə: «E Jə Batisi ə j taa dan njé koy je ti.» ⁸ NJé ki nungɔ əli əi nə: «E Eli ki nje kəl ta ki ta Luwə ti ə tɛɛ.» NJé je ki nɔ je bəy əli əi nə: «E njé kəl ta je ki ta Luwə ti ki kəte je kin ə ki kare j dan njé koy je ti.» ⁹ Lo kin ti Erodɔ əl ə nə: «Jə, e mi wa ə ndɔ ki madi gangi dɔe, nga e na bəy ə m-isi m-o ta je ki be kin dɔe ti wa ka m-gər al.» Ba sangi kadi n-oo Jəju.

Jəju adi nɛ kuso dɪngəm je dibi mi usoi

(Mt 14.13-21; Mk 6.30-44; Jə 6.1-15)

¹⁰ Loki njé kaw kilə je təli nɔɔ rəi ba, ɔri Jəju poy nɛ je ki rai adi-e oo. Ə Jəju ɔr-de, aw səde kadi be bo ti ki bari-e Bətisayda. ¹¹ Nə kosi je gəri gode, adi awi gode ti. Jəju uwə-de ki rɔne ti, əl-de ta ki dɔ kɔbe ti lə Luwə, taa aji njé je ki sangi rɔ nga tɔ. ¹² Ningə loki kadi aw tə ur, njé ndo je ki dɔgi gide e joo, rəi rɔ Jəju ti əli-e əi nə: «Ituwə kosi dije kam adi awi ki ngan be je ti, ki lo ndrɔr je ti, sangi lo to je ki nɛ kuso je, tado lo ki j-ai ti ne kin, e lo ki dije gotoi ti.» ¹³ Nə Jəju əl-de ə nə: «Səi je wa adide nɛ usoi.» Ə njé ndo je əli əi nə: «J-aw ki mapa mi ə kanji joo wa be tɔ par, adi re e be al wa ningə kadi je wa j-aw ji ndogɔ mapa mbata ti lə kosi dije kin pəti wa ta.» ¹⁴ Dingəm je asi dibi mi loe ti nɔɔ. Nə Jəju əl njé ndo je ə nə: «Adi-de isi nangɔ, uwəi-naa asi kuti mi, kuti mi be.» ¹⁵ *NJé ndo je rai təki Jəju əl-n-de, adi adi-de isi nangɔ pəti. ¹⁶ Ə Jəju ɔy mapa ki mi ki kanji ki joo ka kin, ba un kəmne ki taa, əl ta ki Luwə mba kadi njangi dɔ nɛ kuso kin. Go ti, Jəju uwə mapa je ka kin gangi naa ti, ə təl-n adi njé ndo je kadi ləbi kosi dije. ¹⁷ Dije pəti usoi nɛ ndani maji. Ningə, njé ndo je ɔyi gindi mapa je ki nay, kare dɔgi gide e joo bəy.

Piyər gər kadi Jəju e Kirisi ki Luwə mbəte

(Mt 16.13-20; Mk 8.27-30; Jə 6.67-71)

¹⁸ NDɔ kare Jəju isi əl ta ki Luwə gidi lo ti gogi, njé ndo je lie əi sie naa ti, ə Jəju dɔji-de ə nə: «Kosi je isi əli ta ki dɔm ti təki mi nɔ ə?» ¹⁹ Ə iləi-e ti əi nə: «Dije madi əli əi nə j Jə Batisi, njé ki nungɔ əi nə j nje kəl ta ki ta Luwə ti Eli; njé ki rangi bəy əi nə e njé kəl ta ki ta Luwə ti ki kəte je kin ə e ki kare dande ti ə j dan njé koy je ti.» ²⁰ Ningə Jəju əl-de ə nə: «NGa səi wa ki dɔsi, əli əi nə mi nɔ ə?» Ba Piyər ile ti ə nə: «J Kirisi ki Luwə mbəte.» ²¹ Jəju ndəji njé ndo je ki tɔgine ngay kadi əli ta kin dəw madi al.

† Ta lə kində bu ki nja ti kɔ ba, iggi Mt 10.14 ki ta ki dɔ ti ki e gin ti nangɔ.

Jəju əl ta koyne ki kine lo koy ti

(Mt 16.24-28; Mk 8.34-9.1)

²² Jəju ilə dɔ ta ti kin ə nə: «Səbi kadi mi *NGon dəw m-a m-ingə kəŋŋay. *NGatəŋgi je lə *Jipi je, ki ki bo je lə njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je a mbati-mi. Dije a tɔli-mi, nə ndo ki kəŋŋay mətə lə ndo koym ba, m-a m-təŋŋay lo koy ti.» ²³ Go ti, Jəju əl dije pəti ə nə: «Re dəw madi ndigəŋ njiyə gom ti ningə, kadi oo rone tə nē madi al, kadi ndo je kare kare pəti, e wa un kagi-dəsi koy ləne, ə re un gom. ²⁴ Təki rəjeti, dəw ki ge kaji rone ne wa dɔnangəŋ ti ne a tɔ ta rone. Nə dəw ki tɔ ta rone ki mbata ləm, a aji rone tɔ. ²⁵ Kin ə re dəw ingə nē maji je ki dɔnangəŋ ti ne pəti tigə, nə kadi e wa tɔ ta rone, ə se tuji rone ə, maje to ra be ə? ²⁶ Təki rəjeti, re rɔ dəw madi sɔl-e ki mbata ləm, ə se ki mbata ta ləm ningə, mi NGon dəw ka, m-a m-ra rɔsɔl dɔe ti tɔ, ndɔe ti ki m-a m-re-n me kɔsi-gon ti ləm, ki me kɔsi-gon ti lə Bawm, ki me kɔsi-gon ti lə malayka je ki ayi njay.» ²⁷ Təki rəjeti, adi m-əl səsi: dije madi dansi ti ne a oyi al bəy ə, a oi kəbe lə Luwə ki kəmdə.

Jəju mbəl rone

(Mt 17.1-8; Mk 9.2-8)

²⁸ NDɔ jijo go ta je ti kin ningə, Jəju ɔr Piyər nim, Jə nim, taa Jaki nim tɔ, ə al aw səde dɔ mbal ti kadi n-əli ta ki Luwə. ²⁹ Loki Jəju isi əl ta ki Luwə ningə, ta kəme mbəl, taa kibi lie təl nda bal bal tɔ. ³⁰ Ningə loe ti nɔŋ, dɔngəm je joo a əli sie ta. Dɔngəm je ka kin e *Moji əi ki Eli. ³¹ Təŋgi me tɔ ba ti, a əli sie ta ɔji dɔ kaw ki a aw Jorijaləm ti kadi oy, tɔl-n ta kilə ləne. ³² Piyər əi ki madine je, bi tɔl-de maki. Ə loki ə nə n-ndəli ningə, ooi kunji Jəju ki dɔngəm je ki joo ki ai sie. ³³ Loki dɔngəm je ka kin iyəŋi Jəju ə isi awi ba, Piyər əl Jəju ə nə: «Babe, kin ə j-isi lo kin ti ne be par ə maji ngay. J-a ra kəy-lo mətə: kare e yəŋi, kare e yə Moji, ə ki kare e yə Eli tɔ.» Piyər gər me ta ki isi əl kin al. ³⁴ Ə loki a əl ta tə kəl ba bəy ningə, kil ndi j re səbi dɔde liti. Loki kil ndi isi səbi dɔde kin, bəl tɔl njé ndo je. ³⁵ Lo kin ti, ndu ta madi təŋgi me kil ndi ti ə nə: «E kam e NGonm, e ə e dəw ki m-kəte, ə oi ta lie.» ³⁶ Go ndu ta ti kin, Jəju təl nay ki karne ba, dəw oo dəw madi ki rangi kade ti al. *NJé ndo je ngəmi tade, ta kare ka əli dəw madi ndɔe ti nɔŋ dɔ nē je ti ki ooi kin, al.

Jəju aji ngon ki ndil ki majal ra-e

(Mt 17.14-18; Mk 9.14-27)

³⁷ Lo ti go ti, Jəju əi ki njé ndo je ləne ki mətə jɔ dɔ mbal ti isi rəi ki nangi ba, kosi dije ngay tɔləi kəme. ³⁸ Ningə dan kosi dije ti ka kin, dɔngəm kare un ndune ki taa ə nə: «Nje ndo dije, m-nɔŋ ki dɔi ti kadi igəŋŋonm kin adi-m, tado e ki karne ba jim ti. ³⁹ Dɔkagilo je madi ba, ndil ki majal a uwə, ra-e adi ur kɔl, ə yəke ki tɔgine, adi kulum tae ibə jugi jugi. A ade kəŋŋay ratata, tə nē ki a iyə al be bəy taa təl iyə. ⁴⁰ Be ə, m-dəŋi njé ndo je ləi kadi tuwəi ndil ki majal kin dɔe ti kɔ, nə asi kadi tuwəi-e al.» ⁴¹ Lo kin ti, Jəju un ta əl ə nə: «Səi dije ki dɔkagilo ti ki bone ki səi njé me ngəŋ je, səi njé ra nē ki majal, kadi

tə m-isi səsi dɔkagilo ban bəy taa ə? Kadi m-a m-ɔsi ginsi dɔkagilo ban bəy taa ə? Ire ki ngoni rɔm ti ne.» ⁴² Loki ngon isi re basi ki rɔ Jəju ti ningə, ndil ki majal ka kin un-e, ɔte nangi, yəke ki tɔgine, nə Jəju ndangi ndil ki majal ade təŋgi rɔŋŋon ti, adi ngon ingə rɔŋŋa, ba təl sie adi bawə. ⁴³ Lo kin ti, dije pəti, ta ndɔji-de dɔ tɔgi Luwə ti ki əti bəl kin.

Jəju təl əl bəy kadi n-a n-oy

(Mt 17.22-23; Mk 9.30-32)

Loki nē je pəti ki Jəju ra, əti dije pəti bəl, Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: ⁴⁴ «Oi ta ki m-aw tə m-əl səsi kin maji: A iləi-mi *NGon dəw ji dije ti.» ⁴⁵ Nə njé ndo je gəri me ta kin al. Ta kin to ki ndəme ba mba kadi gəri me al. Ningə bəli kadi dəŋi ta Jəju dɔ ti tɔ.

Jəju un ta lə ngan je ki du ndo-n nē njé ndo je ləne

(Mt 18.1-5; Mk 9.33-37)

⁴⁶ *NJé ndo je iləi ngirə naji-naa ta ti kadi n-gəri se nə dande ti ə e ki bo wə? ⁴⁷ Jəju gər ta ki mede ti, adi un ngon ki du, ur-e ade a gədiŋe ti, ⁴⁸ ningə əl-de ə nə: «Re dəw madi uwə ngon kin ki rone ti me tɔm ti ə, e mi wa ə dəwe kin uwə-m ki rone ti. Ningə, dəw ki uwə-m ki rone ti, e nje kilə-m ə uwe ki rone ti.» Təki rəjeti, dəw ki e ə e ki du ngay dansi ti, e dəwe kin ə e ki bo dansi ti.

Dəw ki e nje kɔsi-m ta al e dəw ləm

(Mk 9.38-41)

⁴⁹ Jə un ta əl Jəju ə nə: «Nje ndo dije, j-o dəw madi ki a tuwə ndil je ki majal me tɔi ti, ə ji ndigəŋ kadi j-ɔge dɔ ra nē kin, tado e njiyə səje goi ti al.» ⁵⁰ Nə Jəju ile ti ə nə: «ɔgi-e dɔ al, tado dəw ki ɔsi səsi ta al, e dəw ləsi.»

NGon be kare ki Samari ti mbati kuwə Jəju ki rone ti

⁵¹ Loki dɔkagilo nay basi kadi a uni Jəju awi sie dɔrəŋ ti, Jəju ilə ndune kadi gar n-aw Jorijaləm ti. ⁵² Be ə, ilə njé kaw kilə je nɔŋe ti kəte. *NJé kaw kilə je awi, uri me ngon be ti ki *Samari mba kadi indəi dɔ re lə Jəju naa ti kəte. ⁵³ Nə dije ki ngon be ti ka kin mbati kuwə Jəju ki rɔde ti tado isi aw ki Jorijaləm. ⁵⁴ Loki njé ndo je lie, Jaki əi ki Jə ooi ta kin ba, əli Jəju ə nə: «Babe, indigəŋ kadi jɔ dəŋi por j-adi j dɔrəŋ ti, osi dɔde ti, ro-de kɔ a?» ⁵⁵ Ə Jəju təl kəmdə, kɔl səde. ⁵⁶ Ba uni rəbi, awi ngon be ti ki rangi.

Kun go Jəju

(Mt 8.19-22)

⁵⁷ Loki əi dɔ rəbi ti, dəw madi əl Jəju ə nə: «M-a m-un goi lo je pəti ki a aw ti.» ⁵⁸ Ə Jəju əl-e ə nə: «NJə je ai ki be tode, ə yəl je ai ki kəyde tɔ, nə *mi NGon dəw m-aw ki lo ki kadi m-ilə dɔm ti al.»

⁵⁹ Go ti, Jəju əl dəw ki rangi ə nə: «Un gom.» Ningə dəw ka kin əl-e ə nə: «Babe, adi-m ta rəbi adi m-aw m-dibi bawm bəy taa.» ⁶⁰ Nə Jəju əl-e ə nə: «Iyə njé koy je adi dibi njé koy je ləde, nə j aw ilə mbe kəbe lə Luwə.» ⁶¹ E ki rangi bəy əl ə nə: «Babe, m-a m-un goi, nə m-

dæji kadi adi-m ta ræbi adi m-aw m-əl ta ki kadi j-iyə-n-naa ki njé ki me kəy ti ləm bəy taa.»⁶² Ə Jəju əl-e ə nə: «Dəw ki uwə dɔ kɔsi mangi, ə təl ilə rəti gogi ba, dəwe kin kqbe lə Luwə e ki ta tɔe al.»

Jəju ilə njé ndo je kuti siri gide joo

(Mt 9.37-38; 10.7-16; Mk 6.8-11; Lk 9.3-5)

10 Go ne je ti kin, Jəju mbəti njé ndo je ki rangi kuti siri gide joo, ba ilə-de joo joo ki be bo je ki lo je ki dangi dangi ki cji kadi re e wa a aw ti.² Ningə əl-de ə nə: «Ko ki asi kijə, dile e ngay, nə njé kije je əi ngay al. Ə əli ta ki Ba nje ko, adi ilə ki njé ra ko je me ko ti lie.³ Ningə ki basine kin, osi dɔ rəbi ti awi! M-ilə səsi tə ngan bati je dan jagim je ti.⁴ Uni la al nim, uni bɔl al nim, uni sa njasi al nim tɔ. Taa ai rəbə ta lapiya ki ra ti al nim tɔ.⁵ Kin ə awi kadi uri me kəy ti madi ba, ne ki dɔsəy, əli əi nə: “Lapiya ki dɔ me kəy ti kin.”⁶ Ningə kin ə re dəw ki nje ndigi lapiya isi me kəye ti kin nqɔ ba, lapiya ləsi a aw ki dɔe ti. A re dəw goto ba, lapiya ləsi a təl ki rɔsi ti tɔ.⁷ Isi me kəy ti ki uwə səsi ki rɔne ti kin nqɔ, ne kuso ki adi səsi ə usoi, man ki adi səsi ə ayi-naa. Tadɔ sɔbi kadi nje ra kilə ingə ne kigə go ji ləne, ji dije ti ki ra kilə dande ti. İbii kəy joo al.⁸ Kin ə re uri me be ti, ə be uwə səsi ki rɔne ti ba, ne ki adi səsi ə usoi par.⁹ Re dije ki mɔy ra-de əi me be ti kin nqɔ ə, aji-de. Ba əli dije ki me bee ti əi nə: “Kqbe lə Luwə e basi ki rɔsi ti.”¹⁰ A re uri me be ti, ə dije ki me bee ti kin uwəi səsi ki rɔde ti al ba, iteği ki taga ta mbalo ti, ə əli əi nə:¹¹ “Bu ki me be ti ləsi ki nay gin sa njaje ti ka, j-ində kɔ gogi j-adi səsi. Ningə kadi igəri təki kqbe lə Luwə e basi.”¹² Ə adi m-əl səsi m-adi igəri təki ndɔ gangi ta ti ə, ta ki gangi ki dɔ bee ti kin a itə yə Sodom bəy †.

¹³ «Kəm-to-ndoo e ləsi, səi dije ki Koraje! Kəm-to-ndoo e ləsi səi dije ki Bətisayda! Ne kɔji je ki əti bəl, ki Luwə cji dansi ti kin, re ne je kin rai ne me be bo Tır ti ki be bo Sidɔ ti be ə, re dije ki me ti a iyəi rəbi ne rade je ki majal mari nu. Re a iyəi rəbi ne rade je ki majal kɔ, ki go rəbi kilə kibi kuwə ndoo rɔ ti, kisi-n bu por ti.¹⁴ E be ə, kadi igəri təki, dɔkagilo gangi ta ti ə, ta ki gangi ki dɔ Tır ti ki Sidɔ, yəsi a ngə ite.¹⁵ NGa ningə jı Kapər-nayim, o kadi a un dɔi taa bitı kadi dɔi rə, nə Luwə a təl səi bitı kaw səi koo †.»

¹⁶ Jəju təl əl njé ndo je ləne bəy ə nə: «Dəw ki oo ta ləsi, e mi ə dəwe kin oo ta ləm. Ə dəw ki csi səsi ngərəngi ba, e mi ə dəwe kin csi-m ngərəngi. Ningə dəw ki csi-m ngərəngi ba, e nje kilə-m tɔ ə cse ngərəngi.»

Təl njé ndo je ki kuti siri gide joo

¹⁷ *Njé ndo je ki kuti siri gide joo ki Jəju ilə-de, təl lo kilə ti ki rɔnəl, ningə əli Jəju əi nə: «Bəbe, ndil je ki majal ka, lo ki ji ba tɔi ba, iləi dɔde gin tɔgije ti.»¹⁸ Jəju əl-de ə nə: «M-o *Satə jı dɔrə ti osi ki dɔnangi ti tə təl ndi be.¹⁹ Ningə m-adi səsi tɔgi kadi injiyəi dɔ li je ti, dɔ ni je ti, ki dɔ tɔgi je ti pəti ki nje bə aw-n. Ne madi kare ki kadi a ra səsi majal goto.²⁰ NGa ningə kadi irai rɔnəl

mbata kilə ki ndil je ki majal iləi dɔde gin tɔgisi ti kin al, nə kadi irai rɔnəl mbata tɔsi ki e ki ndangi me dɔrə ti taa.»

Rɔnəl lə Jəju

(Mt 11.25-27)

²¹ Dɔkagiloe ti nqɔ, NDil Luwə ra adi rɔnəl rosi me Jəju, ə Jəju əl ə nə: «Bai, ki jı Ba dɔrə ki dɔnangi, m-ilə tɔji dɔi ti, təki ıbɔyɔ ne je kin njé tər je, ki njé ne gər je, ə iteği ki dɔe adi ngan je ki du gəri. Oyo, Bai, e ndigi ləi kadi ne kin ra ne be.»²² Ba, Jəju əl dije ki ai nqɔ ə nə: «Bai, adi-m ne je pəti, ningə dəw kare ki gər-m, mi NGon, goto, e Bai ki karne ba par, taa dəw kare ki gər Bai ka goto tɔ, e mi NGon ki karm ba par, ningə e dije ki mi wa ə m-ndigi kadi m-adi gəri-mi par tɔ.»²³ Go ti, Jəju təl kəmne ki dɔ njé ndo je ti əl-de ki karde ba ə nə: «Səi njé maji-kur mbata ne ki kəmsi oo kin!²⁴ *Njé kəl ta je ki ta Luwə ti ngay ki ngar je ngay ndigi kadi kəmde oo ne ki səi je, kəmsi oo kin, nə asi koo al, ndigi kadi mbide oo dɔ ta ki səi je, mbisi oo kin, nə asi koo al tɔ.»

Kuji ta dɔ dəw ki Samari ti ki nje me-maji

²⁵ Nje ndo ndu-kun kare csi nangi jı taa, ningə dæji ta kare Jəju tə ta kuwə-naa ki ta ə nə: «Nje ndo dije, e ri ə sɔbi kadi m-ra kadi tə m-ingə-n kajı ki bitı ki nqɔ ti ə?»²⁶ Ə Jəju əl-e ə nə: «E ta ri ə ndangi me ndu-kun ti? Ə go gər-e ləi e ban?»²⁷ Ba nje ndo ndu-kun ka kin ilə Jəju ti ə nə: «A indigi Bəbe Luwə ləi ki ngəmei ba pəti, ki ndili ba pəti, ki tɔgi ba pəti, ki mər ta ləi ba pəti. Ningə a ndigi dəw madi tə darɔ jı wa be tɔ †.»²⁸ Ə Jəju əl-e ə nə: «Ta ki m-dæji, ilə-m ti majı ki dum. Ə ira be, ba a ingə kajı.»²⁹ Nje ndo ndu-kun sangi kadi n-tɔji təki ne dəw ki dana, adi təl dæji Jəju ə nə: «Nə ə e dəw madim ə?»³⁰ Ə Jəju əl-e ə nə: «Dingəm kare jı Jorijaləm isi aw Jəriko, ba osi ji kaya je ti ki njé gangi rəbi, adi taai ne je lie pəti jie ti, tindəi-e adi to ta koy ti, ningə iyəi-e ə cti awi.³¹ Go ti ba, nje kijə ne məsi kadi-kare jı nqɔ re tɔe dɔe ti, nə loki oo-e, gangi səy aw lo ləne.³² Go ti, dəw ki gin koji ti lə *Ləbi kare jı nqɔ re tɔ, nə loki oo dingəm ka kin ba, gangi səy aw lo ləne.³³ Go ti ningə, dəw ki *Samari ti kare ki isi aw mba jı nqɔ re tɔe dɔ dingəm ti ka kin. Loki oo-e, oo kəm-to-ndoo lie ki rɔjeti.³⁴ Be ə, re rɔe ti, ur yibi kasi nju ta do ti, dɔɔ-n, ningə un-e inde dɔ koro ti ləne, aw sie lo to mba je ti, ində kəmne goe ti.³⁵ Lo ti go ti, dingəm ki Samari ti ka kin ɔr la ki asi ra kilə ndɔ joo adi nje kində kəmne go kəy mba je ti, ningə əl-e dɔ ti ə nə: “İndə kəmi goe ti majı, a re ne ki ində-n kəmi goe ti, al dɔ e ki madi kin ba, ndɔ təlm ə, mi wa m-a m-igə-i.”³⁶ Ningə Jəju dæje ta dɔ ti ə nə: «Dan dije ti ki mitə kin, e ki ra ə e madi dingəm ki kaya je ki njé gangi rəbi gangi-e kin ə?»³⁷ Ba, nje ndo ndu-kun ə nə: «E e ki oo kəm-to-ndoo lie kin.» NGa ə Jəju əl-e ə nə: «Re e be ningə, jı ka kadi aw, ə ira be tɔ.»

† 10:12 Kilə ngirə ne je 19.24-28 †† 10:15 Ejay 14.13-15

‡ 10:27 Dətərənom 6.5; Ləbətiki 19.18

Jəju aw be lə Marti əi ki Mari

³⁸ Jəju əi ki njé ndo je ləne j̄ dɔ rəbi ti rəi t̄t̄t̄i ngon be ti kare be ningə, dāne madi ki t̄e nə Marti uwə Jəju r̄one ti me kəy ti. ³⁹ Marti aw ki ngokone ki dāne ki t̄e nə Mari nḡo. Ə ngok̄e ka kin re isi nangi nja Babe Jəju ti, isi oo dɔ ta ki Jəju isi əl. ⁴⁰ Nə Marti a ta ngan kilə je ti ki njae ɔdi nangi al, aw yo je ki ne je. Ningə t̄t̄t̄i pat̄i, re əl Jəju ə nə: «Babe, ra ban ə ngokom Mari iȳə-m adi m-a ta kilə je ti ki karm ba be ka usi al par ə? Əl-e adi re ra səm kilə je.» ⁴¹ Ə Babe əl Marti ə nə: «Marti, Marti, mei osi nangi al, adi aw ki yo je ki ne je mbata n̄e je ngay. ⁴² Nə n̄e ki soti e kare ba. Ningə Mari un n̄e ki maji itə n̄e je p̄əti. E n̄e ki d̄əw a taa jie ti al.»

Jəju ndo njé ndo je ləne rəbi kəl ta ki Luwə

(Mt 6.9-13)

11 NDɔ kare Jəju isi əl ta ki Luwə lo madi ti. Loki əl ta ki Luwə gine gangi ningə, nje ndo lie kare əl-e ə nə: «Babe, indo-je kəl ta ki Luwə t̄əki j̄ə Batisi ndo-n njé ndo je ləne kin be t̄.» ² Ə Jəju əl-de ə nə: «Loki isi əli ta ki Luwə ningə, kadi əli əi nə:

“Bawje,

Kadi d̄əw ki ra gər t̄i t̄əki j̄ Luwə,

Kadi k̄əbe ləi re.

³ Adi-je n̄e kusoje ki asi taje ki ndo je ndo je.

⁴ Iȳə go majal je ləje k̄, tadɔ je wa ka,

J-iȳə go majal lə dije p̄əti ki rai s̄əje majal k̄ t̄.

Iȳə-je adi j-osi me n̄e na ti al”»

⁵ Ba Jəju t̄əl əl-de b̄əy ə nə: «Kin ə, d̄əw kare dansi ti je be, aw ki madine nḡo, ə j̄ dan lo ti aw ində ta k̄əy d̄e ti ə nə: “Madim, itunə-m mapa mitə, ⁶ mbata madim kare j̄ mba ti re t̄t̄t̄i d̄əm ti, nə n̄e ki kadi m-ra-e-n mba goto.” ⁷ Ə re made ka kin to ki k̄əy nḡo ə nə: “Itapi-m al, ta k̄əy e ki kuti ngata, ningə je ki nganm je ji to nangi t̄, bi lo kadi m-a m-j̄ taa m-adi mapa goto.” ⁸ M-əl s̄əsi kadi iḡəri, kin ə re j̄ taa ade mapa kin mbata ke madi-naa ləde al ka, a j̄ kadi ade n̄e je p̄əti ki ge, mbata ta k̄əy ki a ində ki naa ti naa ti kin. ⁹ Ningə mi, m-əl s̄əsi: Id̄əji, ə a adi s̄əsi, isangi ə a inḡəi, indəi ta k̄əy ə a t̄t̄t̄i adi s̄əsi. ¹⁰ Tadɔ d̄əw ki d̄əji ə a adi-e, d̄əw ki sangi ə a inḡə, d̄əw ki ində ta k̄əy ə a t̄t̄t̄i adi-e t̄. ¹¹ Baw ngon ki ra dansi ti ə ngone d̄əje kanji, ningə a un li yo taa ade ə? ¹² Ə se ngone d̄əje kaw, ningə a un ni yo taa ade ə? ¹³ A kin ə s̄əi ki s̄əi dije ki kilə rasi majal kin mindi ə iḡəri rəbi kadi n̄e ki maji ngansi je ningə, ra ban be ə, Bawje ki isi d̄əɣ ti taa kin taa, a adi NDilne dije ki d̄əji-e al ə?»

Jəju əi ki ndil je ki majal

(Mt 12.22-30; Mk 3.22-27)

¹⁴ NDɔ kare Jəju tuwə ndil ki majal dɔ dingəm kare ti ki ndil ka kin ra-e adi əl ta al. Loki ndil ki majal t̄t̄t̄i ba, dingəm ki k̄əte əl ta al ka kin, t̄əl əl ta, adi əti kosi dije b̄əl ngay. ¹⁵ Ningə dije madi əli əi nə: «E ki t̄t̄t̄i lə Bəl̄jəbul ki e ngar lə ndil je ki majal, ə isi tuwə-n ndil je ki majal.» ¹⁶ Ə njé ki nunḡi, kadi nai-e-n ba, d̄əji-e kadi

ra n̄e k̄əji madi kare ki j̄ d̄əɣ ti adi-de n-ooi. ¹⁷ Nə Jəju gər mər ta ləde b̄əti, adi əl-de ə nə: «Kin ə, dije ki me b̄ək̄o ti ki kare ba, t̄əli d̄ə-naa ti r̄əi-naa ə, be k̄əe kin a t̄uji, ningə k̄əy je a budi d̄ə-naa ti mur mur t̄. ¹⁸ Kin ə re *Sat̄ə ə wa adi dije lie t̄əli d̄ə-naa ti r̄əi-naa ə, lo kadi k̄əbe lie a aw ki k̄əte goto. M-əl be mbata əli əi nə e ki t̄t̄t̄i lə Bəl̄jəbul ki e ngar lə ndil je ki majal ə m-isi m-tuwə-n ndil je ki majal. ¹⁹ Kin ə re e ki t̄t̄t̄i lə Bəl̄jəbul ə m-tuwə-n ndil je ki majal ə, dije ki gosi ti tuwəi-de ki t̄t̄t̄i lə n̄ə ə? Dije ki gosi ti wa a t̄t̄t̄i kadi ta ləsi e ta ki go ti al. ²⁰ A re e ki t̄t̄t̄i lə Luwə ə m-isi m-tuwə-n ndil je ki majal t̄ə ningə, t̄t̄t̄i kadi k̄əbe lə Luwə re t̄t̄t̄i r̄əsi ti ngata. ²¹ Kin ə d̄əw ki t̄t̄t̄i e ngay, ki aw ki n̄e r̄ə je, ngəm ta k̄əy ləne ə, n̄e kare ki a ɔdi kadi n̄e kingə lie goto. ²² A re d̄əw madi ki t̄t̄t̄i ite re ur goe ti ə t̄əte r̄ə ə, a ɔy n̄e r̄ə je lie ki ində mene d̄ə ti kin p̄əti, taa a sane n̄e kingə je lie t̄. ²³ Ningə kadi iḡəri, d̄əw ki e səm al, e nje k̄əsi-m ta, taa d̄əw ki kaw səm n̄e ki naa ti al, e nje tində t̄i t̄.»

Loki ndil ki majal təl re me d̄əw ti gogi

(Mt 12.43-45)

²⁴ «Loki ndil ki majal t̄t̄t̄i me d̄əw ti, aw ilə ki d̄ilə lo ki tuti mba kadi n-ingə lo kisi ki rangi kadi n-ɔr k̄əə ti, nə ingə al ba, əl ə nə: “M-a m-təl kadi m-aw lo kisi-m ti ki k̄əte m-isi ti ə m-t̄t̄t̄i ka kin gogi.” ²⁵ Loki t̄əl aw gogi ningə, ingə me lo ka kin, ut̄əi, rai adi maji. ²⁶ NGa ə, t̄əl aw, ɔy ndil je ki majal it̄əi-e e wa b̄əy s̄iri, ba r̄əi uri me d̄əw ti ka kin isi. Lo kin ti, ji kisi d̄əw kin ki d̄e taa a majal ngay it̄ə e ki k̄əte b̄əy.»

Maji ki r̄əjeti

²⁷ Loki Jəju a əl ta kin ba ningə, dāne kare ilə ndune dan kosi je ti ə nə: «Maji-kur e dɔ dāne ti ki nje koji ki nje kadi mba.» ²⁸ Nə Jəju ile ti ə nə: «Maji-kur ba e dɔ dije ti ki njé koo ndu Luwə ə t̄əl r̄əde go ti kin yo taa.»

Dije d̄əji n̄e k̄əji

(Mt 12.38-42)

²⁹ Dije uwəi naa muki muki gidi Jəju ti, adi Jəju əl-de ə nə: «Dije ki d̄əkagilo ti ki bone kin əi dije ki maji al. D̄əji kadi t̄ə n-ooi n̄e k̄əji madi, nə n̄e k̄əji madi ki rangi ki kadi d̄əw a ra ore-n dɔ n̄e k̄əji lə Jonasi, goto ngata. ³⁰ MBata, t̄əki Jonasi e-n n̄e k̄əji mbata ti lə dije ki Ninibi ti ka kin ə †, mi NGon d̄əw m-a mi-n n̄e k̄əji mbata lə di-je ki bone t̄. ³¹ NDɔ gangi ta ti ə, ngar ki dāne ki j̄ gin be ti, a j̄ taa ta k̄əm dije ti ki d̄əkagilo ti ki bone kin kadi a ilə ta d̄əde ti. MBata, j̄ s̄oy d̄ənangi ti nu ə ndo ki re kadi oo gosi ta lə Salom̄ ††. NGa ningə, ki basine kin, d̄əw ki it̄ə Salom̄ s̄ay e ne. ³² NDɔ gangi ta ti ə, dije ki Ninibi ti a j̄ taa ta k̄əm dije ti ki d̄əkagilo ti ki bone kin kadi a iləi ta d̄əde ti. MBata, loki Jonasi ilə mb̄ə Poy Ta ki Maji, dije ki Ninibi ti iȳəi r̄əbi n̄e rade je ki majal k̄ ‡. NGa ningə, ki basine kin, d̄əw ki it̄ə Jonasi s̄ay e ne.

† 11:30 Jonasi 3.3-5 †† 11:31 1 NGar je 10.1-10 ‡ 11:32 Jonasi 3.5, 8, 10

Njiyæ me kunjji ti
(Mt 5.15; Mk 4.21; Lk 8.16)

³³ «Dæw a indæ por lambi ti kadi bɔɔɔ æ se dæbi ngo dɔ ti al, næ a indæ dɔ nɛ ti taa, kadi dije uri kæy ba, ooi lo ki kunje. ³⁴ Kæm dæw æ e lambi læ darɔe, re kæmi oo lo maji ba, darɔi ba pæti e me kunjji ti tɔ. A kin æ re kæmi oo lo maji al nɛngæ, darɔi e me til ti tɔ. ³⁵ Æ indæ manji rɔi adi kunjji ki aw-n rɔi ti tæl til al. ³⁶ Kin æ re darɔi pæti e me kunjji ti ki kanji kadi ngon til ndæti kade ba, darɔi a unji njay njay tæki lambi a unji-n dɔi ti kin be tɔ.»

Jæju gangi ta dɔ Parisi je ti ki njé ndo ndu-kun je ti
(Mt 23.4-36)

³⁷ Loki Jæju æl ta oy nɛngæ, Parisi kare bar-e kadi aw uso nɛ be læne. Be æ, Jæju aw isi sie ta nɛ kuso ti. ³⁸ Lo kin ti, ta ndɔji Parisi ka kin ngay kadi Jæju togi jine kæte nɔ nɛ kuso ti al. ³⁹ Næ Jæju æl-e æ næ: «Sæi *Parisi je, ki ne kin, isi itogi gidɔi ka man, ki gidɔi ka kuso nɛ adi ay, næ ngur bogi, ki me ndul rosi mesi. ⁴⁰ Sæi dije ki mbæ, Luwæ ra gidɔi nɛ, æ ra me nɛ tɔ. ⁴¹ Maji kadi adi njé ndoo je nɛ ki e me ka ti, æ nɛ je pæti a ayi njay ki rɔsi ti.

⁴² «Kæm-to-ndoo e læsi sæi Parisi je. Dri nɛ kare dan ki dɔgi ti, me mbi kam je ti ki æti maji, ki me mbi kam je ti ki dangi dangi ki mba ndir tæy, adi Luwæ †, nɛngæ indæi njasi dɔ nɛ ra ki dana ti ki dɔ ndigi-naa ti læ Luwæ. Ki rɔ-jeti, e kin æ e nɛ je ki sɔbi kadi re a indæi kæmsi go ti irai, ki kanji kɔr kæm ndæge je. ⁴³ Kæm-to-ndoo e læsi, sæi Parisi je, mbata igei lo kisi ki kæte nɔ dije ti gin kæy kaw-naa je ti, taa igei kadi dije rai sæsi lapiya lo kingæ-naa je ti læ kosi je tɔ. ⁴⁴ Kæm-to-ndoo e læsi sæi, mbata itoi tæ dɔ badi je ki nɛ ki tɔji kadi dæw gær-n-de goto, adi dije njiyæi dɔde ti ki nɔg be par kin be.»

⁴⁵ Lo kin ti, nje ndo ndu-kun kare æl Jæju æ næ: «Nje ndo dije, me ta ti læi ki isi æl kin, e je tɔ æ isi itaji-je!» ⁴⁶ Æ Jæju ilæ ti æ næ: «Oyo, kæm-to-ndoo e læsi, sæi njé ndo ndu-kun je tɔ, tædɔ indæi nɛ ki ɔy ngay dɔ dije ti, næ ngon jisi ki ndæy be ka uni taa, uwæi sæde nɛ ki kɔy kin al. ⁴⁷ Kæm-to-ndoo e læsi! Indæi badi njé kæl ta ki ta Luwæ ti ki e bawsi je wa æ tɔli-de. ⁴⁸ Lo kin ti, isi tɔji tæki indigi ki bawsi je dɔ kilæ rade ti ki rai, mbata æi je æi njé tɔl njé kæl ta ki ta Luwæ ti, nɛngæ sæi je sæi njé kindæ badide tɔ. ⁴⁹ E mbata kin æ, Luwæ æl ta me tær ti æ næ: “M-a m-ilæ ki njé kæl ta je ki tam ti, ki njé kaw kilæ je, m-adi-de, ba a tɔli-de je, a adi-de kɔ je.” ⁵⁰ E be mba kadi dæjii dije ki dɔkagilo ti ki bone, mæsi njé kæl ta je ki tam ti ki buki kɔ lo kilæ ngiræ dɔrɔ ki dɔnangɔ ti nu biti bone. ⁵¹ Mæsi ki ilæ ngire dɔ Abæl ti nu biti tɛɛ-n dɔ Jakari ti, ki ndɔ ki tɔli-e dadan lo ti ki i dɛngiri kadi-kare ti re kæy ti læ Luwæ ††. Ki rɔjeti, adi m-æl sæsi tæki dije ki dɔkagilo ti ki bone a ugæi kiræ nɛ je ki ra nɛ kin. ⁵² Kæm-to-ndoo e læsi, sæi njé ndo ndu-kun je ki ta ræbi nɛ gær e jisi ti, æ sæi wa uri me ti al nim, taa dije ki gei kadi tæ n-uri me ti ka ɔgi-de nim tɔ.»

⁵³ Loki Jæju tɛɛ me kæy ti ka kin ba, njé ndo ndu-kun je ki Parisi je ilæi ngiræ ra tɔgi dɔ Jæju ti je, dæji-e ta je ki

† 11:42 Læbatiki 27.30; Dætarænom 14.22 †† 11:51 Kilæ ngiræ nɛ je 4.8; 2 Poy ta je 24.20-22

dangi dangi. ⁵⁴ Sangi ræbi me ta je ti kadi tæ n-ingæi ta ki go ti al tæe ti ba n-uwæi-e-n.

Kæl ta ay njay tæki Jæju e NGon dæw
(Mt 10.26-33, 19-20)

12 Dɔkagiloe ti kin, dibi dije ki bæy bæy æ kawinaa dɔ Jæju ti, adi mbisæi-naa ki yo je, ki ne je. Lo kin ti, Jæju æl njé ndo je læne æ næ: «Nɛ ki dɔ kæte, maji kadi indæi kæm-kædi dɔ rɔsi ti ɔji-n dɔ æm læ *Parisi je, adi e kadi kæm-naa læde. ² Nɛ ra ki gidɔi ngæy ti ki gine a tɛɛ al goto, taa nɛ ki to lo bɔɔɔ ti, ki dæw a gær al ka goto tɔ. ³ MBata, ta je pæti ki æli lo ki ndul ti, dije a oi dæe ka-da wangɔ, æ ta je ki uwæi tasi mbinaa ti taa æli kæy kɔrɔki, dije a ilæi mbæe dɔ kagi ti taa tɔ.»

⁴ Sæi ki sæi madim je, m-æl sæsi kadi ibæli dije ki a tɔli darɔsi par, æ go ti asi ra nɛ ki rangi al, kin al. ⁵ M-a m-tɔji sæsi dæw ki sɔbi kadi ibæli-e. Dæw ki sɔbi kadi ibæli-e e Luwæ ki a tɔl darɔsi, ba tæl a dɔ ti nɔg kadi ilæ sæsi me por ti læ su bæy kin. Tæki rɔjeti, e æ sɔbi kadi ibæli-e. ⁶ Dɔ-je isi gati ki ngan yæl je mi æ gusi joo adi oi ne, næ ki kare dande ti ki kadi me Luwæ oy dæe ti goto. ⁷ Ki æti bæl ngay wa bæy ki kadi igæri, bɔi dɔsi wa kin ka Luwæ tidæ kare kare gær kɔre. Ibæli nɛ madɔ al, sæi je, Luwæ oo ndasi itæi ngan yæl je ki ngay. ⁸ M-æl sæsi ta ki rɔjeti kadi igæri tæki, dæw ki ra ki un ndune ta kæm dije ti wangi tæki n-e dæw læm, mi *NGon dæw m-a m-æl ta wangi ta kæm malayka je ti læ Luwæ tæki e dæw læm tɔ. ⁹ Næ dæw ki naji ta ta kæm dije ti tæki n-gær-m al, mi NGon dæw m-a m-naji ta ta kæm malayka je ti tæki m-gær-e al tɔ. ¹⁰ Dæw ki æl ta ki majal ɔsi-n tam mi NGon dæw æ, Luwæ a iyæ go majal je lie kɔ, næ dæw ki æl ta ki mal ɔsi-n ta NDil Luwæ, Luwæ a iyæ go majal lie kɔ al ratata. ¹¹ Loki a uwæi sæsi kadi awi sæsi lo kaw-naa je ti læ *Jipi je kadi gangi ta dɔsi ti, a awi sæsi nɔ ngar je ti, ki nɔ njé kɔbe je ti, onosi kadi mesi bæl kæ næ se a asi kadi inaji ta dɔsi ti wa, se ta ri æ a æli wa. ¹² Tædɔ, loe ti wa nɔg kin, NDil Luwæ a ndo sæsi ta ki kadi æli.

Kuji ta dɔ nje nɛ kingæ ti ki mbæ

¹³ Dæw kare dan kosi dije ti æl Jæju æ næ: «Nje ndo dije, æl ngokom adi, nɛ nduwæ ki bawje iyæ adi-je kin, kæy yɔm adi-m.» ¹⁴ Æ Jæju æl-e æ næ: «Dæw ki indæ-m kadi tæ mi nje ngangɔ ta dansi ti æ se kadi tæ mi nje kæy sæsi nɛ kingæ goto.» ¹⁵ Ba tæl æl dije pæti æ næ: «Maji kadi indæi kæm-kædi dɔ rɔsi ti ɔji-n dɔ mal nɛ kingæ ki duniyæ ti. Tædɔ re dæw ingæ-n nɛ tæ ri, tæ ri ka, nɛ kingæ lie kin æ a ra adi isi-n ki dɔne taa al.»

¹⁶ Ba Jæju tæl æl-de kuji ta madɔ æ næ: «Dɛngæm madɔ kare ki nje nɛ kingæ isi nɔg, lo ndɔr je lie, ingæ nɛ me ti ngay. ¹⁷ Æ dæji rɔne ta æ næ: “E ri æ kadi tæ m-ra dana? Lo ki kadi tæ m-kaw nɛ ndɔr ti læm goto.” ¹⁸ Nɛngæ tæl æl æ næ: “Maji, nɛ ki m-a m-ra æ to kin: m-a m-ndu dam je læm ki kæte kin kɔ, ba m-a m-ur dam je ki boyi ngay kadi tæ m-kaw nɛ ko je læm ti pæti, naa ti ki ndægi nɛ maji je læm. ¹⁹ Nɛngæ m-a m-æl mem ti m-æ næ: “Basine m-aw ki nɛ kingæ ki to mbar mbar kadi m-ra-n bal bæy bæy, æ kadi m-uwæ kɔ rɔm, m-uso je, m-ay je, m-o-n maji rɔm.” ²⁰ Næ Luwæ æl-e æ næ: “I mbæ dæw ki isi æl ta

kin, kondɔ ki ne wa kin ndɔi a asi. Ə se ne je ki isi kaw ki dɔ-naa ti kin, a e ya nɔ wa?"²¹ E kin ə e ne ki a tɛɛ dɔ dɔw ti ki nje kaw ne kingə je ki naa ti mbata lə rɔne wa, bi mbata ti lə Luwə al.»

Kində me dɔ Luwə ti

(Mt 6.25-33)

²² Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «E mbata kin ə, m-əl səsi kadi adi mesi a sururu dɔ ne kusosi ti, ki kadi isi ki dɔsi taa al, taa dɔ kibi kɔsi ti al nim tɔ. ²³ Tado kisi ki dɔ taa itə ne kuso, taa darɔ dɔw itə kibi ki kɔ tɔ. ²⁴ Iggi ka-gə je oi, dibi ko al nim, təti al nim, taa awi ki lo madi ki kadi ngəmi ne ti mba ndɔ ki lo ti ti al nim, dam ləde ka goto nim tɔ, nə Luwə isi adi-de ne usoi maji. Ningə səi, oi kadi Luwə oo ndasi itə yəl je al a? ²⁵ Nɔ dansi ti ə asi kadi a ilə ngon kadi ki ndəy be dɔ ndɔne ti ki takul me ka sururu ləne ə? ²⁶ Kin ə ne ki ndəy be kin ka asi kadi irai ki dɔrɔsi al ə, ra ban be ə mesi osi nangi dɔ ndəgi ne je ti al ə? ²⁷ Iggi puti kam je ki ai me wale ti kin oi. Rai kilə madi al nim, oji kibi al nim tɔ, nə ngar *Salomɔ ki tɔe ba ngay me ne kingə ti kin ka ɔ kibi ki ndole asi naa səde al †. ²⁸ Ə kin ə Luwə ilə kibi rɔ ngan kagi je ti ki wale, ki j-o-de bone, ə lo ti par ə a ɔi por kin be ningə, ra ban ə səi dije taa a ilə kibi rɔsi ti al ə? Səi tɔ je me kadi-me ti. ²⁹ Adi ta ga al dɔsi ɔji-n dɔ ne kusosi ə se man kaysi al. ³⁰ Ne je kin pəti, e dije ki gəri Luwə al ki dɔnangi ti ne kin ə isi sangi ki nɔ kəmdə ti, nə səi, Bawsi gər maji kadi awi ki ndooe tɔ. ³¹ Ne ki kadi isangi, e kɔbe lie, ningə a adi səsi ndəgi ne je kin dɔ ti. ³² Səi ki itoi tə ne kul je ki ngay al, ki isi uni go bade be kin, adi bəl ra səsi al, mbata Bawsi oo maji ngay kadi adi səsi beko ləne.

Kində ne kingə rɔ Luwə ti

(Mt 6.19-21)

³³ «İgati ki ne maji je ləsi, ə adi lae njé ndoo je. İrai bɔl la ki a tujɔ al, ikawi ne kingə je ləsi dɔrɔ ti, ki e lo ki nje bogi a tɛɛ ti al nim, e lo ki yɔ goto ti nim kin. ³⁴ Tado lo ki ne kingə ləsi e titi ə mesi a e ti tɔ.

Kuji ta dɔ kisi dɔ nja ti

³⁵ «İsi dɔ njasi ti ki kibi ra kilə, adi por lambi je ləsi ɔ maji. ³⁶ Ningə kadi itoi tə dije ki isi ngəmi ta təl bade ki aw lo taa naa ti be. İsi ngəmi tae kadi re təl taa, ə ində ta kəy ba tɛɛi adi-e. ³⁷ Maji-kur e dɔ bəə kilə je ti ki, bade təl ba ingə-de isi dɔ njade ti. Təki rɔjetɔ, adi m-əl səsi, bade a un kibi kilə ləne ilə rɔne ti, ə a adi-de isi nangi kadi adi-de ne usoi. ³⁸ Kin ə re təl dan lo ti, ə se ta gin lo ti, ə ingə-de isi dɔ njade ti ə, maji a ur-de.

³⁹ «İgəri maji kadi re ba nje kəy gər dɔ kadi ki nje bogi a re-n ə, a iyə nje bogi kadi ur kəy al. ⁴⁰ Ə səi ka, isi dɔ njasi ti tɔ, tado mi *NGon dɔw m-a m-re dɔ kadi ti ki igəri al.»

⁴¹ Lo kin ti, Piyər dəji Jəju ə nə: «Babe, kuji ta ki əl kin sɔbi dɔje je par ə se sɔbi dɔ dije pəti ə?» ⁴² Ə Babe əl-e ə nə: «Nje ngəm ne ki e dɔw ki dana, ki kəme ədi, ə e

† 12:27 1 NGar je 10

dəw ki bae a inde dɔ me kəy ti kadi ləbi ne kuso dije ki kadi ki kadi adi-n-de. ⁴³ Nje ra kilə kin a e nje maji-kur, lo ki bae təl ə inge ta kilə ti kin, a ra. ⁴⁴ Təki rɔjetɔ kadi m-əl səsi, a inde dɔ ne maji je ti ləne pəti. ⁴⁵ A kin ə re nje ra kilə kin əl mene ti ə nə: «Bam a re law al bəy» ə, a a ta tində ndəgi njé kilə je ti ki dəne ki ki dingəm, a ta kuso ti, ki ta kəy ti, ra-n kasi ra. ⁴⁶ Lo kin ti, ba nje kəy a re ki ndɔ ki e ində mene dɔ ti al, ki dɔ kadi ki e gər al. Bae a tuwe kɔ, kadi oo ne kɔ ki a ra dije ki nje ra ne ki dana al. ⁴⁷ Bəə kilə ki gər ndigi ra lə bane maji, nə ində rɔne ta ndigi ra ti kin ra al, a ingə ndəy ta bəy bəy. ⁴⁸ NGA ningə, bəə kilə ki gər ndigi ra lə bane al, ə ra ne ki asi ta kində ə, a ingə kində ngay al. İgəri kadi dɔw ki adi-e ngay, a dəji-e ngay tɔ, ə dɔw ki adi-e ne ngay kadi ngəm, a gei ne ngay jie ti tɔ.

Jəju re ki gangi-naa

⁴⁹ «M-re ki por dɔnangi ti; ningə kin, m-ndigi kadi por ka kin ɔ ngata! ⁵⁰ Sɔbi kadi m-nduy me kɔ ti təki dɔw a ra-n batəm kin be. Ningə e ne ki adi-m kɔ me ndilm ti, bitɔ kadi ne je tɔli tade. ⁵¹ Kadi igai mesi ti təki m-re ki lapiya dɔnangi ti, al. M-əl səsi, m-re ki lapiya al jagi, nə m-re ki gangi-naa yo. ⁵² Ningə ki basine kin, dije mi ki isi me kəy ti ki kare a gangi-naa, dije ki mitə a ɔsi ta njé ki joo, ə dije ki joo a ɔsi ta njé ki mitə. ⁵³ Baw ngon a ɔsi ta ngonne ki dingəm, ngon ki dingəm a ɔsi ta bawne; kɔ ngon a ɔsi ta ngonne ki dəne, ngon ki dəne a ɔsi ta kone; kɔ ngon ki dingəm a ɔsi ta məmne; ngon ki dəne a ɔsi ta məmne ki dəne ††.»

Ta dɔ dɔkagilo ti

(Mt 16.2-3)

⁵⁴ Jəju əl kosi je ə nə: «Loki oi ndi j lo kibə kadi ti ningə, ta naa ti ngɔ əli əi nə: “NDi a ədi”, ba ndi ədi tɔ. ⁵⁵ A re oi nəl ki j gin be ti ə isi ilə ningə, əli əi nə: “Lo a tingə”, ba lo tingə ka tɔ. ⁵⁶ Səi dije ki njé me ngə, asi kadi igəri kəm ne je ki a rai ne dɔnangi ti ne, ə se dɔrɔ ti, ningə dɔkagilo ki bone kin ba, asi kadi igəri ne je isi ra ne titi al!

Kində dɔ ta naa ti ki nje ta ləi

(Mt 5.25-26)

⁵⁷ «Ra ban be ə səi je wa, ne ki to kadi igangi ta ki dana dɔ ti ə, igangi al ə? ⁵⁸ Kin ə isi awi lo gangi ta ti ki nje ta ləi ba, loki səi dɔ rəbi ti bəy ə, isangi rəbi kadi ndusi osi go-naa ti sie, nə tə aw səi iləi ji nje gangi ta ti, adi nje gangi ta uni iləi ji asigar je ti, adi asigar je iləi-ni dangay ti. ⁵⁹ Ningə adi m-əli, a itɛɛ lo kin ti al bitɔ kadi ugə dɔbəy sisi bəy taa a iyə-ni taa.»

Maji kiyə pa njiyə ki majal kɔ

13 Dɔkagiloe ti ngɔ ə, dije madi rəi əli Jəju ta lə dije ki Galile ti ki ndɔ ki *Pilati ki nje kɔbe adi tɔli-de dɔkagilo ti ki isi ijəi məsi kadi-kare adi Luwə. ² Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «İgəri kadi dije ki Galile ti ki ingəi ne ki to ki əti bəl be kin e mbata ke ə əi njé ra majal je ki ngay

†† 12:53 Mise 7.6

itai ndəgi dije ki Galile ti a? ³ Jagi e be al. Ningə səi je wa ka adi m-əl səsi, re iyəi pa njiyəsi je ki majal kɔ al ə, kosi a tɔ pəti be tɔ. ⁴ Se oi kadi dije ki dɔgi gide e jijoo ki ndogi bɔr ki Silowe ti osi dɔde ti tɔl-de kin, majal ləde itə ndəgi dije ki Jorijaləm ti pəti tigə a? ⁵ Jagi e be al. Ningə səi je wa ka adi m-əl səsi, re iyəi pa njiyəsi je ki majal kɔ al ə, kosi a tɔ pəti be tɔ.»

Kuji ta dɔ kagi mbay-kote ti ki andi al

⁶ Go ta je ti kin, Jəju əl kuji ta kare ə nə: «Dingəm kare aw ki kagi mbay-kote kare ki mə-e me ndɔr nju ti ləne, ə ndɔ kare aw kadi tə n-ijə kande ba ingə kande dɔ ti al. ⁷ Ə əl nje ngəm ndɔr ləne ə nə: “O, asi bal mitə ngata ə m-sangi kadi m-ijə kandi mbay-kote kam m-uso, nə m-ingə kande al. Maji kadi itige kɔ, tado kəme ki kadi a uti-n lo kare goto.” ⁸ Nə nje ngəm ndɔ ka kin ile ti ə nə: “Bam, iyə adi a bal kare bəy. M-a m-ɔr gine kadi m-buki sɔ nje je njae ti. ⁹ Dɔmaji ə bal ki rangi ə a andi. A re bal ki rangi ə andi al bəy ə tə adi m-tige kɔ mindi.”»

Jəju ki ndɔ taa kəɔ

¹⁰ NDɔ kare Jəju isi ndo nje dije kəy kaw-naa ti madi kare ndɔ ta kəɔ ti. ¹¹ Ningə me kəy kaw-naa ti ka kin, dəne kare ki ndil ki majal uwə, ilə tae nangi, asi bal dɔgi gide jijoo isi me ti ngɔ. NDil ki majal ka kin dɔɔ-ə ngɔn, lo kadi ndaji taa maji goto tə goto. ¹² Loki Jəju oo-e ningə bar-e ə əl-e ə nə: «Dəne j ki taa kiyə taa dɔ tɔ ti ləi.» ¹³ Jəju ində jine dɔe ti, ba ta ji naa ti ngɔ par ə, dəne ndaji rɔne taa maji, ningə ilə ngirə kilə tɔji dɔ Luwə ti. ¹⁴ Lo kin ti, ki bo ki dɔ kəy kaw-naa lə jipi je ka kin, mee ɔ-e mbata kadi ki Jəju adi dəw rɔ nga ndɔ taa kəɔ ti, adi əl kosi dije ə nə: «NDɔ ki kadi dije rai kilə e mehɛ †, ə irəi ndɔe je ti ki mehɛ kin adi səsi rɔ nga, bi e ndɔ taa kəɔ ti all!» ¹⁵ Babe əl-e ə nə: «Səi njé kadi kəm dije! dəw ki ra dansi ti ə tuti mangi ləne ə se koro ləne ndɔ ta kəɔ ti, lo kuso nje ti aw sie lo kəy man ti al ə? ¹⁶ NGa dəne kam ki e ngon ka *Abirakam, ki *Satə uwe gin tɔgi ti ləne asi bal dɔgi gide e jijoo be kin ə, kadi m-tute m-ile taa al mba ke ki e ndɔ ta kəɔ a?» ¹⁷ Dɔkagiloe ti ki Jəju isi əl ta kin ningə, rɔ njé bə je lie sɔl-de ngay. Nə rɔ kosi dije nəl-de ngay mbata nje je ki əti bəl ki Jəju isi ra.

Kuji ta ki dɔ kə kagi ti ki bari-e mutadi

(Mt 13.31-33; Mk 4.30-32)

¹⁸ Go ti ningə Jəju ə nə: «M-a m-ɔji səsi nje ki titi-naa ki kɔbe lə Luwə, m-a m-un nje kare kadi m-ɔji-n səsi. ¹⁹ To titi-naa ki kandi kagi madi ki a bari-e nə mutadi ki dəw madi un dibi me ndɔr ti ləne kin be. Kandi kagi ka kin ibə, tɔgi, adi yəl je uwəi lo kisi bajie je ti.» ²⁰ Jəju təl əl bəy ə nə: «M-a m-un nje ki rangi kare kadi m-ɔji-n səsi kɔbe lə Luwə. ²¹ To titi-naa ki əm ki dəne madi un lɔy-n nduji ki me kee joo, adi nduji ki lɔy ba pəti j kin be.»

Ta dɔ rəbi ti ki mbəngirə

(Mt 7.13-14)

²² Loki Jəju isi aw Jorijaləm ti, ndo ne dije be bo je ti ki ngan be je ki ində man titi. ²³ Ningə dəw madi dəje ə nə: «Babe, dije ngay al ba par ə a aji a?» Ə Jəju əl-de ə nə: ²⁴ «Uwəi tɔgisi ba kadi uri kəy ki ta rəbi ki mbəngirə, tado adi m-əl səsi, dije ngay a sangi kadi n-urii nə a asi al. ²⁵ Loki ba nje kəy a j taa, ə a uti ta kəy ningə, səi je inayi-naa taga, iləi ngirə kində ta kəy əi nə: “Babe, iteg ta kəy adi-je!” kin ba, e a əl səsi ə nə: “Səi, m-gər lo ki j ti al.” ²⁶ Lo kin ti, a əli əi nə: “J-uso səi nim, j-ay səi nim, taa ta mbalo je ləje ə indo nje dije ti nim tɔ.” ²⁷ Nə, a əl səsi ə nə: “M-gər lo ki j ti al, ɔri rɔsi kɔ rɔm ti. Səi pəti səi njé ra majal je.” ²⁸ Loe ti kin, a ngi je, a ingəi ngangisi je, loki a oi *Abirakam je, ki *Isaki je, ki *Jakobi je, ki njé kəl ta ki ta Luwə ti pəti me beko ti lə Luwə. Ningə səi je, a tuwəi səsi buki səsi kɔ taga. ²⁹ Dije a j ti lo kibə kadi ti je, lo kur kadi ti je, jam dɔ be ti je, gin be ti je, kadi rəi isi ta nje kuso ti beko ti lə Luwə. ³⁰ Lo kin ti, dije madi ki əi njé ki gogi a təli njé ki kəte, ə dije ki madi ki əi njé ki kəte a təli njé ki gogi tɔ.»

Jəju əl ta ki dɔ Jorijaləm ti

³¹ Dɔkagiloe ti wa kin, *Parisi je madi rəi rɔ Jəju ti əli-e əi nə: «Tɔi lo kin ti kɔ, aw lo ki rangi ti, tado *Erodi ge kadi n-tɔli.» ³² Ə Jəju əl-de ə nə: «Awi əli njə dəw kam, təkɔ bone ki lo ti, m-a m-tuwə ndil je ki majal nim, m-a madi dije rɔ nga nim tɔ, ba ndɔ ki kɔ mitə ə m-a tɔl ta kilə ləm. ³³ Ningə sɔbi kadi m-un ta rəbi ləm me ndɔ ti ki bone nim, lo ti nim, lo ti ki go ti nim, tado e nje ki go rəbe ti al kadi nje kəl ta ki ta Luwə ti, oy lo ki rangi ti, bi oy Jorijaləm ti al.

³⁴ «Səi dije ki Jorijaləm ti, oyo, səi ki Jorijaləm ti, səi ki səi njé tɔl njé kəl ta je ki ta Luwə ti, səi njé tɔl dije ki Luwə ilə səde adi səsi ki mbal tɔli-de. Nja ngay, m-sangi kadi m-kaw səsi təkɔ kɔ kinjə a kaw-n ngane je ki tɔde gin bagine ti kin be, nə ɔdi al. ³⁵ Ningə ki ne kin, Luwə a iyə kəy kaw-naa ləsi kɔ jisi ti. Ə adi m-əl səsi madi oi təkɔ a oi-mi al bitɔ kadi dɔkagilo madi a re ki a əli əi nə: “Njangi dɔ e dɔ dəw ti ki re me tɔ Babe ti.”»

Jəju nga dəw ndɔ ta kəɔ ti

14 NDɔ kare, Jəju aw me kəy ti lə nje kɔr ng *Parisi je kare mba kuso nje, ndɔ taa kəɔ ti. Dije ki isi ngɔ, isi indəi manji Jəju ba ooi-e. ² Dingəm kare ki moy ti-e a ng Jəju ti ngɔ. ³ Ə Jəju dəji njé ndo ndu-kun je ki Parisi je ə nə: «Ta rəbi to kadi dəw nga-n dəw ndɔ ta kəɔ ti ə se goto ə?» ⁴ Nə dəw ilə Jəju ta ti al. Ə Jəju təl rɔne ki rɔ nje moy ti, ade rɔ nga ningə əl-e ade aw. ⁵ Go ti Jəju əl-de ə nə: «Nə dansi ti ə, ngone, ə se mangi lie wa osi be man ti ndɔ taa kəɔ ti, ə un-e taji-naa ti ngɔ al ə?» ⁶ Ningə lo kadi iləi-e ta ti ki dəji kin goto.

Ta ki dɔ kɔji rɔ ti

⁷ Loki Jəju oo kadi dije ki bari-de lo nje kuso ti kin sangi lo kisi ki kəte ng dije ti ba, əl-de kuji ta madi ə nə:

† 13:14 Teg ki taga 20.9-10; Dətarənom 5.13-14

⁸ «Loki dāw madi bari lo ne kuso taa-naa ti ə, oti kadi aw igangi rōi isi kate nō dije ti. Dōmajal ə, bari dāw ki itai loe ti nōg tō, ⁹ ningə kadi nje bar səsi joo pu ka kin re, əli ə nə: “I taa ə iyə lo kisi kin adi madi,” ba a e ki rōsəl ki bo ngay ə a aw kadi isi-n lo ki gogi ti. ¹⁰ Nə loki dāw madi bari, maji kadi aw isi loki gogi ti, adi nje bar-i ə wa loki re ningə əli ə nə: “Madim, i taa ire isi kate yo be.” Lo kin ti, a e kōsi-gon lai ta kəm madi je ti pəti ki bari-de lo ne kuso ti kin. ¹¹ Təki rōjeti, dāw ki ra ki un dōne taa, ə a iləi dōe nangi, ningə dāw ki nje kulə dōne nangi ə, a uni dōe taa tō.»

Ba njé ndoo je lo ne kuso ti

¹² Go ti Jəju əl dāw ki nje bar-e ka kin ə nə: «Loki ira ne kuso ki be kin, ki kada ə se ki lo səl, oti kadi ibar madi je ki ngakōi je ki noji je, ə se njé gədi kəy be je lai ki njé ne kingə je. Tadō əi je ka a bari-ni ndō madi ti tō, ningə a igəi-ni ne ki ndō ki ira adi-de ka kin gogi. ¹³ Nə loki ira ne kuso rōnəl ki ngay be kin, maji kadi ibar njé ndoo je ki njé je ki ta rōde asi-naa al, ki njé məti je, ki njé kəm tō je. ¹⁴ Ningə rōi a nəl-i, tadō a ingəi ne kadi a igəi-ni gogi al. Təki rōjeti, Luwə a igəi ndō ki a tēg ki njé ra ne je ki dana lo koy ti.»

Bar dije ki bo lo ne kuso ti

(Mt 22.1-10)

¹⁵ Loki oi ta kin ningə, dāw kare mbō dije ti ki isi lo ne kuso ti əl Jəju ə nə: «Rōnəl e lə dāw ki a uso ne me bekō ti lə Luwə!» ¹⁶ Ningə Jəju təl əl-e ə nə: «NDō kare, dingəm madi ra ne kuso ki bo ngay bar-n dije ngay. ¹⁷ Dōkagilo kuso ne ti ningə, ilə nje kilə ləne adi aw əl dije ki bar-de ka kin ə nə: “Ne kuso oy ngata ə irai.” ¹⁸ Nə dije pəti ki bari-de ka kin, kare, kare, iləi ngirə kadi daji me-səl. E ki dōsəy əl-e ə nə: “M-ndogi lo ndōr ngōsine bəy, m-isi m-aw kadi m-o; ə m-daji kadi adi mei səl dōm ti.” ¹⁹ E ki rangi ə nə: “M-ndogi mangi je dōgi ngōsine bəy, m-a m-aw kadi m-na-de m-o; ə m-daji kadi adi mei səl dōm ti.” ²⁰ E ki rangi ə nə: “M-taa dāne ngōsine bəy, adi lo kadi m-a m-aw goto.” ²¹ Nje kilə təl aw rō bane ti, əl-e ta je pəti ki əli-e kin ade oo. Lo kin ti, wongi təl ba nje kəy ka kin, adi əl nje kilə ləne ə nə: “I taa kalangi, aw ta mbalo je ti, ki go rəbi je, ibar njé ndoo je, ki dije ki ta rōde asi-naa al, ki njé kəm tō je, ki dije ki njé məti je, ire səde.” ²² NDəy go ti ningə, nje kaw kilə re əl bane ə nə: “Bam, ji ra ne je ki idaji ka kin, nə lo kisi nay nō bəy.” ²³ Ə bae əl-e ə nə: “Oti aw taga dō rəbi je ti, ki lo ndōr je, ində tōgi dō dije ti adi-de rai mba kadi-me kəy ləm rosi.” ²⁴ Təki rōjeti adi m-əl səi, dāw kare mbō dije ti ki m-bar-de kate kin ki a dōi ne kuso ləm kin tane ti goto.»

Kiyə ne je pəti mba kun go Jəju

(Mt 10.37-38)

²⁵ Kosi dije ngay isi njiyəi ki Jəju dō rəbi ti. Jəju təl ilə rəti ningə əl-de ə nə: ²⁶ «Re dāw madi re rōm ti ə ge-m itə bawne ki kone al, nene ki ngane je al, ngakone je ki konane je, ə se darōne wa al ə, a asi ke nje ndo ləm al.»

²⁷ Taa dāw ki un kagi-dəsi ləne ə njiyə gom ti, al, a asi ke nje ndo ləm al tō. ²⁸ Təki rōjeti, nə dansi ti ə loki aw tə kində ndogi bōr ki ngal ningə, isi nangi ilə kōr ne ra kilə je naa ti, mba kadi n-oo se n-a n-asi təl ta kilə kin kare wa al ə? ²⁹ Nə re ində gin kəy ə təl tae al ə, dije pəti ki a oy gin kəy ki ində kin, a kogi dōe ti. ³⁰ A əli əi nə: «Oi, dingəm ki ilə ngirə kadi ində kəy, nə tōge asi kadi təl tae al kin!» ³¹ Ə se ngar ki ra ə loki isi aw kadi rō ki ngar madine ki rangi ningə, isi nangi ə daji ta rōne oo se ki njé rō je ləne ki dibi kuti kin n-a n-aw n-ilə-n rō madine ki isi re ki njé rō je ləne ki əi dibi kuti joo kin kare wa al ə? ³² Re oo kadi tōgine a asi al ningə, a ilə daji ta ngar madine, mba sangi rəbi lapiya, loki ndəe ngal bəy. ³³ Ta ki dōsi ti ka to be tō. Iməri ta maji oi taa, adi rōsi, tadō dāw ki e basi mba kiyə ne kingə je ləne al, a asi ke nje ndo ləm al.

Kati ki nələ goto

(Mt 5.13; Mk 9.50)

³⁴ «Igarəi kadi kati e ne ki maji, nə loki nələ goto, ə se ri ə dāw a ra-n kadi təl nəl gogi ə? ³⁵ Ne ki kadi dāw a ra-n goto. A maji mba dōnangi al nim, a maji mba ne ki a adi tōgi dōnangi kin al nim tō. A buki-e kō gidi lo ti. Dāw ki aw ki mbine kadi oo-n ta, ningə kadi oo ta kin maji.»

Kuji ta ki dōi dō ne ki kare ki nay

(Mt 18.12-14)

15 *Njé taa la-mbə je, ki njé ra majal je, rai ki rō Jəju ti mba kadi n-ooi ta ki isi əl. ² *Parisi je, ki njé ndo ndu-kun je, indəi ngōne ki Jəju ə əli əi nə: «Oi! Dāw ka uwə njé ra majal je rōne ti nim, uso səde ne nim!» ³ Ə Jəju əl-de kuji ta madi kare ə nə: ⁴ Nə dansi ti ə re aw ki bati je bu, ə e ki kare nay ningə, a iyə ndəge je ki dō jikare gide jikare dō wale ti, ə aw sangi e ki nay kin, ratata kadi inge bəy taa al ə? ⁵ Loki inge ningə, ki rōnəl un-e ile bagine ti. ⁶ Ningə təl aw be, ba madine je ki njé gədi kəy be je ləne, əl-de ə nə: «Irai irai rōnəl səm tadō m-ingə ngon bati ləm ki nay ka!» ⁷ Be tō ə adi m-əl səsi, rōnəl a e ngay me dōrə ti mbata lə nje ra majal kare ki iyə go rəbi njiyəne ki majal kō, itə njé je ki dana ki dō jikare gide jikare ki ta ki dō mbəl pa njiyə ti, e ta ləde al kin al. ⁸ Dāne madi kare aw ki ne mbi ki gate e ngay asi dōgi, ə e ki kare nay. Loki e ki kare nay, dāne ində por lambi ti je, itə me kəy je, sangi-n ne mbi ləne ka kin, biti ingə bəy taa, taa kəə. ⁹ Loki ingə ngata ningə, ba madine je, ki njé gədi kəy be je ləne, əl-de ə nə: «Irai səm rōnəl, tadō m-ingə ne mbi ləm ki nay ka kin!» ¹⁰ Be tō ə, adi m-əl səsi, rōnəl e ngay mbō malay-ka je ti lə Luwə, mbata nje ra majal kare ki iyə rəbi pa njiyəne ki majal kō.

Kuji ta ki dōi dō ngon ki nje kaw kaya

¹¹ Jəju təl əl bəy ə nə: «Dingəm kare aw ki ngan je joo. ¹² Ə e ki du əl bawne ə nə: “Bai, adi-m ne nduwə ləm.” Be ə bawe ləbi ne kingə ləne ngane je ki joo. ¹³ NDō ngay al go ti ningə, e ki du gati ki ne je pəti ki ingə, ə

aw mba me be ti ki say. Me be ti ka kin a tuji ki la lone ko me kaya ti ki ra. ¹⁴ Loki tuji ki la lone ka kin pæti tigæ ningæ, bo ki bo osi me be ti ka kin. Ningæ ilæ ngiræ kadi ne je pæti to ræ ngata. ¹⁵ Aw ra kilæ be læ dæw madi kare me be ti kin ngog. Dingæm ka kin ade kilæ ngæm k-songi je wale. ¹⁶ Bo kuso ne kuso læ k-songi je to me ti, næ dæw ki ade goto. ¹⁷ Be æ ilæ ngiræ kadi mæ r ta, ningæ æl rone æ næ: "Njé ra kilæ je æi ban be læ bai, æ usoi ne dum-de dum-de, æ mi ta m-isi m-oy yo bo be æ! ¹⁸ M-a m-ji taa æ m-aw r baï ti m-a m-æl-e m-æ næ: «M-ra majal m-osi-n ta Luwæ, taa m-osi ta t. ¹⁹ M-asi ta kadi ibar-m ngoni al. Ira-m tæki kare mbog njé ra kilæ je ti læi be.»" ²⁰ Be æ, j taa osi ræbæ mba tæl kaw r bawne ti. Loki nay say ki kæy bæy ningæ, bawe oo-e. Loki oo-e, aw ki me-kog ki ngay mbata lie, adi ay ngodi tilæ tæ, uwe rututu, ore njarara rone ti. ²¹ NGon æl bawne æ næ: "Bai m-ra majal m-osi-n ta Luwæ nim, m-osi-i j wa ta nim t, m-asi ta kadi ibar-m ngoni al." ²² Næ bawe æl njé ra kilæ je æ næ: "Iraï ki kibi ki maji itæ ndæge je kalangi ilæi r ngonm ti. Ilæi ningæ ngon jie ti æ ilæi sa njæe ti t. ²³ Iraï ki ngon mangi ki bo mbul mbul itæli-e adi j-usoi ji rai rønæl. ²⁴ Tado ngonm kin oy æ tæl isi ki dæne ta. Nay æ e ki kingel!" Ningæ ilæi ngiræ kadi rai rønæl. ²⁵ Dækagiloe ti kin, ngokogæ ki ngatogæ e wale. Loki isi tæl wale æ e ngosi ki kæy ningæ oo ndu ne kindæ je ki ndam je. ²⁶ Bar nje ra kilæ kare, æ dæje næ se ri æ isi ra ne wa. ²⁷ Nje ra kilæ ka kin æl-e æ næ: "NGokogæ æ re æ bawi adi tæli ngon mangi ki bo mbul mbul tado tæl ki lapiya." ²⁸ NGon ki ngatogæ ra wongæ adi mbatæ kaw kæy. Bawe tæge taga mba kadi söl me ade ur kæy. ²⁹ Næ æl bawne æ næ: "O bal ngay æ m-isi m-ra kilæ madi, ndo kare ki m-mbatæ tæl röm go ta ti læi goto. Næ ndo kare ki adi-m ngon biyæ be adi-m m-ra-n rønæl ki madim je goto. ³⁰ Næ loki ngoni ki tuji ne kingæ læi do kaya dæne je ti kin re ningæ, itæ ngon mangi ki bo mbul mbul ade." ³¹ Ningæ bawe æl-e æ næ: "I, ngonm, j sæm ne naa ti ki ndo je pæti, adi ne je pæti ki e yam e yai. ³² Næ e go ti kadi ji ra ne kuso ji ra-n rønæl, tado ngokogæ kam oy æ tæl isi ki dæne taa, nay æ e ki kingel!"»

Kuji ta ki cji do nje ngæm ne ki e nje ra ne ki dana al

16 Go ti ningæ Jæju æl njé ndo je læne æ næ: «Dingæm kare ki nje ne kingæ aw ki nje kindæ kæmne go ne je ti ki me kæy ti læne ngog. Dije ræi æli-e æi næ: "Nje ngæm ne je læi isi tuji ki ne kingæ læi tigæ." ² Nje kæy bar nje ra kilæ læne æl-e æ næ: "Ta ri æ m-isi m-o dæi ti ba æ? Cji-m go ne je ki cji do kilæ læi ki me kæy ti adi-m m-o. Tado kaw ki kæte ngog kin, a asi kindæ kæmi go ne je ti læm al ngata!" ³ Nje ngæm ne æl rone æ næ: "Bam ge kadi m-indæ kæm go ne kingæ je ti ki me kæy ti al ngata kam, m-a m-ra ri nga am æ? NDor dænanægi æ, tægim asi kadi m-ndor-n al. Kaw køy ne æ, röm a söl-m t. ⁴ M-gær ne ki m-a m-ra mba kadi dije a uwæi-mi ki ræde ti me kæy ti læde loki bam tuwæ-m kilæ ti." ⁵ Be æ, bar njé kiræ je læ bane kare kare. Æl nje kiræ ki dæsay æ næ: "Kiræ læ bam e ban dæi ti æ?" ⁶ Nje kiræ ki dæsay ka kin æ næ: "Ku yibi bu kare." Ningæ æl-e æ næ: "Makitibi kiræ læi æn, isi nangi kalangi, indangi me ti kuti mi." ⁷ Go ti ningæ æl ki nungi

æ næ: "I yai e ban æ?" Nje kiræ ki kogæ æl-e æ næ: "Yam e saki gæme bu kare." Ningæ æl-e æ næ: "Makitibi kiræ læi æn, indangi me ti do jijoo." ⁸ Lo kin ti, ba nje ne ilæ tæji do nje ngæm ne ti ki majal ka kin, tado ra ne ki kæm-kædi. Dije ki gæri Luwæ al rai ne ki kæm-kædi ngay me kilæ rade ti dande ti itæ ngan je læ lo kunji.»

Luwæ æi ki la

⁹ Go ti, Jæju æl æ næ: «Adi m-æl sæsi, uwæi madi ki ne kingæ ki go ræbe ti al ki dænanægi ti ne kin, mba kadi ndo ki goto jisi ti æ, madisi je ka kin uwæi sæsi ræde ti lo kisi ti ki ratata. ¹⁰ Dæw ki ra ki asi ta kadi dæw ade mene do ne ti ki ndæy, a asi kadi dæw ade mene do ne ti ki boy t. Dæw ki nje ra ne ki dana al me ne ki ndæy ti, a ra ne ki dana al me ne ki boy ti t. ¹¹ E be æ, re dæw asi kadi mene al do ne kingæ ki go ræbe ti al ki dænanægi ti ne kin æ, næ æ a adi ne kingæ ki ræjæti æ? ¹² Re dæw asi kadi adi mene al do ne ti læ dæw ki rangi æ, na æ a adi yai ki sæbi dæi æ?. ¹³ Nje ra kilæ madi, ki a ra kilæ bææ læ ngar je joo goto: re csi ta ki kare æ, a ndigi ki nungi, re kidi ki kare æ, a uwæ ki nungi t. A asi kadi irai bææ læ Luwæ nim, bææ læ la nim al.» ¹⁴ *Parisi je ki njé ge ta læ la, ibæi Jæju kogii loki ooi ta je kin pæti. ¹⁵ Ningæ Jæju æl-de æ næ: «Iraï ræsi tæ dije ki njé ra ne ki dana be ta kæm dije ti, næ Luwæ gær mesæ. Tado ne ki dije ooi tæ ne ki nga ngay ta kæmde ti kin, e ne to koo al ta kæm Luwæ ti.

NDu-kun æi ki kogæ læ Luwæ

¹⁶ «NDu-kun ilæ ngire do *Mojæ ti, ki njé kæl ta je ki ta Luwæ ti, biti dækagilo ti læ Jæ Batisi, næ go ti nu kin ba, dije ilæi mbæ Poy Ta ki Maji læ kogæ læ Luwæ, ningæ dæw ki ra, indæ tægine kadi ur-n me ti. ¹⁷ Dærgæ æi ki dænanægi a dæi ko tæki o al be par, næ a ngæ ngay kadi dæw r ngon ku ta ki me ndu-kun ti læ Luwæ ko. ¹⁸ Dingæm ki ra ki tuwæ nene, æ taa e ki rangi, e nje kuwæ marim. Taa dæw ki nje taa dæne ki ngawe tuwe ka tæl nje kuwæ marim t.

Nje ne kingæ æi ki Lajar

¹⁹ «Dingæm kare ki nje ne kingæ ki nje kilæ kibi ki ndole pir pir ki gate e ngay e ngog. NDæ je kare kare pæti, isi ra rønæl mbata isi maji. ²⁰ Nje ndoo kare ki tæ næ Lajar ki do bay indæ ræ yængæ yængæ, re to ta kæy ti lie. ²¹ Ge kadi n-uso burim ne kuso je ki tosi nangi ta tabilæ kuso ne ti læ nje maji. Næ bisi je yo ta ræi tæni ta do bay lie. ²² NDæ kare nje ndoo ka kin oy, adi malayka je ræi uni-e awi sie kadi *Abirakam ti. Nje maji ka re oy t, adi dibi-e. ²³ Loki e koo, ingæ kogæ ngay. Ningæ loki un kæmne taa ba, oo Abirakam say nu be ki Lajar kade ti. ²⁴ Nje maji ka kin un ndune ki taa ng æ næ: "Bai Abirakam, o kæm-to-ndoo læm, æl Lajar adi ilæ ta ngon jine man ti, kadi re söl-n ndonm mbata m-ingæ kogæ ngay me por ti." ²⁵ Æ Abirakam æl-e æ næ: "NGonm, adi mei ole do ti tæki ndo ki ingæ maji me duniyæ ti, æ Lajar ingæ ne ki to t. NGosine, bæri man ng kæme ti, næ j, j me ne ki to ti t ngata. ²⁶ Ningæ ki bo tøy, ngosine bole be ki bo to danæ ti sæsi, adi dæw ki ge kadi n-aw ræsi ti ka, a

asi kadi a man dɔ ti aw rɔsi ti al, taa dɛw a asi kadi a man dɔ ti re rɔjeti al nim tɔ.”²⁷ Ɖ nje maji ɛl ɛ nɛ: “Re e be ningɛ, njai ba, bawm, ilɛ Lajar ade aw ɛl njɛ ki me kɛy ti lɛ bai.”²⁸ Tadd ndɛgi ngakom je nayi ngɔ ɛi mi bɛy, ɛ kadi aw ndɔr mbide kadi rɛi, tɛgi lo kɔ ti kin al ngata.”²⁹ Ɖ Abirakam ɛl-e ɛ nɛ: “NGakɔi je awi ki ndukun ki *Mojɔ ndangi ki ta je ki njɛ kɛl ta ki ta Luwɛ ti ndangi ngɔ. Maji kadi ooi dɔ ndude.”³⁰ Nje maji ɛ nɛ: “E kin asi al bawm Abirakam. Re dɛw madi j dan nje koy je ti ne ɛ aw ingɛ-de ɛ, a mbɛli pa njiyɛde.”³¹ Ɖ Abirakam tɛl ɛl-e ɛ nɛ: “Re ooi ta lɛ Mojɔ al nim, ta lɛ njɛ kɛl ta je ki ta Luwɛ ti al nim ɛ, kin ɛ dɛw j-dan dan njɛ koy je ti aw rɔde ti ka, a ooi tɛ ta ki rɔjeti al wa kin.”»

Ta dɔ kosi me majal ti

(Mt 18.7, 6; Mk 9.42)

17 Jɛju ɛl njɛ ndo je lɛne ɛ nɛ: «Lo kadi dije a osi me majal ti al goto. Nɛ kɛm-to-ndoo e dɔ dɛw ti ki majal re ki takule.² A e soti ngay bɛy mbata ti lie kadi dɔɔi mbal ki bo ngay mɛnde ti, ɛ ilɛi-e me ba ti, itɛ kadi ra adi ki kare be par dan ngan je ti ki du ngay kin, osi, adi Luwɛ gangi ta dɛe ti.»³ Indɛi kɛm-kɛdi dɔ rɔsi ti! Re ngokɔi ra majal ɛ, maji kadi indange dɔ ti, re tu kalne ɛ, iyɛ go majal lie kɔ ade.⁴ Re ra majal sɛi nja siri me ndɔ ti ki kare ka, re re rɔi ti nja siri dɛji kiyɛ go kɔ ɛ, iyɛ go kɔ ade.

Tɔgi kadi-me

⁵ *Njɛ kaw kilɛ je ɛli Babe ɛi nɛ: «Ilɛ kadi-me dɔ made ti lɛje adi-je.»⁶ Ɖ Babe ɛl-de ɛ nɛ: «Tɛki rɔjeti, re awi ki kadi-me ki e ndikiri ba tɛ kɔ kagi ki bari-e mutadi kin be mɛndi ka, asi kadi ɛli kagi mbay-kote kam ɛi nɛ: “Ɖr ki ngirɛi ba ɛ aw imɛ rɔi me ba ti”, ɛ a tɛl rɔne go ta ti lɛsi.

Kilɛ lɛ bɛɛ kilɛ

⁷ «Re dɛw madi dansi ti aw ki nje ra kilɛ madi ki e nje ndɔr ɛ se e nje kul da je, ɛ nje kilɛ kin tɛl wale re ɛ, a ɛl-e ɛ nɛ: “Ire kalangi isi nangi uso nɛ a?” Jagi a ɛl-e ba al.⁸ Ta ki a ɛl-e ba, a ɛl-e ɛ nɛ: “Ira rɔi maji, ira go nɛ kuso lɛm, ire-n adi-m. Ningɛ lokɔ m-isi m-uso nɛ je, m-ɔy je kin ningɛ, tɛ go ti j uso yɛi je, ɔy je tɔ.”⁹ NGa ningɛ, nɛ kare, dɛw kin a ra oyo nje kilɛ lɛne mbata tɛl ki tɛl rɔne go ndu je ti lie kin, al.¹⁰ Be ɛ, ta ki dɔsi ti ka e be tɔ. Lokɔ irai nɛ je pɛti ki Luwɛ un ndune kadi irai ningɛ, maji kadi ɛli ɛi nɛ: “Je njɛ ra kilɛ je ki nda je go-tɔ, jɔ ra kilɛ ki sɔbi kadi jɔ ra par.”»

Jɛju nga njɛ banji je dɔgi

¹¹ Lokɔ Jɛju isi aw Jorijalɛm ti, indɛ man mbɔ dɔnangi *Samarɔ ti ki dɔnangi ki Galile ti.¹² Lokɔ isi ur me ngon be ti ningɛ, njɛ banji je dɔgi rɛi langi tae, ba ai nangi say jɔ,¹³ uni ndude ki taa ɛli-e ɛi nɛ: «Jɛju, nje ndo dije, oo kɛm-to-ndoo lɛje!»¹⁴ Lokɔ oo-de ningɛ ɛl-de ɛ nɛ: «Awi dɔ rɔsi njɛ kijɛ nɛ mɛsi kadi-kare je †.» Ningɛ dɔ rɛbi kawde ti bɛy par ɛ, ingɛi rɔ nga.¹⁵ Ki kare dande

† 17:14 Lɛbɛtiki 14.2-3

ti, lokɔ oo kadi ingɛ rɔ nga ningɛ, tɛl dɔ njane ti, ki kilɛ tɔji dɔ Luwɛ ti, ki ndune ki bo.¹⁶ Re osi ki ta kɛmne nangi nɔ Jɛju ti, ra-e oyo. E dɛngɛm ki Samarɔ ti.¹⁷ Ɖ Jɛju ɛl ɛ nɛ: «Njɛ banji je ki dɔgi pɛti ingɛi rɔ nga, ɛ njɛ ki jikare awi ra ɛ?»¹⁸ MBɔde ti pɛti, dɛw kare ki tɛl re ilɛ tɔji dɔ Luwɛ ti goto. Dɛw ba, e dɛw ki Samarɔ ti kin ki karne ba par.¹⁹ Ningɛ Jɛju ɛl dɛw ki Samarɔ ti ka kin ɛ nɛ: «J taa aw, tadd kadi-me lɛi aji.»

Kɔbe lɛ Luwɛ

(Mt 24.23-28, 37-41)

²⁰ NDɔ kare *Parisi je dɛji Jɛju ta ki dɔ dɔkagilo re kɔbe lɛ Luwɛ. Ɖ Jɛju ɛl-de ɛ nɛ: «Kɔbe lɛ Luwɛ a re tɛ nɛ ki dije a ooi-e ki kɛmde njɛ njɛ al.²¹ A e ki kɛl kɛ nɛ: “E yo bo”, “E ne bo”, al. Tɛki rɔjeti, kɔbe lɛ Luwɛ e dansi ti ne ngata.»²² Go ti ningɛ ɛl njɛ ndo je ɛ nɛ: «NDɔ madi a re ngɔ ki a ndingɛi ngay kadi oi ndɔ kare me ndɔ je ti lɛ NGon Dɛw, nɛ lo kadi a oi goto.²³ Ningɛ a ɛli sɛsi ɛi nɛ: “Kirisɔ e yo”, “Kirisɔ e ne”, nɛ awi al, ɔyɛ-naa ngɔdi awi loe ti al.²⁴ Ningɛ, tɛki ndi tɛl ɛ lo ay njay njay, j dam dɔnangi ti ki kare tɛg-n dame ti ki nungi ka kin ɛ, ndɔ rem mi *NGon dɛw ka a to be tɔ.²⁵ Nɛ kɛte nɔ ti, sɔbi kadi mi NGon Dɛw m-ingɛ kɔ ngay, kadi dije ki dɔkagilo ti ki bone kin mbati-mi bɛy taa.²⁶ Ningɛ, ko nɛ ki ra nɛ dɔkagilo ti lɛ Nuwe kin ɛ, nɛe a ra nɛ ndɔ ki mi NGon dɛw m-a m-re-n ti tɔ.²⁷ Dije usoi je, ɔyɛ-naa je, taai-naa ki yo je ki ne je, bitɔ ndɔ ti ki Nuwe ur-n me bato ti. Go ti ningɛ man kɔ ki bo re tuji dije pɛti ††.²⁸ A to tɛ nɛ ki ra nɛ dɔkagilo ti lɛ Lotɔ be tɔ: Dije usoi je, ɔyɛ-naa je, ndogi nɛ je nim, gati ki nɛ je nim, mɛi kagi je nim, rai kɛy je nim tɔ.²⁹ Nɛ ndɔ ki Lotɔ tɛg-n me be bo ti ki Sodom, Luwɛ adi ndi por ki nɛ je ki njɛ taa por j dɔrɔ ti ɔ dije tɔl-de pɛti †.³⁰ NDɔ ki mi NGon dɛw m-a m-tɛg hɔy ka, nɛ je a rai nɛ be tɔ.³¹ Me ndɛe ti kin, dɛw ki isi dɔ kɛy ti, a ur nangi kadi ɔy nɛ je lɛne ki me kɛy ti tɛg-n taga al. Be tɔ ɛ, dɛw ki a e me ndɔr ti ka, a tɛl re be al tɔ.³² Adi mesi ole dɔ nɛ ti ki tɛg dɔ ne Lotɔ ti, ki ilɛ rɛti ɛ ingɛ yo kin ††.³³ Dɛw ki sangi kadi n-ngɛm rɔne ki nɔ ti, a tɔ ta rɔne. Nɛ dɛw ki tɔ ta rɔne mbata lɛm ɛ, a ngɛm rɔne ki nɔ ti tɔ.³⁴ Adi m-ɛl sɛsi, me kondɛe ti kin, dije joo a toi dɔ tirɛ ti ningɛ, a uni ki kare, a iyɛi ki nungi.³⁵ Dɛne je joo, a uri nɛ naa ti, a uni ki kare ɛ, a iyɛi ki nungi.³⁶ [Dɛngɛm je joo, a rai kilɛ me ndɔr ti ki kare ɛ, a uni ki kare ɛ a iyɛi ki nungi.]»³⁷ Ningɛ, njɛ ndo je dɛji Jɛju ɛi nɛ: «Babe, lo ki ra ti ɛ, nɛ je kin a rai nɛ ɛ?» Ɖ ɛl-de ɛ nɛ: «Lokɔ nin a to ti, e ɛ mal je a kawinaa ti.»

Nje gangi ta ɛi ki dɛne ki nje ngaw koy

18 Jɛju ɛl kuji ta madi njɛ ndo je lɛne, tɔji-n-de kadi ɛli ta ki Luwɛ taa taa, bi kadi tɔgide goto ta ti al,² ɛ nɛ: «Nje gangi ta kare isi be bo ti madi ngɔ. E dɛw ki bɛl Luwɛ al nim, taa ilɛ koji dɔ dɛw ti al nim tɔ.³ Ningɛ me be bo ti ka kin, dɛne kare ki nje ngaw koy isi ti ngɔ tɔ. Dɛne ka kin re ki dɔkagilo je pɛti ɛl-e ɛ nɛ: “Igangi ta ka ki to danje ti ki nje ta lɛm ka kin adi-m.”

†† 17:27 Kilɛ ngirɛ nɛ je 6.9-7.24 † 17:29 Kilɛ ngirɛ nɛ je 18.20-19.25 †† 17:32 Kilɛ ngirɛ nɛ je 19.26

⁴ Nje gangi ta ka kin mbatì dɔkagilo ngay. Nə təl əl ta rɔne ə nə: "Re m-bəl Luwə al nīm, taa m-ilə koji dɔ dəw madi ti kare al ka, ⁵ dāne ki nje ngaw koy kam tapi-m ngay. Sɔbi kadi m-gangi ta lie made, mba kadi təl re gogi ndɔ ki rangi ti, tapi-m bəy al ngata." ⁶ Babe ilə dɔ ti bəy ə nə: «Maji kadi oi ta ki nje gangi ta ki dana al, əl kin maji. ⁷ Səi oi kadi Luwə a gangi ta ki dana adi dije lie ki isi ngi dɔe ti kondɔ je ki kada je kin al a? A isi gərərə ba bi a ra səde al a? ⁸ Adi m-əl səsi, a gangi ta ki dana kalangi ba adi-de. Nə nɛ kare ba, se ndɔ ki mi NGon Dəw m-a m-təl m-re ə, m-a m-ingə dije ki adi mede dɔnangi ti wa mindi wa?»

Parisi əi ki nje taa la-mbə

⁹ Jəju əl kuji ta ki dɔ njé je ti ki ooi rɔde tə dije ki dana ə kidi ndəgi dije ¹⁰ ə nə: «Dingəm je joo, awi kəy kaw-naa ti mba kəl ta ki Luwə; ki kare e Parisi, ki nungi e nje taa la-mbə tɔ. ¹¹ Parisi j a taa ə əl ta ki dɔ rɔne mene ti ə nə: "Luwə ləm, m-ra-i oyo tadɔ mi m-to tə ndəgi dije ki njé bogi je ə se njé ra nɛ je ki go ti al, ki njé kuwə marim, taa tə nje taa la-mbə kam al tɔ. ¹² Me ndɔ je ti ki siri, m-ɔgi rɔm nɛ kuso ti nja joo, madi Luwə nɛ kare me ki dɔgi ti, me nɛ kingə je ti ləm pəti." ¹³ Nə nje taa la-mbə ba, ɔsi rɔne ngərəngi nu, kun ka ge kun kəmne ki dɔrɔ ti al, ra rɔne ndoo, ə əl ə nə: "Luwə ləm, oo kəm-to-ndoo ləm tadɔ mi nje ra majal!" ¹⁴ Adi m-əl səsi, e nje taa la-mbə ə təl aw be ləne ki ta ki kɔr dɔ ti nɔɔ Luwə ti, bi e Parisi al. Tadɔ dəw ki un dɔne taa ə, a iləi dɔe nangi, ningə dəw ki ilə dɔne nangi, a uni dɔe taa tɔ.»

Jəju ində jine dɔ ngan je ti ki du

(Mt 19.13-15; Mk 10.13-16)

¹⁵ NGan je ki kasi wa kin ka, dije rəi səde rɔ Jəju ti mba kadi njangi dɔde. Nə loki njé ndo je ooi nɛ kin ba, kəli səde. ¹⁶ Nə Jəju adi rəi ki ngan je ki du rɔe ti ba əl ə nə: «Iyəi ngan je ki du adi rəi rɔm ti, oti kadi ɔgi-de ta rəbi, tadɔ kɔbe lə Luwə e yə dije ki toi tə ngan je ki du be. ¹⁷ Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, dəw ki ndigi kadi Luwə ɔ be dɔe ti tə ngon ki du be, al, a ur kɔbe ti lə Luwə al ratata.»

Nje nɛ kingə

(Mt 19.16-30; Mk 10.17-31)

¹⁸ Ki bo lə *Jipi je kare, dəji Jəju ə nə: «Nje ndo ki maji, e ri ə m-a m-ra ə m-a m-ingə-n kaji ki a to biti ki nɔ ti ə?» ¹⁹ Ə Jəju əl-e ə nə: «MBa ri ə ibar-m dəw ki maji ə? Dəw kare ki maji goto, nə Luwə ki karne ba par ə e dəw ki maji. ²⁰ I igər ndu-kun je lə Luwə ki ə nə: "A uwa marim al, a təl dəw al, a bogi al, a ma naji ki ngom dɔ madi ti al, a ɔsi gon bawi ki kɔi †."» ²¹ Ningə dingəm təl əl Jəju ə nə: «Nɛ je kin pəti m-təl rɔm go ti dɔkagilo kilə ngirə basam ti nu.» ²² Go ta je ti kin Jəju əl-e ə nə: «Nɛ kare be ə nayij kadi ira bəy. Aw igati ki nɛ kingə je ləi pəti, iləbi lae njé ndoo je, ba a aw ki nɛ kingə ngay me dɔrɔ ti, ə ire un gom.» ²³ Nə loki ta kin osi mbi dingəm

† 18:20 Tɛɛ ki taga 20.12-16; Dətərənəm 5.16-20

ti ka kin, rɔe təl nəl-e al, tadɔ e dəw ki nɛ kingə lie e ngay. ²⁴ Loki Jəju oo-e kadi mee ɔ-e ningə əl ə nə: «E nɛ ki ngə ngay rɔ njé nɛ kingə je ti kadi uri me beko ti lə Luwə. ²⁵ E nɛ ki ngə ngay wa kadi jambal ki oi-e kin ur bole kon ku nɛ ti, nə a ngə ngay itə e kin bəy kadi nje nɛ kingə ur me beko ti lə Luwə.» ²⁶ NJé ki isi ooi dɔ ta lə Jəju əli əi nə: «NGa kin ə e be ningə, nɛ ə asi kadi ingə kaji ə?» ²⁷ Jəju ilə-de ti ə nə: «Nɛ ki dəw asi al, Luwə asi ra.» ²⁸ Piyər əl-e ə nə: «NGa je kin, j-iyə nɛ kingə je ləje pəti kɔ, ə j-un goi kin.» ²⁹ Jəju əl-de ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, re dəw madi, iyə kəy ləne, ki nene, ki ngane je, ki ngakone je, ki nojine je, ki mbata kɔbe lə Luwə ə, ³⁰ a ingə nɛ je al dɔ e kin, dɔkagilo ti ki bone, taa dɔk-agilo ti ki a re, a ingə kaji ki a to biti ki nɔ ti tɔ.»

Jəju əl ta ki dɔ koyne ti ki kine lo koy ti

(Mt 20.17-19; Mk 10.32-34)

³¹ Jəju bar njé ndo je ləne ki dɔgi gide e joo ki rɔne ti, ningə əl-de ə nə: «Oi, j-isi j-awi ki Jorijaləm ti, nɛ je pəti ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti ndangi dɔmi m *NGon dəw, a tɔli tade. ³² Tadɔ a iləi-mi ji dije ti ki əi *Jipi je al kadi tə kogi dɔm ti je, taji-mi je, taa a tibi man tade dɔm nīm tɔ. ³³ Go ti, loki tindəi-mi ki ndəy kabɔlay ningə, a tɔli-mi. Nə ndɔ mitə lə ndɔ koym ba, m-a m-tɛɛ lo koy ti.» ³⁴ Nə nɛ kare ki njé ndo je gəri me ta ti kin goto. E ta ki to lo bɔyɔ ti rɔde ti. Gəri me ta ki Jəju ge kəl-de al.

Jəju adi nje kəm tɔ oo lo Jəriko ti

(Mt 20.29-34; Mk 10.46-52)

³⁵ Loki Jəju e basi ki be ki Jəriko ningə, nje kəm tɔ madi isi ngangi rəbi ti nɔɔ, isi kɔy nɛ. ³⁶ Loki nje kəm tɔ oo ka kosi dije ki isi indəi də bur bur ningə, dəji ta se ri ə isi ra nɛ wa. ³⁷ Ə əli-e əi nə: «Jəju ki Najarəti ə isi ində də.» ³⁸ Nje kəm tɔ ilə ngirə kadi un ndune ki taa, ə nɔ ki tɔgine, ə nə: «Jəju ki NGon ka Dabidi ††, o kəm-to-ndoo ləm!» ³⁹ Dije ki njé njiyə kəte nɔ dije ti kəngi-e kəngi kadi uti tane, nə nje kəm tɔ un ndune ki taa dɔ made ti bəy ə nə: «NGon ka *Dabidi, o kəm-to-ndoo ləm!» ⁴⁰ Jəju a lo ka ti, ba un ndune kadi rəi sie rɔne ti ne. Loki re rɔe ti basi ningə, Jəju dəje ə nə: ⁴¹ «E ri ə ige kadi m-ra madi ə?» Ə nje kəm tɔ əl-e ə nə: «Babe, m-ge kadi kəm oo lo!» ⁴² Jəju əl-e ə nə: «O lo! Kadi-me ləi aji.» ⁴³ Par ə, loe ti nɔɔ, kəme oo lo, adi un go Jəju ki kilə tɔji dɔ Luwə ti tane ti. Loki kosi dije ooi nɛ kin ningə, iləi ngirə kɔsi-gon Luwə.

Jəju əi ki Jase

19 Loki Jəju ur me be ti ki Jəriko ə isi ində də ningə, ² dingəm ki nje nɛ kingə kare ki tɔe nə Jase, ki e boy dɔ njé taa la-mbə je ti isi nɔɔ. ³ Dingəm kin sangi kadi n-oo se Jəju e nɛ dana wa, nə lo kadi oo Jəju goto, mbata kosi dije, tadɔ e dəw ki ɔji. ⁴ Be ə, ay ngɔdi kəte, aw al dɔ kagi mbay-kote ti, kadi n-oo Jəju ki a man ki rəbi ki loe ti kin. ⁵ Loki Jəju re tɛɛ loe ti ka kin ningə, un kəmne ki taa, əl Jase ə nə: «Jase, ur nangi ne

†† Igoi Mk 10.47 ki ta ki dɔ ti gin makitibi ti nangi.

law, tado sɔbi kadi m-isi me kay ti lai bone.»⁶ Lo kin ti, Jase ur nangi law, uwə Jəju rone ti ki rɔnəl.

⁷ Dije pəti ki ooi ne kin, bai ta do Jəju ti əli əi nə: «Aw isi be la nje ra majal.»⁸ Nə Jase a taa, əl 'Babe ə nə: «Babe, m-a m-adi nusi ne kingə ləm njé ndoo je. A kin ə re m-taa ne la dəw ki al do maji ə, m-a m-təl m-ige kire gogi nja sɔ.»⁹ Lo kin ti, Jəju əl-e ə nə: «Bone səi ki njé ki me kay ti lai ingəi kaji, tado i ka i ngon ka *Abirakam tɔ. ¹⁰ Tado ki rɔjeti, mi *NGon dəw m-re mba kadi m-sangi dije ki tade ti, m-aji-de.»

Dəw ki aw kadi indəi jɔgi ngar dɔe ti (Mt 25.14-30)

¹¹ Jəju e basi ki Jorijaləm adi dije ooi kadi kɔbe la Luwə a dɔi rone loe ti ngɔ. Luki dije uri mbide isi oi ta ki Jəju isi əl-de ba bəy ningə, Jəju un kuji ta kare tane ti kadi ¹² əl-de ə nə: «Dingəm kare ki oji-e me maji ti isi aw be madi ti ki sɔy kadi indəi jagi ngar dɔe ti bəy taa tə təl. ¹³ Be ə, kəte bəy taa kadi aw, bar njé kilə je ləne dɔgi, adi dəw ki ra dande ti mbal ɔr kare, ningə əl-de ə nə: «Itaai, irai gati biti kadi m-təl m-re m-ingə-n səsi.»¹⁴ Nə dije ki me be ti lie i gine ti, ə iləi dije goe ti əli əi nə: «Ji ndigi al kadi dəw kin re isi ngar dɔje ti.»¹⁵ Be ka, indəi jɔgi ngar dɔe ti. Be ə, luki təl re be ningə, bar njé kilə je ləne ki adi-de la ka kin kadi n-oo se e ri ə rai wa. ¹⁶ Dəw ki do kəte re, ningə əl ə nə: «Bam, mbal ɔr ki kare ki adi-m ka, yə m-ingə dɔgi do ti kin.»¹⁷ Ə ngar əl-e ə nə: «Maji ngay, i nje kilə ki maji. Ningə təkɔ a-n dana me kində kəm go ne ti ki ndəy be, m-ində-i nje kɔbe do be bo je ti dɔgi.»¹⁸ Dəw ki kɔ joo re, ningə əl ə nə: «Bam, mbal ɔr ki kare ki adi-m ka, yə m-ingə mi do ti kin.»¹⁹ Ə ngar əl-e ko ta wa ka kin tɔ ə nə: «I, isi tə nje kɔbe do be bo je ti mi.»²⁰ E ki rangi re ningə əl ə nə: «Bam, mbal ɔr ki kare ki adi-m ka yə to kin, m-aw m-bɔyɔ-e ta kibi ti m-ade to. ²¹ Tado m-bəli. I, i dəw ki ngə ngay, ne ki ində al ka un nim, ne ki idibi al ka itəti nim.»²² Lo kin ti ngar əl-e ə nə: «I nje kilə ki majal. Ningə m-a m-gangi ta dɔi ti ki ta ki tɔ tɔ tai ti i wa. I igər maji kadi mi dəw ki ngə ngay, ne ki m-ində al ka m-un nim, ne ki m-dibi al ka m-təti nim. ²³ NGa ra ban be ə re a ində la ləm lo ngəm la ti al ə? Re ində lo ngəm la ti ə, m-təl kin re m-a m-taa ki mane do ti.»²⁴ Go ti ngar əl dije ki ai loe ti ngɔ ə nə: «Itaai mbal ɔr ki kare ki jie ti kin adi e ki aw ki mbal ɔr dɔgi kin.»²⁵ Ə dije əli ngar əi nə: «E kam aw ki mbal ɔr dɔgi ngata.»²⁶ Nə ngar əl-de ə nə: «M-əl səsi təkɔ, dəw ki aw ki ne jine ti, a adi-e do ti, nə dəw ki ne lie goto, e ki ndikiri wa ki aw-n kin ka a taai jie ti wa bəy. ²⁷ Ningə njé bə je ləm, ki mbati kadi mi ngar do ti, irai səde, itɔli-de ta kəm ti ne.»»

Jəju ur Jorijaləm ti ki kosi-gon (Mt 21.1-11; Mk 11.1-10; Jə 12.12-16)

²⁸ Go ta je ti kin, Jəju gangi kəte ng kosi je ti, un rəbi ki kaw ki Jorijaləm. ²⁹ Luki Jəju re tɔtɔ basi ki be ki Bəti-paje əi ki be ki Bətani, ki kaw ki kadi mbal je ti ki bari-de mbal kagi bini je kin ba, ilə njé ndo je ləne joo ³⁰ ə nə: «Awi me ngon be ti ki a ngosi ti kam. Luki a uri ki me be ti, a ingəi ngon koro ki dɔi-e adi a. E ngon koro ki

dəw al gide ti nja kare al bəy. Ituti-e, irai sie adi-mi. ³¹ A re dəw madi daji səsi ə nə: «Mba ri ə isi ituti ngon koro kin» ə, əli-e əi nə: «E 'Babe ə ge-e.»»

³² Njé ki Jəju ilə-de ka kin awi ningə yə, ingəi ne je təkɔ wa ki Jəju əl-n-de. ³³ Be ə, tuti ngon koro ka kin ningə, ba njé koro je daji-de əi nə: «Mba ri ə ituti ngon koro kin ə?»³⁴ Ningə njé ndo je iləi-de ti əi nə: «Babe ə ge-e.»³⁵ Luki rəi ki ngon koro ka kin adi Jəju ba, labi kibi je ləde gide ti, ə adi Jəju al isi do ti. ³⁶ Kɔti wa ki isi ɔti kəte kəte kin ba, dije labi kibi je ləde do rəbi ti adi-e njiyə do ti. ³⁷ Luki Jəju isi re basi ki Jorijaləm ti ki rəbi ki i ki do mbal kagi bini je ti kin ba, kosi njé ndo je lie, rɔde nəl-de ngay adi uni ndude ki taa, pitii Luwə mbata ne kɔji je pəti ki ra adi oi ki kəmde, ³⁸ əi nə:

«Kadi Luwə njangi do ngar ki re ki tɔ Babe!
Kadi Lapiya re ki do dɔrɔ ti, ə tɔba e ki do Luwə ti ki isi taa do dɔrɔ ti tɔ.»

³⁹ *Parisi je madi ki əi dan kosi je ti əli Jəju əi nə: «Babe, əl njé ndo je lai adi uri tade naa ti.»⁴⁰ Ə Jəju əl-de ə nə: «M-əl səsi m-adi oi, re əi je uri tade naa ti ə, gaji mbal je a singəi.»

Jəju ng mbata be bo Jorijaləm

⁴¹ Luki Jəju ində do be ki Jorijaləm basi ə un kəmne oo-e-n ningə, man ng re kəme ti. ⁴² Man ng re kəme ti adi əl ə nə: «Kin ə re dɔkagilo ki je ti bone kin, i wa igər rəbi lapiya kin ə re a e soti səi, nə kəmi tɔtɔ do ti al. ⁴³ NDɔ je ki ngə a rəi ngɔ kadi njé bə je lai a iləi-naa gəi dɔi, a iləi-naa ki ta tɔ rəbi je pəti, a uti-ni nguy lo kadi itɔtɔ goto. ⁴⁴ A budi-ni nangi mur mur ki dije lai. MBal madi ki kadi dəw a iyə adi isi do made ti goto. Tado kəmi tɔtɔ do dɔkagilo ti ki Luwə re-n kadi ra-n səi kin al.»

Jəju tuwə njé ra gati je kɔ me kay ti la Luwə

⁴⁵ Go ti, Jəju aw ur nati kay ti la Luwə, ningə ilə rone tuwə njé labi ne je titi kɔ. ⁴⁶ Ningə əl-de ə nə: «NDangi me makitibi ti la Luwə əi nə: «Kay ləm a ibari-e kay kəl ta ki Luwə, nə səi, itəli-e lo bɔyɔ rɔ ti la njé bogi je yo.»»

⁴⁷ NDɔ je pəti, Jəju ndo dije ne gin kay ti la Luwə. Lo kin ti, njé kun do njé kijə ne məsi kadi-kare je ki njé ndo ndu-kun je, ki njé kun do dije me be, sangi rəbi kadi n-tɔli Jəju, ⁴⁸ nə gəri rəbe al, tado kosi je indəi mbide maji ngay go ta ti la Jəju.

Ta ki daji do tɔgi ti ki Jəju aw-n (Mt 21.23-27; Mk 11.27-33)

20 NDɔ kare, Jəju isi ndo dije ne me kay ti la Luwə, ilə-n mbɔ Poy Ta ki Maji ningə, njé kun do njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, ki ngatɔgi je, tɔtɔ ngɔ rəi. ² Luki rəi ningə əli-e əi nə: «Əl-je adi j-o, e ki tɔgi ki i ra ə isi ra-n ne je kin be ə? Ə ngə tɔ ə adi ndune ə isi ira-n ə?»³ Ə Jəju təl əl-de ə nə: «Mi ka m-a m-daji səsi ta kare kadi əli-mi adi m-o tɔ. ⁴ Nə ə ilə Jə kadi ra dije batəm ə? E Luwə ə se e dije?»⁵ Nə təli a məri ta dande ti əi nə: «Re j-əl-e j-ə nə: «E Luwə ə ilə» ə, a daji-je ə nə se ra ban ə j-ade meje al wa?»⁶ A kin ə re j-əl j-ə nə: «E dije ə iləi Jə» ə, kosi je ba pəti a tiləi-je ki

mbal tɔli-je, tado gəri maji ngay kadi ja e nje kəl ta ki ta Luwə ti.»⁷ Be ə, təlɪ əli Jəju təkɪ n-gəri dəw ki ilə al. ⁸ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Re igəri əl ə, mi ka m-a m-əl səsi tɔgi ki m-isi m-ra-n nɛ je kin al tɔ.»

Kuji ta do dije ti ki njé ra kilə ndor nju, ki njé me majal
(Mt 21.33-46; Mk 12.1-12)

⁹ Go ti, Jəju ilə rone əl ta *Jipi je me kuji ta ti ə nə: «Dingəm kare ndor nju, ningə dɔɔi ta naa ti ki dije ki njé ra kilə nju, kadi tə rai kilə adi-e, ə kagi loe ti ba, a kəyi-naa nɛe, ningə e wa ɔti aw mba ki goe ngal. ¹⁰ Loka kagi lo kijə kandi nju asi ningə, ilə bəə ləne kare kadi aw taa kandi nɛ ndor ka kin, ki yəne ji njé ra kilə je ti adi-ne. Nə loka bəə aw ningə, njé ra kilə je, tindəi-e ngay, ə tuwəi-e adi təl ki jine kare aw. ¹¹ Nje ndor təl ilə bəə ki rangi bəy. Nə e ka, tindəi-e je, taji-e je, ə tuwəi-e adi təl ki jine kare aw. ¹² Be ka dingəm ka kin təl ilə bəə ki nje kɔ mitə bəy. Ba e ki nje kɔ mitə kin, njé ra kilə je ka kin tindəi-e, adi-e do, ə tuwəi-e adi-e aw. ¹³ Lo kin ti, nje ndor dəji ta rone ə nə: “E ri ə kadi m-ra ə? M-a m-ilə ki ngonm ki dingəm ki m-ndige ngay kin. E ə, a bəli gide.” ¹⁴ Nə njé ra kilə nju, loka kəmdə osi do ngone ti ba, əli-naa ta kin dande ti əi nə: “Darɔe e wa kam ə a e nje nɛ nduwə. Ji tɔli-e j-adi ndor nju kin təl nɛ ləje!” ¹⁵ Be ə, ndori ngon ka kin, awi sie gidɪ ndor ti taga, tɔli-e. Ə se dingəm ki nje ndor kin a ra səde ban wa? ¹⁶ A re kadi təl njé ra kilə je kin kɔ, ə sangi njé ki rangi ində-de ta ndor ti.» Loka dije ooi ta ki Jəju əl kin ba, əli əi nə: «Jagi, nɛ kin a re nɛ ba al.» ¹⁷ Nə Jəju gɔ-de ba ningə əl-de ə nə: «Ta ki makitibi lə Luwə əl ə nə
“MBal ki njé ra kəy je mbati-e,
E ə təl mbal ki e tɔgi kəy †,” kin me nə ri ə?
¹⁸ «Dəw ki ra ki osi do mbal ti kin ə, a tətɪ njəkɪ njəkɪ, a re e ə mbal kin ə osi dɔe ti tɔ ningə, a rəkite rəkite rəkite tɔ.»

Ta do kigə la-mbə nje kɔbe ki bo Səjar ti
(Mt 22.15-22; Mk 12.13-17)

¹⁹ Njé ndo ndu-kun je, ki ki bo je ki do njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ti, sangi rəbi kadi n-uwəi Jəju loe ti wa kin nɔɔ, tado gəri maji kadi kuji ta ki Jəju əl kin sɔbi dɔde, nə bəli kosi je. ²⁰ Be ə, indəi kəmdə go Jəju ti, ba iləi di-je madi ki rai rɔde tə dije ki dana be rɔe. Iləi-de rɔe ti mba kadi tə me ta ti ki a tɛɛ tae ti kin ba, n-uwəi-e-n, n-iləi-e ji njé kɔbe je ti. ²¹ Dije ka kin dəji Jəju əi nə: «Nje ndo dije, ji gər kadi j nje kəl ta ki rɔjetɪ, taa j nje ndo nɛ ki rɔjetɪ tɔ. Kər kəm dəw dana goto rɔi ti, isi indo dije rəbi ki rɔjetɪ ki nəl Luwə. ²² Ə əl-je adi j-o: e loe ti ə se e loe ti al kadi j-igə la-mbə nje kɔbe ki bo Səjar ə?» ²³ Nə Jəju ki gər kadi isi ədi kəme, əl-de ə nə: ²⁴ «Adi-mi silə kare adi-mi m-o, se do nɔ ə indəi ti, ə tɔ nɔ tɔ ə ndangi ti wa?» Ningə əli əi nə: «E nje kɔbe ki bo Səjar.» ²⁵ NGa-ta ə Jəju əl-de ə nə: «Nɛ lə Səjar ə adi Səjar, nɛ lə Luwə ə adi Luwə tɔ.» ²⁶ Lo kin ti, lo kadi uwəi Jəju ki ta ki tae ti nɔ kosi je ti goto. Ta ki tur-de ti kin dum dɔde, adi ai tade mbə.

Ta ki dəji lə Sadusi je do ki njé koy je lo koy ti
(Mt 22.23-33; Mk 12.18-27)

²⁷ Ba go ti, *Sadusi je ki əi dije ki njé maji təkɪ njé koy je a jɪ taa lo koy ti al, ki madi je dande ti, rəi rɔ Jəju ti dəji-e əi nə: ²⁸ «Nje ndo dije, *Moji ndangi ndu kin me makitibi ti adi-je ə nə: “Re dəw madi, ngokɔe taa dəne, ə ngokɔe ka kin oji ngan je ki dəne ka kin al bəy ə oy ningə, sɔbi kadi taa dəne nduwə kin oji-n ngan je kadi tɛɛi to nje goto ti.” ^{††29} Ningə ki ɔji do ta kin, ngakonaa je əi siri. Ki dɔsɔy taa dəne, ə oji-n ngon al bəy par ə oy. ³⁰ Ki kɔ joo re taa dəne nduwə ka kin, ba kae ti wa bəy. ³¹ Re tɛɛ do ki kɔ mitə be, adi ngakonaa je ki siri kin, taai dəne ki kare kin pətɪ, ba oyi ki kanji kadi dəw kare dande ti oji sie ngon. ³² Ta təl tae ə, darɔ dəne wa re oy tɔ. ³³ NGa ə se ndo ki njé koy je a jɪ taa lo koy ti ə, nɔ dande ti ə dəne ka kin a e nee wa? Tado əi siri pətɪ taai-e nede ti.» ³⁴ Ə Jəju əl-de ə nə: «Dɔnangi ti ne kin ə dingəm je ki dəne je isi taai-naa. ³⁵ Nə dije ki Luwə oo-de kadi asi kadi a jɪ taai lo koy ti, kadi isi me beko ti ki sigi, a taai-naa al ngata. ³⁶ Taa a oyi al tɔ, tado a toi tə malayka je be. Əi ngan lə Luwə tado Luwə adi-de jɪ lo koy ti. ³⁷ Ningə ta ki njé koy je a jɪ taa lo koy ti, Moji wa əl ta ay njay do ti kadi njé koy je a jɪ taa lo koy. Loka əl ta ɔji-n do por ki ɔ me nɔɔ ti, Moji bar Luwə ə nə: “Luwə lə *Abirakam, Luwə lə *Isaki, ki Luwə lə Jakobi †.” ³⁸ Ningə Jəju ilə do ti təkɪ Luwə e Luwə lə dije ki njé kisi kəm ba, bi e Luwə lə njé koy je al. Tado ta kəm Luwə ti, dije pətɪ isi ki dɔde taa.» ³⁹ Lo kin ti, njé ndo di-je ndu-kun ki nɔ je əli Jəju əi nə: «Nje ndo dije, əl ta maji ngay.» ⁴⁰ Ningə sangi kadi n-dəji-e ta ki rangi al ngata.

Kirisi əi ki Dabidi
(Mt 22.41-45; Mk 12.35-37)

⁴¹ Jəju dəji-de ta ə nə: «Ra ban be ə dije əli par əi nə Kirisi ki e *Dəw ki Luwə mbəte e ngon ka *Dabidi ə?
⁴² Tado Dabidi ə wa ki dɔne əl me makitibi Pa je ti ə nə: “Babe Luwə əl Babe ləm ə nə:
«Ire isi do ji kɔm ti ne,
⁴³ Biti kadi m-aw ki njé bə je ləi m-ilə-de gin tɔgi ti †.»
⁴⁴ «Ə re Dabidi bar Kirisi Bane ə, ra ban taa Kirisi a e ngon ka Dabidi ə?»

Jəju gangi ta do njé ndo ndu-kun je ti
(Mt 23.37-39; Mk 12.38-40)

⁴⁵ Jəju əl njé ndo je ləne ta kəm kosi je ti ki isi oi do nɛ ndo lie ⁴⁶ ə nə: «Indəi kəm-kədi do rɔsi ti ki rɔ njé ndo ndu-kun je ti. Əi dije ki gei njiyə ki kibi ngal, taa gei kadi dije rai-de lapiya ki buki-naa ti lo kingə-naa je ti lə kosi je tɔ. Gin kəy kaw-naa je ti, ə se lo nɛ kuso je ti, a gei lo kisi dije ki bo, kəte nɔ dije ti. ⁴⁷ Taai nɛ maji je lə njé ngaw koy je pətɪ pətɪ jide ti, ningə ədi kəm dije ki kəl ta ki Luwə ki gine gangi al, kadi dije ooi-de təkɪ n-əi dije ki maji. Go kilə rade je ti ki be kin, Luwə a gangi-n ta ki ngə ngay dɔde ti itə ndəgi dije.»

† 20:17 Pa je 118.22

†† 20:28 Kilə ngirə nɛ je 38.8; Dətarənom 25.5-10 † 20:37 Tɛɛ ki taga 3.2, 6 †† 20:43 Pa je 110.1

Kadi kare læ nje ngaw koy ki nje ndoo
(Mk 12.41-44)

21 Jəju un kəmne isi oo-n njé nę kingə je ki isi iləi kadi-kare læde me nę kadi-kare ti. ² Nینگə oo nje ngaw koy ki nje kəm-to-ndoo kare re ki ngan silə joo ilə tɔ. ³ Ə Jəju əl ə nə: «M-əl səsi təkɪ rɔjetɪ, nje ngaw koy ki nje ndoo kam ilə kadi-kare itə ndəgi dije pəti. ⁴ Tado ndəgi dije pəti kam, adi burim la je læde, nə nje ngaw koy kin, me ndoo ti lie, nę ki nay jie ti kadi ra-n ki rone ə un ba pu adi.»

Jəju əl ta læ kəy kaw-naa ki a tuji
(Mt 24.1-2; Mk 13.1-2)

⁵ Go ti, dije madi isi əli ta dɔ kəy ti læ Luwə, əli əi nə: mbal je ki ndole ki rai, ki nę je ki dije adi Luwə kin ra adi kəy kin əti bəl ki dum bitɪ. Nə Jəju əl-de ə nə: ⁶ «Nę je pəti ki oi-de kin, ndɔ madi a re nɔɔ ki mbal kare ki a nay kadi isi dɔ made ti goto; a budi-de nangɪ mur mur.»

Nę kɔji je ki a tɔji dɔkagilo ki kɔ ki a re
(Mt 24.3-8; Mk 13.3-8)

⁷ Lo kin ti, dije ka kin dəji Jəju əi nə: «Nje ndo dije, dɔkagilo ti ki ra bangɪ ə nę je kin a rai nę ə? Ə nę kɔji ki ban ə a tɔji kadi dije gərii dɔkagiloe kin ə?» ⁸ Ə Jəju əl-de ə nə: «İndəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, iyəi ta rəbi adi dəw ədi səsi al. Tado dije ngay a rəi ki tɔm əi nə: “Mi ə mi Kirisi”, taa a əli tɔ əi nə: “Dɔkagilo re ngata”, nə maji kadi uni gode al. ⁹ Loki a oi ka rɔ je, dije a jɪ ki naa ki rɔ je kin, adi bəl ra səsi al. Tado ri ri ka nę je kin a rəi bəy taa, nə e dɔbəy ndɔ ta ji naa ti nɔɔ al bəy.»

¹⁰ Ba Jəju əl-de bəy ə nə: «Gin be madi a aw rɔ dɔ gin be madine, kɔbe madi a aw rɔ dɔ kɔbe madine ti. ¹¹ Dɔ-nangɪ a yəki, yəki ki əti bəl, taa ki lo je ki dangɪ dangɪ, mɔy je ki njé tɔ ko dije a osi je, bo a ɔ je. Nینگə nę je ki əti bəl ngay a jɪ ki dɔrɔ ti rəi ki nę kɔji je ki to bəl.

Dɔkagilo kində kəm-ndoo

¹² «Nə kəte nɔ nę je ti kin pitɪ, dije a indəi jide dɔsi ti, a adi səsi kɔ. A awi səsi lo kaw-naa je ti, a buki səsi dangay ti, a awi səsi nɔ ngar je ti ki boy, ki nɔ njé kɔbe je ti ki mbata ləm. ¹³ Lo kin ti, e ta rəbi ki a ingəi kadi imai naji ləm ki rɔde ti. ¹⁴ Nینگə nę ki kadi indəi dɔsi ti ə to kin. Onosi kadi isangi ta madi indəi dɔsi ti kəte kadi tə əli-de inajii ta dɔsi ti. ¹⁵ Tado mi wa m-a m-adi səsi ta ki gosɪ ki kadi əli-de. Nینگə njé kɔsi səsi ta a asi kadi awi ki ta madi ki kadi ɔsi kəm yəsi ə se kadi najii al. ¹⁶ A oi kadi kɔsi je, ki bawsi je, ki ngakɔsi je, nojisi je ba pəti, ki madisi je a uni dɔsi kadi adi dije. Nینگə a gangɪ ta koy dɔ dije ti ngay dansi ti. ¹⁷ Dije pəti mede a majal səsi ki mbata ləm. ¹⁸ Nə bisi dɔsi kare ka a osi kɔ al. ¹⁹ Nینگə e me kuwə tɔgi ba ti ə yə a ingəi kajɪ.

Tuji ki a tɔgi dɔ be bo Jorijaləm ti
(Mt 24.15-21; Mk 13.14-19)

²⁰ «Loki a oi njé rɔ je iləi-naa gəi dɔ Jorijaləm kin ba, kadi igəri təkɪ dɔkagilo tuje asi ngata. ²¹ Be ə, dije ki isi Jude ti a ayi-naa ki dɔ mbal je ti, ə kadi njé ki isi me be bo Jorijaləm ti, tɔgi ki taga kɔ, nینگə kadi dije ki awi wale, təli me be bo ti al. ²² Tado a e ndɔ gangɪ ta ki kadi nę je pəti ki Makitibi læ Luwə əl tae a rai nę. ²³ NDɔe ti kin, kəm-to-ndoo ki gəe goto a e læ dəne je ki njé səm, ki njé kadi mba ngan je. Tado kəm-to-ndoo ki ngay a ra dije, taa wongɪ læ Luwə a re dɔde ti me bee ti kin tɔ. ²⁴ Dije a tɔli-de ki kiyə kasigar, a uwəi-de awi səde bəə ti dɔ be je ti ki dangɪ dangɪ. Dije ki gəri Luwə al a njiyəi dɔ Jorijaləm mbisəi-e mbaraki mbaraki, bitɪ kadi dɔk-agilo læde ki Luwə ɔji ində ngangine.

Re NGon dəw
(Mt 24.29-31; Mk 13.24-27)

²⁵ «Dɔkagiloe ti kin, nę je ki to bəl a tɔgi kəm kadi ti je, ki nay je, ki mee je †. Man ba a j, kae a ba ki taa, adi dije ki gin be je ti ki dangɪ dangɪ, bəl a tɔl-de. ²⁶ Bəl a tɔl-de adi dadi par par, isi nginəi ta nę ki a tɔgi dɔde ti dɔnangɪ ti. Tado tɔgi je ki dɔrɔ ti a yəki. ²⁷ Lo kin ti ə yə a oi-mi *NGon dəw m-a m-re me kil ndi ti. M-a m-re ki tɔgi, me kunjɪ ti ki əti bəl ††. ²⁸ Loki nę je kin rai nę nینگə, maji kadi irai rɔsi, ɔri dɔsi taa, tado kagɪ lo kingə dɔ læsi e basi.» ²⁹ Nینگə Jəju un nę kare ndo-n-de nę ə nə: «İgɔi kagɪ mbay-kote ki ndəgi kagɪ je oi. ³⁰ Loki mbie ilə ngirə kitɪ kin nینگə, igəri kadi nay ba e basi ngata. ³¹ Be tɔ ə, loki oi nę je kin rai nę nینگə, maji kadi igəri təkɪ kɔbe læ Luwə e basi. ³² Nینگə təkɪ rɔjetɪ, adi m-əl səsi, dije ki isi ki dɔde taa ne kin a oyi tigə al bəy ə nę je kin a rai nę. ³³ Dɔrɔ ki dɔnangɪ a gotoi ndɔ madi, nə ta ləm a to lo tone ti ba ratata ki nɔ ti.

Kisi dɔgi ti

³⁴ «Maji kadi isi dɔgi ti, bi adi gɔ nę kuso ki gɔ nę kəy, ki taga ki dɔ nę ki duniyɔ ti ne uwə mesi adi ndɔ kin uwə səsi nangɪ busi al. ³⁵ Kadi uwə səsi nangɪ təkɪ bandɪ a osi-n dɔ kanji je ti kin be al. Tado e nę ki a osi dɔ dije ti pəti ki dɔnangɪ ti. ³⁶ Nینگə kadi itoi bi al, əli ta ki Luwə ki dɔkagilo je pəti kadi tə ingəi tɔgi idumi dɔ nę je pəti ki a rai nę kin, ə kadi itɔgi ai taa ta kəmm *mi NGon dəw ti.»

³⁷ Re kada ba, Jəju ndo nę dije gin kəy ti læ Luwə. A re kondɔ tɔ nینگə, tɔgi aw dɔ mbal ti ki bari-e dɔ mbal kagɪ bini je ti. ³⁸ Loki lo ti njay tɔ ba, kosi je rəi gin kəy ti kadi ooi dɔ ta lie.

Judasi un dɔ Jəju
(Mt 26.1-5, 14-16; Mk 14.1-2, 10-11)

22 Nay mapa ki əm ɔde al, ki bari-e nay Paki e basi †. ² Njé kun dɔ njé kijə nę məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, sangɪ rəbi kadi n-uwəi Jəju n-tɔli-e, nə

† 21:25 Ejay 13.10; Ejəkəl 32.7; Juwal 3.3-4 †† 21:27 Daniyəl 7.13 ‡ 22:1 Tɔgi ki taga 12.1-27

bæli kosi je. ³ Ningə *Satə ur me Judasi ti ki bari-e Isikariyoti ki e ki kare mbə njé ndo je ti læ Jəju ki dɔgi gide joo. ⁴ Ur me ti ade aw ində ta naa ti ki njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ki njé kun dɔ njé ngəm ta kəy læ Luwə, dɔ rəbi ti ki kadi ilə-n Jəju jide ti. ⁵ Lo kin ti, rɔ njé je ki Judasi aw ingə-de ka kin nəl-de ngay adi ndude osi naa ti kadi n-adi-e la. ⁶ Judasi ndigi dɔ ti, nga ningə ilə ngirə sangi rəbi ki to kadi ilə-n Jəju jide ti ki kanji kadi kosi je ooi loe.

Jəju adi indəi dɔ nɛ kuso Paki naa ti
(Mt 26.17-19; Mk 14.12-16)

⁷ NDɔ kuso mapa ki əm ɔde al, ki e ndɔ ki kadi dije tɔli ngan dəgi bati je mbata nɛ kuso Paki asi. ⁸ Ə Jəju ilə Piyər əi ki Jə ə nə: «Awi indəi dɔ nɛ kuso Paki dana kadi j-usoi.» ⁹ Ba əi je təli dəji-e əi nə: «Lo ki ra be ə indigi kadi j-aw ji ra nɛ kuso titi ə?» ¹⁰ Ningə Jəju ilə-de ti ə nə: «Awi, loki isi uri ki me be ti ba, a ingəi dɔngəm kare ki otɔ gum man dɔne ti ningə uni goe, uri me kəy ti ki ur ti. ¹¹ Loki uri goe ti ba, əli ba nje kəy kin əi nə: “Nje ndo dije ə nə kadi ji dəji se me kəy ki ra ə kadi n-uso nɛ Paki ti ki njé ndo je læne wa?” ¹² Lo kin ti, a ɔji səsi me kəy ki boy. Me kəy kin to taa, ki nɛ je pətɔ me ti. Lo kin ə a rai nɛ kuso ti kadi j-usoi. ¹³ Piyər əi ki Jə awi ningə, ingəi nɛ je pətɔ asi naa təkɔ wa ki Jəju əl-n-de ka kin, adi rai nɛ kuso Paki, indəi dɔe dana.»

Nɛ kuso læ Babe

(Mt 26.26-29; Mk 14.22-25; 1Kor 11.23-26)

¹⁴ Loki dɔ kadi asi, Jəju əi ki njé kaw kilə je isi ta nɛ kuso ti. ¹⁵ Ə Jəju əl-de ə nə: «M-ndigi ngay kadi m-uso nɛ Paki kin səsi bəy taa kadi m-ingə kɔ. ¹⁶ Ningə m-əl səsi, m-a m-uso səsi ki rangi gogi al, bitɔ kadi nɛ kuso kin tɔl tane me beko ti læ Luwə.» ¹⁷ Go ti, Jəju taa kɔpi kasi kandi nju, ra oyo Luwə dɔ ti, ningə təl-n adi njé kaw kilə je ə əl-de ə nə: «Itaai ɔyi-naa dansi ti, ¹⁸ Tadɔ, m-a m-ɔy kasi kandi nju ki rangi al, bitɔ kadi beko læ Luwə re-n.» ¹⁹ Go ti, Jəju un mapa, ra oyo Luwə dɔ ti, uwə tətɔ naa ti, təl-n adi njé ndo je, ningə əl-de ə nə: «E kin e darɔm, ki e ki kun kadi mbata læsi. Itaai usoi kadi mesi ole-n dɔm ti.» ²⁰ Go nɛ kuso ti, Jəju un kɔpi kasi kandi nju, ra təkɔ ra-n kəte ka kin be bəy, ningə əl-de ə nə: «Kɔpi kin e kun mindi ki sigi me məsim ti ki a ɔy mbata læsi †.

²¹ «Ningə kadi igəri təkɔ dəw ki a ilə-m ji dije ti, isi səm ta nɛ kuso ti ki ne wa kin. ²² Mi *NGon dəw m-a m-oy təkɔ Luwə ɔji-n, nə kəm-to-ndoo e læ dəw ki a ilə-m mi NGon dəw ji dije ti.» ²³ Lo kin ti, njé kaw kilə je iləi rɔde isi dəji-naa ta dande ti se naa dande ti ə kadi a ra nɛ ki be kin wa?

Dəw ki e ki bo

(Mt 20.24-28; 19.28; Mk 10.41-45)

²⁴ Go ti, njé kaw kilə je iləi ngirə naji-naa ta ti ki tɔgide əi nə se nɔ ə a e ki bo dande ti wa? ²⁵ Ə Jəju əl-de ə nə: «NGar je ki ɔi be dɔ gin dije ti ki dangi dangi ki dɔnangi

ti ne, rai rɔde kadi n-əi babe je dɔ dije ti, taa njé ki tɔgi kɔbe e jide ti, indəi tɔgi dɔ dije ti adi bari-de njé ra maji je tɔ. ²⁶ Nə səi, maji kadi irai təkɔ əi je isi rai kin be al. Dəw ki e ki tɔgi dansi ti, maji kadi təl rɔne dəw ki dɔ du ti, ningə kadi dəw ki nje kun dɔsi, təl nje ra kilə læsi tɔ. ²⁷ Tadɔ dəw ki nje kisi ta nɛ kuso ti nim, dəw ki nje re ki nɛ kuso nim, dande ti ki joo kin, e ki nje kisi ta nɛ kuso ti ə e ki bo al a? Ningə mi, m-isi dansi ti tə nje re ki nɛ kuso kadi səsi. ²⁸ Səi ə səi dije ki uwəi tɔgisi ba səm me kɔ ti. ²⁹ Ningə təkɔ Luwə ki Bai adi-m kɔbe ka kin ə, mi m-adi-n səsi tɔ. ³⁰ A usoi je, a ɔyi-naa je səm me beko ti læm. Ningə a isi dɔ kimbər kɔbe ti kadi igangi ta dɔ gin ka *Isirayəl ti ki dɔgi gide joo.»

Jəju əl təkɔ Piyər a naji ta gər-ne
(Mt 26.31-35; Mk 14.27-31; Jə 13.37-38)

³¹ Jəju əl Simɔ ə nə: «Simɔ, Simɔ, Su dəji ta rəbi kadi n-siyə səsi təkɔ dəw a siyə-n ko me kee ti be. ³² Nə mi, m-əl ta ki Luwə mbata ti læi, kadi ilə kadi-me læi kɔ al. Ningə loki a təl ki rɔm ti, maji kadi ilə dɔngəm me ngakɔi je ti.» ³³ Ə Piyər əl Jəju ə nə: «Babe, mi basi kadi re e dangay ka m-a m-aw ti səi. A re e-n koy ka m-a m-oy səi.» ³⁴ Ə Jəju təl əl-e ə nə: «Piyər, adi m-əli, bone wa kin, kunə kinjə nɔ al bəy ə, a naji ta nja mitə təkɔ igər-m al.»

La, ki bɔl, ki sa nja

³⁵ Jəju əl njé ndo je ə nə: «Loki kəte m-ilə səsi ki kanji kadi uni la, ə se bɔl, ə se sa njasi kin nɛ madɔ du səsi ma?» Ə iləi Jəju ti əi nə: «Jagi, nɛ madɔ du-je al.» ³⁶ NGa ə Jəju əl-de ə nə: «Ningə ki ngɔsine kin, dəw ki aw ki la ba kadi un jine ti, e ki aw ki bɔl ə kadi un jine ti. A kin ə re dəw madɔ aw ki nɛ kati al ə kadi ɔr kibi ki rɔne ti gati-n ə iyə lae ndogi-n nɛ kati kare uwə jine ti tɔ. ³⁷ Adɔ m-əl səsi, ɔɔbi kadi nɛ ki makitibi læ Luwə əl tae ə nə: “Tidəi-e dan njé ra majal je ti ††,” kin ra nɛ dɔm ti. Ningə nɛ ki ɔɔbi kadi a re dɔm ti kin, a ra nɛ.» ³⁸ Ə njé ndoo je əli-e əi nə: «Babe, nɛ kati ə e joo kin.» Ba əl-de ə nə: «E wa kin asi.»

Jəju əl ta ki Luwə dɔ mbal kagi bini je ti
(Mt 26.36-41; Mk 14.32-38)

³⁹ Go ti Jəju tɛɛ, ningə təkɔ isi ra-n kəte kəte, un ta rəbi isi aw ki dɔ mbal kagi bini je ti. *NJé ndo je lie uni goe. ⁴⁰ Loki rai tɛɛi dɔ mbal ti, Jəju əl njé ndo je ə nə: «Əli ta ki Luwə, kadi osi me nɛ na ti al.» ⁴¹ Ba ɔr rɔne sɔy ndəy, ningə ɔsi məkəsine nangi, əl ta ki Luwə ə nə: ⁴² «Bai, re indigi ə, ɔsi kɔ kin ngərangi kɔ rɔm ti. Nə ke ə kadi e ndigi læm mi al, nə kadi e ndigi læi j wa ə tɔl tane.» ⁴³ Lo kin ti ngɔ be, malayka kare j dɔrɔ ti re ade tɔgi. ⁴⁴ Bəl ra Jəju, NDile isi nangi al, adi əl ta ki Luwə ki tɔgine, tətə tosi nangi tə kɔr məsi be.

⁴⁵ Go kəl ta ti ki Luwə, Jəju j taa, təl re rɔ njé ndo je ti ningə, ingə-de, isi toi bi ki me-kɔ. ⁴⁶ Ə əl-de ə nə: «Wa! isi itoi bi wa bitɔ a? †† taai, ə əli ta ki Luwə, kadi osi me nɛ na ti al.»

† 22:20 Tɛɛ ki taga 24.8; Jerəmi 31.31-34

†† 22:37 Ejay 53.12

Kuwə Jəju

(Mt 26.47-55; Mk 14.43-49; Jə 18.3-11)

⁴⁷ Loki Jəju a əl ta ba bəy ningə, kosi dije tēgi nōg isi rai. Judasi, ki e ki kare dan njé ndo je ti lə Jəju ki dōgi gide e joo ə e nōde ti. Re ki rō Jəju ti kadi n-uwe ki rōne ti. ⁴⁸ Ə Jəju əl-e ə nə: «E ki kuwə ki a uwə-m mi *NGon dəw ki rōi ti ə a ilə-m ji dije ti!»

⁴⁹ Loki njé njiyə ki Jəju ooi nē je ki isi ra nē kin be ba, daji Jəju əi nə: «Babe, sōbi kadi ji tigə-de ki nē kati ə se kadi ji ra ban ə?» ⁵⁰ Ningə loe ti nōg, ki kare dande ti ɔr kiyə tigə-n paja lə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je, ba tigə mbie ki dō ji kō ti lati gangi. ⁵¹ Nə Jəju əl-de ə nə: «Asi be ngata, iyəi-de adi rai.» Ningə ilə jine ɔdi-n mbi paja ka kin, ba mbie təl to maji gogi. ⁵² Go ti, Jəju un ta əl ki bo je lə njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki njé je ki njé ngəm ta kəy lə Luwə, ki ngatōgi je ə nə: «To tə nē ki mi nje bogi, ə irəi ki kiyə kasigar je, ki gōl je taa kadi uwəi-mi be?» ⁵³ NDɔ je pəti, mi səsi naa ti gin kəy ti lə Luwə, nə jisi ɔdi-m al, ningə e ndo ləsi bone, e ndo ki kadi tōgi je ki majal ɔdi rōde me təl ti.»

Piyər naji ta gər Jəju

(Mt 26.57-27.1; Mk 14.53-15.1; Jə 18.13-27)

⁵⁴ Lo kin ti, uwəi Jəju, awi sie, uri sie kəy lə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je. Piyər adi ndəe ngal ndəy, ningə un gode isi aw səde. ⁵⁵ Dije iləi por dana nati lo ti, isi ta ti, adi Piyər aw isi ta ti səde. ⁵⁶ Ningə ngon dəne kare ki nje ra kilə me kəy ti, oo Piyər isi kunji por ti, ə ində manje ba, ningə əl ə nə: «E ki isi kin ka, kəte e sie tɔ.» ⁵⁷ Nə Piyər naji ə nə: «Dəne, m-gər-e al.» ⁵⁸ Ba ndəy go ti ə dəw ki rangi oo Piyər, ningə təl əl bəy ə nə: «I ka, i dan dije ti lie tɔ.» Nə Piyər ilə dəw ti ka kin ə nə: «Jagi, mi səde al.» ⁵⁹ Biti asi kadi-kare go ti, ningə dəw ki rangi təl re dō ti bəy ə nə: «Ki rōjeti, dingəm kin kəte e sie tɔ, tadɔ e dəw ki Galile ti.» ⁶⁰ Ə Piyər ile ti ə nə: «Dingəm, m-gər me ta ləi ki ige kadi əl kin al.» Ba ta naa ti nōg wa ki Piyər isi əl ta tane ti ba bəy ningə, kunə kinjə nō. ⁶¹ Loe ti nōg, Jəju ilə rəti gō Piyər, ba me Piyər ole dō ta ti ki Jəju əl-e ə nə: «Bone wa kin, kəte bəy taa kadi kunə kinjə nō, a naji ta nja mitə ə nə igər-m al †,» ka kin. ⁶² Piyər ində lo tēg taga, nō ki man kəmne.

Dije taji Jəju, tindəi-e

(Mt 26.67-68; Mk 14.65)

⁶³ Dije ki njé ngəm Jəju, mbəi sie je, tindəi-e je. ⁶⁴ Ba dɔɔi kəme ə əli əi nə: «Nə ə indəi wa igər dəwe adi j-o!» ⁶⁵ Taa nē taji je ki rangi ngay tēg tade ti ki rōe ti tɔ.

Jəju a nō njé gangi ta je ti lə Jipi je

(Mt 26.59-66; Mk 14.55-64; Jə 18.19-24)

⁶⁶ Loki lo ti ningə, ngatōgi je lə *Jipi je, ki njé kun dō njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je, ingəi-naa, awi ki Jəju nō njé gangi ta je ti lə Jipi je.

⁶⁷ Ningə əli-e əi nə: «Re e i ə i Kirisi ki Luwə mbəte ə əl-

je adi j-o.» Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Re m-əl səsi ka a taai mem al. ⁶⁸ Taa re m-dəji səsi ta ka a iləi-mi ti al tɔ.

⁶⁹ Ningə ki j-ai ta jije ti ne kin, ilə ngire bone kin, mi *NGon dəw m-a m-isi dō ji kō Luwə ti ki nje tōgi ngata.» ⁷⁰ Ba pəti daji-e əi nə: «Adi i ngon lə Luwə ta?» Ə Jəju əl-de ə nə: «Səi je wa əli ki tasi təkəi, mi NGon lə Luwə.» ⁷¹ Lo kin ti, əli əi nə: «E kin, ji sangi kadi dəw madi ki rangi əl ta dōe ti bəy a? J-əi je wa j-oi ta ka tae ti ki mbije ne ngata kin.»

Jəju a nō ngar Pilati ti

(Mt 27.2, 11-14; Mk 15.1-5; Jə 18.28-38)

23 Go ti, ij taai pəti awi ki Jəju nō *Pilati ti. ² Ningə lo kin ti, iləi rōde isi indəi ta dō Jəju ti əi nə: «Dingəm kam j-inge isi sulə dije kadi buki-de wale. Əl-de kadi ugəi la-mbə nje kō ki bo Səjar al. Taa a dō ti nōg əl bəy təkəi n-e Kirisi, n-e ngar.» ³ Ə Pilati daji Jəju ə nə: «I ngar lə *Jipi je a?» Ba Jəju ile ti ə nə: «E ta ki tēg tai ti.» ⁴ Lo kin ti, Pilati əl ki bo je lə njé kijə nē məsi kadi-kare je ki kosi je ə nə: «M-ingə nē madi ki asi kadi m-gangi-n ta dō dingəm ti kin al.» ⁵ Nə uwəi tade ngə əi nə: «E nje sulə dije ki nē ndo ləne kadi taji rō. Ilə ngire Galile ti, un-n dōnangi ki Jude ba pəti, biti ə tēg-n rōjeti ne kin.»

Jəju a nō Erodi ti

⁶ Loki *Pilati oo ta kin ningə daji ə nə se dingəm kin e dəw ki Galile ti wa? ⁷ Ə loki oo kadi Jəju i gin bəko ti lə *Erodi ningə, ilə sie adi Erodi ki dōkagiloe ti kin e Jorijaləm ti nōg tɔ. ⁸ Loki Erodi oo Jəju ba, rōe nəl-e ngay tadɔ mari nu ba ə isi sangi kadi n-oo Jəju ɔji-n dō ta lie ki dije isi əli. Erodi ində mene ti kadi Jəju a ra nē kōji je kadi n-oo. ⁹ Ə daje ta je ngay, nə Jəju ile ti al. ¹⁰ Ki bo je lə njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki njé ndo ndu-kun je əi nōg, isi səki dō Jəju ki tōgide. ¹¹ Erodi əi ki asigar je ləne kidi Jəju, mbəi sie, ba iləi kibi ki ndole rōe ti, ə təli iləi sie adi Pilati gogi. ¹² NDɔe ti nōg, Erodi əi ki Pilati ki kəte əi njé bə je lə naa, təli madi-naa je.

Gangi ta koy dō Jəju ti

(Mt 27.11-26; Mk 15.1-15; Jə 18.39-19.16)

¹³ *Pilati bar ki bo je lə njé kijə nē məsi kadi-kare je ki njé kun dō kosi je, ¹⁴ əl-de ə nə: «Irəi ki dingəm kin adi-mi əi nə e nje sulə dije buki-de wale, nə me ta ti ki m-dəje ngosi ti ne kin, m-ingə nē ki majal ki isəki-e-n, ki asi kadi m-gangi-n ta dōe ti al. ¹⁵ *Erodi ka ingə nē madi al tɔ, tadɔ təl ilə sie rōjeti gogi. Nē ki asi kadi dəw təl-e-n goto. ¹⁶ Be ə, m-a m-adi indəi-e par ə m-a m-iyə taa.» [¹⁷ Pilati əl be mbata dō bal je pəti, lo ra nay paki ti, sōbi kadi Pilati ɔr dəw kare dangay ti adi-de.]

¹⁸ Nə dije pəti uni ndude ki taa əli əi nə: «†tɔl-e kɔ ə ɔr Barabasi adi-je.» ¹⁹ Barabasi e dəw ki uwəi-e dangay ti mbata e dan dije ti ki wongi ra-de dō njé kōbe je ti me be ti nim, təli dəw nim.

²⁰ Ningə təkəi Pilati ndigi-n kadi n-iyə Jəju taa, təl daji-de ta dō ti bəy. ²¹ Nə əi je əli ta ki ndu ki ngə ngay əi nə: «†be kagi-dəsi ti, †be kagi-dəsi ti.»

²² Pilati re sǎde dɔ ti bǎy ki kɔ mitǎ ə nǎ: «E ri ki majal ə dɪngǎm kin ra ə? Nǎ ki asi kadi dǎw tɔl-e-n goto, adi m-a m-adi indǎi-e par ə m-a m-iyǎ taa.» ²³ Nǎ əi je ai dɔ ndude ti, uni ndude ki taa, əli ta ki tɔgide ngay itǎ ki kǎte kadi be kagi-dǎsi ti tǎ bǎ wa. ²⁴ Be ə, Pilati un ndune kadi n-ra nǎ ki kosi je ndigi. ²⁵ Adi ɔr Barabasi ki ndigi kadi ɔr-e adi-de. Barabasi e dǎw ki uwǎi-e dangay ti mbata e dan dije ti ki rai wongi dɔ njǎ kɔbe je ti nim, taa tɔli dǎw nim. NGa ningǎ ndigi kadi tǎ Jǎju taa n-ule ji asigar je ti kadi rai sie nǎ ki go ndigi ti lǎde əi kosi je.

Awǎ ki Jǎju ki lo be kagi-dǎsi ti
(Mt 27.32; Mk 15.21)

²⁶ Loki asigar je isi awǎ ki Jǎju ningǎ, ingǎi Simɔ, dǎw ki Sirǎn ti, ki j wale, ba indǎi kagi-dǎsi lǎ Jǎju dɔe ti, adi otǎ goe ti. ²⁷ Kosi dije ngay uni go Jǎju. Dǎne je indǎi kadide ngi, ndingǎi rɔde mbata lie. ²⁸ Be ə, Jǎju yǎti kǎmne ki dɔde ti, əl-de ə nǎ: «Dǎne je ki Jorijalǎm, ingi-mi al, nǎ kadi ingi rɔsi sǎi je wa, ə ingi ngansi je. ²⁹ MBata ndɔ a re ngɔ kadi dije a əli əi nǎ: “Maji-kur ə dɔ kuji dǎne je ti, e dɔ njǎ je ti ki oji ngon ndɔ kare al, ki ilǎi mba ta ngon ti al.” ³⁰ Lo kin ti ngɔ be, dije a əli mbal je əi nǎ: “Osi dɔje ti!” Ə a əli dii je əi nǎ: “Ibɔyɔ-je †!” ³¹ Kin ə dǎw ra kagi mbǎl be ningǎ, kagi ki tuti taa yǎe a to ban ə?» ³² Lo kin ti, rǎi ki baw kaya je ki njǎ tɔl nǎ joo kadi tɔli-de naa ti ki Jǎju.

Dije bǎi Jǎju kagi-dǎsi ti
(Mt 27.33-44; Mk 15.22-32; Jǎ 19.17-24)

³³ Loki rǎi tǎgi lo ti ki bari-e «Ka dɔ dǎw» ba, asigar je bǎi Jǎju kagi-dǎsi ti, loe ti ngɔ, taa bǎi baw kaya je ki joo ka kin naa ti ki Jǎju dɔ kagi-dǎsi ti tɔ. Bǎi ki kare dɔ ji kɔe ti, ə bǎi ki nungi dɔ ji gǎle ti tɔ. ³⁴ Ningǎ Jǎju əl ə nǎ: «Bai, adi mei sɔl dɔde ti, tadɔ gǎri nǎ ki a rai kam al.» Ngɔ be, asigar je tigǎi kir (mbare) dɔ kibi ti lie, lǎbi-naa. ³⁵ Kosi dije ai ngɔ a goi-de, ningǎ njǎ kun dɔ *jipi je ibǎi Jǎju kogii əi nǎ: «Aji dije ki rangi, ən ə, kadi aji rɔne e wa adi j-o tɔ, tǎki re e Kirisi lǎ Luwǎ ki Luwǎ mbǎte †.» ³⁶ Asigar je ka kin agi ki rɔ Jǎju ti, mbǎi sie, ba adi-e kasi ki masi kade ay †. ³⁷ Ningǎ əli-e əi nǎ: «Re j ngar lǎ jipi je ə, aji rɔi j wa adi j-o.» ³⁸ Ba ndangi nǎ madi bǎy tɔ me ba ti, indǎi taa dɔ Jǎju ti əi nǎ: «Dǎw kam e ngar lǎ jipi je.»

³⁹ Ningǎ baw kaya kare ki bǎi-e dɔ kagi-dǎsi ti taji Jǎju ə nǎ: «J al ə ə nǎ j Kirisi ki Luwǎ mbǎte a? Aji rɔi j wa, ə aji-je sǎi.» ⁴⁰ Nǎ e ki nungi kɔl ki madine ə nǎ: «J ki ta ki gangi ki kare wa kin isi dɔi ti tɔ kin, ibǎl Luwǎ al a? ⁴¹ Ki dɔi dɔje, e go ti, tadɔ e nǎ ki je wa ji dibi ə ji tǎti kande, nǎ e, nǎ madi kare ki majal ki ra goto.» ⁴² Ba e ki nje kɔl ki madine ka kin tǎl əl Jǎju ə nǎ: «Jǎju, ndɔ ki a re tǎ ngar ə, adi mei ole dɔm ti.» ⁴³ Ə Jǎju ile ti ə nǎ: «Tǎki rɔ-jeti, adi m-əli, bone wa kin a j sǎm naa ti me be rɔnǎl ti.»

Koy Jǎju

(Mt 27.45-56; Mk 15.33-41; Jǎ 19.28-30)

⁴⁴ Ki kadi ki kaw ki jam dɔ be ti be, ə lo ndul dɔnangi ti biti kadi ki mitǎ ki lo sɔlɔ. ⁴⁵ Kadi ur dana, dǎw oo-e al. NGa ningǎ, kibi ki gangi lo ki me kǎy ti lǎ Luwǎ gangi dana lǎ naa je joo †. ⁴⁶ Ba Jǎju un ndune ki taa ə nǎ: «Bai, m-iyǎ ndilm me jii ti.» Ningǎ go ta ti kin ba kǎǎe tǎǎ. ⁴⁷ Loki ki bo lǎ asigar je oo nǎ je ki rai nǎ kin be ba, ilǎ tɔj dɔ Luwǎ ti ə əl ə nǎ: «E ki rɔjeti, dǎw kin e dǎw ki dana.» ⁴⁸ Kosi dije ki əi lo nǎ je ti kin, loki ooi nǎ ki ra kin ba, tǎli be je ki kadide ki kindǎ, ndingǎi rɔde. ⁴⁹ Dije pǎti ki gǎri Jǎju, ki dǎne je ki j sie Galile ti, ai sǎy indǎi kǎmde a ooi nǎ je ki isi rai nǎ.

Kilǎ Jǎju be nin ti

(Mt 27.57-61; Mk 15.42-47; Jǎ 19.38-42)

⁵⁰ Lo kin ti ngɔ be ə, dɪngǎm kare ki tɔe nǎ Jisǎpi j ngɔ re. Jisǎpi e ki kare dan njǎ gangi ta je ti lǎ *jipi je, e dǎw ki maji, e dǎw ki dana, ⁵¹ adi nǎ je ki made je dɔɔi naa ti ə rai kin, e ndigi sǎde dɔ ti al. Jisǎpi e dǎw ki Arimate ti, ki e be lǎ jipi je. E isi nginǎ ta kɔbe lǎ Luwǎ ki kadi a re. ⁵² Jisǎpi aw rɔ *Pilati ti, dǎje nin Jǎju. ⁵³ Be ə, aw risi nin Jǎju dɔ kagi-dǎsi ti, re-n nangi, dole ki kibi, ba aw ile me be nin ti ki rai kadi mbal ti. E be ki dǎw ilǎ nin ti al bǎy. ⁵⁴ NDɔe ti kin, e ndɔ ki dije isi dɔi nja nǎ je naa ti, tadɔ lo ti par ə e ndɔ taa kǎǎ. ⁵⁵ Dǎne je ki j ki Jǎju Galile ti nu, rǎi sie, awǎ naa ti ki Jisǎpi. Awǎ gɔi be nin ki kadi ilǎi Jǎju ti ka kin, ə ooi kuji kilǎ ki ilǎi nine. ⁵⁶ Go ti, tǎli awǎ be, indǎi dɔ yibi kagi ki əti mbi, naa ti, mba kɔy rɔ nin Jǎju ti. Ningǎ ndɔ kɔr kǎǎ, uwǎi kɔ rɔde tǎki ndu-kun əl-n †.

Jǎju j lo koy ti

(Mt 28.1-8; Mk 16.1-8; Jǎ 20.1-13)

24 NDɔ dɪmasi ki sɔ bati ba ba, dǎne je awǎ dɔ badǎ ti ki yibi kagi ki əti mbi ki indǎi dɔe dana mba kɔy rɔ nin Jǎju ti. ² Loki awǎ ningǎ, ingǎi mbal ki uti ta badǎ ka kin dǎw nduguru-e rangi. ³ Loki uri me badǎ ti ba, oi nin Babe Jǎju, al. ⁴ Loe ti ngɔ be, gǎri nǎ ki kadi rai al, ningǎ yǎ dɪngǎm je joo ki ilǎi kibi ki ndoy rɔde ti, tǎgi hɔy ki rɔde ti. ⁵ Bǎl tɔl-de, adi ilǎi dɔde ki nangi, nǎ dɪngǎm je ka kin əli-de əi nǎ: «Ra ban ə isi sangi dǎw ki isi kǎm dan njǎ koy je ti ə? ⁶ E goto ne ngata, j taa lo koy ti. Ningǎ maji kadi adi mesi ole dɔ ta ti ki əl sǎsi loki e-n Galile ti bǎy kin.» ⁷ Əl ə nǎ: «Sɔbi kadi dije a ilǎi-mi *mi NGon dǎw ji njǎ ra majal je ti kadi bǎi-mi kagi-dǎsi ti, ba go ti, m-a m-j taa lo koy ti ki ndɔ ki kɔ mitǎ go koym ti.» ⁸ Lo kin ti, mede ole dɔ ta ti ki Jǎju əl. ⁹ Be ə, loki tǎli dɔ badǎ ti, rǎi ɔri poy nǎ je kin njǎ ndo je ki dɔgi gide kare əi ki ndǎge je pǎti adi-de oi. ¹⁰ NJǎ kɔr poy nǎ kin njǎ kaw kilǎ je e Mari ki Magidala nim, Jan nim, Mari ki kɔ Jaki nim, ki ndǎgi dǎne je ki əi sǎde. ¹¹ Nǎ njǎ kaw kilǎ je ooi ta kin tǎ ta ni adi taai ta lǎ dǎne je ka kin al. ¹² Lo kin ti ngɔ, Piyǎ ə j ki ngɔdi, aw

† 23:30 Oje 10.8 †† 23:35 Pa je 22.8-9 †† 23:36 Pa je 69.22

†† 23:45 Tǎgi ki taga 26.31-33 †† 23:56 Tǎgi ki taga 20.10; Dǎtǎrǎnom 5.14

ilə mbɔne be nɪn tɪ nɪngə, oo ta kɪbɪ je kɪ doləi nɪn par ə a nangɪ. Nɛ kin ndɔjɪ Piyər ngay, loki isi təl kɪ be.

Jəju əi kɪ njé ndo je joo dɔ rəbɪ tɪ kɪ kaw Emawusi
(Mk 16.12-13)

¹³ NDɔe tɪ wa ka kin, njé ndo je joo isi awi ngon be tɪ kare kɪ bari-e Emawusi, kɪ a asi kulə mətər dɔgɪ gɪde kare kɪ be bo kɪ Jorijaləm. ¹⁴ *Njé ndo je kɪ joo ka kin, a əli-naa ta dɔ nɛ je tɪ kɪ ra nɛ kin. ¹⁵ Nɪngə loki a əli-naa ta, a naji-naa tɪ ka kin nɪngə, Jəju tɛɛ uwə səde rəbɪ. ¹⁶ Nə kəmde utɪ dɔe tɪ adɪ gəri-e al. ¹⁷ Ə Jəju dəji-de ə nə: «E ri ə a naji-naa ta tɪ dɔ rəbɪ tɪ be ə?» Nɪngə təlɪ ai lo ka tɪ, kəmde il kiriri. ¹⁸ Ba kɪ kare dande tɪ kɪ tɔe nə Kɪləwopasi əl Jəju ə nə: «I kɪ kari ba par ə j dəw kɪ isi Jorijaləm tɪ ne kɪ kanjɪ kadi oo ka nɛ je kɪ rai nɛ me ndo je kɪ ne kin!» ¹⁹ Ə təl dəji-de ə nə: «E ri ə ra nɛ ə?» Nɪngə iləi-e tɪ əi nə: «Nɛ kɪ ra nɛ jɪ-n dɔ Jəju kɪ Najarətɪ tɪ, kɪ e nje kəl ta kɪ ta Luwə tɪ kɪ aw kɪ tɔgɪ ngay. Aw kɪ tɔgɪ me kɪlə rane tɪ nɪm, me ta kəlne tɪ nɪm, nɔ Luwə tɪ kɪ nɔ dije me tɪ pətɪ. ²⁰ Nə kɪ bo je kɪ dɔ njé kɪjə nɛ məsi kadi-kare tɪ, kɪ njé kun dɔ jɪpɪ je, uwəi-e, iləi-e jɪ dije tɪ kadi gangɪ ta koy dɔe tɪ, ə bəi-e dɔ kagɪ-dəsi tɪ. ²¹ Je j-o kadi e ə e dəw kɪ kadi a taa *Isirayəl je ilə-de taa. Nɪngə me nɛ je tɪ kin pətɪ, bəne ə e ndo kɪ kɔ mitə kɪ nɛ je kin rai nɛ. ²² Nə nɛ kare, dəne je kɪ me butɪ tɪ ləje əli-je nɛ kɪ ndɔjɪ-je ngay. Tɛɛi kɪ sɪ batɪ ba awi dɔ badɪ tɪ, ²³ nə oi nɪne al, ba təlɪ rəi əli-je təkɪ malayka je tɛɛi rɔde tɪ əli-de təkɪ a kɪ dɔne taa. ²⁴ Ə madije je madɪ awi dɔ badɪ tɪ ba, oi nɛ je təkɪ wa kɪ dəne je əlii. Nɪngə e wa taa, dəw oo-e al.» ²⁵ Lo kin tɪ, Jəju əl-de ə nə: «Səi dije kɪ nɛ gər ləsi goto, ngə səsi kadi adi mesɪ kalangɪ ba nje kəl ta kɪ ta Luwə tɪ! ²⁶ Sɔbɪ kadi Kɪrisi a ingə kɔ be taa kadi a ingə-n tɔba ləne.» ²⁷ Be ə, ɔr-n-de gɪn makitɪbɪ je pətɪ kɪ əl ta kɪ dɔe tɪ, ilə ngɪre dɔ ndu-kun tɪ lə *Moji tɛɛ-n dɔ njé kəl ta je kɪ ta Luwə tɪ pətɪ.

²⁸ Loki indəi dɔ be kɪ isi awi tɪ basi ba, Jəju ra dɔ kəmne tɪ tə nɛ kɪ a aw kɪ kəte be. ²⁹ Ə gangɪ-e əi nə: «Kadi ur ngata, adi lo dibɪ, ə nə isi nangɪ rɔjetɪ.» Be ə, tɔ aw səde lo kiside tɪ. ³⁰ Loki isi ta nɛ kuso tɪ səde, un mapə, ra oyo Luwə dɔ tɪ, uwə tətɪ naa tɪ, ba təl-n adɪ-de. ³¹ Lo kin tɪ ngata ə, kəmde tɛɛ adɪ gəri-e təkɪ e Jəju, nə loe tɪ nɔɔ, Jəju tən jɪpɪ adɪ ooi-e al. ³² Ə təlɪ isi əli-naa əi nə: «Loki isi əl-je ta dɔ rəbɪ tɪ, isi ɔr-n-je gɪn nɛ je kɪ ndangi me makitɪbɪ je kin, to tə nɛ kɪ e por ə isi ɔ meje tɪ be.»

³³ Ba loe tɪ nɔɔ, jɪ taai, təlɪ iləi dɔde kaw Jorijaləm gogɪ. Awɪ ingəi njé ndo je kɪ dɔgɪ gɪde kare kɪ ndəge je

kɪ gode tɪ kawɪ-naa isi. ³⁴ Ə pətɪ əli njé ndo je kɪ joo ka kin əi nə: «E ta kɪ rɔjetɪ kadi Babe j lo koy tɪ! Tɛɛ ingə Si-mɔ, adi Simɔ oo-e kɪ kəmne!» ³⁵ Lo kin tɪ, njé ndo je kɪ joo, iləi rɔde ɔri-de gɪn nɛ je kɪ ingə-de dɔ rəbɪ tɪ, kɪ gər kɪ gəri Jəju lo tətɪ mapə tɪ.

Jəju ɔjɪ rɔne njé ndo je ləne
(Jə 20.19-23)

³⁶ Loki isi əli-naa ta ba bəy nɪngə, Jəju wa tɛɛ hɔy dande tɪ, əl-de ə nə: «Lapiya e səsi.» ³⁷ Lo kin tɪ, bəl tɔl-de, ndɪlde tɛɛ. Gai kadi e ndɪl ə ooi-e. ³⁸ Ə Jəju əl-de ə nə: «Ra ban ə ndɪlsi goto je, mesɪ tɔsɪ je be ə? ³⁹ Igɔi jim je, kɪ njam je kin oi, e mi wa. NDɪl aw kɪ dane je, kɪ sɪngəne je təkɪ oi-mi kin al.» ⁴⁰ Lo kin tɪ, tɔjɪ-de jine je, kɪ njane je adɪ-de ooi. ⁴¹ Rɔnəl dum dɔ njé ndo je, e nɛ kɪ ətɪ-de bəl kɪ dum, adɪ lo kadi ooi tə e nɛ kɪ rɔjetɪ ngə. Ə Jəju dəji-de ə nə: «Awɪ kɪ ngon nɛ kuso nɛ a?» ⁴² Ba adɪ-e ngon dam kanjɪ kɪ ndaw. ⁴³ Ə Jəju taa, uso ta kəmde tɪ.

⁴⁴ Nɪngə go tɪ, əl-de ə nə: «Ta je kɪ ndo kɪ m-əl səsi loki mi-n səsi bəy ə to kin: NDɔ kɪ m-əl səsi təkɪ, nɛ je pətɪ kɪ ndangi me ndu-kun tɪ lə *Moji je, kɪ me ta tɪ lə njé kəl ta je kɪ ta Luwə tɪ, kɪ me pa kosi je tɪ kin, sɔbɪ kadi a tɔli tade be.» ⁴⁵ Lo kin tɪ nga ə, Jəju adɪ-de ku dɔde, kadi gəri me makitɪbɪ lə Luwə. ⁴⁶ Nɪngə əl-de ə nə: «E ta kɪ ndangi kəte, təkɪ mi Kɪrisi m-a m-ingə kɔ, dije a tɔli-mi, ba go tɪ, m-a m-j taa dan njé koy je tɪ kɪ ndo kɪ kɔ mitə lə ndo koym †. ⁴⁷ Dije a iləi mbɛ kɪ tɔm, ilə ngɪre Jorijaləm tɪ, bitɪ kɪ rɔ gɪn dije tɪ pətɪ, kadi dije iyəi go rəbɪ nɛ rade je kɪ majal kɔ, kadi Luwə iyə-n go majal je ləde kɔ tɔ. ⁴⁸ Nɪngə səi ə səi njé ma najɪ kin. ⁴⁹ Kɪ ɔjɪ dɔm, m-a m-ilə kɪ nɛ kɪ Bai un mindɪne dɔ tɪ kadi n-a n-adɪ səsi kin. Nɪngə a isi be bo tɪ ne bitɪ kadi tɔgɪ kɪ j dɔrə tɪ kin re dɔsɪ tɪ bəy taa.»

Jəju aw dɔrə tɪ
(Mk 16.19-20; Knjk 1.9-14)

⁵⁰ Go tɪ, Jəju aw kɪ njé ndo je ləne basi kadi be tɪ kɪ Bə-tani, ba ɔy jine kɪ taa, njangɪ dɔde. ⁵¹ Loki njangɪ dɔde nɪngə, iyə-de ə ɔr rɔne kɔ rɔde tɪ, ba uni-e awɪ sie dɔrə tɪ. ⁵² Lo kin tɪ nɔɔ, njé ndo je ɔsɪ məkəsɪde nangɪ nɔe tɪ, ba təlɪ gogɪ Jorijaləm tɪ kɪ rɔnəl ngay. ⁵³ Dɔkagɪlo je pətɪ, əi gɪn kəy tɪ lə Luwə, iləi tɔjɪ dɔ Luwə tɪ.

† 24:46 Ejay 53; Oje 6.2

Jā

ndangi

Ta ki dō Poy ta ti ki Maji lə Jəju ki Jā ndangi

Poy Ta ki Maji lə Jəju ki Jā ndangi e ki kare dan Poy ta je ti ki Maji ki sō (Matiye, Marki, Luki ki Jā). NGa ningə ta je ki aw naa ti ki njé ki mitə e ngay al. Ta je ki aw naa ti səde, e ta ki dō koy Jəju Kirisi ti ki kaw ki ta tōl ta makitibi ti kin par. Ne je madi ki Jā əl tae, made je əli al, tə ta lə taa-naa ki Kana ti (2.1-12), ki ta lə Nīkodəm ki aw ingə Jəju (3.1-21), ki ta lə dāne ki Samari ti əi ki Jəju (4.1-12), ki ta lə dīngəm ki rōe oy njururu ki Jəju aje (5.1-18), taa ta lə dāw ki kəme tō lo koje ti nu ə Jəju adi kəme oo lo (9.1-41) je kin. Ne ki rō Jəju ti ki Jā a dō ti ngay, e ne ndo je lie ki ndo dije.

Me ta ti ki Jā ilə-n ngirə makitibi ləne kin (1.1-18), tōji Jəju kadi e Ta lə Luwə. Ta ki təl rōne dāw ti, re dan dije ti ki dōnangi ti ne. Poy Ta ki Maji lə Jəju ki Jā ndangi kin asi kadi dāw gangi kəy kəme asi joo:

Kəy kəme ki dōsəy (1.19-12.50) əl ta ki dō naji ki ma ti ki dije ki dangi dangi (Jā Batisi, Andire, Pilipi ki Nataniyəl) mai dō Jəju ti, nā nā ma ki go lo kooe ti ləne. Taa əl ta dō dije ti ki dangi dangi ki Jəju ingə-de nim, ne kōji je ki asi gin siri ki Jəju ra nim tō, ki kadi dije sangi gine gəri maji. Jā tōl ta kəy kəm ta ləne ki dōsəy kin ki kōsi dō ta je ki dangi dangi ki Jəju əl naa ti (12.37-50).

Kəy kəme ki kō joo, əl ta lə Jəju ki tēg ki ta je ki tōgide to, ki rai rōde tə ta je ki dāw a əl nginə-n ndōne kam be, ki rō njé ndo je ti ləne (13-16). Lo kin ti, Jəju əl ta ki Bawne, ningə me kəl ta ti ki Bawe Luwə, ində dō rōne dana kadi ngəm-n koy ki a re dōe ti, ba dōji Bawne kadi ində kəme go njé kun gone ti ki n-a n-iyə-de tone ti kin maji (17).

Ta lə Jā təl osi go ndəgi Poy ta je ti ki Maji ki mitə, loki əl-n ta kuwə ki uwəi Jəju, ki gangi ki gangi ta koy dōe ti, bəi-e kagi-dəsi ti, ningə go ti tēg dan njé koy je ti kin (18-20). NDō ra nay Paki ti, Jəju tēg ingə Mari ki Magidala nim, ingə njé ndo je ləne nim. Taa go ti, təl tēg ingə-de kingə ki rangi bəy mbata lə Tomasi ki made je əli-e ta lə Jəju ki tēg lo koy ti ə naji kin kadi tə e ka oo-e tō. To tə ne ki Jā əl gin ne ki ndangi-n Poy Ta ki Maji kin (20.30-31), tōl-n ta makitibi ləne ngata be, bəy taa təl re dō tēg ti ki Jəju tēg ingə njé ndo je siri ta ba ti kin.

Gin ne ki Jā ndangi-n Poy Ta ki Maji kin (20.30-31) ə ilə jine dō ti kin ə a ra kadi dāw ki tidə makitibi kin ba, a gər ay njay təkī Jəju e darō Kirisi wa ki Luwə mbəte ki sōbi kadi a re ka kin nim, e NGon lə Luwə nim. E lo kin ti ə dāw ki ra a ingə-n kaji təkī Jəju wa əl-n ə nə: «Mi rəbi, mi ta ki rōjeti, mi kisi ki dō taa...» (14.6).

Jəju e ta ki j rō Luwə ti

1 Lo kilə ngirə ne je ti pəti, dāw ki e ta e nōō ngata,
Dāw ki e ta e naa ti ki Luwə,
Dāw ki e ta e Luwə.

2 Lo kilə ngirə ne ti, dāw ki e ta e naa ti ki Luwə.

3 E ə Luwə un-e ra-n ne je pəti.

Ne ki Luwə ra-e ki kanje e goto †.

4 Dāw ki e ta ka kin ə e nje kadi dije isi ki dōde taa.

Ningə kisi ki dō taa ki j rōe ti kin ə e kunjī dō dije ti ki dōnangi ti ne.

5 Kunjī unji dō tīl ti,

Nə tīl uwə kunjī ka kin ki rōne ti al.

6 Luwə ilə dāw kare ki tōe nə Jā ade re.

7 Re tə nje ma naji kadi ma naji lə kunjī,
Kadi dije pəti adi mede kunjī ki takule.

8 Jā e kunjī al, nə e nje ma naji lə kunjī.

9 Dāw ki e ta kin e ə e kunjī ki rōjeti.

Kunjī ki rōjeti ki re dōnangi ti ne,

Unji dō dije ti pəti.

10 Dāw ki e ta e dōnangi ti ne.

Ningə e ə Luwə un-e ra-n dije ki dōnangi ti ne,
Nə dije ki dōnangi ti ne gəri-e al.

11 Dāw ki e ta kin re dan dije ti lie,

Nə dije lie uwəi-e ki rōde ti al.

12 NGa ningə, njé ki uwəi-e ki rōde ti,
Adi e njé ki adi-e mede, adi-de ta rəbi kadi təli ngan lə Luwə.

13 Təli ngan lə Luwə, ki go kōji ti ki məsi təkī dije isi
ojii-naa kin al nim,

Ki go ndigī ti lə dāw al nim, nə e Luwə wa ə ra adi təli
ngane je.

14 Dāw ki e ta, təl darō dāw ki rōjeti,

Uwə lo kisi danje ti.

Me-maji, ki ne ki rōjeti rosi mee.

Je j-o tōba lie. E tōba ki NGon ki kare ba ingə ki rō
Bawne ti.

15 Jā un ndune ki taa, ma-n naji lie ə nə:

«E ə e dāw ki m-əl ta lie kəte m-əl m-ə nə:

“Dāw ki re gom ti, e ki bo dōm ti,

Tadō e isi ki dōne taa kəte ngm ti.”

16 «Je pəti, j-ingə ne maji ki j rōe ti, ki go me-maji ti lie.
Adi-je maji-kur ki cōsi go naa go naa.

† 1:3 Kilə ngirə ne je 1.3; Pa je 33.6, 9

¹⁷ Luwə adi-je ndu-kun ki go rəbi lə Moji †,
Nə me-maji ki ne ki rəjeti rai ki go rəbi lə Jəju Kirisi.
¹⁸ Dəw ki oo Luwə goto, nə NGon ki kare ba,
Ki e Luwə ə isi kadi Bawne ti, ə ra adi ji gər-e.»

Ta ki Jā Batisi əl dɔ rone ti
(Mt 3.1-12; Mk 1.2-8; Lk 3.15-17)

¹⁹ Loki *Jipi je ki Jorijaləm ti ilai njé kijə ne məsi kadi-kare je ki njé je ki gin koji ti lə *Ləbi ki rɔ Jā ti dəji-e ə nə: «*Ĭ nā ə?*» ²⁰ Ba, Jā əl-de wangi ki taga, ki kanji yəti ta ə nə: «*Mi Kirisi al.*» ²¹ Njé ki ilai-de ka kin təli dəji-e əi nə: «*NGa ĭ nā dana? Ĭ nje kəl ta ki ta Luwə ti Eli a?*» Ə Jā ilə-de ti ə nə: «*Jagi, mi Eli al.*» Təli dəji-e bəy əi nə: «*Ĭ Nje kəl ta ki ta Luwə ti ki j-isi ji ngəm-e a?*» Jā ə nə: «*Jagi, mi Nje kəl ta ki ta Luwə ti al †.*» ²² Lo kin ti ngō, əli-e əi nə: «*NGa ĭ nā dana bangi wa əl-je adi j-o, tado sɔbi kadi j-a ji təl ki ta madi kadi j-aw-n ki rɔ njé je ti ki ilai-je. Ta ri ə əl dɔ rɔi ti ĭ wa ə?*» ²³ Ngō be ngata ə Jā ilə-de ti ə nə:

«*Mi ə mi dəw ki ndue ba dilə lo ti ə nə:*

«*Īrai go rəbi lə Babe adi a njururu!*» ‡

Təki nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay əl-n.»

²⁴ Njé ki ilai-de ka kin əi *Parisi je. ²⁵ Ə təli dəji Jā Batisi bəy əi nə: «*A kin ə re ĭ Kirisi al nim, ĭ Eli al nim, taa ĭ Nje kəl ta ki ta Luwə ti ki j-isi ji ngəm-e kin al nim tɔ ə, ra ban ə isi ira dije batəm ə?*» ²⁶ Ə Jā əl-de ə nə: «*Mi m-ra dije batəm me man ti, nə dəw madi e mbosi ti ngō ki igəri-e al.*» ²⁷ E re gom ti, nə kilə sa ki njae ti ka mi m-asi kadi m-tuti al.» ²⁸ Ne je kin pəti rai ne Bətani ti, dam ba Jurde ti, ki Jā ra dije batəm ti.

Ta ki Jā Batisi əl dɔ Jəju ti

²⁹ Lo ti dɔ ti, Jā oo Jəju ki isi re ki rɔe ti ningə əl ə nə: «*Oi *NGon dəgi bati lə Luwə ki nje kər majal lə dije ki dɔnangi ti ne kɔ.*» ³⁰ E ə e dəw ki m-əl ta lie kəte m-əl m-ə nə: «*Dəw ki re gom ti, e ki bo dɔm ti, tado e isi ki dɔne taa kəte ngəm ti.*» ³¹ Mi ki dɔm m-gər-e kəte al, nə m-re m-ra dije batəm me man ti mba kadi m-adi *Isirayəl je gəri-e-n.» ³² Jā ma naji ə nə: «*M-o NDil Luwə ĭ taa, risi tə də dum be re isi dɔe ti.*» ³³ Mi m-gər-e al, nə Luwə ki ilə-m adi m-re m-ra dije batəm me man ti ə əl-m ə nə: «*Dəw ki a o NDil ĭ taa risi re isi dɔe ti kin ə, a ra dije batəm me NDil ti.*» ³⁴ Ningə mi, m-o ne kin ki kəm, adi m-ma naje təki dəw kin e NGon Luwə.» ³⁵ Lo ti ki go ti, Jā təl re loe ti ka kin bəy, əi ki njé ndo je ləne joo. ³⁶ Be ə, loki Jəju isi də, adi kəme e ki dɔe ti oo-e-n, ningə əl ə nə: «*Oi NGon dəgi bati lə Luwə.*» ³⁷ Loki njé ndo je lə Jā ooi dɔ ta kin ningə, uni go Jəju. ³⁸ Loki Jəju ilə rəti ningə, oo-de kadi isi uni goe, ə dəji-de ə nə: «*Ə ri ə isi sangi ə?*» Ə əi je ilai-e ti əi nə: «*Rabi, lo ki isi ti e ra be ə?*» («*Rabi*» kər me nə: Nje ndo dije) ³⁹ Jəju əl-de ə nə: «*Īrai, ə a oi.*» Be ə, awi, ooi loki Jəju isi ti. Ba isi, tɔli ta ndo ləde rɔe ti ngō. Dɔ kadi, e kadi ki sɔ ki lo sɔɔ.

⁴⁰ Andire ki ngokɔ Simɔ Piyər e dəw kare dan dije ti ki joo ki ooi ta ta Jā ti ə uni go Jəju. ⁴¹ Dəw ki dɔsəy ki Andire inge, e ngokɔe Simɔ. Ə əl-e ə nə: «*J-ingə Məsi.*»

(«*Məsi*» kər me nə «*Kirisi, ki e dəw ki Luwə mbəte.*»)

⁴² Ba, aw ki Simɔ rɔ Jəju ti. Ə Jəju go Simɔ ba ningə əl Simɔ ə nə: «*Ĭ Simɔ, ki ngon lə Jonasi. A bari-ni Səpasi,*» («*Səpasi*», kər me nə «*Piyər.*»)

Pilipi əi ki Nataniyəl

⁴³ Lo ti ki go ti, Jəju un ndune kadi n-aw dɔnangi Galile ti. Dɔ rəbi ti, ingə Pilipi, ningə əl-e ə nə: «*Un gom.*» ⁴⁴ Pilipi e dəw ki Bətisayda ti, ki e be lə Andire əi ki Piyər. ⁴⁵ Go ti, Pilipi aw ingə Nataniyəl, ningə əl-e ə nə: «*J-ingə dəw ki *Moji əl ta lie me ndu-kun ti, taa njé kəl ta je ki ta Luwə ti ka əli ta lie tɔ ka kin. E Jəju ki ngon lə Jisəpi ki Najarəti ti.*» ⁴⁶ Ə Nataniyəl əl-e ə nə: «*Be ki Najarəti ti kam kadi ne ki maji a tɔe ti tɔ ma?*» Ə Pilipi əl-e ə nə: «*Īre o.*» ⁴⁷ Loki Jəju oo Nataniyəl isi re ki rɔe ti, əl ta dɔe ti ə nə: «*Oi *Isirayəl ki rəjeti, ki dəw asi kingə ne ki majal rɔe ti al.*» ⁴⁸ Lo kin ti ngō, Nataniyəl dəji Jəju ə nə: «*Ira ban ə igər-m ə?*» Ə Jəju əl-e ə nə: «*Kəte bəy taa kadi Pilipi bar-i, loki isi gin kagi mbay-kote ti kin m-o-i.*» ⁴⁹ NGata ə Nataniyəl əl Jəju ə nə: «*Nje ndo dije, ĭ NGon lə Luwə, ĭ ngar lə Isirayəl je.*» ⁵⁰ Jəju ile ti ə nə: «*MBata kəl ki m-əli m-ə nə m-o-i gin kagi mbay-kote ti kin ə adi-m mei, nə a o ne je ki əti bəl itə e kin bəy.*» ⁵¹ Taa Jəju təl ilə dɔ ta ti kin bəy ə nə: «*Təki rəjeti, m-əl səsi, a oi dɔrə tɔe tane, ningə malayka je lə Luwə a awi ki taa je, təli ki nangi je dɔm ti mi *NGon dəw.*»

Jəju ra man adi təl kasi lo taa-naa ti ki Kana

2 NDɔ joo go ti, taa-naa to Kana ti ki Galile. Kɔ Jəju e loe ti ngō, ² ningə bari Jəju əi ki njé ndo je ləne loe ti tɔ. ³ Dɔ gangi lo madi ba, kasi goto. Ə kɔ Jəju əl-e ə nə: «*Dije ayi-naa kasi tigə.*» ⁴ Nə Jəju ile ti ə nə: «*E ri ə ige rɔm ti ə dəne? Dɔ kadi ləm asi al bəy.*» ⁵ Ba kɔe əl njé ləbi ne je ə nə: «*Ne ri ki əl səsi ə irai.*» ⁶ NGa ningə gum je mehə ki kibə ki mbal isi ngō, tə gum je ki *Jipi je isi dɔdi man ki mee ti ndogi rɔde ki go kuji ne ra je ti ləde kadi tə awi ki ta dɔde al, ta kəm Luwə ti. Gum je ka kin, ki kare mee a asi mbul joo je mitə je kare. ⁷ Jəju əl njé ra kilə je ə nə: «*Uti man me gum je ti kin adi rosi,*» ningə uti man me ti adi rosi bututu. ⁸ Ba Jəju əl-de ə nə: «*Dɔdi ngata, ə awii adi nje kində kəmne go ne kuso je ti,*» ba dɔdi awii adi-e. ⁹ Nje kində kəmne go ne kuso ti dɔdi man ki təl kasi ka kin tane ti. Gər lo ki kasi kin tɔe ti al, nə njé ra kilə je ki dɔdi kasi kin gəri maji. Nje kində kəmne go ne kuso ti bar nje taa dəne ¹⁰ əl-e ə nə: «*Dije əi njé kadi kasi ki nəl dije ayi-naa kəte, adi loki dije ayi-naa adi rade bəy taa təli dɔ e ki nəl al ti, nga ĭ ra ban ə ingəm kasi ki nəl adi isi bitɔ dɔ kadi ki ne kin ə?*» ¹¹ E kin ə e ne kɔji lə Jəju ki dɔ kəte ki ra Kana ti, dɔnangi Galile ti. Ra zji-n tɔgine, ningə njé ndo je lie adi-e mede. ¹² Go ne je ti kin, Jəju aw Kapərnayim ti, əi ki kone je, ki ngakone je, ki njé ndo je ləne; nə ke ə isi Kapərnayim ti ndo ngay al.

† 1:17 Tɔe ki taga 31.18; 34.28 †† 1:21 Malasi 3.23;
Dətəranom 18.15, 18 ‡ 1:23 Ejay 40.3

Jəju tuwə njé ra gati je me kəy ti lə Luwə
(Mt 21.12-17; Mk 11.15-17; Lk 19.45-46)

¹³ NDɔ ra nay Paki lə *Jipi je e basi ə Jəju aw Jorijaləm ti †. ¹⁴ Jorijaləm ti, Jəju ingə njé gati mangi je, njé gati bati je, ki njé gati ki də dum je nati kəy ti lə Luwə, taa njé mbəl la je ka isi mbəli la je ləde nɔɔ tɔ. ¹⁵ Lo kin ti, Jəju ra ndəy kulə, tuwə-n-de pəti nati kəy ti lə Luwə kɔ, naa ti ki mangi je, ki bati je, taa njé mbəl la je ka, sane la je ləde kɔ, tɪndə tabilə je ləde tilə tɔ. ¹⁶ Ningə əl njé gati də je ə nə: «Ƴyi nɛ je kin pəti kɔ lo kin ti rangi, ningə kadi irai me kəy lə Bai tə lo gati ləsi al.» ¹⁷ Lo kin ti, me njé ndo je ole dɔ ta ti ki ndangi me makitibi ti əi nə: «Ta lə kəy ləi uwə mem kuwə ki a tɔl-m.» ††¹⁸ Nə Jipi je uni ta əli-e əi nə: «Nɛ kɔji ri ə a tɔji kadi ji gər-n təkɪ aw ki tɔgi kadi ira-n nɛ je ki ira kin ə?» ¹⁹ Ə Jəju əl-de ə nə: «Ƴtɔi kəy lə Luwə kam, ə me ndɔ ti ki mitə, m-a m-təl m-ində taa gogi.» ²⁰ Ə Jipi je əli-e əi nə: «Ji ra bal kuti sɔ gide mehɛ ba ji ra kəy lə Luwə kam oy, ningə j a təl ində rangi me ndɔ ti ki mitə a?» ²¹ Kəy ki Jəju əl tae kin e darɔe. ²² NGa ningə, ndɔ ki Jəju j-n taa dan njé koy je ti kin, me njé ndo je ole dɔ ti təkɪ ndɔ ki əl ta kin, ba adi mede ta lə Luwə ki ndangi nim, adi mede ta ki Jəju əl ka kin nim.

Jəju gər nɛ je pəti ki me dəw ti

²³ Loki Jəju e-n Jorijaləm ti, dɔkagilo ra nay paki ti, dije ngay adi-e mede, loki oi nɛ kɔji je ki ra adi ooi ki kəmde. ²⁴ Nə Jəju ə, taa mede al, tadd gər-de pəti maji ngay, ²⁵ taa aw ki ndoo kadi dəw ma naji dɔ dəw ti ade al tɔ, tadd e wa gər nɛ je pəti ki to me dəw ti.

Jəju əi ki Nikodəm

3 Me buti ti lə *Parisi je, dɪngəm kare e nɔɔ, tɔe nə Nikodəm. E ki kare dan ki boy je ti lə *Jipi je. ² Dɪngəm kin re rɔ Jəju ti kondɔ əl-e ə nə: «Nje ndo dije, ji gər kadi Luwə iləi kadi ire indo-je nɛ, tadd dəw ki asi kadi ra nɛ je ki əti bəl təkɪ isi ira-n kin be ki kanji kadi Luwə e sie goto.» ³ Jəju əl-e ə nə: «Təkɪ rɔjeti, adi m-əli, dəw ki asi kadi a oo kɔbe lə Luwə ki kanji kadi oji-e kɔji ki sigi goto.» ⁴ Lo kin ti, Nikodəm dəji Jəju ə nə: «Dəw a ra ban be ə a təli oji-e kɔji ki sigi, loki tɔgi ngata kin ə? A asi kadi təl aw me kone ti gogi bəy kadi oji-e ki kɔ joo a?» ⁵ Jəju ile ti ə nə: «Təkɪ rɔjeti, adi m-əli, dəw ki asi kadi a ur kɔbe ti lə Luwə ki kanji kadi oji-e me man ti, ki me NDil ti goto. ⁶ Darɔ dəw ki koo ki kəm, e ki kɔji me məsi ti, ningə darɔ ki ndil, e NDil Luwə ə oje tɔ. ⁷ Ta ki m-əli m-ə nə: “Sɔbi kadi oji səsi kɔji ki sigi” kin, adi əti bəl al. ⁸ Tadd nəl ilə lo ti ki me ndigi, ningə j o kae ki isi ba, nə igər lo ki j ti al nim, igər lo ki isi aw ti al nim tɔ. Be ə, dəw ki NDil oje ka e be tɔ.» ⁹ Lo kin ti, Nikodəm dəji Jəju ə nə: «Nɛ kin a ra nɛ ki go rəbi ki ban ə?» ¹⁰ Ə Jəju əl-e ə nə: «J ki j nje ndo dije ndu-kun ki dije gəri dɔi *Isirayəl ti ka igər nɛ je kin al bəy a? ¹¹ Təkɪ rɔjeti, adi m-əli, j-əl ta dɔ nɛ ti ki ji gər, taa ji ma naji dɔ nɛ ti ki j-o ki kəmje tɔ, nə səi, indigi naji ki ma ləje al. ¹² Loki m-əl

† 2:13 Tee ki taga 12.1-27†† 2:17 Pa je 69.10

səsi ta dɔ nɛ je ti ki dɔnangi ti ne ə adi-mi mesi al, ə ra ban be a adi-mi mesi dɔ nɛ je ti ki dɔrɔ ti ki m-a m-əl səsi tae ə? ¹³ Dəw ki aw dɔrɔ ti goto. Re e dəw ə, e mi *NGon dəw ki karm ba par ə m-j dɔrɔ ti m-re dɔnangi ti. ¹⁴ Ningə təkɪ *Moji ilə-n li ki rai-e ki ningə-kasi ta kagi ti dilə lo ti ka kin ə ‡, sɔbi kadi bəi-mi mi NGon dəw taa dɔ kagi-dəsi ti tɔ. ¹⁵ MBa kadi dəw ki adi-m mene ba, dəwe isi ki dɔne taa biti ki nɔ ti. ¹⁶ Tadd Luwə ndigi dije ki dɔnangi ti ne ngay, ə adi-de NGone ki kɔji kare be, mba kadi dəw ki ade mene ba, kadi dəwe kin tuiji kɔ al, nə kadi isi ki dɔne taa biti ki nɔne ti. ¹⁷ Nɛ ki kadi dəw gər, Luwə ilə NGonne dɔnangi ti mba kadi gangi-n ta dɔ dije ti ki dɔnangi ti al, nə ilə sie mba kadi aji-de. ¹⁸ Dəw ki adi mene NGon Luwə, Luwə a gangi ta dɔe ti al, nə dəw ki ade mene al, dəwe kin Luwə gangi ta dɔe ti ngata. Tadd mbatɪ kadi mene NGon Luwə ki kare ba kin. ¹⁹ Go rəbi ki ta ki gangi re-n ə to kin: Kunji re dɔnangi ti, nə dije ki dɔnangi ti ndigi til yo ə mbatɪ kunji, mbata kilə rade je e ki majal. ²⁰ Dije pəti ki əi njé ra majal, mbatɪ kunji, awi ki rɔe ti al. Ningə ki rɔjeti, bəli kaw rɔ kunji ti, nə tə kunji tɔji nɛ rade je ki majal ki taga. ²¹ Nə dije ki njé təl rɔde go ndu Luwə ti, əi rəi ki rɔ kunji ti, mba kadi kunji tɔji kilə rade je ki taga wangi. Əi kilə je ki rai-de ki go ndu Luwə ti.»

Jə Batisi əi ki Jəju

²² Go nɛ je ti kin, Jəju əi ki njé ndo je ləne ɔti awi dɔnangi Jude ti. Isi ti səde nɔɔ ba, ra-n dije batəm. ²³ Jə a ra dije batəm Eng ti, ki e basi kadi Salim ti nɔɔ tɔ. Tadd e lo ki man e ti ngay. Ningə dije rəi ki rɔe ti adi rade batəm. ²⁴ Dɔkagiloe ti kin, uwəi Jə dangay ti al bəy.

²⁵ Be ə, njé ndo je lə Jə ki nɔ je, naji-naa ta ti ki Jipi kare be, dɔ togi rɔ mba kadi Luwə ɔr-n ta dɔ dəw ti kɔ. ²⁶ Go ti, awi ingəi Jə əli əi nə: «Baje, dəw ki ndɔ ki ai sie dam ba Jurde ti ki kare, ki ndɔ ki ima naji lie ka kin, e ka a ra dije batəm tɔ, adi dije pəti awi ki rɔe ti.» ²⁷ Ə Jə ilə-de ti ə nə: «Dəw ki asi kadi ingə nɛ madi ki rangi ki dɔne dɔ e ti ki Luwə wa ade kin goto. ²⁸ Səi je wa ka asi kadi imai naji ləm dɔ ta ti ki m-əl m-ə nə: “Mi, mi Kirisi al, nə mi dəw ki iləi-mi kadi m-re kəte nge ti.” ²⁹ Kadi igəri təkɪ, dəw ki nje taa dəne ə e ngaw dəne, ningə ki ɔji dɔ basa madi ngaw dəne, e, e kadi basa madine ti kadi oo ta lie, ə loki basa made əl ta ə osi mbie ti ba, rɔe nəl-e ngay dɔ ti. NGa ningə, e kin ə e rɔnəl ləm, ningə e rɔnəl ki tae asi-naa bərəre. ³⁰ Sɔbi kadi tɔba lie aw ki dɔ made ti dɔ made ti, ə kadi mi, m-təl ki gogi gogi.

Dəw ki j dɔrɔ ti

³¹ «Dəw ki j dɔrɔ ti e dɔ nɛ je ti pəti, ningə dəw ki dɔnangi ti ne e nɛ ki dɔnangi ti, adi əl ta dɔ nɛ je ti ki dɔnangi ti ne par. Nə dəw ki j dɔrɔ ti e dɔ nɛ je ti pəti.

³² Ma naji dɔ nɛ je ti ki oo ki kəmne je ki mbine je. Nə dəw ki ndigi naji ki ma lie goto. ³³ Dəw ki ndigi naji ki ma lie ba, dəwe tɔji kadi Luwə əl ta ki rɔjeti. ³⁴ Təkɪ rɔ-

‡ 3:14 Kɔr Isirayəl je 21.9

jetī, dāw ki Luwə ile, əl ta je ki ta Luwə ti, tadɔ Luwə rose ki NDilne. ³⁵ Baw NGon ndigi NGon, adi iyə nē je pəti me jie ti. ³⁶ Dəw ki adi mene NGon, a isi ki dōne taa bitī ki nōne ti, nə dəw ki təl rōne go ndu ti lə NGon al, kisi ki dō taa lie goto, wongi lə Luwə a e dōe ti.»

Jəju əi ki dāne ki Samari ti

4 Dije əli adi *Parisi je ooi təkī Jəju ɔi njé ndo je gone ti itə Jā, taa rade batəm ite tɔ. ² NGa ningə təkī rɔjeti bā, Jəju wa ra dije batəm al, nə e njé ndo je lie. ³ Ə loki Jəju oo kadi Parisi je ooi ta kin be bā, iyə dōnangi Jude ə təl aw Galile ti. ⁴ NGa ningə kadi aw Galile ti, sɔbi kadi a ində dōnangi ki *Samari ti gangi. ⁵ E be ə aw tēg be bo ti ki bari-e Sisar ki e səy al ki lo ndɔr ki ndɔ ki *Jakobi adi ngonne Jisəpi †. ⁶ E loe ti wa kin ə bilə man lə Jakobi to ti. Ə Jəju njiyə ɔ bā, təl isi nangi ta man ti ka kin. E dɔ kadi ti ki kaw ki jam dɔ be ti be.

⁷ Lo kin ti nōg, dāne ki Samari ti kare re kadi ɔdi man ə Jəju əl-e ə nə: «Adi-m man m-əy.» ⁸ *NJé ndo je lie bā awi me be ti kadi ndogi nē kuso. ⁹ Nə dāne ki Samari ti ka kin əl Jəju ə nə: «E ta kin ban ə? I Jipi tɔ, ra ban be ə a dəji-m mi ki mi dāne ki Samari ti man kadi əy ə?.» Dāne əl be mbata *Jipi je gei kadi n-əi ki Samari je n-indəi rōde naa ti dɔ nē madi ti kare al. ¹⁰ Jəju ile ti ə nə: «Kin ə re kəte igər kadi-kare lə Luwə nim, dəw ki nje dəji man kəy kin nim ə, re i ə re a dəje kadi adi man kajī kadi əy.» ¹¹ Dāne əl-e ə nə: «Babe! Aw ki nē kɔdi man al tɔ, taa bilə man əbi tɔ, nga a ra ban be ə a ingə man kajī kin ə? ¹² I o rɔi kadi itə bawje Jakobi ki adi-je man kin nim taa e wa əi ki nganne je əyi-naa ki da je ləne nim kin a?.» ¹³ Jəju ile ti ə nə: «Dəw ki əy man ki j-a-n ne kin, kində a ra-e bəy; ¹⁴ nə dəw ki a əy man ki m-a m-ade kin, kində a ra-e gogi al ratata. Man ki m-a m-ade kin yo ə a təl ta be man ki man kajī a tēg ti.» ¹⁵ Dāne əl ə nə: «Babe, adi-m man ki a əl tae kin kadi kində ra-m gogi al, taa kadi m-təl m-re-n ne be gogi m-ɔdi man al ngata tɔ.» ¹⁶ Ə Jəju əl-e ə nə: «Aw, ifar ngawi ə itəl ire ne.» ¹⁷ Bā dāne əl Jəju ə nə: «Dəw oo ngawm al.» Ningə Jəju əl-e ə nə: «Ta ləi e ki rɔjeti kadi əl ə nə dəw oo ngawi al, ¹⁸ tadɔ itaa dingəm je mi, nə e ki isi sie basine kin e ngawi al. Lo kin ti e ta ki rɔjeti ə əl.» ¹⁹ Nōg be ngata ə dāne əl ə nə: «Babe, m-gər kadi i nje kəl ta ki ta Luwə ti. ²⁰ Bawje je ɔsi məkəsidi nangi nō Luwə ti dɔ mbal ti kin, ningə səi əli əi nə lo kɔsi məkəsi nangi nō Luwə ti e Jorijaləm.» ²¹ Jəju əl-e ə nə: «Dāne, itaa mem. Dɔkagilo re ki kadi a ɔsi məkəsisī nangi nō Bawje Luwə ti dɔ mbal ti kam al nim, Jorijaləm ti al nim. ²² Səi dije ki Samari ti, ɔsi məkəsisī nangi nō Luwə ti ki igəri-e al, nə je, j-ɔsi məkəsije nangi nō Luwə ti ki ji gər-e, tadɔ kajī i rɔje ti je Jipi je. ²³ NGa ningə ndɔ re, bā e ndɔ ki kadi njé kɔsi məkəsi ki rɔjeti nangi nō Luwə ti a ɔsi məkəsidi nangi nō Bawje Luwə ti me NDil ti ki me nē ra ti ki rɔjeti. Əi je kin ə əi njé kɔsi məkəsi ki rɔjeti nangi nō Luwə ti ki Bawje isi sangi-de. ²⁴ Luwə e NDil, ningə kadi njé kɔsi məkəsidi nangi nōe ti ɔsi me NDil ti ki me nē ra ti ki rɔjeti.» ²⁵ Ə dāne əl-e ə nə: «M-gər kadi Dəw ki mbəti lə Luwə ki bari-e Kirisi kin a re. Ningə ndɔ ki a re

bā, a ɔr-je me nē je pəti.» ²⁶ Ə Jəju əl-e ə nə: «E darɔm mi wa ə m-a m-əli ta am.»

²⁷ Lo kin ti nōg be, njé ndo je lə Jəju tēgi nōg rəi, ningə ndɔji-de ngay kadi ooi Jəju a əl ta ki dāne dəw, nə dəw ki kadi əl-e ə nə: «E ri ə ige jie ti ə?» Ə se «mba ri ə əl-e ta ə?» goto. ²⁸ Dāne iyə gum man ləne nōg be, ə əy aw me be bo ti əl ə dije ə nə: ²⁹ «Irai oi dəw ki əl-m nē je pəti ki m-ra kin. A e Kirisi al bitī a?» ³⁰ Bā dije tēgi me be bo ti ki taga awi ki rɔ Jəju ti. ³¹ Loki dāne ɔti aw kin ə njé ndo je əli Jəju əi nə: «Nje ndo dije, uso nē!» ³² Nə Jəju əl-de ə nə: «Mi m-aw ki nē kuso ki kadi m-uso ki e nē kuso ki igəri al.» ³³ Dɔ ta ti kin njé ndo je dəji-naa ta dande ti əi nə: «Dəw madi ade nē uso ma?» ³⁴ Ə Jəju əl-de ə nə: «Nē kuso ləm e ra go ndigi ti lə Nje kilə-m, ki tɔl ta kilə lie. ³⁵ Səi əli mesi ti əi nə: “Nay ɔ bəy ə ko a asi təti,” nə mi m-a m-əl səsi m-ə nə: uni kəmsi ki taa igōi ndɔr oi; ko tuti asi kijə ngata! ³⁶ Ki j-a ne kin, dəw ki nje tətī ko ingə nē kigə go ji ləne ningə kaw kandi nē ki dɔ-naa ti mba kisi ki dɔ taa ki bitī ki nō ti kadi tə dəw ki nje dibi nē nim nje tətē nim rai rɔnəl naa ti. ³⁷ Tadɔ kuji ta ki ə nə: “Dəw kare dibi ə e ki nungi tətī” kin e ki rɔjeti. ³⁸ M-ilə səsi m-adi awi tətī ko me ndɔr ti ki səi je irai kile al. NJé ki rangi ingəi kōe, ningə səi irəi tətī kandi kilə ləde.» ³⁹ Dije ki dōnangi Samari ti pəti ki me be bo ti kin adi mede Jəju dɔ naji ki ma ti ki dāne ma dōe ti ə nə: «Əl-m nē je pəti ki m-ra.» ⁴⁰ NGa ningə loki rəi tēgi rɔe ti, dəji-e kadi isi səde, ə Jəju isi səde ndɔ joo. ⁴¹ Ki takul ta ki tae ti, dije ki njé kade mede əi ngay wa bəy; ⁴² ningə əli dāne əi nə: «E ki mbata ta je ki əl-je wa kin par bā j-ade-n meje al, nə je wa j-o ta ki tae ti ki mbije, ningə ji gər kadi e nje kajī di-je təkī rɔjeti.»

Nē kɔji ki kō joo ki me be ti ki Kana

⁴³ NDɔ joo go ti, Jəju ɔti nōg təl aw dōnangi Galile ti gogi. ⁴⁴ Ningə e wa ma naji ə nə: «Dəw ki nje kəl ta ki ta Luwə ti ki ingə kɔsi-gon me be kɔji-ne ti goto.» ⁴⁵ Nə loki re tēg Galile ti, dije ki dōnangi Galile ti uwəi-e ki rɔde ti maji ngay, tadɔ əi je wa ka awi lo ra nay ti ki Jorijaləm tɔ adi ooi nē je pəti ki Jəju ra lo ra nay ti ki kəmde.

⁴⁶ Jəju təl re Kana ki Galile ti ki ndɔ ki ra man adi təl kasi ti. Ningə dingəm kare ki e dəw ki bo lə asigar je ki isi ra kilə ki ngar, ə rɔ ngone ki dingəm to-e Kapərnayim ti e nōg. ⁴⁷ Loki dingəm ka kin oo kadi Jəju i Jude ti re dōnangi Galile ti, re inge, nō ki dōe ti kadi aw Kapərnayim ti aji ngonne ki to ta koy ti kin. ⁴⁸ Ə Jəju əl-e ə nə: «Kin ə re oi nē kɔji je, ki nē je ki əti bəl ki kəmsi al ə a asi kadi a adi mesi al ratata.» ⁴⁹ Dəw ki bo ki nje ra kilə ki ngar ka kin əl Jəju ə nə: «Babe, təkī ngonm oy al bəy kin ire be ləm.» ⁵⁰ Nə Jəju əl-e ə nə: «Aw, ngoni aji ngata.» Bā dingəm taa me Jəju dɔ ta ti ki əl, adi osi dɔ rəbi ti aw. ⁵¹ Ə loki e dɔ rəbi ti isi təl, bəə je lie awi tiləi kəme əli-e əi nə: «NGoni aji!» ⁵² Ningə dəji-de se kadi ki ban ə rɔ ngon to-n soti wa? Bā əli-e əi nə: «E tagine ki kadi ki dɔgi gide mitə ə rɔe ki tingə ngay kəte ka kin təl sɔl.» ⁵³ Lo kin ti, baw ngon oo kadi e dɔ kadi ti wa ki Jəju əl-e-n ə nə: «NGoni aji ngata» kin. Loe ti nōg,

† 4:5 Kilə ngirə nē je 33.19; Jojuwe 24.32

dingəm adi mene Jəju, naa ti ki dije ki me kəy ti lie ba pəti. ⁵⁴ E kin ə e ne kəji ki kə joo ki Jəju ra loki təl-n Jude ti re Galile ti.

Jəju aji dingəm ki rəe oy njururu

5 Go ne je ti kin, *Jipi je rai nay ləde adi Jəju aw Jorijaləm ti. ² NGa ningə Jorijaləm ti, lo ndogi man ki bari-e ki ta ebirə nə Bətisata to nōō, basi kadi ta rəbi ndogi bər ti ki dije isi awii ki ne kul je me be bo ti. Pal je əi mi ta lo ndogi man ti ka kin, ³ ningə gin pal je ti ka kin njé moy je toi ti mbar mbar: njé kəm tə je, njé məti je, ki njé rə koy njururu je. [Toi isi nginəi ta man ki kadi ddi rone; ⁴ tado malayka lə Bəbe kare a ur me man ti kadi buu. Nje moy ki dōsəy ki osi me man ti ki buu ka kin ba, re moy lie to-n ban ban ka ingə rə nga.] ⁵ Loe ti kin, dəw ki moy ra-e bal kuti mitə gide jijoo e ti nōō. ⁶ Jəju oo-e to nangi, ningə loki əli-e təkə to me kə ti kin be bal ngay, dəje ə nə: «Ige kingə rə nga a?» ⁷ Ə nje moy ile ti nə: «Bəbe, dəw ki kadi un-m ilə-m me man ti loki man isi ddi rone kin goto. Loki m-ə nə m-aw ba, dəw ki rangi ur me ti nōm ti.» ⁸ Ə Jəju əl-e ə nə: «I taa, un tuwə ləi ə injiyə aw.» ⁹ Ningə ta naa ti nōō, dingəm ingə rə nga adi un tuwə ləne ə njiyə aw.

NGa ningə ndəe ti kin e ndo taa kəə. ¹⁰ Ə Jipi je əli dingəm ki ingə rə nga ka kin əi nə: «Bone e ndo taa kəə, e go ti al kadi oti tuwə ləi injiyə-n.» ¹¹ Nə əl-de ə nə: «E dəw wa ki adi-m rə nga kin ə əl-m ə nə: “Un tuwə ləi ə aw.”» ¹² Ə dəji-e ta əi nə: «Dəw ə wa ki əli ə nə: “Un tuwə ləi ə aw kin e nə ə?”» ¹³ Nə dəw ki ingə rə nga gər-e al, tado Jəju ur kəkə dan kosi dije ti ki ai loe ti nōō kin. ¹⁴ NGan kadi je go ti, Jəju təl inge nati kəy ti lə Luwə ba əl-e ə nə: «O, basine kin ingə rə nga ngata. Ningə kadi ira majal al ratata nə tə ne madi ki ngə ngay tēg dci ti bəy.» ¹⁵ Lo kin ti, dingəm aw əl Jipi je təkə e Jəju ə adi-ne rə nga. ¹⁶ E be ə, Jipi je awii ki ta ki Jəju ki ra ne kin ndo taa kəə ti. ¹⁷ Nə Jəju əl-de: «Biti bone ka Bai isi ta ra ki dije ti, ningə mi ka sōbi kadi m-ra ki dije t.» ¹⁸ Ki mbata ta ki Jəju əl kin, njé kun dō Jipi je sangi rəbi ki rangi dō made ti kadi n-təli-e; tado əli əi nə Jəju ra ne buji-n ndo taa kəə par al, nə əl bəy tə ə nə Luwə e Bawne ki oji-ne, adi ra rone kadi ne dəw ki n-asi-naa ki Luwə.

Təgi kəbe ki NGon lə Luwə aw-n

¹⁹ Jəju təl un ta əl-de ə nə: «Oyo, təkə rəjeti, adi m-əl səsi, mi NGon lə Luwə m-asi kadi m-ra ne dō rəm al. E ne ki m-o Bai ra ə mi m-ra. Ne ki Bai ra ba, mi NGone m-ra kae ti wa kin t. ²⁰ Tado Bai ndigi-m mi NGone adi təji-m ne je pəti ki e wa ra. A təji-m kilə ra je ki əti bəl bəl ngay bəy ki kadi a ra səsi bəl. ²¹ Tado tə ka ki Bai un-n njé koy je lo koy ti adi isi kəm ka kin ə, mi NGone, m-ge ba, m-a m-ade isi kəm t. ²² Bai gangi ta dō dəw ti al, nə adi-m təgi mi NGone kadi m-gangi ta dō dije ti, ²³ kadi dije pəti dsi gonm təkə dsi gon Bai be t. Dəw ki dsi gonm mi NGon al, dsi gon Bai ki nje kilə-m al jagi t. ²⁴ Təkə rəjeti, adi m-əl səsi, dəw ki oo ta ləm, taa adi mene nje kilə-m nim tə ba, dəwe kin a ingə kaji ki bit

ki nō ti. Ta ki gangi a osi dəe ti al, nə də dō koy ngata adi e me kaji ti. ²⁵ Təkə rəjeti, adi m-əl səsi, ndo a re, ningə ndəe re ngata ki kadi njé koy je a ooi dō ndum mi NGon lə Luwə. NGa ningə dije ki a oi dō ndum a isi kəm ba. ²⁶ Tado tə ka ki Bai ə e nje kadi dije kaji ka kin ə, adi-m mi NGone təgi kadi m-adi dije kaji t. ²⁷ Adi-m mi NGone təgi kadi m-gangi-n ta dō dije ti, mbata mi *NGon dəw. ²⁸ Ningə kadi adi əti səsi bəl al, tado ndo re ngata ki kadi dije pəti ki toi be nin ti a ooi dō ndum. ²⁹ NJé ki rai ne ki maji a tēgi lo koy ti mba kaw ki kaji ti, ə njé ra ne ki majal a tēgi lo koy ti mba kaw ki lo gangi ta ti t. ³⁰ Mi m-asi kadi m-ra ne madi dō rəm al. Mi m-gangi ta ki go ndu ti ki m-ingə rə Luwə ti. NGa ningə, ta ki gangi ləm e ta ki gangi ki dana tado m-isi m-sangi ndigi ləm al nə m-isi m-sangi ndigi lə nje kilə-m.»

Naji ki ma dō Jəju ti

³¹ Jəju əl ə nə: «Kin ə re e mi wa ə m-ma naji dō rəm ti ə re dəw ki a ndigi səm dō naji ki ma ti ləm goto. ³² Nə e dəw ki rangi ə ma naji dōm ti, ningə m-gər kadi naji ki ma dōm ti kin e ta ki rəjeti. ³³ Səi iləi ki dije rə Jā Batisi ti, ə Jā ma naji ki rəjeti dōm ti. ³⁴ Mi m-aw ki ndoo kadi dəw ma naji dōm ti al, nə m-əl be mba kadi ingəi kaji. ³⁵ Jā Batisi e lambi ki kində por ti mba koo lo, ningə indigi kadi irai rənəl kunje ti ngon kagi lo kare. ³⁶ NGa ningə mi naji ki kadi dije mai dōm ti itə yə Jā səy. Kilə je ki m-ra-de, adi e kilə je ki Bai adi-m kadi m-ra kin əl ta dōm ti taa təji kadi Bai ilə-m t. ³⁷ Bai wa ki ilə-m, ma naji dōm ti. Nə ke ə səi oi ndue ndo kare al nim, oi ta kəme al nim. ³⁸ Ingəmi ta lie mesi ti al tado mi ki ilə-m kin adi-mi mesi al. ³⁹ Isi sangi gin ta lə Luwə maje maje tado oi kadi a ingəi kaji ki biti ki nō ti me ti; nga ningə e ta lə Luwə wa kin ə e nje ma naji dōm ti. ⁴⁰ Nə səi im-bati rai rəm ti kadi ingəi kaji ki biti ki nō ti. ⁴¹ Mi m-sangi kadi dije piti-mi al. ⁴² Ningə ne kare ki m-o rōsi ti, m-gər kadi indigi Luwə al. ⁴³ Mi m-re ki tō Bai, nə im-bati kadi uwəi-mi ki rōsi ti. Ningə kin ə dəw ki rangi re ki tōne wa ba, a uwəi-e ki rōsi ti maji. ⁴⁴ Səi ki isi sangi kadi ingəi təji ki kadi səi je wa iləi dō-naa ti ki yo je ki ne je yo, bi isangi kadi ingəi təji ki j rə Luwə ti ki e ki karne ba ə e Luwə kin al, ningə a rai ban be ə a adi-mi mesi ə? ⁴⁵ Kadi oi təkə e mi ba m-a m-ində ta dōsi ti nō Bai ti al, nə e *Mojj ki indəi mesi dəe ti kin ə a ində ta dōsi ti. ⁴⁶ Ningə kin ə re adi mesi Mojj təkə rəjeti dō ta ti ki ndangi ə re a adi-mi mesi t, nə e kadi ki adi-e mesi al ə adi-mi mesi al t, tado e ta ki dōm ti ə Mojj ndangi †. ⁴⁷ Ə re oi ta ki ndangi kin tə ta ki rəjeti al ə ra ban be ə a adi-mi mesi dō ta ti ki m-əl ə?»

Jəju adi ne kuso dije dibi mi usoi

(Mt 14.13-21; Mk 6.30-44; Lk 9.10-17)

6 Go ne je ti kin, Jəju dci nōō, aw gidə ba ti ki Galile, ki bari-e ba ki Tibəriyadi. ² Kosi dije ngay uni goe, tado dije ooi ne kəji je ki əti bəl ki Jəju ra dō njé moy je ti aji-n-de. ³ Jəju al dō mbal ti taa, ningə isi nangi ki njé

ndo je lāne. ⁴ Dɔkagiloe ti kin, nay lā *Jipi je ki bari-e nay Paki e basi.

⁵ Loki Jaju un kəmne ningə, oo kosi dije ngay ki isi rai ki rōe ti. Ə daji Pilipi ə nā: «J-a j-ingə mapa ra ə j-a ji ndogi kadī kosi dije kin pəti usoi ə?» ⁶ Jaju daji ta kin be mba kadī oo-n ta ki me Pilipi ti, tadɔ e wa gər nē ki kadī a ra bəti. ⁷ Ə Pilipi ile ti ə nā: «Kin ə re ji ndogi mapa ki la kilə ki ndɔ bu joo mindi ka asi kadī a ɔdi tade ndəy ndəy pəti al.» ⁸ Lo kin ti, nje ndo lə Jaju kare ki tɔe nā Andire, ki e ngokɔ Simɔ Piyər, əl Jaju ə nā: ⁹ «NGon ki dingəm kare, aw ki mapa mi, ki e mapa ki rai ki ko ki bari-e ɔrji, taa ngan kanji je joo tɔ. Nə e kin e nē ki kadī dəw əl tae kadī dije ti ki bore be kin al †.» ¹⁰ Ə Jaju ə nā: «Adi dije pəti isi nangi.» Loe ti kin, wale e ngay titi, adi dije uwəi lo isi ti nangi. Dije kin asi dingəm je dibi mi. ¹¹ Be ə, Jaju un mapa, ra oyo Luwə dɔ ti, ba ləbi dije pəti ki ai loe ti nɔɔ kin. Un kanji ləbi-de kae ti ka kin tɔ. Adi-de ki go me ge ti ləde. ¹² Loki usoi asi-de ngata ba, Jaju əl njé ndo je lāne ə nā: «Ikawi ginde je ki nay kin, kadī dəw iyə nē madī kɔ al.» ¹³ Be ə, mapa ki mi ki dije usoi, njé ndo je kawi ginde ki nay kare dɔgi gide e joo. ¹⁴ Loki dije ooi nē kɔji ki əti bəl ki Jaju ra kin ningə əli əi nā: «Ki rɔjeti, dəw kin e Nje kəl ta ki ta Luwə ti ki ɔɔbi kadī tə re dɔnangi ti ka kin ə wa.» ¹⁵ NGa ningə, Jaju gər kadī a rai tə uni-e awi indəi-e ngar, adi təl ɔr rone aw gogi dɔ mbal ti, ki karne ba.

Jaju njiyə dɔ man ti (Mt 14.22-27; Mk 6.45-52)

¹⁶ Loki lo ɔɔl, njé ndo je lə Jaju awi kadī ba ti. ¹⁷ Awi ali me to ti, uni tade kaw ki Kapərnayim ti, ki e dam ba ti ki kare. Lo kin ti, lo ndul dɔde ti, taa Jaju ka təl re rɔde ti al bəy tɔ. ¹⁸ Nəl ilə ki tɔgine ngay, adi man j pu pu. ¹⁹ *NJé ndo je ɔsi to asi kulə mətər mi be ningə, oi Jaju ka a njiyə dɔ man ti isi re ki rɔ to ti. Loki ooi Jaju a njiyə dɔ man ti, bəl ra-de ngay. ²⁰ Nə Jaju əl-de ə nā: «E mi, ə ibəli al!» ²¹ Lo kin ti, ndigi kadī n-uni Jaju me to ti, nə ta naa ti nɔɔ par ə, to ɔdi nangi lo ki isi awi ti.

Kosi je sangi Jaju

²² Lo ti go ti, kosi je ki nayi-naa gidī ba ti, oi kadī tagine to e kare ba par ə njé ndo je lə Jaju ali me ti awi dɔ rɔde, bi Jaju al me ti səde al. ²³ Lo kin ti nɔɔ, to je ki rangi j Tiberiyadi ti rai, ai lo ka ti, basi kadī lo ti ki Babe əl ta dɔ mapa ti titi ə tēgə bəy bəy adi-de usoi ka kin. ²⁴ Loki kosi je ooi Jaju al nim, njé ndo je lie al nim ba, ali me to je ti awi ki Kapərnayim sangi Jaju ti.

Jaju e mapa kuso koy al

²⁵ Loki ingəi Jaju dam ba ti ki kare, daji-e əi nā: «Nje ndo dije, ire itēgə ne kadī ban ti ə?» ²⁶ Ə Jaju təl əl-de ə nā: «Adi m-əl səsi ta ki rɔjeti, isi sangi-mi mbata mapa ki usoi ndan mesi, bi e mbata gər ba igəri me nē kɔji je ki m-ra kin al. ²⁷ Maji kadī irai kilə mba nē kuso ki a ndum kin al, nə mba nē kuso ki a to biti ki nɔ ti. E nē kuso ki mi *NGon dəw m-a m-adi səsi, mbata Luwə ki

Bawje ra ndaji kare rɔm ti mba tɔji-m təkī mi dəw lāne.» ²⁸ Lo kin ti, kosi je təli daji-e əi nā: «E ri ə ɔɔbi kadī ji ra taa kadī ji ra-n kilə ki Luwə ndigi ə?» ²⁹ Ə Jaju təl əl-de ə nā: «Nē ki Luwə ge rɔsi ti, e kadī adi mesi dəw ki ile.» ³⁰ Be ə əli-e əi nā: «Nē kɔji ri ə a ra taa kadī j-o ə j-adi-n me je ə? Kilə ri ə a ra ə?» ³¹ Kaje je usoi nē kuso ki j dɔrɔ ti ki bari-e nə man. Be ə ndangi me makitibi ti əli ə nā: «Adi-de usoi mapa ki j dɔrɔ ti taa †.» ³² Lo kin ti, Jaju təl əl-de ə nā: «Təkī rɔjeti, adi m-əl səsi, e *Moji ə adi səsi mapa ki j dɔrɔ ti al, nə e Bai Luwə ə adi səsi mapa ki rɔjeti ki j dɔrɔ ti taa. ³³ MBata mapa lə Luwə ki adi dije, e mapa ki j dɔrɔ ti taa ki nje kadī dije ki dɔnangi ti ne isi ki dɔde taa.» ³⁴ Be ə, təli əli-e əi nā: «Babe, adi-je mapa kin ki ndɔe ndɔe adi j-uso.»

³⁵ Jaju əl-de ay njay ə nā: «Mi mapa ki dəw uso ə a oy al. Dəw ki re rɔm ti bo a ra-e al nim, dəw ki adi-m me nē ka, kində a ra-e al nim tɔ.» ³⁶ Ningə m-əl səsi təkī oi-mi, nə adi-mi mesi al. ³⁷ NJé ki Bai adi-m-de a rai rɔm ti. Ningə dəw ki re rɔm ti, m-a m-tuwe al jagi. ³⁸ MBata m- j dɔrɔ ti, m-re dɔnangi ti mba ra ndigi ləm al, nə kadī m-ra ndigi lə nje kilə-m. ³⁹ Ningə nē ki nje kilə-m ki ilə-m ndigi kadī m-ra ə to kin: ndigi kadī tə m-tj ta dəw kare dan dije ti ki adi-m-de kin al, nə kadī m-tēgə səde ji koy ti dɔbəy ndɔ ti. ⁴⁰ E kin ə e nē ki Bai ndigi: ndigi kadī dije pəti ki ooi-mi NGon lə Luwə ə adi-mi mede, ingəi kajī ki to biti ki nɔ ti, ə kadī m-tēgə səde ji koy ti dɔbəy ndɔ ti.

⁴¹ *Jipi je bai ta dɔ Jaju ti mbata əl ə nā: «Mi mapa ki j dɔrɔ ti taa.» ⁴² Ningə əli-naa dande əi nā: «Jaju kam, e ngon lə Jisəpi al a? Ji gər kɔe je ki bawe je maji tɔ, nga ra ban be ə əl ə nā n- j dɔrɔ ti taa ə n-re ə?» ⁴³ Jaju təl əl-de ə nā: «İbai ta dansi ti al. ⁴⁴ Dəw ki asi kadī re rɔm ti ki kanji kadī Bai ki ilə-m, ɔr-e ta rəbi goto. Ningə re Bai tēgə ta rəbi ade ba, mi m-a tēgə sie ji koy ti dɔbəy ndɔ ti. ⁴⁵ NDangi me makitibi ti lə ki kare dan NJé kəl ta ki ta Luwə ti əi nā: “Pəti, Luwə a ndo-de nē †,” ningə dəw ki ra ki oo ndu Luwə ki Bai ə taa nē ndo lie, dəwe kin re rɔm ti. ⁴⁶ E kin ba tɔji kadī dəw oo Bai Luwə al; e nje ki rɔ Luwə ti ki karne ba ə oo Bai Luwə. ⁴⁷ Ki rɔjeti, m-əl səsi, dəw ki un mene adi-m, ingə kajī ki to biti ki nɔ ti. ⁴⁸ Mi mapa ki dəw uso ə a oy al. ⁴⁹ Dilə mbo ti, kasi je usoi nē kuso ki j dɔrɔ ti ki bari-e nə man, ka oyi. ⁵⁰ Nə mapa ki j dɔrɔ ti kin, e mapa ki kadī re dəw uso ba, dəwe a oy al. ⁵¹ Mi mapa kisi kəm ba ki j dɔrɔ ti taa. Re dəw uso mapa kin ba, dəwe a oy al. Mapa ki m-a m-adi, e darɔm ki kadī dije isii kəm ba.»

⁵² Lo kin ti, Jipi je naji-naa ta ngay dande ti əi nā: «Dəw kin a ra ban ta kadī a adi-je darɔe kadī j-uso ə?» ⁵³ Ə Jaju əl-de ə nā: «Ki rɔjeti, adi m-əl səsi, re usoi darɔm mi NGon dəw al nim, ayi-naa məsim al nim ə, a ingəi kajī al. ⁵⁴ Dəw ki uso darɔm ə ay məsim tɔ ningə, dəwe kin a ingə kajī ki to biti ki nɔ ti, ningə m-a m-tēgə sie ji koy ti dɔbəy ndɔ ti. ⁵⁵ MBata darɔm e nē kuso ki rɔjeti, ə məsim e nē kay ki rɔjeti tɔ. ⁵⁶ Dəw ki uso darɔm nim, ay məsim nim tɔ ba, je sie je naa ti kare ba. ⁵⁷ Bai ki ilə-m isi kəm ba adi mi m-isi kəm ba ki takule. Be ə, dəw ki uso darɔm a isi kəm ba ki ta kulm tɔ. ⁵⁸ E kin ə e

† 6:9 2 NGar je 4.42-44

†† 6:31 Tēgə ki taga 16.4, 15; Pa je 78.24 † 6:45 Ejay 54.13

mapa ki j dɔrə ti taa. E tə mapa ki kasi je usoi ə oyi kin al, nə e mapa ki dəw uso ba, dəwe kin a oy al, a isi ki dɔne taa ki ndɔe ndɔe.»⁵⁹ Ta je kin tɛɛ ta Jəju ti lo ki isi ndo-n nɛ dije gin kəy kaw-naa ti lə jipi je, me be ti ki Kapərnayim.

Ta ki nje kadi kajj ki biti ki nɔ ti

⁶⁰ Dije ngay dan njé ndo je ti lə Jəju, loki ooi ta kin ta Jəju ti ningə, əli əi nə: «Ta kin e ta ki ngə ngay, dəw ki asi kadi a ində mbine go ti goto.»⁶¹ Jəju gər mene ti kadi njé ndo je lie isi bai ta dɔ ta ti lie. Be ə əl-de ə nə: «Ta kin tigə səsi jigj ti a?»⁶² A kin ə re oi-mi *NGon dəw m-təl m-aw taa lo kisi ti ki m-isi ti kəte kin ə a rai ban ə?⁶³ E NDil ə e nje kadi dəw isi ki dɔne taa. Dəw ki dɔrɔne e nɛ madɪ al. Ningə ta je ki m-əl səsi kəte kin e NDil nim e kisi ki dɔ taa nim.⁶⁴ Nə dije madɪ dansi ti adi-mi mede al.» Jəju əl be, tado lo kilə ngire ti bəy, gər dije ki a adi-e mede al, taa gər dəw ki nje kile ji njé bə je ti tɔ.⁶⁵ Jəju ilə dɔ ti bəy ə nə: «E mbata kin ə m-əl səsi m-ə nə: “Dəw ki Bai ade ta rəbi al, asi kadi a re rɔm ti dɔrɔne al.”»⁶⁶ I dɔ ndɔe ti nɔɔ kin, ngay je dan njé ndo je ti lie təli goe ti, mbati njiyəi sie.⁶⁷ Ə Jəju tu rɔne ki rɔ njé ki dɔgɪ gide joo ti əl-de ə nə: «NGa səi, a awi al yəne ma?»⁶⁸ Nə Piyər əl Jəju ə nə: «Babe, j-a j-aw ki rɔ naa ti ə? I ə ta kajj e me ji ti.⁶⁹ Je, meje pəti e dɔi ti. Ningə ji gər kadi j Nje kay njay ki Luwə ile.»⁷⁰ Jəju təl əl-de ə nə: «E mi ə m-mbətɪ səsi səi ki dɔgɪ gide e joo kin, nə dəw kare dansi ti, ndil su e mee ti.»⁷¹ Lo kin ti, Jəju isi əl ta ki dɔ Judasi ti ki ngon lə Simɔ Isikariyoti ti. Tado e ə e dəw kare dan njé ndo je ti ki dɔgɪ gide e joo ki a ilə Jəju ji njé bə je ti.

NGakɔ Jəju je adi mede Jəju al

7 Go ti, Jəju nay ki lo njiyə ti dɔnangɪ Galile ti, ge al kadi n-njiyə n-aw ə n-təl dɔnangɪ Jude ti, tado njé kun dɔ *jipi je isi sangi kadi n-tɔli-e.² NGa ningə dɔk-agilo ra nay lə jipi je ki kadi isi gin Kəy lo ti e basi †, ³ ə ngakɔ Jəju je əli-e əi nə: «I ne ə aw dɔnangɪ Jude ti adi njé ndo je ləi ka ooi nɛ je ki isi ra-de kin tɔ.⁴ Dəw ki ndigɪ kadi dije ooi-ne kam a ra nɛ je kuti lo ti al. NGa ningə, təkɪ isi ra nɛ je ki əti bəl kin, maji kadi ira adi dije pəti ooi-ni.»⁵ Nə təkɪ rɔjeti, ngakɔe je wa adi-e mede al.⁶ Ə Jəju əl-de ə nə: «NDɔ ləm re al bəy; nə səi je, ndo je pəti to maji mbata ti ləsi.⁷ Dije ki dɔnangɪ ti ne kin a awi səsi ki ta al, nə mi ba, mede majal səm mbata m-əl kilə rade je ki majal ki taga.⁸ Səi ə awi lo ra nay ti kin. Mi ba, m-a m-aw al, tado ndɔ ləm nay bəy.»⁹ Go ta je ti ki əl kin, isi Galile ti ba.¹⁰ Nə loki ngakɔe je awi lo ra nay ti, e ka ɔti osi dɔ rəbi ti tɔ ki kanji kadi dəw oo-e. Aw tə lo kaw ki lo bɔyɔ ti be.

Nɛ ndo ki lo ra nay kisi gin Kəy lo ti

¹¹ Dɔkagilo ra nay ti, njé kun dɔ *jipi je sangi Jəju ningə dəji əi nə: «E lo ti ki ra be ə?»¹² Dije naji-naa ta ti ngay dɔe ti dan kosi je ti; njé ki nɔ je əli əi nə: «E dəw ki maji,» ə njé ki nungɪ əli əi nə: «Jagɪ, isi buki kosi dije

† 7:2 Ləbatiki 23.34-36; Dətəranom 16.13

wale,» tɔ.¹³ E be ka dəw ki kadi əl ta lie ki taga wangɪ goto, bəli njé kun dɔ jipi je.

¹⁴ NDɔ je ki mba ra nay də tɛɛ dana ngata ba Jəju aw gin kəy ti lə Luwə, isi ndo nɛ dije.¹⁵ E nɛ ki ndɔji jipi je ngay adi dəji-naa ta əi nə: «E kam dəw ndo-e nɛ al tɔ, nga ra ban ə gər nɛ əti bəl be ə?»¹⁶ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Nɛ ki m-isi m-ndo kin ngire j rɔm ti al, nə ngire j rɔ Luwə ti ki nje kilə-m.¹⁷ Kin ə re dəw ndigɪ kadi n-ra nɛ ki Luwə ndigɪ ba, lo kin ti ə a gər ay njay se nɛ ki m-isi m-ndo kin ngire j rɔ Luwə ti ə se e mi wa ə m-ində ngire wa.¹⁸ Dəw ki nje kəl ta ki tɔne wa isi sangɪ tɔba ləne wa. Nə dəw ki nje sangɪ tɔba lə nje kilə-ne a əl ta ki rɔjeti, ningə nɛ ki dana al goto rɔe ti tɔ.¹⁹ *Moji adi səsi ndu-kun adi itaai maji, nə dəw ki təl rɔne go ti goto. NGa ra ban ə isi sangɪ kadi itɔli-mi ə?»²⁰ Ə kosi je əli-e əi nə: «I aw ki ndil ki majal mei ti! Nə ə isi sangɪ kadi n-tɔli ə?»²¹ Ə Jəju təl un ta ilə-de ti ə nə: «M-ra nɛ kare ba be, ə səi pəti əti səsi bəl!»²² Moji adi səsi ndu kadi ijəi mɔti ngan je (ningə e ndu ki tɛɛ rɔ Moji ti ne par al, nə e kaje je ki kəte nu ə adi ndu kin) ba səi isi ijəi mɔti ngan je ndɔ taa kəɔ ti †.²³ Kin ə re ijəi mɔti ngon ndɔ taa kəɔ ti kadi tə dəw kidi ndu-kun lə Moji al ə, ra ban ə mesɪ to səsi dɔm ti mi ki m-aji darɔ dəw ba pəti ndɔ taa kəɔ ti ə?²⁴ Iyɔi ta gangɪ ta ki go lo koo ti ləsi, ə igangɪ ta ki dana.»

Jəju e Kirisi ki Luwə mbəte

²⁵ Dije ki Jorijaləm ti əli əi nə: «Dəw kam al ə dije isi sangɪ kadi n-tɔli-e a?»²⁶ NGa yə a əl ta taga wangɪ am, ə dəw əl-e ta madɪ al! Njé kun dɔje je ooi kadi e Kirisi ə se?²⁷ Ki ne kin, ji gər lo ki dəw kin j ti maji, nə ndo ki Kirisi ki e dəw ki Luwə mbəte a tɛɛ hɔy ba, dəw kare ka a gər loki j ti al.»²⁸ Lo kin ti, Jəju ki isi ndo dije nɛ gin kəy ti lə Luwə un ndune ki taa ə nə: «Igai kadi igəri-mi maji, taa igəri lo ki m-j ti tɔ! Ningə e mi wa ba m-ilə rɔm al, nə Luwə ki nje kilə-m e dəw ki asi kadi dəw ində mene dɔe ti. Səi, igəri-e maji al.²⁹ Mi m-gər-e maji tado m-j rɔe ti, taa e e ə ilə-m tɔ.»³⁰ Lo kin ti, dije isi sangɪ kadi n-uwəi Jəju, nə dəw ki kadi ində jine dɔe ti goto, tado ndɔ lie asi al bəy.³¹ Ningə dan kosi je ti, dije ngay adi-e mede ba əli əi nə: «Dɔkagilo ki Kirisi a re ə a ra nɛ kɔji je ki itə yə dɪngəm kin wa?»³² Ə ta ki kosi je isi kɔti gin mindide ti ɔji dɔ Jəju kin osi mbi *Parisi je ti, adi Parisi je, ki njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je iləi njé ngəm dɔ lo je ləde kadi awi uwəi Jəju.³³ Ə Jəju əl ə nə: «M-a mi səsi ngan ndo je ndəy bəy, ba m-a m-aw ki rɔ nje kilə-m ti.³⁴ A sangɪ-mi nə a ingəi-mi al, tado lo ki m-a mi ti kin a asi kadi a awi ti al.»³⁵ Ə dɔ ta ti kin *jipi je dəji-naa ta əi nə: «Lo ki ra be ə a aw ti ə kadi j-a j-inge al ə? A aw go ngakone je ti ki sanəi-naa dan Girəki je ti kin kadi aw ndo nɛ Girəki je ma?»³⁶ Ta ki əl ə nə: «A sangɪ-mi nə a ingəi-mi al, tado lo ki m-a mi ti kin a asi kadi a awi ti al,» kin me nə ri ə?»

†† 7:22 Ləbatiki 12.3; Kilə ngirə nɛ je 17.10-13

Dəbəy ndo ra nay

³⁷ Dəbəy ndo ra nay, ki e ndo ki bo ngay ba †, Jəju j a taa un ndune əl ə nə: «Kin ə re dəw madi kində ra-e ə, kadi re rəm ti əy man. ³⁸ Dəw ki adi-m mene ba, “ndəə man ki nje kadi dije isi ki dode taa a tēē ngamee ti,” təkī Makitibi lə Luwə əl-n.» ³⁹ Lo kin ti; Jəju isi əl ta lə NDil Luwə ki kadi dije ki adi-e mede a ingəi, mbata dəkagiloe ti kin NDil Luwə re dō dije ti al bəy, tadō Jəju ingə kōsi-gon al bəy.

Kosi je gangi-naa mbata lə Jəju

⁴⁰ Dan kosi je ti, dije madi ki ooi ta kəl Jəju əli əi nə: «Təkī rəjeti, dəw kam e Nje kəl ta ki ta Luwə ti ki sōbi kadi a re ka kin ə wa!» ⁴¹ Njé ki nā je əli əi nə: «E Kirisi ki Luwə mbəte.» Nə njé ki nungī bəy naji əi nə: «Kadi Kirisi e dəw ki Galile ti a? ⁴² Makitibi lə Luwə əl təkī Kirisi a e dəw ki gīn koji ti lə *Dabidi, ningə a tēē ki ta rəbi ki Bətiləhəm ti, ki e ngon be koji Dabidi ††.» ⁴³ E be ə, kosi je gangi-naa mbata lə Jəju. ⁴⁴ Dije madi dande ti ndigi kuwe, nə dəw ki kadi ində jine dōe ti goto.

Me ngə lə njé kun dō Jipi je

⁴⁵ Njé ngəm ta lo lə *Jipi je ki awi kadi uwəi Jəju ka kin, təli rəi rō njé kun dō njé kijə nē məsi kadi-kare je ti əi ki *Parisi je, ə njé kun dō njé kijə nē məsi kadi-kare je ki Parisi je dəji-de əi nə: «Ra ban ə irəi sie al ə?» ⁴⁶ Ə njé ngəm lo je əli əi nə: «NDō kare j-o dəw əl ta təkī dingəm kin isi əl-n al.» ⁴⁷ Ə Parisi je dəji-de əi nə: «Səi je ka iyəi rōsi adi ədi səsi tō a? ⁴⁸ Oi dəw kare be dan njé ki boy je ti ə se dan Parisi je ti ade mene ngō a? ⁴⁹ Kosi je kam əi dije ki gəri ndu-kun lə *Moji al, əi dije ki Luwə a tuji-de kō!»

⁵⁰ Nikodəm ki e ki kare dan Parisi je ti ki kəte aw rō Jəju ti un ta əl-de ə nə: ⁵¹ «Kin ə re dəw oo ta ki ta dəw ti al nim, taa oo nē ki ra al nim ə, ndu-kun ləje a gangi ta dōe ti al †.» ⁵² Nə iləi-e ti əi nə: «J ka j dəw ki Galile ti tō a? Isangi gine maji o, nje kəl ta ki ta Luwə ti ki kadi e dəw ki Galile ti goto.» ⁵³ [Go ti, dəw ki ra ka cōti aw be ləne.

Jəju əi ki dāne ki nje kuwə marim

8 Jəju cōti ngō aw dō mbal kagi bini je ti. ² Nə loki lo ti njay par ə təl re nati kəy ti lə Luwə. Dije pəti rəi ki rōe ti, ə isi nangi isi ndo-de nē. ³ Lo kin ti, njé ndo ndu-kun je, ki *Parisi je rəi ki dāne ki indəi jide dōe ti lo kuwə marim ti, adi-e a ta kəm dije ti, ⁴ ningə əli Jəju əi nə: «Nje ndo dije, dāne kam j-ində jije dōe ti lo kuwə marim ti. ⁵ NGa ningə, *Moji əl-je me ndu-kun †† ti kadi ko dāne je ki be kin ji tilə-de ki mbal ji tōl-de kō, ə se j, ta ləi e ri wa?» ⁶ Əli ta kin be tə kulə ki kiyə kadi uwəi Jəju tə indəi ta dōe ti. Nə Jəju ilə dōne nangi ə isi ndangi nē ki ngon jine nangi. ⁷ Ə loki nayi-naa ki lə dəje ta ti, Jəju cōt dōne taa əl-de ə nə: «Dəw ki dansi ti ne ki ra

† 7:37 Ləbətiki 23.36 †† 7:42 2 Samiyəl 7.12; Mise 5.1; Mt 2.5
‡ 7:51 Dətəranom 1.16 †† 8:5 Ləbətiki 20.10; Dətəranom 22.22-24

majal nja kare al ba, kadi ile ki mbal dōsəy.» ⁸ Jəju əl ta be ba təl ilə dōne nangi gogi, isi ndangi nē nangi. ⁹ Ə loki ooi ta kin ba, cōti kare kare, ilə ngire dō njé ki tōgi ti, təl-n dō njé ki du ti. Ta tōl tae ti, Jəju nay ki karne ba. Dāne ka kin ə a dadan lo ti; ¹⁰ ə Jəju un dōne ki taa əl-e ə nə: «Dāne, dije ka awi ra? Dəw kare ka gangi ta dōi ti al a?» ¹¹ Ba dāne ile ti ə nə: «Babe, dəw kare ka gangi ta dōm ti al,» ə Jəju əl-e ə nə: «Mi ka m-gangi ta dōi ti al jagi tō, nga ningə aw, ə ira majal gogi al.» ††

Jəju e kunji ki dōnangi ti

¹² Jəju təl əl-de bəy ə nə: «Mi kunji ki dōnangi ti, dəw ki un gom, a njiyə me til ti al, kunji ki nje kadi dije isi ki dōde taa a unji dōe ti.» ¹³ Lo kin ti, *Parisi je əli-e əi nə: «J wa ə isi ma naji ki dōi ti ba, naji ki ma lai e ki rəjeti al.» ¹⁴ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Re mi wa m-ma naji dō rōm ti ka m-gər kadi naji ki ma ləm e ta ki rəjeti, tadō mi m-gər lo ki m-j ti nim, m-gər lo ki m-isi m-aw ti nim, nə səi je, igəri lo ki m-j ti al nim, igəri lo ki m-isi m-aw ti al nim tō. ¹⁵ Səi isi gangi ta ki go lo koo ti lə dəw, nə mi m-gangi ta dō dəw ti al. ¹⁶ A kin ə re m-gangi ta ngō ba, e ta ki gangi ki go rəbe ti, tadō mi ki karm ə m-gangi ta al, Bai ki nje kilə-m e səm naa ti. ¹⁷ Ningə me ndu-kun ti ləsi wa ka ndangi əi nə: “Kin ə re dije joo mai naji, ə naji ki ma ləde aw go-naa ti ba, ta ləde e ta ki rəjeti.” ¹⁸ Mi wa m-ma naji dō rōm ti, ningə Bai ki ilə-m ka ma naji ləne dōm ti tō.» ¹⁹ Ningə dəji-e əi nə: «Bawi e lo ki ra ti dana?» Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Igəri-mi al, taa igəri Bai al tō. Kin ə re igəri-mi ə re a igəri Bai tō.» ²⁰ Ta je kin tēē ta Jəju ti loki isi ndo-n dije nē nati kəy ti lə Luwə. Isi lo ti ki nē je ki dije isi iləi kadi-kare titi adi Luwə isi ti. NGa ningə dəw uwe al, tadō ndo lie asi al bəy.

Jəju əl ta dō kawne rō Bawne ti

²¹ Jəju əl-de ta ki rangi bəy ə nə: «M-a m-aw, ningə a sangi-mi, nə a oyi me majal je ti ləsi. Lo ki m-a m-aw ti kin a asi kadi a awi ti al.» ²² Lo kin ti, *Jipi je əli-naa əi nə: «A tōl rōne ə se ra ban ə əl ə nə: “Lo ki m-a m-aw ti kin a asi kadi a awi ti al ə?”» ²³ Ə Jəju əl-de ə nə: «Səi, səi dije ki dōnangi ti nangi ne, ə mi, mi dəw ki dōrə ti taa nu tō; səi dije lə dōnangi, nə mi, mi dəw lə dōnangi al. ²⁴ Ningə e mbata kin ə m-əl-n səsi m-ə nə: “A oyi me majal je ti ləsi.” Kin ə re adi-mi mesi təkī mi “Nje kisi ngō” al ə, a oyi me majal je ti ləsi.» ²⁵ Ə dəji-e əi nə: «J wa kam j nā ə?» Ba Jəju ilə-de ti ə nə: «Mi dəw ki m-əl səsi lo kilə ngire ti nu wa kin. ²⁶ NGa ningə, ki cōi dōsi, m-aw ki ta ngay kadi m-əl je, m-gangi je; nə ta ki m-ingə rō nje kilə-m ti kin par ə m-a m-ilə mbēe rō dije ti ki dōnangi ti ne. E, ta lie e ta ki rəjeti.» ²⁷ Jəju isi əl-de ta ki dō Bawne Luwə ti nə əi je gəri me ta kin al. ²⁸ Ə Jəju əl-de ə nə: «NDō ki a bəi-mi *mi NGon dəw taa kagi-dəsi ti kin ba, a gəri kadi mi “Nje kisi ngō”; taa a gəri kadi m-ra nē madi dō rōm al tō, nə e nē ki Bai ndo-m ə m-isi m-əl. ²⁹ Nje kilə-m e səm naa ti; iyə-m ki karm al,

†† [] Bar ta je kin goto me makitibi je ti ki mari kəte ki e ta lə Luwə ki ndangi tə kun mindi ki sigi. ††† 8:17 Dətəranom 19.15; 17.6

tadɔ dɔkagilo je pəti m-ra nɛ ki nəl-e.»³⁰ Loki Jəju əl ta kin be, dije ngay adi-e mede.

NGan ka Abirakam

³¹ Jəju əl *Jipi je ki adi-e mede ə nə: «Kin ə re ai dɔ njasi ti me ta ti ləm ba, səi njé ndo je ləm ki rɔjeti.»³² A gəri nɛ ki rɔjeti, ningə nɛ ki rɔjeti kin a taa səsi ilə səsi taa ji bəə ti.»³³ Ə əi je əli Jəju əi nə: «Je ngan ka *Abirakam, ningə ji ra bəə lə dəw ndɔ kare al tɔ, nga ra ban be ə j əl ə nə nɛ ki rɔjeti a taa-je ilə-je taa ji bəə ti ə?»³⁴ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi: dəw ki ra ki ra majal, e bəə lə majal.»³⁵ Bəə a isi ki dije ki isi ra bəə ləde kin biti ki nɔ ti al, nə ngon koji-de a isi səde biti ki nɔ ti.»³⁶ Adi re NGon lə Luwə taa səsi ji bəə ti ilə səsi taa ba, a səi dije ki taa kilə taa ki rɔjeti ji bəə ti.»³⁷ NGa ningə, m-gər kadi səi ngan ka Abirakam; nə isi sangi kadi itɔli-mi tadɔ imbati ta ləm.»³⁸ Mi m-isi m-əl nɛ ki m-o rɔ Bai ti, nə səi ba, isi rai nɛ ki bawsi əl səsi tɔ.»³⁹ Ningə iləi Jəju ti əi nə: «Kaje e Abirakam.» Ə Jəju əl-de ə nə: «Kin ə re səi ngan ka Abirakam təki rɔjeti ə re a rai kilə ra Abirakam.»⁴⁰ Mi m-əl səsi nɛ ki rɔjeti ki m-ingə rɔ Luwə ti, ningə ki basine kin isi sangi kadi itɔli-mi. E kin e kilə ki Abirakam ra al jagi.»⁴¹ Səi isi rai kilə ra bawsi.» Ningə iləi Jəju ti əi nə: «Je ngan je ki koji gin kaya ti al; Bawje e kare ba ə e Luwə.»⁴² Ə Jəju əl-de ə nə: «Kin ə re Luwə e Bawsi ə re a indigi-mi, tadɔ m-tɛɛ rɔe ti ə m-re lo kin ti. E mi wa ə m-re ki dɔm al, nə e ə ilə-m.»⁴³ MBata ri ə igəri me ta ləm al ə? Igəri al tadɔ asi kadi uri mbisi go ta ti ləm al.»⁴⁴ Su ə e bawsi, ningə indigi kadi irai ndigi lə bawsi. E dəw ki e nje tɔl dije lo kilə ngirə kosi ti lie nu. E a me nɛ ra ti ki rɔjeti nja kare al, tadɔ nɛ ki rɔjeti goto rɔe ti. Kin ə re əl ta ki ngom ba, e kin ə e ta ki osi boe ti, tadɔ e nje ngom nim, e baw nɛ ra ki ngom nim.»⁴⁵ Mi ba, mi nje kəl ta ki rɔjeti ə imbati kadi adi-mi mesi.»⁴⁶ Nə dansi ti ə asi kadi tɔji təki m-ra majal ə? A kin ə re m-əl ta ki rɔjeti ə, ra ban ə imbati kadi-mi mesi ə?»⁴⁷ Dəw ki e yə Luwə, a oo ta lə Luwə, ningə səi, oi ta lie al, mbata səi yəe je al.»

Jəju əi ki Abirakam

⁴⁸ Lo kin ti, *Jipi je əli Jəju əi nə: «E go rəbe ti kadi j-əl j-ə nə: j dəw ki *Samari ti, taa ndil ki majal isi mei ti tɔ.»⁴⁹ Ə Jəju əl-de ə nə: «Jagi, ndil ki majal goto mem ti, nə nɛ kare ki m-o ba, mi m-ɔsi gon Bai, ə səi imbati kɔsi gonm tɔ par.»⁵⁰ Mi m-isi m-sangi kadi dije iləi tɔji dɔm ti al. Dəw ki isi sangi kadi dije iləi tɔji dɔm ti e nɔɔ, e ə a gangi ta kin adi-m.»⁵¹ Ningə təki rɔjeti, adi m-əl səsi, dəw ki təl rɔne go ta ti ləm ba, dəwe kin a oy al ratata.»⁵² Lo kin ti nɔɔ, Jipi je əli-e əi nə: «Ki ne kin, ji gər maji ngata təki ndil ki majal isi mei ti. *Abirakam oy, taa njé kəl ta je ki ta Luwə ti ka oyi tɔ, ningə j əl ə nə: “Dəw ki təl rɔne go ta ti ləi ba, dəwe kin a oy al ratata.”»⁵³ I itə kaje Abirakam ki oy kin a? Taa njé kəl ta ki ta Luwə ti ka oyi tɔ! I o rɔi kadi j nɔ ə?»⁵⁴ Ba Jəju ilə-de ti ə nə: «Kin ə re m-tɔji rɔm mi wa ningə, e tɔji ki ndae goto. NGa ningə, dəw ki nje kilə tɔji dɔm ti e Bai. E ki isi əli ta lie əi nə e Luwə ləsi,»⁵⁵ nə igəri-e al. Mi m-gər-e. Kin ə re m-əl

m-ə nə m-gər-e al ə, re m-a mi nje ngom tə səi je be tɔ. Nə mi m-gər-e, taa m-təl rɔm go ta ti lie tɔ.»⁵⁶ Kasi Abirakam ra rɔnəl ngay mbata ində mene ti kadi n-a n-oo ndɔ ki m-a m-re-n. NGa ningə oo ndɔ rem, adi rɔe nəl-e ngay.»⁵⁷ Lo kin ti, Jipi je dəji Jəju əi nə: «Ira bal kuti mi al bəy ə kəmi oo Abirakam a?»⁵⁸ Ə Jəju ilə-de ti ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, kəte nɔ koji Abirakam ti, “Mi m-isi nɔɔ.”»⁵⁹ Lo kin ti nɔɔ be, kəi mbal kadi n-tiləi Jəju, nə ur dan kosi je, ə tɛɛ gin kəy ti lə Luwə kɔ, aw.

Jəju aji nje kəm tɔ kare

⁹ Loki Jəju isi ində də ningə, oo dəw ki kəme tɔ lo koje ti nu isi. ² *Njé ndo je lie dəji-e əi nə: «Nje ndo dije, dɔngəm ki kəme tɔ lo koje ti nu kin, kəme tɔ cɔji-n dɔ majal lie e wa ə se, cɔji-n dɔ majal lə njé koje je ə ?»³ Ə Jəju əl-de ə nə: «E ta lə majal lie al nim, e ta lə majal lə njé koje je al nim, nə kəme tɔ be mba kadi Luwə cɔji-n tɔgine taga kadi dije gəri.»⁴ Dɔkagilo ki kadi to bəy, sɔbi kadi ji rai kilə lə dəw ki nje kilə-m, tadɔ lo a ndul ba, lo kadi dəw a ra kilə goto.»⁵ Təki mi-n dɔnangi ti ne bəy, mi kunjɔ ki dɔnangi ti.»⁶ Loki Jəju əl ta je kin be ba, go ti, tibi man tane nangi, lɔy-n nangi, ɔr gidi kəm nje kəm tɔ ti ka kin.»⁷ Ningə, əl nje kəm tɔ ə nə: «Aw itogi kəmi lo ndogi man ti ki Silowe †.» «Silowe» kɔr me nə «nje kaw kilə». Be ə, nje kəm tɔ aw togi kəmne loe ti ka kin, ba ta təl-e, kəme oo lo maji.»⁸ Njé gədi kəy je lie, ki njé je ki kəte isi ooi-e lo kɔy nɛ ti, əli əi nə: «Ma, e kam e dəw ki nje kisi nangi, kɔy nɛ ka kin al a?»⁹ Ningə njé ki nɔ je əli əi nə: «E darɔe e wa.» Ə njé ki nungɔ əli əi nə: «Jagi e e al, nə e dəw ki nje titi naa sie.» Ningə e wa ki dɔne əl ə nə: «E darɔm mi wa.»¹⁰ NGata ə dəji-e ta əi nə: «Re e j wa ə, ra ban be ə kəmi oo lo ə?»¹¹ Ə əl-de ə nə: «Dɔngəm ki tɔe nə Jəju ə lɔy nangi ɔr gidi kəm ti, ə əl-m ə nə: “Aw Silowe ti itogi kəmi”, ə m-aw m-togi kəmm, par ə kəmm oo lo maji.»¹² Ningə dəji-e əi nə: «Dɔngəm kin e ra be ə?» Ə əl-de ə nə: «M-gər al.»

Parisi je dəji ta dɔngəm ki kəte kəme tɔ ka kin

¹³ Lo kin ti, ɔri dɔngəm ki kəte kəme tɔ ka kin awi sie rɔ *Parisi je ti.»¹⁴ Ningə, ndɔe ti ki Jəju lɔy-n nangi ki man tane ɔr gidi kəme ti adi kəme oo lo ka kin e ndɔ taa kəɔ. ¹⁵ Ə Parisi je dəji-e ta ki yəde rangi bəy se n-ra ban ə n-oo lo wa? Ə əl-de ə nə: «Jəju ɔr nangi ki lɔy kəmm ti, ə m-aw m-togi kəmm, ə ngɔsine kəmm oo lo.»¹⁶ Lo kin ti, Parisi je ki madi əli əi nə: «Dəw ki ra nɛ kin e dəw ki j rɔ Luwə ti al, tadɔ ində kəmne go ndɔ taa kəɔ ti al.» Nə njé ki nungɔ əli əi nə: «Ra ban be ə, dəw ki nje ra majal par a aw ki tɔgi kadi ra-n nɛ kɔji je ki əti bəl be kin ə?» Be ə, ta kin re ki gangi-naa dande ti.»¹⁷ Ningə təli dəji nje kəm tɔ ka kin bəy əi nə: «NGa j wa ki dɔi, ta ri ə əl dɔ dəw ti ki tɛɛ kəmi adi kəmi oo lo kin ə?» Ə nje kəm tɔ əl ə nə: «E nje kəl ta ki ta Luwə ti.»¹⁸ *Jipi je mbati kadi mede təki e dəw ki kəte kəme tɔ, ə ngɔsine dəw tɛɛ kəme adi kəme oo lo. Rai biti adi njé koje je rai.»¹⁹ Ə dəji-de ta əi nə: «Dəw kam e ngonsi wa təki rɔ-

jeti a? A re e ngonsi wa ə, kəme tɔ lo koje ti wa a? A re kəme tɔ lo koje ti ə, ra ban be ə ngosine kəme oo lo ə?»²⁰ Ə njé koje je əli əi nā: «Ji gər maji kadi e ngonje wa, taa kəme tɔ lo koje ti nu tɔ.»²¹ Nə ki ɔji dɔ kəme ki ngosine oo lo, ə se nā ə tɛɛ kəme adi kəme oo lo wa kin ə, ji gər nɛ kare me ti al. Ningə e wa tɔgi gangi ə nə idəji-e, ə a əl ta ki dɔ rɔne ti.»²² Njé koje je əli ta kin be mbata bəl ki bəli Jipi je. Tado Jipi je dɔɔi ta naa ti kadi tə dəw ki re əl ə nə Jəju e Kirisi ki Luwə mbəte ba, sɔbi tuwe gin kəy kaw-naa ti ləde kɔ.²³ E mbata kin ə, njé koje je əli əi nā: «E wa tɔgi gangi ə nə, idəji-e.»²⁴ Ə Parisi je bari dəw ki kəte kəme tɔ ka kin adi-e re ki kɔ joo, ningə əli-e əi nā: «Əl ta ki rɔjeti, ɔsi-n gon Luwə. Ji gər kadi dɔngəm kin e nje ra majal.»²⁵ Lo kin ti, dɔngəm ki kəte kəme tɔ ka kin əl-de ə nā: «E nje ra maji, ə se e nje ra majal wa ka m-gər nɛ kare me ti al, nɛ kare ki m-gər maji ən: kəte kəm tɔ, ningə ngosine kəmm oo lo.»²⁶ Ningə təli əli-e əi nā: «E ri ə ra səi ə? Ə ra ban tɔ ə adi kəmi oo lo ə?»²⁷ Lo kin ti əl-de ə nā: «Ta kin m-əl səsi kəte ngata, ə imbati koo ta ləm, ə ra ban ə igei kadi m-təl m-əl səsi bəy ə? Indigi kadi itəli njé ndo je lie tɔ a?»²⁸ Loki əl Parisi je ta be ba, əi je taji-e ə əli-e əi nā: «I ə j nje ndo lie, nə je, je njé ndo je lə *Moji.»²⁹ Ji gər kadi Luwə əl ta ki Moji, nə dəw ləi kin, ji gər lo ki tɛɛ ti al.»³⁰ Ə dɔngəm ka kin əl Parisi je ə nā: «E nɛ ki əti bəl ngay kadi dəw ki səi, igəri loki tɛɛ ti al tɔ, ə dəwe ka kin taa adi kəmm oo lo.»³¹ Ji gəri maji kadi dije ki njé ra majal, re əli ta ki Luwə ə, Luwə oo dɔ ta ləde al, nə dəw ki nje bəl Luwə, ki nje təl rɔne go ndue ti, Luwə oo dɔ ta lie.³² Ki mari nu wa kin, ndɔ kare kadi j-o nə dəw madi ə adi kəm dəw ki tɔ lo koje ti nu oo lo be kin, m-o al bəy.³³ Kin ə re dɔngəm kin j rɔ Luwə ti al ə, nɛ madi kare ki asi kadi ra goto.»³⁴ Lo kin ti, əli-e əi nā: «I dəw ki a me majal ti lo koji ti nu kam ə, ige kadi j ə indo-je nɛ!» Ba tuwəi-e adi tɛɛ taga.³⁵ Jəju oo kadɔ tuwəi-e, ə loki inge, dəje ə nā: «I adi mei *NGon dəw a?»³⁶ Ə l Jəju ə nā: «Babe, NGon dəw ə e na wa əl-m adi tə m-ade mem.»³⁷ Ningə Jəju əl-e ə nā: «I o-e ki kəmi, e darɔe e wa ə isi əli ta kin.»³⁸ Be ə, dɔngəm ka kin əl Jəju ə nā: «Babe, m-adi mem.» Ba ɔsi məkəsine nangi nge ti.³⁹ Jəju əl-e ə nā: «M-re dɔnangi ti ne mba gangi ta, m-re mba kadi dije ki kəmde tɔ, ooi lo, ə kadi njé ki kəmde oo lo, təli njé kəm tɔ je tɔ.»⁴⁰ Loki Parisi je madi ki ai ki Jəju nɔɔ, ooi dɔ ta ki Jəju əl kin ningə, dəji-e əi nā: «Je ka je njé kəm tɔ je tɔ a?»⁴¹ Ə Jəju ilə-de ti ə nā: «Kin ə re səi njé kəm tɔ je təkɔ rɔjeti ə, re majal ləsi a goto, nə təkɔ j-isi-n, ə oi rɔsi kadi kəmsi oo lo kin ba, majal ləsi to lo tone ti ba.»

Kuji ta ki dɔ ba bati je ti

10 Jəju əl ə nā: «Təkɔ rɔjeti adi m-əl səsi. Kin ə re dəw madi ur go bati je ti ki ta kəy al, nə j bal ki dɔ bɔr ki rəbi ki rangi ba, dəwe kin e nje bogi, e baw kaya. ² Nə dəw ki ur kəy go bati je ti ki ta kəy, e ə e ba bati je. ³ Nje ngəm ta kəy bati je tɛɛ ta kəy ade, ba bati je ooi dɔ ndue. Ningə bar bati je ləne kare kare ki tɔde, tɛɛ səde taga. ⁴ Loki tɛɛ ki bati je ləne pəti taga ningə, ɔti njiyə nɔde ti, ba bati je uni goe, tado gəri ndue.

⁵ Bati je a uni go dəw ki rangi al. Re ooi dəw ki rangi ba, a ayi-naa səy kɔ kade ti, tado gəri ndu dije ki rangi al.»⁶ Jəju əl-de kuji ta kin, nə gəri nɛ ki əl-de ta dɔ ti kin al. ⁷ Ə təl əl-de bəy ə nā: «Təkɔ rɔjeti, adi m-əl səsi, mi ta kəy bati je. ⁸ Dije pəti ki rəi nɔm ti, əi njé bogi je, ki baw kaya je, adi bati je ooi ta ləde al †. ⁹ Mi ta kəy, re dəw ur kəy ki rəbi ki rɔm ti ba, dəwe a ingə kaji. A ur kəy nim, a tɛɛ nim, taa a ingə nɛ kusone nim tɔ. ¹⁰ Nje bogi re ba, re mba bogi, re mba tɔl nɛ, ə re mba tuji nɛ tɔ par. Nə mi, m-re mba kadi dije ingəi kaji. Ningə kadi e kaji ki to mbar mbar.

¹¹ «Mi ba bati je ki m-ul bati je maji. Dəw ki ul bati je maji, adi rɔne mbata bati je ləne. ¹² Nə dəw ki e nje ngəm bati je mba kingə la par bi e bade al, loki oo jagim isi re ki dɔ bati je ba, iyə bati je ə ay, adi jagim re uwə-de je, sane-de je. ¹³ Nje ngəm bati je mbata kingə-n la kin ay, tado nɛ lie e la par ə isi sangi, adi oo lo kadi ində rɔne kɔ ti mbata lə bati je al. Mi, mi ba bati je ki m-ində kəmm go bati je ti maji. ¹⁴ M-gər bati je ləm, ə bati je ləm gəri-mi tɔ. ¹⁵ Gəri-mi təkɔ Bai gər-m ə mi m-gər-n Bai kin be tɔ. Be ə, m-adi rɔm mbata bati je ləm. ¹⁶ M-aw ki bati je ki rangi nɔɔ bəy ki əi me kəy ti ne al. Əi je ka, sɔbi kadi m-re səde me kəy ti tɔ. A ooi ndum ba, a təli nɛ kul je ki kare ba gin bade ti ki kare ba. ¹⁷ Bai ndigi-m, mbata m-ilə rɔm kɔ kadi tə m-təl m-ingə kingə ki rangi. ¹⁸ Dəw ki a ində tɔgi dɔm ti kadi m-ilə rɔm kɔ goto. E mi wa ə m-adi ki me ndigi ləm. M-aw ki tɔgi kadi m-adi-n nim, kadi m-taa-n nim. E kin ə e ndu ki m-gər ki rɔ Bai ti.»¹⁹ Ta lə Jəju kin təl re ki gangi-naa ki rangi dan *Jipi je ti bəy. ²⁰ NGay je dande ti əli əi nā: «NDil ki majal isi mee ti, dɔe a dana al, ə ra ban ə isi oi ta lie ə?»²¹ Ə njé ki nungi əli əi nā: «Dəw ki ndil ki majal isi mee ti əl ta be al. Dəw ki ndil ki majal isi mee ti asi kadi a tɛɛ kəm njé kəm tɔ je al.»

Jipi je mbati koo mbide ti təkɔ Jəju e NGon Luwə

²² Dɔkagiloe ti kin, *Jipi je isi rai nay tɔr ndu dɔ kəy ti lə Luwə Jorijaləm ti. E dɔkagilo kul ti. ²³ Jəju ilə lo aw je təl je gin pal ti lə *Salomɔ, nati kəy ti lə Luwə. ²⁴ Jipi je iləi-naa gəi gide, ningə əli-e əi nā: «Kadi ban ti ə a əl-je ta ki kadi meje osi nangi ə? Kin ə re j Kirisi ki Luwə mbəte ə, əl-je wangɔ adi j-o.»²⁵ Ə Jəju əl-de ə nā: «Ta kin m-əl səsi kəte ngata, nə imbati kadi itaa ta ləm. Nɛ je ki m-isi m-ra-de me tɔ Bai ti kin mai naji dɔm ti. ²⁶ Nə səi, imbati kadi-mi mesi. Imbati tado səi dan bati je ti ləm al. ²⁷ Bati je ləm ooi ndum, m-gər-de, ningə əi je uni gom tɔ. ²⁸ M-adi-de kaji ki to bitɔ ki nɔ ti, bi tade a ti al. Taa dəw ki kadi ində tɔgine taa-n-de jim ti ka goto tɔ. ²⁹ Bai ki nje kadi-m-de aw ki tɔgi dɔ dije ti pəti, adi dəw madi ki asi kadi ində tɔgi taa-n-de ji Bai ti goto. ³⁰ Je ki Bai je dije ki kare ba.»³¹ Lo kin ti, Jipi je təli kəi mbal bəy kadi n-tiləi Jəju n-tɔli-e. ³² Ə Jəju əl-de ə nā: «M-ra nɛ je ki maji maji ngay ta kəmsi ti ki tɔgi ki j rɔ Bai ti, nga e ki ra ə igei kadi itiləi-mi ki mbal itɔli-mi ki mbae ə?»³³ Ə Jipi je əli-e əi nā: «E mbata nɛ maji ki ira ə ji ge kadi ji tiləi ki mbal ji tɔli al, nə e ki mbata ta ki mal. Tado j ki j dəw kare par əl ə nə j Luwə †.»³⁴ Jəju əl-

† 10:8 Jərami 23.1-2; Ejəkəl 34.2-3 †† 10:33 Ləbətiki 24.16

de ə nā: «Luwə əl me ndu-kun ti ləsi ə nā: “Mi m-əl səsi, səi luwə je”.³⁵ Dije ki Luwə əl-de ta ləne ə Luwə bar-de luwə je kin. Ningə igəri maji kadi dəw asi tugi buji ta lə Luwə al.³⁶ Mi, e Luwə ə mbəti-m, ilə-m dōnangi ti, ə m-əl-n m-ə nā mi NGon Luwə, ningə səi əli əi nā se mi nā ə m-əl m-ə nā mi NGon Luwə wa ba, mi nje kəl ta ki mal dō tō Luwə ti, kin e mba ri ə? ³⁷ Kin ə re m-ra kilə lə Bai al ningə tə adi-mi mesi al! ³⁸ A kin ə re m-isi m-ra kilə lə Bai ningə, re adi-mi mesi al ka, adi mesi kilə je ki m-ra-de ka kin ndəy taa. Adi mesi kadi igəri təki Bai isi mem ti, ə mi m-isi me Bai ti tō.» ³⁹ Lo kin ti, sangi rəbi nja kare bəy kadi n-uwəi Jəju, nā tēg mbode ti aw.

⁴⁰ Jəju təl aw gidi ba Jurde ti, lo ti ki kətə Jā ra dije batəm ti. Jəju aw isi loe ti kin nōg. ⁴¹ Dije ngay awi rōe ti, ningə əli-naa əi nā: «Jā ra nē madi kare ki əti bəl al, nā nē je pəti ki əl cji-n dō dīngəm kin e nē je ki rōjeti.» ⁴² Lo kin ti nōg be dije ngay adi mede Jəju.

Ki Lajar lo koy ti

11 Dīngəm kare ki nje mōy e nōg, tōe nā Lajar. Isi me bē ti ki Bətani ki e ngon bē lə Mari əi ki ngokone Marti. ² E darō Mari wa kin ə a cy yibi ki əti maji nja Babe ti nīm, bōr njae ki bisī dōne nīm. NGa ningə e ngokōe Lajar ə rōe to-e. ³ NGakonaa je ki dāne ki joo kin iləi dəw madi ade aw əl Jəju ə nā: «Babe, basa madi e mōy.» ⁴ Loki Jəju oo ta kin ningə əl ə nā: «Mōy lə Lajar kin a tōl-e al, nā e mōy ki re kadi tōji tōgi Luwə, taa kadi dije iləi tōji dōm ti mi NGon Luwə tō.» ⁵ Jəju ndīgi Marti əi ki ngokōe Mari, taa ndīgi Lajar tō. ⁶ Jəju oo maji kadi Lajar e mōy, nā isi lo ti ki isi ti kin ba ndō joo bəy. ⁷ Go ti, əl njé ndo je ləne ə nā: «Adi jī tēli j-awi Jude ti gogi.» ⁸ Ə *Njé ndo je lie əli-e əi nā: «Nje ndo dije, ndō ngay al ne bəy ə *Jipi je sangi kadi n-tiləi-ni ki mbal n-tōli-ni ka kin ə, ige kadi itəl aw Jude ti bəy a?» ⁹ Jəju ilə-de ti ə nā: «NGan kadi e dōgi gide joo me kadi ti ki kare. Ningə kin ə re dəw njiyā kada ə a osi al, tadō oo lo maji. ¹⁰ A re njiyā kondō ə a osi, tadō oo lo maji al.» ¹¹ Go ta ti kin, Jəju ilə ta ki rangi dō ti ə nā: «Madije Lajar to bi, ningə m-a m-aw kadi m-ndəl-e.» ¹² Ə njé ndo je əli-e əi nā: «Babe, re e bi ə to ə a ndəl bəy.» ¹³ Jəju əl ta lə koy Lajar, nā njé ndo je ooi təki e ta lə bi ki kare. ¹⁴ Ə Jəju əl-de ay njay ə nā: «Lajar oy. ¹⁵ NGa ningə ki cji dōsi, rōm nəl-m ngay kadi m-goto loe ti, kadi tə səi je adii-mi mesi. Ba ki ne kin, adi j-awi dōe ti.» ¹⁶ Ə Tomasi ki isi bari-e «NDingə» əl ndəgi njé ndo je ə nā: «J-əi ka adi j-awi sie tə j-oyi sie.»

Jəju e nje kadi dije tēli isi ki dōde taa

¹⁷ Loki Jəju re tēg Bətani ti, oo kadi dibi Lajar ra ndō sō ngata. ¹⁸ Bətani e basi ki Jorijaləm, asi kulə mətər mītə be par, ¹⁹ adi *Jipi je ngay rəi rō Marti ti əi ki Mari kadi sōli mede cji-n dō koy lə ngokōde. ²⁰ Loki Marti oo kadi Jəju a re nōg, j aw tilə kəme, ningə Mari taa isi yāne nangi me kəy ti. ²¹ Marti ki aw tilə kəm Jəju, əl Jəju ə nā: «Babe, kin ə re j səje ne ə re ngokom a oy al. ²² Nə ki ne wa kin ka m-gər kadi nē je pəti ki idəji Luwə ə a adi.» ²³ Ə Jəju əl-e ə nā: «NGokōi a j lo koy ti.»

²⁴ Ningə Marti ile ti ə nā: «E ki rōjeti, m-gər kadi ndō ki njé koy je a j taa lo koy ti dōbəy ndō ti ə, Lajar a j taa lo koy ti tō †.» ²⁵ Lo kin ti, Jəju əl-e ə nā: «Mi nje kadi dije j taa lo koy ti, ki nje kadi dije isi ki dōde taa. Dəw ki adi-m mene, re oy mīndi ka, a təl isi ki dōne taa. ²⁶ NGa ningə, dəw ki isi ki dōne taa, ə adi-m mene ba, dəwe kin a oy al ratata. M-dəji se oo be wa?» ²⁷ Ba Marti ile ti ə nā: «Oyo, Babe, m-adi mem təki j ə j Kirisi ki Luwə mbəte, j ə j NGon lə Luwə, j ə j dəw ki sōbi kadi a re dōnangi ti.»

Jəju nō mbata koy lə Lajar

²⁸ Go ta ti ki Marti əl kin ba, cti aw bar ngokone Mari, əl-e ta nangi yōgiri be ə nā: «Nje ndo dije a nōg, ə isi dəji kadi aw.» ²⁹ Loki Mari oo ta kin taa par ə j taa kalangi aw ki rō Jəju ti. ³⁰ Jəju ur me be ti al bəy, e lo ti wa ki Marti aw inge ti kətə ka kin bəy. ³¹ *Jipi je ki isi me kəy ti ki Mari, isi sōli mee, loki ooi-e j taa kalangi, tēg taga, ooi ə nā isi aw ki dō badi ti kadi nō wa, adi j taa goe ti. ³² Loki Mari aw tēg lo ti ki Jəju a ti, ə oo Jəju ba, osi nangi njae ti, ningə əl-e ə nā: «Babe, kin ə re j səje ne ə re ngokom a oy al.» ³³ Loki Jəju oo kadi Mari isi nō, taa Jipi je ki j goe ti ka isi nōi tō ba, mee ur made, taa ndile isi nangi al tō. ³⁴ Ə dəji-de ə nā: «Iləi-e ra be ə?» Ba əli-e əi nā: «Babe, ire ə a o.» ³⁵ Lo kin ti, Jəju nō. ³⁶ Ə Jipi je əli əi nā: «Oi tōji ki tōji ndīgi ki ndige kin.» ³⁷ Nə njé ki nungi əli əi nā: «Tēg kəm nje kəm tō, nga ra ban ə asi kadi cōgi Lajar koy al tōy?»

Jəju adi Lajar j lo koy ti

³⁸ Lo kin ti, me Jəju təl ur made kur ki rangi bəy, adi cti aw ki dō badi ti. Ningə e bole mbal ə indəi mbal made utii tae. ³⁹ Jəju əl-de ə nā: «Ōri mbal kin kō», nā Marti ki konan nje goto əl Jəju ə nā: «Babe, ra ndō sō ngata, adi a əti.» ⁴⁰ Ə Jəju əl-e ə nā: «M-əli m-ə nā ri ə? M-əli m-ə nā re adi mei ə a o tōgi Luwə.» ⁴¹ Lo kin ti, cōri mbal kō, ə Jəju un kəmne ki taa ningə əl ə nā: «Bai, m-ra-i oyo təki o dō ndum. ⁴² M-gər kadi ta je ki m-isi m-əl səi kin o dō ndum dōrō, nā m-əl ta kin be mbata kosi dije ki gəi gidim kin, kadi adi-mi mede təki e j ə ilə-m.» ⁴³ Go ta ti kin ba, Jəju un ndune ki taa əl ta ki tōgine ə nā: «Lajar, itēg taga!» ⁴⁴ Ningə nje goto Lajar ində lo tēg taga. Jie je ki njae je e ki ragi ki ta kibi, taa ta kəme e ki dole ki kibi tō. Ə Jəju əl-de ə nā: «ftuti-e, ə iyəi-e adi aw.»

Dije dōci ta naa ti kadi n-tōli Jəju

(Mt 26.1-5; Mk 14.1-2; Lk 22.1-2)

⁴⁵ *Jipi je ngay ki awi rō Mari ti, ə ooi nē ki Jəju ra, adi mede Jəju. ⁴⁶ Nə njé ki nā je awi ingəi *Parisi je, əli-de nē ki Jəju ra. ⁴⁷ Lo kin ti, njé kun dō njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki Parisi je, cōsi dō njé gangi ta je lə Jipi je naa ti, ningə dəji-naa əi nā: «E ri dana ə kadi jī rai ə? Dīngəm kin ra nē je ki əti bəl bəl ngay! ⁴⁸ Kin ə re j-iyəi-e j-adi ra nē je ləne kin ki nōne ti ə, dije pəti a adi-e mede, ningə dije ki Rom ti a rəi kadi tuji kəy lə Luwə,

† 11:24 Daniyəl 12.2

taa a tuji gin be laje tɔ!»⁴⁹ Ə Kayipi ki e ki kare dan njé kun dɔ Jipi je ti, ki bale ti ngɔ e ki bo dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ti, un ta əl-de ə nə: «İgəri nɛ kare me nɛ ti ki isi ra nɛ kin al!»⁵⁰ İməri ta maji oi! E soti ngay mbata ti ləsi kadi ba kal dəw kare oy mbata lə gin dije kosi, ə gin be ki tae ba ingə tuji al.»⁵¹ NGa ningə e ta ki Kayipi wa ba əl ki dɔne al, nə təkɪ bale ti ngɔ e ki bo dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ti, Luwə ində ta tae ti adi ilə mbɛe kəte təkɪ sɔbi kadi Jəju a oy mbata lə gin be lə Jipi je.⁵² Ningə a oy mbata lə gin be lə Jipi je par al, nə a oy mba kadi kaw-n ngan lə Luwə ki sanəi-naa ki lo je dangi dangi kin kadi təli gin dije ki kare ba.⁵³ İ dɔ ndɔe ti ngɔ kin, njé kun dɔ Jipi je uni ndude kadi n-tɔli Jəju.⁵⁴ E be ə, Jəju ində ngangɪ njiyə taga ta kəm Jipi je ti. Dɔ rɔne aw basi kadi dilə lo ti, me ngon be ti ki bari-e Epirayim. Aw isi ti ngɔ ki njé ndo je ləne.

⁵⁵ Dɔkagilo ra nay lə Jipi je ki bari-e Paki e basi, adi di-je ngay awi Jorijaləm ti kəte nɔ ti kadi tɔ rai nɛ je ki go kuje ti ləde əi Jipi je kadi Luwə oo-n-de tə dije ki kanji majal.⁵⁶ Dije ka kin əi gin kəy ti lə Luwə, ningə isi sangi Jəju, ə dəji-naa ta dande ti əi nə: «Mər ta ləsi e ri ə? Kadi a re lo ra nay ti al a?»⁵⁷ Nɛ kare ba, njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je, ki Parisi je adi ndu kadi re dəw madi oo lo ki Jəju e ti ba, kadi əl-de adi n-awi n-uwəi-e.

Mari buki yibi ki əti maji nja Jəju ti
(Mt 26.6-13; Mk 14.3-9; Lk 7.36-50)

12 NDɔ mehe kəte nɔ ra nay Paki ti, Jəju aw Bətani ti ki Lajar isi ti. Lajar ki ndɔ ki ade ĵ taa lo koy ti.² Lo kin ti ngɔ, rai nɛ kuso ki tɔ Jəju. Marti ə e nje kadi-de nɛ kuso, ningə Lajar e ki kare dan njé kisi ta nɛ kuso ti ki Jəju.³ Mari un yibi ki rai ki man kagi ki bari-e nar, a rosɪ ngon ku be, buki nja Jəju ti, ningə go ti, bɔr njae ki bisɪ dɔne. E yibi nar dɔrɔe ki gate e ngay. Bəyɛ taa me kəy.⁴ Lo kin ti, Judasi Isikariyoti ki e ki kare dan njé ndo je ti lə Jəju, e ki a un dɔ Jəju, əl ə nə:⁵ «MBa ri ə e ki gati ki yibi kin, taa-n la ki lo kilə ti ki ndɔ bu mitə be ka e ki ra-n ki njé ndoo je al ə?»⁶ Judasi əl ta kin be mba to ba ta lə njé ndoo je to rɔe al, nə mbata e nje bogi. E ə bɔl la e jie ti, adi isi bogi la ki isi buki me ti ndəy ndəy.⁷ Nə Jəju əl ə nə: «İyəi Mari jəke! Ra nɛ kin be nginə-n ndɔ ki kadi darɔm a aw-n bada.⁸ NJé ndoo je kam, isi səsi ne ki ndɔ je pəti, nə mi m-a m-isi səsi ki nɔ ti al.»

Dije dɔɔi ta naa ti kadi n-tɔli Lajar

⁹ Kosi *Jipi je ngay ooi kadi Jəju e Bətani ti, adi rəi. Ningə rəi mbata lə Jəju par al, nə rəi mba koo Lajar ki Jəju ade ĵ taa lo koy ti ka kin tɔ.¹⁰ E be ə, njé kun dɔ njé kijə nɛ məsi kadi-kare je uni ndude kadi n-tɔli Lajar kɔ,¹¹ mbata e ta lie ə ra adi Jipi je ngay iyəi-de ə adi mede Jəju.

Jəju ur me be ti ki Jorijaləm ki kosi-gon
(Mt 21.1-11; Mk 11.1-11; Lk 19.28-40)

¹² Lo ti go ti, kosi dije ki ngay ki rəi Jorijaləm, ooi kadi Jəju isi re Jorijaləm,¹³ ə zyi baji tan je, ə tɛɛi taga gidɪ be ti, awi tilə kəme. Ningə lo kin ti, uni ndude ki taa əli əi nə: «Tɔji e ki dɔ Luwə ti! Ningə kadi Luwə ində jine dɔ dəw ti ki re ki tɔ Babe, kadi Luwə ində jine dɔ ngar ti lə *Isirayəl je!»¹⁴ Jəju ingə ngon koro, ningə al isi dɔe ti təkɪ ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə:

¹⁵ «İbəl al, be bo *Siyɔ!
İgɔ lo o, ngar ləi isi re,
İsi dɔ ngon koro ti. †»

¹⁶ Dɔsəy ba, njé ndo je lie gəri me nɛ je ki isi rai kin al, nə loki dije isi iləi tɔji dɔ Jəju ti ngata ba kadi mede ole dɔ ti təkɪ makitibi lə Luwə əl ta lie kadi nɛ kin a ra nɛ dɔe ti be. Ningə e nɛe ka ə isi ra nɛ dɔe ti kin.

¹⁷ Dije ngay ki ndɔ ki əi sie naa ti loki ndəl Lajar ade tɛɛ bada, dan njé koy je ti, mai naji lie.¹⁸ Ningə e naji ki ma ləde kin ə ra adi kosi dije awi tiləi kəme, tadɔ ooi kadi ra nɛ kɔji ki əti bəl ngay kin.¹⁹ Lo kin ti, *Parisi je əli-naa dande ti əi nə: «Oi to ki taga ta kəmsi ti ne kadi asi ra nɛ madi al; dije pəti buki-naa ki goe ti!»

Girəki je sangi kadi n-ooi Jəju

²⁰ Girəki je madi əi dan dije ti ki rəi Jorijaləm lo ra nay ti kadi csi məkəsɪde nangɪ nɔ Luwə ti.²¹ Girəki je ka kin rəi basi rɔ Pilipi ti ki e dəw ki ngon be ti ki Bətisayda ki Galile ti, dəji-e əi nə: «ĵi ndigi kadi j-o Jəju.»²² Ə Pilipi aw əl Andire, nga ə indəi rɔde naa ti joo pu awi əli Jəju.²³ Jəju ilə-de ti ə nə: «Ki ne kin ba, ndɔ asi kadi Luwə tɔji tɔgim mi *NGon dəw ki taga ngata.²⁴ Ningə ki rɔjeti, adi m-əl səsi, kə ko ki kare ki osi nangɪ kin re oy al ə, a to ki karne ba par, a re oy tɔ ba, a tɛɛ ki kə ko je ki rangɪ ngay.²⁵ Dəw ki ndigi koo maji rɔne, a tɪ tae, nə dəw ki iyə ta koo maji rɔne dɔnangɪ ti ne, a ngəm rɔne kadi kaji ki bitɪ ki nɔ ti.²⁶ Kin ə re dəw madi ge ra kilə bəə ləm ba, sɔbi kadi un gom, nga ningə nje kilə bəə ləm kin a e səm lo ti ki m-a m-ĵ ti. Dəw ki nje ra kilə bəə ləm, Bai Luwə a csi gone.»

Jəju əl ta ki dɔ koyne ti

²⁷ Jəju əl ə nə: «Ki ne kin, ndilm isi nangɪ al, ə se ta ri ə kadi m-əl wa? Kadi m-əl m-ə nə: “Bai, aji-m ta dɔ kadi ti ki ngə ki a re dɔm ti kin a?” NGa e mbata dɔ kadi wa kin ə m-re bitɪ m-tɛɛ-n ne kin.²⁸ Bai, itɔji adi dije gəri tɔba ləi.» Ningə ndu dəw ba ĵ ki dɔrɔ ti ə nə: «M-adi dije gəri tɔ ba ləm ngata, nə m-a m-adi-de gəri bəy.»²⁹ Kosi dije ki ai loe ti ngɔ ə ooi ndu ta kin ki mbide əli əi nə: «E ndi ə ndangi nɛ.» Ningə njé ki nungɪ əli əi nə: «Malayka kare ə əl-e ta.»³⁰ Ə Jəju əl-de ə nə: «NDu ta ki ba ə oi kin tɛɛ mbata ləm mi al, nə tɛɛ ki mbata ləsi səi je.³¹ Ki ne kin, e dɔkagilo ki kadi Luwə a gangɪ-n ta dɔ dije ti ki dɔnangɪ ti ne ngata, e dɔkagilo ki kadi Luwə a uwə-n nje majal ki isi ində tɔgine dɔ dije ti ki dɔnangɪ ti ne, ile gidɪ lo ti kɔ ngata.³² NGa ningə mi, ndɔ ki dije a bəi-mi

† 12:15 Jakari 9.9

taa dɔ kagi-dəsi ti kin ba, m-a m-ndɔr dije pəti ki rɔm ti.»³³ Me ta ti kin, Jəju tɔji kadi gəri se go rəbi ki ban ə a oy-n wa?.³⁴ Ə kosi je əli-e əi nə: «J-ingə me makitibi ndu-kun je ti ləje təki Kirisi ki e dəw ki Luwə mbəte, a isi biti ki nɔne ti bi a oy al †, nga ra ban be ə j əl ə nə: “Sɔbi kadi a bəi NGon dəw taa dɔ kagi-dəsi ti ə?” Ə NGon dəw ə wa kin e nɔ dana ə?»³⁵ Bə Jəju əl-de ə nə: «Kunji e dansi ti ne dɔkagilo ndəy bəy. Ningə kadi in-jiyəi ki nɔsi ti loki kunji isi unji dɔsi ti kin, kadi tə til ingə səsi dɔ rəbi ti al. Tadd dəw ki njiyə me til ti, gər lo ki isi aw ti al.³⁶ Dɔkagilo ki kunji e səsi kin ba, adi mesi kunji, kadi tə itəli dije ki me kunji ti.» Loki Jəju əl-de ta be ningə, ɔti aw bɔyɔ rɔne sɔy ta kəmde ti.

Jipi je mbati kadi mede Jəju

³⁷ Jəju ra nɔ kɔji je ki əti bəl bəl ta kəm *Jipi je ti ka, mbati kadi-e mede.³⁸ E kin tɔji ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay əl ə nə:
 «Babe, nɔ ə taa ta ki tɛɛ taje ti osi mbide ti kin ə?
 E nɔ je ə Babe tɔji-de tɔgine ə †?»
³⁹ Ningə darɔ Ejay ə wa təl a nɔɔ ɔr gin nɔ ki asii kadi mede al ə nə:
⁴⁰ «Luwə tɔ kəmde,
 Kadi tə ooi lo al,
 Adi mede nɔɔ ngororo,
 Kadi tə gəri nɔ madi kare al,
 Kadi tə təli kəmde rɔ Luwə ti al,
 Nə tə Luwə j aji-de. ‡»
⁴¹ Ejay əl ta kin be mbata kunji Jəju ki oo kəte nu ə əl-n ta dɔe ti.
⁴² Nɔ kare ba, dan njé kun dɔ Jipi je ti wa kin, ngay je adi mede Jəju, nə mbati kəli ki taga mbata lə *Parisi je ki kadi a tuwəi-de kɔ gin kəy kaw-naa ti ləde əi Jipi je †.
⁴³ Oi maji ngay kadi dije ə piti-de ə e soti itə kadi Luwə ə piti-de.

Ta ki ta Jəju ti ə a gangi ta

⁴⁴ Jəju əl ta ki ndune ki boy ə nə: «Dəw ki adi-m mene ba, e mi ə adi-m mene al, nə e nje kilə-m ə ade mene;
⁴⁵ ningə dəw ki oo-m ə, oo nje kilə-m tɔ.⁴⁶ Mi, mi kunji, ə m-re dɔnangi ti ne mba kadi dəw ki adi-m mene ba, dəwe njiyə me til ti al.⁴⁷ Kin ə re ta ləm osi mbi dəw ti, ə dəwe ra-n kilə al ə, e mi ba m-gangi ta dɔe ti al, tadd m-re dɔnangi ti ne kadi m-aji dije bi kadi m-gangi ta dɔde ti al.⁴⁸ Dəw ki mbati-m nim, taa ta ləm al nim ə, aw ki nje gangi ta dɔne ti ngata. Tadd e nɔ je ki m-ndo dije wa kin ə, a gangi ta dɔe ti dɔbəy ndɔ ti.⁴⁹ Təki rɔ-jeti, m-əl ta ki dɔ rɔm al, nə e Bai ki nje kilə-m ə adi-m ndu je ki kadi m-əl nim, m-ndo nim.⁵⁰ NGa ningə, m-gər kadi ndu ki Luwə adi kin ə, e nje re ki kaji ki biti ki nɔ ti. Ta je ki m-əl, m-əl-de təki Bai əl-m.»

Jəju togi nja njé ndo je ləne

13 Kəte nɔ ra nay Paki ti, Jəju gər kadi ndɔ re nga kadi tə iyə dɔnangi ə aw rɔ Bawne ti. Jəju ki ndigi

† 12:34 Pa je 110; Ejay 9.6; Daniyəl 7.14 †† 12:38 Ejay 53.1
 ‡ 12:40 Ejay 6.9-10 †† 12:42 9.22

njé ki yəne je ki dɔnangi ti ne mari nu, ndigi-de biti kadi tɔl tae.² Jəju əi ki njé ndo je ləne isi ta nɔ kuso ti lo sɔlɔ. Ningə dɔkagiloe ti kin, su ində ta ga kulə Jəju ji njé bə je ti me Judasi ti ki ngon lə Simɔ Isikariyoti ngata.
³ Jəju wa ki dɔne gər kadi Bawne Luwə ilə nɔ je pəti jine ti, ningə gər təki n-j rɔe ti ə n-re, adi n-a n-təl n-aw rɔe ti gogi.⁴ Jəju j taa ta nɔ kuso ti, ɔr kibi ləne ki ilə dɔ made ti, ba un ta kibi dɔɔ-n bədine.⁵ Go ti, mbəl man me nɔ ti, ba ilə rɔne togi nja njé ndo je ləne, ə bɔr njade ki ta kibi ki kəte dɔɔ-n bədine ka kin.⁶ Loki Jəju re tɛɛ dɔ Simɔ Piyər ti ba, Simɔ Piyər əl-e ə nə: «Babe, j ə kadi itogi njam a?»⁷ Ə Jəju əl-e ə nə: «Nɔ ki m-isi m-ra kin, ta ji naa ti ne igər al, nə a gər mee ki bəy ti.»⁸ Be ka Piyər əl Jəju ə nə: «Jagi, j a togi njam al.» Ə Jəju ile ti ə nə: «Kin ə re m-togi njay al ba, nɔ madi ki bəw-je naa ti səi goto.»⁹ Ningə Piyər əl ə nə: «Babe, re e be ba, itogi njam par al, nə kadi itogi jim je, ki dɔm je tɔ.»¹⁰ Ə Jəju əl-e ə nə: «Dəw ki ndogɔ man, aw ki ndoo togi njane par, bi rɔe je pəti al, tadd ndəgi rɔe je ay njay. NGa ningə səi je, rɔsi ay njay, nə e dije pəti ba rɔde ay, al bəy tɔ.»¹¹ Lo kin ti, Jəju gər dəw ki a ule ji njé bə je ti, ə əl-n ə nə: «E səi pəti ba rɔsi ay, al.»¹² Loki Jəju togi njade gine gangi ningə, un kibi ləne ilə rɔne ti, ə təl aw isi ta nɔ kuso ti gogi, ba əl-de ə nə: «Igəri me nɔ ki m-ra səsi kin a?»¹³ Isi bari-mi Nje ndo dije je, Babe je, ningə e go rəbe ti, tadd e mi ə wa.¹⁴ NGa ningə re mi ki mi Nje ndo dije je, mi Babe je ə m-togi njasi ningə, səi ka sɔbi kadi itogi njanaa ki yo je ki ne je tɔ.¹⁵ E nɔ ə m-ɔji səsi, kadi səi ka indaji, irai təki m-ra səsi kin be tɔ.
¹⁶ Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, bəə itə bane al, taa ngon nje kaw kilə itə nje kile al tɔ.¹⁷ Təki igəri ngata kin ə, irai kile ə, rɔsi a nəl səsi ngay.¹⁸ E səi pəti ba m-isi m-əl ta ləsi al; m-gər dije ki m-mbati-de. NGa ningə, sɔbi kadi ta ki makitibi lə Luwə əl kin ra nɔ. Makitibi əl ə nə: “Dəw ki isi uso səm nɔ, tu gajine ɔsi-m †.”¹⁹ M-əl səsi ta kin basine, kadi tə ndɔ ki nɔe a ra nɔ ba, igəri təki “Mi Nje kisi nɔɔ.”²⁰ Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, dəw ki uwə dəw ki m-ile ki rɔne ti, uwə-m ki rɔne ti, ə dəw ki uwə-m ki rɔne ti, uwə nje kilə-m ki rɔne ti tɔ.»

Jəju əl təki Judasi a un dɔne
 (Mt 26.21-25; Mk 14.18-21; Lk 22.21-23)

²¹ Go ta je ti kin, ndil Jəju isi nangi al, adi ta tɛɛ tae ti ki taga ə nə: «Təki rɔjeti, adi m-əl səsi, dəw kare dansi ti ne a ilə-m ji dije ti.»²² Lo kin ti, njé ndo je lie gɔi kəm-naa, ningə dəji-naa se nɔ dana ə isi əl ta lie wa.²³ Ki kare dan njé ndo je ti, ki e dəw ki Jəju ndige, isi kadi Jəju ti basi.²⁴ Ə Simɔ Piyər ra nɔ yɔgɔrɔ nangi əl-e-n kadi dəji Jəju se isi əl ta lə nɔ dana wa.²⁵ Nje ndo ka kin ɔy ki dɔ Jəju ti, ningə dəje ə nə: «Babe, dəwe e nɔ ə?»
²⁶ Ə Jəju ile ti ə nə: «E dəw ki m-a m-ade mapa ki m-gangi, m-ilə me tɔy ti kin.» Ningə Jəju gangi mapa ilə me tɔy ti, adi Judasi ki ngon lə Simɔ Isikariyoti.²⁷ Loki Judasi taa mapa ka kin taa par ə, *Satə ur mee ti. Ə Jəju əl-e ə nə: «Nɔ ki to mei ti kadi ira ka kin, ira law!»
²⁸ Dan dije ti ki isi sie ta nɔ kuso ti kin, dəw ki kadi gər se mba ri ə əl-e ta kin be wa goto.²⁹ Tə ka ki Judasi e-n

‡‡ 13:18 Pa je 41.10

nje koti bəl la ka kin, ngay je ooi təkı Jəju dəje kadi aw ndogi nē ki kadi n-rai nay Pakı, ə se kadi aw adi nē madı njé ndoo je wa be. ³⁰ Judası taa mapa ki Jəju ade ka kin taa par ə tēg taga. Də kade ti kin, lo ndul ngata. ³¹ Loki Judası tēg ba, Jəju əl ə nə: «Ki basine kin, dije iləi tıji dım ti mi *NGon dəw, ningə mi NGon dəw m-ra m-adi dije iləi tıji dı Luwə ti tı. ³² Kin ə re m-ra m-adi dije iləi tıji dı Luwə ti ba, Luwə wa ki dıne a adi dije iləi tıji dım ti mi NGon dəw tı. NGa ningə e nē ki a ra nē basine. ³³ NGanm je, mi səsi ne, naa ti dəkagilo ki ndəy be par. A sangı-mi, ningə təkı m-əl-n *Jipi je, m-əl səsi bone tı təkı: “Lo ki m-a m-aw ti, a asi kadi awi ti al.” ³⁴ M-adi səsi ndu-kun ki sıgı ki e ta kadi indigi-naa dansi ti ki yo je ki ne je. Maji kadi indigi-naa dansi ti ki yo je ki ne je təkı mi m-ndigi-n səsi kin be tı. ³⁵ Kin ə re indigi-naa dansi ti ki yo je ki ne je ba, dije pəti a gəri təkı səi njé ndo je ləm.»

Jəju əl təkı Piyər a naji ta gər-ne
(Mt 26.33-35; Mk 14.29-31; Lk 22.31-34)

³⁶ Simq Piyər dəji Jəju ə nə: «Babe, a aw ra ə?» Ə Jəju ilə ti ə nə: «Lo ki m-a m-aw ti, a asi kadi un gom ki basine kin al, nə a un gom ki bəy ti.» ³⁷ Ba Piyər dəji Jəju ə nə: «Babe, mba ri ə m-a m-asi kadi m-un goi ki basine kin al ə? Mi basi ngay kadi m-ilə rəm kə mbata ləi!» ³⁸ Lo kin ti, Jəju ilə Piyər ti ə nə: «Adi jı basi ngay kadi ilə rıi kə mbata ləm wa ta? Təkı rıjeti, adi m-əli, kunə kinjə nq al bəy ə, a naji ta nja mitə ə nə igər-m al.»

Jəju e rəbi ki kaw ki rı Luwə ti

14 Jəju əl njé ndo je ləne ə nə: «Sıbi kadi mesı bəl al, adi mesı Luwə, ə adi-mi mesı tı. ² Me be ti lə Bai, kəy je e ngay nq. Kin ə re e nē ki rıjeti al ə, re m-a m-əl səsi, tadı m-aw kadi m-ində dı lo dana mbata ti ləsi. ³ Loki m-aw, ə m-ində dı lo dana gıne gangı ningə, m-a m-təl tə m-re kadi m-ıy səsi, m-aw səsi rəm ti, kadi tə lo ki mi ti, səi ka səi ti tı. ⁴ Səi, igəri rəbi ki kaw lo ti ki m-isi m-aw ti.» ⁵ Lo kin ti, Toması əl Jəju ə nə: «Babe, jı gər lo ki isi aw ti al tı, ə ra ban be ə j-a jı gər rəbi ki kaw ti ə?» ⁶ Ə Jəju əl-e ə nə: «Mi rəbi, mi ta ki rıjeti, mi kisi ki dı taa. Rəbi ki rangı ki kadi dəw asi kaw-n rı Bai Luwə ti goto. ⁷ Re igəri-mi ba, a igəri Bai tı. NGa ningə, təkı j-a-n ne wa kin, igəri-e nım, oi-e nım tı.» ⁸ Ningə Pilipi əl Jəju ə nə: «Babe, itıji-je Bawje Luwə adi j-o-e par ə, e wa kin asi-je naki.» ⁹ Ə Jəju ilə ti ə nə: «Pilipi, e mari nu ba ə m-a səsi ne kin ka igər-m al bəy a? Dəw ki oo-m ba, oo Bai Luwə tı. Ra ban be ə l ə nə: “Itıji-je Bawje Luwə adi j-o-e?” ¹⁰ O tə ta ki rıjeti al kadi mi m-isi me Bai ti, ə Bai isi mem ti a? Ta je ki m-isi m-əl səsi kin, e mi wa ki dım ba m-isi m-əl al; e Bai ki isi mem ti ə isi ra kilə je ləne. ¹¹ Adi-mi mesı təkı mi m-isi me Bai ti, ə Bai isi mem ti tı kin. A re adi-mi mesı dı ta je ti ki m-isi m-əl al ə, kilə ra je lə Luwə ki oi ki kəmsi kin yo ə, adii mesı ndəy. ¹² Təkı rıjeti, adi m-əl səsi, dəw ki adi-m mene ba, e ka a ra nē je ki m-isi m-ra-de kin tı. A ra nē je ki əti bəl ngay bəy, mbata mi m-isi m-aw rı Bai ti. ¹³ NGa ningə, nē je pəti ki idəji me tım ti ə, m-a m-ra

m-adi səsi, mba kadi mi NGon, m-ra m-adi dije iləi tıji dı Bai Luwə ti. ¹⁴ Kin ə re idəji nē madı me tım ti ə, m-a m-ra m-adi səsi.»

Jəju un ndune kadi n-a n-ilə ki NDil Luwə

¹⁵ Jəju ilə ta ki rangı dı ti bəy ə nə: «Kin ə re indigi-mi ə, a təli rısi go ndu-kun je ti ləm. ¹⁶ Ningə mi, m-a m-dəji Bai Luwə kadi ilə ki Nje ra səsi ki rangı, ki a isi səsi bitı ki nq ti. ¹⁷ E ə e NDil ki nje ra nē ki rıjeti, ki dije ki dınanıgı ti ne asi kadi taai-e mede ti al, tadı ooi-e al, taa gəri-e al tı, nə səi je, igəri-e, mbata isi kadisi ti ne, taa a isi mesı ti tı. ¹⁸ M-a m-ıyə səsi ki karsi tə ngan kal je be al, nə m-a m-təl kadi m-re rısi ti. ¹⁹ Nay ngay al kadi dije ki dınanıgı ti ne a ooi-mi al ratata, nə səi je, a oi-mi, tadı m-isi ki dım taa, taa səi je ka a isi ki dısi taa tı. ²⁰ NDıe ti kin ə, a oi kadi mi me Bai ti, ningə səi, səi mem ti, ə mi, mi mesı ti tı. ²¹ Dəw ki nje ndigi-m, e dəw ki ngəm go ndu-kun je ləm maji nım, təl rıne go ti nım. Bai a ndigi dəw ki nje ndigi-m, ningə mi ka m-a m-ndige tı, taa m-a m-tıje rım ki taga kadi gər-m tı.» ²² Judi (ki Judası Isikariyoti al) əl Jəju ə nə: «Babe, ra ban be ə je par ə a tıji-je rıi ki taga kadi jı gər-i, bı a tıji rıi ki taga kadi ndəgı dije ki dınanıgı ti ne kin gəri-ni al ə?» ²³ Jəju ilə ti ə nə: «Dəw ki ndigi-m ə, a ngəm go ta je ləm. Bai a ndige, ningə je ki Bai Luwə joo pu j-a jı re rıe ti, j-a j-ındə be naa ti sie. ²⁴ Dəw ki ndigi-m al, təl rıne go ta je ti ləm al. Ta je ki isi tēg tam ti ə isi oi kin, e ta je ki mi wa m-əl ki dım al, nə e ta je ki jı rı Bai ti ki nje kilə-m. ²⁵ M-əl səsi ta je kin dəkagilo ki mi səsi naa ti ne bəy kin. ²⁶ Nje ra səsi, NDil ki Bai a ilə sie adi səsi me tım ti kin, a ndo səsi nē je pəti, taa a ole mesı dı nē je ti pəti ki m-əl səsi tı. ²⁷ M-ıyə lapiya m-adi səsi, m-adi səsi lapiya. Ningə mi m-adi səsi təkı dije ki dınanıgı ti ne adii səsi al. Adi mesı osı nangı, ibəli al. ²⁸ Oi tēg tam ti m-əl m-ə nə: “M-a m-aw, ə m-a m-təl m-re rısi ti”. Ningə kin ə re indigi-mi ə, a irai rınel dı kaw ti ki m-isi m-aw rı Bai ti, tadı e, e ki bo itə-m. ²⁹ M-əl səsi ta kin basine, kəte taa kadi nē je rai nē, kadi tə loki a rai nē ba, adii mesı. ³⁰ M-a m-əl səsi ta gogı al ngata, tadı, nje majal ki isi ində tıgıne dı dije ti ki dınanıgı ti ne, re. Ningə e aw ki tıgı madı dım ti al, ³¹ nə a ingə ta rəbi kadi ra adi dije gəri təkı m-ndigi Bai, ə m-ra nē je təkı Bai dəji-m kadi m-ra. II taa lo kin ti adi j-awi.»

Jəju e kagi nju ki rıjeti

15 Jəju əl ə nə: «Mi, mi kagi nju ki rıjeti, ningə Bai e ba nje ndr nju tı. ² Baji nju ki jı rım ti, ə andı al ə, Bai a tıge kə, nə e ki andı majı ba, a tıgə ngan bajie je ki majal kə kadi andı ki kəte dı made ti. ³ Ningə səi, nē ndo ki m-ndo səsi, ra adi səi dije ki ayı njay ngata. ⁴ Ə re uwəi rısi rım ti ngə ba, mi m-a m-uwə səsi rım ti ngə tı. NGa ningə, tə ka ki baji kagi a asi kadi andı ki kanji kagi al ka kin ə, səi ka a asi kadi irai nē madı ki kanji kadi uwəi rısi rım ti, al tı. ⁵ Mi kagi nju, ə səi bajim je tı. Dəw ki uwə rıne rım ti ngə, ə mi m-uwe rım ti tı ba, a ra nē je ki majı majı ngay, tadı a asi kadi irai nē madı ki majı kanjim al. ⁶ Dəw ki uwə rıne ngə rım ti

al, a ilāi-e kō gidi lo ti tā baji kagi be. Baji kagi je ki tuti, a kēi-de kadi buki-de poro kadi gi por kō. ⁷ Kin ə re uwāi rōsi rōm ti ngā, ə ta ləm isi mesi ti tō ba, idāji nē ki indigi ə a ingāi. ⁸ Nē ki a ra kadi dije ilāi tōji dō Luwā ti ki taga, e ta kadi irai kilā je ki maji maji, ki dō-naa ti, dō-naa ti nim, kadi itōji tēki sēi njé ndo je ləm ki rōjeti nim tō. ⁹ Mi m-ndigi sēsi tēki Bai ndigi-m be tō. NGa ningā, maji kadi ai dō njasi ti, me ndigi ti ki m-ndigi sēsi. ¹⁰ Kin ə re itāli rōsi go ndu-kun je ti ləm ə, a ai dō njasi ti, me ndigi ti ki m-ndigi sēsi, tēki m-təl-n rōm go ndu-kun je ti lā Bai Luwā, ə m-a-n dō njam ti, me ndigi ti ki e ndigi-m kin be tō.

¹¹ «M-əl sēsi ta je kin be mba kadi rōnəl ki mem ti e rōnəl lēsi tō, ningā kadi rōnəl lēsi e rōnəl ki asi-naa tapi. ¹² *NDU-kun ləm ə to kin: Indigi-naa ki yo je ki ne je dansi ti, tēki m-ndigi-n sēsi kin be tō. ¹³ Kin ə re dāw un rōne ilā kō mbata lā madine je ə, nē madi ki rangi ki kadi a ra, tōji-n ndigi-naa ki itā e kin goto ngata. ¹⁴ Kin ə re irai nē ki m-dāji sēsi kadi irai ba, sēi madim je. ¹⁵ M-bar sēsi bēə kilā je al ratata, tadō bēə kilā gār nē ki bae isi ra al. NGa ningā mi, m-bar sēsi madim je, mbata m-adi sēi igəri nē je pēti ki m-ingā rō Bai Luwā ti. ¹⁶ E sēi je ba imbāti-mi al, nā e mi ə m-mbāti sēsi. Ningā, m-adi sēsi kilā kadi awi, irai kilā je ki maji maji, ki a to ratata. Ba lo kin ti, Bai a adi sēsi nē je pēti ki idāji-e ki tōm. ¹⁷ Nē kare ki m-dāji sēsi, e ta kadi indigi-naa ki yo je ki ne je dansi ti.»

Dije ki dōnangi ti ne, mede majal ki Jaju əi ki njé ndo je lāne

¹⁸ Jaju əl bāy ə nā: «Kin ə re dije ki dōnangi ti ne cōsi sēsi ta ə, kadi igār tēki e mi ə cōsi-mi ta kēte ngōsi ti. ¹⁹ NGa ningā, kin ə re sēi uwāi ki dije ki dōnangi ti ne ba, re dije ki dōnangi ti ne a ndigi sēsi; nā ki ne kin, sēi uwāi sēde al, tadō m-mbāti sēsi, m-tēē sēsi kō dande ti. Ningā e mbata kin ə, cōsi sēsi ta. ²⁰ Ə adi mesi ole dō ta ti ki m-əl sēsi kēte m-ə nā: “Bēə itā bane al” kin. Kin ə re adi-mi kō ba, a adi sēsi kō tō, a re tēli rōde go ta ti ləm ba, a tēli rōde go ta ti lēsi tō. ²¹ Ki ne kin, a adi sēsi kō mbata ləm, tadō gəri dāw ki nje kilā-m al. ²² Kin ə re m-re al, re m-əl-de ta al ə, re dāw a tidā majal je lāde dōde ti al; nā ki ne kin, lo kadi a əli əi nā: “Gār ə ji gār al,” kadi dāw iyā-n go majal je lāde kō goto. ²³ Dāw ki mee majal sēm ba, mee majal ki Bai Luwā tō. ²⁴ Kin ə re m-ra kilā madi ki dāw madi ki rangi ra nja kare al, dande ti al ə, re dāw a tidā majal je lāde dōde ti al; nā ki ne kin, ooi kilā ram je ki kāmde. Be ka, mede majal sēm nim, majal ki Bai nim. ²⁵ Ningā, e nē ki ra nē be mba kadi ta ki ndangi me makitibi ti lā Luwā əi nā: “Mede majal sēm ki kanji ta madi, [†] kin nēe ra nē. ²⁶ «NJe ra sēsi ki m-a m-ilā sie ki tō Bai Luwā, a re. Ningā e ə e NDil ki nje kəl nē je ki rōjeti dō Luwā, ki a j rō Luwā ti. E ə a ma naji dōm ti. ²⁷ NGa ningā, sēi ka a mai naji ləm tō, tadō sēi sēm naa ti lo kilā ngirā nē je ti nu.»

16 «M-əl sēsi ta je kin be pēti mba kadi tā iyāi ta kadi-me lēsi al. ² Dije a tuwāi sēsi kō gin kəy kaw-

† 15:25 Pa je 35.19; 69.5

naa je ti. Ningā ndō je a rāi wa bāy ki kadi njé ki a tōli sēsi, a əli mede ti əi nā e kilā lā Luwā ə yā n-isi n-rai. ³ A rai be, mbata gəri Bai al nim, gəri-mi al nim. ⁴ NGa ningā, m-əl sēsi ta je kin be kēte, kadi tā ndō ki nēe je a rai nē ba, mesi ole dō ti tēki ndō ki m-əl sēsi. M-əl sēsi ta je kin lo kilā ngire ti nu al, tadō mi sēsi naa ti ne.

Kilā ra NDil Luwā

⁵ «Ki basine kin, m-isi m-aw ki rō nje kilā-m ti, nā dāw kare dansi ti ki kadi dāji-m ə nā: “Isi aw ra wa ka,” goto. ⁶ Mesi ur made mbata ta je ki m-əl sēsi. ⁷ NGa ningā, e ta ki rōjeti ə m-əl sēsi: maji ngay mbata ti lēsi kadi m-aw, tadō re m-aw al ə, dāw ki nje ra sēsi ki sōbi kadi a re kin, a re al. A re m-aw tō ba, m-a m-ilā sie m-adi sēsi. ⁸ Ə loki a re ba, a ra kadi dije ki dōnangi ti ne gəri nē ki e majal ki ra, ki nē ra ki dana, ki ta ki gangi. ⁹ Kadi gəri nē ki e majal ki ra, tadō mbati kadi-mi mede, ¹⁰ kadi gəri nē ra ki dana, tadō m-isi m-aw rō Bai ti, ningā sēi a oi-mi gogi al ratata, ¹¹ kadi gəri ta ki gangi, tadō gangi ta dō nje majal ti ngata. Adī e nje majal ki isi indā tōgine dō dije ti ki dōnangi ti ne.

¹² «M-aw ki ta je ngay bāy kadi m-əl sēsi, nā ki basine kin, a al dōsi. ¹³ NGa ningā, dōkagilo ki NDil ki nje kōji nē je ki rōjeti a re ba, a ra kadi igəri nē je pēti ki rōjeti. A əl ta ki tōne wa al, nā a əl nē je pēti ki ingā rō Luwā ti, ningā a ilā sēsi mbē nē je ki a rai nē lo ti ti tō. ¹⁴ E tōji tōba ləm ki taga, tadō e ta je ləm, ə a ilā sēsi mbēe. ¹⁵ Nē je pēti ki e yā Bai, e yām tō. E mbata kin ə, m-əl-n m-ə nā: E ta je ləm, ə NDil a ilā sēsi mbēe.»

Me kō təl rōnəl

¹⁶ Jaju əl ə nā: «Nay dōkagilo ndāy ba kadi a oi-mi al, ningā dōkagilo ndāy go ti ə, a tēli oi-mi gogi.» ¹⁷ Ə njé ndo je madi əli-naa dande ti əi nā: «Ta ki əl-je ə nā: “Nay dōkagilo ndāy ba kadi a oi-mi al, ningā dōkagilo ndāy go ti ə, a tēli oi-mi gogi,” kin mee nā ri ə? Taa əl ta ki kare bāy ə nā: “Tadō m-isi m-aw rō Bai ti.” ¹⁸ Ə “dōk-agilo ndāy” ki əl tae kin me nā ri tō ə? Ji gār me ta ki ge kəl-je kin al!» ¹⁹ Loki Jaju gār kadi njé ndo je lie isi sangi kadi dāji-e ta ba, əl-de ə nā: «Isi dāji-naa ta dansi ti cōji dō ta ki m-əl sēsi m-ə nā: “Nay dōkagilo ndāy ba kadi a oi-mi al, ningā dōkagilo ndāy go ti ə, a tēli oi-mi gogi,” kin. ²⁰ NGa ningā, tēki rōjeti, adi m-əl sēsi: A ngi je, a ndigāi ndoo je, nā dije ki dōnangi ti ne a rai rōnəl. Me kō a ra sēsi, nā me-kō lēsi kin a təl rōnəl. ²¹ Loki dāne aw tē oji ngon ba, e me kō ti, tadō dōkagilo kō lie re, nā loki ngon tēē rōe ti ngata ba, mee oy dō kō ti, mbata rōnəl dāw ki oje ilē dōnangi ti. ²² Ningā, sēi ka, ki basine kin, sēi me kō ti, nā m-a m-təl m-o sēsi, kadi rōnəl a rosi mesi, ningā e rōnəl ki dāw a rō mesi ti goto al. ²³ NDōe ti kin, a dāji-mi ta dō nē madi ti al ngata. Ningā, tēki rōjeti, adi m-əl sēsi, Bai a adi sēsi nē je pēti ki idāji-e ki tōm. ²⁴ Biti bone ka, idāji nē madi ki tōm al bāy. Idāji ə a ingāi, kadi rōnəl lēsi asi-naa tapi.

Jāju tati rō dije ki dōnangi ti ne

²⁵ «M-əl səsi ta je kin me kuji ta ti, nā ndō je a rai nōō kadi m-a m-əl səsi ta me kuji ta ti al ngata, nā m-a m-əl səsi ta ki dō Bai Luwə ti wangi taga. ²⁶ Ī dō ndōe ti kin, a dāji nē Bai ki tōm, ningə m-a m-əl səsi al, tēki m-isi m-əl ta ki Bai mbata ti lēsi, ²⁷ tadō Bai Luwə ə wa ndiği səsi. Luwə ndiği səsi, mbata indigi-mi, taa adi mesi tēki m-ĵ rōe ti ə m-re tō. ²⁸ M-ĵ rō Bai ti ə m-re dōnangi ti ne, ningə ki basine kin, m-a m-iyə dōnangi ə m-təl m-aw rō Bai ti gogi.» ²⁹ Ə njé ndo je lie əli əi nā: «O, ki ne kin, yə əl-je ta ay njay, ki kanji kəl me kuji ta ti kin. ³⁰ Ningə ki basine kin, ĵi gər kadi igər nē je pəti, taa ta je ki to me dəw ti bəy, kadi tē dəw dāji ka igər kəte. Lo kin ti, j-adi meje kadi ĵ rō Luwə ti.» ³¹ Ə Jāju ilə-de ti ə nā: «Adi mesi ngata a? ³² Oi, dō kadi isi re, ningə ki ne kin, re tēē ne ngata ki kadi dije a sanai səsi ki lo kare kare. A iyəi-mi ki karm, nā mi ki karm al, tadō Bai Luwə e sēm naa ti ne. ³³ M-əl səsi ta je kin pəti be, mba kadi lapiya e mesi ti, me kində rō naa ti sēm. A ingəi kō dōnangi ti ne, nā kadi uwəi tōgisi ba, tadō m-təti rō njé tōgi je ki dōnangi ti ne ngata.»

Jāju əl ta ki Luwə mbata ləne wa nim, mbata lə njé ndo je ləne nim

17 Go ta ti ki Jāju əl kin ba, un kəmne ki taa dōrā ti, ningə əl ə nā: «Bai, ndō re nga. Itōji tōba ləm, mi NGoni ki taga adi dije gəri, kadi tē mi NGoni, m-tōji tōba ləi ki taga madi dije gəri tō. ² Ī, adi-m tōgi dō dije ti pəti, kadi tē m-adi njé ki iyə-de jim ti, isi ki dōde taa bitī ki nō ti. ³ Kisi ki dō taa bitī ki nō ti, e ta kadi dəw gəri, ĵ ki ĵ ki kari ba ə ĵ Luwə ki rōjeti kin nim, kadi gər Jāju Kirisi ki e dəw ki ile kin nim. ⁴ M-tōji tōba ləi m-adi dije ki dōnangi ti ne pəti gəri, ningə kilə ki adi-m kadi m-ra ka m-təl tae maji tō. ⁵ Ki basine kin, Bai, m-dāji kadi adi-m m-ingə kōsi-gon ta kəmi ti tēki ndō ki adi-m kəte nō kində dōrā ti, ki dōnangi ti kin.

⁶ «M-ra m-adi dije ki cy-de dan madide je ti ki dōnangi ne, adi-m kin gəri-ni. Əi dije ləi, ə iyə-de me jim ti, ningə təlī rōde maji go ta ti ləi. ⁷ Ki basine kin, gəri kadi nē je pəti ki adi-m, ĵ rōi ti. ⁸ Tadō m-adi-de ta je ki adi-m, ningə taai. Loki taai ba, gəri kadi m-ĵ rōi ti, adi adi-mi mede tēki e ĵ ə ilə-m. ⁹ Ningə e mbata ti ləde ə m-əl səi ta. M-əl səi ta mbata lə dije ki dōnangi ti ne al, nā mbata lə njé ki iyə-de me jim ti, tadō njé ki iyə-de me jim ti kin əi dije ləi. ¹⁰ Ningə nē je pəti ki e yām, e yai, ə nē je pəti ki e yai, e yām tō. NGa ningə, əi je, tōji tōba ləm ki taga adi dije ooi. ¹¹ Mi, m-a mi dōnangi ti ne al ngata, m-isi m-aw ki rōi ti, nā əi je, isi dōnangi ti ne bəy. Be ə, Bai Luwə ki njé kay njay, m-dāji kadi ində kəmi gode ti maji. Ində kəmi gode ti ki tōgi ləi, ki e tōgi ki adi-m m-ra-n kilə kin, kadi tē əi kare ba tēki je səi je kare ba kin be tō. ¹² Dōkagilo ki mi səde, m-ində kəm gode ti maji ki tōgi ləi ki adi-m. M-dəbi bagim dōde ti, adi dəw kare ka tae tĵ al. Dəw ba, e e ki sōbi kadi tae a tĵ kadi tē ta ki ndangi me makitibi ti lə Luwə tōl-n tane ka kin par †. ¹³ NGa ningə, ki basine kin, m-isi m-aw ki

rōi ti, ə m-əl ta kin be tēki mi-n səde dōnangi ti ne bəy kin, kadi tē əi wa ingəi rōnəl ki mem ti, ki e rōnəl ki asi-naa tapī kin. ¹⁴ M-adi-de ta ləi ningə, dije ki dōnangi ti ne cōsi-de ta mbata ke ki əi dije ki dōnangi ti ne al, tēki mi mi-n dəw ki dōnangi ti ne al kin be tō. ¹⁵ NGa ningə, m-dāji kadi cy-de kō dōnangi ti ne al, nā kadi cōsi Nje majal ngərangi dōde ti. ¹⁶ Əi dije ki dōnangi ti ne al, tēki mi mi-n dəw ki dōnangi ti ne al kin be tō. ¹⁷ Maji kadi un-de ki ta ki rōjeti, ində-de ta dangi tē dije ləi. Ta ləi e ta ki rōjeti. ¹⁸ Ningə, mi ka, m-ilə-de dōnangi ti, tēki ilə-m dōnangi ti ka kin be tō. ¹⁹ Mi wa, m-un rōm m-ində ta dangi tē dəw ləi mbata ti ləde, kadi tē əi je ka, əi ki kində ta dangi me ta ki rōjeti tē dije ləi tō.

Jāju əl ta ki Luwə mbata ti lə dije pəti ki a adi-e mede

²⁰ «M-əl səi ta mbata ti lə njé ki m-ilə-de kin par al, nā mbata ti lə dije pəti ki a adi-mi mede, ki go rəbi lə ta ki a tēē ta njé je ti ki m-ilə-de. ²¹ M-dāji kadi pəti, təlī dije ki kare, tēki ĵ Bai, ində rōi naa ti sēm, ə mi m-ində rōm naa ti səi kin be. Kadi əi ka indəi rōde naa ti səje tō, kadi tē dije ki dōnangi ti ne adi mede tēki e ĵ ə ilə-m. ²² Mi m-adi-de kōsi-gon ki adi-m, kadi tē əi dije ki kare, tēki je səi je-n dije ki kare kin be tō. ²³ Mi m-ində rōm naa ti səde, ningə ĵ, ində rōi naa ti sēm tō; ba lo kin ti, a asi kadi əi dije ki kare ba ki rōjeti, kadi dije ki dōnangi ti ne gəri tēki e ĵ ə ilə-m nim, indigi-de tēki indigi-m be nim tō. ²⁴ Oyo, Bai, njé ki adi-m-de kin, m-ndiği ngay kadi əi sēm naa ti, lo ti ki m-a mi ti, kadi oi kōsi-gon ki m-aw-n, kōsi-gon ki ĵ adi-m. M-əl m-ə nā adi-m kōsi-gon, mbata indigi-m kəte nō kində dōrā ti ki dōnangi. ²⁵ Bai ki nje ra nē ki dana, dije ki dōnangi ti ne gəri-ni al, nā mi m-gər-i, taa njé ki adi-m-de ka gəri tēki e ĵ ə ilə-m tō. ²⁶ M-ra m-adi gəri-ni, ningə m-a m-adi gəri-ni ki kəte bəy, kadi tē ko ndiği ki indigi-m kin to mede ti nim, kadi mi wa mi naa ti səde nim tō.»

Kuwə Jāju

(Mt 26.47-56; Mk 14.43-50; Lk 22.47-53)

18 Go ta ti ki Jāju əl ki Luwə kin ba, cōti ki njé ndo je ləne, ali dō lo, awi dam ngon man ti madi ki bari-e Sədirō. Loe ti kin, lo ndōr ki dəw mə kagi je ti to nōō, ə uri me ti. ² Judasi ki nje kun dō Jāju, gər lo kin maji, mbata e lo ki Jāju əi ki njé ndo je ləne isi rai ti taa taa. ³ E be ə, Judasi un dō buti asigar je lə kōbe ki Rom, aw səde loe ti ka kin. Taa njé kun dō njé kijə nē māsī kadi-kare je, ki *Parisi je, iləi njé ngəm ta kəy lə Luwə adi əi səde nōō tō. Dije ki go Judasi ti kin oti kiyə kasigar je, ki lambi je, ki por ngəl je. ⁴ Lo kin ti, Jāju ki gər nē pəti ki a re dōe ti, cōti ki rōde ti, dāji-de ə nā: «Isi sangi nā ə?» ⁵ Ba əi je iləi-e ti əi nā: «Ĵ-isi ĵi sangi Jāju ki Najarəti ti.» Ə Jāju əl-de ə nā: «E mi wa ə m-a am.» Judasi wa ki nje kun dō Jāju ka kin ka a səde nōō tō. ⁶ Loki Jāju əl-de ə nā: «E mi wa ə m-a am» kin ba, gədi gogi, ningə tēēi tosi. ⁷ Jāju təl dāji-de bəy ə nā: «Isi sangi nā wa?» Ba əi je iləi-e ti əi nā: «Ĵ-isi ĵi sangi Jāju ki Najarəti ti.» ⁸ Ə Jāju əl-de ə nā: «M-əl səsi m-ə nā, e mi wa ə m-a am. Ə re e

† 17:12 Pa je 41.10

mi ə isi isangi-mi ba, iyəi ndəgi dije kam adi awi.»⁹ To be kadi ta ki tēg ta Jəju ti ki rɔ Bawe Luwə ti ə nə: «Njé ki adi-m-de, dəw kare ka m-tj tae al» kin, tɔl tane. ¹⁰ Si-mo Piyər ki oti kiyə kasigar rone ti, ɔr tigə-n paja la ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je, ba ɔdi mbie ki dɔ ji kɔ ti, tigə lati gangi. Tɔ paja ka kin nə Malkusi. ¹¹ Ə Jəju əl Piyər ə nə: «İlə kiyə lai sawe ti gogi. O kadi m-a m-ingə kɔ ki Bai ində dɛe dana mbata ti ləm kin al a?»

Jəju a nɔ An ti

(Mt 26.57-58; Mk 14.53-54; Lk 22.54)

¹² Buti asigar je la kɔbe ki Rom, naa ti ki nje kun dɔde nim, ki njé ngəm ta kəy la Luwə ki *Jipi je iləi-de ka kin nim, uwəi Jəju dɔɔi-e. ¹³ Dɔ kəte, awi sie be la An † ki e məm Kayipi. Kayipi ə e ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je bale ti kin. ¹⁴ NGa ningə e darɔ Kayipi wa kin ə e nje kəl kə nə: «E soti ngay mbata ti ləsi kadi ba kal dəw kare oy mbata la gin dije kosi ††.»

Piyər naji ta gər Jəju

(Mt 26.69-70; Mk 14.66-68; Lk 22.55-57)

¹⁵ Simo Piyər əi ki nje ndo kare ki dan njé ndo je ti la Jəju, uni go Jəju. Nje ndo kare ki əi ki Piyər ka kin e dəw ki ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je gər-e, adi ur nati kəy ti la ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je, naa ti ki Jəju ki uri sie kəy. ¹⁶ Piyər ə isi yəne taga, basi ta kəy ti. Lo kin ti, nje ndo ki ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je gər-e ka kin, tēg taga, əl ta ki dəne ki nje ngəm ta kəy, ba go ti, dəne iyə Piyər ade ur kəy. ¹⁷ Dəne ki nje ngəm ta kəy ka kin əl Piyər ə nə: «İ ka j dan njé ndo je ti la dɔngəm kin tɔ al a?» Ə Piyər ile ti ə nə: «Jagi, mi səde al.» ¹⁸ Kul o, adi njé ra kilə je, ki njé ngəm ta lo je, iləi por a ndibi. Piyər ka a səde ta por ti ka kin nɔo, a ndibi səde tɔ.

An dəji ta Jəju

¹⁹ Ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je dəji ta Jəju dɔ njé ndo je ti lie ki dɔ nē ndo ti lie ki isi ndo dije. ²⁰ Ə Jəju iləi ti ə nə: «M-əl ta dije taga wangɔ, taa ki ndɔ je, ndɔ je, m-isi m-ndo nē dije gin kəy kaw-naa je ti la *Jipi je nim, gin kəy ti la Luwə nim, ki e lo je ki dɔ Jipi je pəti isi ɔsi-naa ti. Nē madi ki m-əl lo bɔyɔ ti goto. ²¹ NGa ra ban ə idəji-m ta bəy ə? İdəji ta njé ki isi ooi-mi lo kəl ta ti kin o, gəri ta ki m-isi m-əl-de maji ngay.» ²² Dɔ ta ti kin, nje ngəm ta lo kare ki a səde nɔo, ində mbɔ Jəju, ə əl-e ə nə: «Adi e be ə kadi tur-n ta ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je ti a?» ²³ Ə Jəju ile ti ə nə: «Kin ə re ta ki m-əl kin, majal ə, ɔji maje al adi-m m-o, a re m-əl maji tɔ ə, ra ban be ə ində-m ə?» ²⁴ Lo kin ti, An adi awi ki Jəju ki dɔɔ ki dɔɔi-e kin be be la Kayipi, ki e ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je.

† An ka ndɔ ki e bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je tɔ ki bal ki 6 tēg 15 ti go Kirisi ti. Go ti gogi ka, Jipi je buki-e ti təkɔ bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je wa ka kin bəy. Lo ta ki gangi je ti la Jipi je ba, e ə di-je ooi ta lie ngay. †† 18:14 Jə 11.49

Piyər təl naji bəy təkɔ n-gər Jəju al

(Mt 26.71-75; Mk 14.69-72; Lk 22.58-62)

²⁵ Piyər isi ta por ti nɔo, isi ndibi por, ə əli-e əi nə: «Ma, j ka j dan njé ndo je ti lie tɔ al a?» Nə Piyər naji ə nə: «Jagi, mi səde al.» ²⁶ Ki kare dan njé ra kilə je ti la ki bo la njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki e noji dɔngəm ki Piyər tigə mbie gangi, əl Piyər ə nə: «Dəw ki m-o-e sie, lo ndrɔ ti ki məi kagi je ti kin, e j əl ə nə ə?» ²⁷ Nə Piyər naji wa bəy. Ba ta ji naa ti nɔo, kunə kinjə nɔ.

Jəju a nɔ Pilati ti

(Mt 27.1-2, 11-14; Mk 15.1-5; Lk 23.1-5)

²⁸ Lokɔ jɔ ki Jəju be la Kayipi ba, awi sie kəy ti ki boy ki *Pilati ki e nje kɔbe ki ngar ki Rom ti inde dɔ dɔnangi ti ki Jude ti isi titi. E sɔ bati ba bəy. Ningə njé kun dɔ *Jipi je mbati kur me kəy ki boy ti, kadi tə n-awi ki ta dɔde ti al, ta kəm Luwə ti, kadi tə n-usoii nē lo ra nay Paki ti. ²⁹ E mbata kin ə, Pilati tēg ingə-de taga, ningə dəji-de ə nə: «E ri ə isəkii dɔngəm kam ə?» ³⁰ Ba, əi je iləi-e ti əi nə: «Kin ə re e dəw ki nje ra nē ki majal al ə, re j-a ji re sie, j-uile jii ti al.» ³¹ Ə Pilati əl-de ə nə: «Səi je wa, itaai-e, awi gangi ta dɛe ti ki go ndu-kun je ti ləsi, səi Jipi je.» Nə əli Pilati əi nə: «Je, dəw adi-je ta rəbi ki kadi ji gangi-n ta koy dɔ dəw ti al.» ³² E be ə, ta ki Jəju wa əl kadi tɔjɔ-n ko koy ki a oy kin tɔl tane. ³³ Pilati təl ur me kəy ti ki boy, bar Jəju, ningə dəje ə nə: «İ ngar la Jipi je a?» ³⁴ Ə Jəju təl dəji Pilati ə nə: «Ta kin, e j wa ə əl ə se, e dije ki rangi ə əli-ni ta ki dɔm ti ə?» ³⁵ Ba Pilati əl Jəju ə nə: «Mi ki o-m kin mi Jipi a? E dije ki gin be ti lai ə wa nim, njé kun dɔ njé kijə nē məsi kadi-kare je nim, ə rəi səi iləi-ni jim ti! NGa ningə m-dəji se e ri ə ira wa?» ³⁶ Ə Jəju ile ti ə nə: «Mi ngar ki dɔnangi ti ne al, re mi ngar ki dɔnangi ti ne ə, re dije ki gom ti, a rɔi dɔm ti kadi dəw ilə-m ji njé kun dɔ Jipi je ti al; nə ke ə mi ngar ki dɔnangi ti ne al.» ³⁷ Ningə Pilati dəje ə nə: «Adi j ngar ta?» Ba Jəju ile ti ə nə: «E ta ki j ə tēg tai ə nə mi ngar. Mi, oji-mi, ningə m-re dɔnangi ti ne mba kadi m-ma naji dɔ nē ki rɔjeti. NGa ningə, dəw ki e me nē ki rɔjeti, təl rone go ta ti ləm.» ³⁸ Lo kin ti, Pilati dəje ə nə: «E ri ə e nē ki rɔjeti ə?»

Gangi ta koy dɔ Jəju ti

(Mt 27.15-31; Mk 15.6-20; Lk 23.13-25)

Go ta ti ki Pilati dəji kin ba, təl tēg taga rɔ Jipi je ti əl-de ə nə: «M-ingə ta madi kare ki kadi m-gangi-n ta dɔ dəw ti kin al. ³⁹ NGa ningə, ki go jibəl rae ti ki isi rai kəte, kəte, ə dɔkagilo ra nay Paki ba, m-iyə dangay kare taa m-adi səsi kin, indigi dɔ ti kadi m-iyə ngar la *Jipi je taa madi səsi a?» ⁴⁰ Nə əi je, uni ndude ki taa əli əi nə: «Jagi, e al, e Barabasi ə ji ndigi kadi iyə taa.» Barabasi ki əli ta lie kin, e baw kaya.

19 *Pilati adi ndune asigar je kadi awi ki Jəju, ningə kadi indəi-e ki ndəy kabilay. ² Asigar je oji jɔgi kon iləi dɛe ti, ningə iləi kibi ngal ki kər pir pir rɛe ti tɔ. ³ Njijəi rəi rɛe ti, ningə əli-e əi nə: «Lapiya, ngar la Jipi je!» Ba buki jide mbɛe ti, indəi-e. ⁴ Nja kare bəy, Pilati tēg rɔ kosi je ti əl-de ə nə: «Maji, m-a m-re sie taga rɔsi

ti ne, kadi igəri tæki m-ingə ta madi kare ki kadi m-gangi-n ta dæ ti al.»⁵ Lo kin ti nõõ be, Jəju tēē taga ki jōgi kon dōne ti nim, ki kibi ngal ki kər pir pir rōne ti nim. Ningə Pilati əl-de ə nā: «Dingəm ka yə a am!»⁶ Nə loki, njé kun dō njé kijə nē mæsi kadi-kare je, ki njé ngəm ta lo je lə Jipi je, ooi-e ba, iləi ngirə kəl ta ki ndude ki boy əi nā: «İbe kagi-dəsi ti! İbe kagi-dəsi ti!» Ə Pilati əl-de ə nā: «Səi je wa, itaai-e, awi ibəi-e kagi-dəsi ti, tado mi, m-ingə ta madi ki kadi m-gangi-n ta koy dæ ti al.»⁷ Ningə Jipi je əli Pilati əi nā: «J-aw ki ndu-kun kare nõõ, ba ki go ndu-kun ti ka kin, e dæw ki sɔbi kadi a oy, tado əl ə nā n-e NGon lə Luwə †.»⁸ Loki Pilati oo ta kin ba, ade bəl ki dō made ti bəy,⁹ ə təl ur me kəy ti ki boy, ningə dəji Jəju ə nā: «İ, İ ra ə?» Nə Jəju ile ta ti al.¹⁰ Ə Pilati əl Jəju ə nā: «Mi ə m-dəji ta ə ilə-m ti al a? İgər kadi m-aw ki tōgi kadi m-ge ə m-iyə-i taa nim, m-ge ə m-bə-i kagi-dəsi ti nim, ə se igər al ə?»¹¹ Jəju ile ti ə nā: «Kin ə re e tōgi ki Luwə wa ə adi dɔrɔ ti nu kin al ə, aw ki tōgi madi kare dɔm ti al. Ba e mbata kin ə, dæw ki nje kilə-m jii ti, majal lie e ngay itə yəi.»¹² Dō ta ti wa kin ba, Pilati sangi kadi n-iyə Jəju, nə Jipi je iləi kəl, ə əli-e əi nā: «Kin ə re iyə taa ba, İ madi Səjar ki e ngar ki bo kin al. Dæw ki ə nā n-e ngar ba, dæwe kin e nje ta lə Sə-jar.»¹³ Loki Pilati oo ta kin ba, adi awi ki Jəju taga, ningə e wa isi dō kimbər ngar ti, lo ti ki bari-e Gaji mbal je ki kində nangi, ki ta ebirə ə nā «Gabata».¹⁴ E ndo ki kadi lo ti par ə e kilə ngirə ra nay Paki, ningə e kadi ki jam dō be ti be. Ə Pilati əl Jipi je ə nā: «Oi ngar ləsi.»¹⁵ Nə uni ndude ki taa əli əi nā: «Kadi oy kō! kadi oy kō! İbe kagi-dəsi ti!» Ə Pilati əl-de ə nā: «Kadi tə m-bə ngar ləsi kagi-dəsi ti a?» Ba njé kun dō njé kijə nē mæsi kadi-kare je əli əi nā: «Dæw oo ngar ləje ki rangi al, ngar ləje e Səjar par.»¹⁶ Lo kin ti, Pilati ilə Jəju ji asigar je ti kadi bəi-e kagi-dəsi ti.

Dije bəi Jəju kagi-dəsi ti

(Mt 27.32-44; Mk 15.21-32; Lk 23.26-43)

Asigar je uwəi Jəju awi sie.¹⁷ E wa oti kagi-dəsi ləne, tēē-n gidī be bo ti ki taga, kadi aw-n lo ti ki bari-e «Ka dō dæw», ki ta ebirə nā «Golgota».¹⁸ E loe ti kin ə asigar je bəi Jəju ti, kagi-dəsi ti. Bəi dije joo kagi-dəsi ti sie, ki kare dō ji kōe ti, ə ki kare dō ji gəle ti tɔ, ningə e wa a dana.¹⁹ *Pilati adi rai ngon ba, ndangi nē me ti, indəi taa dō kagi-dəsi ki Jəju a ti. Nē ki ndangi me ti nā: «Jəju ki Najarəti ti, ngar lə *Jipi je.»²⁰ Loki bəi Jəju ti, kagi-dəsi ti ka kin e basi ki be bo, adi Jipi je ngay tidəi nē ki ndangi kin. NDangi ki ta ebirə nim, ki ta latə nim, taa ki ta girəki nim tɔ.²¹ Ə njé kun dō njé kijə nē kadi-kare je əli Pilati əi nā: «Nē kin, sɔbi kadi re a ndangi "ngar lə Jipi" be al, nə re a ndangi "dingəm kam əl ə nā n-e ngar lə Jipi je" taa e go rəbe ti.»²² Nə Pilati əl-de ə nā: «Nē ki m-ndangi ba, ndange ka m-ndangi kin.»²³ Loki asigar je bəi Jəju kagi-dəsi ti gine gangi ba, kəi kibi je lie, kəyi gin sɔ, sɔbi dɔde kare kare. Ningə nay kibi ngal ki dæw uu al, nə oji ta naa ti be par, İ taa re nangi.²⁴ Ə asigar je əli-naa əi nā: «Adi jī tili kibi ngal kin al, nə adi jī tigəi

kir (mbare) dō ti j-oi se nğ ə a e yəe wa.» Ningə e nē ki a to be kadi ta ki ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nā:

«Kəyi-naa kibi je lie,

Ə tigəi kir dō kibi ngal ti lie tɔ» kin təl tane ††.

Ningə e nēe ka yə asigar je rai kin.

²⁵ Kō Jəju əi ki ngokone ki dāne nim, Mari ki ne Kilə-wopasi nim, taa Mari ki Magidala nim ai nõõ, basi kadi kagi-dəsi ti ki bəi Jəju ti.²⁶ Loki Jəju oo kone, ə oo nje ndo ləne ki e Jəju ndigi, a gədi kōe ti ba, əl kone ə nā: «Dəne, o ngoni ə a am.»²⁷ Ba go ti, əl nje ndo ləne ka kin ə nā: «O kōi ə a am.» Ningə, ndəe ti nõõ, nje ndo ka kin aw ki kō Jəju rōne ti.

Koy Jəju

(Mt 27.45-56; Mk 15.33-41; Lk 23.44-49)

²⁸ Go nē je ti kin, Jəju gər kadi gin nē je pəti gangi ngata ba, əl ta kin kadi təl ta ta ki ndangi me makitibi ti lə Luwə ə nā: «Kində ra-m †.»²⁹ NGoo ki kasi nju ki masi rosi isi nõõ, ə asigar je ndui nē ki to hom hom me kasi nju ti ki masi ka kin, iləi ta kagi ti ki bari-e ijopi, ba iləi ta Jəju ti.³⁰ Ə loki Jəju njibi kasi ki masi ka kin ningə, əl ə nā: «Gin nē je pəti gangi ngata», ba ilə dōne nangi, ningə kəəe tēē.

Asigar kare csi kadi Jəju ki ningə

³¹ E ndo ki kadi lo ti dō ti ə, e ndo taa kəə. E ndo taa kəə ki to ta dangi, ə, kadi tə nin je ai dō kagi-dəsi ti ba ndo taa kəə ti al ††, Jipi je awi dəji Pilati kadi adi budi njade, ə ɔri-de kō dō kagi-dəsi ti.³² Lo kin ti, asigar je awi budi nja dæw ki dɔsəy nim, e ki kō joo nim, ki bəi-de kagi-dəsi ti naa ti ki Jəju.³³ Loki rəi tēēi dō Jəju ti ba, oi kadi e oy ngata, adi budi njae al.³⁴ Ningə asigar kare ə csi kade ki ningə, ba ta naa ti nõõ, mæsi əi ki man tēēi ta do ningə ti ka kin.³⁵ Dæw ki ɔr go nē je kin, oo ki kəmne, ningə naji ki ma lie e ki rɔjeti, taa e wa gər kadi e ta ki rɔjeti ə n-əl tɔ, mba kadi tə səi ka adii mesi ††.³⁶ Təki rɔjeti, nē je kin rai nē be mba kadi tə ta ki ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nā: «Singe kare ka dæw a təti al †††», kin təl tane.³⁷ Taa ndangi ta ki rangi bəy me makitibi ti lə Luwə əi nā: «A gōi lo ki rɔ dæw ti ki csi kade ki ningə †††.»

İləi Jəju be nin ti

(Mt 27.57-61; Mk 15.42-47; Lk 23.50-56)

³⁸ Go nē je ti kin, Jisəpi ki e dæw ki Arimate ti, aw dəji ta rəbi *Pilati kadi n-ɔr nin Jəju. Jisəpi e nje ndo lə Jəju ki ra rōne lo bɔyc ti, mbata bəl *Jipi je. Pilati ade ta rəbi, adi aw ɔr nin Jəju.³⁹ Nikodəm ki ndo ki aw ingə Jəju kondō ka kin ka, aw ki nduji kagi je ki əti maji joo ki mba kɔy rɔ nin ti. NDuji kagi je ki bari-de mir əi ki alowəsi, poləi-de naa ti asi kiləw kuti mitə be.⁴⁰ Dije ki joo kin, uni nin Jəju, doləi ki ta kibi lə. Lo dole ti, buki nduji kagi ki əti maji titi ndəy, ndəy, taa doləi, ki go kuji rae ti lə Jipi je ki isi rai ki nin je ləde bəy taa iləi be ti.

⁴¹ Lo ki bəi Jəju ti, kagi-dəsi ti ka kin, lo ndɔr ki mæi kagi

†† 19:24 Pa je 22.19 † 19:28 Pa je 69.22 †† 19:31

Dətərənom 21.22-23 †† 19:35 Jə 20.31 ††† 19:36 Tēē ki taga

12.46; Pa je 34.21 ††† 19:37 Jakari 12.10

† 19:7 Ləbətiki 24.16

je ti to ngō, ningə me ndor ti ka kin, be ki to sigi, ki dəw ilə nin ti al bəy to ti ngō. ⁴² NGa ningə, tə ka ki lo ti ə a e ndo taa kəə lə Jipi je, iləi Jəju me be ti ka kin, tado e basi kade ti.

Jəju i lo koy ti

(Mt 28.1-10; Mk 16.1-8; Lk 24.1-12)

20 NDō dimasi ki gin lo, lo ki lo to piti piti ba bəy, Mari ki Magidala isi aw do badi ti ningə, oo kadi mbal ki uti ta badi ka kin, dəw uwə or. ² Ə Mari ay ngodi, aw ingə Piyər əi ki nje ndo kare ki Jəju ndige, əl-de ə nə: «Uwəi Babe ori-e bada, ningə ji gər lo ki iləi-e ti al.» ³ Piyər əi ki nje ndo ki kare ka kin tēgi, isi awi ki do badi ti. ⁴ Ayi-naa ngodi joo pu, nə nje ndo ki kare ka kin ay ngodi itə Piyər, adi aw tēg do badi ti kəte nge ti. ⁵ Loki aw tēg, ilə mbone, gō lo ningə, oo ta kibi je ki doləi nin ə a, nə ur me be ti al. ⁶ Piyər ki e goe ti, i yane ngō re ba, ur me be ti, oo ta kibi je ki doləi nin ə a, ⁷ taa oo ta kibi ki iləi jam do Jəju ti to ə to. Ta kibe kin to naa ti ki əi je ki doləi nin kin al, nə dəw bindi adi to yane dangi. ⁸ Go ti, nje ndo ki kare ki re kəte ka kin, ur me be ti to, adi oo nē je ki kəmne nim, adi mene kadi e nē ki rjeti nim to. ⁹ NGa ningə, biti tēg loe ti kin ka, tijə-de ti kadi Jəju a i taa dan njé koy ti, təki makitibi lə Luwə əl-n tae kəte kin, al bəy †. ¹⁰ E be ə, njé ndo je ki joo, təli iləi do de awi be.

Jəju tji rone Mari ki Magidala

(Mk 16.9-11)

¹¹ Loki njé ndo je awi, Mari a taga, kadi badi ti basi, a ng. Loki a ng, ilə mbone gō-n lo be nin ti ba, ¹² oo malayka je joo ki ci kibi ki nda, ə isi lo ti ki kəte iləi nin Jəju ti. Ki kare isi toe ti, kaw ki dce ti, ə e ki nungi isi kaw ki njae ti to. ¹³ *Malayka je daji-e əi nə: «Dəne, ra ban ə a ng ə?» Ə Mari ilə-de ti ə nə: «Ori Babe ləm, ningə m-gər lo ki iləi-e ti al.» ¹⁴ Loki əl ta be ningə, ilə rəti ba, oo Jəju, nə gər kadi e Jəju al. ¹⁵ Ə Jəju daje ə nə: «Dəne, ra ban ə a ng ə? Isi sangi nğ ə?» Ningə Mari oo ə nə e nje ra kilə me ndor ti ki to ngō ka kin wa, adi əl-e ə nə: «Bam, re e i ə or-e ə, cji-m lo ki ile ti, adi m-aw m-un-e.» ¹⁶ Jəju bar-e: «Mari!» Ə Mari yəti rone ki rce ti, un ndune ki taa, əl-e ə nə: «Rabuni!» ki ta ebirə, ki kor me nə «Nje ndo dije!» ¹⁷ Lo kin ti, Jəju əl-e ə nə: «Cdi rom al, tado m-aw dorə ti rō Bai ti al bəy. NGa ningə, ki basine kin ba, aw rō ngakom je ti, əl-de təki m-aw rō Bai ti ki e Bawsi to kin, m-aw rō Luwə ti ləm ki e Luwə ləsi to kin.» ¹⁸ Ə Mari ki Magidala aw ingə njé ndo je əl-de ə nə: «M-o Babe ki kəm!» Ningə əl-de ta je ki Jəju əl-e ka kin adi-de ooi.

Jəju tji rone njé ndo je

(Mt 28.16-20; Mk 16.14-18; Lk 24.36-49)

¹⁹ NDō dimasi ti wa ngō lo sōl, njé ndo je kawi-naa me kəy ti madi, ningə uti ta kəy mbuki do de ti, mbata bəli njé kun do *Jipi je. Ə Jəju re, a taa dande ti, əl-de ə nə: «M-dəji kadi lapiya e səsi!» ²⁰ Ba lo kin ti, tji-de to

† 20:9 Pa je 16.10

do ki jie ti je, kade ti je adi-de ooi. Rō njé ndo je nəl-de ngay, loki ooi Babe. ²¹ Jəju təl əl-de bəy ə nə: «M-dəji kadi lapiya e səsi! NGa ningə, təki Bai ilə-m, mi ka m-ilə səsi to.» ²² Ba go ta je ti kin, Jəju to kəəne do njé ndo je ti, ə əl-de ə nə: «Itaai NDil Luwə mesi ti. ²³ Dije ki a iyəi go majal je ləde kō, Luwə a iyə go majal je ləde kō to, ə njé ki a mbati kiyə go majal je ləde kō, Luwə a tidə majal je ləde do de ti ba to.»

Jəju əi ki Tomasi

²⁴ Loki Jəju re rō njé ndo je ti kin, Tomasi ki bari-e NDigə, ki e ki kare dan njé ndo je ti e səde loe ti al. ²⁵ Ə ndəgi njé ndo je əli-e əi nə: «J-o Babe ki kəmje.» Nə Tomasi əl-de ə nə: «Kin ə m-o to do poyti ki bəi jie kin al nim, m-ilə ngon jim to poyti ti kin al nim, taa m-ilə jim m-odi-n to do ningə ki csi kade kin al nim ə, m-a m-adi səsi mem al jagi.» ²⁶ NDō jijoo go ti, njé ndo je təli ingəi-naa me kəy ti bəy, ningə e kin Tomasi e səde ngata. Uti ta kəy mbuki do de ti, ə Jəju re, a taa dande ti, əl-de ə nə: «M-dəji kadi lapiya e səsi!» ²⁷ Ningə əl Tomasi ə nə: «Tomasi, ilə ngon jii lo kin ti, ə igō jim je kin oo, taa ilə jii cdi-n to do ningə ki kadim ti kin o to. Onoi kadi mei ngə, maji kadi adi mei.» ²⁸ Lo kin ti ngō, Tomasi əl Jəju ə nə: «Babe ləm! Luwə ləm!» ²⁹ Ə Jəju əl-e ə nə: «E koo ki o-m ki kəmi ne kin ə adi-n mei. Ningə adi m-əli m-adi igər təki njé rōnəl je ə əi dije ki adi mede ki kanji koo nē ki kəmde ††.»

Gin ndangi makitibi kin

³⁰ Jəju ra nē kōji je ki rangi ngay wa bəy ta kəm njé ndo je ti ləne, ki e ki ndangi me makitibi ti kin al. ³¹ Nə e je kin e ki ndangi-de be mba kadi adii mesi təki Jəju e Kirisi ki Luwə mbəte, e NGon lə Luwə. Ningə loki adi mesi kin ba a ingəi kaji ki biti ki ngō ti ki takule.

Jəju tji rone njé ndo je siri ta ba ti ki Tibəriyadi

(Lk 5.1-11)

21 Go ti gogi, Jəju təl tēg ingə njé ndo je bəy taa ba ti ki Tibəriyadi. Rəbi ki tēg ingə-n-de ə to kin: ² NDō madi, Simō Piyər nim, Tomasi ki bari-e NDingə nim, Nataniyəl nim ki əi dije ki Kana ti ki Galile to, ngan lə Jəbədə ki joo to, njé ndo je lə Jəju ki rangi əi joo to isi naa ti. ³ Ə Simō əl-de ə nə: «M-a m-aw baa kadi m-ndō kanji je.» Ba ndəge je əli-e əi nə: «Je ka j-a j-aw səi to.» Ningə tēgi, ali me to ti awi, nə kondce ti kin, ngon kanji kare ka uwəi al. ⁴ Loki lo ti, Jəju re a ta ba ti ngō, nə njé ndo je gəri təki e Jəju al. ⁵ Ə Jəju əl-de ə nə: «NGan je, uwəi kanji ndəy al a?» Ba iləi-e ti əi nə: «Jagi, ngon kanji kare ka j-uwə al.» ⁶ Ningə, Jəju əl-de ə nə: «Iləi bandi dam to ti, ki do ji kōsi ti kin, ə a uwəi kanji je.» Ə loki iləi bandi ba, bandi cy kanji kōy ki asi kadi ndōri tēgi taga al. ⁷ Lo kin ti, nje ndo ki Jəju ndige əl Piyər ə nə: «E Babe.» Ə loki ta ki əl ə nə: «E Babe», kin osi mbi Piyər ti taa par ə, Piyər ilə kibi ləne rone ti, tado kəte a ki rone kare, ningə osi me man ti. ⁸ Lo ki ai ti kin, e say al ki ngangə ba, ai asi kulə bi kare be par, adi ndəgi njé ndo

†† 20:29 1Pi 1.8

je awi ki to ndəy ndəy ki ngangī ba ti, ndōrii bandi ki kanji rosi ka kin gode ti.

⁹ Loki uri nangi ningə, ooi por ki dəw ilə kanji ti, taa mapa ka to nōō tō. ¹⁰ Jəju əl-de ə nā: «İrəi ki kanji je ki uwəi-de ka kin ne adi j-o.» ¹¹ Ə Simō Piyər al me to ti, ndōr bandi ki kanji rosi ka kin nangi. E kanji je ki boy boy wa ə əi bu ki kuti mi gide mitə (153). Kōrde wa ki to bəl kin nā, bandi gangi al. ¹² Jəju əl-de ə nā: «İrəi usoi nē.» NGa ningə, dəw kare dan njé ndo je ti ki kadi dəji Jəju ə nā: «İ nā wa?» goto, tadō gəri maji kadi e Babe. ¹³ Jəju tōti rōde ti, un mapa adi-de, ningə adi-de kanji tō. ¹⁴ Loki Jəju j taa dan njé koy je ti kin, e tēē ki kō mitə ngata ə tēē ki rō njé ndo je ti ləne kin.

Jəju əi ki Piyər

¹⁵ Go nē kuso ti, Jəju dəji Simō Piyər ə nā: «Simō ki ngon lə Jonasi, indigi-m itə njé je ki isi kin a?» Ə Simō ile ti ə nā: «Oyo, Babe, igər kadi m-ndigi.» Ningə Jəju əl-e ə nā: «Ul bati je ləm.» ¹⁶ Jəju təl dəji Simō bəy ki kō joo ə nā: «Simō ki ngon lə Jā, indigi-m a?» Ə Simō ile ti ə nā: «Oyo, Babe, igər kadi m-ndigi.» Ningə Jəju əl-e ə nā: «Ul bati je ləm.» ¹⁷ Jəju təl dəji Simō bəy ki kō mitə ə nā: «Simō ki ngon lə Jā, indigi-m a?» Ba lo kin ti, me Piyər ɔ-e dō təl ti ki Jəju təl dəje bəy ki kō mitə ə nā: «İndigi-m a?» kin, adi ile ti ə nā: «Babe, igər nē je pətī, igər kadi m-ndigi.» Ningə Jəju əl-e ə nā: «Ul bati je ləm.

¹⁸ NGa ningə, təki rōjeti, adi m-əli: dōkagilo basai ti, j wa idōō nda bədi ti, ə aw lo ki mei ndigi, nā dōkagilo ki a bigə ba, a ɔy jii taa kadi dəw ki rangi ə a dōō nda bədi ti, ə aw səi lo ti ki mei ndigi al.» ¹⁹ Ta je kin Jəju əl be kadi tōji-n go rəbi koy ki Piyər a oy kadi ilə-n tōji dō Luwə ti. Go ti, Jəju əl-e ə nā: «Un gom.»

Nje ndo ki Jəju ndige

²⁰ Piyər ilə rətī gogi ningə, oo nje ndo ki Jəju ndige, e ki ndō ki, lo nē kuso ti, ɔy ki dō Jəju ti, dəje ə nā: «Babe, nā ə a iləi ji dije ti ə?» ka kin. ²¹ Loki Piyər oo-e ba, dəji Jəju ə nā: «Babe, ə e kam, e ri ə a ra-e ə?» ²² Ə Jəju əl Piyər ə nā: «Kin ə re m-ndigi kadi isi ki dōne taa bitī kadi tə m-təl m-re m-inge-n ka, e kin ta ləi goto ti. İ, ta ləi e ta kadi un gom par.» ²³ Ta kin sane dan njé kadi-me je ti təkī nje ndo kam a oy al. Nə ki rōjeti, kadi Jəju əl Piyər ə nā: «A oy al» kin, əl-e be al. Ta ki əl-e ba, əl-e ə nā: «Kin ə re m-ndigi kadi isi ki dōne taa bitī kadi tə m-təl m-re m-inge-n ka, e kin ta ləi goto ti.»

²⁴ E darō nje ndo-e ə wa kin ə ma naji dō nē je ti, ndangi-de me makitibi ti kin. NGa ningə jī gər kadi naji ki ma lie e ta ki rōjeti.

²⁵ Jəju ra nē je ki rangi ngay wa bəy. Re dəw ə nā n-ində tane wa nəm n-ndangi-de pətī me makitibi je ti ə, m-ga kadi dōnangi wa kin pətī, makitibi je kin a ibə.

Kilə lə NJé kaw kilə je

Ta ki dɔ kilə ti lə NJé kaw kilə je

Makitibi Kilə lə njé kaw kilə je e makitibi ki kɔ joo ki Luki ndangi. Ningə əi ki Poy Ta ki Maji lə Jəju ki Luki ndangi, rai rɔde tə makitibi ki kare ba ə dəw gangi gin joo be. Me e ki dɔsɔy ti ki e Poy Ta ki Maji, Luki a dɔ dɔkagilo ti ki Jəju ra dɔnangi ti ne (1.1), ningə j dɔ kawə dɔrɔ ti (1.11), ki kilə ki ra ki NDilne dan njé ndo je ti, ki kində ngirə njé kaw-naa je, Luki əl tae me makitibi ti lə njé kaw kilə je.

E makitibi ki adi tɔgi njé kaw-naa je lə Kirisi, tado əl ta ki dɔ kində ngirə njé kaw-naa je ti dan Jipi je ti təkɪ to-n Jorijaləm kin nim, kində ngirə njé kaw-naa je dan dije ti ki əi Jipi je al təkɪ to-n Atiyosi, ki Pilipi, ki Korəti... kin nim tɔ. Lo kin ti, j-o dɔ nja Pol me kilə mbɛ Poy Ta ti ki Maji ki dɔ be je, dɔ be je nim, j-o rɔ ki kadi a ingə njé kaw-naa lə Kirisi kin nim tɔ, nə dumi dɔ rɔ kin ki tɔgi lə NDil Luwə.

Luki ki nje ndangi makitibi kin tɔji kadi oo lo nɛ je madi ki kəmne, tado kɪ Tirowasi kaw Pilipi ti, Luki əl ə nə: «Ji sangi rəbi kadi J-aw...» (16.10-40) Ningə kaw tɛɛ Jorijaləm ki dije a uwəi Pol kin nim (20.5-21.18), taa kaw ki ta tɔl ta ta ti, kɪ Səjare kaw Rom ti ki Pol nginə bal joo bəy taa kadi dije gangi ta lie kin ka Luki tɔji təkɪ əi naa ti tɔ (27-28). Lo kilə ngirə makitibi ti wa bəy, Luki tɔji lo je ki a əl ta tə tɛɛ-n titi adi ay njay kəte (1.8). J-ingə:

Kində ngirə njé kaw-naa je ki dɔsɔy Jorijaləm ti (1.1-8.3);

Poy Ta ki Maji ki sane ki ndəgi lo je ki dɔnangi Isirayəl ti (8.4-12.25);

Poy Ta ki Maji ki sane ki ndəgi be je ki kadi ba Məditərane ti tɛɛ Rom ti (13.1-28.31).

Ta lə Luwə ki dije sanəi ki lo je ki j-əl tae kin, j-ingə me ta ti ki njé kaw kilə je iləi mbɛe je əli tae je, ə e ki ndangi me makitibi ti kin. NGa ningə, Jəju Kirisi ki njé kaw kilə je əli ta lie ki rɔ Jipi je ti je, ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al je kin, e darɔ Jəju wa ki oji-e dɔnangi Paləsitin ti, ə tɔgi ti, njiyə ti kin. NDil ɔsi njé ndo je lie adi əli ta ki dɔe ti, dɔ kilə rae ti, ki dɔ nɛ ndo je ti lie.

Makitibi kilə lə njé kaw kilə je tɔji rəbi kilə ki kadi njé kaw-naa je ki dɔkagilo je ti pəti rai, adi e kilə kilə mbɛ poy ta ki Maji lə Jəju Kirisi ki rɔ dije ti pəti, biti ki ta sɔy dɔnangi ti.

Kaw Jəju dɔrɔ ti

1 Təwopil, me makitibi ti ləm ki dɔsɔy †, m-ndangi ta je ki ɔji dɔ nɛ je ki Jəju ilə ngirə ra je, ndo dije je. **2** Nɛ je ki ra biti tɛɛ-n me ndo ti ki Luwə un-e-n aw sie dɔrɔ ti. Ningə kəte bəy taa kadi aw dɔrɔ ti, Jəju mbəti njé kaw kilə je ləne, adi-de ndu-kun je ləne ki go rəbi lə NDil Luwə. **3** Go koye ti, Jəju ɔji rɔne njé kaw kilə je ləne. ɔji-de ki rəbi je ki dangi dangi kadi gəri təkɪ n-a ki dɔne taa. NDɔ kuti sɔ go ti ningə, tɛɛ hɔy ki rɔde ti əl-de ta dɔ kɔbe ti lə Luwə. **4** NDɔ kare ki isi uso nɛ səde, Jəju əl-de kadi tɛɛi gidɪ be bo Jorijaləm ti al. Nə kadi ngəmi biti kadi Bawne adi-de kadi-kare ki un mindine dɔ ti kadi n-a n-ade kin bəy taa ††. Ningə əl-de ə nə: «E kadi-kare ki mi wa m-əl səsi tae kəte ngata. **5** Jə ra dije batəm me man ti, nə səi je, me ndo je ti ki ngay al ne ə, a rai səsi batəm me NDil Luwə ti.»

6 *NJé kaw kilə je lə Jəju ki kawinaa rɔe ti dəji-e əi nə: «Babe, e dɔkagilo ti ki ngɔsine wa kin ə a taa kɔbe adi *Isirayəl a?» **7** Ə əl-de ə nə: «E ta ləsi kadi igəri dɔ kade ə se dɔ gangi lo je ki Bai ɔji ki go lo kɔbe ti ləne al.»

8 Nə a ingəi tɔgi lokɪ NDil Luwə a re dɔsi ti. A təli njé ma naji ləm me be bo Jorijaləm ti nim, dɔnangi Jude ti ba pəti nim, *Samari ti nim, ratata ki ta sɔy dɔnangi ti.

† 1:1 Lk 1.1-4 †† 1:4 Lk 24.49

9 Lokɪ Jəju əl-de ta je kin gine gangi ningə, ooi-e isi aw ki taa me nəl ti. Ningə kil ndi re uti kəmde adi ooi-e al. **10** Kəmde naa ki taa dɔrɔ ti, lo koo go Jəju lo kawə ti, ningə, dingəm je joo ki iləi kibi je ki nda bal bal tɛɛi hɔy ki rɔde ti, ningə əli-de əi nə: **11** «Dije ki Galile ti, mba ri ə ai a igɔi lo ki taa dɔrɔ ti be ə? Darɔ Jəju wa ki uni-e tasi ti awi sie dɔrɔ ti kin ə, a təl re təkɪ oi goe lo kawə dɔrɔ ti kin be tɔ.»

Buti lə njé kaw kilə je

12 Be ə njé kaw kilə je lə Jəju təli dɔ mbal kagi bini ti awi Jorijaləm ti gogɪ. MBal kagi bini kin e basi ki be bo Jorijaləm. **13** Lokɪ rəi tɛɛi Jorijaləm ti ningə, ali aw me kəy ti kare ki e dɔ made ti taa, lo ki rai tə lo kiside kəte kəte. Adi e Piyər nim, Jə nim, Jaki əi ki Andire nim, Pilipi əi ki Tomasi nim, Batiləmi əi ki Matiyə nim, Jaki ki ngon lə Alpe nim, Simɔ ki nje rɔ mbata ta kingə dɔ lə be ləne nim, taa Judi ki ngon lə Jaki nim tɔ. **14** Əi pəti, ki mede ki kare ba, kawinaa nəm nəm mba kadi əli ta ki Luwə, naa ti ki dəne je madi. Mari ki kɔ Jəju e dande ti nim taa ngakɔ Jəju je nim tɔ.

Matiyasi un to Judasi

15 Me ndo je ti kin, njé kadi-me je kawinaa asi bu ki kuti joo. Ningə Piyər j taa dan ngakone je ti əl ə nə:

¹⁶ «NGakom je, sɔbi kadi ne ki NDil Luwə əl tae me Makitibi ti lə Luwə təl tane. Tadɔ NDil Luwə, əl ta kəte ki ta *Dabidi, cji-n dɔ Judasi ki ɔr nɔ dije ki rəi uwəi Jəju. ¹⁷ Judasi e ki kare danje ti, ningə aw ki kilə ləne ki sɔbi dɔne kadi ra danje ti tɔ. ¹⁸ Ki la ki adi-e mba kigə-n go ji kilə ki majal ki ra kin ə, Judasi aw ndogɔ-n lo ndɔr. Me ndɔr ti ki ndogɔ ka kin ə, j taa osi ti, dɔe su ki nangɔ, me ndu adi tie ale mba dɔnangi ti. ¹⁹ Dije pəti ki dɔnangi Jorijaləm ti ooi ta kin. Be ə bari lo ndɔr ka kin ki ta be ləde ə nə: "Akəldama", kɔr me ta kin nə: "Lo ndɔr məsi." ²⁰ Ningə ndangi me makitibi Pa je ti əi nə:

"Kadi kəy lie e ki kiyə kɔ nim,
Kadi dəw kare ka isi me ti al nim †,"
Taa ndangi bəy əi nə:
"Kadi dəw ki rangɔ un toe."

²¹ «Be ə, maji kadi ji mbəti dəw kare mbɔ dije ti wa ki njiyəi səje naa ti ki ndɔ je pəti ki Babe Jəju aw-n səje nim təl-n səje nim wa kin. ²² İlə ngire dɔ batəm ti lə Jə, ratata tɛɛ-n dɔ ndɔ ti ki Luwə un-n Jəju taje ti awi sie dɔrɔ ti. Kadi dəw kare dande ti, e nje ma naji, naa ti sə-je təkɔ Jəju j lo koy ti.»

²³ Lo kin ti, rəi ki dije joo cji-de, ki dɔsəy e Jisəpi ki bari-e nə Barsabasi, ki indəi tɔe ki rangɔ nə Jusitusi, ningə ki kɔ joo e Matiyasi. ²⁴ Ningə əli Babe əi nə: «Babe, j igər ngəme dije pəti tigə, ə cji-je se mbɔ dije ti ki joo kin, e ki ra ə imbəte wa? ²⁵ MBəte kadi un ta kilə bəə lə njé kaw kilə je ki Judasi iyə tae ə aw lo ti ləne ki sɔbi dɔe kadi aw ti kin.» ²⁶ Rai yuki, ningə yuki osi dɔ Matiyasi ti, adi Matiyasi ore kadi njé kaw kilə je ki dɔgi gide e kare.

Re lə NDil Luwə

2 Loki ndɔ nay Pətəkoti asi ningə ††, njé kadi-me je pəti kawinaa lo kare ba. ² Ta naa ti nɔɔ, ka ne madi j dɔrɔ ti, ba tə nəl bo ki ilə ki tɔgine kin be. Ka ne ka kin taa lo me kəy ti ki isi ti. ³ Ooi ne je ki toi tə por ə ndone je tɛɛi bilim bilim be, tɛɛi, kəyi-naa dɔde ti kare kare. ⁴ NDil Luwə rosi mede pəti, adi iləi ngirə kəl ndon ta je ki rangɔ ki dəw gər me al, ki go kində ti ki NDil Luwə ində-n tade ti kadi əli.

⁵ Ningə me ndɔe je ti kin, *Jipi je ki njé bəl Luwə, j j ki dɔ be je ki dangɔ dangɔ ki dɔnangi ti ne pəti, rəi kawinaa Jorijaləm ti. ⁶ Loki ooi ka ne kin ningə, əyi-naa ngɔdi rəi kawinaa, kosi kosi, bəl rade tadɔ nɔ nɔ, dande ti, oo dɔ ndu njé kadi-me je ki isi əli ta ki ndon ta be ləne. ⁷ Ne kin əti-de bəl ngay adi ndilde əy ur kaki, ooi kadi e ne ki rɔjeti al, adi əli əi nə: «Dije ki isi əli ta kin pəti əi dije ki j Galile ti, ⁸ nga ban be ə nɔ nɔ danje ti, oo ta ki tɛɛ tade ti ki ndon ta be ləne ə? ⁹ Je dije ki Partəji ti, ki Medi ti, ki Elamiti ti, ki njé kɔ dɔnangi Mejopotami ti nim, ki Jude ti nim, Kapadosi ti nim, taa Pɔ ti ki e ngon be ki dɔnangi Aji ti nim, ¹⁰ Piriji ti nim, Pampili ti nim, Ejipi ti, ki dɔnangi Libi ti ki e basi ki Sirən, ə se njé kɔ dɔnangi Rom ti. ¹¹ Je pəti je Jipi koji je ki Jipi təl je. J-j Kirəti ti ki Arabi ti. Be ka, joo dɔ ndude ki əli ta ki ndon ta be ləje, cji dɔ ne je ki əti bəl ki Luwə

† 1:20 Pa je 69.26; 109.8 †† 2:1 Ləbətiki 23.15-21; Dətərənəm 16.9-11

ra.» ¹² Əi pəti ndilde ay ur kaki adi gəri ta wa ki kadi əli al, ningə əli-naa mbɔde ti əi nə: «Kɔr me ne ki ra ne kin nə ri ə?» ¹³ Nə njé ki nɔ je kogi dɔ njé kəl ndon ta je ti ki dangɔ dangɔ ki dəw gər dɔe al, əi nə: «E kasi nju ə əyi-naa ngay ə rade.»

Piyər əl ta kosi dije

¹⁴ Piyər j a taa ki ndəgi njé kaw kilə je ki dɔgi gide e kare, ningə un ndune ki taa əl ta kosi dije ə nə: «Uri mbisi maji oi dɔ ta ləm səi *Jipi je, ki səi pəti ki isi Jorijaləm ti ne. Sɔbi kadi igəri ne ki isi ra ne kin tɔ. ¹⁵ Dije madi dansi ti ooi kadi e kasi ə ra dije kam. Nə Jagi kasi rade al! J-a sɔ kadi nda ti bəy! ¹⁶ Nə ngɔsine ne ki ndɔ ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Juwəl əl tae ka kin ə ra ne:

¹⁷ "Ne je ki Luwə əl tae kadi a rai ne me ndɔ je ti ki dɔbəy ti ka ə toi kin:

M-a m-ilə ki NDilm dɔ dije ti pəti.

NGansi je ki dingəm ki njé ki dəne a təli njé kəl ta ki ta Luwə ti,

Basa je ləsi a ooi ne je me ndil ti,
Bigə je ləsi, a ooi ne je ki to lo bɔyɔ ti me ni ti.

¹⁸ Oyo me ndɔ je ti kin,

M-a m-ilə ki NDilm dɔ ngan njé kilə je ti ləm ki dingəm ki njé ki dəne.

A əi njé kəl ta ki tam ti.

¹⁹ M-a m-ra ne je ki dəw asi ra al me dɔrɔ ti taa nu, Ningə dɔnangi ti ne, m-a m ra ne kɔji je ki əti bəl, Adi e: məsi nim, por nim, sa ki su luy luy nim tɔ,

²⁰ Kəte bəy taa kadi ndɔ ki bo ngay, ki rosi ki tɔba lə Babe kin a re,

Lo ki kada a təl lo ki ndul, ningə nay a təl məsi.

²¹ Ningə me ndɔ ti kin, dije pəti ki bai tɔ Babe a ingəi kaji †."

²² «Səi *Isirayəl je, uri mbisi maji oi ta ki m-a m-əl səsi. Igəri pəti kadi Jəju ki Najarəti, dingəm kin ki Luwə cje ki taga kadi n-ndige, ə Luwə ra ne je ki dəw asi ra al ki ne kɔji je ki əti bəl ki takule dansi ti ne. ²³ Dingəm kin, ilə-e jisi ti ki go ndu-kun ti ki Luwə un, ə se ki go kɔji ta ra ti lie ki to kəte. Ningə səi adi dije ki gəri Luwə al tɔli-e ki rəbi bə ki bəi-e kagi-dəsi ti. ²⁴ Nə Luwə gangi kulə yo rɔe ti kɔ ade j lo koy ti, tadɔ koy aw ki tɔgi kadi uwe gɔn tɔgine ti be nin ti al. ²⁵ *Dabidi əl ta cji-n dɔe ə nə:

"M-o Babe ki dɔkagilo je pəti nɔm ti,

Tadɔ e dɔ ji kom ti mba kadi m-tɛɛ m-osi al.

²⁶ E mbata kin ə rɔnəl rosi mem adi m-osi-n pa tɔ.

Be ə, be nin ti ka, darɔm a ɔr kəɔ ki kində me dɔ ti,

²⁷ J Babe, a iyə-m kɔ koo al,

A iyə bəə ləi ki a dɔ njane ti ade ndum bada al tɔ.

²⁸ J ə cji-m rəbi kadi m-təl m-isi-n ki dɔm taa,

Ningə a adi-m rɔnəl me kei naa ti səm ††."»

²⁹ Piyər təl əl bəy ə nə: «NGakom je, adi m-əl səsi ta ki rɔjeti: Kaje Dabidi oy təkɔ rɔjeti adi dibi-e. Dɔ bade to danje ti ne biti bone. ³⁰ E nje kəl ta ki ta Luwə ti, ə gər kadi Luwə un mindine ade ki kibi rɔ kadi n-a n-adi dəw kare ki gɔn ka ti lie a ɔ be toe ti ††. ³¹ Dabidi gər ne ki a

‡ 2:21 Juwəl 3.1-5 †† 2:28 Pa je 16.8-11 †† 2:30 Pa je 13.11; 2 Samiyəl 7.12-13

ra ne lo ti ti, adi əl ta ki lo koy ti lə Kirisi kin kəte. E ta lie ə Dabidi ə nə Luwə a iyə lo ki koo ti al, taa a iyə darce adi ndum be nin ti al tɔ. ³² Jəju ki m-isi m-əl ta lie kin, Luwə ade j dan njé koy je ti, j-əi pəti ji gəri maji. ³³ Go ti ningə, Luwə un-e aw sie dɔrə ti adi isi dɔ ji kəte ti. Ningə ngəsiine Luwə ade NDilne tək i un-n mindine. NDil kin ə, Luwə buki dɔje ti, tək i oi ngəsiine ki kəmsi je, ki mbisi je kin. ³⁴ Tək i rɔjeti, Dabidi aw dɔrə ti al, nə əl ə nə: "Babe əl Babe ləm ə nə: «fre isi dɔ ji kom ti, ³⁵ ratata kadi m-ilə njé bə je ləi gin tɔgi ti ³⁶ E be ə, rɔ Jəju wa ki ibəi-e kagi-dəsi ti kin ə, Luwə ade e Babe nim, Kirisi nim tɔ. E kin ə e ne ki sɔbi kadi dije pəti ki Isirayəl ti gəri maji.»

NJé ki adi mede Kirisi dɔsəy

³⁷ Loki dije ooi ta kin ningə, mede ole wuti wuti adi dəji Piyər əi ki ndəgi njé kaw kilə je əi nə: «NGakɔje je, e ri ə kadi ji ra ə?» ³⁸ Ə Piyər təl əl-de ə nə: «Iyəi rəbi ne rasi je ki majal kɔ, ningə kadi dəw ki ra dansi ti adi rai-e batəm me tɔ Jəju Kirisi ti, mba kadi majal je ləsi e ki kiyə go kɔ. Ba a ingəi NDil Luwə. ³⁹ Tək i rɔjeti, kun mindi lə Luwə e ki mbata ləsi nim, mbata lə ngansi je nim, ki mbata dije ki isi səy nim. Sɔbi dɔ dije pəti ki Babe Luwə ləje a bar-de.» ⁴⁰ Piyər əl-de ta je ki rangi ngay go ti bəy mba kadi ma-n naji, ningə ilə dingəm mede ti ə əl-de ə nə: «Igangi-naa ki gin dije ki majal ki bone kin, mba kadi Luwə aji-n səsi.» ⁴¹ Dije pəti ki taai ta lə Piyər, rai-de batəm. NDɔe ti ka kin, dije asi dibi mitə rəi orəi kadi njé kadi-me je ki kəte.

⁴² İlə ngire dɔkagiloe ti kin, rəi nəm nəm mba koo dɔ ne ndo lə njé kaw kilə je nim, lo ra madi-naa ti nim, lo tət i mapa ti nim, ta lo kəl ta ti ki Luwə nim tɔ. ⁴³ *NJé kaw kilə je rai ne je ki dəw asi ra al ki ne kɔji je ki əti bəl ngay adi dije pəti isi ki bəl mede ti. ⁴⁴ NJé kadi-me je indəi rɔde naa ti kare ba ə kawi ne kingə je ləde dɔ-naa ti kare ba tɔ. ⁴⁵ Gati ki ne kingə je ki ne maji je ləde ə ləbi-naa lae ki go ne ge ti lə dəw ki ra. ⁴⁶ NDɔ je kare kare pəti, ki me ki kare ba, ingəi-naa me kəy ti lə Luwə. Ningə awi ki me kəy je ti lənaa usoi ne kuso lə Babe nim, taa usoi ne je ləde ki rɔnəl nim, ki me ki sɔl ləm ləm. ⁴⁷ Osi pa je iləi tɔji dɔ Luwə ti, ningə dije pəti ndigi ta ləde tɔ. NDɔ je kare kare pəti, Babe adi kɔr dije ki aji-de, re dɔ made ti par par.

Piyər adi rɔ nga dəw ki njəe oy

3 NDɔ kare Piyər əi ki Jə isi awi kəy kaw-naa ti mba kəl ta ki Luwə dɔ kadi ti ki mitə ki lo sɔb. ² Dɔk-agiloe ti kin ə dije awi ki dəw ki njəe oy lo koje ti nu, indəi-e ta kəy kaw-naa ti. Dəw ka kin, ndɔ je kare kare pəti, a indəi-e ta kəy kaw-naa ti ki bari-e nə: «Ta Kəy ki NDole». Indəi-e mba kadi kəy ne dije ki isi uri kəy kaw-naa ti. ³ Loki oo Piyər əi ki Jə ki isi uri ki kəy kaw-naa ti ningə, kəy-de ne. ⁴ Piyər əi ki Jə uri kəmdə ki dɔe ti, ningə Piyər əl-e ə nə: «Igo-je ne!» ⁵ Nje nja koy go-de, ga mene ti kadi n-a ningə ne madi jide ti. ⁶ Nə Piyər əl-e ə nə: «M-aw ki la al nim, ki ɔr al nim kadi m-adi. Nə

ne ki m-aw jim ti e tɔgi Jəju Kirisi. Be ə kadi-me tɔ Jəju Kirisi ki Najarəti ti, j taa ə njiyə!» ⁷ Piyər uwə taji kəe, ba un-e ki taa. Ta naa ti ngɔ par ə njəe je ki gul njəe je təli toi maji kare. ⁸ İlə bal a taa ə ilə ngirə njiyə. Aw səde naa ti kəy kaw-naa ti. Tj bal ki rɔnəl nim ilə tɔji dɔ Luwə ti nim tɔ. ⁹ Dije pəti ooi-e lo njiyə ti nim, lo kilə tɔji dɔ Luwə ti nim tɔ. ¹⁰ Dije gəri-e maji kadi e nje məti ki kəte e nje kisi ta kəy kaw-naa ti ki bari-e nə: «Ta Kəy ki NDole», isi kəy ne wa ka am. Loki dije ooi ne ki tɔe dɔe ti kin ningə, ndilde əy ur kaki adi bəl rade ngay.

Piyər əl ta kosi dije

¹¹ Nje nja koy ka kin iyə go Piyər əi ki Jə al. Ne kin ra adi ndil dije pəti əy ur kaki. Be ə, dije pəti əy-naa ngɔdi kawi-naa ki dɔde ti dɔde ti lo ti ki bari-e nə: «Pal lə Salomɔ». ¹² Loki Piyər oo ne kin ningə, əl kosi dije ə nə: «NGan *Isirayəl je, ban ə ne ki ra ne kin əti səsi bəl kədi be ə? Ban ə uri kəmsi ki dɔje ti tə ne ki e je wa ki tɔgije, ə se e ki takul kaw ki j-aw ki bəl Luwə meje ə j-adi-n dingəm kam njiyə-n be ə?» ¹³ Jagi, e Luwə lə *Abirakam, lə *Isaki, lə *Jakobi, Luwə lə kaje je ə ilə tɔji dɔ bəə kilə ti ləne Jəju, ki iləi-e ji *Pilati ti, Pilati un ndune kadi n-ile taa, nə səi imbat i. ¹⁴ Oyo, səi inaji ta gər nje kay njay ki nje ra ne ki dana. Ningə idəji kadi iləi dəw ki nje tɔl dije taa toe ti. ¹⁵ E be ə, adi tɔli e ki e nje kadi dije isi ki dɔde taa. Nə Luwə ade j dan njé koy je ti, j-əi pəti ji gəri maji. ¹⁶ E mbata kadi ki j-adi meje Jəju kin ə, tɔgi ki to me tɔe ti, adi tɔgi dingəm ki oi-e, taa igəri-e kin, kadi j a-n taa. Oyo, kadi-me ki tɔge to, ki takul Jəju, adi dingəm kin rɔ nga ki rɔjeti, e ne ki ra ne ta kəmsi ti pəti adi oi ne. ¹⁷ NGəsiine ngakom je, m-gər maji ngay kadi ne ki irai kin, e ki go gər-e ti al, səi je ki njé kɔr ngəsi je pəti. ¹⁸ Nə, e ki rəbi kin ə, Luwə tɔl-n ta ne ki ilə mbə kəte ki takul njé kəl ta je ki tae ti pəti ə nə: Kirisi ki n-un ndune kadi n-a n-ile, a ingə kɔ. ¹⁹ NGəsiine, iyəi go rəbi njiyəsi je ki majal kɔ, ə təli irəi rɔ Luwə ti mba kadi iyə-n go majal je ləsi kɔ. ²⁰ Ningə Babe a adi səi dɔkagilo kɔr kəə, a ilə ki e ki ində dɔe naa ti kəte tə Kirisi, adi e Jəju, adi səi. ²¹ Nə ngəsiine kin, sɔbi kadi Jəju isi dɔrə ti, bit i kadi Luwə təl ne je pəti ki dɔnangi ti ki sigi gogi, tək i ilə-n mbə me bal je ti ki man, ki takul njé kəl ta je ki tae ti ki ayi njay. ²² Be ə, *Mojj ə nə: "Babe Luwə ləsi a adi nje kəl ta ki tae ti, ki to tə mi be, a j dan ngakɔsi je ti, ki mbata ləsi, a oi dɔ ta je pəti ki a əl səsi. ²³ Dəw ki mbat i təl rɔne go ta ti ki nje kəl ta ki ta Luwə ti kin a əl ningə, Luwə a tuje kɔ dan dije ti ləne ki koy [†]." ²⁴ *NJé kəl ta je ki ta Luwə ti pəti, ilə ngire dɔ Samiyəl ti nu ki njé re goe ti, əli ta dɔ dɔkagilo ti ki jisi me ti bone kin kəte. ²⁵ Səi, ə səi dije ki ta ki Luwə əl ki ta njé kəl ta je ki tae ti kin sɔbi dɔsi, taa kun mindi ki Luwə un adi kaje je loki un ndune adi Abirakam kin sɔbi dɔsi tɔ. Luwə un mindine ə nə: "Gin koji je ki dɔnangi ti ne pəti a ingəi ndu ki tɔr dɔ ti ki takul gin ka ləi [‡]." ²⁶ E ki mbata ləsi kəte, ə Luwə tɔe-n ki bəə ləne, ilə adi səsi mba kadi njangi dɔsi, ki takul ra ki ra adi nə nə iyə go rəbi njiyə je ləne ki majal kɔ.»

† 2:35 Pa je 110.1

†† 3:23 Dətarənom 18.15, 18, 19 ‡ 3:25 Kilə ngirə ne je 22.18

Piyər əi ki Jə ai nō njé gangi ta je ti lə Jipi je

4 Loki Piyər əi ki Jə isi əli ta kosi dije tə kəl ba bəy ə, njé kijə nē məsi kadi-kare je ki madi nim, ki bo ki dō kəy kaw-naa ti nim ta ki dije madi ki mbō buti ti lə *Sadusi je, tēgi ki rōde ti hōy. ² Wongi ra njé kōr nō *Jipi je ngay mbata ooi Piyər əi ki Jə isi ndoi nē kosi dije, ningə əli-de əi nə: «Təki Jəju jī-n lo koy ti wa kin ə, njé koy je ka a jī lo koy ti tō.» ³ Uwəi-de iləi-de kəy dangay ti ratata lo ti, tado lo səl ngata, adi lo kadi gangi ta dōde ti goto. ⁴ Ningə mbō njé je ti ki ooi ta ləde, ngay je dande ti adi mede. Be ə, ra adi kōr dīngəm je re dō made ti adi asi dibi mi kare. ⁵ Lo ti dō ti ningə, njé kōr nō Jipi je nim, ngatōgi je nim ta njé ndo ndu-kun je nim, kawī-naa me be bo ti ki Jorijaləm. ⁶ Lo kaw-naa ti kin, An ki e ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je e ti nōō, taa Kayipi nim, Jə nim, Aləgijandir ki ndəgi dije pəti ki me kəy ti lə nje kijə nē məsi kadi-kare ti ki bo ka kin nim ka əi nōō tō. ⁷ Adi rəi ki Piyər əi ki Jə nōde ti ki nō njé kaw-naa je ti, ba dəji-de ta əi nə: «Ki tōgi ki jī ra, ə se me tō nā ti ə irai nē kin ə?» ⁸ Ningə Piyər, NDil Luwə rosi mee, adi əl-de ə nə: «Səi njé kōbe je ki ngatōgi je, ⁹ dəji-je ta bone cji dō nē ki maji ki jī ra ki dəw ki njae oy ki kuji nē ki jī ra ə ingə-n rō nga. ¹⁰ Maji kadi səi pəti igəri ay njay, taa dije pəti ki *Isirayəl ti ka, kadi gəri maji tō. E me tō Jəju Kirisī ki Najarəti ti ə jī ra-n nē kin. E ki takul Jəju wa ki bəi-e dō kagi-dəsi ti ə Luwə ade jī taa dan njé koy je ti wa kin ə, dīngəm kin a-n ta nōsi ti, ki rō ki nga. ¹¹ E mbal ki səi njé ra kəy je imbati-e, nə e ə təl mbal ki ndae itə made je pəti, e mbal ki nje kadi tōgi kəy †. ¹² Kaji e me tōe ti ki karne ba. Tō ki rangi ki Luwə adi dəw dōnangi ti ne mbō dije ti ki mba kadi j-ingəi kaji goto.» ¹³ NDōji njé gangi ta je ki ki bo lə Jipi je ngay loki oi Piyər əi Jə əli ta ki kanji bəl, tado gəri-de kadi əi dije ki kare ki kanji nē ndo. Nə ke ə gəri kadi əi dije ki əi naa ti ki Jəju mari nu. ¹⁴ Nə loki ooi dīngəm ki ngai-e ka kin a gədide ti ningə, gəri lo ta ki kadi əli-de al. ¹⁵ Be ə uni ndude adi Piyər əi ki Jə, taa dīngəm ka kin nim kadi tēgi taga, ningə naji-naa ta mbōde ti ə əi nə: ¹⁶ «Ri ə j-a rai ki dije kam ə? Tado rai nē kōji ki əti bəl ki to ndalo ti ay njay adi dije ki Jorijaləm ooi poye. Lo kadi jī naji goto. ¹⁷ Nə ke ə kadi poy ta kin aw ki kəte kəte mbō dije ti al ngata. Adi j-iləi jije kəmde ti kadi kaw ki kəte nōō kam, əli dəw madi ta ki tō Jəju al ngata.» ¹⁸ Go ta je ti kin, awi ki Piyər əi ki Jə kəy gogi ə cōgi-de ki tōgide kadi əli ta ə se ndoi nē ki tō Jəju al ngata. ¹⁹ Nə Piyər əi ki Jə əli-de əi nə: «Əli-je adi joo, se e go rəbe ti, ta kəm Luwə ti, kadi jī təl rōje go ta ti ləsi yo ə j-iyə ta lə Luwə wa? ²⁰ Ki cji dōje, j-a j-asi kuti taje dō nē ti ki j-o ki kəmje nim, ki mbiije nim kin al.» ²¹ Loki iləi jide kəmde ti ki kō joo bəy ningə, iyəi-de adi awi. Təki rōjeti, ingəi nē madi rōde ti ki asi kuwə-n-de dangay ti al, tado dije pəti piti Luwə mba nē ki ra nē kin. ²² Bəl dīngəm ki ingə rō nga ki takul nē kōji ki əti bəl kin, itə kuti sō.

NJé kadi-me je əli ta ki Luwə

²³ Go kiyə-de ti, Piyər əi ki Jə awi ingəi madide je ki njé kadi-me je, cōri-de poy nē je pəti ki ki bo je lə njé kijə nē məsi kadi-kare je ki ngatōgi je əli-de. ²⁴ Loki madide je ooi ta ləde gine gangi ngata ningə, pəti ki me ki kare, əli ta ki Luwə əi nə: «Babe, jī ə ira dōrə ki dōnangi, taa ira ba bo ki nē je pəti ki me ti tō ††. ²⁵ E jī ə adi NDil əl ta ki ta kaje *Dabidi ki bəə ləi ə nə: “Gin be je ki dangi dangi tōi rō ki ndangi kare be. Taa kōji ta ra je ləde tō rōde ti kare! ²⁶ NGar je ki dōnangi ti ne indəi dō rōde dana mba kaw rō, NJé kōbe je indəi rōde naa ti, cōsi ta Babe ki dəw lie ki mbəte tə NGar”. ²⁷ Təki rōjeti, e me be bo ti kin ə, *Erodi əi ki Pōsi *Pilati, naa ti ki gin be je ki dangi dangi ki ngan *Isirayəl je indəi rōde naa ti cōsi ta bəə kilə ləi ki ay njay, ki e Jəju ki imbəte tə Kirisī ‡. ²⁸ Nē je ləde ki rai kin, e tōl ə tōli ta kōji ra je ləi pəti ki cji kəte, ki tōgi, me ndiği ti ləi. ²⁹ Basine Babe, oo jide ki isi iləi kəmje ti kadi indəi je bəl ti kin! Adi bəə je ləi tōgi kadi iləi mbə ta ləi ki me ki ti kati. ³⁰ Ningə, kadi cji tōgi me tō bəə kilə ti ləi ki ay njay Jəju, kadi njé mōy je ingəi rō nga nim, taa kadi nē kōji je ki nē je ki dəw asi ra al rai nē nim tō. ³¹ Loki tai kəə ta kəl ta ti ki Luwə ningə, dōnangi yəki yikiti yikiti gin njade ti, loki ki kawī-naa ti. Bə NDil ki kay njay rosi mede pəti adi iləi mbə ta lə Luwə ki rō ki tī kati.»

NJé kadi-me je indəi rōde naa ti

³² NJé kadi-me je pəti indəi rōde naa ti ki ngəme ki kare ki gir ta ki kare. Dəw kare ki indəi gune ki nē kingə ləne ki sōbi dōne goto, nē je pəti e yəde. ³³ Ki tōgi ki əti bəl ngay ə njé kaw kilə je mai naji kī lo koy ti lə Babe Jəju. Ningə, kare kare pəti, Luwə jangi dōde jangi dō ki əti bəl ngay. ³⁴ Be ə dəw kare dande ti ki nē tō rōe goto. Tado njé je ki ay ki lo ndōr je ki kəy je, uni gati ə rəi ki lae, ³⁵ adi njé kaw kilə je. Ningə njé kaw kilə je ləbi la ka kin dande ti pəti, ba nā nā ingə ki go nē ge je ti lie. ³⁶ Dəw madi kare ki tōe nə Jisəpi, ki e gin kōji ti lə *Ləbi, ki dōnangi Sipir ti, ki njé kaw kilə je indəi tōe nə Barnabasi, kōr me nə: «Dəw ki nje kilə dīngəm me dije ti,» ³⁷ e ka, aw ki lo ndōr, ə un lo ndōr ləne ka kin gati-n, ə re ki lae adi njé kaw kilə je.

Ta ki ngom lə Ananiyasi əi ki Sapira

5 Dīngəm madi kare ki tōe nə Ananiyasi əi ki dəne ləne Sapira, gati ki nē kingə ləde kare tō. ² Ananiyasi əi ki dəne ləne Sapira indəi ndude naa ti, bōyci nusi la, ə awi ki ndəge adi njé kaw kilə je. ³ Piyər əl-e ə nə: «Ananiyasi, ra ban ə iyə *Satə adi ur mei ti bore be ə? Or nusi la lo ndōr ləi ingəm, ə əl ta ki ngom NDil ki kay njay! ⁴ Ri ə cōgi kadi ingəm nē kingə ləi ə? A re gati-n ə bəlme ka, ri ə cōgi kadi la ki ingə kin, ira-n nē ki mei ge ə? Nē ki iga mei ti kin e nē ki majal. E dije ə əl-de ta ki ngom al, nə e Luwə ə əl-e ta ki ngom.» ⁵ Loki Ananiyasi oo ta kin par ə, osi nangi, oy. Dije pəti ki ooi

† 4:11 Pa je 118.22

†† 4:24 Tēg ki taga 20.11; Pa je 146.6 ‡ 4:27 Lk 23.7-11; Ejay 61.1

poy ta kin, bəl ra-de ngay. ⁶ Basa je rai ragi nine, ba uni-e, awi dibi-e. ⁷ Asi ngirə kadi mitə go ti, dāne lie re ur kəy ki kanji kadi gər nē ki ra nē. ⁸ Piyər dəje ə nā: «Əl-m adi-m m-o, se kər la ki igati ki lo ndr ləsi wa ə n wa?» Ə dāne əl-e ə nā: «Oyo, kər la ki j-ingə wa ən.» ⁹ Lo kin ti, Piyər əl-e ə nā: «Ra ban ə indəi ndusi naa ti mba kadi soki NDil ki kay njay lə 'Babe ə?» O ka nja dije ki awi ki ngawi dibi-e ə ba ta kəy ti kin, j ka a awi səi t. ¹⁰ Ta naa ti nōq par ə Sapira osi nja Piyər ti nangi, oy. Lōki basa je ki njé kaw dibi ngawe uri kəy ningə, ingəi nine adi uni-e awi sie dibi-e kadi ngawe ti. ¹¹ Nē ki ra nē kin, ra adi njé kaw-naa je pəti, bəl rade ngay, taa di-je pəti ki ooi poy ta kin ka, bəl rade ngay t.

NJé kaw kilə je rai nē je ki əti bəl bəl

¹² *NJé kaw kilə je rai nē je ki əti bəl ki nē je ki dāw asi ra al ngay dan dije ti. NJé kadi-me je pəti, kawinaa lo kare ba, gin pal ti lə *Salomq, ta kəy ti lə Luwə. ¹³ Dije ki rangi ki adi mede Luwə al bəy bəli kadi rai rəde ti. Be ka, piti njé kadi-me je ngay. ¹⁴ Dingəm je ki dāne je ngay ngay adi mede 'Babe, adi kərde ore dō njé kadi-me je ki dō ti dō ti. ¹⁵ Dije awi biti cyi njé moy je ki taga kadi rəbi ti, tiləi-de dō tirə je ti ə se dō kagi ti ki otii-de, mba kadi re Piyər man ningə, ndile ur dō e ki ra ti wa kare dande ti. ¹⁶ Dije ngay j be je ti ki gidī be bo Jorijaləm ti, rai bur bur ki njé moy je ki dije ki ndil je ki majal yəti dōde. Ningə pəti ingəi rō nga.

Uwəi njé kaw kilə je dangay ti

¹⁷ Go nē je ti kin, ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je, ki dije ki goe ti ki əi me buti ti lə *Sadusi je, jangi ra-de ngay dō njé kaw kilə je ti. Adi uni ndude kadi n-a rai nē madi. ¹⁸ Be ə, uwəi njé kaw kilə je iləi-de kəy dangay ti. ¹⁹ Nə dan kondō ti, malayka lə 'Babe re tēq ta kəy dangay, lōki adi tēqi taga ningə, əl-de ə nā: ²⁰ «Awi me kəy kaw-naa ti, iləi mbə ta ki nje kadi dāw təl isi ki dōne taa kin adi dije pəti ooi!» ²¹ *NJé kaw kilə je təlī rōde go ti, adi lo ti ki sji bati ba par ə, awi kəy kaw-naa ti, iləi ngirə kadi ndoi nē dije. Ki bo ki dō njé kijə nē məsi kadi-kare je ti ki dije ki goe ti, bari ngatōgi je ki njé gangi ta, ki ngatōgi je lə ngan *Isirayəl je pəti. Ningə iləi kəy dangay ti mba kadi rai ki njé kaw kilə je t. ²² Nə lōki njé kilə je awi ningə, ingəi-de kəy dangay ti al, adi təlī rai rri-de poye əi nā: ²³ «J-ingə ta kəy dangay e ki kuti mbuki maji nim, njé ngəm ta kəy je ka ai ta kəy ti nōq nim t, nə lōki j-ur me kəy ti ningə, j-ingə dāw madi al.» ²⁴ Lōki ki bo ki dō njé ngəm ta kəy kaw-naa ti əi ki ki bo ki dō njé kijə nē məsi kadi-kare ti ooi ta kin ningə, ndilde ay ur kaki, adi dəji-naa ta dō nē ti ki a ra nē go nē ti kin. ²⁵ Ba dāw madi re əl-de ə nā: «Dingəm je ki adi uwəi-de dangay ti ka kin, ai kəy kaw-naa ti nōq, isi ndoi nē dije.» ²⁶ Ki bo ki dō kəy kaw-naa ti aw ki dije ləne uwə-n njé kaw kilə je re səde, nə ke ə indəi gu dōde ti al tadō bəli kadi kosi dije ki kawinaa dō nē ndo ti lə njé kaw kilə je a tiləi-de ki mbal tōli-de. ²⁷ Lōki rai səde ningə, awi səde kəy ngangti ta ti ki bo. Ə ki bo lə njé kijə nē məsi kadi-kare je əl-de ə nā: ²⁸ «J-cgi səsi ki

tōgije kadi indoi nē kosi dije ki tō dingəm kin. Ə səi itəli rōsi go ta ti ləje al, asi dōnangi Jorijaləm naki ki nē ndo ləsi, ningə igei kadi məse e dōje ti bəy.» ²⁹ Nə Piyər əi ki ndəgi njé kaw kilə je əli-de əi nā: «Təl rō go ta ti lə Luwə e soti itə təl rō go ta ti lə dije. ³⁰ Luwə lə kaje je adi Jəju ki itōli-e ki rəbi bə-e dō kagi-dəsi ti kin, tēq lo koy ti. ³¹ E ə Luwə un-e, inde ade isi taa, dō ji kone ti tō NGar ki itə ngar je pəti, taa nje kaji dije t. Luwə inde kadi, ki ta rəbi lie, Isirayəl je iyəi rəbi nē rade je ki majal kō, adi n-iyə-n go majal je ləde kō t. ³² Je njé ma naji dō nē je ti ki rai nē kin, naa ti ki NDil ki kay njay ki Luwə adi njé je ki təlī rōde go ta ti lie.» ³³ Lōki njé gangi ta je ooi ta kin ningə, wongi rade ngay dō njé kaw kilə je ti, adi ndigi tōli-de. ³⁴ Nə e ki kare ki mbōde ti ki tōe nə Gamaliyəl cōsi nangi j taa. E Parisi ki nje ndo dije ndu-kun, e dāw ki dije pəti gei ta lie ngay. Lōki j taa dande ti ningə, dəji mba kadi adi njé kaw kilə je ijəi rōde dəbi kare jō. ³⁵ Ba go ti, əl-de ə nā: «Isirayəl je, indəi manji nē ki igəi kadi rai ki dije kam maji oi taa. ³⁶ Dōkagilo ngay al nē bəy ə, dāw madi ki tōe nə Təda tōji rōne kadi nē dāw ki nga. Rō dije asi bu sō gone ti. Nə dije rai tōli-e adi dije ki goe ti ka kin sanəi-naa. Dāw oo ta lie al bone. ³⁷ Goe ti ningə, Juda ki Galile ti, tēq dōkagilo ndangi tō dije me makitibi ti, cy dije ngay gone ti ra-n wongī. Nə e wa ka dije tōli-e tō, adi dije ki goe ti sanəi-naa kō. ³⁸ NGōsine, ta ləm ə to kin: Oti kadi irai nē madi ki dije kam, iyəi-de adi awi lo ləde. Nē ki kadi igəri ə to kin, re kōji ta ra je ləde ki kilə rade je j rō dije ti ə, gin nē je kin a gangi tə yə ndəge je be tō. ³⁹ Nə re nē je kin j rō Luwə ti ə, lo kadi səi a cōgi dō goto. Oti kadi inai rō ki Luwə.»

Lo kin ti, njé gangi ta je ndigi goe ti. ⁴⁰ Be ə, təlī bari njé kaw kilə je kəy gogi, ba, adi tındəi-de, ə ndrri mbide kadi əli ta ki tō Jəju al, ningə iyəi-de adi awi. ⁴¹ NJé kaw kilə je tēqi lo gangi ta ti ki rōnəl mba koo ki Luwə oo-de adi asi naki kadi ingəi kō mbata lə Jəju. ⁴² Ningə ki ndō je kare kare pəti, me kəy kaw-naa ti ə se me kəy je ti madi, njé kaw kilə je nayi ki lo ndo nē dije ti nim, ki lo kilə mbə Poy Ta ki Maji ti, təkī Jəju e Kirisi.

Kində njé koo go njé kaw-naa je

6 Dōkagiloe ti kin, kər njé ndo je j ki dō made ti ki kəte kəte. Be ə, ra adi *Jipi je ki njé kəl ta Girəki bai ta dō Jipi je ti ki njé kəl ta Ebirə. NJé kəl ta Girəki bai ta mbata njé ngaw koy je ləde ingəi nē kuso ki dije isi ləbi ki ndō je kare kare pəti kin, tə ndəge je al. ² Be ə, njé kaw kilə je ki dōgi gide e joo kawi njé ndo je ki naa ti, əli-de əi nā: «A e nē ki go ti al kadi j-iyə ta kəl ta lə Luwə, ə ji təl ji nay ta nē ləbi ti. ³ MBata kin ə, ngakō je je, maji kadi ikōti dije siri dansi ti, ki dije mai naji ləde maji nim, NDil Luwə rosi mede nim, taa awi ki kəm-kədi nim t, mba kadi j-ilə kilə kin jide ti. ⁴ Be mba kadi j-un-n rōje j-ində ta dangi mbata kəl ta ki Luwə ki mbata ndo nē dije.» ⁵ Ta kōji je kin nəl njé ndo je pəti. Be ə, mbəti Etiyən ki e dāw ki rosi ki kadi-me nim, ki NDil ki kay njay nim t. Taa mbəti Pilipi nim, Pirokōr nim, Nikanōr nim, Timq nim, Parmənasi nim, taa Niko-la ki e dāw ki Atyosi ti, ki təl Jipi nim t. ⁶ Rəi səde cōi-de

njé kaw kilä je, adi äli ta ki Luwä mbata läde, indäi jide döde ti nim, njangi döde nim t. 7 Ta lä Luwä aw ki kate par par. Kär njé ndo je j dö made ti ngay me be bo ti ki Jorijaläm. Taa njé kijä ne mäsi kadi-kare je wa ngay ka adi mede Jäju t.

Awilä ki Etiyän lo gangi ta ti

8 Etiyän e däw ki rosi ki me-maji nim, ki tugi lä Luwä nim, taa ra ne je ki dum ra ki ne kaji je ki äti bäl bäl dan dije ti nim t. 9 Ningä dije madi iläi ngirä kadi naji ta ki Etiyän. Dije kin äi njé ki me käy kaw-naa ti lä *Jipi je. Äi njé je ki bari råde: «Dije ki taa kiyä taa.» Adi äi Jipi je ki jilä Sirän ti nim, Alägijandiri ti nim, ki njé ki jilä Silisi ti nim, taa ki dönanngi Aji ti nim t, 10 nä tugi ta kälde asi go yä Etiyän ti al, tadd Etiyän äi ta ki käm-kädi ki NDil Luwä ade. 11 Lo kin ti, awi ndogi dije ki la ki jide ti kadi äli äi nä: «Je wa j-o ki mbije kadi Etiyän äi ta ki mal dö *Moji nim, dö Luwä nim t.» 12 Be ä, suläi kosi dije nim, ngatugi je nim, taa njé ndo ndu-kun je nim adi räi uwäi Etiyän dö jie ti, awi sie lo gangi ta ti ki bo. 13 Indäi njé ma naji je ki ngom adi täti ta döe ti, äli äi nä: «Dingäm kam ta kää ta käl ta ki mal dö käy ti lä Luwä ki e lo ki ay njay kin al nim, taa dö ndu-kun ti lä Moji al nim t.» 14 Täki röjeti, je wa j-o ndue ki äi-n kadi Jäju ki Najaräti ti a tuji käy kin, ä a yäti ne kagi be je ki Moji adi-je. 15 Dije päti ki lo gangi ta ti ki bo, uri kämde päti dö Etiyän ti, ningä ooi kadi ta käme to tä yä malayka be.

Etiyän äi ta nög njé gangi ta je ti

7 Ki bo lä njé kijä ne mäsi kadi-kare je däji ta Etiyän ä nä: «Ta je ki dije äli döi ti kin, e ki röjeti wa ta?» 2 Etiyän ile ti ä nä: «Säi bawm je ngakom je ki, uri mbisi oi dö ta ki m-a m-äl säsi kam maji. Me ndo je ti ki kate, Luwä ki nje piti cji röne kaje *Abirakam, dökgilö ti ki isi-n me be ti ki Mejopotami ti bäy, kate bäy taa kadi aw uwä lo kisi dönanngi Aram ti. 3 Luwä äi-e ä nä: "I taa iyä be läi ki njé koji je ä aw me be ti ki m-a m-cji t." 4 E be ä, Abirakam iyä me be ki Kalde ä re uwä lo kisi Aram ti. Ningä go koy bawe ti, Luwä ade j taa re me be ti ki isi ti ngösi-ne kin t. 5 Ne nduwä ki Luwä adi Abirakam me be ti kin goto. NGon nusi lo ki ndikiri be ka ade al. Nä un ndune ade kadi n-a n-ade be kam bä päti. Taa n-a n-adi ngan kae je toe ti t. Dökgilö ti ki Luwä isi äi ta Abirakam kin, Abirakam oji ngon al bäy t. 6 Ta ki Luwä äi-e ä to kin: "NGan kai je a isi tä mba je dönanngi ti ki rangi nim, dije a rai-de bää ti nim, ta dije a adi-de kö asi bal bu s nim t." 7 Go ta je ti kin, Luwä äi ä nä: "Gin dije ki rai-de bää ti kin, mi wa m-a m-gangi ta döde ti. Go ti ningä, a tēgi me be mba ti ki rade bää ti kin kö, ä a täli räi me be ti ki j ti ä awi bää ti kin mba kadi räi csi mäkside nangi ngöm ti t." 8 Ba Luwä ade ne kilä mindi ki e kijä möti. Be ä, loki Abirakam oji *Isaki ningä ndo jijoo go ti par ä ijä möte. Isaki ra be to mbata ngone *Jakobi. Jakobi ka ra be to mbata ngane je ki äi gin *Isirayäl je ki döngi gide e joo t.

† 7:3 Kilä ngirä ne je 12.1 †† 7:4 Kilä ngirä ne je 11.32; 12.5
‡ 7:5 Kilä ngirä ne je 12.7; 13.15; 17.8 †† 7:7 Tēgi ki taga 3.12
‡‡ 7:8 Kilä ngirä ne je 17.10-14; 21.4

9 «Ningä ni ki me ngan lä Jakobi ti ra adi gati ki ngoköde Jisäpi adi awi sie tä bää me be ti ki Ejipi ti. Nä Luwä e sie naa ti t. 10 Be ä, c-r-e me kö je ti päti. Ningä me-maji lä Luwä ki e sie, ade käm-kädi ta käm Parawö ti ki e ngar ki Ejipi ti. Adi Parawö un-e inde tä nje köbe dönanngi ki Ejipi ti, taa dö me käy ti läne päti t t. 11

Dökgilöe ti kin ä, bo ki bo osi dönanngi Ejipi ti bä päti, taa dönanngi Kana ti t. E dökgilö käm-to-ndoo ki äti bäl ngay. Lo kadi bawje je ingäi ne ndikiri usoi goto s.

12 Loki Jakobi oo kadi ne kuso to me be ti ki Ejipi ti ningä, ilä nganne je ki äi kaje je adi awi ki dösay. 13 Loki täi ilä-de ki kö joo ningä, Jisäpi ra adi ngaköje je gäri-e. Lo kin ti, Parawö ka, gär-n gin koji lä Jisäpi t s. 14 Go ti ningä, Jisäpi ilä go bawne Jakobi ti ade re ki gin koji lie bä päti, asi dije dösiiri gide e mi s. 15 Jakobi aw Ejipi ti ningä oy ki kate ngö. Kaje je ka oyi ngö nim t s. 16 Täli ki singäde räi dönanngi Kana ti, me be bo ti ki tde nä Sisäm. Dibi-de be nin ti ki Abirakam ndogi ki la ji ngan lä Amör ti me be ti ki Sisäm s.

17 «Dökgilö töl kon kun mindi ki Luwä un adi Abirakam e basi. Ningä kär ngan Isirayäl je bäy ki dö made ti dö made ti dönanngi Ejipi ti, 18 biti dökgilö ti ki ngar ki rangi ki gär Jisäpi al g-n be dönanngi Ejipi ti s.

19 NGar ka kin uwä dije läje ra-n kilä ki al dö maji nim, adi-de kö nim, ta indä gu döde ti adi iyäi ngande je ki kasi kö, biti kadi oyi s. 20 Dökgilö ti kin ä, oji *Moji ki me-maji lä Luwä e döe ti adi oti-e me käy ti lä bawe asi nay mitä s. 21 Ningä loki dum döde adi iläi-e kö, ngon lä Parawö ki däne tēgi döe ti, ä un-e ote tä ngonne wa be s. 22 Be ä Moji ingä-n ne ndo ki cji dö käm-kädi päti ki dönanngi Ejipi ti. Adi aw ki tugi me ta käl-e ti nim, me kilä rae ti nim t.

23 «Loki bale e kuti s ningä, mär ta re döe ti mba kadi n-aw n-oo ngakone je ki äi ngan Isirayäl je. 24 Dökgilö ti ki e-n ki ngakone je ä, oo däw kare ki Ejipi ti isi adi kö ki kare dande ti. Be ä, re r dö ngokone ti adi indä däw ki Ejipi ti ka kin töl-e. 25 Moji gir kadi ngakone je a gäri täki Luwä ä ilä säne mba kadi n-taa döde. Nä ngaköje je gäri al. 26 NDö ki go ti, oo ngakone je joo ki äi Isirayäl je isi röi-naa. Ire a dande ti mba kadi gangi-de naa ti. Äi-de ä nä: "Säi ngakonaa je t, ä ban ä isi räi na majal be ä?" 27 Ningä e ki nje tindä ngokone ka kin cse ngärangi, ä äi-e ä nä: "Nä ä indäi döje ti tä ngar läje, ä se nje gangi ta danje ti ä? 28 Ige töl-m täki tagine itöl-n däw ki Ejipi ti ka kin be a?" 29 Loki Moji oo dö ta kin ningä, bäl ra-e, adi aw uwä lo kisi tä mba dönanngi Madiyä ti. Dönanngi Madiyä ti ä Moji taa däne oji-n ngan je joo s.

30 «Bal kuti s go ti ningä, malayka tēgi hcy röe ti dilä lo ti, basi ki dö mbal Sinay, dan ndon por ti me gu ti ki isi g por. 31 Loki Moji oo ne kin ningä, ndile ay ur kaki. Moji ge kadi n-oo ne kin maji adi cti re basi r ti. Loe ti ngö ä oo dö ndu Babe ä nä: 32 "Mi Luwä lä kai je, Luwä

††† 7:9 Kilä ngirä ne je 37.11, 28; 39.2, 21 ††† 7:10 Kilä ngirä ne je 41.39-41 s 7:11 Kilä ngirä ne je 41.54-57 s† 7:13 Kilä ngirä ne je 45.1-4, 16 s†† 7:14 Kilä ngirä ne je 45.9-10, 17-18 s† 7:15 Kilä ngirä ne je 46.1-7 s††† 7:16 Kilä ngirä ne je 23.3-16; Jojuwe 24.32 s† 7:18 Tēgi ki taga 1.7-8 s† 7:19 Tēgi ki taga 1.10-11, 22 s†† 7:20 Tēgi ki taga 2.2 s††† 7:21 Tēgi ki taga 2.3, 5, 10 s††† 7:29 23-29: Tēgi ki taga 2.11-15, 21-22; 18.3-4

lə Abirakam, Luwə lə Isaki, Luwə lə Jakobi." Moji bəl dadi par par, lo kadi un kəmne ki taa goto. ³³ Ə Babe əl-e ə nə: "Də sa njai ti tado lo ki a ti kam e lo ki ay njay. ³⁴ M-o kəm kə lə dije ləm me be ti ki Ejipi ti. M-o dō timə ki isi timəi rusi rusi, ə m-ur nangi m-re kadi m-taa-de m-ilə-de taa. Ningə ki basine kin, ire adi m-ilə-i Ejipi ti gogi †."

³⁵ «Oi maji! E Moji ki ngakge je csi-e ngərangi, ə əli-e əi nə: "Nə indəi dje ti tə ngar ləje ə se nje gangi ta danje ti ə", wa kin ə, Luwə ile tə ngar nim, taa nje taa-de kilə-de taa nim, ki takul tōgi lə malayka ki tēg sie hōy me gu ti, kin nim tō. ³⁶ E ə tēg səde ki takul nē ra je ki dəw asi ra al nim, ki takul nē kōji je nim, me be ti ki Ejipi ti. Taa dōkagilo ti ki isi indəi ba bo kasi gangi nim, dōkagilo ti ki rai bal kuti sō dilə lo ti kin nim tō ††. ³⁷ E darō Moji ki kare wa kin bəy ə tō ə əl ngan Isirayəl je ə nə: "Luwə a tēg ki nje kəl ta ki tane ti kare dānsi ti səi je wa, ki a to tə mi be ‡." ³⁸ Lōki ngan Isirayəl je kawinaa dilə lo ti ka, e Moji wa kin ə taa ta ta malayka ti dō mbal Sinay ti, əl kaje je. E ə taa ta kaji kin rō Luwə ti, mba kadi adi-je ††. ³⁹ Nə kaje je mbati kadi təli rōde go ta je ti lie. Ningə ki bo tōy, csi-e ngərangi. Mede e dō təl kaw dōnangi Ejipi ti gogi. ⁴⁰ Dōkagilo ti ki Moji nay dō mbal Sinay ti bəy, rəi rō *Arō ti əli-e əi nə: "İra kagi yo je ki kadi rri nōje, tado ji gər nē ki ra Moji ki nje tēg səje me be ti ki Ejipi ti kin al." ⁴¹ Be ə me ndō je ti kin, ibəi ngon yo madi ki to tə ngon baw mangi be, ə iləi kadi-kare adi-e. Ba rai rōnəl ngay csi gon nē ki əi je wa ibəi ki jide kin ††. ⁴² Nə Luwə təl gidine adi-de, iyə-de kō adi isi ta ra yo ti, ki kōsi-gon nē je ki dōrā ti tə nay je ki kadi je ki mee je tə kagi yo je ləde, təkī ndangi me makitibi ti lə nje kəl ta ki ta Luwə ti: "Səi dije ki Isirayəl, bal kuti sō ki irai dilə lo ti kin se da je ki itōli-de ki ndəgi kadi-kare je adi, e mi ə adi-mi a? ⁴³ Jagi, səi oti kəy yo lə kagi yo ləsi Moloki yo, ki mee lə kagi yo ləsi Rəpā, yo je ki səi wa irai-de ki jisi mba kadi csi məkəsisisi nōde ti. MBata nē rasi je kin ə, m-a m-adi njé bā je ləsi a uwəi səsi, awi səsi say tə mba je gidī *Babilon ti bəy †††".

⁴⁴ «Me dilə lo ti, kaje je ai ki kəy kibi kingə-naa ki Luwə. Moji ra kəy kibi ka kin təkī Luwə un-n ndune ade. Ra go kuje ti ki oo. ⁴⁵ İyəi kəy kibi ka kin adi gin kōji je ləde ki rangi, ki əi kaje je ki rəi gode ti. Kəy kibi kin e jide ti, lōki Jojuwe rō nōde adi rəi taai dōnangi lə gin dije ki dangi dangi ki Luwə tuwə-de nōde ti. Kəy kibi ka kin, to bitī dōkagilo ti lə Dabidi †††. ⁴⁶ Me-maji lə Luwə e ki *Dabidi adi dəji ta rəbi mba kadi n-ra kəy n-adi Luwə lə Jakobi †. ⁴⁷ Nə e *Salomō yo ə ra kəy adi Luwə ††.

⁴⁸ «NGa ningə Luwə ki e ki dōkagilo je ti pəti, a isi me kəy ti ki dəw ra ki jine al. Təkī nje kəl ta ki tae ti ə nə: ⁴⁹ "Dōrā e kimbər ngar ləm, ningə dōnangi e nē kində njam." Babe əl bəy ə nə: "Kəy ki ban ə, a irai adi-mi ə? Lo ki ra a e lo kuwə rō ləm ə? ⁵⁰ Se e mi al ə, nā tōy ə, ra nē je kin pəti ə †††?"

† 7:34 30-34: Tēg ki taga 3.1-10 †† 7:36 35-36: Tēg ki taga 2.14; 7.3; 14.21 † 7:37 Dətarənom 18.15-18 †† 7:38 Tēg ki taga 19.1-20.17; Dətarənom 5.1-33 ††† 7:41 39-41: Kōr Isirayəl je 14.3; Tēg ki taga 32.1-6 ††† 7:43 42-43: Amosi 5.25-27 ††† 7:45 44-45: Tēg ki taga 25.9, 40; Jojuwe 3.14-17 † 7:46 2 Samiyəl 7.1-16;

⁵¹ «Səi dije ki njé tō rō je, itēgi mesi al nim, ibəyi mbisi nim dō ta ti lə Luwə tə dije ki njé gər Luwə al be. İtoi tə bawsi je wa be. Nē kin ə ra adi, isi ta rō ki NDil Luwə ti, ki dōkagilo je pəti. ⁵² Nje kəl ta ki ta Luwə ti ki ra ə bawsi je adi-e kō al ə? Əi je ə tōli njé kilə mbē kəte, ki cji dō re lə dəw ki e kare ba, ki e dəw ki dana. Ningə ngəsi, lōki Kirisi re, səi je uni dōe, ə tōli-e tō. ⁵³ Oyo, səi ingəi ndu-kun lə Luwə ki takul malayka je, nə lo kadi itəli rōsi ti go ti goto.»

Tiləi Etiyən ki mbal tōli-e

⁵⁴ Lōki njé gangi ta je ki bo lə *Jipi je ooi dō ta ki Etiyən əl ningə, wongi rade ngay adi ngəi ngangide mur mur dōe ti. ⁵⁵ Nə Etiyən ki NDil Luwə rose, un kəmne taa ki dōrā ti ningə oo kunji Luwə nim, taa oo Jəju ki a taa dō ji kō Luwə ti nim tō. ⁵⁶ Əl ə nə: «Oi, m-o dōrā tēg tane, ningə m-o NGon Dəw a taa dō ji kō Luwə ti.» ⁵⁷ Lōki ooi dō ta kin ningə, uri kəl ki ndude ki bo ə uti mbide dō ta ti lie, ə buki-naa dōe ti.

⁵⁸ NDōri-e awi sie taga gidī bə bo ti, ə tiləi-e ki mbal tōli-e. Dije ka kin iyəi kibi je ləde rō ngon ki basa ti ki tōe nə Sol. ⁵⁹ Dōkagilo ti ki isi tiləi-e ki mbal, Etiyən əl ta ə nə: «Babe Jəju, itaa ndilm ki rōi ti.» ⁶⁰ Go ti ningə csi məkəsi, ə əl ta ki ndune ki bo ə nə: «İyə go majal kin kō adi-de!» Go ta je kin ti, ningə Etiyən oy.

Kində kəm-ndoo ki ra njé kaw-naa je

8 Sol e mbō dije ti ki ndigi kadi tōli Etiyən. Dō ndōe ti kin kində kəm-ndoo ki bo ngay tēg dō njé kaw-naa je ti ki Jorijaləm. Adi njé kadi-me je pəti sanəi-naa ki go lo je. Awi ki Jude ti je ki *Samari ti je. *NJé kaw kilə je wa par ə nayi-naa Jorijaləm ti. ² Dije ki njé bəl Luwə dibi Etiyən, ngi-e ngay. ³ Nə Sol ba, rō njé kaw-naa je njā. Aw ki ta kəy ta kəy uwə dīngəm je ki dāne je buki-de dangay ti. ⁴ NJé ki sanəi-naa ka kin awi ki lo lo iləi mbē Poy Ta ki Maji.

Pilipi me be ti ki Samari

⁵ E be ə, Pilipi ki aw me be bo ti ki *Samari, ilə dije mbē Poy Ta ki Maji lə Kirisi. ⁶ Kosi dije ba pəti, lōki ooi ta je ki Pilipi əl je ki nē kōji je ki ra adi ooi ki kəmde ningə, uri mbide ki dō ta ti lie. ⁷ Tado ndil je ki majal tēgi me njé mōy je ti ngay ki ngō ki boy tade ti. Taa, dije ki rōde oy ki njé məti je ngay ingəi rō nga tō. ⁸ Rōnəl ki bo ngay to me be bo ti kin. ⁹ Kəte taa kadi Pilipi re, dīngəm madi ki tōe nə Simō isi me be bo ti kin ngō. E nje ra mbəli, adi rō ndil dije ki me be ti ki Samari ngay. Ra rōne kadi nē dəw madi ki əti bəl ngay. ¹⁰ Adi dije pəti, j dō ngan je ki du ti, bitī ki dō dije ki tōgi ti, angalde e ki dōe ti. Əli əi nə dīngəm kam aw ki tōgi lə Luwə ki e tōgi ki əti bəl ngay. ¹¹ Angal dije e ki dōe ti, tado e mari nu ba ə isi rō ndilde ki mbəli ki ra ləne. ¹² Nə lōki dije adi mede Pilipi ki ilə-de mbē Poy Ta ki Maji ki cji dō kōbe lə Luwə nim, ki Jəju Kirisi nim tō ningə, dīngəm je ki dāne je adi Pilipi ra-de batəm. ¹³ Si-

1 Poy ta je 17.1-14 †† 7:47 1 NGar je 6.1-38; 2 Poy ta je 3.1-17 ††† 7:50 49-50: Ejay 66.1-2

mō wa ki dōne ka adi mene tō. Loki Piliipi ra-e batəm ningə, iyə go Piliipi al. Loki oo ne kōji je ki ne je ki əti bəl ngay ka kin ningə, e wa təl re əte bəl ngay bəy tō.

Piyər əi ki Jə me be ti ki Samari

¹⁴ Loki njé kaw kilə je ki isi Jorijaləm ti ooi kadi dije ki *Samaritə ta ta lə Luwə ningə, iləi Piyər əi ki Jə ki rōde ti. ¹⁵ Loki rəi tēgi Samari ti ningə, əli ta ki Luwə mba kadi njé kadi-me je ingəi NDil Luwə. ¹⁶ Tadō NDil re dō dəw madi ti kare dandə ti al bəy. E batəm par ə rai-de me tō Babe Jəju ti. ¹⁷ E be ə, Piyər əi ki Jə indəi jide dōde ti kadi ingəi NDil Luwə. ¹⁸ Loki Simō oo kadi e ki go rəbi lə ji ki kində dō ti lə njé kaw kilə je ə NDil re-n dō njé kadi-me je ti ningə, adi Piyər əi ki Jə la, ¹⁹ ə əl-de ə nə: «Mi ka adi-mi tōgi kin tō kadi tə dəw ki m-a m-ində jim dōe ti ba, ingə NDil Luwə tō.» ²⁰ Ə Piyər əl-e ə nə: «Kadi la ləi kin tujj naa ti ki darci. Tadō ində mei ti kadi a ndogi kadi-kare lə Luwə ki la. ²¹ Ne ki ba tōi, ə se ne ki sōbi dōi goto me ne ti ki j-a-n kam, tadō mei e dana nō Luwə ti al. ²² Maji kadi itōr ndui dō majal ti ləi, ə əl ta ki Babe adi re to ban ə, iyə go kōji ta je ki mei ti kin kō. ²³ Tadō m-o kadi mei atəi kanana, taa majal doləi dole tō.» ²⁴ NGA ə, Simō əl Piyər əi ki Jə ə nə: «Kadi səi je wa əli ta ki Babe mbata ləm, kadi ne madi kare me ne je ti ki əli tae kin tēgi dōm ti al.» ²⁵ Loki Piyər əi ki Jə mai naji, ə ndoi ta lə Babe tō ningə, təli ki Jorijaləm ti gogi. Iləi mbə Poy Ta ki Maji me ngan be je ti ki Samari ngay ki go rəbi go rəbi.

Ta lə Piliipi əi ki kuji dīngəm ki e dəw ki boy ki Etiyopi ti

²⁶ NDō kare Malayka lə Babe əl Piliipi ə nə: «I taa aw ki gin be ti be, dō rəbi ti ki i Jorijaləm aw ki Gaja ti, ki e rəbi ki dilə lo ti kin.» ²⁷ Piliipi i taa kalangi aw ningə, ingə dīngəm kare ki dōnangi Etiyopi, ki e ki boy, ki nje ngəm ne maji je lə ngar ki dāne ki Etiyopi ti, ki tōe nə Kandasi. Dīngəm kin aw Jorijaləm ti cōsi dōne nangi nō Luwə ti ə isi təl ki be gogi. ²⁸ Isi me pusi ti ləne, isi tidə makitibi lə nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay. ²⁹ Lo kin ti, NDil Luwə əl Piliipi ə nə: «Oti aw basi ki rō pusi ti kin.» ³⁰ Piliipi əy ngōdi aw ningə, oo ndu dīngəm ki Etiyopi ti ka kin isi tidə makitibi lə nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay. Piliipi dəje ə nə: «Igar me ta ki isi tidə kin maji wa a?» ³¹ Dīngəm ka kin əl-e ə nə: «Re nje kōr mee kadi-m goto ə m-a m-gər ban ə?» Ba dəji Piliipi adi al taa goe ti, isi gəde ti me pusi ti. ³² Ta ki isi tidə ə to kin:

«Ori-e tə bati ki dəw isi aw sie kadi tōl-e be;
Tə ngon bati ki a tane mbə nō nje kijə bje ti be.
E be ə, tēg-n tane al.

³³ Iləi rōcōl dōe ti, gangi ta lie ki go rəbi ki dana al.
Nə ə a cōr gin kōji lie ə?

Tadō indəi ngangī ndō kisi ki dō taa lie †.»

³⁴ Ningə, kuji dīngəm un ta əl Piliipi ə nə: «M-dəji kadi əl-m adi m-o, nə ə nje kəl ta ki ta Luwə ti isi əl ta lie be ə? Isi əl ta ki dō rōne ti wa ə se isi əl ta dō dəw madi ti ki rangi ə?» ³⁵ Lo kin ti nga ə, Piliipi ingə rəbi adi un ta tane ti, ningə ki rəbi lə makitibi lə nje kəl ta ki ta Luwə

ti Ejay kin, ile-n mbə Poy ta ki ki Maji lə Jəju. ³⁶ Loki njiyāi isi awi ningə, tēgi ta man ti, ə kuji dīngəm ka kin əl ə nə: «Man ə am, nga ri ə cōgi kadi m-ra batəm ə?» ³⁷ [Piliipi əl-e ə nə: «Re adi mei Luwə təkəi rōjeti ə, ne ki cōgi ra batəm goto.» Kuji dīngəm ə nə: «M-adi mem təkəi Jəju Kirisi e NGon Luwə.»] ³⁸ Lo kin ti, adi pusi a nangi, ningə əi ki Piliipi joo pu, uri me man ti adi Piliipi ra-e batəm. ³⁹ Loki tēgi me man ti ki taga ningə, NDil Babe un Piliipi aw sie adi kuji dīngəm oo-e al. Nə e ilə rəbi ləne ki rōnəl aw. ⁴⁰ Piliipi aw tēgi me be ti ki Ajoti, ilə mbə Poy Ta ki Maji me be bo je ti pəti ki tēgi ti, biti tēg-n Səjare ti.

Sol adi mene Babe Jəju

(Knjk 22.6-16; 26.12-18)

9 Dōkagiloe ti kin, gir ta ki dō kadi kō njé ndo je ti lə Babe ki dō tōl-de ti to dō Sol ti bəy. ² Be ə, aw rō ki boy ti lə njé kijə ne məsi kadi-kare je, dəje makitibi mba kadi n-aw-n lo kaw-naa je ti lə *Jipi je ki me be ti ki Damasi, kadi re n-ingə dīngəm je ki dāne je ki njé ndole go ne ndo ki sigi kin ə n-dōc-de n-re səde Jorijaləm ti.

³ Loki Sol e dō rəbi ti, ində dō be ki Damasi basi ningə, kunji madi tēgi pəti, i ki dōrə ti, unji gə dōe. ⁴ Tēgi osi nangi ningə, oo dō ndu ta madi əl-e ə nə: «Sol, Sol, mbata ri ə isi adi-m kō be ə?» ⁵ Sol dəje ə nə: «I nə ə Babe?» Ningə, Babe əl-e ə nə: «E mi Jəju ki isi adi-m kō.» ⁶ I taa aw me be bo ti ə, a əli-ni ne ki kadi a ira. ⁷ Njé ki isi awi ki Sol təli ai lo ka ti. Bəl tōl-de adi lo kadi əli ta goto. Ooi dō ndu ta, nə ooi dəw madi al. ⁸ Sol i taa, tēgi kəmne maji, nə oo lo al, adi made je uwəi jie, ndōri-e tə ndōr, ə awi sie Damasi. ⁹ Isi loe ti ngō ndō mitə ki kanji kadi oo lo. Uso ne al nim, əy man al nim tō. ¹⁰ Ningə nje ndo lə Jəju kare isi Damasi ti ngō, tōe nə Ananiyasi. Babe bar-e me ne koo me ndil ti ə nə: «Ananiyasi», ningə Ananiyasi ndigə ə nə: «Mi ne Babe». ¹¹ Babe təl un ta əl-e ə nə: «Aw un rəbi ki bari-e rəbi ki kō ti, ə idəji me kəy ti lə Judasi, dəw ki tōe nə Sol ki Tarsi ti, isi ngō isi əl ta ki Luwə. ¹² OO dəw madi ki tōe nə Ananiyasi me ne koo me ndil ti, ur kəy goe ti ningə, ində jine dōe ti kadi oo lo gogi.» ¹³ Ə Ananiyasi əl ə nə: «Babe, m-o ta lə dəw kin ta dije ti ngay, cōji dō kō je pəti ki adi dije ləi ki me be ti ki Jorijaləm. ¹⁴ Ningə, ki ne kin, re ki tōgi ki ingə rō ki boy je ti lə njé kijə ne məsi kadi kare je, kadi uwə dije ki isi əli səi ta, dōc-de.» ¹⁵ Nə Babe əl-e ə nə: «Aw, tadō dīngəm kin e ne ra kilə ki m-kōte kadi əl ta ləm nō gin dije ti ki duniyā ti, ki nō ngar je ti, ki nō *Isirayəl je ti. ¹⁶ Mi wa m-a m-cje kō je pəti ki a tēgi dōe ti ki mbata ləm.» ¹⁷ Ananiyasi aw, ur kəy ində jine dōe ti, ningə əl-e ə nə: «NGokom Sol, e Babe ə iləm, e Jəju ka ki tēgi ingəi dō rəbi ti ki isi re-n ka kin ə iləm kadi m-adi o lo. Ningə kadi NDil Luwə rōsi tō.» ¹⁸ Ta naa ti ngō, ne je ki toi tə ngōy kanji je be tēgi kəm Sol ti tosi, adi təl oo lo gogi, ningə i taa adi rai-e batəm. ¹⁹ Go ti, uso ne ba, təl ingə tōgi ne gogi. Sol təl isi ki njé ndo je lə Jəju ki me be ti ki Damasi ngan ndo je jō bəy.

Sol ndo ta lə Luwə Damasi ti

²⁰ Ta naa ti ngō, Sol aw ilə mbə me kəy kaw-naa je ti lə *Jipi je ə nə: «Jəju e NGon Luwə.» ²¹ Dije pəti ki ooi dō ta kin ta Sol ti, ndəji-de ngay adi əli əi nə: «E kam al ə e nje kadi kō dije ki Jorijaləm ti ki njé ba tō kin a? Re nē a un girə mba kadi uwə-de, dō-de aw səde rō ki boy je ti lə njé kijə nē məsi kadi-kare je al bitə a?» ²² Nə Sol uwə rōne ngā adi kəme e kəte me kadi-me ti lie. Jipi je ki Damasi ti gəri lo ta ki kadi əli-e al, loki tōji-de kadi Jəju e Kirisi.

²³ Ra ndō je go ti ba, Jipi je cji-naa ta mba kadi n-təli-e ²⁴ Nə ta kōji ləde tēg mbi Sol ti. NGəmi ta rəbi kada je kondō je mba kadi n-təli-e. ²⁵ Be ə, me kondō ti madī, njé ndo je lə Sol, uni-e me kare ti, tui-e adi osi gidī ndogi bər ti.

Sol me be ti ki Jorijaləm

²⁶ Go ti, Sol aw tēg me be ti ki Jorijaləm ba, sangi kadi n-ində rōne naa ti ki njé ndo je, nə pəti bəli-e, tadō dəw ki taa mee kadi e nje ndo ki rōjeti goto. ²⁷ Be ə, Barn-abasi un-e me jine ti, aw sie rō njé kaw kilə je ti, ɔr-de go kingə ki Jəju ingə Sol dō rəbi ti, ki koo ki oo Jəju əl-e ta, ki ta ki əl ki taga wangī Damasi ti me tō Jəju ti. ²⁸ Dō gangi loe ti ngō, Sol aw səde je, təl səde je naa ti me be ti ki Jorijaləm. Əl ta ki kadi-me me tō Babe ti. ²⁹ Əl ta ki *Jipi je ki njé kəl ta Girəki, naji-naa səde ta ti. Nə sangi rəbi kadi n-təli-e. ³⁰ Loki ngakōje je ooi tae ningə, ɔri-e awi sie Səjare ti. Ningə adi-e aw me be ti ki Tarsi.

³¹ *NJé kaw-naa je pəti ki dōnangi Jude ti ki tae ba, ki dōnangi Galile ti, ki dōnangi *Samari ti, isi ki Lapiya. Ingəi tōgi, njiyəi me bəl Babe ti, taa kōrde j̄ ki dō ti dō ti ki takul tōgi lə NDil Luwə tō.

Piyər aji dīngəm ki tōe nə Ene

³² Təki Piyər a njiyə-n ki lo je pəti oo-n dije lə Luwə, ndō kare aw tēg rō njé ti ki me be ti ki Lida. ³³ Lo kin ti, ingə dīngəm kare ki tōe nə Ene, ki to dō tīrə mōy ti ra bəl jijoo. Tadō rōe oy. ³⁴ Piyər əl-e ə nə: «Ene, Jəju Kirisi adi rō nga, j̄ taa, ikaw nē toi.» Ningə Ene j̄ taa ta naa ti ngō. ³⁵ Dije pəti ki me be ti ki Lida ki Sarō ooi-e, ba adi mede Babe.

Piyər ndəl Dorkasi lo koy ti

³⁶ Dəne madī e dan njé ndo je ti ki me be bo ti ki Jope ngō, tōe nə Tabita. Tō kin ki ta Girəki nə Dorkasi. E dəne ki njé ra kilə je ki maji maji ngay, taa e nje ra ki njé ndoo je ki nē ki me jine ti tō. ³⁷ Mōy ra-e dōkagiloe ti kin adi oy. Loki ndogi-e man ningə, awi iləi-e me kəy ti ki kare taa. ³⁸ Be ki Lida e basi ki Jope. Be ə, loki njé ndo je ooi kadi Piyər e me be ti ki Lida ngō ningə, iləi dīngəm je joo rōe ti kadi re kalangi ingə-de. ³⁹ Piyər j̄ taa aw səde. Loki re tēg rōde ti ningə, ɔri-e awi sie me kəy ti ki taa. NJé ngaw koy je pəti iləi-naa gəi dōe ki nō, ningə tōji kibi je ki dangi dangi ki kōji ta naa ti ki Dorkasi oji dōkagilo ti ki isi-n səde ki dōne taa bəy.

⁴⁰ Piyər adi dije pəti tēgi taga, ba csi məkəsi-ne nangi əl

ta ki Luwə, ningə tu rōne ki rō nin ti əl ə nə: «Tabita j̄ taa.» Loki tēg kəmnə oo Piyər ningə, ndu rōne, j̄ isi taa. ⁴¹ Piyər ilə jine un-e-n ki taa, ba, ba dije lə Luwə ki njé ngaw koy je, cji-de Tabita ki dōe taa. ⁴² Poy nē kin sane ki dōnangi ki Jope ba pəti, adi dije ngay adi mede Babe. ⁴³ Piyər ra ndō asi tati me be ti ki Jope, me kəy ti lə nje kōr gidī ngirə ki tōe nə Simō.

Kōrnəy ki e dəw ki Rom ti oo nē me ndil

10 Dīngəm madī isi me be ti ki Səjare ngō, tōe nə Kōrnəy. E ki boy dō buti asigar je ti ki bu kare, ki bari-e «buti ki Itali ti». ² E dəw ki nje ra nē ki go ndu Luwə ti, taa, naa ti ki dije pəti ki me kəy ti lie, əi njé kōsi dōde nangi nō Luwə ti tō. Ra maji ki njé ndoo je ngay, taa əl ta ki Luwə taa taa tō. ³ NDō kare, ki kadi ki mitə ki lo sōb, oo malayka lə Luwə me nē koo me ndil ti ur me kəy ti lie, ningə bər-e ə nə: «Kōrnəy.» ⁴ Kōrnəy ur kəmnə dōe ti ki bəl, ningə əl-e ə nə: «E ri ə Babe?» NGa ə malayka əl-e ə nə: «Kəl ta ki Luwə lai ki maji ki isi ra ki njé ndoo je kin tēg rō Luwə ti, ə Luwə ga dōi ti. ⁵ Ningə ki ngōsi-ne kin, ilə dīngəm je me be ti ki Jope adi bari Simō ki bari-e nə Piyər ade re. ⁶ Isi me kəy ti lə Simō ki nje kōr gidī ngirə ki kəy lie e kadi bati. ⁷ Loki malayka ki əl-e ta kin cōti ningə, Kōrnəy ba ngan njé kilə je ləne joo ki nje rō ləne kare ki nje bəl Luwə mbō njé ki əi naa ti sie ki dōkagilo je pəti adi-de rəi. ⁸ Rəi adi ɔr-de go nē je pəti ki ra nē adi-de ooi ningə, ilə-de adi awi Jope ti.»

Piyər oo nē me ndil ti me be ti ki Jope

⁹ Lo ti go ti, loki əi dō rəbə isi awi, indəi dō be bo basi ningə, Piyər al dō kəy ti ki taa, ki kadi ki dan be ti mba kəl ta ki Babe. ¹⁰ Bo ra-e adi ge kuso nē. Ningə loki isi rai nē kuso mba kadi uso ba, oo nē me ndil ti. ¹¹ OO ta dōrə a tagira, ningə oo nē madī ki to tə ta kibi ki tati ki dəw uwə sile je ki sō be ə j̄ ki taa isi re ki nangi. ¹² Me nē ti ka kin, da je ki dangi dangi əi titi: da je ki njade e sō je, ki njé kagi nangi je, ki yəl je. ¹³ Ningə, ndu ta madī tēg əl-e ə nə: «Piyər, j̄ taa itōl uso.» ¹⁴ Nə Piyər ə nə: «Jagi Babe, mi m-uso nē ki nē ki majal cōde, ə se nē ki to nje nja kare al †.» ¹⁵ NDU ta təl re əl Piyər kəl ki kō joo bəy ə nə: «Nē ki Luwə təl-e ki kay njay ti, kadi j̄ o-e tə e nē ki to nje al.» ¹⁶ Nē kin ra nē be nja mitə, ningə ta naa ti ngō təli ndōri-e ki dōrə ti gogi. ¹⁷ Piyər gər me nē ki oo me ndil ti kin al, adi isi dəji rōne ta dō ti, ningə yə dīngəm je ki Kōrnəy ilə-de ki a sangi kəy lə Simō rəi ai ta kəy ti. ¹⁸ Ba dəji ta ki ndude ki boy ə nə: «E me kəy kin ə Simō ki bari-e nə Piyər isi ti ti a?» ¹⁹ Piyər isi mər ta dō nē ti ki oo me ndil ti kin ba bəy ningə, NDil Luwə əl-e ə nə: «O dīngəm je mitə a sangi-ni. ²⁰ j̄ taa, ur nangi, ə aw səde ki kanji kadi mei tōsi, tadō e mi ə m-ilə-de.» ²¹ Piyər re rō dīngəm je ti ka kin əl-de ə nə: «E mi ə mi dəw ki isi isangi-e, ə se e ri ə isi isangi-mi wa?» ²² Əli-e əi nə: «E Kōrnəy ki e ki boy dō buti asigar je ti ki bu, ki e dəw ki dana, taa e nje bəl Luwə tō kin ə ilə-je. E dəw ki *Jipi je pəti əli ta lie maji. Malayka lə Luwə re tēg ki dō ta rōe ti əl-e kadi ilə goi ti kadi ire me kəy ti lie

† 10:14 Ləbətiki 11.1-47; Ejakəl 4.14

kadi oo dö ta ki tai ti.»²³ Piyär aw säde ra-de mba, adi-de lo toi. Loki lo ti go ti ningä, j taa aw säde. NGaköje je madi ki me be ti ki Jope dani-e.²⁴ Lo ti ki rangi ningä tēgi Säjäre ti. Körnäy bar nojine je ki madine je isi nginä-n-de käte.²⁵ Loki Piyär ur me käy ti ningä, Körnäy j taa tilä käme, ba osi nanga njäe ti, ilä döne nangi.²⁶ Nä Piyär ä-l-e ä nä: «J taa, tadö mi ka mi däw t.» Ningä ösi söle un-e-n ki taa.²⁷ Wali-naa taa urii ki käy ningä, Piyär oo kosi dije ngay kawinaa isi.²⁸ Lo kin ti Piyär ä-l-de ä nä: «Säi je, igäri maji täki ndu-kun läje ögi kadi däw ki e Jipi indä rone naa ti ki däw ki e Jipi al, ä se kadi ur me käy ti lie. Nä Luwä ä-l-m kadi m-o däw madi tä ne ki majal, ä se ne ki to njä al.²⁹ E mbata kin ä, m-mbatin ba läsi al, m-re ki kanji käl ta madi ki rangi. Ningä täki ibari-mi, m-däji säsi kadi m-o se e ri ä iläi gom ti wa?»³⁰ Körnäy ä nä: «Asi ndö sö bone, ki dö kadi ki täki made wa kin be, adi e kadi ki mitä ki lo sö, ä m-isi m-äl ta ki Luwä me käy ti läm, ningä dingäm madi ki ilä kibi ki nda bal bal tēgi a ngöm ti, ä-l-m ä nä:³¹ «Körnäy, Luwä oo dö ta ki isi ä sie, taa ga dö maji ti ki isi ra ki njé ndoo je kin t.»³² Ä kadi ilä däw madi Jope ti, ibar Simö ki bari-e nä Piyär adi re. Isi me käy ti lä Simö ki nje ra kilä ngirä, ki isi kadi ba ti basi.»³³ Be ä, ta naa ti ngö par, m-ilä-de röi ti, ä yä ira maji adi ire t kin. Ningä ki ngö sine kin, je päti j-isi ngi ti ne kadi j-o dö ta je päti ki Babe indä tai ti kadi ä-l-je.»

Piyär ä-l ta lä Luwä me käy ti lä Körnäy

³⁴ Lo kin ti, Piyär un ta tane ti ä ä nä: «Tä ki röjeti, m-gär kadi kör käm däw dana goto r Luwä ti.³⁵ Däw ki ra ra, dan gin dije ti ki dangi dangi, ki e nje bäl ndile, ki nje ra ne ki dana ba, uwe ki rone ti.³⁶ Ilä ki ta läne ki r ngan *Isirayäl je ti, ilä-n-de mbē läpiya ki takul Jäju Kirisi ki e Babe lä dije päti.³⁷ Täki igäri, e ne ki ilä ngiräne Galile ti, go batäm ti ki Jä ilä mbē ä ra ne dö-nangi Jude ti ba päti.³⁸ Igäri kadi ki Luwä adi Jäju ki Najaräti ti NDilne, ki tōgi kin maji. Jäju aw ki lo lo, ra maji ki dije, taa äji dije päti ki isi gin tōgi ti lä su t. Tadö Luwä e sie naa ti.³⁹ Je ä je njé ma naji dö ne je ti päti ki ra dö-nangi ti lä *Jipi je ki Jorijaläm ti. Bäi-e kagi-däsi ti, tōli-e.⁴⁰ Nä Luwä ade j lo koy ti ndö ki kö mitä lä ndö koye. Ade ta räbi adi tōji rone taga,⁴¹ ki r dije ti päti al, nä ki r njé ma naji je ti ki Luwä köti-de käte. Adi e je ki j-uso sie je, j-ay sie je, go tēge dan njé koy je ti †.⁴² Jäju un ndune adi-je kadi j-ilä mbē ki r gin dije ti, ä kadi j tōji täki e ne ä yä Luwä indä-ne tä nje gangi ta dö njé kisi ki döde taa ti ki njé koy je.⁴³ *NJé käl ta je ki ta Luwä ti päti mai naji döe ti äli ä nä: «Däw ki ra ki ade mene ba, Luwä a iyä go majal je lie kö me tōe ti †.»⁴⁴ Loki Piyär isi ä-l ta je kin ba bät ningä, NDil ki kay njay risi ki dö dije ti ki isi ooi dö ta lie.⁴⁵ Ne kin äti bäl njé kadi mede Luwä ki ä Jipi je ki dani Piyär, loki ooi kadi Luwä buki NDilne dö gin dije ti ki ä Jipi je al t.⁴⁶ Tadö ooi ndude isi äli ta ki ta be je ki dangi dangi iläi tōji dö Luwä ti.⁴⁷ Ningä Piyär ä-l ä nä: «Ki täki ingäi NDil Luwä tä je be t kin, ne ki ögi-de dö ra batäm goto.»⁴⁸ Be ä Piyär un ndune adi rai-de batäm me t Babe ti,

ba go ti, däji Piyär kadi isi säde ngan ndö je bät taa kadi tä täl.

Jorijaläm ti, Piyär öji ne je ki rai ne

11 *NJé kaw kilä je ki ngakö je ki isi Jude ti ooi kadi dije ki äi *Jipi je al ka oi ta lä Luwä t.² Loki Piyär aw Jorijaläm ti, njé kadi mede Luwä, ki äi njé kijä mötide je gaki-e ngay,³ ä nä: «Aw r dije ti ki ijäi mötide al, aw uso säde ne!»⁴ Lo kin ti, Piyär ilä rone ö-de go ne je ki rai ne ki goe goe adi-de ooi.

⁵ Piyär ä-l ä nä: «Mi me be bo ti ki Jope, ningä loki m-isi m-äl ta ki Luwä, m-o ne me ndil ti. E ne madi ki to ta ta kibi ki tati ki däw uwä sile je ki sö be ä j döra ti, risi biti re ngöm ti.⁶ M-ur käm ki dö ta kibi ti ka kin m-isi m-gö, ningä m-o da je ki njäde e sö, ki njé kagi nangi, ki da je ki wale ki yäl je ki njé nal kadi rä ti.⁷ Ningä m-o ndu ta madi ä-l-m ä nä: «Piyär, j taa, itöl uso.»⁸ Ä m-äl m-ä nä: «Jagi Babe, ne ki to njé ödi tam nja kare al.»⁹ Kö joo, ndu ta täl tēgi döra ti bät ä-l-m ä nä: «Ne ki Luwä täl-e ki kay njay ti ba, kadi o-e tä ne ki to njé al.»¹⁰ Ne kin ra ne be äsi nja mitä, ningä täl tui-e döra ti.¹¹ Ningä ta naa ti ngö, dingäm je mitä ki iläi-de me be ki Säjäre ti, ki röm ti räi ay ta käy ti ki m-isi ti.¹² NDil ä-l-m kadi m-aw säde bi m-mbatin al. E be ä dingäm je ki mehē kam dani-mi, ä j-ur-n me käy ti lä Körnäy.¹³ Körnäy öji-je go räbi ki n-oo-n malayka ki tēgi ki rone ti, me käy ti läne, ä ä nä: «Ilä däw madi me be ti ki Jope kadi ä Simö ki bari-e Piyär kadi re.¹⁴ Ä äli ne je ki a ra säi kadi ingä käji naa ti ki njé ki me käy ti läi.»¹⁵ Loki m-a m-äl ta ba bät ningä, NDil Luwä risi re döde ti täki ndö ki re-n döje ti lo kilä ngirä ti ka kin be.¹⁶ Ra adi mem ole dö ta ti lä Babe ki ä nä: «Jä ra batäm me man ti, nä säi je, a rai säsi batäm me NDil Luwä ti †.»¹⁷ Ä se, täki Luwä adi-n-de kadi-kare ki kare wa täki adi-n-je, j-äi ki j-adi meje Babe Jäju Kirisi kin, kadi mi m-ndor Luwä wa?»¹⁸ Loki ooi dö ta kin ningä, angalde osi nangi adi iläi tōji dö Luwä ti ä nä: «Gin dije ki duniya ti ka Luwä adi-de käji ki go räbi kiyä go majal kö t.»

Kindä gin njé kaw-naa je me be ti ki Ätiyosi

¹⁹ Kindä käm-ndoo ki tēgi dö Etiyan ti ra adi njé ndo je sanäi-naa †, awi biti tēgi me be ti ki Pänäsi, ki Sipir, ki Ätiyosi. Loki awi, äli ta lä Luwä Jipi je par bi däw ki rangi al.²⁰ MBöde ti ngö, dije ki nä je ki äi gin koji ti ki Sipir, ki Sirän ki awi Ätiyosi ti, äli ta ki maji lä Baje Jäju gin dije ki äi *Jipi je al ki bari-de Giräki je t.²¹ Tōgi Babe e säde naa ti adi dije ngay täl ki r Babe ti adi-e mede.²² Poy ne je ki ra ne kin tēgi r njé kaw-naa je ti ki isi Jorijaläm, adi iläi Barnabasi adi-e aw Ätiyosi ti.²³ Loki aw tēgi röde ti, ä oo me-maji lä Luwä ki ra kilä ningä, rone näl-e ngay adi ösi ginde päti ki ta lä Luwä kadi ai dö njäde me kindä r naa ti ki Babe.²⁴ Barnabasi e däw ki dana, NDil Luwä rose, taa aw ki kadi-me t, adi kosi dije ngay räi ki r Babe ti.²⁵ Barnabasi aw me be ti ki Tarsi mba kadi sangi Sol.²⁶ Loki inge ningä, aw sie Ätiyosi ti, rai bal kare titi. Kawi-naa ki njé kaw-

† 10:41 Lk 24.30, 42 †† 10:43 EJay 53.5-6; Jerämi 31.34

‡ 11:16 1.5 †† 11:19 8.1-4

naa je, ndoi ta lə Luwə kosi dije ngay. E me be ti ki Atiyosi ə yə dije iləi ngirə bar njé ndo je ti, dije lə Kirisi (kirətiyə je). ²⁷ Dəkgiloe ti nōō, njé kəl ta je ki ta Luwə ti ij Jorijaləm awi biti ki Atiyosi. ²⁸ E ki kare dande ti, təe nə Agabus†, i taa ningə əl ta ki takul NDil təkī bo ki bo ngay a o dənangi ti ki tae ba. Ningə nē ka kin ra nē dəkgilə ti lə nje kəbe ki bo ki bari-e nə Kilodi tō. ²⁹ *Njé ndo je uni ndude kadi n-iləi ki nē ki jide ti, nā nā ki go tōge ti kadi n-dij ngakōde je ki isi Jude ti. ³⁰ Adi nē maji je ləde ka kin Barnabasi əi ki Sol adi awi adi ngatōgi je.

Kində kəm-ndoo ki ra njé kaw-naa je ki Jorijaləm ti

12 Dəkgiloe ti wa kin ə ngar *Erodi ilə ngirə kadi kō njé kaw-naa je ki nā je ti. ² Təl Jaki ki ngokō Jā ki kiyə kasigar. ³ Nə Loki oo kadi nəl *Jipi je ngay, ningə təl adi uwəi Piyər bəy. E dəkgilə ra pəti mapa ki kanji əm ††. ⁴ Loki uwe ile dangay ti ningə, adi njé rō je sō sō nja sō ngəmi-e. Ra be kadi tən-təe sie taga nō kosi je ti go pəti paki ti. ⁵ Piyər to dangay ti, nə njé kaw-naa je iyəi ta kəl ta ki Luwə al ki mbata lie.

⁶ Me kondəe ti ki kadi re lo ti ə, Erodi tēe sie nō kosi je ti ka kin ningə, Piyər to bi mbō asigar je, dōi-e ki kulə gindi joo. Ningə njé ngəm lo je, ai ta kəy ti, a ngəmi ta kəy dangay tō. ⁷ Lo kin ti, malayka lə Babe kare tēe pati, adi kunje taa lo me kəy dangay ti, lo ki Piyər to ti. Malayka ində Piyər kade ti ndəl-e-n ə nā: «I taa kalangi!» Ba kulə gindi je ki jie ti tēe tosi. ⁸ Malayka əl-e ə nā: «İdōō nda ki bədi ti, ə itilə sa njay ti.» Ningə Piyər ra təkī əl-e-n. Malayka əl-e bəy ə nā: «İlə kibī ləi rōi ti ə un gom.» ⁹ Piyər tēe goe ti, nə gər təkī e malayka ə re tēe sie təkī rōjeti, al. OO təkī e nē ki oo me ndil ti. ¹⁰ Loki indəi nje ngəm lo ki dō kəte, ki ki kō joo dəi ningə, rəi tēe ta ta rəbi gindi ti ki aw ki be bo ti, ta rəbi wa tēe dōrōne ba nōde ti, adi tēe taga awi dō rəbi ti. Loki tēe dō rəbi ti ningə, ta naa ti nōō, malayka iyə ə aw. ¹¹ Loki angale re rōe ti ningə əl ə nā: «M-o ay njay ngata təkī e Babe ə ilə ki malayka ləne adi re tēe səm ji Erodi ti, ki ta nē je ti ki majal pəti ki kosi Jipi je cji kadi rai səm.» ¹² Loki ga ta be ningə, ilə dōne aw be lə Mari ki kō Jā ki bari-e nə Marki. Dije ngay kawinaa me kəy ti nōō isi əli ta ki Luwə. ¹³ Loki ində ta kəy ningə, ngon nje kilə ki dāne ki tōe nə Rodi tōi re kadi n-oo. ¹⁴ Gər ndu Piyər adi ta rəbi ka tēe al par ə, rōe nəl-e ngay adi təl ki ngōdi aw əl-de ə nə Piyər a ta kəy ti nōō. ¹⁵ Əli-e əi nā: «I nje kone.» Nə a dō ndune ti təkī e ta ki rōjeti. NGa ə təlī əli əi nā: «E malayka lie.» ¹⁶ Loe ti kin, Piyər a ta kində ta kəy ti par par. Ə loki rəi tēe ta kəy ningə, e Piyər ə wa, adi gəri lo ta ki kadi əli al. ¹⁷ Əl-de ta ki jine kadi əli ta al, ningə rō-de go tēe ki Babe tēe sie dangay ti adi gəri. Go ti, əl-de ə nā: «Awi əli Jaki ki ndəgi ngakōje je adi ooi.» Ningə tēe aw lo ki rangi ti.

¹⁸ Loki lo ti ningə, dō asigar je isi dana al. Dəji-naa se ri dana ə Piyər təl wa? ¹⁹ NGar Erodi sange ngay nə inge al. Go ti, dəji ta asigar je, ba un ndune kadi tōli-de kō. Piyər iyə dənangi Jude ə i aw Səjare ti, aw isi titi nu.

Koy lə ngar Erodi

²⁰ *Erodi aw ki ta ki dije ki Tir ti, ki Sidō. Ə dije ki Tir ki Sidō indəi ndude naa ti rəi ingəi-e. Lōki ndogi me Bilasitusi ki nje koo go ta lə ngar Erodi taai ningə, dəji kadi lapiya to dande ti. Kadi lapiya to mbata nē maji je ki dənangi ti ləde ngire e me be ti lə ngar Erodi. ²¹ Lōki tēe me ndō ti ki cji ningə, Erodi ilə kibī kəbe ləne rōne ti, isi dō kimbər ngar ti ləne, əl kosi dije ta kongi kongi. ²² Kosi dije iləi tōji dōe ti əi nā: «E ndu luwə madi bi e ndu dəw al.» ²³ Loe ti nōō malayka lə Babe inde cje mbata adi kōsi-gon Luwə al. Go ti, kode je indəi rōe yəngi yəngi adi oy. ²⁴ Nə ta lə Luwə taa lo aw ki kəte kəte, adi kər njé ndo je re ki dō made ti. ²⁵ Lōki Barnabasi əi ki Sol tōli kon kilə ləde ki awi ki mba kadi rai ningə, iyəi be bo ki Jorijaləm ə awi. Uni Jā ki bari-e Marki naa ti səde ə təlī awi me be ti ki Atiyosi gogi.

Njé kaw-naa je indəi Barnabasi əi ki Sol ta dangi mbata kilə lə Babe

13 *Njé kəl ta je ki ta Luwə ti ki njé ndo nē je lə Luwə isi dan njé kaw-naa je ti ki Atiyosi ti nōō. Adi e: Barnabasi ki Simō ki bari-e Nijər, ki Lisiyusi ki be lie e Sirən ti, ki Manaye ki oti-de naa ti ki *Erodi ki isi dō dənangi ti ki Galile ‡, ki Sol tō. ² NDō kare be csi məkəside nangi nō Luwə ti ə əli ta sie ki kōgi rō nē kuso tō. Ningə NDil ki kay njay əl-de nā: «Kadi cri Barnabasi əi ki Sol indəi-de ta dangi mbata kilə ki m-bar-de kadi rai.» ³ NGata ə, lōki cji rōde nē kuso ə əli ta ki Luwə ningə, indəi jide dōde ti ə iyəi-de adi awi, ⁴ təkī NDil ki kay njay əl-n-de. E be ə, Barnabasi əi ki Sol awi me be ti ki Səlesi. Ningə ai nōō gangi awi Sipir ti. ⁵ Lōki ki tēe Salamin ti ningə, əli ta lə Luwə me kəy kaw-naa ti lə *Jipi je. Jā Marki e kadide ti tə nje ra səde tō. ⁶ Lōki indəi dō dər je ki be ti ki Sipir ti gangi ningə, awi tēe me be ti ki Paposi. Loe ti nōō, ingəi Jipi kare be ki tōe nə Bar-Jəju ki e nje ra mbəli, ki ə nə ne nje kəl ta ki ta Luwə ti. ⁷ İsi naa ti ki dəw ki boy ki tōe nə Sərijyusi Polusi ki e nje nē gər. Sərijyusi Polusi bar Barnabasi əi ki Sol cji-de adi gəri təkī n-aw ki bo koo ta lə Luwə tade ti. ⁸ Nə Eliması ki kər gin tōe nə nje mbəli tə-de rō. Ge kadi dəw ki boy kin adi mene Kirisi al. ⁹ Be ə, Sol ki bari-e Pol NDil Luwə rose adi ur kəmne ki dōe ti, ¹⁰ əl-e ə nā: «I ngon lə su, tə dəw ki kədi kəm dije rosi me. I nje kōsi ta nē ra je ki dana pəti. A iyə go rəbi ndor ta lə Luwə al a?» ¹¹ Ki basine kin, Babe a indəi cji, kəmi a oo lo al, ningə a o kəm kadi al biti dəkgilə madi. Ningə ta naa ti nōō par ə kəme ndul kururu adi oo lo al, a mam lo. Sangi dəw ki kadi rō-e ta rəbi. ¹² Lōki dəw ki boy oo nē ki ra nē kin ningə, adi mene, mbata nē ndo ki dō Babe ti ki adi-e, əte bəl ngay.

Pol əl ta Lə Luwə me be ti ki Atiyosi ki Pisidi ti

¹³ Pol əi ki madine je ali me bato ti me be ti ki Paposi, awi me be ti ki Pərji ki Pampili ti, ningə Jā Marki †† iyə-de ə təl aw Jorijaləm ti gogi. ¹⁴ Lōki tōi me be ti ki Pərji

† 11:28 21.10 †† 12:3 Tēe ki taga 12.1-27

‡ 13:1 Erodi Atipasi Lk 3.1 †† 13:13 Jā Marki: 12.12, 25; 13.5

ningə, awi tēgi me be ti ki Ḍtiyosi ki Pisidi ti, awi me kəy kaw-naa ti lə *Jipi je ki ndo taa kəḡ, isi nangi. ¹⁵ Loki njé tidə makitibi je, tidəi makitibi ndu-kun ki makitibi lə njé kəl ta je ki ta Luwə ti ningə, ki boy je ki njé ngəm kəy kaw-naa iləi əli-de əi nə: «NGakojje je, kin ə awi ki ta kadi əli dije, ə kadi əli.» ¹⁶ Ə Pol j taa, yəki jine tade ti kadi isi kekeke, ningə əl-de ə nə: «Səi *Isirayəl je ki dije ki njé bəl Luwə, kadi oi dō ta ləm. ¹⁷ Luwə ləje, j-əi kosi Isirayəl je, kōti bawje je, ningə ra səde adi oji naa ki kəte kəte, loki isi me be ti ki Ejipi ti. Ḍr-de tēḡ səde ki taga ki takul tōge ki ngay. ¹⁸ Asi bal dōsō ki adi-de ne usoi dilə lo ti †. ¹⁹ Loki tō ko gin dije siri ki dōnangi ti ki Kana nōde ti ningə, təl ki dōnangi ka kin adi-de tə ne nduwə ††. ²⁰ Ne je pəti ki ra ne kin, a ra bal asi bu sō ki dōmi. Go ti ningə, adi-de njé gangi ta je biti tēḡ-n dō nje kəl ta ki ta Luwə ti Samiyəl. ²¹ Ningə, dəji ngar adi Luwə adi-de Sawul ki ngon lə Kisi, ki e gin ka ti lə Bən-jame, adi o be dōde ti bal dōsō. ²² Loki ḡr-e kō ningə, ində *Dabidi ngar ti toe ti. Dabidi ki ma naji lie ə nə: “M-ingə Dabidi ki e ngon lə Jəse, ki e dəw ki go me ndigi ti ləm. A tōl kon ne je pəti ki mem ndigi †.” ²³ E gin ka ti lie ə, Luwə adi Jəju ki nje kaji Isirayəl tēḡ ti, ki go kun mindi ti lie. ²⁴ Kəte nō re Jəju ti, Jə ilə mbə kadi dije tōri ndude, ningə kadi rai batəm. Ilə mbə kin ki rō kosi Isirayəl je ti ba pəti. ²⁵ Loki Jə aw kadi tōl ta kilə ləne ningə, əl ə nə: “Mi dəw ki isi igai ta dōe ti kin al. Nə e a re gom ti nōḡ ki kilə sa ki njəe ti ka mi m-asi tuti al ††.”

²⁶ «NGakom je ki gin ka ti lə *Abirakam, ki njé bəl Luwə ki dansi ti, e j-əi je ə Luwə ilə ki ta kaji kin rōje ti. ²⁷ Dije ki njé kisi Jorijaləm ti əi ki ki boy je ləde gəri dəw ki e Jəju kin al, taa gəri me ta je lə njé kəl ta je ki ta Luwə ti, ki isi tidəi ki ndo taa kəḡ je pəti kin al tō. Be ə loki gangi ta dō Jəju ti, tōli ta ta je ki njé kəl ta ki ta Luwə ti ndangi. ²⁸ Ingəi ne madi kare ki asi kadi tōli-e-n al, nə dəji *Pilati kadi tōl-e par. ²⁹ Loki tōli kon ne je pəti ki ndangi me makitibi ti cōi dōe ningə, adi risi-e dō kagi-dəsi ti nangi, ile me be nin ti ††. ³⁰ Nə Luwə ade j dan njé koy je ti. ³¹ Asi ndo ngay ki tēḡ ki rō dije ti ki jū sie dōnangi Galile ti nu, ə rai sie biti Jorijaləm ti, əi je kin ə əi njé ma naji lie ki nō kosi dije ti †††. ³² Je ka j-isi j-ilə səsi mbə Poy Ta ki Maji kin tō. Poy Ta ki Maji ki e ta kun mindi ki Luwə un mindine dō ti adi bawje je. ³³ Luwə tōl ta kun mindi kin ki rōje ti j-əi ngande je ki go rəbi tēḡ ki adi Jəju tēḡ lo koy ti təki ndangi me makitibi pa je ti əi nə:

“† NGonm,
Ki m-oji bone ††.”

³⁴ «Luwə ade j lo koy ti bi ade ndum me be ti al, təki əl-n ə nə:

“M-a m-adi səsi ne,
Ki m-un mindim dō ti m-adi Dabidi,
Ki e ne ki asi kadi indəi mesi dō ti †.”

† 13:18 17-18: Tēḡ ki taga 1.7; 12.51; Kōr Isirayəl je 14.34; Dətərənom 1.31 †† 13:19 Dətərənom 7.1; Jojuwe 14.1 † 13:22 21-22: 1 Samiyəl 8.5, 19; 10.21; 13.14; 16.12 †† 13:25 Jə 1.20, 27; Mt 3.11; Mk 1.7; Lk 3.16 †† 13:29 28-29: Mt 27.22-23, 57-61; Mk 15.13-14, 42-47; Lk 23.21-23, 50-56; Jə 19.15, 38, 42 ††† 13:31 1.3 ††† 13:33 Pa je 2.7 § 13:34 Ejay 55.3

³⁵ «E mbata kin ə, əl-n me makitibi ti lo madi ti bəy ə nə: “A iyə dəw ləi ki ay njay kadi ndum al ††.” ³⁶ Nə Dabidi, loki ra kilə dōkagilo ti ləne ki go kōji ta ra ti lə Luwə ningə, oy adi dibi-e gədi kae je ti, ningə ndum me be ti. ³⁷ Nə e ki Luwə ade j lo koy ti ndum me be ti al.

³⁸ «Kadi igəri maji ngakom je, təki e ki takule ə isi oi dō Poy Ta ki Maji ki cōi dō kiyə go majal kō, ki kōr ta dō ti ki asi kadi ingəi me ndu-kun lə *Moji ti al. ³⁹ E ki takule tō ə, re dəw ki adi mene ningə, a ingə ta ki kōr dō ti.

⁴⁰ MBata kin ə, kadi oi go rōsi maji nə tə ta ki njé kəl ta ki ta Luwə ti əli kin tae tōl dōsi ti:

⁴¹ *NJé kəl ta je ki ta Luwə ti əli əi nə:
“Səi njé kōji rōsi,
Kadi oi go rōsi maji,
A oi ne ki a əti səsi bəl biti kadi a gotoi kō.
Tadō dōkagilo ti ləsi, m-a m-ra ne madi.
Ne ki re dəw ḡr səsi poye ka, a adi mesi dō ti al †††.”»

⁴² Loki Pol əi ki Barnabasi isi tēḡi taga ningə, dəji-de kadi ndo taa kəḡ ki gogi ə kadi təli rai ndoi-de ta kin bəy. ⁴³ Loki kosi njé kaw-naa je sanəi-naa ningə, Jipi je ki dije ki təli Jipi je, dani Pol əi ki Barnabasi, a wali-naa ta səde. Ningə Pol əi ki Barnabasi iləi dīngəm mede ti kadi uwəi rōde ba me me-maji ti lə Luwə kin.

Pol əi ki Barnabasi yəti rōde ki rō gin dije ti ki əi Jipi je ti

⁴⁴ *NDō taa kəḡ ti ki gogi ningə, kosi dije ngay ki me be bo ti kawi-naa ki naa ti kadi n-ooi dō ta lə Babe.

⁴⁵ Loki *Jipi je ooi kosi dije ningə, ni ra-de adi taji Pol, ə əli ta je ki mal dō ta ti lie. ⁴⁶ Pol əi ki Barnabasi əli-de ki me ki tū kati əi nə: «E səi je ə kadi j-ilə səsi mbə ta kin kəte, nə təki imbati ə oi təki səi je asi ta kaji ki biti kin al, je j-a ji təl ji yəti rōje ki rō gin dije ti ki əi Jipi je al ti.

⁴⁷ Tadō Babe ləje un ndune adi-je ə nə:

“M-ində-i kadi j kunji ki mbata gin dije ki dōnangi ti,
Ki mbata kadi aw ki ta kaji biti ki dōbəy dōnangi ti ††.”»

⁴⁸ Loki gin dije ki əi Jipi je al ooi dō ta kin ningə, rai rōnəl ngay dō ti, adi iləi tōji dō ta ti lə Babe, adi dije pəti ki Luwə kōti-de ki mbata kaji ki biti ki nō ti, adi mede.

⁴⁹ Ta lə Babe sane ki dōnangi ki Ḍtiyosi ti ki tae ba. ⁵⁰ Nə Jipi je suləi dəne je ki əi dəne je ki njé tōba ki me be ti, ki njé kōsi məkəsidi nangi nō Luwə ti, ki dije ki boy ki me be ti adi indəi kəm Pol əi ki Barnabasi ndoo, ningə tībəi-de me be ti ləde kō. ⁵¹ Pol əi ki Barnabasi indəi bu ki njade ti ki dō be ti ləde ningə, cōti awi me be ti ki Ikoniyyom †††. ⁵² Ki rō njé ndo je ti lə Jəju ba, rōde nəl-de ngay, taa NDil Luwə ka rōsi mede tō.

Pol əi ki Barnabasi me be ti ki Ikoniyyom

14 Loki Pol əi ki Barnabasi awi Ikoniyyom ti, awi me kəy kaw-naa ti lə *Jipi je ki Ikoniyyom ti tō. Awi əli dije ta lə Luwə kəl ki ra adi dije ngay ki əi Jipi je ki njé ki əi Girəki je adi mede Luwə. ² Nə Jipi je madi ki njé me ngə, indəi ta ki majal me dije ti ki əi Jipi je al, suləi-de dō ngakojje je ti. ³ Be ka, Pol əi ki Barnabasi isi Ikoniyyom

†† 13:35 Pa je 16.10 ††† 13:41 Abakuki 1.5 †† 13:47 Ejay 49.6 ††† 13:51 Mk 6.11

om ti ndo bay bay. Əli ta lə Luwə ki me ki tı kati, indəi tɔgide dɔ Babe ti ki ma naji dɔ me-maji ti lie ki isi iləi mbəe, adi-de tɔgi adi rai nɛ kɔji je ki nɛ je ki əti bəl. ⁴ Lo kin ti, dije ki me be bo ti gangi naa lo joo, njé ki madi je əi go Jipi je ti, njé ki nungi əi go njé kaw kilə je ti tɔ. ⁵ NJé ki əi Jipi je al, ki njé ki əi Jipi je, ki ki bo je ləde indəi dɔ rɔde dana kadi n-adi kɔ Pol əi ki Barnabasi, kadi n-tiləi-de ki mbal n-tɔli-de. ⁶ Nə Pol əi ki Barnabasi ooi ta kin, adi ayi-naa awi bɔyɔi rɔde be bo je ti ki Lika-woni, ki Lisitir, ki Dərbi, ki ngan lo je ki gidi ti. ⁷ Lo je ti kin ka, iləi mbəe Poy Ta ki Maji titi tɔ.

Pol əi ki Barnabasi me be ti ki Lisitir

⁸ Me be ti ki Lisitir, dɔngəm kare ki njae oy ta gine ti isi nɔɔ. Njae oy lo koje ti nu, adi njiyə nja kare al. ⁹ Ə ndo kare, ur mbine isi oo-n ta ki Pol a əl. Ba, Pol uwə kəmne ki dɛe ti oo-e-n ba ningə, oo kadi aw ki kadi-me ki kadi ingə-n kaji. ¹⁰ Lo kin ti, Pol əl-e ta ki tɔgine ə nə: «I, a taa dɔ njai ti!» Ba Dɔngəm ibə nangi j a taa, a njiyə.

¹¹ Lo ki kosi dije ooi nɛ ki Pol ra kin ningə, uni ndude ki taa, əli ta ki ta likawoni əi nə: «Yo je təli rɔde dije ti, rəi uri nangi danje ti.» ¹² Be ə, bari Barnabasi «Jəsi», ə bari Pol «Ərməsi» tɔ, mbata Pol ə e nje kəl ta. ¹³ Nje kijə nɛ məsi kadi-kare lə Jəsi, ki isi ta lo ti taga gidi be bo ti, re ki baw mangi je ki tɔy nɛ je ki ndole rɔde ti. Re səde, ningə, ndude e naa ti ki kosi je, kadi n-iləi məsi n-adi Pol əi ki Barnabasi. ¹⁴ Nə loki, njé kaw kilə je, Pol əi ki Barnabasi ooi poy ta kin, gangi kibi rɔde ti, ba ayi-naa ki rɔ kosi je ti, uni ndude ki taa, əli-de əi nə: ¹⁵ «Madije je, ra ban ə a rai nɛ be ə? Je ka je dije tə səi be tɔ, ningə, re j-ilə səsi mbəe Poy Ta ki Maji ningə, e mba kadi iyəi kagi yo je ki ndade goto ki isi rai-de, ə kadi itəli rɔsi go Luwə ti ki nje kisi kəm ba, Luwə ki nje ra dɔrɔ ki dɔnangi ki nɛ je pəti ki me ti †. ¹⁶ Dɔkagilo je ti ki man kəte, Luwə iyə dije pəti adi uni rəbi ki mede ndigi. ¹⁷ Be wa kin ka iyə ta tɔji me-maji ləne, al. İlə ki man ndi dɔrɔ ti adi səsi je, adi səsi dɔkagilo ki maji adi ingəi kandi nɛ je, adi səsi nɛ kuso ki to mbar je, adi rɔnəl rɔsi mesi je.» ¹⁸ Ta je wa ki əli kin ka, ngə səde ngay kadi ɔgi kosi je kilə məsi nangi kadi-de.

¹⁹ Lo kin ti, *Jipi je ki jii Aṭiyosi ki Pisidi ti, ki Ikoniyom, rəi, suləi kosi dije ka kin, buki-de gode ti, adi tiləi Pol ki mbal kadi n-tɔli-e, ba ndɔri-e, awi sie, iləi-e gidi be ti, ooi ə nə oy. ²⁰ Nə loki njé ndo je kawi-naa ki dɛe ti, j taa, təl aw me be bo ti gogi. Ba lo ti ki go ti, əi ki Barnabasi awi ki Dərbi ti.

Pol əi ki Barnabasi təli gogi ki Aṭiyosi ti ki Siri

²¹ Loki Pol əi ki Barnabasi iləi mbəe Poy Ta ki Maji Dərbi ti, dije ngay təli njé ndo je lə Kirisi. Ba əi je, təli uni dɔ njade, tɛɛi Lisitir, ki Ikoniyom, ki Aṭiyosi ki Pisidi ti. ²² İləi dɔngəm me njé ndo je ti, adi-de ta kɔji kadi uwəi tɔgide ba me kadi-me ti ləde. Ba, ai dɔ ti nɔɔ əli-de ə nə: «E ki kɔ ki ngay ə j-a j-o-n kɔbe lə Luwə.» ²³ Pol əi ki Barnabasi indəi njé kɔr nɔɔ njé kaw-naa je dɔ njé kaw-

naa je ti pəti ki tɛɛi dande ti. ɔgi rɔde nɛ kuso, əli ta ki Luwə, ba go ti, iyəi-de ji Babe ti ki uni mede adi-e. ²⁴ Ii nɔɔ, indəi me be ki Pisidi gangi, awi tɛɛi Pampili ti ††. ²⁵ İləi mbəe Poy ta lə Luwə me be ti ki Pərji, ba awi tɛɛi ta ba ti ki Atali. ²⁶ Lo kin ti nɔɔ, uni bato ki kaw Aṭiyosi ti. Aṭiyosi ki e be ki ndo ki njé kɔr nɔ njé kaw-naa je ki me ti, iyəi-de ji Luwə ti. İyəi-de ji Luwə ti kadi me-maji lie e dɔde ti mbata kilə ki jii lo ra-e ti kin. ²⁷ Loki tɛɛi Aṭiyosi ti, kawi njé kaw-naa je, əli-de nɛ je pəti ki Luwə un-de ra-n. ɔji-de tɛɛ ki Luwə tɛɛ ta rəbi kadi-me adi dije ki əi *Jipi je al. ²⁸ İsi ki njé ndo je dɔkagilo ngay Aṭiyosi ti.

Kingə-naa ki Jorijaləm dɔ ta kijə mɔti ti

15 Dije ki nɛ je jii Jude ti rəi Aṭiyosi ti, ndoi ngakɔje je nɛ əi nə: «Kin ə re adi ijəi mɔtisi ki go ndu ti lə *Mojl al ə, a ingəi kaji al ‡.» ² Nɛ ndo kin re ki ta kasi-naa al, ki gaki-naa ki bo ngay mbɔ njé ndo-e ti je ki Pol əi ki Barnabasi. Lo kin ti nɔɔ be, uni tade kadi Pol əi ki Barnabasi, naa ti ki ngakɔje je madi, awi Jorijaləm ti ingəi njé kaw kilə je ki ki boy je lə njé kaw-naa je mbata ta kin. ³ *NJé kaw-naa je ki Aṭiyosi adi-de nɛ ki kadi ra səde dɔ rəbi mba ti. Uni rəbi, tɛɛi Pənəsi ti əi ki *Samarı, ɔri dije gin nɛ je ki goe goe, go rəbi ki dije ki əi *Jipi je al təli adii mede Kirisi. Ta kin adi rɔnəl ngakɔ je pəti. ⁴ Loki rəi tɛɛi Jorijaləm ti, njé kaw-naa je, ki njé kaw kilə je, ki ngatɔgi je lə njé kaw-naa je uwəi-de ki rɔde ti. Pol əi ki Barnabasi əli poy nɛ ki Luwə ra səde adi-de ooi. ⁵ Nə dije ki nɛ je, ki adi mede dan *Parisi je ti uni ta əli əi nə: «Maji kadi dije ki əi Jipi je al, adi-de ijəi mɔtide ə ngəmi go ndu-kun je lə Moji bəy tɔ taa.» ⁶ Lo kin ti, njé kaw kilə je ki ngatɔgi je lə njé kaw-naa je kawi-naa mba kadi indəi manji ta kin. ⁷ Loki naji-naa ta adi dande ngal ba, Piyər ɔsi nangi j taa əl-de ə nə: «NGakom je, təki igərii, e mari nu ə Luwə mbəti-m dansi ti mba kadi m-ilə mbəe Poy ta ki Maji rɔ dije ti ki əi Jipi je al, kadi ooi ə adi mede. ⁸ Luwə ki gər me dije, ma naji ləde maji ki go rəbi NDil Luwə ki adi-de təki adi-n-je be tɔ ††. ⁹ Əi je ə je tɔ, Luwə ɔr kəm dəw dana al, mbata e ki takul kadi-me ləde ə Luwə adi ngəmede ay-n njay. ¹⁰ Ningə ki basine kin, mba ri ə isi sangi ta Luwə ki nɛ kində ki ɔy mindi njé kadi-me je ti ə? Nɛ ki je wa ə se bawje je ka j-awi ki tɔgi kadi j-otii al. ¹¹ Nɛ ki j-adi meje dɔ ti ə to kin: E ki takul me-maji lə Babe Jəju ə yə j-ingəi kaji, j-əi ki j-əi Jipi je, kae ti ləde əi Jipi je al ka kin tɔ.»

¹² Ba, dije pəti uti tade, uri mbide kadi ooi dɔ ta lə Barnabasi əi ki Pol ki a əli-de ɔji dɔ poy nɛ kɔji je ki nɛ je ki əti bəl je ki Luwə rade ki takul Pol əi ki Barnabasi dan dije ti ki əi Jipi je al. ¹³ Loki iləi ta nangi ningə, Jaki un ta əl ə nə: «NGakom je, uri mbisi oi ta ləm basine ††. ¹⁴ Simɔ j taa əl-je ne, adi j-oi rəbi ki lo kilə ngire ti wa nu, Luwə ində-n kəmne go ti maji, kadi ɔr dije ki nɛ je dan dije ti ki əi Jipi je al, ində-de dangi tə dije ləne. ¹⁵ Ta je lə njé kəl ta je ki ta Luwə ti awi go-naa ti lo kare ba ki ta kin. Tadı ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə:

† 14:15 Tɛɛ ki taga 20.11; Pa je 146.6

†† 14:24 13.14 † 15:1 Ləbətiki 12.3 †† 15:8 7-8: 10.44; 11.15 †† 15:13 12.17

¹⁶ «Go ne je ti kin, m-a m-re kadi m-ra be lə *Dabidi ki budi kin rangi.

M-a m-ra e ki sigi gogi, m-a m-ra toe ti gogi tɔ,
M-a m-ində taa gogi.

¹⁷ MBa kadi ndəgi dije sangi Babe,
Adi e gin dije pəti ki uni tɔm dɔde ti.

Babe əl ta kin be.

¹⁸ Babe ki nje tɛɛ ki gin ne ki ində dɔe naa ti mari nu adi dije gəri †.»

¹⁹ «E mbata kin ə, mi m-o maji ngay kadi j-iləi kagi nɔ dije ti ki əi Jipi je al ki adi mede Luwə kin, al. ²⁰ Adi jɪ ndangi makitibi par j-adi-de kadi usoi da ki dəw ilə kadi-kare ti adi yo je al, kadi sangi-naa lo kaya ti al, kadi usoi da ne ki dəw tu minde al, kadi usoi məsi da al tɔ †. ²¹ NGa ningə, ilə ngire mari nu ba bitɪ bone, dije ki njé ndo madide je ndu-kun lə Moji əi me be bo je ti kare kare, nim ndɔ kare kare ki e ndɔ taa kəɔ lə Jipi je, dije a tidəi ndu-kun kin me kəy kaw-naa je ti tɔ.»

Makitibi mba kilə-n kadi njé kaw-naa je ki Aṭiyosi

²² Be ə, ngatɔgi je lə njé kaw-naa je, ki njé kaw kilə je, ki njé kaw-naa je, ndigi kadi n-mbəti dije ki nə je dande ti kadi uni tode dani Pol əi ki Barnabasi awi səde Aṭiyosi ti. Mbəti Judi ki bari-e nə Barsabasi əi ki Silasi. Əi joo pu, ngakɔde je taai mede maji. ²³ Ta ki ndangi Makitibi ti adi-de ə to kin:

«Je njé kaw kilə je ki ngatɔgi je lə njé kaw-naa je, jɪ ndangi makitibi kin j-adi səi ngakɔde je ki isi be bo Aṭiyosi ti ki dɔnangi je ki Siri ti ki Silisi ki səi gin koji lə Jipi je al, jɪ ra səsi lapiya. ²⁴ J-o poy dije madi jɪ danje ti ne awi rɔsi ti tuji mesi, təli səsi gogi ki ta je ləde, ningə e je ba j-ilə-de al. ²⁵ Be ə, j-o maji kadi j-ində taje naa ti kare ba, jɪ mbəti dije j-ilə-de ki rɔsi ti, naa ti ki Barnabasi əi ki Pol ki əi njé ndigi je ləje. ²⁶ Əi ki iləi rɔde kɔ mbata tɔ Babe ləje Jəju Kirisi. ²⁷ E kin ə, j-ilə-n Judi əi ki Silasi. Dije ki joo kin a əli səsi ne je kin ki tade. ²⁸ MBata NDil Luwə nim, je wa nim, j-un nduje kadi dəw ində ne ki rangi gidɪ ne ti ki e ne ki ndae to ti kin, dɔsi ti ki tɔgi al ngata. ²⁹ Ningə ne ki kadi irai ə to kin: kadi usoi da ki dəw ilə kadi-kare ti adi yo je al, usoi məsi da al, usoi da ki dəw tu minde al, isai-naa lo kaya ti al. Pəti itoi be ningə, a rai ne ki maji. Itaai lapiya ləje, je ki je ngakɔsi je.»

³⁰ Iyəi njé ki mbəti-de ka kin adi awi Aṭiyosi ti. Loki awi tɛɛi Aṭiyosi ti, kawi njé kadi-me je ki naa ti, ə iləi makitibi ka kin jide ti. ³¹ Loki tidəi makitibi ka kin ningə, rɔde nəl-de ngay tadɔ ingəi ta je ki adi-de tɔgi me ti. ³² Təki Judi əi ki Silasi wa əi njé kəl ta ki ta Luwə ti, uni dɔkagilo ngay iləi dɪngəm me ngakɔ je ti, mbisi njade me kadi-me ti. ³³ Isi səde dɔkagilo ndəy ba, ngakɔ je uwəi jide, indəi-de ta rəbi ti kadi awi ki lapiya, təli ki rɔ njé kilə-de je ti gogi. ³⁴ [Nə Silasi oo maji ngay kadi n-isi Aṭiyosi ti.]

³⁵ Pol əi ki Barnabasi isi Aṭiyosi ti, naa ti ki ndəgi dije ki rangi, ndoi dije ne, iləi-de mbə Poy Ta ki Maji lə Babe.

Pol əi ki Barnabasi iyəi-naa

³⁶ NDəy go ti, Pol əl Barnabasi ə nə: «Adi jɪ təl j-un dɔ njaje me be bo je ti pəti ki j-əl ta lə Babe titi kin, ə jɪ gɔ ngakɔje je j-o se təli toi ban wa?» ³⁷ Lo kin ti, Barnabasi ndigi kadi Jə Marki aw səde. ³⁸ Nə Pol oo kadi e loe ti al kadi Jə Marki ki ndɔ ki iyə-de Pampili ti, bi aw səde lo kaw kilə ti al kin, kadi aw səde bone bəy †. ³⁹ Mɪndi kasi-naa al ki bo ngay to dande ti adi iyəi-naa nɔɔ be. Barnabasi un Jə Marki, ə uni bato ki aw ki Sipir ti. ⁴⁰ NGa Pol ə un Silasi ə awi. NGakɔje je iyəi-de jɪ Babe ti. ⁴¹ Pol je njiyəi dɔnangi Siri ti ki dɔnangi Silisi ti iləi dɪngəm me njé kaw-naa je ti ki lo lo.

Pol ingə Timote

16 Pol re tɛɛ Dərbi ti, go ti aw Lisitir ti. Lo kin ti ə, ingə nje ndo kare ki tɔe nə Timote. Kɔe e nje kadi-me ki e Jipi, ə bawe e Girəki tɔ †. ² NGakɔje je ki Lisitir ki Ikoniyom əli ta lie maji ngay. ³ Adi Pol ndigi kuwe jine ti kaw sie. Be ə, aw sie iyə mɔte, mbata *Jipi je ki rai be lo je ti kin, gəri-e bəti kadi bawe e Girəki. ⁴ Be bo je pəti ki tɛɛi ti, ɔji ngakɔde je ndu-kun je ki njé kaw kilə je ki ngatɔgi je lə njé kaw-naa je ki Jorijaləm ti uni. Ba əli-de kadi rai go ndu je ti ka kin. ⁵ *NJé kaw-naa je ingəi tɔgi me kadi-me ti ləde, ningə kɔrde j dɔ made ti ki ndɔe ndɔe.

Pol aw Masəduwan ti

⁶ NDil Luwə ɔgi-de kilə mbə Poy Ta ki Maji ngan be je ti ki Aji. Adi ɔti nɔɔ, indəi dɔnangi Piriji ki dɔnangi Galasi mani. ⁷ Lokɪ rəi tɛɛi basi ki Misi, sangi rəbi kadi n-awi Bitini ti, nə NDil Jəju ɔgi-de rəbi. ⁸ Be ə, indəi dɔnangi ki Misi gangi, awi tɛɛi ta ba ti ki Tirowasi. ⁹ Loe ti kin ə, kondɔ ba, Pol oo dəw kare ki Masəduwan ti me ndil ti re a dɔe ti. Dəw ka kin əl Pol ə ə nə: «Njai ba, ire Masəduwan ti ira səje.» ¹⁰ Go ne koo me ndil ti lə Pol, ta naa ti nɔɔ, jɪ sangi rəbi kadi j-aw Masəduwan ti, mbata jɪ gər maji təkɪ Luwə ə wa ə bar-je kadi j-aw j-ilə mbə Poy Ta ki Maji titi. ¹¹ J-al bato Tirowasi ti nɔɔ, ba j-ɔsi jɪ tɛɛ dɔ dər Samotirasi ti. Lo ti ki go ti ningə, jɪ tɛɛ Nəyapolis ti. ¹² J-j loe ti nɔɔ, j-aw Pilipi ti, ki e be bo ki dɔsəy ki dɔnangi ti ki Masəduwan, ki e gin kɔbe ti ki Rom. J-isi nɔɔ, jɪ ra ngan ndɔ je asi tati. ¹³ Ningə ndɔ ta kəɔ ti lə *Jipi je, jɪ tɛɛ gidɪ be bo ti taga, kadi j-aw kadi mbo ti. J-aw ti mbata jɪ gir kadi j-a j-ingə lo kəl ta ki Luwə titi. Loki j-aw ningə, j-isi nangi rɔ dəne je ti ki kawi-naa loe ti, j-əl-de ta. ¹⁴ Dan dəne je ti ka kin, e ki kare isi nɔɔ, tɔe nə Lidi. E dəne ki be bo ti ki Tiyatir. E nje labi ta kibi ki kər pir pir. Ningə e dəw ki nje bəl Luwə tɔ. Isi oo ta, ba Babe tɛɛ ngəme, adi ində mbine maji go ta je ti ki Pol isi əl. ¹⁵ Ra batəm naa ti ki njé ki me kəy ti ləne. Ba bar-je kadi j-aw be ləne ə nə: «Kin ə re oi-mi kadi mi nje kadi mem Babe ba, irəi isi be ləm.» A dɔ ta ti kin ngə, kadi jɪ ndigi gone ti.

† 15:18 16-18: Amosi 9.11-12 †† 15:20 Tɛɛ ki taga 34.15-16; Ləbətiki 17.10-16; Ləbətiki 18.6-23

‡ 15:38 13.13 †† 16:1 14.8, 21

ji lə Jəju nim, isi ilə mbə kje lo koy ti nim. ¹⁹ Be ə, uwəi Pol, awi sie rɔ njé gangi ta je ti, ba əli-e əi nə: «To kadi əl-je ta dɔ nɛ ndo ti ki sigi ki isi indo kin adi ji gər a? ²⁰ MBata isi əl-je ta je ki mbije oo nja kare al, ə kadi ɔr gine maji adi j-o.» ²¹ Ningə nɛ kare ki sɔbi gər, dije ki Atən ti pəti, ki mba je ki isi dande ti, dɔkagilo ləde ki ngay e mba kəl-n ta je, koo-n ta je ki mba.

²² Lo kin ti, Pol j a taa, dan njé gangi ta je ti, ba un ta əl ə nə: «Səi dije ki Atən ti, m-o kadi səi dije ki, pole yo ləsi əti bəl ki dum. İpoləi yo me nɛ je ti pəti. ²³ Tado, loki m-njiyə me be ti, m-o nɛ je ki isi ɔsi məkəsisisi nangi nɔde ti. M-o lo gugj yo madi wa bəy ki indəi nɛ dɔ ti əi nə e lo lə “yo ki igəri-e al,” ningə e e ki isi ɔsi məkəsisisi nangi nɔde ti ki kanji gər-e ka kin ə m-isi m-ilə səsi mbə ta lie. ²⁴ E Luwə ki nje ra dɔrɔ ki dɔnangi ki nɛ je pəti ki me ti, e ki e Ba dɔrɔ ki dɔnangi. E nje kisi me kəy ti ki dəw ra ki jine al. ²⁵ Taa aw ki ndoo kadi dəw ra kilə madi ade al tɔ, tado e ə e nje kadi dəw isi kəm ba nim, nje kadi dəw kəɟ ki nɛ je pəti nim tɔ †. ²⁶ Ki dəw ki kare ba be ə ində-n dije pəti adi taai dɔnangi. İndə dɔkagilo adi-de nim, ində gangi lo kisiide nim tɔ. ²⁷ Luwə ində nɛ je kin be mba kadi dije sangi-e-n. Dɔmajj ə a ingəi-e me mam lo ti ləde. Ki rɔjeti, Luwə e sɔy al ki dəw ki ra danje ti. ²⁸ Tado kisi ki dɔ taa ləje e me jie ti. E ə e nje kadi j-ɔdi rɔje, ki nje kadi j-isi kəm. E mbata kin ə njé gosi ta je ləsi ki madi je əli əi nə: “Je ka je ngane je tɔ.” ²⁹ Ə re je ngan Luwə je ba, sɔbi kadi j-o Luwə kadi e dəw ki to tə yo ɔr je, ki yo la je ki dije lei-de, ə se yo mbal je ki dije tɔli-de ki gosi ki dɔde ti kin be al. ³⁰ Luwə iyə go nɛ ki dije rai kəte dɔ day ti, dɔkagilo ti ki gəri-e al bəy kin kɔ, nə ki ne kin, Luwə dəji dije pəti, ki lo je pəti, kadi iyəi rəbi nɛ rade je ki majal kɔ. ³¹ Tado ɔr ndɔ kare ində nɔɟ kadi tə a gangi-n ta dɔ dije ki dɔnangi ti ne pəti ki rəbi ki dana. A gangi ta kin ki rəbi lə dəw kare ki kəte mbata kilə kin, ə tɔje ki taga adi dije pəti gəri-e ki rəbi kje dan njé koy je ti.»

³² Loki Pol əl ta kɔ lo koy ti, ə osi mbide ti ningə, njé ki madi je ibəi-e kogii, ə njé ki nungi əli əi nə: «J-a j-o ta ləi kin ndɔ ki rangi ti.» ³³ E be ə, Pol tɛɛ-n dande ti, aw. ³⁴ Nə be ka, ki madi je dande ti nayj-naa go Pol ti, adi mede Jəju Kirisi. Dande ti kin, Dənisi ki e ki kare dan njé gangi ta je ti e səde nɔɟ, taa dəne ki bari-e nə Damarisi ki ndəgi dije ki rangi ka əi səde nɔɟ tɔ.

Pol me be ti ki Korəti

18 Loki Pol j Atən ti ningə, aw Korəti ti. ² Lo kin ti nɔɟ, ingə Jipi kare ki tɔe nə Akilasi, ki gine e Pɔ, j İtali ki nene Pirisil rəi ngəsisine bəy. Rəi mbata nje kəbe ki bo ki Rom ti ki tɔe nə Kilodi un ndune kadi *Jipi je pəti tɛɛi Rom ti kɔ. Pol aw ingə Akilasi je nɔɟ, ³ ningə təkə kilə ki kadi rai ingəi nɛ e kilə ki kare ba, adi e kilə kojji kibi ra kəy, Pol isi səde, adi rai kilə kin naa ti. ⁴ *NDɔ taa kəɟ je pəti, Pol un ta, əl me kəy kaw-naa ti lə Jipi je. Əl ki kuje ki sangi kadi Jipi je ki Girəki taai tə ta ki rɔjeti.

⁵ Nə loki Silasi əi ki Timote j Masəduwan ti rəi ingəi-e ††, Pol un dɔkagilo ləne pəti mba kəl-n ta lə Luwə. Tɔji

Jipi je kadi gəri təkə Jəju e Kirisi. ⁶ Nə Jipi je tɔi-e rɔ, taji-e, adi Pol jəngi bu kibi ləne tade ti, ə əl-de ə nə: «Ta məsisi e dɔsi ti! mi m-goto me ti. Ningə ki basine kin, dije ki əi Jipi je al ə m-a m-aw ki rɔde ti ngata.» ⁷ Be ə, Pol j nɔɟ, aw be lə Titusi Jusitusi, ki e dəw kare ki nje kaw nɔ Luwə ti, ki kəy lie ndunəi-naa ki kəy kaw-naa lə Jipi je. ⁸ Kirisipusi, ki e ki boy dɔ kəy kaw-naa ti lə Jipi je əi ki dije ki me kəy ti ləne ba pəti, adi mede Babe. Taa dije ki Korəti ti ngay, ki ooi ta lə Pol ka adi mede tɔ, adi rai-de batəm.

⁹ NDɔ kare kondɔ, Babe əl Pol ta me ni ti ə nə: «İbəl al, əl ta ki nɔi ti, bi uti tai al. ¹⁰ Tado mi səi naa ti, dəw madi kare ki a ilə jine kadi ɔdi təkə majal goto. Dije ki əi dije ləm əi ngay me be bo ti kin ne.» ¹¹ Be ə Pol isi-n Korəti ti bal kare ki nay mehe, ndo-n dije ta lə Luwə.

Pol a nɔ Galiyɔ ti

¹² Dɔkagilo ti ki Galiyɔ e-n nje kəbe ki Akay, *Jipi je dɔɔi ta naa ti dɔ Pol ti, adi awi sie nɔ njé gangi ta je ti, ¹³ əi nə: «Dəw kam isi aw ki dije kadi ɔsi dɔde nangi nɔ Luwə ti, ki go ndu-kun ti al.» ¹⁴ Pol ra kadi tə n-əl ta ningə, Galiyɔ un ta tane ti kəte əl Jipi je ə nə: «Kin ə re e ta lə nɛ tɔl, ə se ta lə majal madi ki ngə ngay ə to be ə, re m-a m-o ta ləsi, səi Jipi je. ¹⁵ Nə təkə e ta ki naji-naa ti ki ɔji dɔ ta je, ki tɔ je, ki ndu-kun je ləsi ki sɔbi dɔsi kin ba, ai dansi ti nɔɟ. Mi m-a m-gangi ta ki be kin al.» ¹⁶ Ba tuwə-de lo gangi ta ti kɔ. ¹⁷ Ə loe ti nɔɟ, dije pəti uwəi Sositən ki e ki boy dɔ kəy kaw-naa ti lə Jipi je, indəi-e, nə usi Galiyɔ nɛ kare dɔde ti al.

Pol təl aw Atiyosi ti

¹⁸ Pol təl isi Korəti ti nɔɟ dɔkagilo asi ta ti bəy. Ba go ti, iyə njé kadi-me je, ə un bato ki kaw ki Siri ti, naa ti ki Pirisil əi ki Akilasi. Pol adi ngisəi dɔe Səkirə ti, mbata un mindine adi Luwə †. ¹⁹ Awi tɛɛi Epəji ti, Pol iyə Pirisil əi ki Akilasi ə aw kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, naji-naa ta ti səde. ²⁰ Jipi je kin dəji Pol kadi isi səde ngan ndɔ je bəy, nə Pol ndigi al. ²¹ Ba əl-de ə nə: «NDɔ ki rangi, ə Luwə ndigi ə, m-a m-təl tə m-re rɔsi ti bəy.» ningə iyə-de ə aw. ²² Ba un bato Epəji ti, aw Səjare ti. Loki tɛɛ Səjare ti, aw uwə ji njé kaw-naa je, ba un rəbi aw Atiyosi ti. ²³ Pol ra ngan ndɔ je nɔɟ, ba təl ilə dɔne gogj. Aw tɛɛ Galasi ti ki Piriji ti, adi tɔgi njé ndo je pəti.

Apolosi me be ti ki Epəji ki me be ti ki Korəti

²⁴ Jipi kare ki tɔe nə Apolosi, ki e dəw ki gine e Aləgi-jandiri ti re Epəji ti. E dəw ki bal ta to tae ti, taa gər ta lə Luwə maji tɔ. ²⁵ NDoi-e rəbi ta lə Babe, adi ilə mbə ta lə Jəju ki rɔnəl ki ngay, ndo dije nɛ ki dɔ Jəju ti ki go rəbe ti. Nə ke ə, gər batəm lə Jə par. ²⁶ İlə rɔne, əl ta lə Luwə kəy kaw-naa ti lə *Jipi je ki me ki tɔ katj. Nə loki Pirisil əi ki Akilasi ooi-e lo kəl ta ti, bari-e rɔde ti, ɔji-e go rəbi lə Luwə ay njay, adi-e gər. ²⁷ Go ti, ndigi kaw Akay ti, ə ngakɔje je ndigi dɔ ti sie, adi rai makitibi adi njé ndo je ki Akay ti kadi uwəi-e rɔde maji. Loki aw tɛɛ Akay ti, ki go me-maji ti lə Luwə, ra ki njé ki adi mede Luwə ngay.

† 17:25 24-25: 7.48; 1 NGar je 8.27; EJay 42.5 †† 18:5 17.15

‡ 18:18 Kɔr İsirayəl je 6.5-18

²⁸ Tado dum do Jipi je ki tugi ta ləne taga wangi ta kəm dije ti. Taji ki ta lə Luwə jine ti təkɪ Jəju e Kirisi.

Pol e me be ti ki Epəji

19 Dəkagilo ti ki Apolosi e-n Korəti ti, Pol ində dənangi ki mbal je ai ti ki dənangi Aji ti gangi, ba re tɛɛ Epəji ti. Ingə njé ndo je lə Jəju ki nə je ti nɔɔ. Adɪ dəji-de ə nə: ² «Loki adi mesi Jəju kin, ingəi NDil Luwə a?» Ə təlɪ iləi-e ti əi nə: «Jagi, ko ka j-o kəte kadi NDil Luwə e nɔɔ al.» ³ Pol təl dəji-de bəy ə nə: «Batəm ki ban ə ingəi ə?» Ə əli-e əi nə: «J-ingə batəm lə Jə Batisi.» ⁴ Be ə, əl-de ə nə: «Oyo, Jə ra batəm *Isirayəl je mba kadi tɔri ndude do majal je ti ləde. Ə təl əl-de bəy kadi tə adi mede dəw ki a re gone ti nɔɔ, adi dəwe kin e Jəju †.» ⁵ Lokɪ ooi ta je kin ningə, adi rai-de batəm me tɔ Babe Jəju ti. ⁶ Be ə, Pol ində jine dɔde ti, ə NDil Luwə risi dɔde ti. Ningə iləi ngirə kadi əli ta ki ndon ta je ki dangi dangi nim, taa əli ta ki ta Luwə ti nim tɔ.

⁷ Dingəm je pəti ki ai lo nɛ je ti kin asi dɔgi gide e joo. ⁸ Go ti, asi nay mitə go-naa ti, Pol tɛɛ ə aw kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, əl-de ta ki kanji bəl. Ilə mbɛ kɔbe lə Luwə, əl-de ki go rəbe, kadi ooi tə ta ki rɔjetɪ mba kadi taai ta kin tɔ. ⁹ Nə Jipi je ki nə je dande ti rai me ngə, adi mbati kadi adi mede. Əli ta kidii nɛ ndo lə Pol ki dji go rəbi ta lə Babe kin ta kəm kosi dije ti. Be ə, Pol iyə-de ə tɔti aw ki njé ndo je me kəy ndo nɛ ti ki tɔe nə Tiranusi. Ningə ki ndo je kare kare pəti, ndo-de nɛ. ¹⁰ Nɛ ndo kin, Pol ra kile asi bal joo. Be ə, ra adi Jipi ki dije ki ə Jipi je al ki isi dənangi Aji ti, ooi ta lə Babe. ¹¹ Luwə ra nɛ kɔji je ki əti bəl ki takul Pol. ¹² Adɪ, dije dji ta kibi ki kare je ki ta kibi ləji je ki jie dɔti, awi dɔti njé mɔy je adi ingəi tɔ nga nim, ndil je ki majal ka iyəi-de nim tɔ.

¹³ Jipi je ki nə je ki njé njiyə ki go be je, kadi n-tuwəi ndil je ki majal, əi je ka gei kadi n-bai tɔ Babe Jəju do dije ti ki əi gin tugi ti lə ndil je ki majal tɔ. Adɪ əli əi nə: «Me tɔ Jəju ti ki Pol isi ilə mbɛ ta lie, m-dəji səsi kadi itɛɛi kɔ.» ¹⁴ Dije ki njé ra nɛ be ka kin, əi siri. Əi ngan lə Jipi kare ki tɔe nə Səba. E ki bo lə njé kijə nɛ məsi kadi-kare je. ¹⁵ NDil ki majal təl ilə-de ti ə nə: «M-gər Jəju, taa m-gər dəw ki e Pol tɔ, nə səi, səi nə je ə?» ¹⁶ Lo kin ti, dəw ki ndil je majal isi me ti ka kin j ur dɔde ti uwə-de tɔtɔtɔ. Ningə ində-de kində ki dəw oo go madine al, adi tɛɛi me kəy ti ki kəy ki rɔde kare, ki kibi ki gangi rɔde ti batɪ batɪ ki məsi. ¹⁷ Dije pəti ki be bo Epəji ti, ki Jipi je, naa ti ki dije ki əi Jipi je al, gəri go nɛ ki ra nɛ kin maji. Əi pəti bəl ra-de, adi dsi gon Babe Jəju. ¹⁸ Dije ngay ki əi njé kadi-me je rəi tɔri ndude, ə əli kilə rade je ki majal ki taga nɔ dije ti. ¹⁹ NJé ki nə je dan njé ra mbəli je ti, rəi ki makitibi ra mbəli je ləde, kawɪ ki dɔ-naa ti ə iləi por ta kəm dije ti. Gati makitibi je ləde kin asi silə dibi kuti mi nja dibi kare ††. ²⁰ E be ə, ki takul tugi lə Babe, ta lə Luwə sane lo je ti ki kəte kəte ki tɔgine tɔ. ²¹ Go nɛ je ti kin, NDil Luwə dsi Pol adi un ndune kadi n-aw be bo Jorijaləm ti. Dɔ rəbi kawə ti, ində dənangi Masəduwan ki Akay gangi. Ningə Pol əl ə nə: «Re m-aw m-tɛɛ be bo Jorijaləm ti ba, maji kadi m-aw m-o dənangi Rom tɔ.» ²² Pol ilə ki njé ra sie kilə je joo, Timote

əi ki Erasi adi-de awi dənangi Masəduwan ti. Ningə e wa, isi dənangi Aji ti ba njaba bəy.

Nɛ je ki rai nɛ Epəji ti

²³ Dəkagilo ti kin, ta kasi-naa al ki bo ngay j do rəbi ta ti lə Babe me be ti ki Epəji. ²⁴ Dəw kare ki tɔe nə Dəmetirusi, e kɔdi ki nje ra ningə kasi je. E nje ra ngan kəy yo ki dəne ki a bari-e nə Artəmisɪ. Kilə kin ra adi e soti ki njé kilə je lie ngay. ²⁵ Be ə, Dəmetirusi kaw kɔdi je ki dije pəti ki isi ki dɔde taa ki takul kilə kin naa ti, ə əl-de ə nə: «Madim je, igəri kadi e ki takul kilə kin ə, j-isi j-ingəi nɛ maji. ²⁶ Səi je oi ki kəmsi taa ki mbisi tɔ, kadi e Epəji ti ne par al, nə dənangi Aji ti ba pəti, ə dingəm ki tɔe nə Pol kam təl do kosi dije basi. E əl-de ə nə: “Kagi yo je ki dije rai ki jide əi Luwə al.” ²⁷ E kilə je ki j-isi rai kin par ə dije a ooi tə nɛ ki kare al, nɛ kəy lə yo ki dəne ki bo ki e Artəmisɪ kin ka, dije a ooi-e nɛ madi ti al tɔ. Lo kadi dije a əli ə nə: “Artəmisɪ e yo ki dəne ki bo,” goto. Artəmisɪ ki dije ki dənangi Aji ti ki ndəgi dənangi ba pəti dsi gone kin.» ²⁸ Lokɪ kɔdi je ooi ta je kin ningə, wongi rade ngay, adi iləi ngirə kadi əli ta ki ndude ki boy əi nə: «Artəmisɪ lə Epəji je, e ki bo.»

²⁹ Kalangi ba go ti ningə, lo singə sokito ki ta tate ba me be bo ti. Dije ndɔri Gayusi əi ki Arisitarki, dije ki Masəduwan ti, ki əi madi mba lə Pol je kəmde ti, ə ngɔdi tɔl-n-de ki ta mbalo ti. ³⁰ Pol ndigi mba kadi n-tɔji rɔne kosi dije, nə njé ndo je dgi-e. ³¹ Ningə basa madi Pol je madi ki əi dije ki bo ki dənangi Aji ti, iləi kilə rɔe ti, əli-e kadi aw ta mbalo ti al. ³² Ta mbalo ti, nɛ ki to ay njay do dije ti goto. Ta je ki isi tɛɛ ta dije ti əi ta je ki dangi dangi. Ningə dije ngay dan madi-de je ti gəri gin nɛ ki kawɪ-naa al. ³³ Dije ki nə je dan kosi dije ti tɔri gin nɛ ki ra nɛ kin adi Aləgijandir ki *Jipi je indəi-e tə nje kun dɔde kin ade oo. Aləgijandir ilə jine taa, dəji-n dije mba kadi ai kekeke, tado ge kəl ta, tɔ-n ta dɔde ti.

³⁴ Lokɪ gəri-e kadi e Jipi ningə, əi je pəti iləi bilə ki ndude ki bo asi ngirə kadi joo je be əi nə: «Artəmisɪ lə Epəji je, e ki bo.» ³⁵ Ta tɔl ta ti ningə, nje ndo ndu-kun ki me be bo ti, re ra adi lo to jijiji, bəy taa əl-de ə nə: «Səi dije ki Epəji ti, nə ə gər kadi be ki Epəji ti, e nje ngəm kəy lə Artəmisɪ ki e yo ki dəne ki e ki bo kin al ə, ə se nɛ ə gər kadi e nje ngəm mbal ki e bana kəme ki j dɔrɔ ti osi kin al ə?» ³⁶ E kin e nɛ ki dum maji. Maji kadi uwəi angalsi indəi nangi, ə iməri ta taa irai nɛ. ³⁷ Səi je ə tɔri dije kam irəi səde ne, nga, nɛ madi ki majal ki rai dsi ta kəy kin goto, taa əli ta ki mal do yo ti ləje ki dəne Artəmisɪ al tɔ. ³⁸ Re Dəmetirusi əi ki dije ki njé ra kilə je ləne, ai ki ta ki dəw madi ningə, ndo gangi ta je to nɔɔ, ə maji kadi awi ooi njé gangi ta je. ³⁹ Re nɛ madi ki rangi to nɔɔ kadi idəji ə, ndo ki kadi njé kində manji ta je kin ki go rəbe ti to nɔɔ. ⁴⁰ Nɛ je ki rai nɛ bone kin, asi kadi dije iləi ta dɔje ti tə njé kal do ndu je, tado ta madi ki j-a j-əli ə j-a j-cɔri ta do je ti, ki dji go kaw-naa lə dije ki bone kin goto. Be ə, go ta je ti ki nje ndo ndu-kun əl, tuwə dije adi sanəi-naa.

Pol aw dɔnangi Masəduwan ti

20 Loki wongi lə dije yogiro ningə, Pol ilə bar njé ndo je, ilə dingəm mede ti bəy taa rade laɸiya ə ɔti aw Masəduwan ti. ² Pol ingə dɔkagilo je ngay ilə-n dingəm me njé kadi-me je ti loki isi ində dɔnangi ka kin gangi. Ningə gangi ki kəte nɔɔ aw Girəki ti. ³ Pol isi ti nɔɔ nay mitə. Dɔkagilo ti ki kadi un bato ki kaw ki dɔnangi Siri ti ningə, gər kadi *Jipi je ləi tade nangi kadi n-rai sie nɛ ki majal. Be ə, təl un rəbi ki Masəduwan ti. ⁴ MBɔ dije ti ki dani-e a ingə Sopatər ki ngon lə Pirusi ki Bəre ti nim, Arisitarki əi ki Səgɔdusi ki əi dije ki Təsaloniki ti nim, Gayusi ki Dərbi ti nim, Timote nim, taa Tisiki əi ki Tiropim ki əi dije ki dɔnangi Aji ti nim tɔ. ⁵ Di je kin ɔti kəte nɔje ti, awi nginəi-je Tirowasi ti. ⁶ Je ba, go ndo je ti lə mapa ki ra ki kanjɛ əm, ə j-al me bato ti me be ti ki Pilipi j-isi j-aw. J-aw, ji ra ndo mi rəbə, ba j-aw j-ingə madije je Tirowasi ti, ji ra ndo siri.

Pol me be ti ki Tirowasi

⁷ NDɔ dimasi, ji kaw-naa mba kuso mapa, Pol a aw lo ti ti, adi əl ta ki njé ndo je. Be ə, əl ta ratata dan lo dɛe ti. ⁸ Ji kaw-naa me kəy ti ki e dɔ made ti taa. Ningə me kəy ti ka kin, lambi je ngay əi ti nɔɔ. ⁹ Loki Pol isi əl ta adi ngal, Basa kare ki tɔe nə Etikusisi isi pənətir ti, to bi maki, adi bi un-e, j kəy ti ki kɔ mitə dɔ made ti, tɛɛ osi. Loki dije əi nə n-uni-e ba, basa oy. ¹⁰ Pol ur nangi, dəbi rɔne dɛe ti ə un-e jine ti ba əl-de ə nə: «Kadi mesi gangi man al nə to kəm bəy!» ¹¹ Go ti, Pol təl al aw ta gogi, gangi mapa uso. Un ta ki tane ti gogi biti ta gin lo ti, ba ɔti aw. ¹² NGa ningə, dije ɔri basa awi sie be kəm, adi dije pəti mede osi nangi.

Pol j Tirowasi ti aw Mile

¹³ Je j-aw kəte ki bato me be ti ki Asosi. Me bee ti kin ə, j-a j-un Pol naa ti səje. Tadɔ ki go kɔji ta ti lie, ge kadi n-un rəbi ki njane. ¹⁴ Loki re ingə-je Asosi ti, j-un-e me bato ti naa ti səje ə j-aw Mitələn ti. ¹⁵ Lo ti go ti ningə, j-ɔti nɔɔ, ji re ji tɛɛ ta lo ti ki Kiyə. NDɔ ki go ti ningə, ji tɛɛ Samosi. NDɔ ki kɔ sɔ bəy taa ji tɛɛ Mile ti. ¹⁶ Pol ndigi kadi n-a lo ka ti Epəji ti al nə pane taa dɔkagilo də dɔne ti dɔnangi Aji ti. Ge mba kadi n-aw kalangi kadi re to-n ban wa ka, ndo Pətəkoti osi dɔne ti Jorijaləm.

Pol əl ta ngatɔgi je me be ti ki Mile

¹⁷ Loki Pol e me be ti ki Mile ba, ilə bar ngatɔgi je lə njé kaw-naa je ki Epəji ti. ¹⁸ Loki rəi tɛɛi rɔe ti ningə, əl-de ə nə: «İgəri rəbi pa njiyəm dɔkagilo je pəti ki mi-n səsi naa ti, ilə ngire dɔ ndo ki dɔsəy ti ki m-re-n dɔnangi Aji ti. ¹⁹ M-ra kilə bəə lə Babe ki dɔ ki sɔl ləm ləm, me man nɔ ti ki me nɛ na je ti ki m-ingə ki rəbi je ki dangi dangi ki go rəbi kilə ta nangi ki j rɔ *Jipi je ti ki madi. ²⁰ Səi igəri bəti, m-bɔyɔ səsi dɔ nɛ madi kare al. M-ilə səsi mbɛ Poy Ta ki Maji ta m-ndo səsi nɛ je pəti ki a ra səsi maji tɔ, taga dan kosi dije ti nim, me kəy je ti nim tɔ. ²¹ M-ilə mbɛ Jipi je nim, Girəki je nim kadi təli rɔde go Luwə ti ə iyəi go rəbi nɛ rade je ki majal kin kɔ, taa

kadi adi mede Babe ləje Jəju Kirisi tɔ. ²² Ki basine kin, NDil Luwə ində dɔm ti, adi m-isi m-aw Jorijaləm ti ki kanji kadi m-gər nɛ ki a ra-m nu. ²³ Nɛ ki m-gər, me be bo je ti kare kare ki m-tɛɛ ti, NDil Luwə adi-m m-gər təki dangay je ki kɔ je isi nginəi-mi nɔɔ. ²⁴ Ki ɔji dɔm, kisi ki dɔ ta ləm e nɛ madi ta kəm ti al. Nɛ ge ləm e kadi m-aw ratata m-tɔl ta ngɔdi ləm, ə kadi m-ra kilə bəə ki m-ingə ji Babe ti kin maji. Adi e kilə kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ki ɔji dɔ me-maji lə Luwə. ²⁵ Ningə basine, m-gər kadi səi pəti ki m-njiyə dansi ti ə m-ilə səsi mbɛ Poy Ta ki Maji ki ɔji dɔ kɔbe lə Luwə kin, a oi kəm gogi al ratata ngata. ²⁶ E be ə, m-əl ta ləm taga ay njay bone, ta məsisi səi pəti goto dɔm ti. ²⁷ Tadɔ kɔji ta ra je lə Luwə pəti, m-ilə mbɛ dɔ ti madi oi. Nɛ ki m-bɔyɔ dɛe rɔsi ti goto. ²⁸ İndəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti səi je wa, taa dɔ nɛ kul je ti ki NDil Luwə adi səsi kadi ingəmi-de kin tɔ. Maji kadi indəi kəmsi go njé kaw-naa je ti lə Luwə ki ndogi-de ki məsine, tə njé ngəm nɛ kul je ki maji. ²⁹ M-gər kadi loki m-a m-goto dansi ti, dije madi ki a toi tə jagim je ki njé me ndul, a rəi uri dansi ti ə a rai njé kaw-naa je majal. ³⁰ Ningə mbɔsi ti wa ka, dije madi a təli njé rugi ta ki rɔjetəi mba kadi təli njé kaw-naa madi je njé ndo je ti ləde. ³¹ Maji kadi isi dɔgi ti, adi mesi ole dɔ ti, təki me bal ti ki mitə ki m-ra dansi ti, kondɔ ki kada, kare kare pəti, m-iyə ta kilə dingəm mesi ti al, ki man nɔ kəm ti. ³² Ningə ngəsine, m-ilə səsi ji Luwə ti, taa m-ndəji səsi ki ta lie ki go me-maji ti lie tɔ. Ta kin aw ki tɔgi mba kadi adi itɔgii me kadi-me ti, taa Luwə a adi səsi nɛ maji je pəti ki isi ngəm mbata ti lə dije pəti ki əi yəe je tɔ. ³³ Lo ki mi dansi ti, m-ra kəm-nda la, ə se ɔr ə se kibi lə dəw madi dansi ti al. ³⁴ Səi je wa igəri bəti, kadi ki ɔji dɔ kisi ki dɔ taa ləm, ə se ki yə madi-kiləm je, m-ra kilə ki jim mi wa. ³⁵ M-ɔji səsi ki lo je pəti, ə se ki dɔkagilo je pəti kadi irai kilə be mba kadi indəi kəmsi go njé ndoo je ti. Ningə maji kadi mesi ole dɔ ta ti ki Babe Jəju wa əl ki tane ə nə: «Maji-kur e ngay dɔ ji ti ki adi itə ji ki taa.» ³⁶ Go ta je ti ki Pol əl kin ningə, ɔsi məkəsine nangi, ba əl ta ki Luwə ki mbata ti ləde pəti. ³⁷ Ba go ti, əi pəti, buki-naa ki nɔ ti, tosi mindi Pol ti uwəi-e, orəi-e ki rɔde ti. ³⁸ Ta lie ki əl-de ə nə: «A oi kəm gogi al, ngata» kin ɔr tɔgide ngay. Ningə dani-e biti awi sie ta bato ti.

Kaw Pol ki Jorijaləm ti

21 Go kiyə-naa ti ki ngatɔgi je lə njé kaw-naa je ki Epəji ti, j-al me bato ti, ə j-aw njururu dɔ dər ti ki tɔe nə Kosi. Lo ti go ti ningə, ji tɛɛ me be bo ti ki Rodi. J-ɔti Rodi ti ba j-aw be bo ti ki Patara. ² J-ingə bato ki isi aw Pənəsi ti adi j-al me ti j-aw sie. ³ Loki j-o dɔ dər Sipir ki kəmje be ningə, j-iyə ki dɔ ji gəl je ti ə j-ɔr taa ki dɔnangi Siri ti. J-aw j-ur nangi Tir. Lo kin ti nɔɔ ki a ɔri nɛ je ki me bato ti nangi. ⁴ J-ingə njé ndo je me be ti ka kin nɔɔ, adi j-isi səde asi ndo siri. *NJé ndo je ka kin, NDil Luwə ɔsi-de adi əli Pol kadi aw Jorijaləm ti al. ⁵ Nə loki dɔkagilo ləje asi ningə, j-j taa, j-un ta rəbi ləje. NJé ndo je pəti, ki nede je, ki ngande je dani je biti tɛɛi səje gidə be bo ti. Loe ti nɔɔ, j-ɔsi məkəsije nangi ta ba ti, j-əl ta ki Luwə. ⁶ Go ti, loki j-əl-naa ta je ki dɔbəy ti ki kadi j-

iyə-n-naa ba, j-al me bato ti ə əi je təli ki be je ləde tɔ.
⁷ J-ində ngangı kaw mba ləje ki bato, lo ki j-ı Tır ti ji re ji tēē Toləmayısı ti. Me be bo ti kin nōō, j-uwə ji ngakoje je, ba j-isi səde ndɔ kare. ⁸ Lo ti dɔ ti ningə, ji re ji tēē Səjare ti. J-aw me kəy ti lə Pilipi ki e nje kilə mbə Poy Ta ki Maji, ki e mbə dije ti ki siri ki njé kində kəmdə go nē maji je ti lə njé kaw-naa je ki Jorijaləm ti †. J-isi rɔe ti nōō. ⁹ Me kəy ti lie, ngan dəne je sɔ ki gəri dingəm al bəy, ki əi njé kəl ta je ki ta Luwə ti isi səm ti nōō. ¹⁰ J-isi me kəy ti lə Pilipi ka kin ji ra ndɔ ngay nga ba kadi nje kəl ta ki ta Luwə ti ki tɔe nə Agabusi i Jude ti re ingə je nōō ††. ¹¹ Nje kəl ta ki ta Luwə ti ka kin un nda dɔ bədi lə Pol dɔɔ-n jine je ki njane je, ningə əl ə nə: «NDil Luwə əl ə nə, me be bo ti ki Jorijaləm, ki bo je lə *Jipi je a dɔɔi ba nje nda dɔɔ bədi kin be. Ningə a iləi-e ji dije ti ki əi Jipi je al.» ¹² Loki j-o ta kin ningə je ki ngakoje je ki Səjare ti j-uwə nja Pol, ji dəje kadi aw Jorijaləm ti al. ¹³ Nə Pol ilə-je ti ə nə: «Oti kadi ingi adi mem gangi man. Mi Pol mi basi kadi dije tɔi-mi par al, nə re cji dɔ koy ka, mi basi kadi m-oy ki mbata tɔ Babe Jəju Jorijaləm ti.» ¹⁴ Loki j-o kadi Pol yəti ndune go ta je ti ki j-əl-e, al, je ka ji təl ji ta kəə tɔ, ə ji təl ji dəji kadi Luwə ra ndigi ləne par. ¹⁵ Go ndɔ je ti ki ban wa ki ji ra dɔnangı Səjare ti, ji ra go rɔje ə j-ɔti j-aw Jorijaləm ti. ¹⁶ NJé ndo je ki madi ki Səjare ti awi səje naa ti Jorijaləm ti. Loki ji tēē Jorijaləm ti ningə dani je me kəy ti ki dəw madi ki tɔe nə Minasə, adi j-isi ti. E dəw ki Sipir ti. E ki kare mbə njé ndo je ti ki dɔsəy. ¹⁷ Loki ji re ji tēē Jorijaləm ti, ngakoje je uwəi-je rɔde ti ki rɔnəl ki əti bəl. ¹⁸ Lo ti dɔ ti, Pol aw səje me kəy ti lə Jaki. Lo kin ti ə, j-ingə ngatɔgi je lə njé kaw-naa je pəti, titi nōō. ¹⁹ Go kuwə ji ti ki Pol uwə jide ningə, ɔr-de poy nē je ki Luwə ra ki mbata gin dije ki əi Jipi je al, ki takul kilə lie kin, bəre bəre adi-de ooi. ²⁰ Go nē je ti ki Pol ɔr-de poye kin ningə, iləi tɔji dɔ Luwə ti, ba əli Pol əi nə: «NGokojje, ində kəmi o, Jipi je dibı bəy bəy ə adi mede Jəju, nə pəti uwəi go ndu-kun lə *Moji ngə. ²¹ Ningə ki basine kin ooi ta dɔi ti təkı isi indo Jipi pəti ki isi tə mba je dɔnangı je ti ki rangı kadi iyəi go ndu-kun je lə Moji kɔ nim, əl-de kadi ijəi mətı ngande je al nim, taa nē jibəl be je lə Jipi je ka kadi uni goe al nim tɔ. ²² Adi ji giri dɔ nē ti ki kadi ji rai, tado a ooi poyi kadi ire ka par am! ²³ Be ə, maji kadi ira nē je ki j-a j-əli kam. J-aw ki dije sɔ mbə je ti ne ki uni mindide kadi n-indəi rɔde ta dangı mbata lə Luwə. ²⁴ Maji kadi ɔr dije kin goi ti, ə ira səde nē jibəl be kay rɔ dɔ majal ti, ə igə dɔde mba kadi ngısəi dɔde ‡. Ningə dije pəti a gəri kadi poy ta je pəti ki ooi cji dɔi e ta je ki ngom. Tado j wa ki dɔi, itəl rɔi go ndo kun je ti lə Moji. ²⁵ Kı cji dɔ dije ki əi Jipi je al ki adi mede, ndu-kun je ki ji ndangı j-ilə-n j-adi-de, e kadi usoi da ki dəw gugi-n yo al nim, kadi usoi məsi al nim, da ki dəw tu minde al nim, taa kadi sangı-naa ki go lo kaya ti ka goto dande ti tɔ ††.» ²⁶ E be ə, lo ti go ti ningə, Pol aw ki dije ki sɔ ka kin, ay rɔne səde, ba goto ur natı kəy ti lə Luwə, cji ndɔ ki gin kay rɔ ləde a gangı-n, ə kadi dəw ki ra dande ti a re-n ki kadi-kare, kadi adi Luwə.

† 21:8 6.5; 8.5 †† 21:10 11.28 ‡ 21:24 18.18 †† 21:25 15.20

Dije uwəi Pol

²⁷ Loki nay basi kadi gin ndɔ ki siri gangı, *Jipi je madi ki jı dɔnangı Aji ti, ooi Pol kəy kaw-naa ti, suləi kosi dije dɔe ti ə osi sie uwəi-e, ²⁸ ningə əli ta ki ndude ki bo əi nə: «Səi dije ki *Isirayəl, irəi csi gin je! Dəw kam ə, e nje ndo dije ki lo je pəti kadi csi ta dije ləje nim, ndu-kun je ləje nim taa kəy kaw-naa kin nim tɔ. Ningə ki rangı bəy, re ur ki dije ki ijəi mətide al natı kəy ti lə Luwə mba kadi təl-n lo ki ay njay kin, lo ki to nje ti.» ²⁹ Əli ta kin be, mbata kəte ooi Tıropim, dəw ki be bo Epəji ti sie me be bo Jorijaləm ti. Adi giri kadi re ur sie kəy kaw-naa ti. ³⁰ Dije awi pir pir dɔ-naa ti me be bo ti ki Jorijaləm ti ba pəti. Ningə dije tēēi ki lo njɔ njɔ isi rəi bur bur. Rəi uwəi Pol tēēi sie kəy kaw-naa ti taga. Ningə taji naa ti nōō uwəi ta kəy je uti. ³¹ Dije sangı kadi n-tɔli Pol. Ningə kəte bəy taa kadi tɔli-e, poy ta osi mbi ki bo ki dɔ asigar je ti ki Rom ti təkı be bo Jorijaləm ba pəti a ki njane taa. ³² Taji naa ti nōō par ə, j taa ɔy asigar je ki ki bo je ki dɔ butı asigar je ti ki bu, ə ay ngɔdi ki rɔ kosi di-je ti. Loki kosi dije ka kin ooi ki bo ki dɔ asigar je ti ki asigar je ningə, taai kəə ta kində Pol ti. ³³ Loki re tēē rɔ kosi dije ti, ki bo ki dɔ asigar je ti ka kin ɔti basi ki rɔ Pol ti, un ndune adi uwəi-e, ə adi dɔɔi-e ki kulə gındı joo. Ningə təl dəji ta ə nə: «Nə e dingəm kam ə? Ə ri ə ra ə?» ³⁴ Ningə tur ta to dangı dangı dan kosi dije ti, ta ləde un go-naa al. Adi lo kadi ki bo ki dɔ asigar je ti ka kin oo ta ki rɔjetı goto. Be ə un ndune kadi awi ki Pol me ndogı bɔr ti ki ngal, lo kisi asigar je ti ³⁵ Loki Pol re tēē rigı lo njiyə je ti kin ningə, loe goto adi asigar je uni-e, tado kosi dije bətirəi-e ki wongı ngay. ³⁶ Kosi dije ki isi njiyəi goe ti bur bur əli ki ndude ki boy əi nə: «Adi ji tɔl-e!»

Pol əl ta ngakone Jipi je

³⁷ Kəte bəy taa kadi asigar je awi sie me ndogı bɔr ti ki ngal ki lo kisiide ti, Pol dəji ta ki bo ki dɔ asigar je ti ə nə: «A adi-m ta rəbi kadi m-əl-n ta kare a?» Ningə ki bo ki dɔ asigar je ti ka kin dəje ə nə: «İgər kəl ta Girəki bəti a?» ³⁸ M-gər al adi m-ɔji m-ə nə j dəw ki Ejipi ti ki ndɔ ki me ndɔ je ti ki gogı ne kin, sulə dije adi rai wongı, ə ɔr-de asi dije dibı sɔ ki bundungı je jide ti, ə ur-n wale kin.» ³⁹ Ə Pol ə nə: «Jagi, mi Jipi ki be bo ti ki Tarsı ki dɔnangı Silisi ti, mi dəw ki me be bo ti ki tɔe ba, ə njai ba iyə-m adi-m m-əl dije kin ta.» ⁴⁰ Be ə, ki bo ki dɔ asigar je ti ade ta rəbi. Pol j a taa dɔ rigı lo njiyə ti, ɔy jine dəji-n kosi dije kadi uri mbide. Loki lo to jijji ningə, əl-de ta ki ta ebirə.

22 Pol əl ə nə: «NGakom je ki bawm je, uri mbisi maji kadi ooi ta ki m-aw tə m-əl səi basine kadi m-naji-n ta dɔm ti kin.» ² Loki ooi kadi Pol əl-de ta ki ta Ebirə ningə, təli adi lo to jijji wa bəy kadi n-ooi ta lie. ³ Be ə Pol əl-de ə nə: «Mi Jipi ki oji-mi Tarsı ti, ki dɔnangı Silisi ti. Nə oti-mi Jorijaləm ti ne. Gamaliyəl †† ə e nje ndo-m ndu-kun lə kaje je kadi m-gər kərə kərə. Kəte m-tingə bil mbata lə Luwə təkı ai basine kin be tɔ.

†† 22:3 5.34

4 M-adi kə dije ki njé kun go ne ndo ki m-isi m-ndo kin kadi ki asi ta koyde. M-uwə-de, dəne je ki dingəm je, m-tə-de m-tilə-de dangay ti. 5 Ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je ki ngatəgi je pəti asi kadi a mai naji ləm də ta ti kin. Əi je wa ə m-taa makitibi jide ti je be kadi m-aw m-uwə-n ngakə je ki Damasi ti ki njé kun go ne ndo kin. M-uwə-de kadi m-re səde Jorijaləm ti ne m-buki-de dangay ti †. 6 Loki mi də rəbi ti, m-re basi ki Damasi ti, ningə ki kadi ki e basi ki jam də be ba, ta naa ti nōg par ə, kunjji ki bo ngay i dərə ti re unji gə dəm. 7 M-osi ki ta kəm nangi, ningə m-o ndu ta madi əl-m ə nə: “Sol, Sol, mbata ri ə isi adi-m kə be ə?” 8 Ə m-ile ti m-ə nə: “I nə ə Babe?” Ningə təl əl-m ə nə: “E mi Jəju ki Najarəti ti ki isi adi-m kə.” 9 NJé ki əi səm ooi kunjji ka kin maji, nə ooi ndu dəw ki isi əl-m ta al. 10 Lo kin ti, m-dəje m-ə nə: “Babe, e ri ə kadi m-ra ə?” NGata ə Babe əl-m ə nə: “I taa aw Damasi ti nōg, ə ə əli-ni ne je pəti ki kadi ira.” 11 Kunji ki əti bəl ngay ka kin ra adi kəmm oo lo al, adi dije ki əi səm ndəri-ma tə ndər ə awi səm Damasi ti. 12 Ningə Damasi ti, dingəm kare ki bari-e nə Ananiyasi isi nōg. E dəw ki nje ra go ndu-kun ti, adi Jipi je pəti ki Damasi ti ndigi ta lie ngay. 13 E ə aw rəm ti əl-m ə nə: “NGokom Sol, kadi kəmi oo lo.” Ningə ta naa ti nōg par ə kəmm oo lo adi m-o-e. 14 Ba əl-m ə nə: “Luwə lə kaje je mbəti kəte nu mba kadi igər ndigi lie, ə kadi o nje ka dana, taa kadi o ta ki tae ti t. 15 Tadə a i nje ma naji lie də ne je ti ki o ki kəmi nim, o ki mbii nim, ki rə dije ti pəti. 16 Ningə ki basine kin, ne ki nay kadi dəw ra goto ngata. Ə I taa, i ba tə Luwə, ə ira batəm, adi majal je ləi e ki togj kə.”

Pol əl ta də kilə ti ki ingə

17 «Loki m-təl m-re Jorijaləm ti, m-isi m-əl ta ki Luwə gin kəy ti lie ningə, m-o ne me ndil ti. 18 M-o Babe əl-m ə nə: “I taa law kadi iteg kə Jorijaləm ti, tadə a taai naji ləi ki a ma dəm ti al.” 19 Lo kin ti, m-əl-e m-ə nə: “Babe, dije kin gəri maji kadi e mi ə kəte mi nje kaw ki lo kaw-naa je lə *Jipi je, m-uwə njé ki adi-ni mede, m-tində-de je, m-tilə-de dangay ti je. 20 Taa loki ndo ki isi tli nje ma naji ləi Etiyən kin ka, mi loe ti nōg t. Adi ndum e naa ti ki njé təl-e je, mi wa m-isi ta kibi je ti ləde m-ngəm ††.” 21 Nə Babe əl-m ə nə: “Aw, tadə m-a m-ilə-i say rə dije ti ki əi Jipi je al.”»

Pol əl təkə ne dəw ki Rom ti

22 Loki uri mbide ooi ta lə Pol biti tēgi də ta ti kin ba, uni ndude ki taa əli əi nə: «Dəw ki be kin e dəw ki kadi goto kə dənangi ti. E dəw ki kadi isi ki dəne taa al.» 23 Uri kəl ningə, təri kibi je ləde tiləi kə, ə kəi bu sanəi ki taa. 24 Lo kin ti, nje kun də asigar je un ndune kadi awi ki Pol me ndogi bər ti ki ngal kadi dəji-e ta ki ndəy kadi əl ne ki ra ne ə adi dije isi iləi bilə dəe ti kin. 25 Nə, loki dəci Pol kadi indəi-e ba, Pol əl ki bo lə asigar je kare ki a nōg ə nə: «Adi awi ki tōgi kadi indəii dəw ki Rom ti ki ta ka dəw gangi dəe ti al wa †?» 26 Loki ki bo lə asigar je oo ta kin ningə, aw əl ki bo ki dəde ti ə nə: «İra ne ki aw

tə ra kin al, dəw kam e dəw ki Rom ti.» 27 Lo kin ti, ki bo ki də asigar je ti re rə Pol ti dəje ə nə: «Əl-m adi m-o, i dəw ki Rom ti a?» Ə Pol əl-e ə nə: «Oyo, mi dəw ki Rom ti.» 28 Ə ki bo ki də asigar je ti əl Pol ə nə: «Mi m-adi la ngay bəy taa kadi m-təl-n dəw ki Rom ti.» Nə Pol əl-e ə nə: «Yəm mi, ojii-mi tə koji.» 29 Par ə, ta naa ti nōg, dije ki kəte kadi indəi Pol, dəji-e-n ta ka kin təri rəde gogi. Ki bo ki də asigar je ti wa ka bəl ra-e t, loki oo kadi Pol e dəw ki Rom ti, ə n-adi dəci-e ki kulə gindi.

Pol a nō njé gangi ta je ti lə Jipi je

30 Ki bo ki də asigar je ti sangi kadi n-gər ne wa ki *Jipi je səki Pol kin ay njay. Be ə, lo ti də ti ningə, adi tu-ti Pol, ba adi ndune kadi ki bo je lə njé kijə ne məsi kadi-kare je ki njé gangi ta je lə Jipi je kawinaa, ba aw ki Pol nōde ti.

23 Pol gə njé gangi ta je lə Jipi je ba, ba əl-de ə nə: «NGakom je, mem uwə-m ki ta ndəy al, də ka-m nō Luwə ti biti bone.» 2 Ningə ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je ki bari-e nə Ananiyasi adi ndune dije ki ai kadi Pol ti kadi indəi tae. 3 Ə Pol əl-e ə nə: «E i ə Luwə a indəi, i bər ki kəy pə gidi ti kadi nda kare. İsi ne kadi igangi ta dəm ti ki go ndu-kun ti, ningə itəl al də ndu-kun, adi ndui kadi indəi-mi bəy.» 4 NJé ki ai kadi Pol ti basi əli-e əi nə: «İtaji ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je lə Luwə a?» 5 Pol əl-de ə nə: «NGakom je, m-gər kadi e ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je lə Luwə al. Tadə ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: “A əl ta ki majal də ngar ti lə dije ləi al †.”» 6 Loki Pol gər kadi dije ki kawinaa kin, njé ki nə je əi *Sadusi je, ə njé ki nungə əi *Parisi je ningə, un ndune ki taa dan njé gangi ta je ti ə nə: «NGakom je, mi Parisi, nje koji-m e Parisi ††. Ningə e ki mbata kində ki m-ində mem də ki lo koy ti lə njé koy je kin ə rəi səm lo gangi ta ti.» 7 Loki Pol əl ta kin ba, ta ki naji-naa ti i dan Parisi je ti ki Sadusi je, adi dije gangi-naa. 8 Tadə Sadusi je əli əi nə dije a i i lo koy ti al, taa malayka je, ki ndil je ka gotoi t. Nə Parisi je əli təkə ne je kin toi nōg †††. 9 Lo singə sokito, ə njé ndangi ndu-kun je ki me buti ti lə Parisi je i i taa əli ta ki tōgide əli əi nə: «Je j-o ne madi kare ki majal rə dingəm ti kin al. Də-maji ə e ndil ə se malayka wa ə əl-e ta.» 10 Loki ta kasi-naa al aw ki kəte kəte, ki bo lə asigar je bəl kadi dije kin i i ribəi Pol. Be ə, un ndune adi asigar je kadi rəi təri Pol awi sie me ndogi bər ti ki ngal gogi. 11 Kondə go ti ba, Babe tēg cy rə Pol ti əl-e ə nə: «Uwə tōgi ba. Təkə ima-n naji ləm Jorijaləm ti, maji kadi ima naji kin Rom ti t.»

Dije dəci ta naa ti kadi n-təli Pol

12 Loki lo ti, *Jipi je uni mindide kadi n-usoi ne al nim, n-əyi-naa man al nim, biti kadi n-təli Pol bəy taa. 13 NJé ki dəci ta naa ti kin ali də kuti sə kare. 14 Ningə awi əli ki bo je lə njé kijə ne məsi kadi-kare je, ki ngatəgi je əi nə: «J-un mindije ki ngə ngay kadi j-uso ne al nim, j-ay man al nim, biti kadi j təl Pol bəy taa.» 15 Ningə ki

† 22:5 4-5: 8.3; 9.1-2 †† 22:20 7.58; 8.1 † 22:25 16.37

†† 23:5 Tēg ki taga 22.27 †† 23:6 26.5; Plp 3.5 ††† 23:8 Mt 22.23; Mk 12.18; Lk 20.27

basine kin, səi je kadi ndusi e naa ti ki njé gangi ta je, ə kadi awi ingəi ki bo lə asigar je, əli-e təkəi igei kadi re ki Pol nqsi ti kadi indəi manji ta lie maje maje oi. NGa ə, loki Pol a re ba, tēg rəsi ti al bəy ə je j-a ji təl-e. ¹⁶ NGon lə konan Pol kare oo ta kin, adi aw go Pol ti me ndogəi bər ti ki ngal əl-e. ¹⁷ Be ə, Pol bar nje kun dō buti asigar je ki bu kare əl-e ə nə: «Aw ki ngon kin rō ki bo ti lə asigar je. Aw ki ta kare nqg kadi əl-e.» ¹⁸ Nje kun dō asigar je ki bu aw ki ngon ka kin rō ki bo ti ə əl-e ə nə: «Dangay ki bari-e Pol ə bar-m, ə nə m-re ki ngon kin rōi ti, təkəi aw ki ta kare nqg kadi əli.» ¹⁹ Ki bo lə asigar je, uwə ngon ka kin jine ti, ɔr-e aw sie dam kare, ba dəje ə nə: «Ta ri ə aw-n kadi əl-m ə?» ²⁰ NGon ka kin əl-e ə nə: «Jipi je dōi ta naa ti kadi n-dəji-ni kadi itēg ki Pol lo ti ti, nq njé gangi ta je ti ləde, təkəi gei kadi n-indəi manji ta lie maje maje n-ooi. ²¹ Nə maji kadi o ta ləde al. Tado di-je ki itəi kuti sō kare a toi rəbəi kadi uwəi-e. Uni mindide ki ngə ngay be kadi n-usoi nq al nim, n-ayj-naa man al nim, bitəi kadi n-təli-e bəy taa. Ki basine kin, isi dō njade ti, isi nginəi ndu ləi par.» ²² Ki bo lə asigar je, ndəji ngon ki basa ka kin kadi əl ta kin kəte adi dəw ki rangi oo al, ba iyə adi aw. ²³ Go ti, ki bo lə asigar je, ba njé kun dō asigar je ki bu əi joo əl-de ə nə: «Dsi nja asigar je bu joo naa ti, njé sində je dō siri, ə njé ningə je bu joo t. Ba isi dō njasi ti kadi kadi ki kuti joo gide kare ba, uni ta rəbi ki kaw ki Səjare ti. ²⁴ Indəi dō sində je naa ti adi Pol t. Ə kadi awi itēgi sie rō nje kəbe ti, Pəlisi ki kanji kadi nq madi ra-e.» ²⁵ Ki bo lə asigar je ndangi makitibi kin be adi nje kəbe ə nə: ²⁶ «Mi Kilodəi Lisiyasi ə m-ndangi makitibi kin m-adi ki bo ləm, nje kəbe Pəlisi. Nq ki dəsəy, m-uwə jii! ²⁷ Ningə dingəm kin, Jipi je uwəi-e kadi re a təl-e, ə loki m-o kadi e dəw ki Rom ti, m-aw ki asigar je m-taa-e-n jide ti. ²⁸ M-sangi kadi m-gər nq wa ki ra ə Jipi je səki-e-n, adi m-aw sie nq njé gangi ta je ti ləde əi Jipi je. ²⁹ Lo kin ti ə, m-o kadi səki-e dōi dō ndu-kun je ləde, nə nq madi kare ki majal ki ra ki asi kadi dəw təl-e-n ə se uwe-n dangay ti goto. ³⁰ Eli-mi kadi Jipi je isi sangi rəbi kadi n-təli-e, be ə, m-un-e law m-ilə sie m-adi. Ba m-əl-de kadi awi səki-e rōi ti nu.» ³¹ Asigar je rai təkəi ki bo ləde dōi-n-de, adi awi ki Pol kondō ratata tēgi sie Aṭipatirisi ti. ³² Lo ti dō ti, asigar je ki njé nja tələi gogi lo kiside ti, ə iyəi njé sində je adi awi ki Pol. ³³ Loki tēgi Səjare ti, njé sində je adi makitibi nje kəbe, ə dōi-e Pol t. ³⁴ Nje kəbe tidə makitibi ka kin, ba dəji Pol se e dəw ki dōnangi ti ki ra wa? Ba oo kadi Pol e dəw ki Silisi ti. ³⁵ Ə əl Pol ə nə: «M-a m-o ta ki tai ti, ndō ki njé səki-je wa a rəi.» Ningə adi ndune kadi ngəmi Pol me kəy ngar ti lə *Erodəi.

Jipi je indəi ta dō Pol ti

24 NDō mi go ti, ki bo lə njé kijə nq məsi kadi-kare je ki bari-e nə Ananiyasi re Səjare ti. Dije ki dani-e rəi sie əi ngatdōgi je taa nje naji ta dō dije ti ki bari-e nə Tərtulusi t. Ananiyasi ki dije ki goe ti kin awi səki Pol rō nje kəbe ti ki dōnangi Səjare ti †. ² Loki bari Pol ba, Tərtulusi ilə ngirə kində ta dōe ti nqg nje kəbe ti ə nə: ³ «Ji ki bo, Pəlisi, ki takuli, ki takul gosi kəbe ləi, ki

takul nq je ki itu ginde ki mba maji lə dije me be ə, j-isi-n ki lapiya. E kin e maji ki ji gər ki lo je pətəi me nq je ti pətəi. ⁴ Ningə, kadi j-indəi kō ti ngay al, ji dəji kadi ur mbi, ki go me-maji ti ləi kadi o-n dō ta ki j-a j-əli ta je kare joo. ⁵ J-o kadi dingəm kam e nje tuji be. Re ki gangi-naa dan *Jipi je ti ki lo je pətəi dōnangi ti ne. E nje kun dō buti lə dije ki Najarəti ti ††. ⁶ Aw bitəi kadi n-təl ki kəy lə Luwə lo ki to nqje ti, ə j-uwə. [⁷ Ji ndigəi kadi ji gangi ta dōe ti ki go ndu-kun ti ləje, nə nje kun dō asigar je ki bari-e nə Lisiyasi, re ində tōgi taa-e-n jije ti. ⁸ Ningə un ndune kadi njé kində ta dōe ti rəi nqi ti.] Kin ə idə-je ta ə, j wa a oo kadi ta je ki j-əli dōe ti kin e ta ki rōjeti.» ⁹ Jipi je indəi rōde naa ti ki Tərtulusi əi nə, ta je ki əl dō Pol ti e ta ki rōjeti.

Pol un ta tane ti nq Pəlisi ti ki nje kəbe

¹⁰ NJé kəbe ra nq madi adi-n ta rəbi Pol kadi əl ta. Be ə, Pol un ta tane ti ə nə: «M-gər kadi asi bal ngay ə isi gangi ta me be ti ləje ne. Ningə, e ki go taa ki m-taa mei ə m-a m-naji-n ta dōm ti nqi ti. ¹¹ Asi kadi j wa isangi gine ə a igər maji. Kaw ki m-aw Jorijaləm ti m-ɔsi dōm nangi nq Luwə ti kin, man dō ndō ki dōgi gide e joo al bəy. ¹² Ningə, loki m-aw kin, e gin kəy ti lə Luwə, ə se gin kəy kaw-naa ti lə *Jipi je, ə se lo madi ti ki rangi me be bo ti nqg, dəw ki oo-je, j-isi ji naji-naa ta ti ki dəw madi, ə se oo-m m-isi m-sulə dije goto. ¹³ Taa di-je wa ki ai ne kam, asi kadi dōi nq madi kare dō ta ti ki indəi dōm ti kin, kadi e ta ki rōjeti, al t. ¹⁴ Ningə, m-gər nqi ti ne təkəi, m-isi m-ra kilə bəə lə Luwə lə bawm je. M-ra kilə kin ki go rəbi ki əi je ki indəi ta dōm ti kin, ooi kadi e go rəbi ki loe ti al. Mi m-o kadi nq je pətəi ki ndu-kun lə *Moji əl tae, ki nq je pətəi ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti əli tae əi nq je ki rōjeti. ¹⁵ M-ində mem dō nq ti kin rō Luwə ti. Ningə əi je ka, indəi mede dō ti t. Pətəi, j-ində meje ti kadi dije ki njé ra nq ki dana ki njé ra nq ki dana al, a j lo koy ti. ¹⁶ E mbata kin ə, m-ində tōgi dō rōm ti mba kadi angalm uwə-m ki ta nq Luwə ti al nim, nq dije ti al nim t. ¹⁷ Go bal je ti ki bəy bəy ki m-goto, m-re ki la kadi m-ra-n ki dije ləm, taa ki kadi-kare kadi m-adi Luwə t. ¹⁸ Lo kin ti, e Jipi je ki Aji ti, ə ingəi-mi m-a m-ra kuji nq ra je ki mba kay rō njay gin kəy ti lə Luwə. Loki ingəi-mi kin, dije uwəi-naa gidim ti al nim, taa dəw ra nq ki biriri al nim t ‡. ¹⁹ NGa ningə, e Jipi je ki Aji ti ka kin ə re a rəi nqi ti ne kadi tə indəi ta dōm ti, loki re awi səm ki ta madi. ²⁰ A re e be al tō ningə, njé kində ta dōm ti ki ai nq ka kin, əli ta nq ki m-təl ə ooi tae, loki m-a-n nq njé gangi ta ti lə Jipi je ka kin adi j-o. ²¹ Ta kare ki m-un ndum taa nqde ti m-əl m-ə nə: «E ki mba kadi ki m-adi mem kadi njé koy je a j lo koy ti ə m-a-n nqsi ti lo gangi ta ti ne †††, kin wa ə e ta ki kare ba ki ai dō ti wa taa.»

²² Pəlisi ki gər rəbi lə Kirisi maji ††, ɔr ndō kəte, ningə əl-de ə nə: «NDō ki Lisiyasi ki nje kun dō asigar je re ə tə m-ində manji ta ləsi kin bəy.» ²³ Ningə adi ndune adi ki bo lə asigar je ki bu, kare ki nje ngəm Pol kadi ngəm-e dangay ti. Nə ke ə kadi iyə Pol adi ilə rōne, taa

† 24:1 23.24

†† 24:5 Mt 2.23 ‡ 24:18 17-18: 21.17-28 †† 24:21 23.6
‡† 24:22 23.24

kadi iyə ta rəbi adi dəw lie ki ra ki ge kadi n-ra sie ka, kadi ra sie tɔ.

Pol a nɔ Pəlisɪ tɪ əi ki nee Dirusil

²⁴ Asi ndɔ je go tɪ, Pəlisɪ təl rəi ki nene Dirusil ki e Jipi. Loki rəi, ilə adi rəi ki Pol adi əl-e ta ki dɔ kadi-me Jəju Kirisɪ tɪ. ²⁵ Nə loki Pol əl ta tɛɛ-n dɔ nɛ ra tɪ ki dana, ki kuwə rɔ gin tɔɟi tɪ, ki ta ki gangi ki a re ba, bəl ra Pəlisɪ adi əl Pol ə nə: «Asi ngata, ə aw tə ndɔ ki m-ingə dɔk-agilo ki rangi ə m-a m-ɓari bəy.» ²⁶ Ningə ga mene tɪ təkɪ Pol a adi-ne la wa, adi taa taa, ba Pol adi re wal sie ta. ²⁷ Bal man joo dɔ Pol tɪ, ningə Pərsiyusi Pəsitusɪ ɔr to Pəlisɪ. Pəlisɪ ndigi kadi n-ra nɛ ki nəl *Jipi je adi iyə Pol dangay tɪ ba.

Pol ndigi kadi n-aw nɔ nje kɔbe tɪ ki bo ki Rom

25 NDɔ mitə go ree dɔnangi tɪ ki kadi a ɔ be dɔ tɪ, Pəsitusɪ j Səjare tɪ aw Jorijaləm. ² Lo kin tɪ, ki bo je lə njé kijə nɛ məsi kadi-kare je ki ki bo je lə *Jipi je, rəi səki dɔ Pol rɔe tɪ. ³ Me səki tɪ, dəji Pəsitusɪ ki nɔ kəmde tɪ kadi ra sɛde ə ilə ki Pol Jorijaləm. Nə ki rɔjeti ba, indəi dɔ ta naa tɪ kadi tə gangi Pol dɔ rəbi tɪ tɔli-e. ⁴ Nɔɔ be, Pəsitusɪ əl-de ə nə: «Pol e dangay tɪ Səjare, taa mi wa ki dɔm ka ndɔ ngay əl ə m-a m-təl kadi m-aw Səjare tɪ. ⁵ Ə nə, re dɪngəm kin ra nɛ ki go tɪ al nɔɔ ba, maji kadi ki bo je ləsi awi səm naa tɪ səki-e.»

⁶ Pəsitusɪ ra ndɔ ki asi Jijoo, a re ngay ə dɔɟi be par, ə təl aw Səjare tɪ gogi. Loki təl re ə, lo tɪ ki rangi go tɪ ningə, aw lo gangi ta tɪ, un ndune adi rəi ki Pol nɔe tɪ. ⁷ Loki Pol re, Jipi je ki j Jorijaləm tɪ iləi-naa gəi dɔe, indəi ta je ki ngə ngə ngay dɔe tɪ. Nə asi kadi ɔji nɛ je ki rɔjeti ki ay njay be dɔ tɪ al. ⁸ Be ə, Pol naji ta dɔne tɪ ə nə: «M-ra nɛ madi ki majal ki ndu-kun lə Jipi je al nim, ki kəy lə Luwə al nim, taa m-ɔsi-n ta Səjar al nim tɔ.» ⁹ Pəsitusɪ ki ndigi ra nɛ ki nəl Jipi je, əl Pol ə nə: «Indigi kadi aw Jorijaləm tɪ kadi gangi ta dɔi tɪ dɔ ta tɪ kin ta kəmm tɪ a?» ¹⁰ Ə Pol ə nə: «Jagi, e nɔ lo gangi ta tɪ lə nje kɔbe ki bo Səjar ə ki m-a tɪ, ə e lo ki a gangi ta dɔm tɪ titi. Təki j wa igər-n maji, nɛ madi kare ki majal ki m-ra ki Jipi je goto. ¹¹ Kin ə re m-ra nɛ ki dana al, ə se m-təl nɛ ki asi koym, ə m-a mbati koy al. A re ta je ki indəi dɔm tɪ e ta je ki rɔjeti al ə, dəw ki a ilə-m jide tɪ goto. M-dəji kadi m-o Səjar.» ¹² Lo kin tɪ, Pəsitusɪ əli-naa ta ki njé ɔji ta je ləne, ba go tɪ əl Pol ə nə: «Idəji kadi o Səjar ba, a aw nɔ Səjar tɪ.»

Pol a nɔ Agiripa tɪ əi ki Bəranisi

¹³ Asi ndɔ je go tɪ, ngar Agiripa əi ki konane Bəranisi rəi Səjare tɪ mba kuwə ji Pəsitusɪ. ¹⁴ Rai ndɔ je asi ta tɪ rɔe tɪ nɔɔ, adi Pəsitusɪ ində ta lə Pol nɔ ngar Agiripa tɪ əl-e ə nə: «Pəlisɪ iyə dɪngəm madi dangay tɪ nɔɔ. ¹⁵ Adi loki m-aw Jorijaləm tɪ, ki bo je lə njé kijə nɛ məsi kadi-kare je, ki ki bo je lə *Jipi je rəi səki-e rɔm tɪ, ə dəji-mi kadi m-gangi ta koy dɔe tɪ. ¹⁶ Ə m-əl-de təkɪ rəbi ra-e lə dije ki Rom tɪ e be al. Dəw ki Rom tɪ a ilə dəw ji njé səke je tɪ ki kanji kadi dəwe ingə ta rəbi naji-n ta dɔne tɪ nɔ njé səke je tɪ al. ¹⁷ Be ə, rəi ne, ningə, m-ndigi kadi ndɔ

je man kare al, adi lo tɪ ki rangi go tɪ par ə m-aw lo gangi ta tɪ m-adi rəi ki dɪngəm ka kin. ¹⁸ M-ga mem tɪ kadi nɛ madi ki ngə ki ra to nɔ, nə loki njé səke je rəi ningə, dəw oo lo nɛ madi ki ngə ki ra ki kadi indəi ta dɔe tɪ be al. ¹⁹ E ta ki naji par ə naji-naa tɪ sɛde ɔji dɔ rəbi ra Luwə ləde əi je wa nim, ɔji dɔ dəw madi ki tɔe nə Jəju ki oy ə Pol ə nə isi kəm ba. ²⁰ Ta ləde kin, m-gər lo kuje ki kadi m-ra tɪ al, adi m-dəji Pol ə wa m-ə nə se ndigi kadi aw Jorijaləm tɪ kadi e ki gangi ta kin dɔe tɪ wa. ²¹ Nə Pol ndigi kadi nje kɔbe ki bo ki Rom tɪ taa oo ta ləne. Be ə, m-un ndum kadi ngəmi-e dangay tɪ, bitɪ kadi tə m-ilə sie madi nje kɔbe ki bo ki Rom tɪ, Səjar.» ²² Agiripa əl Pəsitusɪ ə nə: «M-ndigi ngay kadi m-o ta lə dɪngəm kin tɔ.» Ə Pəsitusɪ əl-e ə nə: «Lo tɪ ə a oo ta ki tae tɪ.» ²³ Lo tɪ ki rangi, Agiripa əi ki Bəranisi rəi ki dije ngay gode tɪ, urii lo gangi ta tɪ. Ki bo lə asigar je ki ki bo je ki me be bo tɪ əi sɛde. NGA ə, Pəsitusɪ un ndune adi rəi ki Pol. ²⁴ Loki Pol re, Pəsitusɪ un ta əl ə nə: «J ngar Agiripa ki dije pəti ki isi ne, oi dəw kin. E ə kosi Jipi je ngay rəi səki-e rɔm tɪ ne je, ki Jorijaləm tɪ je. Loki səki-e, uni ndude ki taa əi nə e dəw ki sɔbi kadi goto kɔ. ²⁵ Ki rɔm tɪ, mi m-o nɛ madi ki ngə ki ra ki asi koy al. Ningə, təkɪ e wa dəji kadi n-oo nje kɔbe ki bo ki Rom tɪ, m-un ndum kadi m-ade aw. ²⁶ M-gər ta wa ki kadi tə m-ndangi me makitibi tɪ m-adi nje kɔbe ki bo ki Rom tɪ ɔji dɔ ta lie kin al. E be ə, m-adi re nɔsi tɪ ne, ki bo tɔy, m-adi re nɔi tɪ j ngar Agiripa kadi tə go ta tɪ ki a idə-je ba, m-ingə nɛ ki kadi tə m-ndangi. ²⁷ Tado m-o kadi e nɛ ki go rəbe tɪ al kadi m-ilə ki dangay Rom tɪ, kanji kəl ta ki dije indəi dɔe tɪ.»

Pol naji ta dɔ rɔne tɪ nɔɔ Agiripa tɪ

26 Agiripa əl Pol ə nə: «Ta rəbi e ləi kadi inaji-n ta dɔ rɔi tɪ.» Lo kin tɪ, Pol un jine ki taa, ningə ta ki əl dɔ rɔne tɪ ə to kin: ² «NGar Agiripa, rɔm nəl-m ngay kadi m-ingə ta rəbi bone, m-əl-n ta dɔ rɔm tɪ ɔji-n dɔ ta je pəti ki *Jipi je indəi dɔm tɪ. ³ M-əl be tado igər nɛ jibəl be je, ki ta ki naji je ləde pəti maji. Ningə, m-dəji kadi ilə mei nangi pɔ, kadi o-n ta ki m-a m-əli kin maji. ⁴ Jipi je pəti gəri nɛ ram je, lo kilə ngirə basam tɪ. Gəri maji tado m-tɔɟi dan dije tɪ ləm, Jorijaləm tɪ. ⁵ Gəri-mi mari ngay, ningə re ndigi ə, asi kadi a mai naje. Mai naje təkɪ nɛ ram je e ki go rəbi ra-e tɪ lə *Parisi je, ki e buti ki ngə ngay dan buti je tɪ ki njé ra ta lə Luwə ləje †. ⁶ Ningə ki basine kin, rəi səm lo gangi ta tɪ, tado m-ində mem maji dɔ nɛ tɪ ki Luwə un ndune adi kaje je kadi n-a n-adi-de. ⁷ Gin kɔji ləje ki dɔɟi gide joo, indəi mede tɪ kadi kun-ndu kin a tɔl tane. Be ə, rai kilə lə Luwə ki tɔgide kondɔ ki kada. Ningə e ki mbata kində me dɔ tɪ kin ə Jipi je indəi ta dɔm tɪ, ngar! ⁸ Ra ban be ə səi Jipi je oi kadi e ta ki rɔjeti al kadi Luwə a tɔsi njé koy je ndəl lo koy tɪ ə?

⁹ «Mi wa ki dɔm, kəte m-o kadi e go tɪ ngay, kadi m-rɔ ki tɔɟim, ki rəbi ki dangi dangi kadi dəw ba tɔ Jəju ki Najarəti tɪ kin al. ¹⁰ Ningə e kin ə e kilə ra-m ki m-ra Jorijaləm tɪ. Be ə, ki tɔɟi ki m-ingə ki rɔ ki bo je tɪ lə njé kijə nɛ məsi kadi-kare je, m-buki-n njé kadi-me je ngay

† 26:5 23.6; Plp 3.5

dangay ti. NGa ningə loki gangi ta koy dəde ti ba, m-ndigi dɔ ti. ¹¹ Taa taa, m-aw ki lo kaw-naa je lə Jipi je pəti, m-adi-de kɔ. Ningə m-ində gu dəde ti kadi naji ta gər Kirisi. Mem tingə-m ngay dəde ti, adi m-aw biti gode ti, ki dɔ be je ki rangi, m-adi-de kɔ. ¹² E goe ti kin ə, m-ji-n m-isi m-aw Damasi ti kadi m-uwə-de. Ki bo je lə njé kijə nɛ məsi kadi-kare je adi-mi tɔgi je, adi-mi ndude je, kadi m-ra-n kilə kin. ¹³ NGar, loki mi dɔ rəbi ti, ki kadi ki jam dɔ be ti, m-o kunji madi ki unji itə kadi j dɔrɔ ti re gə dɔm, je ki njé ki gom ti. ¹⁴ Ji tɛɛ j-osi nangi, ningə, m-o ndu dəw madi əl-m ta ki ndon ta Ebirə ə nə: "Sol, Sol, mbata ri ə isi adi-m kɔ be ə?" MBa ri ə uwə rɔi ngə tə mangi ki uwə rɔne ngə ta kində ti lə bae be ə? E nɛ ki ndangi kare! ¹⁵ Lo kin ti m-dəje m-ə nə: "I naa ə Babe?" Ningə, Babe əl-m ə nə: "E mi Jəju ki isi adi-m kɔ." ¹⁶ Ningə j a taa dɔ naji ti. Nɛ ki m-tɛɛ m-ingə-i ə to kin: M-kɔti kadi itəl bəə kilə ləm, ningə kadi ima naji dɔ koo ti ki o-m kin je, dɔ koo ti ki a o-m bəy je. ¹⁷ M-a m-dəbi bagim dɔi ti ji Jipi je ti ki ji ndəgi dije ti ki m-a m-ilə-i ki rɔde ti. ¹⁸ MBa kadi itɛɛ kəmde, ɔr-de lo ki ndul ti, itɛɛ səde lo kunji ti. Kadi ɔr-de kɔbe ti lə su, ire səde kɔbe ti lə Luwə, kadi Luwə iyə go majal je ləde kɔ, kadi ingəi lo dan dije ti ki Luwə ɔr ta dɔde ti me kadi-me Jəju ti. ¹⁹ Lo kin ti, NGar Agiripa, m-tɔ rɔ nɛ koo me ndil ti ki j dɔrɔ ti kin al. ²⁰ M-ilə mbɛ kadi-me Kirisi, ki mbɛ kiyə go nɛ ra je ki majal kɔ. M-ilə mbɛ kin ki rɔ dije ti ki Damasi, ki rɔ dije ti ki Jorijaləm, ki rɔ dije ti ki dɔnangi Jude ti ba pəti, ki ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al. Ningə m-dəji-de kadi kilə ra-de tɔji təkɔi rɔjeti, iyəi go nɛ rade je ki majal kɔ. ²¹ E mbata kin ə, Jipi je uwəi-mi gin kəy ti lə Luwə kadi n-tɔli-mi. ²² Nə Luwə dəbi bagine dɔm ti biti bone, adi m-a ki dɔm taa, m-isi ma naji ki dɔm ti nɔɔ dije ti ki boy ki nɔ dije ti ki du. M-ilə mbɛ nɛ ki rangi al, nə e mbɛ nɛ ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti je ki *Moji je əli tae. ²³ Əli təkɔi Kirisi a ingə kɔ, a e dəw ki dɔsəy ki a j taa dan njé koy je ti tɔ. Ningə a j taa kadi ilə mbɛ kunji ki rɔ Jipi je ti ki ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al.»

²⁴ Pol a ma naji ki dɔne ti ba bəy ningə, Pəsitusi un ndune ki taa əl-e ə nə: «Pol, dɔi majal! Nɛ gər ləi ki ngay tujj dɔi kɔ.» ²⁵ Nə Pol əl-e ə nə: «Ki bo, dɔm majal al, ta je ki m-əl, e ta ki rɔjeti, ki kəme to. ²⁶ NGar Agiripa gər gin nɛ je kin maji, adi asi kadi m-tj rɔm kati m-əl-e ta. M-gər kadi nɛ ki dum-e goto, tadɔ e nɛ je ki rai nɛ lo bɔyɔ ti al. ²⁷ NGar Agiripa, adi mei dɔ ta je ti ki njé kəl ta ki ta Luwə ti əli tae kin ə se adi al? M-gər kadi adi mei dɔ ta je ti kin.» ²⁸ Ningə NGar Agiripa əl Pol ə nə: «Nay ngay al par ə a iyəti angalm kadi m-təl nje kun go Kirisi ə a am!» ²⁹ Pol ile ti ə nə: «Re e ki ngɔsine ti, ə se ki bəy ti ka, m-dəji Luwə kadi ra be. Ningə kadi j ki kari par al, nə kadi səi ki dije pəti ki isi ooi ndum ne kin, itəl itoi tə mi be tɔ. Ke ə kadi ai me ka dangay ti kin al.» ³⁰ Lo kin ti, NGar Agiripa je, ki nje kɔbe ki dɔnangi ti ki nɔ kin je, Bərənisi je, ki ndəgi dije pəti ki əi səde, ɔri rɔde gogi. ³¹ Loki isi ɔri rɔde gogi, əli-naa dande ti əi nə: «Dingəm kin ra nɛ madi kare ki asi kadi dəw tɔl-e-n ə se uwe-n dangay ti al.» ³² Ə ngar Agiripa əl Pəsitusi ə

nə: «Dingəm kin, e dəji ki dəji kadi n-aw nɔ Səjar ti kin al ə asi kadi iyə taa.»

Kaw Pol Rom ti

27 Loki uni ndude kadi j-aw ki bato ki Itali ti, iyəi Pol əi ki ndəgi dangay je ki rangi ji nje kun dɔ buti asigar je ki bu ki bari-e nə Juliyusi, me buti ti lə Ogusiti kadi ngəm-de. ² J-al me bato ti ki Adirami ti, ki a un rəbi ki əy ngangı lo ki Aji ti. Loki j-ɔti j-isi j-aw, Arisi-tarki ki Təsaloniki ki dɔnangi Masəduwan ti e səje naa ti. ³ Lo ti go ti, ji re ji tɛɛ Sidɔ. Lo kin ti nɔɔ, Juliyusi ki ində kəmne go Pol ti maji ngay, iyə ta rəbi ade kadi aw rɔ made je ti kadi rai sie. ⁴ Go ti, j-j-ılə dɔje, j-un kadi dər ki bari-e nə Sipir. Ji təl be, tadɔ nəl un-je ki gogi gogi. ⁵ J-aw j-ində ba bo basi kadi Silisi ti əi ki Pampili gangi. J-aw ji tɛɛ Mira, dɔnangi ti ki Lisi. ⁶ Lo kin ti, nje kun dɔ buti asigar je ki bu, ingə bato ki Aləgijandiri ti, ki isi aw Itali ti, ə adi j-al me ti.

⁷ Ji ra ndɔ ngay dɔ ba ti. Bato əy ngɔdi ndəy ndəy ba be, ningə j-ingə kɔ ngay bəy taa ji tɛɛ be bo ti ki Nidi. Nəl ɔgi-je kaw ki kəte, adi ji tɛɛ ki rəbi ki gin dər ti ki Kirəti, kaw ki kadi Salmone ti. ⁸ Lo kɔti kəte e lo tɔl naa. J-ɔti ndəy ndəy j-ində kadi lo biti taa ji re ji tɛɛ lo ti madi ki bari-e nə: «Ta ba ki Maji», basi kadi be bo ti ki bari-e nə Lase.

⁹ Kagi lo man ngay dɔje ti. Dɔkagilo kɔgi rɔ nɛ kuso ki nay kul ti ka də tɔ ††, adi kaw ki kəte lə bato ka təl re ngə ki asi koy dəw. ¹⁰ E mbata kin ə, Pol ndəji-de ə nə: «Kama je, m-o kadi kin ə re ji ndigi kadi j-uni ta mba lə-je ki kəte ə, e mba ki nɛ je a tuji ti. Ningə e bato ki nɛ je ki me ti par ə a tuji al, darɔje wa ka a tuji tɔ.» ¹¹ Nə nje kun dɔ buti asigar je ki bu oo ta lə Pol al, oo ta lə njé kuwə ngandi bato je əi ki ki bo ki dɔde ti yo. ¹² Ta ba kin maji kadi dəw isi titi dɔkagilo kul ti al, adi dije ngay ndi-gi kadi n-awi tə re to ban wa ningə n-tɛɛi dɔ dər ti ki Kirəti, ki bari-e Pənisi. Ta ba kin tu rɔne ki lo kur kadi ti, j gin be ti biti ki dɔ be ti. E ə kadi n-isi ti kadi tə kagi lo kul gangi dɔde ti titi.

¹³ Lo kin ti, ngon nəl madi ilə, j ki gin be ti be re, adi oi kadi ndigi ra ləde a tɔl tane maji. Be ə, j taati tuti bato, ə iləi dɔde ki kadi dər ti ki Kirəti ngɔsi ngɔsi isi awi. ¹⁴ Nə ndəy ba go ti par ə, nəl ki bo madi ki bari-e nə Ərakilo j ki dɔ dər ti, re osi dɔde ti. ¹⁵ Nəl un bato dɔne ti. Lo kuwə bato nangi tae ti goto, j-iyə rɔje ki jie ti adi aw səje ki nɔɔ par. ¹⁶ J-aw ji tɛɛ gin dər ti, ki bari-e nə Koda. Lo ka kin taa nəl dɔje ti, adi j-ingə ta rəbi j-ində-n jije dɔ ngon bato ti. ¹⁷ Loki njé ra kilə me bato ti uni-e indəi me bato ti ki bo ba, doləi bato ki bo ka kin ki kilə bindi bindi. Ji bəl kadi j-aw j-ɔsi dɔje yangira ti ki Sirti, adi uni gindi ngɔ ki dɔci bato ti iləi-e dɔ man ti, go bato ti. E be ə, nəl aw səje ki nɔɔ. ¹⁸ Nəl rɔ səje ki tɔgine ngay, adi lo ti dɔ ti, dum dɔde ə, buki nɛ je madi ki me bato ti kɔ. ¹⁹ NDɔ ki kɔ mitə go ti, ɔyi nɛ ki rɔ bato ti ki jide buki kɔ. ²⁰ NDɔ ngay, j-asi kadi j-o kadi al nim, j-asi kadi j-o mee je al nim. Nəl nay ki lo kilə ti ki tɔgine, adi dəw ki ində mene dɔ tɛɛ ti goto.

† 26:11 9-11: 8.3; 9.1-2; 22.4-5

†† 27:9 Ləbətiki 16.29-34

²¹ J-uso ne al kagi lo ngay, ə Pol j a taa dan dije ti, əl-de ə nə: «Kama je, kin ə re oi ta ləm ə j-isi Kirəti ti ba ə, ne je a tuji je, nay kə je be al. ²² Ningə ki basine kin, m-ilə dıngəm mesi ti kadi uwəi təgisi ba, tadə dəw ki a tuji dansi ti goto. Ne ki a tuji, e bato ki gin je ti. ²³ Luwə ləm ki m-isi m-ra kilə bəə lie kin, malayka lie kare tēe hcy ki rcm ti kondə ne əl-m ə nə: ²⁴ “Pol, ibəl ne madi al. İbəl al tadə, səbi kadi a a nq Səjar ti. Ningə Luwə a aji dije pəti ki əi səi me bato ti adi.” ²⁵ E be ə ngakom je, m-dəji səsi kadi iləi mesi nangi. Madi mem Luwə ləm kadi a tēe səje təkə əl-n. ²⁶ Nə j-a ji tli taje majal də dər ti.»

²⁷ Je me lo ki ndə ti ki kq dəgi gide sə, nə nəl un je aw səje ki də ba bo ti ki bari-e Adiriyatiki. Loki ji tēe dan lo ti, njé ra kilə me bato ti ooi kadi je basi ki dənangi.

²⁸ Loki iləi ne ki kadi dəw gər-n ku man ningə, cdi nangi asi tati ji dəw kuti joo. Loki awi ki kəte say ndəy ningə, iləi bəy ba, cdi nangi lo tati ji dəw ti dəgi gide mi. ²⁹ Bəli kadi j-aw j-cəi rəje mbal madi ti, adi buki gindi ki dcci bato sə kə, ə isi nginəi kadi lo ti law. ³⁰ NJé ra kilə me bato je ti sangi rəbi kiyə bato kadi n-əyl-naa, adi uni ngon bato indəi də ba ti ningə, uni girə əi nə n-a n-awi kadi n-dcci go kilə gindi ki dcci nq bato ti. ³¹ Nə Pol əl nje kun də buti asigar je ki bu nim, asigar je wa nim ə nə: «Kin ə dije kin isi səje me bato ti ba al ə, dəw kare ka a tēe dansi ti al.» ³² Be ə, asigar je gangi kulə ngon bato ka kin ə iyəi-e adi aw.

³³ Kəte bəy taa kadi lo ti, Pol ilə dıngəm me dije ti pəti ə nə: «Oi, ndə dəgi gide sə bone ki isi ingəmi, ki kanji kadi usoi ne. ³⁴ Ningə ki basine kin, m-dəji səsi kadi uni ne usoi, tadə e kin ə a ra səsi kadi tə itēe kaji ti. M-əl səsi təkə ngon bisə də dəw kare dansi ti a osi kə al.»

³⁵ Loki Pol əl-de ta ba ningə, un mapa ra oyo Luwə də ti ta kəm dije ti pəti ba uso. ³⁶ Lo kin ti nqə nga ə, dije pəti uwəi rəde nqə usoi ne. ³⁷ Pəti, je dije bu joo ki də siri gide mehə me bato ti. ³⁸ Loki usoi ne dani maji ba, buki gəme kə kadi bato cəle kəl.

³⁹ Loki lo ti, njé kuwə ngandi bato je gəri lo al. Nə ne ki ooi e sil ba ki aw təl ta ne də yangira ti par. Ə uni ndude kadi n-rai ndəy ndəy tə re to ban ə n-awi ki bato titi. ⁴⁰ Ningə tuti gindi je ki dcci bato ti, buki ba, ə ai də ti nqə tuti kilə ki dcci ne ləl bato je tə. Go ti, cyi kibi ki nje kuwə nəl taa. Cyi taa kadi tə nəl sur bato aw sie ki də yangira ti ka kin. ⁴¹ Loki isi awi ba, csi bato dibi yangira ti ki təgi man ki j yo je ne je re csi naa ti adi a. Nq bato dibi yangira ti tuti tuti adi lo kadi cti kəte goto. Ningə goe ki gogi, man re ki təgine ində tuji-n tə. ⁴² Asigar je adi ndude asi-naa kadi tə n-tli dangay je nə tə ki madi dande ti j ur me man ti ay aw. ⁴³ Nə nje kun də buti asigar je ki bu ndigi kaji Pol, adi cəgi-de də kadi rai ndigi ləde. Adi ndune kadi dije ki gəri kal man tosi me man ti kəte, awi ki də yangira ti. ⁴⁴ Ningə kadi ndəge je isi də kagi ti je, də nusi bato ti je, uni gode. E be ə, dije pəti awi tēe də yangira ti ki kanji kadi ne madi ra-de.

Pol me be ti ki Malti

28 Go tēe ki ji tēe ta yo ti nga ba j-o kadi tə dər ki je ti ka kin nə Malti. ² Dije ki isi də dər ti ka kin uwəi-je ki rəde ti ki rənəl ki dəw oo gəe nja kare al. Rai

por ki bo ngay adi j-a ta ti pəti, tadə ndi ədi adi kul q ngay. ³ Pol saa ngəngirə kadi n-buki poro ba, por ra adi li pi tēe ti naa jie ti. ⁴ Loki dije ki me be ti ooi li naa ji Pol ti ningə, əli-naa dande ti əi nə: «Ki rəjeti, dıngəm kin e nje təl dije. Be ə, tēe ta man ti aji ka, ta ki gangi lə Luwə ndigi kadi a ki dəne taa al.» ⁵ Nə Pol siyə li ile me por ti, ə ngon rəe ki ndəy ka to-e al. ⁶ Dije pəti nginəi kadi rə Pol ti ə se osi watə oy wa be. Nə loki nginəi pi ne madi ra-e al, əli əi nə: «Dəw kam e yo.» ⁷ Lo lə ki bo ki də dər ti ka kin, ki təe nə Pibilusi, to kadi lo ti nqə ngəsi. Ə Pibilusi uwə-je ki rəne ti maji ngay, adi-je kəy ji to-n ndəje mitə. ⁸ Ningə baw Pibilusi to mgy nangi: rəe tingə je, ndəgi məsi je. Ə Pol j taa aw ində jine dəe ti adi ingə rə nga. ⁹ Go ti, ndəgi njé mgy je ki me be ti rəi ingəi Pol adi adi-de rə nga tə. ¹⁰ Dije csi gonje nqə be. NGa ningə, loki kagi lo asi kadi j-aw ngata ba, adi-je ne je ki j-aw ki ndooe kadi ra səje də rəbi mba ti.

Kaw Pol Rom ti

¹¹ Ji ra nay mitə nqə be bəy taa kadi j-ilə dəje ki bato ki j Aləgijandiri ti ki bari-e nə Kasitor nim, Polusi nim. Bato kin, kagi lo kul man dəe ti me be ti kin. ¹² Loki j-aw ji tēe Sirakusi, j-isi ti nqə ndə mitə. ¹³ Lo kin ti nqə, j-j-un kadi ba, j-aw ji tēe Rəjiyo. Lo ti go ti, nəl ki j gin be ti ilə ngirə kulə, ə ji ra ndə joo ba ji tēe Pujol. ¹⁴ Me be ti kin ə j-ingə ngakəje je ki dəji-je adi ji ra ndə siri səde bəy taa j-aw. E be ə j-aw-n ki njaje kadi ji tēe-n Rom ti. ¹⁵ NGakəje je ki Rom ti ki ooi poyje, rəi tiləi kəmje biti lo suki ti ki Apiyusi ki e lo kəy kuso ne je ki mitə. Loki Pol oo-de, ra oyo Luwə, ə təl ingə təgi. ¹⁶ Go tēe je Rom ti, adi ta rəbi Pol kadi isi lo ləne ki asigar kare ki kadi ində kəmne goe ti.

Pol ma naji lə Jəju Kirisi Rom ti

¹⁷ NDə mitə go ti, Pol ba ki bo je lə *Jipi je kadi rəi ingəi-e. Loki kawı-naa, Pol əl-de ə nə: «NGakom je, m-ra ne madi m-csi-n ta dije ləje al nim, m-csi-n ta ne jibəl be lə kəje je al nim tə. Nə Jipi je uwəi-mi Jorijaləm ti iləi-mi dangay ti ji Rom je ti. ¹⁸ Go ta ti ki Rom je dəji-mi, ingəi ne madi ki asi kadi dəw gangi-n ta koy dcm ti al, adi ndigi kadi iyəi-mi. ¹⁹ Nə Jipi je cdi al. Lo kin ti, e gu dcm ti kadi m-dəji ka nq Səjar ti, ki kanji kadi m-ində-n ta də dije ti ləm †. ²⁰ E mbata kin ə, m-dəji kadi m-ingə səsi, m-əl səsi ta. Tadə e ki mbata ne kində me də ti lə *Isirayəl ə m-to-n dangay ti kin.» ²¹ Lo kin ti, Jipi je əli-e əi nə: «J-ingə makitibi madi ki j Jude ti ki əl ta ki dci ti al, taa ngakə je je madi ki kadi rəi əli-je ta je ki dci ti ə se bari tci majal ka goto tə. ²² Nə ji ndigi kadi əl-je ta ləi ki cji də buti ki j me ti kin adi j-o. Tadə ji gər kadi ki lo je pəti, dije cdi ta lə bu ti kin al.»

²³ Be ə, cji-naa ndə ba rəi ngay ingəi Pol lo kise ti. Pol ilə-de mbə kəbe lə Luwə. A də ndu-kun ti lə *Moji ki nje kəl ta ki ta Luwə ti, ma-n naji lə Jəju. Taa sangi kadi n-buki-de gone ti cji də tə Jəju tə. Əli-naa ta sj biti lo cəl-de. ²⁴ Dije madi ooi kadi ta ki əl-de e ta ki rəjeti, nə njé ki nungı mbati kadi mede tə. ²⁵ Lo ki j sanəi-naa ki ndu

kasi-naa al, Pol əl-de ə nə: «Ta ki NDil Luwə əl bawsi je ki ta nje kəl ta ki ta Luwə ti Ejay e ta ki rəjeti.

²⁶ NDil əl-e ə nə:

“Aw ingə dije kam ə əl-de ə nə:

A oi ta ki mbisi, nə a igəri me al;

A iggi lo ki kəmsi, nə a oi lo al.

²⁷ Tadɔ ngəmede ilə mii.

Bəyi mbide je, ndəmi kəmdə je,

MBa kadi kəmdə oo lo al nim, mbide oo ta al nim.

MBa kadi n-gəri nɛ kare al, nə tə n-ij n-təli rɔde gom ti adi m-aji-de †.”»

²⁸ Pol təl ilə ti bəy ə nə: «Kadi igəri təkə, ta kaji lə Luwə kin, ilə-n adi dije ki əi Jipi je al. Ningə əi je a uri mbide kadi ooi.» ²⁹ [Loki Pol əl ta kin ningə, Jipi je ij taa, awi ki ta ki naji-naa dandə ti.] ³⁰ Pol ra bal joo ta kasi-naa me kəy ti ki uwə. Ningə dije pəti ki rəi rɔe ti, uwə-de ki rɔne ti. ³¹ Pol ilə mbɛ kɔbe lə Luwə nim, ndo dije ta ki dɔ Bəbe Jəju Kirisi ti ki me ki kare ki kanji kadi nɛ madi ɔge dɔ nim tɔ.

---

† 28:27 26-27: Ejay 6.9-10

Rom je

Ta ki dɔ makitibi ti ki Pol ndangi adi Rom je

Bal ngay al go koy Jəju ti, ki kje lo koy ti, dije əli təkɪ Jipi je madi ki təli njé kun go Kirisi, tə Akilasi je ki Pirsil je kin, iləi ngirə kilə mbɛ Poy Ta ki Maji Rom ti. Rom ə e be bo ki e dɔ made je ti dɔkagilo kɔbe ti lə dije ki Rom ti. E be ə, lo ki Pol isi ilə mbɛ Poy Ta ki Maji Siri ti, ki Girəsi ti, njé kaw-naa je indəi ngirəde Rom ti ngata. NGa ningə, təkɪ Luwə əl-n Pol kadi aw bitɪ ki dɔbəy dɔnangi ti, Pol un ndune kadi n-aw Rom ti par al, nə kadi n-aw bitɪ Esipay ti. Ningə Pol aw mba ləne kin ə se aw al wa ka dəw gər. Nə kadi ində-n dɔ mba ka kin dana, ndangi makitibi kin adi njé kaw-naa je madi ki isi kawi-naa me kəy ti lə Akilasi əi ki Pirsil (1.7; 16.3-5).

Me makitibi ti ki Pol ndangi kin, ingə rəbi əl-n njé kaw-naa je ki Rom ti ay njay adi-de gəri kee nje kaw kilə ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al. Ningə ta ki Pol əl-de ə nə: «Poy Ta ki Maji kin e tɔgi lə Luwə ki kadi aji dəw ki adi mene Jəju Kirisi. Kaji ki ilə ngirəne dɔ Jipi je ti kəte, taa re tɛɛ-n dɔ dije ti ki əi Jipi je al» (1.16) kin, kaw dɔ ta je pətɪ ki Pol əl dije ki dangɪ dangɪ naa ti.

Ta ki dɔ kulə noji ti ki kadi to dan Jipi je ti ki dije ki əi Jipi je al ə e ta ki bo ngay ki rɔ dije ti ki dɔsɔy ki njé kun go Kirisi. Ningə ta kin j-ingə me makitibi je ti ki rangɪ ki Pol ndangi tɔ, tə makitibi ki ndangi adi Galati je be kin. Pol ɔr go rəbi ki Luwə aji-n dəw ki ra ra ki tae tɪ ə un mene ade, adi ay njay tɔ (1.18; 8.39).

Go ti, Pol ilə jine dɔ mbati ti ki dam Isirayəl je madi mbati Kirisi ngon kagɪ lo ki ndəy be. Əl təkɪ mbati Kirisi ləde kin a asi kadi ilə kagɪ nɔ ndigɪ ra ti lə Luwə al (9-11). Ningə ki basine kin, maji lə Luwə ki tɔji ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al kin, to kadi dije gəri təkɪ Luwə bar dəw ki ra kadi isi ki dɔne taa kisi ki ta dangɪ mbata ti lie (12.1-15.13).

Pol tɔl ta makitibi ləne ki ta kaw mba lie ki bəy ti dɔnangi ti ki Rom nim ki ta kuwə ji-naa nim (15.14-16.27).

Dəw ki ilə rɔne tidə makitibi kin maji, a oo ndigɪ ra lə Luwə ki mba kaji gin dije pətɪ ki dɔnangi ti kin kadi e nɛ ki əti bəy ngay. Ningə a aw səde kadi əi ka awi nɔ Luwə ti ki ngame ki rɔjeti, ki sɔbi kadi j-aw-n nɔ Luwə ti.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki bəə kilə lə Jəju Kirisi ə m-ndangi ta kin m-adi səsi. Mi ki Luwə bar-m tə nje kaw kilə, ində-m ta dangɪ mba kadi m-ilə mbɛ Poy Ta ki Maji lie. ² Poy Ta ki Maji ki Luwə ində ta njé kəl ta ki tae ti kəte, adi əli tae me makitibi ti lie ki ay njay [†]. ³ E Poy Ta ki Maji ki ɔji dɔ NGone ki oji-e gin ka ti lə ngar Dabidi ^{††}. ⁴ Adɪ e Babe ləje, Jəju Kirisi, ki Luwə un dɔe taa tə NGonne, ki tɔgi lə NDil Luwə, loki jɪ-n taa dan njé koy je ti. ⁵ E ki takul Jəju Kirisi ə, Luwə ra-n səm maji adi m-təl-n nje kaw kilə lie mba kadi dije pətɪ ki dɔnangi ti ne, adi-e-n mede, təli rɔde go ta ti lie kadi tɔe ba-n. ⁶ Səi ka səi mbɔ dije ti kin tɔ. Səi dije ki Luwə bar səsi kadi səi dije lə Jəju Kirisi.

⁷ Səi pətɪ ki isi Rom ti, ki Luwə ndigɪ səsi ə bar səsi tə dije ləne, kadi me-maji ki kisi-maje lə Luwə ki Bawje əi ki Babe ləje Jəju Kirisi e səsi naa ti.

Pol ndigɪ ngay kadi n-aw n-oo njé kadi-me je ki Rom ti

⁸ Nɛ ki dɔsɔy, m-ra oyo Luwə ləm me tɔ Jəju Kirisi ti ki mbata ti ləsi pətɪ. Tadı dije əli ta ki dɔ kadi-me ti ləsi ki dɔ duniyɔ ba pətɪ. ⁹ Luwə ki m-isi m-ra kilə bəə lie ki me ki kare, ki go rəbi kilə mbɛ Poy Ta ki Maji lə NGone, asi kadi a ma naji ləm. E gər maji təkɪ m-isi m-əl ta ləsi ki dɔkagilo je pətɪ. ¹⁰ Ningə m-isi m-dəje ki ndɔ je pətɪ,

† 1:2 Ejay 52.7; 61.1 †† 1:3 Mt 1.1

kadi re e ndigɪ lie ə, kadi adi-m ta rəbi adi m-aw-n rɔsi ti. ¹¹ M-ndigɪ ngay kadi m-aw m-o səsi, m-adi səsi kadi-kare lə NDil Luwə ki kadi ra səsi adi ingɪ me kadi-me ti ləsi. ¹² Taa, kisije naa ti, a ra kadi kadi-me ki kare ki j-awi, j-a j-iləi dɪngəm me naa ti yo ki ne. ¹³ NGakom je ki dəne ki ki dɪngəm, m-ndigɪ kadi igəri təkɪ, m-sangi rəbi ngay kadi m-aw rɔsi ti, nə bitɪ bone ka m-ingə rəbi al. M-ndigɪ kadi m-aw, adi m-ingə kandi kilə rɔsi ti təkɪ m-ingə-n rɔ ndəgi dije ti ki dɔnangi ti ne kin be tɔ [‡]. ¹⁴ Sɔbi kadi m-ində kəmm go dije ti pətɪ, njé kəm tɛɛ je ki njé kəm tɛɛ al je, njé nɛ gər je ki njé nɛ gər al je. ¹⁵ E mbata kin ə, m-ndigɪ ngay kadi m-aw m-ilə səsi mbɛ Poy Ta ki Maji, səi ki isi Rom ti tɔ. ¹⁶ Tadı mi Pol, rɔm sɔl-m al kadi m-ilə mbɛ Poy Ta ki Maji. Poy ta ki Maji kin e tɔgi lə Luwə ki kadi aji dəw ki adi mene Jəju Kirisi. Kaji ki ilə ngirəne dɔ *Jipi je ti kəte, taa re tɛɛ-n dɔ dije ti ki əi Jipi je al. ¹⁷ Ki rɔjeti, Poy Ta ki Maji tɔji rəbi ki Luwə tidə-n dije ki adi-e mede dije ti ləne. E ki go rəbi kadi-me təkɪ makitibi lə Luwə əl-n ə nə: «Dəw ki Luwə tide dəw ti ləne ki go rəbi kadi-me lie, a isi ki dɔne taa ^{††}.»

Majal lə dije ki əi Jipi je al

¹⁸ Luwə isi dɔrɔ ti taa nu, tɔji wongi ləne dɔ dije ti ki njé ra majal, njé ra nɛ ki go rəbe ti al. Kilə rade je ki majal uti dɔ nɛ ki rɔjeti. ¹⁹ Kilə ra Luwə to ki taga wangi kadi dəw gər. Luwə wa tɔji dije kilə rane ki taga. ²⁰ Təkɪ

‡ 1:13 Knjk 19.21 †† 1:17 Abakuki 2.4

ɔrjetɪ, lo kilə ngirə kində nɛ je ti nu, nɛ je ki to ɔ Luwə ti, ki dəw oo-de ki kəmne al, ki tɔge ki bitɪ ki nɔ ti, ki kee Luwə, nɛ je kin toi ki taga me kilə rae ti kadi dəw gər ki nɛ gər ki aw-n dɔne ti. Adɪ nɛ ki kadi me Luwə a sɔl-n dɔ dəw ti goto. ²¹ Dije gəri Luwə maji, nə mbati kadi ɔsi kure nim, mbati təl ki oyo kade nim, təkɪ sɔbi kadi raii. Tagade ur-de wale yo, nɛ gər ləde goto, adɪ iləi ɔde me lo ki ndul ti. ²² Ooi ɔde tə njé gosi je, nə təlɪ mbə je. ²³ Kadi ɔsi məkəsɪde nangɪ nɔ Luwə ti ki nje koy al ningə, ɔsi məkəsɪde nangɪ nɔ nɛ je ti ki dije rai-de tə bana kəm dije ti ki ndɔ madi ə a gotoi, təlɪ-de yəl je ti, təlɪ-de da je ti ki njade e sɔ, ki njé ki nje kagɪ nangɪ.

²⁴ E mbata kin ə, Luwə iyə-n-de me nɛ ra je ti ki majal ki mede ndigi, adɪ iləi ɔsɔl dɔ ɔde ti əi je wa. ²⁵ Uni nɛ ki ɔrjetɪ lə Luwə mbəlɪ nɛ ki ngom. Ningə ɔsi dɔde nangɪ nɔ nɛ je ti ki Luwə ində-de kin yo, ə iyəɪ Luwə ki nje kində nɛ je, ki kɔsi-gon e lie bitɪ ki nɔ ti kin. *Amen.

²⁶ E mbata kin ə, Luwə iyə-n-de me ngur darɔ ti ki to ɔsɔl. Nede je, iyəɪ ta sangɪ-naa lə dənə ki dingəm ki go rəbe ti, ə təlɪ nayɪ-naa ta sangɪ-naa ti ki go rəbe ti al.

²⁷ Dingəm je ka iyəɪ taa sangɪ nede je, ə nayɪ-naa ta sangɪ-naa ti dande əi je wa. Rai nɛ ki kɔbi ki naa, adɪ ingəɪ nɛ kigə go kilə rade ki ur səde wale.

²⁸ Loki mbati kadi n-gəri rəbi lə Luwə, Luwə iyə-de adɪ uni rəbi ki go nɛ gər ti ləde ki rugɪ, ki asi kadi ɔr-de ta rəbi al. Lo kin ti, isi ta nɛ ra ti ki kadi dəw ra al. ²⁹ Nɛ ra ki dana al ɔsi mede, əi njé ra majal je, əi njé ra kəmnda nɛ lə dije, əi njé me ndul je, jangɪ ɔsi mede, əi njé tɔl dije, əi njé kɔl, njé kədi dije, nɛ rade e ki go rəbe ti al, əi njé tətɪ ta dɔ dije ti, ³⁰ əi je wa isi əli ta ki majal dɔnaa ti, əi njé bə je lə Luwə, njé ta ki to, njé kun dɔde taa, njé kɔji ɔde, mər ta ləde pətɪ e dɔ majal ti ki ra, əi njé tɔ ɔ njé kɔji-de je, ³¹ nɛ gər ləde goto, əi dije ki ooi to mindide al, əi dije ki usi-de dɔ dəw ti al, taa ooi kəmto-ndoo lə dəw al tɔ. ³² Gəri ta ki gangɪ lə Luwə maji, kadi dije ki njé ra nɛ ki be kin, əi dije ki asi ta koy, nə toi ta ra ti par par. Ningə e əi je wa par ə rai al, nə dije ki rangɪ ki isi rai ka, ndigi səde dɔ ti tɔ.

Ta ki gangɪ lə Luwə

2 I ki isi gangɪ ta dɔ madi je ti, re ɪɪ-n nɔ nɔ ka, dəw a iyə go kɔ adɪ al, tadɔ isi gangɪ ta dɔ dije ti ki njé ra nɛ je ki majal, nə kilə rai to tə kilə rade be tɔ. Adɪ ta ki isi gangɪ kin, isi gangɪ ta dɔ ɔti ti ɪ wa. ² Ji gər maji, kadi Luwə isi gangɪ ta, ki go rəbi ki dana, dɔ dije ti ki njé ra nɛ je ki majal ki be kin. ³ NGa ɪ ki isi gangɪ ta dɔ dije ti ki njé ra nɛ je ki majal, ningə isi ra nɛ je ki isi rai ka kin tɔ kin, kadi o ə nə, ɪ a goto me ta ki gangɪ ti lə Luwə, al. ⁴ I, isi kidi ra maji lə Luwə ki əti bəl, ki kore me lie, ki kisi dɔ ti lie, ki kanji kadi igər təkɪ, ra maji lie kin isi ɔsi kadi iyə rəbi nɛ rai je ki majal kɔ. ⁵ Isi ta ra me ngə ti, imbatɪ kiyə rəbi nɛ ra ki majal kɔ. Lo kin ti, isi kaw wongɪ ki pangilae al dɔi ti, isi nginə-n ndɔ ki, Luwə ki nje gangɪ ta ki dana, a re-n kadi ɔji-n wongɪ ləne dɔ dije ti ki njé ra nɛ ki majal. ⁶ Luwə ki nje kigə dəw ki ra kirə kilə rae †. ⁷ Dije ki uwəi tɔgide ba me nɛ ra ti ki ma-

ji, isi sangɪi tɔba, ki kɔsi-gon, ki isi sangɪ kadi n-oyɪ al, Luwə a adɪ-de kisi ki dɔ taa ki bitɪ ki nɔ ti. ⁸ Nə njé ki njé kur wale, njé tɔ ɔ ta ki ɔrjetɪ, ə təlɪ ɔde go nɛ ra ti ki dana al, Luwə a mbati-de, a adɪ wongɪ lie ki bo ɔsi dɔde ti. ⁹ A adɪ me-kɔ ki bəl a ra dije pətɪ ki njé ra majal. A ilə ngire dɔ *Jipi je ti bəy taa re-n dɔ dije ti ki əi Jipi je al ti. ¹⁰ Ningə dije ki njé ra maji, Luwə a adɪ-de tɔba, ki kɔsi-gon, ki kisi-maje. A ilə ngire dɔ Jipi je ti bəy taa re-n dɔ dije ti ki əi Jipi je al. ¹¹ Tadɔ kɔr kəm naa goto ɔ Luwə ti. ¹² Dije ki əi Jipi je al ki rai majal ki kanji gər ndu-kun lə *Mojɪ, a tuji ki go lo gər-e ti al wa kin tɔ, nə Jipi je ki gəri ndu-kun lə Mojɪ bətɪ ə rai majal, ndu-kun a gangɪ ta dɔde ti tɔ. ¹³ Ningə, e njé ki isi ooi ndu-kun mbide ti be par ba Luwə isi ɔr ta dɔde al, nə əi njé ki isi ooi, ə təlɪ ɔde go ti ə, Luwə isi ɔr ta dɔde ti. ¹⁴ Dije ki əi Jipi je al, ki gəri ndu-kun lə Mojɪ al, nə isi rai nɛ ki ndu-kun dəji, ki kanji gər kin, əi je wa əi ndu-kun ki nje gangɪ ta dɔ ɔde ti. ¹⁵ Me lo ti kin, tɔji kadi, nɛ ki ndu-kun dəji kadi dəw ra kin, e ki ndangi ngəmede ti. Ningə, mede ki isi uwə-de ki ta ka ma najɪ dɔ ta ti kin, taa gangɪ ki isi gangɪ ta dɔ ɔde ti je, isi ɔr ta dɔ ɔde ti je kin ka ma naje tɔ. ¹⁶ Ningə təkɪ mbɛ Poy Ta ki Maji ki m-isi m-ilə, əl-n, e kin ə e nɛ ki a ra nɛ ndɔ ti ki Luwə a un Jəju Kirisi kadi a gangɪ-n ta dɔ nɛ je ti pətɪ ki dije bɔyɔi mede ti.

Jipi je ki ndu-kun lə Mojɪ

¹⁷ Ningə ɪ ki isi bar ɔi Jipi, ki a dɔ ndu-kun ti ngə, ɔi isi nəl-i dɔ Luwə ti ləi; ¹⁸ ki igər nɛ ki e ndigi lie maji, ndu-kun ndoi nɛ kadi ikɔti nɛ ki maji dan ki majal ti. ¹⁹ I o ɔi maji ngay kadi asi kɔr njé kəm tɔ je ta rəbi, o ɔi kadi ɪ kunji lə dije ki ai lo ki ndul ti, ²⁰ ɪ nje ndo nɛ njé nɛ gər al je, nje ndo nɛ ngan je ki du. I isi ra nɛ je kin be, mbata o kadi me ndu-kun ti, ingə nɛ gər, ki ta ki ɔrjetɪ ngata. ²¹ I isi indo nɛ dije, nə asi kadi indo ɔi ɪ wa al, isi ilə mbɛ kadi dije bogi al, ə ɪ wa isi bogi. ²² Isi əl dɪ je kadi sangɪ-naa kaya ti al, nə ɪ wa isi sangɪ dənə je ki lo kaya ti, isi əl ta lə yo je ki ra majal, ə isi ikə nɛ me kəy ti ləde. ²³ Isi ira ɔnəl dɔ ndu-kun ti, nə isi al dɔe, adɪ imbatɪ kɔsi-gon Luwə. ²⁴ Lo kin ti, təkɪ ndangi me makitibi ti lə Luwə, dije ki əi *Jipi je al isi əli ta ki mal dɔ Luwə ti mbata kilə rasi səi ki səi Jipi je ††.

²⁵ Ningə kadi igəri maji təkɪ kijə mɔti e nɛ ki ndae to, loki dəw isi təl ɔne go ndu-kun ti, nə loki itəl ɔi go ndu-kun ti al ə, səi ki dəw ki ijə mɔtine al, asi-naa. ²⁶ Kin ə dəw ki ijə mɔtine al, təl ɔne go ndu-kun ti ə, Luwə a oo-e tə dəw ki ijə mɔtine. ²⁷ Dəwe ki ijə mɔtine ki go darɔ ti al, nə təl ɔne go ndu-kun ti kin, a gangɪ ta dɔi ti. A gangɪ ta dɔi ti, ɪ ki aw ki ndu-kun ki ndangi me ji ti, taa ijə mɔti tɔ, nə itəl ɔi go ndu-kun ti al kin. ²⁸ Təkɪ ɔrjetɪ, ke Jipi, e ba gidi ti taga ne al, taa kijə mɔti e me ndaji ki ɔ ti kin al tɔ, ²⁹ nə ke Jipi ki ɔrjetɪ e me ti kəy. Ningə kijə mɔti, e kijə mɔti ki ngəme ti. E kijə mɔti ki ɪ ɔ NDil Luwə ti, bi me ndu-kun ti ki ndangi al. Dəw ki ki ijə mɔtine, e dəw ki ingə tɔji ki ɔ Luwə ti bi ɔ dije ti al.

† 2:6 5: Sopeni 1.14-18; 2.2-3

†† 2:24 Ejay 52.5

Daw ki dana goto

3 Ke Jipi, maje to ti, kijə mətī, ndae to ti. ² Maje e ngay me ne je ti pəti, tadɔ, e *Jipi je ə Luwə ilə ta ləne jide ti kəte. ³ Ə re ki madi je ai dɔ njade ti al ə, ka dɔ nja ti al ləde a ra kadi Luwə yəti ndune al. ⁴ Luwə a yəti ndune al jagi! Ningə sɔbi kadi Luwə e nje kəl ta ki rɔjeti, ə dije pəti əi njé kəl ta ki ngom, təkī ndangi me makitibi ti əi nə:

«Sɔbi kadi dije gəri ka dana ləi me ta kəli ti,
A re awi kadi gangi ta dɔi ti ə,
Kadi ta uwəi al, kadi itɛɛ me ti †.»

⁵ Kin ə re majal ki j-isi ra, tɔji kadi Luwə e daw ki dana ə, daw oo ta ki kadi j-əl al. Kin ə re Luwə ingə tɔba me majal raje ti, ə a nɔɔ ra səje wongi ə, e daw ki rɔjeti al. M-əl ta kin be ki go koe ti lə daw. ⁶ Ningə kadi igəri təkī, Luwə e daw ki dana al, al jagi. Kin ə Luwə e daw ki dana al ə, a asi kadi gangi ta dɔ duniya ti al. ⁷ Ningə kin ə, kadi me ta ngom ti ki isi tɛɛ tam ti, ta ki rɔjeti lə Luwə tɛɛ ki taga, kadi Luwə ingə-n tɔba ə, gine e ri ə kadi daw a gangi ta dɔm ti tə nje ra majal bəy ə? ⁸ J-a j-əl ki kəte par j-ə nə: «Ji rai majal j-adi ne ki maji tɛɛ me ti.» Təkī dije madi indəi ta dɔm ti əi nə: mi ə m-ə nə ji ra majal kadi ne ki maji tɛɛ me ti ka kin be. Dijee ki əli ta kin asi ta kadi daw gangi ta koy dɔde ti.

⁹ Ningə e ne ki kadi daw əl-n ə nə: je ki je Jipi je, j-itə ndəgi dije al. J-itə-de al, ningə j-əl ta dɔ ti ngata j-ə nə: Jipi je ki dije ki əi Jipi je al, pəti, əi gin tɔgi ti lə majal.

¹⁰ Təkī makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Daw kare be ki kadi e daw ki dana goto.

¹¹ Daw kare be ki kadi gər ne goto,
Daw kare be ki kadi sangi Luwə goto.

¹² Pəti iyəi rəbi ki maji, ndəmi rəbi.
Daw kare ki nje ra maji goto ††.

¹³ Rəbi mindide to tə be nin ki tae to tagira be,
NDonde e ndon kəl ta ki ngom,
NDA tade rosi ki kəngi li †,

¹⁴ Isi mani dije man ki to kəl tae al,
Tade ati kanana dɔ dije ti ††.

¹⁵ NJade e nja kəy law ki lo tɔl ne ti,

¹⁶ Lo ki dəi ti ba, dɔ njade e ne ki tuji ki me-kɔ.

¹⁷ Əi dije ki gəri rəbi lapiya al ††.

¹⁸ Bəl Luwə ki ndəy goto mede ti †††.»

¹⁹ Ji gər kadi ne je pəti ki ndu-kun əl, əl dije ki əi gin ndu-kun ti, mba kadi ta daw madi tɛɛ əl ta dɔ rɔe ti al, ə kadi dije pəti gəri go majal je ləde nɔ Luwə ti. ²⁰ E mbata kin ə, daw ki Luwə a tide daw ti ləne ki go rəbi təl rɔ go ndu-kun ti goto †††. MBata ndu-kun to mba kadi cji dije adi gəri ne ki bari-e majal.

Luwə tidə dije, dije ti ləne ki go rəbi ka dɔ nja ti lə Jəju Kirisi

²¹ Ki ngəsi ne kin, Luwə tɔji-je go rəbi ki tidə-n dije, di-je ti ləne [§] ki kanji ndu-kun. Ningə e, ndu-kun lə Moji ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti mai naje. ²² Luwə tidə dije, dije

† 3:4 Pa je 51.6 †† 3:12 10-12: Pa je 14.1-3; 53.2-4 † 3:13 Pa je 5.10 †† 3:14 Pa je 10.7 †† 3:17 15-17: Ejay 59.7-8 ††† 3:18 Pa je 36.2 ††† 3:20 Pa je 143.2 § 3:21 1.17

ti ləne ki go rəbi ka dɔ nja ti lə Jəju Kirisi. Ta rəbi kin to mbata ti lə dije pəti ki adi mede Jəju Kirisi, tadɔ dije pəti asi-naa. ²³ Dije pəti əi njé ra majal je, adi tɔba lə Luwə nal-de. ²⁴ Nə Luwə tidə-de dije ti ləne kare, ki kanji kadi ugəi ne madi. E ki go me-maji ti lie, me tɔ Jəju Kirisi ti ki taa-de gin tɔgi ti lə majal ilə-de taa. ²⁵ E Jəju Kirisi ə, Luwə un-e tə ne kigə dɔ majal, me məse ti ki ay, ki go rəbi ka dɔ nja ti lie. Luwə ra be mba kadi tɔji-n ne ra ki dana ləne, mbata majal je ki dije rai-de kəte, tidə goe al, ²⁶ dɔkagilo kisi dɔ ti lie. Luwə tɔji ne ra ki dana ləne dɔkagilo ti ki bone, mba kadi e-n nje ka dana, taa kadi tidə-n dije ki indəi mede dɔ me-maji ti lə Kirisi, dije ti ləne tɔ. ²⁷ Ne kare ki kadi daw ində-n gune goto, mbata ne ki Luwə a dɔ ti, e təl rɔ go ndu-kun ti al, nə e kadi-me Jəju Kirisi. ²⁸ Ji gər maji kadi Luwə tidə daw, daw ti ləne ki go rəbi kadi-me Jəju Kirisi, bi e ki go rəbi təl rɔ go ndu-kun ti al. ²⁹ Luwə e Luwə lə *Jipi je par al. Ki rɔjeti, e Luwə ləde par al, nə e Luwə lə ndəgi dije pəti tɔ. ³⁰ MBata Luwə e kare ba. E ə tidə Jipi je dije ti ləne ki go rəbi kadi-me Jəju Kirisi nim, a tidə ndəgi dije, dije ti ləne ki go rəbi kadi-me Jəju Kirisi nim tɔ. ³¹ Loki j-adi meje Kirisi kin, tɔji kadi nda ndu-kun goto al. Lo kin ti, ji tɔji kadi ndae e ngay tə ke yo.

Luwə tidə Abirakam daw ti ləne

4 Kadi j-əl ta lə kaje *Abirakam ba, ne madi ki ingə ki go tɔge ti e wa goto. ² Kin ə Luwə tidə Abirakam daw ti ləne ki takul kilə rae je ə, asi kadi Abirakam a ində-n gune wa, nə a ində gune nɔ Luwə ti al. ³ Tadɔ, ta ki makitibi lə Luwə əl ə to kin: makitibi lə Luwə əl ə nə: «Abirakam adi mene Luwə, ə Luwə tide daw ti ləne ^{§†}.» ⁴ Ningə ne kare, daw ki ra kilə ingə-n ne kigə go ji, ne ki ingə kin, ingə kare al, nə e ne ki ingə to kilə ti ki ra. ⁵ Kin ə daw ra kilə madi al, nə adi mene kadi Luwə e nje tidə daw ki nje ra majal daw ti ləne ə, Luwə a tide daw ti ləne, ki go kadi-me Luwə ti. ⁶ E be ə, *Dabidi un-n ndune ki taa əl-n ta lə maji ki j rɔ Luwə ti re ki dɔ daw ti. Adi e daw ki Luwə tide daw ti ləne ki kanji gɔ kilə rae je.

⁷ Dabidi ə nə: «Dije ki Luwə iyə ne rade je ki go ti al kɔ, Luwə bɔr majal je ləde kɔ, əi njé maji-kur je.

⁸ Daw ki Luwə tidə majal lie dɔe ti al e nje maji-kur ^{§††}.»

⁹ Maji kin e mbata lə njé kijə mətī par al, nə e mbata lə njé kijə mətī al je tɔ. Tadɔ j-əl j-ə nə: Luwə tidə Abirakam daw ti ləne ki takul kadi-me lie. ¹⁰ Ə se ne kin ra ne dɔkagilo ti ki ra wa? Se e kəte nɔ kijə mətī Abirakam ti ə se e go ti wa? Ne kin ra ne kəte nɔ ti, bi e go ti gogi al. ¹¹ Ningə kijə mətī re go ti gogi tə ndaji, ki kadi tɔji təkī Luwə tidə Abirakam daw ti ləne, ki takul kadi-me ki adi mene, dɔkagilo ti ki ijə-n mətine al bəy. Lo kin ti, dije ki ijəi mətide al ka Luwə tidə-de dije ti ləne nim, dije ki ijəi mətide ka tidə-de dije ti ləne nim tɔ. Ningə Abirakam təl baw dije pəti ki ijəi mətide al, ki adi mede, taa təl baw dije ki ijəi mətide tɔ. Adi əi njé je ki uwəi kul kijə mətī par al, nə uni dɔ nja bawje Abirakam ki un, ə adi mene Luwə kəte nɔ kijə mətine ti kin ^{§†}.

§† 4:3 Kilə ngirə ne je 15.6 §†† 4:8 Pa je 32.1-2

Luwə un mindine mbata ti læ dije pəti ki adi-e mede

¹³ Luwə un mindine adi *Abirakam ki dije ki gin koji ti lie təkı dɔnangi e ne nduwə læde. Ningə e ki mbata təl ba Abirakam təl rone go ndu-kun ti al, nə e ki mbata tidə ki Luwə tide dəw ti læne ki go rəbi kadi-me Luwə †. ¹⁴ Kin ə re ne nduwə kin e mbata ti læ dije ki njé təl rɔde go ndu-kun ti par ningə, nda kadi-me goto, taa kun mindi læ Luwə ka təl ne ki kəme goto tɔ. ¹⁵ Tadɔ ndu-kun ə e nje re ki wongi læ Luwə. MBata lo ki ndu-kun goto ti, kal dɔ ndu-kun ka goto ti tɔ.

¹⁶ Lo kin ti, ne maji ki Luwə un mindine kadi n-a n-adi dəw kin, dəw a ingə ki go rəbi kadi-me Luwə. Be mba kadi e ne kadi-kare ki Luwə adi, ki ndae to ti mbata læ dije pəti ki adi mede tə Abirakam be, bi mbata ti læ dije ki njé təl rɔde go ndu-kun ti par al. Abirakam ki e bawje je dije pəti. ¹⁷ Makitibi læ Luwə əl ta dɔ Abirakam ti ə nə: «M-ra-i tə baw dije ngay ki dɔnangi ti ne ††.» Abirakam e bawje ta kəm Luwə ti ki ade mene. Luwə ki nje kadi njé koy je jii lo koy ti, ki nje kadi ne je ki kəte gotoi, toi. ¹⁸ Abirakam adi mene Luwə, adi təl baw dije ngay ki dɔnangi ti ne təkı makitibi læ Luwə əl-n ə nə: «Gin dije læi a bayi-naa tə mee je ki dɔrə ti be ‡.» Lo kin ti, ne ki kadi dəw ində mene dɔ ti goto, nə Abirakam aw ki kində me dɔ ti. ¹⁹ Abirakam aw ki bal ki asi basi ki bu kare, ningə gər kadi n-tɔgi, tɔgine goto, taa nene Sara ka e kuji tɔ, nə gɔ lo kin al, adi mene kadi kun mindi læ Luwə ki un kin a ra ne ††. ²⁰ Abirakam ilə kadi-me læne kɔ al, taa mee tɔsi dɔ kun mindi ti læ Luwə al tɔ. Ingə tɔgi tə kingə me kadi-me ti læne, ilə-n tɔji dɔ Luwə ti. ²¹ Ningə gər dɔne ti maji ngay kadi ne ki Luwə un mindi kadi n-ra kin, aw ki tɔgi kadi a ra-n. ²² E mbata kin ə, Luwə tidə-n Abirakam dəw ti ki dana. ²³ Ningə loki makitibi ə nə: «Luwə tidə Abirakam dəw ti ki dana,» kin, e ki mbata læ Abirakam ki karne par al. ²⁴ Nə e ta ki sɔbi dɔje tɔ. Je ki kadi Luwə a tidə-je dije ti ki dana, ki takul kadi-me læje. J-adi meje Luwə ki j ki Babe læje Jəju dan njé koy je ti. ²⁵ Jəju ki Luwə un-e adi koy mbata majal je læje ††, ningə un-e dan njé koy je ti tɔje sie mba kadi tidə-n-je dije ti læne.

Kulə noji naa ti ki Luwə

5 Loki Luwə tidə-je dije ti læne ki go rəbi kadi-me læ-je, danje sie e ki lapiya ki takul Babe læje Jəju Kirisi. ² E ki takul Jəju Kirisi, ki go rəbi kadi-me ə, j-ingə-n maji-kur læ Luwə. Maji-kur ki j-a me ti, j-isi ji ra rɔnəl, tadɔ j-ində meje dɔ ti kadi j-a je gin tɔba ti læ Luwə. ³ E ki bo ngay, me kɔ ti ka ji ra rɔnəl, tadɔ ji gər kadi kɔ a re ki kore me, ⁴ ningə dəw ki nje kore mene, a a dɔ njane ti me ne je ti ki to, ə dəw ki nje ka dɔ nja ti, e dəw ki aw ki ne kində me dɔ ti, ⁵ ningə ne ki ində mene dɔ ti kin, a e ne ki ngom al. Tadɔ Luwə tɔ-je biyə ti ki ndigi-naa ki ində ngəmeje ti ki go rəbi læ NDile ki adi-je. ⁶ Kirisi re oy mbata ti læ njé ra majal je, loki j-asi kadi ji ra ne

‡ 4:11-12 Kilə ngirə ne je 17.9-14 † 4:13 Kilə ngirə ne je 12.2-3; 17.4-6; 22.15-18 †† 4:17 Kilə ngirə ne je 17.5 ‡ 4:18 Kilə ngirə ne je 15.5 †† 4:19 Kilə ngirə ne je 17.1, 15-22 †† 4:25 Ejay 53.4-6

madi ki dɔrɔje al. Ningə oy ki dɔkagilo ki Luwə wa cji. ⁷ Dəw ki dana wa mindi ka, ngə ngay kadi dəw a adi rone koy ti mbata lie. Re dum wa ningə, dəw ki nje ra ne ki maji, ə dəw made ki rangi, a uwə rone ba kadi oy mbata ti lie. ⁸ Lo kin ti, Luwə tɔji-je ndigi ki ndigi-je ki taga adi j-o. Luwə adi Kirisi re oy mbata ti læje, dɔkagilo ti ki ji nay-n me majal ti ki ra bəy. ⁹ Ningə, təkı basine, kadi rɔ koy ti læ Kirisi, təl-je dije ti ki dana ta kəm Luwə ti kin ba, ki bo ngay bəy, Kirisi a aji-je ta wongi ti læ Luwə ki a re. ¹⁰ Kəte je njé bə je læ Luwə, nə e wa ilə-je noji naa ti səne ki go rəbi koy NGone. Təkı ilə-je noji naa ti ki rone, e wa a aji-je me kisi kəm ti læ NGone. ¹¹ Ningə e e kin par al, rɔje nəl-je ngay ta kəm Luwə ti, mbata læ Babe læje Jəju Kirisi ki un-e ilə-n-je noji naa ti ki rone.

Adam əi ki Kirisi

¹² E ki go rəbi læ dəw ki kare be ki e Adam, ə majal re-n dɔ duniyā ti, ningə majal re-n ki koy, koy dɔi dije pəti, tadɔ dəw ki ra majal al goto, dije pəti rai majal ††. ¹³ Ningə, kəte taa kadi Luwə tɔje ki dɔ ndu-kun adi *Mojj, majal ki ra to me duniyā ti ne ngata, nə təkı e dɔkagilo ti ki ndu-kun goto bəy, Luwə tidə majal je ki dije isi rai al. ¹⁴ Ne kare, yo ɔ be dɔ dije ti pəti, ilə ngire dɔ Adam ti biti tɔje-n dɔ Moji ti. Njé ki ali dɔ ndu Luwə al, təkı Adam al dɔ ndu Luwə kin be ka, yo ɔ be dɔde ti. Adam e bana kəm dəw ki sɔbi kadi a re. ¹⁵ NGa ningə, ne ki kadi dəw a cji-n majal læ Adam əi ki kadi-kare me-maji læ Luwə kin naa ti goto. E ki rɔjeti kadi dije ngay oyi koy majal læ dəw ki kare ki e Adam kin, nə me-maji læ Luwə e ki bo ngay. Ningə ne ki Luwə adi kosi dije ngay kare, ki go rəbi læ dəw kare be par, ki e Jəju Kirisi kin, ndae e ngay. ¹⁶ Kadi kare læ Luwə ki adi kin, kande to ta dangi ki kandi majal læ dəw ki kare ba kin. Majal læ dəw ki kare kin, ndu ki osi dɔ ti e ta ki gangi, nə kadi-kare ki re go ne ra go ti al je ti ki ngay, kande e ta ki kɔr dɔ ti. ¹⁷ Kin ə re, ki ta rəbi læ dəw ki kare be par, ki ta rəbi majal lie, yo ɔ-n be dɔ dije ti pəti ningə, ki ta rəbi læ Jəju Kirisi ki kare wa kin, j-a j-ingə-n ne ki maji ngay ki rɔ Luwə ti bəy. Dije pəti ki Luwə adi-de maji-kur ki to mbar, ki kadi-kare kɔr ta dɔ ti, a ɔi be ki takul Kirisi. ¹⁸ NGa ningə, təkı ki go rəbi majal læ dəw ki kare ba ki e Adam, ta ki gangi osi-n dɔ dije ti pəti ka kin ə, ki go rəbi ne ra ki dana læ dəw ki kare ba, ki e Jəju Kirisi, dije pəti Luwə a tidə-de dije ti læne kadi isi ki dɔde taa biti ki nɔ ti. ¹⁹ Təkı, ki go rəbi təl rɔ go ta ti al læ dəw ki kare ba, dije pəti osi me majal ti ka kin ə, ki go rəbi təl rɔ go ta ti læ dəw ki kare ba, Luwə a ɔr-n ta dɔ kosi dije ti ngay tɔ. ²⁰ Loki ndu-kun tɔje ba, majal oji-n naa ki dɔ ti, nə loki majal oji naa ti ba, me-maji læ Luwə to mbar mbar ti ti wa bəy. ²¹ Təkı majal ɔ-n be ki koy ka kin ə, me-maji læ Luwə ɔ be ki kaji mba kadi dije isi ki dɔde taa biti ki nɔ ti, ki takul Babe læje Jəju Kirisi tɔ.

††† 5:12 Kilə ngirə ne je 2.17; 3.6, 17-19

Koy me majal ti, ə kisi kəm ba me Kirisi ti

6 Ta ri ə kadi j-əli-naa me lo kin ti ə? Se kadi tə ji nayi-naa ki lo ra majal ti kadi tə me-maji lə Luwə to-n mbar mbar ki dje ti wa? ² Jagi, e be al. Tado j-əi di-je ki j-oyi, ji gangi-naa ki majal, nga ra ban be ə kadi tə ji təli j-isi me majal ti bəy ə? ³ Igəri maji kadi j-əi pəti ki ji rai batəm mbata ti lə Jəju Kirisi, batəm kin tji kadi j-əi dije ki j-oyi naa ti ki Kirisi. ⁴ Ki go rəbi lə batəm kin, dibi-je naa ti sie, me koye ti. NGA ningə, təkı Kirisi j-ı-n taa dan njé koy je ti ki tği ki əti bəl ngay lə Bawje Luwə ka kin ə, je ka j-isi ki dje taa kisi ki sigi t.

⁵ Ningə, kin ə re, j-ində rje naa ti ki Kirisi təkı rjeti me koye ti ə, j-a j-ıj taa lo koy ti, təkı j-ı-n lo koy ti kin be t. ⁶ Kadi ji gər maji təkı, hal dəw ki to rjeti kəte kin, e ki bə-e kagi-dəsi ti ki Kirisi ngata, mba kadi tə majal ki rje ti e ki tuji k, kadi je-n gin tği ti lə majal al ngata. ⁷ Tado dəw ki oy, majal q be dbe ti al ngata. ⁸ Kin ə re j-oyi naa ti ki Kirisi ə, j-adi meje kadi j-a j-isi ki dje taa naa ti sie. ⁹ Ji gər kadi Kirisi ki j taa dan njé koy je ti kin, təl oy gogi al; koy aw ki tği dbe ti al ngata. ¹⁰ Kirisi ki oy, oy koy majal, ningə e koy ki nja kare par, mbata majal je pəti. Ningə ki basine kin, isi ki dne taa mbata lə Luwə. ¹¹ Be t ə, səi ka, maji kadi oi rsi tə dije ki oyi koy majal, ningə isi ki dsi taa mbata lə Luwə, me njiyə naa ti ki Kirisi.

¹² Maji kadi adi majal q be d rsi ti al. Kadi itəli rsi go ndigi ti lə darɔ al. ¹³ Adi ngon rsi madi kare ra ne ki majal al, kadi təl ne ra kilə ki go rəbe ti al, al. Nə kadi uni rsi ba pəti mbata kilə lə Luwə, tə dije ki j taa dan njé koy je ti. Kadi darɔsi ba pəti e mbata kilə lə Luwə, kadi təl ne ra kilə ki dana. ¹⁴ Lo kin ti, majal a q be dsi ti al, tado səi gin tği ti lə ndu-kun al, nə me-maji lə Luwə ə e dsi ti.

Gangi-naa ki majal mba təl-n rɔ go ndu Luwə ti

¹⁵ Ta ri ə kadi j-əl dɔ lo kin ti ə? Se j-a ji ra majal mbata ke ki je gin tği ti lə ndu-kun al, nə je gin tği ti lə me-maji lə Luwə yo wa? Jagi, e be al. ¹⁶ Igəri bəti kadi kin ə re un rci kadi ira kilə adi dəw madi ba, itəl bəə lə dəwe kin. Adi re uni rsi kadi irai majal ningə, səi bəə lə majal kadi aw səsi koy ti, a re itəli rsi go ndu Luwə ti tɔ ningə, təl rɔ go ti kin a aw səsi me ne ra ti ki dana t. ¹⁷ Ji ra oyo Luwə mbata kəte səi bəə lə majal, nə ki ngəsi sine kin, itəli rsi ki me ki kare go rəbi ne ndo ti ki maji ki ingəi. ¹⁸ Luwə taa səsi ji majal ti ilə səsi taa, adi itəli, səi gin tği ti lə ne ra ki dana ngata. ¹⁹ M-əl ta lə bəə tə ne ki majal ə se ne ra ki dana əi dije ə isi rai bəə ləde be, mbata re e be al ə, kasi al ləsi a ra kadi igəri me ta kin al. Təkı kəte uni rsi ba pəti indəi ta ne ti ki to nje, ki ne ra ki majal, ki a aw ki dəw kadi tğ rɔ Luwə ka kin ə, maji kadi, ki ngəsi sine kin, uni rsi indəi ta ne ra ti ki dana, ki a aw səsi adi ayi njay. ²⁰ Dɔkagilo ti ki səi bəə lə majal kin, usi səsi dɔ ne ra ti ki dana al. ²¹ NGA ningə, e ri ə kadi a ingəi me ne ti kin bəy ə? Ne kin e ne ki mesi ole dɔ ti ə adi səsi rɔɔl, tado ta tɔl tae e koy. ²² Ningə ki ngəsi sine kin, təkı Luwə taa-n səsi ilə səsi taa,

adi itəli bəə kilə je lie, kilə rasi a aw səsi me kay njay ti, kadi ta tɔl tae ə ingəi kaji ki biti ki nɔ ti. ²³ Tado ne kigə kirə majal e koy, ningə ne kadi ki Luwə adi-je kare e ka-ji ki biti ki nɔ ti, me njiyə naa ki Babe ləje Jəju Kirisi.

Nje kadi-me Kirisi e dəw ki e gin tği ti lə ndu-kun al

7 NGakom je ki konanm je, igəri maji kadi ta ki m-isi m-əl səsi kin, m-əl səsi tə dije ki gəri ndu-kun maji. Ningə ndu-kun aw ki tği dɔ dəw ti loki dəw isi-n ki dne taa bəy kin par. ² E be ə, dəne ki taa ngaw, ndu-kun dɔɔ-e naa ti ki ngawe, loki ngawe isi-n ki dne taa bəy kin par. A kin ə re ngawe oy ba, ndu-kun ki dɔɔ-e naa ti ki ngawe kin e dbe ti al ngata. ³ Re ngawe isi ki dne taa bəy ə təl taa dingəm ki rangi ningə, dije a ooi-e tə nje kuwə marim. A re ngawe oy ba, ndu-kun e dbe ti al ngata, adi re taa dingəm ki rangi ka, dəw a oo-e tə nje kuwə marim al. ⁴ Ne kin to be ki rsi ti tɔ. Səi dije ki oyi naa ti ki Kirisi, me darɔ ti, igangi-naa ki ndu-kun, adi səi lə dəw ki rangi ngata. Dəwe kin e Kirisi ki nje kɔ dan njé koy je ti, mba kadi kilə raje e yə Luwə. ⁵ Təkı rɔ-jeti, dɔkagilo ti ki kəte j-isi ji ra-n ndigi lə darɔje, ngur ne ra je ki majal, ki ndu-kun ndu-de ki taa, ddi rone rje ti, adi ji ra ne ki aw səje ki koy ti. ⁶ Nə ki ngəsi sine kin, ji goto gin ndu-kun ti, tado j-oy, ji gangi-naa ki ne ki kəte uwə-je dangay ti. Adi ji ra kilə gin tği ti ki sigi, ki e tği lə NDil Luwə, bi ji ra kilə gin tği ti ki kəte ki e tği lə ndu-kun ki ndangi kin al ngata.

⁷ Ta kin mee nə ri ə? Tji kadi ndu-kun e majal a? Jagi, ndu-kun e majal al, nə ke ə, e ndu-kun ə e nje kji-m majal kadi m-gər-e. Kin ə re ndu-kun əl-m ə nə: «A ira kəm-nda al,» al ə, re m-a m-gər ne ki bari-e kəm-nda al †. ⁸ Lo kin ti, majal ingə rəbi ki ndu-kun tɔl ade kin kadi ində-n kəm-nda je ki dangi dangi mem ti. Tado kin ə re ndu-kun goto ə, majal a təl ne ki koy k. ⁹ Kəte loki ndu-kun goto bəy, m-isi kəm. Nə loki ndu-kun re, majal nga ə təl nje kisi kəm. ¹⁰ Ningə mi, m-oy, adi ndu-kun ki kadi aw səm ki kaji ti ka kin, ki cji dɔm, təl aw səm koy ti yo. ¹¹ Tado majal, ingə rəbi ki ndu-kun tɔl ade ka kin, adi ədi-m ki go rəbi lə ndu-kun, aw səm adi yo. ¹² Lo kin ti, ndu-kun ay njay, kun-ndu ay njay, e ne ki dana, e ne ki maji tɔ.

Dəw e gin tği ti lə majal

¹³ *NDu-kun ki e ne ki maji, a təl kadi e rəbi kingə yo ləm al jagi. Ningə e majal ə e nje re ki yo dɔm ti, ki go rəbi lə ne ki maji, mba kadi tji-n rone ki taga, taa kadi tji-n tğine ki rjeti ki e majal tɔ, ki go rəbi lə kun-ndu. ¹⁴ Ji gər kadi ndu-kun e ne lə NDil, nə mi, mi dəw ki me darɔ ti, ki majal ndogi-m. ¹⁵ Təkı rjeti, m-gər kəm ne je ki m-isi m-ra-de al. Ne ki m-ndigi ra kin ə, m-ra al, ningə ne ki nəl-m al kin taa m-ra tɔ. ¹⁶ Kin ə re e ne wa ki m-ndigi ra al kin taa m-ra ningə, m-ndigi dɔ ti ki ndu-kun kadi e ne ki maji. ¹⁷ Lo kin ti, e mi ba m-isi ra ne al, nə e majal ki isi me rɔm ti. ¹⁸ Tado m-gər kadi me rɔm ti ki e darɔ ki tɔ kin, ne ra ki maji a isi titi al. ¹⁹ Tado m-ra ne ki maji ki m-ndigi ra kin al, ə ne ki majal ki m-ndigi

† 7:7 Tee ki taga 20.17; Dətarənom 5.21

ra al kin yo taa m-ra. ²⁰ Kin ə, e ne ki m-ndigi ra al yo ə m-ra ningə, e mi ba m-isi ra al, nə e majal ki isi me rom ti ə isi ra. ²¹ M-gər ndu kin kadi e be ngata: loki mi, m-ndigi kadi m-ra ne ki maji ba, ne ki majal yo ə re to ta kəm ti kadi m-ra. ²² Mem ti kərkə ba, m-ingə rənəl me ndu-kun ti lə Luwə. ²³ Nə m-gər me rom ti kadi tugi madi ki rangi isi nq, isi rə ki ndigi ra ki e bom ti. Tugi kin ra adi m-təl bəə lə majal ki isi me rom ti. ²⁴ Ki ne gər ləm, m-isi m-ra kilə bəə lə Luwə, nə me darə ti ki tğ, m-isi m-ra kilə bəə lə majal ki ində tğine dəm ti. Mi dəw ki nje kəm-to-ndoo, dəw ki kadi a taa-m ji darə ti ki e ne lə yo kin goto. Təji e ki də Luwə ti ki aji-m ki go rəbi lə Babe ləje Jəju Kirisi!

Kisi ki də taa ki tugi lə NDil Luwə

8 Ki basine kin, dije ki indəi rəde naa ti ki Kirisi, ta ki gangi goto dəde ti ngata. ² Tado tugi lə NDil Luwə ki nje kadi dəw isi ki dəne taa me kində rə naa ti ki Kirisi, taa-je ilə-je taa ji tugi ti lə majal ki tugi lə koy. ³ E ne ki ndu-kun lə *Mojj asi kadi ra al, mbata darə ki tğ ra adi təge goto. Nə Luwə ra ne kin ki go rəbi lə NGone wa, ade kadi rə majal. Re ki darə ki titi-naa ki yə dəw ki nje ra majal, gangi-n ta də majal ti ki aw ki tugi də darə dəw ti. ⁴ Luwə ra be mba kadi ndigi ra ki dana lə ndu-kun lə Mojj təl tane dəje ti, je ki j-isi njiyə ki go ndigi ti ləje al, nə j-isi njiyə ki go ndigi ti lə NDil Luwə yo kin. ⁵ Təki rəjeti, dije ki isi gin tugi ti lə darəde, isi rai ndigi lə darəde, nə dije ki isi gin tugi lə NDil Luwə, isi rai ndigi lə NDil Luwə tə. ⁶ Ra ndigi lə darə, a aw ki dəw be lə yo, nə ra ndigi lə NDil Luwə, a aw ki dəw ade ingə kajj, a ade ingə lapiya. ⁷ Ra ndigi lə darə, e təl dəw nje bə ti lə Luwə. Dəw ki nje ra ndigi lə darə, e dəw ki ilə dəne gin ndu-kun ti lə Luwə al, tado asi kadi a ra al. ⁸ Dije ki isi gin tugi ti lə darəde, asi kadi a rai ne ki nəl Luwə al. ⁹ NGa ningə səi je, isi gin tugi ti lə darəsi al, nə isi gin tugi ti lə NDil Luwə. MBata NDil Luwə isi mesi ti. Re dəw aw ki NDil Kirisi mene ti ə, e dəw lə Kirisi al. ¹⁰ Re Kirisi isi mesi ti ə, darəsi kin a oy ə wa, mbata lə majal, nə NDil Luwə e kisi ki də taa ləsi, mbata səi dije ki Luwə tidə səsi dije ti ləne. ¹¹ A re NDil Luwə ki nje tğ ki Jəju dan njé koy je ti isi mesi ti ə, Luwə ki nje tğ ki Jəju dan njé koy je ti a adi darəsi ki koy təl isi kəm ki takul NDilə ki isi mesi ti.

¹² Lo kin ti, ngakom je ki dəne ki ki dingəm, j-awi ki kirə dəje ti, ningə e kirə lə darə kadi tə ji ra-n ndigi lə darə al. ¹³ Tado re isi ta ra ne ti ki go ndigi ti lə darəsi ə a oyi. A re uni NDil Luwə, itəli kilə ra je lə darəsi ba, a isi ki dəsi taa tə. ¹⁴ MBata dije pəti ki NDil Luwə isi rə-de ta rəbi əi NGan lə Luwə. ¹⁵ Tado NDil ki ingəi-e, e NDil ki kadi ra səsi bəə ti al, taa e NDil ki kadi təl ində bəl mesi ti bəy al tə. Nə e NDil ki nje ra səsi ngan koti ti. E ki ta rəbi lə NDil kin ə j-isi ji bar-n ne ki nduje ki taa boy j-ə nə: «Aba, Bawje †.» ¹⁶ NDil wa kin ə e nje təji ndilje kadi gər təkj je ngan lə Luwə. ¹⁷ Ə re je ngan lə Luwə ba, je ka j-a j-ingə ne majj je ki Luwə un ndune də ti kadi n-a n-adi dije ləne kin tə. J-a j-ingə ne majj je kin naa ti ki

Kirisi, mbata j-ingə kə naa ti sie, kadi je-n naa ti sie me təba ti lie.

Təba ki a re

¹⁸ M-gər majj kadi kə ki dəkagilo ti ki bone kin asi naa ki təba ki Luwə a tğ ki dəe kadi ji gər kin al. ¹⁹ Ne kində je pəti isi rəle, isi ngəmi dəkagilo ki Luwə a təji-n təba lə ngan ləne. ²⁰ Tado ne kində je osi gin tugi ti lə tugi je ki ndade goto. E ki me ndigi ləde wa al, nə e Luwə wa ə ndigi be kadi əi gin tugi je ti kin. ²¹ Ningə isi indəi mede də ti tə kadi ndə kare ə, a tğgi gin tugi ti ki nje tuji-de ki uwə-de bəə ti kin. A tğgi gin ti kə mba kadi ingəi dəde naa ti ki ngan lə Luwə, taa kadi əi me təba lə ngan lə Luwə tə. ²² Ki basine kin, ji gər kadi ne kində je kin pəti isi timəi rusi rusi tə dəne ki ndoo ra-e be. ²³ Ningə e ne kində je par dərəde al, je ki j-ingə NDil Luwə tə ne ki dəsəy dan kadi-kare je ti Luwə ka, ji timə rusi rusi tə, j-isi ji nginə kadi Luwə təl-je ngane ti, kadi taa-je ilə-je taa. ²⁴ Tado Luwə aji-je, nə e kin j-isi ji ngəm tae tə ngəm bəy. NGa ningə, re dəw oo ne ki isi ngəm tae ki kəmne ningə, e ne ki isi ngəm tae al ngata. Dəw ki kadi oo ne ki kəmne, ə təl isi ngəm tae tə ngəm bəy goto. ²⁵ A re ji ngəm ta ne ki j-o ki kəmje al ningə, ji ngəm tae ki kore me. ²⁶ E be tə ə, NDil Luwə isi re ra-n səje, me tugi goto ti ləje. Tado ji gər kəl ta ki Luwə təkj scəbi kadi j-əl-e-n al, nə NDil Luwə wa isi əl sie ta toje ti ki ndu ki dəw asi gər me al. ²⁷ Ningə Luwə ki gər ngəmeje, gər ne ki NDil ndigi kadi əl-e, tado NDil isi əl ta ki Luwə, mbata majj lə dije lə Luwə, təkj Luwə wa ndigi-n.

²⁸ Ji gər kadi ne je pəti rai ne mba kadi majj ki dije ki ndigi Luwə, adi e dije ki e wa bar-de ki go kəji ti ləne. ²⁹ MBata njé ki Luwə gər-de kəte, ə un ndune dəde ti kadi toi tə NGone Kirisi be, mba kadi Kirisi e-n ngon ki ngatugi lə kosi ngakəje. ³⁰ Adi e njé ki Luwə kəti-de kəte, Luwə bar-de tə, njé ki Luwə bar-de, rə ta dəde ti tə, ningə njé ki rə ta dəde ti, adi-de təba tə.

NDigi ki Luwə ndigi dəw, e ndigi ki bo ngay

³¹ Ta ki kadi j-əl də lo ti kin goto. Re Luwə e səje ə, dəw ki kadi a cəsi-je ta goto. ³² Luwə ki un kə də NGone ti wa kə al, nə un-e ile kə mbata ti ləje pəti, a adi-je ne je pəti kare naa ti ki NGone. ³³ Dəw ki kadi a ində ta də dije ti ki Luwə kəti-de goto, mbata e Luwə wa ə rə ta dəde ti. ³⁴ Dəw ki kadi a gangi ta dəde ti goto, mbata Kirisi e nje koy. Ki bo ngay, e ə j taa dan njé koy je ti, isi də ji kə Luwə ti, isi əl ta ki Luwə ki mbata ləje. ³⁵ Dəw ki asi kadi a gangi-je naa ti ki ndigi ki Kirisi ndigi-je kin goto. E kəm-to-ndoo, ə se me-kə asi al, kində kəm-ndoo, ə se bo, ə se ndoo, ə se tuji, ə se koy, asi al.

³⁶ Makitibi lə Luwə əl ə nə:

«MBata ləi,
Koy e kadije ti basi ki sji je, kada je, ki lo cəb je.
Dije ooi-je tə da je ki dəw isi aw səde lo təl-de ti be ††.»

³⁷ Nə me ne je ti kin pəti, j-a ji tətj rə ki tugi ki ngay ki nje ndigi-je adi-je. ³⁸ MBata m-gər majj, təkj rəjeti, kadi e koy al nim, e kisi ki də taa al nim, e malayka je al nim,

† 8:15 Mk 14.36

†† 8:36 Pa je 44.23

e tɔgi læ ndil je ki majal al nim, e ne ki bone al nim, ne ki lo ti ti al nim, e tɔgi je ki me duniya ti al nim, ³⁹ e tɔgi je ki taa al nim, e ki nangi al nim, e ne kində madi al nim, ne madi kare ki kadi a gangi-je naa ti ki ndigi ki Luwə ndigi-je kin goto. E ndigi ki ndigi-je ki go rəbi læ Babe laje Jəju Kirisi kin.

Luwə kɔti ngan Isirayəl je tə dije ləne

9 Me kində rɔ naa ti ki Kirisi, ta ki m-aw tə m-əl kin e ta ki rɔjeti bi e ta ngom al. NGa ningə, mem ki kəy wa ka, ki tɔgi læ NDil Luwə, ma naji dɔ ta ti kin kadi e ta ki rɔjeti. ² Me kɔ ki bo ngay ra-m, ningə mem to-m ki dɔ ndɔ je mbata ti ³ læ ngakom je ki gin koji ti ləm. M-ndigi kadi darɔm wa, Luwə man-m, kadi m-gangi-naa ki Kirisi mbata maji ləde. ⁴ Adi e ngan *Isirayəl je, ki Luwə təl-de ngane ti, tɔji-de tɔba ləne adi gəri, un mindine adi-de, adi-de ndu-kun, adi isi kawi-naa nge ti, ilə ndune adi-de †, ⁵ taa əi gin koji ti læ kade je ki Luwə bar-de kəte. E əi je ə Kirisi tɛg gin koji ti ləde tɔ. Kirisi ki e dɔ ne je ti pəti. Maji kadi tɔji e dɔ Luwə ti ki dɔkagilo ki je ki dɔkagilo je ††.

⁶ E kin tɔji kadi ndu Luwə təl ne ki ndae goto al. Təki rɔjeti, dije ki gin koji ti læ Isirayəl əi ngan Isirayəl je dɔrɔ al, ⁷ taa dije ki gin koji ti læ *Abirakam əi ngan tie je pəti al, tadɔ Luwə əl Abirakam ə nə: «E ki gin koji læ *Isaki ə j a ingə-n dije ki gin koji ti læi ‡.» ⁸ Ne kin tɔji kadi ngan ti Abirakam pəti ə əi ngan læ Luwə al, nə e ngan je ki oji-de ki go kun-ndu ti læ Luwə ki un adi Abirakam ə əi ngane je ki rɔjeti. ⁹ MBata Luwə un ndune be ə nə: «Dɔkagiloe wa kin be ə, m-a m-re, ningə Sara a ingə ngon kare ††.»

¹⁰ Lo kin ti, gine gangi al bəy, Rəbeka ka e ngɔ bəy tɔ. E ki Isaki ki kare wa ka kin tɔ ə oji-n nga ndingə je ki joo. ¹¹ NGa ningə, kəte ng koji ngan je ti kin, loki rai ne ki maji ki ne ki majal al bəy ə, Luwə kɔti ki kare ki go me ndigi ti ləne mba kadi ndigi ra lie tɔl-n tane. ¹² Luwə kɔti ngon kare ki go ndigi ti læ dəw madi al, nə e ki go ndigi ti lie e Luwə ki bar-de, ə əl-n Rəbeka ə nə: «NGon ki ngatɔgi a ra bəə læ e ki du ††.» ¹³ Ta kin tɛg təki makitibi læ Luwə əl-n ə nə: «M-ndigi *Jakobi, ə m-mbatɔ Esuwa †††.»

¹⁴ Ta ki kadi j-əl dɔ lo kin ti goto, Luwə e nje ra ne ki dana, ne ra ki dana al goto rɔe ti jagi. ¹⁵ Tadɔ əl *Moji ə nə: «M-a m-ra maji ki dəw ki kadi m-ra sie maji, ə m-a m-o kəm-to-ndoo læ dəw ki kadi m-o kəm-to-ndoo lie tɔ †††.» ¹⁶ E kin e ki go ndigi ti læ dəw madi al, taa e ki go kilə ti ki ra ngay al tɔ, nə e ki go ndigi ti læ Luwə ki nje koo kəm-to-ndoo. ¹⁷ E be tɔ ə, Luwə əl-n ta ngar Parawɔ me makitibi ti ləne ə nə: «E mi wa ə m-ində-i lo kin ti mba kadi m-ɔji-n tɔgim ki rɔi ti, ə kadi tɔm ba-n ta di-je ti pəti ki dɔnangi ti ne tɔ §.» ¹⁸ Lo kin ti, kadi ji gər təki Luwə oo kəm-to-ndoo læ dəw ki go me ge ti ləne, ə adi me dəw ngə ki go me ndigi ti ləne tɔ.

Wongi ki koo kəm-to-ndoo læ Luwə

¹⁹ Dəw madi a əl-m ə nə re Luwə ra ne ki mee ndigi ningə, se ra ban ə isi aw ki ta ki dije bəy wa? Tadɔ dəw ki kadi tɔ rɔ ndigi lie goto. ²⁰ Nə j dəw kare par j nɔ ə kadi inaji ta Luwə ti ə? NGoo asi kadi a əl bane ə nə: «Mba ri ə ira-m adi m-to be,» wa al. ²¹ Nje kibə ngoo, asi kadi, ki wanji ki kare wa kin, ibə-n ngoo ki gate e ngay, ə ki wanji ki kare wa kin, ibə-n e ki gate e ngay al tɔ. ²² Lo kin ti, Luwə ndigi ngay kadi ɔji wongi ləne, ə adi dije gəri tɔge tɔ, nə ore mene ə təl ore bəy dɔ dije ti ki asi tuji, kadi bungɔ wongi ləne dɔde ti, tuji-n-de kɔ. ²³ Nə, Luwə ndigi ngay tɔ kadi n-tɔji tɔba ləne ki rɔ dije ti ki asi koo kəm-to-ndoo, ki ində dɔde dana kəte mba kadi isi səne me tɔba ti ləne. ²⁴ NGa ningə, dije kin e j-əi je ki Luwə bar-je. Bar-je dan *Jipi je ti par al, nə bar-je dan ndəgi dije ti ki əi Jipi je al tɔ. ²⁵ Ningə e ta ki Luwə wa əl me makitibi ti læ Oje ə nə:

«Dije ki kəte əi dije ləm al,

M-bar-de dije ləm bone,

Ə dije ki kəte əi njé ndigi je ləm al,

M-bar-de njé ndigi je ləm bone ††.

²⁶ NGa ningə, lo ti wa ki dije əli-de ti əi nə:

“Səi dije læ Luwə al” kin,

A bari-de ti, ngan læ Luwə ki nje kisi kəm ba †††.»

²⁷ Ejay ilə mbə ki yəne tɔ, ɔji-n dɔ ngan *Isirayəl je ə nə: «Kin ə re ngan Isirayəl je bayj-naa tə yangira ki ta ba ti be ka, e njé ki madi je par ə a ingəi kaji. ²⁸ Tadɔ Babe əl ə nə ta ləne n-a n-tɔl tae kadi osi taga rapi nim, kalangi ba nim tɔ dɔnangi ti ne ††.» ²⁹ Ningə e tə ko ta ki Ejay wa ka əl bəy ə nə:

«Kin ə re Babe ki nje tɔgi pəti,

Iyɔ dije madi tə gin koji laje al ə,

Re j-a ji to tə Sodom be,

Re j-a ji titi naa ki Gomɔr be †††.»

Isirayəl əi ki kaji ki re ki go rəbi kadi-me Kirisi

³⁰ Ta ki kadi j-əl dɔ ta ti kin ə to kin: dije ki gəri Luwə al, ki sangi rəbi kadi n-əi dije ki dana al, nə Luwə ɔr ta dɔde ti adi təli dije ki dana. Təli dije ki dana ki go rəbi kadi-me Kirisi. ³¹ NGa ningə, ngan *Isirayəl je ki sangi kadi n-əi dije ki dana ki go rəbi læ ndu-kun taa, tɛgi lo ndu-kun ti ka kin al. ³² Tɛgi loe ti al mbata ooi kadi e ne ki n-a n-ingəi ki rəbi kilə ki ra yo bi ki rəbi kində me dɔ ra maji ti læ Kirisi al. Lo kin ti, awi tigəi njade mbal ti, awi tə kosi. ³³ Təki makitibi læ Luwə əl-n ə nə:

«Oi, me be bo ti ki Siyɔ,

M-ində mbal ki nje tigə dəw ngɔ,

E mbal ki nje tigə dəw kilə,

Nə dəw ki ade mene, ne a tule naa ti al ††.»

Jipi je ki dije ki əi Jipi je al, Bade e kare ba

10 NGakom je, ne ki uwə mem ngay ki m-isi m-dəji Luwə mbata ti læ *Jipi je, e kadi ingəi kaji. ² Tadɔ m-asi kadi m-ma naji ləde, təki tingəi bil mbata ti læ

† 9:4 Tɛg ki taga 4.22; Dətarənom 7.6; Oje 11.1 †† 9:5 Knjk 2.29 † 9:7 Kilə ngirə ne je 21.12 †† 9:9 Kilə ngirə ne je 18.10 †† 9:12 Kilə ngirə ne je 25.23 ††† 9:13 Malasi 1.2-3 ††† 9:15 Tɛg ki taga 33.19 § 9:17 Tɛg ki taga 9.16

†† 9:25 Oje 2.25 ††† 9:26 Oje 2.1 †† 9:28 27-28: Ejay 10.22-23 ††† 9:29 Ejay 1.9 †† 9:33 Ejay 8.14-15

Luwə, nə ke ə e tingə ki ne gər goto me ti. ³ Təki rjeti, gəri rəbi ki Luwə isi ɔr-n ta dɔ dije ti al, adi isi sangi rəbi kin ki dɔde əi je wa. Lo kin ti, əi je, gotoi dɔ rəbi ti ki Luwə isi ɔr-n ta dɔ dije ti. ⁴ Tado Kirisi ə e ta tɔl ta ndu-kun, mba kadi dəw ki ade mene ba, Luwə ɔr ta dɔ dəwe ti.

Kaji to mbata dəw ki ra ki adi mene Babe

⁵ *Moji wa əl ta ɔji-n dɔ kɔr ta dɔ ti ki go rəbi lə ndu-kun ə nə: «Dəw ki təl rone go ndu-kun ba, dəwe a aji ki rəbi lə ndu-kun ka kin †.» ⁶ Ningə ta ki ɔji dɔ kɔr ta dɔ ti ki rəbi kadi-me ə to kin: «Oti kadi əl mei ti ə nə: nɔ ə a aw dɔrɔ ti wa?» Tado Kirisi j dɔrɔ ti ə re. ⁷ Taa, nɔ ə a aw ko wa ka, əl be al tɔ, tado Kirisi j lo koy ti dan njé koy je ti. ⁸ Makitibi lə Luwə əl ə nə: «Ta lə Luwə e kadi ti basi, to tai ti kadi əl, e ngəmei ti. E ta kin ə j-isi j-ilə mbɛe ††.» ⁹ Təki rjeti, re ta tɛɛ tai ti təki Jəju e Babe, ə re adi ngəmei kadi Luwə un-e taa dan njé koy je ti ba, a ingə kaji. ¹⁰ Tado kadi-me ki j ngəme ti ə Luwə a ɔr ta dɔ dəw ti, ningə ta ki tɛɛ ta dəw ti ə a aji dəw tɔ. ¹¹ Tado makitibi lə Luwə əl ə nə: «Dəw ki ra ki ade mene, ne a tule naa ti al ‡.» ¹² Lo kin ti, dangi dangi goto dan *Jipi je ti ki dije ki əi Jipi je al. Pəti Babe ki kare wa kin ə e Babe ləde. E ki nje kadi ne maji dije pəti ki bai tɔe. ¹³ Tado makitibi lə Luwə əl ə nə: «Dəw ki ra ki ba tɔ Babe a ingə kaji ††.»

¹⁴ NGa ningə, kin ə dije adi-e mede al ə, lo kadi a bai tɔe goto, a kin ə dəw əl-de ta lie al ə, lo kadi a adi-e mede goto, a kin ə dəw ki nje kilə mbɛ ta lie goto ə, lo kadi a ooi ta lie goto tɔ. ¹⁵ A kin ə dije ki njé kaw kilə je gotoi ə, lo kadi dəw a ilə mbɛ ta lie goto tɔ. Makitibi lə Luwə əl ta dɔ ti be ə nə: «E ne ki to rɔnəl ngay kadi dəw oo nja njé kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ††.» ¹⁶ Nə dije madi mbati təli rɔde go Poy ta ti ki Maji. NGa ningə, Ejay dəji ta dɔ lo kin ti ə nə: «Babe, dəw ki taa meje dɔ mbɛ ti ki j-ilə kin goto †††.» ¹⁷ Ji gər təki dəw a adi mene ki go rəbi lə Poy Ta ki Maji ki oo, nga ningə, Poy Ta ki Maji kin, e mbɛ ta lə Kirisi. ¹⁸ Ə kadi m-dəji m-o se Jipi je ooi ta kin al biti wa? Ooi ta kin maji. Tado makitibi lə Luwə əl ta dɔ ti ə nə:

«NDu njé kilə mbɛ Poy Ta ki Maji aw ki dɔ be je pəti, taa, dije ki isi dɔbəy lo je ti ki dɔnangi ti ne pəti ka, ta ki tade ti osi mbide ti tɔ ††.»

¹⁹ Ə kadi m-dəji m-o se ngan *Isirayəl je gəri me ta ki ba kin al wa? Moji əl ta ki ta Luwə ti dɔ lo kin ti ə nə: «M-a m-adi jangi ra səsi dɔ dije ti ki dəw gər ginde al, M-a m-adi wongi ra səsi ngay dɔ dije ti ki əi dije ki ne gər ləde goto §.»

²⁰ Ejay aw biti əl ta ki ta Luwə ti ə nə:

«Dije ki sangi ka sangi-mi al, ingəi-mi, M-tɛɛ ki dɔm taga m-adi dije ki dəji-mi ne madi al.»

²¹ Nə ki ɔji dɔ ngan Isirayəl je, Moji ilə dɔ ti ə nə:

«NDɔ je pəti, m-ilə jim m-adi dije ki njé təl rɔde go ta ti al,

Dije ki njé tɔ rɔ †.»

Luwə mbati ngan Isirayəl je al

11 M-dəji kadi m-o se Luwə mbati dije ləne ki əi ngan *Isirayəl je kin wa? Jagi, Luwə mbati ngan Isirayəl je al. MBata mi ki dɔm, mi ngon Isirayəl, mi gin koji ti lə *Abirakam, me koji ti lə Bənjame. ² Luwə mbati dije ləne al, əi dije ki kɔti-de kəte mari nu. Səi je, ta ki nje kəl ta ki ta Luwə ti Eli, əl me makitibi ti lə Luwə, səki-n dɔ ngan Isirayəl je rɔ Luwə ti kin, igəri maji. ³ Eli əl ə nə: «Babe, tɔli njé kəl ta je ki tai ti pəti tigə, lo je ki dije isi iləi kadi-kare ti adi-ni kin, budi-de nangi mur mur, e mi ki karm par ə m-nay, ningə isi sangi kadi n-tɔli-mi tɔ.» ⁴ Nə ta ki Luwə tur-e ti ə to kin: «M-ngəm dije dibi siri ta dangi, tə dije ləm, ki ɔsi məkəside nangi nɔ yo bal ti al †††.» ⁵ Be tɔ ə, dɔkagilo ti ki bone, ngon buti ngan Isirayəl je madi nayj-naa, kadi isi tə dije ki Luwə kɔti-de ki go me-maji ti ləne. ⁶ Luwə kɔti-de ki go me-maji ti ləne, bi e ki go kilə rade ti al. Re e be al ningə, me-maji lə Luwə kin a e me-maji ki rjeti al. ⁷ Me ta kin nə ri ə? Mee nə ne ki ngan Isirayəl je sangi, ingəi ne al, ningə e dije ki Luwə wa kɔti-de ə ingəi. Ba ndəge je, təli njé me ngə je. ⁸ NJé me ngə je təki makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Luwə adi angalde oy njum,
Adi kəmde oo lo al,
Ningə adi mbide bəy ndəngirə tɔ.
Ne kin ra ne biti bone †.»

⁹ NGa ningə *Dabidi ka əl ta dɔ lo kin ti tɔ ə nə: «Kadi ne kuso rɔnəl ləde təl gum kuwə-de, Kadi təl bandi ki kadi osi ti, Kadi e rəbi kosi, kadi e kində koji.

¹⁰ Kadi kəmde tɔ adi ooi lo al,
Adi kəi gidide ki dɔkagilo je pəti ††.»

¹¹ M-dəji kadi m-o se jigi ki tigə *Jipi je ilə-de kin kadi a jji taa al biti wa? Jagi, a jji taa, nə ki go rəbi lə ne ra ki go ti al ki rai, ə ndəgi dije ingəi kaji. Ingəi kaji kadi jangi ra-n Jipi je. ¹² NGa ningə, kin ə re ne ra ki go ti al lə Jipi je ki rai, təl maji lə dije pəti ki dɔnangi ti ne, kin ə tɔ ləde təl maji lə dije ki əi Jipi je al ningə, tɔji kadi re indəi rɔde ta kaji ti ki rɔ tɔde ba, maji ləde a to mbar mbar.

Kaji lə dije ki əi Jipi je al

¹³ Səi ki səi *Jipi je al, təki mi-n nje kaw kilə ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al, m-əl səsi kadi igəri təki m-piti kilə ki to jim ti. ¹⁴ M-piti mba kadi se a ɔsi dije ki gin koji ti ləm adi jangi ra-de, kadi tə ki madi je ingəi kaji wa. ¹⁵ Kin ə kɔr ki Luwə ɔr Jipi je gogi, e rəbi kulə noji naa ti lə Luwə əi ki dije ki dɔnangi ti ne ningə, təlde ki rɔ Luwə ti gogi a e ne ki maje e ngay. A e kɔ lo koy ti kaw lo kisi ki dɔ taa ti.

¹⁶ Ningə kin ə re dam mapa ki rai ki ko ki dɔsɔy e yɔ Luwə ba, ndəgi mapa ba pəti e yəe tɔ, a kin ə ngirə kagi e yɔ Luwə ba, bajie je əi yɔ Luwə tɔ. ¹⁷ Ningə

† 10:5 Ləbatiki 18.5 †† 10:8 6-8: Dətərənom 9.4; 30.12-14

‡ 10:11 Ejay 28.16 †† 10:13 Juwəl 3.5 †† 10:15 Ejay 52.7

††† 10:16 Ejay 53.1 ††† 10:18 Pa je 19.5 § 10:19 Dətərənom 32.21

† 10:21 Ejay 65.1-2 ††† 11:4 3-4: 1 NGar je 19.10, 18 §† 11:8 Dətərənom 29.3; Ejay 6.10 §†† 11:10 9-10: Pa je 69.23-24

*Isirayel to tē kagi bini ki be be. Luwə gangi bajie je madi kɔ, ə uni-ni j̄ ki j̄ gin koji lə Isirayel al, ki j̄ kagi bini ki wale, re tiyāi-ni tode ti dan ndəge je ti, adi a dɔ ngirə bini ti ki be, isi njibi bote tɔ. ¹⁸ Ningə j̄, e ne ki kadi ikidi-n baji kagi je ki gangi-de kɔ kin al. Kin ə ina kadi ikidi-de ə, kadi mei ole dɔ ti tēki e j̄ ə a dɔ ngirəde ti bi e ngirəde ba a dɔi ti al. ¹⁹ Dɔmaji ə, a əl ə nə: «Gangi bajie je ə tiyāi-mi tode ti.» ²⁰ Ningə e ki rɔjeti kadi gangi-de mbata əi, ooi to ra maji lə Kirisi al, ba j̄, tiyāi-ni tode ti mbata uwə kul ra maji lə Kirisi. Nə re e be ka, kadi ində gui al, adi bəl rai tē ra yo. ²¹ Tado kin ə, kagi ki be wa mindi ka Luwə gangi bajie je ningə, kadi o rɔi maji nə j̄ taa a iyāi al jagi. ²² Kadi igər tēki Luwə e nje ra maji ə kadi igər tēki e dəw ki ngā ngay tɔ. Luwə e dəw ki ngā ki rɔ dije ti ki osi, ə e dəw ki nje ra maji ki rɔi ti j̄ tɔ. Nə ke ə, kadi a dɔ njai ti me ra maji ti lie kin. A re e be al ə, a gangi iləi kɔ tē baji kagi ki be kin be tɔ. ²³ Nga ningə, ki cji dɔ ngan Isirayel je, kin ə iyāi ta me ngā ləde ə, Luwə a təl kadi tiyā-de tode ti gogi mbata aw ki tɔgi kadi tiyā-n-de gogi. ²⁴ Kin ə j̄ ki j̄ baji kagi bini ki wale mindi, ə Luwə gangi re tiyāi ta kagi bini ti ki be ki e lo ləi al kin ningə, ngan Isirayel je ki əi baji kagi bini ki be kin ba, Luwə a təl tiyā-de maji gogi lo tode ti.

Ta ki dɔ kaji ti lə ngan Isirayel je

²⁵ NGakom je, m-ndigi kadi igəri gin ta lə Luwə ki to lo bɔɔc ti kin, bi kadi isi day al. Be al ə a oi rɔsi tē njé gosi ki ngay. Ningə kadi igəri tēki dam *Isirayel je madi, mede a ngā biti kadi dije ki gəri Luwə al pəti, tēgi kaji ti. ²⁶ Lo kin ti nga ə yə Isirayel je pəti a ingəi kaji tēki makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Nje taa dɔ dije a j̄ Siyɔ ti ə a re,

A ɔr kal dɔ ta lə dije ki gin koji ti lə Jakobi kɔ.

²⁷ E kin ə e kun mindi ki a dɔc-je naa ti səde,

Loki m-a m-ɔr majal ləde kɔ †.»

²⁸ Kin ə ji gɔ mbati ki *Jipi je mbati Poy Ta ki Maji kin ba, j-a j-ə nə əi njé bə je lə Luwə. Ningə e kin ə e kaji ləsi. Nə re ji gɔ kɔti ki Luwə kɔti-de kin tɔ ba, j-a j-ə nə Luwə ndigi-de bəy mbata ti lə kade je tɔ. ²⁹ Tado Luwə adi dəw ne ə təl taa jie ti al, taa ba dəw ə təl tuwe al tɔ. ³⁰ Kəte mari, ali ta ta Luwə ti, nə basine, Luwə oo kəm-to-ndoo ləsi, mbata kal ki Jipi je ali tae. ³¹ Be tɔ ə, əi ka ali tae bone, mba kadi Luwə oo-n kəm-to-ndoo ləsi. Lo kin ti nga ningə, əi ka Luwə a oo kəm-to-ndoo ləde tɔ. ³² Tado Luwə adi ta rəbi dije pəti alii dɔ ta, mba kadi cji-n-de me-maji ləne.

Tɔji ki dɔ Luwə ti

³³ Ki rɔjeti, ne kingə lə Luwə al dɔ lo, gosi, ki ne gər lie əti bəl ki dum! Dəw ki kadi gər me ta ki gangi lie goto, dəw ki kadi gər kɔji ra lie goto.

³⁴ E ə Makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Dəw ki gər ta ki me Babe ti goto,

Dəw ki kadi cje ta goto ††.»

³⁵ «Taa dəw ki kadi un ne adi Luwə kəte, Kadi tē go ti ə Luwə ugə kire ka goto tɔ †.»

³⁶ Tado e Luwə ə ində ne je pəti, ne je pəti toi ki takule, mbata ti lie. Kadi tɔba e lə Luwə ki dɔkagilo je ki dɔkagilo je! *Amen!

Njiyə ki nəl Kirisi

12 NGakom je, tēki Luwə cji-n-je me-maji ləne ki taga adi ji gəri, m-ilə dingəm mesi ti kadi uni darɔsi wa tē kadi-kare ki kəm, indəi ta dangi tē ne ki nəl Luwə, adi-e. E kin ə e kɔsi-gon Luwə ki rɔjeti ki kadi csi gone. ² Ningə kadi uni go rəbi ne ra ki dije isi rai dɔkagilo ti ki bone kin al, nə kadi iyāi rɔsi adi ne gər ki sigi ki Luwə adi səsi kin, mbəl səsi. Lo kin ti, a gəri kəm ne ki e ne ki Luwə ndigi: adi e ne ki maji, ne ki nəl-e, ne ki go rəbe ti.

³ Ki takul kadi-kare ki Luwə adi-m, m-əl dəw ki ra dansi ti kadi uni ta rɔsi ki al dɔ maji al, nə kadi oi ta rɔsi ki go rəbe ti, dəw ki ra, ki go tɔgi kadi-me ti lie ki Luwə ade. ⁴ Darɔje e kare ba, nə ngan rɔje je əi dangi dangi. Ningə ngā ngā aw ki kilə ləne ki sɔbi dɔne. ⁵ Be tɔ ə, ji bəy, nə je kare ba me kində rɔ naa ti ki Kirisi. Je ki dɔje dɔje, nə je ngan rɔ-naa je. ⁶ Ningə, Luwə adi-je kadi-kare je ki dangi dangi ki go me-maji ti lie ki adi-n-je. Kin ə re e kadi-kare kəl ta ki tae ti ə adi ə, kadi ira-n kilə ki go kadi-me Kirisi ti. ⁷ Kin ə re dəw madi aw ki kadi-kare ra kilə dan dije ti ə, kadi ra kilə; kin ə dəw madi aw ki kadi-kare ndo ne dije ə, kadi ndo-de ne. ⁸ Kin ə dəw madi aw ki kadi-kare kilə dingəm me dije ti ə, kadi ilə dingəm mede ti; kin ə dəw madi aw ki kadi-kare kadi ne dije ə, kadi adi ki me-nda; kin ə dəw madi aw ki kadi-kare kɔr nɔ dije ə, kadi ɔr nɔde ki rɔ ki t̄i kati; kin ə dəw madi aw ki kadi-kare koo kəm-to-ndoo lə dije ə, kadi oo kəm-to-ndoo ləde ki rɔnəl.

⁹ Maji kadi ndigi-naa ki dansi ti e ndigi-naa ki rɔjeti. Ningə kadi csi ne ki majal ngərangi, ə kadi uwəi go ne ra ki maji ngā tɔ. ¹⁰ Maji kadi indigi-naa dansi ti ndigi-naa lə ngakonaa je. Ningə kadi dəw ki ra sangi kadi n-e taa n-buki madine je ti. ¹¹ Kadi səi dije ki njé ra kilə, ki dabi goto rɔsi ti, ə irai kilə lə Babe ki me ki kare tɔ.

¹² Ningə kadi irai rɔnəl dɔ ne ti ki isi ngəmi tae, kadi orəi mesi dɔ kɔ ti, ə uwəi tɔgisi ba me kəl ta ti ki Luwə tɔ. ¹³ Kadi irai ki ngakɔsi je me ne je ti ki to rɔde, ə kadi uwəi mba je ki rɔsi ti maje. ¹⁴ Injangi dɔ dije ki nje kadi səsi kɔ; injangi dɔde bi imani-de al. ¹⁵ Irai rɔnəl ki dije ki isi rai rɔnəl, ə ingi ki dije ki isi ngi tɔ. ¹⁶ Maji kadi ndusi osi go-naa ti. Isangi rəbi ne ra ki tɔba al, nə kadi isangi rəbi ne ra ki dɔe du. Ningə kadi oi rɔsi tē njé gosi ki ngay al tɔ.

¹⁷ Re dəw ra səsi majal ə, ugəi-e kirə majal ki ra səsi kin ki majal al. Indəi dɔ rɔsi ti kadi irai maji ta kəm dije ti pəti. ¹⁸ Kin ə re ta rəbi lapiya e rɔsi ti, ə to kadi isangi ə, isangi adi lapiya to dansi ti ki dije pəti. ¹⁹ NGakom je, kadi səi je wa ugəi kirə majal ki dəw ra səsi al, nə iyāi wongi lə Luwə adi cdi dəwe. Tado Luwə əl me makitibi ti ləne ə nə:

«Mi ə mi nje kigə kirə majal ki dəw ra ki madine.

Dəw ki ra ne ki majal ki madine,

Mi ə m-a m-cje kəme to ti ††.»

† 11:27 Ejay 59.20-21; 27.9 †† 11:34 Ejay 40.13

‡ 11:35 Jobi 41.3 †† 12:19 Dətəranom 32.35

²⁰ Luwə ilə dɔ tɪ bəy tɔ ə nə:
«Re bo ra nje bə ləi ə, ade neq uso,
Re kində ra-e ə, ade man əy.
Re ira be ningə,
A to tə yal por ə cy buki dɔe tɪ be †.»

²¹ Adɪ majal dum dɔi al, nə kadɪ idum dɔ majal kɪ majɪ kɪ ra.

Təl rɔ go ndu tɪ lə nje kɔbe je

13 Kadɪ dəw kɪ ra ka təl rɔne go ndu tɪ lə njé kɔbe je kɪ isi dɔ be tɪ. Tadz kɔbe kɪ to ban ban ka e Luwə ə e nje kadɪ dəw, ningə njé kɪ isi dɔ be tɪ, e Luwə ə ində-de. ² E mbata kin ə, dəw kɪ ində gune yə nje kɔbe tɪ, isi ɔsi ta ndu Luwə. Njé kɪ isi indəi gude yə nje kɔbe je tɪ, isi ndɔri ta kɪ gangɪ lə Luwə rəi kɪ dɔde tɪ. ³ Ningə, dije kɪ njé ra neq kɪ majɪ ba isi bəli njé kɔbe je al, nə e dije kɪ njé ra neq kɪ majal ə isi bəli-de. Ə re ige kadɪ ibəl nje kɔbe al ba, ira neq kɪ majɪ par ə a piti. ⁴ Tadz nje kɔbe e dəw kɪ isi ra kilə adɪ Luwə mba kadɪ kilə rasi e kilə ra kɪ majɪ. A kin ə re isi ira neq kɪ majal ba, ibəl nje kɔbe, mbata e kare ba aw kɪ neq kati al. Loki nje kɔbe gangɪ ta dɔ dəw tɪ ba, isi ra kilə lə Luwə, ɔji wongɪ lie dɔ dəw tɪ kɪ nje ra neq kɪ majal ade gər. ⁵ E mbata kin ə, majɪ ngay kadɪ dəw ilə dɔne gin tɔgi tɪ lə nje kɔbe je. Ningə kadɪ ilə dɔne gin tɔgi tɪ mbata bəl wongɪ lə Luwə al, nə mbata mər ta kɪ majɪ kɪ me dəw tɪ ndigɪ kadɪ dəw ra be. ⁶ E gine kin tɔ ə isi igəi la-mbə, tadz dije kɪ isi taai la-mbə jisi tɪ, əi dije kɪ Luwə adɪ-de kilə kin kadɪ rai. ⁷ Lo kin tɪ, majɪ kadɪ adɪ dəw kɪ ra neq kɪ ɔbi kadɪ adɪ-e. Adɪ la-mbə dəw kɪ ɔbi kadɪ adɪ-e la-mbə, adɪ neq kɪ gangɪ dɔsi tɪ dəw kɪ ɔbi kadɪ adɪ-e, ibəli dəw kɪ ɔbi kadɪ ibəli-e, ə ɔsi gon dəw kɪ ɔbi kadɪ ɔsi gone tɔ.

NDigɪ-naa kɪ yo je kɪ ne je

⁸ Adɪ kirə neq lə dəw madɪ to dɔsi tɪ al. Kirə kɪ kadɪ to dɔsi tɪ ba, kadɪ e kirə ndigɪ-naa kɪ kadɪ indigɪ-naa dansi tɪ kɪ yo je kɪ ne je par. Tadz dəw kɪ nje ndigɪ madine, e dəw kɪ ra go ndu Luwə tɪ ilə taga pəy. ⁹ M-əl be, mbata ndu-kun je lə Luwə əl ə nə: «A uwə marim al, a tɔl dəw al, a bogɪ al, a ndingə neq lə madɪ al.» Ningə ndu-kun je kin, kɪ ndəgi ndu-kun je kɪ rangɪ pəti, a ingə-de me ndu-kun tɪ kɪ kare kɪ ə nə: «A ndigɪ dəw madɪ tə darɔi j wa be» kin ††. ¹⁰ Dəw kɪ nje ndigɪ dəw, a ra neq madɪ kare kɪ majal kɪ dəw madine al. Tadz dəw kɪ nje ndigɪ madine, e dəw kɪ ra go ndu Luwə tɪ ilə taga pəy.

Kisi dɔ nja tɪ mba təl Kirisi

¹¹ Igəri dɔkagilo kɪ j-isi tɪ ne kin majɪ, kadɪ e dɔkagilo kɪ kadɪ indəli dɔ bi tɪ ngata. MBata dɔkagilo kɪ kəte j-ilə-n ngirə kində meje dɔ ra majɪ tɪ lə Luwə kin, kajɪ e səy səje bəy, nə kɪ basine kin, kajɪ e rɔjeti basi ngata. ¹² Lo kɪ ndɔ nay ngay al ngata, lo kɪ tɪ e basi, ə majɪ kadɪ j-ɔsi neq ra je kɪ me til tɪ ngərangi, ə adɪ j-oti neq rɔ je kɪ kadɪ jɪ rɔi kada. ¹³ Adɪ pa njiyəsi e kɪ go rəbi tɪ kɪ majɪ, tə dije kɪ njé njiyə kada wangi. Kadɪ səi dije kɪ njé kuso neq kədi al

nim, go kay kasi al nim, kadɪ səi njé kaya kɪ ra al nim, njé koo majɪ rɔde al nim, njé kɔl kɪ njé ra jangi al nim. ¹⁴ Majɪ kadɪ oti Babe Jəju Kirisi rɔsi tɪ tə neq rɔ ləsi. Ningə kadɪ adɪ ndigɪ ra lə darɔ uwə mesi al, nə tə jɪ irai majal kɪ e ndigɪ ra lie.

Kadɪ dəw gangɪ ta dɔ ngokone tɪ al

14 Dəw kɪ e tɔ me kadɪ-me Kirisi tɪ, majɪ kadɪ uwəi-e kɪ rɔsi tɪ kɪ kanjɪ kadɪ igangi ta dɔ neq tɪ kɪ to mee tɪ. ² Dɔmajɪ ə dəw madɪ, aw kɪ kadɪ-me kɪ uso-n neq je pəti kare, kɪ kanjɪ kadɪ mee uwe kɪ ta, ningə e kɪ nungɪ, kɪ kadɪ-me lie e kɪ tɔ, ɔ mbi kam par tɔ. ³ Lo kin tɪ, ɔbi kadɪ dəw kɪ nje kuso neq je pəti, kidɪ dəw kɪ nje kuso neq je madɪ al kin al, ningə dəw kɪ nje kuso neq je madɪ al, majɪ kadɪ kidɪ dəw kɪ nje kuso neq je pəti al tɔ, tadz e ka Luwə uwe kɪ rɔne tɪ tɔ. ⁴ I nɔ ə kadɪ igangi ta dɔ njé ra kilə tɪ lə dəw kɪ rangɪ ə? Re uwə rɔne ba ta kilə tɪ ə se osi nangɪ ka, e kin e ta lə bae. Ningə a uwə rɔne ba taa, tadz Babe aw kɪ tɔgi kadɪ ade uwə-n rɔne ba.

⁵ Dəw madɪ a əl ə nə ndɔ je madɪ itə naa, ə dəw kɪ nungɪ a ə nə ndɔ je asi-naa pəti tɔ. Nə majɪ kadɪ dəw kɪ ra ka aw kɪ me kɪ kare dɔ ndu tɪ lie kɪ a dɔ tɪ. ⁶ Dəw kɪ oo kadɪ ndɔ madɪ itə ndəgi ndɔ je madɪ kin, əl mba kɔsi-n gon Luwə, ə dəw kɪ uso neq je pəti, uso kadɪ ɔsi-n gon Luwə tɔ, mbata ra oyo Luwə dɔ tɪ. Taa dəw kɪ uso neq je pəti al ka, ra mbata kɔsi-n gon Luwə tɔ, tadz ra oyo Luwə dɔ tɪ tɔ. ⁷ Təki rɔjeti, dəw kɪ danje tɪ kɪ kadɪ isi kɪ dɔne taa kisi ləne wa goto, taa dəw kɪ danje tɪ kɪ kadɪ oy koy ləne wa ka goto tɔ. ⁸ Re j-isi kɪ dɔje taa ə e mbata lə Babe, a re j-oy ə j-oy mbata lə Babe tɔ. Adɪ kin ə re e-n kisi kɪ dɔ taa, ə se e-n koy ka, je neq lə Babe. ⁹ Tadz Kirisi oy, j lo koy tɪ mba kadɪ e-n Ba njé koy je kɪ njé kisi kəm je. ¹⁰ NGa j, ra ban ə isi gangɪ ta dɔ ngokɔi tɪ ə? Ra ban ə isi ikidi ngokɔi ə? Kare kare pəti, j-a jɪ tɔgi j-ai ta kəm Luwə tɪ kadɪ a gangɪ ta dɔje tɪ. ¹¹ Tadz Babe əl me Makitibi tɪ ləne ə nə:

«Mi Babe, təkɪ m-isi-n kɪ dɔm taa, m-əl səsi təkɪ:
Dije pəti a ɔsi məkəsɪde nangɪ nɔm tɪ,
Dije pəti a iləi tɔji dɔm tɪ ‡.»

¹² Lo kin tɪ, dəw kɪ ra a idə kɔr kilə rane kɪ ɔbi dɔne wa nɔ Luwə tɪ.

¹³ Adɪ jɪ taai kəə ta gangɪ ta dɔ-naa tɪ. Ningə kadɪ isangi rəbi kadɪ iləi jigi nɔ ngokɔsi tɪ al. Iləi jigi adɪ tige ilə, ə se aw sie adɪ osi me neq kɪ majal tɪ al. ¹⁴ M-gər, to ay njay kɪ takul Babe Jəju, təkɪ neq kɪ to nje goto. A re dəw madɪ oo kadɪ neq madɪ e kɪ to nje ba, to nje mbata tɪ lə dəwe wa kin. ¹⁵ Re ituji me ngokɔi mbata lə neq kɪ isi uso ningə, isi njiyə kɪ go rəbi ndigɪ-naa tɪ al jagi. Igo rɔi majɪ, kadɪ ta lə neq kuso par ə adɪ dəw kɪ Kirisi oy mbata tɪ lie kin aw-n tuji tɪ al. ¹⁶ Kadɪ neq kɪ e neq kɪ majɪ kɪ rɔsi tɪ, təl neq kɪ kadɪ ndəgi dije əli ta kɪ majal dɔ tɪ al. ¹⁷ Tadz kɔbe lə Luwə e ta lə neq kuso kɪ neq kay al, nə e ta lə neq ra kɪ dana, ta lə lapiya kɪ rɔnəl kɪ NDil kɪ ay njay adɪ dəw. ¹⁸ Dəw kɪ isi ra kilə lə Kirisi kɪ go rəbe kin, e dəw kɪ nje ra neq kɪ nəl Luwə nim, dije ndigɪ ta lie nim tɔ.

¹⁹ Adɪ jɪ sangɪ rəbi kɪ kadɪ re kɪ lapiya nim, rəbi kɪ kadɪ jɪ tɔgi naa tɪ me kadɪ-me tɪ nim. ²⁰ Majɪ kadɪ ituji kilə lə

† 12:20 Tər ta je 25.21-22 †† 13:9 Tɔgi kɪ taga 20.13-17;
Dətərənɔm 5.17-21; Ləbətiki 19.18

‡ 14:11 Ejay 45.23

Luwə mbata lə nę kuso al. E ki rǒjeti kadi nę kuso je pǎti dǎw a uso, nǎ e go rǎbe ti al kadi dǎw uso nę ki kadi tǎl jigi tigǎ ngokǒe ile me nę ki majal ti. ²¹ Maje ki ngay, e kadi dǎw uso da al nim, ǎy kasi al nim, kadi ra nę madi kare ki kadi tigǎ ngokǒe ile al. ²² Kadi-me lai ki a dǒ ti kin, ingǎm tǎ yǎi nǒ Luwǎ ti. Maji-kur e dǒ dǎw ti ki me uwe ki ta dǒ rǎbi ti lie al. ²³ Nǎ dǎw ki me uwe ki ta dǒ nę ti ki isi uso, ta ki gangi e dǎe ti, mbata e dǎw ki kilǎ rae e ki go kadi-me ti al. NGa ningǎ, ji gǎr kadi nę je pǎti ki dǎw ra-de ki go kadi-me ti al, e majal.

Kadi dǎw sangi rǎbi nę ki kadi adi rǒnǎl madine

15 J-ǎi ki j-awi ki tǒgi me NDil ti, maji kadi ji gǎti njǎe je ki ǎi tǒ je, ki kanji sangi rǎbi nę ki nǎl meje. ² Maji kadi dǎw ki ra danje ti sangi kadi ra nę ki nǎl ngokone. Ra nę ki nǎl-e ki mba maji lie kadi tǒgi-n me ndil ti. ³ Kirisi ki dǒne, sangi nę ki nǎl rǒne al, nǎ tǎki Makitibi lǎ Luwǎ ǎl-n: «Nę taji je ki sǒbi kadi aw ki dǒi ti, tǎl ki dǎe ti yo †.» ⁴ NGa ningǎ, nę je pǎti ki ndangi me Makitibi ti dǒkagilo ti ki kǎte kin, ndangi mba kadi tǎ tǎl nę ndo mbata ti lǎje. Makitibi ndo-je kadi kore me ki kuwǎ tǒgi ba lǎje re ki kindǎ me dǒ ti. ⁵ Maji kadi Luwǎ ki nje re ki kore me ki kuwǎ tǒgi ba ra adi tasi asi-naa maji tǎki Jǎju Kirisi ndigi-n. ⁶ Lo kin ti, a ilǎi tǒji dǒ Luwǎ ti ki e Baw Babe lǎje Jǎju Kirisi ki me ki kare ki ndu ki kare.

Poy Ta ki Maji mbata lǎ dije pǎti

⁷ Uwǎi naa rǒ naa ti yo je ne je tǎki Kirisi uwǎ-n sǎsi rǒne ti kin be, mba kadi Luwǎ ingǎ-n tǒba. ⁸ Tǎki rǒjeti, m-ǎl sǎsi, Kirisi tǎl nje ra kilǎ lǎ *Jipi je mba kadi tǒl-n ta ndu-kun ki Luwǎ un adi kade je. ⁹ Taa re mba kadi dije ki ǎi Jipi je al, ilǎi tǒji dǒ Luwǎ ti mbata me-maji lie, tǎki Makitibi lǎ Luwǎ ǎl-n ǎ:

«M-a m-piti dan gin be je ti ki dangi dangi,
Taa m-a m-osi pa m-ilǎ-n tǒji dǒi ti tǒ ††.»

¹⁰ Ningǎ tǎl ǎl bǎy ǎ nǎ:

«Sǎi gin be je ki dangi dangi, irai rǒnǎl ki dije lǎ Babe ‡.»

¹¹ Bǎy tǒ:

«Ilǎi tǒji dǒ Babe ti, sǎi gin be je pǎti,
Osi pa, ipiti-e-n, sǎi gin dije pǎti †††.»

¹² Nje kǎl ta ki ta Luwǎ ti Ejay ǎl tǒ ǎ nǎ:

«Dǎw ki gin koji ti lǎ Jǎse kare a re,
E ǎ a j taa kadi a ǒ be dǒ gin be je ti ki dangi dangi,
Ningǎ e tǒ ǎ gin bee je kin a indǎi mede dǎe ti ‡.»

¹³ Kadi Luwǎ ki e nje re ki nę kindǎ me dǒ ti, adi rǒnǎl, ki lapiya lie tǎ sǎsi biyǎ ti, me kadi-me ti. Ningǎ kadi tǒgi NDil Luwǎ adi kindǎ me dǒ ti lǎsi aw ki kǎte kǎte tǒ.

Kilǎ lǎ Pol

¹⁴ NGakom je, ki tǒji dǒsi, mi ki dǒm, m-gǎr maji, kadi mǎr ta ki maji rǒsi mesi, nę gǎr ki dum sǎsi goto, taa asi gaki kadi adi-naa ta kǒji yo je ki ne je tǒ. ¹⁵ Be ka, ki

† 15:3 Pa je 69.10 †† 15:9 Pa je 18.50; 2 Samiyǎl 22.50 ‡
15:10 Dǎtǎranom 32.43 †† 15:11 Pa je 117.1 †† 15:12 Ejay
11.10

madi je, m-ndangi makitibi ki tǒge to m-adi sǎsi kadi m-ole-n mesi. Ningǎ m-ra be tǒji dǒ maji ki Luwǎ ra sǎm. ¹⁶ Luwǎ ra adi m-un rǒm m-ilǎ kǒ mbata kilǎ lǎ Jǎju Kirisi ki rǒ dije ti ki ǎi *Jipi je al. indǎ-m ta dangi kadi m-ilǎ mbǎe Poy Ta ki Maji lie, kadi dije ki ǎi Jipi je al tǎli kadi-kare ki nǎl Luwǎ, kadi-kare ki NDil Luwǎ e dǒ ti. ¹⁷ Asi kadi m-indǎ gum me tǒ Jǎju Kirisi ti tǒji-n dǒ kilǎ lǎ Luwǎ. ¹⁸ NGa ningǎ, re m-ǎl ta ba, m-ǎl ta dǒ nę ti kare ba par, adi e kun ki Kirisi un-m ra-n kilǎ adi dije ki ǎi Jipi je al tǎli rǒde go ndue ti kin. Kirisi ra kilǎ ki ta ki tam ti nim, ki kilǎ ram nim, ¹⁹ taa ki tǒgi nę kǒji je, ki nę je ki ǎti bǎl, ki tǒgi lǎ NDil Luwǎ. Be ǎ, j Jorijalǎm ti biti tǎe-n iliri ti, m-ilǎ mbǎe Poy Ta ki Maji lǎ Kirisi ki lo je pǎti. ²⁰ Ningǎ m-ndigi ngay kadi m-ilǎ mbǎe Poy Ta ki Maji lo ki tǒ Kirisi ba ti al bǎy par, mba kadi m-indǎ ngira kilǎ lǎm dǒ kilǎ ti ki dǎw madi indǎ ngire kǎte al. ²¹ Loki m-ra be kin ba, m-ra tǎki Makitibi lǎ Luwǎ ǎl-n ǎ nǎ:

«Dije ki dǎw ilǎ-de mbǎe ta lie al a ooi-e,

ǎ dije ki ta lie osi mbide ti al, a gǎri me ta kin tǒ †††.»

Kǒji ra lǎ Pol

²² E kin ǎ e nę ki tǒgi-m ta rǎbi ki dǒkagilo je pǎti kadi m-aw rǒsi ti. ²³ Nǎ ki basine kin, m-aw ki lo madi ki kadi m-ra kilǎ ti go lo je ti kin al ngata. E be ǎ, asi bal ngay bone, m-ndingǎ kadi m-aw rǒsi ti. ²⁴ M-a m-aw dǒkagilo ti ki m-a m-aw-n isipǎy ti. Tadǒ, m-indǎ mem ti kadi kawm ǎ, m-a m-tǎe dǒsi ti kadi m-o sǎsi, ningǎ kadi irai sǎm adi m-aw m-tǎe titi. Nǎ ke ǎ, m-a m-o sǎsi kadi ngure ǒr dǒm ti ndǎy bǎy taa m-a m-gangi m-aw. ²⁵ Ningǎ ki basine kin, m-isi m-aw Jorijalǎm ti mba ra ki dije lǎ Luwǎ ki isi nu. ²⁶ Tadǒ dije lǎ Luwǎ ki isi dǒnangi Masǎduwan ti ki dǒnangi Akay ti uni ndude kawi nę kadi n-rai ki njǎe ndoo je ki dan dije ti lǎ Luwǎ ki isi Jorijalǎm ti. ²⁷ Uni ndude rai nę kin, ningǎ e nę ki sǒbi kadi rai sǎde be wa. Tadǒ kǎte, dije ki ǎi *Jipi je al ingǎi nę maji ki go NDil ti rǒde ti ǎi ki ǎi Jipi je, ningǎ basine sǒbi kadi dije ki ǎi Jipi je al, rai ki Jipi je ki nę ki e nę maji lǎ darǒ ki to jide ti tǒ. ²⁸ Be ǎ, re m-ra kilǎ kin gine gangi, adi m-ilǎ kande nę kaw kin ji dije ti lǎ Luwǎ ki Jorijalǎm ba, m-a m-aw isipǎy ti ki rǎbi ki dǒsi ti. ²⁹ M-gǎr kadi kawm ki m-a m-aw ki rǒsi ti, m-a m-aw ki njangi dǒ lǎ Kirisi ki to mbar mbar.

³⁰ NGakom je, m-ilǎ dingǎm mesi ti ki takul Babe lǎje Jǎju Kirisi, ki takul ndigi-naa lǎ NDil Luwǎ, kadi indǎi rǒsi naa ti sǎm, irǒi ki kǎl ta ki Luwǎ mbata ti lǎm. ³¹ ǎli ta ki Luwǎ mba kadi taa-m ji njǎe me ngǎ je ti ki Jude, taa kadi tǎ kadi-kare ki m-a m-aw-n Jorijalǎm kin ka, di-je lǎ Luwǎ taai ki rǒnǎl tǒ. ³² Lo kin ti, m-a m-aw m-tǎe rǒsi ti ki rǒnǎl, ningǎ re Luwǎ ndigi ba, m-a m-uwǎ-n kǒ rǒm rǒsi ti ndǎy tǒ. ³³ Kadi Luwǎ ki nje kadi Lapiya e naa ti sǎsi pǎti. *Amen!

Kuwǎ ji-naa

16 M-ilǎ konanje Pǎbe ki e diyakir dan njǎe kaw-naa je ti ki me be ti ki Sǎkire kin jisi ti †††. ² M-dǎji sǎsi

††† 15:21 Ejay 52.15 ††† 16:1 Knj 18.18

kadi uwai-e ki rosi ti me to Babe ti, uwai-e rosi ti kuwa ki asi ta to daw la Luwa. Adi rosi, irai sie me ne je ti pæti ki aw ki ndooe, tado e dane ki ra ki dije ngay, taa mi wa ki dom ka ra sam to. ³ Uwai ji Pisisika ai ki Akilasi adi-mi, ai madi-kilam je me kilæ ti la Jaju Kisisi †. ⁴ Ei je æ uni røde, ilæi ko, ajii-mi. Ningæ e mi ki karm æ m-ra-de oyo al, næ e nje kaw-naa je pæti, ki æi *Jipi je al æ rai-de oyo. ⁵ Uwai ji nje kaw-naa je ki isi me kæy ti læde adi-mi to. Uwai ji nje ndigi læm Epaynæti adi-mi, e æ e daw ki dɔsɔy ki adi mene Kisisi dɔnangi Aji ti. ⁶ Uwai ji Mari ki e daw ki ra kilæ ngay mbata ti læsi kin adi-mi. ⁷ Uwai ji nojim je Andironikus ai ki Juniyasi ki æi madi dangay je læm kin adi-mi. Ei nje kaw kilæ je ki dije gæri gode maji ngay dan madide je ti, taa adi mede Kisisi nom ti wa bæy. ⁸ Uwai ji nje ndigi læm me to Babe ti Ampiliyatusi adi-mi. ⁹ Uwai ji madi-kilæje me kilæ ti la Kisisi, Urbæ æi ki nje ndigi læm ki ngay Isitasi adi-mi. ¹⁰ Uwai ji Apælæsi ki e daw ki tji kadi ki adi mene Kisisi ki taga kin adi-mi. Uwai ji dije ki me kæy ti læ Arisitobul adi-mi to. ¹¹ Uwai ji nojim Erodiyog adi-mi, taa uwai ji dije ki me kæy ti læ Narsisi ki adi mede Babe adi-mi to. ¹² Uwai ji Tirpæn æi ki Tirpojji ki æi dane je ki rai kilæ la Luwa ngay kin adi-mi, taa uwai ji konanm Pærsidi ki e dane ki ra kilæ la Luwa ngay to kin adi-mi. ¹³ Uwai ji Rupusi †† ki e daw ki Luwa kote kin adi-mi, taa uwai ji kge ki e kom to kin adi-mi. ¹⁴ Uwai ji Asekirti nim, Pilægg nim, Ærmæsi nim, Patirobas i nim, Ærmæsi nim, ki ndægi ngakoge je ki æi sæde kin adi-mi. ¹⁵ Uwai ji Pilologi æi ki Juli adi-mi, uwai ji Nære æi ki konanne adi-mi, taa uwai ji Olimpasi ki dije la Luwa pæti ki æi sie adi-mi to. ¹⁶ Uwai ji-naa kare kare ki kuwæ-naa ro naa ti ki tji kadi sæi ngakonaa je ki me Kisisi ti. *Nje kaw-naa je la Kisisi pæti uwai jisi.

Ta ki dɔbæy ti

¹⁷ NGakom je, m-ilæ dɔngæm mesi ti kadi indæi kæm-kædi dɔrosi dji-n do dije ki nje re ki gangi-naa dansi ti, ki

† 16:3 Knjk 18.2 †† 16:13 Mk 15.21

nje buki dije wale kadi taji ro ne ndo ki sæi ingæi. Maji kadi cri rosi røde ti ko. ¹⁸ Tado ko dije ki be kin, isi rai kilæ la Babe læje Kisisi al, næ isi rai kilæ mba kandade yo. Ki kuji ta je ki tade ti, ki to-naa pe pe, æ isi ædi dije ki kæmde tijæ do ne ki majal ti al. ¹⁹ Ki dji dɔsi, dije pæti gæri tæl ro go ta ti læsi. Lo kin ti, m-ra rɔnæl dji-n dɔsi. NGa ningæ m-ndigi kadi kæmsi tijæ do ne ki maji ti, æ kadi kæmsi ay njay kadi cri rosi ko me ne ki majal ti. ²⁰ Ningæ Luwa ki nje re ki lapiya a rigiji do *Satæ gin njasi ti basine. Maji kadi me-maji la Babe læje Jaju Kisisi e naa ti sæsi.

²¹ Madi kilæm Timote ‡ uwæ jisi, taa nojim je Lusiyusi nim, Jasog æi ki Sosipatær nim uwæ jisi. ²² Ningæ mi Tærtiyusi ki nje ndangi makitibi la Pol kin, m-uwæ jisi me kindæ ro naa ti la Babe. ²³ Gayusi †† ki m-isi be lie uwæ jisi. Erasi †† ki e nje ngæm la ki me be bo ti ki ne uwæ jisi, taa ngokoge Kartusi ka uwæ jisi to. [²⁴ Kadi me-maji la Babe læje Jaju Kisisi e naa ti sæsi pæti.]

Kilæ tji ki do Babe ti

²⁵ Tji ki do Luwa ti ki asi kadi adi sæsi tɔgi ki go ræbi la Poy Ta ki Maji la Jaju Kisisi ki m-ilæ sæsi mbge. Ki ræbi la Poy Ta ki Maji kin, Luwa tæe ki do ne ki to lo bɔyc ti lo kilæ ngire ti nu, ²⁶ næ basine gine tæe taga wang i kin. Gine tæe ki taga wang i ki ro dije ti ki æi *Jipi je al, ki takul makitibi ki nje kæl ta ki ta Luwa ti ndangi. NDangi ki go ndu ti la Luwa ki nje kisi biti ki no ti kadi dije ki æi Jipi je al adii mede Luwa, æ kadi tæli røde go ndue ti. ²⁷ Tji ki do Luwa ti ki e ki karne ba æ e nje gosi, ki dɔk-agilo ki dɔkagilo me to Jaju Kisisi ti. *Amen!

‡ 16:21 Knjk 16.1-3 †† 16:23 Knjk 19.29; 1Kor 1.14 ††
16:23 2Tim 4.20

1 Korėti je

Ta ki dɔ makitibi ti ki dɔsɔy ki Pol ndangi adi Korėti je

MBa lə Pol ki kɔ joo ki mba kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ki aw, aw tɛɛ Korėti ti ki e be bo kare ki dɔnangi Girəsi ti. Loki Pol aw tɛɛ Korėti ti, isi ti nɔɔ ra nay dɔgi gide jijoo. Ningə njé kaw-naa je ki Pol ində ngirəde, əi dije ki əi jipi je al, ki əi njé tɔ ba je al.

Korėti e be bo ki nɛ kingə e ngay me ti ki takul toe kadi ba bo ti ki ra adi bato je rəi ngay titi. Njé ra gati je uwəi naa ti be, taa njé nɛ gər je ki dangi dangi ka əi ngay me ti tɔ. Nə nɛ kare ki majal, kaya ki ra rosi mee. Ra adi njé kaw-naa je ki əi ngə bəy kin, nɛ je ngay tilə-de naa ti. Lo kin ti, Pol ga ta ngay dɔde ti, tado loki iyə-de ə aw lo ki rangi ti, nja naa ti naa ti, ingə poyde ki ade rɔnəl al. E be ə, ndangi-n makitibi ki asi sɔ be adi-de. Makitibi je ki joo ə j-ingə-de me Kilə-mindi ti ki sigi ne kin, nə njé ki joo dəw gər lo ki tade tɔ ti al. Pol əl ta ləde: ki kare me 1 Kor 5.9-13, ə e ki nungɔ me 2 Kor 2.3 tɔ. Ningə makitibi je ki joo ki j-ingə dan made je ti ne kin, Pol ndangi-de dɔkagilo mba ti lie ki kɔ mitə ki mba kilə mbɛ Poy Ta ki Maji. Ki dɔsɔy Pol ndange Epəji ti, ə e ki kɔ joo ndange Epəji ti wa tɔ ə se dɔnangi Masəduwan ti wa be.

Me makitibi ti ki dɔsɔy kin, go ta kuwə ji-naa ti, ki kəl ta ki Luwə ki mbata maji lie ki ra (1.1-9), Pol dəji njé kaw-naa je ki Korėti ti kadi indəi ngangɔ gangi-naa ki to dande ti kin nim (1.10-4.21), kadi ɔsi kaya ki ra ngərangɔ nim (5), kadi iyəi ta kaw ki ndu kasi-naa al ki dande ti nɔ njé gangi ta je ti ki gəri Luwə al kin nim tɔ (6.1-11). Pol təl a nɔɔ əl-de bəy tɔ kadi gəri lo kində kəmde go darɔde ti ki e kəy kisi NDil Luwə kin tɔ (6.12-20). Ningə go ta kɔji je ti kin, Pol tur ta je ti ki dangi dangi ki njé kaw-naa je dəji-e me makitibi ti ki iləi adi-e. Adi e ta ki ɔji dɔ:

Taa-naa (7);

Ta ki dɔ kuso da je ti ki awi nɔ kagi yo je ti, ki ta ki dɔ pa njiyəde me nɛ je ti pəti ki aw naa ti ki yə Luwə al (8.1-11.1);

Ta ki dɔ njé kaw-naa je ti ki nɛ kuso lə Babe (11.2-34);

Ta ki dɔ kadi-kare je ti lə NDil Luwə (12-14);

Ki ta ki dɔ kɔ njé koy je lo koy ti (15).

Pol təl ta makitibi ləne ki poy ta je madi tɔ (ta ki dɔ nɛ kaw ti nim, ndigi ra je lə Pol nim...), kuwə ji-naa tɔ (16).

Me nɛ je ti pəti ki asi-naa al dan Korėti je ti kin, Pol əl-de təkɔ təl rɔ go ndu ti lə Kirisi par ə a ra kadi nɛ je asi-naa. NGa ningə ndigi-naa ki rɔjeti lə ngakonaa je ə e rəbi ki maji itə rəbi je pəti tɔ (13).

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki Luwə bar-m, ki go me ndigi ti lie kadi mi nje kaw kilə lə Jəju Kirisi, naa ti ki ngokɔje Sositən †, ² j-uwə jisi səi njé kaw-naa je ki isi Korėti †† ti, j-uwə jisi səi njé ki Luwə ɔr səsi me majal ti kɔ ki go rəbi kində rɔ naa ti ki Jəju Kirisi, j-uwə jisi səi njé ki Luwə bar səsi tə dije ki kay njay ləne, j-uwə jisi səi dije pəti ki, me lo je ti ki dangi dangi, isi bai tɔ Babe ləje Jəju Kirisi, Babe ləsi ki Babe ləje. ³ Kadi me-maji ki kisi-maje lə Bawje Luwə əi ki Babe Jəju Kirisi e dɔsi ti.

Ra maji lə Luwə me Kirisi ti

⁴ M-ra oyo Luwə ləm ki ndɔ je ndɔ je ki mbata ləsi. M-ra-e oyo ɔji dɔ me-maji lie ki to dɔsi ti me kində rɔ naa ti ki Jəju Kirisi. ⁵ Tado me kində rɔ naa ti ki Kirisi kin ə maji ur-n səsi me kuji ta ti ki me nɛ gər ti. ⁶ Naji ki ma ki dɔ Kirisi ti e ki ma ki tɔgi dansi ti, ⁷ adi kadi-kare madi kare ki du səsi goto. Isi ingəmi ndɔ ki Babe ləje Jəju Kirisi a tɛɛ-n hɔy. ⁸ Kirisi wa ki dɔne a adi səsi tɔgi kadi

uwəi rɔsi ba bitɔ dɔbəy ndɔ ti. A adi uwəi rɔsi ba mba kadi ndɔ təl-e ba səi ki ta dɔsi ti al. ⁹ MBata Luwə ki nje bar səsi, ilə səsi naa ti ki NGone Jəju Kirisi ki Babe ləje, e Luwə ki nje ka dɔ ndune ti. ¹⁰ NGakom je, m-ndəji səsi me tɔ Babe ti ləje Jəju Kirisi kadi adi ndusi e naa ti. Adi gangi-naa goto dansi ti. Maji kadi adi tagasi je ki angalsi je e naa ti kare ba. ¹¹ MBa ri ə m-əl ta kin be wa? M-əl be mbata dije ki Kolowe ti əli-mi ta ki dɔsi ti adi-m m-o. ¹² Ningə nɛ ki m-ge kadi m-əl səsi, m-o təkɔ dansi ti dəw madi ə nə: «Mi dəw lə Pol», ki nungɔ ə nə: «Mi dəw lə Apolosi ‡», ki rangi ə nə: «Mi dəw lə Piyər», ə e ki rangi bəy ə nə: «Mi lə Kirisi». ¹³ Ə se Kirisi e ki gangi rɔne dana wa? Se e Pol ə bəi-e dɔ kagi-dəsi ti mbata ləsi wa? Se rai səsi batəm me tɔ Pol ti wa? ¹⁴ M-ra oyo Luwə təkɔ ra adi m-ra batəm dəw madi kare dansi ti al. Dije ki m-ra-de batəm e Kirisipusi †† əi ki Gayusi par. ¹⁵ Dəw madi kare ki a ə nə rai nɛ batəm me tɔm ti goto. ¹⁶ Dije ki m-ra-de batəm bəy tɔ ba, e njé ki me kəy ti lə Isitəpanasi. Ki rangi to nɔɔ ningə, m-o al ngata. ¹⁷ E ki mba kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ə Kirisi ilə-m,

† 1:1 Knjk 18.17†† 1:2 Knjk 18.1

‡ 1:12 Knjk 18.24 †† 1:14 Knjk 18.8

bi e ki mba ra batəm al. Kılə mbə Poy Ta ki Maji kin e ki gosi ta ki ta ti al. Re e ki gosi ta ki ta ti ningə, koy Kirisi dɔ kagi-dəsi ti a təl nɛ ki ndae goto.

Kirisi e tɔgi ki tər lə Luwə

¹⁸ MBə koy Kirisi dɔ kagi-dəsi ti e ta mbə ki rɔ dije ti ki isi awi tuji ti. Nə ki rɔjeti je ki j-ingə kaji ningə e tɔgi lə Luwə. ¹⁹ Makitibi lə Luwə ə nə: «M-a m-tuji tər lə njé tər je, ningə njé nɛ gər je, m-a m-ro ta nɛ gər ləde kadi təl nɛ ki kare †.» ²⁰ Nje tər e ra be? Nje ndo ndu-kun e ra be? Nje naji ta e ra be? Tər lə dəw ki duniya ti ə yə Luwə təl-e nɛ ki mbə ti. ²¹ E be mbata tər ki dɔnangi ti ne asi kadi aw ki dije adi gəri tər lə Luwə al. E be ə Luwə ndigi ngay kadi n-aji dije ki adi-e mede. Dije ki adi-e mede ki go rəbi kılə mbə Poy Ta ki Maji ki dəw oo ə to tə ta mbə yo. ²² *Jipi je daji kadi n-ooi nɛ kɔji, Girəki je sangi tər tɔ. ²³ Ki sɔbi dɔje ningə, j-ilə mbə Kirisi ki bəi-e dɔ kagi-dəsi ti. MBə kin təl jigi tigə Jipi je, ə e ta mbə ki rɔ dije ti ki əi Jipi je al tɔ. ²⁴ Nə ki rɔ dije ti əi Jipi je ki dije ki əi Jipi je al, ki Luwə bar-de ningə, mbə lə Kirisi kin e tɔgi ki tər lə Luwə mbata ti ləde. ²⁵ Tado ta mbə lə Luwə kin e tər ki itə tər lə dije, ə tɔgi goto lə Luwə kin e tɔgi ki itə tɔgi lə dije.

²⁶ NGakom je, indəi kəmsi maji oi. Dansi ti ki Luwə bar səsi kin, njé tər je ki go darɔ ti əi ngay al, njé tɔgi je əi ngay al, njé tɔba je əi ngay al tɔ. ²⁷ Ningə kadi igəri təkɪ Luwə kɔti nɛ je ki njé tɔgi al ki dɔnangi ti ne mba kadi ilə-n rɔsɔl dɔ nɛ je ti ki njé tɔgi. ²⁸ Luwə kɔti nɛ je ki kəme goto, nɛ ki dije kidi-e dɔnangi, nɛ je ki əi nɛ madi al, mba ro-n ta nɛ je ki dije ooi ndade. ²⁹ Be mba kadi dəw madi ində gune nɔ Luwə ti al. ³⁰ E Luwə ə ilə səsi naa ti ki Kirisi. Kirisi ki bone e tər ləje ki j rɔ Luwə ti. E ə, ki go rəbi lie, Luwə r-n ta dɔje ti, adi j-ayi njay, ugə dɔ-je ji majal ti. ³¹ E be təkɪ makitibi lə Luwə əl-n ə nə: «Dəw ki ge kində gune ningə, maji kadi un Babe ə ində-n gune ††.»

Kılə mbə Poy Ta ki Maji lə Pol

2 NGakom je, loki m-aw dansi ti, m-ilə səsi mbə poy ta ki rɔjeti lə Luwə, ki to lo bɔyɔ ti, e ki nɛ gər ki al dɔsi ə se ki tər ta ə m-ilə-n səsi mbə kin al. ² MBata loki mi dansi ti, nɛ ki rangi ki m-sangi goto. M-sangi kadi igəri Kirisi par kare ba. Adi e Kirisi ki bəi-e kagi-dəsi ti. ³ Loki mi dansi ti, mi me tɔgi goto ti. M-əl səsi ta me dadi ti ki bəl. ⁴ Nɛ ki m-ndo səsi ki mbə Poy Ta ki Maji ki m-ilə səsi kin, e ki ta nɛ gər lə dəw al. E ki go kɔji tɔgi ti lə NDil Luwə. ⁵ Be mba kadi kadi-me ləsi ilə ngirəne dɔ nɛ gər ti lə dəw al, nə dɔ tɔgi ti lə Luwə yo ta. ⁶ Ningə, je ka ji ndo njé kadi-me je ki tɔgi gangi me ndil ti ki me tər tɔ. Nə ke ə e tər lə dije ki dɔnangi ti ne al. Ta e tər lə njé tɔgi je ki dɔnangi ti ne ki ndɔ madi ə a tuji kin al tɔ. ⁷ J-ilə mbə tər lə Luwə. Tər ki kuti gide ki to lo bɔyɔ ti. E tər ki Luwə ində dɔe dana kəte nɔ kində duniya ti mbata tɔba ləje. ⁸ Tər ki dəw kare ki dan njé tɔgi je ti ki dɔnangi ti ne ki gər goto. Re kənde tɛɛ dɔ tər ti kin ə re a bəy Babe ki nje tɔba kagi-dəsi ti al. ⁹ Ningə, təkɪ

makitibi lə Luwə əl-n, e nɛ ki kəm dəw oo al, e nɛ ki mbi dəw oo al, e nɛ ki dəw ga mene ti al tɔ. E nɛ ki Luwə ində dɔe dana mbata ti lə dije ki ndigi-e †. ¹⁰ NGa ningə, Luwə tɛɛ ki dɔe adi-je ki go rəbi lə NDil. MBata NDil oo gin nɛ je pəti. NDigi ra je lə Luwə ki to lo bɔyɔ ti ka NDil oo. ¹¹ Ki ɔji dɔ dəw, dəw madi ki gər nɛ je ki to rɔ madine ti goto. E ndil ki to rɔ dəw ti kin par ə gər nɛ je ki to rɔe ti. E be ə, yə Luwə ka to be tɔ. NDil Luwə ki karne ba par ə gər nɛ je ki to rɔ Luwə ti. ¹² NGa ningə, ndil ki e meje ti je kin e NDil ki dɔnangi ti ne al, nə e NDil ki j taa rɔ Luwə ti nu, mba kadi ji gər-n nɛ je ki Luwə adi-je ki go me-maji ti lie. ¹³ Ningə, j-əl tae ki rəbi nɛ gər lə dəw al, nə ki rəbi lə NDil. E be ə, j-isi j-ɔr gin nɛ ki rɔjeti lə NDil, j-adi dije ki go NDil ti. ¹⁴ Dəw ki aw ki NDil Luwə me nɛ ti al, asi kadi a ingə nɛ ki rɔjeti ki j rɔ Luwə ti al. MBata e NDil Luwə par kare ba ə adi dəw gər nɛ je ki rɔjeti kin. ¹⁵ Dəw ki aw ki NDil Luwə mene ti asi gangi ta dɔ nɛ je ti pəti, ningə dəw ki rangi asi gangi ta dɔe ti al. ¹⁶ Makitibi əl ə nə: «Nə ə gər ta ga lə Babe wa? Se nɛ ə asi kɔje ta wa ††?» Dəwe goto, nə je, j-aw ki taga lə Kirisi.

Gangi-naa ki to dan njé kaw-naa je ti ki Koreṭi

3 NGakom je, ki rɔjeti ba, ta ki m-əl səsi kəte kin m-əl səsi tə dije ki go darɔ ti, tə dije ki əi ngan je ki du me kadi-me Kirisi ti. M-əl səsi ta tə dije ki go ndil ti al. ² E mbata kin ə, m-adi-n səsi nɛ kuso ki ngə al, m-adi səsi mba yo. Tado tɔgisi asi kadi usoi nɛ ki ngə al. Biti bone wa kin ka asi kadi usoi nɛ ki ngə al. ³ Asi al, tado səi dije ki go darɔ ti bəy. Səi dije ki go darɔ ti, isi njiyə ki go darɔ ti. M-əl be mbata isi rai-naa ni je, isi ga-ki-naa je. ⁴ Loki dəw madi ə nə nɛ dəw lə Pol, ningə ki nungi ə nə nɛ dəw lə Apolosi kin se e njiyə ki go darɔ ti al ə se e ri wa? ⁵ Apolosi ki Pol əi nɛ je ə? Apolosi ki Pol əi bəə kılə je lə Luwə. Əi bəə kılə je ki go rəbi ləde ə adi mesɪ Babe. Dəw ki ra danje ti ra kılə ləne təkɪ Luwə ade-n. ⁶ Mi m-dibi ko, Apolosi e nje ra man dɔ ti, ningə Luwə ə e nje ra kadi ibə. ⁷ Nje mə ko ki nje ra man dɔ ti əi nɛ madi al. Dəw ki kadi tɔe ba dɔ ti e Luwə ki nje ra kadi tɔgi. ⁸ Nje dibe ki nje ra man dɔ ti asi-naa. Ningə dəw ki ra dande ti a ingə nɛ kigə go ji ki asi ta kılə lie ki ra. ⁹ MBata je madi-kılə je lənaa me kılə ti lə Luwə. Ningə səi, səi ndɔ lə Luwə, səi kəy kində je lie. ¹⁰ Ki go me-maji ti lə Luwə ki ilə-n kılə ləne jim ti, m-ində ngirə kılə dansi ti tə nje kində ngirə kılə ki maji. Ningə ki basine kin dəw ki rangi ində ta jim. Ke ə, kadi dəw ki ində ta kılə kin ba, ində kəme go kinde ti ki a ində maji. ¹¹ Dəw a ində ngirə kılə kin rangi al ngata. NGirə kılə ka ə to ne ə e Jəju Kirisi par. ¹² NGa ningə re dəw ində ta kılə kin ki ɔr, ə se arja, ə se ki mbal ki ndole, ində ki kagi, ə se burim wale, ə se ki kadi nɛ ka, a to ki taga. ¹³ MBata ndɔ gangi ta ti ə, nɛ je pəti ginde a tɛɛ, ningə por a naa tɔgi kılə je pəti kadi dije a oy maje ki maje al. ¹⁴ Re kılə ki dəw ində dɔ ngire ti kin, ngə a taa ningə, bae a ingə nɛ kigə go jine. ¹⁵ A kin ə, kılə kin por ɔ-e tɔ ningə, bae a ingə nɛ kigə go jine al. Dəw kin a ingə kaji, nə e kaji ki a tɛɛ-n ta por ti jati jati. ¹⁶ Səi ba

† 1:19 Ejay 29.14 †† 1:31 Jərəmi 9.23

‡ 2:9 Ejay 64.3; 52.15 †† 2:16 Ejay 40.13

səi kəy kisi Luwə, nə igəri se igəri al wa? ¹⁷ Re dəw tuji kəy kisi Luwə ningə, Luwə a tuje dəwe kin tɔ. MBata kəy lə Luwə ay njay, ningə səi ə, səi kəy kisi Luwə. ¹⁸ Maji kadi dəw ndam ki rone al. Kin ə re dansi ti, dəw madi oo rone tə nje tər ki go taga ti ki dɔnangi ti ne ningə, maji kadi dəwe kin təl rone mbə ti. Təl rone mbəti kadi tə ingə-n tər ki rjeti. ¹⁹ Tado tər ki dɔnangi ti ne Luwə oo kadi e dɔ majal. Be ə makitibi lə Luwə ə nə: «Luwə uwə njé tər je ki ta me ta ngom je ti ləde.» ²⁰ Taa təl əl bəy tɔ ə nə: «Luwə gər taga lə njé tər je, ningə oo kadi e nɛ madi al.» ²¹ Sɔbi kadi dəw madi un dije ində-n gune al, mbata nɛ je pəti e yəsi. ²² E-n Pol, ə se Apolosi, ə se Piyər, ə se dɔnangi, ə se kisi ki dɔ taa, ə se koy, ə se nɛ je ki bone ə se ki lo ti ti, nɛ je kin pəti e yəsi. ²³ Ningə səi, səi yə Kirisi, ə Kirisi e yə Luwə tɔ.

Kilə ra njé kaw kilə je

4 Ningə, maji kadi oi-je tə bəə kilə je lə Kirisi. Oi-je tə njé ngəm nɛ je lə Luwə, nɛ ki rjeti ki to lo bɔyɔ ti. ² NGa ningə, nɛ ki ba nje nɛ a ge rɔ nje ngəm nɛ ti, e ka dana par. ³ Ki cji dɔm, ta kadi səi, ə se njé gangi ta dɔ dije ti, igangi ta dɔm ti ra-m bəl al. Ta mi wa ki dɔm, m-gangi ta dɔ rɔm ti al tɔ. Tado m-ra nɛ ki majal al. ⁴ Ningə, e kin ə a ra kadi mi dəw ki dana al. Babe wa ə a gangi ta dɔm ti. ⁵ MBata kin ə, maji kadi igangi ta dɔ dəw ti kəte nɔ dɔkagiloe ti al. Ingəmi dɔkagilo ki Babe a re ə, nɛ je ki toi lo bɔyɔ ti me til ti, a ilə kunjɔ dɔde ti kadi a toi taga wakisa ta kəm dije ti. Ningə a tɛɛ ki gin ndigi ra lə dəw ki ra ki to me ti. Lo kin ti, Luwə a ilə tɔji dɔ dəw ti ki ra, ki go kilə rae ti. ⁶ NGakom je, m-əl səsi ta ki go kuje je ki dangi dangi cji dɔ Apolosi nim, cji dɔm mi wa nim, mba kadi indoi nɛ rje ti. M-ra be mba kadi dəw ra yəne adi al dɔ ndu ki makitibi lə Luwə əl kin al. MBa kadi uni dəw indəi gusi, indori-naa al. ⁷ Se nɔ ə e nje ra kadi ito dangi dan dije ti wa? Se e Luwə ə e nje kadi nɛ je pəti ki aw-n kin al wa? NGa ə re e Luwə ə adi nɛ je pəti ki aw-n kin ningə, ra ban be ə isi ində-n gui tə nɛ ki e j wa ə ingə ki dɔrɔi be ə? ⁸ Ki basine kin, ingəi nɛ asi səsi ngata, səi njé nɛ kingə je. Kin isi ɔi be ki kanji kadi je səsi dɔ ti. M-ndigi kadi e bekɔ ki rjeti wa ə ɔi be, adi j-ɔ-n səsi. ⁹ Ningə, to təkɔ je ki madi je ki njé kaw kilə je kin, Luwə ində-je go dije ti gogi be. Ji to tə dije ki gangi ta koy dɔde ti be. MBata Luwə iyə-je ji dije ti adi ji təl nɛ koo ta kəm dije ti pəti. Ta kəm malay-ka je ti ki ta kəm dije ti. ¹⁰ Je, ji təl mbə je mbata ti lə Kirisi, ningə səi, səi njé kəm-kaa je me Kirisi ti. Je njé tɔgi al, nə səi, səi njé tɔgi je. Je, dije isi kidi-je, ningə səi, dije isi buki səsi ti. ¹¹ Biti bone ka j-isi j-ingə kɔ. Nɛ kusoje goto, man kəyje goto, kibi kɔje goto. Dije isi adi-je kɔ, j-ilə mbir mbir ki lo. ¹² Darɔje je wa, ji ra kilə j-ɔ rɔɔɔɔ taa j-ingə nɛ kusoje me ti †. Dije taji-je ka, ji njangi dɔde, rai-je kɔ ka j-uwə tɔgi je ba. ¹³ Əli ta je ki majal dɔje ti ka, j-ilə dɔngəm me naa ti. Biti bone ka dɔ-je ooi-je tə sɔ ki kɔsi kilə kɔ. Ooi-je tə tɔ dije ki ndade goto.

¹⁴ M-əl səsi ta tə nganm je ki njé ndigi ləm. E ki mba kulə-n rɔsɔl dɔsi ti ba m-ndangi-n ta kin m-adi səsi al,

† 4:12 Knjk 18.3; 20.34

nə e ki mba kadi m-tɛɛ-n kəmsi maji dɔ nɛ je ti.

¹⁵ Ningə, re njé kɔr nɔsi je ki me kadi-me Kirisi ti əi dibi kuti ka, bawsi ki go ndil ti e kare ba. MBata mi ə mi bawsi ki nje kilə səsi mbɛ Poy Ta ki Maji lə Kirisi. ¹⁶ E be ə, m-dəji səsi kadi oi go njam maji. ¹⁷ M-ilə Timote †† ki rɔsi ti ki mbata ta kin. Timote ki e ngonm ki nje ndigi ləm, ngonm ki dana me ta ti lə Babe. Timote a ole mesi dɔ nɛ ndo ti ləm me kisi ki dɔ taa ti ki Kirisi. Kuje ki m-isi m-ndo-n njé kaw-naa je ki lo je pəti. ¹⁸ Dije madi sii gidide, ooi təkɔ m-a m-təl tə m-tɛɛ rɔsi gogi al ngata. ¹⁹ Nə re Luwə ndigi ə dɔkagilo ngay al par ə m-a m-tɛɛ rɔsi ti nɔɔ. Ningə dijeje ki njé si gidide kin, m-a m-o-n ta kəlde par al, nə m-o-n kilə ki tɔgide asi ra tɔ. ²⁰ Tado kɔbe lə Luwə e me ta ki kəl ti al, nə e me tɔgi ti. ²¹ E ri ə indigi dana? Indigi kadi m-aw rɔsi ti ki gɔl jim ti ə se kadi m-aw ki ngəme ki rɔsi ki ndigi-naa, ki e ngəme ki sɔl ləm ləm ə.

Kaya ki to dan njé kaw-naa je ti ki Koreṭi

5 Dije əli ki lo lo adi m-o təkɔ kaya ki to kəl tae al to dansi ti. Dije ki gəri Luwə al ka, dəw ingə ko kaya ki be kin dande ti al. J-o kadi dəw kare dansi ti isi sangi ne bawne ‡. ² Ə səi, isi sii gidisi. Nɛ kin, e nɛ ki kadi a adi səsi ndingə rɔ. Ningə dəw ki be kin e dəw ki kadi a tuwəi-e dansi ti kɔ. ³ Ki cji dɔm, mi sɔy səsi, nə təkɔ mi səsi naa ti me ndil ti, m-gangi ta dɔ dəwe ti kin me tɔ Jəju Kirisi ti. M-gangi ta dɔe ti təkɔ mi səsi naa ti be. ⁴ Ningə loki a kawinaa ə mi səsi naa ti me ndil ti, tɔgi Babe ləje Jəju a e naa ti sɔje dɔ ta ki gangi ti kin. ⁵ Dəw ki be kin, sɔbi kadi iyə-e ji Satə ti kadi tuji darɔe kɔ. *Satə tuji darɔe kɔ kadi ndile ingə kajɔ ndɔ təl Babe Jəju ti. ⁶ Nɛ ki kadi isii gidisi, mi m-o al jagi. Se igəri al wa? Əm ki ndəy be ki dəw lɔy-n nduji, a ra adi nduji j. ⁷ Sɔbi kadi cɔri əm ki kɔke dansi ti kɔ, mba kadi səi nduji ki lɔy ki sigi. Səi nduji ki lɔy ki sigi mbata əm goto dansi ti. Əm ki kɔke goto dansi ti, tado ngon batɔ ra nay taa kilə taa ləje e ki kijə minde. ⁸ Adi ji rai nay taa kilə taa kin ki əm ki kɔke al. Adi ji rai ki əm majal al, adi ji rai ki əm me ndul al. Nə adi ji rai ki nduji ki lɔy ki əm goto me ti, ki e nduji ki ay njay, ki rjeti. ⁹ Me makitibi ti ki m-ndan-gi kəte madi səsi kin, m-əl səsi kadi indoləi-naa ki dije ki njé ra kaya je al. ¹⁰ Ningə, m-əl be mbata lə dije pəti ki dɔnangi ti ne ki njé ra kaya je, ə se njé ra majal je, ə se njé bogi je, ə se njé kɔsi dɔde nangi nɔ kagi yo je ti, al. Re e be ningə, a tɛɛi kɔ dande ti. ¹¹ Nɛ ki m-əl səsi, sɔbi dɔ dəw ki ə nə nɛ nje kadi-me, ningə isi ta ra kaya ti, isi ta ra mal la ti, isi ta kɔsi dɔne nangi nɔ kagi yo je ti, isi ta nɛ taji ti, isi ta ra gɔ kasi ti, ki ta bogi ti. Dəw ki be kin ə kadi indəi rɔsi naa ti sie al. ¹² E ta ləm mi ə kadi m-gangi ta dɔ dije ti ki əi njé kadi-me je al, al. Ningə, e njé ki əi dan njé kaw-naa je ti ə kadi a gangi ta dɔde ti. ¹³ Njé ki əi njé kadi-me je al, e Luwə ə a gangi ta dɔde ti. Ituwəi dəw ki nje me ndul dansi ti kɔ ††.

†† 4:17 Knjk 16.1 ‡ 5:1 Ləbatiki 18.8; Dətarənom 23.1 †† 5:13 Dətarənom 17.7

Ta ki gangi ki dan njé kadi-me je ti

6 Loki ta to dansi ti, sai ki adi mesi Jaju ningə, itəli uni awi nɔ njé kɔbe je ti ki gəri Luwə al bəy tɔ. Irai be ki mba ri wa ka dəw gər al? Uni ta awi nɔde ti, ə iyəi dije lə Luwə. ² Se igəri kadi dije ki kay njay lə Luwə ə a gangi ta dɔ dije ki dɔnangi ti ne al wa? Kin ə igəri kadi e sai je ə a igangi ta dɔ dije ti ki dɔnangi ti ne ningə, ra ban be ə asi kadi igangi ngan ta je ki majal be ki to dansi ti al ə? ³ Se igəri kadi e j-əi je ə j-a ji gangi ta dɔ malayka je ti al wa? Ə kin ə e be ningə, ra ban be ə j-asi kadi ji gangi ngan ta je ki toi danje ti bone kin al ə? ⁴ Gine e ri ə, loki ngan ta je ki be kin toi dansi ti ningə, uni awi rɔ dije ti ki əi nɔ madi al dan njé kaw-naa je ti ə? ⁵ M-əl səsi ta kin be kadi rɔsi sɔl səsi. Ningə, se dəw madi kare be ki nje kəm-kədi, ki kadi gangi ta dan ngakone je ti ki njé kadi-me je goto bitɔ wa? ⁶ Ə kadi ngakonaa je ki me Kirisi ti uni-naa awi nɔ dije ti ki gəri Luwə al! ⁷ Ki rɔjeti ba, kaw ə wa ki awi ki naa lo gangi ta ti kin, tɔji kasi al ləsi ki taga ngata. Se ra ban ə indigi kadi isi dɔ ti ki njé ki rai səsi nɔ ki go rəbe ti al kin al wa? Se ra ban ə iyəi adi tuji nɔ ləsi par al wa? ⁸ Ə, sai yo ta itəli isi rai nɔ ki go rəbe ti al, isi bogi ngakosi je ki me Kirisi ti. ⁹ Igəri kadi njé ra nɔ je ki go rəbe ti al, a oy kɔbe lə Luwə al, ə se igəri al wa? Maji kadi ədi rɔsi al, tado njé ra kaya je, ki njé ra yo je, ki njé kuwə marim je, ¹⁰ ki dɔngəm je ki njé sangi-naa je, ki njé bogi je, ki njé kəm-nda je, ki njé kasi ra je, ki njé taji nɔ je, ki njé taa nɔ lə dije dɔ gu ti je, dije kin pəti a ooi kɔbe lə Luwə al. ¹¹ Nɔ je kin ə e kilə ra dije madi dansi ti kəte. Nə basine, sai dije ki Luwə togɔ səsi adi ayi njay, Luwə ində səsi ta dangi mbata ti lie, Luwə ɔr ta dɔsi ti ki tɔ Babe ləje Jaju Kirisi, taa ki takul NDil ki kay njay tɔ.

Darɔje e Kəy kisi NDil Luwə

¹² Dije madi əli əi nə: «Ta rəbi to kadi m-ra nɔ je pəti ki mem ndigi kare.» E ki rɔjeti, «ta rəbi to kadi m-ra nɔ je pəti ki mem ndigi kare.» nə nɔ je pəti maji səm dɔrɔ al. «Ta rəbi to kadi m-ra nɔ je pəti ki mem ndigi kare.» Nə m-ndigi kadi nɔ madi aw ki tɔgi dɔm ti al. ¹³ Nɔ kuso e ki mbata me dəw, ə me dəw to mbata nɔ kuso tɔ, nə Luwə a tuji-de joo pu kɔ. Nə darɔ dəw e mbata kaya al. Darɔ dəw e mbata Babe, ningə Babe ka isi mbata dəw tɔ. ¹⁴ Təki Luwə adi Babe jɔ-n taa lo koy ti ka kin ə, a adi je ka j-a j-ɔ taa lo koy ti tɔ. A adi j-ɔ taa lo koy ti ki takul tɔge.

¹⁵ Se igəri kadi darɔsi je əi ngan rɔ Kirisi al wa? Se m-a m-un ngan rɔ Kirisi kadi m-təl-e ngan rɔ kaya dəne ti wa? Jagi m-a m-ra be al. ¹⁶ Se igəri kadi dəw ki ilə rɔne naa ti ki kaya dəne, təli darɔ ki kare ba sie al wa? Tado makitibi lə Luwə ə nə: «Dije ki joo kin a təli darɔ ki kare †.» ¹⁷ Nə, dəw ki ilə rɔne naa ti ki Babe, e naa ti sie kare ba me ndil ti tɔ. ¹⁸ E mbata kin ə, kadi imbati kaya sangi dəne je. Tado, ndəgi majal je ki dəw rade, əi gidɔ rɔe ti tagane, nə dəw ki isi sangi dəne kaya ti, isi ra majal ɔsi-n ta rɔne e wa. ¹⁹ Se igəri kadi darɔsi je e kəy kisi NDil

† 6:16 Kilə ngirə nɔ je 2.24

Luwə al wa? NDil ki e mesi ti kin j rɔ Luwə ti, Luwə ə adi səsi. Darɔsi e yə Luwə, bi e yəsi al. ²⁰ Maji kadi iləi tɔji dɔ Luwə ti me darɔsi ti, tado Luwə igə dɔsi ki gati ki ngay.

Ta ki dɔ taa-naa ti

7 Ta ki ɔji dɔ ta je madi ki əli-mi me makitibi ti ki in-dangi adi-mi. M-o maji ngay kadi dɔngəm tɔtɔ kadi dəne ti al. ² Nə mba kadi dəw osi me kaya ki ra ti al, maji kadi dɔngəm ki ra ka aw ki dəne ləne ki ɔji dɔne, ə dəne ki ra ka kadi aw ki dɔngəm ləne ki ɔji dɔne tɔ. ³ Maji kadi dɔngəm ki ra ka adi nene nɔ ki sɔbi kadi ade, ningə kadi dəne ka adi ngawne nɔ ki sɔbi kadi ade tɔ. ⁴ MBata dəne aw ki tɔgi dɔ rɔne ti al, nə e ngawe ə aw ki tɔgi dɔ ti. Be tɔ ə, dɔngəm ka aw ki tɔgi dɔ rɔne ti al, nə e nee ə aw ki tɔgi dɔ ti. ⁵ Maji kadi ɔgi-naa rɔsi al. Re ɔgi-naa rɔsi ningə, kadi e ki go mindisi ki osi naa ti mba kadi uni rɔsi əli ta ki Luwə. Ningə go ti ə, itəli awi naa ti gogi. Be mba kadi *Satə ingə rəbi na-n səsi al. Ingə rəbi na səsi loki asi kuwə rɔsi ngə al. ⁶ Ta ki m-əl səsi kin, e ndu ba m-adi səsi al, nə e go rəbi madi ə m-ɔji səsi. ⁷ M-ndigi ngay kadi dɔngəm je pəti toi tə mi be, nə ke ə, nɔ nɔ ka aw ki kadi-kare ləne ki Luwə ade. *Kadi kare je əi dangi dangi: dəw kare aw ki kadi-kare nɔ madi, ə e ki nungi aw ki kadi-kare nɔ ki rangi tɔ. ⁸ M-əl buwə je ki njé ngaw koy je, təkɔ to maji ngay kadi isi dɔrɔde tə mi be. ⁹ Nə ke ə re, asi kadi uwəi rɔde ngə al ba, maji kadi taai dəne, ə se taai dɔngəm ki rangi. Tado, taa-naa e soti kadi dəw ində gu dɔ ngur darɔ ti.

¹⁰ Ki ɔji dɔ dije ki taai-naa ki bəlme, maji kadi dəne tɔtɔ ji ngawne ti al. Ningə, ndu kin e mi ə m-un al, nə e Babe ə un. ¹¹ A re dəne tɔtɔ ji ngawne ti ba, a taa dɔngəm ki rangi al. Re e be al tɔ ningə, kadi təl aw ji ngawne ti gogi. Ə kadi dɔngəm ka tuwə nene al tɔ ††.

¹² Ki ɔji dɔ ndəgi dije ningə, e mi ə m-əl-de ta, bi e Babe al. M-əl kadi re, dɔngəm ki un mene adi Kirisi, aw ki dəne ki gər Kirisi al, ə dəne ka kin ndigi kadi n-isi sie ba, maji kadi tuwe al. ¹³ Ə re dəne ki un mene adi Kirisi, aw ki dɔngəm ki gər Luwə al, ə dɔngəm ka kin ndigi kadi n-isi sie ka, maji kadi mbate al tɔ. ¹⁴ Tado, dɔngəm ki gər Luwə al a e ki kay njay ki takul nene. Ningə dəne ki gər Luwə al ka, a e ki kay njay ki takul ngawne tɔ. Re e be al ningə, ngande je a əi ki kay njay al. Nə ki rɔjeti, əi ki kay njay. ¹⁵ A kin ə re, e ki gər Luwə al, ndigi mbati-naa ningə, ta rəbi to mbata ti lie. Tado goe ti kin, nɔ madi ki dɔɔ nje kun mene kadi Kirisi naa ti ki nje gər Luwə al goto. Luwə bar səsi kadi isi ki naa ki lapiya. ¹⁶ Dəw gər al, ki go rəbi kisi naa ti kin, dɔ maji ə, j dəne a aji ngawi, ə se j dɔngəm a aji nei.

Ka dɔ nja ti me bar ti ki Luwə bar dəw

¹⁷ Kadi nɔ ra dəw ki ra e ki go kadi-kare ti lie. Kadi kare ki Babe ade ki go kise ti ki dɔe taa, kəte taa kadi Luwə bar-e-n. E kin e ta ki m-ndangi madi njé kaw-naa je pəti. ¹⁸ Kin ə re dəw madi ijə mətine kəte taa kadi

†† 7:11 10-11: Mt 5.32; Mk 10.11-12; Lk 16.18

Luwə bar-e ningə, kadi təl ra rone tə nje kijə mōti al bəy be al. A kin ə re dəw madi ijə mōtine al bəy, ə Luwə bar-e ningə, kadi təl aw ijə mōtine al ngata. ¹⁹ M-adi igəri təkijə kijə mōti e ne madi kare al. Taa kijə mōti al ka e ne madi al tō. Ne ki sōbi kində kəm go ti, e ngəm go ndu-kun je lə Luwə. ²⁰ Maji kadi, nā nā ka isi me ji kisi ti ləne ki isi-n kəte taa kadi Luwə bar-e-n. ²¹ Kin ə j bəə kəte taa kadi Luwə bari ə, kadi iga ta dō kei bəə ti kin al. Re ta rəbi to mba kadi ɔr kulə bəə mindi ti mindi ka, maji kadi a me bəə ti wa kin ira-n kilə ki maji. ²² Tadō bəə ki Babe bar-e, e dəw ki kulə bəə ɔr minde ti ngata, e dəw lə Babe. Be tō ə, dəw ki e ba rone ki Luwə bar-e, təl bəə lə Kirisi. ²³ Kadi igəri təkijə igəri dōsi ki gati ki ngay, bi kadi itəli bəə je lə dije al. ²⁴ NGakom je, kadi nā nā ka, isi ki go ji kise ti ki isi-n kəte taa kadi Luwə bar-e-n.

Ta ki dō dije ti ki taai-naa al bəy, ki njé ngaw koy je

²⁵ Ki cji dō dije ki taai-naa al bəy, m-ingə ndu madi rō Babe ti kadi m-adi-de al. Ningə, m-a m-əl-de ta ki go koe ti ləm ki m-o. Mi ki Luwə o kəm-to-ndoo ləm, ə təl-m dəw ti ki asi kadi itaai mee.

²⁶ Ne ki mi m-o maji ngay kadi dəw ra ə to kin: dōk-agilo ki j-isi ti ne kin ə dingəm isi ki karne par ə, m-o kadi a e so-e ti, tadō e dōkagilo ki ngā ngay. ²⁷ Be ə, re itaa dəne ngata ba maji kadi isi sie par. A kin ə re itaa dəne al bəy ə, isi par bi isangi rəbi taa dəne al.

²⁸ Ningə, kin ə itaa dəne ə, e majal ə ira al. Taa re ngon ki mandī taa dingəm ka, e majal ə ra al tō. Nə dije ki njé taa-naa a ingəi kō ki ndō je pəti me kisi ki dō taa ti ləde. E be ə, m-ndigi kadi uri me kō ti kin al.

²⁹ NGakom je, ne ki kadi m-əl səsi ə to kin: dōkagilo ki noje ti nay ngay al ngata. Ə kadi kaw ki kəte ngō kam, njé taa dəne je toi tə dije ki taai dəne al be. ³⁰ Kadi njé ki isi ngi-naa toi tə dije ki ngi-naa al be, kadi njé ki isi rai rōnəl toi tə dije ki rai rōnəl al be, kadi njé ki ndogi ne je toi tə dije ki awi ki ne madi al be, ³¹ kadi njé ki isi maji ki ne kingə ki dōnangi ne ti toi tə dije ki isi maji al be. Tadō dōnangi ki ne maji ki me ti ba pəti a gotoi.

³² Ningə, m-ndigi kadi isi ki kanji ta ki ga. Tadō dəw ki taa dəne al bəy isi sol dō kilə ti lə Babe. Isi sangi kadi n-ra ne ki nəl Babe. ³³ Nə dəw ki taa dəne, isi sol mbata ne je ki dōnangi ti ne. Isi sangi kadi n-ra ne ki nəl nene yo tō. Adī e dəw ki ta gae tō joo. ³⁴ Be tō ə, dəne ki taa dingəm al, ə se ngon ki mandī ka toi be tō. Isi soli mbata kilə lə Babe, kadi n-əi dije ki maji me darōde ti nim, me ndilde ti nim. Nə dəne ki taa dingəm, isi sol mbata ne je ki dōnangi ti ne. Isi sangi kadi n-ra ne ki nəl ngawne yo tō. ³⁵ E ki mbata maji ləsi ə m-əl-n səsi ta kin bi e ki mba kadi m-ɔgi-n səsi dō ne madi al. Ningə, m-ndigi kadi irai e ki go rəbe ti ki maji, mba kadi itij rōsi kati me kində rō naa ti ki Babe, bi ki me ki joo al. ³⁶ Kin ə re, dingəm uwə dō ngon ki mandī ngata, ə oo kadi re n-taa-e al ə n-ra sie ne ki majal ba, maji kadi taai-naa par bi e majal al. ³⁷ Nə kin ə re, go nongī ti, dəw un ndune kadi n-taa dəne al, kanji gu ki kində dō ti, dəwe ra maji. Ra maji, lokī uwə rone ngā sangi dəne kin al. ³⁸ E be ə, re dingəm uwə dō ngon ki mandī

ə taai-naa sie par ka maji. A kin ə re, təl iyə goe adi taai-naa al ə maji ngay bəy tō.

³⁹ Dōkagilo ki dingəm isi ki dōne taa bəy ba, kadi dəne iyə ngawne al. Nə re ngawe oy ningə, kulə goto minde ti. Ta rəbi to kadi taa dingəm ki me ndigi. Nə ke ə kadi e dingəm ki me Kirisi ti taa. ⁴⁰ Ningə, ki go koe ti ləm, m-o kadi re nje ngaw koy kin isi dōne ti par ə maji ngay. M-əl be mbata, mi ka m-gər kadi m-aw ki NDil Luwə mem ti tō.

Ta dō da ti ki gugi yo

8 Ki cji dō da ki gugi yo ningə, m-o kadi j-əi pəti, j-əi njé ne gər təkijə rōjeti. Nə ne gər e nje re ki kōji rō. NDigi-naa ə yə e nje ra ki dəw kade tōgi me kadi-me ti lie. ² Re dəw madi oo rone tə nje ne gər ningə, dəwe kin gər ne ki rōjeti al bəy. ³ Nə re dəw ndigi Luwə ningə, Luwə gər dəwe kin.

⁴ Ə se kadi dəw uso da ki poli yo ə se kadi uso al wa? Ta ki kadi j-əl ən: Ji gər kadi yo madi kare goto dōnangi ti ne. Taa, Luwə ki rangi goto, Luwə e karne ba par ə isi ngō. ⁵ Dije isi bari ne je madi dōrā ti, ə se dōnangi ti ne luwə je. Ə re, isi bari-de luwə je, ə adi luwə je ki babe je bəyi-naa ka †, ⁶ ki rōje ti je ba, Luwə e karne ba ə isi ngō. Luwə ki Bawje, ki nje kində ne je pəti, ki j-isi ki dō-je taa ki takule. Taa Babe e kare ba tō. E ki go rəbi lie ə Luwə ində-n ne je pəti. Taa, j-isi ki dōje taa, ki go rəbi lie tō.

⁷ Nə dije ki nā je gəri ki be kin al. Ki madi je, rai yo je ki nde nde, adi ki bone wa kin ka, lokī isi usoi da ki poli yo ningə, usoi təkijə e da lə yo je ki rōjeti ka kin tō. Taga ləde, tōge goto, adi ooi rōde tə dije ki to njé. ⁸ E ne kuso ə e nje kaw səje rō Luwə ti al. Re j-usoi al ə, ne kare ki du-je goto; a re j-usoi ə, ne kare ki j-ingəi dō made ti goto tō. ⁹ Re e be ka, kadi oi go rōsi maji. Oi go rōsi maji, kadi taa ki Kirisi taa səsi ilə səsi taa kin, təl rəbi ki kadi adii njé ki əi tō je, tosii me majal ti al. ¹⁰ Təkijə dəw ki tō, oo-i, j ki igər ne maji, isi uso ne kəy ra yo ti. Lokī oo-i kin, se a ra kadi a aw ki kəte kəte me kuso da je ti ki Pəli yo al wa? ¹¹ E be ə, ngokōje ki tō, ki Kirisi oy mbata lie kin, a tuji ki go rəbi ne gər ləi. ¹² Majal ki isi irai csi ta ngakōsi je, isi irai adi do taga je ləde ki tōge goto kin, e majal ki isi irai indori Kirisi tō. ¹³ E be ə, re e ki mbata ne kuso ə kadi ngokom osi-n me majal ti ba, m-a m-uso da al, mba kadi m-adi ngokom osi-n me majal ti al.

Ne ki sōbi kadi dəw ra ki ne ki sōbi kadi dəw ingə

9 M-ndəji səsi m-o se mi dəw dōrōm al wa? Se mi nje kaw kilə al wa? Se m-o Jəju ki Babe ləje ki kəm al wa? Se səi kandi kilə ləm me tō Babe ti al wa? ² Re ndəgi dije ə ooi mi tə nje kaw kilə al ka, ki rōsi ti mi nje kaw kilə. Tadō ne ki tōji kadi mi nje kaw kilə, e kində rō naa ti ləsi ki Kirisi kin.

³ Ta ki kadi m-rō-n ki njé kində ta dōm ti ə to kin: ⁴ Se sōbi kadi kilə ki j-isi ra kin, j-ingə ne loe ti j-uso al wa? ⁵ Se sōbi kadi j-aw ki dəne madi tə neje təkijə ndəgi njé

† 8:5 10.20-21

kaw kilə je, ki ngakə Babe je, ki Piyər je isi rai al wa? ⁶ Se sɔbi dje je ki Barnabasi † par kadi tə ji ra kilə taa j-ingə nē j-uso wa? ⁷ Əli-mi adi m-o, se ndɔ kare oi asigar ki ra kilə asigar ləne ki nē kingə lie e wa e nɔɔ wa? Ə se nɔ ə ndɔr nju ningə uso kandi nē ndɔr ka kin al wa? Ə se nɔ ə ul bati je ningə ɔy mbade al wa?

⁸ Ta kin m-əl ki go ta kəl dije ti par wa? *NDu-kun lə *Moji ka əl ta kin be tɔ ə nə: ⁹ «Dəw a dɔ ndugidu ta mangi ti al, dɔkagilo ti ki a njiyə dɔ ko ti mba kadi kande tɛɛ ††.» E mbata lə mangi je ki da wa kin ə Luwə aw-n ki ta ki ga kin wa? ¹⁰ Se e mbata ti ləje je wa kin ə Luwə əl-n ta kin al wa? Təki rɔjeti, e mbata ti ləje ə əl-n ta kin. Tadɔ sɔbi kadi dəw ki nje ndɔr, ində mene dɔ ti təki ndɔr kin n-a n-ingə nē loe ti. Taa kadi dəw ki nje kində ko gər təki n-a ningə nē dɔ jine. ¹¹ Təki ji dibi nē lə ndil dansi ti kin, e go ti al kadi ji tətə kande ki kadi maji ki darɔje rɔsi ti wa? ¹² Re dije madi ingəi nē kin ningə, ra ban be ə je kin bəy taa kadi j-a j-ingə al ə?

Re e be ka, j-ində tɔgi kin dɔsi ti al. J-ore meje dɔ nē je ti pəti mba kadi j-ilə kagi nɔ poy ta ti ki maji kin al.

¹³ Igəri maji kadi dije ki njé ra kilə me kəy ti lə Luwə, usoi nē ki me kəy ti lə Luwə. Igəri maji kadi njé kijə nē məsi kadi-kare je, usoi nē kadi-kare kin †. ¹⁴ Be tɔ ə, dije ki njé kilə mbə Poy Ta ki Maji, Babe un ndune kadi ingəi nē kusode me kilə kilə mbə Poy Ta ti ki Maji kin ††.

¹⁵ Nə mi, m-ində tɔgi kin dɔ dəw ti al. M-ndangi ta kin mba kadi m-dəji-n go nē madi al tɔ. Re e koy ka, m-ndigi koy par. E nē rɔnəl ləm, Dəw madi ki kadi a taa jim ti goto. ¹⁶ Ningə, Poy Ta ki Maji ki m-ilə mbəe kin e nē ki kadi m-a m-ində-n gum al. E kilə ki isi dɔm ti, sɔbi kadi m-ra. Ningə kəm-to-ndoo e ləm, loki m-ilə mbə Poy Ta ki Maji kin al. ¹⁷ Re e kilə ki m-ra ki dɔm mi wa ba, sɔbi kadi m-a m-ingə nē kigə go jim. Nə təki e kilə ki isi dɔm ti kadi m-ra, m-ra təki isi-n dɔm ti kadi m-ra-n ka kin. ¹⁸ Nē kigə go ji ləm e ri ə? Nē kigə go ji ləm e Poy Ta ki Maji ki m-ilə mbə. M-ilə mbə ki kanji kadi m-ingə nē ki sɔbi kadi m-ingə loe ti.

¹⁹ Mi dəw dɔrɔm, mi bəə al. Nə be ka, m-ra rɔm bəə ti lə dije pəti mba kadi m-ingə-n dije ngay m-adi Kirisi.

²⁰ Lokɔ mi dan *Jipi je ə, m-təl rɔm Jipi ti mba kadi m-ingə-n Jipi je. Mi gin ndu-kun ti lə Moji al, nə loki mi dan dije ti ki əi gin ndu-kun ti lə Moji ə, m-ra rɔm tə dəw ki e gin ndu-kun ti səde mba kadi m-ingə-n-de.

²¹ Re mi dan dije ti ki gəri ndu-kun lə Moji al ə, m-ra rɔm tə dəw ki gər ndu-kun lə Moji al be mba kadi tə m-ingə-n-de. Nə ki rɔjeti ba, mi gin ndu-kun ti lə Luwə, tadɔ m-təl rɔm go ndu-kun ti lə Kirisi. ²² Re mi dan tɔ je ti ə, m-ra rɔm tɔ ti mba kadi m-ingə-n tɔ je m-adi Kirisi. M-təl rɔm nē je ti pəti rɔ dije ti pəti mba kadi tə dije madi ingəi kaji. ²³ M-ra nē je kin pəti mbata ti lə Poy Ta ki Maji. M-ra mba kadi m-ingə-n nē maji ki əl tae tɔ.

²⁴ Igəri kadi dije ki njé kəy ngɔdi, pəti ɔyi-naa ngɔdi dɔ bangi ti, nə kare ba dande ti par ə ingə nē kigə go njəe, ə se igəri al? Maji kadi ɔyi-naa ngɔdi ki kuje ki kadi ingəi nē ngɔdi ləsi. ²⁵ Njé kəy ngɔdi je, lo na rɔ ti

lədə, dəw ki ra ka ində dɔ rɔne ti kadi tə n-ingə-n jɔgi kɔsi-gon. Ningə e jɔgi kɔsi-gon ki ndɔ madi ə a tuji, nə je, jɔgi kɔsi-gon ləje a tuji al ratata. ²⁶ E be ə, mi m-isi m-ɔy ngɔdi, ningə, m-ɔy ngɔdi lə njé kəm tɔ je ki nɔɔ be al. Taa m-isi m-rɔ tɔ, ningə rɔ ki m-isi m-rɔ, m-bir jim m-ində-n nəl al tɔ. ²⁷ M-isi m-ində dɔ darɔm ti, kadi m-ule gin tɔgim ti. M-ule gin tɔgim ti mba kadi, mbə Poy Ta ki Maji ki m-isi m-ilə kin, lo ti ə ɔri-mi kɔ al.

Nē kɔji dɔ Isirayəl ti dilə lo ti

10 NGakom je, m-ndigi kadi igəri təki kaje je pəti njiyəi gin kil ndi ti ††, taa gangi dan ba bo tɔ ††.

² Luwə ra-de batəm me kil ndi ti nim, me ba bo ti nim, tadɔ indəi rɔde naa ti ki *Moji. ³ Pəti, usoi nē kuso ki j dɔrɔ ti ††. ⁴ Taa əi pəti, ɔyi-naa man ki j dɔrɔ ti tɔ. ɔyi-naa man ki tɛɛ me mbal ti ki j dɔrɔ ti, ki isi dan gode †. MBal ka kin e Kirisi. ⁵ Be ka, ngay je dande ti, kilə rade nəl Luwə al, adi oyi, ninde a dɔ-naa ti dilə lo ti. ⁶ Nē je kin pəti rai nē be, mba kadi e nē ndo ləje. E nē ndo mbata ti ləje, mba kadi, bone ki majal ra-je təki ra-n-de kəte kin be al ngata ††. ⁷ Irai yo təki dije madi dande ti rai kin al. Makitibi lə Luwə əl ə nə: «Dije isi nangi usoi je ɔyi-naa je, ningə go ti, j taai ndami-naa ††.» ⁸ Ibuki rɔsi me kaya ti ki ra təki dije madi dande rai kin be al. Kaya ki ra kin ə adi dije dibi kuti joo gide e mitə oyi ndo kare ba be ††. ⁹ Oti kadi ji nai Kirisi təki njé ki madi dan kaje je ti nai-e-n, ə adi li je tɔi-de tɔli-de kin be al ††. ¹⁰ Oti kadi ji bai ta təki njé ki madi je dande ti rai, adi malayka ki nje tuji dije, tɔ-n kode kin be al ††. ¹¹ Nē je kin tɛɛ dɔ kaje je ti be, mba kadi e nē ndo mbata ti ləje. Ningə, ndangi me makitibi ti be, mba kadi ɔji-je, je ki je basi ki dɔkagilo ki dɔbəy ti. ¹² E be, dəw ki oo kadi n-a dɔ njane ti maji ningə, kadi ində kəm-kədi dɔ rɔne ti. ində kəm-kədi mba kadi osi me majal ti al.

¹³ Nē na ki a tɛɛ dɔsi ti ki kadi a e nē na ki dəw asi kuwə tɔgine ba me ti al goto. Ningə, Luwə ki nje ra nē ki dana, a iyə ta rəbi kadi nē na ki al dɔsi tɛɛ dɔsi ti al tɔ. Dɔkagilo ki nē na tɛɛ dɔsi ti ningə, a adi səsi tɔgi kadi uwəi rɔsi ba me ti. A ilə rəbi kadi itɛɛi me ti kɔ.

Kadi njé kadi-me je rai madi-naa ki yo ki ra al

¹⁴ E be ə, njé ndigi ləm, maji kadi ɔyi-naa sɔy kadi yo ti ki ra. ¹⁵ M-əl səsi ta tə njé tər je. Kadi səi je wa indəi manji ta ki m-əl səsi kin oi. ¹⁶ Lokɔ j-isi j-ɔyi-naa man nju, ji rai oyo dɔ ti taa j-ɔyi-naa. Ə se e kin, e ra madi-naa dɔ məsi Kirisi ti al wa? Ə se mapa ki j-isi ji ləbi-naa danje ti j-usoi kin e madi-naa dɔ darɔ Kirisi ti al wa ††? ¹⁷ Be ə, mapa e kare ba, ningə re ji bəy ka, ji təli darɔ ki kare me mapa ti ki ji ra madi-naa dɔ ti. ¹⁸ Oi ta lə ngan *Isirayəl je ki go darɔ ti: Njé ki usoi da je ki kijə mindide kadi-kare ti kin, se rai me kasi-naa ki Luwə nɔ dɔngiri ti ki adi kadi-kare titi kin al wa ††? ¹⁹ Ta ki m-

†† 10:1 Tɛɛ ki taga 13.21-22; 14.19-20 ††† 10:1 Tɛɛ ki taga 14.22-29 ††† 10:3 Tɛɛ ki taga 16.35 † 10:4 Kɔr Isirayəl je 20.8-11 †† 10:6 Kɔr Isirayəl je 11.4 ††† 10:7 Tɛɛ ki taga 32.6 †† 10:8 Kɔr Isirayəl je 25.1-18 ††† 10:9 Kɔr Isirayəl je 21.5-6 †† 10:10 Kɔr Isirayəl je 17.6-14 †† 10:16 Mt 26.26-28; Mk 14.22-24; Lk 22.19-20 ††† 10:18 Ləbətiki 7.6, 15-16

† 9:6 Knjk 9.27; 11.22-25, 30 †† 9:9 Dətarənom 25.4; 1Tim 5.18 † 9:13 Ləbətiki 6.9, 19; Dətarənom 18.1-3 †† 9:14 Mt 10.10; Lk 10.7

ndigi kadi m-əl dɔ lo kin ti ə to kin: da ki pole-n yo ə se yo wa ki dɔne, se e ne madi wa? ²⁰ E ne madi al. Ningə, təkɪ dije adi kadi-kare kin ndil je ki majal †, bi adi Luwə al ††, m-ndigi kadi irai me kasi-naa ki ndil je ki majal al. ²¹ E go ti al kadi ayi-naa me kɔpi ti lə Babe, ningə itəli ayi-naa me kɔpi ti lə ndil je ki majal bəy tɔ. Taa e go ti al kadi usoi naa ti ki Babe, ə itəli usoi ki ndil je ki majal bəy tɔ. ²² Se ji ndigi sangi ta Babe kadi jangi ra-e dɔje ti wa? Ə se tɔgije itə yə Babe wa?

Kadi Luwə ingə kɔsi-gon me ne je ti pəti

²³ Dije madi əli əi nə: «Ta rəbi to mba kadi dəw ra ne je pəti ki mee ndigi kare.» E ki rɔjeti, «ta rəbi to mba kadi dəw ra ne je pəti ki mee ndigi kare,» nə ne je pəti maji ki dəw dɔɔ al. «Ta rəbi to mba kadi dəw ra ne je pəti ki mee ndigi kare.» Nə ne je pəti a ra maji ki njé kaw-naa je al. ²⁴ Kadi dəw madi dansi ti sangi maji lə rɔne par al, nə kadi sangi maji lə ndəge je tɔ taa.

²⁵ Ne je pəti ki dije isi gatii sukɪ ti, kadi usoi ki kanji kadi mesi uwə səsi ki ta. ²⁶ Tado, dɔnangi ki ne je ki me ti pəti e yə Babe ‡. ²⁷ Re dəw ki nje kadi-me al, bar səsi ki ne kuso, ə awi loe ti ningə, kadi usoi ne je pəti ki adi səsi ki kanji dəji gine, nə tə mesi j uwə səsi ki ta dɔ ti. ²⁸ A re dəw madi əl səsi ə nə e da ki gugi yo ningə, kadi usoi al. Usoi al mbata ti lə dəw ki əl səsi, taa mbata lə me kuwə ki ta tɔ. ²⁹ Me kuwə ki ta ki m-əl tae kin, e səi je al, nə e me kuwə ki ta lə dəwe ki nje kəl ta kin. Ra ban be ə, me kuwə ki ta lə dəw kin rangi par a ilə kagi nɔ ne ti ki ta rəbi to kadi m-ra ə? ³⁰ Re ne kuso to, ə m-ra oyo dɔ ti taa m-uso ə, ra ban be ə dəw a əl-m ta ki majal dɔ ti ə?

³¹ E be ə, re e ne kuso ə usoi, re e ne kəy ə ayi, ə se ne ri ki irai, maji kadi irai adi Luwə ingə kɔsi-gon me ti. ³² Maji kadi ne madi kare me kilə rasi ti, təl jigi tigə *Jipi je al nim, tigə dije ki əi Jipi je al, al nim, taa tigə njé kaw-naa je lə Luwə al nim tɔ. ³³ E mbata kin ə, mi wa ki dɔm, m-ində tɔgi dɔ rɔm ti, kadi m-nəl dije pəti me ne ram je ti pəti.

11 Indaji-mi təkɪ mi ka m-ndaji-n Kirisi be tɔ.

Maji kadi dəne dɔɔ dɔne dɔkagilo kaw-naa ti.

² M-ilə tɔji dɔsi ti, tado taa taa, mesi isi ole dɔm ti. M-ilə tɔji dɔsi ti bəy tɔ, tado ingəmi go ne je ki m-ndo səsi maji təkɪ m-əl-n səsi. ³ Ningə ne ki m-ndigi kadi igəri ə to kin: Kirisi e dɔ dɔngəm ti, dɔngəm e dɔ dəne ti, ningə Luwə e dɔ Kirisi ti tɔ. ⁴ Ə re dɔngəm ki ra, ki isi əl ta ki Luwə, ə se isi əl ta ki ta Luwə ti ki dɔne ki dɔɔ ningə, ilə rɔɔl dɔ dəw ti ki isi dɔe ti. ⁵ A kin ə re e dəne ki ra ki isi əl ta ki Luwə, ə se əl ta ki ta Luwə ki kanji dɔ dɔne ningə, ilə rɔɔl dɔ ngawne ti tɔ. Tado to təkɪ ngisə dɔne be. ⁶ Re dəne dɔɔ dɔne al ningə, kadi ijə dɔne. A re e ne ki to rɔɔl kadi dəne ijə dɔne ningə, maji kadi dɔɔ dɔne. ⁷ E go ti al kadi dɔngəm dɔɔ dɔne, tado e bana kəm Luwə, taa e ne kɔsi-gon lie tɔ ††. Ningə dəne e ne kɔsi-gon lə dɔngəm tɔ. ⁸ E be, tado e dɔngəm ə Luwə ɔr dam

rɔe ra-n dəne bi e dəne ba Luwə ɔr dam rɔe ra-n dɔngəm al. ⁹ Ningə, Luwə ra dɔngəm mbata ti lə dəne al, nə e dəne ə Luwə ra-e mbata ti lə dɔngəm ††. ¹⁰ E ki mbata kin ə, kadi dəne dɔɔ dɔne mbata *Malayka je. Dɔ ki dɔɔ, tɔji kadi dəne e gin tɔgi ti. ¹¹ Ningə, ki ta kəm Babe ti, dəne a isi ki kanji dɔngəm al, taa dɔngəm a isi ki kanji dəne al nim tɔ. ¹² Tado Luwə ɔr dəne rɔ dɔngəm ti, ningə dəne ə oji dɔngəm tɔ. Ba ne je pəti j rɔ Luwə ti. ¹³ Ningə, səi je wa iməri ta dɔ ti oi se e go rəbe ti kadi dəne əl ta ki Luwə ki kanji dɔɔ dɔne wa? ¹⁴ Se ji gəri kadi e ne ki go rəbe ti al kadi dɔngəm aw ki bj dɔ ki ngal al wa? ¹⁵ Nə ki rɔ dəne ti ba, yingə dɔ ki ngal e ne kɔsi-gon mbata ti lie, tado Luwə ade yingə dɔ ki ngal mba kadi e ne kuti dɔe. ¹⁶ A kin ə re, dəw madi naji ta ta kin ningə, kadi dəwe gər təkɪ j-aw ki jibəl rae ki rangi al. Je wa al nim, njé kaw-naa je lə Luwə al nim tɔ.

Ne kuso lə Babe

¹⁷ M-aw tə m-ilə jim dɔ ne ti kare ki to kin. Ningə e ne ki m-a m-ilə-n tɔji dɔsi ti al. M-ilə tɔji dɔsi ti al, tado loki ikawi-naa ningə, ne je ki to ra al yo ə isi ta ti isi rai, bi irai ne ki kadi to səsi soti al. ¹⁸ Ne kare, m-o kadi loki ikawi-naa ba, gangi-naa to dansi ti. Ningə, m-gər kadi ta je ki m-o kin, e ki rɔjeti a to dan ti nɔɔ. ¹⁹ Maji kadi gangi-naa to dansi ti wa tɔ taa. Tado gangi-naa kin ə, a ra kadi dije gəri, njé je ki əi dije lə Luwə təkɪ rɔjeti dansi ti. ²⁰ Ningə, loki ikawi-naa, e ne kuso lə Babe ba isi usoi al. ²¹ E ne kuso lə Babe al tado, dɔkagilo kuso ne ti ba, nɔ nɔ bətirə ki ta ne kuso ti ləne ki jii-n be kadi uso. Ra adi njé ki nɔ je isi ki bo, ə njé ki nungi, kasi rade tɔ. ²² Ə se ta kəy je ləsi ki kadi isi ti usoi je ayi-naa je goto wa? Se e koo ba oi nda njé kaw-naa je lə Luwə al wa? Se irai be mba kadi iləi rɔɔl dɔ njé je ti ki ne ləde goto wa? Ta ri ə kadi tə m-əl səsi me lo kin ti ə? Kadi m-ilə tɔji dɔsi ti a? Jagi, ki cji dɔ lo kin ningə, m-a m-ilə tɔji dɔsi ti al.

²³ Tado ne ndo ki m-ingə rɔ Babe ti ə m-ndo səsi ə to kin: Me kondɔ ti ki kadi iləi Babe Jəju ji njé tɔl-e je ti, Jəju un mapa, ra oyo Luwə dɔ ti, ²⁴ uwə tətɪ naa ti, təl-n adi njé ndo je, ningə əl-de ə nə: «E kin e darɔm ki to mbata ti ləsi. Itaai usoi kadi mesi ole-n dɔm ti.» ²⁵ Go ne kuso ti, Jəju un kɔpi kasi kandi nju, ra təkɪ ra-n kəte ka kin be bəy, ningə əl-de ə nə: «Kɔpi kin e kun mindi ki sigi me məsim ti. Dɔkagilo je pəti ki a ayi-naa ningə, kadi mesi ole-n dɔm ti.» ²⁶ Ningə, dɔkagilo je pəti ki a usoi mapa kin, ə se a ayi-naa kɔpi kin ba, iləi mbə koy Babe bitɪ kadi re-n. ²⁷ E mbata kin ə, dəw ki uso mapa ə se ay kɔpi lə Babe ki kanji ndər gin rɔne ningə, aw ki ta dɔne ti dɔ darɔ Babe ti ki dɔ məse ti. ²⁸ Be ə, maji kadi dəw ki ra ndər gin rɔne kəte bəy taa uso darɔ Babe nim ay məse nim. ²⁹ Tado dəw ki uso nim ay nim ki kanji gir ta mene ti kadi e darɔ Babe ningə, e wa ə isi ɔr ta ki gangi re-n dɔne ti. ³⁰ Ne kin ə ra adi njé moy je ki njé tɔgi goto je əi ngay dansi ti. Ningə ki ngay je dansi ti oyi tɔ. ³¹ Re j-əi je wa ji gangi ta dɔ rɔjeti ningə, j-a j-osi me ta ki gangi ti lə Luwə al. ³² Ningə, ki go rəbi lə ta ki gangi kin, Luwə ində-je cji-je mba kadi ta ki gangi osi dɔje ti naa ti ki dije ki gəri Luwə al, al.

† 10:20 1Tim 4.1 †† 10:20 Dətarənom 32.17 ‡ 10:26 Pa je 24.1 †† 11:7 Kilə ngirə ne je 1.26-27

‡† 11:9 8-9: Kilə ngirə ne je 2.18-23

³³ E be ə, ngakom je, loki ikawi-naa kadi usoi ne ningə, ingəmi-naa. ³⁴ Re dəw madi bo ra-e ə, maji kadi uso ne me kəy ti ləne. Be mba kadi kaw-naa ləsi ɔr ta ki gangi re-n dɔsi ti al. Ki ɔji dɔ ndəgi ta je, ndɔ ki m-tɛɛ dansi ti ə m-a m-ində dɛe naa ti bəy.

Kadi kare lə NDil

12 Ki ngɔsine kin ngakom je, m-ge kadi igəri kadi-kare je ki dangi dangi lə NDil, bi kadi isi day dɔ ti al. ² Dɔkagilo ti ki igəri Luwə al bəy, injiyəi tə njé kəm tɔ je go yo je ti ki mbi bəy. ³ E be ə, m-əl səsi kadi ay njay. Dəw kare ki NDil lə Luwə ɔr nge ki a ə nə: «NDɔl e dɔ Jəju ti» goto. Ta dəw madi ki a ə nə: «Jəju e Babe» ki kanji kadi NDil ɔr nge ka goto tɔ. ⁴ *Kadi-kare je e dangi dangi nə NDil ki nje kadi-de e kare ba. ⁵ Kilə bəə je to dangi dangi, nə Babe e kare ba. ⁶ Kilə ra je to ta dangi dangi, nə Babe ki kare ba ə ində me njé ra-e ti pəti. ⁷ Luwə adi kadi-kare ki go NDil ti dəw ki ra mba kadi ra maji ki kosi dije pəti. ⁸ E be ə, ki go rəbi lə NDil ki kare wa kin, Luwə adi dəw madi kuji kəl ta ki kəm-kədi, ə adi ki nungi kuji kəl ta ki ne gər. ⁹ Ki madi, Luwə ade kadi-me, ningə ki nungi ade kadi-kare nga njé moy je ki go rəbi lə NDil ki kare wa kin. ¹⁰ Adi ki madi, kadi-kare ra ne je ki əti bəl bəl; adi ki nungi, kadi-kare kəl ta ki ta Luwə ti; ki nungi, kadi-kare kər nin NDil Luwə ki ndil je ki ngom naa ti; adi ki nungi, kadi-kare kəl ndon ta je ki dangi dangi; ningə adi ki nungi bəy, kadi-kare kər gin ta je ki dangi dangi tɔ. ¹¹ Kadi-kare je wa pəti kin, e ki go rəbi lə NDil ki kare wa kin ə Luwə adi-n dəw ki ra ki go me ndigi ti ləne.

¹² Təki darɔ dəw e kare ba, nə aw ki ngan rɔje je ngay, ngan rɔje je ki ngay kin, re bəyi-naa tə ri ka, əi darɔ ki kare. Dije pəti ki indəi rɔde naa ti ki Kirisi ka toi be tɔ. ¹³ Tadɔ j-əi pəti, *Jipi je ki gin dije ki dangi dangi; bəə je ki dije ki əi ba rɔde je; j-ingəi batəm me NDil ti ki kare ba. Taa j-əyi-naa man me NDil ti ki kare wa kin tɔ. ¹⁴ Darɔ dəw e ngon rɔje je ki kare ba al, nə e ngan rɔje je ki dangi dangi. ¹⁵ Kin ə re nja ə nə: «Mi ji al, adi mi ki kare dan ngan rɔ je ti al», ningə kəl-e ki be kin par ə ɔr nja kɔ dan ngan rɔje je ti al. ¹⁶ Kin ə re mbi ə nə: «Mi kəm al, adi mi ki kare dan ngan rɔje ti al», ningə kəl-e ki be kin par ə ɔr mbi kɔ dan ngan rɔje je ti al. ¹⁷ Kin ə re darɔ pəti e kəm ə, dəw a oo ta ban ə? Kin ə re darɔ pəti e mbi ə, dəw a əti bəy ne ban ə? ¹⁸ Ki rɔjeti, Luwə ində ngan rɔje je kare kare ki kilə ki sɔbi dɔde ki go ndigi ti ləne. ¹⁹ Kin ə re ngan rɔje je pəti əi ngon rɔ ki kare ba ningə, dəw a əl ta lə darɔje al. ²⁰ NGan rɔje je əi ngay nə darɔje e kare ba. ²¹ Ningə lo kadi kəm əl ji ə nə: «M-gər-i al», goto; taa lo kadi dɔ əl nja ə nə: «M-gər-i al», goto tɔ. ²² NGan rɔje je madi ki toi tə ne ki tɔgide goto be kin, awi ki ndade ngay. ²³ Ningə, ngan rɔje je ki j-oi-de tə ne madi al me rɔje ti kin ə, j-oi gode ngay. Ə njé ki j-oi-de tə ne ki maji kəl tae al kin ə ji ngə-mi-de maji tɔ. ²⁴ NGan rɔje je ki ingəi kɔsi-gon, awi ki ndoo kɔsi-gon al nga. Luwə ində-je ki ngan rɔje je ki dangi dangi, ningə ngan rɔje je ki kɔsi-gon du-de, Luwə ɔsi gonde ngay. ²⁵ Luwə ra be mba kadi gangi-naa goto me darɔ ti. Ningə kadi ngan rɔje je ki dangi

dangi indəi kəmde go-naa ti pəti. ²⁶ Adi re ngon rɔ kare ingə kɔ ningə, ndəgi rɔje je pəti ingəi kɔ sie naa ti. A re ngon rɔ kare ingə kɔsi-gon ningə, ndəgi rɔje je pəti ingəi kɔsi-gon sie naa ti tɔ.

²⁷ NGɔsine səi nga rɔ Kirisi, ningə səi kare kare pəti, səi nga rɔ ki sɔbi dɔsi. ²⁸ E be ə, dan njé kaw-naa je ti, Luwə ində njé kaw kilə je tə dije ki dɔsɔy dɔ njé kaw-naa je ti; ki kɔ joo, ində njé kəl ta je ki tae ti; ki kɔ mitə, ində njé ndo ne je. Ningə go ti, Luwə adi kadi-kare je ki dangi dangi, adi e kadi-kare ra ne kɔji je ki əti bəl bəl, ki kadi-kare nga njé moy je, ki kadi-kare ra ki njé kaw-naa je, ki kadi-kare kər nɔ dije, ki kadi-kare kəl ndon ta je ki dangi dangi. ²⁹ Pəti əi njé kaw kilə je al, pəti əi njé kəl ta ki ta Luwə ti al, pəti əi njé ndo ne je al, pəti əi njé ra ne kɔji je ki əti bəl bəl al. ³⁰ Pəti awi ki kadi-kare nga njé moy je al, pəti awi ki kadi-kare kəl ndon ta je ki dangi dangi al, pəti əi njé kər gin ta je ki dangi dangi al. ³¹ Indəi tɔgi dɔ rɔsi ti kadi ingəi kadi-kare je ki ndade e ngay itə ndəge je, ningə m-a m-ɔji səsi rəbi ki maji ngay itə ne je pəti.

NDigi-naa

13 Kin ə m-əl ndon ta lə dije ki dangi dangi, ə se ndon ta lə malayka je mindi ka, re ndigi-naa goto rɔm ti ə m-to tə ningə-kasi ki ba kəy kəy, ə se gal ki siyə saki saki kam be par. ² Re m-aw ki kadi-kare kəl ta ki ta Luwə ti, ə se kadi-kare gər gin ne je ki to lo bɔyɔ ti pəti tigə, ə se m-aw ki ne gər je pəti, ə se m-aw ki kadi-me ki tɔge e ngay asi kadi m-ɔr-n mbal lo kae ti kəte ka, re m-aw ki ndigi-naa al ə mi ne madi al. ³ Re m-adi ne kingə je ləm pəti njé ndoo je, re m-ilə rɔm por mbata kingə-n tɔba ka, re ndigi-naa goto rɔm ti ə, ne kare ki m-a m-ingə me ti goto.

⁴ Dəw ki nje ndigi-naa aw ki kore me, e nje ra maji, e nje ra ta ne al, e nje tɔji rɔne al, e nje kində gune al tɔ. ⁵ Nje ndigi-naa a ra ne ki to rɔsɔl al, a sa ne mbata maji lə rɔne par al, a ra wongi kalangi al, taa a uwə dəw mene ti al tɔ. ⁶ Nje ndigi-naa a ra rɔnəl dɔ ne ki go rəbe ti al, al, nə a ra rɔnəl dɔ ne ki rɔjeti yo. ⁷ Nje ndigi-naa e nje kiyə go majal kɔ, e nje ngəm go kadi-me, e nje kində me dɔ ti, e nje kore mene dɔ ne je ti pəti.

⁸ Kəl ta ki ta Luwə ti a goto ndɔ madi, kəl ta ki ndon ta je ki dangi dangi a goto ndɔ madi, gər gin ne je ki dangi dangi a goto ndɔ madi tɔ, nə ndigi-naa a to rata-ta. ⁹ Ningə, ne gər ləje asi-naa bərərə al, taa ta ki ta Luwə ti ki j-isi j-əl ka asi-naa bərərə al tɔ. ¹⁰ Loki nje kasi-naa pəti a tɛɛ hɔy ningə, ne je pəti ki asi-naa al a gotoi.

¹¹ Loki mi ngon bəy, ta kəlm e ta kəl ngon ki du, gir ta ləm e gir ta lə ngon ki du, ə se kɔji ta ləm e kɔji ta lə ngon ki du. Nə loki m-təl dəw ki tɔgi, m-iyə ne ra lə ngon ki du kɔ. ¹² Ki bone kin, j-isi j-oi ne je tə ne ki koo me kɔtirongi ti be, adi j-oi piti piti ba bəy, nə ndɔ madi a re ngɔ kadi j-a j-oi-e ki kəmje ja ja. Dɔkagilo ti ki bone m-gər ne je pəti al bəy, nə ndɔ madi a re ngɔ kadi m-a m-gər ay njay njay təki Luwə gər-m jeje kin be tɔ. ¹³ Ki bone kin ne je ki mitə kin toi lo tode ti, adi e: kadi-me

nim, kində me dɔ ti nim, ndigi-naa nim tɔ, nə e ki bo ngay dande ti e ndigi-naa.

Kadi kare je ki dangi dangi ki Luwə adi njé kadi-me je

14 Kəte nɔ nɛ je ti pəti, isai rəbi ndigi-naa ki rɔ ki ti kati. Ningə, kadi isai rəbi kadi-kare je ki go NDil ti tɔ. Ki bo toi, e kadi-kare kəl ta ki ta Luwə ti. ² Dəw ki isi əl ta ki ndon ta je ki rangi ki dije gəri al, isi əl ta ki di-je al, nə isi əl ta ki Luwə, tadɔ dəw ki gər dɔ ta lie ki isi əl goto. E ki takul NDil Luwə ə isi əl-n ta ki to lo bɔɔɔ ti kin. ³ Ningə, dəw ki isi əl ta ki ta Luwə ti, isi əl ta ki dije mba kadi awi ki kəte kəte me kadi-me ti ləde. Isi ilə dingəm mede ti taa isi sɔl mede tɔ. ⁴ Dəw ki nje kəl ta je ki dangi ki dəw gər dɛ al, isi mbusi rɔne e wa me kadi-me ti ləne, nə dəw ki nje kəl ta ki ta Luwə ti isi mbusi nja kosi njé kaw-naa je dɔ kadi-me ti ləde.

⁵ M-ndigi kadi səi pəti əli ndon ta je ki dangi dangi ki dəw gər dɛ al, nə ndigi ləm ki ngay e ki mba kadi əli ta ki ta Luwə ti. Tadɔ dəw ki nje kəl ta ki ta Luwə ti, e dɔ dəw ti ki nje kəl ndon ta je ki rangi ki dəw gər dɛ al. A re dəw madi ɔr me ta lə nje kəl ndon ta je ki dangi dangi ka kin adi kosi njé kaw-naa je kadi mbusi-n njade wa taa. ⁶ NGakom je, kin ə bone m-re rɔsi ti ə m-əl ta ki ndon ta je ki igəri al ningə, maje e ri mbata ti ləsi ə? Kin ə re ta ləm ki m-əl, tɛɛ ki dɔ nɛ ki to lo bɔɔɔ ti adi səsi al nim, adi səsi nɛ gər al nim, ɔji səsi nɛ ki a ra nɛ lo ti ti al nim, ta adi səsi nɛ ndo al nim tɔ ningə, nɛ kare ki maji ki m-ra mbata ti ləsi goto.

⁷ E kae ti lə nɛ kosi pa je tə nal je ki kənde je ka kin be tɔ. Kin ə ndude ba dangi dangi maji al ə, ra ban ə dəw a gər-n ndu nal ki ndu kənde ə? ⁸ Kin ə nje kəl təbi kəl adi ay njay al ə, nɔ ə a ində dɔ rɔne dana kadi a aw rɔ ə? ⁹ Be tɔ ə, səi njé kəl ndon ta je ki dangi dangi ki dəw gər dɛ al ka itoi be tɔ. Kin ə ta ki əli, dəw gər dɛ al ə, ra ban be ə a gər me ə? A gər me al tadɔ isi əli ta ləsi me nəl ti kɔ kare. ¹⁰ Kadi igəri təkɪ ndon ta je əi ngay dɔnangi ti ne. Ningə ta je ki dangi dangi kin pəti, kɔr mede to nɔɔ. ¹¹ Kin ə re m-gər me ta ki dəw a əl-m al ningə, dəwe kin a oo-m tə mba rɔne ti, ə mi ka m-a m-o-e ti mba rɔm ti tɔ. ¹² Be tɔ ə, təkɪ isi sangi kadi-kare je ki go NDil ti, isangi ki rɔ ki ti kati, nə ke ə kadi e kadi-kare ki a mbusi nja kosi njé kaw-naa je taa.

¹³ Ningə dəw ki nje kəl ndon ta je ki dangi dangi ki dəw gər dɛ al kin, maji kadi dəji Luwə kəm-kədi kɔr gine kadi dije gəri. ¹⁴ MBata re m-əl ta ki Luwə ki ndon ta je ki dangi dangi ki dəw gər me al ba, me NDil ti mi ki Luwə, nə nɛ gər ləm ra kɪlə al. ¹⁵ Ningə nɛ ki kadi m-ra ə to kin: M-a m-əl ta ki Luwə me ndil ti, nə m-a m-əl ta ki nɛ gər tɔ. M-a m-osi pa me ndil ti, nə m-a m-osi pa ki nɛ gər tɔ. ¹⁶ Kin ə ira oyo Luwə me ndil ti par, ki kanji kadi dəw ki isi mbɔ njé kaw-naa je ti oo dɔ oyo ki isi ra Luwə kin ningə, ban be ə a ra «Amen» dɔ ti ə? ¹⁷ Re ira oyo Luwə ləi maji ngay ka, lo kadi ra maji ki dəw ki isi mbɔ njé kaw-naa je ti goto.

¹⁸ Ki takul Luwə ə yə m-gər-n kəl ndon ta je ki dangi dangi ki dəw gər dɛ al mɪtə səsi pəti. ¹⁹ Nə nɔ njé kaw-naa je ti ə, m-ndigi kəl ku ta je mi ki dije gəri dɛ

kadi m-ndo-n nɛ njé kaw-naa je, maji tɔy kadi m-əl ta ngay ki ndon ta je ki dəw gər dɛ al.

²⁰ NGakom je, otɪ kadi ta kəlsi to tə ta kəl ngan je ki du be. Re ɔji dɔ majal ningə, itoi tə ngan je ki du, nə re ɔji dɔ ta ki kəl ba, maji kadi ta kəlsi e ta kəl dije ki tɔgi gangi. ²¹ NDangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: «M-a m-əl ta gin dije kin ki ndon ta ki mba, m-a m-ndumə ta mba je kadi m-əl-n-de ta. Be ka, a ooi dɔ ta ləm al †.»

²² E be ə kadi-kare kəl ta ndon ta je ki dangi dangi ki dəw oo dɛ al e nɛ ɔji mbata dije ki gəri Luwə al, bi e mbata njé kadi-me je al. Ningə, kadi-kare kəl ta ki ta Luwə ti e nɛ ɔji mbata njé kadi-me je bi e ki mbata di-je ki gəri Luwə al, al. ²³ Kin ə təkɪ njé kaw-naa je pəti kaw-naa, ningə əli ndon ta je ki dangi dangi ki dəw gər dɛ al, ə dije madi ki gəri ta lə Luwə maji al bəy, ə se njé ki adi mede Luwə al, rəi lo kaw-naa ti kin ə a bari səsi mbə je al a? ²⁴ Kin ə re njé kadi-me je pəti əli ta ki ta Luwə ti, ə nje kadi-me al, ə se dəw ki gər ta lə Luwə maji al bəy ur kəy ka, ta je ki ta Luwə ti ki dije pəti əli kin a uwe ki ta, taa a ra kadi a gər təkɪ n-e nje ra majal tɔ. ²⁵ Gir ta je ki mee ti a kujəi ki taga. Ningə a osi nangi nɔ Luwə ti ə nə: «Ki rɔjeti, m-gər kadi Luwə e dansi ti ne.»

Maji kadi njé kadi-me je rai nɛ je ki rəbe rəbe lo kaw-naa je ti ləde

²⁶ NGakom je, ri je ri je ə sɔbi ra lo kaw-naa je ti ləsi ə? Loki ikawi-naa, dəw madi osi pa, dəw madi ndo nɛ, dəw madi ɔr gin nɛ ki to lo bɔɔɔ ti, dəw madi əl ndon ta je ki dəw gər dɛ al, ningə dəw madi ki rangi isi nɔɔ tə nje mbəl ta ka kin tɔ. Kadi nɛ je kin pəti mbisi nja njé kaw-naa je. ²⁷ Re dije madi gei kəl ndon ta je ki dəw gər dɛ al ningə, sɔbi kadi əi joo al ə mɪtə be par taa. Ningə kadi əli ta ki go naa go naa, ə kadi nje kɔr gin ta ka kin to tɔ taa. ²⁸ Re dəw ki kadi ɔr gin ta ləde kin goto dan njé kaw-naa je ti ningə, maji kadi isi tade mbə. Əli ta ki darɔde wa nim ki Luwə nim mede ti par. ²⁹ Ki ɔji dɔ nje kəl ta ki ta Luwə ti, sɔbi kadi dije joo ə se mɪtə wa əli ta dande ti, ningə ndəge je indəi manji ta ləde ooi. ³⁰ Re Luwə əl ta ki dəw madi ki rangi dan njé kaw-naa je ti ningə, sɔbi kadi nje kəl ta ki ta Luwə ti ki kəte taa kɔɔ ta kəl ta ti. ³¹ MBata səi pəti, asi kadi əli ta ki ta Luwə ti ki go naa go naa kadi indoi-naa nɛ, iləi dingəm me naa ti. ³² Njé kəl ta je ki ta Luwə ti awi ki tɔgi dɔ kadi-kare ti ki Luwə adi-de. ³³ Tadɔ Luwə e Luwə ki nje ra nɛ ki tae ale mbə al, nə e Luwə ki nje kadi dije isi ki naa ki lapiya.

³⁴ Təkɪ njé kaw-naa je isi rai dande ti lo je ti ki dangi dangi, maji kadi dəne je isi ki tade ki mbə dan njé kaw-naa je ti. Dəw adi-de ta rəbi kadi əli ta al. Ningə, kadi iləi dɔde gin tɔgi ti təkɪ ndu-kun əl-n. ³⁵ Re nɛ madi ki gəri gine ay njay al to ningə, kadi dəji ngawde je me kəy ti. Tadɔ e nɛ ki go rəbe ti al kadi dəne əl ta dan njé kaw-naa je ti. ³⁶ E səi ə ta lə Luwə ilə ngirəne rɔsi kəte a? Ə se e səi par ə re tɛɛ dansi ti ə? ³⁷ Re dəw madi gir mawe ti kadi n-e nje kəl ta ki ta Luwə ti, ə se n-e nje kaw ki kadi-kare lə NDil ningə, maji kadi dəwe gər təkɪ

ne je ki m-ndangi m-adi sasi kin i ro Babe ti. ³⁸ Re daw madi mbati kadi gar ne je kin ninga, to taga kadi Luwa gar dawwe kin al to.

³⁹ Be a, ngakom je, isangi rabi kadi ali ta ki ta Luwa ti, ninga oti kadi cgi do kal ndon ta je ki daw gar dce al.

⁴⁰ Na ke a kadi ne je pati rai ne go rabi ki dana.

Ta ki Jaju Kirisi lo koy ti

15 NGakom je, m-ole mesi do Poy Ta ti ki Maji ki ndo ki m-ilā sasi mbee kate ka kin. E ta ki itaai a uwai goe sam biti bone. ² E Poy Ta ki Maji kin a adi sasi kaji, loki uwai goe sam taki ndo ki m-ilā-n sasi mbee. Re e be al ninga, kadi-me lasi e ne ki ndangi kare.

³ Tado ne ndo ki dɔsɔy ki madi sasi e ne ndo ki mi wa a m-taa. Adi e Kirisi ki oy mbata majal je laje taki makitibi la Luwa al-n †. ⁴ Dibi-e ra ndo mita ninga tee lo koy ti taki ndangi me makitibi ti la Luwa ††. ⁵ Tee hɔy ki ro Piyar ti taa ki ro njé ndo je ti ki dɔgi gide e joo to †.

⁶ Go ti gogi ninga, tee hɔy ki ro ngako je ti ki asi bu mi ki gide ki kawinaa. Dije ngay dan dije ti kin isi ki dɔde taa bay. Ki madi je dande ti a oyi. ⁷ Go ti bay, tee hɔy ki ro Jaki ti taa ki ro njé kaw kilā je ti pati to. ⁸ Gode ti pati ninga, tee ki rom ti hɔy, mi ki mi ngon ki kor ††. ⁹ Mi ki du dan njé kaw kilā je ti pati, tado m-asi kadi daw bar-m nje kaw kilā al. M-asi al, tado mi nje kadi ko njé kawnaa je la Luwa ††. ¹⁰ Na e ki takul me-maji la Luwa a m-tal-n daw ki be kin bone. Ninga me-maji lie ki mbata lam e ki ndangi al to. Tado m-ra kilā m-itā ndagi njé kaw kilā je pati. Ke a e mi ki dom a m-ra kilā kin al, na e me-maji la Luwa a e sam. ¹¹ E be a, re e mi a se ndagi njé kaw kilā je ka, e Poy Ta ki Maji ki kare wa kin a j-isi j-ilā sasi mbee.

Ta ki njé koy je lo koy ti

¹² Je j-isi j-ilā mbe ki Kirisi lo koy ti, a dije madi dansi ti ai na: «Njé koy je a jii lo koy ti al,» to kin e ta ki ban dana? ¹³ Re njé koy je a jii lo koy ti al ninga, Kirisi ka jii lo koy ti al to. ¹⁴ A re Kirisi jii lo koy ti al ninga, j-ilā mbe ki ndangi, taa kadi-me lasi ka e ki ndangi to. ¹⁵ Re e ki ro-jeti, kadi njé koy je a jii lo koy ti al, a je j-al j-a na: «Luwa tee ki Kirisi lo koy ti» ninga, lo kin ti, ji tal njé ma naji je ki ngom do Luwa ti. Tado Luwa tee ki Kirisi lo koy ti al. ¹⁶ Re njé koy je a jii lo koy ti al ninga, Kirisi ka jii lo koy ti al to. ¹⁷ A re Kirisi jii lo koy ti al ninga, kadi-me lasi e ne ki ndangi kare, isi me majal ti lasi ba bay. ¹⁸ Ninga njé je ki oyi me Kirisi ti ka tade ti to. ¹⁹ Re ne kindā me do ti laje ki j-adi-n meje Kirisi e mbata ne je ki bone par ninga, je njé kam-to-ndoo ki itā ndagi dije pati.

²⁰ Na ke a, Kirisi jii taa dan njé koy je ti taki rjeti. E kandi ki dɔsɔy la njé je ki oyi. ²¹ Ninga, taki e ki go rabi la daw ki kare a yo re-n do dije ti dɔnangi ti ka kin a, ki go rabi la daw ki kare, njé koy je a jii taa lo koy ti to.

²² Taki koy ro-n go dije ti pati ki go rabi la Adam ka kin a, dije pati a tali kadi isi ki dɔde taa ki go rabi la Kirisi to ††. ²³ Ke a, ki lo koy ti kin a e ki go loe go loe. Kirisi a jii

† 15:3 Ejay 53.5-12 †† 15:4 Pa je 16.10; Oje 6.2 † 15:5 Lk 24.34, 36; Mt 28.16-17; Mk 16.14; Jā 20.19 †† 15:8 Knjk 9.3-6 †† 15:9 Knjk 8.3 †† 15:22 Kilā ngirā ne je 3.17-19; Rm 5.12-21

kate ta kandi ki dɔsɔy, ninga dɔkagilo tal-e ti, njé je ki adi-e mede a jii taai lo koy ti to. ²⁴ Go ne je ti kin pati ninga dɔbay ne je a re. Kirisi a tuji kobe je, ki tɔgi kobe je, ki tɔgi ndil je ki majal, bay taa a tal ki kobe adi Luwa ki Bawje. ²⁵ Tado, sɔbi kadi Kirisi a o be biti kadi Luwa ilā njé bae je gin njae ti †††. ²⁶ Ninga, nje ba ki dɔbay ti ki a tuje e koy. ²⁷ Tado makitibi la Luwa a na: «Luwa ilā ne je pati gin tɔge ti †.» Ninga kal ka na «ne je pati ai gin tɔge ti» kin cji kadi Luwa e gin tɔgi ti la Kirisi to al. E Luwa a ilā ne je pati gin tɔgi ti la Kirisi. ²⁸ Dɔkagilo ki ne je pati ai gin tɔgi ti la Kirisi ninga, NGon wa ki dɔne a ilā dɔne gin tɔgi ti la Luwa ki nje kulā ne je pati gin tɔge ti, mba kadi Luwa e ne je pati me ne je ti pati to.

²⁹ Re e be al ninga, njé je ki adi isi rai-de batam to njé koy je ti kin, rai be mbata kinga ri me ti a? A ingai ri me ti loki njé koy je a jii taa lo koy ti al? ³⁰ Taa je wa ka, ki mba ri a ki ndo je pati j-ilā-n roje ji koy ti a? ³¹ Ki rjeti, ngakom je, ki ndo je kare kare pati m-a ta koy ti. Ninga m-ingā rɔnāl ki takulsi ki mbata kindā ro naa ti laje do kilā ti ki Jaju Kirisi, ki e Babe laje. ³² Me be bo ti ki Epaji, m-ro ki da je ki wale. Ninga re e ki go rabi ne ra la daro par a, e ri a m-a m-ingā me ti a? Re njé koy je a jii lo koy ti al ninga, adi «j-usoi je j-ayj-naa je na lo ti a j-a j-oyi ††.» ³³ A di rɔsi al, «Indole-naa ki nje ra majal a a tal nje ra majal to.» ³⁴ Maji kadi itali imari ta ki maji, a itaai kɔɔ ta ra majal ti. MBata dije madi ngay dansi ti gari Luwa al. M-al ta kin be mba kadi adi sasi rɔɔɔl.

Daro ki jii lo koy ti

³⁵ Dije madi a daji ta ai na se ki go rabi ki ban ba dije a jii lo koy ti wa? A se a jii ki daro ki ban wa? ³⁶ I mba daw, ka ko ki idibi kin, re oy al a, a iba al to. ³⁷ Ninga e daro ne wa ki idibi kin a a ba al, na e kande ki me ti. Dɔmaji a e kandi tɔy, a se kandi ne madi ki rangi.

³⁸ Luwa wa ade kadi ro ki go me ndigi ti lāne. Ninga kandi ne ki ra ra ka, Luwa ade kadi ro ki sɔbi dce.

³⁹ Ne je ki njé kɔdi rɔde pati, daro de to dangi dangi bi titi-naa al. Daro dije to ta dangi, daro da je to ta dangi, daro yal je to ta dangi, taa daro kanji je to ta dangi to.

⁴⁰ Ne kindā je ki dɔrɔ ti, ndolede e dangi taa ne kindā je ki dɔnangi ti ne ndolede e ta dangi to. ⁴¹ Kadi csi ta dangi, nay nda ta dangi, taa mee je ndoyde to ta dangi to. Ninga daro mee je wa kin ka ndoyde to dangi dangi bay to.

⁴² Be a, ki lo koy ti la njé koy je ka to be to. Daro daw ki dibi e daro ki a ndum, na daro ki a jii lo koy ti e daro ki a ndum al. ⁴³ Dibi-e ta daro ki dangi ti, na a tee lo koy ti ki daro ki kɔsi-gon. Dibi-e ta daro ki tɔge goto, na a tee ki daro ki tɔgi. ⁴⁴ Dibi-e ta daro daw, na a tee lo koy ti ki daro ki go NDil ti. Taki daro ki go lo daw ti to ka kin a, daro ki go ndil ti ka to ngɔ to. ⁴⁵ E be a, makitibi la Luwa a na: «Adam ki dɔsɔy e daw ki nje kisi ki dɔne taa †††,» ninga Adam ki dɔbay ti e NDil ki nje kadi dije kaji. ⁴⁶ E Adam ki go NDil ti a re kate al, na e e ki go daro ti a re kate, ninga e ki go NDil ti uti goe. ⁴⁷ Adam ki dɔsɔy, e daw ki dɔnangi ti ne, tado e bu dɔnangi a Luwa iba. Na

††† 15:25 Pa je 110.1 † 15:27 Pa je 8.7 †† 15:32 Ejay 22.13 ††† 15:45 Kilā ngirā ne je 2.7

Adam ki kō joo j dōrā ti taa ə re. ⁴⁸ Be ə, dəw ki Luwə ra-e ki bu dōnangi titi-naa ki ne kində je ki dōnangi ti ne, ə dəw ki j dōrā ti taa, titi-naa ki ne kində je ki dōrā ti taa tō. ⁴⁹ Ningə, təkī jī titi-naa ki dəw ki rai-e ki bu dōnangi ka kin ə, j-a titi-naa ki e ki j dōrā ti taa tō.

⁵⁰ NGakom je, m-əl səsi madi oi təkī darō ki məsi asi kadi a oo kōbe lə Luwə al, taa darō ki ndum asi kadi tēē lo ti ki dum ndum, al tō. ⁵¹ M-ge kadi igəri ne ki to lo bōyō ti kin: J-əi pəti j-a j-oyi al, nə j-əi pəti j-a mbəli rō-je. ⁵² Təbi ki dōbəy ti a ba ningə, tə bəl kəm ki kində sipi be par ə dije pəti a mbəli. Lokī təbi a ba ningə, njé koy je a jī ki rō ki a dum ndum, ningə je, j-a mbəl rōje.

⁵³ Tadō sōbi kadi rō ki ndum un rō ki dum ndum, taa rō ki koy kadi un rō ki dum koy nim tō. ⁵⁴ Lokī rō ki ndum a un rō ki dum ndum, ə rō ki koy a un rō ki dum koy kin ningə, ta ki makitibi lə Luwə ə nə:

«Rō tətī yo ratata †» kin a tōl tane.

⁵⁵ «I yo, tətī rō ləi e ra?

I yo, kangi e ra ††?»

⁵⁶ Kangi yo e majal, ningə tōgi majal e ndu-kun tō.

⁵⁷ Adī jī rai oyo Luwə ki adī jī tətī rō ki takul Babe ləje Jəju Kirisi.

⁵⁸ Lo kin ti, ngakom je ki njé ndigi ləm, uwəi tōgisi ba, ai dō njasi ti me kilə ti lə Babe ki kanji kō. Tadō kō ki isi ingəi me kilə ti lə Luwə kin e kare ki ndangi al.

Nə kaw mbata njé kaw-naa je ki Jorijaləm

16 Ki cji dō nə kaw ki mbata lə dije lə Luwə ki isi Jorijaləm ti †, m-dəji səsi kadi irai təkī m-cji-n njé kaw-naa je ki dōnangi Galasi ti kin be tō. ² M-əl səsi kadi ndō ki dō kəte lə ndō je ki siri pəti pəti, kadi dəw ki ra dansi ti, cōr ne me ne ti ləne ndəy ngəm dangi mbata kilə kin. Kadi cōr ki go tōge ti ki Luwə ade-n. Irāi be mba kadi m-re bəy taa ikawi ne, al. ³ Ningə, dōkagilo ki m-a m-tēē dansi ti ba, m-a m-ilə ki dije ki səi je wa imbətide, Jorijaləm ti. M-a m-adi-de makitibi jide ti kadi awi ki kadi-kare je ləsi. ⁴ A kin ə re to kadi mi wa m-aw ki rōm ningə, a awi səm naa ti tō.

Kōji kaw mba lə Pol

⁵ M-a m-tēē rōsi ti nōō ki ta rəbi ki Masəduwan ti. Tadō, m-a m-ində dōnangi ki Masəduwan gangi ††. ⁶ Dō-

† 15:54 Ejay 25.8 †† 15:55 Oje 13.14 † 16:1 Rm 15.25-26
†† 16:5 Knjk 19.21

maji ə, m-a m-ra ndō je rōsi ti. Maji ə ba ka a gangi dōm ti rōsi ti, kadi tə indəi-mi ta rəbi ti adī m-aw lo ki sōbi kadi m-aw ti. ⁷ Kawm kin, m-ge kadi re Luwə ndigi səm dō ti ningə, m-ra səsi ngan ndō je ki asi tati. Kadi m-o səsi ki njam taa par al. ⁸ Ningə, m-a m-isi me be bo ti ki Epəji ratata dōkagilo Pətəkoti ti. ⁹ Njé bə je ləm əi ngay Epəji ti, nə ta rəbi to tagira nōm ti wətangi kadi m-ra-n kilə ləm ††.

¹⁰ Re Timote re tēē dansi ti ningə †††, irai-e adī e ki rōnəl dansi ti, tadō e ka isi ra kilə lə Babe tə mi be tō.

¹¹ Kadi dəw madi kare dansi ti kide al. Ningə kadi indəi-e ta rəbi ti kadi re tēē rōm ti ki maje. Tadō m-isi m-ngəm-e ki ndəgi ngakō je ki a əi sie. ¹² Ki cji dō ngokōje Apolosi, m-ilə dīngəm me ti ngay kadi aw rōsi ti, ində rōne naa ti ki ngakōje je ki isi awi ki rōsi ti, nə mee ndigi kaw ki basine ti kin al bəy †††. NDō ki ingə rəbi ə a aw bəy.

Ta ki kōji ki dōbəy ti ki kuwə ji-naa

¹³ Isi dōgi ti, ai dō njasi ti me kadi-me ti ləsi, ai dīngəm ə uwəi tōgisi ba. ¹⁴ Maji kadi irai kilə je pəti me ndigi-naa ti.

¹⁵ NGakom je, m-gər kadi igəri Isitəpanasi ki dije ki me kəy ti lie maji †. Əi dije ki dōsəy ki adī mede dōnangi ti ki Akay. Ningə, ki go me ndigi ti ləde, uni rōde kadi rai ki dije lə Luwə. Be ə, m-dəji səsi ne kare bəy. ¹⁶ Maji kadi, itəli rōsi go ta ti lə dije ki be kin, ə itəli rōsi go ta ti lə dije ki indəi rōde ta kilə ti isi rai səde tō.

¹⁷ Rōm nəl-m ngay dō re ti lə Isitəpanasi, ki Pōrtunatusi, ki Akaykusi. Tadō, rai ne je ngay adī-mi tosi ti.

¹⁸ Uwəi angalm indəi nangi təkī rai səsi ka kin be tō.

¹⁹ *Njé kaw-naa je ki dōnangi Aji ti uwəi jisi. Akila əi ki Pīrisil ††, naa ti ki njé kaw-naa je ki isi me kəy ti ləde uwəi jisi ngay tō. ²⁰ NGakōje je pəti uwəi jisi. Maji kadi uwəi ji-naa mbōsi ti ki rōnəl.

²¹ Ningə, e mi Pol ə wa ə m-dangi ta kuwə ji kin ki jim. ²² Re dəw madi dansi ti ndigi Luwə al ningə, kadi Luwə man-e. «Marana ta», Babe re. ²³ Kadi me-maji lə Babe Jəju e naa ti səsi. ²⁴ M-ndigi səsi kare kare pəti me kində rō naa ti ki Jəju Kirisi.

†† 16:9 8-9: Knjk 19.8-10 ††† 16:10 4.17 ††† 16:12 Knjk 18.24 † 16:15 1.16 †† 16:19 Knjk 18.2

2 Korēti je

Ta ki dɔ makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Korēti je

Makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Korēti je kin, ta ki me ti tɔji kadi dan Pol ai ki njé kaw-naa je ki Korēti ti maji boy al. Dije madi tuji me Pol ngay ki ta kælde je ki kilə rade je. Awi bitɔ ali tɔki Pol aw ki tɔgi ki kadi e-n nje kaw kilə lə Jəju Kirisi al. Lo kin ti, Pol əl ta ngay. Nə re Pol əl ta ngay mindi ka, tɔji njé kadi-me je ki Korēti ti tɔki ndigi-de wa kin nim, n-sangi rəbi kulə noji naa ti sɔde nim. E be ə, əl-n ta lə rɔne ki nəl-ne ngay loki poyde ki maji re tɛɛ rɔne ti (7.5-15).

Go ta je ti ki tɔji dɔ nɛ je ki ngə ngə ki tɛɛ dɔe ti dɔnangi Epəji ti (1.1-11), Pol ole me njé kadi-me je ki Korēti ti dɔ nɛ je ti ki to ki n-ingə rɔde ti me kulə noji ti ki to dande ti n-ai sɔde je, ningə tɔji nda kilə lə nje kaw kilə lə Jəju Kirisi adi-de gəri tɔ. Pol ɔr-de gin nɛ ki n-əl-n-de ta je ki ngə ngə me makitibi ti ləne ki dɔsɔy ki n-adi-de, ningə əl-de tɔki n-ingə rɔnəl go ti, mbata ta ki ngə ki n-əl-de, kandidate ki maji tɛɛ go ti (1.12-7.16).

NGa ningə, ki tɔji dɔ nɛ kaw ki mba ra-n ki njé kadi-me je ki dɔnangi Jude ti (8-9), Pol dɔji Korēti je kadi ai njé ra maji, ningə əl-de ə nɔ: «İgəri ra maji lə Babe ləje Jəju Kirisi maji. Kirisi ki e nje nɛ kingə, nə ra rɔne nje ndoo ti mbata ləsi, kadi me ndoo ti lie, səi, itəli njé nɛ kingə je» (8.9).

Me ndəgi ta je ti ki re go ti (10-13), Pol təl ilə jine kəm dije ti ki njé kəl kə nə e asi kadi e nje kaw kilə al kin. Ba tɔl ta makitibi ləne ki ngon ta ki ndəy be ki əl ki mindi ki maji (13.11-13).

NDu Pol ki j-ingə me makitibi ti lie ne kin, isi sangi maji lə darɔne wa al, nə isi sangi kadi gəri tɔki e tɔgi ki Luwə wa ə ade ə isi ra-n kilə lie, ningə kadi taai Poy Ta ki Maji kin tə ta ki rɔjeti nim, kadi gəri Kirisi tə Babe ləde nim tɔ.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisi ki go ndigi ti lə Luwə, naa ti ki ngokɔ je Timote, j-uwə jisi səi njé kaw-naa je lə Luwə ki isi Korēti ti, taa j-uwə ji dije lə Luwə ki isi dɔnangi ti ki Akay ti tae ba pəti tɔ †. ² Kadi me-maji ki kisi-maje lə Bawje Luwə ai ki Babe Jəju Kirisi e naa ti səsi.

Pol ra oyo Luwə

³ J-ilə tɔji dɔ Luwə ti ki Baw Babe ləje Jəju Kirisi. Bawje ki me-maji lie to mbar mbar, ki e Luwə ki nje sɔl me me nɛ je ti pəti. ⁴ E ə e nje sɔl me je dɔ kɔ je ti ki dangi dangi, mba kadi je ka ji sɔl me dije ki kɔ je ki dangi dangi tɛɛ dɔde ti tɔ. Kadi ji sɔl mede ki me-sɔl ki j-ingə rɔe ti. ⁵ Be tɔ ə, tɔki j-ingə-n kɔ lə Kirisi ngay, Kirisi sɔl meje ngay tɔ. ⁶ Re j-isi j-ingə kɔ ba, e ki mba kadi mesɔl-n, taa e mbata kaji ləsi tɔ. Re me je sɔl ba, e ki mba kadi adi səsi me-sɔl tɔ. NGa ningə, me-sɔl kin a ra kadi tə uwəi tɔgisi ba me kɔ ti tɔki j-isi j-ingə kɔ kin be tɔ. ⁷ Lo kin ti, j-ində meje dɔsi ti njiriri, tɔdɔ ji gər kadi loki isi indəi rɔsi naa ti səje dɔ kɔ ti, isi indəi rɔsi naa ti səje dɔ me-sɔl ti ki j-isi j-ingə tɔ.

⁸ NGakom je, ji ndigi kadi igəri go kɔ ki tɛɛ dɔje ti dɔnangi Aji ti kin. Dije adi-je kɔ kadi ki dum kəl tae, e kɔ ki al dɔ singəje. Dəw ki ində mene dɔ ti kadi n-a n-isi ki dɔne taa goto. ⁹ Je j-ində meje ti kadi je dije ki gangi ta koy dɔje ti ngata. Ningə e be mba kadi j-uwə-n kul rɔje je wa al, nə kadi j-uwə kul Luwə ki nje kadi njé koy je jii

† 1:1 Knjk 18.1

lo koy ti. ¹⁰ E ə taa-je ta ko koy ti kin, ningə a nay ki lo taa-je tae ti. E ə j-ində meje dɔe ti, kadi a taa-je ta ko koy ti kin bəy. ¹¹ Ningə, səi wa ka isi indəi rɔsi ta ti tɔ, me kəl ta ti ki Luwə mbata ti ləje. Luwə a ra səje maji ki rəbi nɛ ki dije ngay dɔji mbata ti ləje. Lo kin ti, maji kin a təl nɛ ra oyo lə dije ngay mbata ti ləje tɔ.

Pol yəti ndune tɔji dɔ kaw mba ləne

¹² Nɛ ki adi-je rɔnəl, meje uwə-je ki ta al, ji gər kadi njiyəje dan dije ti ki gəri Luwə al, e ki hal ki sɔl lɔm lɔm, ki nɛ ra ki rɔjeti ki j rɔ Luwə ti. Ningə e njiyə ki ji njiyə ki gosɔ lə dəw al, nə ki ra maji lə Luwə. Ki bo ngay, e ki pa njiyə kin ə ji njiyə-n ki rɔsi ti. ¹³ Ta ki ji ndangi j-adi səsi kin, e ta madi ki rangi al, nə e nɛ ki itidəi ə igəri me wa kin par. NGa ningə, m-gər kadi a gəri me ay njay bəy. ¹⁴ Tɔki igəri ndəy ngata kin, a igəri ay njay, ndɔ təl Babe Jəju ti ki j-a je nɛ rɔnəl ləsi tɔki a səi nɛ rɔnəl ləje kin be tɔ. ¹⁵ Ki me ki tɔ kati kin ə, m-ndigi kadi səi ə m-tɛɛ dɔsi ti kəte, kadi m-adi səsi ingəi ra maji ki kɔ joo. ¹⁶ NGa ningə kadi m-i dɔsi ti taa m-aw dɔnangi Masəduwan ti, ə m-i Masəduwan ti ba ††, m-təl m-re dɔsi ti gogi bəy kadi tə irai səm me nɛ ge je ti ləm kadi m-aw Jude ti. ¹⁷ NDum ki m-un kin, m-un ki ngɔ be par al, taa ndigi ra je ləm e ki go mər ta ti lə dəw kadi tə m-əl m-ə nə «oyo» ə m-təl m-ə nə «jagi» al. ¹⁸ Luwə asi kadi ma naji ləm: ta je ki j-əl səsi e «oyo» nim «jagi» nim al. ¹⁹ Tɔdɔ Jəju Kirisi, NGon lə Luwə ki je ki Silasi je ki Timote je ‡ j-ilə səsi mbɛ ta lie kin e «oyo» nim «jagi» nim al. E dəw ki ta ki a ingə rɔe ti e «oyo» par. ²⁰ Ningə kun

†† 1:16 Knjk 19.21 ‡ 1:19 Knjk 18.5

mindi je la Luwa pæti, Kirisi ə e nje tɔji-de kə nə «oyo» e ki rɔjeti, taa e ki go ræbi lie tɔ ə j-isi j-əl-n j-ə nə «Amen», mba kulə-n tɔji dɔ Luwa ti tɔ. ²¹ Ningə e Luwa ə e nje kadi-je nim, səi je nim, tɔgi me kində rɔ naa ti ki Kirisi. E ə mbæti-je ində-je ta dangi mbata læne. ²² E e tɔ ə ində ndaji læne rɔje ti tɔ nɛ læne, taa ində NDilne meje ti tɔ nɛ ki adi-je dɔ kæte dan nɛ maji je ti ki ində ta dangi mbata læje, kadi a adi-je.

²³ Mi m-dəji Luwa kadi gangi ta ndɔm, re m-ngom: ningə e mba kadi m-tuji mesi al, ə m-təl m-re-n Koreti ti gogi al. ²⁴ Ningə ji sangi ræbi kadi j-ində tɔgi dɔsi ti kadi adi mesi al jagi, tadɔ isi uwæi tɔgisi ba me kadi-me ti ne ngata. Nɛ ki j-isi ji sangi, e kində rɔ naa ti səsi dɔ kilə ti mba kadi ingəi rɔnəl.

2 Ki ɔji dɔm, m-o maji ngay kadi m-təl m-aw rɔsi ti gogi al, nə tə m-tuji mesi. ² Tadɔ re m-tuji mesi ə, dæw ki a adi-m rɔnəl goto. Dæw ki a adi-m rɔnəl ba, e səi ka ki m-a m-tuji mesi ka kin par. ³ Ningə, e gine kin ə, m-ndangi-n makitibi tə ndangi m-adi † səsi kadi tə m-aw ki rɔm al. M-aw ki rɔm al nə tə dije ki kadi adi-mi rɔnəl, tæli tuji mem tə tuji yo. M-gər maji ngay, ki ɔji dɔsi, kadi rɔnəl læm e rɔnəl læsi pæti. ⁴ E ki me-kɔ ki ngay, ki me ki ur made, ki man nɔ ki tɔ kəm ə m-ndangi-n makitibi m-adi səsi. Ningə e ki mba kadi m-tuji-n mesi al, nə kadi igəri ndigi ki m-ndigi səsi.

Me Pol sɔl dɔ dæw ti ki nje tuji mee

⁵ Re dæw madi e nje gin me ki tuji ba, e mi ə tuji mem al, nə e səi pæti ə tuji mesi. Ki kadi j-əl j-adi al dɔ maji al ba, tuji me dije madi dansi ti. ⁶ Ningə ko dæw ki be kin, ta kosi je ki kaw-naa ki dɔe ti wa kin ase naki. ⁷ E be ə, ki basine kin, kadi adi mesi sɔl dɔe ti, ə ilæi dɔngəm me ti, nə tə me tuji ki al dɔ maji j tɔy dɔe. ⁸ Lo kin ti, m-dəji səsi kadi ɔji-e ndigi ki indigi-e adi gər. ⁹ NGa ningə, gin ndangi ki m-ndangi makitibi m-adi səsi e kadi m-na mesi m-o se itæli rɔsi go ta ti me nɛ je ti pæti wa. ¹⁰ Loki mesi sɔl dɔ dæw ti ki ra nɛ ki majal, mi ka mem a sɔl dɔe ti tɔ. NGa ningə, re mem sɔl, loki nɛ madi to kadi mem sɔl dɔ ti ba, e mbata ti læsi ə mem sɔl-n ta kəm Kirisi ti. ¹¹ MBa kadi *Satə ingə ta ræbi dɔje ti al, tadɔ ji gəri ndigi ra je lie bæti.

Me Pol a sururu

¹² Loki m-aw m-tɛɛ Tirowasi ti kadi m-ilə mbe Poy Ta ki Maji læ Kirisi, m-o kadi Babe tɛɛ ta ræbi pɔy adi-m, ¹³ nə mem a sururu, tadɔ m-ingə ngokom Titi al. E be ə, m-iyə njé kadi-me je, ə m-un ta ræbi kaw Masə-duwan ti ††.

Tæti rɔ me kində rɔ naa ti ki Kirisi

¹⁴ J-ilə tɔji dɔ Luwa ki ɔy-je ki dɔkagilo je pæti adi-je me rɔ ti ki Kirisi tæti kin. Luwa un-je ilə-n mbe læ Kirisi ki lo je pæti adi dije gəri-e tə nom kagi ki bɔyɛ æti maji ki sane ki lo lo be. ¹⁵ Lo kin ti, ji to tə nom kagi ki bɔyɛ æti maji, ki Kirisi un adi Luwa be. J-æti maji, mbata ti læ dije ki isi sangi kaji nim, mbata ti læ dije ki isi awi tuji ti nim

† 2:3 7.8 †† 2:13 12-13: Knjk 20.1

tɔ. ¹⁶ Ki rɔ dije madi ti, e bɔy yo ki isi aw sæde koy ti, nə ki rɔ njé ki nungti ti, e bɔy kaji ki isi aw sæde kaji ti tɔ. Ə se nɔ ə asi kadi ra kilə kin wa? ¹⁷ Je ji to tə ndəgi dije ngay ki isi uni ta læ Luwa tə nɛ ra gati kin al. J-əl ta ki rɔ-jeti, ki j rɔ Luwa ti, ta kəm Luwa ti me kində rɔ naa ti ki Kirisi.

Bæ kilə je ki me kilə mindi ti ki sigi

3 Kadi m-dəji m-o se j-isi ji sangi kadi ji tɔji rɔje je wa ka bɔy wa? Se kadi ji ra tæki dije madi isi rai, ə isi taai makitibi lo ki rangi ti kadi ma naji dɔde ti ki rɔsi ti je taai jisi ti awi ki lo ki rangi ti je kin be wa? ² Makitibi ki kadi ma naji dɔje ti ba, e darɔsi səi je wa. Səi makitibi ki ndangi ngəme je ti, ki dije pæti gəri nim isi tidæi nim. ³ To ki taga kadi səi makitibi ki Kirisi ndangi adi-je jije ti, ilə-n-je. Kirisi ndangi ki man ndangi nɛ makitibi ti al, nə ndangi ki NDil Luwa ki nje kisi kəm ba; e makitibi ki ndangi dɔ mbal ti al, nə ndangi ngəme dæw ti †.

⁴ E kin ə e me je ki j-adi ta kəm Luwa ki takul Kirisi. ⁵ Ningə j-a j-əl j-ə nə e ki tɔgije je wa ə ji ra-n nɛ madi al, nə e ki tɔgi ki j rɔ Luwa ti. ⁶ E Luwa wa tɔ ə adi-je tɔgi, adi ji təl-n njé ra kilə bæə je me kun mindi ti ki sigi. E kun mindi ki e gin *NDu-kun ti al, nə e gin NDil Luwa ti. Tadɔ NDU-kun ki ndangi e nje re ki koy, nə NDil Luwa e nje re ki kaji.

⁷ Kæte ndu-kun e ki ndangi ki ku ta je kare kare go-naa ti dɔ ba mbal ti, ba kunji Luwa unji dɔ ti. *Mojji ki nje re ki ndu-kun ka kin, ta kəme ɔ por wor wor, ki lo kadi ngan *Isirayəl je gɔi ta kəme goto ††. Ningə ta kəme ki ɔ por kin, unji dɔkagilo ndəy be par ə gine a gangi. Ə re ra kilə ki NDU-kun ki nje re ki koy adi tɔba be ningə, ⁸ ra kilə ki NDil Luwa a æti bæ ki dum bəy. ⁹ Re kilə læ NDU-kun ki a aw ki dije me ta ki gangi ti adi tɔba ningə, kilə ki kadi Luwa tidə-n dije dije ti læne a adi tɔba ki æti bæ ngay bəy. ¹⁰ J-asi kadi j-əl j-ə nə, tɔba ki dɔ kæte, tɔge goto nɔ tɔba ti ki bone kin, ki e tɔba ki itə e ki kæte sɔy. ¹¹ Kin ə nɛ ki lo ti ə a ində də ə ingə tɔba ningə, nɛ ki a to biti ki nɔ ti tɔba lie a æti bæ ki dum. ¹² Nɛ ki j-isi ngəm tæe kin ə ra adi j-aw ki me ki tɔ kati. ¹³ Je ji ra tæki Mojji ra-n kin al. Mojji ki ilə kibi ta kəmne ti kadi ngan Isirayəl je ooi ta tɔl ta kunji ki lo ti ə a goto kin al ††. ¹⁴ Nɛ gər læ ngan Isirayəl je goto, dɔde bəy bəy. Ningə biti bone kin ka, loki isi tidæi Kun mindi ki kɔke ba, kibi kin to ba wa bəy. To ba, dæw un kəmde ti al, tadɔ e ki kində rɔ naa ti ki Kirisi ə kibi kin a goto-n kɔ ta kəmde ti. ¹⁵ Biti bone kin ka, loki isi tidæi makitibi je ki Mojji ndangi kin ə, kibi madi uti kəmde dɔ nɛ gər ti wa bəy. ¹⁶ E ki go ræbi kadi-me Kirisi par ə kibi kin a goto-n ta kəm dæw ti †††. ¹⁷ Tadɔ Babe e NDil, ningə loki NDil Babe e titi, loe ti kin ə taa kiyə taa e titi tɔ.

¹⁸ Ningə j-æi pæti, kibi e ki goto kəmje ti kɔ, adi ji tɔji tɔba læ Babe rɔje ti tæki kɔtirongi a tɔji-n ndil dæw be. Lo kin ti, ji mbəl ji to tə Babe wa be. Babe ki e NDil adi tɔba lie unji dɔje ti unji kunji ki æti bæ ki dɔ made ti, dɔ made ti.

‡ 3:3 Tɛɛ ki taga 24.12; Jerəmi 31.33; Ejəkəl 11.19; 36.26 †† 3:7 Tɛɛ ki taga 34.29 ††† 3:13 Tɛɛ ki taga 34.33 †††† 3:16 Tɛɛ ki taga 34.34

Kirisí e naa ti kí njé kaw kilá je

4 Təki e kilá ki Luwə ə adi-je ki go me-maji ti lie, tɔgije goto ta ti al. ²Je ji mbati ne ra ki lo bɔɔɔ ti, ki ne ki to rɔɔɔ ki dije isi rai. Pa njiyaje e ki lo kadi kəm-naa ti al, taa ji mbir ta lə Luwə dam kare al tɔ. Loki ji tɔji ne ki rɔjeti ki taga ba, ji sangi kadi ji taa me dije ta kəm Luwə ti tə taa yo. ³NGa ningə, re Poy Ta ki Maji ki j-isi j-ilə mbəe kin, to lo bɔɔɔ ti ba, to lo bɔɔɔ ti mbata lə dije ki isi awi tuji ti, ⁴mbata lə njé me ngə je. Su ki nje kɔbe dɔ dɔnangi ti ne, bəy angalde bəy, ne gər ləde goto, adi lo kadi ooi kunji Poy Ta ki Maji ki nje tɔji tɔba lə Kirisí kin goto. Kirisí ki e bana kəm Luwə wa. ⁵Təki rɔ-jeti, j-isi j-ilə mbəe rɔje je wa al, nə e Jəju Kirisí ki Babe ə j-isi j-ilə mbəe. NGA ningə je wa je bəə ləsi mbata ti lə Jəju. ⁶Tadɔ Luwə ki nje kəl ə nə: «Kadi kunji unji dan til ti †» kin ə adi kunje unji ngameje ti, mba kadi ji gər-n kəti bəl lie ki unji pal kəm Kirisí ti kin.

⁷Ningə ne maji lə NDil kin, j-oti darɔje ti ki tɔ ki to tə ngoo ki kibə ki nangi be kin. E be kadi to ay njay təki tɔgi ki əti bəl kin j rɔ Luwə ti bi j rɔje ti je al. ⁸Kɔ je ki dangi dangi kaw-naa ki dɔje ti, nə budi singə je al; meje gangi man, nə j-ore meje ngə wa kin. ⁹Dije indəi kəmje ndoo, nə Luwə iyə-je kɔ al; tɔti-je nangi, nə tɔli-je al. ¹⁰Darɔje isi oy ko koy lə Kirisí ki dɔkagilo je pəti, mba kadi dije ooi təki Kirisí isi kəm ba darɔje ti. ¹¹Tadɔ je ki j-isi ki dɔje taa, j-isi ta koy ti ki dɔkagilo je pəti mbata ti lə Kirisí. E be kadi dije ooi təki Kirisí isi kəm ba darɔje ti ki ndɔ madi ə a oy kin. ¹²Lo kin ti, je j-a je ta koy ti kadi tə səi isi kəm ba tɔ.

¹³Təki e ndil kadi-me ki kare ba ə isi ra kilə meje ti, makitibi lə Luwə əl ə nə: «E mbata kadi ki m-adi mem Luwə ə m-əl ta lie ††.» Ningə je ka e mbata kadi ki j-adi meje Luwə ə j-əl ta lie tɔ. ¹⁴Tadɔ ji gər kadi, Luwə ki tɔe ki Babe Jəju lo koy ti kin, a tɔe səje lo koy ti ki Kirisí tɔ. A tɔe səje kadi ində je nim, səi je nim kadine ti. ¹⁵Ne je pəti ki tɔe dɔje ti e mbata maji ləsi. Ningə, lo kin ti, ra maji lə Luwə a to mbar mbar kadi aw ki dɔ dije ti ki kəte kəte. Aw ki kəte kəte kadi tə dije ki njé kəl ta ki Luwə, rai-e-n oyo je, piti-e-n je, toi mbar mbar ki dɔ ti.

¹⁶E mbata kin ə, j-ingə-n tɔgi par par. Re darɔje ki koo ki kəm ne kin ə tɔge isi təl ki gogi ka, ndilje isi ingə tɔgi ki rangi ki ndɔ je ndɔ je. ¹⁷Tadɔ kɔ je ki j-isi j-ingə-de bone kin, e kɔ ki dɔkagilo lie e ndəy be par, taa ɔle kəl kare tɔ, loki j-un j-ində kadi tɔba ti ki əti bəl, ki dɔbəye goto ki a re go kɔ je ti kin. ¹⁸Ne ki j-isi j-ay ngɔde, e ne ki dəw oo ki kəmne kin al, nə e ne ki dəw oo ki kəmne al yo. Ne ki dəw oo ki kəmne, ndɔe e ngay al, nə ne ki dəw oo ki kəmne al, a to biti ki nɔ ti.

Darɔ ki sigi

5 Ji gər maji kadi re darɔje ki je me ti dɔnangi ti ne, ə ra rɔne tə kəy-lo be kin tuji ə, j-aw ki darɔ ki sigi ki e kəy ki Luwə ra adi-je me dɔrɔ ti ngɔ, ki e kəy ki dəw ra ki jine al. E Kəy ki a to biti ki nɔ ti. ²Ningə ki basine kin, j-isi ji timə rusi rusi, ji ndigi ngay kadi j-aw j-ur me

kəy ti ləje ki dɔrɔ ti kin. ³NGa ningə, re j-ur me kəy ti ki dɔrɔ ti ki sigi kin ə, dəw a oo-je ki rɔje kare al. ⁴Tadɔ kisije me darɔ ti, ki e kəy-lo kin, ji timə rusi rusi, ne al dɔ singəje. Ningə ji ndigi kadi j-ɔr rɔje kɔ me darɔ ti kin al, nə ji ndigi kadi j-ilə darɔ ki dɔrɔ ti dɔ ti, kadi darɔ ki kəm dəbi jine dɔ darɔ ti ki koy. ⁵Ningə e Luwə wa ə ində kadi ne je kin a rai ne be dɔje ti. E e ə ində NDilne meje ti tə ne ki adi-je dɔ kəte dan ne maji je ti ki ində ta dangi mbata ləje, kadi a adi-je.

⁶Lo kin ti, j-uwə tɔgije ba ki dɔkagilo je pəti. Ningə ji gər kadi loki je me darɔ ti ki dɔnangi ti ne kin bəy ba, je gidi kəy ti ləje, səy ki Babe. ⁷Təki rɔjeti, e kadi-me Kirisí ə j-isi j-aw-n, bi e kəmje ba oo lo ə j-isi j-aw-n al. ⁸J-uwə tɔgi je ba ə j-isi j-aw-n, ningə ji ndigi ngay kadi j-iyə darɔ kin, ə j-aw j-ində be kadi Babe ti. ⁹NGa ningə, re j-isi-n me darɔ ti kin, ə se ji tuse j-iyə, ne ki uwə meje, e ta kadi ji nəl Babe. ¹⁰Tadɔ sɔbi kadi j-a ji tɔe kare kare kadi j-a nɔ Kirisí ti, lo gangi ta ti lie. Dəw ki ra ka a ingə ne ki sɔbi dɔne, ki go kilə rae ti ki un darɔne ra-n: ki re e-n kilə ki maji ə se kilə ki majal.

¹¹Gin ne ki kadi ji bəl-n Babe, ji gər maji, e ə j-isi sangi rəbi kadi ji buki-n dije goje ti. Luwə gər-je ay njay, ningə m-gər kadi səi je ka, ki kadi əli ta ki ngom al ba, igəri-mi ay njay tɔ. ¹²Ji ndigi kadi ji təl j-əl ta dɔ rɔje ti rangi bəy taa kadi igəri-je, al, nə j-adi səsi ta rəbi kadi rɔsi nəl səsi dɔje ti. Lo kin ti, a ingəi ta ki kadi a turi dije ti ki isi indəi gude ki ne ra ki gidide ti ne kare, bi ne ra ki ngamede ti al kam. ¹³Re e rɔjeti kadi je dije ki dɔje goto ba, e mbata ti lə Luwə ə dɔje goto-n, a re je njé kəm-kaa je tɔ ba, e mbata ti ləsi ə je-n njé kəm-kaa je tɔ. ¹⁴Təki rɔjeti, ndigi-naa lə Kirisí ɔ be dɔje ti, je ki ji gər təki dəw kare ba oy mbata ti lə dije pəti, adi dije pəti oyi kin. ¹⁵Oy mbata ti lə dije pəti, mba kadi dije ki isi ki dɔde taa, isi ki mbata ləde əi je wa al ngata, nə mbata ti lə dəw ki oy ə j lo koy ti mbata ləde kin.

¹⁶NGa ningə, j-a j-o dəw ki go koo-e ti lə dəw al biti ngata. Re kəte je, j-o Kirisí ki go koe ti lə dəw ka, ki basine kin, j-a j-o-e be al ratata ngata. ¹⁷Re dəw ində rɔne naa ti ki Kirisí ba, e ne kində ki sigi. Ne je ki kəke dəi kɔ, ne je ki rɔe ti pəti, təli ne ki sigi. ¹⁸Ningə ne je kin pəti j rɔ Luwə ti, ki nje təl kulə-je noji naa ti səne, ki rəbi lə Kirisí. Luwə ki adi-je kilə kulə dije noji naa ti sie e wa. ¹⁹Tadɔ e Luwə ə, ki rəbi lə Kirisí, ilə-n dije ki duniyɔ ti, noji naa ti səne, ki kanji tidə majal je ləde ki rai. NGA ningə, ində ta kulə noji naa ti taje ti kadi j-ilə mbəe.

²⁰Je dije ki Luwə ilə-je tə nje ra kilə to Kirisí ti. NGA ningə, Luwə un-je bar-n səsi ki rɔne ti. Me tɔ Kirisí ti, j-uwə njasi ba, iləi noji naa ti ki Luwə. ²¹Kirisí ki ra majal al, nə Luwə ɔy majal je ləje ki dɔe ti. ɔy ki dɔe ti, mba kadi ki rəbi lie, Luwə tidə-n-je dije ti ləne.

6 Təki je j-ində rɔje naa ti ki Luwə dɔ kilə ti, ji dəji səsi kadi ikidi ra maji lə Luwə ki ingəi kin al. ²Tadɔ Luwə wa əl ə nə:

«Dɔkagilo ti ki maji, m-o dɔ ndui,

NDɔ ki e ndɔ kaji dije, m-re m-ɔsi sili.»

NGa ningə, dɔkagilo ki maji nga ə to kin, ndɔ kaji dije nga ə re kin †.

³ Kadi tə kilə ki j-isi ra kin ta goto dō ti, ji sangi rəbi kadi ji tiḡə dəw madi jigi ti al. ⁴ Ne ki j-isi sangi, ji sangi kadi ji tōji me ne je ti pəti, təki rōjeti, je bəə kilə je lə Luwə. J-uwə tōgije ba ə ji təl j-uwə bəy, me kō je ti, me kəm-to-ndoo ti, me bəl ti, ⁵ gin kində ti lə dije, me dangay ti, ki me sulə ti ki dije suləi kosi je dōje ti. Me kilə ti ki al dō singəje, lo to bi goto, lo kuso ne goto, ka j-uwə tōgije ba †. ⁶ Ji tōji kadi je bəə kilə lə Luwə me kay njay ti, me gər Luwə ti, me kore me ti, me ra maji ti. NDil Luwə e səje naa ti, ji ndigi dije ndigi ki rōjeti. ⁷ Ji tōji kadi je bəə kilə lə Luwə me kilə mbə ta ti ki rōjeti, ki j-ilə ki tōgi lə Luwə. Ne kati ləje, ki də rō ləje, e ne ra ki dana ta kəm Luwə ti. ⁸ Dije csi gonje je, iləi rōsəl dōje ti je, əli ta ki majal dōje ti je, əli ta ki maji je. J-isi j-əl ta ki rōjeti kin ka ooi-je tə njé ngom je, ⁹ gəri-je bəti, nə ooi-je tə dije ki gəri-de al be, j-a ji njiyə ki dōje taa, nə ooi-je tə njé koy je. Uwəi-je dangay ti ki kanji tōl-je, ¹⁰ tuji meje ka rōje nəl-je par par. Je njé ndoo je, nə ji təl dije ngay njé ne kingə ti, to tə ne ki ne ləje goto be, nə ki rōjeti ba, ne kingə je pəti e yəje.

¹¹ Səi dije ki Koreṭi ti, j-əl səsi ka kəm ta, ji tēg meje ki rōsi ti. ¹² Ji tōji səsi ndigi ki ji ndigi səsi ki taga, nə e səi je ə itēgi mesi adi-je al. ¹³ Lo kin ti, m-əl səsi ta təki baw ngan je a əl-n ngane je ta kin be. Ningə ji dəji səsi kadi səi ka, itēgi mesi adi-je təki je ji tēg-n meje j-adi səsi ka kin be tō.

Gangi naa ki majal

¹⁴ Maji kadi iləi dōsi ki nōō be par gin jugi ti ki kare ba ki njé ki gəri Luwə al kam al. Ne ki rōjeti ki ne ki majal a indəi rōde naa ti al; kunji əi ki til asi kadi a indəi rōde naa ti al. ¹⁵ Lo kadi Kirisi əi ki Su tade asi naa goto; dəw ki gər Luwə əi ki dəw ki gər Luwə al, ne ki a uwəi-naa dō ti goto. ¹⁶ Ne ki a ore kəy lə Luwə ki kagi yo je naa ti goto. Tado j-əi ba, j-əi kəy lə Luwə ki nje kisi kəm ba təki Luwə wa əl-n ə nə:

«M-a m-ra be dande ti, ə m-a m-njiyə səde naa ti,
M-a mi Luwə ləde, ə əi a əi dije ləm tō †.»

¹⁷ E mbata kin ə, Babe əl-n ə nə:

«ġgangi-naa ki dije ki gəri-mi al,
Ddi ne ki to njə al,

ʔa mi m-a m-uwə səsi ki rōm ti ‡.»

¹⁸ Babe ki nje tōgi pəti əl bəy ə nə:

«M-a mi Bawsi, ə səi, a səi ngan ləm ki dīngəm ki ki dəne †.»

7 Njé ndigi je ləm, təki j-īngəi ndu-kun je ki Luwə un adi-je be kin, maji kadi j-əi je wa, j-ayi rōje njay dō ne ti ki a tuji darōje ki ndilje. Ningə adi j-indəi rōje ta dangi me bəl Luwə ti.

Rōnəl lə Pol

² Indəi-je dan ursi ti! Dəw madi ki ji ra sie majal goto, dəw ki ji tō ko ne lie goto, taa dəw ki j-əde ji taa ne lie ka goto tō. ³ Ningə m-əl ta kin be kadi m-gangi-n ta dōsi ti al, tado m-əl kəte ngata təki j-ində səsi dan urje

‡ 6:2 Ejay 49.8 † 6:5 Knjk 16.23; 19.29; 21.30 †† 6:16 Ləbətiki 26.12; Ejakəl 37.27 ‡ 6:17 Ejay 52.11; Ejakəl 20.34 †† 6:18 2 Samiyəl 7.14; Ejay 43.6

ti kadi re e koy ə koy, kaji ə kaji. ⁴ M-ti mem kati ki rōsi ti, rōm nəl-m ngay dōsi ti. M-īngə tōgi ngay, rōnəl tōi dōm, me-kō je ti ki j-īngə-de.

⁵ Loki ji re ji tēg dōnangi Masəduwan ti nu kin, lo kər kəə goto, j-īngə kō je ki dangi dangi, rō gə gidije, bəl rōsi meje. ⁶ Nə Luwə ki nje kilə dīngəm me dije ti ki njé səl dōde, adi-je tōgi ki rəbi re lə Titi. ⁷ NGa ningə, e re lə Titi par ə adi-je tōgi al, nə e tōgi ki adi-e kin tō ə adi-je tōgi. Titi əl-je təki indigi ngay kadi oi-mi, taa man nō re kəmsi ti nim, ta o mesi nim mbata ti ləm. Lo kin ti, m-īngə rōnəl ngay dō made ti bəy.

⁸ Re makitibi ki m-ndangi m-adi səsi kəte kin tuji mesi ka, m-ndīngə rōm dō ti al. Re m-ndīngə rōm dō ti ba, e mba koo ki m-o kadi tuji mesi dōkagilo madi ti ††.

⁹ Ningə ki basine kin, rōm nəl-m mbata mesi ki tuji kin al, nə mba ke ki me tuji ləsi aw səsi adi iyəi rəbi ne ra ki majal kō. Mesi ki tuji kin ə e ne ki Luwə ndigi, adi-je j-əl təki ne madi ki majal kare ki ji ra səsi goto. ¹⁰ Tado me tuji ki nəl Luwə, re ki kiyə rəbi ne ra ki majal kō, mba kadi tēg ki dəw kaji ti, ki kanji kadi dəw ndīngə rōne dō mee ti ki tuji kin. Nə me tuji ki dəw iyə-n rəbi ne rane ki majal kō al, a re ki koy. ¹¹ Ki basine kin, səi je wa oi kandi me tuji ki nəl Luwə kin ki kəmsi. Ra adi itoi bi dō rōsi ti al! İdəji me-səl ki rō tisi nim, indīngəi rōsi ngay nim, bəl tōl səsi nim, indigi ngay kadi oi-mi nim, ta o mesi mbata ləm nim, taa tasi e dō dəw ti ki ra ne ki go rəbe ti al ka kin nim tō. İtōji me ne je ti pəti təki ta kin səi, igotoi me ti. ¹² NGa ningə, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi mbata lə dəw ki ra ne ki go rəbe ti al kin al nim, taa mbata lə dəw ki ne ki go rəbe ti al kin tuji me al nim tō. Nə e mba kadi səi je wa, oi tīngə ki itīngəi bil mbata ti ləje kin ki kəmsi, ta kəm Luwə ti. ¹³ E kin ə e ne ki adi-je tōgi. Ningə j-īngə tōgi par al, nə j-īngə rōnəl ki bo ngay ə wa bəy tō, loki j-o nəl ki rō Titi nəl-e mbata kuwə ki səi pəti uwəi angale indəi nangi me kalsi ti ki itōji. ¹⁴ Kində ki m-un səsi m-ində-n gum ki rōe ti kin, rōm səl-m al. Tə ka ki j-əl-n səsi ta ki rōjeti ki ndō je, piti ki ji piti səsi nō Titi ti tōji rōne ki taga kadi e ta ki rōjeti. ¹⁵ Lo kin ti, rōe nəl-e ngay bəy dōsi ti, loki me ole dō təl rō go ta ti ləsi pəti, ki kuwə ki uwəi-e ki rōsi ti ki buki-naa ti ki bəl. ¹⁶ Rōm nəl-m ngay adi m-ində mem dōsi ti me ne je ti pəti.

Kaw ne mba ra-n ki njé kadi-me je ki Jorijaləm

8 NGakom je, ji ndigi kadi igəri maji ki Luwə ra ki njé kaw-naa je ki dōnangi Masəduwan ti kin. ² Kō je ki dangi dangi tēg dōde ti, nə be ka rōde nəl-de ki al dō maji, adi me ndoo ti ləde ki ngay wa kin ka, adi ne maji je ləde ngay ki me ki kare. ³ M-ma naji ləde dō ti təki adi ki go tōgide ti, ki madi je adi ki al dō tōgide wa bəy. Ningə e ki me ndigi ləde wa ə adii. ⁴ Dəji-je ə təl dəji bəy, kadi j-adi-de ta rəbi kadi n-əi ka n-iləi jide me ne kaw ti ki mbata lə dije lə Luwə ki isi Jorijaləm ti kin tō †††. ⁵ Rai ne ki al dō e ki j-ində meje dō ti kadi a rai. Uni rōde wa adi Babe kəte, ningə go ti, uni adi-je tō, ki go ndigi ti lə Luwə. ⁶ E mbata kin ə, j-ilə-n dīngəm me Titi ti kadi təl aw tōl ta kilə ne kaw ki mba ra maji kin,

†† 7:8 2.3 ††† 8:4 1-4: Rm 15.26

təki ilə-n ngire dansi ti ngata kin. ⁷NGa ningə, təki səi njé nē ki to mbar me nē je ti pəti, adi e me kadi-me ti, me kuji kəl ta ti, me nē gər ti, me tingə bil ti ki kanji to bi dɔ rɔ ti, ki me ndigi-naa ti ki ji tɔji səsi rəbe, maji kadi itɔji təki kilə ra maji kin e nē kingə ləsi ki awi mbar mbar tɔ. ⁸Ningə e nē ki m-ində dɔsi ti ki tɔgi al; re m-əl səsi ta tingə bil lə madisi je ba, e mba kadi səi, ɔjii ndigi-naa ləsi ki rɔjeti adi dije gəri, me nē kaw ti kin. ⁹Tadɔ igəri ra maji lə Babe ləje Jəju Kirisi maji. Kirisi ki e nje nē kingə, nə ra rɔne nje ndoo ti mbata ləsi, kadi me ndoo ti lie, səi, itəli njé nē je. ¹⁰E ta ki go koe ti ləm ki m-o ə m-əl dɔ ti. Ningə e ta ki sɔbi dɔsi wa maji, mbata səi, ə səi dije ki dɔsɔy ki irai kilə kin. Səi dije ki dɔsɔy me ra-e ti par al, nə səi dije ki dɔsɔy me kun-ndu ti ki mba ra-e. ¹¹Ə ki basine kin, maji kadi itɔli ta kilə kin, mba kadi, ki go tɔgisi ti, kilə ki irai ngata nim, ndigi ra-e nim, isi naa ti lay. ¹²MBata, loki dəw adi nē ki me ki kare, Luwə taa nē lie ki adi kin ki go tɔge ti ki me kəy ti, bi nē ki aw-n al par ə, Luwə a ində mene dɔ ti al. ¹³Ningə e ta kadi ji ra səsi kadi osi me ndoo ti al. Osi me ndoo ti kadi e so madisi je ti al, nə e ta kadi asi-naa yo. ¹⁴Ki basine kin, ki nē ləsi ki to mbar kin, asi kadi a rai ki njé ki nē isi to rɔde, ningə ndɔ ki nē ləde a to mbar ə nē to rɔsi ba, a rai səsi tɔ. Lo kin ti ə a asi-naa, ¹⁵təki makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Dəw ki ɔy ngay, dəw oo pa nē lie al, ningə dəw ki ɔy ngay al, nē ki du-e goto †.»

Titi ki madine je madi awi Koreṭi ti

¹⁶J-ilə tɔji dɔ Luwə ti ki ra adi ta ləsi to rɔ Titi təki to-n rɔm kin be tɔ. ¹⁷Titi ndigi ta ki j-ində nge ti kadi təl aw rɔsi ti. Ningə kəte bəy taa ka, e wa ki dɔne to rɔe ngay mbata ləsi, adi e ki me ndigi lie e wa ə isi aw-n rɔsi ti. ¹⁸J-ilə ngokɔje kare j-adi aw sie. E ngokɔje ki njé kaw-naa je ki dangi dangi əli ta lie maji ɔji-n dɔ kadi rɔ lie mbata Poy Ta ki Maji. ¹⁹Bəy tɔ, e dəw ki njé kaw-naa je ki dangi dangi iləi jide dɔe ti kadi aw səje mba ki mba kilə nē kaw ki mbata ra maji kin. E kilə ki j-adi rɔje ki mbae mba kadi tɔ Babe ingə-n kɔsi-gon, taa kadi ji tɔji-n ndigi ra maji ki rosi meje kin tɔ. ²⁰Ki ɔji dɔ la ki dije adi-je ngay kadi je ə j-ində kəmje go kilə ti ki kadi ra, j-ində kəm-kədi dɔ ti kadi dije ooi-je tə dije ki rɔjeti al, al. ²¹Ji sangi kadi ji ra nē ki nəl Luwə par al, nə ji sangi kadi ji ra nē ki nəl dije tɔ. ²²Njé kaw ki rɔsi ti kin, j-ilə ngokɔ je kare səde nɔ bəy. E dəw ki nja ngay, ji na-e, adi j-o tingə bil lie. Ningə ki basine kin, to rɔe ngay kadi n-e me kilə ti kin tɔ, mbata taa ki taa mesi. ²³Ningə ki ɔji dɔ Titi, e madi njiyə ləm, taa e madi-kiləm ki rɔsi ti tɔ. Ba, ndəge je ki dani-e, əi ngan njé kilə je lə njé kaw-naa je ki dangi dangi ki mba kadi Kirisi ingə-n kɔsi-gon tɔ. ²⁴Itɔji dije kin adi gəri təki indigi-de ndigi ki rɔjeti. Lo kin ti, njé kaw-naa je ki dangi dangi a gəri təki indigi-de ndigi ki rɔjeti, taa tɔji ki j-isi j-ilə dɔsi ti ta kəmde ti kin ka e ki rɔjeti tɔ.

Luwə ndigi dəw ki adi nē ki rɔnəl

⁹ Ki ɔji dɔ nē kaw ki kadi ji ra-n ki dije lə Luwə ki isi Jorijaləm ti, kəm kadi m-ndangi ta dɔ ti m-adi səsi, m-o al. ²M-gər ndigi ra maji ki rosi mesi kin, adi m-piti səsi ki taga ta kəm dije ti ki dɔnangi Masəduwan ti ††. M-əl-de m-ə nə: «NGakɔje je ki dɔnangi Akay ti isi dɔ njade ti kal ne kal.» Ningə tingə bil ləsi kin ra adi njé kaw-naa je ngay ndəli. ³Lo kin ti, m-ilə ngakɔje je ki rɔsi ti kadi piti ki ji piti səsi ɔji-n dɔ lo kin, təl nē ki kare al. Ningə təki m-əl-n, m-ndigi ngay kadi isi dɔ njasi ti təki rɔjeti wa tɔ. ⁴Tadɔ kin ə re dije ki dɔnangi Masəduwan ti awi səm rɔsi ti, ə isi dɔ njasi ti al ningə, je ki ji taa mesi kin, j-a təl dije ki rɔde sɔl-de, nga ningə, rɔsɔl ki bo ngay a e dɔsi ti səi je wa. ⁵E mbata kin ə, m-o maji ngay kadi m-dəji ngakɔje je madi kin kadi awi kəte nɔm ti, rɔsi ti, kadi kawi nja kadi-kare me ndigi ki uni ndusi dɔ ti kin. Loki e ki kɔsi njae naa ti pəti ə dəw oo ba, a e nē kadi ki me ndigi, bi e nē ki dəw ində tɔgi dɔ madine ti ə adi-n al. ⁶Ningə kadi igəri təki:

«Dəw ki dibi nē ndəy be,
A tətə ndəy be tɔ;
Ə dəw ki dibi nē ngay,
Ə tətə ngay tɔ.»

⁷Kadi dəw ki ra adi ki go kɔje ti ki ɔji mene ti, bi ki ndingə rɔ ə se ki tɔgi madi ki kində dɔ ti al. Tadɔ Luwə ndigi dəw ki adi ki rɔnəl. ⁸Luwə aw ki tɔgi kadi adi maji je ki dangi dangi ndogɔ səsi man ti. Lo kin ti, a awi ki nē je pəti ki kadi ra səsi ki dɔkagilo je pəti. A to səsi mbar mbar kadi uni irai kilə je ki maji. ⁹Təki makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Kəy nē kingə ləne ki me ndigi adi njé ndoo je,
Ra maji lie to ki ndɔ je ndɔ je †.»

¹⁰Luwə ki nje kadi ko nē nje dibi nē ki nje kadi nē ku-so dəw uso, a adi səsi ko nē ki to mbar mbar, taa a ra kadi tɔgi tɔ. Lo kin ti, ra maji ləsi a tɔtɔ ki dɔne ki taga wangi. ¹¹NGa ningə a səi njé nē kingə je me nē je ti pəti, kadi iraii maji ki me ndigi ləsi ki kəte kəte. Ningə a ra kadi dije ki a iləi jisi adi j-adi-de kin, a təli ki oyo adi Luwə tɔ. ¹²Kadi kare ləsi kin, a ra ki njé kadi-me je par al, nə a ra kadi dije təli ki oyo ngay adi Luwə tɔ. ¹³Loki əi oi maji lə kilə kin ba, a iləi tɔji dɔ Luwə ti mbata təl ki itəli rɔsi go Poy ta ti ki Maji lə Kirisi, imai naje ki taga kin, ki maji ki irai səde ə ikəyɔ nē maji je ləsi adi-de nim adi ndəgi dije pəti nim kin tɔ. ¹⁴A əli ta ki Luwə mbata ti ləsi, tɔji ndigi-naa ləde ki rɔsi ti, ɔji-n dɔ maji lə Luwə ki ində nangi ripi ripi ki dɔsi ti kin. ¹⁵Tɔji e ki dɔ Luwə ti mbata kadi-kare lie ki dəw oo gəe al kin.

Pol rɔ dɔ kilə ti ki to me jie ti

¹⁰ Dije əi nə mi Pol, loki m-o kəmsi ba m-ilə dɔm nangi, a re mi sɔy tɔ ningə, m-un dɔm taa, m-ra madi ngə səsi. Nə m-dəji səsi ki takul sɔl lɔm lɔm ki me-maji lə Kirisi, ²kadi irai-mi adi m-ra m-adi ngə səsi al, dɔkagilo ti ki m-a m-re-n dansi ti. Tadɔ m-ində dɔm ti kadi m-a m-ra m-adi ngə ki dije madi ki isi əli əi nə j-isi

† 8:15 Tɔtɔ ki taga 16.18

†† 9:2 1.16‡ 9:9 Pa je 112.9

ji ra kilä lä dije kare kin. ³ E ki rçjeti kadî je dije, nä j-isi rç ko rç ki dije isi rçi-naa kin al. ⁴ Ne rç je ki j-isi rç-n, e ne rç ki j rç dæw ti al, nä e ne rç ki tçge j rç Luwä ti, kadî tuji tçgi je ki ngä ngä. Ji tuji-n taga je lä dije ki e taga je ki go räbe ti al, ⁵ ji budî ne je pæti ki re ki kun dç taa çgi gær Luwä kç. J-a ji ra kadî mær ta je lä dije e mær ta ki kadî tæl re säde go ndu ti lä Kirisi. ⁶ NGa ningä, je basi kadî j-indä ba kal dije madî ki a tæli rçde go ta ti al j-çji-de, ndç ti ki säi pæti a tæli rçsi maji go ta ti.

⁷ Iggi ne je ki to ta kæmsi ti ne kin! Re dæw madî gær tijæne ti kadî ne dæw lä Kirisi ba, sçbi kadî indä ne kare kin dçne ti tç: re e dæw lä Kirisi ba, je ka je dije lä Kirisi tç. ⁸ A re m-ra rçnæl ki al dç lo ndæy, çji-n dç tçgi ki Babe adi-je mba kadî j-çsi-n çinsi ki kæte, bi kadî ji tuji-n säsi al kin ka, rçm sçl-m al. ⁹ M-ndigi kadî dæw oo-m m-to tæ dæw ki nje kadî säsi bæl me makitibi je ti læm ki m-ndangi m-adi säsi kin al. ¹⁰ Tadd dije madî æli æi næ: «Pol, re o makitibi je ki ndangi ba, e ta je ki ngä ngä, tçgide to, nä lo ki re ki rçne ba, dæw oo tçge al, taa ta kæle ka ndæe goto tç.» ¹¹ Ningä kadî dæw ki æl ta kin gær dçne ti maji tæki, kae ti wa ki oo-n-je me makitibi ti ki j-isi säy ji ndangi ka kin æ, re ji re ki rçje ka, kilä ki j-a ji ra a to be tç.

¹² Tæki rçjeti ba, je j-asi-naa ki dije madî ki njé kun ta rçde kin al, æ se j-a j-un rçje j-çji kadîde ti al. Ne kare, kun ki isi uni ndude æi je wa par æ rai kilä, isi çgi lo ki rçde wa par kin, ra adi ne gær læde goto. ¹³ NGa ningä, ki çji dçje, j-a j-çji rçje ki al dç loe al, nä j-a j-çji rçje ki go gangi kilä ti ki Luwä adi-je æ adi j-aw bitî ji tçç-n rçsi ti kin. ¹⁴ Tæ kin æ re j-æ nä j-aw bitî ji tçç rçsi ti æ, ji tçji rçje ki al dç gangi loe al. Tadd j-aw bitî ji tçç rçsi ti dçsay ki Poy Ta ki Maji lä Kirisi, tæki rçjeti. ¹⁵ Lo kin ti, ji tçji rçje ki al dç gangi kilä læje al, j-indä guje ki kilä lä dije ki rangi al. Nä j-indä meje ti kadî kadî-me læsi a aw ki dç made ti, kadî j-ingä räbi ji ra-n kilä je ki æti bæl ngay dansi ti. J-a ra ki go gange ti ki Luwä çji-je kadî ji ra. ¹⁶ J-a j-ilä mbç Poy Ta ki Maji go nangi je ti ki säy gidisi ti, ki kanji kadî ji tçji rçje ki kilä lä dije ki rangi ki rai gangi lo ti læde ki sçbi dçde. ¹⁷ Dæw ki ge kindä gune ningä, maji kadî un Babe æ indä-n gune †. ¹⁸ E dæw ki Babe pite æ ndæe to ti bi e dæw ki nje kun ta rçne ba ndæe to ti al.

Pol æi ki njé kaw kilä je ki njé ngom

11 Re asi kadî çsi çinm ndæy me dç majal ti læm ningä, m-æ nä oyo çsi çinm be! ² Jangi ra-m mbata ti læsi, ningä e jangi ki j rç Luwä ti. M-uwä dçsi mbata ti lä dingäm kare ba be, ki e Kirisi, kadî tæ m-tçç säsi nçe ti tæ ngon ki mandî ki ay njay, ki gær ngaw al bæy. ³ Nä m-bæl kadî ne gær læsi, tæl ne gær ki majal, kadî gangi dçç ki idççi-naa naa ti ki Kirisi maji, æ ai dana kin, naa ti. Gangi säsi naa ti, çsi säsi ngærangi, tæki Su ædi-n Awa ki ta ngom læne kin be ††. ⁴ Dæw madî ki rangi a j ngç kadî re ilä säsi mbç Jæju ki rangi ki e ki j-ilä säsi mbçæ kæte, a adi säsi ndil ki rangi ki e ki ingæi kæte kin, æ se a adi säsi Poy Ta ki Maji ki rangi ki e ki itaai kæte kin ka, a jii kadî çsi çine ki tçgisi par. ⁵ Ne

† 10:17 Jëræmi 9.23; 1Kçr 1.31 †† 11:3 Kilä ngiræ ne je 3.1-6, 13

kare, mi m-o ne ki njé kaw kilä je ki ooi rçde tæki ngay kin itæi-mi al. ⁶ Dçmajî æ m-aw ki kuji kæl ta ngay al, nä ki çji dç ne gær ba, mi me ti ngç. E ne ki j-çji säsi taga wangi me ne je ti pæti ki räbi je ki dangi dangi.

⁷ Ningä kadî m-dæji säsi m-o se Poy Ta ki Maji lä Luwä ki mi wa m-ilä säsi mbçæ ki dç ki kilä nangi kadî m-un dçsi taa, taa m-ilä säsi mbçæ kare ki kanji kingæ ne loe kin, e ne ki loe ti al æ m-ra wa? ⁸ M-taa ne ji njé kaw-naa je ti ki rangi, ki æi je æ rai sëm ba m-ra-n kilä dansi ti. ⁹ Dçkagilo ti ki m-çii-n dansi ti, æ ne to-n rçm kin, dæw madî ki m-çy-e goto. E ngakçje je ki çii dçnangi Masæ-duwan ti æ rai sëm me ne je ti ki to rçm. Me ne je ti pæti, m-uwä tçgim ba kadî m-çy dæw madî al, ningä, m-a m-nay ki lo kuwä tçgim ba ti wa kin. ¹⁰ M-æl wangi tæki dæw madî ki kadî a çgi-m kindä gum ki ta kin dç-nangi Akay ti goto. Ningä m-æl ki räbi læ ta ki rçjeti ki j rç Kirisi ti æ isi mem ti kin. ¹¹ MBa ri æ m-æl ta kin be æ? M-æl be mbata e ndigi ba m-ndigi säsi al, al. Luwä gær maji kadî m-ndigi säsi!

¹² Ne ki m-ra kin, m-a m-nay ki lo ra ti ki ngom ti, kadî m-çgi-n dije madî kin räbi. Dije ki isi sangi räbi kadî indæi gude tæki n-asi-naa säje. ¹³ Ko dije kin æi njé kaw kilä je, ki njé ngom je, æi njé ra kilä je ki rçjeti al, ki tæli rçde njé kaw kilä je ti lä Kirisi. ¹⁴ Ningä e ne ki æti dæw bæ al, tadd *Satç wa ki dçne ka isi tæl rçne malayka ti ki aw ki kunji. ¹⁵ E ne ki mba al, kadî njé ra kilä je lä Su tæli rçde njé ra kilä je ti lä Luwä ki rçjeti. Nä a tæli tade ki go kilä rade ti ki majal.

Kç je ki ingä Pol

¹⁶ M-tæl m-æl bæy, kadî dæw oo-m tæ dæw ki dçe goto al. A re be al ningä, indigi kadî mi dæw ki dçm goto, kadî mi ka m-indä-n gum ndæy tç, tæki isi rai ki dije madî ki isi indæi gude, æ indigi säde kin be tç. ¹⁷ Ta ki m-aw tæ m-æl kin, m-æl ki go ndigi ti læ Babe al, nä m-æl ki go dç majal ti læm. Ningä m-gær kadî e ne ki asi kindä gu. ¹⁸ MBata dije ngay isi indæi gude ki go koe ti læ dæw, adi mi ka m-a m-indä gum tç. ¹⁹ Säi ki säi dije ki kæmsi ay njay, æ ki me ndigi læsi wa, itæli isi çsi çin dije ki dçde majal. ²⁰ Çsi çinde adi isi rai säsi bææ ti, adi isi usoi säsi, adi isi taai ne çisi ti, ooi tosi al, buki jide kæmsi ti indæi säsi. ²¹ M-æl ta kin ki rççl, ningä e ne ki tçji kadî je dije ki tçgije goto. Lo kin ti, m-æl ta tæ dæw ki dçe majal be: ne ki dije madî ooi tæ ne kindä gude, mi ka m-indä-n gum tç. ²² Re æi nä n-æi Ebiræ je æ? Mi ka mi Ebiræ tç. Re æi nä n-æi ngan *Isirayæl je æ? Mi ka mi koji Isirayæl tç. Re æi nä n-æi ngan ka *Abirakam æ? Mi ka mi ngon ka Abirakam tç. ²³ Re æi nä n-æi njé kilä je lä Kirisi æ? M-a m-æl ta tæ dæw ki dçe goto be m-æ nä m-itæ-de me ti säy. Tadd m-ra kilä m-itæ-de nim, m-ra dangay m-itæ-de nim, m-ingä kindä m-itæ-de nim, mi ta yo ti basi basi ki dçkagilo je pæti nim tç. ²⁴ Asi nja mi, *Jipi je indæi-mi ta ndæy kuti mitæ gide jikare ‡, ²⁵ asi nja mitæ, Rom je tindæi-mi ki ççl, dije tilæi-mi ki mbal nja kare kadî n-tçli-mi, man uwæ-m nja mitæ, m-ra kondç kare ki kada kare çin man ti ††. ²⁶ Me kaw mba je ti læm ki ngay, asi kadî man mbo a uwæ-m, asi kadî kaya je ki njé gangi räbi

‡ 11:24 Dætærænom 25.3 †† 11:25 Knjk 16.22; 14.19

rai-mi, asi kadi ngakom Jipi je tēgi tam ti ə rai-mi, asi kadi njé gər Luwə al tēgi tam ti ə rai-mi, asi kadi me be bo ti, ne ki majal tēgi dōm ti, asi kadi ne ra-m dilə lo ti, asi kadi ba uwə-m, asi kadi ngakom je, ki əi ngakom ki rōjeti al rai-mi †. 27 M-ra kilə je madi ki m-ɔ bəgəgə me ti, ne je ki ngə ingə-m; dōkagilo je ngay bi ɔdi kəm al, bo ra-m nim, kində ra-m nim, taa taa m-ingə ne kuso al, kul ɔ-m, m-a ki rōm kare. 28 Ki kanji kəl ne je madi, ne ki uwə mem ki ndo je, m-mər ta do njé kaw-naa je ti ki dangi dangi pəti. 29 Kin ə tōgi dəw madi goto ə, mi ka tōgim goto ɔ, kin ə dəw madi iyə rəbi lə Kirisi ə, uso-m singəm ti mur mur. 30 Kin ə re e ta kində gu ba, m-ində gum ki tōgi goto ləm. 31 Ningə Luwə ki Baw Babe Jaju, Luwə ki kōsi-gon e dōe ti biti ki nō ti, gər kadi m-əl ta ngom al. 32 Loki m-tēgi Damasi ti, nje kōbe ki gin ngar Arətasi ti adi dije toi ta rəbi je ti ki be bo ti kadi uwəi-mi. 33 Nə uni-mi me kare ti, tuyi-mi ki bole bər adi m-j taa ki ngal ndogi bər ki gəi gidī be bo m-osi nangi. E be ə m-tēgi-n jie ti ††.

Nə je ki Babe adi Pol oo me ndil ti

12 Kində gu e ne ki ndae goto, nə m-a m-nay ki lo kində gum ti bəy. Ningə m-a m-əl ta do ne je ti ki Babe adi m-o me ndil ti ki ne je ki tēgi ki dōe adi m-gər. 2 M-gər dingəm kare ki nje kadi mene Kirisi, ki asi bal dōgi gide ɔ bone, Luwə un-e awi sie biti me dōrɔ ti ki kō mitə. Ningə dingəm kin, Luwə un-e ki darɔe wa kin be ə se e me ndil ti wa ka m-gər al, nə Luwə gər ‡. 3 M-gər kadi dingəm kin Luwə un-e, nə un-e ki darɔe wa kin be ə se e me ndil ti wa ka m-gər al, nə Luwə gər bəti. 4 Luwə un-e aw sie biti kōbe ti ləne, adi oo ta je ki dum kadi dəw əl ki tane. E ta je ki adi dəw madi ta rəbi kadi təl əl rangi al ††. 5 M-a m-ində gum ki ɔji do dəwe kin, nə ki ɔji dōm, m-a m-ində gum ba, m-ində me tōgi goto ti ləm kin par. 6 A re kadi m-ində gum ka, dəw a oo-m tə dəw ki dōe goto al, tado e ta ki rōjeti ə m-a m-əl. Nə m-mbatī kində gum, nə pane taa dəw oo-m tə dəw ki ngay ki al do ne ki oo-m m-isi m-ra ə se oo tam ti. 7 Ningə mba kadi m-ində gum ki ne koo me ndil ti ki əti bəl kin al, m-ingə mətī madi rōm ti. Nje kaw kilə lə *Satə kare ə ingə kilə kadi tə ində-m kadi m-ində gum al. 8 Asi nja mitə, m-nō do Babe ti kadi ɔr kō kin rōm ti ɔ. 9 Nə Babe əl-m ə nə: «Me-maji ləm asi naki, tado m-isi m-ɔji tōgim me tōgi goto ti ləi.» Adi m-a m-ində gum ki tōgi goto ləm, kadi tōgi Kirisi e dōm ti. 10 E mbata kin ə, tōgim goto ka m-ra rōnəl nim, dije taji-mi je, adi-mi me-kō je, indəi kəmm ndoo je, adi-mi kō je mbata ti lə Kirisi ka, m-ra rōnəl par, tado loki tōgim goto kin ba, e ə m-ingə tōgi ti.

Me Pol osi nangi al mbata ti lə Korēti je

11 Basine m-təl dəw ki dōe majal, ningə e səi ə indəi tōgi dōm ti adi m-təl nje do majal. Səi ə re a mai naji dōm ti, tado re mi ne madi al ka, ne ki njé kaw kile je ki ngai ngay kam itəi-mi goto. 12 Nə je ki ɔji kadi mi nje

kaw kilə rai ne dansi ti adi oi. M-uwə tōgim ba me ne je ti ki ngə, m-ra ne ɔji je, ki ne je ki əti bəl, ki tōgi je ta kəmsi ti. 13 E ri ə ndəgi njé kaw-naa je ki rangi ingəi itəi səsi ə? Ne kare ki m-gər ba, e kōy ki mi ne ki kōy dōsi ti al kin par. NGa ningə, kadi mesī ɔl dōm ti ki ɔji do ne ki go ti al kin!

14 Ki basine kin, njam e ta rəbi ti kadi m-aw m-o səsi ki kō mitə ††. Ningə kawm ki m-a m-aw kam, m-a mi ne ki kōy dōsi ti al, tado e darɔsi wa ə m-isi m-sangi, bi m-sangi ne kingə ləsi al. Təki rōjeti, e baw ngan je ə a ngəmi ne kingə mbata ti lə ngande je, bi e ngan je ba a ngəmi ne kingə mbata ti lə bawde je al. 15 Ningə ki ɔji dōm, mi basi ngay kadi m-ra ne kō dōsi ti. Darɔm ə wa ba pəti, mi basi ngay kadi m-ra kō mbata ti ləsi. M-gər kadi re m-ndigi səsi ngay be kin ə, səi a indigi-mi ngon ndigi al.

16 Dije madi a əli əi nə e ki rōjeti kadi mi ne kōy ki dōsi ti al, nə a əli təkī mi nje kadi kəm dije, m-tə səsi ki ta ngom m-taa-n ne ləsi. 17 Ə se dan dije ti ki m-ilə-de ki rōsi ti kin, dəw madi ki m-un girə dōe ti m-taa-n ne jisi ti e nōq wa? 18 M-dəji Titi m-ade aw dansi ti, ningə m-ilə ngokōje kare m-adi aw sie ɔ ††. Ə se Titi un girə taa-n ne madi jisi ti wa? Titi a un girə taa-n ne jisi ti al, tado je səde je kin, je dije ki ndil ki kare ba ə isi ɔr-je ta rəbi, taa j-isi j-un go rəbi ki kare ba ɔ.

19 Mari nu ba, isi oi ə nə j-isi ji sangi kadi j-ɔr ta dōje ti ki nōsi ti, nə jagi, e nō Luwə ti, me kində rɔ naa ti ki Kirisi ə j-isi j-əl-n ta. Ningə ne je kin pəti, e mba kadi ɔsi ginsi ki kəte me kadi-me ti ləsi. 20 Təki rōjeti, m-bəl kadi loki m-aw m-tēgi dansi ti ba, m-ingə səsi ta ne ra ti ki nəl-m al. Ə re m-ingə səsi ta ne ra ti ki nəl-m al ba, ne ki m-a m-ra a nəl səsi al ɔ. M-bəl kadi m-aw ba, m-tər ta kōl-naa ti, ki ta jangi ki ra ti, ki ta wongi ti, ki ta ni ti, ki ne taji ti, ki ta kəl-naa ta ti, ki ta ɔji rɔ ti, ki ta ne ra ki biriri ti. 21 M-bəl kadi kirem dansi ti me ndo je ti ki a re kin, Luwə ilə rɔɔl dōm ti ta kəmsi ti. M-bəl kadi m-aw m-a ta nō ti mbata dije madi ngay ki kəte rai majal, nə iyəi rəbe kō al, ə isi ta ne kōbi ti, ki ta sangi-naa kaya ti, ki ta ne ki to ra al ti ba.

Ta ɔji ki dōbəy ti ki kuwə ji-naa

13 E kaw ki kō mitə ††† ngata ə m-a m-aw dansi ti am. NGa ningə, j-a j-o go ta lə dije ki rai majal təkī makitibi lə Luwə əl-n ə nə: «Ta je pəti a e ki kundū do ti ki naji ki ma lə dije joo ə se mitə §» ka kin. 2 Lo kin ti, m-əl dije ki ndo ki rai majal kəte ki njé je ki rangi pəti, təkī re m-təl m-aw dansi ti gogi ə, dəw ki m-a m-isi sie do majal ti lie goto. Ningə ta kin e ta ki ndo ki m-əl kəte, kawm dansi ti ki kō joo kin ngata, nə ki bone mi say səsi kin ka, m-təl m-re do ti bəy. 3 M-a m-isi səsi do ti al, tado isi sangi kadi oi ne ki ɔji kadi Kirisi əl ta ki rəbi ki rōm ti. Kirisi ki, ki rōsi ti aw ki tōgi, isi ɔji tōgine dansi ti. 4 E ki rōjeti kadi dije bəi Kirisi kagi-dəsi ti mbata tōge ki goto, nə isi ki dōne taa ki tōgi lə Luwə. Be ɔ ə, je ka, tōgi je goto me kində rɔ naa ti ki Kirisi, nə

† 11:26 Knjk 9.23; 14.5 †† 11:33 32-33: Knjk 9.23-25 ‡ 12:2 Knjk 9.30; 11.25; Gal 1.21 †† 12:4 3-4: Lk 23.43

‡† 12:14 Kawe ki dōsəy ɔ e ki kō joo ɔ Knjk 18; 2Kɔr 13.2 ††† 12:18 8.18 ††† 13:1 12.14 § 13:1 Dətərənəm 19.15; Mt 18.16; 1Tim 5.19; Eb 10.28

j-a j-isi ki dɔje taa, naa ti sie ki tɔgi lə Luwə, ta kəm-naa ti.

⁵ Indəi manji rɔsi səi je wa oi se isi njiyəi tə njé kadi-me je wa wa? A igəri kadi Kirisi e dansi ti nɔɔ. A re be al ningə, asi kadi oi lo wa ki ai ti dana me kində manji rɔ ti ləsi kin al tɔ ən. ⁶ M-gər maji kadi a igəri təki je ji gər lo ki j-a titi. ⁷ J-əl ta ki Luwə kadi irai nɛ madi kare ki majal al. Ji sangi kadi j-ɔji təki je ə j-ingə me ti al, nə ji sangi kadi j-o səsi irai nɛ ki maji. Təki re to tə nɛ ki je j-osi ti be ka, kadi j-o səsi irai nɛ ki maji. ⁸ Tado je j-aw ki tɔgi madi ki kadi j-ɔsi-n ta ta ki rɔjeti al. J-aw ki tɔgi ki kadi ji ra-n kilə ki rɔjeti par. ⁹ Loki tɔgije goto, nə səi tɔgisi e ngay ba, j-ingə rɔnəl. Ningə nɛ ki j-isi dəji Luwə, e ta kadi itɔgi ki kəte. ¹⁰ E mbata kin ə, mi sɔy səsi ka,

m-ndangi makitibi kin m-adi səsi kadi tə re ndɔ ki m-tɛɛ dansi ti ba, m-ra madi ngə səsi ki tɔgi ki Babe adi-m kin al. Tɔgi ki Luwə adi-m kadi m-ɔsi-n ginsi kadi awi ki kəte yo, bi kadi m-tuji-n səsi al.

¹¹ Ki ne kin, ngakom je, maji kadi isi ki rɔnəl, awi ki kəte kəte, kadi iləi dingəm me-naa ti, adi ndusi osi go-naa ti, ə isi ki lapiya, ningə Luwə ki nje ndigi dije ki nje kadi lapiya a e naa ti səsi.

¹² Uwəi ji-naa kare kare pəti ki kuwə-naa rɔ ti. Njé kadi-me je pəti uwəi jisi.

¹³ Kadi me-maji lə Babe Jəju Kirisi, lə Luwə ki nje ndigi dije, ki lə NDil Luwə ki nje kuwə dije naa ti, e naa ti səsi pəti. Amen!

Galati je

Ta ki dɔ makitibi ti ki Pol ndangi adi Galati je

ʔal bu mitə kəte nɔ koji Jəju, dije ki bari-de Səlti Gol je awi biti tɛɛi Aji ti ki du (bone bari-e Turki ki Aji ti), ba uwəi lo kisi isi ti nɔɔ. NGa ningə dije madi ki gin koji ti ləde ə bari-de Galati je. Galati je isi dɔnangi ti ki e basi kadi be bo ti ki bone bari-e ʔkara.

Loki Pol aw mba ləne ki kɔ joo mba kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ə tɛɛ rɔde ti (Knjk 16.6), ki madi je adi mede Jəju Kirisi. MBa ki kɔ mitə ka Pol aw tɛɛ rɔde ti bəy tɔ (Knjk 18.23).

Nɛ kare, go Pol ti, dije madi ki rangi awi tɛɛi rɔde ti, ndoi-de kadi əi ki əi Jipi je al, ə uni go Kirisi kin, maji kadi təli rɔde go ndu-kun ti lə Jipi je, ki bo ngay, maji kadi ijəi mətide. Nə Pol oo kadi e kin e nɛ ndo ki go rəbe ti al. Re e be ba, ki go ndil ti, a ra kadi Galati je ki njé kun go Kirisi kin a təli bəə lə ndu-kun ki sɔbi dɔ Jipi je. E be ə, loki Pol, dɔmaji ə a isi Epəji ti, ə oo kadi Galati je isi sangi kadi təli rɔde go nɛ ndo ti ki go rəbe ti al kin ba, to rɔe ngay adi ndangi makitibi kin adi-de.

NGa ningə, kadi tə Pol təl-n ki Galati je, re səde dɔ rəbi ti ki rɔjeti, ilə jine dɔ nɛ je ti mitə kadi gəri:

Əl-de ta ki dɔ rɔne ti e wa, adi e kadi ki təl adi mene Jəju Kirisi nim; ndu ki njé kaw-naa je ki Jorijaləm adi-e təkɪ e go rəbe ti al kadi dəw ində tɔgi dɔ njé kun go Kirisi ti ki əi Jipi je al kadi təli rɔde go ndu-kun ti lə Jipi je nim; ndu kasi-naa al ləde əi ki Piyər dɔ təl ti ki Piyər ge təl rɔne go ndu ti ləde ki adi kin nim. Pol əl Galati je adi gəri təkɪ n-aw ki tɔgi mba kilə-n mbɛ Poy Ta ki Maji, ningə a dɔ ti nɔɔ əl-de təkɪ e ʔabe Jəju Kirisi wa ə adi-ne tɔgi kin, adi n-e nje kaw kilə lə Jəju Kirisi tɔ (1-2).

A dɔ ndu Luwə ti me Kilə-mindi ti ki kɔke, əl-n-de təkɪ e ki rəbi təl rɔ go ndu-kun ti ba dəw a ingə-n kaji al, nə e ki go rəbi kadi-me Jəju Kirisi ə dəw a ingə-n kaji (3-4).

Pol tɔl ta ta ləne ki dəji ki dəji-de kadi njiyəi ki me ndigi ləde gin tɔgi ti lə NDil Luwə, tadɔ e NDil Luwə ə ində nɛ je ki sigi ki kadi dəw ra adi nəl Luwə (5-6).

Sɔbi kadi njé kaw-naa je ki ra, ə se nje kun go Kirisi ki ra, oo dɔ ndu kin, ə un ra-n kilə ki ngəme ki kare, kadi tɛɛ gin bəə ti lə ndu-kun je pəti.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisi, ki nje kaw kilə lə Luwə ki Bawje ki adi Jəju Kirisi j taa dan njé koy je ti ə m-ndangi makitibi kin. Ki rɔjeti, mi nje kaw kilə ki go ndigi ti lə dije al, taa ki takul dəw madi al tɔ. ²Je ki ngakom je pəti ki əi səm naa ti ne, j-uwə jisi səi njé kaw-naa je ki isi dɔnangi Galasi ti †. ³Ji dəji kadi Bawje Luwə əi ki ʔabe ləje Jəju Kirisi adi me-maji ki kisi-maje ləde e naa ti səsi. ⁴Jəju ki, e wa ilə rɔne kɔ gangi-n dɔje mba kadi Luwə iyə-n go majal je ləje kɔ, kadi tə taa-n-je gin tɔgi ti lə majal ki dɔnangi ti ne. Jəju Kirisi ra be mbata e go ndigi ti lə Bawje Luwə. ⁵Kadi j-iləi tɔji dɔ Luwə ti ki dɔkagilo je ki dɔkagilo je. *Amen!

Poy Ta ki Maji e kare ba

⁶E Luwə ə ʔar səsi ki takul Kirisi ki ra səsi maji, nga ban be ə, itəli gidisi kalangi ba adi-e, ə itəli rɔsi go poy ta ti ki rangi yo ə ††? E nɛ ki əti-m bəl ngay. ⁷A oi təkɪ Poy Ta ki Maji ki rangi to nɔɔ bəy, nə Poy Ta ki Maji ki rangi goto. E dije par ə isi yəti dɔsi ki nɛ ndo je ləde ki rangi, mba kadi n-yətii gin Poy Ta ki Maji lə Jəju Kirisi. ⁸Kin ə re dəw madi ki rangi, ə se e-n je wa, ə se malay-

† 1:2 Knjk 16.6 †† 1:6 2.3-5, 12-14

ka ki dɔrɔ ti, re ilə səsi mbɛ poy ta ki to ta dangi ki e ki j-ilə səsi mbɛe kin ningə, kadi dəwe kin Luwə man-e. ⁹Ta kin j-əl səsi ngata, nə m-təl m-re dɔ ti ngɔsine kadi m-əl səsi bəy: re dəw madi ilə səsi mbɛ poy ta ki to ta dangi ki e ki ingəi kin ningə, kadi dəwe kin Luwə man-e.

¹⁰Ningə ki ngɔsine kin, m-isi m-sangi kadi m-ingə maji rɔ Luwə ti bi m-isi m-sangi kingə maji rɔ dije ti al. M-isi m-sangi kadi m-nəl dije al. Re m-isi m-sangi kadi m-nəl dije bəy ningə, m-a mi nje ra kilə bəə lə Kirisi al.

Poy Ta ki Maji ki j rɔ Kirisi ti

¹¹M-əl səsi madi igəri ngakom je, təkɪ Poy Ta ki Maji ki m-ilə səsi mbɛe kin e ta lə dəw al. ¹²Ningə e Jəju Kirisi ə tɛɛ ki dɔe adi-m m-igər, bi e dəw madi ba adi-m al, taa e dəw madi ba ndo-m al tɔ.

¹³M-gər kadi oi poy kilə ram je ki m-ra dɔkagilo ti ki kəte mi-n me kuji ra nɛ ti lə Luwə, ki *Jipi je isi rai kin bəti. M-ində kəm njé kaw-naa je ndoo kində ki al dɔ maji, taa m-sangi kadi m-tuji-de kɔ tɔ. ¹⁴Me kuji ra Luwə ti, ki Jipi je isi rai, m-ra yəm madi əti bəl, itə yə madim Jipi je ki bal koji-de e naa ti səm. M-ra m-itə-de tadɔ m-tingə bil mbata nɛ jibəl be lə kam je ‡. ¹⁵Nə

‡ 1:14 13-14: Knjk 8.3; 22.3-5; 26.9-11

Luwə ki ɔr-m ində-m ta dangi loki mi-n me kom ti bəy, bar-m ki go me-maji ti lie. ¹⁶ Ningə, loki Luwə oo maji, ə tɛɛ ki dɔ NGonne adi-m, mba kadi m-ilə mbɛɛ gin di-je ki əi Jipi je al, m-aw m-taa ta kɔji rɔ dəw madi ti al †, ¹⁷ taa, m-aw Jorijaləm ti m-ingə njé je ki əi njé kaw kilə je ki kəte nɔm ti al nɪm tɔ. Kalangi ba, m-ɪ taa m-aw dɔ-nangi Arabi ti, taa m-təl m-re Damasi ti. ¹⁸ Bal mitə go ti bəy taa, m-aw Jorijaləm ti kadi m-gər Piyər, m-isi rɔe ti ndɔ dɔgi gide e mi ††. ¹⁹ Ningə lo kin ti, m-o nje kaw kilə madi ki rangi al. Dəw ki m-o-e e Jaki * ki ngokɔ Babe. ²⁰ Ki nɔ Luwə ti, ta ki m-ndangi m-adi səsi kin e ta ki rɔjeti bi m-əl ta ngom al. ²¹ Go ti m-ɔti m-aw dɔ-nangi Siri ti ki dɔnangi Silisi ti. ²² Nə dɔkagiloe ti kin, njé kaw-naa je lə Kirisi ki dɔnangi Jude ti ooi darɔm ki kəmde al. ²³ Poy ta ləm par ə ooi ki ndu mbɛ əi nə: «Dəw ki kəte isi ində kəmje ndo ka, basine kin e wa nga ə ilə mbɛ Poy Ta ki Maji ki kadi dije adi mede Kirisi, ki ndɔ ki ndigi kadi n-tuji kɔ ka.» ²⁴ Lo kin ti, iləi tɔji dɔ Luwə ti mbata ləm.

Kingə-naa lə njé kaw kilə je Jorijaləm ti

2 Bal dɔgi gide e sɔ go ti, m-təl m-aw Jorijaləm ti gogi bəy. J-aw naa ti ki Barnabasi. Madi Titi aw sə-je naa ti tɔ ††. ² M-təl m-aw Jorijaləm ti gogi tado Luwə tɛɛ ki dɔ adi-m kadi m-aw gogi. M-aw m-bar njé kɔr nɔ njé kaw-naa je ki Jorijaləm ti, ki dije ooi ta ləde, dam kare, m-ɔr-de gin Poy Ta ki Maji ki m-isi m-ilə mbɛɛ dan dije ti ki əi *Jipi je al. M-ɔr-de gine be mba kadi kilə je ki m-ra kəte ki e ki nay kadi m-ra bəy kin e ki ndangi kare al. ³ Madi kiləm Titi ki e səm e Girəki, nə dəw madi ki ində gu dɔe ti kadi ijə mɔtine goto. ⁴ Ta lə kijə mɔti, e ta lə ngakɔ je je ki ngom ††, ki rəi uri danje ti ki go ngəy ə gei kadi tə Titi ijə mɔtine. Dəwe je kin rəi uri danje ti kadi n-gəri gin taa kiyə taa ləje ki Jəju Kirisi taa-je iyə-je taa. NDigi kadi je bəə je gin ndu-kun ti. ⁵ Nə ngon dɔk-agilo ki ndəy be ka j-iyə j-adi-de kadi dumi dɔje al. Be mba kadi ta ki rɔjeti lə Poy Ta ki Maji kin to-n lo tone ti mbata ləsi. ⁶ Ningə dije ki əi njé kɔr nɔ njé kaw-naa je, ki əi je ə əi dije ki ndəge je isi ooi ta ləde, usi-m dɔ ke ki boy ti ləde al. Tado Luwə oo dəw madi təkɪ e ki ngay itə made al. Ningə dije ka kin indəi gu dɔm ti kadi m-ra nɛ madi ki rangi al tɔ. ⁷ Nɛ kare ki gəri, gəri kadi Luwə ə adi-m kilə kilə mbɛ Poy Ta ki Maji dan dije ti ki əi Jipi je al. Adi-m təkɪ adi-n Piyər e nje kilə mbɛ Poy Ta ki Maji dan Jipi je ti ka kin be tɔ. ⁸ Luwə ində Piyər adi e nje kaw kilə rɔ Jipi je ti, ə ində-m adi mi nje kaw kilə rɔ dije ti ki əi Jipi je al tɔ. ⁹ Jaki nɪm, Piyər nɪm, Jə nɪm ə əi dije ki ndəge je ooi-de kadi əi tɔgi njé kaw-naa je. Ningə əi je wa kin ka gəri kadi ki rɔjeti, Luwə ə ilə kilə kin jim ti, ki go me-maji ti lie. E be ə, adi-je ji kɔde adi j-uwə təkɪ ndude e naa ti səje kadi je j-aw rɔ dije ti ki əi Jipi je al ə əi je awi rɔ Jipi je ti tɔ. ¹⁰ Nɛ ki dəji-je, e kində kəm go njé ndoo je ti. Ningə e kin e nɛ ki m-ində kəm go ti ma-ji m-isi m-ra tɔ ††.

† 1:16 15-16; Knjk 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18 †† 1:18 Knjk 9.26-30 † 1:19 2.9; Knjk 15.13 †† 2:1 Knjk 11.30; 15.2 †† 2:4 1.7 ††† 2:10 Knjk 11.29-30

Pol ndangi Piyər me be bo ti ki Aṭiyosi

¹¹ Loki Piyər re Aṭiyosi ti †††, ra nɛ ki go rəbe ti al, adi m-ndange ta kəm dije ti. ¹² M-ndange, tado, kəte nɔ kadi dije madi ki Jaki ilə-de rəi tɛɛi rɔde ti, Piyər uso nɛ naa ti ki dije ki əi *Jipi je al. Nə loki dije kin rəi tɛɛi rɔde ti, Piyər ɔr rɔne gogi, mbati kuso nɛ ki dije ki uso səde nɛ kəte ka kin. MBati kuso səde nɛ, tado bəl njé kijə mɔtine ki oo-de. ¹³ Ra adi njé kaw-naa je ki nɔ je ki əi Jipi je, ndaji Piyər me tulə rɔ naa ti kin tɔ. Biti kadi Barnabasi wa ki dɔne osi me hal kədi kəm-naa ti ləde ka kin tɔ. ¹⁴ Loki m-o kadi nɛ rade un go rəbi ki rɔjeti lə Poy Ta ki Maji al, m-əl Piyər ta kəm dije pəti m-ə nə: «Re ɪ ki ɪ Jipi, iyə nɛ ra Jipi je, ə ira nɛ lə Jipi je al, e go ti al kadi ində gu dɔ dije ti ki əi Jipi je al kadi rai nɛ lə Jipi je.» ¹⁵ J-əi ningə, j-əi Jipi kɔji be je, bi j-əi ndəgi dije ki njé ra majal je kam al. ¹⁶ Ji gər kadi Luwə tidə dəw dəw ti ləne ki takul kadi-me Jəju Kirisi par, bi ki go rəbi ra go ndu-kun ti lə *Moji al. E be ə, je wa ka, j-un meje j-adi Jəju Kirisi mba kadi Luwə ɔr-n ta dɔje ti. ɔr ta dɔje ti ki go rəbi kadi-me Kirisi bi ki go rəbi təl rɔ go ndu-kun ti lə Moji al. Tado dəw kare ki Luwə a ɔr ta dɔe ti ki go rəbi təl rɔ go ndu-kun ti lə Moji goto †. ¹⁷ Kin ə re, je Jipi je, ji sangi rəbi kadi Luwə ɔr-n ta dɔje ti ki go rəbi kadi-me Kirisi ningə, tɔji kadi je njé ra majal je tə ndəgi dije ki əi Jipi je al be tɔ. Ə se e kin tɔji kadi Kirisi e nje ra kilə lə majal wa? Jagi e be al. ¹⁸ Ningə, re m-təl m-aw go ndu-kun je ti ki m-iyə-de kɔ kəte kin bəy ə, mi wa m-tɔji kadi mi nje kal dɔ ndu-kun. ¹⁹ Ki ɔji dɔ ndu-kun, m-oy koy ki e ndigi lə ndu-kun, mba kadi m-isi ki dɔm taa mbata lə Luwə. Mi ki bə kagi-dəsi ti naa ti ki Kirisi. ²⁰ Ningə kisi-m ki dɔm taa, e mi ə m-isi ki dɔm taa al, nə e Kirisi ə isi me darɔm ti. Kisi-m ki dɔm taa dəw ti, m-isi me kadi-me NGon Luwə ti. NGon Luwə ki ndigi-m ə adi rɔne mbata ləm. ²¹ Ningə, m-ndigi kadi ra maji lə Luwə kin e nɛ ki kɔ kare al. Tado re e ki go rəbi təl rɔ go ndu-kun ti lə Moji ə Luwə ɔr-n ta dɔ dəw ti ningə, koy lə Kirisi e nɛ ki ndangi kare ba.

NDu-kun ki kadi-me

3 Səi dije ki Galati, ti dɔsi a dana al! Dɔsi a dana al, tado j-ɔr səsi gin koy lə Kirisi dɔ kagi-dəsi ti ay njay ta kəmsi ti adi oi, ə itəli adi dəw madi ki rangi re yəl səsi. ² M-əl səsi nɛ kare madi igəri: E mbata Poy Ta ki Maji ki itaai, ə adi mesi kin, ə Luwə adi-n səsi NDil Luwə bi e mbata ra go ndu-kun ti lə *Moji al. ³ Dɔsi a dana al! Lo kilə ngire ti, uwəi kul NDil Luwə, ningə ki basine kin igəi kadi uwəi kul rɔsi ngata. ⁴ NGa kɔ ki ingəi bore be kin kadi e kare ki dangi a? A e go ti al kadi e kare ki ndangi. ⁵ Luwə adi səsi NDil nɛ ki ay njay taa ra nɛ kɔji je ki əti bəl dansi ti tɔ. Ə se ra be mbata təl ki itəli rɔsi go ndu-kun ti lə Moji wa? Jagi e be al, ra mbata taa ki itaai Poy Ta ki Maji ki kadi-me.

††† 2:11 Knjk 11.19-26 § 2:16 Rm 1.17; 3.20, 22; Pa je 143.2

Kadi-me læ Abirakam

⁶ E be ə, Luwə tidə-n *Abirakam dəw ti læne, bar-e-n dəw ki dana, mbata adi mene Luwə †. ⁷ Sɔbi kadi igəri maji tæki dije ki uni mede adi Kirisi ə əi ngan læ Abirakam ki rɔjeti ††. ⁸ Makitibi læ Luwə əl ta bal ngay kəte tæki dije ki əi *jipi je al, Luwə a tidə-de dije ti læne ki takul kadi-me læde. Poy Ta ki Maji kin e ki kəl Abirakam tæki Luwə a njangi dɔ dije pəti ki dɔnangi ti ne ki takule ‡. ⁹ E be ə, njé ki adi mede, Luwə a njangi dɔde tæki njangi-n dɔ Abirakam ki adi mene be.

¹⁰ Dije pəti ki gai kadi Luwə a ɔr ta dɔde ti ki takul təl rɔ go ndu-kun ti læ *Moji, ndɔl e dɔde ti. NDɔl e dɔde ti, tado makitibi læ Luwə ə nə: «Dəw ki ra ki ində kəmne go ndu-kun je ti pəti, ki e ki ndangi me makitibi ti læ Luwə kin ki dɔkagilo je pəti al ningə, ndɔl e dɔe ti ††.»

¹¹ Ji gər maji kadi dəw ki Luwə a təl-e dəw ti læne ki takul təl rɔ go ndu-kun ti goto. Tado makitibi læ Luwə ə nə: «Dəw ki adi mene Luwə ə e dəw ki dana, ningə ki takul kadi-me lie ə a isi-n ki dɔne taa ††.» ¹² Ki rɔjeti, ngirə ndu-kun e dɔ kadi-me ti al, əi nɛ je ki dangi dangi. Makitibi læ Luwə ə nə: «Dəw ki ra go ndu-kun je ti ba a ingə kaji ki go rəbi təl rɔ go ti †††.» ¹³ Kirisi taa-je ilə-je taa ta ndɔl ti læ ndu-kun. Kirisi ɔr to je, un ndɔl ki dɔje ti ki dɔne ti. MBata makitibi læ Luwə ə nə: «Dəw ki bæi-e dɔ kagi-dəsi ti e dəw ki Luwə ndɔle †††.» ¹⁴ E be mba kadi njangi dɔ ki Luwə un mindine kadi n-adi Abirakam kin, dije ki əi jipi je al ka ingəi ki takul Jəju Kirisi, ə kadi ki go rəbi læ kadi-me, j-ingə NDil Luwə ki Luwə un ndune kadi n-adi-je.

NDu-kun əi ki kun mindi

¹⁵ NGakom je, m-a m-un nɛ kare ki j-isi j-oi ki ndɔ je pəti dɔnangi ti ne mba kadi m-ɔji-n səsi nɛ kin: loki dəw un mindine, ndangi me makitibi ti, dəw made ki rangi ki asi kadi tuji kilə mindi lie kin, ə se kadi ilə nɛ ki rangi dɔ ti goto. ¹⁶ Ningə kun mindi ki Luwə un adi *Abirakam, ki dəw ki gin koji ti lie ka e be tɔ. Makitibi læ Luwə ə nə: «Luwə un mindine adi dəw ki gin koji ti læ Abirakam †,» adi e dəw kare ba, ki e Jəju Kirisi, bi makitibi ə nə: «Luwə un mindine adi dije ki gin koji ti læ Abirakam,» tə dije ki bəyɔ-naa, al. ¹⁷ Nɛ ki m-ge kadi m-əl ə to kin: Luwə un mindine adi Abirakam maji. Ningə asi bal bu sɔ ki kuti mitə go ti bəy taa, ndu-kun re. *NDu-kun ki re go gogi kin ra tɔgi kadi tuji kun mindi ki Luwə un adi Abirakam kəte kin al. Re ndu-kun tuji kun mindi kin ningə, kun mindi læ Luwə a təl nɛ ki kɔ kare. ¹⁸ Re Luwə adi nɛ dije ki go rəbi təl rɔ go ndu-kun ti ningə, tɔji kadi e ki go kun mindi ti ə Luwə adi-n nɛ dije al. NGa je j-o kadi e ki go rəbi kun mindi ə Luwə adi maji-kur re-n dɔ Abirakam ti tɔ.

† 3:6 Kilə ngirə nɛ je 15.6; Rm 4.3 †† 3:7 Rm 4.16 ‡ 3:8 Kilə ngirə nɛ je 12.3 †† 3:10 Dətarənom 27.26 †† 3:11 Abakuki 2.4 ††† 3:12 Labətiki 18.5; Rm 10.5 ††† 3:13 Dətarənom 21.23 § 3:16 Kilə ngirə nɛ je 12.7

Kilə læ ndu-kun

¹⁹ Re e be ningə, se kilə ra ndu-kun ki Luwə adi *jipi je e ri wa? Luwə adi ndu-kun mba kadi gəri majal rade je ki isi rai ta kəm Luwə ti. *NDu-kun to be ki naa ti, biti kadi nginə-n dəw ki gin koji ti læ *Abirakam ki a re. Adi e dəw ki Luwə un ndune ade. Loki Luwə ndigi kadi ndu-kun, e malayka je ə Luwə ilə-n-de ki go rəbi læ dəw ki kare ki a mbɔ Luwə ti ki dije kadi ilə-de noji naa ti †.

²⁰ Ningə nje ka mbɔ dije ti kadi ilə-de noji naa ti, a a mbɔ dije ti ki bəyɔ-naa, nə Luwə e kare ba bi bəy al.

²¹ Ə se e kin ɔji kadi ndu-kun ɔsi ta kun mindi læ Luwə wa? Jagi ɔse ta al. Re ndu-kun madi to nɔɔ, asi kadi adi dije kaji ningə, m-gər kadi re ndu-kun a ɔr ta dɔ dije ti nɔ Luwə ti. Ke ə ndu-kun ki be kin goto. ²² Makitibi læ Luwə əl tæki dije pəti ki dɔnangi ti əi gin tɔgi ti læ majal. To be mba kadi kun mindi ki Luwə un adi dije ki adi-e mede, tɔl tane me kadi-me Kirisi ti.

²³ Kəte taa kadi dɔkagilo kadi-me Jəju Kirisi re, j-isi tə dangay je gin tɔgi ti læ ndu-kun. J-isi gin ti biti kadi Luwə tɛɛ ki dɔ kadi-me Jəju Kirisi adi-je. ²⁴ Dɔkagiloe ti kin ndu-kun to tə nje kində kəmne goje ti biti kadi Kirisi re-n. Lo kin ti nga ə Luwə ɔr-n ta dɔje ti ki takul kadi-me Kirisi. ²⁵ Ningə loki dɔkagilo kadi-me Kirisi re kin, je gin tɔgi ti læ ndu-kun ki kəte isi ində kəmne goje ti ka kin al ngata. ²⁶ MBata səi pəti, səi ngan læ Luwə ki takul kadi-me Jəju Kirisi. ²⁷ Səi pəti, rai səsi batəm læ Kirisi, adi itoi tə Kirisi wa be. ²⁸ NGəsine, dangi dangi goto mbɔ dije ti. Jipi ə se Girəki goto; bəə ə se dəw ki e ba rɔne goto; dəne ə se dɔngəm goto. Pəti, səi kare ba me kində rɔ naa ti ki Jəju Kirisi. ²⁹ Re səi dije læ Jəju Kirisi ningə, səi gin koji læ Abirakam tɔ. A ingəi nɛ je pəti ki Luwə un ndune kadi n-adi Abirakam ki dije ki gin koji ti lie tɔ.

Njé kadi-me je əi bəə je al ngata

4 Nɛ ki kadi m-adi igəri ə to kin: NGon ki bawe iyə nɛ nduwə ade, e ə e ba nɛ kingə je pəti ki bawe iyə, nə loki nay ngon bəy, to ta dangi ki bəə al. ² To ta dangi al, tado e gin tɔgi ti læ njé kote je ki njé ngəm nɛ maji lie, biti kadi dɔkagilo ki bawe ɔji asi bəy taa, a adi-e nɛ nduwə lie. ³ J-əi ka to be tɔ. Loki ji gəri Jəju Kirisi al, j-əi bəə je gin tɔgi ti læ majal je ki dangi dangi ki dɔnangi ti ne ††. ⁴ Nə loki dɔkagilo ki Luwə ɔji asi, Luwə ilə NGone adi re. NGon ki dəne oje gin ndu-kun ti læ *jipi je. ⁵ Re mba kadi taa dɔ dije ki isi gin tɔgi ti læ ndu-kun, taa kadi tə təl-je ngan læ Luwə ti tɔ. ⁶ Səi ngan læ Luwə ki rɔjeti, be ə Luwə ilə-n NDil ngonne me je ti. NDil ki adi j-isi bari Luwə Aba! ki kɔr me nə Bai ††. ⁷ E be ə, j bəə al ngata, nə j ngon læ Luwə. Ə re j ngon læ Luwə ningə, Luwə a adi nɛ nduwə je pəti ki ngəm mbata læ nganne je ki go me-maji ti lie.

† 3:19 Knjk 7.53 †† 4:3 4.9; Kol 2.8, 20 †† 4:6 Mk 14.36; Rm 8.15

Pol bəl kadi Galati je teli awi gin ndu-kun ti gogi

⁸ Kæte, loki igæri Luwæ al bøy, isi irai bæə læ luwæ je ki dangi dangi, næ ki rjæti ba, æi luwæ je al. ⁹ NGA ki basine igæri Luwæ, taa Luwæ gær sæsi tæ yæne je tɔ, æ igei tæl kaw gin nɛ je ti ki tɔgide goto, taa ndade ka go-to ka kin bøy. Igei tæl kaw ra bæə læde bøy. ¹⁰ Isi indæi kæmsi go ndɔ je madi ti, go nay je ti, go dɔkagilo je ti, ki go bal je ti madi bøy! ¹¹ M-bəl kadi kilæ ki m-ra dansi ti be kin to kare rɔm ti ki ndangi.

¹² NGakom je, m-uwæ njasi ki ngangti ti ba, itoi tæ mi be, tado mi ka m-to tæ sæi be tɔ. Igæri maji, nɛ madi ki majal kare ki irai sëm goto. ¹³ Kadi mesi ole dɔ ti, tæki e ki go ræbi læ mɔy æ m-ilæ-n sæsi mbɛ Poy Ta ki Maji ki m-ilæ sæsi dɔsɔy. ¹⁴ Me rɔ to ti læm, rɔm maji kadi dæw oo ki kæmne al, adi re a kidi-mi je, injei-mi je, næ irai nɛ kin sëm al. Uwæi-mi rɔsi ti tæ kuwæ yo. Ningæ Oi-mi tæ malayka læ Luwæ æ se Jæju Kirisi wa ki dɔne be yo.

¹⁵ Dɔkagiloe ti kin rɔsi næl sæsi ngay, nga basine rɔnæl ka kin goto ngata. M-gær maji kadi dɔkagiloe ti kin re ingæi ræbi kadi ɔri kɔ kæmsi adi-mi ka re a ɔri adi-mi.

¹⁶ Ningæ bone m-tæl nje bɔ læsi mbata kæl ki m-æl sæsi ta ki rɔjeti. ¹⁷ Dije ki isi ædi sæsi kin, rai nɛ tæ nɛ ki ta læsi to rɔde ngay be, næ ki rjæti, gir ta læde e gir ta ki majal. Isi ndigi kadi n-gangti sæsi naa ti sëm, kadi n-awi sæsi gode ti yo. ¹⁸ Nɛ ki m-o maji ngay, e ta kadi itingæi bil me nɛ ra je ti ki maji ki dɔkagilo je pæti. Dɔkagilo ki m-goto sæsi ka maji kadi uwæi nɛ ra ki maji ba bi iyæi tæ al. ¹⁹ NGA nɛ je, m-ingæ kɔ ki rangi bøy ki mbata læsi tæ dæne ki nje ndoo be, biti kadi itæli dije ki tɔgi gangti me ta ti læ Kirisi. ²⁰ M-ndigi ngay kadi mi sæsi naa ti ki basine wa kin, kadi m-æl sæsi ta ki ndu ki sɔbi kæl-n sæsi ta. Tado m-gær nɛ wa ki kadi m-ra dana ki mbata læsi, al.

Kun mindi je ki joo, Agar æi ki Sara

²¹ Sæi ki indigi kadi isi gin tɔgi ti læ ndu-kun, tæki rjæti, igæri me ta ki ndu-kun æl kin al. ²² Makitibi læ Luwæ æl æ næ: «Abirakam oji ngan je ki dingæm joo: ki kare, kɔe e bæə æ ki nungti kɔe e bæə al. Dæne ki bæə tæ næ Agar, æ e ki e dæw dɔrɔne tæ næ Sara tɔ †.» ²³ NGon læ dæne ki bæə, oje tæki ojii ndægi ngan je pæti ki dɔnangti ti, næ ngon læ dæne ki e dæw dɔrɔne, koje to ta dangi. Luwæ un mindine adi kæte dɔ koje ti ††. ²⁴ Me ta je ti kin Luwæ ɔji-je nɛ kare kadi ji gær. Dæne je ki joo kin ɔji dɔ kun mindi je joo ki Luwæ un: Kun mindi ki dɔ mbal Sinay ti e Agar ki a oji bæə je. ²⁵ Agar e mbal Sinay ki Arabi ti, to tæ be bo ki Jorijalæm ki dɔkagilo ti ki bone kin be. To be, mbata Jorijalæm ki dije ki me ti pæti æi bæə je gin tɔgi ti læ ndu-kun. ²⁶ Næ Jorijalæm ki dɔrɔ ti, e bæə al. E æ e koje tɔ. ²⁷ Makitibi læ Luwæ æ næ: «I kuji dæne, ira rɔnæl, j ki igær to ndoo ngon al, ur kɔl rɔnæl. MBata dæne ki ngawe mbate a aw ki ngan je ngay itæ e ki isi ki ngawne ‡.» ²⁸ NGakom je, sæi, itoi tæ *Isaki ki *Abirakam oje ki go kun mindi ti ki Luwæ un ade kin

† 4:22 Kilæ ngiræ nɛ je 16.15; 21.2 †† 4:23 Kilæ ngiræ nɛ je 17.16; Rm 9.7-9 ‡ 4:27 Ejay 54.1

be. ²⁹ Dɔkagiloe ti kin, ngon ki oji-e tæ ndægi ngan je pæti ki dɔnangti ti adi kɔ e ki oji-e ki tɔgi læ NDil Luwæ. Ko nɛ wa ki ra nɛ kin æ isi ra nɛ bone bæə. ³⁰ Æ se ta ri æ makitibi læ Luwæ æl wa? Makitibi læ Luwæ æl æ næ: «Ituwæi dæne ki bæə ki ngone kɔ, tado ngon læ dæne ki bæə a j tæ kingæ nɛ nduwæ naa ti ki ngon læ dæne ki e dæw dɔrɔne ††.» ³¹ NGakom je, ki ɔji dɔje, j-æi ngan læ dæne ki bæə al, næ j-æi ngan læ dæne ki e dæw dɔrɔne yo taa.

Kirisi taa je iyæ-je taa

5 Kirisi taa-je iyæ-je taa mba kadi j-æi ki taa kiyæ taa ki dɔ gangti. Ai dɔ njasi ti, iyæi rɔsi kadi dæw madi tæl sæsi bæə ti bøy al ngata. ² Oi maji, mi Pol m-æl sæsi ta taga wangi. Re adi ijæi mɔtisi bøy ningæ, Kirisi a tæl nɛ ki kare ki rɔsi ti. ³ M-ndɔr mbisi ki kɔ joo bøy, dæw ki ra ki adi ijæi mɔte ningæ, sɔbi kadi indæ tane dæm go ndu-kun je ti. ⁴ Sæi dije pæti ki isi sangi kadi Luwæ ɔr ta dɔsi ti ki go ræbi læ ndu-kun, sæi ki gangti naa ti ki Kirisi. A asi kingæ ra maji læ Luwæ al ratata. ⁵ Ki sɔbi dɔje, j-indæ meje ti kadi Luwæ a ɔr ta dɔje ti tado j-adi meje Jæju Kirisi. E kin æ j-isi ji nginæ kadi NDil Luwæ a adi-je me tɔge ti. ⁶ Re dæw madi indæ rɔne naa ti ki Jæju Kirisi, æ ijæ mɔtine, æ se ijæ mɔtine al ka, e nɛ ki ndæe goto. Nɛ ki bo ngay e ta kadi dæwe kin adi mene, ningæ kadi kadi-me kin aw sie adi ndigi dije. ⁷ Lo kilæ ngire ti, irai kilæ maji ki dum, ningæ ki basine kin, dæw madi ilæ kagi nɔsi ti, ɔgi sæsi kadi itæli rɔsi go ta ki rjæti ka kin ngata. ⁸ Dæw ki ɔgi sæsi ræbi kin e dæw ki Luwæ ki bar sæsi ile al. ⁹ Dije æli æi næ: «NGon æm ki ndæy be ra nduji ki lɔy ba pæti adi j.» ¹⁰ Ki rɔm ti, m-taa mesi me kindæ rɔ naa ti ki Babe. Ningæ m-gær maji kadi sæi ka imæri ta tæ mi be tɔ. Næ dæw ki yæti dɔsi kin, re dæwe e-n nɔ nɔ ka Luwæ a gangti ta dɔe ti. ¹¹ NGakom je, ki sɔbi dɔm, re m-isi m-ilæ mbɛ kadi, gar, dæw ijæ mɔtine bøy taa Luwæ ɔr ta dɔe ti ningæ, *Jipi je a indæi kæmm ndoo al ngata. A indæi kæmm ndoo al, taa re koy læ Kirisi dɔ kagi-dæsi ti a e nɛ kɔbi mbata ti læ dæw al tɔ. ¹² Ki rɔ njé yæti dɔsi ti, sɔbi kadi re a ɔri gæmde wa par.

Kilæ læ darɔ ki kilæ læ NDil Luwæ

¹³ Sæi ngakom je, Luwæ bar sæsi mba kadi sæi ki taa kiyæ taa. Ke æ, kadi taa ki Luwæ taa sæsi iyæ sæsi taa kin, uni giræ dɔ ti irai nɛ læ darɔ tæki mesi ndigi al. Næ kadi irai kilæ bæə adi-naa ki yo ki nɛ ki ndigi-naa. ¹⁴ MBata ndu-kun je pæti ɔsi dɔde naa ti me ndu-kun ti ki kare ki æ næ: «A indigi dæw madi tæ darɔi j wa be» kin ††. ¹⁵ Re idgi-naa je, iribæi-naa je tæ da je ki wale be æ, iggi rɔsi maji, ta tɔl tæ æ a tuji-naa. ¹⁶ E be æ, m-æl sæsi m-æ næ: Iyæi NDil Luwæ adi ɔr nɔsi ningæ a rai ndigi læ darɔ al. ¹⁷ NDigi ra je læ darɔ ka kin isi rɔi ki NDil Luwæ, ningæ NDil Luwæ isi rɔ ki ndigi ra je læ darɔ tɔ. Tɔgi je ki joo kin isi rɔi-naa dande ti, adi lo kadi irai nɛ ki mesi ndigi goto. ¹⁸ Næ re NDil Luwæ ɔr sæsi ta ræbi ba, ndu-kun aw ki tɔgi dɔsi ti al. ¹⁹ Kilæ ra je ki majal læ darɔ toi taga wangi: Adi e sangi-naa ki go ræbe ti al, ki nɛ ki to nje, ki

†† 4:30 29-30: Kilæ ngiræ nɛ je 21.9-10 †† 5:14 Læbatiki 19.18

sangi-naa ki lo kaya ti, ²⁰ ki kɔsi məkəsi nangi nɔ yo je ti, ki ra mbəli, ki kuwə-naa me ti, ki koo ta-naa al, ki jangi, ki wongi, ki ni, ki gangi-naa, ki kɔr kəm-naa, ²¹ ki kəm-nda, ki gɔ kasi, ki kuso nɛ kədi, ki ndəgi koo kilə ra je ki be kin. M-ndəji səsi təkɪ m-əl-n kəte: njé ra nɛ je ki be kin a ooi kɔbe lə Luwə al.

²² Ningə, kilə ra lə NDil Luwə e: ndigi-naa, ki rɔnəl, ki kisi-maje, ki kisi dɔ ti ki naa, ki me-maji, ki ra maji, ki ka dana, ²³ ki sɔl lɔm lɔm, ki kulə darɔ gin tɔgi ti. *NDu-kun ɔsi ta kilə ra je kin al. ²⁴ Dije pəti ki əi yə Kirisi, tətɪ rɔ darɔ ki ndigi ra je lie pəti dɔ kagi-dəsi ti. ²⁵ E NDil Luwə ə adi-je kisi ki dɔ taa, ə maji kadi j-adi NDil ɔr-je ta rəbi. ²⁶ Maji kadi j-əi njé kun dɔ taa al. Sɔbi kadi j-adi-naa wongi al, taa kadi jangi ra-je dɔ-naa ti al tɔ.

Kira ki naa yo ki ne

6 NGakom je, re uwəi dəw madi dɔ nɛ ra ti ki go ti al, maji kadi səi ki awi ki NDil Luwə mesi ti, irai sie kadi təl re dɔ rəbi ti ki maji. Nə ke ə kadi ɔji-e ki mindi ki sɔl lɔm taa. Ningə kadi dəw ki ra dansi ti oo rɔne maji, kadi osi me ko nɛ na ti kin al. ² Irai kadi itaai nɛ ki kɔy dɔ-naa ti. Re irai be ningə, a səi njé təl rɔ go ta ti lə Kirisi. ³ Re dəw madi ki ndae goto, oo rɔne kadi nɛ dəw ki nga ningə, dəwe kin isi ədi rɔne. ⁴ Kadi nɔ nɔ ka ində maji kilə rane oo. Re ingə nɛ madi ki maji me ti ningə, kadi ra rɔnəl dɔ kilə ti ki e wa ra ki kanji kadi un rɔne ində kadi ndəgi dije ti. ⁵ Tado nɔ nɔ ka a a ta kilə je ləne ki ra.

⁶ Sɔbi kadi dəw ki nje taa nɛ ndo ki j rɔ Luwə ti, kɔy nɛ kingə je ləne pəti ki dəw ki nje ndo-e nɛ. ⁷ Dəw a mbə ki Luwə al, ə ədi rɔsi al. Nɛ ki dəw dibi a tətɪ

kande. ⁸ Kin ə re dəw dibi nɛ ki go darɔ ti ningə, kande ki a tətɪ e koy. A kin ə re dəw dibi nɛ ki go NDil Luwə ti tɔ ningə, kande ki a tətɪ e kaji ki to ratata ki nɔ ti. ⁹ Lo kin ti, maji kadi nɛ madi ɔr tɔgije ta ra maji ti al. Loki j-uwəi rɔje ba ta ra-e ti ningə, j-a ji tətɪ kandi ki maji dɔk-agiloe ti. ¹⁰ E be ə, loki j-ingəi dɔkagilo ra maji ningə, maji kadi ji rai maji ki dije pəti. Ki bo ngay e njé ki adi mede Jəju Kirisi.

Ta ki dɔbəy ti ki kuwə ji-naa

¹¹ Oi nɛ ki m-ndangi m-adi səsi kin. E mi wa ə m-ndangi boy guri guri ki jim. ¹² Əi *Jipi je ki ndigi kadi n-nəli ndəge je ə yə isi indəi gu dɔsi ti kadi ijəi mɔtisi. Rai be mba kadi dije adi-de kɔ mbata ta koy lə Kirisi dɔ kagi-dəsi ti al. ¹³ Əi je wa ki njé kijə mɔtɪde kin, uni go ndu-kun je lə Jipi je ba pəti al. NDigi kadi səi je ə ijəi mɔtisi kadi kijə mɔti ləsi e nɛ kində gu ləde. ¹⁴ Ningə mi, m-ində gum ki kagi-dəsi lə Babe ləje Jəju Kirisi, bi m-ində gum ki nɛ ki rangi al. MBata ki takul koy lə Jəju Kirisi dɔ kagi-dəsi ti, nɛ je ki dɔnangi ti ne təli nɛ ki koy ki rɔm ti, ə mi m-təl nɛ ki koy ki rɔ nɛ je ti ki dɔnangi ti ne tɔ. ¹⁵ Ningə re dəw ijə mɔtine, ə se ijə mɔtine al ka, e nɛ ki ndae goto. Nɛ ki bo ngay e ta kadi dəw təl nɛ kində ki sigi. ¹⁶ Kadi kisi-maje ki me-maji lə Luwə e dɔ dije ti pəti ki uni go rəbi ki sigi, ki dije pəti ki əi dije lə Luwə.

¹⁷ Kaw ki kəte nɔɔ kin, kadi dəw ra səm nɛ ki kɔ al ngata. Tado m-aw ki ndunə do je ki ɔji go kɔ lə Jəju rɔm ti. ¹⁸ NGakom je, kadi me-maji lə Babe ləje Jəju Kirisi e naa ti səsi. *Amen.

Epəji je

Ta ki dɔ makitibi ti ki Pol ndangi adi Epəji je

Asi bal kuti mi go koji Kirisi ti, kalangi ba, njé kaw-naa je indəi ngirəde ki lo lo dɔnangi Aji ti ki du (bone bari-e Turki ki Aji ti). Njé kaw-naa je ki dangi dangi kin, kulə noji to dande ti ki yo je ki ne je. Ningə njé ki Epəji ti, ji kiside to soti itə madide je. Loki Pol aw mba ləne ki kɔ mitə mba kilə mbe Poy Ta ki Maji, tɛɛ rɔde ti, ba ra bal ki asi mitə me be bo ti ki Epəji ti (Knjk 19.1-20.1). Kin ə ji tidə Ep 3.1 əi ki 4.1 ba, j-a j-o kadi Pol to dangay ti ə ndangi makitibi kin. Ningə e mbata kin ə bari-e-n «makitibi ki ndange e dangay ti», orəi kadi e ki Pol ndangi adi Pilipi je nim, Piləmg nim, Kolosi je nim tɔ.

Nɛ ndo ki me makitibi ti ki Pol ndangi adi Epəji je kin tɔji kadi e makitibi ki un dije ki ta tate ba, bi e makitibi ki sɔbi dɔ njé kaw-naa je gin kare par al. Kɔ ta ki boy ki to me ti, e ta lə kɔji ra lə Luwə ki kadi kaw dije pəti ki dɔrɔ ti nim, dɔnangi ti ne nim gin tɔgi ti lə NGar kare ba be ki e Jəju Kirisi (1.10).

Kadi j-ində manji makitibi ki Pol ndangi kin maji ba, j-ingə kadi ngon ta ki ilə-n ngirə ta e ndəy be nim (1.1-2), ta ki tɔl-n tae e ndəy be nim tɔ (6.21-24). ʔa darɔ ngadan ta wa dəw a kəki gin joo:

Me kəy kəme ti ki dɔsɔy (1.3-3.21), Pol əl ta ki dɔ nɛ ti ki əti bəl ki Luwə ra adi-je ki rəbi lə Kirisi, ba go ti, təl əl ta ki dɔ kində rɔ naa ti adi goe ngal. Ningə ki ɔji dɔ kində rɔ naa ti, Pol tɔji nɛ ki Luwə ra taa kadi Jipi je ki dije ki əi Jipi je al, təlɔi dije ki kare ba, tə dije lie.

Me kəy kəme ti ki kɔ joo (4.1-6.20), Pol dəji Epəji je kadi pa njiyəde me kində rɔ naa ti kin tɔji təki əi dije ki koji sɔgi me kində rɔ naa ti ki Kirisi. NGA ningə sɔbi kadi pa njiyə ki maji re ki kilə ra ki maji dande ti, me kəy je ti ləde, ki rɔ njé kaw-naa je ti ki rangi, ki ki rɔ ndəgi dije ti pəti.

Kadi tə tɔji-n kində rɔ naa ti lə dije lə Luwə, Pol un nɛ asi gin mitə əl-n ta: un darɔ, adi e njé kaw-naa je ki Jəju Kirisi e jam dɔde; un kəy ki Jəju Kirisi e mbal ki dɔ kume ti; un dəne əi ki dingəm, adi e njé kaw-naa je ki əi dəne lə Kirisi. Nɛ kare, j-o kadi ki kanji kində rɔ naa ti ki rɔjeti ki ʔabe, lo kadi kində rɔ naa ti ki rɔjeti lə njé kun go Kirisi a to goto. E be ə, maji kadi kində rɔ naa ti ki rɔjeti e naa ti ki ʔabe Jəju Kirisi ki dɔkagilo je pəti.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisi ki go ndigi ti lə Luwə. M-ndangi makitibi kin m-ilə-n madi dije lə Luwə ki adi mede Jəju Kirisi, ki isi me be ti ki Epəji ti.

² M-kɔy kadi Luwə ki Baw je ki ʔabe ləje Jəju Kirisi adi me maji ki kisi-maje ləde nay səsi.

Ra maji je ki Luwə isi adi-je ki takul Kirisi

³ Piti ki dɔ Luwə ti ki Baw ʔabe ləje Jəju Kirisi, ki adi-je maji-kur je, adi e nɛ maji je pəti ki adi-je ki go NDil ti, ki j dɔrɔ ti, ki takul kində rɔ naa ti ləje ki Kirisi. ⁴ Be ə, loki Luwə ra dɔrɔ ki dɔnangi ki nɛ je ki me ti al bəy ə, kɔti je ki takul Kirisi ti tə dije ləne mba kadi j-ayi njay ki kanji ta madi dɔje ti ta kəme ti. Nɛ je kin tɔji kadi Luwə ndigi je. ⁵ Təki Luwə ndigi-n-je ka kin ə, ində-n je kəte nɔ dɔkagilo je ti, mba kadi ji təlɔi ngane je ki takul Jəju Kirisi. Luwə ge kin be ki go me-maji ti lie. ⁶ Adi ji piti Luwə, mbata me-maji lie ki əti bəl. Me-maji kin, adi-je kare ki takul NGone, ndigi ngone kin ngay. ⁷ Me Kirisi ti, ki takul məse ki ay dɔ kagi-dəsi ti go koye ti, je ki taa kilə taa, ningə majal je ləje e ki kiyə go kɔ tɔ. Be ə, Luwə ɔji-n je me maji ləne ki ngay. ⁸ Oyo, Luwə ɔji-je me-maji ləne kɔji ki əti bəl. Be ə, adi-n-je tər ki nɛ gər ki ngay. ⁹ Ningə ki go ra maji ti lə Luwə ki ngay, adi j-ingəi

kɔji ta ra lie ki to lo bɔyɔ ti. Kɔji ta ra kin, ində dɔe naa ti kəte kadi n-a ra ki takul Kirisi. ¹⁰ Kɔji ta ra lə Luwə kin, e mba kadi kaw nɛ je ki dɔrɔ ti ki nɛ je ki dɔnangi ti ne pəti, gin tɔgi ti lə nje kɔbe ki kare ba ki e Kirisi. Nɛ kin, a ra nɛ dɔkagilo ti ki Luwə wa ɔji.

¹¹ Luwə adi nɛ je pəti rai nɛ təki e wa ɔji-n ə se ndigi-n kəte. Be ə, kɔti-n-je kəte ki go kɔji ta ra ti lie, adi ji təlɔi dije lie ki go kində rɔ naa ti ləje ki Kirisi. Ningə adi-je nɛ ki un-n mindine mba kadi n-adi-je tɔ. ¹² Luwə ra be mba kadi j-osi pa j-iləi tɔji dɔ kəti bəl ti lie, Je je ki j-indəi me je dɔ kirisi ti dɔsɔy.

¹³ E me Kirisi ti tɔ ə, səi ka, oi dɔ ta ki rɔjeti, ki e Poy Ta ki Maji ki aji səi. Ningə go ti, adi mesi Kirisi, ba Luwə ində ndunə ki sɔbi dɔne rɔsi ti. NDunə ka kin e NDil ki ay njay ki un-n mindine adi kəte dɔ ti. ¹⁴ NDil ki ay njay ki Luwə adi-je kin, tɔji kadi ja j-ingəi ndəgi nɛ maji je pəti ki Luwə a adi-je. Nɛ maji je kin ja j-ingəi pəti ndo ki Luwə a taa-je ilə-je taa ji majal ti ratata. Adi ji piti ndole lə Luwə ki əti bəl.

Pol əl ta ki Luwə ki mbata lə njé kadi-me je ki Epəji ti.

¹⁵ E ki mbata kin ə, mi ka loki m-o poy kadi me ləsi ki adi ʔabe Jəju, ki poy ndigi ləsi ki isi ndigi dije lə Luwə pəti, ¹⁶ ndo ki m-o-n ta wa kin nu, m-iyə ta ra oyo Luwə ki mbata ləsi al me kəl ta ti je ləm ki m-isi m-əl si-e. M-

isi m-ba tōsi taa taa. ¹⁷ M-dəji kadi Luwə lə Babe lə je Jəju Kirisi, Bawje ki nje tji, adi səi ki takul NDil ki ay njay, tər, ki gər gin nē ki to lo bɔyc ti, mba kadi igəri-e-n ay njay. ¹⁸ M-dəje kadi tēg angalsi, mba kadi asi gər nē kində me dɔ ti ki adi səsi ki aw naa ti ki bar ki bar səsi. Taa a igəri nē je ki maji maji ki Luwə əl ta-e kadi n-a n-adi dije ləne. ¹⁹ Ningə a igəri tɔgi ki əti bəl itə tɔgi je pəti ki Luwə cji mbata ləje j-əi ki j-adi-e meje. Ningə tɔgi ka kin, Luwə cji ki taga me tɔgi ti ki əti bəl. ²⁰ Tɔgi ki əti bəl kin, Luwə tji taga, dɔkagilo ti ki adi Jəju jii taa dan je koy je ti, ə ade isi dɔ ji kɔe ti me dɔrɔ ti. ²¹ Loe ti kin, Jəju e ki kində dɔ njé kɔbe je ti ba pəti, dɔ tɔgi kɔbe je ti ba pəti, a e dɔ tɔgi je ti ba pəti, taa tɔe e dɔ tɔ je ti pəti tɔ. E dɔ nē kində je ti pəti mbata dɔkagilo ki ngɔsine kin par al, nə bitɔ dɔkagilo ti ki a re. ²² Oyo, Luwə ilə nē je pəti gin tɔgi ti lə Kirisi. Loki inde dɔ nē je ti pəti ningə, kɔte ade e ki boy dɔ njé kaw-naa je ti. ²³ *Njé kaw-naa je toi tən ngan rɔe je be. Kasi-naa bərəre lə Kirisi rosi njé kaw-naa je ki dɔkagilo je pəti. Ningə Kirisi ka, kasi-naa bərəre lə Luwə rose tɔ.

Kaji e ki takul me-maji

2 Səi ki kəte, səi toi tə dije ki koy ki mbata majal je ləsi. ² Majal je ləsi kin ra adi mari go rəbi nē rasi je e go hal nē ra lə dije ki duniyā ti, uni go ki bo lə tɔgi je lə ndil je ki majal ki me nəl ti. NDil ki majal kin ə, isi ra kilə ngɔsine me dije ti ki njé kɔsi ta Luwə. ³ J-əi je ka, ndɔ ki mari j-əi mbɔ dije ti kin tɔ. Adi ji njiyəi ki go ndigi ti lə ngur darɔje, j-isi ta nē ra ti ki kadi ji tɔli kon ndigi ra lə darɔje, ki mər ta je ləje ki majal yo. Be ə ki go jibəl kisije ki dɔje taa ti, ji toi tə ndəgi dije kin be, adi wongi lə Luwə e dɔje ti tɔ.

⁴ Nə Luwə e nje koo kəm-to-ndoo ki əti bəl, adi ndigi-je ngay. ⁵ Be ə, j-əi je ki ndɔ ki j-əi dije ki koy ki takul majal je ləje kin, təl-je adi j-əi njé kisi ki dɔje taa ki Kirisi. Oyo e ki takul me-maji lə Luwə ə ingəi kaji. ⁶ Ki takul kində rɔ naa ti ləje ki Jəju Kirisi, Luwə adi j-ji taa sie naa ti dan njé koy je ti, ə adi j-ɔi be naa ti sie me dɔrɔ ti tɔ. ⁷ Luwə ra be kadi cji-n kadi dije pəti gəri mbata ndɔ je ki a rəi, me-maji lie ki dɔbəye goto, ki cji ki takul Jəju Kirisi ki go rəbi ra maji lie ki mbata ləje. ⁸ E takul me-maji ki go rəbi lə kadi-me ə, ingəi kaji bi e ki go tɔgisi ti al. Nə e Luwə ə adi səsi kaji kin kare. ⁹ Kaji kin e ki takul kilə rasi madi ki maji al. E be al, mba kadi dəw madi ində-n gune al. ¹⁰ Oyo, j-əi kilə ra ji Luwə. Ində-je ki go kində rɔ naa ti ləje ki Kirisi mbata kadi ji rai kilə je ki maji me kisi ki dɔje taa ti. Ningə kilə je ka kin, e wa ində dɔe naa ti kəte mba kadi ji rai-de.

Ke kare me Kirisi ti

¹¹ Adi mesi ole dɔ ti, təkɔ ndɔ ki kəte, səi Jipi koji je al, adi *Jipi je ki njé ba rɔde njé kijə mɔtide, ki e nē ki dije rai ki jide adɔ awi ki ndune rɔde ti, bari səsi njé kijə mɔtide je al. ¹² Kadi mesi ole dɔ ti təkɔ dɔkagilo ti kin, səi ki gangi-naa ti ki Kirisi. Səi mbɔ *Isirayəl je ti ki əi dije lə Luwə kin al. Səi gotoi me kilə mindi je ti ki Luwə ilə ki dije ləne kin. Isi me duniyā ti ki kanji nē kində me

dɔ ti ə se ki kanji Luwə. ¹³ Nə ngɔsine, ki takul kində rɔ naa ti ləsi ki Jəju Kirisi ti, səi ki ndɔ ki mari səi say, itəli dije ki basi ki takul məsi kadi-kare lə Kirisi. ¹⁴ Tadɔ e Kirisi wa ə re ki kisi ki naa ki lapiya mbɔ je ti. E ə ra adi Jipi je ki dije ki əi Jipi je al təli dije ki kare ba. Koye dɔ kagi-dəsi ti rɔ bɔ ki to dande ti kəte kɔ. ¹⁵ Jəju Kirisi təl ndu-kun je lə *Moji ki rəbi ra kile je, nē je ki kare ti. Ningə, un gin dije ki joo kin təl ində-n gin dije ki kare ki sigi ki go rəbi kində rɔ ləde naa ti sie. Be ə, adi lapiya to-n mbɔde ti. ¹⁶ Ki takul koye dɔ kagi-dəsi ti, Jəju ində gin dije ki joo kin naa ti adi təli darɔ ki kare. Ilə-de noji naa ti ki Luwə. Ningə ki takul koye dɔ kagi-dəsi ti, tuj-n nē ki ra adi əi njé bɔ je lə naa kin kɔ. ¹⁷ Re ilə mbɔ Poy Ta ki Maji ki cji dɔ lapiya adi səi ki səi say, ta mbata lə njé je ki əi basi tɔ. ¹⁸ E ki takul Jəju ə j-əi pəti ki j-əi, Jipi je ə se Jipi je al, j-asi kadi ji rəi ta kəm Luwə ti ki takul NDil ki ay njay ki kare ba wa kin.

¹⁹ Be ə, səi ki səi Jipi je al ka, səi mba je al, ə se njé dirə ki njade taa al ngata. Nə ngɔsine, səi ngan njé be ki mbɔ dije ti lə Luwə. Səi ngan je ki me kəy ti lə Luwə. ²⁰ Səi toi tə mbal je ki Luwə ində-n kəy be. Ningə ngirə kəy ka kin e ki kində dɔ njé kaw kilə je ti ki əi njé kəl ta ki ta Luwə ti. Ba Kirisi wa ə e mbal ki e tɔgi kəy. ²¹ E me kində rɔ naa ti ləje ki Kirisi ti ə, mbal ra kəy je kare kare uwəi-naa maji. Ningə kəy ka kin bo ki ta made ti ki kəte kəte mba kadi təl kəy ki ay njay me Babe ti. ²² E me kində rɔ naa ti ki Jəju Kirisi ə, səi ki səi Jipi je al ka, indəi rɔsi naa ti ki ndəgi dije lə Luwə kadi təli kəy ki Luwə isi me ti ki takul NDile.

Pol nje kilə mbɔ Poy Ta ki Maji rɔ dije ti ki əi Jipi je al

3 E ki mbata kin ə, mi Pol, m-isi m-əl ta ki Luwə. Mi dangay mbata Poy Ta ki Maji lə Jəju Kirisi, mbata ləsi səi dije ki səi Jipi je al... ² M-gər maji kadi oi poy kilə bəə, ki go me-maji ti lə Luwə ilə jim ti, ki mbata maji ləsi. ³ Luwə tēg ki dɔ nē je ki to lo bɔyc ti adi-m gər. E nē je kin ə m-ndangi ndəy m-ilə-n madi səsi. ⁴ Loki itidəi makitibi ki m-ndangi m-ilə-n madi səsi kin ningə, səi wa a oi nē gər ki cji dɔ Kirisi ki to lo bɔyc ti, ki Luwə tēg ki dɔe adi m-gər ay njay kin. ⁵ Təkɔ rɔjetɔ, nē je ki Luwə tēg ki dɔe adi njé kaw kilə je, ki njé kəl ta ki tae ki takul NDil ki ay njay ki ində-de ta dangi tə njé ra kilə ləne, tēg ki dɔe be adi kaje je ki kəte al. ⁶ Ningə nē ki to lo bɔyc ti ka kin, ki takul kində rɔ naa ti ləde ki Jəju Kirisi ə, dije ki əi Jipi je al, a ingəi nē maji je ki Luwə un-n mindine kadi n-a n-adi-de naa ti səje j-əi ki j-əi Jipi je. Taa, əi səje naa ti me darɔ ti ki kare, ningə kun mindi ki kare wa kin to ki mbata ləde tɔ me Kirisi ti, ki takul Poy Ta ki Maji.

⁷ M-təl nje ra kilə bəə lə Poy Ta ki Maji kin. E kin e kadi kare ki Luwə adi-m ki go me-maji lie ki takul kilə ra tɔge. ⁸ Mi ki ndam goto tɔi njé kadi mede Kirisi pəti tigə. Ningə re e be ka, Luwə oo maji ngay kadi mi ə, ilə kilə kilə mbɔ nē gər ki əti bəl lə Kirisi jim ti mbata dije ki əi Jipi je al. E nē gər lə Kirisi ki bo ki tɔy nē gər lə dije pəti tigə. ⁹ Ningə m-ingə me-maji ki kadi m-tɔji-n dije pəti ay njay, se go rəbi ki ban ə, Luwə a tɔl-n ta nē ki un ndune dɔ ti, ki to lo bɔyc ti kin wa. Luwə ki nje ra nē

je pæti, бѡѡ дѡ нѣ кин кѡ дѡ кѡгѡло тѡ кѡ кѡте.

¹⁰ Ningə ngə sine ki takul njé-kaw-naa je, njé kəbe je ki njé tɔgi je ki me nəl ti taa, asi kadi gəri nē gər lə Luwə. Nē gər kin, Luwə tɔji ki rəbi je ki dangi dangi. ¹¹ Nē kin tɔl tane ki go kɔji ta ti lə Luwə ki to ki nɔne ti. Kɔji ta ra ka kin, tɔl tae ki takul Babe ləje Jəju Kirisi. ¹² Me kində rɔ naa ti ləje ki Kirisi me kadi me ti ə, j-ingəi ta rəbi kadi ji ndɔtii ki rɔ Luwə ti ki me ki tɔ kati. ¹³ E be ə, m-dəji səsi mba kadi tɔgi si rɔ mbata lə kɔ je ki m-isi m-ingə ki mbata ləsi kin al. Nə kadi e gin kɔsi-gon ləsi yo taa.

NDigi ki Kirisi ndigi je

¹⁴ MBata kin ə, m-isi m-ɔsi məkəsim nangi nɔ Bawje ti ki dɔrɔ ti, ¹⁵ ki takule ki karne ba ə, gin kɔji je pæti ki dɔrɔ ti ə se ki dɔnangi ti ne isi ki dɔde taa. ¹⁶ M-dəji Luwə kadi ki go maji-kur ti lie ki to mbar mbar ki go NDil ti ki ay njay, kadi adi səi njé kadi-me je itɔgi gangi me ndilsi ti. ¹⁷ Kadi Kirisi ra lo kisi ləne ngəmesi ti ki takul kadi-me. Nē dəji ləm e mba kadi ndigi-naa ra səsi adi ngangi, ningə kadi gin si uwə nangi ngə me ndigi ti tɔ. ¹⁸ Be ə, a asi kadi igəri ki ndəgi dije lə Luwə pæti, kadi ndigi lə Kirisi e ndigi ki əti bəl, ki dəw asi kadi a mbɔji ngale je tate je kəbe je ki ngale ki taa je al ratata. ¹⁹ Oyo, a asi kadi igəri ndigi lə Kirisi ki itə nē gər je pæti, ningə kadi Luwə wa rosi səsi ki rosi ki bətəte ləne.

²⁰ Luwə aw ki tɔgi ki asi naki. Adi, loki ji dəji-e nē madi ba, ra tɔy nē ki ji dəji-e, ə se, e ki j-isi giri tə gir bəy.

²¹ Kadi tɔji e dɔe ti mbɔ njé kaw-naa je ti ki takul Jəju Kirisi, mbata dɔkagilo je pæti ki a rəi, ki dɔ bal je ki dɔ bal je. *Amen!

Ke darɔ ki kare me Kirisi ti

4 M-ilə dɔngəm mesi ti, mi ki mi dangay ki mbata lə Babe, kadi go rəbi kisi ki dɔ taa ləsi asi ta bar ki Luwə bar səsi. ² Kadi awi ki sɔl dɔ, ki hal ki sɔl ləm ləm, ki kore me, ə kadi isi dɔ ti ki naa me ndigi-naa ti. ³ Uwə rɔsi ngə kadi ingəmi go kesi kare me NDil ti, ki go rəbi lapiya ki dɔ səsi naa ti. ⁴ Darɔ e kare ba, taa NDil ki ay njay ka, e kare ba tɔ. E be ə, Luwə bar səsi kadi awi ki nē kində me dɔ ti ki kare ba tɔ. ⁵ Babe e kare ba, kadi-me e kare ba, taa batəm ka e kare ba tɔ. ⁶ Luwə e kare ba, ningə e ə, e Baw je pæti, taa e dɔ nē je ti pæti, ra kilə ki takul dije pæti, ningə isi me nē je ti pæti tɔ.

⁷ Nə, dəw ki ra ra danje ti, ingə kadi-kare ra kilə ki sɔbi dɔne, ki go kadi ti ki Jəju Kirisi ndingi kadi-n-je. ⁸ E be ə, ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə:

«Loki j aw me lo je ti ki taa nu, uwə dangay je,
Adi aw səde kəmne ti,
Ningə adi kadi-kare dije.»

⁹ Ningə kəl kə nə: «I aw me lo je ti ki taa», kin, to ay njay kadi kəte bəy taa kadi aw taa, Kirisi ur aw gin nangi ti, me lo je ti ki boo nu tɔ. ¹⁰ Nje kaw nangi wa kin ə, e nje kaw lo je ti ki taa gidi dɔrɔ je ti tɔ. Nē kin ra nē be mba kadi nē je pæti asi-naa bərəre me ti. ¹¹ E ə adi kadi-kare dije, njé ki nɔ je adi əi njé kaw kilə je, njé ki nɔ je kadi əi njé kəl ta ki ta Luwə ti, njé ki nɔ je kadi əi njé kilə mbə Poy Ta ki Maji, njé nɔ je kadi əi njé kul

njé kaw-naa je, ningə kadi njé ki nɔ je əi njé ndo dije tɔ.

¹² Ki go rəbi kin ə, ra adi dije lə Luwə a asi kadi rai kilə lie, mba darɔ Kirisi ki tɔgi ki kəte kəte. Darɔ Kirisi e njé kaw-naa je. ¹³ Ki rəbi kin ə, j-əi pæti, j-a tɔgi ke kare me kadi-me ti, ki gər NGon Luwə ti. Ningə j-a tɔli dije ki tɔgi gangi ə j-asi-naa bərəre tə Kirisi be. ¹⁴ Be ə, j-a to tə ngan je ki nəl nē ndo je ki ngom isi aw səde ki yo je ki ne je be, tə bato ə pugi man ba isi ra-e be al ngata. Ningə dije ki njé kadi dije ki ta je ki ngom je ləde kin, a asi kadi toi-je pe pe taa ədi-je ki takul nē ndo je ləde ki ngom kin al tɔ. ¹⁵ Nə me kəl ta ki rɔjeti me ndigi-naa ti, j-a tɔgi me nē je ti pæti, bitɔ kadi ji toi tə Kirisi wa be, e ki e ki boy ki dɔ njé kaw-naa je ti. ¹⁶ Me Kirisi ti ə darɔ ba pæti e ki rɔti naa ti ki takul tɔgi lə ngirə ki ra. Loki ngon rɔ ki ra, ra kilə ləne maji ningə, a ra kadi darɔ ba pæti a tɔgi taa taa me ndigi naa ti.

Kisi ki dɔ taa me Kirisi ti

¹⁷ E be ə, m-əl səsi ta kin, ə m-təl m-re dɔ ti bəy me tɔ Babe ti. Oti kadi rəbi nē rasi to tə yɔ dije ki gəri Luwə al kam be, tadɔ kilə rade e ki go gir ta je ti ləde ki ndae goto. ¹⁸ Loki ndul ɔ be dɔ gir ta ti ləde. Əi sɔy kadi kisi ki dɔ taa ti ki sigi ki Luwə adi. Təki rɔjeti, gəri al ki mbata me ngə ləde. ¹⁹ Əi dije ki rai kaya ka, rɔde a sɔl-de dɔ ti al. Dɔgakilo je ləde pæti e kadi rai nē je ki majal. Be ə, nē rade ki dangi dangi ki to njé kin, dəwe je kin, nayij ki lo ra ti ki ngode ti kanji kadi mede uwə-de ki ta dɔ ti.

²⁰ Nə səi je, e ki go rəbi je ki be kin ə, indoyi kadi igəri Kirisi al. ²¹ Təki rɔjeti, səi ki səi njé kadi-me je, oi ta ki sɔbi dɔe. Ningə, ndoi səsi nē je ki awi naa ti ki ta ki rɔjeti ki dəw a ingə rɔ Jəju ti. ²² Re e be ningə, sɔbi kadi imbati nē rasi je ki mari ki go lo kon dəw ti, ki ndigi ra je lie ki majal ki a aw ki dəw tuji ti. ²³ Maji kadi iyəi adi NDil Luwə yəti mər ta ləsi. ²⁴ Sɔbi kadi itəli dije ki sigi me ji kisisi ti. Dije ki Luwə ində-de ki go ndigi ti ləne, mba kadi kisi ki dɔ taa ləsi e me nē ra ti ki dana, ki me nē ra ti ki ay njay ki e kandi ta ki rɔjeti.

²⁵ MBata kin ə, kadi imbati kəl ta ki ngom, ə kadi dəw ki ra, əl ta ki rɔjeti madine, tadɔ j-əi pæti j-əi ngan rɔ ki kare. ²⁶ Re wongi ra səsi ə, kadi wongi kin aw səsi adi irai majal al. Oti kadi isi me wongi ti ba bitɔ kadi kadi ur dɔsi ti. ²⁷ Adi ta rəbi Su kadi na səsi al. ²⁸ Kadi dəw ki e nje bogi kəte ə iyə ta bogi ləne, ningə kadi ra kilə ki jine mba kadi ingə-n nē ə ra-n ki dəw ki nē to rɔe ²⁹ Kadi ta ki majal tɔgi tasi ti al. Nə kadi ta ki maji (ki a ra ki njé kadi-me je ki rangi) ə tɔgi ta si ti. Ta ki a ra maji ə se a ilə dɔngəm me njé ki rangi ti ki go nē ge je ti ləde. Ta ki be kin ə a ra maji ki dije ki njé koo dɔ ta ləsi. ³⁰ Oti kadi tuji me NDil Luwə ki Luwə adi səsi. NDil ki Luwə adi səsi kin ə a tɔji kadi ndɔ madi a re nɔ ki Luwə a taa səsi ilə səsi taa dɔ majal ti ratata.

³¹ Ori hal je ki kati bangi pæti mesi ti kɔ, (ingəmi majal madi mesi ti al), ki kɔl-naa, ki wongi, ki taji-naa, ki kɔl-naa ki ndu ki taa, ki kuso ndil-naa. Ningə kadi hal ra majal madi goto mesi ti tə goto. ³² Kadi səi irai maji ə indigi-naa ngay ki yo ki ne. Ningə kadi iyəi go majal ki

madisi je rai səsi kə təkı Luwə iyə-n go majal je ləsi kə, me Kirisi ti be.

Kisi ki də taa me kunjı ti

5 Səi ngan je ki Luwə ndigi səsi ə, majı kadi indaji-e. ² Majı kadi isi ki dəsi taa me ndigi-naa ti, təkı Kirisi ndigi-je ə adi rəne Luwə koy ti mbata ləje, təkı kadi kare ə se ne məsi ki əti Luwə majı be. ³ Səi ngan lə Luwə, be ə, e go ti al, kadi ta kaya ki ra madı ki ne ki to nje ə se kəm-nda e ki kəl tae dansi ti al təkı al. ⁴ E go ti al kadi ta je ki to nje ki ta ki to kəl al ki ta mənə ki to nje madı je tge tasi ti. Nə kadi ta ki a tge tasi ti, e ta ra oyo Luwə yo taa. ⁵ Majı kadi igəri ne je kin majı: njé ra kaya je nim, njé ra ne je ki to nje nim, njé ra kəm-nda ne je ki asi-naa ki yo ki ra nim kin, a əi mbə dije ti ki Kirisi əi ki Luwə a gi be dəde ti kin al ratata. ⁶ Kadi adi dəw madı əl səsi ta je ki ndade goto adi indəmi ta rəbi al. Tado e ki takul ne je ki be kin ə, wongı lə Luwə isi re-n də dije ti ki njé təl rəde go ta ti lie al. ⁷ İndəi rəsi naa ti səde də ne madı ti al. ⁸ Təkı rəjeti, ndə ki mari isi me lo ki ndul ti, nə ngəsine, ki takul kində rə naa ti ləsi ki Babe, səi dije ki lo kunjı ti ə majı kadi ne rasi e ne ra lə ngan je ki lo kunjı ti. ⁹ Tado kandi lo kunjı e: ne ra je ki majı, ki ne ra je ki dana, ki ne ra je ki rəjeti. ¹⁰ Təkı səi ngan je ki lo kunjı ti, majı kadi indəi təgi də rəsi ti mba kadi çri mbə ne ki nəl Babe ki ne ki nəl Luwə al naa ti. ¹¹ Kadi ne madı ki ore səsi naa ti də ne ra je ki majal ki lo ndul ti ki ndae goto kin al. Nə itegi ki ginde taga təkı tge yo taa. ¹² Tado ne je ki ko dije kin isi rai lo bəyç ti, e ne je ki to rəsçl ngay kadi dəw əl tae. ¹³ Ningə loki e ki kər gin ne je ki isi rai ba, kilə radeje ki majal to taga ay njay njay. ¹⁴ Tado ne je pəti ki ginde tge lo kunjı ti təli lo kunjı. E be ə, makitibi lə Luwə əl ə nə:

«İndəl də bi ti, j nje to bi,

j taa dan nje koy je ti,

ə Kirisi a adi kunjı ləne a unji dəi ti.»

¹⁵ Kadi indəi kəm-kədi də rəsi ti me ji kisi ki də taa ti ləsi. Kadi ne rasi e ne ra lə dije ki njé tər je bi ne ra lə mbə je al. ¹⁶ Dəkagilo ki j-isi ti kin e dəkagilo ki majal, ə kadi dəkagilo je pəti ki Luwə adi səsi ba, irai ne je ki majı taa taa bi adi dəkagilo kin man kare al. ¹⁷ MBata kin ə, kadi itoi təkı dije ki ku dəde goto be al, nə kadi igəri ne ki Babe isi ngəm rəsi ti.

¹⁸ Adi kasi ra səsi al, kəy kasi nju ki al də majı a aw ki dəw kaya ki ra ti. Nə kadi irosi ki NDil ki ay njay yo ta. ¹⁹ Majı kadi əli naa ta me pa je ti, osi pa je lə Luwə ki ndəgi pa je ki NDil adi səsi. Osi pa je kin iləi tçji də Babe ti ki ngəmesi ba pəti. ²⁰ Majı kadi rai oyo Luwə ki Bawje ki dəkagilo je pəti, me ne je pəti me təkı Babe ti lə je Jəju Kirisi.

Kulə noji ki to mbə dəne je ti ki dıngəm je

²¹ İləi dəsi gin tçgi ti lə nğ ki yo ki ne, mbata koji ki kilə də Kirisi ti ki awi. ²² Səi dəne je, kadi nğ nğ ilə dəne gin tçgi ti lə ngawne təkı isi iləi dəsi gin tçgi ti lə Babe be. ²³ Tado ngaw e ki boy də dəne ti, təkı Kirisi e ki boy də njé kaw-naa je ti kin be təkı. Kirisi e nje kajı njé kaw-

naa je ki əi darçe je. ²⁴ Be ə, təkı njé kaw-naa je iləi dəde gin tçgi ti lə Kirisi ka kin ə, dəne je ka, kadi iləi dəde gin tçgi ti lə ngawde je me ne je ti pəti təkı.

²⁵ Ningə səi ngaw dəne je, majı kadi nğ nğ ndigi nene təkı Kirisi ndigi-n njé kaw-naa je ə adi rəne koy ti ki mbata ləde kin be. ²⁶ Adi rəne koy ti mba kadi təl njé kaw-naa je dije ki asi ta kede dije ti lə Luwə, go tçgi ti ki tçgi-de ki man nim ki ta ləne nim təkı. ²⁷ Jəju ge kadi n-tge ki njé kaw-naa je ta kəmne ti ki kəsi-gon ki əti bəl, ki kanji yoro nim, kadi ngirə rəde je tur ju ju al nim, kadi ne madı ki asi-naa al goto rəde ti nim təkı. Ge kadi njé kaw-naa je ayi njay ki kanji ta madı dəde ti. ²⁸ Be təkı ə, majı kadi ngaw dəne je ndigi nede je təkı isi ndigi darçde əi je wa be. Dəw ki nje ndigi nene, ndigi darçne wa. ²⁹ Təkı rəjeti, dəw ki çsi rəne ta nja kare goto. Nə j-əi pəti j-uli-de ki ne kuso, ə j-indəi kəm je gode ti təkı kində yo taa. E be ə, Kirisi isi ra-n ki njé kaw-naa je, ³⁰ tado j-əi ngan darçe je. ³¹ MBata kin ə, dıngəm a iyə-n me kəy lə bawne əi ki kəne, ningə tiyçi-naa ki nene, ba əi joo pə təli darç ki kare. ³² Ta ki rəjeti ki bo e ki bəyç me ta ti kin, nə m-əl səsi kadi e ta ki çji də Kirisi ki njé kaw-naa je. ³³ Nə ta kin çji dəsi təkı, kadi ngaw dəne ki ra ndigi nene təkı darçne wa be, ba kadi dəne ilə koji də ngawne ti təkı.

Ta lə ngan je ki bawde je

6 NĞan je, ki mbata kesi dije lə Babe, majı kadi itəli rəsi go ta ti lə njé koji si je, tado e kilə ra ki majı. ² Çsi ngçn bawi əi ki kçi, tado e kin e ndu-kun ki kəte ki Luwə adi ki kun mındi də ti. ³ «Be kadi isi majı me duniyç ti ningə ndəi a e ngay təkı.»

⁴ Ningə səi baw je, kadi adi wongı ngansi je ki takul kilə rasi je al təkı, nə kadi ingəmi-de me ne ndo ti ki majı, ki me kində koji ti ki go ta ti lə Babe.

Ta lə bəə je ki bade je

⁵ Səi bəə je, majı kadi itəli rəsi go ta ti lə basi je ki də-nangi ti ne ki çl də, ki kilə koji də ti ki ngəme ki ay njay təkı e Kirisi wa ə, isi təli rəsi go ta ti lie be. ⁶ Oti kadi irai kilə ləsi dəkagilo ti ki dije indəi kəmde gosi ti par, təkı isi irai kilə mba kadi ingəi majı ta kəm dije ti yo be. Nə majı kadi irai kilə təkı bəə je lə Kirisi ki isi rai ndigi lə Luwə ki mede ki kare ba be. ⁷ Majı kadi irai kilə ki me ndigi, təkı ne ki e kilə lə Babe wa ə isi rai be, bi e kilə lə dije al. ⁸ Tado igəri bəti təkı nğ nğ a ingə ne kingə go ji ləne rə Babe ti ki go majı ti ki ra, re e-n bəə ə se e dəw dərçne.

⁹ Səi ba bəə je, səi ka, kadi irai be təkı bəə je ləsi. Majı kadi iyçi ta kində-de bəl ti kə, ə kadi igəri təkı bade nim, basi nim e kare ba, ə isi me dçrç ti taa nu, ba kər kəm dije dana goto rəe ti.

Rç də kadi-me ti

¹⁰ Kadi ji tçl-n ta ta je, majı kadi itəli dije ki njé tçgi je ki takul kində rə naa ti ləsi ki Babe me tçge ti ki ngay. ¹¹ Majı kadi çyi ne kati je ki Luwə adi-je ba pəti jisi ti, mba kadi ai dıngəm nğ kədi-naa je ti lə su. ¹² Tado e dı-

je ki awi ki darɔ ki məsi ə j-a ji rɔi səde al, nə j-isi rɔi ki ndil je ki majal ki njé tɔgi me lo je ti ki taa dɔrɔ ti, ki njé kɔbe je, ki tɔgi kɔbe je, ə se j-isi rɔi ki nje kɔbe dɔnangi ti ki e me lo ki ndul ti. ¹³ MBata kin ə, maji kadi ɔyi ne kati je ki Luwə adi-je ba pəti jisi ti, mba kadi lo ki ndɔ je majal rəi ningə, ai gərərə ba. Ningə kadi go rɔ ti ba, ai taa ba. ¹⁴ Maji kadi ai taa ba! Ningə kadi ta ki rɔjeti ə idɔɔi bədisi ti tə nda be, ə kadi ne ra ki dana to tə gindi ki kadi idɔɔi gusi ti be. ¹⁵ Maji kadi kɔ langisi kaw kilə mbə Poy Ta ki Maji ki nje kadi lapiya, to tə sa kilə nja ti ləsi be. ¹⁶ Me ne je ti pəti, maji kadi uni kadi-me adi to tə də ləsi be, e ki takule ə a indəi ningə je lə nje bə ki tae isi tɛɛ por iləi kɔ. ¹⁷ Maji kadi itaai kaji ki Luwə adi-je iləi dɔsi ti tə jɔgi rɔ be, ba kadi uni ta lə Luwə ki NDil adi-je tə kiyə kasigar be. ¹⁸ Ne je kin pəti, idəji Luwə me kəl si-e ta ti. Əli si-e ta ki dɔkagilo je pəti ki takul NDil ki ay njay. İrai ki kisi dɔ nja ti, ə kadi inayɔ ki lo ra-e ti par par. Əli ta ki Luwə ki mbata lə dije lə dije lie pəti. ¹⁹ Əli

ta ki Luwə ki mbata ləm tɔ, mba kadi Luwə wa ində ta tam ti, mbata kadi m-ilə-n mbə dɔ ne je ti ki kəte toi lo bɔɔɔ ti ə Poy Ta ki Maji tɛɛ ki dɔe kin, ki me ki tɔ kati. ²⁰ E ki mbata Poy Ta ki Maji kin ə, m-taa-n to Kirisi m-to-n ki kulə gindi jim ti kəy dangay ti. Be ə, əli ta ki Luwə mba kadi m-əl ta ki me ki tɔ kati, təkɔi sɔbi kadi m-əli-n.

Kuwə ji-naa ki dɔbəy ti

²¹ M-ndigi kadi igəri ne ki sɔbi dɔm, ki ne m-isi m-ra. E be ə, Tisiki ki e ngokom ki nje ndigi ləm, ki nje ra kilə ki rɔjeti me Babe ti, a əl səsi ne je pəti ki ɔji dɔm. ²² E mbata kin ə, m-ile rɔsi ti mba kadi igəri ji kisi je, ningə kadi ilə dɔngəm mesɔ ti tɔ. ²³ Kadi Luwə ki Bawje ki Babe ləje Jəju kirisi adi ngakɔje je pəti, lapiya, ki ndigi-naa, naa ti ki kadi-me. ²⁴ Kadi me-maji lə Luwə e naa ti ki dije pəti ki njé ndigi Babe ləje Jəju Kirisi ki ndigi ki a yəti al. Amen!

Pilipi je

Ta ki dɔ makitibi ti ki Pol ndangi adi Pilipi je

Pilipi e be bo ki dɔsɔy ki Eropi ti ki Pol ilə mbɛ Poy Ta ki Maji titi. Pilipi e kɔki be madi kare ki Rom je isi titi, dɔ-nangi Masəduwan ti. Ningə e kaw mba ti lie ki kɔ joo ə Pol ində-n gin njé kaw-naa je ki Pilipi ti (Knjk 16.12-40). NGan bal je go ti ba Pol ndangi makitibi ki mindi ki sɔl lɔm lɔm adi-de. Dɔkagiloe ti kin, Pol e dangay ti. Njé ki nɔ je əi nɔ e dangay ti Epəji ti, ə njé ki nungi əi nɔ e Sejare ti ə se e Rom ti wa be tɔ (Pilipi 1.7). Pol ra oyo Pilipi je mbata kadi-kare ki iləi Epapiroditi adi-e, dɔkagilo ti ki nɛ je to rɔe. Bəy tɔ, ilə dɔngəm mede ti kadi ai dɔ njade ti ki rɔ Kirisi ti, taa kadi iyəi rɔde adi njé ki a njiyəi ki nɛ ndo ki ngom dan njé kaw-naa je kin ədi-de al tɔ.

Lo kilə ngirə ta ti (1.1-11), Pol tɔji rɔnəl ki oyo ki ra ləne loki mee ole dɔ njé kun go Kirisi ti ki isi Pilipi ti. Go ti, adi-de ngan poy ta je ki dɔne ti adi-de ooi. Pol gər ta ki dɔne ti ki lo ti ti al, nɔ kində ki ində rɔne naa ti ki Kirisi ra adi tɔ mene katɔ (1.12-26). Ilə dɔngəm me Pilipi je ti kadi ai dɔ njade ti me kadi-me ti, taa kadi sangi rəbi lapiya ki rɔ naa ti, ki rəbi dɔ sɔl, ki kilə ra ki maji ki j rɔ Jəju Kirisi ti (1.27-2.28). Bəy taa kadi ndɔ madi ə Pol əi ki Pilipi je a ooi-naa, Epapiroditi ki ngon nje kilə lə Pilipi je əi ki Timote ki madi-kilə lə Pol a rai kadi kulə noji ki dan Pol ti ki njé kaw-naa je ki Pilipi ti kin to lo tone ti (2.19-30).

Pol ndəji-de ki tɔgine kadi indəi kəm-kədi dɔ rɔde ti ki rɔ dije ti ki njé mbati rəbi go Poy ta ti ki Maji ki rɔjeti. Dəji njé kaw-naa je ki Pilipi ti kadi ndaji pa njiyəne, kadi kəmde e dɔ njiyə naa ti ki Kirisi, kadi toi tə Kirisi be (3). Pol tɔl ta makitibi ləne ki ta kilə dɔngəm me naa ti je ki dangi dangi, ki oyo ki ra tɔ kuwə ji-naa tɔ (4).

Makitibi ki Pol ndangi adi Pilipi je kin bari-e «makitibi rɔnəl», tadɔ e kɔ ta kin ə j taa nu ilə nangi rapɔ. Rɔnəl kin e ta lə ka dɔ nja ti ki Kirisi. E Kirisi kin ə pa kilə tɔji dɔ kilə rae ti e me 2.6-11 ti. E nɛ ki səi je wa a tɛɛi dɔ ti lo tidə makitibi ti kin tɔ.

Kuwə ji-naa

1 E mi Pol, naa ti ki Timote, je ki je bəə kilə je lə Jəju Kirisi ə ji ndangi makitibi kin j-adi səi dije lə Luwə ki me kində rɔ naa ti ki Kirisi, ki isi Pilipi ti †. Makitibi kin sɔbi səsi, naa ti ki njé kɔr nɔsi je, ki diyakir je. ² Ningə kadi me-maji ki kisi-maje lə Bawje Luwə əi ki Babe ləje Jəju Kirisi e naa ti səsi.

Pol əl ta ki Luwə mbata ti lə njé kadi-me je ki Pilipi ti

³ Dɔkagilo je pəti ki mem ole dɔsi ti ba, m-ra oyo Luwə. ⁴ Taa dɔkagilo je pəti ki kadi m-əl-n ta ki Luwə mbata ti ləsi pəti ba, m-əl sie ki rɔnəl tɔ. ⁵ Rɔnəl ləm e ki mbata ra ki irai səm me kilə kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ti, lo kulə ngire ti nu bitɔ bone ††. ⁶ M-gər maji kadi Luwə ki ində ngirə kilə ki maji mesi ti kin, a aw-n bitɔ ta tɔl tae ti, ndɔ təl Jəju Kirisi ti. ⁷ E go rəbe ti kadi m-aw ki mər ta ki be kin ki mbata ləsi pəti, tadɔ m-ində səi dan urm ti. Səi, indəi rɔsi naa ti səm dɔ maji ti ki Luwə ra səm. Indəi rɔsi naa ti səm pəti me keem dangay ti, ki me rɔ ti ki m-rɔ ki tɔgim mbata Poy Ta ki Maji ‡. ⁸ Luwə asi kadi ma naji ləm təkɔ, səi pəti m-ndigi səsi ndigi lə Jəju Kirisi, m-rɔ man dɔ ti sɔti.

⁹ NGa ningə, nɛ ki m-dəji Luwə, e kadi ndigi-naa ləsi j ki dɔ made ti dɔ made ti, naa ti ki nɛ gər ki rɔjeti ki me kɔr kəm nɛ ki maji ki nɛ ki majal naa ti kadi ay njay.

¹⁰ Lo kin ti, a gəri go nɛ ki maji ki sɔbi ra. Ba a səi dije ki

kay njay, ki ndɔ təl Kirisi ti, dəw asi kadi a aw ki ta madi dɔsi ti al. ¹¹ Ningə a səi dije ki nɛ ra ki dana, ki j rɔ Kirisi ti a to mbar mbar rɔsi ti, mbata tɔba ki tɔji lə Luwə.

Poy Ta ki Maji aw ki kəte kəte

¹² NGakom je, m-ndigi kadi igəri təkɔ nɛ ki tɛɛ dɔm ti kin ra adi Poy Ta ki Maji aw ki kəte tə kaw yo. ¹³ E be ə, dije pəti ki njé ra kilə ki nje kɔbe ki boy, ki ndəgi dije, gəri kadi e mbata kilə lə Kirisi ə m-to-n dangay ti.

¹⁴ NGa ningə, tom dangay ti, ra adi ngakom je ngay, adi mede Babe, ə ingəi tɔgi dɔ made ti kadi əli ta lə Luwə ki kanji bəl. ¹⁵ E ki rɔjeti kadi dije madi iləi mbɛ tɔ Kirisi ki hal ta ki ra, ki angal ni, nɔ dije ki nɔ je, iləi mbɛe ki angal ki maji tɔ. ¹⁶ Dije ki awi ki angal ki maji kin, rai kilə kin ki ndigi-naa. Ningə gəri kadi mi lo kin ti ne, m-isi m-rɔ mbata Poy Ta ki Maji. ¹⁷ Nje ki awi ki hal ta ki ra, isi iləi mbɛ tɔ Kirisi ki ndigi ra ki sɔbi dɔde.

Ningə nɛ ki mede ti ki ɔsi-de adi isi iləi mbɛ tɔ Kirisi kin e nɛ ki dana al. Sangi kadi n-adi-mi kɔ dɔ made ti, me dangay ti ki mi ti. ¹⁸ Ningə re e ki me ki maji ə se e ki majal ə isi iləi mbɛ tɔ Kirisi ə, e kin dəw aw go ti al. M-gər kadi isi iləi mbɛ tɔ Kirisi, ningə m-ra rɔnəl dɔ ti, ə m-nay ki lo ra rɔnəl dɔ ti. ¹⁹ Tadɔ m-gər kadi e nɛ ki isi ra nɛ kadi ta tɔl tae ə m-ingə-n kaji. M-ingə-n kaji ki takul kəl ki isi əli ta ki Luwə mbata ti ləm nim, ki takul tɔgi ki NDil Jəju Kirisi adi-m nim. ²⁰ Ki ɔji go nɛ ki m-isi m-ngəm tae pərere, ki m-isi m-ində mem dɔ ti, nɛ ki rɔm a sɔl-m goto. M-tɔj mem kati kadi re e-n bone ə se

† 1:1 4.15; Knjk 16.12 †† 1:5 Knjk 16.13-15 ‡ 1:7 1.13

ndo je pæti, m-a m-tɔji ke ki bo læ Kirisi kadi dije ooi rɔm ti. Re e-n me ka ki dɔm taa ti æ se me koym ti. ²¹ Ki rɔm ti, kisi-m ki dɔm taa e mbata læ Kirisi, æ koym e maji læm tɔ. ²² Ningæ, re kisi-m ki dɔm taa bæy, a adi-m ta ræbi kadi m-ra kilæ madi ki to soti ba, lo kin ti, m-gær ne ki kadi m-kɔti al, se e kisi ki dɔ taa æ se e koy wa ka m-gær al. ²³ Ne je joo isi ndɔri-mi yæna: m-ndigi kadi m-tusi duniyæ kin m-iyæ, æ m-aw m-isi kadi Kirisi ti. E kin æ e ne ki to soti ngay. ²⁴ Ningæ kisi-m dɔnangi ti ne, ndæe to ti ngay mbata ti læsi. ²⁵ NGa ningæ, m-gær maji, tijæm ti kadi m-a m-isi dɔnangi ti ne bæy, m-a mi kadisi ti ne pæti bæy mbata kaw kæte læsi, mbata rɔnæl læsi me kadi-me ti. ²⁶ Lo kin ti, loki m-tæl m-tæe dansi ti æ, ki ta kulm, a gæri kæm tɔji ki isi ilæi dɔ Kirisi ti kin ay njay.

²⁷ Næ ke æ, kadi pa njiyæsi e ki go Poy ta ti ki Maji læ Kirisi, mba kadi re m-re dansi ti, æ se mi sæy sæsi ka, m-o ta ki dɔsi ti maji. Kadi m-o poysi tæki uwæi tɔgisi ba me ndil ti ki kare, indæi rɔsi naa ti, irɔi ki me ki kare ki go meso ti ki adi dɔ Poy ta ti ki Maji. ²⁸ Ningæ iyæi ta ræbi adi njé ta je læsi ilæi bæl kare meso ti al. Loki iyæi ta ræbi adi ilæi bæl meso ti al, a to taga kadi æi dije ki uni ræbi ki kaw tuji ti, æ sæi, uni ræbi kaji tɔ. Ningæ pæti, e ndigi læ Luwæ kadi tæ to be. ²⁹ Tadɔ ki ɔji dɔ Kirisi, Luwæ ra sæsi maji adi adi-e meso par al, næ adi ingæi kɔ mbata ti lie tɔ. ³⁰ Ningæ ki basine kin, sæi ilæi rɔsi me rɔ ti ki kæte m-isi m-rɔ ka kin tɔ. Rɔ kin, bone je kin ka m-isi ta ti ne m-isi m-rɔ tæki igæri †.

Kirisi tæl rone bææ kilæ ti

2 Tæ ka ki Kirisi ilæ-n dingæm meso ti, tæki ingæi tɔgi me ndigi-naa ti, tæki NDil dɔɔ-n sæsi naa ti, tæki meso to-n dɔ-naa ti, isi ɔji maji læsi ki rɔ naa ti, ² m-dæji sæsi kadi adi-mi rɔnæl me kuwæ-naa meso ti læsi kin. Adi ndigi-naa ki kare wa kin æ uwæ meso, adi meso e kare, indæi rɔsi naa ti. ³ Irai ne madi kare ki hal ni ki ra al, taa hal kɔji rɔ al tɔ. Næ ki dɔ ki sɔl lɔm, kadi dæw ki nungi oo madine tæki bo dɔne ti. ⁴ Kadi dæw madi sangi maji læ rone wa par al, næ kadi sangi maji læ ndæge je tɔ taa. ⁵ Kadi pa njiyæsi ki rɔ naa ti e pa njiyæ dije ki njé kindæ rɔde naa ti ki Kirisi.

⁶ Kirisi ki, lo kilæ ngire ti nu, re o ne je ki rɔe ti pæti æ, e Luwæ wa par, næ sangi kadi n-uwæ maji rone ki ji kasi ki n-asi-naa ki Luwæ kin al.

⁷ Or tɔba kin dɔne ti kɔ tæ kɔr yo,

Ra rone bææ kilæ ti,

Tæl rone tæ dæw ti,

Adi dije gæri-e me ne je ti pæti tæki e dæw.

⁸ Ilæ dɔne nangi,

Tæl rone go ta ti biti oy-n,

Koy ki dɔ kagi-dæsi ti.

⁹ E mbata kin æ, Luwæ un-n dɔe taa ade a ngaw,

Ade tɔ ki e dɔ tɔje ti pæti.

¹⁰ MBa kadi me tɔ Jæju ti,

Ne kindæ je pæti ki dɔræ ti,

Dɔnangi ti, ki gin dɔnangi ti,

ɔsi mækæside nangi nge ti,

¹¹ Æ kadi ta tæe ta dije ti pæti tæki Jæju Kirisi e Babe,

Kadi tɔ Luwæ ki Bawje ba-n ††.

Kilæ læ njé kadi-me je me duniyæ ti

¹² NGakom je ki maji, tæ ka ki irai go ndum ti ki ndo je ndo je, dɔkagilo ki mi-n dansi ti, kadi irai ki dɔkagilo ki oi-mi dansi ti par al, næ dɔkagilo ki m-goto-n dansi ti ne wa kin ka, kadi irai kilæ dɔ kaji ti læsi ki bæl Luwæ, ki dɔ ki sɔl. ¹³ Tadɔ Luwæ wa æ indæ ndigi ra meso ti nim, ɔsi sæsi adi irai nim, ki go kɔji ra ti lie. ¹⁴ Irai ne je pæti ki kanji ba ta, ki kanji kɔl, ¹⁵ mba kadi dæw aw ki ta madi dɔsi ti al, kadi sæi dije ki kay njay, kadi sæi ngan læ Luwæ ki ne ki majal ɔdi kadisi al, æ isi dan dije ti ki rɔjeti al, dije ki kilæ rade majal ki me duniyæ ti ne. Kadi unji tæ por ki unji dɔ duniyæ ti †, ¹⁶ loki a ilæi-de mbæ ta kaji. Lo kin ti, m-a m-un sæsi kadi m-indæ-n gum, ndo tæl Kirisi ti. MBata m-ay ngɔdi ki rɔm to-m ki ndangi kare al. ¹⁷ Re kadi mesim osi nangi dɔ kilæ ti ki m-ra, kadi ki m-un-n kadi-me læsi tæ kadi-kare m-adi Luwæ ba, m-ra rɔnæl, ningæ kadi rɔnæl læm kin e rɔnæl læsi pæti. ¹⁸ Ningæ sæi ka, kadi irai rɔnæl tɔ, ba adi rɔnæl læsi e rɔnæl læm tɔ.

Pol sangi kadi Timote æi ki Epapiroditæ awi Pilipi ti

¹⁹ M-gær dɔm ti maji kadi me tɔ Babe Jæju ti, nay ngay al kadi m-a m-ilæ ki Timote rɔsi ti ngɔ kadi re ki poysi adi-m kadi mi ka m-ingæ-n tɔgi tɔ. ²⁰ Timote ki karne ba par æ e dæw ki aw ki mæ r ta læm, ta læsi uwæ mee adi isi ga ta dɔsi ti. ²¹ NDæge je pæti, ngɔdi ki mbata maji læ rɔde wa par æ uwæ mede, bi ngɔdi læ Jæju Kirisi al. ²² Næ e, tɔji ki taga adi dije gæri-e tæ ngon ki nje njiyæ nja bawne ti. Indæ rone ta kilæ kilæ mbæ Poy Ta ki Maji ti sæm. ²³ M-gær kadi e æ m-a ile ki rɔsi ti loki m-a m-o ta ki dɔm ti ay njay. ²⁴ Taa m-gær dɔm ti maji, kadi-me tɔ Babe ti, dɔkagilo ngay al æ, darɔm mi wa, m-a m-re kadi m-o sæsi.

²⁵ Ningæ ki basine kin, m-o maji ngay kadi m-tæl m-ilæ ngokɔje Epapiroditæ, ki e madi-kilæm ki madi rɔ læm rɔsi ti gogi. E ki ilæi-e kadi re ki ne je ki m-aw ki ndooe, kadi ra sæm ††. ²⁶ Epapiroditæ ndigi ngay kadi n-oo sæsi pæti, ningæ sangi ki rɔ tɔne, mbata moy ra-e, adi oi tæe.

²⁷ Moy ra-e, ki koye e basi, næ Luwæ oo kæm-to-ndoo lie. Ningæ e kæm-to-ndoo lie par al, næ e kæm-to-ndoo læm tɔ æ Luwæ oo, mba kadi m-ingæ me-kɔ ki rangi dɔ made ti bæy al. ²⁸ M-sangi kadi m-ile rɔsi ti gogi law, kadi re oi-e ba, ingæi rɔnæl, æ kadi mi ka mem osi-n ki nangi tɔ.

²⁹ Lo kin ti, maji kadi uwæi-e ki rɔsi ti ki rɔnæl ngay, me tɔ Babe ti. Ko dije ki tæ e be kin, sɔbi kadi ɔsi gonde.

³⁰ Tadɔ nay ndæy ba kadi ingæ yo mbata kilæ læ Kirisi. Un rone ilæ kɔ, kadi re ra sæm tosi ti, me ne ti ki sæi je wa asi kadi irai adi-mi al.

Ræbi ka dana ki rɔjeti ng Luwæ ti

3 Ki basine kin ngakom je, maji kadi irai rɔnæl me kindæ rɔ naa ti ki Babe. Ne ki a ɔgi-m kadi m-tæl m-æl sæsi ko ta ki kare ki m-æl sæsi kæte ngata kin goto. Ningæ ki rɔsi ti ba, e ne ki maji sæsi tæ maji. ² Maji kadi

† 1:30 Knjk 16.19-40

†† 2:11 10-11: Ejay 45.23 † 2:15 Dætaranom 32.5 †† 2:25 4.18

indai kəm-kədi dɔ rɔsi ti ki rɔ dije ti ki rai rɔde tɛ bisi je be kam, ki rɔ dije ti ki ɛi njé ra kilɛ ki mede ki majal, ki rɔ dije ti ki njé koo mɔti ki kijɛ tɛ nɛ ki ngay. ³ Njé kijɛ mɔti je ki rɔjeti e j-ɛi je, tɛdɔ j-isi ji rai kilɛ bɛə lɛ Luwɛ ki rɛbi lɛ NDilɛ, rɔje nɛl-je ngay kadi j-indɛ rɔje naa ti ki Jɛju Kirisi, ningɛ j-uwɛ kul rɔje al tɔ. ⁴ Nɛ ki rɔjeti, m-aw ki ta ki asi kadi m-uwɛ-n kul rɔm. Kin ɛ dɛw madi oo kadi n-asi kuwɛ kul rɔne ba, mi m-asi kuwɛ kul rɔm m-itɛ dɛwe kin. ⁵ Ijɛi mɔtim ndɔ ki kɔ jijoo lɛ ndɔ koji-m, mi ngon *Isirayɛl, gin koji ti lɛ Bɛnjame, mi Ebirɛ ki me mɛsi ti, ningɛ ki ɔji dɔ ndu-kun, mi me buti ti lɛ *Parisi je. ⁶ Ki ɔji dɔ tingɛ bil, mi nje kindɛ kəm njé kaw-naa je ndoo, ki ɔji dɔ tɛl rɔ go ndu-kun ti, ta ki kadi dɛw indɛ dɔm ti goto †. ⁷ NGa ningɛ, nɛ je kin ki kɛte m-o-de tɛ nɛ ki ngay, basine m-o-de tɛ nɛ ki kɔ kare mbata ti lɛ Kirisi. ⁸ M-o-de tɛ nɛ ki kɔ kare, loki m-un-de m-ɔji kadi nɛ maji ti ki ɛti bɛl ki e gɛr ki m-gɛr Jɛju Kirisi ki Babe lɛm. MBata ti lɛ Kirisi, m-iyɛ nɛ je pɛti kɔ, m-o-de tɛ nɛ ki dɔ yibi kare. M-ra be mba kadi mi-n naa ti ki Kirisi, ⁹ kadi mi me jie ti. Ningɛ kadi e ki takul ka ba m-a dana me *NDu-kun ti al, nɛ kadi e ki takul kilɛ ra Kirisi. Kadi e ki takul tidɛ ki Luwɛ tidɛ-m dɛw ti lɛne ki go rɛbi kadi-me Kirisi. ¹⁰ Nɛ ki uwɛ mem, e ta kadi m-gɛr Kirisi, taa kadi m-gɛr tɔgi kɔ ki j lo koy ti. Ningɛ kadi m-ingɛ ko kɔ lie kin, ɛ kadi m-oy ko koy lie kin tɔ. ¹¹ Be kadi tɛ re to ban ɛ, m-i-n taa lo koy ti, dan njé koy je ti.

Kay ngɔdi sɔbi dɔ nɛ ki j-isi j-ay ngɔde

¹² Tɛki rɔjeti, nɛ ki m-isi m-ay ngɔdi ki mbae kin, m-indɛ jim dɔ ti al bɛy, taa mi dɛw ki mbuji girim al bɛy tɔ. M-nay ki lo kay ngɔdi ti mba kadi m-indɛ jim dɔ ti, tɛdɔ mi wa ki dɔm, Jɛju Kirisi indɛ jine dɔm ti. ¹³ NGakom je, m-gɛr kadi m-indɛ jim dɔ nɛ ti ki m-isi m-ay ngɔde ka kin al bɛy, ningɛ nɛ kare ki m-ra, mem oy dɔ nɛ je ti ki gom ti, m-indɛ tɔgi dɔ rɔm ti kadi jim ɔdi nɛ ki e nɔm ti kin yo. ¹⁴ M-ay ngɔdi sɔbi dɔ nɛ ki e nɔm ti, kadi m-ingɛ nɛ baji ki Luwɛ bar-je kadi adi-je dɔrɔ ti ki go rɛbi lɛ Kirisi. ¹⁵ J-ɛi ki ji tɔgi gangi me NDil ti, sɔbi kadi mɛr ta lɛje a nangi dɔ lo ki m-ɛl ta ti kin. NGa ningɛ, kin ɛ re nɛ madi to, ɛ ndusi asi-naa dɔ ti al ba, Luwɛ a tɛɛ kɛmsi dɔ ti. ¹⁶ Re e ri ɛ ra nɛ ka, adi ji njiyɛi naa ti tɛki j-ij nu biti ji tɛɛi ne kin. ¹⁷ NGakom je, maji kadi indaji-mi, ɛ kadi indɛi kɛmsi go nja dije ti ki isi njiyɛi ki go lo njiyɛje ti tɛki igɛri. ¹⁸ Tɛdɔ ngay je, njiyɛde ɔsi ta koy Kirisi dɔ kagi-dɛsi ti. Ningɛ e ta ki m-ɛl sɛsi ki dɔkagilo je pɛti, nɛ m-tɛl m-ɛl sɛsi bone bɛy, ki man nɔ kəm ti. ¹⁹ Ɖi dije ki ta tɔl tade e tuji, tɛdɔ luwɛ lɛde e kandade, taa tɔba lɛde e me nɛ ti ki to rɔɔl ti tɔ. Ningɛ nɛ ki uwɛ mede, e nɛ ki dɔnangi ti ne par. ²⁰ Nɛ je ba, je ngan njé be je ki dɔrɔ ti. Dɔrɔ ki e lo ki j-isi ji nginɛ nje kaji-je, Babe lɛje Jɛju Kirisi kadi a j ti tɛ re ingɛ-je. ²¹ Jɛju a mbɛl darɔje ki tɔge goto, ki a oy kin, kadi tɛl to tɛ darɔje ki ɛti bɛl kin be. A ra kilɛ kin ki tɔgi ki aw-n kadi uwɛ-n nɛ je pɛti gin tɔgine ti.

4 NGakom je ki njé ndigi lɛm, m-ndigi ngay kadi m-tɛl m-o sɛsi. Sɛi, sɛi nɛ rɔnɛl lɛm, sɛi jɔgi kɔsi-gon

ki isi dɔm ti. Lo kin ti, njé ndigi lɛm, maji kadi uwɛi tɔgisi ba tɛ kin be, injiyɛi naa ti ki Babe.

Ta kɔji mba kisi ki naa ki lapiya

² M-uwɛ nja Ebodi ɛi ki Sɛtisi, m-dɛji-de kadi adi mede e kare me kindɛ rɔ naa ti ki Babe. ³ NGa ningɛ j ki madi-kilɛm ki maji, m-dɛji kadi ira sɛde adi ndude osi go-naa ti, tɛdɔ ɛi dɛne je ki indɛi rɔde naa ti sɛm, rɔi mbata Poy Ta ki Maji. Rɔi, naa ti ki Kilɛma je ki ndɛgi madi-kilɛm je ki rangi pɛti ki Luwɛ indɛ tɔde me makitibi kaji ti.

⁴ Irai rɔnɛl ki dɔkagilo je pɛti me njiyɛ naa ti ki Babe. M-tɛl m-ɛl sɛsi bɛy, irai rɔnɛl! ⁵ Maji kadi dije pɛti gɛri ra maji lɛsi. Babe a re basine. ⁶ Ningɛ, kadi adi mesi a sururu dɔ nɛ madi ti al. Me nɛ je ti pɛti ki to rɔsi, maji kadi indɛi nɔ Luwɛ ti, ɛli sie ta, ingi dɛe ti, ɛ irai-e oyo tɔ. ⁷ NGa ningɛ, lapiya lɛ Luwɛ ki itɛ nɛ gɛr lɛ dɛw, a ngɛm ngɛmesi ki taga je lɛsi me kindɛ rɔ naa ti ki Jɛju Kirisi.

⁸ Ki basine kin ngakom je, maji kadi nɛ je pɛti ki e nɛ ki rɔjeti, nɛ ki dije piti, nɛ ki e nɛ ki dana, nɛ ki ay njay, nɛ ki nɛl dije, nɛ ki dije ɔsi-gone, nɛ ki tɔe ba, nɛ ki dije ilɛi tɔji dɔ ti, ɛ kadi uwɛ mesi. ⁹ Nɛ ki m-ndo sɛsi, nɛ ki ingɛi rɔm ti, nɛ ki oi tam ti, ki nɛ ki oi rɔm ti, maji kadi uni irai kilɛ. Ningɛ Luwɛ ki nje kadi lapiya a e naa ti sɛsi.

Pol ra oyo Pilipi je mbata nɛ ki ilɛi adi-e

¹⁰ Rɔm nɛl-m ngay me kindɛ rɔ naa ti ki Babe, loki m-o itɔji ki taga bone tɛki mesi to dɔm ti. Mesi kin to dɔm ti be mari nu, nɛ ta rɛbi ki kadi itɔji-mi adi m-gɛr ɛ ingɛi al. ¹¹ NGa ningɛ, m-ɛl ta kin be mbata nɛ ki to rɔm, al jagi. Tɛdɔ mi dɛw ki m-gɛr lo ra rɔnɛl dɔ nɛ ti ki to jim ti. ¹² M-gɛr kisi me ndoo ti, taa m-gɛr kisi me nɛ kingɛ ti tɔ. Me nɛ je ti pɛti, ki lo je pɛti, m-gɛr kisi me ndan ti ki me bo ti, me nɛ to mbar ti ki me nɛ to rɔ ti. ¹³ M-asi kadi m-dɔɔ urm me nɛ je ti pɛti ki takul Kirisi ki nje kadi-m tɔgi. ¹⁴ NGa ningɛ, e nɛ ki maji ɛ irai kadi indɛi rɔsi naa ti sɛm dɔ kɔ ti lɛm. ¹⁵ Sɛi Pilipi je, sɛi wa igɛri maji tɛki, lo kilɛ ngirɛ kilɛ mbɛ Poy Ta ki Maji ti, loki m-aw kadi m-iyɛ dɔnangi ki Masɛduwan ti ††, dɛw madi ki rangi ki kadi un nɛ adi-m to nɛ ti ki mi m-un m-adi kin goto. Dɛw ba, e sɛi je par. ¹⁶ Loki mi Tɛsaloniki ti, ilɛi ki nɛ ki m-aw ki ndooe asi nja joo kare, irai sɛm ‡. ¹⁷ Ningɛ e kadi-kare ba m-isi m-sangi jisi ti al, nɛ m-isi m-sangi kadi kɔr ra maji lɛsi aw ki dɔ made ti dɔ made ti. ¹⁸ Ki basine kin, nɛ je ki m-aw ki ndooe ka m-ingɛ pɛti tɔ ngata. M-ingɛ ki to mbar mbar rɔm ti, nɛ ki du-m goto loki Epapirɔditi adi-m nɛ ki adi-e kadi adi-m kin. Nɛ ki adi-mi kin to tɛ kadi-kare ki bayɛ ɛti maji, ki Luwɛ taa, kadi-kare ki nɛl-e. ¹⁹ Lo kin ti, Luwɛ a adi sɛsi nɛ je pɛti ki awi ki ndooe, ki go nɛ kingɛ ti lie ki ɛti bɛl ki go rɛbi lɛ Jɛju Kirisi. ²⁰ Ningɛ kadi kɔsi-gon e ki dɔ tɔ Luwɛ ti ki Bawje ki dɔkagilo je ki dɔkagilo je. *Amen!

† 3:6 Knjk 8.3; 22.4; 26.9-11

†† 4:15 2Kɔr 1.16‡ 4:16 15-16: Knjk 17.1; 2Kɔr 11.9

Kuwə ji-naa ki dɔbəy ti

²¹ Uwəi ji njé kadi-me je pəti me tɔ Jəju ti adi-mi.
NGakom je ki əi səm nɛ uwəi jisi. ²² Taa njé kadi-me je

pəti uwəi jisi tɔ. Ki bo ngay e njé ki isi rai kilə me kəy ti
lə nje kɔbe ki boy Səjar.
²³ Kadi me-maji lə Babe Jəju Kirisi e naa ti səsi pəti.
Amen!

Kolosi je

Ta ki do makitibi ti ki Pol ndangi adi Kolosi je

Kæte mari nu, Kolosi e be bo kare ki dɔnangi Aji ti, ki a asi kulə mətər 200, kaw ki lo kibi kadi ti læ be ki Epəji ti be. Basine kin bari-e Turki ngata. Re ə nə o maji ba, a e be ki Pol ində njane ti nja kare al. E madi-kilə Pol kare ki tɔe nə Epapirasi, ki e dəw ki Kolosi ti wa ngɔ ə e dəw ki dɔsɔy ki aw ki Poy Ta ki Maji me ti (Kol 1.7; 4.12).

Dɔkagiloe ti kin Pol e dangay ti (4.3; 10, 18), dɔmaji ə a e Rom ti. Ə Epapirasi re rɔ Pol ti ɔr-e poy njé kaw-naa je ki Kolosi ti tæki nɛ ndo ki go ræbe ti al isi njiyə dande ti ngɔ ki tɔgine ngay. Əl tæki njé ndo nɛe je ka kin əli kadi dəw gər Luwə ə ingə kaji ba, sɔbi kadi aw ngɔ tɔgi je ti ki go ndil ti nim, kadi ilə dɔne gin nɛ jibəl be je ti madi tə kijə mɔti je, kində kəm go kuji kuso nɛ je ti ki kuji kɔy nɛ je ti. NGay al go poy ta ti kin ba, nje kaw kilə Pol ndangi makitibi adi njé kadi-me je ki Kolosi ti, ole mede tæki kaji ki Luwə adi-je ki takul Jəju Kirisi kin asi naki ngata.

Makitibi kin, dɔmaji ə a ilə-n adi-de ki ræbi læ Tisiki əi ki Onəjim (4.7, 9). J-a j-ingə kəy kəm ta joo me ti:

Go ta kuwə ji-naa ti, ki oyo ki ra Luwə (1.1-14) me kəy kəm ta ti ki dɔsɔy, Pol tɔji Kirisi tə nje kisi dɔ nɛ je ti pəti. Əl tæki Kirisi aw ki tɔgi dɔ tɔgi je ki go ndil ti pəti, e ki karne ba ə e NGar dɔ njé kaw-naa je ti (1.15-2.3). Go ti ba, Pol ndəji Kolosi je dɔ nɛ ndo ti ki loe al ki dije madi isi njiyə dande ti (2.4-25).

Me kəy kəm ta ti ki dɔbəy ti, Pol ole me Kolosi je dɔ nɛ ti ki e njiyə me kisi ki dɔ taa ki sigi, naa ti ki Kirisi, dan njé kun go Kirisi je ti wa nim, dan dije ti ki me kəy je ti læje ə se dan dije ti ki me be ti ba pəti (3.1-4.6). Nje kaw kilə Pol tɔl ta ta læne ki ta je ki dɔne ti wa, əl-n ta ndəy be dɔ Tisiki ti nim dɔ Onəjim ti nim, taa ta kuwə ji-naa ki e wa ndangi ki jine kin tɔ (4.7-18).

Nɛ ndo je ki go ræbi ti al, toi dangi dangi ki dɔkagiloe, dɔkagiloe, nə nɛ kare ki njé ndo nɛe je kin pəti isi sangi, e ta kadi njé kun go Kirisi je sɔli me kadi mede Kirisi ti ki e ki karne ba par ə aw ki tɔgi kin. E mbata kin ə, makitibi ki Pol ndangi adi Kolosi je kin, re isi tidə ba, a o kadi ta ki me ti sɔbi dɔ dɔkagilo ki je ti bone wa kin tɔ. Makitibi kin a dɔ Kirisi ti, tɔje kadi aw ki tɔgi dɔ tɔgi je ki go ndil ti pəti, kadi taa-n dije ki isi gin tɔgide ti ilə-de taa.

Kuwə ji-naa

¹ Mi Pol ki nje kaw kilə læ Jəju Kirisi ki go ndigi ti læ Luwə, naa ti ki ngokɔje Timote ə ji ndangi makitibi kin, ² j-adi sɔi dije læ Luwə ki isi me be ti ki Kolosi, sɔi ngakɔje je ki adi mesi Kirisi. Kadi Luwə ki Bawje ra sɔsi maji ə kadi adi sɔsi lapiya tɔ.

Pol ra oyo Luwə mbata læ Kolosi je

³ Ji ra oyo Luwə ki Baw Babe læje Jəju Kirisi, dɔkagilo je pəti ki j-isi j-əl sie ta ki mbata læsi. ⁴ Ji ra-e oyo tadɔ j-o poy kadi-me læsi ki adi Jəju Kirisi, ki ndigi ki indigi dije pəti ki əi dije læ Luwə. ⁵ Kadi-me əi ki ndigi-naa kin, ginde e dɔ nɛ kində me dɔ ti læsi ki Luwə isi ngəm me dɔrɔ ti adi sɔsi. Igəri nɛ kində me dɔ ti kin ki takul kilə mbɛ Poy Ta ki Maji ki e ta ki rɔjeti. ⁶ Poy Ta ki Maji kin aw biti tɛɛ rɔsi ti. Ningə asi dɔnangi ba pəti ki kandine, ə aw ki kəte kəte tæki to-n dansi ti kin be tɔ, ilə ngire me ndo ti wa ki oi poy ta ki ɔji dɔ me-maji læ Luwə, taa igəri me-maji kin tə nɛ ki rɔjeti. ⁷ E Epapirasi, ki e madi-je ki ngay me kilə ti ə ndo sɔsi nɛ je kin. E dəw ki dana ki nje ra kilə bæə læ Kirisi dansi ti. ⁸ Ningə e əl-je ta dɔ ndigi-naa ti ki NDil Luwə adi sɔsi.

Kəl ta ki Luwə mbata ti læ Kolosi je

⁹ Be ə, je ka, ndo ti wa ki j-o-n poy ta læsi kin, j-iyə ta kəl ta ki Luwə ki mbata læsi al. Ji dəje kadi adi sɔsi igəri ndigi lie maji ki takul gosi ki nɛ gər ki NDile adi sɔsi.

¹⁰ Lo kin ti, pa njiyəsi a e pa njiyə dije læ Babe ki nəl-e me nɛ je ti pəti, a e pa njiyə ki aw ki kəte kəte me kilə ra ki maji ti, ə a itɔgi me gər Luwə ti par par tɔ. ¹¹ Ji dəji Luwə kadi adi sɔsi tɔgi me nɛ je ti pəti ki takul tɔge ki əti bəl, mba kadi uwəi tɔgisi ba me nɛ je ti pəti, ki kisi dɔ ti ki kore me tɔ. ¹² Irai oyo Luwə ki Bawje ki rɔnəl tæki adi sɔsi asi kingə nɛ nduwə ki isi ngəm me beko ti lie ki ndole, mbata dije ki əi yəe je. ¹³ E ə, ɔr-je gin tɔgi ti læ til, re səje me beko ti læ NGone ki nje ndigi lie. ¹⁴ Ki takul NGone kin ə, je-n ki taa kiyə taa, ningə majal je læje e ki kiyə go kɔ tɔ. ¹⁵ NGon kin, e bana kəm Luwə ki dəw asi ko-e al. E NGon dər nɛ kində je pəti. ¹⁶ Tæki rɔ-jeti, e ki takule ə Luwə ra-n nɛ je pəti ki me dɔrɔ ti nim, ki dɔnangi ti ne nim tɔ. Nɛ je ki dəw oo-de ki kəmne, ki nɛ je ki dəw oo-de ki kəmne al, re ən kɔbe je, ki tɔgi je, ə se njé kɔbe je ba pəti ka, e ki takule ə Luwə ra-n nɛ je kin pəti nim, ta e ki mbata lie nim tɔ. ¹⁷ Kirisi e ngɔ nɛ kində je ti pəti. Ningə e ki takule ə, nɛ je pəti ki Luwə rade, ai ki dɔde taa tɔ. ¹⁸ Kirisi ə wa e ki bo dɔ njé kaw-naa je ti, ki əi darɔe. E wa ə e kilə ngirə nɛ, e dəw ki dɔ kəte ki tɛɛ dan njé koy je ti. Be mba kadi-me nɛ je ti

pæti, e ki dɔ kæte. ¹⁹ Tado Luwə ge kadi nɛ je pæti ki rɔne ti asi-naa bærære rɔ Kirisi ti. ²⁰ Ningə e ki takul Kirisi ə Luwə ndigi kadi dije pæti ki dɔnangi ti ne iləi noji naa ti səne. E ki takul məsi NGone ki əy dɔ kagi-dəsi ti kin ə, Luwə adi lapiya re-n dɔnangi ti ne ə se dɔrə ti. ²¹ Ningə səi je ki kæte ɔri kagisi kɔ ta kəm Luwə ti, səi njé bə je lie ki mbata mər ta je ləsi, ki nɛ rasi je ki majal. ²² Nə ngɔsine Luwə ilə noji naa ti səsi ki takul darɔ Kirisi ki go rəbi koye, mba kadi ra adi tɛgi ta kəm Babe ti tə di-je ki ayi njay nim, ki kanji yoro nim, taa ki kanji ta madi dɔsi ti nim tɔ. ²³ Ningə, maji kadi ai dɔ njasi ti me kadi-me ti. Kadi-me kin ə e gin kəy ki ngə ki ai dɔ ti, ki kanji kadi nɛ madi ɔr səsi aw səsi sɔy ki nɛ kində me dɔ ti ləsi ki Poy Ta ki Maji adi səsi kin. Poy Ta ki Maji ki e ki kilə mbɛ kadi dije pæti ki dɔnangi ti ne kin. Ningə e ə mi Pol mi nje ra kile.

Kɔ lə Pol mba njé kaw-naa je

²⁴ NGɔsine, rɔm nəl-m mbata kɔ je ki m-isi m-ingə mbata ləsi. Təki rɔjeti, me rɔm ti, ki mbata maji lə njé kaw-naa je ki əi darɔ Kirisi, m-tɔl ta kɔ je ki nay kadi Kirisi ingə. ²⁵ Ki mbata njé kaw-naa je ə m-təl-n nje ra kilə bəə ləde. E Luwə ə ilə kilə kin jim ti mba kadi m-ra-n səsi. Kilə kin e kadi m-ilə mbɛ Poy Ta ki Maji lə Luwə kin ba pæti madi səsi. ²⁶ E nɛ ki to lo bɔyɔ ti ki rɔ gin dije ti pæti ki dɔkagilo je pæti, nə ngɔsine tɛg ki dɛe adi dije ləne gəri. ²⁷ Tado Luwə ndigi kadi gəri nɛ ki ɔji kadi ra ə e nɛ ki maji ki əti bəl kin. E nɛ ki kində dɛe dana mbata maji lə dije pæti. Nɛ ki to lo bɔyɔ ti ki Luwə tɛg ki dɛe e Kirisi ki isi mesɔ ti, ə adi igəri ay njay təki a səi me tɔba ti lə Luwə kin. ²⁸ E Kirisi kin ə, j-isi j-ilə mbɛ Poy Ta ki Maji lie ki rəbi ndɔr mbi dije pæti, ki rəbi ndo-de nɛ ki takul kəm-kədi ki Luwə adi-je. MBa kadi əi pæti təli dije ki tɔgi gangi me Kirisi ti. ²⁹ MBata kin ə, m-isi m-ra-n kilə nim, m-isi rɔ-n nim, ki tɔgi Kirisi ki isi ɔdi rɔne rɔm ti.

2 Təki rɔjeti m-ndigi ngay kadi igəri rɔ ki ngə ngay ki m-isi m-rɔ mbata ti ləsi, ki mbata lə Lawodise je, taa ki mbata ti lə ndəge je pæti ki ooi mi ki kəmde al kin tɔ. ¹ Rɔ kin, m-rɔ kadi m-ilə-n dɔngəm mede ti, ə kadi indəi rɔde naa ti kare ba me ndigi-naa ti, taa kadi ingəi nɛ gər ki a adi-de me ki tɔ kati, kadi gəri nɛ lə Luwə ki to lo bɔyɔ ti, ki e Kirisi kin nim tɔ. ³ E rɔ Kirisi ti kin ə dəw a ingə gosi je ki nɛ gər je ti. ⁴ M-əl ta kin be mba kadi dəw madi ədi səsi ki bal ta ki tane ti al. ⁵ E ki rɔjeti, kadi darɔm e sɔy səsi, nə ndilm e naa ti səsi. Ningə rɔm nəl-m ngay kadi m-o səsi, ai dɔ njasi ti, taa uwəi tɔgisi ngə me kadi-me Kirisi ti tɔ.

Nɛ je pæti e rɔ Kirisi ti

⁶ NGa ningə, təki itaai Jəju Kirisi, ki Babe mesɔ ti, maji kadi injiyəi sie naa ti. ⁷ Iləi ngirəsi rɔe ti, ə adi kisi ki dɔ taa ləsi e kəy ki indəi dɛe ti tɔ. Ningə kadi ai dɔ njasi ti me kadi-me ti ki go nɛ ndo ti ki ingəi, ə kadi irai oyo Luwə ki dɔ-naa ti dɔ-naa ti tɔ. ⁸ Indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, kadi dəw madi ədi səsi ki nɛ gər ki ngom, ki ndae

† 2:1 4.13

goto ki e nɛ gər lə dije ki dɔnangi ti ne kin al. E nɛ gər ki ngire e dɔ nɛ jibəl be ti lə dije ki dɔ tɔgi ndil je ti ki majal ki dɔnangi ti ne, bi e dɔ Kirisi ti al. ⁹ Tado nɛ je pæti ki rɔ Luwə ti, tade asi-naa bærære rɔ Kirisi ti. ¹⁰ NGa ningə səi ingəi nɛ je pæti asi-naa rɔ Kirisi ti, nɛ ki du səsi goto. Kirisi ki e ki bo dɔ tɔgi je ti, ki dɔ njé kɔbe je ti pæti.

¹¹ E me kində rɔ naa ti ki Kirisi kin ə itəli dije ki njé kijə mɔtide. Ningə e kijə mɔti ki dəw ba ijə ki jine al, nə e kijə mɔti ki Kirisi wa ə ijə, mba kadi ɔr-n ngur darɔ ki isi aw səsi ki majal ti kin kɔ. ¹² Ki rəbi lə batəm ki irai, dibi səsi naa ti ki Kirisi, ningə uni səsi naa ti sie lo koy ti tɔ tado adi mesɔ dɔ tɔgi ti lə Luwə ki tɛg sie dan njé koy je ti. ¹³ Səi ki kæte, səi dije ki koy mbata majal je ləsi, səi dije ki səi *Jipi je al, ijəi mɔtisi al tɔ, nə basine, Luwə təl adi isi kəm ba naa ti Kirisi. Luwə iyə go majal je ləje pæti kɔ. ¹⁴ Luwə buji nɛ raje je ki to me makitibi, ki isi səki dɔje, taa ɔsi-je ta ki go rəbi lə ndu-kun je kin kɔ; Luwə tuji-de kɔ ki go rəbi bə-de dɔ kagi-dəsi ti. ¹⁵ E be ə, Luwə ɔr-n tɔgi ndil je ki majal ki tɔgi ki isi ɔi be kɔ †, ilə rɔɔl dɔde ti ta kəm dije ti, adi me njiyə təti rɔ ti lə NGone, ki e Kirisi, əi je njiyəi tə dangay je. ¹⁶ Lo kin ti, adi dəw madi gangi ta dɔsi ti mbata nɛ kuso ə se nɛ kəy al, taa ɔji dɔ ndɔ kə nay ə se ndɔ taa kəə lə Jipi je al. ¹⁷ Nɛ je kin pæti əi ndil nɛ je ki a rəi, nə nɛ ki rɔjeti, e darɔ Kirisi. ¹⁸ Oti kadi adi dəw madi təl rɔ ki təti ləsi kin yəne ti. Adi e dije ki njé ra rɔde njé dɔ ɔl ti, isi ɔsi dɔde nangi nɔ malayka je ti, əi dije ki njé koo nɛ ki koo me ni ti tə nɛ ki ngay. Əi dije ki tagade e taga ki a dɔ dəw ti wa par, adi isi indəi gude. ¹⁹ Dijee kin, mbati kuwə ki Kirisi ki e ə e dɔ kin. Nə təki rɔjeti, e ki takul Kirisi ki e dɔ kin ə ngan rɔ je pæti ingəi nɛ ki kadi a ra səde. E ki takule ə tal je ki singə je isii ta naa ti isi rai kilə. Ningə e Luwə ə e nje ra kadi darɔ kin tɔgi. ²⁰ Səi ki koy naa ti ki Kirisi, adi səi ki taa kiyə taa ji tɔgi ndil je ti ki majal ki me duniyə ti. NGa ra ban ə, to təki ji kisisi ki dɔsi taa, isi gin tɔgi ti lə nɛ je kin bəy be ə? MBa ri ə itəli rɔsi gin ndu je ti ki ə nə: ²¹ «Un nɛ kin al! ɔdi nɛ kin tai ti al! adi ji ɔdi nɛ kin al!» ²² Nɛ je kin pæti əi nɛ je ki a tuji kɔ go kilə ti ki dəw ra-n. Ningə əi ndu-kun je ki nɛ ndo je ki go nɛ gər ti lə dije. ²³ Təki rɔjeti, kun-ndu je kin, təki o ba, e nɛ ki tɔji gosi, mbata tɔji rəbi ra Luwə lə dəw ki ra, rəbi ɔl dɔ ki rəbi kində tɔgi dɔ darɔ rɔ ti, nə ke ə e ndu-kun je ki ndade goto, toi mbata tɔl ngur darɔ par.

Kisi ki dɔ taa ki sigi ki Kirisi

3 Təki uni səsi lo koy ti naa ti ki Kirisi, maji kadi isangi nɛ je ki taa dɔrə ti, ki e lo ki Kirisi isi ti, dɔ ji kɔ Luwə ti kin. ¹ Iməri ta dɔ nɛ je ti ki dɔrə ti, bi dɔ nɛ je ti ki dɔnangi ti ne al. ² Tado səi dije ki oyi, ningə kaji ləsi e ki bɔyɔ naa ti ki Kirisi rɔ Luwə ti. ³ Dɔkagilo ki Kirisi ki e kisi ki dɔ taa ləsi a tɛg ningə, səi je ka a tɛgi sie me tɔba ti ki taa lo.

†† 2:8 Gal 4.3 † 2:15 1.16 †† 3:1 Pa je 110.1

Kisi ki do taa ki kate ki e ki bone

⁵ Maji kadi idibi ne je pæti ki dɔnangi ti ne, ki to rɔsi ti: adi æ sangi-naa ki lo kaya ti, ki ne ra ki to nje, ki ngur darɔ ki æti bæl, ki bo ne je ki majal, ki ra ta ne kingæ, ki e yo ki ra. ⁶ E ne je kin æ isi re ki wongi læ Luwæ do dije ti ki njé tɔ-e rɔ. ⁷ E kin æ, e pa njiyæsi je ki kate, loki isi me majal ti bæy. ⁸ Næ ngɔsine, maji kadi imbati ne je kin pæti, adi e wongi ki ra, ki ne ra ki do gu ti, ki me ndul, ki ne taji, ki ta je ki go ræbe ti al ki isi tɛɛ tasi ti. ⁹ Oti kadi æli-naa ta ngom. Tado sæi dije ki ɔri kɔki dæw rɔsi ti kɔ, ki kilæ rae je ngata. ¹⁰ Ningæ ngɔsine ilæi dæw ki sigi rɔsi ti, dæw ki Luwæ ki nje kindæ ne je isi tæl-e ki sigi ti taa taa, kadi titi-naa sie, kadi tɛɛ gær-e ti ki rɔjeti. ¹¹ Me kisi ki do ta ti ki sigi kin, kɔr kæm-naa goto, mbɔ dije ti ki æi *Jipi je æ se njé je ki æi Jipi je al, mbɔ njé kijæ mɔtide ki njé kijæ mɔtide al. Kæl kæ næ mba æ se dæw ki kæm tɛɛ al, goto, kæl kæ næ bææ æ se dæw dɔrɔne, goto. E Kirisi par æ e ne je pæti me ne je ti pæti.

¹² Sæi dije ki Luwæ mbæti sæsi, sæi dije lie ki ndigi sæsi. E mbata kin æ, maji kadi awi ki koo kæm-to-ndoo lænaa rɔsi ti, kadi sæi njé ra maji, njé kilæ do nangi, kadi sæi di-je ki sɔl lɔm lɔm, dije ki njé kore me. ¹³ Maji kadi isi do ti ki naa. A re dæw madi aw ki ta ki to rɔe do ngokɔe ti æ, maji kadi iyæi go kɔ yo ki ne adi-naa, tæki Kirisi iyæ-n go majal je læsi kɔ kin be tɔ. ¹⁴ Ne ki e do ne je ti pæti, e kadi ndigi-naa e kibi rɔsi. E æ a ra kadi kindæ rɔ naa ti læsi a e ki rɔjeti. ¹⁵ Kadi lapiya læ Kirisi ɔ be ngæmesi ti. E ki mbata lapiya kin æ Luwæ bar-n sæsi, kadi itæli darɔ ki kare. Ningæ kadi sæi njé ra oyo Luwæ. ¹⁶ Maji kadi ta læ Kirisi rɔsi mes. Ningæ kadi indoi-naa ne je, indæji-naa je ki yo ki ne ki gosi ki ngay. NGa ningæ, kadi osi pa, ilæi tɔji do Luwæ ti ki oyo ki ra me Pa je ti ki me makitibi ti læ Luwæ, ki me pa kilæ dingæm me naa ti, ki me pa je ti ki NDil Luwæ adi sæsi. ¹⁷ Ne je pæti ki isi irai, ki ta je pæti ki isi æli, maji kadi e me tɔ Babe Jæju ti, nga ningæ kadi irai oyo Luwæ ki takule.

Kisi njé kadi-me je me køy ti

¹⁸ Sæi dæne je ki njé ngaw, maji kadi ilæi dɔsi gin tɔgi ti læ ngawsi je tæki sɔbi kadi irai ta kæm Babe ti. ¹⁹ Sæi ngaw dæne je, maji kadi indigi nesi je. Adi rɔsi ati sæsi dɔde ti al. ²⁰ Sæi ngan je, maji kadi itæli rɔsi go ta ti læ njé kojisi je me ne je ti pæti, tado e ne ki næl Babe. ²¹ Ningæ sæi baw ngan je, oti kadi irai adi wongi ra ngansi je, tado re e be æ, mede a tuji. ²² Sæi bææ je, maji kadi itæli rɔsi go ta ti læ basi je ki dɔnangi ti ne kin. Ningæ, oti kadi irai tæ kilæ kadi kæm-naa taga ne par kadi næl dæw, næ kadi irai ki me ki kare, ki bæl NDil Babe. ²³ Kilæ ki to ban ki isi irai ba, kadi irai ki me ki maji tæ kilæ læ Babe æ isi irai, bi tæ kilæ læ dæw, al. ²⁴ Ningæ kadi igæri tæki Babe a adi sæsi ne maji ki ngæm mbata læ dije læne kin, tæ ne kigæ go jisi. Tado Babe ki rɔjeti e Jæju Kirisi. ²⁵ Ki rɔjeti, dæw ki ra ne ki go ræbe ti al, a tæti kandi ne ra ki go ti al læne kin, tado kɔr dæw dana goto rɔ Luwæ ti.

4 Sæi ki awi ki bææ je, maji kadi irai-de maji, ki go ræbi ki dana. Ningæ kadi sæi ka igæri tæki, awi ki Basi dɔrɔ ti ngɔ tɔ.

Ta kɔji ki do kaw kilæ ti

² Maji kadi uwæi tɔgisi ba me kæl ta ti ki Luwæ, kadi kæl ta ki Luwæ ra adi isi dɔgi ti, irai oyo Luwæ ki do-naa ti do-naa ti. ³ NGa ningæ, æli ta ki Luwæ ki mbata læje tɔ, kadi Luwæ tɛɛ ta ræbi nɔje ti kadi j-æl ta lie, kadi j-ilæ-n mbæ ne ki to lo bɔyɔ ti ɔji do Kirisi, ki m-to-n dangay ti kin. ⁴ Æli ta ki Luwæ kadi m-æl ta læ Kirisi kin ay njay, tæki sɔbi kadi m-æl-n. ⁵ Maji kadi kæmsi ædi do pa njiyæsi ti ki rɔ dije ti ki adi mede Kirisi, al. Ningæ kadi dɔkagilo ki Luwæ adi sæsi kin, irai kilæ, bi adi man kɔ kare al. ⁶ Maji kadi ta kælsi e ta kæl ki maji ki dɔkagilo je pæti, ki kadi dæw ingæ ne ki to sie sotæ me ti. Kadi igæri lo kuji tur ta dije ti ki adi mede Kirisi, al.

⁷ NGokom ki nje ndigi læm, Tisiki a æl sæsi ta je pæti ki dɔm ti adi oi. Tisiki † e nje kilæ bææ ki a do njane ti, taa e madi-kilæm me kilæ ti læ Babe nim tɔ. ⁸ NGa ningæ, m-ilæ sie be mba kadi adi sæsi poyje adi oi nim, taa ki mba kadi ilæ dingæm mes ti nim tɔ. ⁹ Onæjim †† ki e ngokoje ki dana, ki ji ndige ngay kin, a uwæ sie ræbi. Onæjim e dæw rɔsi. Æi ki Tisiki a æli sæsi ne je pæti ki isi rai ne roje ti ne adi oi.

Kuwæ ji-naa ki dɔbøy ti

¹⁰ Madi dangay læm Arisitarki ‡ uwæ jisi, taa Marki †† ki ngonan Barnabasi ††, ki ingæi ta kɔji je ki ɔji dɔe kin ka uwæ jisi tɔ. Re aw tɛɛ rɔsi ti ba, kadi uwæi-e ki rɔsi ti maji. ¹¹ Jæju, ki isi bari-e Jusitusi uwæ jisi tɔ. MBɔ *Jipi je ti ki adi mede Kirisi kin, æi je kin par æ isi rai sæm kilæ ki ɔji kɔbe læ Luwæ ne. Æi je kin æ æi tɔgim ki ngay. ¹² Epa-pirasasi ††† ki e dæw læsi uwæ jisi tɔ. Epa-pirasasi e bææ kilæ læ Jæju Kirisi, ki iyæ ta rɔ al ki mbata læsi, me kæl ta ti ki Luwæ. Æl ta ki Luwæ mba kadi ai do njasi ti, kadi sæi dije ki tɔgi gangi me NDil ti, taa kadi sæi basi kadi irai ndigi ra je læ Luwæ pæti tɔ. ¹³ M-ma naji læ Epa-pirasasi tæki adi rɔne kɔ ngay mbata ti læsi, ki mbata læ njé kaw-naa je ki Lawodise ti nim, taa njé ki Iyerapolisi ti nim tɔ.

¹⁴ Madije ki ngay, Luki, ki e dɔkitur æi ki Dæmasi uwæ jisi tɔ †††. ¹⁵ Uwæi ji ngakoje je ki Lawodise ti, naa ti ki Nimpa æi ki njé kaw-naa je me køy ti lie adi-je tɔ. ¹⁶ Loki itidæi makitibi kin ningæ, ilæi adi njé kaw-naa je ki Lawodise ti ka tidæi tɔ. NGa ningæ e ki njé ki Lawodise ti a ilæi adi sæsi kin, sæi ka itidæi tɔ. ¹⁷ Ningæ kadi æli Arisipi ††††† adi indæ kæmne go kilæ ti læ Babe ki ingæ kin, kadi ra kile maji. ¹⁸ Ta kuwæ ji kin e mi Pol æ wa æ m-ndangi. Kadi mes. Oy dɔm ti al, tæki m-to dangay ti ne. Kadi me-maji læ Luwæ e naa ti sæsi. Amen!

† 4:7 Knjk 20.4; Ep 6.21-22 †† 4:9 Plm 10-15 ‡ 4:10 Knjk 19.29; 27.2 ††† 4:10 Knjk 12.12, 25; 13.13; 15.37-39 †††† 4:10 Knjk 9.27; 11.22, 30 ††††† 4:12 1.7 ††††† 4:14 2Tim 4.10, 11; Plm 24 § 4:17 Plm 2

1 Təsaloniki je

Ta ki dɔ makitibi ti ki dɔsɔy ki Pol ndangi adi Təsaloniki je

Təsaloniki e be ki kəte e be bo ki isi dɔ made je ti, go nangi ti ki Masəduwan ki dije ki Rom isi dɔ ti. Masəduwan ki a ki jam dɔ be ti ki Girəsi, kaw ki lo kibə kadi ti be.

NGa ningə, e kaw mba ti lə Pol ki kɔ joo ki aw mba kilə mbe Poy Ta ki Maji kin ə, ɔti Pilipi ti aw Təsaloniki, ində gin njé kaw-naa je ki Təsaloniki ti. Nə lo kadi Pol isi Təsaloniki ti ndɔ ngay goto, tado Jipi je madi ki ɔsi-e ta. E be ə, ra adi Pol əi ki Silasi, tusi Təsaloniki iyəi, ə ɔti law ba awi Bəre ti (Knjk 17.1-10). Dɔkagilo ki rangi go ti nga ba, Timote ki təl re Təsaloniki, aw ingə Pol Korəti ti, ade poy njé kaw-naa je ade oo (1Təsa 1.6). Lo kin ti ə, Pol a ndangi-n makitibi ki dɔsɔy kin, kaw ki bal ti ki 51 je be go Jəju Kirisi ti. Njé sangi gin makitibi je əli təkə makitibi ti ki dɔsɔy ki Pol ndangi adi Təsaloniki je kin e makitibi ki ndange a e nɔ makitibi je ti ngay ki me Kilə-mindi ti ki Sigi.

Poy njé kaw-naa je ki Pol oo, ade rɔnəl ngay. Be ə, me makitibi ti ki Pol ndangi adi-de kin, ra oyo Luwə mbata njé kaw-naa je ki Təsaloniki ki təli nɔ ndaji ki maji mbata lə ndəgi njé kaw-naa je ki dɔnangi Masəduwan ti. Pol ole mede dɔ kilə ti ki e wa ra dande ti, ningə əl-de təkə n-ndigi ngay kadi n-təl n-oo-de tɔ (1.1-3.13). Pol ilə dingəm mede ti kadi uwəi tɔgide ba nim, kadi tɔgi ki kəte me njiyə naa ti ki Kirisi nim (4.1-12).

Ta ki rangi, Pol əl-de ta ki dɔ ta ti ki isi dəji-naa ɔji-n dɔ ki lo koy ti lə njé koy je, ki təl ki Kirisi a təl tə re me tɔba ti (4.13-5.11). Pol təl ta makitibi ləne ki ndu je ki kadi njé kaw-naa je ai dɔ ti tɔ, ta kuwə ji-naa tɔ (5.12-28).

Makitibi ki Pol ndangi adi njé kaw-naa je ki Təsaloniki ti kin, re ki me kosi nangi adi dije pəti ki isi dəji rɔde ta dɔ dɔkagilo ti ki dɔbəy ti. Dije ki njé kun go Kirisi ingəi me makitibi ti kin təkə əi dije ki əi me kunji ti ngata, ningə kilə ləde e ta kadi tji mede kati, mai naji lə Kirisi dɔkagilo ti ki əi dɔnangi ti ne bəy kin. NGa ningə, ki ɔji dɔ ndɔ ki Kirisi a re-n, dəw ki gər goto. Nə ta ləde e kadi indəi mede ti təkə Kirisi a re nɔɔ, ə ndɔ ki tɔɔ pati ba, a indəi be naa ti sie (4.17).

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol, naa ti ki Silasi əi ki Timote †, ə ji ndangi makitibi kin j-adi səi njé kaw-naa je lə Luwə ki Bawje əi ki Babe lə Jəju Kirisi, ki isi Təsaloniki ti ††. Kadi me-maji ki kisi-maje lə Luwə e naa ti səsi.

Pol ra oyo Luwə mbata kadi-me lə Təsaloniki je

2 Ji ra oyo Luwə ki ndɔ je ndɔ je mbata ti ləsi pəti, loki j-isi j-əl ta ləsi Luwə taa taa, me kəl ta ti sie. 3 Ta kəm Luwə ti ki Bawje, meje isi ole dɔ kadi-me ti ləsi ki isi kəm, ki ndigi-naa ləsi ti tingə bil, ki kuwə tɔgi ba me kində me dɔ Babe ti ləje Jəju Kirisi ‡. 4 Tado ji gər maji kadi Luwə kɔti səsi, səi ngakɔje je ki ndigi səsi. 5 Təkə rɔjeti, Poy Ta ki Maji ki j-ilə mbeɔe dansi ti, e me ta ki kəl ti par al, nə e ki tɔgi, ki me ki kare ki NDil Luwə adi-je. Səi, igəri pa njiyəje ki ji njiyə-n dansi ti mbata maji ləsi kin bəti. 6 Ningə səi je, indaji-je nim, indaji Babe nim, tado itaai ta lə Luwə me kɔ je ti ki ngay. Itaai ki rɔnəl ki NDil Luwə adi səsi ††. 7 Lo kin ti, itəli nɔ ndaji mbata ti lə njé kadi-me je ki dɔnangi Masəduwan ti †† ki dɔnangi Akay ti †††. 8 Ka ta lə Babe ba j rɔsi ti, tɔɔ dɔnangi Masəduwan ti ki dɔnangi Akay ti par al, nə poy kadi ki adi

† 1:1 Knjk 15.22; 16.1 †† 1:1 Knjk 17.1-9; 1Təsa 2.1-2 ‡ 1:3 1Kɔr 13.13 †† 1:6 Knjk 17.5-9 †† 1:7 2Kɔr 1.16 ††† 1:7 2Kɔr 1.1

mesə Luwə kin sane ki lo je pəti. Sane sane ki j-aw ki ndoo kadi j-əl tae bəy taa al. 9 Dije kare kare əli ta ki dɔ-je ti ɔji-n dɔ kuwə ki uwəi-je ki rɔsi ti, ki təl ki itəli gidisi adi kagɔ yo je ləsi, ə itui kəmsi dɔ Luwə ti ki rɔjeti, ki nje kisi kəm ba, kadi irai bəə lie kin. 10 Irari bəə lie, inginəi ngone ki j dɔrɔ ti, ki un-e dan njé koy je ti taa. NGone Jəju ki nje taa je ta wongi ti ki a re.

Kilə ki Pol ra Təsaloniki ti

2 NGakom je, səi je wa igəri maji kadi e kare ki ndangi ə j-aw-n rɔsi ti al. 2 Taa igəri maji bəy tɔ kadi kəte nɔ kawje ki rɔsi ti, dije adi-je kɔ je taji-je je Pilipi ti, nə be ka Luwə adi-je tɔgi adi j-ilə-n səsi mbe Poy Ta ki Maji me rɔ je ti ki ngay †††. 3 Təkə rɔjeti, ta lə Luwə ki j-isi j-ilə səsi mbeɔe, ngire e dɔ nɔ ki go ti al ti al nim, e dɔ rəbi nɔ ki ay njay al ti al nim, taa ji sangi rəbi kadi ji tə dəw madi al nim tɔ. 4 Ningə, e Luwə ə oo-je kadi j-asi, ə ilə Poy Ta ki Maji jije ti kadi j-ilə mbeɔe. NGa ningə, j-ilə mbeɔe kilə ki kadi ji nəl-n dəw al, nə kadi nəl Luwə ki nje koo ngəme dəw kɔre kɔre. 5 Səi je wa igəri maji kadi ndɔ kare j-əl səsi ta ki ji to-n səsi pe pe al jagi, taa ji tə səsi ki taje kadi j-ingə-n nɔ madi jisi ti al nim tɔ. Lo kin ti, Luwə asi kadi ma naji ləje. 6 Ji sangi kadi dəw piti je al, ji sangi piti ləsi al nim, ji sangi piti lə dije madi ki rangi al nim tɔ. 7 Ningə ki rɔjeti, ke je njé kaw kilə je

††† 2:2 Knjk 16.19-24; 17.1-9

lə Kırısı kin, asi kadi j-a j-ındə-n tɔgi dɔsi ti, nə loki je dansi ti, ji təl ji sɔl lɔm lɔm. Ji ra rɔje tə kɔ ngan je ki isi ındə kəmne go ngane je ti, isi ngəm-de be. ⁸Ji ndigi səsi ndigi ki je-n basi kadi j-adi səsi Poy Ta ki Maji lə Luwə par al, nə je basi kadi j-un rɔje wa j-adi səsi. Səi, itəli ne ki gate e ngay ki rɔje ti.

⁹M-gər kadi mesi a ole dɔ kɔ ti ki j-ingə me kilə ki ra ti ki dɔ kɔ rɔgɔgɔ ti ləje. Ji ra kilə kondɔ je, kada je kadi ji təl ne ki cy dɔ dəw madi ti dansi ti al. Ji ra be ə j-ilə-n səsi mbɛ Poy Ta ki Maji lə Luwə. ¹⁰Asi kadi imai naji ləje, taa Luwə ka asi kadi ma naji ləje tɔ təkɪ, pa njiyəje ki rɔsi ti səi ki adi mesi Kırısı, e pa njiyə ki ay njay, e pa njiyə ki dana, ne ki kadi dəw a ındə-n ta dɔje ti goto. ¹¹İgəri kadi, kare, kare pəti, ji ra səsi təkɪ baw ngan je a ra-n ngane je be. ¹²J-ilə dıngəm mesi ti, j-adi səsi tɔgi, taa ji dəji səsi ki nja naa ti ki nja naa ti kadi pa njiyəsi e pa njiyə ki tɔji kadi səi dije lə Luwə. Luwə ki bar səsi kadi ındəi rɔsi naa ti səne dɔ kɔbe ti ki dɔ tɔba ti ləne.

Kadi-me ki kɔ ki ingə dije ki Təsaloniki ti

¹³Gin ne ki j-isi ji ra-n oyo Luwə ki ndɔ je ndɔ je ə to kin: loki j-ilə səsi mbɛ ta lə Luwə ə osi mbisi ti, itaai ta kin tə ta lə dəw par kare al, nə itaai təkɪ e-n ta lə Luwə təkɪ rɔjeti. Ningə ta kin isi ra kilə mesi ti səi ki adi mesi Kırısı. ¹⁴NGakom je, səi uni dɔ nja njé kaw-naa je lə Luwə, ki adi mede Jəju Kırısı, ki isi Jude ti. İngəi kɔ ji ngakɔsi je ti ki be kɔji-si ti, ko kɔ ki əi je ingəi ji *Jipi je ti †. ¹⁵Jipi je ki tɔli Babe Jəju ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti, taa je ka adi-je kɔ tɔ. Kilə rade nəl Luwə al, ningə əi njé bə je lə dije pəti ††. ¹⁶J-ilə mbɛ Poy Ta ki Maji dije ki əi Jipi je al, kadi ingəi kaji, nə ɔgi-je. Ta tɔl tae ti, wongi lə Luwə osi dɔde ti.

Pol ndigi kadi n-təl n-aw Təsaloniki ti bəy

¹⁷NGakom je, ki ɔji dɔje, j-iyə səsi dɔkagilo ki ndəy be, ningə je sɔy səsi, kəmje ə oo naa al, nə meje e naa ti. Ji sangi ki rɔtije kadi ji təl j-o səsi, tado j-aw ki bosı ngay. ¹⁸E mbata kin ə, ji sangi kadi j-aw rɔsi ti, ningə mi Pol wa ki dɔm, m-sangi rəbi nja ngay, nə *Satə ilə kagi nɔ-je ti. ¹⁹Ne ki e ne kində me dɔ ti ləje, ne rɔnəl ləje, jɔgi kɔsi-gon ki j-a j-ındə-n guje nɔ Babe Jəju ti ndɔ re ti e səi kin. ²⁰Təkɪ rɔjeti, səi ə səi ne tɔba ləje ki ne rɔnəl lə-je.

Tımote aw kilə Təsaloniki ti

3 J-asi kadi j-ore meje, ji nginə biti al, adi j-un nduje kadi j-isi ki karje ba Atən ti †, ²ə j-ilə ki ngokɔje Tımote, ki e madi-kiləje me kilə ti lə Luwə, ɔji-n dɔ kilə mbɛ Poy Ta ki Maji lə Kırısı, kadi adi səsi tɔgi, ə ilə dıngəm mesi ti me kadi-me ti ləsi. ³E be mba kadi dəw madi dansi ti iyə rɔne adi kɔ ki basine isi ingəi kin dum dɔe al. Tado səi je wa igəri maji kadi e ne ki sɔbi dɔje kadi a ra-je. ⁴Dɔkagilo ki ndɔ ki je-n səsi bəy, j-əl səsi j-ə nə dije a ındəi kəmje ndoo, ningə e nee ka kin ə isi ra ne kin, adi e ne ki igəri maji. ⁵E mbata kin ə, tə ka ki m-

asi kadi m-ore mem, m-nginə biti al, m-ilə Tımote ki rɔsi ti kadi dəji ta dɔ kadi-me ti ləsi oo. M-bəl kadi su ədi səsi, adi kɔ ləje təl ne ki kare rɔje ti.

⁶Ningə ki basine kin, Tımote təl rɔsi ti re tɛɛ rɔje ti ne ††, ə adi-je Poy Ta ki Maji ngay ɔji dɔ kadi-me ləsi ki ndigi-naa ki to dansi ti adi j-o. Tımote əl-je təkɪ mesi to dɔje ti maji ngay ki ndɔ je pəti, taa əl-je bəy kadi indigi ngay kadi oi-je təkɪ je ka j-isi sangi ngay kadi j-o-n səsi ka kin be tɔ. ⁷Lo kin ti ngakom je, me ndingə rɔ je ti, ki me kɔ je ti ləje pəti, j-ingə tɔgi rɔsi ti ki takul kadi-me ləsi. ⁸Ki basine kin, ji təl j-ingə tɔgi kisi kəm, tado uwəi tɔgisi ba me kində rɔ naa ti ki Babe. ⁹Ji gər ne wa ki kadi ji ra taa kadi ji ra-n oyo Luwə ngay mbata ti ləsi, ɔji dɔ rɔnəl ki adi j-ingə ta kəm Luwə ti kin, al. ¹⁰Kondɔ ki kada, j-isi ji dəji Luwə ki rɔtije kadi adi-je ta rəbi adi ji təl j-o-n səsi, ə kadi ji tɔl-n ta ne ki du səsi me kadi-me ti ləsi tɔ.

¹¹Kadi Luwə ki Bawje ə wa, əi ki Babe ləje Jəju Kırısı, tɛɛi ta rəbi ki kaw rɔsi adi-je. ¹²Ningə kadi Babe ra adi ndigi-naa ki to dansi ti, ki ndigi ki isi indigi dije pəti kin aw ki kəte kəte, to tə ndigi ki je j-isi ji ndigi səsi kin be tɔ. ¹³Taa kadi Luwə adi səsi tɔgi ngəmesi ti, kadi ndɔ ki Babe Jəju a re ki dije ləne bə, kadi ayi njay, ta goto dɔsi ti nɔɔ Luwə ti ki Bawje.

Pa njiyə ki nəl Luwə

4 NGakom je, dɔ ndəgi ta je ti, ji ndo səsi pa njiyə ki kadi injiyəi kadi nəl Luwə, ningə e pa njiyə ka kin tɔ ə isi injiyəi, nə ji təl ji dəji səsi bəy, taa j-ilə dıngəm mesi ti me tɔ Babe Jəju, kadi irai adi maji ki dɔ made ti bəy. ²Səi, igəri ne ndo ki j rɔ Babe Jəju ti ki j-adi səsi kin maji. ³Ne ki Luwə ndigi rɔsi ti, e ta kadi ayi rɔsi njay, ɔgi rɔsi sangi-naa kaya ti. ⁴Kadi dəw ki ra dansi ti, gər lo kisi ki dəne ki go rəbi ki ay njay, ki adi kɔsi-gon, ⁵ki kanji kadi ngur darɔ aw sie adi ra ko ne ki dije ki gəri Luwə al isi rai kin. ⁶Ki ɔji dɔ lo kin, kadi dəw madi ra majal ki ngokone ə se kadi əde al, tado dije ki njé ra ne ki be kin, bəe a uwə-de ki rɔ Babe ti, adi j-əl səsi kəte, ə ji təl j-əl bəy ngata. ⁷Tado Luwə bar-je kadi j-ayi njay, bi bar-je mba kadi ji sangi-naa kaya ti al. ⁸E be ə, dəw ki ɔsi ne ndo kin ngərəngi, e dəw ə ɔse ngərəngi al, nə e Luwə ə ɔse ngərəngi. Luwə wa ki nje kadi səsi NDilne kin.

⁹Ki ɔji dɔ ndigi ki kadi ngakonaa je ndigi-naa, awi ki ndoo kadi ji ndangi makitibi dɔ ti j-adi səsi al, tado səi je wa, Luwə ɔji səsi rəbi ndigi-naa dansi ti yo ki ne adi igəri. ¹⁰Ningə e ka tɔ ə isi ɔji ki rɔ ngakɔje je ti pəti ki dɔnangi Masəduwan ti ki tae ba kin ††, nə ngakom je, j-ilə dıngəm mesi ti kadi irai adi maji ki dɔ made ti wa bəy. ¹¹Kadi ne ki uwə mesi ngay, e kisi ki naa ki lapiya, kadi dəw ki ra dansi ti ore kəmne dɔ kilə je ti ləne, ningə kadi irai kilə ki jisi səi je wa ə ingəi ne. ¹²Lo kin ti, dije ki əi njé kadi-me je al, a piti səsi me kilə rasi ti, ningə a awi ki ndoo ne madi ki to rɔsi ji dəw madi ti al tɔ.

† 2:14 Knjk 17.5-6 †† 2:15 Knjk 9.23-29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12 ‡ 3:1 Knjk 17.15-16

†† 3:6 Knjk 18.5 ‡‡ 4:10 2Kor 1.16

Njé koy je ki njé kisi kəm je ndo təl Babe ti

¹³ NGakom je, ji ndigi kadi isi day do ta ti ki do njé koy je ti al. Kadi isi day, indingəi rəsi tə ndəgi dije ki awi ki ne kində me do ti al kin al. ¹⁴ Tə ka ki j-adi-n meje kadi Jəju oy, ə j lo koy ti ka kin ə, j-adi meje kadi njé ki oyi me kində rə naa ti ki Jəju, Luwə a un-de lo koy ti ki Jəju. ¹⁵ Ningə ta ki kadi j-əl səsi ə to kin, e ta lə Babe. J-əi ki j-a j-isi kəm ba ndo təl Babe ti, j-a j-aw dərə ti ngə njé ki oyi ti al. ¹⁶ Tado loki ndu nje kun do malayka je, ki ndu təbi lə Luwə a ba ba, Babe wa a j dərə ti taa re, ningə dije ki adi mede Kirisi ki oyi, a j lo koy ti kəte, ¹⁷ nga ningə go ti ba, j-əi ki j-isi ki dje taa bəy, Luwə a oyi-je naa ti səde me kil ndi ti, kadi j-ingə Babe me nəl ti, ngadan lo ti. Lo kin ti, j-a j-isi naa ti ki Babe ki ndo je ndo je †. ¹⁸ Maji kadi iləi dīgəm me-naa ti yo je ki ne je ki ta je kin.

Kisi do nja ti nginə-n ndo təl Babe

5 NGakom je, ki cji do do kadi ki dokagilo ki kadi ne je kin a rai ne, awi ki ndoo kadi ji ndangi makitibi do ti j-adi səsi al. ² Səi je wa igəri maji ngay kadi ndo lə Babe a re tə nje bogi ki a re bogi ti kondə kin be. ³ Loki dije a əli əi nə: «Lapiya to ngata, j-isi maji ngata!» kin ba, e ə tuji a tēgə ibə-de nangi busi, təkəi ndoo ki a ra-n dəne ki nje səm kin be. Ningə dəw ki a asi kadi tēgə ay ta ne ti kin goto. ⁴ Nə səi ki səi ngakom je, isi me til ti ba ne kin a ibə-n səsi nangi busi tə nje bogi ki a re be al. ⁵ Tado pəti, səi ngan je ki me kunjəi ti, səi ngan je ki kada. J-əi dije lə lo ki kondə al nim, j-əi dije lə til al nim do. ⁶ Ə adi ji toi bi tə ndəgi dije be al, adi j-isi kəm, j-adi kəmje aa. ⁷ Njé to bi je, toi bi kondə, ə njé kəy kasi je, kasi ra-de kondə do. ⁸ Nə j-əi ki j-əi dije lə lo ki kada, səbi kadi j-əi njé kəm-kaa je. Adi j-uni kadi-me əi ki ndiginaa tə nda do bədije, ə kində me do kaji ti tə jəgi taa ne kati dje ti do. ⁹ Tado Luwə bar-je mba kadi wongəi lie ində-je al, nə mba kadi j-ingəi kaji ki go rəbi lə Babe lə-

† 4:17 1Kor 15.51-52

je Jəju Kirisi. ¹⁰ Kirisi ki oy mbata ti ləje, mba kadi re j-isi kəm ba, ə se j-oy ka, ji təl j-ində be naa ti sie. ¹¹ E mbata kin ə, maji kadi iləi dīgəm me-naa ti je, irai ki naa je kadi itəgi me kadi-me ti ləsi, ki yo je ki ne je, təkəi isi irai ngata kin be.

Ta kəji ki dəbəy ti ki kuwə ji-naa

¹² NGakom je, ji dəji səsi kadi oi to dije ki isi rai kilə dansi ti, adi e njé ki isi indəi kəmde gosi ti ki go ndu Babe ti, isi ndəji səsi kin. ¹³ Maji kadi itəji-de ge ki igəi ta ləde ki taga wongəi ki ndiginaa adi-de gəri, mbata kilə ki isi rai. Maji kadi isi ki naa ki lapiya dansi ti.

¹⁴ NGakom je, ji dəji səsi kadi indəri mbi dije ki isi njiyəi biriri, iləi dīgəm me njé ki mede tuji ti, csi gin njé ki təgide goto, ə isi do ti ki dije pəti. ¹⁵ Kadə oi maji, kadi dəw madə igə kirə majal ki made ra sie ki majal al, nə kadi adi kəmsi e go maji ki ra ti ki ndo je pəti. İrai maji ki naa dansi ti səi je wa nim, ki rə dije ti pəti nim do.

¹⁶ Adi rəsi nəl səsi ki ndo je pəti, ¹⁷ əli ta ki Luwə ki kanji kiyə tae, ¹⁸ irai-e oyo me ne je ti pəti. E kin ə e ne ki Luwə ge rəsi ti, səi ki indəi rəsi naa ti ki Jəju Kirisi.

¹⁹ Ningə maji kadi, NDil Luwə ki isi mesi ti kin, csi-ge al, kadi cə səsi ta rəbi, ²⁰ taa ta ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti əli ka, kadi ikidi al do. ²¹ Nə kadi indəi manji ne je pəti, ba uni ki maji dan ti. ²² Csi rəsi ra majal je ki dangi dangi.

²³ Maji kadi Luwə wa ki nje kadi dije lapiya, cə səsi ki tae ba, ində səsi ta dangi mbata ti lie. Ningə kadi ngəm ndilsəi, ki rəsi, ki darəsi, kadi ndo təl Babe Jəju Kirisi ti ə, awi ki ta dəsi ti al. ²⁴ Luwə ki bar səsi a do njane ti, adi e e wa bəy ə a ra ne je kin.

²⁵ NGakom je, əli ta ki Luwə mbata ti ləje. ²⁶ Uwəi ji ngakəje je pəti ki kuwə-naa ki rə ti rututu.

²⁷ M-dəji səsi me tə Babe Jəju Kirisi ti, kadi itidəi makitibi kin mbi ngakəje je ti pəti.

²⁸ Ningə kadi me-maji lə Babe Jəju Kirisi e naa ti səsi pəti do. Amen!

2 Təsaloniki je

Ta ki dɔ makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Təsaloniki je

Me makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi njé kaw-naa ki Təsaloniki ti kin, təl re dɔ ta ti kare ki e təl ki Kirisi a təl tə re me tɔba ti ka kin bəy. Tadı ta kin nay ki lo tilə njé kaw-naa je naa ti bəy. Dije madi əli əi nə Kirisi re ngata (2.2), ningə njé ki nungi əli əi nə dɔbəy ndɔ e basi, adi kawi jide isi be par, mbati ra kilə (3.6-9). E be ə, Pol ndangi makitibi ki kɔ joo kin adi-de kadi ɔr-n ne ki go rəbe ti al ki isi njiyə dɔde ti, isi tilə-de naa ti kin, kɔ.

Nje kaw kilə Pol ilə ngirə makitibi ki ndangi kin ki oyo ki ra Luwə ɔji-n dɔ kadi-me, ki ndigi-naa lə njé ndole go Kirisi ki to ki taga, taa dəji Luwə kadi adi-de kuwə tɔgi ba me kilə ti ki adi rɔde ki mbae kin tɔ (1.1-12). Go ta ti kin ba, Pol re dɔ kɔ ta ti wa ki ndangi-n makitibi ki e təl Kirisi ki a təl re me tɔba ti. Pol əl təkɪ Kirisi a təl re kəte nɔ dəw madi ti ki ndɔji ta ki e «nje majal» kin, al. E ki a ɔy dije kadi ilə-n rɔ dije lə Luwə, taa a ində gune yə Kirisi ti tɔ (2.1-12). ɔji-n dɔ rɔ ki a re kin, maji ngay kadi njé kaw-naa lə Kirisi ai dɔ njade ti me kadi-me ti, ningə kadi iyəi ta kəl ta ki Luwə al tɔ (2.13-3.5). Wongi ra Pol dɔ dije ti ki njé daw, ki uni girə dɔ dɔbəy ndɔ ti ki e basi, mbatii ra kilə kin. Pol tɔji-de maji lə kilə ki ra ki a ra kadi dəw təl ne ki kɔy dɔ dəw madine ti al (3.6-15), ba tɔl ta makitibi ləne ki njangi dɔ tɔ, ta kuwə ji-naa tɔ (3.16-18).

Ta ki bo ngay ki Pol əl ə nə: «Re dəw madi ge ra kilə al ba, kadi uso ne al tɔ» kin, ilə jine kəm dije ti ki njé kɔr nun ne je naa ti al, adi əi nə dɔbəy ndɔ e basi, ningə mbati ra kilə ki e ne ki Luwə adi dəw kadi ra ki ndɔ je pəti ki isi-n ki dɔne taa kin.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol, naa ti ki Silasi əi ki Timote, ə ji ndangi makitibi kin j-adi səi njé kaw-naa je lə Luwə ki Bawje, əi ki Babe ləje Jəju Kirisi, ki isi Təsaloniki ti †. ² Kadi me-maji ki lapiya lə Luwə ki Bawje əi ki Babe ləje Jəju Kirisi e naa ti səsi.

Ta ki gangi ki a re ndɔ təl Jəju ti

³ NGakom je, ɔɔbi kadi ji ra oyo Luwə ki dɔkagilo je pəti ki mbata ləsi. Ningə e go rəbe ti kadi ji ra be mbata kadi-me ləsi aw kəte ki tɔgine ngay, taa səi pəti, ndigi-naa ki dansi ti ka j ki dɔ made ti dɔ made ti tɔ.

⁴ Ningə, e mbata kin ə, j-un səsi j-isi j-ində-n guje ki rɔ ndəgi njé kaw-naa je ti lə Luwə, ɔji-n dɔ kuwə tɔgi ba ki kadi-me ləsi me kində kəm-ndoo ti ki me kɔ ti ki tɔgi dɔsi ti.

⁵ Kɔ je kin tɔji kadi Luwə e nje gangi ta ki dana, ningə a tɔji kadi səi dije ki asi ta kadi oi beko lə Luwə ki isi ingəi kɔe kin tɔ. ⁶ Təkɪ rɔjeti, Luwə e dəw ki dana, adi a adi kɔ dije ki njé kadi səsi kɔ kin tɔ, ⁷ ningə səi ki adi səsi kɔ, a ingəi lo kɔr kəɔ səje, loki Babe Jəju a tɔgi dɔra hɔy tə re ki malayka je ləne ki njé tɔgi. ⁸ A re me por ti ki ɔ bilingi bilingi mba kadi adi kɔ dije ki gəri Luwə al, ki dije ki njé mbati Poy Ta ki Maji lie, e ki e Babe ləje Jəju. ⁹ Kɔ ki a ingə-de, e tuji ki dɔbəye goto. A əi say ngay ta kəm Babe ti, ki gidi tɔgi tɔba ti lie, ¹⁰ loki a re ndɔe ti kin kadi dije lie iləi tɔji dɔe ti, kadi dije pəti ki a adi-e mede piti-e. NGA ningə, səi ka a səi dande ti nɔɔ tɔ, mbata səi itaai naji ki ma ki ji ma dansi ti.

† 1:1 1Təsa 1.1

¹¹ E mbata kin ə, j-isi j-əl ta ki Luwə ki ndɔ je pəti mbata ti ləsi, kadi Luwə oo səsi tə dije ki asi ta kilə ki bar səsi ki mbae. Kadi Luwə ra səsi ki tɔgine kadi ndigi ra maji ki to mesi ti kin tɔl tane maji ə kadi kadi-me ləsi isi kəm ba tɔ. ¹² Lo kin ti, a iləi tɔji dɔ Babe Jəju ti, ningə e a ilə tɔji dɔsi ti tɔ, ki go me-maji ti lə Luwə ləje əi sie, e Babe Jəju Kirisi.

Ne ki a ra ne kəte nɔ re Babe ti

2 NGakom je, ki ɔji dɔ re lə Babe Jəju Kirisi, ki dɔje ki a ɔsi-naa rɔe ti, ne ki ji dəji səsi ə to kin: ² loki dəw madi a əl səsi ta ə nə e ta ki j rɔ Luwə ti, ə se a əl səsi ə nə e ta ə se makitibi ki j rɔje ti ə nə: ndɔ lə Babe re ngata ə, adi ta kin yəti dɔsi al nim, adi ra səsi bəl al nim tɔ. ³ Adi dəw madi ədi səsi ki go rəbi madi al. ɔɔbi kadi tɔ rɔ Luwə, ki e tɔ rɔ ki dɔbəy ti kin dɔe tɔgi, taa dəw ki nje tɔ rɔ Luwə ki e dəw ki tuji ɔɔbi dɔe kin ka, dɔe tɔgi taga bəy tɔ taa ndɔ kin a re. ⁴ Dəw ki nje tɔ rɔ kin a j kadi rɔ ki ne je pəti ki tɔ Luwə ba dɔ ti, ə se ne ki dije isi ɔsi məkəside nangi nge ti. Dəw kin a aw biti kadi isi me kəy ti lə Luwə, a ə nə ne wa ə ne Luwə. ⁵ M-gər kadi mesi a ole dɔ ti təkɪ ndɔ ki mi-n səsi naa ti bəy kin, m-əl səsi ta kin ngata. ⁶ NGA ningə, ki basine kin, igəri ne ki uwə dəw ki nje tɔ rɔ Luwə ka kin nangi kadi tə dɔk-agiloe bəy taa a tɔgi ki dɔne taga. ⁷ Tadı tɔgi ki majal ki nje tɔ rɔ Luwə isi ra kilə ne lo bɔyɔ ti, nə nay kadi dəw ki uwə nje tɔ rɔ kin nangi iyə rəbi ade bəy taa, ⁸ nje tɔ rɔ a tɔgi ki dɔne taga. Ningə lo kin ti, Babe Jəju a to kəɔ ki tane ti tuje-n kɔ, a təl-e ne ki kɔ kare ti ki tɔgi ki a re-n. ⁹ Ki ɔji dɔ nje tɔ rɔ Luwə, e a re ki tɔgi lə *Satɔ, a tɔgi ki tɔgi je ki dangi dangi, a ra ne ɔji je, ki ne mbəli je ki

ngom. ¹⁰ A ra ne je ki go rəbe ti al ki dangi dangi mba kədi-n kəm dije ki kadi a awi tuji ti. Dije ki kadi a awi tuji ti mbata mbati taa ne ki rəjeti, mbati ndigi ne ki rəjeti ki kadi a aji-de. ¹¹ E mbata kin ə, Luwə ilə ki tɔgi ki kadi ur səde wale, kadi adi mede ne ra ki ngom. ¹² Lo kin ti, ta ki gangi a csi dɔ dije ti pəti ki mbati taa ta ki rəjeti, ə ooi maji rɔde me ne ra ki dana al ti yo kin.

Kuwə tɔgi ba me kadi-me ti

¹³ NGakom je ki njé ndigi lə Babe, ki cji dɔje, sɔbi kadi ji nay ki lo ra oyo Luwə ti ki mbata ləsi, mbata Luwə mbati səsi lo kilə ngire ti nu mba kadi ingəi kaji ki rəbi lə NDil ki təl-je dije ti lə Luwə nim, ki rəbi lə kadi-me ta ki rəjeti nim tɔ. ¹⁴ E mbata ne kin ə Luwə bar-n səsi ki rəbi lə Poy Ta ki Maji ki j-ilə səsi mbeə, kadi ingəi kɔsi-gon lə Babe ləje Jəju Kirisi. ¹⁵ E be ə, ngakom je, maji kadi ai dɔ njasi ti, ə kadi ingəmi ne ndo ki ji ndo səsi ki taje ə se ki makitibi ki ji ndangi j-adi səsi kin dɔsi ti maji. ¹⁶ Maji kadi Babe ləje Jəju Kirisi ə wa əi ki Luwə ki Bawje, ki ndigi-je, ə adi-je me-sɔl ki dɔbəye goto, ki kində me dɔ ti ki maji, ki go rəbi me-maji lie kin, ¹⁷ sɔl mesi, ə kadi adi səsi tɔgi kadi irai maji me ne je ti pəti ki isi irai ki me ta je ti pəti ki isi əli.

Əli ta ki Luwə mbata ti ləje

3 NGakom je, ki kadi ji tɔl-n tae, ji dəji səsi kadi əli ta ki Luwə mbata ti ləje, kadi ta lə Babe sane aw law law ki lo je pəti, ə kadi ingə kɔsi-gon təki ingə-n rɔsi ti kin be tɔ. ² Əli ta ki Luwə bəy tɔ kadi taa-je ilə-je taa ji dije ti ki majal ki njé me ndul. Tadɔ e dije pəti ba awi ki kadi-me, al. ³ Ningə Babe e dəw ki a dɔ ndune ti, adi a adi səsi togɔ nim, a ngəm nje majal dɔsi ti nim. ⁴ Je ji taa mesi, me tɔ Babe ti kadi isi rai ne ki ji dəji səsi kadi irai, ningə isi ta ti isi irai ki kəte bəy tɔ. ⁵ Maji kadi

Babe adi mesi e ki dɔ ndigi Luwə ti nim ki dɔ kuwə tɔgi ba ti ki Kirisi adi səsi kin nim tɔ.

Sɔbi kadi dəw ki ra ra kilə

⁶ NGakom je, ji dəji səsi me tɔ Babe ti kadi csi rɔsi ngərəngi, kadi ngakɔje je ti pəti ki isi njiyəi galala, təli rɔde go ne ndo ti ki ji ndo səsi kin, al. ⁷ Səi igəri rəbi ki kadi indaji-je maji. Ji njiyə dansi ti tə njé dabi je al. ⁸ Dəw madi ki ji dəje kadi adi-je ne kusoje goto. Kondɔ ki kada, ji ra kilə me kɔ ti ki me kɔ rɔgɔgɔ ti, kadi je ne ki cɔy dɔ dəw madi ti dansi ti al. ⁹ Təki rəjeti, e ne ki sɔbi kadi j-ingə rɔsi ti ə wa, bi sɔbi ba sɔbi dɔje al, al. Nə ji ra be mba kadi je ne ndaji ki rɔsi ti. ¹⁰ Ji gər kadi loki je dansi ti, j-adi səsi ndu kin, j-ə nə: re dəw madi ge ra kilə al ba, kadi uso ne al tɔ. ¹¹ NGA ningə j-o kadi dije madi dansi ti isi njiyəi galala, mbati ra kilə, ə ai ka kində rɔde me ne je ti lə madide je yo. ¹² Ko dijee kin, ji dəji-de, ə j-adi-de ta kɔji me tɔ Babe Jəju Kirisi ti kadi tɔ rɔde, rai kilə təki dije isi rai, kadi ingəi ne kuso me ti, usoi. ¹³ Ningə ki cji dɔsi, ngakom je, kadi cɔ al ta ra maji ti. ¹⁴ Re dəw madi mbati təl rɔne go ndu je ti ki j-adi səsi me makitibi ti kin ba, maji kadi oi dəwe kin maji, ə kadi dəw madi tɔge kade ti al, adi rɔe sɔl-e. ¹⁵ NGA ningə, kadi oi-e tə nje bə ləsi al, nə kadi indəji-e tə ngokɔsi.

Ta je ki dɔbəy ti

¹⁶ M-dəji kadi Babe ki nje lapiya, e wa adi səsi lapiya ki dɔkagilo je pəti, ki go rəbi je ki dangi dangi. Ningə kadi Babe e naa ti səsi pəti. ¹⁷ Ta kuwə ji-naa kin, e mi Pol ə wa ə m-dangi ki jim. E be ə m-isi m-ində-n jim gin makitibi je ti ləm pəti; e ne ndangi ləm mi wa. ¹⁸ Kadi me-maji lə Babe Jəju Kirisi e naa ti səsi pəti. Amen!

1 Tımote

Ta ki dɔ makitibi ti ki dɔsɔy ki Pol ndangi adi Tımote

Makitibi kin e makitibi ki dɔsɔy ki Pol ndangi adi Tımote, loki Tımote e-n dɔ njé kaw-naa je ti ki Epəji. A ndangi makitibi kin go dangay ti ki dɔsɔy ki ra me be ti ki Rom. Tımote e ngon ki kɔe e Jipi ə bawe e Girəki tɔ. Kɔ Tımote təl nje kun go Kirisi, adi Tımote ka təl nje kun go Kirisi tɔ. NGa ningə, e kaw mba ti lə Pol ki kɔ joo ki aw mba kilə mbə Poy Ta ki Maji lə Kirisi kin ə ingəi-naa ki Tımote dɔsɔy me be ti ki Lisitir, dɔnangi Aji ti ki du (bone kin bari-e Turki) (Knjk 16.1-3). Go kingə-naa ti ləde wa ki ingəi-naa kin ba, Tımote təl ki kare dan madi-kilə Pol je ti ki njé njiyə sie. Lo je ngay ki Pol aw ti, Tımote e sie naa ti naa ti. Ki madi je, Pol iyə ngɔdi ki ɔji dɔ njé kaw-naa je ki lo je ti ki dangi dangi jie ti. E be ə, tɔe re-n nja ngay me makitibi ti lə NJé kaw kilə je (17.14-15; 18.5; 19.22) ə se me makitibi je ti ki Pol ndangi (1Kor 4.17; 16.10-11; Plp 2.19-24; 1Təsə 3.2-6). Makitibi je ki joo ki Pol ndangi adi Tımote tɔ, e ki ndangi adi Titi tɔ kin, bari-de «makitibi lə bəə kilə je», mbata əi makitibi je ki ɔji rəbi ra kilə bəə lə Luwə, ə se rəbi kɔr nɔ njé kaw-naa je maji ngay.

Makitibi ki dɔsɔy kin əl ta dɔ nɛ je ti mitə:

Nɛ ki dɔsɔy, me makitibi ti kin, Pol ndɔr mbi njé kaw-naa je dɔ nɛ ndo ti ki ngom nim, dɔ pole nɛ ndo lə Jipi je ki yə njé gər Luwə al, naa ti ki nɛ ndo lə Kirisi.

Nɛ ki kɔ joo, makitibi kin ɔji rəbi ra kaw-naa nim, kində kəm go njé kaw-naa je ti kadi njiyəi maji nim, njiyə lə njé kɔr nɔ njé kaw-naa je nim tɔ.

Ta təl ta ti, Pol adi ta ɔji Tımote ɔji dɔ kilə bəə ki Luwə ilə jie ti, taa ade gosi ki kadi gər-n lo kində kəmne go buti je ti ki dangi dangi ki toi dan njé kaw-naa je ti. Nɛ ki bo ngay, ɔbi kadi Tımote e bəə kilə ki maji lə Jəju Kirisi (4.6).

Makitibi ki Pol ndangi adi Tımote kin, dəji njé kaw-naa je ki njé kɔr nɔde je kadi rɔi rɔ ki rɔjeti ki ngire e dɔ kilə ɔji ti, ki kɔsi məkəsi nangi nɔ Jəju Kirisi ti ki e nje taa dɔje ji majal ti (2.3-6).

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisi ki go ndigi ti lə Luwə ki Nje kaji-je, taa ki go ndigi ti lə Jəju Kirisi ki e nɛ kində me dɔ ti ləje. ² Ə m-ndangi makitibi kin m-ilə-n m-adi j Tımote [†] ki j ngonm ki rɔjeti. j ngonm ki rɔjeti ki go rəbi kadi-me ki adi mei Jəju Kirisi. M-uwə ji, ningə kadi me-maji ki koo kəm-to-ndoo ki kisi-maje lə Bawje Luwə əi ki Babe ləje Jəju Kirisi e səi naa ti.

Ta dɔ nɛ ndo ti ki ngom

³ Təki ndɔ ki m-əli, loki m-un ta rəbi ki dɔnangi Masə-duwan ti ^{††}, isi be bo Epəji ti nɔɔ [‡]. Isi ti nɔɔ mba kadi indɔr mbi dije madi ki njé ndo nɛ je ki ngom, kadi tai kəə ta ti. ⁴ Kadi ko dije ka kin tai kəə ta su je ti ki kidə ki kɔr gin noji ^{††} ki gine gangi al, tadɔ lo təl ta nɛ je kin pəti e gaki-naa par. A ra səje maji dɔ kilə ti ki Luwə ilə jije ti, ki go rəbi kadi-me kin al. ⁵ NDɔr mbi kin a re ki ndigi-naa ki ngame ti ki ay njay njay, ki me ki maji ki uwə dəw ki ta al, ki kadi-me ki rɔjeti tɔ. ⁶ Dije madi mbati go rəbi ta ɔji ki maji kin ə təli nayi-naa ta ta ki maji ti ki ndae goto. ⁷ Rai rɔde njé ndo dije ndu-kun ti lə Luwə, nə təki rɔjeti, əi je wa ka gəri me ta ki isi əli al

nim, taa gəri gin nɛ ndo ki isi ndoi ki tɔgide kin al nim tɔ.

⁸ Ji gər kadi ndu-kun lə Luwə e ndu-kun ki maji loki dəw gər lo ra-n kilə ki go rəbe ti. ⁹ Maji kadi ji gəri ta kin maji: E dije ki njé ra nɛ ki dana ə ndu-kun re mbata ləde al, nə re mbata lə njé kadi dije kɔ, ki njé tɔ rɔ je, ki njé mbati Luwə, ki njé ra majal je, ki dije ki njé ra nɛ ki nəl Luwə al, ki njé ki ooi tɔ Luwə tə nɛ ki ay njay al, ki njé təl bawde je ki kɔde je. Re mba njé təl dije, ¹⁰ njé ra kaya je, ki dɔngəm je ki njé sangi-naa, ki njé gati ki dije bəə ti, ki njé ngom je, ki dije ki njé təti ta je. Re ki mbata lə dije pəti ki njé ra nɛ ki ɔsi ta nɛ ndo ki rɔjeti lə Luwə. ¹¹ Nɛ ndo kin e ki go poy ta ti ki maji ki Luwə ilə jim ti. E Poy Ta ki Maji ki ɔji tɔba lə Luwə ki nje maji.

Me-maji lə Luwə mbata lə Pol

¹² M-ra oyo Babe Jəju Kirisi ki adi-m tɔgi kadi m-ra-n kilə lie. M-ra-e oyo mbata koo ki oo adi masi naki ə ilə kilə kin jim ti. ¹³ Mi ki kəte mi nje kəl ta ki mal dɔ tɔ Luwə ti, mi nje kadi kɔ dije lie, ki nje taje. Nə Luwə, oo kəm-to-ndoo ləm, tadɔ m-ra nɛ je kin pəti ki go gər-e ti al. M-ra-de tadɔ m-adi mem al ^{††}. ¹⁴ Babe ləje, ki go me-maji ti lie ki to mbar mbar ki mbata ləm adi-m kadi-me ki ndigi-naa ki go rəbi kində rɔ naa ti ki Jəju Kirisi. ¹⁵ Ta kin e ta ki rɔjeti ki maji kadi dije pəti taai ki me ki kare

[†] 1:2 Knjk 16.1 ^{††} 1:3 2Kor 1.16 [‡] 1:3 2Kor 1.8 ^{††} 1:4
Kilə ngirə nɛ je 4-5; 9-11

^{††} 1:13 Knjk 8.3; 9.4-5

ba. Jəju Kirisi re dɔnangi ti mba kaji njé ra majal je. Njé ra majal je kin, mi majal ləm itə-de pəti. ¹⁶ Nə Luwə oo kəm-to-ndoo ləm. Ra be kadi Jəju Kirisi tɔji kisi dɔ ti lie səm, mi ki majal ləm itə dije pəti. MBata kadi e ne ndaji lə dije ki a adi-e mede kadi ingəi kaji ki to biti ki nɔ ti.

¹⁷ Kadi tɔji ki tɔba e

Lə NGar ki nje kisi ki dɔkagilo ki dɔkagilo,

Lə Luwə ki nje koy al,

Lə Luwə ki dum koo ki kəm,

Lə Luwə ki e karne ba e Luwə. Amen. †

Pol ilə dɔngəm me Tımote ti

¹⁸ Ngonm Tımote, ta kɔji ki m-adi ə to kin: Ki go ta je ti ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti əli dɔi ti kəte, m-ndigi kadi uwə ta je kin səm, ɪɔ-n rɔ ki maji. ¹⁹ ɪɔ rɔ ki maji, ki kadi-me ki maji ki uwə dəw ki ta al. Dije madi mbati kadi mede uwə-de ki ta, adi kadi-me ləde tujɪ. ²⁰ Dan dije ti kin, Iməne əi ki Aləgijandir əi ti nɔɔ. M-ilə Iməne †† əi ki Aləgijandir ‡ Ji Satə ti, kadi ndoi kəl ta ki mal dɔ Luwə ti al ngata.

Nə ndo ki dɔ kəl ta ti ki Luwə

² Kəte nɔ ne je ti pəti, m-ndəji kadi dije kɔyi ne Luwə, kadi əli sie ta, kadi nɔi dɔe ti, kadi rai-e oyo ki mbata lə dije pəti. ² Maji kadi əli ta ki Luwə ki mbata lə ngar je, ki njé kɔbe je pəti, kadi j-isi maji jəke me be ti, me bəl Luwə ti, ki buki-naa ti. ³ E kin ə e ne ki maji ki nəl Luwə ləje ki Nje kaji-je. ⁴ Tado Luwə ləje ge kadi dije pəti ingəi kaji ə tɔɔi me gər ta ti ki rɔjeti. ⁵ Təki rɔjeti Luwə e kare ba, taa Nje ka mbɔ dije ti ki Luwə e kare ba tɔ. E dəw ki bari-e Jəju Kirisi. ⁶ E ki re adi rɔne koy ti mba kadi gangi-n dɔ dije pəti. E kin ə e naji ki ma ki Jəju ma dɔ gangi lo ti ki Luwə ɔji. ⁷ E ki mbata kin ə, Luwə ində-m nje kilə mbɛ ki nje kaw kilə. Ta ki m-əl kin e ta ki rɔjeti bi e ta ngom al. Luwə ində-m mba kadi mi nje ndo ta ki ɔji dɔ kadi-me ki ta ki rɔjeti gin dije ki dangi dangi ki əi *Jipi je al.

Ta ki ɔji dɔ dɔngəm je ki dəne je me kəy kaw-naa ti

⁸ E be ə, m-ndigi kadi dɔngəm je əli ta ki Luwə ki lo je pəti ki ji ki kɔy taa †† ki me ki ay njay, ki kanji ra wongi ki kanji gaki.

⁹ Be tɔ ə, maji kadi dəne je ka kibi kɔde e ki go rəbi ti ki dana, kadi tujɪ me dəw al, ki ki ndɔji ta al. Nɔngə kadi dɔ ki ra ki ndɔji ta, ɔr ki gate e ngay, madi ki gate e ngay, ki kibi ki gate e ngay, e ne su rɔ ləde al. ¹⁰ Nə kadi sui rɔde ki kilə ra je ki maji ki tɔji kadi əi dəne je ki njé ra kilə bəə lə Luwə yo taa. ¹¹ Dɔkagilo ne ndo ti lə Luwə, maji kadi dəne isi jəke oo dɔ ne ndo ki kanji kəl ta, ki kilə dɔ gin tɔgi ti. ¹² Bəi taa, madi ta rəbi dəne kadi ndo ne dɔngəm al nim, kadi aw ki tɔgi dɔe al nim, nə kadi isi jəke ki kanji kəl ta. ¹³ MBata Adam ə Luwə ra-e kəte bəy taa ra Ebi. ¹⁴ E Adam ə su əde al, nə e dəne ə su əde adi al do ndu Luwə ††. ¹⁵ Be ka, dəne a aji

† Amen e ta Ebirə ki kɔr me nə e rɔjeti, kadi e be! †† 1:20 2Tim 2.17 ‡ 1:20 2Tim 4.14 †† 2:8 Tɔɔ ki taga 9.29; 1 NGar je 8.22 †† 2:14 Kilə ngirə ne je 2.7-22; 3.1-6

ki go rəbi lə ngon ki kɔji, təki re uwə tɔgine ba me kadi-me ti, me ndigi-naa ti, ki me kay njay ti, ki hal ki ndɔji ta al.

Njé kɔr nɔ njé kaw-naa je

³ Ta ki m-aw tə m-əl kam e ta ki rɔjeti: Re dəw madi sangi kadi n-ɔr nɔ njé kaw-naa je nɔngə, e kilə ki maji ə ndigi ra. ² Nɔngə sɔbi kadi dəw ki nje kɔr nɔ njé kaw-naa je e dəw ki ta goto dɔe ti, e ngaw dəne ki kare ba, e dəw ki nje kuwə rɔne gin tɔgine ti, e dəw ki nje gosi ta, e nje ra ne ki go rəbe ti, e dəw ki nje ra mba, ta sɔbi kadi e dəw ki asi ndo ne dije tɔ. ³ Sɔbi kadi e gɔ kasi al nim, e dəw ki nje tɔ rɔ al nim, nə e dəw ki sɔl lɔm lɔm, dəw ki nje ge kɔl al. Taa kadi e nje ra ta la al tɔ. ⁴ Sɔbi kadi e dəw ki asi kində kəmne go me kəy ti ləne, nɔngə kadi ra adi nganne je əi njé təl rɔde go ta ti ki njé buki-naa ti. ⁵ Tado re dəw asi kində kəmne go me kəy ti ləne al ə, ra ban ə a ində kəmne maji go njé kaw-naa je ti ə?. ⁶ Sɔbi kadi e nje kadi-me ki sigi al, nə tə kɔji rɔ aw sie adi osi me ta ki gangi ti təki su osi-n me ti be. ⁷ Sɔbi kadi dije ki njé kadi-me je al ka, əli ta ki maji dɔe ti, mba kadi təl ne kidi al, ta kadi osi me gum ti lə su al tɔ.

Diyakir je

⁸ *Diyakir je ka, sɔbi kadi əi dije ki njé ra ne ki rɔjeti, sɔbi kadi əi dije ki njé kəl ta mindide joo al. A əi gɔ kasi je al, taa a əi njé ra ta ne kingə ki go rəbe ti al, al tɔ. ⁹ Sɔbi kadi ngəmi ta lə Luwə ki tɔɔ ki dɔe me kadi-me ti kin ki ngəme ki ay njay kanji kuwə-de ki ta. ¹⁰ Kəte nɔ kilə ti, sɔbi kadi nai-de oi taa. Go na koo ti, re ne ki ilə bəngirə nɔde ti goto nɔngə, asi kadi rai kilə diyakir kare.

¹¹ Dəne je ki njé ra kilə diyakir ka, sɔbi kadi əi njé ra ne ki rɔjeti tɔ. Sɔbi kadi əi njé kəl dije ta ndilde ti al, taa kadi əi dije ki asi kuwəi rɔde gin tɔgide ti tɔ. A əi dije ki dana me kilə ra je ti pəti.

¹² Sɔbi kadi diyakir je əi njé dəne ki kare, kadi əi dije ki indəi kəmde go ngande je ti, ki go me kəy ti ləde maji. ¹³ MBata njé ki rai kilə diyakir maji, ingəi kɔsi-gon, taa asi kadi əli ta ki tɔgide dɔ kadi ti ki, adi mede Jəju Kirisi tɔ.

Nə ki Luwə tɔɔ ki dɔe

¹⁴ M-ində mem dɔ ti kadi me ndo je ti ki ngay al, m-a m-aw m-ingə-i. Nə m-ndangi makitibi kin m-ilə-n m-adi, ¹⁵ mba kadi re njam nay bəy ka, igər-n rəbi ra kilə ləi me kəy ti lə Luwə. Adi əi njé kaw-naa je lə Luwə ki nje kisi kəm ba. Təki kagi ngadan kəy əi ki ngirə kəy əi tɔgi kəy, be tɔ ə, njé kaw-naa je əi tɔgi ne ndo ki rɔjeti lə Luwə.

¹⁶ Ne ki Luwə tɔɔ ki dɔe e ne ki bo ngay ki dum maji, Adi e Jəju Kirisi ki j-ade meje. ɔji rɔne tə dəw ki go darɔ ti, Nɔngə, NDil Luwə bar-e dəw ki dana, Malayka je ooi-e, Dije ləi mbɛ ki ɔji dɔe dan gin dije ti ki dangi dangi,

Dije adi-e mede ki lo je pəti dɔnangi ti.
Luwə un-e aw sie dɔrə ti me kɔsi-gon ti.

Ta dɔ njé ndo nɛ je ti ki ngom

4 NDil Luwə əl ta ay njay təkɪ dɔkagilo ki dɔbəy ti, dije madi a iyəi go kadi-me ləde kɔ, kadi oi ta lə ndil je ki ngom. Taa a taai ngirə nɛ ndo ki j̄ rɔ ndil je ti ki majal tɔ. ² Njé ndo nɛ je ki ngom ki njé kadi kəm dije ki ta ki nda tade nɛ, ki mede uwə-de ki ta dɔ majal ti al, a ədi-de kadi buki-de wale. Njé ndo nɛ ki ngom ka kin əi dije ki mər ta ləde e ki tuj̄i. ³ Ko dije ka kin ɔgi kadi dije taai-naa, ta ɔgi kadi dije usoi nɛ je madi. Nə Luwə ində nɛ kuso je pəti mba kadi dije ki adi-e mede ki gəri ta ki rɔjeti, usoi nɛ je kin ki oyo ki ra. ⁴ Kɪ rɔjeti, nɛ je pəti ki Luwə rade əi nɛ je ki maji. Nɛ ki kadi dəw mbati goto. Ke ə kadi kuso-e e ki oyo ki ra Luwə. ⁵ Tado ta lə Luwə, ki kəl ta ki Luwə təli nɛ je kin pəti ki kay njay ti.

⁶ Loki re ɔr gin nɛ je kin ki taga adi ngakɔi je ooi ningə, a j̄ nje ra kilə bəə ki maji lə Jəju Kirisi. A ɔji kadi j̄ dəw ki ul rɔi ki ta je ki go ndil ti, ki nɛ ndo ki rɔjeti ki ingə.

Pol ilə dɪngəm me Timote ti

⁷ Maji kadi ɔsi su je ki kidə ki kəme goto ngərəngi. Əi su je ki ɔsi ta ta lə Luwə. Ində dɔ rɔi ti kadi isi me bəl Luwə ti. ⁸ Kində dɔ rɔ ti mbata kingə nɛ me ti, tə ngɔdi ki kəy je be kin maje e nɔɔ, nə ke ə, e ngay al. Nɛ ra ki go ndu Luwə ti a ra maji ki dəw me nɛ je ti pəti. Tado a adi-je kaj̄i ki dɔnangi ti ne ki e ki dɔrə ti. ⁹ Ta kin e ta ki rɔjeti ki maji kadi dije pəti taai ki me ki kare. ¹⁰ Rɔje ki j̄-isi j̄-adi kɔ, ki rɔ ki j̄-isi j̄i rɔi, e ki mbata meje ki j̄-ində dɔ Luwə ti ki nje kisi kəm ba. E ə e nje kaj̄i dije pəti ki dɔnangi ti ne, ki bo tɔi, e njé ki adi mede Jəju Kirisi.

¹¹ E kin ə e nɛ ki kadi indəji dije ə indo-de tɔ.

Nɛ ndaji mbata njé kadi-me je

¹² Adi dəw madi kidi mba ke ki j̄ basa al. Nə kadi j̄ nɛ ndaji mbata njé kadi-me je, me ta kəli ti, me pa njiyəi ti, me ndigi-naa ti, me kadi-me ti, ki me kay njay ti.

¹³ Kəte nɔ kadi m-re m-ingə-i ti, m-ndəji kadi ində rɔi ta tidə makitibi ti lə Luwə nɔ kosi je ti, ki ta kɔji ta ti, ki ta ndo dije ndu Luwə ti. ¹⁴ Oti kadi ikidi kadi-kare ki Luwə adi ki go me-maji ti lie kin. Adi ki go rəbi lə njé kəl ta je ki tae ti, ki əli ta dɔi ti, ki go rəbi lə ngatɔgi je ki njé kɔr nɔ njé kaw-naa je, ki indəi jide dɔi ti. ¹⁵ Maji kadi ində rɔi ta kilə ti kin ira ki me ki kare ba. Ira be kadi dije ooi kaw ki kəte ləi taga ta kəmde ti. ¹⁶ M-ndəji kadi kəmi ədi dɔ rɔi ti j̄ wa, taa dɔ nɛ ndo ti ləi nim tɔ. Uwə tɔgi ba me ti. Re ira be ningə, a aji rɔi j̄ wa taa a aji dije ki njé koo dɔ nɛ ndo ləi nim tɔ.

Kal Timote ki rɔ njé kaw-naa je ti

5 Oti kadi indangi dəw ki tɔgi ki tɔgi ngay, nə kadi əl-e ta ki ndui ki sɔl tə bawi ə isi əl sie ta be. Ningə ngan basa je ka, sɔbi kadi ira-de tə ngakɔi je ki me darɔ ti be tɔ. ² Ira ki dəne je ki tɔgi tə kɔi je taa ngan

mandi je tə konani je be tɔ. Ira nɛ je kin pəti ki mər ta ki ay njay nɔde ti.

Njé ngaw koy je

³ Maji kadi ində kəmi maji go njé ngaw koy je ti ki rɔjeti, ki dəw ki nje ra səde goto. ⁴ Re nje ngaw koy aw ki ngane je ə se ngan kane je nɔɔ ningə, sɔbi kadi, ngane je ə se ngan kae je ndoi nɛ ra ki go rəbi ti lə Luwə dɔ nojide je ti. Sɔbide kadi ooi go njé kɔji-de je təkɪ njé kɔji-de je ooi gode kəte kin be tɔ. Tado nɛ ra ki be kin ə nəl Luwə. ⁵ Nje ngaw koy ki rɔjeti, e e ki dəw ki nje ra sie goto, ki isi ki karne ba, ində mene dɔ Luwə ti par. Dɔkagilo je pəti, kondɔ ki kada, isi əl ta ki Luwə, dəje kadi ra səne. ⁶ Nə nje ngaw koy ki isi ta koo maji rɔne ti me kaya ti ki ra, re a-n ki dɔne ta nɔɔ ka, e dəw ki koy me ndil ti. ⁷ Indo-de nɛ je kin be, mba kadi isi ki dɔde taa ki ta dɔde ti al. ⁸ Re dəw madi oo go nojine je al, ki bo tɔy, oo go dije ki me kəy ti ləne al, e dəw ki ilə kadi-me ləne kɔ. Dəw ki gər Luwə al ka e soti ite bəy.

⁹ Onoi ndangi tɔ nje ngaw koy ki bale asi kuti mehɛ al nim, taa ki taa ngaw kare ba al nim, mbɔ njé je ti ki njé kaw-naa je isi ooi gode. ¹⁰ Maji kadi dije gəri-e ɔji go kilə rae ki maji. Maji kadi e dəw ki kəte e nje kot̄i ngan je nim, nje ra mba je nim, nje togi nja dije ki kay njay lə Luwə nim †, e nje ra ki dije ki nɛ ki to tɛɛ dɔde ti nim. Taa e nje ra kilə je ki maji ki go rəbi je ki dangi dangi nim tɔ. ¹¹ Onoi kadi indangi tɔ njé ngaw koy je ki rɔde to mbəl bəy me makitibi ti. Indangi tɔde al tado loki bo taa dɪngəm ra-de ningə, a iyəi kadi rɔ ləde mba kun go Kirisi kɔ, ə a taai ngaw. ¹² Ra-e ki be kin a re ki ta ki gangi dɔde ti, tado naji ta kadi-me ləde ki kəte kɔ. ¹³ Nɛ ki rangi bəy a təli njé dabi je. Ningə kilə rade ki bo ngay e kilə lo mbə ki ta kəy lə dije par. Əi njé dabi je par al, nə indəi ta ba go dabi ti, taa əi njé kində gəngi dɔ ta ti lə dije tɔ. Nɛ ki lagide al ka, iləi tade me ti. Ningə ta kəde ka to biriri tɔ. ¹⁴ E mbata kilə ra je ki be kin ə, sɔbi kadi njé ngaw koy je ki rɔde to mbəl bəy taai dɪngəm ki rangi. Kadi oji ngan je ə indəi kəmde go me kəy ti ləde tɔ mba kadi nje bə ingə rəbi əl-n ta ki mal dɔje ti al. ¹⁵ M-əl ta kin be mbata njé ngaw koy je ngay ki rɔde to mbəl bəy iləi kadi-me ləde kɔ ə uni go *Satə. ¹⁶ Re nje kadi-me ki dəne madi aw ki njé ngaw koy je me kəy ti ləne nɔɔ ningə, sɔbi kadi e wa ngəm-de. Loki ra be ningə e nɛ kot̄i ki ɔy ə un dɔ njé kaw-naa je ti, kadi njé kaw-naa je rai ki njé ngaw koy je ki rɔjeti ki dəw ki nje ra səde goto.

Njé kɔr nɔ njé kaw-naa je

¹⁷ Maji kadi ngatɔgi je ki njé ra kilə maji dan njé kaw-naa je ti, ingəi kɔsi-gon ki nɛ kigə go ji ki asi ta kilə ləde gidi joo. Ki bo tɔy, e njé je ki isi adi rɔde kɔ mba kɔji ta, ki ndo dije ta lə Luwə. ¹⁸ Tado ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: «Dəw a dɔ ndugidu ta mangi ti al, dɔkagilo ti ki a njiyə dɔ ko ti mba kadi kande tɛɛ.» Taa makitibi lə Luwə əl bəy tɔ ə nə: «Maji kadi dəw ki nje ra kilə ingə nɛ kigə go ji ki asi ta kilə ki ra ††.» ¹⁹ Re dəw madi əl ta

† 5:10 Lk 7.44

ki majal dɔ ngatɔgi ti, ə dije joo ə se mitə mai naje al ningə, oti kadi indigi sie dɔ ti. ²⁰ Njé je ki rai majal, sɔbi kadi indangi-de ta kəm kosi je ti mba kadi ndəge je bəli.

²¹ M-ndəji ta kəm Luwə ti ki ta kəm Jəju Kirisi ti, taa ta kəm malayka je ti ki Luwə mbəti-de, kadi itəl rɔi go ta je ti ki m-əli. Itəl rɔi go ti ki kanji kun ki madi je ə kiyə njé ki nungɔ, ki kanji kɔr kəm dije dana. ²² Nə ki sɔbi kadi igər ə to kin: Oti kadi ində ji dɔ dəw ti kalangi ba mba kadi təl nje ra kilə dan njé kaw-naa je ti. Maji kadi ində rɔi-naa ti ki dəw dɔ majal ti lie al. Ningə, j wa ay rɔi njay dɔ majal ti.

²³ NGa ningə, maji kadi ay man ki ndul wa kare ba par al, nə kadi ay kasi kandi nju ndəy ndəy mba kadi ra maji ki moy ki mei ti ki ra adi rɔi ta kati al ki dɔkagilo je pəti kin. ²⁴ Dije madi je gin majal ləde to taga kəte bəy taa kadi ta ki gangi re dɔde ti. Nə njé ki nungɔ, majal ləde to lo bɔyɔ ti bitɔ kadi ta ki gangi taa a ɔr ginde ndɔ ki gogi ti. ²⁵ Kilə ra je ki maji ka to be tɔ. Yə njé ki madi to taga pəy pəy. Ningə njé ki nungɔ, re yəde to taga pəy pəy al ka, a toi lo bɔyɔ ti ratata al.

Ta dɔ bəə je ti

6 Dije pəti ki adi mede ki əi bəə je, sɔbi kadi iləi dɔde gin tɔgi ti lə bade je. Iləi dɔde gin tɔgi ti lə bade je mba kadi dəw əl ta ki mal dɔ tɔ Luwə ti al, taa dɔ nə ndo ti ki ji ndo səsi kin al tɔ. ² E go ti al kadi bəə je ki bade je adi mede Luwə, uni girə dɔ ke ngakonaa me ta ti lə Luwə ə mbati kadi iləi dɔde gin tɔgi ti lə bade je. Kede ngakonaa me ta ti lə Luwə ka kin ə sɔbi kadi rai kilə adi-de ki kəte nɔɔ bəy, tadɔ e ngakode je ki njé kadi-me je ə isi rai kilə adi-de.

Njé nə ndo je ki ngom ki ra ta nə kingə

³ Ta ki m-aw tə m-əli kam, e ta ki sɔbi kadi indo dije ə indəji-de kadi rai kile. Re dəw madi ndo dije nə ki rangi, ə iyə go rəbi ta ki rɔjeti lə Babe ləje Jəju Kirisi, ki go rəbi nə ndo ki go kadi-me ti ləje kin ningə, ⁴ e dəw ki kun dɔ ta tɔl-e, taa e dəw ki isi day tɔ. Nə ki gər e ta ki naji ki to rɔe ti tə moy. E nje sangi ta me ta ki naji ti dɔ ta je ki ndade goto. Ningə lo kin ə, jangi je, ki gaki-naa je, ki taji-naa je, ki ta ki tətɔ dɔ-naa ti je tɔtɔ ti. ⁵ Ta ki naji ki gine gangi al, mbɔ dije ti ki ku dɔde goto, ki ngon gir ta ki ndəy ki ɔji dɔ ta ki rɔjeti goto dɔde ti, tɔtɔ lo kin ti nɔɔ. Ningə məri kadi, kadi-me Luwə e rəbi kingə nə. ⁶ Təki rɔjeti, kadi-me Luwə e nə kingə ki bo ngay, re dəw ra rɔnəl dɔ nə ti ki to me jie ti. ⁷ Təki ji re-n me duniyɔ ti ki jije kare, be tɔ ə j-a ji təl-n ki jije kare. ⁸ E

†† 5:18 Dətarənom 25.4; 1Kɔr 9.9; Mt 10.10; Lk 10.7

be ə, re j-ingəi nə kusoje ki kibi rɔje ningə, kadi ji ra rɔnəl dɔ ti. ⁹ Dije ki sangi kadi n-təli njé nə kingə ki ngay ki rəbi je ki dangi dangi, osi me gum nə na ti. Osi me gum ti ki go rəbi ra ta nə ki to mbə, ki ki majal, ki aw ki dije me nə ti ki majal, ki me tuji ti. ¹⁰ Tadɔ ra ta la e ngirə majal je pəti. Njé ki madi uni rɔde ba pəti indəi ta sangi la ti, adi ndəmi sɔy go rəbi kadi-me ti. Ningə əi je wa adi kɔ ndilde.

Rɔ rɔ ki maji

¹¹ Nə j ki j dəw lə Luwə, ay gədi nə je ti kin ki rangi, sɔbi kadi isa rəbi nə ra ki dana, ki bəl Luwə, ki kadi-me, ki ndigi-naa, ki kore me, ki sɔl lɔm. ¹² Irɔ rɔ ki maji ki ɔji dɔ kadi-me, uwə kaji ki to ratata kin səm, tadɔ Luwə bari mba kadi igər ta kaji kin, dɔkagilo ti ki un ndui taa ima-n naji ki maji dɔ ti nɔ kosi dije ti. ¹³ M-ndəji ta kəm Luwə ti ki nje kində nə je pəti, taa ki nɔ Jəju Kirisi ki un ndune ki taa man naji ki rɔjeti nɔ Pɔsi *Pilati ti †, ¹⁴ kadi ingəm go ndu-kun ki ingə kin maji, me kay njay ti ki kanji ta madi dɔi ti bitɔ kadi Babe Jəju Kirisi təl re-n.

¹⁵ Babe Jəju Kirisi a re dɔkagilo ti ki Luwə ɔji, Luwə ki nje maji-kur, ki e ki karne ba e ba rɔne, E NGar lə ngar je ki Babe lə babe je, ¹⁶ E ki karne ba e nje koy al, Isi me kunjɔ ti ki dəw asi kadi tɔtɔ kadi ti al. Dəw kare ki dɔnangi ti ne ki oo-e ki kəmne goto. Dəw ki asi koo-e goto. Tɔba ki tɔgi ki to bitɔ ki nɔ ti e yəe! Amen!

Ta ki ɔji dɔ njé nə kingə je

¹⁷ Əl njé nə kingə je ki dɔnangi ti ne kadi indəi gude al. Əl-de kadi uwəi kul nə kingə je ki a tuji kin al, nə kadi uwəi kul Luwə ki nje kadi-je nə je pəti ki to mbar mbar, jie ɔy al, mba kadi j-isi-n me rɔnəl ti. ¹⁸ Əl-de kadi rai maji, kadi nə kingəde e kilə ra ki maji. Ningə kadi əi dije ki jide ɔy al, kadi kəki nə kingə je ləde ki dije ki rangi. ¹⁹ Re rai be ningə, isi kawi nə maji je ləde indəi lo ngəm nə ti ki maji ki ngə mba ndɔ ki lo ti ti, kadi ingəi kaji ki rɔjeti.

Ta ki dɔbəy ti ki kuwə ji-naa

²⁰ J Timote, sɔbi kadi uwə go ndu Luwə kin səm. ɔsi rɔi kɔ kadi ta je ti ki kəl ki ndae goto, ki ɔsi ta ta lə Luwə, ɔsi rɔi kɔ kadi ta je ki naji ti ki go nə gər ti ki ngom ki dɔnangi ti ne. ²¹ Dije madi uwəi kul nə gər kin, adi ndəmi go rəbi kadi-me ləde.

Kadi me-maji lə Luwə e naa ti səsi. Amen!

† 6:13 Jə 18.36-37; 19.11

2 Timote

Ta ki dɔ makitibi ti ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Timote

Makitibi ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Timote kin, ndange Rom ti, loki to-n ta kɔ ti me kɔy dangay ti (1.17; 2.9). E dɔkagilo ki madi-kilɛ je lɛ Pol tusi-e iyɛi-e (4.10, 16). Pol e ta tɔl ta kilɛ ti lɛne (4.6), ɛ ndangi makitibi adi madi-kilɛne ki ngay Timote, ade-n ngan ndu je ki dɔbɛy ti (1.2). Makitibi ki kɔ joo ki Pol ndangi adi Timote kin a e dɔbɛy makitibi lɛ Pol ki ndangi.

Kilɛ ngirɛ ta ti, nje kaw kilɛ Pol, ra oyo Luwɛ mbata kadi-me ki ndigi-naa ki to me Timote ti. NGa ningɛ, ɔji-n dɔ kɔ ki a ingɛ bɛɛ kilɛ je lɛ Luwɛ lo ti ti, ki rɔ ki a ingɛ-de me kilɛ kilɛ mbɛ Poy Ta ki Maji ti lɛ Kirisi, Pol ilɛ dingɛm me Timote ti kadi uwɛ tɔgine ba, rɔ tɛ asigar lɛ Jɛju Kirisi ki a dɔ njane ti (1.3-2.13). Dɛje kadi ɔsi rɔne ngɛrɛngi kadi dije ti ki njɛ ge ta ki maji ki ndae goto, ki njɛ tidɛ ta je ki galala ki ɔsi ta Poy Ta ki Maji. Pol ndɛji Timote kadi oo dɔ njane n-e Pol, ningɛ kadi indɛ kɛme go nɛ ndo ti ki rɔjeti ki n-ade (2.14-4.5). Ta tɔl ta ta ti, Pol ɛl ta ki dɔ rɔne ti ɔji-n dɔ dɔkagilo ki ngɛ ki e me ti, ningɛ iyɛ ta ra oyo Babe Luwɛ ki isi indɛ kɛme gone ti me kɔ je ti kin, al (4.6-22).

Nje kaw kilɛ Pol rɔ rɔ ki maji mba ta lɛ Luwɛ, biti tɔl tae (4.7). NGa ningɛ, ɔbi kadi njɛ kadi mede Kirisi, rɔi ko rɔ lɛ Pol kin, ki kanji bɛl. Kadi rɔi ki kadi-me, ki kore me, ki ndigi-naa, taa ki kuwɛ tɔgi ba tɔ.

Kuwɛ ji-naa

1 Mi Pol ki nje kaw kilɛ lɛ Jɛju Kirisi ki go ndigi ti lɛ Luwɛ. Kilɛ ram e mba kadi m-ilɛ mbɛ ta kaji ki Luwɛ un ndune adi dɔ ti ki takul kindɛ rɔ naa ti ki Jɛju Kirisi. ² M-ilɛ ki makitibi kin madi j Timote [†] ki j ngon ndigi lɛm. M-uwɛ jii ɛ m-dɛji kadi me-maji ki koo kɛm-to-ndoo ki kisi-maje lɛ Luwɛ ki Bawje ɛi ki Babe lɛje Jɛju Kirisi e sɛi naa ti.

Pol ra oyo Luwɛ

³ M-ra oyo Luwɛ ki m-isi m-ra kilɛ made ki ngɛme ki ay njay tɛki kam je ^{††} rai kɛte be tɔ. Kondɔ ki kada loki m-isi m-ɛl ta ki Luwɛ ningɛ, mem ole dɔi ti. ⁴ Loki mem ole dɔ ngɛ ti lɛi [‡], bo koo-i ra-m ngay mba kadi rɔnɛl lɛm rosɛi. ⁵ Mem ole dɔ kadi-me ti lɛi ki rɔjeti. Kadi-me kin j rɔ kai Loyisi ti ki bɛlme bɛy taa to rɔ kɔi Enisi ti tɔ. M-badi al kadi kadi-me kin e ngɛmei ti tɔ.

Pol dɛji Timote kadi ingɛ kɔ sɛne mbata Poy Ta ki Maji

⁶ MBata kin ɛ, m-ole mei dɔ ta ti kin kadi indɛ kɛmi maji go kadi-kare ti lɛ Luwɛ ki ingɛ ki go me-maji ti lie, loki m-indɛ jim dɔi ti. ⁷ Tɛki rɔjeti, NDil ki kay njay ki Luwɛ adi-je, e NDil bɛl al, nɛ e NDil ki rosɛi ki tɔgi ki ndigi-naa. Taa e NDil kindɛ dɔ rɔ ti tɔ. ⁸ Adi rɔi sɔli mba ma naji dɔ Babe ti lɛje al. Taa adi rɔi sɔli dɔm ti, mi ki mi kɔy dangay ti mbata lie kin al tɔ. Nɛ kadi ingɛ kɔ sɛm mbata Poy Ta ki Maji ki go tɔgi ti ki Luwɛ adi. ⁹ Luwɛ ki aji-je ɛ bɛr-je, mba kadi kisi ki dɔ taa lɛje e kisi ki dɔ taa ki ay njay. Ra nɛ kin be mba kilɛ raje je al, nɛ e ki go ndigi ti ki go ki me-maji ti lie. Me-maji kin

Luwɛ adi-je me Jɛju Kirisi ti kɛte bɛy taa kadi indɛ duniyɛ. ¹⁰ Me-maji ka kin j-oi ki kɛmje ngɔsine ki takul re lɛ Nje kaji-je Jɛju Kirisi. E ɛ tɔl koy nɛ ki kare ti. Ningɛ ki takul Poy Ta ki Maji, ra adi ji gɛri kaji ki kisi kɛm ba ay njay njay tɔ. ¹¹ E ki mbata Poy Ta ki Maji kin ɛ Luwɛ indɛ-m tɛ nje kilɛ mbɛ nim, nje kaw kilɛ nim, taa ki nje ndo nɛ dije nim tɔ. ¹² E kin ɛ, e gin kingɛ kɔ lɛm ki ngɔsine kin. Nɛ rɔm sɔl-m dɔ ti al. Tɛki rɔjeti, m-gɛr Luwɛ ki m-indɛ mem dɛe ti kin bɛti. M-gɛr maji kadi tɔgi Luwɛ asi naki kadi indɛ kɛmne go nɛ ti ki adi-m biti dɔbɛy ndo ti. ¹³ Nɛ ndo ki ingɛ rɔm ti, un tɛ nɛ ndaji me kadi-me ti ki me ndigi-naa ti ki Jɛju Kirisi adi-je me kindɛ rɔ naa ti sie. ¹⁴ Ingɛm go nɛ ndo ki adi-ni ki takul NDil Luwɛ ki isi meje ti kin maji.

Kuwɛ rɔ ba lɛ Onɛsipɔr

¹⁵ Igɛr kadi njɛ ki dɔnangi Aji ti mbati mi. Pijɛl ɛi ki Ermojɛn ɛi mbɔde ti tɔ. ¹⁶ Ki ɔji dɔ Onɛsipɔr, kadi ra maji lɛ Babe e dɔ me kɔy ti lie. Tɛki rɔjeti, ilɛ dingɛm mem ti taa taa. Taa rɔe sɔl-e dɔm ti me keem kɔy dangay ti kin al tɔ. ¹⁷ Dɔkagilo ki tɛɛ Rom ti taa ɛ, sangi-m ki rɔ ki tɔ kati kadi ingɛ-m. ¹⁸ M-kɔy Babe Jɛju kadi adi Babe Luwɛ oo kɛm-to-ndoo lɛ Onɛsipɔr ndo gangi ta ti. Taa j wa ki dɔi, igɛr itɛ ndɛgi dije pɛti, kilɛ je pɛti ki Onɛsipɔr ra adi-m dɔnangi Epɛji ti.

Nje rɔ lɛ Kirisi ki maji

2 J ngonm Timote, maji kadi uwɛ tɔgi ba me me-maji ti ki j-ingɛi ki takul kindɛ rɔ naa ti ki Kirisi kin. ² Ningɛ nɛ ndo ki ingɛ rɔm ti ta kɛm kosi dije ti, maji kadi indɛ dije ki dana ki asi naki kadi ɛi je ka, uni ndoi dije ki rangi kɛte tɔ. ³ Ingɛ kɔ sɛm tɛ nje rɔ ki maji lɛ Jɛju Kirisi. ⁴ Nje rɔ madi dan njɛ rɔ je ti ki ge kadi n-nɛl

† 1:2 Knjk 16.1 †† 1:3 Plp 3.4-5 ‡ 1:4 1Tim 1.3

ki bo ki dōne ti, ki ində rōne ta ne je ti ki rangi yo goto. ⁵ Nje kay ngōdi ki a ingə ne kingə go jine re ay ngōdi ki go ndu-kun ti al goto. ⁶ Nje ndor ki nje ra kilə ki tōgine ə a ra rōnəl dō kandi ko ti kəte. ⁷ Maji kadi imər ta dō ta ti ki m-əli kin maji ningə, Babe a adi tər kadi igər-n ndəgi ne je pəti tigə.

Adi mei ole dō Jəju Kirisi ti

⁸ Adi mei ole dō Jəju Kirisi ti ki e gin ka ti lə *Dabidi, Jəju Kirisi ki j taa dan njé koy je ti ki go Poy Ta ti ki Maji ki m-isi m-ilə mbəe. ⁹ E ki mbata Poy Ta ki Maji wa kin ə, m-isi m-ingə-n kō. Dōcō-mi ki kulə gindi tə dəw ki nje tōl dəw be. Nə ta lə Luwə dəw ki asi dōc-e goto. ¹⁰ Be ə, m-tigə tam njaki dō ne je ti pəti mbata njé je ki Luwə mbəti-de, mba kadi əi je ka, ingəi kajj ki e me Jəju Kirisi ti, naa ti ki kōsi-gon ki ratata tō. ¹¹ Ta ki m-a m-əl kam e ta ki rōjeti:

Re j-oyi naa ti ki Kirisi ə,
J-a j-isi kəm ba naa ti sie tō.

¹² Re j-uwəi tōgije ba sie ə,
J-a j-ōi be naa ti sie tō.

Re j-ə nə jji gəri-e al ə,
E ka a ə nə n-gər-je al tō.

¹³ Re je j-a dō njaje ti al ə,
E a dō njane ti.

Tadō a naji ta gər rōne al ratata.

Nje ra kilə ki rōe sōl-e al

¹⁴ Maji kadi inəy ki lo kole mede dō ta je ti kin taa taa. Ki nō Luwə ti, əl-de ki tōgi mba kadi gaki-naa dō ku ta je ti ki ndade goto kin al. E kin a ra ne madi al, nə a tuji dije ki njé ko dōe tə tuji yo. ¹⁵ Ində dō rōi ti kadi itēe nō Luwə ti tə dəw ki asi, nje ra kilə ki rōe sōl-e dō kilə ti lie al, ki ilə mbə Poy Ta ki Maji ki rōjeti lə Luwə ki go rəbe ti. ¹⁶ Imbatj ta ki naji je ki ndade goto ki cōsi ta kadi-me. Təki rōjeti, njé je ki ta je ki be kin nəl-de, ndəde ngal ki Luwə par par. ¹⁷ Ne ndo ləde to tə do bay ki aw ki kəte kəte kin be. Iməne † əi ki Piləti əi mbō dije ti kin tō. ¹⁸ Əi səy kadi ta ti ki rōjeti. Ningə əli əi nə, njé koy je j taa lo koy ti ngata. E be ə, tuji ki kadi-me lə njé ki nə je. ¹⁹ Be ka, ngirə kəy ki ngə ki Luwə ində isi lo kise ti. Luwə ndangi ta je kin dō ti ə nə: «Babe gər dije ki əi yəe je bəti, ningə maji kadi dəw ki ra ki ə nə n-e yə Babe, kadi ay səy kadi majal ti.» ²⁰ Me kəy ki bo ti, dəw a ingə ne ra kilə je ki ra ki cōr ə se ki ningə kasi par al, nə a ingə njé ki madi je ki rai-de ki kagi ə se wanji tō. Njé je ki nə je, e ki mba ra kilə ndō madi je par. Njé je ki nungj, e ki mba ra kilə ki ndō je pəti tō. ²¹ Re dəw madi ay rōne njay dō majal je ti kin ə, a to tə ne ra kilə kōsi-gon, ki kində ta dangi, ki ndae to ti mbata bae, ki kində dō dana mbata kilə je pəti ki maji.

Nje ra kilə lə Babe

²² Maji kadi cōr rōi kō me ngur darō ti ki dōkagilo basa ti. Isangi rəbi ra ne ki dana, ki kadi-me, ki ndigi-naa, ki kisi ki naa maje, ki njé je ki isi əli ta ki Babe ki me ki ay

njay. ²³ Imbatj ta ki naji je ki to mbə ki ndae goto. Ta ki naji je ki be kin a re ki gaki-naa. ²⁴ Təki rōjeti, dəw ki nje ra kilə bəə kadi Babe, e dəw ki a gaki dije al, nə e dəw ki a cōji ndigi-naa ləne ki rō dije ti pəti nim, dəw ki asi ndo ne dije nim. A e dəw ki a isi dō ta ti tō. ²⁵ Ki mindi ki sōl lōm ə a tur-n ta dije ki njé kōse ta. Dōmaji ə Luwə a ra adi tui kalde mba kadi tēgi me gər ta ki rōjeti ti, ba a təli uni angal ki maji gogi. ²⁶ A tēgi me gum je ti lə su ki uwə-n-de dangay ti, gin tōgine ti mba kadi rai ndigi lie.

Ne je ki a rai ne dōbəy ndō je ti

³ Maji kadi igər təkj me ndō je ki dōbəy ti, kagi lo je ki ngə a rəi. ² Dije a təli njé ra ta ne, njé ndigi la. A əi njé kində gude, njé kun dōde taa, ki njé kəl ta ki mal dō tō Luwə ti. A əi njé təl rōde go ta ti lə njé kōji-de je al. Ningə, a asi kadi rai oyo Luwə al tō. Taa a iləi kōji dō ne je ti lə Luwə al tō. ³ Koo to dəw a goto rōde ti, koo kəm-to-ndoo a goto rōde ti, a əli ta ki rōjeti al dō-naa ti, pa njiyəde a ale mbə. A əi njé tōl ne ki kanji koo kəm-to-ndoo, taa a əi njé kōsi ta ne ra ki maji tō. ⁴ A əi njé kun dō-naa, njé ra ne ki dō gu ti, kun dō taa a təl-de njé kəm tō je ti. A ndigi rōnəl ki duniyə ti itə Luwə. ⁵ A cōji gidi rōde ti təkj n-əi njé bəl Luwə, nə təkj rōjeti, naji ta gər tōgi kadi-me. Cōr rōi kō kadi ko dije ti ki be kin. ⁶ MBō ko dije ti kin, a ingə njé je ki isi uri me kəy ti lə dāne je ki njé tōgi goto, uwəi-de me gum je ti ləde. Əi dāne je ki majal dum dōde, adi iyəi rōde adi ngur darō je ki dangi dangi. ⁷ Isi ta ndo ne je ti ki dōkagilo je pəti, nə lo kadi asi tēgi me gər ta ti ki rōjeti goto ratata. ⁸ Təkj dōkagilo ti ki kəte, Janəsi əi ki Jambirəsi cōsi ta *Moji ka kin ə ††, njé je kin ka cōsi ta, ta ki rōjeti tō. Əi dije ki ne gər ləde aw səde me ne ra ki majal ti yo, taa kadi-me ləde ka, ndae goto tō. ⁹ Lo kaw kəte ləde ki ngay a goto, tadō dije a gəri ne rade je ki majal təkj ndō je ti ki kəte, dije gərii ne ra je ki majal lə Janəsi əi ki Jambirəsi ka kin be tō.

Pol ndəji Timote kadi ngəm go ne ndo ki ingə rōne ti

¹⁰ Nə j, ində kəmi o-m me ne je ti pəti: me ne ndo ti ləm, me pa njiyəm ti, me kōji ta ra je ti ləm, me kadi-me ti ləm, me kisi dō ti ləm, me ndigi-naa ti ləm, taa me kuwə tōgi ba ti ləm tō. ¹¹ Igər rəbi ki dije indəi kəm-ndoo ki mbata Poy Ta ki Maji, ki kō je ki ngay ki m-ingə me be bo ti ki Atiyosi, ki Ikoniyom, taa me be ti ki Lisitir tō ‡. Təkj rōjeti m-ingə kō ngay wa, nə taa taa, Babe isi cōr-m me ne je ti kin kō. ¹² Tə ki rōjeti, dije pəti ki gei njiyə me bəl Luwə ti ki takul kində rō naa ti ləde ki Jəju Kirisi a ingəi kō. ¹³ Nə dije ki njé me ndul, ki njé ndō te je a awi kəte kəte me majal ki ra ti par par. Me kilə rade je ti, a ədi ndəgi dije təkj əi je wa ka dije ki rangi ədi-de be tō. ¹⁴ Nə ki cōji dōi, maji kadi uwə go ne je pəti ki indo ə itaa tə ne je ki rōjeti kin səm. Tadō igər dije ki ingə ne ndo kin rōde ti bəti ††. ¹⁵ Dōkagilo ki ito ki dui ba bəy ə igər ta je ki ndangi ki ay njay lə Luwə kin. Ta je kin a asi kadi-ni ne gər ki rōjeti, ki a tēg səl kajj ti ki

† 2:17 1Tim 1.20

†† 3:8 Tēg ki taga 7.11, 22 ‡ 3:11 Knjk 13-14 †† 3:14 1.5; 2.2

takul kadi-me Jəju Kirisi. ¹⁶ Tado makitibi ki ndangi la Luwə pəti, Luwə to NDilne ki ay njay səm ti. Ningə ndae to ti mba ndo ne dəw, mba kadi cji dəw adi mbati ne ra ki majal, mba kor dəw ta rəbi, taa mba ndo ne dəw mba kadi pa njiye e go ndigi ti la Luwə to. ¹⁷ E be mba kadi dəw la Luwə e ki kasi naa bərəre me ne je ti, mba kadi ra-n kilə je pəti ki maji.

Kilə mbə Poy Ta ki Maji

4 E be ə, ta kəm Luwə ti ki ta kəm Jəju Kirisi ti ki a gangi ta do dije ti ki isi ki dode taa ə se njé koy je, ki mbata təl re lie ə se kəbe lie, ² m-dəji kadi ilə mbə Poy Ta ki Maji kin par par, dəkagilo ti ki maji ə se ki majal. Or dije ta rəbi, ikol do hal ti ki majal, ilə dīngəm me dije ti ki takul ne ndo lai, ki kisi do ti ki kanji kiyə tae. ³ Tado dəkagilo a re no kadi dije a mbati ne ndo ki r-jeti, ə a rai ne je ki go me ge je ti lade. A sangi njé ndo ne je ngay ki a gugi dode wuki mba kadi ndoi-de ne je ki mbide ndigi koo. ⁴ A uti mbide do ta ti ki r-jeti, ə təli rde go su ki kidə ti yo. ⁵ Nə j, maji kadi ində do rci ti me ne je ti pəti. Uwə rci ba me kə je ti. Maji kadi ira kilə kilə mbə Poy Ta ki Maji lai kin maji. Ində kəmi go ra kilə bəə ti la Luwə maji to.

Pol təl ta ngədi

⁶ Ki cji dcm, dəkagilo re kadi m-ilə rcm kadi-kare ti m-adi Luwə ngata. Dəkagilo koy ləm re nga. ⁷ M-rc rci ki maji, m-təl ta ngədi ləm, m-ngəm go kadi-me ləm. ⁸ NGə sine, ne kigə go ji njé tətə rci je, adi e ne ra ki dana ki a to ratata isi ngəm-m. Babe ki e nje gangi ta ki dana, a adi-m ndo dangi ta ti. A adi-m mi par al, nə dije pəti ki ndigi təl-e, ə isi ngəmi ndə kərangi.

Poy ta je ki dəbəy ti

⁹ M-dəji kadi ində do rci ti, ə re kalangi ingə-m. ¹⁰ Tado Dəmasi iyə-m kə, ə aw Təsaloniki ti, mbata ne maji je ki

dəngi ti, ki dəkagilo ti ki bone uwə me. Kirəsəsi aw dəngi Galasi ti. Ningə Titi aw Dalmasi ti to †. ¹¹ Luki ki karne ba par ə e səm ne. Ire ki Marki kəmi ti adi-m tado a ra səm maji ngay me kilə bəə ti ki e jim ti ††. ¹² M-ilə Tisiki me be bo ti ki Epəji ‡. ¹³ Dəkagilo ki a re ə, un kibi kul ləm ki m-iyə me kəy ti la Karpusi, me be ti ki Tirowasi †† kin jii ti ire-n adi-m. Cy makitibi je ləm jii ti to. Ki bo ngay, e makitibi nda je kin. ¹⁴ Aləgijandir †† ki kodi ko ne je adi-m kə ngay, nə Babe a ige ki go kilə rae ti. ¹⁵ I ka, maji kadi ində kəm-kədi do rci ti rde ti to, tado mbati ta je ləje ki təgine ngay. ¹⁶ NDə gangi ta ti ləm ki dəsəy, dəw kare ki re a gom ti goto, dije pəti iyəi mi kə. Ningə kadi Luwə tidə majal kin dode ti al. ¹⁷ Nə Babe e səm naa ti. E ə adi-m təgi mba kadi m-ilə-n mbə Poy Ta ki Maji lie m-təl tae, mba kadi dije pəti ki əi *Jipi je al ooi də. Luwə ə cr-m kə ta bəl ti. ¹⁸ Babe a cr-m kə ta ne je ti ki majal pəti. Ningə a aji-m mbata kəbe lie ki dərə ti to. Təji e lie ki dəkagilo je ki dəkagilo je! *Amen.

Kuwə ji-naa ki dəbəy ti

¹⁹ Uwə ji Pisisika nim, Akila nim adi-m. Taa uwə ji dije ki me kəy ti la Onəsipər to †††. ²⁰ Erasi nay be bo Korəti ti. Tiropim e ki moy adi m-iyə Mile ti †††. ²¹ Isangi rəbi kadi ire kəte no nay kul ti. Ebulu, ki Pudəsi, ki Linusi, taa Kilodiya ki ndəgi ngakə je je pəti uwəi jii.

²² Kadi Babe e səi, ningə kadi me-maji lie nay səsi pəti to.

† 4:10 Kol 4.14; Plm 24; 2Kor 8.23; Gal 2.3; Tt 1.4 †† 4:11 Knjk 12.12, 25; Kol 4.10 ‡ 4:12 Knjk 20.4; Ep 6.21-22; Kol 4.7-8 †† 4:13 Knjk 20.6 ††† 4:14 1Tim 1.20 †††† 4:19 Knjk 18.2; 2Tim 1.16-17 †††† 4:20 Knjk 19.22; 20.4; 21.29; Rm 16.23

Titi

Ta ki dɔ makitibi ti ki Pol ndangi adi Titi

Titi ki Pol ndangi makitibi ade kin e Jipi (Gal 2.1-3). Titi e ki kare dan madi-kilə Pol je ti. E e ə ilə rone nangi ra adi Pol əi ki njé kaw-naa je ki Koreti ti tɛli iləi noji naa ti (2Kor 7.6-16). Pol ndangi makitibi kin adi Titi loki Titi e dɔ dər ti ki Kirəti. Pol ade kilə kadi ində kəmne go njiyə maji ti lə njé kaw-naa je ki Kirəti ti (1.5).

Lo kilə ngirə ta ti, Pol əl Titi nɛ ki uwə mee ə ndangi-n makitibi kin ade (1.1-4). Go ti, əl-e nɛ je ki sɔbi kadi dəw oo rɔ njé kɔr nɔ njé kaw-naa je ti (1.5-16). Ta ki re go ti, Pol adi Titi ta kɔji ɔji-n dɔ buti dije je ki dangi dangi ki toi dan njé kaw-naa je ti, kadi ində kəmne gode ti. Adi e dingəm je ki tɔgi, ki dəne je ki tɔgi, ki ngan basa je, ki ngan mandi je ki sɔbi kadi dəne je ki tɔgi a indəi kəmde gode ti, ki bəə je (2.1-15). Go ta kɔji ti, Pol ɔji Titi rəbi kilə lə njé kun go Kirisi ki sɔbi kadi ɔji-de adi rai, kadi isi ki naa ki lapiya ki kanji gangi-naa (3.1-11). Pol tɔl ta ta ləne ki ngan ndu je ki kadi ra ki Titi me kilə ti nim, ki ta kuwə ji-naa nim tɔ (3.12-15).

Ta ki to me makitibi ti ki Pol ndangi adi Titi kin, e ta ki un njé kaw-naa je pəti, bi e ta ki dɔkagilo ti lə Titi par al. Ta dɔ kində-naa dɔ kilə ti ki goe goe dɔ njé kaw-naa je ti, ə se kində kəm go njé kaw-naa je ti kadi njiyəi maji, ki ta ki dɔ pa njiyə njé kɔr nɔ njé kaw-naa je ti, ki kilə ki sɔbi kadi njé kaw-naa je wa rai kin, e ta ki sɔbi dɔ njé kaw-naa je pəti ki lo je ti ki dangi dangi.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki bəə kilə lə Luwə, mi ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisi ə m-ndangi makitibi kin. Mi nje kaw kilə mba kadi dije ki Luwə mbəti-de adi mede. Taa kadi m-ɔji-de kadi gəri nɛ ki rɔjeti ki go ndu Luwə ti tɔ. ² Be mba kadi indəi mede dɔ kaji ti ki bitɛ ki nɔ ti, ki Luwə ki nje ngom al, un mindine adi-je dɔ ti kəte nɔ nɛ je ti pəti. ³ Luwə ɔji ta lə nɛ adi dije gəri ki takul kiyə ki iyə jim ti kadi m-ilə mbəe dɔkagilo ti ki e wa ɔji. M-ilə mbəe ki go ndigi ti lie e ki Nje kaji-je.

⁴ M-ndangi makitibi kin m-adi j Titi † ki j ngonm ki rɔ-jeti. j ngonm ki rɔjeti me kadi-me ti, ki je kare ba dɔ ti. Kadi me-maji ki kisi-maje lə Luwə ki Bawje əi ki Jəju Kirisi ki Nje kaji-je e səi naa ti.

Kilə ki kadi Titi ra me be ti ki Kirəti.

⁵ M-iyəi gogi dɔnangi ti ki Kirəti mba kadi tə itɔl ta kilə je ki nay. Ningə kadi ində ngatɔgi je dɔ njé kaw-naa je ti me be bo je ti kare kare pəti. Ində-de ki go kɔji ti ki ndɔ ki m-ɔjii. ⁶ Ningə sɔbi kadi dəw ki ngatɔgi e dəw ki ta goto dɛe ti, e ngaw dəne ki kare ba, kadi e dəw ki ngane je əi njé kadi-me je, ki kadi dəw ində ta dɔde ti ɔji dɔ hal ki majal ə se dɔ ngə al. ⁷ Sɔbi kadi nje kɔr nɔ njé kaw-naa je e dəw ki ta goto dɛe ti, mbata e nje ngəm nɛ lə Luwə. Kadi e nje tɔ rɔ al, e nje wongɔ al, e gɔ kasi al, e nje rɔ al, taa kadi e nje ge nɛ ki go rəbi ti ki dana al, al tɔ. ⁸ Sɔbi kadi e nje ra mba, kadi e nje ge nɛ ra ki maji, e nje kəl ta ki go rəbe ti, e dəw ki dana, e dəw ki ay njay, e nje kuwə rone gin tɔgine ti. ⁹ Maji kadi uwə rone ngəme ta ti ki rɔjeti, ki aw naa ti ki nɛ ndo ki ingə. Lo kin ti, a asi kadi ilə dingəm me ndəgi dije ti ki

† 1:4 2Kor 8.23; Gal 2.3; 2Tim 4.10

nɛ ndo ki rɔjeti. Taa a asi kadi ɔji njé je ki isi ndoi nɛ je ki rangi kadi gəri təkɛ ndəmi rəbi tɔ.

¹⁰ Dije ngay dan *Jipi je ti əi njé mbati təl rɔde go ta ti ki rɔjeti, isi tidəi ta je ki biriri, isi ədi dije ki ta ki ndae goto. ¹¹ Adi uti tade dɔ ta je ti ləde. MBata tui dɔ dije me kəy je ti ngay ki nɛ ndo ki kadi dəw ndo al. Rai be mba kadi ingə nɛ kingə ki go rəbe ti al ji dije ti. ¹² Dəw kare dande ti, adi e nje kəl ta ki tade ti əi je wa ə nə: «Dije ki Kirəti ti əi njé kəl ta ki ngom ki ndo je pəti, əi da je ki mande majal, əi njé ra ta mede, ki njé dabi je.»

¹³ Ningə ta ki əl kin e ta ki rɔjeti, ə maji kadi indangi-de ki rɔ tji, kadi əi njé kadi-me je ki rɔjeti. ¹⁴ Bi kadi tɛli rɔde go su je ki kidə ti lə Jipi je ki go ndu-kun ti lə dije ki njé mbati ta ki rɔjeti kam al. ¹⁵ Ki rɔ dije ti ki ayi njay, nɛ je pəti ayi njay tɔ, nə ki rɔ dije ti ki ayi njay al, ki dije ki njé kadi mede al, nɛ ki ayi njay goto rɔde ti. Nɛ ki ayi njay goto rɔde ti, tadɔ nɛ gər ləde, ki mede ki kadi uwə-de ki ta tuji. ¹⁶ Dije kin, əli tade ti təkɛ n-gəri Luwə, nə kilə rade naji ta gər-e. Əi njé ra nɛ ki to nje, əi njé tɔ rɔ je, asi kadi rai nɛ madi kare ki maji, al.

Ta dɔ dije ti ki tɔgi, ki ngan basa je ki mandi je, ki bəə je

2 Ningə ki sɔbi dɔi, maji kadi indo nɛ ki aw naa ti ki nɛ ndo ki rɔjeti. ² Əl baw dingəm je kadi əi dije ki njé kuwə rɔde gin tɔgide ti, dije ki asi ta kɔsi-gon, dije ki njé ra nɛ ki go rəbe ti, dije ki awi ki kadi-me ki tɔge to, kadi əi dije ki awi ki ndigi-naa mede ti, dije ki njé ko-re mede.

³ Əl kɔ dəne je kae ti wa kin be tɔ. Əl-de kadi pa njiyəde e pa njiyə dije ki ayi njay, kadi əi njé kəl ta ki majal dɔ dije ti al, taa kadi əi gɔ kasi je al tɔ. Ningə, kadi əi njé ndo nɛ ki maji. ⁴ Maji kadi ndoi dəne je ki du kadi ndigi ngawde je ki ngande je. ⁵ Kadi əi njé ra nɛ ki

go ræbe ti, æi njé ngæm rɔde, æi njé kindæ kæmde go me kœy je ti læde maji, æi dije ki maji, æi njé kilæ dɔde gin ngawde je ti. Re rai be ningæ, dije a æli ta ki mal dɔ ta ti læ Luwæ al.

⁶ Æl ngan basa je ki ngan mandi je tɔ, kadi awi ki hal ki maji me ne je ti pæti. ⁷ Ningæ j wa ki dɔi, sɔbi kadi j ne ndaji me ne ra je ti ki maji mbata ti læde. Kadi ne ndo læi e ne ndo ki tɔgi gangi ki ndam goto me ti. ⁸ Kadi ta kæli e ta kæl ki ay njay, ki dæw asi kadi a æl yæne ɔsi-n kade al. Re ira be ningæ, njé ɔsi-je ta a gæri ne ki kadi rai al, kadi awi ki ta ki majal kare kadi æli dɔje ti al.

⁹ Æl bæa je kadi ilæi dɔde gin tɔgi ti læ bade je me ne je ti pæti. Kadi bade je ingæi maji rɔde ti. Kadi naji ta bade je ti al, ¹⁰ taa kadi bogi-de al tɔ. Kadi nayi-naa ki lo ka dana ti ki asi-naa bærære, kadi bade je adi-de mede. Be æ, me ne je ti pæti, a adi-de ɔsi-gon dɔ ne ndo ti læ Luwæ ki nje kaji-je.

Me-maji læ Luwæ

¹¹ Luwæ tɔji me-maji læne, ki e gin kaji læ dije pæti ki taga wangi. ¹² Me-maji læ Luwæ kin ndo-je kadi ji tusi ne ra ki go bæluwæ ti al, ki ngur ne læ duniyæ j-iyæ kɔ. J-iyæ kɔ mba kadi j-isi ki dɔje taa dɔkagilo ti ki bone kin me njiyæ ti ki go ræbi ti ki dana, ki tæl rɔ go ndu Luwæ ti. ¹³ Ji rai be taa kadi ji nginæi maji ki j-indæi meje dɔ ti, kadi ji nginæi ndɔ ki Luwæ læje ki bo, ki nje kaji-je Jæju Kirisi a tæe-n me tɔba ti læne. ¹⁴ Kirisi ki un rɔne adi ki mbata læje, mba kadi gangi-n dɔje ta ne ra ti ki majal pæti. Gangi dɔje kadi ji tæli dije lie ki kay njay. Dije ki kay njay, ki tingæi bil me ne ra je ti ki maji. ¹⁵ E kin æ, e ne ki kadi indo dije, kadi ilæ-n dɔngæm mede ti. Tɔgi kɔr nɔ dije ki aw-n kin, kadi indangi-n-de ki rɔ ki tɔ kati. Ira adi dæw madi kidi al.

Pa njiyæ njé kadi-me je

3 Ole me njé kadi-me je kadi ilæi dɔde gin tɔgi ti læ ngar je ki njé kɔbe je. Kadi tæli rɔde go ta ti læde, ningæ kadi æi basi ta ra ne je ti ki maji maji pæti. ² Æl-de kadi æli ta ki majal dɔ dæw madi ti al, kadi æi njé ge kɔl al, kadi æi njé kilæ noji naa ti, kadi dije pæti gæri sɔl lɔm

lɔm læde tɔ. ³ MBata je wa ka, kæte dɔje goto, je njé tæl rɔ go ta ti al, ji ndæm ræbi, je gin tɔgi ti læ ngur darɔ je, ki koo maji rɔ je ki dangi dangi. J-isi ta ra me ndul ti ki ta ndingæ ne ti, dije mbati je, taa je wa ka ji mbati-naa tɔ. ⁴ Næ loki Luwæ ki nje kaji-je tɔji maji ki ndigi læne ki taga mbata ti læ dije kin æ j-ingæ-n kaji. ⁵ Luwæ aji-je ki go ræbi kilæ raje je ki dana al, næ e ki go koo kæm-to-ndoo lie e wa. Aji-je ki ta ræbi læ man batæm koji ki sigi, ki ta ræbi læ NDile ki tæl-je dije ki sigi ti †. ⁶ Luwæ buki NDil ki kay njay kin dɔje ti ki tæe ba, ki takul Jæju Kirisi ki nje kaji-je. ⁷ Luwæ buki NDil ki kay njay dɔje ti ki go me-maji lie, mba kadi ɔr-n ta dɔje ti. ɔr ta dɔje ti kadi ji nginæ-n kaji ki to biti ki nɔ ti ki j-indæ meje dɔ ti.

⁸ Ta kin æ e ta ki rɔjeti. Ningæ m-ndigi kadi a dɔ ti ngæ, mba kadi dije pæti ki adi mede Luwæ, indæi rɔde ta ne ra je ti ki maji maji. E kin æ e ne ki maji ki ndæe to ti mbata læ dije pæti. ⁹ Ningæ, ta ki naji-naa ti ki to mbæ, ki kɔr gin noji je, ki gangi-naa, ki kɔl-naa dɔ ndu-kun je ti kin, æi ne ki ndade goto, æ maji kadi ɔsi rɔi ngærangi kɔ kadide ti ††. ¹⁰ Dæw ki nje re ki gangi-naa dan njé kaw-naa je ti, maji kadi indɔr mbie nja kare, indɔr ki kɔ joo, æ re oo ta læi al ningæ, sɔbi kadi ɔse ngærangi. ¹¹ Igær maji kadi dæw ki be kin, e dæw ki ndæm ræbi. Æ re nay ki lo ra majal ti ningæ, isi gangi ta dɔ rɔne ti e wa.

Ta je ki dɔbæy ti

¹² NDɔ ki m-a m-ilæ Artæmasi æ se Tisiki † wa, æ tæe rɔi ti ba, kadi j kalangi ire ingæm Nikopolisi ti. Tado m-ndigi kadi nay kul osi dɔm ti Nikopolisi. ¹³ Maji kadi indæ kæmi go Jænasi ti, ki nje gær ræbi gangi ta je æi ki Apolosi †† maji. Ira sæde dɔ ræbi mba ti læde. Ira sæde kadi ne madi du-de al. ¹⁴ Maji kadi dije ki æi dije læje, ndoi kaw kæte me ne ra je ti ki maji. Be æ, a gæri lo ra ki dije ki ne to rɔde. Ningæ, kisi ki dɔ taa læde a e kare ki ndangi al tɔ.

¹⁵ Dije pæti ki æi sæm naa ti ne uwæi jii. Uwæ ji madije je, ki æi njé kadi-me je.

Kadi me-maji læ Luwæ e naa ti sæsi pæti. Amen!

† 3:5 Jæ 3.5 †† 3:9 1Tim 1.4 † 3:12 2Tim 4.12 †† 3:13 Kn-jk 18.24; 1Kɔr 16.12

Piləmq

Ta ki dɔ makitibi ti ki Pol ndangi adi Piləmq

Piləmq e dəw kare ki tɔe ba ki adi mene Jəju Kirisi. Ningə a e ki kare dan njé kaw-naa je ti ki Kolosi. Piləmq e madi Pol (1). Aw ki bəə kare ki tɔe nə Onəjim, ki tɔe me kəy ti lie əy. Ningə dəw gər nɛ ki ra nɛ ə Onəjim əy-n al nim, taa dəw gər rəbi ki ingəi-naa ki Pol ki dɔkagiloe ti nɔɔ kin to dangay ti kin al nim tɔ. Nɛ kare ba, j-ingə kadi Onəjim təl nje kun go Kirisi. NGa ningə, Pol un ndune kadi n-ilə ki Onəjim rɔ Piləmq ti gogi. E be ə, ndangi-n makitibi kin ade kadi uwə Onəjim ki rɔne ti. Kadi oo-e tə bəə al ngata, nə kadi oo-e tə ngokɔe ki me kadi-me Kirisi ti.

Pol ilə ngirə makitibi ləne ki ta kuwə ji Piləmq nim, kuwə ji njé ki isi me kəy ti lə Piləmq nim (1-3). Ba go ti, ra oyo Luwə mbata tingə bil lə Piləmq (4-7). Go oyo ki ra ti nga ba Pol ində nɛ dəji ləne ki mbata lə Onəjim ki nɔ Piləmq ti, tadɔ Pol ndigi kadi Onəjim təl aw rɔ bane ti gogi (8-22). Me ta kuwə ji-naa ti ki Pol tɔl-n ta makitibi ləne kin, tidə tɔ dije ngay ki tɔde to me makitibi ti ki ndangi adi Kolosi je (Kol 4.10, 12, 14). J-a j-ingə tɔ dəw tə Arsiɔi ki j-o tɔe Plm 2 tɔ Kol 4.17 tɔ kin. Dɔmaji ə e darɔ Onəjim ə wa ə aw ki makitibi lə Kolosi je tɔ e ki yə Piləmq tɔ.

J-ingə me makitibi ti ki Pol ndangi adi Piləmq kin kadi əl-e ta ki mindi ki sɔl lɔm lɔm bi ində tɔgi dɔe ti al nim, taa maji tɔgi ki Piləmq aw-n dɔ Onəjim ti al nim tɔ. Nɛ kare ba, ole me Piləmq tɔ, me dije pəti ki a tidəi makitibi kin tɔ dɔ ndigi-naa ti lə Kirisi ki a ra kadi ta ri ə to dan dije ti ka, a təli iləi noji naa ti me Kirisi ti.

Kuwə ji-naa

1 Mi Pol ki mi dangay ti mbata Poy Ta ki Maji lə Jəju Kirisi, naa ti ki ngokɔje Timote, j-ilə ki makitibi kin j-uwə-n jii j Piləmq ki j madije ki ngay taa j madi-kilə je tɔ †. ²J-uwə ji konanje Apiya, taa Arsiɔi ki e madi rɔ ləje ki mbata lə Kirisi kin tɔ ††. Ningə j-uwə ji njé kaw-naa je ki isi me kəy ti lə j Piləmq tɔ. ³Kadi me-maji ki kisi-ma-je lə Bawje Luwə əi ki Babe ləje Jəju Kirisi e naa ti səsi.

NDigi-naa ki kadi-me lə Piləmq

⁴M-ra oyo Luwə ləm mbata dɔkagilo je pəti ki m-isi m-əl sie ta ningə, mem ole dɔi ti j Piləmq. ⁵Tadɔ m-o poyi kadi indigi ngan lə Luwə pəti. Ki cji dɔ kadi-me ningə, adi me Babe Jəju Kirisi tɔ. ⁶M-dəji Luwə kadi kində rɔ naa ti ləi səje dɔ kadi-me ti tɔe ki kandi nɛ ngay. Kadi-me kin a tɔji kadi dije gəri kilə je pəti ki maji ki j-asi ra ki takul kində rɔ naa ti ləje ki Jəju Kirisi. ⁷NGokom, m-ingə rɔnəl ki me-sɔl ngay ki mbata ndigi ləi, tadɔ ngan lə Luwə ingəi me-sɔl ki go rəbi ndigi ləi kin.

Nɛ dəji lə Pol mbata Onəjim

⁸E be ə, re m-ingə tɔgi ji Kirisi ti mba kadi m-cjii nɛ ki sɔbi kadi ira ka, ⁹m-ge kadi, ki takul ndigi-naa ki to danje ti kin, m-dəji nɛ tə dəji yo. Təki o-n, mi Pol mi ngatɔgi, taa dɔkagilo ti kin mi me kəy dangay ti mbata lə Jəju Kirisi, ¹⁰m-dəji nɛ kare ki mbata ngonm ki me Kirisi ti Onəjim. NGəsine, m-təl bawe ki go ta ti lə Jəju me kəy dangay ti ne ‡. ¹¹Kəte e dəw ki ndae goto ta kə-

mi ti, nə ngəsine, təl dəw ki ndae to ti mbata ləje joo pu.

¹²M-təl m-ile ki rɔi ti gogi, e ki e dəw rɔm. ¹³M-ge ngay kadi m-ngəm-e rɔm ti ne mba kadi ra kilə adi-m toi ti, dɔkagilo ti ki mi-n dangay ti ki mbata Poy Ta ki Maji lə Jəju kin. ¹⁴Nə m-ndigi ra nɛ madi ki kanji koo yəi, al. Mər ta ləm e ki mba kadi ra maji ləi e ki go me ndigi ti lə j wa, bi e ki tɔgi ti ki kində dɔ ti al.

¹⁵Dɔmaji ə, Onəjim gangi-naa səi dɔkagilo ki ndəy be, mba kadi re inge gogi ningə, isi səi ratata. ¹⁶A inge gogi tə bəə al ngata. A o-e tə dəw ki gate e ngay itə bəə. A e ngokɔi ki nje ndigi ləi me Kirisi ti. M-ndige ngay, nə m-gər kadi ndigi ki a indige a itə yəm bəy, ki go darɔ ti, ə se ki go rəbi ti lə Luwə.

¹⁷E be ə, re o-m tə madi-kiləi ningə, uwe rɔi ti təkɔ e mi wa ə uwə-m rɔi ti be. ¹⁸Re ra səi nɛ madi ki nəl-i al, ə se re aw ki bangi ləi dɔe ti ka, ində dɔm ti. ¹⁹Mi Pol wa ə m-ndangi ta kin ki jim. M-a m-igə-i bangi kin. Maji kadi igər təkɔ m-aw ki bangi dɔi ti, adi e darɔi j wa.

²⁰Oyo NGokom, m-dəji mba kadi ira kilə kin adi-m me tɔ Babe ti. Ira adi mem sɔl me tɔ Kirisi ti.

²¹Məm ole dɔ təl rɔ go ta ti ləi dɔkagilo ti ki m-isi m-ndangi-n makitibi kin m-adi. Ningə m-gər kadi a ira təkɔ m-dəji. Dɔmaji ə, a ira itə e ki m-dəji kin bəy.

²²Ningə m-dəji mba kadi ində dɔ kəy madi dana adi-m. Tadɔ m-ində mem dɔ ti kadi, kəl ki isi əli ta ki Luwə ki mbata ləm kin, a ra adi njé kɔbe je a iyəi mi taa adi səsi.

† 1:1 13, 22, 23 †† 1:2 Kol 4.17 ‡ 1:10 Kol 4.9

Kuwə ji-naa ki dɔbəy ti

²³ Epapirasi uwə jisi. E səm naa ti kəy dangay ti ne ki mbata lə Jəju Kirisi †. ²⁴ Madi kiləm je, Marki †† əi ki Arisi-tarki ‡, taa Dəmasi †† əi ki Luki †† uwəi jisi tɔ.

† 1:23 Kol 1.7; 4.12 †† 1:24 2Tim 4.11 ‡ 1:24 Knjk 19.29; 27.2; Kol 4.10 †† 1:24 Kol 4.14; 2Tim 4.10 †† 1:24 Kol 4.14

²⁵ Kadi me-maji lə Babe Jəju Kirisi e naa ti səsi.

Ebirə je

Ta ki dɔ makitibi ti ki ndangi adi Ebirə je

Dəw ki ilə rɔne sɔl lɔm ə tidə makitibi ki ndangi adi Ebirə je kin ba, a oo kadi e makitibi ki dəw ndangi sɔbi dɔ dəw ə se dije madi al, nə to tə mbɛ Poy Ta ki Maji ki kilə kam be par. E ta kuwə ji-naa ki ta tɔl ta ta ti kin par ə ra kadi dəw gər-n təkɪ e makitibi ki ndangi kadi dəw ə se dije madi. NGa ningə, e makitibi ki dəw gər nje ndange al nim, dəw gər dije wa bangi ki dəw ndangi adi-de kin al nim tɔ. Nɛ kare ba, to tə nɛ ki nje ndangi makitibi ka kin isi Itali ti ə ndangi be (13.24). Ningə ndangi adi njé kun go Kirisi ki rɔ je ki dangi dangi isi re dɔde ti. Rɔ je ka kin ra adi dije madi isi sangi kadi iyəi ta kun go Kirisi. E be ə, nje ndangi makitibi, ndangi adi-de, ilə-n dingəm mede ti kadi ai dɔ njade ti, ningə tɔji-de kadi gəri təkɪ Kirisi ki isi uni goe kin e ki bo dɔ dije pəti, ki dɔ nɛ je ti pəti. Lo kilə ngirə makitibi ti wa bəy ba, nje ndangi makitibi əl təkɪ Luwə ɔji rɔne ki taga kadi dije gəri-e ki rəbi lə NGone Jəju Kirisi (1.1-3). To kadi dəw a gangi kəy kəm makitibi kin asi joo kare:

Kəy kəme ki dɔsəy (1.4-10.18) ilə kagi dɔ ke ki bo ti lə Kirisi. Kirisi e ki bo dɔ njé kəl ta je ki ta Luwə ti par al (1.1-3), nə e ki bo dɔ malayka je ti nim (1.4-2.18), dɔ Moji əi ki Jojuwe ti nim (3.1-4.13). Kirisi e ki karne ba ə e Nje kijə nɛ məsi kadi-kare ki bo ngay me kun mindi ti ki sigi. Ningə e ki bo dɔ ki bo je ti lə njé kijə nɛ məsi kadi-kare je pəti ki me kun mindi ti ki kɔke (4.14-7.28). Məse ki ilə nja kare par ə tɔl-n ta nɛ pəti adi asi-naa kin, itə məsi je pəti ki njé kijə nɛ məsi kadi-kare je pəti iləi (8.1-10.18).

Kəy kəme ki kɔ joo (10.19-13.19) ilə dingəm me dije ti ki makitibi kin sɔbi dɔde, kadi uwəi tɔgide ba me njiyə go Kirisi ti (10.19-39). Lo kin ti ngɔ, j-ingə ta lə njé kadi-me je ki me kun mindi ti ki kɔke, ki to kadi njé kadi-me je ki bone ndaji-de (11). NGa ningə nje ndangi makitibi dɔji dije ki ndangi makitibi adi-de kadi adi kəmde e dɔ Jəju Kirisi ti, kadi tətɪ rɔ təkɪ Kirisi tətɪ-n be tɔ (12.1-11). Go ngan ta je madi ti, ki ndəji-naa (12.12-13.19), nje ndangi makitibi tɔl ta makitibi ləne ki njangi dɔ nim, ki kuwə ji-naa nim (13.20-25).

Kadi tə dije ki a tidəi makitibi kin ingəi tɔgi me nɛ je ti ki ngə ki a tɛɛ dɔde ti, nje ndangi makitibi kin a dɔ ta je ti ki kadi adi tɔgi par al, nə əl tɔ təkɪ kisi nje ndole go Kirisi dan dije ti ki gəri Kirisi al e nɛ ki ngə ngay. Nə re e be ka, sɔbi kadi njé kadi-me je gɔi Kirisi dɔ kagi-dəsi ti, ə ai dɔ njade ti, mai naji lie mbata kajɪ ki bitɪ ki ng tɪ ki to isi nginə dije ki njé təl rɔde go ta ti lie kin.

Luwə əl ta dije ki takul NGonne

¹ Dɔkagilo ti ki kəte, Luwə əl ta ki kaje je nja bəy bəy, taa ki rəbi je ki dangi dangi tɔ ki takul njé kəl ta je ki tae ti. ² Ningə ki ngɔsine kin, dɔkagilo ki dɔbəy ti, Luwə əl-je ta ki takul NGonne. E ki takule ə Luwə rān dɔrə ki dɔnangi ki nɛ je pəti ki me ti, taa ade e ba nɛ je pəti tɔ. ³ Kunji ki əti bəl lə Luwə ɔji rɔne ki taga rɔ NGone ti. Ningə titi-naa ki darɔ Bawne wa ay njay njay. Ki takul ta lie ki aw ki tɔgi, ra adi nɛ je toi lo tode ti me dɔnangi ti ne. Lokɪ ay dije njay dɔ majal je ti ləde ngata ningə, aw isi dɔ ji kɔ Luwə ti ki nje tɔgi ki əti bəl, me dɔrə ti †. ⁴ Be ə, NGon Luwə e ki bo itə malayka je səy. Taa Luwə ade tɔ ki e dɔde ti pəti tɔ.

NGon Luwə e dɔ malayka je ti

⁵ Malayka madi kare ki Luwə əl-e ta dan made je ti ə nə:

«I ə j ngonm,
M-təl bawi me ndɔ ti ki bone» goto.
Taa, ta ki ə nə:
«M-a mi bawe,

ə e, a e ngonm» kin ka, tɛɛ ta-e ti ki rɔ malayka ti madi al ratata tɔ ††.

⁶ Nə dɔkagilo ti ki Luwə aw kadi ilə ngonne ki kare ba me dɔnangi ti ningə, əl ə nə:

«Kadi malayka je ləm pəti ɔsi məkəsɪde nangi nɔe ti.»

⁷ Luwə əl ta ki ɔji dɔ malayka je ə nə:

«Malayka je rai kilə adi-mi tə nəl je be,
Taa tə ndon por je be tɔ †.»

⁸ Ningə ki ɔji dɔ ngonne, Luwə ə nə:

«I Luwə, a ɔ be ratata.

Nɛ ra ki dana e gɔl kɔbe ki a ɔ-n be dɔ dije ti ləi.

⁹ I nje ndigɪ nɛ ra ki dana, ə nje mbati nɛ ra ki go ti al tɔ.

Be ə, j ki j Luwə, Luwə ləi, kɔti dan ngar madi je ti,
Ur yibi rɔnəl dɔi ti ††.»

¹⁰ Ningə təl əl bəy tɔ ə nə:

«E j Babe ə, lo kilə ngirə nɛ je ti, ɪra dɔnangi,
Ningə dɔrə e nɛ ra ji tɔ.

¹¹ Nɛ je kin pəti a gotoi, nə j, a isi lo kisi ti ratata.

Dɔrə ki dɔnangi a ngisi tə kibi be.

¹² A dole-de təkɪ dəw a dolə-n tuwə kam be,

Oyo, a mbəli-de təkɪ dəw a mbəl-n kibi kam be.

† 1:3 Pa je 110.1

†† 1:5 Pa je 2.7; 2 Samiyəl 7.14 † 1:7 6-7: Dətarənom 32.43; Pa je 104.4 †† 1:9 8-9: Pa je 45.7-8

Nə j, a mbəl al ratata.

Ningə a isi ki dci taa, ki dɔ bal je, ki dɔ bal je †.»

¹³ Malayka madi kare dan malayka je ti lie ki Luwə əl-e ə nə:

«İre isi dɔ ji kɔm ti,

Biti kadi m-ilə njé bə je lai gin tɔgi ti, goto.»

¹⁴ Ki cji dɔ malayka je, əi ndil je ki njé ra kilə kadi Luwə par. Luwə ilə-de mba kadi rai ki dije ki a aji-de.

Adi ji kidi ta ki Luwə əl je al

2 Be ə, maji kadi ne ndo je ki j-ingəi kin, adi ji rai ji ndami al, re ji rai ji ndamii ə, j-a ndami rəbi. ² Ji gər kadi ta ki ndɔ ki malayka je rəi əli kaje je e ta ki rɔjeti ††. Ningə dije pəti ki njé kal dɔ ndu kin nim, njé təl rɔde go ti al nim, Luwə adi-de kində kɔji ki sɔbi kadi ingəi. ³ Təki rɔjeti, j-əi wa ka j-a nali kində kɔji lə Luwə kin al, re j-oi ta kaji ki əti bəl be kin tə ne ki kare. Ta kaji kin, Bəbe Jəju wa ə ilə mbəe dɔsəy. Ningə njé je ki ooi ta-e ti, rəi mai naje adi-je, təki e ta ki rɔjeti. ⁴ Luwə wa ki dɔne ma naji dɔ ta kəl-de ti kadi e ta ki rɔjeti ki takul ne kɔji je ki əti bəl nim, ne ra je ki dəw asi ra al nim, ki mbəli je ki ra ki rəbi je ki dangi dangi nim tɔ. Taa Luwə tɔji ne ki rangi bəy, adi njé ma naji je ka kin, kadi-kare je ki dangi dangi ki go NDile ti, ki go ndigi ti lie.

Jəju oi mbata lə dije ki dɔnangi ti ne pəti

⁵ J-isi j-əl ta dɔ kisi ki dɔ taa ti ki sigi ki a re. Ningə kisi ki dɔ taa ki sigi ka kin, e malayka je ə, Luwə a adi tɔgi dɔ ti al. ⁶ Makitibi lə Luwə ə nə:

«İ Luwə, nda dəw e ri ə kadi to rɔi ki mbata lie be ə?
Ə se, ngon dəw e ri ə kadi ində kəmi goe ti be ə?

⁷ Ra-e adi malayka je əi dɔe ti mbata ngon dɔkagilo ki ndəy be,

Ningə ilə jɔgi piti ki kɔsi-gon dɔe ti.

⁸ Csi gone mba kadi ɔ be dɔ ne kində je ti pəti ‡.»

Loki Luwə ilə ne je pəti gin tɔgi ti lə dəw, ne madi kare ki iyə taga goto. Ningə ki ngɔsine kin, j-o kadi ɔ be dɔ ne je ti pəti al bəy. ⁹ Nə j-o Jəju ki kəte, malayka je itəi-e ki mba dɔkagilo ndəy, ki mba kadi ki takul me-maji lə Luwə, ki ade oy mbata lə dije pəti. Ningə e ki tadɔ kɔ ki koy ki Jəju ingə kin ə, Luwə ilə-n jɔgi piti ki kɔsi-gon dɔe ti.

¹⁰ Təki rɔjeti, Luwə e nje ra ne je pəti, taa ne je pəti əi yəe je tɔ. Luwə təl Jəju dəw ki asi naa bərəre ti go rəbi kɔ je ki ingə, mba kadi dije ngay ki təli ngane je, indəi rɔde naa ti sie dɔ piti ti lie tɔ. Tadɔ Jəju e njé kɔr nɔde kaw səde kaji ti. ¹¹ Ningə Jəju ki nje təl dije ki kasi-naa bərəre ti dɔ majal je ti ləde, taa njé je ki təli-de ki kay njay ti ba pəti, Bawde e kare ba, adi e Luwə. Be ə, rɔ Jəju sɔl-e al kadi bar-de ngakone je. ¹² Jəju əl Luwə ə nə:

«Ma m-əl ta ki cji dci ngakom je,

Ta kəm kosi dije ti lai,

M-a m-osi pa m-ilə-n tɔji dci ti ††.»

¹³ Ningə əl bəy:

«M-a m-adi mem Luwə ba pəti,

Bəy taa, m-a ne ki dije pəti ki Luwə adi-m-de,

Ki toi tə nganm je be ‡.»

¹⁴ Təki dije ka kin awi ki darɔ ki məsi ka kin ə, Jəju wa ka, təl rɔne dəw ti ki rɔjeti tə əi be tɔ. Ra be mba kadi ki takul koye, su ki aw ki tɔgi lə koy jine ti, təl ne ki kare.

¹⁵ Jəju oy mba kadi taa dije ilə-de taa tɔ. Dije ki dɔkagilo kisi ki dɔ taa ləde pəti, isi tə bəə je me bəl koy ti. ¹⁶ Təki rɔjeti, Jəju re mba kadi ra ki malayka je al, nə re ki mba kadi ra ki dije ki gin kɔji ti lə *Abirakam. ¹⁷ E be ə, me ne je ti pəti, kadi to tə ngakone je be, mba kadi təl nje kijə ne məsi kadi-kare ləde ki bo ki nje ndigi dije ki əti bəl, taa ki nje ka dɔ njane ti njururu dɔ kilə ti ki Luwə ade tɔ. E ə, a bɔr majal lə dije nim, taa a ilə-de noji naa ti ki Luwə nim tɔ. ¹⁸ Oyo, Jəju wa ki dɔne ingə ne na nim, ingə kɔ nim tɔ. Be ə, ngɔsine kin, asi kadi a ra ki njé je ki ne na je tɔe dɔde ti.

Jəju e ki bo dɔ Moji ti

3 NGakom je ki njé kadi-me je, səi ki Luwə bar səsi, maji kadi uri kəmsi ki dɔ Jəju ti. E ə, Luwə ilə sie adi-je, mba kadi e nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo. E ki takule ə, j-adi-n me je, ə j-isi j-əl ta dɔ ti taga ta kəm di-je ti. ² Təki rɔjeti, Luwə kɔti Jəju mba kadi e nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo. A dɔ njane ti ki rɔ Luwə ti ki nje mbəte, kadi ra kilə kin, təki ndɔ ki *Moji a-n dɔ njane ti me kilə je ti pəti ki ra me kəy ti lə Luwə kin be tɔ ††.

³ Təki rɔjeti, Jəju asi ta piti ki itə yə Moji səy təki ji gəri kadi nje kində kəy aw ki kɔsi-gon itə kəy kin be. ⁴ Kəy ki aw ki nje kində ne al goto. NGA ningə nje ra ne je pəti e Luwə. ⁵ Moji a dɔ njane ti me kilə je ti pəti ki ndɔ ki ra me kəy ti lə Luwə. Nə ke ə e ngon nje kilə kare. Kilə lie e ki mba kadi əl dije ta cji dɔ ne je ki Luwə a əl me ndɔ ti ki lo ti ti. ⁶ Nə Kirisi a dɔ njane ti tə NGon lə Luwə, ki Luwə un-e inde dɔ kəy ti ləne. J-əi ə, j-əi kəy je lie, re j-uwəi tɔgi je ba, taa ji rai rɔnəl dɔ ne kində me dɔ ti ləje tɔ.

Kɔr kəə lə dije lə Luwə

⁷ Maji kadi uri mbisi oi dɔ ta ki NDil Luwə əl kin:

«Dɔkagilo ki bone kin, re oi ndu Luwə ningə,

⁸ Oti kadi adi mesi ngə təki ndɔ ki kasi je tɔi-mi rɔ kin be,

Dɔkagilo ti ki nai mi me dilə lo ti.

⁹ Oyo e dɔkagilo ti ki kasi je indəi kadide səm ə nai mi, Go bal ti ki kuti sɔ ti ki m-ra ne je m-adi oi ki kəmde kin.

¹⁰ E be ə, wongi ra-m ngay ki gin kɔji kin,

Adi m-əl m-ə nə, mede nay ki lo ndəm ta rəbi ti.

Lo kadi gəri ne ki m-isi m-ngəm rɔde ti goto.

¹¹ Be ə, me wongi ti ləm, m-un-n mindim m-ə nə:

A uri me be kɔr kəə ti ki m-isi m-ra ki mbata ləde kam al ratata ††.»

¹² Be ə, ngakom je, maji kadi indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, mba kadi dəw madi kare dansi ti aw ki me ki majal ə se

† 1:12 10-12: Pa je 102.26-28 †† 2:2 Knjk 7.53 ‡ 2:8 6-8: Pa je 8.5-7 †† 2:12 Pa je 22.23

‡† 2:13 Ejay 8.17 ††† 3:2 Kɔr Isirayəl je 12.7 ††† 3:11 7-11: Pa je 95.7-11

me ngā ki kadi aw sie adi təl gidine adi Luwə ki nje kisi kəm ba al. ¹³ Təki bone Luwə nay ki lo kəl səsi ta ti bəy kin, maji kadi iləi dīngəm me na ti ki ndo je kare kare pəti, dəkagilo ti ki isi oi dō bar lie bəy kin. İrai be mba kadi majal ədi dəw kare dansi ti adi təl nje me ngā al.

¹⁴ Təki rjeteti, je ki kində rō naa ti ki Jəju Kirisi. Nə ke ə, kadi-me ki ndo ki j-adi-e, ə ji təli njé kadi-me je kin, kadi j-uwəi ba bitı ta təl ta nē je ti. ¹⁵ Makitibi lə Luwə ə nə:

«Dəkagilo ti ki bone kin, re oi ndu Luwə ə,
Oti kadi adi mesı ngā təki ndo ki kasi je taji-n rō dilə lo ti kin be.»

¹⁶ Se nā je ə, ooi ndu Luwə ə təli taji rō dilə lo ti wa? Əi njé je ki *Moji rō nōde ə tēē səde me be ti ki Ejipi ti wa kin. ¹⁷ Ə se njé je ki ra tō ə, wongı ra Luwə səde bal kutı sō wa? Wongı ra Luwə ki njé je ki rai majal ə ninde a dō-naa ti bisiri dilə lo kin. ¹⁸ Ə se njé ki ra tō ə, Luwə ibi rone kadi a uri be kōr kəə ti al ratata wa? E njé ki mbati kadi təli rōde goe ti kin †. ¹⁹ J-o kadi asi kur me be kōr kəə ti lə Luwə al, tadō mbati kadi adi-e mede.

4 Be ə, təki dəkagilo kun mindi kur me be kōr kəə ti lə Luwə nay bəy kin ba, maji kadi j-ındəi kəm-kədi dō rje ti mba kadi dəw madi kare njae nay gogi al.

² Tadō je ka, təki iləi mbə Poy Ta ki Maji adi kaje je wa kin tō ə, iləi mbə kin adi je tō. Nə ke ə, Poy Ta ki Maji ki kaje je ooi kin, to tə nē ki kare rōde ti, mbata taai ki kadi-me al. ³ Ningə je ki j-adi me je, j-a j-asi kadi j-ur me be kōr kəə ti kin, təki makitibi lə Luwə əl-n ə nə:

«Me wongı ti ləm, m-ibi rōm m-ə nə:
A uri me be kōr kəə ti ləm al ratata ††.»

NGa ningə, təki rjeteti, Luwə təl ta kilə ləne mari nu lo kilə ngirə dōnangi ti. ⁴ Təki rjeteti, makitibi lə Luwə əl ta dji-n dō ndo ki kō siri ə nə: «Luwə rō kəə me ndo ti ki kō siri dō kilə je ti pəti ki ra ‡.» ⁵ Makitibi lə Luwə əl bəy ə nə: «A uri me be kōr kəə ti ləm ki m-isi m-ra ki mbata ləde kin al ratata ††.»

⁶ NJé je ki iləi mbə Poy Ta ki Maji adi-de kəte, adi mede dō ta ti ki Luwə əl-de al. Adi lo kadi a uri me be kōr kəə ti lə Luwə kin goto. Re to be ka, ta rəbi to tagıra bəy kadi njé ki rangı a uri ti. ⁷ E be ə, Luwə ində dō ndo ki rangı dana, bar-e ə nə: «NDō ki bone.» Luwə əl ta je kin bal ngay kəte go ta je ti ki kaje je mbati tae ti. Əl ta je ka kin ki ta *Dabıdi, me makitibi pa je ti lie ki ndangi kəte ə nə:

«Bone kin ə, oi ndu Luwə ə,
Oti kadi adi mesı ngā,» təki m-əl-n səsi kəte.

⁸ Təki rjeteti, re Jojuwe rō nō *İsırayəl je aw səde me be kōr kəə ti lə Luwə ə, Luwə əl ta lə ndo kōr kəə ki rangı gogi al ngata ††. ⁹ Be ə, ndo kōr kəə ki rangı lə dije lə Luwə to nōō bəy. A e ndo kōr kəə ki titi-naa ki ndo ki kō siri ki Luwə rō-n kəə kin be. ¹⁰ Tadō dəw ki ur lo kōr kəə ti lə Luwə ə, a rō kəə dō kilə ti ləne, təki Luwə rō-n kəə dō kilə ti ləne kin be tō. ¹¹ Be ə, maji kadi j-ındəi tōgi dō rje ti mba kadi j-uri me be kōr kəə ti kin. Adi j-ındəi kəm-kədi dō rjeteti mba kadi dəw madi kare dan je ti təl

nje mbati ta ki ta Luwə ti adi osi təki kaje je osi kəte kin be al ngata.

¹² Ta lə Luwə e ta ki isi kəm, aw ki tōgi ngay tō. Tae ati itə kiya kasigar ki ta kate e dam joo. Ta lə Luwə a ur rō-jeti makı makı. A aw dōi dan bəngirə je nu. Ningə ta rō-je je ki rōti-naa, ki wuy dōje je ka aw dōi tō. Kōji ta ra je ləje ki maji, ki ki majal ki mər ta je ki dō bəngirə je ti ka, ta lə Luwə tēē ki gine. ¹³ Nē kare ki mbō nē kində je ti lə Luwə ki bōy rone ta kəme ti goto. Nē je pəti naji rōde ta kəme ti ay njay njay. Ningə e nō Luwə ti tō ə nā nā a rō gin kilə rane je.

Jəju e nje kijə nē məsi kadi-kare ki bo

¹⁴ Adi j-uwəi kadi-me ləje ki j-əli ta dō ti nō dije ti taga kin ba, tadō, təki rjeteti, j-awi ki nje kijə nē məsi kadi-kare ki bo, ki nje tōgi ki aw bitı tēē lo kisi Luwə ti. Adi e Jəju Kirisi ki NGon lə Luwə. ¹⁵ Nje kijə nē məsi kadi-kare ləje ka kin, asi naki kadi ingə kō səje dō tōgi kasi al je ti ləje. Təki rjeteti, e wa ka, nai-e me nē je ti pəti tə je be tō. Nə ke ə, e osi me majal ti nja kare al. ¹⁶ Adi j-ōti basi ki nō kimbər kōbe ti lə Luwə ki nje me-maji, ki me ki tı kati. Lo kin ti ə, Luwə a iyə-n go majal je ləje kō nim, taa me-maji lie ka a nay səje nim, mba kadi tə ra səje dəkagilo ti ki me je ge.

5 Təki rjeteti, njé kijə nē məsi kadi-kare je ki bo, kare kare pəti, Luwə ə mbəti-de dan dije ti. Ningə Luwə ində-de mba kadi rai kilə ləne mbata maji lə dije ka kin. Kilə ləde e mba kadi adi kadi-kare nim, taa ijəi nē məsi kadi-kare adi Luwə mbata majal je lə dije ki rai nim tō. ² Nje kijə nē məsi kadi-kare ki bo wa ki dōne ka, aw ki kasi al je ləne ngay tō. Be tō ə, a asi kadi gər ə ra ki dije ki njé ra nē ki majal ki go me ndigi ti ləde al, adi ndəmi ta rəbi. ³ E mba kasi al je lie ka kin ə, a ilə məsi kadi-kare adi Luwə mbata majal je ləne wa nim, taa ki mbata majal je lə dije nim tō †††. ⁴ Ra kilə kijə nē məsi kadi-kare e kōsi-gon, nə ke ə dəw a ində rone ki dō rone mba kingə-n kōsi-gon kin al. Dəw a ingə kōsi-gon kin ki takul bar ki Luwə bar-e taa. Nē kin ə ra, dəkagilo ti ki bari-n *Arō.

⁵ E be ə, yā Kirisi ka to be tō. E e wa ə adi rone tōba mba kadi n-təli-n nje kijə nē məsi kadi-kare ki bo ki itə ndəge je al. Nə ingə ji Luwə ti ki əl-e ə nə:

«İ ə, jı ngonm,
İlə ngire bone, mi m-təl Bawi.»

⁶ Me Makitibi ti lə Luwə, loki rangı ti, Luwə əl bəy ə nə:

«İ nje kijə nē məsi kadi-kare ki a isi ratata,
Tə Məlsisədəki be †††.»

⁷ Dəkagilo ti ki Jəju e dōnangi ti ne bəy, əl ta ki Luwə ki rəbi je ki dangı dangı, taa əl sie ta ki go kare ki sōl dō, ki ndune ki bo taa ki man nō kəmne ti, Luwə ki asi kadi taa-e ta koy ti †. Ningə Luwə oo dō ndue mbata kilə ki ilə dōne gin tōge ti. ⁸ Təki rjeteti, E NGon Luwə wa, nə ki go rəbi kō je ti kin pəti, ndo kadi təl rone go Luwə ti. ⁹ Loki Jəju təl ta kilə je pəti ki ra mba kadi ra ngata ningə, Jəju təl rəbi kaji ki a to ratata mbata dije

† 3:18 16-18: Kōr İsırayəl je 14.1-35; Pa je 95.11 †† 4:3 Pa je 95.11 † 4:4 Kilə ngirə nē je 2.2 †† 4:5 Pa je 95.7-8 †† 4:8 Dəterənom 31.7; Jojuwe 22.4

††† 5:3 Ləbatiki 9.7 ††† 5:6 5-6: Pa je 2.7; 110.4 § 5:7 Mt 26.36-46; Mk 14.32-42; Lk 22.39-46

pəti ki njé təl rəde goe ti. ¹⁰ Təki rəjeti, Luwə inde nje kijə nę məsi kadi-kare ki bo tə Məlsisədəki be.

NDər mbi dɔ kiyə go rəbi ki maji ti

¹¹ Nę je toi ngay kadi j-əl dɔ ta ti kin, nə ke ə, lo kadi j-ər mee kadi ay njay dəsi ti goto, tadd ngə səsi ngay kadi igəri me nę je kalangi. ¹² Təki rəjeti, dɔkagilo ki rai me ta ti lə Luwə kin e ngay nga, adi maji kadi itəli nje ndo dije ndu Luwə ngata. Nə biti bone ka, igei kadi dije ki rangi ə ndoi səsi nę cji dɔ ta lə Luwə ki indoi lo kilə ngire ti nu wa kin bəy. Igei mba tə ngan je ki kasi be bəy bi nę kuso lə ngatɔgi je ki tɔge to ti al. ¹³ Dəw ki nay ki lo kəy mba kone ti e ngon ki kasi. Gər kəl ta dɔ nę ti ki rəjeti al. ¹⁴ NGata ningə, nę kuso ki tɔge to ti e ki mbata ngatɔgi je. Tadd ki go kilə je ti ki isi rai ki ndɔ je kare kare pəti me kisi ki dɔ ta ti ləde, asi kadi ɔri mbɔ nę ki maji ki nę majal naa ti.

6 E be ə, maji kadi j-ai dɔ nę ndo ti ki cji dɔ ta lə Kirisi ki j-ingəi lo kilə ngirə kadi-me ti ləje nu kin par par al. Adi j-awi ki kəte kəte me nę ndo je ti lə dije ki tɔgi gangi me kadi-me ti. Adi ji təli ji rəi dɔ nę ndo je ti ki lo kilə ngire ti nu, tə ra nę je ki majal ki a awi ki dəw koy ti, ə se kiyə ta kadi-me kɔ kin al, ² taa kadi ji təli ji rəi dɔ nę ndo je ti ki cji dɔ ra dəw batəm je ki dangi dangi, ə se kində ji dɔ dəw ti, ə se kɔ njé koy je lo koy ti, ə se ta ki gangi ki dɔbəy ti kin al ngata tɔ. ³ J-a ji ndoi-naa nę lə dije ki tɔgi gangi ngata, re Luwə adi-je ta rəbi.

⁴ Adi j-uni tə nę ndo, ta lə njé je ki təli osi me pa njiyəde ti ki kəte: kəmdə e ki tɔge ki takul kunji lə Luwə. Nai kadi-kare ki dɔrɔ ti ooi nim, taa ingəi NDil ki ay njay nim tɔ. ⁵ NDigi Poy Ta ki Maji lə Luwə kadi e ta ki maji ngay, taa gəri nę ki cji dɔ tɔgi je ki a rəi naa ti ki dɔkagi-lo ki Luwə a ilə-n ngirə kɔbe ki a re nim tɔ. ⁶ Nə re e be ka, təli osi me pa njiyəde ti ki majal ki kəte kin gogɔ. Ko dije ka kin, lo kadi dəw a təl re səde ki nja joo bəy kadi yəti pa njiyəde goto. Təki rəjeti, bəi NGon lə Luwə dɔ kagi-dəsi ti təki rangi bəy. Ningə iləi rɔsɔl dɔe ti ta kəm dije ti.

⁷ Adi j-uni nę ndo ki dɔ lo ndər ti, loki dɔnangi ay man ndi ki isi ədi ki dɔkagilo je pəti, ə tɔge ki kandi ki maji adi njé je ki ndəri ki mbata ləde tɔ ningə, tɔji ki taga kadi Luwə njangi dɔ lo ndər ka kin. ⁸ Nə re dɔnangi ibə tone je ki kon je yo ningə, e dɔnangi ki ndae goto. Luwə a ndɔle ə tɔl ta dɔnangi kin e kadi iləi por dɔe ti par.

⁹ NGakɔje je ki njé ndigi je ləje, re j-əl ta kin be mindi ka, ji gər me je ti maji kadi səi, səi dɔ rəbi ki maji ti. Dɔ rəbi ki a tɔge səsi kaji ti. ¹⁰ Təki rəjeti, Luwə e nje ra nę ki dana ki dɔkagilo je pəti. Adi mee a oy dɔ nę ki maji ti ki irai al. Irəi ki njé kadi-me madi je, ningə isi ta ra ti ne bəy. Nę ra je ki maji ki isi rai kin tɔji kadi indigi Luwə.

¹¹ Nə ndigi ləje e mba kadi dəw ki ra dansi ti uwə tɔgine ba, ə nayi ki lo ra maji ti təki isi rai kin biti ndɔ ki dɔbəy ti. Ningə a ingəi nę je pəti ki indəi mesi dɔ ti. ¹² Ji ndigi kadi itəli njé dabi je al. Nə kadi indaji pa njiyə njé je ki adi mede Luwə ə awi ki kore me. NJé je kin ə, ingəi nę maji je ki Luwə un-n mindine kadi n-adi-de.

Nę kində me dɔ ti ki rəjeti

¹³ Loki Luwə un mindine adi *Abirakam, dan go kun mindi ka kin ki kibi rɔ me tɔne ti wa. Təki rəjeti, dəw ki rangi ki ite kadi ibi rɔne ki tɔe goto. ¹⁴ Luwə ə nə: «M-a m-jangi dɔi təki rəjeti, ə m-a m-adi gin kai je bəyi-naa †.» ¹⁵ Abirakam ngəm go kun mindi lə Luwə ki kore me. Be ə, ingə-n nę ki Luwə un-n mindine ade. ¹⁶ Loki dije ibi rɔde ningə, ibi rɔde ki tɔ dəw ki boy itə-de. Kibi rɔ ka kin a tɔji kadi ta je ki n-əli əi ta je ki rəjeti. Adi a ində gangi ta je ki tade asi-naa dɔ ti al. ¹⁷ Ningə Luwə ge tɔji njé je ki a ingəi nę maji je ki un-n mindine ka kin ki taga ay njay bəy, kadi ndu-kun je ləne a yəti al. Be ə, dan go kun mindi ləne ki kibi rɔ bəy. ¹⁸ Kun mindi əi ki kibi rɔ əi nę je ki joo ki dəw a yəti-de al. Be ə me kun mindi ti ə se me kibi rɔ je ti lə Luwə kin, a əi taje ki ngom al ratata, adi ta je kin ilə dɔngəm me je ti ngay, j-əi je ki j-iyəi nę je pəti mba kadi j-uwə nę kində me dɔ ti, ki e ki kadi-je kin ba. ¹⁹ Nę kində me dɔ ti kin ra adi kisi ki dɔ taa ləje to tə kəy ki kində dɔ mbal ti be. E nę ki dəw a badi dɔ ti al nim, taa e nę ki ngə nim tɔ, ningə ində kibi gangi lo ki me kəy ti lə Luwə ki to dɔrɔ ti gangi, ə ur me lo ti ki ay njay njay itə made je. ²⁰ E lo kin ə, Jəju ur ti kəte nɔje ti tə nje tɔge ta rəbi nɔje ti. Jəju təl nje kijə nę məsi kadi-kare ki bo ki ratata tə Məlsisədəki be.

Məlsisədəki nje kijə nę məsi kadi-kare

7 Məlsisədəki ka kin e ngar ki be bo Salem ti, taa e nje kijə nę məsi kadi-kare lə Luwə ki e dɔ nę je ti pəti tɔ. E ə ingə *Abirakam lo ki təl lo tətɔ rɔ ti ki tətɔ ngar je, ə njangi dɔe tɔ. ² E ə, Abirakam ade ki kare me nę ki dɔgi ti, me nę je ti pəti ki təl-n ta rɔ ti. Ki dɔ kəte, kɔr me tɔ ki nə Məlsisədəki e «ngar ki nje ra nę ki dana». Bəy taa, Məlsisədəki e ngar ki be bo Salem ti tɔ, kɔr me tɔ ka kin nə: «NGar ki nje lapiya †.» ³ Makitibi lə Luwə əl ta lə baw Məlsisədəki ə se ta lə kɔe al, nim taa əl ta lə gin kae je al nim tɔ. Bəy taa, əl ta dɔ koje ti ə se dɔ koye ti al ratata nim tɔ. Titi-naa ki NGon lə Luwə, ningə e nje kijə nę məsi kadi-kare ki a isi ki dɔkagilo je pəti.

⁴ Igəri maji kadi Məlsisədəki e dəw ki ndae e ngay. Be ə, kaje Abirakam wa ka, ade ki kare me ki dɔgi ti, me nę je ti pəti ki təl-n lo rɔ ti †. ⁵ NGan *Isirayəl je, ki go ndu-kun ti lə *Moji, e gu dɔde ti kadi adi ki kare me ki dɔgi ti me nę je ti pəti ki ingəi, dije ki əi gin koji ti lə *Ləbi ki əi njé kijə nę məsi kadi-kare je, ki əi ngakɔde je wa, tadd əi je ka, əi gin ka ti lə Abirakam tɔ. ⁶ Məlsisədəki e gin koji ti lə Ləbi al, nə Abirakam ade nę kare me ki dɔgi ti me nę je pəti ki ingə. Adi Məlsisədəki njangi dɔ Abirakam ki Luwə un mindine ade. ⁷ Ningə təki rəjeti, ngatɔgi ə a njangi dɔ ngon ki du. ⁸ Gin ka je lə Ləbi ki njé taa ki kare me ki dɔgi ti, me nę maji je ti ji ndəgi Isirayəl je ti, əi dije ki a oyi. Nə ki cji dɔ Məlsisədəki, Makitibi lə Luwə əl kadi e, isi kəm ba. ⁹ Ki

† 6:14 Kilə ngirə nę je 22.16-17 †† 7:2 1-2: Kilə ngirə nę je 14.17-20 † 7:4 Knjk 2.29

dəbəy ti, ta ki kadi j-əl ən: dəkagilo ti ki Abirakam adi ki kare me ki dəgi ti me ne kingəne je ti pəti kin, Ləbi ki gin kae je əi njé taa ki kare me ki dəgi ti me ne je ti pəti kin ka, adi tɔ. ¹⁰ Təki rɔjeti, dəkagilo ti ki Məlsisədəki ingə-n Abirakam kin, oji Ləbi al bəy, nə ke ə, e məsi kane Abirakam ti ngata.

¹¹ Me ndu-kun ti lə ngan Isirayəl je, e dije ki gin koji ti lə Ləbi ə sɔbi kadi dije kɔti-de tə njé kijə ne məsi kadi-kare je. Əi njé kijə ne məsi kadi-kare je tə *Arɔ be. Nə rəbi ra kilə kijə ne məsi kadi-kare ləde to asi-naa bərəre al. Re e be al ə, dəw a sangi nje kijə ne məsi kadi-kare ki rangi tə Məlsisədəki be bəy al ngata.

¹² NGa ningə, re rəbi ra kilə lə njé kijə ne məsi kadi-kare ki gin ka ti lə Ləbi yəti ningə, e go ti kadi ndu-kun ka yəti tɔ. ¹³ Ningə Babe ləje ki ta je kin cji dɔe, e gin ka ti lə Ləbi al, nə e gin ka ti ki rangi. Ningə gin ka ti kin, dəw madi ki ra kilə tə nje kijə ne məsi kadi-kare dɔ dɔngiri lo ti goto. ¹⁴ Dije pəti gəri kadi oji Babe ləje gin koji ti lə Juda. Ningə ki cji dɔ gin koji kin, Moji əl ta madi dɔ ti al, loki əl ta ki cji dɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je.

Nje kijə ne məsi kadi-kare ki rangi ki titi-naa ki Məlsisədəki

¹⁵ NGəsi ne je toi ay njay nga. Nje kijə ne məsi kadi-kare ki rangi ki e gin koji ti lə *Ləbi al, ki to tə Məlsisədəki be re. ¹⁶ E təl nje kijə ne məsi kadi-kare ki go rəbi koji ki darɔ ti al, nə ki go tɔgi kisi ki dɔ taa ti ki a to ratata. ¹⁷ Təki rɔjeti, makitibi lə Luwə əl ə nə:

«I nje kijə ne məsi kadi-kare ki ratata,

Təki ndɔ ki Məlsisədəki isi-n be.»

¹⁸ Be ə, kun-ndu je ki kəte, e ki buji kɔ mbata tɔge goto, taa ndae ka goto tɔ. ¹⁹ *NDu-kun je lə *Moji asi kadi rai adi dije asi-naa bərəre ta kəm Luwə ti al. NGa ningə ne kində me dɔ ti ki maji tɔi ndu-kun je lə Moji e ki kadi-je. Ningə ki takule j-asi kadi ji re ki rɔ Luwə ti. ²⁰ Ne ki rangi bəy, ne je kin pəti rai ne ki takul kibi rɔ lə Luwə. Nə ndəge je tɔgi njé kijə ne məsi kadi-kare ki kanji kun mindi lə Luwə. ²¹ Nə ki cji dɔ Jəju, Luwə un mindine, loki əl ə nə:

«Mi Babe ma m-yəti ndum al,

M-un mindim m-ə nə:

I nje kijə ne məsi kadi-kare ki ratata.»

²² Be ə, ki rəbi kibi rɔ lə Luwə kin, ji ti meje kati kadi j-ingə kilə mindi ki sigi ki maji itə e ki kəte kin say ki takul Jəju.

²³ Ne ki rangi bəy, njé kijə ne məsi kadi-kare ki gin koji ti lə Ləbi bəy-naa. Nə ke ə, yo tɔl-de taa taa adi lo kadi rai kilə kijə ne məsi kadi-kare kin ratata goto. ²⁴ Nə Jəju e nje kisi ratata, ningə kilə kijə ne məsi kadi-kare lie a to ki nɔne ti tɔ. ²⁵ E be ə, Jəju asi kadi kaji ki ratata dije ki njé re ki rɔ Luwə ti ki takule. Təki rɔjeti, e nje koy al adi a əl ta ki Luwə ki dəkagilo je pəti ki mbata ləde.

²⁶ Jəju e nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo ki sɔbi kadi j-ingə. E ay njay nim, ra ne ki majal nja kare al nim, taa Luwə ɔse ngərəngi kadi njé ra majal je ti nim tɔ. Ningə, un-e inde adi isi ngərəngi dɔrɔ ti nu, dɔ ne je ti pəti.

²⁷ Jəju to tə ndəgi njé kijə ne məsi kadi-kare je ki bo

kam al, adi e ne ki ndae goto rɔe ti kadi ijə ne məsi ki ndɔ je kare kare pəti ki mba kadi Luwə iyə-n go majal je ləne wa nim, taa mba kadi iyə-n go majal je lə kosi dije pəti kɔ tɔ. Jəju ijə ne məsi kadi-kare nja kare ba par ə asi naki. Adi e kadi-kare darɔe wa ki adi dɔ kagi-dəsi ti kin. ²⁸ Tadɔ ndu-kun lə Moji ində jine dɔ dije ti madi ki kilə rade asi-naa al, tə njé kijə ne məsi kadi-kare je ki bo. NGa ningə kun mindi lə Luwə ki re go ndu-kun ti, ində jine dɔ NGone ti tə nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo, e ki asi-naa bərəre ki nɔne ti.

Jəju e nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo

8 Ta ki bo ki kadi j-əl dɔ ta ti kin ə to kin: J-aw ki nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo, ki isi me dɔrɔ ti, dɔ ji kɔ lo kisi kɔbe ti lə Luwə, ki tɔge e dɔ tɔgi je ti pəti †.

² İsi ra kilə kijə ne məsi kadi-kare ki bo ləne me kəy ki ay njay ti, adi e me kəy kaw-naa ti ki rɔjeti ki e dɔrɔ ti nu. E kəy ki Luwə wa ə ra bi e dije ə rai ki jide al.

³ *NJé kijə ne məsi kadi-kare je ki bo, kare kare pəti, kilə ləde e mba kadi adi ne je Luwə nim, rai ki kadi-kare məsi je nim tɔ. Be tɔ ə, e go rəbe ti kadi Jəju ka, aw ki ne kadi adi kadi-kare ti tɔ. ⁴ Təki rɔjeti, re Jəju e dɔnangi ti ne ningə, a e nje kijə ne məsi kadi-kare al, tadɔ njé kijə ne məsi kadi-kare je ki isi rai kilə kin ki go ndu-kun ti lə *Moji, isi dɔnangi ti ne ə bəlme ngata.

⁵ NJé kijə ne məsi kadi-kare je ka kin, isi rai kilə me kəy kaw-naa ti. Nə kəy kin e ndil kəy ki rɔjeti ki to dɔrɔ ti. Təki rɔjeti, loki Moji ilə ngirə kadi ra kəy kibi, Luwə əl-e ə nə: «Ur mbi maji o-n dɔ ta ki m-a m-əli kam: maji kadi ira kəy kibi kin təki ndɔ ki m-cjii dɔ mbal ti ††.» ⁶ Nə ngəsi ne, Jəju aw ki kilə ki ndae e ngay itə kilə lə njé kijə ne məsi kadi-kare je. Adi e ə, e nje ka mbɔ lo ti ki mbata kilə mindi ki maji, ki ngire e ki kində dɔ kun mindi ti ki maji tɔ.

Luwə adi mindi ne mbata kilə mindi ki sigi

⁷ Təki rɔjeti, re ne ki majal goto me kilə mindi ti ki kəte ə ‡, Luwə a re ki e ki rangi ki kɔ joo al. ⁸ Nə, Luwə kɔl ki dije ləne mbata majal je ki rai, ə nə:

«Oi ndɔ je a rai nɔɔ,

Ki m-a m-ilə mindim kilə ki sigi,

Ki dije ki Isirayəl ti nim,

Ki dije ki Juda ti nim tɔ.

⁹ Kilə-mindi kin, a to tə kilə mindi,

Ki ndɔ ki m-ilə ki kade je,

NDɔ ki m-uwə-n jide,

MBa kadi m-tɔe-n səde dɔnangi Ejipi ti kin al.

Lo kadi ay dɔ njade ti səm me kilə mindi ti kin goto.

Be ə, mi Babe, m-a m-təl gidim madide tɔ.

¹⁰ Babe ə nə:

Kilə-mindi ki m-a m-ilə

Ki dije ki Isirayəl ti go ndɔ je ti kin ə to kin:

M-a m-adi-de ne gər

MBa kadi gəri ndu-kun je ləm,

M-a m-ndangi ndu-kun je ka kin dɔ bəngirəde ti.

† 8:1 Pa je 110.1 †† 8:5 Tɔe ki taga 25.40 ‡ 8:7 Tɔe ki taga 24.3-8

M-a mi Luwə ləde,
 Ə a əi dije ləm tɔ.
 11 Dəw madi kare ki a aw
 NDoo dəw ki me be ti ləne,
 Ə se ngokone kadi gər-m goto,
 Tadɔ dije pəti,
 İlə ngire dɔ dije ki tɔgi ti bitɔ tɛɛ-n dɔ ngan je ki du ti,
 A gəri mi.
 12 M-a m-iyə go ra go ti al je ləde kɔ,
 Mem a oy dɔ majal je ti ləde ratata †.»
 13 Loki Luwə əl ta dɔ kilə mindi ki sigi ti ningə, e kin ɔji
 kadi təl e ki kəte tə nɛ ki kɔke ti. Ningə j-əi pəti ji gəri
 kadi re nɛ to kɔki ningə nay ngay al kadi a goto.

Rəbi kəsi məkəsi nangi nɔ Luwə ti ki kəte

9 Kilə-mindi ki kəte ka, aw ki ndu-kun je ki tɔji dije
 go rəbi kəsi məkəsi nangi nɔ Luwə ti, ə se aw ki lo
 kaw-naa ki dɔnangi ti ne tɔ. 2 Kəy kibi ki gangi mee joo
 e ki ra. Me kəy ti ki dɔsəy, ki bari-e lo ki ay njay, lo
 kində lambi ki bajie e siri isi me ti. Taa tabilə ki mapa
 kadi-kare ki dije adi Luwə e dɔ ti, isi ti nɔɔ tɔ. 3 Ningə
 kəy ki kɔ joo ki kibi gangi lo e ta ti, e lo ki bari-e lo ki ay
 njay itə ndəgi lo je. 4 Lo kin ti ə dɔngiri lo ki ra ki ɔr e ti.
 Ningə dɔ dɔngiri ti ka kin ə, yibi ki bəyɛ əti mbj e ki kilə
 por dɔ ti. Me lo ti ki kɔ joo ti ka kin tɔ ə, sanduki kilə
 mindi ki gide e ki ra ki ɔr e ti. Me sanduki ti ka kin ə, ku
 madi ki man rosi mee e səm ti. Ku ka kin gide e ki ra ki
 ɔr tɔ. Bəy taa, me sanduki ti ka kin ka, kagi tɔsi lə Arɔ ki
 ibə mbine e me ti tɔ. Bəy taa, me sanduki ti wa ki kare
 kin ə, mbal je ki ndangi ta je ki ɔji dɔ kilə mindi ti e me
 ti tɔ. 5 Dɔ sanduki ti ka kin ə, tɔli kagi je joo ki toi tə
 *Malayka je ki bari-de nə serubɛ je, ki awi ki kəsi-gon
 ngay indəi-de dɔ ti. Malayka je ka kin naji bagide dɔ lo
 kadi-kare məsi ti ki ɔji go kiyə go majal je lə dije kɔ. Nə
 ke ə, e dɔkagilo ki kadi dəw ɔr-n gin ta je kin pəti al
 bəy.

6 Kəy kibi ka kin e ki gangi lo joo. *Njé kijə nɛ məsi
 kadi-kare je uri me kəy ti ki dɔsəy ki ndɔ je kare kare
 pəti mba ra kilə ləde ††. 7 Nə me kəy ti ki kɔ joo, nje kijə
 nɛ məsi kadi-kare ki bo ki karne ba par ə, a ur ti nja
 kare me bal ti kare. Lo kin ti ə a re ki məsi da mba kadi
 adi Luwə kadi-kare ti kadi iyə-n go majal je lə nje kijə
 nɛ məsi kare ki bo wa kin kɔ nim, taa yə ndəgi kosi dije
 ki rai ki go me ndigi ti ləde al nim tɔ †. 8 NDil ki ay njay
 ndo-je ki takul nɛ je kin kadi dɔkagilo je pəti ki me kəy
 ki dɔsəy kin to ningə, ta rəbi kur me lo ti ki ay njay njay
 itə made je kin e ki tɛɛ al bəy. 9 Nɛ ɔji je kin əi ndil nɛ
 je ki dɔkagilo ti ki bone. Kɔr me nə: kadi-kare je ki nɛ
 məsi je ki j-isi j-adi Luwə kin asi kadi rai adi me dəw ki
 nje ra kilə kadi Luwə kin asi-naa bərərə al. 10 Təki rɔjeti,
 nɛ je kin əi ndu-kun je ki ɔji dɔ nɛ kuso ə se nɛ kəy ki
 kuji nɛ ra je ki ɔji dɔ kay rɔ ki man par. Nɛ je kin əi kuji
 nɛ ra lə dije ki dɔnangi ti ne. NDade to ki mbata dɔk-
 agilo ki ndəy be par, bitɔ dɔkagilo ti ki Luwə a ində-n
 gin ndu-kun je ki sigi.

† 8:12 Jərami 31.31-34 †† 9:6 Kɔr Isirayəl je 18.2-6 † 9:7
 Ləbatiki 16.2-34

Kirisi adi rone kadi-kare ti

11 Nə Kirisi re tə nje kijə nɛ məsi kadi-kare ki bo mba
 kadi adi-je nɛ maji je ki toi ne ngata. Kirisi ur me kəy
 kibi ti ki bo ngay nim, asi-naa bərərə nim tɔ. E kəy kibi
 ki dije ə rai ki jide al nim, taa e kəy ki goto dɔnangi ti
 ne nim tɔ. 12 Kirisi ur me kəy ti ki ay njay njay itə made
 je ka kin nja kare ba par. Ur me kəy ti ka kin ki məsi bal
 biyə ə se ki məsi ngan mangi je al, nə ki məsine wa. E
 ki rəbi kin ə, Kirisi gangi-n dɔje nja kare ba par ratata
 dɔ majal je ti. 13 Təki rɔjeti, ki go nɛ jibəl be ti, dije a tɔli
 bal biyə je ki ngan mangi je, ə a sikəi məside je ki bu
 ngon kɔ mangi ki kilə por dɔ ti dɔ dije ti ki rai majal ††.
 Rai nɛ je kin be mba kadi dije ka kin təli ki kay njay
 gogi ki go nɛ jibəl be ti. 14 Re nɛ kin e ki rɔjeti kadi məsi
 da je awi ki tɔgi ningə, məsi Kirisi, tɔge a itə məsi da je
 səy ngay bəy. Nə Kirisi wa un rone adi Luwə tə nɛ kadi-
 kare ki ay njay ki tɔgi lə NDil ki nje kisi ratata. Məse ka
 kin a togɔ ngəmeje adi ay njay mba kadi ji ra nɛ je ki
 majal ki a aw səje koy ti al. NGata ningə, j-a j-asi kadi j-
 a ra kilə j-adi Luwə ki nje kisi kəm ba.

Kilə-mindi ki sigi me məsi ti

15 Be ə, Kirisi e nje ka mbɔ dije ti ki Luwə ki rəbi kilə
 mindi ki sigi. MBa kadi njé je ki Luwə bar-de ingəi nɛ
 nduwə ki a to ratata ki Luwə un-n mindine adi-de. Nɛ
 kin a ra nɛ, tadɔ Kirisi oy ningə məse taa dije ilə-de taa
 ta nɛ je ti ki majal ki isi rai nɛ dɔkagilo ti ki əi gin tɔgi ti
 lə kilə mindi ki kəte.

16 J-ingə kadi re dəw ra makitibi kilə mindi ki ɔji dɔ
 ləbi nɛ nduwə tone ti ningə, maji kadi dəwe ka kin a oy
 bəy taa, noje je a ləbi-naa nɛ nduwə. 17 Təki rɔjeti, re
 dəw e ki dɔ ne taa bəy ba, nda makitibi kilə mindi ki ɔji
 dɔ nɛ nduwə goto. Loki dəwe ka kin oy ngata ningə
 ndae to. 18 Be tɔ ə, kilə mindi ki kəte ka, lo kadi aw ki
 tɔgi ra kilə kəte goto nɛ məsi ti ki ay. 19 Loki *Moji ɔr
 me ndu-kun je pəti təki ndangi-n me makitibi je ti ki mi
 nɔ kosi *Isirayəl je ti pəti ningə, un məsi ngan mangi
 je ki məsi bal bati je ki pote-de ki man jine ti. Ningə un
 baji kagi madi ki ul njuki ki əti maji ngay ki bari-e nə
 ijopi. Baji kagi ka kin e ki bir gine ki kibi ki rai ki bəl bati
 je adi sɔl lɔm lɔm ə kər njir njir tɔ. Ningə kagi ka kin ə,
 ilə me məsi ti ba sikə dɔ makitibi je ti ki ndangi ndu-
 kun je me ti nim taa dɔ kosi dije ti nim tɔ. 20 Dɔkagilo
 sikə məsi ti, Moji ə nə: «E kin e məsi kilə mindi ki Luwə
 un ndune dɔ ti adi səsi, kadi itəli rɔsi go ti ††.» 21 Be tɔ ə,
 sikə-n məsi ka kin dɔ kəy kibi ti ki dɔ nɛ ra kilə je ti pəti
 ki me ti tɔ. 22 Təki rɔjeti, ki go ndu-kun ti, nɛ je ngay a
 təli ki kay njay ki takul məsi par. Ningə ki kanji məsi ki
 sikə, kiyə go majal je a goto tɔ.

Kun rɔ kadi lə Kirisi ɔr majal je kɔ

23 Nɛ je ki titi-naa ki nɛ je ki rɔjeti ki dɔrə ti pəti sɔbi
 kadi e ki təl-de ki kay njay ti ki rəbi kin. Ningə ki ɔji dɔ
 nɛ je ki rɔjeti ki me dɔrə ti wa ka, gei nɛ kadi-kare məsi

†† 9:13 Ləbatiki 16.14-16; Kɔr Isirayəl je 19.9-17 †† 9:20
 19-20: Tɛɛ ki taga 24.3-8

ki maji itə məsi da je say. ²⁴ Təki rəjeti, Kirisi ur me kəy kibi ti ki dije rai ki jide ki e ndil e ki rəjeti ki me dərə ti kin al. Nə e aw me dərə ti, cji rone ta kəm Luwə ti, isi əl sie ta ki mbata ləje. ²⁵ Jəju aw me dərə ti mba kadi adi rone kadi-kare ti Luwə nja bəy bəy al. Nə nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo ur me kəy ti ki ay njay itə made je ka kin ki bal je kare kare pəti, ki məsi da je. ²⁶ Re e be al ə, Kirisi a ingə kə nja bəy bəy lo kilə ngirə dərə ki dənangi ti nu. Nə təki rəjeti, Kirisi re nja kare ba dəkagilo ki dəbəy ti, mba kadi bər majal kə, ki takul darce ki un adi Luwə ne məsi ti. ²⁷ Ningə e ki kində də dana kəte, kadi dəw ki ra ra a oy nja kare par, ningə go koye ti, Luwə a gangi ta dəe ti. ²⁸ Be tə ə, Kirisi adi rone nja kare ba par, mba kadi bər majal lə kosi dije. Ningə a cji rone ki kə joo bəy, nə ke ə, e ki mba bər majal al ngata, nə ki mba kadi aji njə je ki isi nginəi ndə təl-e.

Kirisi adi rone kadi-kare ti nja kare ba par

10 *NDu-kun je lə *Mojə əi ndil ne je ki rəjeti ki a rəi, bi əi darə ne je wa al. Be ə, lo kadi ayi dije ki isi rəi rə Luwə ti njay goto. Re ijəi ne məsi kadi-kare ki bal je kare kare pəti ka loe goto. ² Re e be al ə, njə je ki isi ijəi ne məsi kadi-kare adi Luwə kin, Luwə a iyə go majal je ləde kə pəti nja kare ba par. Lo kadi mede a ole də majal je ti ləde gogji bəy a goto. Ningə gin kijə ne məsi kadi-kare ka, a gangi tə. ³ Nə təki rəjeti, ki rəbi kijə ne məsi wa kin ə, me dije ole-n də majal je ti ləde bal je kare kare pəti. ⁴ Tadə məsi ngan mangi je ki məsi bal biyə je asi kadi bər majal je kə al.

⁵ E be ə, ləki Kirisi isi re me dənangi ti, əl Luwə ə nə: «İge ne məsi al nim, kadi-kare al nim tə, Nə ibə darəm.

⁶ İra rənəl də da je ti ki kilə por də ti də dıngiri ti al nim,

Taa ne məsi mbata bər majal je ka nəl-i al nim tə.

⁷ Ningə m-əli m-ə nə:

Mi ne, m-re dənangi ti kadi m-ra ndigi ləi,

Təki ndangi me makitibi ti ki kay njay cji-n dəm †.»

⁸ Ta ki dəsəy ki Kirisi əl ə to kin: «İge ne məsi al nim, kadi-kare al nim, da je ki kilə por də ti də dıngiri lo ti al nim, taa ne məsi mbata bər majal je al nim tə». NGa ke ə, ne məsi je kin pəti, e ki rade ki go ta je ti ki e ki ndangi ki go ndu-kun ti. ⁹ Kirisi təl əl bəy ə nə: «O, m-re dənangi ti mba kadi m-ra go ndigi ləi». Kirisi buji ne məsi je ki kəte, ə un rone tə ne məsi ki sigi ində to ti.

¹⁰ Jəju Kirisi ra ne ki Luwə ndigi. Be ə, adi rone kadi-kare ti, nja kare ba par, mba kadi taa-je ilə-je taa də majal ti.

¹¹ Ningə njə kijə ne məsi kadi-kare je kare kare pəti, awi ki njade taa, ndə je kare kare pəti mba ra kilə ləde nə Luwə ti. Adi kadi-kare ne məsi ki kare wa kin ki dəkagilo je pəti. Nə ne məsi kin asi bər majal je lə dije al ratata ††. ¹² Nə Kirisi, adi rone kadi-kare ti nja kare ba par mbata bər majal je, ə aw isi də ji kə Luwə ti ki nənə ti. ¹³ NGosine ki isi də ji kə Luwə ti, isi ngəm kadi Luwə ilə njə bə je lie gin njae ti tə kimbər kində nja be. ¹⁴ Be

ə, ki kul ne məsi ki kare wa kin, təl-n dije ki ay-de də majal ti ki kasi-naa bərərə ti ratata.

¹⁵ NDil ki ay njay ka ma naje ay njay tə, ningə ta ki dəsəy ki əl ə to kin:

¹⁶ «Bəbe ə nə:

Kilə-mindi ki ma m-ilə səde,

Go ndə je ti kin ə to kin:

M-a m-ində ndu-kun je ləm də bəngirəde ti,

M-a m-ndangi-de mede ti, me mər ta je ti ləde.»

¹⁷ Ningə təl əl bəy ə nə:

«M-a m-adi mem ole də majal je ti ləde al nim, taa də kilə rade je ti ki go rəbe ti al al nim tə ‡.» ¹⁸ NGa ningə ləki majal je e ki kiyə go kə, nda ne məsi ki kadi dəw a ra bəy taa a bər-n majal goto.

Ji rəi basi ki rə Luwə ti

¹⁹ Be ə, ngakom je, ji gər kadi ta rəbi e ki tēe nje ti kadi j-ur lo ki ay njay njay itə made je ki takul məsi Jəju Kirisi ki ay. ²⁰ Tēe ta rəbi ki sigi ki a to ratata ki takul kibi gangi lo ki ində gangi, adi e darce wa ki adi ne məsi ti də kagi-dəsi ti. ²¹ J-aw ki nje kijə ne məsi kadi-kare ki bo ki e ki kinde də kəy ti lə Luwə. ²² Adi ji rəi basi ki rə Luwə ti ki me ki rəjeti, ki kadi-me, ki badi al, ki me ki ay ki uwə-je ki ta al, ki rə ki togi ki man ki ay njay. ²³ Adi j-ai də ne kində me də ti ki j-isi j-iləi mbə kin ngə, tadə ne je ki Luwə un mindine kadi n-a ra n-adi-je, a ra təki rə-jeti. ²⁴ Adi j-indəi kəm je go-naa ti yo je ki ne je, ki go rəbi kilə dıngəm me naa ti mba kadi ji ndigi-naa nim, ji rai ne je ki maji nim tə. ²⁵ Adi j-iyəi ta re lo kaw-naa je ti ləje təki njə ki ngə je isi rai be kin al. Nə adi j-iləi dıngəm me naa ti yo je ki ne je, tadə təki oy, ndə re lə Bəbe e basi.

²⁶ Ji gər ta ki rəjeti ə bəlme. Ningə, go gər ta ki rəjeti kin ə, ji ra majal ki go me ndigi ti ləje ə, kadi-kare məsi ki rangi ki a bər majal je ləje goto ngata. ²⁷ Ne kare ba ki nay ki mbata ləje, e ngəm ki rə dadi par par ta ki gangi lə Luwə ki por ki əti bəl ki a gə njə mbate je. ²⁸ Re dəw madi mbati kadi təl rone go ndu-kun je ti ki *Mojə ndangi ə, a ingə yo ki kanji koo kəm-to-ndoo, re dije joo ə se mitə mai naji də mbati təl rə go ndu-kun je ti lie kin. ²⁹ Təki rəjeti, dəw ki kidi NGon lə Luwə ə, a ingə kində kəji ki ngə ngay bəy. Ne ki ra kin cji kadi ilə koji də məsi kilə mindi ki taa-e ile taa də majal ti kin al. Taji NDil ki ay njay ki ra-je adi ji gər me-maji lə Luwə. ³⁰ Təki rəjeti, ji gər Luwə ki ə nə:

«Mi ə, mi nje dal bə nim, taa nje kadi ne dəw ki ra ra ki go kilə rae ti nim tə!

«Taa ilə də ti bəy ə nə:

Bəbe a gangi ta də dije ti ləne ††.»

³¹ E ne ki əti bəl ngay kadi dəw osi me ta ki gangi ti ki ngə lə Luwə ki nje koy al.

³² Adi mesi ole də ne ti ki ra ne kəte, dəkagilo ti ki ingəi lo kunji lə Luwə. Kalangi ba go ti par ə, ingəi kə ngay, nə ke ə uwəi təgisi ba ta rə ti ki bo kin. ³³ Njə ki ngə je dansi ti, dije taji-de je adi-de kə je ta kəm kosi dije ti. Ningə njə ki nungə əi basi mba kadi csi gin njə je ki isi ingəi ko kə je kin. ³⁴ Təki rəjeti, ingəi kə ki njə je ki əi

† 10:7 5-7: Pa je 40.7-9 †† 10:11 Tēe ki taga 29.38

‡ 10:17 Jərəmi 31.33-34 †† 10:30 Dətərənəm 32.35

kəy dangay ti. Taa ndigi ki rɔnəl mba kadi dije taai ne maji je ləsi dɔ gu ti, tado igəri kadi awi ki ne je ki Luwə un mindine kadi n-a n-adi səsi, ki ne je ki ndade itə ne maji je ləsi, taa a toi ratata tɔ. ³⁵ Oti kadi iyəi ta kadi-me ləsi, tado ki go rəbi kadi-me kin, a ingəi ne kigə go ji ki bo ngay. ³⁶ Maji kadi inayɪ ki lo kuwə tɔgi ba ti, mba kadi irai ne ki Luwə ndigi ə ingəi ne ki un-n mindine mba kadi n-a ra.

³⁷ Təki rɔjeti, makitibi lə Luwə əl ə nə:

«Me dɔkagilo ki gɔji ngay ti, nay ngay al nga, Nje re a re təkɪ rɔjeti, a rɔ ndɔ aw-n kəte al.

³⁸ Ningə, Luwə ə nə, dəw ki nje ra ne ki dana ta kəmne ti,

A isi ki dɔne taa ki takul kadi-me.

Nə re təl gogɪ me majal ti ə, rɔm a nəl-m sie al †.»

³⁹ Nə je, je dan dije ti ki njé təl gogɪ ki mba ti ta rɔde al. Nə je mbɔ njé je ti ki adi mede, ə əi dɔ rəbi kaji ti kin.

Ta dɔ kadi-me ti lə kaje Isirayəl je

11 Tado kadi-me Luwə, e kaw ki badi al dɔ ne kində me dɔ ti, taa e tɪj me kati dɔ ne ki rɔjeti ki dəw oo ki kəmne al tɔ. ² E ki takul kadi-me ləde ə, ngatɔgi je ki kəte, me Luwə nəl-e dɔde ti.

³ Ki takul kadi-me ə, ji gər-n kadi dɔrɔ ki dɔnangi ki ne je ki me ti, Luwə rade ki ta ki tane ti. Be ə, Luwə ra ne je ki j-o-de, ki takul ne je ki j-o-de al. ⁴ Ki takul kadi-me ə, Abəl adi-n kadi-kare Luwə. Kadi kare lie maji itə yə Kəy. Ki takul kadi-me lə Abəl ə, Luwə ndigi-n kadi-kare je lie, ə ma naji lie kadi e dəw ki nje ra ne ki dana. Təki rɔjeti Abəl oy wa, nə ki takul kadi-me lie, ne je ki ra isi əli-je ta bitɪ bone ††.

⁵ Ki takul kadi-me ə Luwə un-n Enokɪ ki rɔne ti ki kanji kadi oy. Lo kadi dəw inge goto, tado Luwə un-e aw sie rɔne ti dɔrɔ ti nu. Makitibi lə Luwə ə nə: «Kəte bəy taa kadi Luwə un-e aw sie dɔrɔ ti, Enokɪ nəl Luwə ‡.» ⁶ Dəw ki a nəl Luwə ki kanji kadi-me goto. Ningə dəw ki isi re basi ki rɔ Luwə ti, kadi gər mene ti maji təkɪ Luwə isi nɔ təkɪ rɔjeti nɪm, taa isi igə go ji njé je ki isi sangi-e nɪm tɔ.

⁷ Ki takul kadi-me lə Nuwe ə, Luwə ndɔr-n mbie dɔ ne je ti ki a rai ne, ki dije ooi ki kəmde al bəy. Nuwe mbati ta kɔji lə Luwə al, adi ra bato mba kadi aji-n rɔne nɪm, aji-n gin dije ki me kəy ti ləne nɪm. Ki go rəbi təl rɔ go ta ti lə Nuwe kin ə, ndɔl re-n dɔ dije ti ki dɔnangi ti. Ningə ki takul kadi-me lie ə, Luwə tide-n dəw ti ki nje ra ne ki dana ††.

⁸ Ki takul kadi-me lə *Abirakam ə, loki Luwə bar-e ningə, ndigi tae ti. Abirakam ndigi ta bar ti lə Luwə ə j taa osi dɔ rəbi ti ə aw me be ti ki gər nja kare al, ki un ndune kadi n-a n-ade ne nduwə ti. ⁹ Ki takul kadi-me ə, j aw isi-n tə be dɔnangi ti ki Luwə un ndune kadi n-a n-ade. Abirakam aw isi gin kəy kibi ti naa ti ki *Isakɪ əi ki *Jakobɪ. Əi je ka, əi njé kingə ne nduwə wa ki kare ki Luwə un-n ndune adi Abirakam kin tɔ ††. ¹⁰ Abirakam

† 10:38 Abakuki 2.3-4 †† 11:4 Kilə ngirə ne je 4.3-10 ‡ 11:5 Kilə ngirə ne je 5.24 †† 11:7 Kilə ngirə ne je 6.13-22 †† 11:9 8-9: Kilə ngirə ne je 12.1-5; 23.4; 35.12, 27

ngəm kadi n-isi me be bo ti ki ngire ngə maji, ki Luwə wa mər ta dɔ rəbi ra-e ti kəte bəy taa, ində be bo ka kin ki darɔne wa tɔ.

¹¹ Ki takul kadi-me lə Sara ki e kuji dəne tɔ ə, dɔkagilo ti ki bigə yipi ə bəlme ka, Luwə ade tɔgi ade oji ngon, tado badi al kadi Luwə a ra ne ki un-n mindine kadi na ra. ¹² E be ə, ki takul dəw ki kare wa ki bigə yipi adi ndɔe nay ngay al dɔnangi ti wa kin ə, gin koji ki bəyɪ-naa tə mee je ki dɔrɔ ti ə se yangira ki ta ba ti ki dum tidə kɔrde, tɔgi ti.

¹³ Dije pəti ki adi mede Luwə ka kin oyi ki kanji kadi ingəi ne maji je ki Luwə un-n ndune kadi n-a n-adi-de ka kin. Nə ke ə, ooi ne je ki ndɔ ki a rai ne nɪm, rai rɔnəl dɔ ti ngay nɪm tɔ. Ningə gəri maji kadi n-əi mba je ki njé njiyə mba dɔnangi ti ne. ¹⁴ Njé bar rɔde mba je ki njé njiyə mba je dɔnangi ti kin, cɔji ki taga ay njay kadi isi sangi be ki sɔbi dɔde təkɪ rɔjeti. ¹⁵ Giri ta dɔ be ti ki tɔgi me ti kin al, tado re giri dɔ ti ə, ne ki a cɔgi-de kadi təlɪ awi me ti gogɪ goto. ¹⁶ Təkɪ rɔjeti, isi sangi be ki sɔbi dɔde ki maji itə be ki tɔgi me ti, adi e be ki dɔrɔ ti. E be ə, rɔ Luwə sɔl-e al kadi bari-e Luwə ləde, be ə, ində dɔ be bo madi dana ki mbata ləde.

¹⁷ Ki takul kadi-me lə Abirakam ə, Luwə ge kadi n-a n-oo ne ki Abirakam a ra, adi dəje kadi adi Isakɪ ne məsi ti. Be ə, Abirakam e basi kadi adi ngonne ki kare ba wa kin. Ne je kin rai ne go kun ti ki Luwə un-n mindine ade-n kin ††. ¹⁸ Təkɪ rɔjeti Luwə əl-e ə nə:

«E ki takul Isakɪ ə, a ingə-n gin koji ləi ki m-un mindim madi ††.»

¹⁹ Abirakam əl təkɪ Luwə asi naki kadi a ndəl Isakɪ lo koy ti. E be ə, Luwə təl ki ngone ade, tə ne ki Isakɪ oy ə ndəl lo koy ti be.

²⁰ Ki takul kadi-me ə, Isakɪ tɔri-n ndune dɔ Jakobɪ ti əi ki Esuwa cɔji dɔ ji kiside ki lo ti ti. ²¹ Ki takul kadi-me ə, Jakobɪ, loki e basi kadi oy, tɔr ndune dɔ ngan je ti lə Jisəpɪ kare kare pəti. Ində tɔgine dɔ kagi tɔsi ti ləne, cɔsi-n məkəsine nangi nɔ Luwə ti. ²² Ki takul kadi-me ə, loki Jisəpɪ e basi kadi oy, əl ta dɔ tɔgi ti ki ngan *Isirayəl je a tɔgi dɔnangi Ejipɪ ti kɔ. Ningə adi ngan Isirayəl je ndu je ki cɔji dɔ singə ninne †.

²³ Ki takul kadi-me lə nje koji *Moji je ə, bɔycɪ-e-n nay mɪtə go ndɔ koje ti. Nje koje je ooi kadi ngon ka kin kurə ngay. Be ə, bəli mbati ra go ndu-kun ti lə ngar al.

²⁴ Ki takul kadi-me lə Moji ə, loki tɔgi gangi nga ningə, mbati kadi dije gəri-e tə ngon koji Parawɔ ki dəne.

²⁵ Moji oo maji ngay ta kəmne ti kadi n-ingə kɔ naa ti ki dije lə Luwə, itə kadi n-isi me-maji ti dan majal ki ra ti, mbata ngon dɔkagilo ki ndəy be. ²⁶ Moji oo kadi dije ki-di-e tə Kirisi be, e ne ki ndae to ti ngay itə ne maji je ki Ejipɪ ti, tado ur kəmne dɔ ne kigə go ji je ti ki a ingə me ndɔ je ti ki a re. ²⁷ Ki takul kadi-me ə, Moji cɔti-n me be ti ki Ejipɪ ti kɔ, ki kanji kadi bəl wongi lə ngar. Ningə kəme e kəte dɔ rəbi ti ləne tə ne ki oo Luwə ki dum koo ki kəm kin, ki kəmne be. ²⁸ Ki takul kadi-me Luwə ə, Moji ində-n ndɔ ki a bari-e nə Pakɪ, ə adi Isirayəl je

††† 11:17 Kilə ngirə ne je 22.1-14 ††† 11:18 Kilə ngirə ne je 21.12 † 11:22 Kilə ngirə ne je 50.24-25; Tɔgi ki taga 13.19

sikəi məsi ta kəy je ti ləde, mba kadi malayka ki nje tuji ngan dər je ki Ejipi ti, tuji ngan dər je lə Isirayəl je al.

²⁹ Ki takul kadi-me lə Isirayəl je ə, gangi ba kasi tə dənangi ki tuti kurim be. Ba, loki dije ki Ejipi ti nai kadi n-irai tə Isirayəl je be ningə, man ba ka kin, tibi dode pinim. ³⁰ Ki takul kadi-me lə Isirayəl je ə, loki njiyəi gugi dō ndogi bər ki dō be bo Jəriko ti ndō siri ningə, ndogi bər ka kin budi nangi mur mur. ³¹ Ki takul kadi-me ə, Rakabi ki e kaya dāne ingə yo təkī njé kōsi ta Luwə ingəi kin, al, tadō uwə njé kində manji be je ki rōne ti maje.

³² Ningə ta ki kadi m-əl nay ngay bəy, nə dōkagilo asim al kadi m-əl kidi ta je ki cji dō Jədiyō je, ki Baraki je, ki Jəpite je, ki *Dabidi je, ki Samiyəl je, ki njé kəl ta ki ta Luwə ti je. ³³ Ki takul kadi ki dije kin adi mede Luwə ə, tətī rō gin dije ki rangi je, gangi ta ki dana je, ingəi nē je ki Luwə un-n mindine adi-de je, taa adi bōl je təlī da je ki tōgide goto ti nim tō. ³⁴ Tōli por je ki kōde əti bəl adi oyi bəm bəm nim, tēgi ta koy ti lə kiyə kasigar ki di-je gei tōli-de nim tō. Taa me tōgi goto ti je ləde ki ngay, ingəi tōgi ki al dō maji. Dōkagilo rō je ti, təlī gō rō je ki əti bəl, adi indəi ngōdi nja njé rō je ti ki mba. ³⁵ Ki takul kadi ki dāne je madi adi mede Luwə kin ə, ingəi dije je ləde ki oyi ə ndəli.

Ningə njé ki nā je mbati kiyə tae, adi dije adi-de kō bitī tēg-n koy dōde ti. Rai be mba kadi ingəi tēg lo koy ti ki dōbəy ti ki maji itə e ki taji-naa ti ne kin. ³⁶ Njé ki madi je təlī nē kogi je, tindəi-de ki ndəy je. Tōi njé ki nungi ki kulə gindi, ə buki-de kəy dangay ti. ³⁷ Təlī-de ki gəji mbal je tōli-de je, tījəi-de ki si gangi-de dana joo je, tōli-de ki kiyə kasigar je. Njé ki nā je iləi lo ta gəngi gəngi, ningə kibi kōde je e ngirə biyə je ə se ngirə bati je. Nē je pəti nal-de. Adi-de kō ngay nim, taa rai-de majal ki əti bəl nim tō. ³⁸ Dije ka kin əi dije ki maji ngay, nə ke ə dije ki dōnangi ti ne ooi-de tə dije ki ndade goto be. Adi toi tə dije ki rō tuwə-de be ləde be adi njiyəi ki dilə lo je, ki dō mbal je, awi ki bole mbal ti je, ki bole be ti je.

³⁹ Əi je pəti Luwə ma naji ləde maji ki takul kadi-me ləde, nə ke ə, ingəi nē je ki Luwə un-n mindine adi-de kin al bəy. ⁴⁰ Təkī rōjeti, Luwə ində dō nē madi ki maji tōi dana ki mbata ləje. E be ə, lo kadi Luwə təl-de ki kasi-naa bərərə ti ki kanji je kəte goto.

Kuwə tōgi ba me ngōdi ti

12 J-əi je ka, təkī njé ma naji dō kadi-me ti ləje gəi gidije wuki ka kin ə, adi ji mbati nē je pəti ki a cōgi-je kōti kəte. Ki bo tōi adi ji mbati majal ki isi bindi je bindi bindi kin. Adi j-əyi-naa ngōdi ki kuwə tōgi ba me na-naa kəy ngōdi ti ki to nō je ti kin. ² Adi j-uri kəmje dō Jəju ti, ki e nje kində gin kadi-me ləje, taa e nje ra-e kadi asi-naa bərərə tō kin. NDigi kadi oy dō kagi-dəsi ti ki kanji kadi tur go rōsōl ki ko koy je ki be kin a re-n. Təkī rōjeti, oo rōnəl ki a ingə kəte. Be ə, ngōsine kin isi dō ji kō Luwə ti ki isi dō kimbər ngar ti ləne.

³ Oyo, adi mesi ole dō Jəju ti, ki dije ki njé ra majal je adi-e kō ki əti bəl, nə oo tə nē ki kare. Jəju ra be mba kadi iyəi rōsi adi me tuji je taai tōgisi al. ⁴ Me rō ti ləsi ki

isi rōi ki majal ki ra, uwəi tōgisi ba me rō ti bitī adi tēg koy dōsi ti al bəy. ⁵ Mesi oi dō ta kōji ti ki Luwə adi səsi ki to me makitibi je ti ki ay njay, tə ta kōji ki baw ngon adi ngonne ki ə nə:

«NGonm, oti kadi ikidi kində kōji ki Luwə isi ində-i cji, Ningə, loki kōl səi ə, adi cō tōgi al.

⁶ Dəw ki Luwə ndige, a cje nē je ki ra majal ade oo ki kində kōji,

Ningə dije pəti ki Luwə gər-de tə ngane je, Ində-de ki ndəy tō †.»

⁷ E ki mba kadi kəmsi tēg dō nē ra je ti ki majal ki isi rai, ə isi ingəi kō. Luwə ra səsi tə ngane je be. Tadō e nē ki go rəbe ti kadi baw ngon cji ngonne nē je ki majal ki isi ra. ⁸ Luwə isi ində nganne je pəti cji-de, re ində səsi cji səsi al ningə, cji kadi səi nganne je ki rōjeti al, nə səi ngan lə dəw ki rangi yo. ⁹ Adi meje ole dō bawje je ki go darō ti ki dōnangi ti ne, ki indəi-je cji-je, ə j-isi təlī rō-je go ta ti je ləde mbata kində ki indəi-je cji-je. Be ə, maji kadi ji təlī rōje go Bawje ki dōrə ti ki itə bawje je ki dōnangi ti bəy, mba kadi j-ingəi kaji. ¹⁰ Bawje je indəi-je cji-je ki mbata ngon dōkagilo ki ndikiri ba par, ki go koo ti ki oi maji ta kəmde ti. Nə Luwə ində-je cji-je ki mbata maji ləje ki rōjeti. Ge kadi ji təlī dije ki ayi njay tə e be tō. ¹¹ Təkī rōjeti, taji-naa ti ne, kində kōji a adi dəw rōnəl al, a re ki me tuji yo. Nə me ndō je ki rangi ti, njé je ki njé təl rōde go ti, a təlī dije ki nje ra nē ki dana nim, dije ki nje kisi ki lapiya nim tō.

¹² E be ə, maji kadi imbati kadi səi dije ki njé tōgi goto je, ə kadi təlī dije ki nje tōgi je. ¹³ Maji kadi uni go rəbi ki a njururu, mba kadi njé məti je tōi dō rəbi ti al, nə kadi ingəi rō nga.

Kisi ki dō ta ki maji lə nje kadi-me

¹⁴ Maji kadi indəi tōgi dō rōsi ti mba kadi isi ki lapiya ki dije pəti. Ningə kadi kisi ki dō ta ləsi e me nē ra ti ki ay njay. Re injiyəi me nē ra ti ki ay njay al ə, dəw madi ki a oo Luwə goto. ¹⁵ Indəi kəm-kədi dō rōsi ti, kadi dəw madi dansi ti tu gidine adi me-maji lə Luwə kin al. Kadi dəw madi kare dansi ti təl to tə kagi ki atī ki mane majal, ki a tōgi ningə, a tuji dije ngay ki manne ki majal kin be al. ¹⁶ Kadi dəw madi kare dansi ti e nje ra kaya al. Taa kadi dəw madi kare dansi ti e nje kidi nē je ki kōr kində ta dangi mbata Luwə al. Oti kadi irai tə Esuwa ki, un ke ngon ki ngatōgi ləne ndogi-n nē kuso ki nja kare par kin al. ¹⁷ Igəri bəti kadi-me ndō je ti ki rangi go nē ti ki ra kin, ge kadi n-ingə njangi dō ji bawne ti, nə loe goto. Esuwa sa rəbi ki man nō kəmne ti mba kadi n-aw ki bawne kadi yəti kōji ta ra ləne, nə loe goto.

¹⁸ Irəi basi kadi nē madi ti ki dəw asi kōdi, tə mbal Sinay ki tinge to tə por ki o bilim bilim, ə se kil ndi ki ndul kururu, ə se lo ki ndul, ə se nəl ki ilə ki tōgine, ¹⁹ ə se ndu təbi, ə se ndu ta madi, al. Loki *Isirayəl je ooi dō ndu kin ningə, dəji kadi n-ooi ta ki rangi kare dō made ti gōgi al ngata. ²⁰ Təkī rōjeti, tōgi Isirayəl je asi kadi rai go ndu-kun ti ki Luwə adi-de ə nə: «Dəw ki ra ra, dəw ə se da, ki cōdi mbal ə, a təlī-e ki gəji mbal tōli-e ††» kin al.

† 12:6 Tər ta je 3.11-12 †† 12:20 Tēg ki taga 19.12-13

21 Ne ki oi əti bəl ngay adi *Moji ə nə: «Bəl ra-m ngay adi m-dadi †.»

22 Nə səi irəi ba, irəi basi ki rə mbal *Siyo ti, taa ki rə be bo ti lə Luwə ki nje kisi kəm ba ti. E Jorijaləm ki dərə ti, loki malayka je dibi bəy bəy isi rai rənəl ti. 23 Səi irəi basi ki lo kaw-naa ti lə njé je ki toi tə ngan je ki ngatəgi je lə Luwə, ki tde e ki ndangi me dərə ti. Səi irəi basi ki rə Luwə ti ki nje gangi ta də dije ti pəti. Taa irəi ki rə dije ti ki njé ra ne ki dana ki ndə ki kəte oyi, ki təli asi-naa bərəre təki Luwə ge. 24 Səi irəi basi ki rə Jəju ti ki buki məsine mba kadi təl-n je ki kay njay ti. E nje ka mbə di-je ti ki Luwə ki mbata kilə mindi ki sigi ki Luwə ilə səje. Ningə məse ki buki ka kin əl ta ki təgine itə yə Abəl.

25 İndəi kəm-kədi də rəsi ti, Oti kadi imbati koo də ta lə nje kəl səsi ta! İsirayəl je ki dəkagilo ti ki kəte, mbati koo də ta lə Moji ki nje kəl-de ta dənangi ti ne, kində kəji nal-de al. Ningə j-əi je, Luwə ki isi me dərə ti nu ə isi əl-je ta. Re ji təli gidije ta ta ti lie ə, kində kəji a dədi-je kədi ki rəjeti! 26 Luwə ki dəkagilo ti ki kəte ndue yəki dənangi ka kin ə, un ndune dəkagilo ti ki bone bəy ə nə: «NJa kare bəy ma yəki dənangi bəy, nə ke ə, a e dənangi par al, dərə ka ma yəke t †.» 27 Ku ta ki ə nə: «NJa kare bəy» kin cji kadi ne je ki Luwə ində-de kin a tuji-de pəti kə mba kadi gotoi. Ningə ne je ki dum tuji par ə a naji.

28 Ningə j-əi je, kəbe ki j-əngəi e kəbe ki dəw ki a asi tuwə-je me ti goto, ə adi ji rai oyo Luwə, ə ji rai kilə j-adi-e ki go rəbi ti ki nəl-e, ki təji ki kilə dəe ti ki bəl.

29 Təki rəjeti, Luwə ləje e por ki nje ro ne je.

Kilə dingəm me naa ti ki dangi dangi

13 Maji kadi inayj ki lo ndigi-naa ti ki yo je ki ne je tə ngakonaa je be. 2 Adi mesi oy də kuwə mba je ki rəsi ti al. Tə də njé ki madi je, lo kuwə mba je ti kin ə, uwəi malayka je ki rəde ti kanji kadi gəri go †. 3 Adi mesi ole də dije ti ki toi kəy dangay ti, tə ne ki səi je wa ka, səi dangay je naa ti səde be tə. Adi mesi ole də njé je ti ki dije adi-de kə, tə ne ki səi je wa ə dije isi rai səsi majal be.

4 Maji kadi taa-naa ingə koji ki kilə də ti rə dije pəti. Ningə kadi njé taa-naa je, dingəm ki dəne ngəmi rəde mbata lə naa. Tə də Luwə a gangi ta də njé ra kaya je ti ki njé kuwə marim ti. 5 Me kisi ki də ta ti ləsi, oti kadi irai ta la ki al də maji. İrai rənəl də ne ti ki awi jisi ti. Tə də Luwə wa, ə nə:

«Jagi, m-a m-iyə-i kə al ratata †.»

6 E be ə, j-a j-asi kadi j-əli ta ki me ki tji kati j-əi nə:

«Bəbe e nje ra səm,

Ne ki a ra-m bəl goto,

Ne ki dəw a ra səm goto †!»

7 Adi mesi ole də njé kə rəngəsi ti je ki əli səsi ta lə Luwə kəte. İnayj ki lo mər ta də ji kiside ki dəde taa ti bitə

† 12:21 Dətərənəm 9.19 †† 12:26 Aje 2.6 † 13:2 Kilə ngirə ne je 18.1-8; 19.1-3 †† 13:5 Dətərənəm 31.6, 8; Jojuwe 1.5 †† 13:6 Pa je 118.6

koyde ti, ə indəi kadi-me ləde. 8 Jəju Kirisi a yəti al rata-ta, isi lo kisine ti, dəkagilo ti ki kəte ti nu nim, dəkagilo ti ki bone ti nim, taa dəkagilo je ti ki a re nim tə. 9 Oti kadi ne ndo je ki mba ki dangi dangi ədi səsi adi itəi də rəbi ti ki maji. Ne ki a maji, e kadi me-maji lə Luwə ə ilə dingəm mesi ti bi e ndu-kun je ki cji də ne kuso, ki a ilə dingəm mesi ti al kin al. Tə də ndu-kun je kin, njé je ki isi njiyəi go ti, ne ki ra səde maji me ti noo goto.

10 *NJé kijə ne məsi kadi-kare je ki rai kilə me kəy ti lə Luwə ki rai ki kibi, awi ki təgi kadi usoi ne ki e ki kilə də dingiri lo kadi-kare ti ləje kin al. 11 Təki rəjeti, ki bo lə njé kijə ne məsi kadi-kare je, re ki məsi da je lo ti ki ay njay itə ndəge je, mba kadi adi kadi-kare kiyo go majal lə dije kə. Nə darə nin da je e ki kilə por də ti gidə be ti. 12 Be ə, Jəju ka, oy gidə be bo Jorijaləm ti, mba kadi bərn majal lə dije kə ki məsine ††. 13 Adə j-awi j-əngəi-e gidə be ti, ə adi ji ndigi kadi dije kidi-je tə e be. 14 Tə də dənangi ti ne j-awi ki be ləje ki kadi j-isi ti ratata al. Be ə, j-isi sangi kadi j-əngə e ki a re lo ti ti. 15 Ki rəbi lə Jəju Kirisi, adə j-iləi təji də Luwə ti ki dəkagilo je pəti, tə ne məsi be, adə e kadi-kare pa je ki təgi taje ti, ə gəri-e kadi e Bəbe. 16 Adə mesi ole də ra ne je ki maji ti taa taa, ə maji kadi ikəyi ne maji je ləsi ki madisi je tə. Tə də kadi-kare je ki be kin ə, maji ta kəm Luwə ti.

17 Maji kadi itəli rəsi go njé kə rəngəsi je ti, ə iləi dəsi gin təgi ti ləde. İsi indəi kəmdə gosi ti ki dəkagilo je pəti, tə də Luwə a dəji-de kadi cji-e go kində ki isi indəi kəmdə gosi ti kin kade oo. Be ə, re itəli rəsi gode ti ningə, a rai kilə ləde ki rənəl. Re e be al ə, a rai kilə ləde ki ba ta, adə ne ki a ra səsi maji me ti noo goto.

18 Əli ta ki Luwə ki mbata ləje. Ji gər ay njay kadi meje uwə-je ki ta də ne madi ti al. Təki rəjeti, ndigə ləje e kadi pa njiyəje maji ki dəkagilo je pəti. 19 M-dəji səsi ki ngəmem ba pəti kadi əli ta ki Luwə ki mba kadi m-təl m-re dansi ti gogi kalangə ba.

Kuwə ji-naa

20 Luwə ki nje kadi ləpiya, adə Jəju Kirisi j taa dan njé koy je ti ki go rəbi məsi kilə mindi ki a to ratata. Kirisi ki e Bəbe ləje, e ki e nje kul ba ti je ki bo. 21 Kadi Luwə ka kin ra adə asi rai kilə ki maji par par, mba kadi irai ndigə lie. Kadi ində kilə ra ki nəl-e meje ti ki takul Jəju Kirisi. Ningə kadi dije piti-e ki dəkagilo je, ki dəkagilo je!

*Amen!

22 NGakom je, m-dəji səsi kadi itəai ta kilə dingəm me naa ti kin ki kisi də ti. Təki rəjeti, makitibi ləm ki m-ndangi m-ilə-n m-adi səsi wa ka, ngal ngay al tə. 23 M-ge kadi m-əl səsi madi igəri təki ngokə je ki me kadi-me ti Timote təgə kəy dangay ti ††. Re re kalangə ingə-m ə, m-a m-aw sie naa ti kadi m-o səsi.

24 İrai ləpiya njé kə rəngəsi je, ki njé kaw-naa je pəti.

*NJé kaw-naa je ki dənangi İtali ti ka uwəi jisi tə.

25 Kadi me-maji lə Luwə e səsi naa ti pəti.

††† 13:12 Jə 19.17, 20 ††† 13:23 Knjk 16.1

Jaki

ndangi

Ta ki do makitibi ti ki Jaki ndangi

Makitibi ki Jaki ndangi kin, ta je ki csi go-naa go-naa me ti e ta je ki kadi or ta rabi dije la Luwa ki sanai-naa ki lo je pati ki dɔnangi ti ne (1.1). E ta ki tɔge e ngay, ninga Jaki un ne je ki dije ooi ki kamde ne ki kadi re al-n-de ta a ra kilɔ rɔde ti maji kin a ndangi-n makitibi adi njɛ kun go Kirisi ki sanai-naa ki lo je ki dangi dangi. NDangi makitibi adi-de, ila-n jine do pa njiyade ti ki majal ki rɔ-naa ti ai je wa a se ki rɔ dije ti ki gari Kirisi al.

Ne ki dɔsɔy, Jaki al ta la gosi ki e ne ki j rɔ Luwa ti a sɔbi kadi e ki dɔje ki kadi-me (1.2-8). Go ti, al ta ki do ndoo ti ai ki ne kinga, ta ki do ne ki nga ti ai ki ne na la su, ta ki do njiya ki rɔjeti go Luwa ti, ki kadi daw a oo kande me kilɔ ki ra ti (1.9-27). Go ta je ti kin, Jaki al ta ki tɔgine ngay do gangi-naa ti ki to dan njɛ kaw-naa je ti (2.1-13), bay taa kadi tal re do ta ti ki ra rone ta ko ta ki me makitibi ti lie kin be, adi e ta la kadi-me ki kadi njiya naa ti ki ra kile (2.14-26). Go ti, Jaki un ne je ngay tɔji-n ndonje ki isi ra majal je ki ati bal (3.1-12). Ninga tal re al ta ki do gosi ti ki rɔjeti (3.13-18). Jaki ndor mbi dije ki njɛ re ki gangi-naa, dije ki ne ra ki dɔnangi ti ne nal-de ngay, dije ki isi j do rɔde ba gangi ta do madide je ti, taa ila jine kam njɛ ne kinga ti ki isi rai njɛ ra kilɔ je laɔde baɛ ti to (4.1-5.6). Ta tal ta ta ti, Jaki daji dije ki ndangi makitibi adi-de kin kadi ai dije ki njɛ kore mede, kadi ai njɛ kuwa tɔgide ba me kal ta ti ki Luwa, kadi ai njɛ ra ki naa me kilɔ ti la NDil (5.7-20).

Ta ki makitibi la Jaki al njɛ kun go Kirisi ne kin, e ta ki ay njay, tado kun go Kirisi e ta kadi daw al a na: «Oyo m-adi mem Poy Ta ki Maji la Jaju» tane ti ne be par al, na kadi tɔji me pa njiyane ti ki taga adi dije ooi. Re tɔji ki taga adi dije ooi ninga, e kin e go rabe ti, tado «kadi-me ki kile goto e kadi-me ki koy» (2.26).

Kuwa ji-naa

1 Mi Jaki, ki nje kilɔ baɛ la Luwa ai ki Babe Jaju Kirisi, a m-ndangi makitibi kin madi sai gin ka la *Isirayel ki dɔgi gide e joo ki isanai-naa dɔnangi ti ki tae ba. Ne ki dɔsɔy m-uwɛ jisi.

Kuwa tɔgi ba me ne na je ti

² NGakom je, loki ne na je ki dangi dangi teeɛ dɔsi ti ninga, maji kadi irai rɔnal ngay do ti. ³ Tado sai je wa igari bati, loki kadi-me Luwa laɛsi, tɔge ita tɔgi ne na je kin ninga, a ra kadi uwai tɔgisi ba. ⁴ Ninga maji kadi kuwa tɔgi ba laɛsi, tal tane maji, mba kadi sai dije ki kasi-naa bərəre, kadi ne ki majal ila bal rɔsi ti al, taa kadi ne kare ka du saɛi al to.

⁵ Re daw kare dansi ti, kam-kadi du-e ninga, kadi koy Luwa, a Luwa a ade. Tado Luwa e nje kadi dije pati ne kare ki ngɔ, ki me-nda, ki kanji ndor mbi daw. ⁶ Ninga kadi dawɛ kin koy ki me joo al, na ki kadi-me taa. Tado daw ki nje me joo, to ta pulum man, ki nal un-e, isi aw sie ki yo je ki ne je be. ⁷ Kadi daw ki be kin gar mene ti, taki a inga ne madi kare rɔ Luwa ti al. ⁸ Tado e nje me joo, gar rabi ne rane al.

Nje ndoo ki nje ne kinga

⁹ Maji kadi j ngokom ki nje kadi-me ki j nje ndoo, ira rɔnal do kun ti ki Luwa un do taa. ¹⁰ Be to a, kadi j nje kadi-me ki j nje ne kinga, ira rɔnal do sol ti ki Luwa sol

do to. Tado nje ne kinga a jore ta puti kam be. ¹¹ Loki kadi csi ki tɔgine ninga, kam ndole, pute jore adi maji lie goto, be to a nje ne kinga a goto-n ta ne je ti lie ki isi ra †.

Ne na je

¹² Daw ki uwa tɔgine ba me ne na ti, e nje rɔnal. Tado loki dum do ne na je pati ninga, a inga jɔgi kaji ki Luwa un mindine kadi n-adi dije ki ndigi-e. ¹³ Loki ne na tee do daw ti ninga, kadi a na: «E Luwa a na-m al, tado majal asi na Luwa al, taa Luwa wa a na daw al to.» ¹⁴ Taki ne na tee do daw ti ninga, e kam-nda lie e wa a ade, or-e aw sie me ti. ¹⁵ NGata ninga kam-nda j sam taki dane j sam be, ba oji majal, nga ninga loki majal tɔgi gangi ba tee koy. ¹⁶ NGakom je ki njɛ ndigi lam, kadi adi rɔsi ki ta je ki ngom, al. ¹⁷ Ne kadi ki maji ki kadi-kare ki asi-naa, j rɔ Luwa ti ki nje ra kunji je ki dɔra ti. Luwa mbal rone al, taa kam ndile a yati rone, taki kam ndil a yati-n rone ki go kadi be kin al to. ¹⁸ E ki go me ndigi lie wa, a oji-n-je koji ki sigi ki ta ki rɔjeti. Oji-je koji ki sigi mba kadi j-ai ne kindɔ je ki dɔsɔy dan ne kindɔ je ti lie.

Koo do ta a ra go ti

¹⁹ NGakom je ki njɛ ndigi lam, kadi oi ta ki m-a m-al saɛi kam maji: kadi daw j langisi oo do ta, na kadi al ta kalangi al, taa ra wongi kalangi al to. ²⁰ Tado wongi la daw a ra ne ki dana no Luwa ti al. ²¹ Gin ne kin a, kadi

† 1:11 Tee ki taga 40.6-7

imbati ne ra je ki to nje, ki kilə ra je ki majal al dɔ, ki re ki go me ndul. Ningə itaai ta lə Luwə ki dibi mesɪ tɪ, ki dɔ ki sɔl lɔm, tadɔ e ta ki asi kajɪ səsi.

²² Ta lə Luwə kin kadɪ oy mbisi tɪ par al, nə kadɪ oy ba itəli rɔsi go tɪ taa. Loki isi ta koo dɔ tɪ tə koo par ningə, e kədi ə isi ədi rɔsi səi wa. ²³ Tadɔ re dəw oo dɔ ta, ə ra go tɪ al ningə, to tə dəw ki gɔ ta kəmne me kɔtirongi tɪ be. ²⁴ Loki gɔ rɔne ə ɔti aw ningə, ta naa tɪ nɔɔ par ə me oy dɔ rɔe tɪ ki kəte oo. ²⁵ Nə dəw ki ndər gin ndu-kun lə Luwə ki asi naa bərərə ki taa-je ilə-je taa, ki isi uwə rɔne ba me tɪ, bi ra rɔnəl dɔ ko dɔe tɪ par, adi me oy dɔ tɪ al, nə ra go tɪ, dəwe kin a ingə maji-kur me kilə tɪ pəti ki a ra.

²⁶ Loki dəw madɪ oo rɔne tə nje kun go Luwə, nə asi kuwə ndonne gin tɔgine tɪ al ningə, isi ədi rɔne tə kədi, kun go Luwə lie e ne ki kəme goto. ²⁷ M-əl səsi kadɪ igəri təkɪ kun go Luwə ki maji ki ki rɔjeti ki Luwə ki Bawje ndigi, e koo go ngan kal je ki njé ngaw koy je me kɔ je tɪ, ki isi tɛɛ dɔde tɪ, ki kɔsi rɔ ngərangi kadɪ ne je tɪ ki to nje ki dɔnangi tɪ ne.

Kɔr kəm naa dana e majal

2 NGakom je, səi ki adi mesɪ Bəbe Jəju Kiriisi ki tɔji e lie, sɔbi kadɪ kɔr kəm-naa goto dansi tɪ, tadɔ e ne ki uwə-naa ki kadɪ-me al. ² Tə kin ə bone, dəw ki nje ne kingə kare, ilə kibɪ ki ndole maji rɔne tɪ, ki ningə ki ra ki ɔr jine tɪ, re lo kaw-naa tɪ ləsi. Ningə dəw ki nje ndoo, ki ilə ngisi kibɪ rɔne tɪ, re lo kaw-naa tɪ ka kin tɔ. ³ Loki iləi kəmsi oi nje kilə kibɪ ki ndole ningə, ibuki-e tɪ ə əli-e əi nə: «Ire, isi nangɪ lo ki maji tɪ kin.» Ningə əli nje ndoo əi nə: «I a ki taa nɔɔ» ə se «Isi njam tɪ nanga ne be.»

⁴ Təkɪ isi rai be ningə, se oi kadɪ e kɔr ə isi ɔri kəm-naa dana dansi tɪ, ə isi təli njé gangɪ ta dɔ dije tɪ ki kɔji ta je ləsi ki majal al wa?

⁵ NGakom je ki njé ndigi ləm, uri mbisi oi ta kin: Se oi kadɪ Luwə mbəti njé ndoo je ki dɔnangi tɪ ne mba kadɪ təli njé ne kingə je, ki go kadɪ ki adi mede Jəju Kiriisi, al wa? MBəti-de kadɪ ingəi kɔbe ki Luwə un mindine adi dije ki ndigi-e. ⁶ Ningə səi je isi kidi-de. Se njé ne kingə je ka kin ə isi adi səsi kɔ al wa? Taa isi awi səsi nɔ njé gangɪ ta je tɪ tɔ al wa? ⁷ E əi je wa kin ə isi əli ta ki majal dɔ tɪ ki maji ki Luwə ində dɔsi tɪ kin.

⁸ Təkɪ rɔjeti, re itɔli ta ndu-kun lə Luwə ki itə ndəge je ki ndangi me makitibi tɪ ə nə: «A indigi dəw madɪ tə darɔi j wa be,» kin ningə, irai go rəbe tɪ. ⁹ Nə re irai ki go kɔr kəm-naa dana tɪ ningə, e majal ə isi rai, ndu-kun lə Luwə uwə səsi ki ta tə njé kal dɔ ta je. ¹⁰ MBata re dəw təl rɔne go ndu-kun je tɪ lə Luwə pəti, nə al dɔ ndu-kun ki kare ningə, təl nje kal dɔ ndu-kun je pəti.

¹¹ Tadɔ nje kəl kə nə: «A uwə marim al,» ka kin ə əl ə nə: «A tɔl dəw al tɔ.» Ə re uwə marim al, nə itɔl dəw ningə itəl nje kal dɔ ta †. ¹² Gine kin ə, kadɪ ta kəlsi je, ki ne rasi je, tɔji kadɪ səi dije ki sɔbi kadɪ a gangɪ ta dɔsi tɪ ki ndu-kun ki nje taa kilə taa. ¹³ Tadɔ dəw ki nje koo kəm-to-ndoo lə dije al, Luwə a oo kəm-to-ndoo lie ndɔ gangɪ ta tɪ al tɔ. Ningə koo kəm-to-ndoo e ne ki uti dɔ ta ki gangɪ.

Kadi-me Luwə ki kanji ra kile e ki koy

¹⁴ NGakom je, loki dəw madɪ ə nə n-e n-aw ki kadɪ-me, ningə tɔji kadɪ-me Luwə ləne, ki kilə ki ra, al, se maje e ri wa? Maje goto. Kadɪ-me Luwə ki be kin asi ka-je al. ¹⁵ Tə kin ə bone, ngokɔje ki dingəm ə se ki dəne awi ki rɔde kare, taa asi kingə ne kusode ki ndɔ je pəti al tɔ. ¹⁶ Ningə dəw madɪ dansi tɪ əl-de ə nə: «Awi ki maje, kadɪ rɔsi tingə rututu, ə usoi ne mesɪ dan.» Ki kanji kadɪ adi-de ne ki kadɪ ra səde, se maje e ri wa? ¹⁷ Kadɪ-me Luwə ka to be tɔ, re tɔji rɔne me kilə ki ra tɪ al ningə, e ne ki koy.

¹⁸ Dəw madɪ ə nə: «I aw ki kadɪ-me Luwə, ə mi m-aw ki kilə je ki ra tɔ.» Bə m-a m-əl-e m-ə nə: «Maji kadɪ ɔji-m kadɪ-me Luwə ləi ki kanji kilə je ki ra adi-m m-o, ə mi m-a m-ɔji kadɪ-me Luwə ləm ki kilə je ki m-ra m-adi oo tɔ.» ¹⁹ I adi mei təkɪ Luwə e kare ba al wa? E ne ki maji, ningə kadɪ igər təkɪ ndil je ki majal ka gəri-e be tɔ. Bəl rade adi dadi nɔe tɪ. ²⁰ I dəw ki dɔi goto, indigi kadɪ igər se e ki mba ri ə kadɪ-me ki kile goto a ra ne kare al wa? ²¹ Se oo kaje *Abirakam ki Luwə ɔr ta dɔe tɪ ki takul kilə rae je, mbata ndigi kadɪ n-tɔl ngonne *Isaki dɔ dingiri kadɪ-kare tɪ lə Luwə, n-ade kadɪ-kare tɪ kin al wa? ²² OO, kadɪ-me Luwə lie awi naa tɪ ki kilə rae je. Kilə rae je tɔli ta kadɪ-me Luwə lie adi asi naa bərərə. ²³ E be ə tɔl-n ta ta ki ndangi me makitibi tɪ lə Luwə əi nə: «Abirakam adi mene Luwə, loki Luwə oo kadɪ-me lie ningə tide tə dəw ki dana.» Adi bər-e madine ††. ²⁴ Oi ne maji, təkɪ Luwə ɔr ta dɔ dəw tɪ ki takul kilə rae je, bi e ki takul kadɪ-me lie par kare ba al.

²⁵ Adi mesɪ ole dɔ Rakabi tɪ ki e kaya dəne kin. Rakabi uwə njé kilə je lə *Isirayəl rɔne tɪ, ningə ra səde adi tɛɛi uni rəbi ki rangɪ ayɪ-naa awi. E ki mbata kilə rae kin ə Luwə ɔr-n ta dɔe tɪ ‡.

²⁶ Be ə, təkɪ j-o-n kadɪ darɔ ki kəɔ goto tɪ e ki koy ka kin ə, kadɪ-me Luwə ki kile goto ka e ki koy tɔ.

Kadi njé ndo ne dije ooi go ndonde

3 NGakom je, kadɪ dije ngay dansi tɪ, buki-naa me ndo ne dije tɪ al, tadɔ igəri maji kadɪ Luwə a gangɪ ta ki ngə ngay dɔje tɪ itə ndəge je, j-əi ki j-əi njé ndo ne dije. ² J-əi pəti jɪ rai majal ki go rəbi je ki dangɪ dangɪ. Re dəw madɪ ra majal me ta kəlne tɪ al bitɪ ningə, e dəw ki tɔgi gangɪ me ta kəlne tɪ, asi kuwə rɔne ba pəti gin tɔgine tɪ. ³ Re j-iləi jam ta sində je tɪ mba kadɪ təli rɔde go ndigi tɪ ləje ningə, j-awi ki tɔgi dɔ rɔde tɪ ba pəti tɔ. ⁴ Oi ne kare to ne ki ɔji dɔ bato je: re bato bo-n tə ri, ə nəl ki bo ɔse-n ki tɔgine tə ri ka, ki ngon ngande ki ndəy wa kin ə nje kuwə ngandi bato, a aw-n ki bato lo tɪ ki mee ndigi kaw sie tɪ. ⁵ E be ə, ndon dəw ka to be tɔ. E ngon rɔ ki ndəy ba, nə ɔji rɔne kadɪ n-asi ra ne je ki to bəl. Təkɪ oi, ngon por ki ndəy be par asi kadɪ ɔ ku ki bo inde nangɪ rapɪ be. ⁶ E be tɔ ə, ndon dəw ka to tə por be tɔ. E ə e lo ki majal isi tɪ dan ngan rɔje je tɪ, ningə un majal ində-n ngan rɔje ba pəti. Isɪ ində por ki j lo kingə kɔ tɪ dɔ ndɔ kisi ki dɔ taa tɪ lə dəw.

† 2:11 Tɛɛ ki taga 20.13, 14; Dətərənom 5.17, 18

†† 2:23 Kilə ngirə ne je 15.6; Ejay 41.8 ‡ 2:25 Jojuwe 2.1-21

⁷ Dəw asi kuwə gın da je ki dangi dangi pəti ki me mu ti, ki gın yəl je, ki gın da je ki njé kagi nangi, ki gın da je ki isi me ba ti, gın tɔgine ti. ⁸ Nə ndon je, dəw kare ki asi kuwe gın tɔgine ti goto. E ne ki nje tuji lo ki dum kuwe nangi gın tɔgi ti. NDonje rosi ki kəngi ne ki nje tɔl dəw bətəte. ⁹ Ki ndonje ə j-isi j-ilə-n tɔji dɔ Babe ti ki Bawje, ningə ki ndonje ki kare wa ka kin ə ji təl j-isi ji man-n dije ki Luwə ində-de adi titi-naa sie kin tɔ †. ¹⁰ Taje ki kare wa kin ə isi ilə tɔji dɔ Luwə ti, ningə taje ki kare wa ka kin ə isi man dije tɔ. NGakom je, sɔbi kadi irai be al. ¹¹ Se man ki nəl əi ki man ki ati a tɛɛi naa ti ta bole ti ki kare wa? Jagi a tɛɛi ta bole ti ki kare al. ¹² NGakom je, kagi mbay-kote asi kadi andi siyə al, taa kagi mati asi kadi andi mbay-kote al tɔ. Re e be al ningə, e be tɔ ə ta bole ki man ki kati isi tɛɛ ti, man ki nəl asi kadi a tɛɛ ti al.

Kəm kadi ki dɔnangi ti ki kəm-kadi ki dɔrɔ ti

¹³ Dəw ki ə nə ne nje kəm-kadi ki nje ne gər dansi ti ningə, maji kadi tɔji kəm-kadi ki ne gər ləne me pa njiyə ti ki maji, ki dɔ ki sɔl lɔm. ¹⁴ Nə kin ə re, ni ki ati bangi ki hal jangi e mesi ti ningə, indəi gusi əi nə səi njé kəm-kadi, kare al, taa kadi əli ta ki ngom ɔsi ta, ta ki rɔjeti al tɔ. ¹⁵ Tadɔ ko kəm-kadi ki be kin, e kəm-kadi ki dɔnangi ti ne, e kəm-kadi lə dəw, e lə su, bi e kəm-kadi ki j rɔ Luwə ti al. ¹⁶ Ningə loki ni ki jangi əi ti, ne ra ki go rəbe ti al, ki ko ne ra je ki majal pəti əi ti noo tɔ. ¹⁷ Nə dəw ki aw ki kəm-kadi ki j rɔ Luwə ti, dɔ kəte, e dəw ki ay njay, e nje re ki lapiya, e dəw ki sɔl lɔm, e nje kilə dije noji naa ti, e nje koo kəm-to-ndoo, isi tɛɛ ki kandi ki maji maji, gangi-naa goto rɔe ti, ta kadi kəm-naa ka goto rɔe ti tɔ. ¹⁸ Dije ki njé sangi rəbi lapiya, isi rai kilə tə ko ne ə isi dibi gəi gidide be, ningə kande ki a təti e ne ra ki dana.

Dəw ki ne je ki dɔnangi ti ne uwə me ngay e nje kɔsi ta Luwə

4 NGakom je, rɔ-naa je, ki kɔl-naa je ki dansi ti kin tɛɛi ki ra? Loki tɛɛi səm ti, e me ngur darɔ je ti ki rɔsi ti, ki isi rɔi-naa. ² Isi rai kəm-nda ne je, nə asi kingə al, ningə isi tɔli dije, isi ndingəi ne, nə lo kadi ingəi goto, lo kin ti, itəli njé kɔl-naa ki njé rɔ-naa. Ikɔyi ne, ə ingəi al, tadɔ igəri kɔy Luwə al. ³ Ə re ikɔyi ne Luwə ka, adi səi al, tadɔ ne kɔy ləsi e ne kɔy ki majal, isi kɔyi ne Luwə kadi re ingəi ningə, itindəi tɔ kɔ dɔ koo maji rɔ ti lə darɔ. ⁴ Səi njé kuwə marim! Maji kadi igəri təki dəw ki ne je ki dɔnangi ti ne uwə me ngay, e nje kɔsi ta Luwə. Re dəw madi, ne je ki dɔnangi ti ne uwə me ngay ningə, isi ra rɔne nje bə ti lə Luwə. ⁵ M-əl kadi igəri təki, ta lə Luwə ki to me makitibi ti e kare ki ndangi al. Makitibi lə Luwə əl ə nə: «Jangi ra Luwə ngay dɔ NDil ti ki inde me je ti.» ⁶ Nə me-maji ki adi-je, e ne ki bo ngay itə ne je pəti. Tadɔ makitibi lə Luwə əl ə nə: «Luwə tɔ rɔ dije ki nje kun dɔde taa, ə adi me-maji ləne e ki dije ki njé sɔl dɔde tɔ †.» ⁷ E be ə, kadi isɔli dɔsi gın tɔgi ti lə Luwə, itəi rɔ su, ə su a ay kɔ say kadisi ti. ⁸ Irəi

ngɔsi rɔ Luwə ti, ə Luwə a re ngɔsi rɔsi ti tɔ. Səi njé ra majal je, itogi jisi adi ay njay; səi njé me joo, ɔri majal mesi ti kɔ. ⁹ Maji kadi igəri təki səi njé kəm-to-ndoo, uwəi ndo rɔsi, ə ingi ki man kəmsi; kadi kogi ləsi təl nɔ, kadi rɔnəl ləsi təl ndoo ki kuwə. ¹⁰ Sɔbi kadi isɔli dɔsi nɔ Luwə ti ə Luwə a un dɔsi taa.

Kadi dəw gangi ta dɔ ngokone ti al

¹¹ NGakom je, sɔbi kadi əli ta ki majal dɔ-naa ti al, dəw ki isi əl ta ki majal dɔ ngokone ti, ə se isi gangi ta dɔe ti ningə, e ndu-kun lə Luwə ə isi əl ta ki majal dɔ ti nim, isi gangi ta dɔ ti nim. Ningə re isi igangi ta dɔ ndu-kun ti lə Luwə ba, j nje təl rɔi go ndu-kun ti al, nə j nje gangi ta dɔ ti yo. ¹² Ji gər təki Luwə ki karne ba par ə e nje kadi ndu-kun ki nje gangi ta. E ki karne ba ə aw ki tɔgi kadi aji-n dəw nim tuji-n dəw nim tɔ. NGA j, j nɔ ə kadi igangi ta dɔ ngokɔi ti ə?

Kɔji ta ra

¹³ Oi dɔ ta ləm maji, səi ki njé kəl kə nə: «Bone ə se lo ti ə j-a j-aw me be bo ti ki be, j-a ji ra bal kare me ti, j-a ji ra gati, j-ingə-n la.» ¹⁴ Əli yəsi be, ə igəri ne kare ki a ra ne me ndɔ ti ki lo ti ti dɔ kisi ki dɔ taa ti ləsi al tɔ. Itoi tə sa ki su luy luy adi o-e, ningə njaba par ə goto kin be †. ¹⁵ Ta ki re a əli ə to kin: «Təki re Babe ndigi, ə j-isi ki dɔje taa ə, j-a ji ra ne ki yo, j-a ji ra ne ki ne.» ¹⁶ Nə ngɔsine, isi ɔji rɔsi me ndigi ra ti ləsi ki dɔsi. Kɔji rɔ ki be kin e kɔji rɔ ki majal. ¹⁷ Re dəw gər rəbi ra maji bəti, nə mbati ra ningə, dəwe kin e nje ra majal.

Kɔ ki a re dɔ njé ne kingə je ti

5 Səi ki səi njé ne kingə! Maji kadi ingi ki ndusi ki bo, mbata kɔ je ki a rəi dɔsi ti. ² Ne kingə je ləsi ndumi kɔ, yo je ɔi kibi je ləsi. ³ Or je ki la je ləsi nɔi mikiri mikiri, ningə nɔde ki mikiri a ma naji ɔsi-n səsi ta. A ɔ darɔsi tə por be. Imbɔi ne kingə je ki naa ti naa ti, dɔkagilo ki je ti, ki e dɔkagilo ki dɔbəy ti. ⁴ Dije ki njé ra kilə me ndrɔ ti ləsi, ɔgi-de ne kigə go ji ləde, adi nɔi, ndu nɔde aw ratata tɛɛ mbi Luwə ti ki Nje tɔgi pəti. ⁵ Kisisi dɔnangi ti ne, isi lo ki ndole ti, isi usoi je ayi-naa je me maji ti. Iboi mbul mbul, itoi tə da je ki uli-de adi a ngəmi ndɔ tɔl-de be. ⁶ Dije ki rai ne madi al, igangi ta dɔde ti, itɔli-de, nə tɔi səsi rɔ al.

Kore me nginə-n kire Babe

⁷ NGakom je, sɔbi kadi orəi mesi bitɔ, kadi Babe re-n. Oi nje ndrɔ, a nginə kandi ne ki maji ngay ki a tɛɛ dɔnangi ti, ki kore me dɔ ti ngə. A ore mene bitɔ kadi ndi binə ədi, ndi ki dɔbəy ti ədi, bəy taa kadi ijə ko ləne. ⁸ Be tɔ ə, səi je ka, kadi orəi mesi, uwəi tɔgisi ba, tadɔ Babe e basi.

⁹ NGakom je, ibai ta dɔ-naa ti al, mba kadi Luwə gangi-n ta dɔsi ti al. Nje gangi ta a ta rəbi ti. ¹⁰ Sɔbi kadi oi go nja njé kəl ta je ki ta Luwə ki kəte nu kin maji. Oi go njade tə ne ndaji ləsi, go rəbi kɔ ti ki go rəbi kore me ti. ¹¹ J-əl ta dɔ njé kuwə tɔgide ba me kɔ je ti j-ə nə

† 3:9 Kilə ngirə ne je 1.26-27 †† 4:6 Tər ta je 3.34

‡ 4:14 13-14: Tər ta je 27.1

əi njé rɔnəl. Adi mesi ole dɔ kuwə tɔgi ba ti lə Jobi dan kɔ je ti pəti ki tɛɛ dɔe ti. Igəri kadi go ti gogi, Luwə ade ingə maji, tado Luwə e nje me-maji ki ngay, ki nje koo kəm-to-ndoo †.

¹² NGakom je, nɛ ki bo ngay ki kadi igəri ə to kin: sɔbi kadi ibi rɔsi al, se e ki ndi, se e gɔji ki kuso, se e kibi rɔ madi ki rangi. Re e oyo ə əi nə oyo, re e jagi ə əi nə jagi tɔ par, mba kadi osi me ta ki gangi ti lə Luwə al.

¹³ Re, dɔw madi dansi ti, ingə kɔ ə, kadi nɔ dɔ Luwə ti. A re rɔe nəl-e ə, kadi osi pa ilə-n tɔji dɔ Luwə ti. ¹⁴ Re, dɔw madi dansi ti, rɔe to-e ə, kadi bar ngatɔgi je lə njé kaw-naa je, kadi ngi dɔ Luwə mbata ti lie ki yibi ki kɔy-n rɔe me tɔ Babe ti. ¹⁵ Kəl ta ki Luwə ki kadi-me a aji dɔw ki nje rɔ to, Babe a un-e taa, ningə re ra majal madi ka, Luwə a iyə go majal je lie kɔ. ¹⁶ Be ə, kadi itɔri ndusi dɔ majal je ti ləsi ki rɔ-naa ti. Ningə əli ta ki Luwə mbata

† 5:11 Jobi 1.20-22; 2.10; 42.10-17

lənaa, kadi ingəi rɔ nga dɔ rɔ to je ti ləsi. Kəl ta ki Luwə lə dɔw ki dana, tɔge e ngay. ¹⁷ Oi Eli ki nje kəl ta ki ta Luwə ti e dɔw tɔ je be tɔ, nə kɔy Luwə ki rɔ tɔne kadi ndi ədi al, ningə ndi ədi dɔnangi ti al bal mitə ki nay mehɛ tɔ. ¹⁸ Ba, təl kɔy Luwə gogi təki sigi, ə yə Luwə adi ndi təl ədi dɔnangi ti gogi, adi dɔnangi tɛɛ ki kandi nɛ je ††.

Dɔbɔy ta

¹⁹ NGakom je, təki re dɔw madi dansi ti ndəm go rəbi ki rɔjeti, ur wale, ə dɔw madi ki rangi ɔr-e təl re sie go rəbi ti ki dana gogi ningə, ²⁰ kadi igəri təki dɔw ki təl ki nje ra majal dɔ rəbi ti ki ndəm re sie go rəbi ti ki dana kin, a aji nje ra majal ta koy ti. Ningə Luwə a iyə go majal je lə nje ra majal ka kin pəti kɔ tɔ. Amen!

†† 5:18 1 NGar je 17.1; 18.1; 18.42-45

1 Piyər

ndangi

Ta ki do makitibi ti ki dɔsɔy ki Piyər ndangi

Makitibi ki dɔsɔy kin Piyər ndangi adi njé kun go Kírisi ki sanəi-naa ki lo je ki dangi dangi dɔnangi Aji ti ki du (bone bari-e Turki). Njé kaw-naa je ki dije kin əi dande ti, əi njé kaw-naa je ki Pol əi ki madi-kiləne je indəi ginde. Dɔmajɪ ə Piyər a isi Rom ti ə ndangi-n makitibi kin. Rom ki Piyər ində tɔe nə Babilon (5.13). Ta ki Piyər əl cji do di je ki ndangi makitibi adi-de kin tɔji kadi dije ki əi njé kun go Kírisi al ki gəi gidide, isi kidi-de nim, isi indəi ta je ki majal dɔde ti nim, taa isi sangi kadi n-adi kɔ darɔde nim tɔ. Ningə e mbata kin ə nje kaw kilə Piyər ndangi makitibi, ilə-n dɪngəm mede ti kadi adi kəmde e do Bade Jəju Kírisi ti ki isi ingəi kɔ lie kin.

Me kəl ta ti ki Luwə ki re go ta kuwə ji-naa ti, Piyər ole mede do rəbi ti ki Luwə aji-n-de, taa adi-de nɛ kində me do ti ki bo ngay ki takul koy Kírisi ki kje lo koy ti tɔ (1.3-12). Piyər ilə dɪngəm mede ti nim, kadi isi do njade ti nim, dəji-de kadi pa njiyade ay njay me kində rɔ naa ti ki Kírisi nim (1.13-2.10). Dəji-de tɔ kadi ooi nɛ je ki tɛɛ do Kírisi ti, ningə əi je kadi tɔji təkɪ ai do njade ti me ta ti lie ki rəbi kilə rade je nim, ki rəbi kuwə tɔgi ba me nɛ je ti ki ngə ki a tɛɛ dɔde ti nim. Piyər adi-de ta kɔji je ngay do kilə je ti ki sɔbi dɔde kadi rai dan dije ti me be ti ləde, do kulə noji ti ki kadi to dan bəə je ti ki bade je, do buki-naa ti ki kadi to dan ne-naa je ti ki ngaw-naa je, do ji kisi ki naa ti lə kosi njé kaw-naa je, ki do pa njiyade ti ki rɔ njé kun go Kírisi al je ti (2.11-4.19). Lo kəye ti ki 5, Piyər adi-de ngan ndu je madi ki cji do ngatɔgi je (njé kɔr nɔ njé kaw-naa je) nim, basa je ki mandɪ je nim, taa njé kadi-me je pəti nim tɔ, kadi pəti, ai do njade ti me kɔ ti ki isi tɛɛ dɔde ti. Piyər tɔl ta makitibi ləne ki ta kuwə ji-naa. Kin ə Piyər dəji dije ki ndangi makitibi adi-de kin kadi re e kɔ ki ban ə tɛɛ dɔde ti ka kadi uwəi rɔde ba me kadi-me ti ba, e mbata naji ki ma ki sɔbi kadi mai dɔnangi ti ne. Sɔbi kadi ji kiside ki dɔde taa, ki pa njiyade, ki kilə rade pəti ilə mbɛ kilə je ki əti bəl ki Luwə ra-de (2.9), kadi tə dije ki njé kun go Kírisi al, gəri kilə rade ki maji ngay ki isi rai, ə kadi iləi tɔji do Luwə ti ndo ti ki a re-n tɔ (2.12).

Kuwə ji-naa

1 Mi Piyər ki nje kaw kilə lə Jəju Kírisi, m-ndangi makitibi kin madi səi je ki Luwə mbəti səsi, ki isanəi-naa, adi isi tə mba je dɔnangi je ti ki Pɔ, ki Galasi, ki Kapadosi, ki Aji, ki Bitini. ² Luwə ki Bawje mbəti səsi kəte, ki go ndigi ra ti ləne, kadi səi dije lie ki takul NDile, kadi itəli rɔsi go Jəju ti, ə kadi məse togɪ səsi adi ayi njay †. Kadi me-maji ki kisi-maje lə Luwə to mbar mbar ki dɔsi ti.

Ra oyo Luwə tado kaji ki tɛɛ dɔe ki takul Jəju Kírisi

³ Tɔji ki do Luwə ti ki Baw Babe ləje Jəju Kírisi, tado me-maji lie ki ngay ki oji-n-je kɔji ki sigi, ki go rəbi ki Jəju Kírisi dan njé koy je ti. Lo kin ti, j-aw ki nɛ kində me do ti ki to ratata, ⁴ tado j-aw ki nɛ maji je ki Luwə ngəm dɔrɔ ti mbata ləje. E nɛ ki a ndum al nim, a uwə yoro al nim, taa ndolee a goto al nim tɔ. ⁵ Nɛ je kin Luwə ngəm-de dɔrɔ ti mbata ləsi səi je ki tɔge isi ngəm səi ki takul kadi-me, mbata kaji, adi e kaji ki e basi kadi dɔe a tɛɛ ndo ki dɔbəy ti. ⁶ E kin ə isi adi səsi rɔnəl, lokɪ nɛ na je ki dangi dangi ki dɔkagilo ndəy be adi me-kɔ ra səsi. ⁷ Or ki e nɛ ki a tuji ka, nai-e me por ti kadi ooi-e. Be tɔ ə, nɛ na je ka kin isi nai kadi-me Luwə ləsi ki gate itə or,

kadi ooi se e ki rɔjeti wa. Re e ki rɔjeti ningə, a ingəi piti, ki tɔba, ki kosi-gon lokɪ Jəju Kírisi a tɛɛ hɔy. ⁸ Jəju ki oi-e ki kəmsi al, nə indigi-e, oi-e al bəy, nə adi-e mesɪ. Ningə isi rai rɔnəl, adi e rɔnəl ki bo ngay, dum kəl tae. ⁹ Tado ingəi nɛ ki adi mesɪ ki dɔe, adi e kaji rɔsi. ¹⁰ Ki cji do kaji kin, njé kəl ta je ki ta Luwə ti, ndəri gine, taa dəji ta do ti ngay tɔ. Adi e njé kəl ta je ki ta Luwə ti do kadi-kare ti ki Luwə ində dɔe dana kəte adi səsi. ¹¹ *Njé kəl ta je ki ta Luwə ti sangi kadi n-gəri se dɔkagilo ki ra ə nɛ je kin a rai nɛ, ə nɛ je ki ban ə a rai nɛ dɔkagiloe ti ki NDil Kírisi cji-de wa? Tado NDil Kírisi ki mede ti tɔji-de dɔkagilo kin kəte, lokɪ əl ta do kɔ je ki Kírisi a ingə ki tɔji ki a re go kɔ ti ††. ¹² Luwə adi nje kəl ta ki tae ti gəri təkɪ, mbɛ ki n-ində tade ti kin e ki mba maji ləde əi je wa al, nə e ki mba maji ləsi ə iləi mbɛ kin. NGɔsine njé kilə mbɛ Poy Ta ki Maji iləi səsi mbɛ kin ki takul tɔgi lə NDil Luwə ki Luwə ilə sie adi j dɔrɔ ti re. MBɛ kin, malayka je ki dɔde ka sangi kadi n-gəri gine tɔ.

Kində me do ti ki a ge nɛ ra ki ay njay

¹³ Tado kin ə, kadi adi tagasi isi kəm, adi kəmsi ay njay kadi orɪ mbɔ nɛ ki maji ki nɛ ki majal naa ti. Kadi kində me do ti ləsi ba pəti e do kadi-kare ti ki Luwə a adi səsi, lokɪ Jəju Kírisi a tɛɛ hɔy. ¹⁴ Sɔbi kadi səi njé təl rɔ go ta ti lə Luwə, bi uni go ngur darɔ ki kəte isi ndor

† 1:2 Tɛɛ ki taga 24.3-8; Ləbətiki 16.14-15

†† 1:11 Pa je 22; Ejay 53; Lk 24.25-26

səsi, loki isi day dɔ rɔsi ti bəy kin al. ¹⁵ Ningə, təkɪ Luwə ki bar səsi e nje Kay Njay ka kin ə, səi je ka, kadi ayi njay me pa njiyəsi je ti pəti tɔ. ¹⁶ MBata makitibi lə Luwə əl ə nə: «A səi dije ki kay njay, tado mi ki Kay Njay t.» ¹⁷ Re me kəl ta je ti ləsi ki Luwə, isi bari-e Bawsi, e ki e Luwə ki nje gangi ta dɔ dəw ti ki ra ki go kilə rae ti bi, ɔr kəm dəw dana al ningə, maji kadi nɛ rasi e ki go bəl Luwə ti, dɔkagilo ti ki isi tə mba je dɔnangi ti ne kin. ¹⁸ Ningə igəri maji təkɪ e ki la ə se ɔr ki əi nɛ je ki a tuji kin ə Luwə igə-n dɔsi me nɛ ra je ti ki majal, ki kasi je iyəi adi səsi kin al. ¹⁹ Nə e ki məsi Kirisi ki gate dum ndogi, ə Luwə igə-n dɔsi. Kirisi ki e tə ngon bati ki nɛ madi ra-e al, ta nɛ ki majal ɔde al tɔ. ²⁰ Luwə mbəte, ində dɔe dana kəte nɔ kilə ngirə duniyə ti nu ki mbata kadi-kare kin, ningə tɛɛ ki dɔe dɔkagilo ti ki dɔbəy ti, mbata maji ləsi. ²¹ E ki takul Kirisi ə, uni mesɪ adi Luwə, ki tɛɛ sie dan njé koy je ti, ə ade tɔba, mba kadi kadi-me, ki kində me dɔ ti ləsi e ki dɔ Luwə ti.

Njiyə lə ngan lə Luwə me ndigi-naa ti

²² Təkɪ ayi rɔsi njay, ki go rəbi təl rɔ go ta ti ki rɔjeti, mba kadi indigi ngakɔsi je ki me Kirisi ti, ki kanji kədi kəm-naa, sɔbi kadi indigi-naa dansi ti, ki yo ki nɛ, ki me ki kay njay. ²³ Koji ki oji səsi sigi, e ki ta rəbi lə bawsi je ki njé koy kin al, nə e ki takul nɛ dibi ki a oy al, ki takul ta koy al ki a to ratata. ²⁴ MBata makitibi lə Luwə əl ə nə:

«Dije pəti toi tə mbi kam be,
Ningə majide pəti, to tə puti kam be tɔ.
Kam ndole, pute jɔre,

²⁵ Nə ta lə Babe to lo tone ti ratata ki nɔ ti ††.» Ta kin e Poy Ta ki Maji ki iləi səsi mbɛ.

MBal koy al ki dije ki kay njay

2 Sɔbi kadi imbati nɛ ra je ki majal pəti, ki ta je ki ngom, ki kədi kəm-naa, ki jangi, ki kəl-naa ta ndil-naa ti. ² Adi bo ta lə Luwə ra səsi, təkɪ bo mba a ra-n ngan je ki kasi be. E mba ki go ndil ti, e mba ki ay njay kadi ra səsi adi itɔgi, itɛɛi kajɪ ti. ³ Təkɪ makitibi lə Luwə əl-n: «Inai Babe ki rɔsi adi oi maje ki ngay ‡.» ⁴ Irəi ki rɔ Babe ti ki e mbal ki isi kəm ba ki dije mbati-e tə nɛ ki majal, nə Luwə mbəte tado gate e ngay ki rɔe ti. ⁵ Səi je ka, səi mbal je ki isi kəm ba. Kadi ɔsi rɔsi ki naa ti kadi itəli kəy lə Luwə ki go ndil ti, kadi səi buti njé kijə məsi mba kijə nɛ məsi kadi-kare ki go ndil ti nəl Luwə ki takul Jəju Kirisi. ⁶ Tado ndangi me makitibi ti lə Luwə əi nə: «Oi m-mbati mbal ki gate e ngay, m-inde be bo *Siyɔ ti. E mbal ki dɔ kum lo ti. Dəw ki un mene ade ə nɛ ki rɔsɔl e tɛɛ dɔe ti al ††.» ⁷ MBal kin e mbal ki gate e ngay rɔsi ti səi je ki uni mesɪ adi-e. Nə ki rɔ dije ti ki uni mede adi-e al, e mbal ki njé ra kəy je mbati, ki təl mbal ki dɔ kum kəy ti. E mbal ki nje tigə dəw jigɪ ti ki nje kadi dəw osi ††. ⁸ Tigəi-e jigɪ ti osi tado mbati kun mede kadi ta ki rɔjeti. Ningə e nɛ ki sɔbi kadi a re dɔde be ††. ⁹ Nə səi je, səi gin dije ki mbəti, səi njé kijə nɛ məsi je lə

NGar, səi gin dije ki kay njay, səi dije ki Luwə ində səsi dɔ jine mba kadi iləi mbɛ kilə je ki əti bəl ki ra. E ki bar səsi lo ki ndul tɛɛ səsi lo kunji ti ləne ki ay njay njay ††. ¹⁰ Səi ki kəte səi dije lə Luwə al, nə ngɔsine səi dije lie, səi ki kəte ingəi koo kəm-to-ndoo lə Luwə al, nə ngɔsine ingəi koo kəm-to-ndoo lie ‡.

Kisi nje kadi-me dan dije ti ki gəri Luwə al

¹¹ NGakom je ki njé ndigi ləm, təkɪ səi mba je ki isi dɔ-nangi ti tə be ləsi al, m-ilə dingəm mesɪ ti kadi imbati ngur nɛ ra lə darɔ ki to rɔsi ti, isi rɔ ki rɔsi ki me ti. ¹² Sɔbi kadi awi ki hal ki maji dan dije ti ki uni mede al, mba kadi re isi təti ta dɔsi ti tə njé ra majal je ka, ooi kilə rasi je ki maji ningə iləi tɔji dɔ Luwə ti ndɔ ti ki a re. ¹³ Ki mbata lə Luwə, sɔbi kadi iləi dɔsi gin tɔgi ti lə dije pəti ki isi dɔ kɔbe ti, adi e ngar ki bo ki isi dɔ kɔbe ti pəti, ¹⁴ ki njé kɔbe je ki gine ti, ki ində-de mba kadi indəi njé ra nɛ je ki majal ɔji-de, ə ɔsi gon njé ra nɛ je ki maji. ¹⁵ Tado e ndigi lə Luwə kadi irai nɛ ki maji uti ta ta ki kəl ki dɔ day ti lə dije ki mbə. ¹⁶ Kadi kilə rasi e kilə ra dije ki taa kiyə taa, ningə kadi taa kiyə taa ləsi təl nɛ kuti dɔ majal al, nə kadi kilə rasi e kilə ra bəə kilə je lə Luwə. ¹⁷ Kadi ɔsi gon dije pəti, indigi ngakɔsi je ki njé kadi-me je, awi ki bəl Luwə mesɪ ti, ɔsi gon ngar.

Bəə je ki njé kadi-me

¹⁸ Səi bəə kilə je, kadi iləi dɔsi gin tɔgi ti lə basi je ki bəl ki rɔjeti. Kadi iləi dɔsi gin tɔgi ti lə njé ki kalde maji ki sɔli lom lom par al, nə kadi iləi dɔsi gin tɔgi ti lə njé ki kalde ngə tɔ. ¹⁹ Tado e nɛ ki maji kadi, ki takul bəl Luwə, dəw uwə mene ngə me kɔ je ti ki ingə ki kanji kadi ra nɛ madi ki majal. ²⁰ Loki indəi səsi kində nɛ ra ki majal, ə uwəi mesɪ nga ə, se tɔba ri ə to ti ngɔ wa? Nə kin ə re e nɛ ra ki maji ki isi rai ə re ki kɔ dɔsi ti, ə uwəi mesɪ ngəme ti ningə, e nɛ ki maji ki ta kəm Luwə ti. ²¹ E ki mbata kin ə Luwə bar-n səsi, tado Kirisi e wa ki dɔne ingə kɔ mbata ləsi. Ningə iyə nɛ kɔji kin adi səsi mba kadi tə uni dɔ njae. ²² Kirisi ki ra majal al, taa ta ki ngom tɛɛ tae ti nja kare al tɔ. ²³ Loki dije taji-e, təl taji-de gogi al; loki dije adi-e kɔ, təl tɔ-de rɔ al. Nə iyə rɔne ji Luwə ti ki nje gangi ta ki dana. ²⁴ Kirisi ki ɔy majal je ləje dɔne ti dɔ kagi-dəsi ti mba kadi j-oy dɔ majal ti ə j-isi ki dɔje taa mbata nɛ ra ki dana. E ki takul ndunə do je lie ə ingəi rɔ nga. ²⁵ Tado kəte itoi tə bati je ki ndəmi rəbi be ††, nə ngɔsine, itəli ki rɔ nje kul-si ti ki nje ngəm darɔsi ti gogi.

Ta ki ɔji dɔ dəne je ki ngawde je me kəy ti

3 Be tə ə, səi dəne je, sɔbi kadi iləi dɔsi gin tɔgi ti lə ngawsi je, mba kadi re njé ki nɔ je dande ti mbati taa ta lə Luwə ka, ingəi-de adi Luwə ki takul pa njiyəsi, ki kanji kadi əli-de ta. ² Tado isi ooi nɛ rasi je ki to ay njay ki buki ki isi buki-de ti. ³ Sɔbi kadi mandɪ ki ra ləsi e ki gidɪ rɔ ti taga ne al. Adi e dɔ ki kuwə ki ndɔji ta, ki ningə je ki ra ki ɔr, ki kibi je ki gatide e ngay. ⁴ Sɔbi kadi

† 1:16 Labətiki 19.2 †† 1:25 Ejay 40.6-8 ‡ 2:3 Pa je 34.9
†† 2:6 Ejay 34.9 ††† 2:7 Pa je 118.22 ††† 2:8 Ejay 8.14

††† 2:9 Tɛɛ ki taga 19.5-6; Ejay 43.20-21; Dətarənom 4.20; 7.6
§ 2:10 Oje 1.6, 9; 2.1, 23, 25 †† 2:25 Ejay 53.4-6

mandi ki ra ləsi e ki ngəme ti kəy, ki e mandı ki a tuji al ki hal ki səl ləm ləm, ki kisi-maje ki e ne ki gate e ngay ta kəm Luwə ti. ⁵ E be ə, dəne je ki kay njay ki kəte nu, ki indəi mede dō Luwə ti rai mandı, iləi dōde gin tōgi ti lə ngawde je. ⁶ J-o dəne kare tə Sara ki təl rone go ta ti lə *Abirakam adi bar-e bane. NGəsiñe itəli ngane je, təkı re irai ne ra ki maji, ki kanji kadi ne madi kare ra səsi bəl. ⁷ Be ə, səi ngaw dəne je ka sōbi kadi isi ki nesi je, indəi kəmsi gode ti maji, tadō əi dije ki tōgide goto. Dsi gonde tadō a ingəi kadi-kare kisi ki dō taa lə Luwə naa ti səsi. İrai be mba kadi ne madi kare dōgi səsi ta rəbi kəl ta ki Luwə al.

Rəbi ndigi-naa lə ngakonaa je

⁸ Ta təl ta ti, sōbi kadi səi pəti, mər ta ləsi e kare, ta ki ga ləsi e kare, kadi indigi-naa tə ngakonaa je, kadi səi njé koo kəm-to-ndoo lənaa, ki njé dō səl. ⁹ Sōbi kadi ugəi kirə majal ki majal al, ta kirə ne taji ki ne taji al tō. Sōbi kadi səi njé njangi dō yo taa, tadō e kin ə e ne ki Luwə bar səsi ki mbae. Luwə bar səsi mba kadi ingəi njangi dō ki un mindine kadi n-adi səsi.

¹⁰ Ningə ne ki makitibi lə Luwə əl ə to kin:

«Dəw ki ge kadi n-isi ki dōne taa maji,
Ə n-oo maji ndōne je ki dōnangi ti ne ba,
Sōbi kadi ngəm ndonne dō kəl ta ti ki majal,
Ə ngəm tane dō kəl ta ngom ti tō.»

¹¹ Kadi dsi rone ngərangi kadi majal ti ə ra ne ki maji, Kadi sangi kisi-maje ə uwə rone ba me ti.

¹² Tadō kəm Babe e dō dije ti ki dana, Taa mbie to tagira kadi oo-n dō ta ki isi əli sie tō, Nə isi dsi ta njé ra ne je ki majal †.»

Kuwə tōgi ba me kō ti

¹³ Nə ə a ra səsi majal, loki itj rōsi kati me ra maji ti ə? ¹⁴ Re dije adi səsi kō mbata ne ra ki dana ki irai ningə, səi njé rōnəl, ə kadi iləli-de al, ta kadi mər ta ləsi aw ki yo je ne je al. ¹⁵ Nə kadi dsi gon Kirisi ki e Babe mesi ti. Kadi səi basi ki dōkagilo je pəti kadi dəw ki ra ki dəji səsi gin kində me dō ti ləsi ba əli-e. ¹⁶ Ningə kadi əli-de ki mindi ki səl ləm, ki buki-naa ti. Kadi awi ki me kuwə ki ta ki ay njay, mba kadi re isi təti ta dōsi ti tə njé ra majal je be ka, njé kəl ta je ki majal dō ne ra ti ki maji ki isi rai kin, rōde səl-de. ¹⁷ Re e kin ə e ndigi lə Luwə ningə, kingə kō mbata ne ra ki maji e soti itə ne ra ki majal.

Jəju Kirisi ingə kō mbata lə dije pəti

¹⁸ Tadō Kirisi e wa ingə kō nja kare ba ki nō ti mbata majal je lə dije. E ki e dəw ki dana, nə ingə kō mbata lə njé ra ne ki dana al, mba kadi re səsi rō Luwə ti. Tōli-e me darōe ti, nə NDil ki kay njay təl tōse ndəl adi isi ki dōne taa. ¹⁹ E ki tōgi NDil ka kin ə aw-n bitı ilə-n mbe Poy Ta ki Maji ndil dije ki isi dangay ti koo. ²⁰ Adi e ndil dije ki ndō ki kəte taji rō Luwə, loki isi-n səde dō ti dōk-agilo ti ki Nuwe isi ra-n bato. Me batōe ti kin, kər dije ndəy ba, adi dije jıjoo par ə awi ti ə aji ki takul man ki

un-de ki taa ††. ²¹ Man kin dō dō batəm ki isi aji səsi ngəsiñe. E mbata kər yoro je ki rō dəw ti kō al, nə e kun rō kadi Luwə ki me kuwə ki ta ki ay njay. Aji səsi ki takul ki Jəju Kirisi lo koy ti. ²² İ lo koy ti aw dōrə ti, isi dō ji kō Luwə ti, q be dō malayka je, ki ndəgi ne kində je ki go ndil ti ki awi ki kōbe, ki tōgi.

Gangi-naa ki majal

⁴ Təkı Kirisi ingə-n kō me darōne ti, səi je ka kadi awi ki mər ta kin mesi ti tə ne kati ləsi. Tadō dəw ki ingə kō me darōne ti e dəw ki goto me majal ti ki ra ngata. ² Goto me ti mba kadi ndəgi ndō je ki nay nōe ti, kisi ki dō taa lie e ki go ndigi ti lə Luwə bı ki ndigi ti lə darō al. ³ Adi asi be, dōkagilo ngay isi ta ne ra ti ki majal tə dije ki gəri Luwə al be. İrai majal me kaya ti, me ngur darō ti, me kasi ra ti, me kuso ki kay kadi ti, ki me yo ki ra ti ki to ra al. ⁴ Njé kun mede kadi Luwə al, ooi kadi e ne ki go ti al kadi imbatı buki rōsi me ne ra ti ki majal ki al dō lo kin səde, ə yə isi taji səsi. ⁵ Nə a cri gin ne rade ki majal nō Luwə ti ki e basi kadi a gangi ta dō njé kisi ki dōde taa ki njé koy je ba pəti. ⁶ E mbata kin ə njé koy je ka iləi-de mbe Poy Ta ki Maji lə Luwə mba kadi go ta ki gangi ti ki Luwə gangi dōde ti tə dije pəti, kadi isi ki dōde taa ki takul NDil təkı Luwə wa isi-n ki dōne taa be.

Maji kadi njé kaw-naa je isi kəm

⁷ Dōbəy ne je pəti e basi, ə kadi isi ki kəm-kədi ki kəm ki ay njay mba kadi əli ta ki Luwə. ⁸ Ningə kəte nō ne je ti pəti, kadi indigi-naa ndigi ki tingə bil dansi ti yo ki ne. Tadō ndigi-naa uti dō kosi majal je †. ⁹ Sōbi kadi uwəi-naa ki rō-naa ti me kəy ti je lənaa ki yo ki ne, ki kanji ba ta. ¹⁰ Təkı dəw ki ra dansi ti taa-n kadi-kare ki Luwə ade, sōbi kadi uni irai kilə mbata maji lə ndəge je, tə di-je ki njé ngəm ne ki maji, adi e njé ngəm kadi-kare je ki dangi dangi lə Luwə. ¹¹ Re dəw isi əl ta ningə, kadi əl ta ki ta Luwə ti, re dəw isi ra kilə bəə ningə, kadi ra ki tōgi ki Luwə ade, mba kadi Luwə ingə tōba me ne je ti pəti ki takul Jəju Kirisi ki tōba ki tōgi e lie ki dōkagilo je ki dōkagilo je. *Amen. ¹² NGakom je ki njé ndigi ləm, re ne na ki ngə ngay tēe dsi ti ka, kadi əti səsi bəl adi oy tə ne ki mba al. ¹³ Nə kadi irai rōnəl yo tadō kō ki ingə Kirisi, ə isi ingəi sie, mba kadi tə səi me rōnəl ti ki bo ngay, ndō ti ki a re me tōba ti ləne. ¹⁴ Re dije taji səsi mbata lə Kirisi ningə, səi njé rōnəl, tadō NDil tōba, ki e NDil Luwə isi dōsi ti. ¹⁵ Sōbi kadi dəw madi dansi ti ingə kō ki be kin al, adi e kō təl dəw, ə se kō bogi, ə se kō ne ra ki majal, ə se kō kində rō ta ti lə dije. ¹⁶ Nə re ingə kō mba kee nje kun go Kirisi ningə, kadi rōe səl-e al, kadi ilə taji dō Luwə ti tə kilə mbata tō Kirisi ki ba dōe ti. ¹⁷ Tadō e dōkagilo kadi ta ki gangi ilə ngirəne, ningə a ilə ngirə dō dije ti lə Luwə. NGA kin ə re a ilə ngirəne dōje ti ningə, dije ki njé mbati təl rōde go Poy ta ti ki Maji lə Luwə kam dōbəyde a to ban ə? ¹⁸ Makitibi lə Luwə ə nə: «Re ngə ki dəw ki dana ngay bəy taa kadi ingə kaji ningə, dəw ki nje me ndul ki nje ra majal, se

† 3:12 10-12: Pa je 34.13-17

†† 3:20 Kilə ngirə ne je 6.1-7.24 † 4:8 Tər ta je 10.12; Jk 5.20

yəe a to ban wa †?»¹⁹ Be ə, kadi njé ki isi ingəi kə ki go ndigi ti lə Luwə, iyəi rəde ji Nje kində nē je ti, ki e nje ka dana, ə nayj-naa ki lo me-maji ki ra ti.

Kilə lə nje kər nō njé kaw-naa je

5 Ki ngəsi sine kin, m-ilə dīgəm me ngatəgi je ti ki isi dansi ti. Mi ki mi ngatəgi madide, ki m-o lo kə je ki ingə Kirisi ki kəm, mi, m-a mi lo təba ti ki dəe a tēg tə.
² Kadi uli njé kaw-naa je tə bati je ki Luwə ilə-de jisi ti. Kadi uli-de ki go kində də ti al, nə ki go me ndigi ti təkə Luwə ndigi-n. Uli-de mba kingə-n la al, nə kadi e ki kadi rə ki tingə bil.
³ Kadi irai ngar də njé ti ki Luwə ilə-de gin jisi ti kin al, nə kadi səi nē ndaji mbata ti ləde yo taa.
⁴ Ningə loki Nje kul bati je ki bo a ində lo tēg hōy ba, a ingəi jəgi təba ki ndolee a goto al.
⁵ Be tə ə, səi ngan je, səbi kadi iləi dəsi gin təgi ti lə ngatəgi je. Ningə səi je pəti, kadi də səl to dansi ti ki rə-naa ti. Tədə makitibi lə Luwə əl ə nə: «Luwə tə rə dije ki njé kun dəde taa, ə adi me-maji ləne e ki dije ki njé səl də ††.»
⁶ Səbi kadi isəli dəsi gin təgi ji Luwə ti ki Nje təgi, kadi tə un dəsi taa dəkagiloe ti ki cji.
⁷ Ori taga je ləsi ibuki də Luwə ti, tədə e ə isi ində kəmne gosi ti.
⁸ Səbi kadi isi də

† 4:18 Tər ta je 11.31 †† 5:5 Tər ta je 3.34

njasi ti ki kəm ki kay njay, tədə nje bə ləsi, nje majal a njiyə ki lo, nō tə bəl ki a sangi dəw kadi tə n-ribe be.
⁹ Ai də njasi ti ngəme kadi-me Luwə ti ləsi, itəi-e rə. Tədə igəri bəti, ngakəsi je ki njé kadi-me je pəti ki də-nangi ti, isi ingəi ko kə ki isi ingəi kin tə.
¹⁰ A ingəi kə dəkagilo ndəy be, nə Luwə ki me-maji pəti e lie, ki bar səsi ki me təba ti ləne ki dəbəye goto, ki takul Kirisi, a təl ində səsi maji gogi, a adi ngirəsi ngə, a adi səsi təgi, ta a adi ai də njasi ti ba tə.
¹¹ Kadi təgi e lie ki dəkagilo je ki dəkagilo je. *Amen!

Dəbəy ta ki kuwə ji-naa

¹² NGon makitibi ki m-ndangi m-adi səsi kin, nje ra səm kadi m-ndangi e Silbə (Silasi) ‡, ki m-o-e tə ngokəje ki a dana. M-ndangi m-adi səsi kadi m-ilə-n dīgəm mesi ti, ə m-cji səsi m-adi igəri təkə e me-maji ki rəjeti lə Luwə ə uni rəsi adi ki mbae.
¹³ *Njé kaw-naa je ki *Babilon ti, ki əi njé ki Luwə mbəti-de, uwəi jisi, taa ngonm Marki †† ka uwə jisi tə.
¹⁴ M-dəji səsi kadi uwəi ji-naa kuwə ji ki təji ndigi lə ngakonaa je. Ningə kadi kisi-maje lə Luwə e səsi naa ti, səi pəti ki səi lə Kirisi.

‡ 5:12 Knjk 15.22, 40 †† 5:13 Knjk 12.12, 25; 13.13; 15.37-39

2 Piyər

ndangi

Ta ki dɔ makitibi ti ki kɔ joo ki Piyər ndangi

Dije ki Piyər ndangi makitibi kin adi-de, əi njé kun go Kirisí wa ba pəti (1.1). NGa nɪngə, nɛ ki bo ngay ki uwə me Piyər, e rɔ ki dije ki njé kilə lo ki nɛ ndo ki ɔsi ta Poy Ta ki Maji ki rɔjeti. Dije kin turi dan njé kaw-naa je ti, ra adi pa njiyə njé kaw-naa je to biriri. Nɛ kare ba ki a ra kadi dəw a dum-n-de, e ta kadi dəw gər Luwə əi ki Jəju Kirisí gər ki rɔjeti, təkí njé ki ooi Kirisí ki kəmde nim, ooi nɛ ndo lie ki mbide nim, əlii tae.

Go ta kuwə ji-naa ti (1.1-2), Piyər a dɔ hal ti ki kadi nje kun go Kirisí aw-n me pa njiyəne ti nim, a dɔ təl rɔ go ndu Luwə ti nim, təkí njé ki ooi Kirisí ki kəmde əlii tae (1.3-21). Nɪngə go ti, Piyər əl ta ki tɔgine ngay, ɔr-n gin njé kilə lo ki nɛ ndo ki ngom (2.1-22). Əl ta dɔ nɛ kare ti ki to ta dangi me nɛ ndo ti ləde lo kəye ti ki 3, ɔji-n dɔ mbə ki isi mbəi ki dije ki njé nginə təl Kirisí. MBəi səde əi nə dəw oo Kirisí ki a təl re al. Nɪngə dɔ ta ti ləde kin, Piyər əl ə nə kin ə re Kirisí təl law al ba, ɔji dɔ kore me lə Luwə ki iyə dɔkagilo adi dije ngay kadi əli ta dɔ rɔde ti ingəəi kaji. Njé kilə lo ki nɛ ndo je ki ngom kin toi ki dɔkagilo je pəti, adi ta ki Piyər ndangi me makitibi ti ləne ki kɔ joo kin, e ta ki tɔge to ki dɔkagilo je pəti. Piyər ilə dɪngəm me njé kadi-me je ti kadi awi ki kəte kəte me gər Babe ti, bi kadi iyəi rɔde adi dəw buki-de wale ki nɛ ndo je ki kəme goto kin al.

Kuwə ji-naa

1 Mi Simɔ Piyər ki nje ra kilə bəə, ki nje kaw kilə lə Jəju Kirisí ə m-ndangi makitibi kin. M-ndangi makitibi kin m-ilə-n madi səi njé je ki, ki go rəbi nɛ ra ki dana lə Luwə, ə se Nje kaji-je Kirisí, ingəi kadi-me ki maji ngay tə yaje be. ² Kadi me-maji ki kisi-maje lə Luwə to mbar mbar ki dɔsi ti, ki go rəbi gər ki igəri Luwə əi ki Babe ləje Jəju Kirisí təkí rɔjeti kin.

Bar ki Luwə bar-je ki kɔti ki kɔti-je

³ Me tɔgi Luwə ti kin ə, Babe adi-n-je nɛ je pəti ki j-awi ki ndooe mbata kisi ki dɔ taa ləje me bəl Luwə ti. Təkí rɔjeti, ra adi ji gər-e e ki bar-je mba kadi je naa ti sie dɔ kɔsi-gon ti lie ki kilə rae ki maji. ⁴ E be ə, adi-je nɛ maji je ki ndoləi ngay taa ki ndade e ngay tɔ ki un-n mɪndine, mba kadi loki ingəi-de ba, a asi kadi aji rɔsi ta ngur nɛ je ti ki njé tuji dije ki dɔnangi ti ne. Nɪngə a indəi rɔsi naa ti ki Luwə dɔ ji kise ti ki go kee Luwə ti. ⁵ Ki mbata kin ə, irai ki tɔgisi ba pəti kadi dɔ kadi-me ti ləsi, iləi pa njiyə ki maji dɔ ti, nɪngə dɔ pa njiyə ki maji ti, iləi gər Luwə ki rɔjeti dɔ ti. ⁶ Dɔ gər Luwə ki rɔjeti, maji kadi iləi kində dɔ rɔsi ti dɔ ti, dɔ kində dɔ rɔsi ti, iləi kuwə tɔgi ba me nɛ na je ti dɔ ti, nɪngə dɔ kuwə tɔgi ba me nɛ na ti, iləi nɛ ra ki go lo bəl Luwə ti dɔ ti. ⁷ Dɔ nɛ ra ki go bəl Luwə ti, maji kadi iləi ndigi ngakɔje je dɔ ti, nɪngə iləi ndigi-naa dɔ ndigi dije pəti dɔ ti. ⁸ Re awi ki hal je kin mesí ti ngay, ə re tɔgi ki kəte kəte nɪngə, Luwə a adi səsi tɔgi me kilə ki ra ti. Ba a asi kadi awi ki kəte kəte me gər Babe ti ləje Jəju Kirisí. ⁹ Nə re dəw madi aw ki hal je kin rɔne ti al ə, lo kadi a oo lo ay njay goto. Ba a to tə dəw ki nje kəm tɔ be. Mee oy dɔ ti kadi Luwə tɔgi majal je lie ki isi me ti kəte kin kɔ. ¹⁰ E be ə

ngakom je, uwəi tɔgisi ba mba kadi irai adi bar ki Luwə bar səsi ki kɔti ki kɔti səsi kin to tə nɛ ndam al. Re irai be nɪngə, nɛ ki a ra nɛ kadi a osi me majal ti a goto.

¹¹ Be ə, ta rəbi kɔbe ki a to ratata, a tɛɛ tati pəy pəy ngosi ti, adi e kɔbe lə Babe ləje ə se Nje kaji-je Jəju Kirisí.

¹² MBata kin ə, m-a m-ole mesí dɔ nɛ je ti kin taa taa. Təkí rɔjeti igəri-de adi ingangi me ta ki rɔjeti ki itaai kin ki bəlme ngata. ¹³ Nə m-o kadi e nɛ ki go rəbe ti kadi m-ole mesí dɔ nɛ je ti kin taa taa kadi isi kəm ba ki dɔk-agilo je pəti, ki mi-n ki dɔm taa dɔnangi ti ne bəy. ¹⁴ M-gər kadi dɔkagilo koym nay basi. Babe ləje Jəju Kirisí wa ə tɛɛ ki dɔe adi-m gər. ¹⁵ M-a m-ində tɔgi dɔ rɔm ti ki rəbi je ki dangi dangi mba kadi re go koym ti ka, asi kadi oləi mesí dɔ nɛ je ti kin par par.

Ta lə dije ki njé koo tɔji lə Kirisí

¹⁶ Təkí rɔjeti, loki j-adi igəri ta lə re me tɔgi ti lə Babe ləje Jəju Kirisí, j-ində ngirəje dɔ su je ti ki kidə ki maji maji lə dije kam ə, j-əl-n səsi ta je kin al. Nə j-o ndole ki əti bəl ki kəm je. ¹⁷ Oyo, Luwə ki Bawje ade kɔsi-gon nim, taa ilə tɔji dɔe ti nim tɔ, dɔkagilo ti ki Luwə ki aw ki piti kə əti bəl ade oo ndu ta ə nə: «E kam e NGonm, nje ndigi ləm, ki rɔm nəl-m dɔe ti ngay.» ¹⁸ Nɪngə je wa j-o dɔ ndu ki j dɔrɔ ti kin ki mbije, loki je naa ti ki Jəju dɔ mbal ki ay njay ti †.

¹⁹ Bəy taa, j-aw ki ta je lə njé kəl ta je ki ta Luwə ti ki asi kadi j-ində ngirə je dɔ ti ngə. Maji kadi uri mbisi go ta ti kin maji. Təkí rɔjeti, ta kin to tə por lambi ki unji lo ki ndul kururu ti be. Unji ratata kadi kunji lə kadi re. Nɪngə kadi kunji lə Kirisí unji ngəmesi, təkí me ki ta gin lo ti, adi lo unji-n dɔ dɔnangi ti kin be.

† 1:18 17-18: Mt 17.1-5; Mk 9.2-7; Lk 9.28-35

²⁰ Kəte nō nē je ti pəti, maji kadi igəri ta kin ay njay: dəw madi kare ki asi kadi ɔr me ta ki e ki ndangi me makitibi ti lə Luwə kin ki nē gər ləne ki sɔbi dɔne goto. ²¹ Təki rɔjeti, njé kəl ta je ki Luwə ti ki əli, əli ki go ndigi ti lə dəw al. Nə e NDil ki ay njay ə ɔsi dije adi əli ta ki ta Luwə ti.

Njé ndo nē je ki ngom

2 Dɔkagilo ti ki kəte ka, njé ngom je ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta je ki ta Luwə ti əi dan ngan *Isirayəl je ti nōg; be tɔ ə, njé ndo nē je ki ngom a tɛɛi dansi ti tɔ. A rəi ki nē ndo je ki ngom dan dije ti ki kanji kadi gəri, kadi a buki-de kɔ, ningə a mbati Bade ki nje taa dɔde ji majal ti. Lo kin ti, a ndɔri tuji ki a re ta ji naa ti ne ki dɔde ti. ² Dije ngay a uni gode me kaya je ti ləde, ningə kilə rade a ra adi dije a indəi njade dɔ nē ki rɔjeti, ibəi nangi. ³ Ki mbata ra ta la ləde ki ngay, a ədi səsi ki taje ki tade ti kadi taai nē maji je ləsi jisi ti. Ningə dɔk-agilo ti ki mari nu bəy ə, Luwə ində dɔ ta ki gangi ləde naa ti taa tuji a ibə-de nangi busi tɔ. ⁴ Təki rɔjeti, malayka je ki rai majal kəte, Luwə iyə-de kare ki kanji gangi ta dɔde ti al, nə buki-de lo kingə kɔ ti ki əti bəl. Dɔɔ-de ki kulə gindi me lo ki ndul kururu ti. Ningə lo kin ti ə, isi ngəm-de ti mba ngəm-n ndɔ gangi ta. ⁵ Taa Luwə iyə dije ki kəte ki kanji gangi ta dɔde ti al tɔ. Be ə adi man kɔ ki əti bəl re tuji dije ki majal ki rosi dɔnangi. Nə ke ə, aji Nuwe ki ilə mbə nē ra ki dana, taa aji dije ki rangi ki me kəy ti lie siri tɔ †. ⁶ Luwə gangi ta koy dɔ be bo je ti ki Sodom ki Gomɔr, ningə tuji-de ki por ki ro-de raki raki adi təli bu por. Nē kin to tə nē ndo ki a re dɔ dije ti ki njé bəl Luwə al ††. ⁷ Nə aji Loti ki nje ra nē ki dana, ki to rɔe ngay ki mbata hal njé sangi-naa kaya ti ki osi dɔ ta ti je ki njé tɔl dije ki me be bo je ti kin ‡. ⁸ Dɔkagilo ti ki Loti ki nje ra nē ki dana ka kin isi-n dande ti, oo nē je ki isi rai ki ta je ki isi əli, kada je ki kondɔ je, adi me tuji mbata hal kilə rade ki to lo ra ti al. ⁹ Be ə, Babe asi kadi taa dije ki njé bəl-e ilə-de taa dɔk-agilo kɔ je ti. Ningə asi kadi ngəm dije ki njé ra nē ki majal mba kadi ində ɔji-de ndɔ gangi ta ti tɔ. ¹⁰ Ki bo ngay, a gangi ta dɔ njé je ti ki njé təl rɔde go ngur darɔde ti ki go ji kiside ti yo, ə kidi tɔgi kɔbe ki dana lə Luwə. Əi dije ki njé kuwə kul rɔde, ningə nē ində ta ki ngə tade ti, adi bəli al kadi əli ta je ki mal dɔ nē kində je ti lə Luwə ki isi dɔrə tə nē piti je lie. ¹¹ Nə malayka je wa ki tɔgide itə tɔgi njé ndo nē je ki ngom səy kin ka gangi ta dɔde al nim, taa taji-de nō Babe ti al nim tɔ. ¹² NGa ningə dije ka kin rai tə da je ki wale, ki ku dɔde goto be, ki oji-de mba kadi e ki kuwə-de ə kaw tɔl-de par. Əli ta ki mal dɔ nē je ti ki gəri-de al. Luwə a tuji-de təki dije isi tɔli da je kam be. ¹³ Kilə rade je ki majal ki isi rai wa kin ə a təl nē kigə go jide. Əi dije ki nəl-de ngay kadi ooi maji rɔde dan kadi nda ti. Kiside ta nē kuso je ti səsi, loki isi ədi səsi ki ngan ta je ki tade ti kin e nē ki to njé, e nē ki to rɔɔl.

¹⁴ Re ə nə igg kəmde ba, bo sangi-naa kaya ti ə rosi mede. Bə ra majal to mede ti par par, isi buki dije ki

tɔgide ki go ndil ti goto, wale. Mər ta je ləde e dɔ rəbi kingə la ti ki go rəbe ti al ki dɔkagilo je pəti. Əi dije ki ndɔl lə Luwə e dɔde ti. ¹⁵ Loki tusi rəbi ki rɔjeti iyəi ka kin ba, uri wale, uni rəbi ki go Balam ti ki ngon lə Bəwor. Balam ki nəl-e ngay kadi taa la ra-n majal, ¹⁶ nə Luwə kɔl sie ki mbata majal lie ki ra. Be ə ngon kɔ koro ki e da, əl ta al, nə əl ta gangi-n nje kəl ta ki ta Luwə ti Balam, dɔ kilə ra ti ki mbə lie ††. ¹⁷ Dijee kin toi tə man ki ij kam be, toi tə kil ndi ki nəl ndɔr-e aw sie kam be. Luwə ində dɔ lo ki ndul kururu dana mbata ti ləde. ¹⁸ Əli ta je ngay ki kəme goto ki dɔ-naa ti. Uni kilə rade je ki go koo ngur darɔ ti, ədii dije ki ta ji naa ti ne bəy, tɛɛi pati pati ta kuwə madi ti ki dije ki njé njiyə njiyə ki go rəbe ti al. ¹⁹ Əli-de təki e rəbi kingə dɔ, nga ningə əi je wa əi bəə je lə ngur darɔ ki isi tuji-de kɔ yo. Tadɔ dəw ki ra ka e bəə lə nē ki uwe gin tɔgine ti. ²⁰ Ki ɔji dɔ dije ki tɛɛi kɔ gin nē ra je ti ki to nje ki dɔnangi ti ne ki go rəbi gər Babe ləje ki e Nje kaji-je Jəju Kirisi kin, re təli awi iləi dɔde gin nē je ti kin gogi bəy, adi ɔi be dɔde ti ba, ji kiside ki gogi ne kin a majal ngay itə e ki kəte bəy. ²¹ Tadɔ e soti ngay mbata ti ləde kadi gəri rəbi nē ra ki rɔjeti al, kadi gəri bəy taa təli tusi ndu-kun ki ay njay ki ingəi kin iyəi. ²² Ningə nē ki tɛɛ dɔde ti kin e ta ki rɔjeti ki to me tər ta ti ki ə nə: «Bisi təl aw ta tɔmɔ ti ləne gogi †,» ə se «Kɔsongi, tɛɛ ki lo ndogɔ man ti be par ə təl aw rogi bɔr ti gogi.»

Babe Jəju Kirisi a təl re

3 Njé ndigi je ləm ki ngay, e kin e makitibi ki kɔ joo ngata ə m-ndangi m-adi səsi kin. Ningə me makitibi ti ki joo ki m-ndangi m-adi səsi kin, m-sangi kadi m-ole mesi dɔ mər ta ti ki maji ki nē ndo je. ² M-dəji səsi kadi adi mesi ole dɔ ta je ti ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti, ki əi dije ki dana əli kəte kin nim, taa dɔ ndu-kun ti lə Babe ləje, Nje kaji-je, ki njé kaw kilə je adi səsi kin nim tɔ. ³ Nē ki dɔsəy, maji kadi indəi dɔsi ti maji təki me ndɔ je ti ki dɔbəy ti ə, a oi dije ki kilə rade e kilə mbə ki naa par ki a tɛɛi kadi mbəi səsi. A rai nē je ki go ndigi ti lə darɔde, ⁴ ningə a əli əi nə: «E al ə əl ə nə n-a n-re a? NGa a ra ban tɔy ə j-o-e al ə? Ka je je oyi mari nu ba, nə nē je pəti toi təki toi lo kilə ngirəde ti nu wa kin ba ə toi kin!» ⁵ Lo kin ti, gəri bəti, nə mbati kadi gəri təki e Luwə ə ində dɔrə əi ki dɔnangi ki ta ki tane ti mari nu ba. Luwə gangi dɔnangi naa ti ki man, ningə adi dɔnangi tɛɛ a dangi dan man ti. ⁶ Bə e be tɔ ə, ndɔ ki Luwə tuji-n dije ki kəte kɔ ki man kɔ ki bo ngay †††. ⁷ NGa ningə ki ɔji dɔ dɔrə əi ki dɔnangi ki bone kin, ta lə Luwə ki kare wa kin əl təki Luwə ində-de adi isi nginəi por ki kadi a ɔ-de. Toi isi nginəi ndɔ gangi ta ki kadi Luwə a tuji-n dije ki njé mbati təl rɔde go ndue ti. ⁸ NGa ningə nē kare ki kadi səi njé ndigi je ləm indəi dɔsi ti maji, e kadi igəri təki ki rɔ Babe ti, ndɔ kare to tə bal ki dibi, ə bal ki dibi to tə ndɔ ki kare be tɔ. ⁹ Babe ɔy lo kɔji ndigi ra ti ləne, təki dije madi gai kin al. E kisi ə isi dɔ ti səsi, tadɔ ndigi kadi dəw madi tuji al, nə kadi dije pəti ingəi dɔkagilo kadi iyəi rəbi njiyəde je ki majal kɔ.

† 2:5 Kilə ngirə nē je 6.1-7.24 †† 2:6 Kilə ngirə nē je 19.24
‡ 2:7 Kilə ngirə nē je 19.1-16

†† 2:16 Kɔr Isirayəl je 22.4-35 ††† 2:22 Tər ta je 26.11 †††
3:6 5-6: Kilə ngirə nē je 1.6-9; 7.11

¹⁰ NDɔ lə Babe a re təkɪ nje bogɪ a re-n kam be. Ningə ndɔe ti kin, dɔrɔ a goto kɔ ki tɔgɪ ki to bəl ngay. Nɛ kində je ki dɔrɔ ti por a ro-de kɔ, ningə dɔnangi ki nɛ je ki dije rai-de me ti kin, Luwə a gangɪ ta dɔde ti tɔ. ¹¹ E be ə, təkɪ nɛ je kin pətɪ a gotoi, sɔbi kadi səi a səi dije ki toi ban ə? A səi dije ki pa njiyəsɪ e dana, dije ki njé bəl Luwə. ¹² Sɔbi kadi a ingəmi ndɔ lə Luwə, ningə kadi isangi rəbi kadi re kalangi. NDɔe ti kin, e ndɔ ki por a ɔ dɔrɔ ro-e raki, ningə nɛ kində je ki dɔrɔ ti a lɛi me por ti jipi tɔ. ¹³ J-əi je ba, təkɪ Luwə un-n ndune adi-je, j-a ji nginəi ta dɔrɔ ki sigɪ əi ki dɔnangi ki sigɪ † ki kadi nɛ ra ki rɔjeti a ɔ be me ti.

¹⁴ E mbata kin ə, njé ndigɪ je ləm, me nginə ta ndɔ re Babe ti kin, maji kadi indəi tɔgɪ dɔ rɔsi ti kadi səi dije ki kay njay, dije ki ta goto dɔde ti nɔ Luwə ti, kadi lapiya e dansi ti sie. ¹⁵ Maji kadi igəri təkɪ kisi dɔ ti lə Babe kin adi səsi dɔkagilo kadi ingəi kaji. Ningə e ko ta wa kin tɔ

† 3:13 Ejay 65.17; 66.22

ə ngokɔje, nje ndigɪ ləje Pol ndangi-n makitibi adi səsi ki gosi ki Luwə ade. ¹⁶ Ningə e wa kin tɔ ə e ta ki ndangi me makitibi je ti lie pətɪ, loki əl ta ki dɔ ta je ti ki m-əl kin. Ta je lie ki madɪ, lo gər mee ngə ngay, adi dije ki isi day, dije ki ai dɔ njade ti me kadi-me ti al, mbiri me ta lie təkɪ mbirii ndəgi ta je ki me makitibi ti lə Luwə ka kin be tɔ. Ra-e ki be kin a re ki tuji dɔ darɔde ti əi je wa.

Ta kɔji ki dɔbəy ti

¹⁷ Ki cɔji dɔsi, səi njé ndigɪ je ləm ki ngay, m-ndəji səsi ngata. Ningə maji kadi adi kəmsi ədɪ dɔ rɔsi ti, bi adi di-je ki njé mbati təl rɔde go ndu Luwə ti, ki uri wale kam, ndri səsi gode ti, ki ta ngom je ləde, adi iyəi dɔ rəbi ki maji ki ai ti kin kɔ al. ¹⁸ Nɛ ki kadi irai, e ta kadi awi ki kəte kəte me nɛ ra ti ki nəl Babe ləje Jəju Kirisi ki e nje kaji-je, ki me gər-e ti. Ningə kadi dije iləi tɔji dɔe ti, bone ki lo ti, bitɪ ki nɔ ti! *Amen!

1 Jā

ndangi

Ta ki dɔ makitibi ti ki dɔsɔy ki Jā ndangi

Dəw ində tɔ Jā dɔ makitibi ti kin al, nə njé ki kəte gəri maji kadi makitibi je mitə e Jā ə ndangi-de. E ki dɔsɔy kin ɔji-je nɛ madi kare dɔ dije ti ki nje ndangi makitibi ndangi adi-de al. Ne kare ki ba, nje ndangi makitibi tɔji ndaji nɛ je madi ki rɔ njé kaw-naa je ti ki makitibi kin sɔbi dɔde adi j-o. Njé kaw-naae je kin, njé ki əli əi nə n-əi njé ra kilə lə Luwə, ki ndəmi rəbi kadi-me Kirisi rai-de majal ki nɛ ndo je ki ngom. Rai-de majal təkɔ j-o-n rɔ njé kaw-naa je ti lə Kirisi ngay go koy Kirisi ti. E mbata kin ə, nje ndangi makitibi ilə jine dɔ nɛ je ti joo me makitibi ti ləne:

Kilə dɔngəm me dije ti ki ndangi makitibi adi-de kadi njiyəi me kində rɔ naa ti ki rɔjeti ki Luwə nim ki NGone Jəju Kirisi nim. Ningə e nɛ ki sɔbi kadi a tɔji me ndigi-naa ti dande ti.

Rɔ ki nɛ ndo ki go rəbe ti al ki ə nə dɔnangi ki je me ti kin e dɔnangi ki rosi ki majal bi Kirisi ki e NGon lə Luwə asi kadi a təl rɔne dəw ti re me ti al. Njé ndo nɛ je ki ngom kin əli təkɔ Jəju ki dɔnangi ti ne e dangi ki Kirisi ki e dəw ki Luwə mbəte. Əli əi nə Kirisi e dəw ki me ndil ti par bi dəw a oo-e al. Taa təli əli bəy tɔ təkɔ re dəw gər Luwə ki rəbi nɛ gər ləne, ba ɔngə kajɔ par ngata, bi e ta kadi go ti ə dije ndigi-naa je, rai nɛ ki go rəbe ti wa taa al ngata. Ningə əi je kin əi nɛ ndo je ki go rəbe ti al ki ilə kagi nɔ Poy ta ti ki Maji, ə kadi e ki rɔ səde.

Nje ndangi makitibi ilə ngirə ta ləne ki nɛ ki uwə mee ki e kadi tɔgi njé kadi-me je me kində rɔ naa ti ki sɔbi kadi indəi-naa ti ki Luwə nim ki Jəju Kirisi nim kin, taa me kində rɔ naa ti dande ti nim tɔ (1.1-4). Lo kin ti, sɔbi kadi ai dana me naji ki ma ti ki njé ki ooi Kirisi ki kəmde nim, ooi ta lie ki mbide nim mai kin. Nje ndangi makitibi daji njé ki dangi makitibi kin adi-de kadi njiyəi me kunji ti, tadɔ Luwə e kunji. Ningə e mbata kin ə, sɔbi kadi rai kilə ki ndu-kun ki dɔ ndigi-naa ti (1.5-2.17). Go ti, nje ndangi makitibi əl təkɔ njé tɔ rɔ Kirisi ki tɔgide ngay a jɔ taa, ningə əi njé ngom je ki a naji təkɔ Jəju e Kirisi ki Luwə mbəte kin al (2.18-29). Ba a nɔɔ ole mede dɔ ti təkɔ njiyə me nɛ ra je ti ki rɔjeti, me ndigi-naa ti yo je ki ne je, ki me ka dɔ nja ti ki Jəju Kirisi kin ə e nɛ je ki tɔji kadi je ngan lə Luwə təkɔ rɔjeti (3.1-24). Go ti, nje ndangi makitibi tɔji-de rəbi kɔr kəm nɛ ki rɔjeti al ki nɛ ki rɔjeti naa ti, ba təl re dɔ kɔ ta ti ki dɔ ndigi-naa ti ka kin bəy. Əl-de təkɔ ke dəw lə Luwə e ndigi-naa, tadɔ Luwə e nje ndigi dije (4.7-21). Jā tɔl ta makitibi ləne ki kilə ji dɔ nɛ ti ki bari-e kadi-me ki nje tətɔ rɔ, taa təl re dɔ ngongi ta je ti madi tɔ (5.1-21). Makitibi kin e makitibi ki ilə jine dɔ rəbi njiyə ki Kirisi ti adi ay njay. Adi tɔgi njé kun go Kirisi me mər ta je ti ləde, taa ra səde kadi ɔsi nɛ ndo ki go rəbe ti al ki a ur ki dəw wale kin ngərangi nim, ilə dɔngəm mede ti kadi gəri lo dɔɔ rɔde naa ti ki Jəju nim, ki ndigi-naa nim tɔ.

Ta Kajɔ

1 Nɛ ki e lo kilə ngirə nɛ je ti †, nɛ ki j-o ki mbije, nɛ ki j-o ki kəmje, nɛ ki ji go kɔri kɔri, nɛ ki jije ɔdɔ, e ta kajɔ ki biti ki nɔ ti. ² Kajɔ kin ɔdɔ rɔne adi j-o-e ki kəmje; ji ma naji lie. Ningə e mbata kin ə, j-isi j-ilə səsi mbɛ kajɔ ki kəte e kadi Bawje Luwə ti, ba go ti, e ki tɛɛ ki dɔe kadi-je. ³ Nɛ ki j-o ki kəmje nim, j-o ki mbije nim, ə səi ka j-ilə səsi mbɛ tɔ. Lo kin ti, a indəi rɔsi naa ti səje dɔ me kasi-naa ti ki j-aw-n ki Bawje Luwə nim, ki NGone Jəju Kirisi nim kin. ⁴ Ningə ji ndangi makitibi kin j-adi səsi kadi rɔnəl ləje asi-naa tapi.

Njiyə me kunji ti

⁵ Luwə e kunji, ngon til ki ndəy be ka goto rɔe ti, ningə e kin ə e ta kilə mbɛ ki j-ɔngə ta Jəju Kirisi ti ə je j-ilə səsi mbɛ. ⁶ Kin ə re j-əli j-əi nə meje e naa ti ki Luwə, ningə j-ai nɔɔ ji njiyəi me til ti bəy ə, j-əi njé

ngom je, nɛ ki rɔjeti goto rɔje ti. ⁷ A re ji njiyəi me kunji ti təkɔ Luwə wa e-n me kunji kin be ba, me je e naa ti ki naa nim, taa məsi Jəju ki NGone togɔ majal je ləje pətɔ kɔ tɔ.

⁸ Kin ə re j-əli j-əi nə ji rai majal al ə, j-isi j-adi rɔje j-əi je wa, taa nɛ ki rɔjeti goto rɔje ti tɔ. ⁹ Nə re ji tɛɛ taje dɔ majal je ti ləje ə, Luwə ki e dəw ki yətɔ ndune al nim, e dəw ki dana nim kin a iyə go majal je ləje kɔ, taa a bɔr ra go ti al je ləje pətɔ kɔ tɔ. ¹⁰ A kin ə re j-əli j-əi nə j-əi njé ra majal je al ə, ji bari Luwə nje ngom, ningə ta lie ka goto meje ti tɔ.

Kirisi, nje ra səje

2 Nɔngəm je, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi mba kadi osi me majal ti al. A kin ə re dəw madi osi me majal ti ə, j-awi ki nje naji ta dɔje ti ki isi kadi Bawje ti nɔ, adi e Jəju Kirisi, ki e dəw ki dana. ² Tadɔ e e ə un rɔne ilə kɔ adi koy mbata majal je ləje. Ningə e mbata majal je ləje par al, nə mbata majal je lə dije pətɔ ki dɔnangi ti ne.

† 1:1 Jā 1.1

Təl rɔ go ndu-kun ti ki bo ngay, ki e ndigi-naa

³ Re ji təl rɔje go ndu-kun je ti ba, j-asi kadi j-əli ki me ki tji kati tēki ji gəri Luwə. ⁴ Dəw ki əl ə nā: «M-gər Luwə», nā təl rɔne go ndu-kun je ti lie al, dəwe kin e nje ngom, ta ki rɔjeti goto rɔe ti. ⁵ Nə re dəw təl rɔne go ndu Luwə ti ba, ndigi Luwə adi asi-naa tapi. Lo kin ti, j-a ji gəri ki me ki tji kati kadi meje e naa ti ki Luwə. ⁶ Dəw ki əl ə nā mene e naa ti ki Luwə ba, sɔbi kadi dəwe kin njiyə tēki ndɔ ki Jəju njiyə-n kin be.

⁷ Madim je, njé ndigi je ləm ki ngay, e ndu-kun ki sigi ba m-ndangi m-adi səsi al, nā e ndu-kun ki to mari nu, ki ingəi lo kilə ngirə kində ne je ti nu wa kin †. Ndu kune ki to mari nu kin, e ta wa ki osi mbisi ti kəte nu kin. ⁸ Nə m-təl m-əl bəy tɔ m-ə nā e ndu-kun ki sigi ə m-ndangi m-adi səsi. Ningə kee ki rɔjeti, dəw oo ki rɔ Kirisi ti nim ki rɔsi ti nim, tado til də kɔ, adi kunjɔ ki rɔjeti ngata ə isi unji.

⁹ Dəw ki ə nā n-isi n-njiyə me kunjɔ ti, nā a dɔ ti ngɔ isi ɔsi ngokone ta ba, dəwe kin e me til ti wa bəy. ¹⁰ Dəw ki ndigi ngokone, e me kunjɔ ti, ne madi kare ki to rɔe ti ki kadi a ra adi osi goto. ¹¹ Nə dəw ki isi ɔsi ta ngokone, e me til ti; isi njiyə me til ti, gər lo ki isi aw ti al, tado til dibi kəme ti.

Kɔsi rɔ ngərangi ki ne ra je ki dɔnangi ti ne

¹² NGanm je, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi tado majal je ləsi e ki kiyə go kɔ ki takul Jəju Kirisi. ¹³ NJé koji-m je, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi tado igəri dəw ki e kəte lo kilə ngirə ne je ti. NGan basa je ki ngan madi je, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi tado itəti rɔ nje majal.

¹⁴ NGanm je, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi tado igəri dəw ki e Bawje. NJé koji-m je, m-ndangi makitibi m-adi səsi tado igəri dəw ki e kəte lo kilə ngirə ne je ti. NGan basa je ki ngan madi je, m-ndangi makitibi m-adi səsi tado tɔgisi e ngay, ta lə Luwə uwə lo kisi mesi adi itəti rɔ nje majal. ¹⁵ Adi ne ra je ki majal ki dɔnangi ti ne kin uwə mesi al, taa adi mər ta je ki dɔnangi ti ne uwə mesi al nim tɔ. Kin ə re ne ra je ki dɔnangi ti ne uwə me dəw ə, dəwe kin lo kadi a ndigi Luwə goto. ¹⁶ Tado, ne ra je ki majal ki dɔnangi ki əi: ngur ra ndigi lə darɔ, ki kəm-nda, ki kində gu ki ne kingə je ki dɔnangi ti ne kin, ne je kin pəti jii rɔ Bawje Luwə ti al, nā jii dɔnangi ti ne. ¹⁷ NGa ningə dɔnangi ki ngur ne ra je ki majal ki me ti kin pəti a dəi, nā dəw ki nje ra go ndigi ti lə Luwə a isi ki dɔne taa biti ki ngɔ ti.

¹⁸ NGanm je, j-əi dɔbəy ndɔ ti ngata. Ningə əli adi oi tēki nje tɔ rɔ Kirisi a re, nga ningə ki basine kin, dije ngay ki njé tɔ rɔ Kirisi a njiyəi ne. Lo kin ti, ji gər kadi je dɔbəy ndɔ ti ngata. ¹⁹ Əi dije ki tɔgisi danje ti ne ə awi, nā ke ə əi dije ləje ki rɔjeti al. Kin ə re əi dije ləje ki rɔjeti ə re a isi səje ne. Nə tusi-je iyəi-je be ə awi, kadi tɔji ki taga tēki dəw kare dande ti ki e dəw ləje ki rɔjeti goto.

²⁰ Səi ba, ingəi NDil Luwə ki Kirisi adi səsi, ə ra adi igəri ne ki rɔjeti. ²¹ NGa ningə, kin ə m-ndangi makitibi

m-adi səsi ba, e mbata gər ba igəri ne ki rɔjeti al al, nā e mbata gər ki igəri ne ki rɔjeti ka kin ə m-ndangi-n makitibi m-adi səsi. Ningə igəri maji kadi ne ki ngom a tɔgisi me ne ki rɔjeti al tɔ. ²² Nə ə e nje ngom ə? Nje ngom e dəw ki nje kəl kə nā: «Jəju e Kirisi al» kin. Nje tɔ rɔ Kirisi e dəw ki mbatɔ Baw NGon əi ki NGon. ²³ NGa ningə, dəw ki mbatɔ NGon, dəwe kin uwə Baw NGon ki rɔne ti al jagi tɔ.

²⁴ Səi je ba, maji kadi ingəmi ta ki osi mbisi ti lo kilə ngirə ne je ti nu kin maji. Kin ə re ingəmi ta ki osi mbisi ti lo kilə ngirə ne je ti nu kin maji ba, mesi a e naa ti kare ba ki NGon nim ki Bawe nim. ²⁵ Ningə kun mindi ki Kirisi un adi-je e kaji ki biti ki ngɔ ti.

²⁶ Ne ki m-a dɔ ti ngay ə m-ndangi-n makitibi kin m-adi səsi e ta lə dije ki isi sangi kadi n-buki səsi wale kin. ²⁷ NGa ningə səi, NDil Luwə ki Kirisi adi səsi kin isi mesi ti, adi awi ki ndoo kadi dəw ndo səsi ne al. Ki rɔjeti, NDil Luwə ndo səsi ne je pəti, ningə ndo səsi ne ki rɔjeti bi ndo səsi ngom al. E mbata kin ə, kadi irai ne ki ndo səsi, adi mesi e naa ti ki Kirisi.

²⁸ Oyo, nganm je, adi mesi e naa ti ki Kirisi, mba kadi ji tji meje kati lo ki a tɔgisi hɔy, taa kadi j-ilə dɔje nangi ki rɔsɔl nge ti, ndɔ ree ti al tɔ.

²⁹ Təki igəri kadi Kirisi e dəw ki dana, maji kadi indəi dɔsi ti tɔ tēki dəw ki nje ra ne ki dana e ngon lə Luwə.

3 Oi ndigi ki əti bəl ki Bawje Luwə ndigi-je kin! NDigi-je ndigi ki bar-n-je ngane je. Ningə j-əi ngane je tēki rɔjeti wa ka tɔ! Kin ə re dije ki gei ne je ki dɔnangi ti ne ngay gəri-je al ə, tɔji kadi gəri Luwə. ² NJé ndigi je ləm ki ngay, ki basine kin j-əi ngan lə Luwə, nā ne ki j-a ji təl lo ti ti, to lo bɔyɔ ti bəy. Ningə ne kare, ji gər kadi ndɔ ki Kirisi a tɔgisi hɔy ba, j-a ji to titi-naa sie, tado j-a j-o darɔe wa tēki rɔjeti. ³ NGa ningə, dije pəti ki awi ki kində me ki be kin dɔ Kirisi ti ba, a ɔgi rɔde ra majal tēki Kirisi wa tɔgisi kadi majal ti al kin be.

⁴ Dəw ki ra ki ra majal, ɔsi ta ndu-kun lə Luwə, tado majal ki ra e tɔ rɔ ndu-kun lə Luwə. ⁵ Igəri maji kadi Kirisi re mba kɔr majal je ləje, ningə e, dəw oo majal rɔe ti al. ⁶ Lo kin ti, dəw ki a dɔ Kirisi ti, e dəw ki a nay ki lo ra majal ti al, nā dəw ki nay ki lo ra majal ti, e dəw ki oo Kirisi al nim, gər-e al nim tɔ.

⁷ NGanm je, indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti, adi dəw ədi səsi al. Kin ə re dəw ra ne dana ba, e dəw ki dana tēki Kirisi e-n dəw ki dana kin be tɔ. ⁸ Dəw ki nay ki lo ra majal ti, e dəw lə su, tado su e nje ra majal lo kilə ngirə ne je ti nu. Ningə kire NGon lə Luwə e ki mba kadi tujɔ kilə rae je.

⁹ Dəw ki təl rɔne ngon Luwə ti, e dəw ki a iyə ta majal ki ra, tado tɔgi ki jii rɔ Luwə ti e rɔe ti. Asi kadi a nay ki lo ra majal ti al, tado Luwə e Bawe. ¹⁰ Rəbi ki kadi dəw a gər-n ngan lə Luwə ay njay dan ngan lə su ti ə to kin: dəw ki mbatɔ ra ne ki dana nim, mbatɔ ndigi ngokone nim e dəw lə Luwə al.

NDigi-naa

¹¹ MBɛ ta ki osi mbisi ti lo kilə ngirə ne je ti, e ta kadi indigi-naa ki yo je ki ne je ††. ¹² Ningə kadi irai tēki Kay

† 2:7 Jā 13.34

†† 3:11 Jā 13.34

ra-n kin al. Kāy e dāw lə nje majal ə təl ngokone. Ningə e mbata ri ə təl-n ngokone ə? Təl-e mbata kilə rae e Kāy majal, nə kilə ra ngokə e kilə ra ki dana †.

¹³ NGakom je, kin ə re dije ki ne ki dɔnangi ti ne nəl-de ngay ɔdi ta ləsi al ə, adi əti səsi bəl al. ¹⁴ J-əi, ji gəri kadi ji tēgi me koy ti j-uri me kaji ti, tado ji ndigi ngakə-je je. E be tado dāw ki ndigi ngokone al, e dāw ki isi gin tɔgi ti lə koy. ¹⁵ Dāw ki me majal ki ngokə e dāw ki nje təl dije. NGa ningə igəri maji kadi dāw ki nje təl dije, kaji ki biti ki nɔ ti goto rəe ti. ¹⁶ Ne ki kadi ji gər-n ne ki bari-e ndigi-naa ə to kin: Jəju Kirisi un rone ilə kɔ mbata ləje, e be ə, je ka maji kadi j-un rɔje j-ilə kɔ mbata ti lə ngakəje je tɔ. ¹⁷ Ne kare, kin ə re dāw aw ki ne kingə je ki dɔnangi ti ne, ə oo ngokone me ndoo ti, nə uti kəmne dɔe ti ningə, ndigi Luwə to ra be rəe ti ə? ¹⁸ NGakom je, adi ji ndigi-naa ki bal ta je ki taje ti ne par al, nə adi ji ndigi-naa ki kilə ji kadi-naa, me ne ra ti ki rɔjeti. ¹⁹ Lo kin ti, j-a ji gəri kadi j-əi dije lə ta ki rɔjeti, ngata ningə, ta kəm Luwə ti, j-a j-iləi meje nangi. ²⁰ Təki rɔjeti, re meje uwə-je ki ta ka, ji gər kadi Luwə itə meje taa, gər ne je pəti tɔ. ²¹ NJé ndigi je ləm ki ngay, kin ə re meje gangi ta dɔje ti al ə, j-a j-əl ta ki Luwə ki me ki tɔ kati. ²² Ne je pəti ki ji dəje, j-a j-ingə rəe ti, tado ji təl rɔje go ndu-kun je ti lie nim, ji ra ne je ki nəl-e nim.

²³ NGa ningə, ndu ki un adi-je ə to kin: e ta kadi j-ade meje ki tɔ NGone Jəju Kirisi, taa kadi ji ndigi-naa ki yo je ki ne je təki Kirisi adi-n-je ndune ††. ²⁴ Dāw ki ngəm ndu-kun je kin, e dāw ki a dɔ Luwə ti nim, Luwə isi mee ti nim tɔ. Ne ki kadi ji gər-n təki Luwə isi meje ti, e ki takul NDile ki adi-je.

Gər NDil Luwə ki ndil ki majal

4 NJé ndigi je ləm, dije ki isi əli əi nə n-awi ki ndil mede ti kin itaai mede pəti al, nə kadi nai-de oi bəy taa se NDil ki awi e NDil ki j rɔ Luwə ti wa. Tado njé ngom je ngay ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta je ki ta Luwə ti, sanəi-naa dɔnangi ti ne. ² Dāw ki ra ki gər kadi Jəju Kirisi təl rone dāw ti aw ki NDil Luwə mene ti, ningə e kin ə e rəbi ki kadi igərii NDil Luwə. ³ Ningə dāw ki mbati kadi gər təki Jəju Kirisi təl rone dāw ti, aw ki NDil Luwə mene ti al, nə e ndil nje bə lə Kirisi yo ə aw-n mene ti. Əli adi oi ki mbisi təki nje bə lə Kirisi a re, ningə ki basine kin, re e dɔnangi ti ne ngata.

⁴ Səi nganm je, səi dije lə Luwə, ningə səi itəti rɔ dije ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta ki ta Luwə ti kin, tado NDil ki awi mesi ti itə ndil ki isi me dije ti ki njé kodi ta lə Luwə al. ⁵ NJé ngom je ki njé kəl kə nə n-əi njé kəl ta ki ta Luwə ti ka kin əi me ne ra ti ki ɔsi ta Luwə, taa ta kəl-de ka e ta kəl ki ɔsi ta Luwə tɔ. E mbata kin ə dije ki njé kodi ta lə Luwə al ooi ta ləde maji ngay. ⁶ NGa ningə, j-əi, j-əi dije lə Luwə adi dāw ki gər Luwə ba a oo ta ləje, nə dāw ki e dāw lə Luwə al, a oo ta ləje al. Lo kin ti, j-a ji gəri NDil ki rɔjeti ki ndil ki ngom.

NDigi-naa j rɔ Luwə ti

⁷ NJé ndigi je ləm ki ngay, adi ji ndigi-naa ki yo je ki ne je, tado ndigi-naa j rɔ Luwə ti. Dāw ki nje ndigi madine e ngon lə Luwə, taa e dāw ki gər Luwə tɔ. ⁸ Nə dāw ki ndigi madine al, gər Luwə al, tado Luwə e dāw ki nje ndigi dije. ⁹ Oi tɔji ki Luwə tɔji-je ndigi ki ndigi-je kin: Luwə ilə NGonne ki kare ba be dɔnangi ti ne kadi tə ki go rəbi lie ba j-isi-n ki dɔje taa. ¹⁰ E je ba ji ndigi Luwə al, nə e e ə ndigi-je, ə ilə NGonne ki un rone ilə kɔ kadi-kare ti mbata kigə-n dɔ majal je ləje ‡.

¹¹ NJé ndigi je ləm ki ngay, kin ə Luwə ndigi-je be ningə, ɔbi kadi j-əi ka ji ndigi-naa ki yo je ki ne je tɔ. ¹² Dāw ki oo Luwə ki kəmne goto, nə kin ə ji ndigi-naa ki yo je ki ne je ba, Luwə isi meje ti, ningə ndigi dije lie tɔji rone ki taga rɔje ti tɔ.

¹³ Ne ki a ra kadi ji gəri-n təki j-isi me Luwə ti nim Luwə isi meje ti nim e NDile ki adi-je. ¹⁴ NGa ningə, je j-o ki kəmje nim, ji ma naje nim təki Bawje Luwə ilə ki NGone kadi aji dije ki dɔnangi ti ne. ¹⁵ Kin ə re dāw gər kadi Jəju e ngon Luwə ə, Luwə isi mee ti nim, e isi me Luwə ti nim. ¹⁶ Ba j-əi, ji gəri maji nim, j-adi meje nim təki Luwə ndigi-je. Luwə e nje ndigi dije, adi dāw ki njiyə me ndigi-naa ti, Luwə e mee ti nim, e e me Luwə ti nim tɔ. ¹⁷ Kin ə re ji ndigi-naa j-adi osi rəbə pəy ba, j-a ji tɔ meje kati ndɔ gangi ta ti. J-a ji tɔ meje kati tado ji kisi ki dɔ taa ləje dɔnangi ti ne to tə yə Kirisi be tɔ. ¹⁸ Bəl goto me ndigi-naa ti, ndigi-naa ki rɔjeti ɔr bəl kɔ. Bəl e ne ki tɔji kində kɔji ki kadi a re, ningə dāw ki nje bəl e dāw ki ndigi-naa goto rəe ti.

¹⁹ J-əi ba, ji ndigi-naa tado e Luwə ə ndigi-je kəte. ²⁰ Kin ə re dāw madi əl ə nə: «M-ndigi Luwə», ningə təl ɔsi ta ngokone ə, e dāw ki nje ngom kare. Kin ə re ngokɔi ki o-e ki kəmi ne kin indige al ə, Luwə ki o-e ki kəmi al kin asi kadi a indige al. ²¹ *NDu-kun ki j-ingə rɔ Luwə ti əl ə nə: «Dāw ki ndigi Luwə ba, ɔbi kadi ndigi ngokone tɔ.»

Kadi-me NGon Luwə e ngirə ndigi-naa

5 Dāw ki adi mene kadi Jəju e *Dāw ki Luwə mbəte e ngon lə Luwə. NGa ningə, dāw ki ndigi baw ngon, ndigi ngone ki oje tɔ. ² Kin ə re ji ndigi Luwə, ə ji rai kilə ki ndu-kun je lie ningə, lo kin ti ə j-a ji gəri-n təki ji ndigi ngane je. ³ Tado ndigi Luwə e ta kadi ji ngəmi go ndu-kun lie. Ningə ndu-kun je lie ɔy al tɔ, ⁴ mbata ngan lə Luwə pəti təti rɔ ndigi ra ki dɔnangi ti ne. Ningə ne ki ji təti-n rɔ ndigi ra ki dɔnangi ti ne e kadi-me ləje. ⁵ Nə ə asi kadi təti rɔ ndigi ra ki dɔnangi ti ne ə? Dəwe ba e dāw ki adi mene kadi Jəju e ngon Luwə kin par.

Naji ki ma ki dɔ Jəju ti

⁶ E Jəju Kirisi ə re dɔnangi ti ne ki man batəm ləne nim ki məsi koyne nim. Re ki man par al, nə re ki man əi ki məsi. Ningə NDil ə e nje ma naji, mbata NDil e ta ki rɔjeti. ⁷ Ba ki ne kin, njé ma naji je əi mitə, ⁸ adi e

† 3:12 Kilə ngirə ne je 4.1-8 †† 3:23 Jā 13.34; 15.12; 17

‡ 4:10 2.2

NDi! Luwə nim, man nim, taa məsi nim tɔ. Ningə nɛ je ki mitə kin ndude e naa ti. ⁹Ji taa naji ki ma lə dije maji, nə naji ki ma lə Luwə tɔge e ngay wa bəy tɔ; ningə e naji ki ma ki ma dɔ NGonne ti. ¹⁰Dəw ki adi mene NGon Luwə aw ki naji ki ma kin mene ti, nə dəw ki taa ta lə Luwə al, ra-e nje ngom ti, tadɔ taa naji ki ma ki Luwə ma dɔ NGonne ti kin al.

Kaji ki bitɪ ki nɔ ti

¹¹Naji ki ma ki kadi ji gəri maji e kaji ki bitɪ ki nɔ ti ki Luwə adi-je kin. Ningə e kaji ki adi-je ki takul NGone. ¹²Dəw ki e me NGon ti ingə kaji, nə dəw ki e me NGon ti al, kaji lie goto. ¹³NGa ningə, ki ne kin, m-ndangi makitibi kin m-adi səsi, səi ki adi mesi NGon Luwə, kadi igəri təkɪ ingəi kaji ki bitɪ ki nɔ ti.

Kəl ta ki Luwə mbata lə njé ra majal je

¹⁴Kin ə re ji dəji Luwə nɛ ki go ndigi ti lie ə, a oo dɔ nduje, ningə lo kin ti, j-a ji tɪ meje kati. ¹⁵Təkɪ ji gər kadi

oo dɔ nduje, ji tɪ meje kati kadi j-a j-ingə nɛ ki ji dəje tɔ.

¹⁶Kin ə dəw madi oo ngokone me majal ti ki asi kadi tɛɛ koy ə, maji kadi əl ta ki Luwə ə Luwə a aje. E dije ki majal je ləde a tɛɛ koy al ə ta kin sɔbi dɔde. Ta kare, majal madi e nɔɔ a tɛɛ ki koy, ningə e ko majal ki be kin ba m-dəji səsi kadi əli ta ki Luwə dɔ ti al. ¹⁷Nɛ ra ki go ti al pəti e majal, nə majal pəti ba tɛɛ koy al. ¹⁸Ji gər kadi dije ki əi ngan lə Luwə, a nayi-naa ki lo ra majal ti al, tadɔ NGon lə Luwə ngəm dɔde, nje majal asi ra səde nɛ madi al. ¹⁹Ji gər kadi je dije lə Luwə, nə dɔ-nangi ba pəti e gin tɔgi ti lə nje majal. ²⁰Ji gər bəy tɔ kadi NGon lə Luwə re, adi-je nɛ gər ki kadi ji gər-n Luwə ki rɔjeti. Ningə je, j-ində rɔje naa ti ki Luwə ki rɔjeti ki takul NGone Jəju Kiriisi. E ə e Luwə ki rɔjeti, e ə e kaji ki bitɪ ki nɔ ti.

²¹NGanm je, ɔgi rɔsi kun go kagi yo je.

2 Jā

ndangi

Ta ki dɔ makitibi ti ki kɔ joo ki Jā ndangi

Nje ndangi makitibi kin ba rɔne ə nə n-e «NGatɔgi». Ningə ta kələ tɔji kadi e dəw ki aw ki ngon tɔgi madi dɔ dije ti ki ndangi makitibi adi-de kin. NDangi ta adi «Dəne ki Luwə mbəte nim adi ngane je nim». Ningə Dəne əi ki ngane je kin, ki rɔjeti ba, əi njé kaw-naa je ki lo madi ti (1).

Ilə dɔngəm mede ti kadi njiyəi me ta ki rɔjeti ki me ndigi-naa ti (1-6); taa ndəji-de kadi indəi kəm-kədi dɔ rɔde ti ki rɔ dije ti ki njé ndo nɛ ki go rəbe ti al təkɪ əl-n me makitibi ti ki dɔsɔy kin be tɔ (7-11). Nje ndangi makitibi tɔl ta makitibi ləne ki ta kaw mba ki ndigi kadi n-a n-aw ki dɔde ti, taa əl-de ta kuwə ji-naa lə njé kaw-naa je ki e sədə indəi tae ti tɔ (12-13).

Təkɪ əl-n me makitibi ti ki dɔsɔy, dəji dije ki ndangi makitibi kin adi-de kadi indəi kəm-kədi dɔ rɔde ti nim, kadi uwəi tɔgide ba me kadi-me ti ki rɔjeti nim tɔ.

Kuwə ji-naa

1 Mi NGatɔgi lə njé kaw-naa je, m-ndangi makitibi kin madi j Dəne ki Luwə mbəti, taa madi ngani je ki səi sədə je, m-ndigi səsi ndigi ki rɔjeti. Ningə e mi par ba m-ndigi səsi al, nə e dije pəti ki gəri nɛ ki rɔjeti ə ndigi səsi. ²Ji ndigi səsi mbata nɛ ki rɔjeti uwə meje, ningə e nɛ ki a to meje ti ki ndɔ je ndɔ je. ³Ba ji dəji kadi me-maji, ki koo kəm-to-ndoo, ki lapiya lə Bawje Luwə əi ki NGone Jəju Kirisi e səsi naa kadi isi me nɛ ra ki rɔjeti ki me ndigi-naa ti.

Nɛ ra ki rɔjeti əi ki ndigi-naa

⁴Rɔm nəl-m ki dum bitɪ kadi m-o təkɪ ngani je madi isi njiyəi dɔ rəbi ti ki rɔjeti, təkɪ Bawje Luwə dəji-n-je. ⁵Ningə ki basine kin, Dəne ki nje ndigi ləm, nɛ ki m-dəji, e ta kadi ji ndigi-naa ki yo je ki nɛ je. E ndu-kun ki sigi ba m-adi al, nə e ndu-kun ki j-ingəi lo kilə ngire ti nu wa kin †. ⁶NDigi-naa e njiyə go ndu-kun ti lə Luwə. NGA ningə, ndu-kun ki osi mbisi ti lo kilə ngire ti nu, e ta kadi injiyəi me ndigi-naa ti.

† 1:5Jā 13.34; 15.12, 17

⁷Njé kədi dije kilə-de kɔ ngay sanəi-naa ki lo pəti dɔ-ndangi ti ne, ningə mbati kadi n-əli təkɪ Jəju Kirisi təl dəw təkɪ rɔjeti. Lo kin ti a oi dəw ki nje ngom, ki nje tɔ rɔ Kirisi. ⁸Indəi kəm-kədi dɔ rɔsi ti səi je wa, mba kadi kandi kilə rasi nay kɔ kare al, nə kadi ingəi nɛ kigə go jisi ki asi loe ti bərərə. ⁹Ningə dəw ki a dɔ njane ti me nɛ ndo ti ki ɔji dɔ Kirisi al, nə tɔ a dam kare yo, e dəw ki nɛ madi ki dɔɔ-e naa ti ki Luwə goto. Dəw ki a dɔ njane ti me nɛ ndo ti ki ɔji dɔ Kirisi, e dəw ki dɔɔi-naa naa ti ki Luwə nim ki NGone nim. ¹⁰Kin ə re dəw madi re rɔsi ti ki nɛ ki rangi bi ki nɛ ndo kin al ba, uwəi-e ki rɔsi ti al nim, uwəi jie al nim. ¹¹Tadɔ re uwəi jie ba, irai madi-naa sie dɔ kilə rae ti ki majal.

Ta ki dɔbəy ti

¹²M-aw ki nɛ je ngay bəy kadi m-əl səsi, nə m-ndigi kadi m-ndangi ki man ndangi nɛ me makitibi ti al. Tadɔ m-ində mem ti kadi m-a m-aw rɔsi ti kadi m-əl səsi ta ki tam, kadi tə rɔnəl ləje osi taga pəy. ¹³Dije ki dan njé kaw-naa je ti ki ne, ki əi dije ki Luwə mbəte uwəi jii.

3 Jā

ndangi

Ta ki dō makitibi ti ki kō mitā ki Jā ndangi

Makitibi kin ka e «NGatōgi» ā ndangi tō (3 Jā 1; 2 Jā 1), ningā ndangi adi Gayusi. Ji gār nē madi kare dō Gayusi ti kin al, nā nē kare ba, nje ndangi makitibi tōje kadi e dāw ki a dō njane ti me nē ki rōjeti. Hale e dangi ki hal Diyotirābi ki e dāw kare ki aw ki hal ki ngā dan njé kaw-naa je ti. Diyotirābi āl ta lā «NGatōgi» majal nīm, taa e dāw ki uwā mba je ki rōne ti al nīm tō.

Nje ndangi makitibi piti Gayusi maji ngay ōji dō ka dō nja ti lie nīm ōji dō maji ki isi ra ki njé kadi-me je nīm tō (1-8). NGatōgi nō rōne ōji dō hal Diyotirābi (9-10), nā āl ta lā nje kun go Kirisi madi ki tōe nā Dāmetirusi maji ngay, tēki e dāw ki kilē rae maji (11-12). Go ti ba, āl ta kaw mba ki ndigi kadi n-a n-aw ki dōde ti, taa āl-de ta kuwā ji-naa lā made je ki indāi tae ti tō (13-15).

Tēki j-o-n me makitibi ti ne, ji gāri kadi ra mba ki kuwā ngakōje je ki rōje ti e nē madi ki tōji ndigi-naa nīm, tōji ka dō nja ti me nē ki rōjeti nīm tō.

Kuwā ji-naa

¹ Mi NGatōgi lā njé kaw-naa je, m-ndangi makitibi kin madi j nje ndigi lām ki ngay Gayusi, ki m-ndigi ndigi ki rōjeti. ² Madim ki ngay, m-ndingā kadi nē je pāti ki rōi ti awi maji ki kēte kēte. M-dāji kadi darci e ki lapiya tēki ndili e-n ki lapiya kin be tō.

Gayusi e nje ra nē ki maji

³ Tēki rōjeti, rōm nāl-m ngay, tadō ngakōje je ki rāi tēgi ne, mai naji dō nē ki rōjeti ki ooi rōi ti. Āli ta dō njiyā ti ki isi njiyā me nē ki rōjeti. ⁴ Nē ki adi-m rōnāl ngay e ta kadi m-o tēki nganm je isi njiyāi dō rābi ti ki rōjeti. ⁵ Madim ki ngay, isi tōji ka dō nja ti lāi me kindā ti ki isi indā kēmi go ngakōje je ti, ki āi mba je wa bāy. ⁶ NGakōje je kin, mai naji ndigi ki indigi-de kin ki ta kām njé kaw naa je ti. Kadi ingy ki lo ra ti sēde ra ki asi ta tō Luwā kadi uni ta mba lāde ki kēte. ⁷ E ki mbata tō Kirisi ā osii dō rābi ti ki kanji taa nē ji dije ti ki gāri Luwā al. ⁸ J-āi ba, sōbi kadi j-ōsi gin dije ki be kin, mba kadi j-indāi rōje naa ti sēde dō kilē kilē mbē nē ki rōjeti ki isi rai.

Hal Diyotirābi

⁹ M-ndangi ngon makitibi m-adi njé kaw-naa je, nā Diyotirābi ki e dāw ki ge kadi n-e taa n-isi dō dije ti ra kilē ki ta lām al. ¹⁰ E mbata kin ā, ndō ki m-a m-tēg rōsi ti ā, m-a m-āl kilē rae ki majal kin ki taga, e ki isi indā dōje lo ti ki ta je ki majal. Ningā nē kare ki to ngay, e wa mbati kuwā ngakōje je ki mba ki rōne ti, taa dije ki ndigi kadi n-uwāi-de ki rōde ti ka ōgi-de dōe tō. Dije ki uwāi ngakōje je ki rōde ti ba, e tuwā-de kō dan njé kaw-naa je ti. ¹¹ Nje ndigi lām ki ngay, indaji majal ki ra al, nā kadi indaji maji ki ra. Dāw ki nje ra maji e dāw lā Luwā, nā dāw ki nje ra majal e dāw ki gār Luwā al.

¹² Re e Dāmetirusi ba, e dije pāti ā mai naji ki maji dōe ti. Nē ra ki rōjeti ki j rō Luwā ti, ki isi tāl rōne go ti wa kin ka ma naji lie. Taa je wa ka ji ma naji lie tō. Ningā igār kadi naji ki ma lāje e naji ki ma ki rōjeti.

¹³ M-aw ki nē je ngay kadi tō m-āli, nā m-ndigi kadi m-ndangi ki man ndangi nē ki kagi ndangi nē al.

¹⁴ Tadō m-indā mām ti kadi kagi lo ngay al ā j-a j-o-naa, kadi j-āl-naa ta ki taje. ¹⁵ M-dāji kadi isi ki lapiya. Madije je ki ne uwāi jii. Ningā kadi uwā ji madije je ki nōō kare kare adi-je tō.

Judî

ndangi

Ta ki dɔ makitibi ti ki Judî ndangi

Makitibi læ Judî kin, ndangi adi njé kaw-naa je ki lo madi ti gin kare be par al, nà ndangi adi dije pæti ki njé kun go Kîrisi. Ta ki me makitibi ti kin aw naa ti basi ki makitibi ki kɔ joo ki Piyær ndangi (2Pî. 2). Makitibi læ Judî æi ki Makitibi ki kɔ joo læ Piyær joo pu rɔi ki dije ki njé ndo nɛ ki majal. Dije kin dæw a gær-de ki ræbi kaya rade. Go kilæ ngiræ ta ti (1-2), nje ndangi makitibi ilæ jine ki tɔgine kæm njé njiyæ taa ki nɛ ndo ki ngom ti, ki turi dan njé kaw-naa je ti, ba æl-de adi gæri tæki ta ki gangi ki bo to isi ngæm-de nɔɔ (3-16). NGa ningæ, dam ti læ njé kadi-me je ba, Judî dæji-de kadi ai dɔ njade ti me kadi-me ti (17-23). Go ti, tɔl ta makitibi læne ki kilæ tɔji dɔ Luwæ ti ki e ki karne ba par æ e Luwæ. Luwæ ki e nje kaji dije ki go ræbi læ Jæju Kîrisi (24-25). Kin æ re makitibi kin tɛɛ ki gin tɔgi ta ki ngom ki e nɛ ki dæw a maji al ba, ilæ jine maji ngay dɔ tɔgi ti æi ki nɛ kindæ me dɔ ti ki njé kun go Kîrisi ingæi ki rɔ Luwæ ti, me tɔ Jæju Kîrisi ti ki ræbi læ NDil Luwæ kin (20-21).

Kuwæ ji-naa

1 Mi Judî, bææ kilæ læ Jæju Kîrisi, ki mi ngokɔ Jaki †, æ m-ndangi makitibi kin m-adi sæi ki Luwæ bar sæsi, ki Bawje Luwæ ndigi sæi, ki Jæju Kîrisi ngæm sæsi ta nɛ læne kin. ² Ningæ kadi koo kæm-to-ndoo, ki lapiya, ki ndigi-naa læ Luwæ to mbar mbar ki dɔsi ti.

Njé ndo nɛ je ki ngom

³ Njé ndigi je læm ki ngay, m-ndingæ ngay kæte kadi m-ndangi makitibi madi sæsi dɔ kaji ki j-æi kare ba dɔ ti kin. Ningæ ki basine kin, e tɔgi madi ki isi dɔm ti kadi m-ndangi makitibi kin m-adi sæsi, m-ilæ-n dingæm mesi ti kadi iɔi dɔ kadi-me ti ki Luwæ adi dije læne nja kare ba par goe gangi kin. ⁴ M-æl be mbata dije madi ki ta ki gangi ki dɔde ti e ki ndangi me makitibi ti læ Luwæ kæte nu kin, turi dansi ti, isi mbiri ta me-maji læ Luwæ kin, tæli-e ta ra kaya ti læde, taa mbati dæw ki e karne ba æ e Nje kun dɔje, ki e Babe læje Jæju Kîrisi kin tɔ.

⁵ M-gær kadi igæri nɛ je pæti maji, nà m-ndigi kadi m-ole mesi dɔ ti tæki, loki Babe tɛɛ ki dije læne be bææ ti Ejipi ti, go ti, tɔ ko njé je ki rai rɔde tæ njé me ngæ je ††. ⁶ Ningæ m-ndigi kadi m-ole mesi dɔ ti bæy tæki, malayka je ki ai dɔ tɔgi ti ki Luwæ adi-de kin al, nà mbati lo kaside, Luwæ uwæ-de dangay ti lo ti ki koo, dɔɔ-de ki kulæ gindi ki kadi a toi biti ki nɔ ti, mbata ta ki gangi ki boy ki a re. ⁷ E be tɔ æ, Sodom ki Gomɔr ‡ ki be je ki gæi gidide, ki uni rɔde ilæi me kaya ki ra ti, kae ti læ malayka je wa ka kin tɔ, adi sangi-naa ki lo sangi ti al kin, Luwæ uwæ-de dangay ti me por ti ki a to biti ki nɔ ti. Ningæ e kin e ndæji-naa ki to mbata læ dije pæti.

⁸ E be æ, njé ndo nɛ je ki ngom ka kin, me dɔ majal ti læde, buri ki rɔde, kidi tɔgi læ Luwæ, taji malayka je ki æi nɛ piti je. ⁹ Nɛ kare, Misæl ki nje kun dɔ malayka je ††,

† 1:1 Mt 13.55; Mk 6.3 †† 1:5 Tɛɛ ki taga 12.51; Kɔr Isirayel je 14.29-30 ‡ 1:7 Kilæ ngiræ nɛ je 19.1-25

loki isi naji-naa ta ti ki su, isi kɔli-naa dɔ nin Moji ti kin ka ††, sangi kadi n-gangi ta madi tæ nɛ taji dɔe ti al, nà ta ki æl ba, æl æ nà: «Kadi Babe indæi dɔji †††.» ¹⁰ Næ dije ki njé ndo nɛ ki ngom kin, nɛ ki gæri-e al ka taji-e, nga ningæ, nɛ gær ki ojii-de tæ yæ da je be par kin ba, e nɛ ki kadi tuji-de tæ tuji yo. ¹¹ Tuji e dɔde ti, tadd uni ræbi læ Kæy †††; mbata læ la æ uri wale tæ Balam § be; tuji tadd tæi rɔ tæ Kore †† æi ki dije læne be. ¹² Kaside sæsi ta nɛ kuso ti læ ngakonaa je, ra adi nɛ kuso læsi tæl nɛ ki to njé. Usoi je æyi-naa je adi asi-de ki kanji rɔɔɔl, gɔi ta tide æi je wa. Toi tæ kilæ ndi ki næl ɔr-e aw sie adi lo kadi ædi goto kin be, toi tæ kagi je ki nay kandidate ti ka andi al, adi loki dæw ɔr-de ki ngiræde ba kɔ ba, tæli oyi koy ki kɔ joo kin be. ¹³ Najî kilæ rade je ki to rɔɔɔl ki taga tæ pungî ba ki buki pulumne ngangî ba ti kin be. Taa toi tæ mee je ki gæri lo kawde al, ki lo ki ndul kururu to mbata læde biti ki nɔ ti kin be.

¹⁴ E æi je æ nje kæl ta ki ta Luwæ ti Enoki ††† ki e kaje ki nje kɔ siri go Adam ti ndɔ ndil dɔde ti æ nà: «Oi, Babe a re ki malayka je dibi kuti bæy bæy, ¹⁵ kadi gangi ta ki bo dɔ dije ti pæti. A uwæ njé ra majal je pæti dangay ti dɔji-n dɔ kilæ rade je ki majal pæti ki rai ɔsii ta Luwæ, taa dɔji-n dɔ ta je ki to kæl al pæti ki æli dɔ Luwæ ti tɔ.» ¹⁶ Æi dije ki rɔnæl læde goto, isi bai ta ki dɔkagilo je pæti. Rai nɛ je ki mede ndigi, ta ki isi tɛɛ tade ti e rɔ ki kɔji, ningæ re o-de isi toi dæw pe pe kin ba, e kadi ingæi nɛ ki to soti ki darɔde rɔ dæwe ti kin.

Ta kɔji ki rɔ njé ndole go Kîrisi ti

¹⁷ NGa ningæ, ki dɔji dɔsi, sæi njé ndigi je læm ki ngay, m-dæji sæsi kadi adi mesi ole dɔ ta ti ki njé kaw kilæ je læ Babe læje Jæju Kîrisi æli sæsi kæte nu kin. ¹⁸ Æli sæsi æi nà:

†† 1:9 1Tæsa 4.16; Daniyæl 10.13, 21; 12.1; Ntd 12.7 †† 1:9 Dætarænom 34.6 ††† 1:9 14-15 ††† 1:11 Kilæ ngiræ nɛ je 4.3-8 § 1:11 Kɔr Isirayel je 22.1-35 †† 1:11 Kɔr Isirayel je 16.1-35 ††† 1:14 Kilæ ngiræ nɛ je 5.18, 21-24

«Dɔkagilo ki dɔbɛy ti ə a ingəi dije ki a ibəi səsi kogii nim, a njiyəi ki go ndigi ra ti ki majal ki mede ti nim t.»
¹⁹ Kadi igəri, e əi je ə əi njé re ki gangi-naa. Ningə mər ta je ləde e mər ki go darɔ ti, bi e mər ta ki j rɔ NDil Luwə ti al. ²⁰ Nə səi, njé ndigi je ləm ki ngay, m-dəji səsi kadi adi ngirə kisi ki dɔ taa ləsi e dɔ kadi-me ti ki rɔjeti ləsi kin. Əli ta ki Luwə ki tɔgi NDile. ²¹ Ningə kadi uwəi tɔgisi ba me ndigi ti ki Luwə ndigi-je. Uwəi tɔgisi ba inginəi ta Babe ləje Jəju Kirisi ki me me-maji ti lie, a adi səsi kaji ki biti ki nɔ ti kin. ²² Njé ki mede isi tɔsi, maji kadi oi kəm-to-ndoo ləde. ²³ Aji-de ki rəbi nagi ta por ti taa. Njé ki rangi bəy, maji kadi oi kəm-to-ndoo ləde, nga ningə oi rɔsi maji kadi ilati rɔsi ki kilə rade je ki ma-

jal kin al, nə kadi ɔsi kilə rade je ki majal ngərangi. ɔsi ngərangi, biti kadi kibi rɔde ki kilə ki go darɔ ti təl-e nɔ ki to nje ti kin ka kadi ɔsi ngərangi bəy.

Kilə tɔji dɔ Luwə ti

²⁴ Kadi kilə tɔji e ki dɔ Luwə ti ki e ki karne ba ə e Luwə, e ki asi kadi ngəm səsi adi osi me majal ti al, e ki kadi a ra adi itɛgi rəi me kunje ti ki rɔnəl ki kanji yoro, e ki aji-je ki rəbi lə Babe ləje Jəju Kirisi kin. Ningə kadi tɔba, ki kəti bəl, ki tɔgi, ki kɔbe, e lie, dɔkagilo ti ki də, ki dɔkagilo ki bone, ki dɔkagilo ki a re biti ki nɔ ti!
 *Amen.

Nɛ ki tɛɛ ki dɛ

Ta ki dɔ makitibi Nɛ ki tɛɛ ki dɛ ti

To ki «Apokalipisi» ki j-ingə me makitibi ti e ta Girəki ki kɔr mee ki ta Nanginda nə «Nɛ ki tɛɛ ki dɛ». Ningə e Jə ki e ki kare dan njé kaw kilə je ti ki dɔgi gide joo ə Babe Jəju Kirisi tɛɛ ki dɔ nɛ je ki rɔjeti ki to lo bɔɔɔ ti ade ndangi (1.1-2).

Jə ndangi Makitibi kin a e basi ki bal ki bu kare go koji Kirisi ti be. NGa ningə, e dɔkagilo ti ki nje kɔbe ko bo ki Rom ti ndigi kadi dije ɔsi məkaside nangi nɔne ti tə yo madi be. Njé kun go Kirisi ki mbati kɔsi məkaside nangi nɔe ti, adi-de kɔ ngay. Be ə, uwəi Jə awi iləi-e dangay ti dɔ dər ti ki Patimosi, mbata lə Poy Ta ki Maji ki ilə mɛɛ. NDangi makitibi kin adi njé kaw-naa je ki siri ki dɔnangi Aji ti ki bari-e Aji ji du (bone bari-e Turki).

Njé kun go Kirisi ingəi kɔ mbata gər ki gəri kadi Babe ləde e kare ba ə e Jəju Kirisi. E be ə, me kɔ ti kin, Jə ndangi makitibi adi-de, ilə-n dɔngəm mede ti kadi ai dɔ njade ti. Me makitibi ti ki Jə ndangi kin, nɛ ki əl tae ngay me ti e nɛ je ki oo me ndil ti, ki ndaji nɛ je ki tɔji nɛ je ki to ki kəme kəme. E ndaji nɛ je ki to me makitibi kun mindi ti ki kɔke nɔɔ. Je dɔkagilo ti ki tɔgi je ki majal isi ɔdi rɔde, nə Jəju Kirisi ki e Babe a re kadi a budi-de mur mur.

Lo kilə ngirə ta ti, Jə əl ta ki dɔ rɔne ti tə nje kaw kilə lə Kirisi ki nje kɔ lo koy ti (1.1-8).

Nɛ ki dɔsɔy, Jə tɔji nɛ koo me ndil ti lie ki dɔsɔy ki Jəju əl-e ta me ti kadi ndangi adi njé kaw-naa je ki siri ki dɔnangi Aji ti ki bari-e Aji ki du (1.9-3.22).

Go ti, Jə əl ta lə kun ki uni-e awi sie dɔrɔ ti adi oo nɛ je ki dangi dangi ɔsi go-naa me ndil ti. OO nɛ kində je ki me dɔrɔ ti ki isi ɔsi kurə Luwə əi ki Jəju Kirisi (4-5); oo makitibi ki nɛ kuwe je ki siri (6.1-8.1); oo təbi je ki siri (8.2-11.19); oo diragɔ əi ki da je ki joo (12.1-13.18); oo NGon bati əi ki dije ki kigə dɔde ki dibi bu ki dibi kuti ki dibi ɔɔ dɔ ti (144.000), taa ta ki gangi ki a re ki malayka əl ta dɔ ti tɔ (14.1-20); oo kɔpi je ki siri ki a rəi ki wongi lə Luwə (15.1-16.21); oo tuji ki a ɔsi dɔ Babilon ti, ki rɔ a tətɔ da, ki nje kəl ta ngom kə nə n-e nje kəl ta ki ta Luwə ti, ki rɔ ki a tətɔ su (17.1-20.10); taa oo dɔrɔ ki sigi, ki dɔnangi ki sigi, ki Jorijaləm ki sigi tɔ (21.1-22.5).

Makitibi Nɛ ki tɛɛ ki dɛ tɔl tane ki ndu ki ndəji ki ngə ngay ki Kirisi, Nje kɔ lo koy ti ndəji, ki ndue ki un ə nə: «M-a m-re basine» (22.6-21). E makitibi ki ra rɔne tə makitibi ki ngə ngay ə se to bəl wa be. NGa ningə Jə ndangi mba kadi ilə-n bəl me njé kadi-me je ti al, nə ndangi kadi ilə-n dɔngəm mede ti dɔkagilo je ti ki ngə. Nɛ je ki koo me ndil ti kin tɔji kilə ki Kirisi ra mbata maji lə dije lie ki njé ndole goe.

1 Makitibi kin e nɛ ki to lo bɔɔɔ ti ki Jəju Kirisi tɛɛ ki dɛ. Ningə e Luwə ə ade kadi tɔji bəə kilə je ləne, kadi gəri nɛ ki a ra nɛ basi. E be ə, Jəju Kirisi ilə ki malayka ləne kare adi aw tɛɛ ki dɛ adi bəə kilə lie Jə gər. ²Jə ma naji dɔ nɛ je ti pətɔ ki oo kin təkɔ e ta lə Luwə, təkɔ e ta ki rɔjeti ki Jəju Kirisi tɛɛ ki dɛ.

³Maji-kur e dɔ dəw ti ki tidə makitibi kin, ki dɔ dije ti ki njé koo dɔ ta je ki tɛɛ ta Luwə ti kin, ə təlɔ rɔde go ti. Tado dɔkagilo ki nɛ je kin a rai nɛ e basi.

Ta ki ɔɔbi dɔ njé kaw naa je ki siri ki dɔnangi Aji ti

⁴Mi Jə, ə m-ndangi makitibi m-adi səi njé kaw naa je ki siri ki isi dɔnangi Aji ti †.

M-dəji kadi Luwə ki isi nɔɔ bone, ki isi mari nu, ki e nje re nim, kadi ndil je ki siri ki ai nɔ kimbər ngar ti lie nim, ⁵taa kadi Jəju Kirisi ki e nje ma naji ki rɔjeti, ki e dəw ki dɔsɔy ki j dan njé koy je ti, ki e NGar lə ngar je ki dɔnangi ti ne kin nim, pətɔ kadi me-maji ləde ki lapiya ləde e səsi naa ti.

Jəju Kirisi ndigi-je, ə taa-je gin tɔgi ti lə majal ki məsine, ⁶r-je ində ta dangi tə ngar je, təl-je njé kijə nɛ

məsi kadi-kare ti mba kadi ji ra kilə j-adi Luwə ki Bawne. M-dəji kadi tɔji ki tɔgi e lie ki dɔ bal je ki dɔ bal je, *Amen!

⁷Oi-e, isi re me kil ndi ti,

Dije pətɔ a ooi-e ki kəmde ††,

Njé wa ki njé kɔsi kade ki ningə kin ka a ooi-e ki kəmde,

Gin ka je ki dangi dangi ki dɔnangi ne a nɔi ndoo mbata lie.

Oyo, Amen!

⁸Babe Luwə ə nə: «Mi Alpa ki Omega, nje kisi nɔɔ bone, nje kisi mari nu, ki nje re, mi nje kisi dɔ tɔgi je ti pətɔ.»

Jə oo Kirisi me ndil ti

⁹Mi ngokɔsi Jə, ki mi səsi naa ti me kɔ ti, mi dansi ti səi ki Luwə ində səsi tə ngar je, mi m-uwə tɔgim ba səsi me kində rɔ-naa ti ki Kirisi. Dije iləi-mi dangay ti dɔ dər ti ki Patimosi ki mbata ta lə Luwə ki m-ilə mɛɛ, taa ki mbata naji ki ma ki m-ma dɔ ta ki rɔjeti ki Jəju Kirisi tɛɛ ki dɛ. ¹⁰NDɔe ti kin, e ndɔ lə Babe, ba NDil re

† 1:4 2Kɔr 1.8

†† 1:7 Daniyəl 7.13; Jakari 12.10

ur dōm ti, adi m-o ndu ta madi tēë gom ti ki tōgine tē ndu tēbi be, ¹¹ əl-m ə nā: «Në ki o kin, indangi me makitibi ti, ba go ti, ilə-n adi njé kaw naa je ki siri, adi e Epəji, ki Isimir, ki Pərgam, ki Tiyatir, ki Sardi, ki Piladəpi, ki Lawodise.»

¹² Lo kin ti, m-yəti rōm kadi m-o dāw ə wa ki a əl-m ta kin ba, m-o lambi je, ki rai-de ki ɔr əi siri. ¹³ Ningə dan lambi je ti ka kin, dāw madi ki to tē *NGon dāw be isi ti noo. Ilə kibi ngal rōne ti, ba dō kadine ki kulə ki rai ki ɔr. ¹⁴ Dōe je, ki bisi dōe je, ndai bal bal tē buy, ə se bu wa be. Kə kəme ndoy tē por be. ¹⁵ NJae je toi tē andi ki ndole, ki kōdi o kam be, ba ndue ba tē pungi ba kam be tē †. ¹⁶ Uwə mee je siri ji kone ti, ningə kiyə kasigar ki tae ki taa atī soy soy, taa ta kate e dam joo nim, tē tae ti. Kəme unji tē kadi ki dan kada kam be. ¹⁷ Lokī m-o-e ba, m-osi njae ti tē dāw ki oy, m-to. Nə ində ji kone dōm ti ə nā: «İbəl al, mi ki dōsəy, ə mi ki dōbəy ti tē ††, ¹⁸ mi nje kisi kəm ba, m-oy, nə m-təl m-isi kəm ba, kadi m-isi bitī ki dō bal je, dō bal je. M-aw ki lakələ lə koy ki lo ki koo jim ti. ¹⁹ Ningə, kadi indangi nē ki o, nē ki isi ra nē basine, ki nē ki a ra nē go ti gogi. ²⁰ NGa ningə, ki ɔji dō mee je ki siri ki o ji kom ti, ki lambi je ki siri ki rai-de ki ɔr, kōr mede ə to kin: mee je ki siri, əi malayka je lə njé kaw naa je ki siri, ningə lambi je ki siri, əi njé kaw naa je ki siri tō.»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw-naa je ki Epəji ti

2 Nje kuwə mee je ki siri ji kone ti, nje njiyə dan lambi je ti siri ki rai-de ki ɔr əl-m mi jə ə nā: «İndangi makitibi kin adi malayka lə njé kaw naa je ki Epəji ti, əl-e tēki nje kuwə mee je ki siri ji kone ti, nje njiyə dan lambi je ti siri ki rai-de ki ɔr əl nā: ² M-gər nē ra je ləi, m-gər kilə rai, ki kuwə tōgi ba ləi. M-gər kadi j ilə bandi ta naa ti ki njé me majal je al. Dije madi ki isi bari rōde njé kaw kilə je, nə əi njé kaw kilə je al kin, j ina-de adi igər-de tē njé ngom je. ³ İ nje kuwə tōgi ba, ingə kō mbata ləm, nə be ka, iyə tae al. ⁴ NGa ningə, nē kare ki m-aw-n səi ki ta, e ta lə kiyə ki iyə ta ndigi ki indigi-m kəte kin kō. ⁵ Ə adi mei ole dō lo ki osi ti, iyə pa njiyəi ki basine kin kō, ə itəl ire dō njai ti ki kəte gogi. Re iyə pa njiyəi ki basine kin kō al ə, m-a m-re kadi m-ɔr lambi ləi lo kise ti kin kō. ⁶ Ningə ki basine kin, nē kare ki m-o maji, rōi ti, imbatī kilə ra Nikolayiti je, tēki mi m-mbatī-n kilə rade ka kin be tō. ⁷ NGa ningə, dāw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n dō ta ki NDil Luwə əl njé kaw naa je kin!

«Dəw ki nje tətī rō, m-a m-ade uso kandi kadi koy al ki a me be rōnəl ti lə Luwə ‡.»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw naa je ki Isimir ti

⁸ «Makitibi kin indangi adi malayka lə njé kaw naa je ki Isimir ti: Ta ki dāw ki dōsəy, ki e dāw ki dōbəy ti tō, dāw ki oy nə təl isi kəm ba, əl me ti ə to kin: ⁹ M-gər kō ləi ki ndoo ləi, nə ki rōjeti, j njé nē kingə. Taa m-gər ta je ki majal ki njé ki bari rōde əi nə n-əi *Jipi je, nə ki rō-

jeti, əi Jipi je al, isi əli dōi ti: əi njé kaw-naa je lə *Satə. ¹⁰ A ingə kō, nə maji kadi ibəl al. Su a buki dije madi dansi ti dangay ti kadi na-n tōgisi, a ingəi kō asi ndō dōgi, nə ai dō njasi ti bitī koy, ə m-a m-adi səsi jōgi tətī rō, ki e kaji ki bitī ki nō ti.

¹¹ «Dəw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n dō ta ki NDil Luwə əl njé kaw-naa je kin maji!

«Dəw ki nje tətī rō, kōy ki nje kō joo a tēë kade ti al.»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw naa je ki Pərgam ti

¹² «Makitibi kin indangi adi malayka lə njé kaw naa je ki Pərgam ti: Ta ki dāw ki nje kotī kiyə kasigar ki tae ki taa atī soy soy, taa ta kate e dam joo nim tō, əl me ti ə to kin: ¹³ M-gər lo ki isi ti kin; e lo ki *Satə o be titi, nə be ka, bitī bone, j uwə rōi rōm ti adi ngə, inaji ndui al. Dōkagilo wa ki ndō ki tōli bəə kilə ləm ki rōjeti, Atipasi, lo ti wa ki Satə isi ti kin ka, inaji ndui al. ¹⁴ Ningə, nē kare ki m-aw səi ki ta dō ti, e ta lə dije ləi madi ki uwəi go nē ndo ki to tē yə Balam be ngə kin. Balam ki nje kōji ngar Balaki kadi iyə gum uwə-n ngan *Isirayəl je ki rəbi kuso da ki pəli yo je nim, sangi-naa kaya ti nim ††. ¹⁵ E be tō ə, j ka aw ki dije ki njé kuwə go nē ndo lə Nikolayiti je noo tō. ¹⁶ Ə kadi iyə pa njiyəi kō. A re e be al ə, m-a m-re basine kadi m-rō ki dije kin ki kiyə kasigar ki tēë tam ti kin.

¹⁷ «Dəw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n dō ta ki NDil Luwə əl njé kaw naa je kin!

«Dəw ki nje tətī rō, m-a m-ade man ki e nē kuso ki bōyɔ lōki, m-a m-ade kōsi mbal ki nda, ki e ki ndangi tō ti ki sigi †† ki e tō ki dāw gər al titi. Dəw ki mbal kin ɔdi jie par ə gər tō kin.»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw naa je ki Tiyatir ti

¹⁸ «Makitibi kin indangi adi malayka lə njé kaw naa je ki Tiyatir ti: Ta ki dāw ki kə kəme ndoy tē por be, taa njae je toi tē andi ki ndole, ki kōdi o kam be, əl me ti ə to kin: ¹⁹ M-gər nē rai je, ki ndigi-naa ki to rōi ti, ki kadi-me ləi, ki ra kilə kadi dije, ki kuwə tōgi ba ləi. Nē rai je ki gogi ne maji al dō ki kəte je. ²⁰ Nə nē kare ki m-aw səi ki ta dō ti, e kiyə ki iyə Jəjabəl, ki ə nə n-e dāne ki nje kəl ta ki ta Luwə ti kin, adi isi buki bəə kilə je ləm wale: isi ɔsi-de ki me kaya ki ra ti, ki me kuso da ti ki pəli yo. ²¹ M-iyə dōkagilo m-ade kadi iyə-n pa njiyəne kō, nə mbati kiyə rəbi kaya ki ra. ²² E be ə, m-a m-ile nangi dō tirə rō kō ti, naa ti ki njé sange kaya ti je. A re iyəi ta pa njiyəde je ki majal kin kō wa taa, tē m-iyə ta nē ki m-ɔji kadi m-ra səde kin. ²³ M-a m-adi ngane je oyi. Ba, lo kin ti, njé kaw naa je pətī a gəri kadi mi dāw ki m-gər mər ta je, ki ndigi ra je lə dije. Dəw ki ra dansi ti, m-a m-ra-e ki go kilə rae ti ††. ²⁴ NGa ningə, səi ndəgi njé kaw-naa je ki Tiyatir ti, ki uwəi go nē ndo ki ngom kin, al, taa indoi nē ki əi je bari-e “nē bōyɔ kaki lə Satə” kin al tō, m-əl səsi kadi igəri tēki m-a m-ində nē kōy madi ki rangi dōsi ti al ngata. ²⁵ NGa ningə, nē kare ba, maji kadi, nē ki ai dō ti kin, uwəi ba, bitī kadi m-re.

†† 2:14 Kōr Isirayəl je 31.16; Kōr Isirayəl je 22-24 †† 2:17 Tēë ki taga 16.14-15, 33-34; Ejay 65.15 ††† 2:23 Pa je 7.10; 62.13; Jərə-mi 17.10

† 1:15 13-15: Daniyal 7.9, 13; 10.5-6 †† 1:17 16-17: Ejay 44.6; 48.12; 49.2; Eb 4.12 † 2:7 Kilə ngira nē je 2.8-9

²⁶ «Dəw ki nje tət̄i r̄, dəw ki uwə go kilə je ləm bit̄i d̄obəy ti, m-a m-ade t̄oḡi k̄obe d̄o ḡin dije ti ki dangi dangi. ²⁷ A ɔ-de be ki ḡol ḡindi, a t̄-n d̄de t̄əki dəw a t̄-n ngoo wanji kin be. ²⁸ E be ə, mi wa ka m-ingə-n t̄oḡi ki r̄o Bai ti. Taa m-a m-ade mee ki nje kibə ta ḡin lo ti t̄ †.

²⁹ «Dəw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n d̄o ta ki NDil Luwə əl njé kaw naa je kin!»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw naa je ki Sardi ti

3 «Makitibi kin indangi adi malayka lə njé kaw naa je ki Sardi ti: Ta ki nje ndil je ki siri lə Luwə ki mee je ki siri əl me ti ə to kin: M-gər kilə rai je: ira r̄o adi dije ooi-ni tə dəw ki isi kəm, nə ki r̄jet̄i ba, j̄ dəw ki koy. ² İsi kəm d̄o r̄o ti, adi t̄oḡi ndəge je ki isi oyi, tād̄o m-o kilə rai kare ki asi naa ta kəm Luwə ti goto. ³ Adi mei ole d̄o n̄e ndo ti ki ingə je, o d̄e je kin, ningə kad̄i a d̄o njai ti ə iyə pa njiyəi ki majal k̄o. Kin ə re indəl d̄o bi ti əl ə, m-a m-re m-uwə-i nangi busi tə nje bogi be ki kanji kadi igər d̄o kade. ⁴ NGa ningə, dije madi je dani ti Sardi nḡo wa, lati n̄e ki majal kibi je ti ləde al. A iləi kibi ki nda r̄ode ti kad̄i dani-mi, tād̄o əi dije ki asi. ⁵ Dije ki njé tət̄i r̄, a iləi kibi ki nda r̄ode ti, ningə m-a m-buji t̄ode k̄o me makitibi kaji ti al. M-a m-gər-de tə dije ləm ta kəm Bai ti ki ta kəm malayka je ti lie. ⁶ Dəw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n d̄o ta ki NDil Luwə əl njé kaw naa je kin!»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw naa je ki Piladəlpi ti

⁷ «Makitibi kin indangi adi malayka lə njé kaw naa je ki Piladəlpi: Ta ki nje kay njay, dəw ki r̄jet̄i, e ki uwə lakəle lə *Dabidi jine ti, e ki uwə t̄ēḡ ə dəw asi kuti al, e ki uwə uti ə dəw asi t̄ēḡ al, əl me ti ə to kin: ⁸ M-gər kile rai; m-gər kadi t̄oḡi e ngay al, nə ingəm ta ləm maji, inaji ndui al. NGa ningə, ki ne kin, m-t̄ēḡ ta kəy n̄o ti, ki dəw ki asi kad̄i uti goto. ⁹ Ningə n̄e ki m-a m-ra ki dije ki njé kaw-naa ki t̄o *Sat̄ə, ki əi njé ngom je, ki əi nə n-əi *Jipi je, nə əi Jipi je ki r̄jet̄i al ə to kin. M-a m-ində t̄oḡi d̄de ti kad̄i r̄əi ɔsi d̄de nangi n̄o ti. Lo kin ti, a ḡəri kad̄i m-ndigi. ¹⁰ Təki ingəm-n ndu ki m-adi kad̄i uwə-n t̄oḡi ba, mi ka m-a m-ngəm-i d̄okagilo k̄o ti ki a re d̄o dije ti ki d̄nangi ti ne pət̄i kad̄i na-de kin t̄o. ¹¹ M-a m-re basi, ə uwə n̄e ki to ji ti kin ngə, kadi dəw madi taa n̄e kigə go ji ləi al.

¹² «Dəw ki nje tət̄i r̄, m-a m-ra-e tə kagi ngadan kəy me kəy ti lə Luwə ləm, ningə a t̄ēḡ taga al ratata. M-a m-ində t̄o Luwə ləm nim t̄o be bo lie ki e Jorijaləm ki sigi kin nim d̄e ti. Jorijaləm ki j̄ d̄r̄ə ti r̄o Luwə ti ləm, re ur nangi. Taa m-a m-ində t̄om ki sigi d̄e ti t̄o.

¹³ «Dəw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n d̄o ta ki NDil Luwə əl njé kaw naa je kin!»

Makitibi ki ndangi kadi njé kaw naa je ki Lawodise ti

¹⁴ «Makitibi kin indangi adi malayka lə njé kaw-naa je ki Lawodise: Ta ki dəw ki e *Amen, dəw ki nje ma naji ki a d̄o ndune ti, dəw ki r̄jet̄i ki e d̄o n̄e kində je ti lə

Luwə pət̄i, əl me ti ə to kin: ¹⁵ M-gər kile rai; m-gər kadi is̄ol al nim, it̄ingə al nim. Kin ə re is̄ol al ba, re a tingə!

¹⁶ Nə ki ne kin, is̄ol al nim, it̄ingə al nim, ilala, adi m-a m-t̄om̄o-i k̄o. ¹⁷ İ əl ə nə j̄ nje n̄e kingə, ira gati ingə-n n̄e ngay, aw ki ndoo n̄e madi al. NGa ningə, kei nje kəm-to-ndoo, kei dangiti, n̄e ləi goto, a ki r̄o kare, kəmi oo lo al kin ə, o al. ¹⁸ E be ə, m-adi ta k̄oji kad̄i ire indogi s̄əm ɔr ki por ndir-e maji kin kad̄i indu-n, kad̄i indogi s̄əm kibi ki nda uti-n d̄o ka ki r̄o kare ləi kin kad̄i r̄o s̄ol-i al, ə kad̄i indogi n̄e kilə kəm ti ilə kəmi ti kad̄i kəmi oo lo maji gogi. ¹⁹ Dije pət̄i ki m-ndigi-de, m-ndangi-de ə m-inde-de m-ɔji-de. Maji kad̄i it̄ingə bil, ə iyə r̄əbi njiyəi ki majal k̄o. ²⁰ O maji, mi m-a ta kəy ti, m-ində ta kəy. Re dəw oo d̄o ndum ə t̄ēḡ ta kəy ba, m-a m-ur kəy goe ti, m-a m-uso sie nim e a uso s̄əm nim.

²¹ «Dəw ki nje tət̄i r̄, m-a m-ade isi s̄əm d̄o kimbər ngar ti ləm, t̄əki mi m-tət̄i r̄ ə m-aw m-isi ki Bai d̄o kimbər ngar ti lie kin be t̄o. ²² Dəw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n d̄o ta ki NDil Luwə əl njé kaw naa je kin!»

Kilə t̄oji d̄o Luwə ti me d̄r̄ə ti

4 Go n̄e je ti kin ba, m-o n̄e ki rangi me ndil ti bəy: m-o ta r̄əbi t̄ēḡ d̄r̄ə ti, ningə ndu dəw ki əl-m ta kəte ka kin, təl ba tə t̄əbi be əl-m ə nə: «İre taa ne, ə m-a m-t̄oji n̄e ki a ra n̄e lo ti ti m-adi o.» ² Ta naa ti nḡo, NDil Luwə tət̄i-m uwə-m aw s̄əm d̄r̄ə ti. Ningə yə, m-o kimbər ngar t̄ēḡ isi, ba dəw madi isi d̄o kimbər ngar ti ka kin. ³ Dəwe ndole tə mbal je ki bari-de jasipi ki sar-duwan kin be. NGabirəndi ki kunje to tə mbal əmerodi be unji gə kidi kimbər ngar ka kin. ⁴ Ningə kimbər je kuti joo gide s̄o isi ḡəi ḡidi kimbər ngar ka kin, ba ngat̄oḡi je kuti joo gide s̄o ki ɔy kibi ki nda isi d̄o kimbər je ti ki kuti joo gide s̄o ka kin, iləi j̄oḡi k̄osi-gon ki rai ki ɔr d̄de ti. ⁵ Kunji je, ki ndu dije, ki ndangi ndi je t̄ēḡi kimbər ngar ti. Lambi je siri ɔi ta kəm NGar ti, adi əi ndil je lə Luwə ki siri. ⁶ N̄o kimbər ngar ti, n̄e madi ki titi-naa ki man ba ki ay njay njay tə bər be a titi.

N̄e je ki njé kisi kəm əi s̄o, kəmde ros̄i r̄ode ki kəte je ki gogi je, isi dana n̄o kimbər ngar ti nim, ḡəi ḡide nim. ⁷ N̄e ki nje kisi kəm ki d̄s̄ay titi-naa ki b̄ol, e ki k̄o joo titi-naa ki ngon baw mangi, e ki k̄o mitə, ta kəme to tə ta kəm dəw be, ningə e ki k̄o s̄o, to tə soro ki isi nal be t̄o. ⁸ N̄e je ki njé kisi kəm kin, ki kare aw ki bagine mehe mehe, ba kəme ros̄i lo d̄o bage ti je gin bage ti je.

Kond̄o je ki kada je isi ta kosi pa ti əi nə: Nje kay njay, nje kay njay, nje kay njay e Babe Luwə ki aw ki t̄oḡi d̄o n̄e je ti pət̄i. E ki isi mari nu, isi bone, e ki a re. ⁹ D̄okagi-lo je pət̄i ki n̄e je ki njé kisi kəm ki s̄o ka kin osi pa, iləi t̄oji d̄o nje kisi d̄o kimbər ngar ti, nje kisi bit̄i ki n̄o ti, ɔsi kure, rai-e oyo ba, ¹⁰ *NGat̄oḡi je ki kuti joo gide s̄o ɔsi məkəside nangi n̄o nje kisi d̄o kimbər ngar ti, ɔsi gon nje kisi bit̄i ki n̄o ti, buki j̄oḡi k̄osi-gon je ləde n̄o NGar ti ningə əli-e əi nə: ¹¹ Babe Luwə ləje, j̄ asi kad̄i dije iləi t̄oji d̄o ti, ɔsi kurəi, taa asi kingə t̄oḡi t̄o, tād̄o j̄ ə ira n̄e je pət̄i, n̄e je ki koo ki kəm kin toi ki go ndigi ti ləi.

† 2:28 26-28: Pa je 2.8-9; K̄r Isirayəl je 24.17

Makitibi lə NGon bati

5 M-o makitibi ki kuu gidi-naa ti to da ji kə nje kisi də kimbər ngar ti. E makitibi ki ndangi nē me ti je gidi ti je, ningə uwəi lo siri ki nē kuwə makitibi je. ² M-o malayka ki nje təgi kare un ndune ki taa ə nə: «Nə ə asi kadi rəy nē kuwə makitibi je ə tēg makitibi kin ə?» ³ Nə ki me dərə ti, ki dənangi ti ə se gin dənangi ti, dəw ki asi kadi tēg makitibi kin, ə se kadi ilə kəmne me ti go-to. ⁴ Lo kin ti, m-nə ngay, tadə dəw asi kingə dəw ki asi kadi tēg makitibi kin ə ilə kəmne me ti al. ⁵ Ba dəw kare dan ngatəgi je ti əl-m ə nə: «İng əl, o bəl nda ki gin koji ti lə Juda, dəw ki tēg gin *Dabidi ti, ki tətə rə, e asi kadi rəy nē kuwə makitibi je ki siri ə tēg makitibi kin.»

⁶ Lo kin ti nōg, m-o NGon bati a taa dana nō kimbər ngar ti, ningə nē je ki njé kisi kəm ki sə ki ngatəgi je ki kuti joo gide sə gəi gide. NGon bati ka kin to tə nē ki dəw ijə minde be. Gaje je əi siri, taa kəme je əi siri tə, tə ndil je ki siri lə Luwə ki ilə-de ki dənangi ba pəti. ⁷ NGon bati isi re basi ki rə nje kisi də kimbər ngar ti kadi taa makitibi jie ti. ⁸ Ta naa ti nōg, nē je ki njé kisi kəm ba ki sə ki ngatəgi je ki kuti joo gide sə csi məkəside nangi nō NGon bati ti. Dəw ki ra uwə kənde ki kəpi je ki rai ki rə ki nduji kagi ki əti maji jine ti. Nē je kin əi ta je ki dije lə Luwə isi əli ki Luwə. ⁹ Njé kisi kəm ba ki sə ki ngatəgi je ki kuti joo gide sə, osi pa ki sigi əli əi nə:

«İ asi kadi un makitibi,
Ə irəy nē kuwe je.
Tadə dije təli-ni, j igangi də gin koji je ki dangi dangi,
NDon ta je ki dangi dangi,
Dije ki dangi dangi,
Gin be je ki dangi dangi ki məsi, adi Luwə.
¹⁰ Gin dije ki dangi dangi kin,
İndə-de ta dangi tə ngar je,
İtəl-de njé kijə nē məsi kadi-kare ti mbata lə Luwə lə-je,
Ningə əi je ɔi be dənangi ti ne †.»

¹¹ Lo kin ti, m-gə lo ba, m-o ndu kosi malayka je ngay, ki əi dibi kutide dibi kutide ††, gəi gidi kimbər ngar, ki nē je ki njé kisi kəm ba, ki ngatəgi je. ¹² Ningə uni ndude ki taa əli əi nə:

«NGon bati ki dije təli-e,
Asi kadi ingə təgi, ki nē kingə, ki gosi, ki ngangı, ki kəsi-gon, ki təba, ki kilə təji!»

¹³ Taa m-o ndu nē kində je pəti ki dərə ti, ki dənangi ti, gin dənangi ti, ki me ba bo ti osi pa əi nə:

«Kilə təji, ki kəsi kurə, ki təba, ki təgi,
E lə nje kisi də kimbər ngar ti əi ki NGon bati bitı ki nō tı!»

¹⁴ Lo kin ti nōg be, nē je ki njé kisi kəm ba ki sə əli əi nə: «Amen!» Ba ngatəgi je csi məkəside nangi nō nje kisi də kimbər ngar ti əi ki ngon bati, csi gonde.

NGon bati əi ki nē kuwə makitibi je mehe

6 M-o NGon bati uwə nē kuwə makitibi ki dəsəy lə nē kuwə makitibi je ki siri rə, ningə m-o ndu nē ki nje kisi kəm ba ki dəsəy dan nē je ki njé kisi kəm ba ti ki sə un ndune ki taa, ndue ba tə ndangi ndi be ə nə: «İre!» ² M-gə lo, ningə m-o sində kare ki nda. Nje kale uwə kagi kunduru jine ti, adi-e jəgi kəsi-gon. E dəw ki tətə rə ngata, nə aw tə tətə rə ki rangi bəy. ³ Lokı NGon bati uwə nē kuwə makitibi ki kə joo rə ningə, m-o ndu nē ki nje kisi kəm ba ki kə joo əl ə nə: «İre!» ⁴ Lo kin ti, sində ki rangi, ki kər tə pər be tēg re. Nje kale aw ki təgi kadi rə-n ləpiya dənangi ti kə, kadi dije təli-naa dande ti. Adi-e kiyə kasigar ki ngal.

⁵ Lokı NGon bati uwə nē kuwə makitibi ki kə mıtə rə ningə, m-o ndu nē ki nje kisi kəm ba ki kə mıtə əl ə nə: «İre!» Ə m-gə lo ningə, m-o sində kare ki ndul. Nje kale uwə nē mbəji nē jine ti. ⁶ Ningə m-o ndu ta madı jı ki dan njé kisi kəm ti ki sə ə nə: «Gəme ngon ngo mbəji nē kare be pər e lo kilə ti ki ndə kare, ə rəji ngon ngo mbəji nē mıtə be pər e lo kilə ti ki ndə kare tə; nə kadi itujı yibi əi ki kasi kandi nju al.» ⁷ Lokı NGon bati uwə nē kuwə makitibi ki kə sə rə ningə, m-o ndu nē ki nje isi kəm ba ki kə sə əl ə nə: «İre!» ⁸ Ə m-gə lo ningə, m-o sində kare ki bale to tə mbi kam be. Nje kale təe nə «Yo», ba lo ki koo isi njiyə goe ti. Adi-de təgi də dam dənangi ti ki kare me ki sə ti kadi tuji dije ki me ti ki rə je, ki bo je, ki mōy tə ko dije ki da je ki majal ki dənangi ti ne. ⁹ Go ti, lokı NGon bati uwə nē kuwə makitibi ki kə mi rə ningə yə, m-o ndil dije ki ndə ki təli-de ə ai gin dıngiri kadi-kare ti lə Luwə. Əi dije ki təli-de mbata ta lə Luwə ki ai də ti, mai naje. ¹⁰ Dije ka kin uni ndude ki taa, əli ta ki təgide əi nə: «Babe, jı ki jı nje kay njay, jı ki jı dəw ki rəjeti, a ngəm bitı dəkagilo ti ki ra taa a gangı ta də dije ti ki dənangi ti, rə-n də məsije ki buki kə ə?» ¹¹ Ba lo kin ti nōg, adi dəw ki ra kibi ngal ki nda, ningə dəji-de kadi orəi mede ndəy bəy, bitı kadi tə ndəgi ngakəde je, ki madı-kiləde je, ki nayı-naa nōg, kadi tə a təli-de tə əi je be kin, kərde re də made ti, təl tae bəy taa. ¹² Ningə m-o NGon bati uwə nē kuwə makitibi ki kə mehe rə, ba dənangi yəki yəki ki əti bəl ngay. Kadi təl ndul kururu tə kibi sirə be, ə nay ba pu təl to tə məsi be tə. ¹³ Mee je jı dərə ti tosi ki nangi tə kandi mbay-kote ki mbuji al bəy, ə nəl gange ki nangi kin be. ¹⁴ Dərə a goto kə tə tuwə ki dəw a kuu gidi-naa ti kin be; ningə mbal je, ki də dər je a ndui rəde kə. ¹⁵ NGar je ki dənangi ti ne, ki njé təba je, ki bo je lə asigar je, ki njé nē kingə je, ki njé təgi je, ki ndəgi dije pəti, bəə je ki dije ki kare, a əyi-naa kadi bəyɔi rəde bole lo je ti ki gidi mbal je ti ki tətı. ¹⁶ A əli mbal bo je ki mbal je ki tətı əi nə: «İtosi dəje ti, ibəyɔi-je səy ta kəm nje kisi də kimbər ngar ti, ki ta wongı ti lə NGon bati ‡. ¹⁷ Tadə ndə wongı ki bo re ngata, dəw ki asi kadi ə nə mi ə m-a am goto ††.»

† 5:10 Pa je 33.3; 98.1; Ejay 42.10 †† 5:11 Daniyəl 7.10

‡ 6:16 Oje 10.8; Lk 23.30 †† 6:17 Juwəl 2.11; Soponi 2.2-3

Dije ki 144.000 ki Luwə ində mbɔ ləne nɔde ti

7 Go nɛ je ti kin, m-o malayka je sɔ ai taa dɔ kum dɔnangi ti ki sɔ. *Malayka je ka kin uwəi nəl je ki sɔ ki dɔnangi ti ne kadi tə iləi dɔnangi ti al nim, dɔ ba ti al nim, taa dɔ kagi je ti al nim tɔ. ² M-təl m-o malayka madi ki rangi bəy j ki lo kibə kadi ti be, uwə mbɔ lə Luwə ki nje kisi kəm ba jine ti. Ningə un ndune ki taa əl malayka je ki sɔ ki ingəi tɔgi kadi adi kɔ nɛ kində je ki dɔnangi ti ne ki me ba ti ə nə: ³ «Oti kadi adi kɔ nɛ kində je ki dɔnangi ti, ə se me ba ti, ə se dɔ kagi je ti, biti kadi j-ində mbɔ nɔ bəə kilə je ti lə Luwə bəy taa.» ⁴ Adi-mi kɔr dije ki e ki kində mbɔ lə Luwə nɔde ti əi di-je dibi bu kare ki dibi kuti sɔ ki dibi sɔ dɔ ti, gin koji je ti lə ngan *Isirayəl je pəti. ⁵ Adi e: gin koji ti lə Juda, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Rubɛ, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Gadi, dije dibi kuti ki dibi joo; ⁶ gin koji ti lə Asər, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Nəp-i-tali, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Manase, dije dibi kuti ki dibi joo; ⁷ gin koji ti lə Siməyɔ, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə *Ləbi, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Isakar, dije dibi kuti ki dibi joo; ⁸ gin koji ti lə Jabiɔ, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Jisəpi, dije dibi kuti ki dibi joo; gin koji ti lə Bənjame, dije dibi kuti ki dibi joo.

Gin dije ki dangi dangi

⁹ Go ti, m-gɔ lo ba, m-o kosi dije ki əti bəl ngay ki dəw asi kadi tidə kɔrde al. Əi dije ki gin be je ti ki dangi dangi, gin koji je ti ki dangi dangi, gin dije ki dangi dangi, ki ndon ta je ki dangi dangi. Dije kin ai nɔ kimbər ngar ti, ki nɔ NGon bati ti, ai ki kibi ngal ki nda nda rɔde ti, taa uwəi baji tan je jide ti tɔ. ¹⁰ Ningə uni ndude ki taa əli əi nə: «Kaji j rɔ Luwə ti ləje ki e nje kisi dɔ kimbər ngar ti əi ki NGon bati.» ¹¹ *Malayka je pəti ləi-naa gəi gidi kimbər ngar, ki ngatɔgi je ki nɛ je ki njé kisi kəm ba je, osi ki ta kəmde nangi nɔ kimbər ngar ti, ɔsi kure Luwə, ¹² əli əi nə: «Amen! Kilə tɔji, ki tɔba, ki gosi, ki oyo ki ra, ki kɔsi-gon, ki tɔgi, ki ngangi e lə Luwə ləje ki dɔk-agilo ki dɔkagilo, biti ki nɔ ti! *Amen!» ¹³ Lo kin ti nɔɔ, ki kare dan ngatɔgi je ti un ta əl-m ə nə: «Dije ki ɔi kibi ngal je ki nda nda kin əi nɔ je ə? Ə j j ra be ə rəi ə?» ¹⁴ Ə m-ile ti m-ə nə: «Babe, j igər maji!» Ba əl-m ə nə: «Əi dije ki tɛɛ me kində kəm-ndoo ti ki bo. Əi togi kibi ngal je ləde, togi adi nda me məsi NGon bati ti. ¹⁵ E mbata kin ə, uwəi rɔde ai nɔ kimbər ti lə Luwə, ɔsi kure kondɔ je kada je me kəy ti lie. Ba nje kisi dɔ kimbər ngar ti a dəbi bagine dɔde ti gin kəy kisine ti. ¹⁶ Bo a ra-de al ratata, kində man a ra-de al ratata, taa por kadi ə se kunji nɛ madi a ndabi-de al ratata tɔ, ¹⁷ tado NGon bati ki nje ka dadan lo ti nɔ kimbər ngar ti a e nje kul-de, kadi a aw səde lo man ti ki maji kadi əyi-naa. Luwə a bɔr man nɔ lay lay kəmde ti †.»

Nɛ kuwə makitibi ki kɔ siri

8 Loki NGon bati ɔr nɛ kuwə makitibi ki kɔ siri, lo ki dɔrɔ ti təl to ndingi asi ngan kadi dɔ mitə. ² Ningə m-o malayka je ki siri ai ta kəm Luwə ti, adi adi-de təbi siri.

³ Malayka madi kare re ilə rɔne a kadi dingingiri ti, uwə bay por ki nduji kagi ki əti maji e me ti jine ti. E bay ki rai-e ki ɔr, ningə adi-e nduji kagi je ngay ki əti maji, kadi aw-n ki ta je ki dije lə Luwə isi əli ki Luwə. Aw-n dɔ dingingiri ɔr ti ki a nɔ kimbər ngar ti. ⁴ Ba sa nduji kagi ki əti maji su ji malayka ti ta kəm Luwə ti aw ki taa ki ta je ki dije lə Luwə isi əli ki Luwə. ⁵ Ningə go ti, malayka un bay por ki nduji kagi ki əti maji e me ti ka kin, buki por dingingiri rosi, ba igə ilə ki dɔnangi ti, par ə ta naa ti nɔɔ, ndangi ndi je, ki ndu dije, ki təl ndi je tɛɛi, taa dɔnangi yəki tɔ.

Təbi je ki sɔ ki dɔsɔy

⁶ *Malayka je ki siri ki uwəi təbi je ki siri jide ti indəi dɔ rɔde dana kadi kɔli-de.

⁷ Malayka ki dɔsɔy kɔl təbi ləne ba, kɔsi, ki por ki pole-naa ki məsi ə ədi ki dɔnangi ti. Ningə lo kin ti nɔɔ be, dam dɔnangi ki kare me ki mitə ti ɔ por, kagi kare me ki mitə ti ɔ por, taa mbi kam kare me ki mitə ti ɔ por tɔ.

⁸ Malayka ki kɔ joo kɔl təbi ləne ba, nɛ madi ki boy tə mbal ki a taa be, ɔ por, bingə osi me ba ti, adi dam ba ki kare me ki mitə ti təl məsi. ⁹ Nɛ kində je ki kare me ki mitə ti me ba ti oyi, taa bato kare me ki mitə ti tuji tɔ.

¹⁰ Malayka ki kɔ mitə kɔl təbi ləne ba, kəkirə mee kare ki ɔ tə por be, j dɔrɔ ti osi nangi dɔ ki kare me ki mitə ti lə mbo je ki wol man je. ¹¹ Tɔ mee ka kin nə «nɛ ki ati.» Ki kare me ki mitə ti lə man je təli ati kanana, ningə dije ngay ki əyi-naa man je kin oyi tɔ, tado təl ki təli ati kanana.

¹² Malayka ki kɔ sɔ kɔl təbi ləne ba, dam kadi ki kare me ki mitə nim, dam nay ki kare me ki mitə ti nim, taa mee je ki kare me ki mitə ti ingəi kində adi lo kadi damde ki kare me ki mitə ti unji goto. Dam lo ki kada kare me ki mitə ti nim, dam lo ki kondɔ kare me ki mitə ti nim, kunji goto dɔde ti ††.

¹³ M-təl m-gɔ lo bəy ningə, m-o soro kare ki nal taa sɔy dan nəl ti un ndune taa ki tɔgine ə nə: «Kəm-to-ndoo! kəm-to-ndoo! kəm-to-ndoo a e dɔ dije ti ki dɔnangi ti ne, loki ndəgi malayka je ki nayi-naa mitə kin a kɔli təbi ləde.»

Təbi ki kɔ mi ba

9 Malayka ki kɔ mi kɔl təbi ləne ba, m-o mee kare j dɔrɔ ti osi dɔnangi ti. Adi mee ka kin lakəle ta lo ki koo. ² Tɛɛ ta lo ki koo ningə, sa por su ti tɛɛ ki taga tə sa por ki me pur ti ki boy be. Sa ka kin uti kəm kadi əi ki dɔrɔ. ³ Bəti je tɛɛi me sa por ti ka kin, sanəi-naa dɔnangi ti. Əi bəti je ki adi-de tɔgi ki to tə yə ni be. ⁴ ɔgi-de kadi adi kɔ wale je, ki kam je, ki kagi je, nə kadi adi

† 7:17 Ejay 25.8; 49.10; Pa je 23.1-2; Ejəkəl 34.23

†† 8:12 10-12: Ejay 14.12; Jərəmi 9.14; Tɛɛ ki taga 10.21-23

kę dije ki awi ki mbę lę Luwę nęde ti al kin par. ⁵ Adi-de ta rębi kadi tęli dije kin al, nę kadi adi-de kę ngay tę kadi yo par asi nay mi. ⁶ Dękagilo ti kin, dije a sangi koy, nę a ingęi koy al. A ndigi kadi n-oyi, nę koy a ęy sęy kę kadide ti.

⁷ Bęte je kin, toi tę sindę je ki dęw dęę nę rę ręde ti, adi ęi basi lo kaw rę ti kin be. Nę je ki dęde ti toi tę jęgi kęsi-gon ki rai ki ęr be, ningę ta kęmde to tę ta kęm di-je be tę. ⁸ Bę dęde to tę bę dę dęne je be, ba ngangide to tę ngangi bęl be tę. ⁹ Ningę toi tę nę ki dęw ilę nę rę ki ki gindi nę gude ti be, ba ka bagide ba tę ka pusi rę je ki sindę je bęy bęy ndęri-de ki ngędi dęde sębi lo rę kin be †. ¹⁰ Ta mongide ati tę ta mongi ni be, ningę e mongide ti kin ę awi ki tęgi ki kadi adii kę dije nay mi titi. ¹¹ Awi ki malayka ki dę lo ki koo ti tę ngar dęde ti. Tę ngar lęde ka kin nę «Abidę» ki ta ebirę, ę «Apoliyę» ki ta giręki tę. Kęr me tę kin nę «Nje tuji lo». ¹² Kę ki dęsęy dę ngata, ningę nay kę je ki rangi joo kadi ręi go ti bęy.

¹³ Malayka ki kę mehe kęl tębi lęne, ningę m-o ndu dęw madi ję dingiri ti ki rai ki ęr ki isi nę Luwę ti, ję dę kume je ti ki sę re. ¹⁴ Ba ndu ka kin ęl malayka ki kę mehe ki uwę tębi jine ti ę nę: «Iyę malayka je ki sę ki dędi-de ki sęn dę ba Epirati ti kin taa.» ¹⁵ Ningę iyę malayka je ki sę ka kin taa. ęi malayka je ki isi dę njade ti mbata dę kadi wa kin, me ndę ti wa kin, me nay ti wa kin, ki me bal ti wa kin tę, kadi tę tuji dije ki kare me ki mitę ti kę, dęnangi ti ba pęti. ¹⁶ Adi-mi kęr asigar je lęde ki awi ki sindę ęi milyę bu joo. ¹⁷ NGa ningę yę, m-o sindę je ki nję kal-de je me ndil ti: awi ki nę rę kuti dę nę gude ki kęr tę por be, to tę bal dęrę be, taa to tę bal kędi-man sindę be tę. Dę sindę je ka kin to tę dę bęl be, ningę por je, ki sa je, ki nę je ki nję taa por ki tęgide je tęę tade ti. ¹⁸ E ki nę tuji lo je ki mitę, ki ęi por je, ki sa je, ki nę je ki nję taa por ki tęgide je, ki tęęi tade ti kin ę ko dije ki kare me ki mitę ti dęnangi ti ba pęti a tę-n. ¹⁹ Tadę tęgi sindę je e tade ti nim mongide ti nim tę. Mongide to tę li be, ningę ta mongide to tę dę nę be kadi adii kę dije. ²⁰ NGa ningę, ki ęji dę ndęgi dije pęti ki tęęi ta yo ti lę nę je ki nję tuji lo kin ba, mbati kadi iyęi ta kaw nę kagi yo je ti ki ęi nę je ki rai-de ki jide. Nayi-naa ki lo kęsi mękęside nangi nę ndil je ti ki majal, ki nę kagi yo je ti ki rai-de ki ęr je, ki la je, ki ningę-kasi je, ki gęji mbal je ę se ki kagi je ki asi koo lo al nim, asi koo dę ta al nim, taa asi njiyę al nim tę kin. ²¹ Taa iyęi ta tęl dije al nim, ta ra kimę al nim, ta kuwę marim al nim, ta bogi al nim tę.

Malayka ęi ki ngon makitibi

10 Go ti, m-o malayka ki rangi kare ki nje tęgi ję dęrę ti risi ki dęnangi ti. Kil ndi tibi dęe, taa ngabiręndi isi dęe ti tę jęgi ngar be, ba ta kęme sęi tę kadi be tę, ningę njęe je toi tę bar por be. ² Uwę ngon makitibi jine ti, indę nja kone dę ba ti, ę indę nja gęlne dęnangi ti tę. ³ Un ndune ki taa ki tęgine, nę tę bęl be, ningę go ndue ti, ndangi ndi siri ba. ⁴ ę loki m-aw kadi m-ndangi ndude me makitibi ti ba, m-o ndu ta madi ki ję dęrę ti ęl-

m ę nę: «Ingęm ndu ta lę ndangi ndi je kin mei ti, bi indangi me makitibi ti al.»

⁵ Lo kin ti, malayka ki m-o-e, njęe kare e dę ba ti, ę e ki nungę e dęnangi ti ka kin, un ji kone ilę ki dęrę ti, ⁶ ningę un mindine ki tę Luwę ki nje kisi biti ki nę ti, ki nje kindę dęrę, ki dęnangi, ki ba bo, ki nę je ki mede ti ę nę: «Dękagilo ki rangi kadi dęw a iyę adi man goto ngata. ⁷ NDę ki malayka ki kę siri a ilę ngirę kadi kęl tębi lęne kin ba, Luwę a tęl ta ndigi ra lęne ki to lo bęy ti, tęki ęl-n tae bęę kilę je lęne ki ęi nję kęl ta je ki tae ti †.»

⁸ Ndu dęw ki kęte m-o ję ki dęrę ti ka kin tęl ęl-m ta ki rangi bęy ę nę: «Aw itaa ngon makitibi ki tęę mee kin ji malayka ti ki indę njęne kare dę ba ti ę indę ki nungę dęnangi ti kin.» ⁹ M-aw basi ki rę malayka ti ka kin, m-dęje kadi adi-m ngon makitibi ningę, ilę-m ti ę nę: «Itaa uso, a ati kanana kandi ti, nę a nęl tai ti tę tęji be.» ¹⁰ M-taa ngon makitibi ka kin ji malayka ti m-uso, ningę nęl tam ti tę tęji be, nę loki m-tibi mem ti ba, ati kandan ti kanana. ¹¹ Ningę go ti ęli-mi ęi nę: «Maji kadi ęl ta ki ta Luwę ti ki ęl ęji-n dę nę je ki a ra gin dije ki dangi dangi, ki gin be je ti dangi dangi, ki ndon ta je ti ki dangi dangi, ki ngar je ngay, kin bęy.»

Nję ma naji je ki joo

11 Dęw adi-m gakira ki to titi-naa ki kagi mbęji nę be, ningę ęl-m ę nę: «I taa imbęji kęy lę Luwę nim, dingiri nim, taa itidę dije ki nję kęsi mękęside nangi nę Luwę ti me kęy ti kin tę. ² Nę ta mba lo ki taga ne ba, kadi iyę dam kare, imbęji al, tadę e lo ki e ki kadi dije ki gęri Luwę al, ki a tuji ki bę bo ki ay njay lę Luwę asi nay kuti sę gide joo. ³ Ningę mi m-a m-ilę ki nję ma naji je lęm ki joo ki kibi kuwę ndoo ręde ti kadi ęli dije ta ki ta Luwę ti ndę dibi ki bu joo ki kuti mehe (1260).»

⁴ Nję ma naji je ki joo ęi kagi bini ki joo, ki lambi je ki joo ki ai ta kęm Ba dęnangi ti. ⁵ Kin ę re dęw madi ge kadi n-ra sęde nę ki majal ę, por a tęę tade ti kadi tuji nję bę je lęde kin kę. E be ę, dęw ki ge kadi n-ra sęde majal a ingę-n yo oy. ⁶ Nję ma naji je kin awi ki tęgi kadi uti ta dęrę kadi ndi ędi al, dękagilo ti ki a ęli dije ta ki ta Luwę ti kin. Awi ki tęgi kadi tęlii man ki ndul męsi ti, taa kadi adi kę je ki dangi dangi dije ki dęnangi ti ne, ki dękagilo ki ra ki mede ndigi tę.

⁷ Nę loki a mai naji lęde gine gangi ningę, da ki a tęę koo a ilę-de rę, a tęti-de rę, a tęl-de. ⁸ Ninde a a ta mba lo ti, lo ti ki ndę ki bęi Bade kagi-dęsi ti titi, me be bo ti. E be bo ki a bari-e ki tę ki ndęi ndil dęe ti ęi nę Sodom ki Ejipi. ⁹ Dije ki dangi dangi, ki gin koji ki dangi dangi, ki ndon ta je ki dangi dangi, ki gin be je ki dangi dangi a ręi kadi gęi ninde ndę mitę ki nusi, ningę a ęgi kadi dęw dibi-de. ¹⁰ Rę dije ki dęnangi ti ne a nęl-de ngay mbata koy ki oyii kin. A rai ręnęl ngay, a mbęli-naa kadi-kare je, tadę nję kęl ta ki ta Luwę ti ki joo kin adide kę ki al dę maji.

¹¹ Nę go ndę je ti ki mitę ki nusi kin ba, kęę ki ję rę Luwę ti re ur mede ti, adi ję isi taa. Lo kin ti, dije ki kęte

† 9:9 Juwęl 2.4-5; 1.6

†† 10:7 Tęę ki taga 20.11; Dętęranom 32.40; Daniyel 12.7; Amosi 3.7

a gōi-de ka kin, bəl təl-de. ¹² Ningə ooi ndu dāw madi ki ba ki tōgine ngay j dōrā ti ə nə: «İrəi taa ne!» Ba j, awi ki dōrā ti me kil ndi ti, ta kəm njé bā je ti ləde ki isi gōi gode. ¹³ Taa naa ti nōō, dōnangi yəki yəki ki əti bəl, adi dam be bo ki kare me ki dōgi ti budi nangi mur mur. Ko dije dibi siri tō me ti. NDəgi dije ki isi ki dōde taa, mede gangi man adi iləi tōji dō Luwə ti ki nje kisi dōrā ti.

¹⁴ Tuji ki kō joo də, ningə e ki kō mitə a re nōō basi.

Təbi ki kō siri

¹⁵ Malayka ki kō siri kəl təbi ləne ningə, ndu dije ba ki tōgi ngay dōrā ti ə nə: «Kōbe ki dō dōnangi ti e yā Babe ləje əi ki Kirisi ki e wa mbəte kin ngata. A o be ki dō bal je ki dō bal je.» ¹⁶ Ningə ngatōgi je ki kuti joo gide sō ki isi dō kimbər ti, osi ki ta kəmde nangi nō Luwə ti, iləi tōji dōe ti ¹⁷ əi nə:

«Babe Luwə ki nje tōgi pəti,
j ki isi nōō bone, j ki isi nōō mari nu,
j-ilə tōji dōi ti mbata un kilə kətə bəl ləi ki jii ti,
İndə-n gin kōbe ləi.

¹⁸ Gin be je ki dangi dangi j ki wongi,
Nə ki basine kin, e wongi ləi ngata ə isi tōji rōne.
Dōkagilo gangi ta dō njé koy je ti re ngata,
Dōkagilo ki kadi igə-n dō nja bəə kilə je ləi,
Ki əi njé kəl ta je ki tai ti re ngata,
Dōkagilo kigə dō nja dije ləi,
Ki njé kaw ki bəl NDili mede ti,
Ki du je ki ki tōgi je, re ngata.
E dōkagilo ki kadi ituji-n dije ki njé tuji dōnangi.»

¹⁹ Go ti, me dōrā ti, ta kəy lə Luwə tēg, adi sanduki kun mindi isi ki taga. Lo kin ti, ndi təl je, ndangi nē je, ndu dije ba ki taa, dōnangi yəki, taa ndi kōsi ki əti bəl ədi tō.

Dəne əi ki da ki bari-e dirago

12 Nə kōji madi ki əti bəl tēg dōrā ti. Ningə e dəne ki kadi uti dō rōe tə kibi ti, ba nay isi gin njae ti. Mee je kuti gide joo ə indəi rōde naa ti tə jōgi kōsi-gon isi dōe ti. ² Dəne ka kin naye ngay al kadi oji ngon, ə loki to ndoo ra-e ba, un ndune ki taa nō. ³ Nə kōji madi ki rangi bəy tēg dōrā ti. Ningə e kəkirə da madi ki bari-e dirago, kər tə por be ə tēg a. Dōe e siri, ə gaje e dōgi tō, ningə jōgi kōsi-gon isi dōe je ti ka kin kare kare. ⁴ Un mongine ba, itə-n me je ki kare me ki mitə ti dōrā ti buki-de ki dōnangi ti. Re a ta dəne ti ki aw tə oji ngon ka kin kadi tə re oji ngon taa ba, n-ribə ngon n-uso-e. ⁵ Dəne oji ngon ki dīngəm ki kadi tə a isi dō gin be je ti pəti ki dōnangi ti ne, a o-de be ki kōbe lie a ngə tə gindi be. E mbata kin ə, loki oji ngon taa par ə, uni ngon ka kin awi sie kadi Luwə ti, kadi kimbər ngar ti lie. ⁶ NGa ningə dəne taa ay yāne aw dilə lo ti ki e lo ki Luwə ində dō lo madi dana titi kadi tə isi ti adi tə ngəmi-e ki nē kuso asi ndō dibi ki bu joo ki kuti mehe (1260).

⁷ Lo kin ti, rō j dōrā ti. Mişəl əi ki malayka je ləne rōi ki da ki bari-e dirago ka kin. Dirago ka əi ki malayka je

ləne j j səde ki rō tō, ⁸ nə rō tətə. Lo ləde əi ki malayka je ləne goto dōrā ti ngata. ⁹ Ősi kəkirə dirago iləi-e nangi. E ki e bigə li ki bari-e su je ki *Satə je, e ki e nje kədi di-je pəti ki dōnangi ti ne. Ősi-e iləi nangi, naa ti ki malayka je ki goe ti.

¹⁰ Lo kin ti, m-o ndu dāw madi ba ki tōgine ə nə: «Dōkagilo kaji re ngata, dōkagilo kadi Luwə oji tōgine re ngata, dōkagilo kōbe lie re ngata. E dōkagilo ki tōgi e ji Kirisi ti ngata. Tado dāw ki nje kində ta dō ngakōje je ti ka Ősi-e dōrā ti iləi-e dōnangi ti. E ki nje kində ta dōde ti kondō je ki kada je nō Luwə ti ləje. ¹¹ Nə əi je təti-e rō ki takul məsi NGon batı nim, ki takul ta lə Luwə ki mai na-je nim. Bəli rōde al, əi basi ngay kadi ndigi koy. ¹² E mbata kin ə,

Maji kadi j dōrā ira rōnəl,
Ə səi ki isi me dōrā ti ka irai rōnəl tō!
NGa ningə j dōnangi, səi ki ba bo, tuji e ləsi,
Tado su risi nangi ki rōsi ti nōō,
Wongi təl-e,

MBata gər kadi dōkagilo ləne nay ngay al ngata.»

¹³ Lōki dirago oo kadi Ősi-ne iləi-ne nangi ba, o r ngōdi ki go dəne ti ki nje kōji ngon ki dīngəm ka kin. ¹⁴ Nə adi dəne ibə bagine joo tə bagı kəkirə soro be, kadi j j-n aw osi lo ti ki Luwə ində dōe dana ade dilə lo ti, kadi tə ngəmi-e ki nē kuso asi bal mitə ki nusi, səy, kadi li ndəti kade al. ¹⁵ Lo kin ti, li ilə man tane tə man ba be ki go dəne ti nōō kadi tə tōgi man ka kin inde aw sie.

¹⁶ Nə dōnangi re rō lə dəne, tēg tane tibi-n ndəə man ki li tōmō ka kin yiki. ¹⁷ Lo kin ti, wongi təl dirago dō dəne ti, adi aw rō dō gin kōji ti lie, ki əi njé təl rōde go ndu Luwə ti, njé ka dana dō nē ki rōjetı ki jəju tēg ki dōe ki taga.

¹⁸ Go ti, aw ilə rōne a ta ba bo ti.

Da je ki joo

13 M-o da madi kare ki gaje e dōgi, ə dōe e siri tēg me ba bo ti. Jōgi kōsi-gon isi ta gaje je ti kare kare, ningə tō kəl ta ki mal dō Luwə ti ə isi jam dōe je ti tō. ² Da ki m-o-e ka kin to titi-naa ki kaga be, ningə njae je toi tə nja da ki bari-e ursi kin be, ba tae to tə ta bəl be tō. Dirago təl ki tōgine, ki kimbər ngar ləne, ki tōgi kōbe ki əti bəl ade. ³ Jam dōe kare to tə nē ki ingə do ki asi koy be, nə basine do ka kin idi ngata. Lo kin ti, dije ki dōnangi ti ne pəti, kilə ra da kin əti-de bəl, adi uni goe. ⁴ Ősi məkəsıde nangi nō dirago ti, tado təl ki kōbe adi da ka kin. Ningə Ősi məkəsıde nangi nō da ti tō əi nə: «Nə ə asi kōji rōne kadi da ti kin ə? Nə ə asi kadi rō sie ə?»

⁵ Adi ta rəbi da kadi tēg tane əl-n ta je ki ngə ngə ki ta je ki mal dō tō Luwə ti. Ningə ingə ta rəbi kadi ra-n ndigi ləne nay kuti sō gide joo (42). ⁶ İlə rōne əl ta je ki mal dō Luwə ti, taje je, taji lo kise je, taa taji dije pəti ki isi dōrā ti tō. ⁷ Adi-e ta rəbi kadi rō-n ki dije lə Luwə kadi təti-de rō, taa adi-e tōgi dō gin kōji je ti ki dangi dangi, ki gin dije ti ki dangi dangi, kin gin ndon ta je ti ki dangi dangi, ki gin be je ti ki dangi dangi †. ⁸ Dije pəti ki dōnangi ti ne Ősi məkəsıde nangi nōe ti. Adı əi dije ki lo

† 13:7 5-7: Daniyəl 7.8, 25; 11.36; 7.21

kilɛ ngirɛ dɔrɔ ti ki dɔnangi ti nu, ɛ tɔde e ki ndangi me makitibi kaji ti al. Dɛw ndangi tɔde me makitibi kaji ti lɛ NGon bati ki dije tɔli-e kin al.

⁹ «Dɛw ki aw ki mbine ba, kadi oo-n dɔ ta ki m-aw tɛ m-ɛl kin maji: ¹⁰ Dɛw ki sɔbi dangay ba, a aw dangay ti; dɛw ki sɔbi tuji ki kiyɛ kasigar ba, a tuji ki kiyɛ kasigar tɔ. Ningɛ e dɔ kadi ki kadi dije lɛ Luwɛ uwɛi tɔgide ba, ɛ kadi awi ki kadi-me tɔ.»

¹¹ Go ti, m-o da madi ki rangi tɛɛ nanga. Gaje e joo tɛ gaji ngon bati be, ningɛ ɛl ta tɛ diragɔ be tɔ. ¹² Da ka kin ra kilɛ ki tɔgi da ki dɔsɔy pɛti ta kɛme ti. Ba indɛ tɔgi dɔ dije ti adi sɔi mɛkɛside nangi nɔ da ti ki dɔsɔy ki ingɛ do ki asi koy, nɛ do ka kin tɛl idi kin. ¹³ Da ki kɔ joo kin ra nɛ kɔji je ki ɛti bɛl. Aw biti ra adi por i dɔrɔ ti, risi dɔnangi ti, ta kɛm dije ti pɛti. ¹⁴ Ɖdi dije ki dɔnangi ti ne buki-de wale ki nɛ kɔji je ki adi-e kadi ra ta kɛm da ti ki dɔsɔy. Sɔi-de kadi tɛ tɔli kagi yo madi sɔii gon da ki ingɛ do kiyɛ kasigar ɛ tɛl aji gogi kin. ¹⁵ Da ki kɔ joo ingɛ tɔgi kadi ra adi kagi yo kɔsi-gon da ki dɔsɔy kin tɛl nɛ ki isi kɛm, mba kadi tɛ ɛl ta, ɛ adi tɔli dije pɛti ki a mbati kɔsi mɛkɛside nangi nɔ kagi yo kɔsi-gon da ki dɔsɔy ti. ¹⁶ Da ki kɔ joo indɛ tɔgi dɔ dije ti pɛti, ngan je ki dije ki tɔgi, njɛ nɛ kingɛ je ki njɛ ndoo je, dije ki kare ki bɛɛ je, kadi taai ndaji ji kɔde ti al ɛ ji gɛlde ti. ¹⁷ Kin ɛ re dɛw aw ki ndaji tɔ da kin ɛ se kɔr nɛ je ki tɔji tɔe al ba, a asi kadi ndogi nɛ al nim, gati-n al nim tɔ.

¹⁸ E dɔkagilo kɛm-kɛdi. Dɛw ki aw ki nɛ gɛr, a asi kadi gɛr me kɔr nɛ ki tɔji dɔ da kin, tado e kɔr nɛ ki tɔji dɛw madi. Kɔr nɛ ka kin e kɔr nɛ ki bu mehɛ ki kuti mehɛ gide mehɛ (666).

NGon bati ɛi ki dije ki kigɛ dɔde

14 M-gɔ lo bɛy, ba m-o NGon bati a taa dɔ mbal *Siyo ti, ningɛ dije dibi bu ki dibi kuti sɔ gide sɔ (144.000) ki awi ki tɔe nim, tɔ Bawe Luwɛ nim, ki ndangi nati nɔde ti ɛi sie. ² M-o ka nɛ madi ba i ki dɔrɔ ti tɛ ka man ba ki isi lo kam be, ba tɛ ka ndi ki ndangi nɛ ki tɔgine ngay kam be. Ka nɛ ki ba ɛ m-o kin, ba tɛ ka kundɛ je ɛ dije a indɛi be. ³ Ningɛ kosi dije kin pɛti osi pa ki sigi nɔ kimbɛr ngar ti, ki nɔ nɛ je ti ki njɛ kisi kɛm ki sɔ, ki nɔ ngatɔgi je ti. Dɛw ki asi kadi ndo pa kin go-to. Dɛw ba, e dije ki dibi bu ki dibi kuti sɔ gide sɔ (144.000), ki ɛi dije ki ɛi ki kigɛ dɔde dɔnangi ti kin par. ⁴ Ɖi dije ki lati rɔde ki majal sangi dɛne je al, tado gɛri dɛne al. Uni go NGon bati lo je pɛti ki aw ti. Ɖi dije ki e ki kigɛ dɔde dan dije ti ki dɔnangi ti ne tɛ kandi nɛ ki dɔsɔy ki kun kadi Luwɛ nim kadi NGon bati nim. ⁵ Ɖi di-je ki dɛw oo ta ki ngom tade ti al. Ta ki kadi dɛw indɛ dɔde ti goto.

Malayka je ilɛi mbɛ ta ki gangi ki a re

⁶ Go ti, m-o malayka kare ki nal dan nɛl ti taa sɔy ngay. Poy Ta ki Maji ki biti ki nɔ ti e jie ti kadi ilɛ mbi di-je ti ki isi dɔnangi ti ne, adi e gin be je ki dangi dangi, ki gin koji je ki dangi dangi, ki ndon ta je ki dangi dangi, ki gin dije ki dangi dangi. ⁷ Malayka ka kin un ndune ki taa ɛ nɛ: «Ilɛi dɔsi gin tɔgi ti lɛ Luwɛ, ɛ ilɛi tɔji dɔe ti,

tado dɔkagilo ta ki gangi lie re ngata. Sɔi mɛkɛsisi nangi nɔ nje ra dɔrɔ ki dɔnangi ti, nje ra ba bo ki lo je ki dangi dangi ki man isi ibɛ ti.»

⁸ Malayka ki rangi bɛy un go e ki kɛte ka kin ningɛ ɛl ɛ nɛ: «Osi ngata, osi ngata, *Babilon ki e be ki boy. E ki adi gin be je pɛti kasi kaya ki ra lɛne ki ɛti bɛl adi-de ɔyi-naa.» ⁹ Malayka ki rangi bɛy ki kɔ mitɛ un gode ningɛ ɛl ɛ nɛ: «Dɛw ki sɔi mɛkɛsine nangi nɔ da ti, ki nɔ kagi yo ti lie, ɛ taa ndaji nɔne ti, ɛ se jine ti ba, ¹⁰ e ka a ɔy kasi wongi lɛ Luwɛ ki kanji kilɛ man ti ki Luwɛ a buki me kɔpi wongi ti lɛne kin tɔ. Ko dije ki be kin a ingɛi kɔ ta kɛm malayka je ti ki kay njay ki ta kɛm NGon bati ti. A ingɛi kɔ kin me por ti ki me nɛ ti ki o por rigi rigi. ¹¹ Sa por ki nje kadi-de kɔ kin a su taa ki dɔ bal je, dɔ bal je. Ningɛ kondɔ ki kada, lo kadi dije ki njɛ kɔsi mɛkɛside nangi nɔ da ti ki nɔ kagi yo ti lie, ɛ taai ndaji nɔde ti ɛ se jide ti kin a ɔri kɔɔ goto. ¹² E dɔkagilo ki kadi dije ki ɛi yɛ Luwɛ, ki njɛ ngɛm ndu-kun lɛ Luwɛ, ki njɛ kadi mede Kirisi, uwɛi tɔgide ba.»

¹³ Go ti m-o dɔ ndu madi i dɔrɔ ti ɛl-m ɛ nɛ: «Indangi ta kin ɛ nɛ: Njɛ maji-kur je ɛ ɛi dije ki isi oyi me ndɔ ti ki bone me kilɛ ti lɛ Babe. NDil Luwɛ ɛl ɛ nɛ: ɛi njɛ maji-kur je tado uwɛi kɔ rɔde dɔ kɔ je ti lɛde, ningɛ kilɛ rade je ki maji ki rai a ndole gode.»

Ta ki gangi ki dɔ dije ti ki dɔnangi ti ne

¹⁴ M-gɔ lo ba m-o kil ndi ki nda, ningɛ dɛw ki titi-naa ki *NGon dɛw isi dɔ ti. Jɔgi ngar ki ra ki ɔr isi dɔe ti, ningɛ uwɛi ngorongi ki tae ati jine ti. ¹⁵ Malayka madi ki rangi tɛɛ me kɛy ti lɛ Luwɛ, ningɛ un ndune taa ki tɔgine ɛl nje kisi dɔ kil ndi ti ɛ nɛ: «Ilɛ ngorongi lɛi ijɛ-n ko, tado ko ki dɔnangi ti mbuji asi kijɛ ngata.» ¹⁶ Ba lo kin ti, nje kisi dɔ kil ndi ti ilɛ ngorongi lɛne ijɛ-n ko je ki dɔnangi ti ne.

¹⁷ Go ti, malayka ki rangi bɛy tɛɛ me kɛy ti lɛ Luwɛ, dɔrɔ, ti ki ngorongi ki ati ngay jine ti tɔ.

¹⁸ Go ti, malayka ki rangi bɛy ki aw ki tɔgi dɔ por ti, tɛɛ ki dɔ dingiri ti, ba un ndune ki taa ki tɔgine ngay ɛl nje kuwɛ ngorongi jine ti ɛ nɛ: «Ilɛ ngorongi lɛi ijɛ-n dɔ nju je ki dɔnangi ti kin, tado kande je mbuji ngata.» ¹⁹ Ɖ malayka ilɛ ngorongi lɛne dɔnangi ti ijɛ-n dɔ nju je ki dɔnangi ti, ningɛ bi ilɛ me be mbore kandi nju ti, ki e be ki boy ki wongi lɛ Luwɛ e me ti. ²⁰ MBisai kandi nju ka kin me be mbore kandi nju ti, gidi be bo ti gogi, ningɛ mɛsi lo tɛɛ me be mbore kandi ndu ti ka kin ki taga, i biti dɔi ta sindɛ je taa, ba ngale asi kulɛ mɛtɛr bu mitɛ kare.

Malayka je ki siri ki nɛ tuji lo je ki dɔbɛy ti e jide ti

15 M-o nɛ kɔji madi ki rangi ki bo, to ɛti bɛl dɔrɔ ti. *Malayka je siri uwɛi nɛ tuji lo je siri tɔ jide ti. Ɖi dɔbɛy nɛ tuji lo je, tado e ɛi ɛ wongi lɛ Luwɛ a tɔl-n tane.

² Go ti, m-o man ba ki to tɛ bɛr be, pole naa ki por. Ningɛ dɔ man ti ka kin, njɛ tɛti rɔ da, ki kagi yo lie, ki kɔr nɛ ki tɔji tɔe, uwɛi kɛnde lɛ Luwɛ jide ti. ³ Osi pa lɛ *Mojɛ ki bɛɛ kilɛ lɛ Luwɛ, ki pa lɛ NGon bati ɛi nɛ:

«Babe Luwә ki nje kisi dә tәgi je ti pәti,
 Kилә rai je bo ngay, әti bәl ki dum!
 I NGar dә gin be je ti pәti,
 Kәji ra je lәi e kәji ra ki dana, e ki rәjeti †.
 4 I Babe, nә ә asi kadi bәl ndili al ә?
 Nә ә a mbati kilә tәji dәi ti ә?
 Tadә i ki kari ba ә i dәw ki ay njay,
 Gin be je pәti a rәi kadi csi mәkәside nangi nәi ti.
 Tadә kilә rai je ki dana toi ki taga ta kәmde ti ††.»
 5 Go ti, m-o ta kәy lә Luwә ki kәy kibi kulә noji lә
 Luwә e me ti, tęę tane dәrә ti. 6 Malayka je siri ki uwәi
 nę tuji lo je ki siri jide ti tęęi, me kәy ti lә Luwә ki taga.
 Ji kibi lę ki nda, nda ki әti bәl, ningә dәci rәde ki nda r.
 7 Ki kare dan nę je ti ki njә kisi kәm ki sә adi malayka je
 ki siri kәpi je ki rai-de ki r siri, tә kәpi je ki wongi lә
 Luwә ki nje kisi biti ki nә ti, rosi. 8 Sa rosi kәy lә Luwә tә
 nę ki tәji tәba ki tәgi lә Luwә. Dәw asi kadi ur me kәy ti
 lә Luwә al biti kadi nę tuji lo je ki siri ki malayka je ki
 siri uwәi jide ti kin tәli ta kilә lәde bәy taa.

Kәpi wongi je lә Luwә ki әi siri

16 M-o ndu ta madi ki tęę ki tәgine me kәy ti lә
 Luwә, әl malayka je ki siri ә nә: «Awi mbәli kәpi
 wongi lә Luwә ki siri dәnangi ti.» 2 Malayka ki dәsәy aw
 mbәl kәpi lәne dәnangi ti. Lo kin ti nәg, do bay ki әti
 bәl, ki to ngay osi dә dije ti ki njә kaw ki ndaji lә da
 nim, kәsi mәkәside nangi nә kagi yo ti lie nim.
 3 Malayka ki kә joo mbәl kәpi lәne dә ba ti, adi man
 tәl to tә mәsi dәw ki oy be. Lo kin ti, nę je pәti ki cәdi
 rәde ki isi me ba ti oyi.
 4 Malayka ki kә mitә mbәl kәpi lәne dә man mbo je ti,
 ki lo je ki dangi dangi ki man isi ibә ti, adi tәli mәsi.
 5 Ba m-o ndu malayka ki aw ki tәgi dә man je ti әl ә nә:
 «I NJe kay njay, i ki isi bone, i ki isi mari nu. I itәji be tәki
 i nje gangi ta ki dana. 6 Tadә әi je buki mәsi dije lәi ki
 mәsi njә kәl ta je ki tai ti kә, ә adi-de mәsi wa ka tә kadi
 әyi-naa. Asi ta kadi nę kin ra-de be wa.» 7 Ningә go ti,
 m-o ndu ta madi i ki dә dәngiri ti әl ә nә: «Oyo, Babe ki
 NJe kisi dә tәgi je ti pәti, ta ki gangi lәi e ta ki gangi ki
 rәjeti nim, e ta ki gangi ki dana nim.»
 8 Malayka ki kә sә mbәl kәpi lәne dә kadi ti, ade tәgi
 kadi buki-n porne dә dije ti kadi g-de. 9 Ba lo kin ti,
 kunjә kadi ki dum kәl tәe g dije. Dije kin әli ta ki mal dә
 Luwә ti ki aw ki tәgi dә nę tuji lo je ti kin, ә mbati kiyә
 pa njiyәde je ki majal kә ә kulә-n tәji dә Luwә ti.
 10 Malayka ki kә mi mbәl kәpi lәne dә kimbәr ngar ti
 lә da, adi kәbe lie tәl lo ki ndul kururu. Dije ingәi kә,
 usoi ngangide mur mur. 11 Nә be ka, mbati kiyә rәbi
 kilә rade je ki majal kә, әli ta ki mal dә Luwә ti ki dәrә ti,
 par par, mbata kә ki isi ingәi, ki mbata lә do bay ki
 rәde ti.
 12 Malayka ki kә mehe mbәl kәpi lәne dә ba ti ki bari-
 e Epirati. Ba ka kin ii ә iyә lo kadi ngar ki nje kә lo kibә
 kadi ti dә ti. 13 Go ti, m-o ndil je ki majal mitә ki toi tә
 kәә je be, tęęi ta dirago ti nim, ta da ti nim, ta nje
 ngom ki nje kәl kә nә n-e nje kәl ta ki ta Luwә ti nim tә.
 14 Әi ndil je lә su ki njә ra nę kәji je. Ningә awi rә ngar je

† 15:3 Tęę ki taga 15.1 †† 15:4 Jerәmi 10.7; Pa je 86.9

ti ki dәnangi ti ne pәti, kawi-de mbata rә ki a re ndә ki
 bo ti lә Luwә ki nje kisi dә tәgi je ti pәti.
 15 Ningә Babe әl ә nә: «Oi, m-a m-re tә nje bogi be.
 Nje rәnәl ә e dәw ki isi kәm, taa ngәm kibi je lәne maji
 tә, kadi tә dәw oo-e ki rәe kare ba rәe a sәle-n al.»
 16 NDil je ki majal kawi ngar je ka kin lo ti madi ki
 bari-e ki ta Ebirә nә Armagәdә †.
 17 Malayka ki kә siri mbәl kәpi lәne dan nәl ti, ningә
 ndu dәw ba me kәy ti lә Luwә, i ki lo kisi kimbәr ngar
 ti, әl ә nә: «Gin nę je gangi ngata!» 18 Lo kin ti, nę je cәdi
 rәde, adi e tәl ndi je, ki ndu dije, ki ndangi ndi je, taa
 dәnangi yәki yәki ki әti bәl ngay tә. Lo kilә ngirә kisi ki
 dә taa ti lә dije nu kin, dәw oo ko dәnangi ki yәki be kin
 nja kare al bәy. 19 Kәkirә be bo gangi rәne dana mitә,
 ningә be bo je ki me be je ti ki dangi dangi ki dәnangi
 ti ne budi ki nangi. Me Luwә ooi dә be bo *Babilon ti
 al, Luwә ade әy kәpi, ki kәsi wongi lie ki ngә ngay isi
 ole me ti. 20 Dә dәр je pәti әyi-naa, adi dәw oo mbal je
 al. 21 Kәkirә kәsi je ki yәi tә mbal bo be i taa tosi dә dije
 ti. Dije әli ta ki mal dә Luwә ti cәi-n dә kәkirә kәsi je ki
 njә tuji lo, tadә tuji lo tuji ki әti bәl ngay.

Ta ki gangi ki dә dәne ti ki nje kaya ki dum

17 Malayka kare dan malayka je ti ki siri ki uwәi
 kәpi je ki siri jide ti re әl-m ә nә: «Ire, m-a m-tәji
 ta ki gangi ki a re dә dәne ti ki nje kaya ki dum, ki isi
 kadi man ba je ti kin, m-adi o. 2 NGar je ki dәnangi ti ne
 buki rәde ta sange lo kaya ti, ningә kәsi dije ki dәnangi
 ti ne әyi-naa kәsi kaya lie adi rade tә ††.»
 3 Be ә, NDil un-m aw sәm dilә lo ti. Ningә m-o dәne
 kare isi dә da ti ki kәр pir pir, ki tә je ki әl ta ki mal dә
 Luwә ti rosi rәe. Da ka kin dәe e siri ә gaje je e dәgi tә.
 4 Dәne cә kibi je ki ndole, ki kәр pir pir, ningә, ningә r
 je, ki ningә ki gate e ngay je, ki mәdi-kәsi je, rosi rәe.
 Uwә kәpi ki rai ki r, ki nę je ki to koo al, ki nę ra kaya je
 lie ki to nje rosi mee. 5 Nę ki isi nati nәe ti, e nę ki
 ndangi әi nә: «Babilon ki boy, kә kaya dәne je, ki ba nę
 ra je ki to koo al ki dәnangi ti ne.» 6 M-o kadi dәne ka
 kin mәsi dije lә Luwә ra-e kәsi ti. Adi e mәsi dije ki tәli-
 de mbata kede njә ma naji lә Kirisi. Lоki m-o-e, e nę
 madi ki әti-m bәl. 7 Ә malayka әl-m ә nә: «Ra ban ә әti
 bәl ә? M-a m-r-i gin nę ki to lo bәyә ti cәi dә dәne әi ki
 da ki dәe e siri ә gaje je ә dәgi, ki otә dәne gidine ti kin.
 8 Da ki o-e kin kәte e nәg, nә basine goto ngata. A tęę
 koo kadi aw tuji ti. NGa ningә, dije ki dәnangi ti ne ki lo
 kilә ngirә dәrә ki dәnangi ti nu, tәde e ki ndangi me
 makitibi kaji ti al kin, lоki ooi da kin ba, a әti-de bәl,
 tadә kәte e nәg, nә basine goto, ningә a tәl tә re gogi.
 9 «E dәkagilo kәm tęę ki dәkagilo kaw ki gosi. Dә da ki
 siri әi mbal je ki siri ki dәne isi dә ti. Taa әi ngar je ki siri
 tә. 10 Njә ki mi osi, e ki kә mehe isi dә kimbәr ngar ti
 dәkagilo ti ki j-a-n ne kin, ningә e ki kә siri re al bәy.
 NDә ki a re ba, a isi dә kimbәr ngar ti dәkagilo ki ndәy
 be par. 11 Da ki kәte e nәg, ә basine goto kin, e wa ә e
 ngar ki kә jijoo. E ki kare dan ngar je ti ki siri, ningә isi
 aw ki tuji ti. 12 Gaji da ki dәgi ki o, әi ngar je ki dәgi ki isi

† 16:16 Njә gangi ta je 5.19; 2 NGar je 23.29 †† 17:2 1-2: Jerә-
 mi 51.7, 13; Ejay 23.17

dō kimbər ngar ti al bəy, nə a ingəi tōgi kadi ɔi be kadi-kare be ki da. ¹³ Mər ta ləde əi ki dōgi kin pəti e kare ba, adi e ta kadi uni tōgide ki kōbe ləde rai kilə adi da. ¹⁴ A rōi ki NGon batı, nə NGon batı a təti-de rō, tado e Babe lə babe je, e NGar lə ngar je. NGa ningə njé ki bari-de, njé ki mbəti-de, ki njé ka dō njade ti, a təti rō sie tō.»

¹⁵ Malayka təl əl-m bəy ə nə: «Man je ki o-de lo ki kaya dəne isi ti kin, əi gin dije ki dangi dangi, əi kosi di-je ki dangi dangi, əi gin be je ki dangi dangi, ki ndon ta je ki dangi dangi. ¹⁶ Gaji da je ki dōgi ki o-de, ki daro da wa, a csi ta kaya dəne, a rəyi kibi je ki rōe ti kadi a ki rōne kare. A usoi dae taa a adi por ɔ-e tō. ¹⁷ Tado Luwə ində ndigi ra ləne mede ti kadi rai go ti. Tade a e naa ti kare ba kadi uni tōgi kōbe ləde rai kilə adi da, bitı kadi ta je ki ta Luwə ti tōli tade.

¹⁸ «NGa ningə, dəne ki o-e, e be bo ki boy ki isi dō ngar je ti ki dōnangi ti ne.»

Babilon osi

18 Go ti, m-o malayka madi ki rangi i dōrə ti risi ki nangi. Aw ki tōgi ki bo, ningə kunje unji, taa dōnangi pəti. ² Malayka ka kin un ndune ki taa əl ə nə: «Babilon osi, *Babilon osi, Babilon ki boy osi; ningə ki basine kin, təl lo kisi ndil je lə su, ki lo bōyc rō lə ndil je ki majal pəti. E e ə yəl je pəti ki toi nje, ki da je ki njé ra nje ki to koo al, rai tə lo be ləde. ³ Tado gin be je pəti ay-ji-naa kasi kaya ki ra lie ki dum kin. NGar je ki dōnangi ti ne sangi-e kaya ti, ningə njé ra gati je ki dōnangi ti ne, ndui ki mandı ki ra lie ki dum kəl tae kin.»

⁴ Go ti, m-o ndu ta madi ki i dōrə ti əl ə nə: «İtəgi kō me be bo ti kin səi dije ləm, nə tə ii indəi rōsi naa ti sie dō majal rae je ti, kadi tə tuji ki a re dōe ti kin ingə səsi sie. ⁵ Tado majal rae je oji-naa, awi bitı tēgi rō Luwə ti, adi me Luwə ole dō nje rae je ti ki majal. ⁶ İrai sie nje ki ndo ki e ra ki dije kin tō. İrai sie be nja joo. Me kōpi ki buki kasi je ti adi dije ayi-naa kin ə, ibuki ti nja joo adi-e ay tō. ⁷ Kae ti wa ki rōe nəl-e-n me rō ki tōji ti nim, oo-n maji rōne nim ka kin ə, maji kadi adi-e ingə kō je, ndingə ndoo je tō. MBata əl mene ti ə nə: “M-isi dō kimbər ngar ti tə ngar, ningə mi nje ngaw koy al, tado m-a m-uwə ndoo yo al ratata.” ⁸ E mbata kin ə, nje tuji lo je ki toi isi ngəmi-e kin a buki-naa dōe ti pəti ndo kare ba. Adi e koy, ki kuwə ndoo yo, ki bo bo, ningə por a ɔ-e tō. Tado Babe Luwə ki gangi ta dōe ti e Nje tōgi †.»

⁹ Lo kin ti, ngar je ki njé sange kaya ti, ki njé koo maji rōde sie, a nōi je, a uwəi ndoo yoe, loki a ooi sa por ki ɔ-e su ki taa. ¹⁰ A ai say, mbata bəli kō ki isi inge kin, ningə ə əli əi nə:

«Kō ri ə to be ə! kō ri ə to be ə!

İ Babilon, be bo ki boy, ki nje tōgi!

Kadi kadi-kare ba be par ə ta ki gangi osi dōi ti be a?»

¹¹ Njé njiyə ra gati dōnangi ti ne, nōi ki mbata lie nim, uwəi ndoo yoe nim tō, tado dəw kare ka ndogi səde nje gati je ləde al. ¹² Nje gati je, ki ɔr je, ki la je, ki mbal ki gate e ngay je, ki madi-kōsi je, ki lə je, ki kibi ki kər pir

pir je, ki kibi je ki ndoy, ki kagi je ki bəyde əti maji je, ki nje je ki rai-de ki ngangı kadi je, ki kagi je ki gatide e ngay je, ki ningə kasi je, ki gindi je, ki nje je təli mbal je ki ndole, ¹³ ki kadi kagi ndir təy je, ki yibi kagi je ki əti maji, ki nom kagi je ki əti maji, ki nduji kagi je ki əti maji, ki kasi, ki yibi, ki nduji, ki gəme je, ki mangi je, ki bati je, ki sində je, ki pusi rō je, ki bəə je, ki dangay je.

¹⁴ Kandi kagi ki ndili ndigi kuso ka ay say kadi ti. Nje kingə je ləi ki nje koo maji rō je ləi təli nje ki tuji kō, ningə dəw a ingə-de gogi al ratata. ¹⁵ Njé ra gati je ki rai gati kəte me be ti kin ingəəi nje, csi rōde ngərangi, tado bəli kō je ki isi inge kin. Nōi, uwəi ndoo yoe, ¹⁶ ningə əli əi nə: «Kō ri ə to be ə! kō ri ə to dō be bo ti kin be ə! E ki kəte ɔ kibi lə, ki kibi ki kər pir pir, ki kər njir njir, ki ɔr je, ki ningə ki gate e ngay je, ki madi-kōsi je, rosi rōe. ¹⁷ Nə kəm kadi ki kare wa par ə nje kingə je kin pəti gotoi kō!»

Njé kuwə ngandi bato je, ki dije ki me bato ti, ki njé ra kilə dō bato ti, ki njé ra gati dō ba ti, csi rōde ngərangi, ¹⁸ ningə loki ooi sa pore ki isi su ba, əli əi nə: «Dəw oo be bo ki əti bəl tə be bo kin be al bəy!» ¹⁹ ɔyi ba bur ki dōde ti, ningə nōi, uwəi ndoo yoe, uni ndude ki taa əli əi nə: «Kō ri ə to be ə! kō ri ə to dō be bo ti kin be ə! E nje kingə je lie ə dije pəti ki awi ki bato je dō ba ti isi ingəi. Nə kəm kadi ki kare wa par ə nje kingə je kin pəti gotoi kō!»

²⁰ İ dōrə, ira rōnəl dō tuji ti ki inge kin! Səi dije lə Luwə, ki njé kaw kilə je, ki njé kəl ta je ki ta Luwə ti, irai rōnəl, tado ta ki Luwə gangi dōe ti kin, e səi je ə Luwə gangi ta adi səsi.

²¹ Lo kin ti nōo, malayka ki nje tōgi kare un mbal ki to tə kəkirə mbal kusi ko be, ige ile ba, ningə əl ə nə: «E ki ka tōgi kin ə, a igəi Babilon, be bo ki boy kin kadi iləi-e kō, kadi dəw a oo-e gogi al ratata. ²² Dəw a oo ndu kənde je, ki njé kosi pa je, ki njé kəl nal je, ki njé kəl təbi je, be ləi gogi al ratata. Dəw a ingə kōdı ra nje madi, ə se a oo ndu mbal kusi ko al ratata. ²³ Dəw a oo por lambı ɔ be ləi al, taa dəw a oo ndu njé taa-naa sigi al tō, tado njé ra gati je ləi ə əi njé tōba je ki əti bəl dōnangi ti ne, taa ki mbəli ki ra ləi ə, ibuki-n gin dije ki dangi dangi ki dōnangi ti ne kō.» ²⁴ E Babilon ti ə məsi njé kəl ta ki ta Luwə ti, ki məsi dije lə Luwə, ki məsi dije pəti ki tijəi mindide dōnangi ti ne, ay titi.

Pa təti rō ki ba me dōrə ti

19 Go nje je ti kin ba, m-o dō ndu ki ba tə ndu kosi dije ki ngay be dōrə ti ə nə: «Aleluya! Kaji, ki tōba, ki tōgi e yə Luwə ləje. ² Ta ki gangi lie e ta ki gangi ki rō-jeti, e ta ki gangi ki dana, tado gangi ta dō kaya dəne ti ki tuji lo ki dōnangi ti ne ki kaya ki ra ləne. Luwə ade igə kirə tōl ki tōl bəə kilə je lie.» ³ Ningə təli əli bəy əi nə: «Aleluya! Tōji ki dō Babe ti! Sa por be bo su ki dō bal je, ki dō bal je!» ⁴ *NGatōgi je ki kuti joo gide ɔ, ki nje je ki njé kisi kəm ki ɔ, csi məkəsıde nangi nō Luwə ti ki Nje kisi dō kimbər ngar ti, csi kure, ningə əli əi nə: «Amen! Aleluya! Tōji ki dō Babe ti!»

† 18:8 4-8: 4: Ejay 48.20; Jərəmi 50.8; 51.6, 45; 5: Kılə ngirə nje je 18.20-21; 6: Pa je 137.8; Jərəmi 50.29; 7-8: Ejay 47.7-9

Lo taa-naa lę NGon bati

⁵ Go ti, m-o ndu ta madi j ki dę kimbę ngar ti be ę l ę nę: «İlęi tęji dę Luwę ti lęje, sęi pęti ki sęi bęę kilę je lie, sęi ki sęi nję bę-e je, sęi ngan je ki dije ki tęgi.» ⁶ Ningę m-o dę ndu ki ba tę ndu kosi dije ki ngay be. NDU ka kin ba tę ka man ba ki isi lo be, taa ba tę ka ndangi ndi ki ba ki tęgine ngay kam be tę, ę nę: «Aleluya! İlęi tęji dę Babe ti, tadd Luwę lęje ki NJe tęgi pęti indę ngira kębe lęne. ⁷ Adi ji rai ręnęl, ji tilęi kole ę j-ilęi tęji dęe ti, tadd dękagilo taa-naa lę NGon bati re ngata, ningę dęne lie ka isi dę njane ti tę. ⁸ Adi-e kibi ki ndole ngay ki rai ki kulę lę.» Kibi lę ki ęli tae, tęji kilę ra je ki dana lę dije lę Luwę.

⁹ Malayka kare ę-m ę nę: «İndangi ta ę nę: NJe je ki bari-de lo taa-naa ti lę NGon bati ęi nję ręnęl je.» Ningę ilę ti bęy ę nę: «E kin ę e ta je ki ręjeti lę Luwę.»

¹⁰ M-osi nangi njae ti kadi m-ęsi kure, nę ę-m ę nę: «O ręi kadi ira nę kin! Mi bęę kilę tę j je ki ngakęi je ki ai dę njade ti me nę ki ręjeti ki Kirisi tęę ki dęe, kin be tę. E Luwę ę sębi kadi ęsi kure!» Tadd nę ki ręjeti ki Kirisi tęę ki dęe kin ę, adi dije kosi ęli ta ki ta Luwę ti.

Rę ki tęti lę Kirisi ki e dęw ki Luwę mbęte

¹¹ Go ti, m-o dęrę tęę tane, ningę sindę ki nda ę tęę a. Dęw ki nje kale, tęe nę NJe ka dana nim, Dęw ki ręjeti nim. E NJe gangi ta, ki NJe rę rę ki dana. ¹² Ka kęme je tęęi por bilim bilim, ningę nę je ki ndole ndole isi dęe ti ngay tę jęgi kęsi-gon, taa tę ki ndangi dęe ti e tę ki e ki karne ba par ę gęr tę. ¹³ Ć kibi ngal ki męsi rosi, ningę tęe nę «Ta lę Luwę.» ¹⁴ Asigar je ki dęrę ti uni goe, isi dę sindę je ti ki nda, ningę ĳi kibi lę ki nda, ki nę ki majal ĳde al. ¹⁵ Kiyę kasigar ki tae ati soy soy, ki sębi dę tigę-n gin be je ki dangi dangi tęę tae ti. Ķ be dę dije ti ki dę-nangi ti ne ki tęgi ki ngę tę gindi be. Njiyę dę nju ti, tal-e mbasi mbasi me be mbore kandi nju ti, ki kasi wongi lę Luwę ki NJe tęgi pęti e me ti. ¹⁶ NDangi tę kare kibi ti lie nim, njae ti nim ęi nę: «NGar lę ngar je, Babe lę babe je.»

¹⁷ Go ti, m-o malayka kare a taa me kadi ti. Un ndune ki taa ki tęgine, ęl yęl je pęti ki isi nali dan nęl ti sęy ę nę: «İręi, ikawi-naa ki mbata nę kuso ki bo lę Luwę! ¹⁸ İręi usoi da ngar je, ki da ki bo je lę asigar je, ki da asigar je wa, ki da sindę je ki nję kal-de je, da dije pęti, dije ki kare je, ki bęę je, ngan je, ki dije ki tęgi je.»

¹⁹ Go ti, m-o da ki m-ęl ta lie kęte, ki ngar je ki dę-nangi ti ne, ki asigar je lęde, kawinaa mba kadi ręi ki nje kisi dę sindę ti ęi ki asigar je lęne. ²⁰ Lo kin ti, uwęi da ka kin dangay ti, naa ti ki nje ngom ki nje kęl kę nę n-e nje kęl ta ki ta Luwę ti. Nje ngom ki nje kęl kę nę n-e nje kęl ta ki ta Luwę ti ki ra nę kęji je lęne ta kęm da ti, buki-n dije ki nję kaw ki ndaji lę da ręde ti nim, ęsi mękęside nangi nę kagi yo ti lie nim, wale. Uwęi-de, buki-de joo pu kęm ba me dilę por ti, ki e por nę ki nje kę rigi rigi. ²¹ Kiyę kasigar ki tęę ta nje kisi dę sindę ti tęl asigar je lęde pęti, adi yęl je pęti usoi dade ndani.

Bal ki dibi kare

20 Go ti, m-o malayka kare ki j dęrę ti risi ki nangi, uwę lakęle ta wol be ki dębęye goto nim, sęn ki boy ngay nim jine ti. ² Uwę diragę, bigę li, ki e su ki bari-e *Satę, dę-e ki sęn ka kin kadi to bal dibi kare. ³ Malayka un-e ile wol be ti ki dębęye goto, uti tae ki lakęle, ĳr nę tae ti landangi, kadi tę ingę rębi buki-n dę-je wale al, biti kadi gin bal ki dibi kare gangi. Go ti ba, sębi kadi iyęi-e taa ngon dękagilo ki ndęy be.

⁴ Go ti, m-o kimbę ngar je isi, ba adi nję kisi dę ti tęgi kadi gangii ta. Ningę m-o ndil dije ki ndę ki gangi dęde ki kiyę mbata ma naji lę Kirisi, ki ma naji ta lę Luwę kin tę, taa nję ki mbati kęsi mękęside nangi nę da ti nim, nę kagi yo ti lie nim, adi ęi dije ki taai ndaji lę da nęde ti al nim, jide ti al nim kin. Dije kin tęli isi ki dęde taa gogi, ningę a ĳi be ki Kirisi bal dibi kare. ⁵ NDęgi nję koy je ba, a tęli isi ki dęde taa gogi al, biti kadi bal ki dibi kare kin gine gangi bęy taa. Lo kin ti, e kę taa ki dęsęy lę nję koy je lo koy ti. ⁶ NJe ke me kę taa ti ki dęsęy lo koy ti kin ęi nję maji-kur, ęi dije lę Luwę. Koy ki nje kę joo aw ki tęgi dęde ti al. A ęi nję kiję męsi kadi-kare lę Luwę ęi ki Kirisi, ningę a ĳi be naa ti ki Kirisi bal dibi kare.

Rę tęti Satę

⁷ Loki bal ki dibi kare a asi ba, a ĳri *Satę kęy dangay ti lie, ⁸ ningę a aw kadi ędi gin be je ki dangi dangi ki dę kum dęnangi ki sę, adi e Gogi ki Magogi †. A ęsi njade naa ti kadi aw rę-n. Bęyi-naa tę yangira ki ta ba bo ti be. ⁹ Uni lo ki dęnangi ti ki ta tate, ilęi-naa gęi gidi lo kisi dije lę Luwę ki be bo ki Luwę ndige, nę por a j dęrę ti kadi osi dęde ti ĳ-de. ¹⁰ NGa ningę, su ki e nje kadi-de, a uni-e kadi ilęi-e dilę por ti, me nę ti ki nje kę por rigi rigi, go da ti ęi ki nje ngom ki nje kęl kę nę n-e nje kęl ta ki ta Luwę ti. Lo kin ti, a ingęi kę ki dum kęl tae, kondę je ki kada je, ki dę bal je ki dę bal je.

Ta ki gangi ki dębęy ti

¹¹ Go ti, m-o kimbę ngar ki bo ki nda, ki dęw ki nje kisi dę ti. Dęrę ęi ki dęnangi ęyi-naa kę ta kęme ti, ki kadi dęw a oo-de gogi al ratata. ¹² Ba m-o nję koy je, dije ki tęgi ki ngan je ki du, ai taa nę kimbę ngar ti ka kin. Lo kin ti, makitibi je ęi ki tęę. Makitibi madi ki rangi kare e ki tęę, ningę e makitibi kaji. NJe koy je ingęi ta ki gangi ki go lo kilę rade je ti ki rai. E ta ki gangi ki go lo ta ti ki ndangii me makitibi ti. ¹³ Ba bo tęl ki nję koy je ki oyi mee ti adi gogi. Koy ki lo ki koo tęli ki nję koy je ki ngęmi-de adi gogi. Ba dije pęti ingęi ta ki gangi ki go lo kilę rade je ti ki rai. ¹⁴ ĳyi koy ęi ki lo ki koo buki-de dilę por ti. Dilę por kin ę e koy ki nje kę joo. ¹⁵ NGa ningę dęw ki tęe e ki ndangi me makitibi kaji ti al, a ilęi-e dilę por ti kin tę.

† 20:8 Ejękęl 38-39

Dōrā ki sigi ki dōnangi ki sigi

21 M-o dōrā ki sigi əi ki dōnangi ki sigi, tado dōrā ki kōke əi ki dōnangi ki kōke gotoi kō, taa ba bo ka goto tō. ² Ningə m-o be bo ki ay njay, adi e Jorijaləm ki sigi ə j dōrā ti rō Luwə ti, tə dāne ki ra mandi maji isi-n dō njane ti isi nginə ngawne kam be. ³ Ba m-o ndu ta madi j ki dō kimbər ngar ti, əl ta ki tōgine ə nā: «Oi lo kisi Luwə ə re isi dan dije ti kin. Luwə a isi dande ti, ningə əi je a əi dije lie. A isi dande ti tə Luwə lade. ⁴ A bōr man nō lay lay kəmde ti. Koy a goto, ndingə ndoo yo a goto, nō kuwə ndoo a goto, kō a goto, tado dōrā ki dōnangi ki kōke ki nē je ki me ti gotoi kō.»

⁵ Lo kin ti nōg be, nje kisi dō kimbər ngar ti əl ə nā: «Ki basine kin, m-ra nē je pəti tēki sigi ngata.» Ningə təl əl-m ə nā: «İndangi nē je kin, tado ta je ləm e ta je ki rōjeti, e ka kəm ta.» ⁶ Ba ilə dō ti bəy ə nā: «Gin ta gangi ngata! Mi Alfa ki Omega, lo kilə ngirə nē ki lo tōl ta nē. Dəw ki kində ra-e ə, m-a m-ade man ki ngire e dō kajı ti kade ay kare. ⁷ Ningə dəw ki nje tətı rō, m-a m-ade kadi-kare kin: mi m-a mi Luwə lie, ə e a e ngonm tō. ⁸ NGa ningə, njé me ndul je, ki njé najı ndude, ki njé ra nē je ki to ra al, ki njé tōl dije, ki njé ra kaya je, ki njé ra mbəli je, ki njé kaw nō kagi yo je ti, ki njé ngom je, pəti, lo lade e me dilə por ti, ki e por ki o rigi rigi. Lo kin ə, e koy ki nje kō joo.»

Jorijaləm ki sigi

⁹ Malayka kare dan malayka je ti ki siri ki uwəi kōpi je ki siri ki rosı ki nē tuji lo je ki siri ki dōbəy ti jide ti, re əl-m ta ə nā: «İre, m-a m-tōji nje nongi lə NGon bati, adi e dāne lie m-adi o-e.»

¹⁰ NDil tətı-m uwə-m, ba malayka aw səm taa dō mbal ti ki boy, ngal, ningə tōji-m be bo ki ay njay, adi e Jorijaləm ki j dōrā ti rō Luwə ti, risi nangi. ¹¹ Tōba lə Luwə unji dōe ti. Kunje to tə kunji mbal ki gate e ngay kin be, ndoy tə kunji mbal ki bari-e jasipi kin be, taa dəw oo lo me ti tə bər be tō. ¹² NDogi bōr ki gə gide ndəə nim, ngal nim. Ta kəy kur me ti e dōgi gide joo. Ningə malayka je dōgi gide joo ngəmi ta kəy je ki dōgi gide joo ka kin. Ba ndangi tō gin koji lə ngan *Isirayəl je ki dōgi gide joo, kare kare, ta kəy je ti ki dōgi gide joo. ¹³ Kaw ki lo kibə kadi ti ta kəy e mitə, lo kur kadi ti ta kəy e mitə, jam dō be ti ta kəy e mitə, gin be ti ta kəy e mitə tō. ¹⁴ NDogi bōr ki gə gidi kəy, ngire e ki kində dō mbal je ti dōgi gide joo, ki tō njé kaw kilə je ki dōgi gide joo lə NGon bati e ki ndangi titi, kare kare.

¹⁵ Malayka ki nje kəl-m ta ka kin uwə nē mbōji nē jine ti, adi e gakira ki rai-e ki rō mba mbōji-n be bo, ki ta kəye je, ki ndogi bōr ki gə gide. ¹⁶ Be bo kin dame je ki sō asi-naa, adi ngale asi-naa ki tate. Malayka mbōji be bo ka kin ki gakira ləne, asi kun nja dəw dibi kuti gide joo (12.000). MBōji ngale nim, tate nim, kawə ki taa nim, asi-naa. ¹⁷ MBōji ndogi bōr ki gə gidi be bo ka kin ba, ra ngal ji dəw tēg kosile ti bu ki kuti sō gide sō, tə nē mbōji nē ki dije isi rai kilə. ¹⁸ Nē je ki indəəi ndogi bōr ka kin e mbal ki bari-e jasipi, ningə be bo wa e ki

kinde ki rō dōrə, adi ndoy tə bər be. ¹⁹ Gin ndogi bōr ki gə gidi be bo ka kin e ki ra rəe ki mbal je ki dangi dangi ki gate e ngay, kadi ndole. Gine ki dōsəy e ki ra ki mbal ki bari-e jasipi, ki kō joo e ki ra ki mbal ki bari-e sapir, ki kō mitə e ki ra ki mbal ki ndoy, ki bari-e agati, ki kō sō e ki ra ki mbal ki bari-e emərodi, ²⁰ ki kō mi e ki ra ki mbal ki bari-e onisi, ki kō mehə e ki ra ki mbal ki bari-e sarduwan, ki kō siri e ki ra ki mbal ki bari-e kirijoliti, ki kō jijoo e ki ra ki mbal ki bari-e bəril, ki kō jikare e ki ra ki mbal ki bari-e topaji, ki kō dōgi e ki ra ki mbal ki bari-e kirijopiraji, ki kō dōgi gide kare e ki ra ki mbal ki bari-e yasəti, ki kō dōgi gide joo e ki ra ki mbal ki bari-e ametisiti. ²¹ Ta kəy je ki dōgi gide joo lə ndogi bōr, e madi-kōsi je dōgi gide joo tō. Ningə ta ndogi ki ra e ki ra ki madi-kōsi kare par ki dōne. Ta mbalo ki be bo ti e ki ra ki rō ki dōrə, adi dəw oo lo me ti tə bər be. ²² Dəw oo kəy lə Luwə me be bo ti kin al. Kəy ba, e Babe Luwə wa ki nje tōgi pəti tō, NGon bati tō par. ²³ Be bo ka kin aw ki ndoo kadi ə se nay ki kadi oo-n lo al jagi, tado kunji Luwə unji dōe ti, ningə NGon bati e lambi ki kadi oo-n lo. ²⁴ Gin be je ki dangi dangi njiyəi kunje ti, ə ngar je ki dōnangi ti ne rəi ki nē kingə je lade me ti tō. ²⁵ Ta kəy je ki kur me be bo ti kin a ai tagira ba ki ndo je pəti, dəw a uti-de al, tado lo a ndul me be ti kin al. ²⁶ NGa ningə, dije a rəi ki nē kingə je ki nē tōba je lə gin be je ki dangi dangi me ti. ²⁷ Nē madi kare ki to nje a ur me ti al, taa dəw ki nje ra nē je ki to koo al, ki nje ngom a ur me ti al tō. E dije ki tōde e ki ndangi me makitibi kajı ti lə NGon bati par ə a uri me ti †.

22 Malayka tōji-m man ba kajı, ki ndoy tə bər be ki isi ibə ki tōgine lo kisi Luwə ti əi ki NGon bati.

² NGa ningə, dana ngadan be bo ti, ki dan ba ji man ti ki tō joo, kagi kajı ki tēg ki kandine nja dōgi gide joo me bal ti ki kare a nōg. Nay kare ə tēg ki kandine, nay kare ə tēg ki kandine, ba mbie e ki kajı gin be je ki dangi dangi tō. ³ Nē madi ki kadi tə Luwə a man-e goto.

Kimbər ngar kisi Luwə əi ki NGon bati a e me be bo ti, ningə bəə kilə je lə Luwə a awi nōe ti kadi tə csi kure. ⁴ A ooi ta kəme, ningə tōe a e ki ndangi nati nōde ti. ⁵ Lo ki ndul a goto, dəw a aw ki ndoo kunji lambi al nim, kunji kadi al nim, tado Babe Luwə a buki kunjine dōde ti, ningə a oı be ki dō bal je ki dō bal je.

Re Jəju Kirişi

⁶ Go ti, malayka əl-m ə nā: «Ta je kin e ta je ki rōjeti, e ka kəm ta. Ningə Babe Luwə ki nje kadi gosi njé kəl ta je ki tae ti, ilə ki malayka ləne kadi tōji bəə kilə je ləne nē je ki a rai nē basi adi-de gəri.»

⁷ Lo kin ti, Jəju əl ə nā: «Oi, m-a m-re basine, ningə dəw ki nje ngəm go ta je ki tēg ta Luwə ti ki to me makitibi ti kin e nje rōnəl.»

⁸ Mi Jə, m-o nē je kin ki kəm nim, ki mbim nim. Ningə go ko-e ti ki m-o ki kəm je, ki mbim je, m-osi nangi nja malayka ti ki tōji-m nē je ka kin kadi m-csi kure. ⁹ Nə e əl-m ə nā: «Onoi kadi ira nē kin. Mi bəə kilə tə j je, tə ngakōi njé kəl ta je ki ta Luwə ti je, ki dije pəti ki njé

† 21:27 23-27: Ejay 60.19-20; 60.3-5; 60.11; 52.1; Ejəkəl 44.9

ngəm go ta je ki me makitibi ti kin maji, be tɔ. E Luwə ə sɔbi kadi ɔsi kure.»

¹⁰ Ningə ilə ti bəy ə nə: «Ta je ki tɛɛ ta Luwə ti ki to me makitibi ti kin, onoi kadi ibɔyɔ adi to, tado dɔkagilo ki kadi nɛ je kin a rai nɛ e basi ngata.» ¹¹ NGa ningə kadi dɛw ki nje ra majal, nay ki lo ra majal ti ləne, ə dɛw ki nje ra nɛ je ki to ra al, nay ki lo ra-e ti tɔ; ningə dɛw ki nje ra nɛ ki maji, nay ki lo ra nɛ ki maji ti, ə dɛw ki ay njay, nay ki lo kay rɔne njay ti tɔ.

¹² Lo kin ti, Jəju əl ə nə: «Oi, m-a m-re basine! M-a m-re ki nɛ kigə go ji kadi m-adi dɛw ki ra ki go kilə ti ki ra. ¹³ Mi Alpa ki Omega, mi ki Dɔsɔy ki ki Dɔbəy ti, mi Lo kilə ngirə nɛ ki Lo tɔl ta nɛ †.»

¹⁴ Njé rɔnəl je ə əi dije ki njé togɔ kibi je ləde kadi tə ingəi ta rəbi kuso kandi kagɔ koy al, ə kadi uri ki ta kəy me be bo ti. ¹⁵ Ningə kadi dije ki njé ra kilə lə bisi je, awi gidɔ be bo ti, naa ti ki dije ki njé mbəli, ki dije ki njé sangi-naa kaya ti, ki dije ki njé tɔl dije, ki dije ki njé kaw nɔ kagɔ yo je ti, ki dije ki ngom nəl-de ki njé kəl ta ki ngom.

¹⁶ «Mi Jəju, m-ilə ki malayka ləm kadi ma naji nɛ je ki rɔjeti kin ki rɔ njé kaw-naa je ti. Mi dɛw ki gin koji ti lə *Dabidi, mi NGawndɛ ki nje kibi gin lo ti.»

¹⁷ NDil Luwə əi ki dəne ki nje ngaw əli əi nə: «Ire!»
Ə kadi dɛw ki oo dɔ ndu ta je kin ə nə: «Ire!»
Kadi dɛw ki kində man ra-e, re, ə kadi dɛw ki ge kəy man kaji, ingə kare ki kanji ndogɔ tɔ.

Tɔl ta ta

¹⁸ Mi Jə m-ilə ndum dɔ ta je ti ki tɛɛ ta Luwə ti ki to me makitibi ti kin be: Dɛw ki ilə nɛ madi dɔ ti, Luwə a buki tuji je ki e ki kəl tae me makitibi ti kin dɔ kɔ ti lie. ¹⁹ A re dɛw ɔr nɛ madi me ta je ti ki tɛɛ ta Luwə ti ki to me makitibi ti kin tɔba, Luwə a ɔr nɛ maji ki sɔbi dɛe ko me kagɔ koy al ti nim, me be bo ti ki ay njay nim. Adi e kagɔ koy al əi ki be bo ki ay njay ki e ki kəl ta ləde me makitibi ti kin ††. ²⁰ Ningə dɛw ki nje kaw ki ndu dɔ ta je ti kin təkɔ e ta je ki rɔjeti əl ə nə: «Oyo, m-a m-re basine.»

Amen! Ire, Babe Jəju! ²¹ Kadi me-maji lə Babe Jəju e səsi naa ti pəti.

† 22:13 12-13: Ejay 40.10; 62.11; Pa je 28.4; Jərəmi 17.10

†† 22:19 Dətərənom 4.2; 13.1